

PROCEEDING BOOK

BALKAN 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
APRIL 25 - 27, 2025
SKOPJE

Published by Academy Global Publishing House

www.balkankongresi.org

**BALKAN
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

**APRIL 25 - 27, 2025
SKOPJE**

**Edited By
ASSOC. PROF. DR. RUNGCHACADAPORN**

Issued: 25.05.2025
ISBN: 978-625-5962-64-5

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 89 papers have been presented by Turkish participants and 98 papers by foreign participants.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

BALKAN 13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
APRIL 25 - 27, 2025
SKOPJE

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey - Azerbaijan – Lebanon- Australia- China- Qatar- USA- Malaysia- Germany- Serbia- Iran – Egypt – Kenya- Fiji – Vietnam – Nigeria- India – Switzerland- Greece- Argentina- Thailand – Laos- Libya- Nepal – Slovakia- Georgia- Jordan- Kazakhstan- Morocco- Algeria – Brazil- Indonesia- Spain - Saudi Arabia- Bangladesh- Czech Republic- Armenia- Oman- Philippines- Hungary- Tunisia- Iraq- France- Croatia -

-

PRESENTATION
Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD**HEAD OF CONFERENCE: Prof. Dr. NAİLE BİLGİLİ**

Prof. Dr. Hülya Çiçek
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -
Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak
Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev
Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırınıoğulları
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan
Assist. Prof. Dr. Songül ATA
Lecturer Mehmet Nuri Ödük
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Dr. Aynurə Əliyeva
Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye
Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye
Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye
Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye
Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye
Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye
Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye
Prof. Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia
Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina
Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia
Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan
Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India
Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan
Prof. Dr. Suyatno – Indonesia
Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia
Prof. Dr. Sameer Jain – India
Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran
Prof. Dr. Hasan Akan – Türkiye
Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncioğulları - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. İrade Kerimova - Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
Assist. Prof. K. R. Padma – India
Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumiika Sharma - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye
Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunaliyeva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracıgan – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
Dr. Ayşe Baran - Türkiye
Dr. Dadash Mehravari – Iran
Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Dr. Sonali Malhotra – India
Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454

Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -
GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTAcademy 6TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
April 25 - 27, 2025
SKOPJE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Öğretim Üyesi Şükran BULUT	1	TECHNOLOGY ASSISTED VOCABULARY LEARNING (TAVL) IN THE INSTRUCTION OF EFL	Dr. TUĞBA İNCİMAN ÇELİK Prof. Dr, Cenk AKAY
		2	PEER FEEDBACK: AN EFFECTIVE APPROACH TO SUPPORT STUDENT LEARNING	Dr. TUĞBA İNCİMAN ÇELİK Prof. Dr, Cenk AKAY
		3	EVOLUTIONARY GAME THEORY AND POST-PANDEMIC ECONOMICS EDUCATION	Dr. Aras Yolusever
		4	EVOLUTIONARY GAME THEORY AND INNOVATION	Dr. Aras Yolusever
		5	ÇOCUKLARIN SANATSAL GELİŞİMİ, SANAT EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğretim Üyesi Şükran BULUT
		6	COURSE SATISFACTION AND SUCCESS LEVELS IN STUDENTS DURING DISTANCE EDUCATION AND FACE TO FACE EDUCATION PERIODS	Oktay Kuru
		7	INVESTIGATION OF POSTGRADUATE THESES ON FOREIGN LANGUAGE SPEAKING ANXIETY BETWEEN 2013-2023	Yüksek Lisans Öğrencisi, Kübra LALE Prof.Dr., ŞENEL ELALDI
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK	1	THE NECESSITY OF TEACHING EDUCATIONAL LAW IN UNIVERSITIES: A PHENOMENOLOGY STUDY	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK
		2	THE EFFECT OF TEACHER SELF-EFFICACY BELIEF ON ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION: A SAMPLE OF PEDAGOGICAL FORMATION STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK
		3	SÖZ VARLIĞI SORUNSAKINA TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BAKIŞI: BİR FENOMENOLOJİ ÇALIŞMASI	Öğretmen Adayı İREM AYHAN Doç. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK
		4	PRESERVICE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS' OPINIONS ON THE EDUCATION PROVIDED AT THE UNIVERSITY AND SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHING: A PHENOMENOLOGICAL STUDY	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK Preservice Teacher HALE ŞEVİK
		5	THE EFFECT OF ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION ON ACADEMIC SELF-EFFICACY: A SAMPLE OF PROSPECTIVE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK Preservice Teacher AYŞEGÜL TÜRKSEVEN
		6	TEACHERS' PERSPECTIVE ON MOBBING: A PHENOMENOLOGY STUDY	Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK Graduate Student İPEK GÜNDÜZ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Kemal YAMAN	1	THE NEED TO REGULATE THE COORDINATION BETWEEN INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN ADMINISTRATIVE NORMS	DR. Araştırma Görevlisi, Burcu TURAN
		2	INTERIM MEASURE IN INDIVIDUAL APPLICATION TO THE CONSTITUTIONAL COURT	Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Ramazan ÇAKMAK
		3	GENERAL CHARACTERISTICS OF SECURITY MEASURES IN TURKISH CRIMINAL LAW	Doktor Öğretim Görevlisi, Mümin GÜNGÖR Doktor Öğretim Üyesi, Nazmiye ÖZENBAŞ BOYDAĞ
		4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAYGIN SU TÜKETİM TUTUMU: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Kemal YAMAN Lisans Öğrencisi, Rana Ece KALAZ
		5	İNGİLTERE'DE YENİ KENT UYGULAMASI : MILTON KEYNES ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Kemal YAMAN

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof.Dr.Ali Rıza DİNÇER	1	MANYETİK Fe ₃ O ₄ PARÇACIKLARI İLE BOYA UZAKLAŞTIRILMASI	ŞEVVAL KARAÇUKA Doç. Dr., LEVENT SEMİZ
		2	ADVANCED TREATMENT OF BIOLOGICALLY PURIFIED ORGANIC PEROXIDE PRODUCING CHEMICAL INDUSTRY WASTEWATER USING UV/TiO ₂ OXIDATION PROCESS	M.Sc.Demet DARCAN Prof. Dr.Deniz İzlen ÇİFÇİ Prof.Dr.Ali Rıza DİNÇER
		3	COLOR REMOVAL FROM BIOLOGICALLY TREATED PAPER INDUSTRY WASTEWATER BY ADSORPTION PROCESS	M.Sc.Demet DARCAN Prof. Dr.Deniz İzlen ÇİFÇİ Prof.Dr.Ali Rıza DİNÇER
		4	DEVELOPMENT AND CHARACTERIZATION OF BIO-BASED EPOXY COMPOSITES REINFORCED WITH OKRA LEAF POWDER AND PALM OIL FOR ENHANCED THERMOPHYSICAL PERFORMANCE	PhD Student, Şermin DENİZ Assoc. Prof. Dr. Ercan AYDOĞMUŞ Prof. Dr. Filiz KAR
		5	MİKROALG/ALGİNAT YEŞİL ADSORBAN İLE SULU ÇÖZELTİDEN MANGAN GİDERİMİ	Doç. Dr. Kadriye OKTOR Mühendis Selin Sezen KINA Yüksek Mühendis Güler HASIRCI Prof. Dr. Elif İNCE Prof. Dr. Nilüfer Hilmioglu
		6	FUSARIUM FUNGİ PATHOGENS: IDENTIFICATION, IMPACT ON PLANT HEALTH, AND THE ADOPTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGICAL STRATEGIES FOR DISEASE MANAGEMENT AND SUSTAINABLE AGRICULTURE	PhD student: Nedaa M.M. Tanina Dr. Öğr. Üyesi Feyza N. KAFADAR Prof. Canan Can

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assist. Prof. Hatice DURAN OKUR	1	21. YÜZYIL'DA ENGELLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Berfin AYDIN, Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU,
		2	A Sociological Perspective on Single Women's Views on Marriage and Sexuality	Prof. Dr. DOLUNAY ŞENOL HATİCE BAHİRE AKAY
		3	A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON MOTHER CANDIDATES' PERCEPTIONS OF MOTHERHOOD	Prof. Dr. DOLUNAY ŞENOL KÜBRA YAVUZ YILDIRAN
		4	SOSYOTELİZM, PARTNER SOSYOTELİZMİ VE İLİŞKİ DOYUMUNUN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	TOLGAHAN ÜNLÜ
		5	THE ILLUSION OF SUSTAINABILITY IN A CONSUMPTION SOCIETY	Assist. Prof. Hatice DURAN OKUR

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas	1	DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND	Dr. Amina Farkhonde
		2	AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION	Dr. Darsareh Nikafrooz
		3	ONTOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SMART LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE REPRESENTATION AND APPLICATION	Prof. Dr. Konstantinos Stefanidakis, Dr. Michail Sofianos
		4	TRANSFORMING CIVIL ENGINEERING LABORATORY EDUCATION WITH FLIPPED LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPING ESSENTIAL CAPABILITIES	Hector García- Georgia García-Rodríguez, Gerardo -Shashi Kant
		5	AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING APPROACH AND TOOL	Piña Barrios-, Salvador Arellano, Bocanegra García,
		6	EMPOWERING ASSEMBLY LINES WITH DEEP LEARNING: A PARADIGM SHIFT IN PRODUCT IDENTIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas
		7	ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE, NIGERIA	Adelokun Gambo
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assist. Prof. Dr. Sarah Thompson	1	REVOLUTIONIZING SMART MANUFACTURING THROUGH NEURAL NETWORKS: A DATA-DRIVEN APPROACH TO PROCESS AUTOMATION	Rajesh Nair
		2	ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF SOCIAL SCIENCES DEGREES IN LAGOS STATE TERTIARY INSTITUTIONS: A STUDY BY FIELD	Tunde Adebayo, Ngozi Umeh
		3	EXPLORING DIGITAL PEDAGOGY: STUDENTS' INTERACTIONS WITH MULTIMODAL EDUCATIONAL PLATFORMS	Assist. Prof. Dr. Sarah Thompson
		4	HIDDEN VOICES: A STATISTICAL INVESTIGATION INTO DEPRESSION LEVELS IN ADHD STUDENTS IN UNIVERSITIES	Lukas Meier, Eva Schneider
		5	CHARTING EDUCATIONAL POLICY PATHWAYS: INSIGHTS INTO CURRICULUM REFORMS IN ARGENTINE HIGHER EDUCATION	Camila Rodríguez, Assis. Prof. Dr. Mateo Herrera
		6	BUILDING PROFESSIONAL COMMUNITIES: LOWER SECONDARY TEACHERS' JOURNEYS INTO COLLABORATIVE PRACTICE	Eleni Papadopoulou, Stavros Dimitriadis, Nikos Alexandris, Maria Tzortzi
		7	EXPLORING AI-ASSISTED STUDENT SUPPORT: THE ROLE OF CONVERSATIONAL AGENTS IN UNIVERSITY LEARNING ENVIRONMENTS	Andreas Christodoulou, Dr. Eleni Georgiadou

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. Samuel M. Obong	1	LEGAL LIMITS OF DIGITAL SURVEILLANCE IN DEMOCRATIC SOCIETIES	Dr. Markus Schneider
		2	INSTITUTIONAL CHALLENGES IN POST-CONFLICT JUSTICE SYSTEMS	Mirela Jovanović
		3	THE INTERSECTION OF RELIGIOUS LAW AND CONSTITUTIONAL PRINCIPLES	Assis. Prof. Dr. Fatemeh Alavi
		4	EDUCATIONAL INEQUALITY AND POLICY RESPONSES IN SUB-SAHARAN AFRICA	Assoc. Prof. Samuel M. Obong
		5	THE ROLE OF YOUTH IN POLITICAL TRANSITIONS: A CASE STUDY OF CIVIL UPRISINGS	Assoc. Prof. Rania El-Sayed Dr. Tarek Mahmoud
		6	LEGAL FRAMEWORK FOR CLIMATE MIGRATION IN SMALL ISLAND STATES	Ana Luisa Te'o
		7	EFFECTS OF JUDICIAL CENTRALIZATION ON LOCAL AUTONOMY: A COMPARATIVE STUDY	Assis. Prof. Dr. Nguyen Minh Trang
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Vannaphone Souvannaseng	1	THE AESTHETICS OF LANTERN CRAFTS IN NORTHERN FESTIVALS: A DESIGN APPROACH	Dr. Kittinan Wongphet
		2	TRADITIONAL MASKS AND THEIR CULTURAL SIGNIFICANCE IN SOUTHEAST ASIAN FESTIVALS	Pimchanok Surapinit
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC HOUSING POLICIES IN EASTERN EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Andrei Popescu Jelena Milinković
		4	BAMBOO AS A SUSTAINABLE MATERIAL FOR FURNITURE DESIGN	Warit Srisook
		5	A STUDY ON THE COMBUSTION CHARACTERISTICS OF MANGROVE-DERIVED BIOCHAR	Teerasak Lertpreecha
		6	CONTEMPORARY INTERPRETATIONS OF TRADITIONAL LAO TEXTILE PATTERNS IN GRAPHIC DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Vannaphone Souvannaseng
		7	DEVELOPING MULTILINGUAL SIGNAGE FOR COMMUNITY-BASED TOURISM IN LUANG PRABANG	Lect. Sitha Boupavanh
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Katarína Nováková	1	THE IMPACT OF MACROECONOMIC STABILITY ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT INFLOW	Dr. Khalid Al-Salim
		2	EVALUATING WOMEN'S EMPOWERMENT THROUGH AGRICULTURAL COOPERATIVES IN RURAL BANGLADESH	Shamima Aktar
		3	THE DYNAMICS OF NON-STATE ACTORS IN POST-CONFLICT STATE-BUILDING: THE CASE OF LIBYA	Assist. Prof. Dr. Salma El-Gharyani
		4	STRATEGIC LEADERSHIP APPROACHES IN RESOLVING INTERPERSONAL CONFLICTS IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS	Yasmin El-Naggar, Dr. Huda Mostafa
		5	A CRITICAL REVIEW OF CORPORATE ACCOUNTING PRACTICES IN DETECTING FINANCIAL MALPRACTICES	Chinedu Okeke
		6	DETERMINANTS OF CUSTOMER SATISFACTION IN DIGITAL BANKING SERVICES IN NEPAL	Dr. Anusha Shrestha
		7	PERFORMANCE EVALUATION OF MILITARY PERSONNEL IN THE SLOVAK REPUBLIC BASED ON MODERN HR FRAMEWORKS	Assoc. Prof. Dr. Katarína Nováková
		8	CHALLENGES IN BUILDING A NATIONAL BRAND IN POST-SOVIET ECONOMIES	Lali Beridze
		9	MULTIDIMENSIONAL CUSTOMER PROFILING FOR INNOVATIVE SMARTPHONE DESIGN STRATEGIES	Dr. Omar Al-Mansoori, Leen Hasan

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT	1	UZUN DÖNEMLİ EĞİLİMİN TAKINTILI TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN MEDENİ DURUM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT
		2	TÜKETİCİLERİN TUTUMLULUK VE HİPEROPİ EĞİLİMİNİN HEDONİK TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT
		3	NATURAL AND ORGANIC COSMETIC PRODUCTS: CONSUMER TRENDS AND REGULATORY FRAMEWORK	Öğr. Gör. Dr. DURSUN YILMAZ Öğr. Gör. TUĞÇE YILDIRIM DAL
		4	THE HISTORICAL TRANSFORMATION OF WOMEN’S BEAUTY PERCEPTION: THE CONCEPT OF AESTHETICS FROM TRADITION TO MODERNITY	Öğr. Gör. TUĞÇE YILDIRIM DAL Öğr. Gör. Dr. DURSUN YILMAZ
		5	ZİHNİN GİZLİ KODLARI: NÖROPAZARLAMA İLE TÜKETİCİYİ ETKİLEMEİNİN SIRLARI	Dr. Öğrt. Görv. Pınar COŞKUN
		6	GREEN HRM AND GREEN LEADERSHIP PRACTICES: PATAGONIA AND UNILEVER EXAMPLES	Büşra SARIAYDIN Assoc. Prof. Dr. Arzu UĞURLU KARA
		7	İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞE ALIM SÜRECİNDE YAPAY ZEKANIN KULLANIMI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Yunus Emre KESTANE Doç.Dr.Arzu UĞURLU KARA
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Yasemin Darancık	1	Yabancı Dil Eğitimi Öğrencilerinin Konuşma Becerisine Yönelik Öz Algıları	Doç. Dr. Yasemin Darancık
		2	DİJİTAL TOPLULUK TEMELLİ DİL ÖĞRENME MODELİ (CLL 2.0): COMMUNITY LANGUAGE LEARNING YAKLAŞIMINA ÇAĞDAŞ BİR UYGULAMA ÖNERİSİ	Doç. Dr. Yasemin Darancık
		3	PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON CREATIVITY	Res. Asst. Dr., Şebnem Çetken Aktaş
		4	Modern Olimpiyatların Siyasal ve Sosyal Boyutları: Bir Derleme Çalışması	Doktora Öğrencisi EMRAH YILMAZ Doç. Dr. ZÜLBİYE KAÇAY
		5	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SPOR FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ	Sinem TOÇOĞLU Engin VURAL Ahmet DÖNMEZ Tuncay KIRATLI
		6	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Sinem TOÇOĞLU Engin VURAL Halil İbrahim GENÇ Tuncay KIRATLI

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Hüsnü ERGÜN	1	İNTERAKTİF ÖĞRENME ORTAMLARININ YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE KONUŞMA BECERİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doktora Öğrencisi Murat SALMAN Prof. Dr. Cenk AKAY
		2	YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMANIN ROLÜ	Doktora Öğrencisi Murat SALMAN Prof. Dr. Cenk AKAY
		3	TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN DENETİM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: BİR DOKÜMAN ANALİZİ	Doç. Dr. Hüsnü ERGÜN
		4	TÜRKİYE'DE EĞİTİM DENETİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ: OKUL YÖNETİCİLERİ VE REHBER ÖĞRETMENLER İÇİN 2025 DEĞERLENDİRME KILAVUZU ANALİZİ	Doç. Dr. Hüsnü ERGÜN
		5	TÜRK DÜNYASINDA EĞİTİMDE YENİLİK ARAYIŞLARI: YUSUF AKÇURA VE İSMAİL GASPIRALI ÖRNEĞİ	SÜMERYA GÜNTÜRK
		6	EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN GÖREVDEN AYRILMA NEDENLERİ	MUSTAFA ÖZKAN Doç. Dr. TİJEN TULUBAŞ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof.Dr.Bayram Akça	1	MUSTAFA KEMAL ATATURK’S SPEECH ON TURKISH-BALKAN RELATIONS DURING THE RECEPTION OF THE AMBASSADORS OF THE BALKAN COUNTRIES	Prof.Dr.Bayram Akça
		2	MUSTAFA KEMAL ATATURK’S SPEECH ON TURKISH-BALKAN RELATIONS IN THE OPENING SPEECHES OF THE TURKISH PARLIAMENT	Prof.Dr.Bayram Akça
		3	EKONOMİ, TARİH, KÜLTÜR VE TURİZM EKSENİNDE BİT PAZARLARI: ÜSKÜP BİT PAZARI ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Hulusi DOĞAN Öğr. Gör. Meliha Yaren BERKTAŞ
		4	PURPOSEFUL TRAINING PLANNING: DIRECTIONS, CHALLENGES	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		5	US MIDDLE EAST POLICY: OIL- SECURITY- SPHERE OF INFLUENCE	Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER
		6	THE BLACK SEA CRISIS: OBSTACLES ON THE EUROPEAN UNION’S WAY TO BECOME A GLOBAL POWER	Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER
		7	THE NEW DESTINATION FOR HEALTHY AND INNOVATIVE NUTRITION: GLUTEN-FREE LIVING	Dr. Öğr. Üyesi, ÇİĞDEM KIZILGEÇİ Araştırmacı, ZEYNAL TAŞTAN
		8	Uzayın Militarizasyonu: Sovyet Perspektifi ve Güvenlik Yaklaşımı	Mahmut Can ÖZDEMİR

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP HÜMEYRA KOÇ	1	A RESEARCH ON THE ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF SEPARATION OF POWERS IN THE CONTEXT OF POLITICAL PHILOSOPHY	Kemal GÜL Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
		2	A RESEARCH ON THE ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF SEPARATION OF POWERS IN THE TURKISH STATE SYSTEM ON A CONSTITUTIONAL PLANE	Kemal GÜL Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
		3	OLGUSAL BİR GERÇEKLİK OLARAK TAKLİT: EPİSTEMOLOJİK VE TEOLJİK DEĞERİ	Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP HÜMEYRA KOÇ
		4	THE EPİSTEMOLOGICAL VALUE OF THE AESTHETIC ARGUMENT	Oğuzhan Yalçın Assoc. Prof. Dr. Özcan Akdağ
		5	CULTURAL SUSTAINABILITY AND SPATIAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INTERIOR DESIGN WITH LESSONS FROM IRANIAN ISLAMIC ARCHITECTURE	Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		6	TRADITIONAL NATIVE AMERICAN BUILDING STYLES AND THEIR MODERN REINTERPRETATION	Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		7	HARFLERİN HAFIZASI OLARAK KÜLTÜREL TİPOGRAFI; TOPLUMSAL BELLEK VE KİMLİK	Doç. Dr. Barış AYDIN Master Öğrencisi, Zeynep KILIÇ
		8	POST-ANTROPOSANTRİZM: TASARIMDA SANATÇININ YOKLUĞUNUN VARLIĞI	Doç. Dr. Barış AYDIN Master Öğrencisi, Necla KILIÇ
		9	AN ANALYSIS ON ORIENTALIST PERSPECTIVE AND THE OTHER IN DIGITAL GAMES	Öğr. Gör., SİBEL ÖZDEN OMUZLU Doç. Dr., MUSTAFA C. SADAKAOĞLU

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Kittiphon Tawan	1	STRATEGIC MIGRATION TO HYBRID CLOUD INFRASTRUCTURES	Lina Ahmed Al-Fulan Mohammed R. Al-Khatib
		2	THE ROLE OF HISTORICAL FIGURES IN SHAPING MODERN DIPLOMACY	Elmira D. Sadykova
		3	POST-IMPACT RESIDUE ANALYSIS IN FORENSIC BALLISTICS	Surasak Jantapoom Kulnarin
		4	HYBRID PEDAGOGY MODELS FOR VIRTUAL CLASSROOMS	Assoc. Prof. Dr. Kittiphon Tawan
		5	COMMUNITY PARTICIPATION IN HERITAGE POLICY FORMULATION	Dr. Kanokwan Theerathongchai
		6	EMPOWERING YOUNG ARTISTS THROUGH LOCAL SCRIPT INTEGRATION	Rachid Ben Amar Andrew J. Collins
		7	VISUAL STORYTELLING FOR CHILDREN INSPIRED BY FOLK NATURE TALES	Dr. Anucha Sangsiri

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Farouqi	1	SOCIAL MEDIA IMPACT ON TRAVEL DECISIONS AMONG EASTERN EUROPEAN BACKPACKERS	Dr. Irina Vlasenko, Anatoly Rudenko
		2	INCLUSIVE WORKPLACE POLICIES IN FINANCIAL INSTITUTIONS: A GULF REGION OVERVIEW	Assoc. Prof. Dr. Maha Al-Farouqi
		3	DIGITAL NOTE-TAKING HABITS AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Rachel Whitmore
		4	PARENTAL ROLES IN LANGUAGE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS	Yun-Hwa Lin
		5	FACTORS SHAPING YOUTH CIVIC PARTICIPATION IN SOUTH ASIAN UNIVERSITIES	Lecturer Ranjit Subramanian
		6	THAI ENGLISH VARIATIONS IN ONLINE HOTEL REVIEWS	Siriporn Kongsuk
		7	CONSUMER BEHAVIOR OF UNIVERSITY STUDENTS IN LINE WITH BUDDHIST ECONOMIC VALUES	PhD candidate Anusom Pradit
		8	INVESTIGATING COGNITIVE READING STRATEGIES AMONG ALGERIAN ESL GRADUATE STUDENTS	Huda Benamar, Faisal Rahimi
		9	CULTURAL SYMBOLISM IN HANDMADE SOUVENIR DEVELOPMENT FOR TOURISM	Assoc. Prof. Dr. Samira Khalil

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. Dr. Giorgi Beridze	1	EVALUATING ORGANIZATIONAL AGILITY AS A DRIVER OF DIGITAL TRANSFORMATION INITIATIVES	Dr. Danijela Markovic, Tomas Ivankovic
		2	A HYBRID GENETIC-BASED APPROACH FOR OPTIMIZING NONLINEAR ECONOMETRIC MODELS	Ms. Student Lina Bensalem Dr. Yassine Tazi, Dr. Hicham Ferhat
		3	THE INTERPLAY BETWEEN GLOBAL ENERGY DEMAND AND ALTERNATIVE ENERGY INVESTMENTS	Fahad Al-Mutairi
		4	IMPLEMENTING LEAN PRINCIPLES IN PUBLIC HEALTH SYSTEMS: A CASE STUDY FROM LATIN AMERICA	Assis. Prof. Dr. Camila Torres, Luis Fernando Rios
		5	CHALLENGES IN THE ADOPTION OF INDUSTRY 4.0 PRACTICES AMONG SOUTH ASIAN MANUFACTURERS	Dr. Rakesh Nair
		6	STRENGTHENING COMMUNITY-BASED ECONOMIES THROUGH SUSTAINABLE LOCAL ENTERPRISES	Santoso, Dewi Lestari
		7	ANALYSIS OF STRATEGIC FAILURES IN INFRASTRUCTURE FIRMS DURING ECONOMIC DOWNTURNS	Prof. Dr. Giorgi Beridze
		8	INFLUENCE OF PERSONALITY TRAITS ON DIGITAL PURCHASE DECISIONS IN MILLENNIAL CONSUMERS	Javier Martinez Ortega

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Richa Bansal	1	COMPETENCY DEVELOPMENT IN SUPPLY MANAGEMENT: A CENTRAL EUROPEAN APPROACH	Dr. Lukas Schneider
		2	FRAMEWORK FOR IMPROVING INTERNAL AUDIT EFFECTIVENESS IN TRANSITIONAL ECONOMIES	Dr. Maryam Farzaneh, PhD Candidate Laleh Samimi, Mehdi Davani
		3	IMPACT OF PATENT POLICY ON INNOVATION PERFORMANCE IN INDIAN MANUFACTURING FIRMS	Assoc. Prof. Dr. Richa Bansal, Sandeep Sharma
		4	THE ROLE OF WORKPLACE TRUST, CULTURAL DIVERSITY, AND SELF-EFFICACY IN DIGITAL COMMUNICATION EFFECTIVENESS	Dr. Khalid Al-Mutairi
		5	FACTORS INFLUENCING VALUE RELEVANCE OF ACCOUNTING EARNINGS IN DEVELOPING CAPITAL MARKETS	Niloofar Tavakoli, Sara Rezaee
		6	INFORMATION SYSTEM FAILURES IN PUBLIC SECTOR ENTERPRISES: A GULF REGION PERSPECTIVE	Noora Al-Mansoori
		7	SUSTAINABLE SUPPLY NETWORK OPTIMIZATION UNDER UNCERTAINTY AND REGULATORY CONSTRAINTS	Fatema Al-Dabbous, Dr. Ahmad Al-Harbi, Tariq Al-Sabah
		8	ETHICAL LEADERSHIP AND GOVERNANCE CHALLENGES IN DIRECT SELLING ENTERPRISES	Rajesh Natarajan
		9	CORPORATE DISCLOSURE QUALITY AND INVESTOR DECISION-MAKING: EVIDENCE FROM A MIDDLE EASTERN CONTEXT	Samira Ebrahimi, Dr. Amir Daryanavard

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 25 Nisan / April 25, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Mariam Hovhannisyan	1	FEMINIST PERSPECTIVES ON WOMEN'S ACCESS TO DIGITAL HEALTHCARE IN DHAKA	Dr. Nusrat Jahan
		2	EVALUATING THE ROLE OF TRADITIONAL AUTHORITIES IN LOCAL CONFLICT RESOLUTION	Olufemi Babajide Adeyemi
		3	SOCIO-SPATIAL TRANSFORMATION AND THE RISE OF INFORMAL COMMUNITIES IN TEHRAN	Farideh Shafiei
		4	TECHNICAL TRANSLATION PRACTICES IN MULTILINGUAL AFRICAN CONTEXTS	Dr. Samuel K. Nyongesa
		5	TRADITIONAL MOTIFS AND CONTEMPORARY AESTHETICS IN EMIRATI TEXTILE DESIGN	Layla Saeed Al-Hosani
		6	COORDINATING MULTINATIONAL ENGINEERING PROJECTS: STRATEGIES FOR SYSTEM INTEGRATION	Youssef Belkacem Jean-Louis Dubois
		7	ANALYZING THE EUROPEAN UNION'S STANCE ON GLOBAL MIGRATION GOVERNANCE	Lecturer Camille Fournier
		8	PATTERNS OF YOUTH MIGRATION FROM RURAL ARMENIA TO URBAN CENTERS	Assoc. Prof. Dr. Mariam Hovhannisyan
		9	THE DEVELOPMENT AND CITIZEN PERCEPTION OF E-GOVERNANCE PLATFORMS IN THE CZECH REPUBLIC	Jakub Novák

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE YÜZYÜZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 12:00 Time zone in SKOPJE				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof.Dr, GÜLAY ÖZTÜRK	1	EVALUATION OF ACTIVE AGING STRATEGIES IN THE CONTEXT OF GLOBAL INDICATORS: THE CASE OF SOUTHERN EUROPE WELFARE STATES AND TURKIYE	Emine NAMLI Senanur KÜNKÜL Dr. Öğr. Üyesi Siyret AYAS ŞARMAN
		2	GENDER EQUALITY IN SOUTHERN EUROPEAN WELFARE STATES AND TURKIYE: A CURRENT ASSESSMENT	Senanur KÜNKÜL Emine NAMLI Dr. Öğr. Üyesi Siyret AYAS ŞARMAN
		3	AN ANALYSIS OF A THE GAZA-THEMED NEWS ARTICLE IN THE CONTEXT OF EMBEDDED MULTIMEDIA JOURNALISM	Assoc. Prof. Dr. BİRSEN ÇETİN
		4	THE SIGNIFICANCE OF STORYTELLING THROUGH DATA VISUALIZATION IN CONTEMPORARY MARKETING COMMUNICATION STUDIES	Prof.Dr, GÜLAY ÖZTÜRK

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE YÜZYÜZE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 12:00 – 15:00 Time zone in SKOPJE				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Yunus KAYIR	1	COMPARISON OF EVOLUTIONS OF INTERNAL EROSION IN HOMOGENEOUS EARTH-FILL DAMS BUILT WITH MEDIUM SAND-CLAY MIXTURE WHEN THE SEEPAGE IS AT BOTTOM OR AT MIDDLE PART OF THE DAM	Prof. Dr. Mehmet Şükrü GÜNEY Res Assit. Emre DURLU Res Assist. Merve OKAN Yiğit KALYONCU
		2	SYNTHESIS OF BUTLY-SUBSTITUTED 4-THIAZOLIDINONE COMPOUNDS VIA ONE-POT MULTICOMPONENT REACTION	Dr. Fatma Tülay TUĞCU
		3	THE ROLE OF BIG DATA IN DECISION SUPPORT SYSTEMS FOR INTERIOR DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		4	WASTE MANAGEMENT AND CIRCULAR ECONOMY PRACTICES IN INTERIOR SPACES	Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ
		5	EFFECT OF THE CUTTING PARAMETERS ON DRILLING OF GGG40 MATERIAL ON A LATHE	Prof. Dr. Yunus KAYIR Öğr. Grv. Muharrem USTA
		6	COVERINGS OF IRRESOLUTE TOPOLOGICAL GROUPS	Öğr. Gör. Kadriye BAŞAR Doç. Dr. Hürmet FULYA AKIZ
		7	COVERINGS AND ACTIONS OF IRRESOLUTE TOPOLOGICAL GROUPOIDS	Doç. Dr. Hürmet FULYA AKIZ Öğr. Gör. Kadriye BAŞAR
		8	THE ROLE OF BACTERIAL AGENTS IN THE ETIOLOGY OF PROSTATIC INFECTIONS	Prof. Dr. FATMA HUSNIYE DILEK Doç. Dr. İHSAN HAKKI CİFTCI Prof. Dr. OZTUG ADSAN Uzm. Dr. ENGİN KARAKECE Prof. Dr. HASAN SALİH SAGLAM Prof. Dr. OSMAN KOSE Dr. ZEYNEP KAHYAOGU Dr. ELMAŞ PINAR KAHRAMAN KILBAS

		9	NATIONWIDE STUDY ON THE SHIFT FROM CLSI TO EUCAST IN THE ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS OF ESCHERICHIA COLI ISOLATED FROM WOMEN WITH URINARY TRACT INFECTIONS	DOÇ. DR. İHSAN HAKKI ÇİFTÇİ DR. ELMAS PINAR KAHRAMAN KILBAŞ PROF. DR. AHMET ALİM DOÇ. DR. ALİ KORHAN SİĞ DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE ÖZKAÇMAZ DOÇ. DR. AYTEN GÜNDÜZ DOÇ. DR. BARIŞ GÜLHAN PROF. DR. BİLGE SÜMBÜL PROF. DR. CÜNEYT ÖZAKIN PROF. DR. DEVRİM DÜNDAR DR. ÖĞR. ÜYESİ EMEK TÜRKEKUL ŞEN UZM. DR. ENGİN KARAKEÇE DOÇ. DR. ESRA ÖZKAYA PROF. DR. FADİLE YILDIZ ZEYREK DOÇ. DR. FİLİZ ORAK PROF. DR. FÜSUN CÖMERT PROF. DR. GÜL DURMAZ DOÇ. DR. GÜLGÜN YENİŞEHİRLİ PROF. DR. HAKAN TEMİZ PROF. DR. HATİCE TÜRK DAĞI DR. İMDAT KILBAŞ PROF. DR. METİN DOĞAN PROF. DR. MUHAMMET GÜZEL KURTOĞLU PROF. DR. MUHAMMED HAMİDULLAH UYANIK PROF. DR. MÜCAHİDE ESRA KOÇOĞLU PROF. DR. NURİ KİRAZ UZM. DR. ÖZLEM KOCA UZM. DR. ÖZLEM YOLDAŞ DOÇ. DR. PINAR SAĞIROĞLU PROF. DR. SABAHAT AKSARAY DOÇ. DR. SADIK AKGÜN PROF. DR. SELÇUK KAYA PROF. DR. SEMRA KURUTEPE PROF. DR. YELİZ ÇETİNKOL PROF. DR. YELİZ TANRIVERDİ
--	--	---	---	---

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Asst. Prof., Merve DEMİRBÜĞEN ÖZ	1	WHAT AFFECTS THE LEVEL OF SEXUAL HEALTH LITERACY IN WOMEN? A LITERATURE REVIEW EXAMPLE	Yüksek Lisans Öğrencisi Aleyna GÜNER Doç. Dr. Ruveyde AYDIN
		2	AWARENESS OF GYNECOLOGIC CANCERS IN WOMEN: A STUDY ON ENDOMETRIAL CANCER	Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra İŞBİLİR Doç.Dr. Ruveyde AYDIN Yüksek Lisans Öğrencisi Aleyna GÜNER
		3	ACILIN NABZI: HER BRANŞIN KESİŞTİĞİ NOKTADA HEKİM OLMAK	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KİYAK
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN CHEST PAIN AND ANXIETY: A CURRENT EVALUATION	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TAŞKIN
		5	ADLI VAKANIN İLK DURAĞI: ACİL SERVİSTE ADLİ TIP	Dr. Öğr. Üyesi Samet KİYAK
		6	PROTOCOLS FOR NURSING CARE AND CLINICAL PRACTICE IN INTENSIVE CARE UNITS	Mesut DİREK Prof.Dr. Mukadder MOLLAOĞLU
		7	THE INFORMATION NEEDS OF CAREGIVERS PROVIDING HOME CARE FOR PATIENTS WITH STROKE	Mesut DİREK Prof.Dr. Mukadder MOLLAOĞLU
		8	NANOTOXICITY OF LIPID NANOPARTICLES IN DRUG DELIVERY	Asst. Prof., Merve DEMİRBÜĞEN ÖZ
		9	ENVIRONMENTAL PHARMACEUTICALS: A NEW TOXICOLOGICAL EMERGENCY	Asst. Prof., Merve DEMİRBÜĞEN ÖZ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BUĞDAY	1	Analysis of Fuel Consumption and Charging Efficiency in Electric Vehicles	Feyyaz Alpsalaz Emrah Aslan Yıldırım Özüpak
		2	Analysis of Fuel Consumption in Electric Vehicles: A Study on Segments, Usage Scenarios, and Energy Efficiency	Feyyaz Alpsalaz Emrah Aslan Yıldırım Özüpak
		3	FIRE RISKS IN ELECTRIC VEHICLES AND TÜRKİYE EVALUATION	İpek CAN Prof. Dr. Muhsin KILIÇ
		4	YÜKSEK BASINÇLI DÖKÜM MAKİNELERİNDE MODÜLER PİSTON KULLANILMASI İLE ÜRETİM VERİMLİLİĞİN ARTTIRILMASI	Robot ve Otomasyon Mühendisi, Umut COŞGUN Doç. Dr., Ahmet FEYZİOĞLU Dr. Trevor Uyi OMORUYİ
		5	KOMPAKT VE GÜVENLİ PNÖMATİK KESME MAKİNESİ	CANSU KELKİT ABDALLA SOLIMAN KADER DÖĞEN DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA BUĞDAY
		6	ARDUINO KONTROLLÜ PNÖMATİK AYIRMA MEKANİZMASINA SAHİP KONVEYÖR BANT SİSTEMİ TASARIMI VE UYGULAMASI	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BUĞDAY Öğrenci, Serden Şahin Öğrenci, Merve Çelikkanat Öğrenci, Muhammed Ozan Çelik

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ	1	OPTIMAL TASK ALLOCATION ALGORITHM AND AGENT COMMUNICATION LANGUAGE DEVELOPMENT FOR UNMANNED AERIAL VEHICLE SWARMS	SONER KÖSTERİT Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		2	GAME THEORY-BASED DECISION-MAKING ALGORITHM AND REWARD DESIGN FOR PREVENTING AUTOMATIC GROUND COLLISIONS	RIZA KUŞLU Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		3	DEVELOPMENT OF Q-LEARNING BASED DECISION MAKING ALGORITHM FOR UAVS	MUHAMMET ENES TAŞOĞLU Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED THREAT DETECTION AND AVOIDANCE SYSTEMS IN AUTONOMOUS UNMANNED AERIAL VEHICLES (UAVS)	BARAN AKAY Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		5	DESIGN AND CONTROL OF AN AUTONOMOUS DRONE FOR PACKAGE DELIVERY USING Q-LEARNING	SERBÜLENT TANRIVERDİ Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		6	DEVELOPMENT OF SAFE AND STABLE ALGORITHMS TO SUPPRESS SYSTEM ABNORMALITIES IN SWARM-BASED UNMANNED AERIAL VEHICLES	BERKAY KAHYAOĞLU Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ
		7	DEVELOPMENT OF A DECISION-MAKING ALGORITHM FOR AIR COMBAT USING GAME THEORY AND DYNAMIC PROGRAMMING	SÜMEYYE CİNASLI Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DENİZ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Res. Asst. Bengü FETİLER	1	CONVOLUTIONAL VISION TRANSFORMER-BASED AUTOMATED MEDICAL REPORT GENERATION	Res. Asst. Bengü FETİLER Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		2	EFFICIENT VISUAL INTERPRETATION WITH K-MEANS BASED COLOR CLUSTERING FOR VIDEO CAPTIONING	Emir ÇİL Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		3	A BENCHMARK STUDY OF TRANSFORMER LAYERS IN K- MEANS COLOR CLUSTERED IMAGE CAPTIONING	Atalay ŞAHAN Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		4	AUTOMATED CHEST X-RAY PROJECTION CLASSIFICATION	Mustafa Melik AYANOĞLU Res. Asst. Bengü FETİLER Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		5	TRANSFORMER-BASED SEQUENCE-TO-SEQUENCE MEDICAL REPORT GENERATION	Mustafa Melik AYANOĞLU Res. Asst. Bengü FETİLER Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		6	AUTOMATED CHEST X-RAY GENDER CLASSIFICATION	Mustafa Melik AYANOĞLU Res. Asst. Bengü FETİLER Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Assoc. Prof. Volkan KILIÇ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI	1	DEBATES ON JUSTICE IN VICTOR HUGO'S "THE TAPNER CASE": NATURAL LAW and POSITIVE LAW	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	FICTION AND REALITY IN JULES VERNE'S THE ADVENTURES OF KERABAN THE INFLEXIBLE: AN EVALUATION OF 19th CENTURY BLACK SEA TRADE	Mustafa Can GÜRİPEK
		3	"DUHA KOCA" IN THE BOOK OF DEDE KORKUT ANALYSIS OF "DUHA KOCA OGLU DELİ DUMRUL" IN TERMS OF MYTHOLOGICAL MOTIFS	Dr. Öğr. Üyesi, Merve Nur SEZGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve ATÇI
		4	AN EXAMINATION OF THE STORY 'BASAT SLAYING TEPEGÖZ' IN THE BOOK OF DEDE KORKUT' IN TERMS OF MYTHOLOGICAL MOTIFS	Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba TATLI
		5	THE INFLUENCE OF YUNUS EMRE ON A GHAZAL NOT FOUND IN THE DIVAN OF MUSTAFA ALI OF GELIBOLU	Dr. AYSEGUL EKICI
		6	JUSTICE DOCUMENTS OF THE WEST AND THE EAST: THE EFFECTS OF THE MAGNA CARTA AND THE TANZIMAT EDICT, TWO SPARKS OF FREEDOM, ON DEMOCRATIZATION AND HUMAN RIGHTS	Başöğretmen, Gülten AKGÜL
		7	THE DARK SIDE OF THE VICTORIAN LONDON: THE ANATOMY OF CRIME IN ENGLISH NOVELS	Başöğretmen, Gülten AKGÜL
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Sofiane Bouzidi	1	ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING DRIVER BEHAVIOR AND MEDIA PREFERENCES IN TRANSPORTATION	Dr. Ahmed Al-Farsi
		2	A COMPREHENSIVE STUDY ON THE IMPACT OF POLITICAL EXILE IN SOUTH ASIA	Ravi Kumar, Ananya Singh
		3	THE POSITION OF THE SUPREME COURT ON RESTRICTING CIVIL RIGHTS IN THE FACE OF NATIONAL SECURITY	Prof. Dr. Elena K. Ivanova
		4	PROTECTION AND RECOGNITION OF INDIGENOUS RIGHTS IN THE PHILIPPINES	Liza Dela Cruz, Renaldo Soriano
		5	THE NEED FOR SPACE LEGISLATION AMONG EMERGING SPACE NATIONS	Faisal Ahmed Mei Ling
		6	HUMAN RIGHTS AND THE ROLE OF CONSTITUTIONAL LAW IN MILITARY CONFLICTS	Dr. Sofiane Bouzidi
		7	ADVANCEMENTS IN FORENSIC SCIENCE: ANALYZING HAIR SAMPLES AFTER LONG-TERM EXPOSURE	Mariama Diop
		8	CHALLENGES IN DIGITAL EVIDENCE COLLECTION AND ITS ACCEPTANCE IN LEGAL SYSTEMS	Dr. Farida Ahmed
		9	THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN INTERNATIONAL POLICY DEVELOPMENT	Stefan Kovac
		10	ANTI-CORRUPTION MEASURES IN THE CONTEXT OF THE MIGRATION CRISIS IN EUROPE	Elena Petrovna

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Hiroshi Takahashi	1	ADVANCING GENDER EQUALITY THROUGH TRADITIONAL INTERPRETATION IN ISLAMIC CULTURE	Dr. Zaynab Qasim
		2	THE INFLUENCE OF FRENCH LITERARY TRENDS ON TUNISIAN WOMEN WRITERS IN THE 20TH CENTURY	Rachida Ben Ali
		3	THE ETHICS OF HUMAN-NATURE RELATIONS: A GLOBAL PERSPECTIVE	Prof. Dr. Hiroshi Takahashi
		4	PROTECTING HUMAN RIGHTS THROUGH EUROPEAN LEGISLATIVE INITIATIVES	Aminat Idris Olumide Oladipo
		5	THE LEGACY OF NIXON'S POLITICAL STRATEGIES: A COMPARATIVE COMMUNICATION STUDY	Marie Dubois
		6	SECURITY CHALLENGES IN STATES UNDER SEVERE MILITARY STRAIN: A STUDY OF ASYMMETRIC WARFARE	Dr. Mohammed Amin
		7	DEVELOPING A NEW FRAMEWORK FOR EVALUATING MEDIA TRUSTWORTHINESS	Nadia El-Sayed
		8	GENDER INEQUALITIES IN ACADEMIC RESEARCH: GLOBAL DISPARITIES AND IMPLICATIONS	Ravi Patel Sara Kovačević
		9	THE ROLE OF THE SWISS SCIENTIFIC SOCIETY IN GLOBAL DEVELOPMENT INITIATIVES	Dr. Marta Fischer

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Jessica Thompson	1	ASSESSMENT OF SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF MODIFIED LOESS WITH COMMON ADMIXTURES IN GORGAN, IRAN	Seyed Erfan Hosseini Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah
		2	DEVELOPMENT OF AN INTEGRATED BIM (BUILDING INFORMATION MODELING) SYSTEM IN A CLOUD COMPUTING PLATFORM	Dr. Zhang Wei Prof. Liu Min
		3	SIMULATION AND PARAMETER OPTIMIZATION OF A RECTANGULAR MAGNETIC FIELD GENERATOR FOR INDUSTRIAL APPLICATIONS	Dr. Maria Gonzalez
		4	APPLICATION OF ADVANCED MACHINE LEARNING ALGORITHMS FOR STRUCTURAL HEALTH MONITORING	Ali Shah Ahmed Ali Farah Karim Saeed Zeynali
		5	THERMAL BEHAVIOR OF SUSTAINABLE CONCRETE MIXES WITH NATURAL INSULATION MATERIALS	L. Popescu S. Stanescu
		6	ASSESSING SAFETY RISKS IN URBAN CONSTRUCTION SITES THROUGH MACHINE LEARNING MODELS	Dr. Yiming Zhang Prof. Dr. Qian Zhao
		7	OPTIMIZATION OF THERMAL STABILITY IN COMPOSITE MATERIALS FOR AEROSPACE APPLICATIONS	Dr. Natalia Petrov Dr. Ilya Drozdenko
		8	IMPACT OF STRUCTURAL DESIGN ON THE PERFORMANCE OF BRIDGES UNDER SEISMIC LOADING CONDITIONS	Dr. Carlos Rodríguez Prof. Martina Serrano Dr. Felipe Duarte
		9	ENERGY-EFFICIENT MATERIALS IN CONSTRUCTION FOR REDUCING ENVIRONMENTAL IMPACT: A CASE STUDY	Dr. Jessica Thompson

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Zanele Mthembu	1	SYNTHESIS OF POLYMERIC NANOCOMPOSITES FOR ENVIRONMENTAL REMEDIATION OF PHARMACEUTICAL POLLUTANTS	Jonas Fischer Lena Becker
		2	REMOVAL OF HEAVY METALS USING FUNCTIONALIZED BIOSORBENTS FROM AGRO-WASTE	Prof. Dr. Amadou Diallo, Dr. Fatoumata Traoré
		3	DEVELOPMENT OF BIOSENSOR PLATFORMS FOR DETECTION OF ENVIRONMENTAL CONTAMINANTS	Maya Singh Ritu Sharma
		4	PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF HYDROGEL SYSTEMS CONTAINING ACTIVE PHARMACEUTICAL INGREDIENTS	Ravi Kumar, Manoj Kumar, Aakash Gupta
		5	OPTIMIZATION OF SOLID PHASE EXTRACTION FOR TRICYCLIC ANTIDEPRESSANT DRUGS IN URINE SAMPLES	Yasir Aslam, Farhan Ali, Sana Iqbal
		6	ANTIFUNGAL ACTIVITY OF NATURAL EXTRACTS FROM TRADITIONAL HERBS AGAINST COMMON PATHOGENS	Dr. Linda Pienaar, Dr. Zanele Mthembu
		7	ANALYSIS OF THE TOXICITY OF NANOPARTICLES IN AQUATIC ECOSYSTEMS: A COMPARATIVE STUDY	Kostas Papadopoulos, Nikoleta Georgiou, Ioannis Theodorou

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Nattha Kaewnopparat	1	DEVELOPMENT OF MOLECULAR IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		2	PENTACHLOROPHENOL REMOVAL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Lecture Sanae Kaewnopparat Dr. Nattha Kaewnopparat
		4	ASAD ULLAH MADNI, MAHMOOD AHMAD, NAVEED AKHTAR, MUHAMMAD USMAN	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
		5	SERICIN FILM: INFLUENCE OF CONCENTRATION ON ITS PHYSICAL PROPERTIES	Assis. Prof. Dr. N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit
		6	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Dr. Muhammad Asadullah Madni
		7	ANTIBACTERIAL CAPACITY OF PLUMERIA ALBA PETALS	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba	1	EVALUATION OF URBAN LAND DEVELOPMENT DIRECTION IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita
		2	INFLUENCE OF PLACE IDENTITY ON WALKABILITY: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN TWO MIXED USED STREETS CHAHARBAGH ST. ISFAHAN, IRAN AND DEREBOYU ST. LEFKOSA, NORTH CYPRUS	Assis. Prof. Dr. R. Rafiemanzelat
		3	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann, Fabian Pramel
		4	URBAN ECOLOGICAL INTERACTION: AIR, WATER, LIGHT AND NEW TRANSIT AT THE HUMAN SCALE OF BARCELONA'S SUPERILLES	Philip Speranza
		5	PERFORMANCE EVALUATION OF A 'PRIORITY-CONTROLLED' INTERSECTION CONVERTED TO SIGNAL-CONTROLLED INTERSECTION	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba
		6	DISCUSSION ABOUT FREQUENT ADJUSTMENT OF URBAN MASTER PLANNING IN CHINA: A CASE STUDY OF CHANGSHOU DISTRICT, CHONGQING CITY	Sun Ailu Zhao Wanmin
		7	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS	Yiorgos Hadjichristou

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Assis. Prof. Dr. Ondşej Nowak	1	CORPORATE GOVERNANCE STRUCTURES AND OVERLAPPING DIRECTORATES IN THE CZECH REPUBLIC	Assis. Prof. Dr. Ondşej Nowak
		2	THE INFLUENCE OF STAKEHOLDER COMMUNICATION STRATEGIES ON CONSUMERS' ACCEPTANCE AND FINANCIAL PERFORMANCE: IN THE CONTEXT OF THE FERTILIZER INDUSTRY IN MALAYSIA	Hasnida Abdul Wahab Shahrina Md Nordin Lai Fong Woon Hasrina Mustafa
		3	EXAMINATION OF RUBBER WASTE UTILIZATION AT PANDORA PRODUCTION COMPANY LIMITED	S. Pechpoothong M. Kopystrecki
		4	ADDRESSING MONEY LAUNDERING IN THE BANKING INDUSTRY: INSIGHTS FROM THE MALAYSIAN EXPERIENCE	Aspalella A. Rahman
		5	HYBRID ENERGY PROVISION WITH PREDOMINANTLY RENEWABLE CHOICE FOR SMALL INDUSTRIAL COMPLEX	Dr. Tomislav Stambolic, Anton Causevski
		6	STATISTICAL FORECASTING OF LIKELY DISTRESS IN NIGERIA'S BANKING SECTOR USING A NEURAL NETWORK APPROACH	Prof. Dr. D. A. Farinde
		7	EFFECTIVENESS IN URBAN ADMINISTRATION FOR THE SUSTAINABILITY AND COMPETITIVENESS OF A CITY: A CASE STUDY OF KUALA LUMPUR	Hamzah Jusoh Azmizam Abdul Rashid
		8	AN INVESTIGATION OF A NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM FOR FORECASTING GROWTH IN GROSS DOMESTIC PRODUCT	Assoc. Prof. E. Giovanis
		9	HAZARDS OF LATE PAYMENT IN THE MALAYSIAN CONSTRUCTION INDUSTRY	Dr. Kho Mei Ye Hamzah Abdul Rahman

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ	1	TURKISH, ARABIC AND KURDISH NAMES IN THE NAME LISTS OF THE GERMAN	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ
		2	STYLES FOUND BY STUDENTS IN THE POEMS OF CAHİT SITKI TARANCI	Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ
		3	DİVAN ŞİİRİNDE KÜLTÜREL BİR UNSUR OLARAK GİYİŞİ (19. YÜZYIL)	Dr. OĞUZ YILDIRIM
		4	ON THE HISTORICAL CHANGES IN THE GRAMMATICAL GENDER SYSTEM OF THE ARABIC LANGUAGE	DSc, associate professor Vugar Garadaghli
		5	DİLBİLİMDE SÖYLEM ANALİZİ NEDİR?	ILAHE NİYAZOVA

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi, ASLI KESKİN	1	SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLERİN ENFLASYON MUHASEBESİ UYGULAMALARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi, ASLI KESKİN
		2	INFANT MORTALITY RATE in TERMS of HEALTH SERVICE UTILIZATION and INVESTMENT: A PANEL DATA ANALYSIS for TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi MERYEM DEMİRTAŞ
		3	THE RISKS POSED BY SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS FOR BRANDS	Yüksek Lisans Öğrencisi, FATMAGÜL PARLAK Doç. Dr. EVRİM ERDOĞAN YAZAR
		4	DUYGUSAL EMEK VE DUYGUSAL EMEK YAKLAŞIMLARI	Havva Bezirganoğlu Doç. Dr. Elvettin Akman
		5	A QUALITATIVE STUDY ON THE EVALUATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN MARBLE ENTERPRISES IN TERMS OF ECONOMIC-SOCIAL AND ENVIRONMENTAL ASPECTS	Mehmet ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim ALKARA
		6	THE FUTURE OF ENERGY CONSUMPTION, ECONOMIC GROWTH, AND CARBON EMISSIONS IN TÜRKİYE: FORECASTING WITH THE ARIMA MODEL	Assist. Prof. Dr. Emre AKUSTA
		7	KARBON VERGİSİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Emine ÖRS Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES SKOPJE				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER	1	EXAMİNİNG THE RELATIONSHIP BETWEEN DARK TRIAD PERSONALİTY TRAİTS AND CRİMİNAL THİNKİNG AND SELF-ESTEEM	Master's Student, Melek Gökse COŞKUN Doç. Dr. Burcu TÜRK
		2	EXAMINATION OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN TERMS OF VARIOUS DEMOGRAPHIC VARIABLES	Psychological Counselor, HATİCE GÜLAS Associate Professor, SEHER MERVE ERUS
		3	PROBLEMLİ AKILLI TELEFON KULLANIMININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	YURDAGÜL GÜMÜŞ Doç. Dr. SEHER MERVE ERUS
		4	TÜRKİYE'DE KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YÖNELİK FARKİNDALIK	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin ŞENYURT Gizem ADATEPE
		5	Religious Pluralism, Exclusivity and Inclusion	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		6	The possibility of global morality	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		7	MÜKELLEF OLMAYAN ÇOCUKLARIN ELEMİNE DAİR EHL-İ SÜNNET VE MU'TEZİLE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA	HATİCE DEMİR
		8		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof.Dr. Nazan AVCIOGLU KALEBEK	1	SİLENE AEGYPTIACA' BİTKİSİNİN GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ POPÜLASYONLARINDA TÜR DELİMİTASYONU	Yüksek lisans öğrenci, Mahmut ŞEN Dr. ERDAL ATEŞ Dr. Öğr. Üye Zeynep TOPRAK
		2	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF ANTIBIOTIC RESISTANCE DEVELOPED IN <i>Klebsiella pneumoniae</i> WITH SUB-MINIMUM INHIBITORY CONCENTRATION AND CROSS-ANTIBIOTIC RESISTANCE ON BIOFILM FORMATION	MELIKA BİDOLLAHKHANI ERGIN MURAT ALTUNER
		3	PREDICTIVE MODELLING APPROACH TO UNDERSTAND THE COMBINED EFFECTS OF TEMPERATURE, pH, GLUCOSE, NaCl, AND MAGNESIUM ON <i>Klebsiella pneumoniae</i> BIOFILM DEVELOPMENT	MELIKA BİDOLLAHKHANI SELCEN GUL YUSUFOGLU ERGIN MURAT ALTUNER
		4	INVESTIGATION OF WATER RETAINING POLYMER HYDROGEL USED IN AGRICULTURE	Prof.Dr. Nazan AVCIOGLU KALEBEK
		5	DEFICIT IRRIGATION EFFECT ON SEED YIELD AND QUALITY OF PEPPER	BELKIS KAPLAN Prof. Dr. BİLAL ACAR Assoc. Prof. Dr. MUSA SEYMEYEN
		6	AN EGZOTIC SPECIES IN TURKISH FORESTRY: BLACK LOCUST	Dr. Öğrencisi, Tuğçe Baloğlu ERTAŞ Prof. Dr. Nebi BİLİR

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Res. Asst. Ömer Atılım KOCA	1	PERSONALIZED GLUCOSE PREDICTION FOR DIABETES MANAGEMENT WITH Q-LEARNING AND UNSCENTED KALMAN FILTER	Gözde Havin FİDAN Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		2	REAL-TIME GLUCOSE PREDICTION WITH Q-LEARNING AND KALMAN FILTER FOR PERSONALIZED DIABETES MANAGEMENT	Gözde Havin FİDAN Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		3	A BENCHMARK STUDY OF RECURRENT NEURAL NETWORKS WITH EXTENSIONS FOR GLUCOSE PREDICTION	Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		4	BiLSTM-BASED TYPE-1 GLUCOSE PREDICTION WITH MULTI-PARAMETER INPUT ANALYSIS	Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		5	CLASSIFICATION OF CHEST X-RAY IMAGES USING VISION TRANSFORMER	Mustafa Melik AYANOĞLU Res. Asst. Bengü FETİLER Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Assoc. Prof. Volkan KILIÇ
		6	A HYBRID Q-LEARNING AND EXTENDED KALMAN FILTER APPROACH FOR REAL-TIME GLUCOSE PREDICTION IN DIABETES MANAGEMENT	Gözde Havin FİDAN Res. Asst. Ömer Atılım KOCA Res. Asst. Bengü FETİLER Assoc. Prof. Volkan KILIÇ

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Mustafa GÜNAY	1	İZMİR ve ÇEVRESİ SİSMİK DAVRANIŞ PARAMETRELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: KUVVETLİ YER HAREKETİ VERİLERİYLE YÜZEY DİNAMİKLERİNİN MODELLENMESİ	Halil Erdim SARITEPE Prof. Dr. Özcan BEKTAŞ
		2	PMR TEKNOLOJİSİ İLE YERALTI SU PARAMETRELERİNİN SİSMİK SIVILAŞMA DEĞERLENDİRMELERİNE ENTEGRASYONU	Güven Doğan Prof. Dr. Özcan BEKTAŞ
		3	2020 İZMİR DEPREMİ: GEOTEKNİK AÇIDAN İNCELEME VE ZEMİN DAVRANIŞLARI	Dr., ESRA GÜNERİ Lisans Öğrencisi, SAMET GÜNCÜ
		4	INVESTIGATION OF GAMMA RADIATION SHIELDING PROPERTIES IN Fe-FeB-Cu-C MATERIALS	Arş. Gör. Tuana GEL Doç. Dr. Emre TABAR Dr. Gamze HOŞGÖR Dr. Mesut Ramazan EKİCİ
		5	DECARBONIZATION AND ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY STRATEGIES IN THE SHIPBUILDING INDUSTRY	Enes Tekelli Prof. Dr. Ayhan Menteş
		6	TÜRKİYE'DE AKILLI ULAŞIM SİSTEMLERİNİN DEMİRYOLLARINDA UYGULANMASI	İnşaat Mühendisi,AYKUT TOPÇU Arş. Gör. Dr.ONUR ŞAHİN
		7	YÜKSEK HIZLI TRENLERİN TÜRKİYE ULAŞIM AĞI İÇİNDEKİ YERİ VE TERCİH SEBEPLERİ	İnşaat Mühendisi,AYKUT TOPÇU Arş. Gör. Dr.ONUR ŞAHİN
		8	ELEKTRO EROZYONLA İŞLEMEDE ENERJİ TÜKETİMİ ÜZERİNE GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Mehmet Erdi Korkmaz Prof. Dr. Mustafa GÜNAY
		9	EKLEMELİ İMALAT PARÇALARDA SON İŞLEM YÖNTEMLERİNİN ANALİZİ	Doç. Dr. Mehmet Erdi Korkmaz Prof. Dr. Mustafa GÜNAY

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Suman Sharma	1	SHED SNAKE SKINS: A NATURAL RESOURCE FOR BIOMIMETIC MEMBRANES – ADVANCING PERMEATION STUDIES AND DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Emma Grigoryan, Ashot Khachatryan, Karapet Flora Avjyan Savchenko,
		2	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Dr. Stepan Arakelova, Assis. Prof. Dr. Lilia Arsenyan
		3	INVESTIGATING THE EFFECTS OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG PROPERTIES AND ITS IMPLICATIONS FOR PET IMAGING APPLICATIONS	Dr. Sunil Kamboj, Dr. Vipin Saini, Lecture GauravBala,
		4	ENDOPHYTES AS A NEW SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS: ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES	Assoc. Prof. Dr. Suman Sharma
		5	FROM CONCEPT TO REALITY: THE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON MOLDING	Dr. Bedi Neayti Singh Phd. Candidate Balvinder Thakur,
		6	THE ROLE OF EXERCISE IN IMPROVING SEXUAL PERFORMANCE AND SEMEN QUALITY OF SAHIWAL BULLS: A PRACTICAL GUIDE FOR BREEDERS	Assis. Prof. Dr. Rathapon Dr.Sorrachaitawatwong, Nardauma Pouthai
		7	INVESTIGATING THE IMPACT OF DIETARY HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS CHARACTERISTICS, IMMUNE RESPONSE, AND ANTIOXIDANT STATUS OF BROILER CHICKENS	Sirijit Tipchuwong, Chayanid Asasutjarit

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assis. Prof. Dr. Maryam Rafsanjani	1	PERFORMANCE ENHANCEMENT OF MEMBRANE DISTILLATION PROCESS IN FRUIT JUICE CONCENTRATION BY MEMBRANE SURFACE MODIFICATION	Samir K. Deshmukh, Dr. Mayur M. Tajane
		2	PRODUCTION OF APRICOT VINEGAR USING AN ISOLATED ACETOBACTER STRAIN FROM IRANIAN APRICOT	Keivan Beheshti Maal, Rasoul Shafiei, Noushin Kabiri
		3	EFFECT OF FERMENTATION TIME ON XANTHAN GUM PRODUCTION FROM SUGAR BEET MOLASSES	Marzieh Moosavi- Nasab, Safoora Pashangeh, Assis. Prof. Dr. Maryam Rafsanjani
		4	UTILIZATION JUICE WASTES AS CORN REPLACEMENT IN THE BROILER DIET	Yose Rizal, Maria Endo Mahata, Mira Andriani, Guoyao Wu
		5	SURVEY OF IMPACT OF PRODUCTION AND ADOPTION OF NANOCROPS ON FOOD SECURITY	Sahar Dehyouri, Seyed Jamal Farajollah Hosseini
		6	SOUS VIDE PACKAGING TECHNOLOGY APPLICATION FOR SALAD WITH MEAT IN MAYONNAISE SHELF LIFE EXTENSION	Vita Levkane, Sandra Muizniece-Brasava, Lija Dukalska
		7	INVESTIGATION OF PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES OF THE BACTERIAL CELLULOSE PRODUCED BY GLUCONACETOBACTER XYLINUS FROM DATE SYRUP	Marzieh Moosavi-Nasab, Ali R. Yousefi

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Yasuyuki Konishi,	1	COMPARISON OF PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID COMPOSITION OF ELATERIOSPERMUM TAPOS (BUAH PERAH), PALM OIL AND SOYBEAN OIL	Siti Hamidah, Lee Nian Yian, Azizi Mohd
		2	PHYSICAL PROPERTIES AND STABILITY OF EMULSIONS AS AFFECTED BY NATIVE AND MODIFIED YAM STARCHES	Nor Hayati Ibrahim, Shamini Nair Achudan
		3	OPTIMIZATION OF EXTRACTION OF PHENOLIC COMPOUNDS FROM AVICENNIA MARINA (FORSSK.) VIERH USING RESPONSE SURFACE METHODOLOGY	V.Bharathi, Jamila Patterson, R.Rajendiran
		4	CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES OF LOCAL COWPEA SEED PROTEIN GROWN IN GIZAN REGION	Assoc. Prof. Abdelatif S. H. El-Jasser
		5	INTERACTION EFFECT OF DGAT1 AND COMPOSITE GENOTYPE OF BETA-KAPPA CASEIN ON ECONOMIC MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED HOLSTEIN	A. Molee, N. Duanghaklang, P. Memkrathoke
		6	REVEALING CASEIN MICELLE DISPERSION UNDER VARIOUS RANGES OF NaCl: EVOLUTION OF PARTICLES SIZE AND STRUCTURE	Raza Hussain, Claire Gaiani, Joël Scher
		7	PROCESS DEVELOPMENT OF SAFE AND READY-TO-EAT RAW OYSTER MEAT BY IRRADIATION TECHNOLOGY	Pattama Ratana-Arpom, Pongtep Wilaipun
		8	EFFECT OF PRETREATMENT METHOD ON THE CONTENT OF PHENOLIC COMPOUNDS, VITAMIN C AND ANTIOXIDANT ACTIVITY OF DRIED DILL	Ruta Galoburda, Zanda Kruma, Karina Ruse
		9	VISUALIZED CHARACTERIZATION OF MOLECULAR MOBILITY FOR WATER SPECIES IN FOODS	Dr. Yasuyuki Konishi, Masayoshi Kobayashi

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assis. Prof. Dr. Paula Ferreira,	1	USING ISM TO IDENTIFY THE INTERRELATIONSHIPS AMONG CRITERIA FOR KNOWLEDGE MANAGEMENT WITHIN MALAYSIAN ORGANIZATIONS	Phd .Reza Sigari Tabrizi, Dr. Yeap Peik Foong, Nazli Ebrahimi
		2	EXPLORING THE IMPACT OF MARKET BETA ON ASSET PRICING: FINDINGS FROM THE ROMANIAN STOCK MARKET	Ioan Popa, Radu Lupu, Cristiana Tudor
		3	ASSESSING AN OFFSHORE WIND POWER PROJECT: ECONOMIC, STRATEGIC, AND ENVIRONMENTAL ASSESSMENT	Assis. Prof. Dr. Paula Ferreira, Filipa Vieira
		4	APPLICATION OF TOPSIS APPROACH TO SOLVE SUPPLIER SELECTION ISSUES	Dr. Omid Jadidi, Assis. Prof. Dr. Fatemeh Firouzi, Enzo Bagliery
		5	CORE PRINCIPLES OF THEORY OF CONSTRAINTS: AN UP-AND-COMING PHILOSOPHY	Ajay Gupta, Arvind Bhardwaj, Arun Kanda
		6	FRAMEWORK FOR POLICY MANAGEMENT IN ENTERPRISE POLICIES ADMINISTRATION	Dahir A. Ga'al, Wardah Zainal Abidin
		7	OPTIMIZING CUSTOMER RELATIONSHIPS THROUGH SOCIAL NETWORK MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Srisawas Siriporn, Assis. Prof. Dr. Rotchanakitumnuai Siriluck
		8	STRATEGIES FOR DETERMINING THE IDEAL ASSET STRUCTURE FOR A COMMERCIAL BANK	Dr. Svetlana Saksonova
		9		

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Michael Lissack	1	WHEN ELUCIDATIONS "INDUCE" MISTAKES: AN EXAMINATION OF DEPICTIONS AND COMPRESSIONS	Assoc. Prof. Dr. Michael Lissack
		2	IMPLEMENTATION OF MICROSOFT TECHNOLOGIES IN COURSEWORK – AN INSTANCE STUDY	Lilac Al Safadi, Rana Abu Nafesa, Regina Garcia
		3	CYBERSPACE: A NOVEL MEDIUM TO ADVANCE TRADITIONAL DANCES IN INDONESIA PERSIAN BAZAARS: THE DEMONSTRATION OF STABLE IDEAS	Dr. Maria Satya Rani, Fandy Tjiptono, Suyoto
		4	ELEMENTS INFLUENCING ECOLOGICAL MANAGEMENT PRACTICES AMONG HOTELS IN MALAYSIA	Dr. Aida Amirazodi
		5	RESILIENT HUMAN RIGHTS GOVERNANCE: FORMULATING INTERNATIONAL STANDARDS	Zaiton Samdin, Kasimu Abdu Bakori, Hamimah Hassan
		6	DETERMINANTS FOR TRIUMPH IN EXPATRIATION OF MALAYSIAN INTERNATIONAL CORPORATIONS	Helen P. Greatrex
		7	SUSTAINABLE TOURISM, EXPANSION, ALONG WITH PREDOMINANT FUNCTION OF KHARK (KHARG) AND KHARKO ISLANDS	LEC. Senian Malie, Oriah Akir
		8	AESTHETICS OF MOBILE INTERFACE DESIGN	Maral Mohamadi Zanjani

BALKAN 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES April 25 - 27, 2025 SKOPJE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 26 Nisan / April 26, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Miloš Šeda	1	OPTIMIZING OF GAS CONSUMPTION IN GAS-BURNER SPACE HEATER	Dr. Saeed Negahdari, Davood Jalali Vahid
		2	DEVELOPMENT OF AUTOMATIC GUIDED MOBILE ROBOT USING MAGNETIC POSITION METER	Geun-Mo Kim, Young-Jae Ryoo
		3	A SUPERVISORY SCHEME FOR STEP-WISE SAFE SWITCHING CONTROLLERS	Fotis N. Koumboulis, Maria P. Tzamtzi
		4	GEOMETRY DESIGN SUPPORTED BY MINIMIZING AND VISUALIZING COLLISION IN DYNAMIC PACKING	Johan Segeborn, Johan S. Carlson, Robert Bohlin, Rikard Söderberg
		5	FLEXIBLE HEURISTICS FOR PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Dr. Miloš Šeda
		6	CLASSIC AND HEURISTIC APPROACHES IN ROBOT MOTION PLANNING A CHRONOLOGICAL REVIEW	Ellips Masehian, Davoud Sedighzadeh
		7	STABILIZER FILLET WELD STRENGTH UNDER MULTIAXIAL LOADING (EFFECT OF FORCE, SIZE AND RESIDUAL STRESS)	Iman Hadipour, Javad Marzbanrad
		8	INTELLIGENT ABS FUZZY CONTROLLER FOR DIVERSE ROADSURFACES	Dr. Roozbeh Keshmiri, Alireza Mohamad Shahri
		9		

Contents

AKRAN GERİBİLDİRİMİ (PEER FEEDBACK): ÖĞRENCİ ÖĞRENMESİNİ DESTEKLEYEN ETKİLİ BİR YAKLAŞIM	1
YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİ DESTEKLİ KELİME ÖĞRENME	17
Evolutionary Game Theory and Innovation.....	38
Evolutionary Game Theory and Post-Pandemic Economics Education	44
ÇOCUKLARIN SANATSAL GELİŞİMİ, SANAT EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	53
2013-2023 YILLARI ARASINDA YAPILAN YABANCI DİL KONUŞMA KAYGISINA YÖNELİK LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İNCELENMESİ	58
THE NECESSITY OF TEACHING EDUCATIONAL LAW IN UNIVERSITIES: A PHENOMENOLOGY STUDY.....	79
THE EFFECT OF TEACHER SELF-EFFICACY BELIEF ON ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION: A SAMPLE OF PEDAGOGICAL FORMATION STUDENTS	85
SÖZ VARLIĞI SORUNSAKINA TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BAKIŞI: BİR FENOMENOLOJİ ÇALIŞMASI.....	93
PRESERVICE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS' OPINIONS ON THE EDUCATION PROVIDED AT THE UNIVERSITY AND SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHING: A PHENOMENOLOGICAL STUDY.....	105
THE EFFECT OF ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION ON ACADEMIC SELF-EFFICACY: A SAMPLE OF PROSPECTIVE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS	115
TEACHERS' PERSPECTIVE ON MOBBING: A PHENOMENOLOGY STUDY	124
TÜRK CEZA HUKUKUNDA GÜVENLİK TEDBİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	134
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAYGIN SU TÜKETİM TUTUMU: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	146
İNGİLETERE'DE YENİ KENT UYGULAMASI : MILTON KEYNES ÖRNEĞİ	154
21. YÜZYIL'DA ENGELLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	160
BEKAR KADINLARIN EVLİLİKTE CİNSELLİK İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ	175
SOSYOTELİZM, PARTNER SOSYOTELİZMİ VE İLİŞKİ DOYUMUNUN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	190
TÜKETİM TOPLUMUNDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YANILSAMASI	205
UZUN DÖNEMLİ EĞİLİMİN TAKINTILI TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN MEDENİ DURUM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	213
TÜKETİCİLERİN TUTUMLULUK VE HİPEROPİ EĞİLİMİNİN HEDONİK TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	227
DOĞAL VE ORGANİK KOZMETİK ÜRÜNLER: TÜKETİCİ EĞİLİMLERİ VE DÜZENLEYİCİ ÇERÇEVE	242
KADIN GÜZELLİK ALGISININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKTEN MODERNİTEYE ESTETİK KAVRAMI	250

YEŞİL İKY VE YEŞİL LİDERLİK UYGULAMALARI: PATAGONIA VE UNILEVER ÖRNEKLERİ	256
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞE ALIM SÜRECİNDE YAPAY ZEKANIN KULLANIMI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ.....	261
PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON CREATIVITY	268
MODERN OLİMPİYATLARIN SİYASAL VE SOSYAL BOYUTLARI: BİR DERLEME ÇALIŞMASI.....	278
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SPOR FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ	293
SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ... 301	
İNTERAKTİF ÖĞRENME ORTAMLARININ YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE KONUŞMA BECERİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	309
YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMANIN ROLÜ.....	325
TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN DENETİM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: BİR DOKÜMAN ANALİZİ ... 333	
EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN GÖREVDEN AYRILMA NEDENLERİ	343
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN BALKAN ÜLKELERİ ELÇİLERİNİ KABULÜ SIRASINDA TÜRK- BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ	358
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TBMM AÇILIŞ KONUŞMALARINDA TÜRK-BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ	368
EKONOMİ, TARİH, KÜLTÜR VE TURİZM EKSENİNDE BİT PAZARLARI: ÜSKÜP BİT PAZARI ÖRNEĞİ	383
MƏQSƏDYÖNLÜ TƏLİM PLANLAŞDIRMASI: İSTİQAMƏTLƏR, ÇƏTİNLİKLƏR	392
ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI: PETROL- GÜVENLİK- ETKİ ALANI.....	397
KARADENİZ KRİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA YOLUNDAKİ ENGELLER	412
THE NEW DESTINATION FOR HEALTHY AND INNOVATIVE NUTRITION: GLUTEN-FREE LIVING	425
SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN TAHLİLİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	434
ANAYASAL DÜZLEMDE TÜRK DEVLET SİSTEMİNDE GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN TAHLİLİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	448
CULTURAL SUSTAINABILITY AND SPATIAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INTERIOR DESIGN WITH LESSONS FROM IRANIAN ISLAMIC ARCHITECTURE.....	462
TRADITIONAL NATIVE AMERICAN BUILDING STYLES AND THEIR MODERN REINTERPRETATION	475
HARFLERİN HAFIZASI OLARAK KÜLTÜREL TİPOGRAFI; TOPLUMSAL BELLEK VE KİMLİK	490
DİJİTAL OYUNLARDA ORYANTALİST BAKIŞ VE ÖTEKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	509
VICTOR HUGO'NUN "TAPNER DAVASI" ESERİNDE ADALET TARTIŞMALARI: DOĞAL HUKUK ve POZİTİF HUKUK	531
DEDE KORKUT KİTABI'NDA YER ALAN BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRMESİNİN MİTOLOJİK MOTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	556
GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN DÎVÂN'INDA BULUNMAYAN BİR GAZELİ ÜZERİNDE YUNUS EMRE TESİRİ.....	568
CAHİT SITKI TARANCI ŞİİRLERİNDE ÖĞRENCİLERİN BULDUĞU BİÇEMLER.....	581

ALMANCADA ÖN İSİM LİSTELERİNE GEÇEN TÜRKÇE, ARAPÇA VE KÜRTÇE İSİMLER.....	597
DİVAN ŞİİRİNDE KÜLTÜREL BİR UNSUR OLARAK GİYSİ (19. YÜZYIL).....	612
SAĞLIK HİZMET KULLANIMI ve YATIRIMI AÇISINDAN BEBEK ÖLÜM HIZI: TÜRKİYE İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ	623
THE RISKS POSED BY SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS FOR BRANDS	634
DUYGUSAL EMEK VE DUYGUSAL EMEK YAKLAŞIMLARI	649
MERMER İŞLETMELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNİN EKONOMİK-SOSYAL VE ÇEVRESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA.....	657
KARBON VERGİSİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME.....	671
KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE KRİMİNAL DÜŞÜNCE VE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	683
DİNİ ÇOĞULCULUK, DIŞLAYICILIK VE KAPSAYICILIK	698
KÜRESEL AHLAKIN İMKÂNI	719
MÜKELLEF OLMAYAN ÇOCUKLARIN ELEMİNE DAİR EHL-İ SÜNNET VE MU'TEZİLE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA	736

AKRAN GERİBİLDİRİMİ (PEER FEEDBACK): ÖĞRENCİ ÖĞRENMESİNİ DESTEKLEYEN ETKİLİ BİR YAKLAŞIM

Dr., Tuğba İNCİMAN ÇELİK

Milli Eğitim Bakanlığı, incimantugba@gmail.com - 0000-0002-5558-2154

Prof. Dr., Cenk AKAY

Mersin Üniversitesi, cenkakay@mersin.edu.tr - 0000-0001-9892-6255

ÖZET

Akran geribildirim (peer feedback), eğitim süreçlerinde öğrencilerin birbirlerine sunduğu yapılandırılmış ve öğretici geri bildirimlerle öğrenmeyi destekleyen etkili bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır ve 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasına katkı sağlayan etkili bir yöntemdir. Bu yöntem, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini değerlendirme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, iş birliği ve öz düzenleme becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, akran geribildirim yaklaşımının öğrenme üzerindeki etkilerini, öğrencilerin birbirlerine geri bildirim sağlama sürecinin akademik başarı üzerindeki etkilerini ve bu yaklaşımın eğitim ortamlarında uygulanabilirliğini literatür taraması ile incelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taramasıyla elde edilen bulgulara göre bu yaklaşımın özellikle dil eğitimi, yazma becerisi geliştirme ve problem çözme gibi alanlarda olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Çalışmada, akran geribildirim yönteminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için dikkat edilmesi gereken unsurlara da değinilmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin etkili bir akran geribildirim süreci için öğrencilerin geri bildirim verme ve alma konusundaki yeterliliklerinin artırılması, zengin bir öğrenme ortamının oluşturulmasına yönelik yapılandırılmış rehberlik sağlanması gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, akran geribildirim yaklaşımı, öğrencilerin hem kendi öğrenme süreçlerini daha iyi anlamalarını hem de akranlarının öğrenme deneyimlerine katkıda bulunmalarını sağlayan bir araç olarak eğitim süreçlerini zenginleştirebilir. Çalışmada, bu yaklaşımın eğitimciler ve araştırmacılar tarafından daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran geribildirim, öğrenme süreci, öğrenme deneyimi, 21. yy. becerileri

PEER FEEDBACK: AN EFFECTIVE APPROACH TO SUPPORT STUDENT LEARNING

Dr., Tuğba İNCİMAN ÇELİK

Ministry of National Education, incimantugba@gmail.com - 0000-0002-5558-2154

Prof. Dr., Cenk AKAY

Mersin University, cenkakay@mersin.edu.tr - 0000-0001-9892-6255

ABSTRACT

Peer feedback stands out as an effective approach that supports learning through structured and instructive feedback provided by students to each other in educational processes and is an effective method that contributes to the acquisition of 21st century skills. This method allows students to evaluate their own learning processes, develop critical and creative thinking, collaboration and self-regulation skills. This study aims to examine the effects of the peer feedback approach on learning, the effects of the process of students providing feedback to each other on academic achievement, and the applicability of this approach in educational environments through a literature review. The findings obtained from the literature review show that this approach produces positive results especially in areas such as language education, writing skill development and problem solving. The study also touches on the elements that need to be considered for the effective application of the peer feedback method. In this context, it is emphasized that students' competence in giving and receiving feedback should be increased for an effective peer feedback process and structured guidance should be provided to create a rich learning environment. As a result, the peer feedback approach can enrich educational processes as a tool that allows students to both better understand their own learning processes and contribute to the learning experiences of their peers. The study offers suggestions for educators and researchers to use this approach more effectively.

Keywords : Peer feedback, learning process, learning experience, 21st century skills

1. GİRİŞ

Geleneksel eğitim sistemlerinde öğretmen merkezli değerlendirme yaygın bir uygulamadır fakat geleneksel öğrenmenin aksine öğretme öğrenme ortamlarında öğrencilerin aktif olmaları, kendi öğrenmelerinin sorumluluğunda olmaları, kendi deneyimleri ile öğrenmelerini harmanlamaları ve üst bilişsel becerilere sahip olmaları beklenmektedir. Bilginin yapılandırılması süresince öğrencilerin birbirleri ile etkileşim halinde olmaları ve işbirlikli çalışmaları önemlidir. Öğrenci merkezli yaklaşımların eğitimde giderek daha fazla önem kazanmasıyla birlikte, alternatif değerlendirme yöntemleri de ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri olan akran geribildirim, öğrencilerin birbirlerine yapıcı geribildirim vermelerini sağlayarak öğrenme sürecini desteklemektedir.

Vygotsky (1978)'nin yakınsak gelişim alanı kuramına göre, çocuğun bir beceriyi öğrenmesi için bir yetişkin veya bir akran desteğine ihtiyaç duymaktadır. Kısacası, düşünce veya fikir oluşumunda çevreden alınan etkileşimin, paylaşımın etkisi büyüktür. Bilgi diyaloglar sonucunda anlam kazanmaya başlar ve kişilerin fikirleri sosyal ve kültürel çevreye göre

şekillenmektedir. Bu kapsamda, sınıf içerisinde yaşanan etkileşimin öğretmeye ve öğrenmeye katkısı önemlidir (Boud & Falchikov, 2006; Kessler vd., 1992).

1.1. Akran Geribildirimi

Geribildirim bireyin davranışlarının algılanması ve değerlendirilmesi ile ilgili veriler olarak tanımlanmaktadır (Kaymaz, 2007). Eğitim alanında ise öğrenenlerin performanslarını değerlendirmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olan yapıcı dönütler (Delgado & Prieto, 2003; Hattie & Timperley, 2007), öğrencilerin ödevlerine verilen dönütler (Carless, 2006) olarak tanımlanır. Etkili geribildirim, öğrencilerin güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken alanlarını anlamalarına katkıda bulunarak öğrenme sürecini destekler (Gennip vd., 2010; Gipps 1994; Özşavlı, 2023; Sadler, 1989). Geri bildirim tek yönlü bir şekilde verildiğinde etkisi sınırlı olabilmektedir. Bu açıdan işbirlikli olarak bu işlemin gerçekleştirilmesi önemlidir (Espasa vd., 2018; Filius vd., 2018; Nicol, 2010).

Akran geri bildiriminin uygulanması, öğretmen geri bildiriminden daha iyi bir geri dönüş ve daha olumlu bir eğitim öğretim ortamı oluşturabilir (Carnell, 2000; Hu & Lam, 2010; Zhao, 2014). Öğrencilerin birbirlerinden almış oldukları geri bildirim onların birbirlerini anlamaları açısından kolaylık sağlamaktadır ve öğrenme sürecine de katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, **akran geribildirimi**, öğrencilerin aktif katılımını gerektiren (Nicol vd., 2013), birbirlerinin çalışmalarını belirli kriterler çerçevesinde değerlendirerek (Bushell, 2006; Carr, 2008; Falchikov & Goldfinch, 2000) geri bildirim sundukları yapılandırılmış, biçimlendirici (Hedgecock, 2005) ve etkileşimli bir süreçtir (Gültekin, 2012; Kern vd., 2003; Liu & Carless, 2006; Uysal vd., 2015; Topping, 1998; Zimmerman, 1999) bu sayede öğrenciler eksiklerini giderme fırsatı yakalamış olurlar (Carr, 2008; Kumaran vd., 2017). Nicol ve Macfarlane-Dick (2006)'e göre, akran geribildirimi öğrencilere öğrenme hedefleriyle kendi performanslarını karşılaştırma fırsatı sunmakta ve böylece onların öz düzenleme becerilerini geliştirdiğini vurgulamaktadır. Falchikov (2005) ise akran geribildiriminin geleneksel öğretmen merkezli değerlendirme süreçlerine alternatif sunduğunu ve öğrencilerin derinlemesine öğrenmesini teşvik ettiğini belirtmektedir. Akran geribildirimi geleneksel öğretmen merkezli değerlendirmeye alternatif olarak, öğrencilerin aktif katılımını teşvik etmekte ve onların öğrenme sürecine doğrudan katkıda bulunmalarını sağlamaktadır (Falchikov, 2005).

Bu süreç yalnızca değerlendirme sürecini değil aynı zamanda öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine (Tinapple vd., 2013), öz düzenleme becerilerini artırmalarına ve öğrenme süreçlerine daha aktif katılmalarına olanak tanımaktadır (Hattie & Timperley, 2007; Nicol & Macfarlane-Dick, 2006; Topping, 1998; Yan vd., 2022). Aynı zamanda öğrencilerin sosyal becerilerini de desteklemekte, farklı görüşler içerdiğinden çalışmalarını iyileştirmek ve düzenlemek için faydalı olmakta ve bu sayede akademik gelişime de katkı sağlamaktadır (Hattie & Timperley, 2007; Topping, 1998; Wen vd., 2006; Yan & Boud, 2021). Etkili ve verimli bir değerlendirme süreci ile öğrenciler arasında sosyal bağ kuvvetlenmektedir (Dascalu et al., 2013). Ayrıca, öğrenciler geri bildirim vererek yalnızca akranlarının öğrenmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda kendi öğrenmelerini de derinleştirebilirler (Brock, 2005; Liu & Carless, 2006; Lundstrom & Baker, 2009; Ngar-Fun & Carless, 2006; Phielix vd., 2010; Sadler & Good, 2006; Sitthiworachart & Mike, 2003).

Genel olarak, akran geribildirimi, öğrencilerin birbirlerinin çalışmalarını değerlendirerek yapıcı eleştirilerde bulunmalarını ve öneriler sunmalarını içeren bir süreçtir. Yapılan literatür

taramasında, akran geribildiriminin öğrenme üzerinde ki etkisi yadsınamaz düzeydedir (Hattie & Timperley, 2007). Bu yöntem, özellikle dil eğitimi, yazma becerisi geliştirme (Li vd., 2010; Deng & Sittihitkul, 2024; Lundstrom & Baker, 2009; Zimmerman & Kitsantas, 2002) ve problem çözme gibi alanlarda olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Özşavlı, 2023). Araştırmalarda, genelde öğrencilerin dil öğrenme sürecinde geri bildirim ihtiyacı duydukları (Alavi & Kaivanpanah, 2007) sonucuna ulaşılmıştır. Etkili bir geribildirim öğrencilerin yazma dersine yönelik motivasyonunu da artırabilir ve daha iyi bir öğrenme gerçekleşebilir (Mangelsdorf & Schlumberger, 1992; Min, 2005; Wang vd., 2011; Zhao, 2014). Bu sayede akademik başarının da artması beklenmektedir.

1.2.Akran Geribildiriminin Avantajları ve Sınırlılıkları

Yukarıdaki bilgiler ışığında, akran geribildiriminin avantajları ve sınırlılıkları bulunmaktadır. Avantajları olarak; **öğrencilerin eğitim öğretim ortamlarında derse katılımını artırmakta ve öğrencilerin sürecin bir parçası olduklarını ve öğrenmeye dâhil olduklarını hissettirmektedir. Aynı zamanda, 21. yy. becerilerin de gelişimine katkıda bulunur.** Öğrenciler, hem kendi çalışmalarını hem de arkadaşlarının çalışmalarını analiz ederek eleştirel düşünme yetilerini geliştirirler (Li & Lobb, 2019; Sitthiworachart & Mike, 2003; Tinapple vd., 2013). Akran geribildirimi, öğrencilerin hem kendi çalışmalarına hem de arkadaşlarının çalışmalarına eleştirel gözle bakmalarını teşvik eder, bu sayede öz düzenleme becerilerinin gelişimine katkısı olur (Hattie & Timperley, 2007; Sitthiworachart & Mike, 2003; Yan vd., 2022) ve farklı bakış açıları ile duruma, probleme bakma becerileri kazanabilirler. Öğrenciler sürecin aktif bir parçası olduklarında, öğrenme sürecine daha fazla dâhil olurlar ve sorumluluk duyguları gelişir (Ferris & Hedgock, 2005; Sadler & Good, 2006). Akran geribildirimi aynı zamanda öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerinin de farkına varmalarını sağlar (Gennip vd., 2010; Hyland, 2000). Yapıcı geribildirim sağlama ve alma süreci, öğrencilerin iletişim becerilerini (Johnson & Johnson, 1999; Lu & Law, 2011; Özşavlı, 2023; Sitthiworachart & Mike, 2003) geliştirmelerine katkı sağlar. Öğrenmeyi kişiselleştirerek akranlar arasında gerçekleşen etkileşim, öğrenme sürecinin daha bireyselleştirilmesine ve öğrencinin kendi öğrenme tarzını keşfetmesine yardımcı olmaktadır (Sadler & Good, 2006; Ferris & Hedgock, 2005; Zimmerman, 1999). Öğrenciler, geri bildirim alarak ve vererek kendi öğrenme süreçlerini yönetmeyi öğrenirler. Değerlendirme sürecine öğrencilerin de katılması, öğretmenlerin yükünü hafifletebilir ve zaman yönetimine katkı sağlayabilir (Hyland & Hyland, 2006). Öğrenciler, akranlarından gelen geribildirimler sayesinde kendi hatalarını fark edebilir ve çalışmalarını geliştirebilirler. Bu sayede eksik, yarım kalan durumların tespiti de akademik başarıya etki edebilir (Alavi & Kaivanpanah, 2007; Hattie & Timperley, 2007; Reuse-Durham, 2005; Yan & Boud, 2021). Rollinson (2005, s. 25)'a göre akran geribildiriminin avantajları vardır. Bunlar; (i) Öğretmen geribildirim verirken daha otoriter davranmaktadır fakat akranlarından geri bildirim almak öğrenciler için daha az kaygıya neden olmaktadır. Öğretmenin otoritesi öğrencilerin anlamadıkları durumlar hakkında soru sormalarını engelleyebilmektedir. (ii) Akran geribildirimi sonrasında öğrenci kendisine daha fazla güven duyar çünkü ortamın bir parçası gibi hisseder. Pasif kalmadığının farkındadır. (iii) sosyal ilişkiler ve etkileşim artar (Zimmerman, 1999; Özşavlı, 2023) okul kültürü gelişir.

Yapılan geri bildirimin kalitesi, dil yeterliliği ve iyi tasarlanmış akran değerlendirme etkinlikler akran değerlendirme sürecinde kritik öneme sahip faktörlerdir (Fu vd., 2024). Buradan

hareketle akran değerlendirilmesinin **sınırlılıkları ise**; öğrenciler, objektif değerlendirme yapamayabilir (Divjak & Maretic, 2015) veya eksik, belirsiz veya yüzeysel geri bildirim sağlayabilir, aynı zamanda kültürel farklılıklar da yanlış anlamalara sebep olabilir (Ferris & Hedgock, 2005; Hyland & Hyland, 2006; Saito & Fujita, 2004; Rollinson, 2005;). Bu sebeple **önyargılı veya yetersiz geri bildirim gerçekleşebilir**. Eksik veya yanlış geri bildirim, öğrencinin öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilir. Öğrencilerin yeterli bilgi ve deneyim sahibi olmamaları (Özşavlı, 2023) veya geri bildirim verme becerileri farklılık gösterebilir (Divjak & Maretic, 2015), bu da sürecin tutarlılığını olumsuz etkileyebilir (Nilson, 2003; Rollinson, 2005). Tüm öğrenciler aynı düzeyde geri bildirim verme konusunda istekli olmayabilir. Eleştiriye açık olmayan öğrenciler, geri bildirim alma sürecinde zorlanabilir. Ayrıca, akran geri bildirimi alan öğrencilerin not kaygısı yaşadıkları ve değerlendirmenin öğretmene bağlı kalması görüşüne sahip oldukları gözlenmiştir (Jacobs vd., 1998; Ngar-Fun & Carless, 2006).

1.3.Akran Geribildirimi Uygulama Süreci ve Dikkat Edilecek Hususlar

1.3.1. Akran Geribildirim Sürecinin Etkili Uygulanması

Yazılan yazıda yapılan yanlışlar veya eksiklikler iki şekilde düzeltilebilir (i) Doğrudan geribildirim sağlanması ile yanlış yapılan kısma direkt doğru biçimin yazılması (Bitchener, 2008; Erel & Bulut, 2007) ile (ii) dolaylı geribildirim ile ise yanlışın gösterildiği fakat doğru şeklin verilmediği (Erel & Bulut, 2007; Ferris & Roberts, 2001) geribildirim türüdür. Bu iki geribildirim türü ile de yazma becerileri ile ilgili farkındalık oluşturmalarını sağlayabilir (Deng & Sittihitikul, 2024; Hansen & Liu, 2005; Li vd., 2010; Özşavlı, 2023) ve yazma becerileri gelişebilir (Frantzen, 1995; Ferris, 2002; Kahraman, 2013; Liu, 2008). Yapılan çalışmalarda, dolaylı geribildirim alan öğrencilerin daha az hata yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Erel & Bulut, 2007; Hashemnezhad & Mohammadnejad, 2012).

1.3.2. Akran Geribildiriminde Temel Stratejiler

Akran geribildirimi sürecinin etkili ve doğru bir şekilde uygulanabilmesi için belirli stratejiler (referans veya kontrol listesi (Carr, 2008; Jacobs vd., 1998)) takip edilmelidir: (i) Net Kriterler Belirleme: Öğrencilerin değerlendirme yapabilmesi için açık ve anlaşılır ölçütler belirlenmelidir (Hattie & Timperley, 2007; Jacobs vd., 1998; Ngar-Fun & Carless, 2006). (ii) Geribildirim Türünü ve Düzeyini Belirleme: Geribildirim; görev, süreç, öz düzenleme ve benlik düzeylerinde olabilir. Süreç ve öz düzenleme odaklı geribildirim daha etkilidir (Hattie & Timperley, 2007; Yan vd., 2022;). (iii) Eğitim ve Rehberlik: Öğrenciler, etkili geribildirim verme konusunda bilgilendirilmeli ve yönlendirilmelidir. Doğru-yanlış değerlendirmesi yerine, düzeltme süreci konusunda rehberlik sağlanmalıdır (Divjak & Maretic, 2015; Van den Berg vd., 2006). (iv) Objektiflik ve Güven Ortamı: Daha nesnel ve rahat geribildirim sağlamak için güven ortamı oluşturulmalı, objektif değerlendirme teşvik edilmelidir. Güvenli bir sınıf ortamı, öğrencilerin akran geribildirimlerinin olumlu etkilerini görmesini destekler. Sürece yönelik övgüler, öğrencilerin motivasyonunu artırır (Kamins & Dweck, 1999; Mueller & Dweck, 1998; Wang vd., 2011). (v) Tekrar Geri Dönüş ve Revizyon: Öğrencilerin aldıkları geribildirimleri kullanarak çalışmalarını geliştirmeleri sağlanmalıdır. Akran geribildirimlerinin etkili olabilmesi için öğrencilerin akranlarıyla güçlü bir iletişim kurmaları ve tartışma ortamı oluşturmaları önemlidir (Lu & Law, 2011; Steen-Utheim & Wittek, 2017; Özşavlı, 2023). Bu bulgular, akran geribildirimlerinin eğitimde öğrenci merkezli ve etkileşimli bir değerlendirme yöntemi olarak önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Öğretmen gözetiminde yapılması ve takip

edilmesi de bu yöntemin başarılı olmasını sağlamaktadır (Guangwei, 2005; Ngar-Fun & Carless, 2006).

1.4.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Akran geribildirim, öğrenci merkezli öğrenme süreçlerini destekleyen etkili bir strateji olup, öğrencilerin eleştirel düşünme, öz düzenleme ve aktif öğrenme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Ancak, bu yöntemin eğitimdeki işlevselliği, avantajları ve olası sınırlılıkları konusunda yeterli araştırmanın bulunmadığı görülmektedir. Geleneksel değerlendirme yöntemleri öğrencilere tek yönlü geri bildirim sunarken, akran geribildirim daha etkileşimli bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrencilerin sürece daha aktif katılım göstermesine olanak sağlayabilmektedir. Bu araştırma, akran geribildiriminin eğitimdeki rolünü, akademik başarıya ve motivasyona olan etkisini incelemeyi ve bu yöntemin daha verimli uygulanabilmesi için öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Alan yazındaki bilgi eksikliklerini gidermek ve akran değerlendirme etkinliklerinin işlevselliğini ortaya koymak açısından bu çalışma önemli bir katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi aşağıdaki gibidir.

1. Akran geribildirim, öğrencilerin akademik başarıları, eleştirel düşünme becerileri ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkisini nasıl şekillendirmektedir?
2. Öğrencilerin akran geribildiriminden etkili bir şekilde yararlanabilmesi için hangi pedagojik ve bilişsel faktörler belirleyici rol oynamaktadır?
3. Akran geribildirim, geleneksel öğretmen merkezli değerlendirme yöntemlerine kıyasla öğrenme süreçlerini nasıl farklılaştırmakta ve bu süreçlerin etkinliğini nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, akran geribildiriminin eğitimdeki rolünü, akademik başarıya ve motivasyona olan etkisini inceleme amacı ile anlatı incelemesi benimsenmiştir. Anlatı incelemesi, belirli bir konu hakkındaki literatürün kapsamlı bir şekilde incelenmesini (Sylvester vd., 2013) ve sentezlenmesini (Baumeister & Leary, 1997) amaçlamaktadır (Cronin vd., 2008; Green vd., 2006; Levy & Ellis, 2006; Webster & Watson, 2002). Genellikle, belirli bir alandaki mevcut bilgi durumunu özetlemek, yorumlamak, boşlukları belirlemek, yeni araştırmalar için bağlam sağlamak ve değerlendirmek için kullanılır (Cronin vd., 2008). Anlatı incelemesi, belirli bir konu hakkındaki araştırma bulgularının ayrıntılı sentezini sağlamaya odaklanır ve geniş bir şekilde yorumlayıcı ve bütünsel bir analize olanak tanır. Levy ve Ellis (2006)'ya göre, anlatı incelemesi (i) literatür taraması (ii) veri çıkarma ve analizi ve (iii) literatür incelemesini yazma olmak üzere üç adımdan oluşmaktadır. Bu çalışmada, akran geribildiriminin akademik başarıya etkileri ve bu yöntemin uygulanabilirliği üzerine yapılan araştırmalar temel alınmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur. Veri toplama sürecinde, doküman analizi kullanılmıştır ve farklı veri kaynaklarından elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Akran geribildiriminin etkinliği üzerine araştırma soruları kapsamında inceleme tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular, akran geribildiriminin öğrencilerin akademik başarılarını artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Hattie & Timperley, 2007; Lundstrom & Baker, 2009; Reuse-Durham, 2005; Topping, 1998; Wen vd., 2006; Yan & Boud, 2021). Hattie ve Timperley (2007), etkili geribildirim öğrenme sürecine doğrudan

katkıda bulunduğunu ve öğrencilerin akademik performansını geliştirdiğini belirtmektedir. Lundstrom ve Baker (2009) ise akran geribildirim sürecinin yalnızca geribildirim alan öğrencilere değil, aynı zamanda geribildirim veren öğrencilere de fayda sağladığını vurgulamaktadır. Ayrıca, Topping (1998), yapılandırılmış akran değerlendirme etkinliklerinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek daha derin öğrenme sağladığını ifade etmektedir. Çeşitli araştırmalar, akran geribildiriminin özellikle yazma becerilerini geliştirme (Li vd., 2010), problem çözme yetkinliklerini artırma ve öz düzenleme becerilerini güçlendirme açısından etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Deng & Sittihitikul, 2024; Nicol & Macfarlane-Dick, 2006; Özşavlı, 2023; Topping, 1998; Yan vd., 2022). Ancak, öğrencilerin etkili geribildirim verme ve alma konusunda yeterli rehberlik almamaları durumunda, sürecin verimsiz olabileceği de belirtilmektedir (Divjak & Maretic, 2015; Falchikov, 2001; Carless, 2013; Van den Berg vd., 2006; Özşavlı, 2023; Winstone & Nash, 2023). Bu çalışmada, yapılan literatür taraması sonucunda akran geribildirim sürecinin öğrenme süreçleri, akademik başarı ve öğrencilerin bilişsel becerileri üzerindeki etkilerine dair önemli bulgular elde edilmiştir.

3.1. Akran Geribildiriminin Akademik Başarı, Eleştirel Düşünme ve Öğrenme Süreci Üzerindeki Etkisi

Akran geribildirimi, öğrenci merkezli öğrenme süreçlerinde önemli bir araç olarak görülmekte ve akademik başarıya katkıları çeşitli araştırmalarla desteklenmektedir (Nicol & Macfarlane-Dick, 2006; Reuse-Durham, 2005; Topping, 1998; Wen vd., 2006; Winstone & Carless, 2021; Yan & Boud, 2021). Yapılan çalışmalar, bu yöntemin özellikle dil eğitimi, yazma becerisi geliştirme ve problem çözme gibi alanlarda öğrencilerin performanslarını artırdığını göstermektedir (Deng & Sittihitikul, 2024; Li vd., 2010; Özşavlı, 2023). Akranlarından aldıkları geri bildirimler doğrultusunda öğrenciler, hatalarını fark edebilmekte ve öğrenme süreçlerini daha bilinçli bir şekilde yönlendirebilmektedirler (Liu & Carless, 2006). Akran geribildiriminin akademik başarı üzerindeki olumlu etkileri, öğrencilerin eleştirel düşünme becerileriyle doğrudan ilişkilidir. Falchikov (2001) ve Nicol (2020) tarafından yapılan çalışmalar, akran değerlendirme sürecine katılan öğrencilerin değerlendirme yaparken daha analitik bir yaklaşım sergilediklerini ve derinlemesine düşünme becerilerini geliştirdiklerini ortaya koymuştur.

Öğrencilerin akademik gelişimlerini desteklemenin yanı sıra, akran geribildirimini öz düzenleme becerilerinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır (Panadero, 2016). Geri bildirim veren ve alan öğrenciler, kendi öğrenme süreçlerini değerlendirme, güçlü ve zayıf yönlerini belirleme ve kendi çalışmalarını geliştirme konusunda daha bilinçli hale gelmektedirler (Ferris & Hedgock, 2005; Gennip vd., 2010; Sadler & Good, 2006; To & Panadero, 2019). Öğrenme sürecine daha aktif katılım sağlayan bu yöntem, öğrencilerin öz güvenlerini artırarak akademik başarılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, akran geribildiriminin etkinliği konusunda eğitimciler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmalar, akran geribildiriminin öğrenciler arasındaki iletişimi ve iş birliğini artırarak öğrenme sürecine olumlu katkılar sunduğunu vurgularken (Lu & Law, 2011; Nicol, 2020; Özşavlı, 2023), bazı araştırmalar öğrencilerin geribildirimini nasıl algıladıklarının ve bu geribildirimleri nasıl kullandıklarının değişkenlik gösterebileceğini belirtmektedir (Winstone & Carless, 2021). Bu bağlamda, akran geribildirimini etkinliklerinin nasıl yapılandırılması gerektiği önemli bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Akran geribildirimi, geleneksel değerlendirme yöntemlerine kıyasla öğrencilere daha etkileşimli ve aktif bir öğrenme süreci sunmaktadır (Özşavlı, 2023). Geleneksel değerlendirme yöntemleri genellikle öğrencilere tek yönlü geri bildirim sağlarken, akran geribildirimi öğrencilerin hem geri bildirim alma hem de verme süreçlerine dahil olmalarını sağlayarak çift yönlü bir öğrenme deneyimi sunmaktadır (Nicol & Macfarlane-Dick, 2006). Bu süreçte öğrenciler, yalnızca kendi hatalarını görmekle kalmaz, aynı zamanda başkalarının çalışmalarını değerlendirerek öğrenme süreçlerine dair daha geniş bir perspektif kazanırlar (Lundstrom & Baker, 2009).

3.2.Akran Geribildirimi Sürecinde Etkinlik Sağlayan Pedagojik ve Bilişsel Faktörler

Akran geribildirimi, öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını teşvik eden ve akademik gelişimlerini destekleyen önemli bir stratejidir. Ancak, bu sürecin etkin bir şekilde yürütülebilmesi için belirli pedagojik ve bilişsel faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Araştırmalar, öğrencilerin geri bildirim verme konusunda yeterli eğitim ve rehberlik almadıkları durumlarda sürecin verimliliğinin azaldığını göstermektedir (Carless, 2013; Divjak & Maretic, 2015; Özşavlı, 2023; Winstone & Nash, 2023). Bu nedenle, öğrencilere etkili geri bildirim verme ve alma konusunda rehberlik edilmesi, sürecin daha yapıcı ve öğrenmeyi destekleyici hale gelmesine katkıda bulunacaktır.

3.2.1. Pedagojik Faktörler

Akran geribildirimi sürecinin başarılı olabilmesi için yapılandırılmış bir geri bildirim çerçevesi oluşturulması gerekmektedir (Nicol & Macfarlane-Dick, 2006; Winstone & Carless, 2021). Öğrencilerin belirlenen kriterlere göre değerlendirme yapmaları, sürecin daha sistematik hale gelmesini sağlamakta (Özşavlı, 2023) ve subjektif değerlendirmelerin önüne geçmektedir (Van den Berg vd., 2006; Nicol, 2020). Ayrıca, öğrencilere geri bildirim sürecinde kullanabilecekleri somut örnekler verilmesi, değerlendirme kriterlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Panadero ve Jonsson (2020), öğrencilerin değerlendirme sürecinde rehberlik ve eğitim aldıklarında, geribildirimlerinin daha analitik ve öğrencileri geliştirici nitelikte olduğunu belirtmektedir. Etkili bir akran geribildirimi süreci için öğrencilerin geribildirim okuryazarlığını artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmelidir (Nicol & Macfarlane-Dick, 2006; Winstone & Carless, 2021). Bu kapsamda, geri bildirim verme sürecinde kullanılan dilin yapıcı ve geliştirici olması teşvik edilmelidir. Olumsuz ve yıkıcı geri bildirimler, öğrencilerin sürece olan motivasyonlarını olumsuz etkileyebileceği için öğretmenlerin bu süreçte yönlendirici bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, geribildirimlerin sadece hata düzeltme odaklı değil, aynı zamanda öğrencinin güçlü yönlerini vurgulayan ve kendini geliştirme fırsatları sunan bir yapıda olması önemlidir.

3.2.2. Bilişsel Faktörler

Öğrencilerin öz düzenleme becerilerinin yüksek olması, akran geribildirimini daha etkili bir şekilde anlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olmaktadır (Panadero, 2016). Öz düzenleme becerisi yüksek olan öğrenciler, aldıkları geri bildirimini analiz edebilmekte ve bunu öğrenme süreçlerine entegre edebilmektedirler. Bu durum, öğrencilerin sadece hatalarını fark etmelerini değil, aynı zamanda kendi öğrenme süreçlerini yönlendirmelerini de sağlamaktadır (Buttler & Winne, 1995; Ferris & Hedgock, 2005; Sadler & Good, 2006; Wang vd., 2011). Nicol (2020), öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetme becerilerini geliştirmelerinin, geri bildirimlerden daha fazla yararlanmalarına olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Ayrıca,

öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerine sahip olması, metabilişsel farkındalıklarının yüksek olması, akran geribildiriminden daha fazla fayda sağlamalarına yardımcı olmaktadır (Li & Lobb, 2019; Wang vd., 2011; To & Panadero, 2019). Öğrencilerin geri bildirim alırken ve verirken eleştirel düşünme becerilerini kullanmaları (Lin & Tsai, 2018; Tinapple vd., 2013), değerlendirme süreçlerini daha etkili hale getirmektedir. Metabilişsel farkındalık, öğrencilerin kendi öğrenme süreçleri üzerine düşüncelerini sağlayarak, geri bildirimlerden daha derinlemesine faydalanmalarına katkıda bulunmaktadır.

3.3.Akran Geribildirimi ile Öğretmen Merkezli Değerlendirme Yöntemleri Arasındaki Farklılıklar

Akran geribildirimi ile öğretmen merkezli değerlendirme yöntemleri karşılaştırıldığında, her iki yöntemin de kendine özgü avantajları ve sınırlılıkları olduğu görülmektedir. Öğretmen merkezli değerlendirme, genellikle daha güvenilir ve sistematik bir yaklaşım sunarken, öğrencilerin aktif katılımını sınırlayabilmektedir (Sadler, 2010). Öğretmen değerlendirmesi, genellikle belirli standartlar çerçevesinde yürütüldüğü için daha objektif ve akademik kriterlere dayalı sonuçlar sunabilmektedir. Bununla birlikte, öğrencilerin bireysel öğrenme süreçleri ve geri bildirim alma deneyimleri sınırlı kalabilmektedir. Fakat, akran geribildirimi ile öğrenciler öğrenme sürecinin merkezinde yer aldıkları için eleştirel düşünme, problem çözme ve öz düzenleme becerilerini geliştirme konusunda daha fazla fırsat sunmaktadır (Gielen vd., 2010). Akran değerlendirmesi, öğrencilerin birbirlerine yönelik yapıcı eleştiriler geliştirmelerine olanak tanırken (Wang vd., 2011), işbirliği becerilerini de pekiştirebilmektedir (Lu & Law, 2011; Van den Berg & Hofman, 2010). Bu süreç, öğrenenlerin kendi hatalarını fark etmelerine ve geri bildirim verme pratiği yaparak öğretici bir deneyim yaşamalarına katkıda bulunabilir. Ancak, akran geribildiriminin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, öğrencilerin öznel değerlendirmeler yapabilmesi, geri bildirimlerin kalitesinde farklılıklar yaratabilmekte ve süreçte bazı yanlış yönlendirmelere sebep olabilmektedir (Topping, 1998). Deneyimsiz öğrenciler, geri bildirim verirken yeterli akademik bilgiye sahip olmayabilir veya taraflı değerlendirmeler yapabilir. Ayrıca, akranlar arasındaki sosyal ilişkilerin de birbirlerini değerlendirirken değerlendirmelerini etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenciler, arkadaşlık ilişkileri nedeniyle nesnel değerlendirme yapmaktan kaçınabilir ya da aşırı eleştirel bir şekilde davranabilir (Falchikov & Goldfinch, 2000). Bu nedenle, akran geribildiriminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmen rehberliği ve belirli değerlendirme kriterlerinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Divjak & Maretic, 2015). Öğretmenler, akran değerlendirme sürecinde mentörlük yaparak öğrencileri yönlendirmeli ve gerektiğinde geri bildirimleri revize etmelerine yardımcı olmalıdır (Guangwei, 2005; Ngar-Fun & Carless, 2006; Van den Berg vd., 2006). Öğrencilere, etkili geri bildirim verme becerileri kazandırılmalı ve değerlendirme sürecinde kullanılacak rubrikler veya kontrol listeleri oluşturulmalıdır (Nicol & Macfarlane-Dick, 2006). Bu sayede, sürecin daha yapılandırılmış ve güvenilir hale gelmesi sağlanabilir (Özşavlı, 2023). Ayrıca, öğretmenlerin sürece müdahil olması, öğrencilerin verdikleri geri bildirimlerin doğruluğunu değerlendirme açısından önem taşımaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, akran geribildiriminin öğrencilerin akademik başarısı, eleştirel düşünme becerileri ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkisini incelemiş ve bu sürecin etkinliğini belirleyen pedagojik ve bilişsel faktörleri ortaya koymuştur. Literatür taraması sonucunda elde edilen

bulgular, akran geribildiriminin öğrenme sürecine öğrenci katılımını artırarak, daha derinlemesine öğrenmeyi teşvik ettiğini ve öz düzenleme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Yapılandırılmış bir değerlendirme çerçevesinin oluşturulması, öğrencilerin geri bildirim süreçlerine daha bilinçli katılım göstermelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte, öz düzenleme ve metabilşsel farkındalık gibi bilişsel faktörlerin geliştirilmesi, öğrencilerin geri bildirim süreçlerinden daha fazla yararlanmalarına olanak tanımaktadır. Ancak, bu yöntemin verimli olabilmesi için sürecin doğru yapılandırılması ve öğrencilerin yeterli rehberlik alması gerektiği de vurgulanmıştır.

5. ÖNERİLER

Akran geribildiriminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

5.1. Eğitimciler İçin Öneriler

Sürecin yapılandırılması: Öğrencilere geri bildirim sürecinde kullanacakları değerlendirme kriterleri açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmalıdır. *Öğrenci eğitimi:* Etkili geri bildirim verme ve alma becerilerini geliştirmek amacıyla öğrenciler, eleştirel düşünme ve yapıcı değerlendirme konularında eğitilmelidir. Öğrencilere referans olması için örnek metinler sağlanmalıdır. Akran geribildiriminin neden önemli olduğuya ilgili daha fazla açıklama paylaşılmalıdır. *Öğretmen rehberliği:* öğretmenlerin öğrencilere akranlarının yazılı metinlerini nasıl değerlendirecekleri konusunda liderlik ettiği ve rehberlik ettiği bir süreci içerir. Öğretmenler süreci yönlendirerek, öğrencilere rehberlik etmeli ve geri bildirimlerin kalitesini değerlendirmelidir. *Sürecin izlenmesi:* Öğrencilerin verdikleri ve aldıkları geri bildirimler düzenli olarak gözden geçirilmeli ve gerektiğinde süreç iyileştirilmelidir. *Teknoloji entegrasyonu:* Dijital platformlar, akran geribildirimi süreçlerini destekleyici bir araç olarak kullanılmalı ve öğrenciler arasındaki etkileşimi artırmalıdır.

Akran geribildirimi ve öğretmen merkezli değerlendirme yöntemleri farklı öğrenme ihtiyaçlarına hizmet eden iki önemli değerlendirme yaklaşımıdır. Öğretmen merkezli değerlendirme, daha sistematik ve güvenilir bir yapı sunarken, akran geribildirimi öğrencilerin öğrenme sürecine daha aktif katılımını teşvik etmektedir. Etkili bir öğrenme ortamı oluşturmak için bu iki yöntemin dengeli bir şekilde bir arada kullanılması önerilmektedir. Böylece, öğrencilerin hem nesnel değerlendirme süreçlerinden faydalanmaları hem de eleştirel düşünme ve geri bildirim verme becerilerini geliştirmeleri mümkün olacaktır.

5.2. Araştırmacılar İçin Öneriler

Farklı eğitim düzeylerinde akran geribildiriminin etkilerinin araştırılması: İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerinde akran geribildiriminin nasıl işlediği ayrıntılı şekilde incelenmelidir. *Uzun vadeli etkilerin belirlenmesi:* Akran geribildiriminin akademik başarı, öz düzenleme becerileri ve motivasyon üzerindeki uzun vadeli etkileri araştırılmalıdır. *Teknoloji destekli akran geribildirimi uygulamalarının değerlendirilmesi:* Dijital platformların, çevrimiçi akran geribildirimi süreçlerinde nasıl kullanılabileceği ve bu süreçlerin verimliliği analiz edilmelidir. *Öğrenci algılarının incelenmesi:* Akran geribildirimi sürecine katılan öğrencilerin deneyimlerini anlamak için nitel araştırmalar yapılmalıdır. *Öğretmen geribildirimi ile akran geribildiriminin karşılaştırılması:* Farklı bağlamlarda bu iki yöntem arasındaki etkileşim ve etkinlik düzeyi karşılaştırılmalı olarak ele alınmalıdır.

Gelecekteki araştırmaların, akran geribildiriminin farklı öğrenme ortamlarında nasıl daha etkili hale getirilebileceğine dair daha fazla bilgi sunması beklenmektedir. Eğitim politikalarının

belirlenmesinde, akran geribildirimi yöntemine daha fazla yer verilmesi, öğrencilerin yalnızca akademik başarılarını değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve iletişim becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, öğretmenler, araştırmacılar ve eğitim yöneticileri, akran geribildirimi süreçlerinin daha yapılandırılmış ve güvenilir hale gelmesi için iş birliği içinde çalışmalıdır.

Kaynaklar

- Alavi, S. M., & Kaivanpanah, S. (2007). Feedback expectancy and EFL learners' achievement in English. *Online Submission*, 3(2), 181-196.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.
- Bitchener, J. (2008). Evidence in support of written corrective feedback. *Journal of second language writing*, 17, 102-118.
- Boud, D., & Falchikov, N. (2006). Aligning assessment with long-term learning. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 31(4), 399-413. <https://doi.org/10.1080/02602930600801994>
- Brock, R. (2005). How to design a successful peer evaluation process for elearning. Paper presented at the ASTD Tech Knowledge Conference on Peer Evaluation, Las Vegas, NV.
- Bushell, G. (2006). Moderation of peer assessment in group projects. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 31, 91-108. <https://doi.org/10.1080/02602930500262395>
- Butler, D. & Winne, P. (1995). Feedback and Self-Regulated Learning: A Theoretical Synthesis. *Review of Educational Research*, 65 (3) , 245-281
- Carless, D. (2006). Differing perceptions in the feedback process. *Studies in Higher Education*, 31(2). <https://doi.org/10.1080/03075070600572132>.
- Carless, D. (2013). *Trust and its role in facilitating dialogic feedback*. *Feedback in Higher and Professional Education*, 90-103.
- Carnell, E. (2000) Dialogue, discussion and secondary school students on how others help their learning (pp. 46-61). In Askew (Ed.), *Feedback for Learning* (pp. 46- 61). London: Routledge
- Carr, S. (2008). Student and peer evaluation. *Teaching Exceptional Children*, 40(5), 24- 30. Retrieved from Academic Search Premier database.
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M. (2008). Undertaking a literature review: a step-by-step approach. *British Journal of Nursing*, 17(1), 38-43.
- Dascalu, M. I., Bodea, C.-N., & Burlacu, A. (2013). Platform for creating collaborative elearning communities based on automated composition of learning groups. 2013 IEEE 3rd Eastern European Regional Conference on the Engineering of Computer Based Systems, ECBS-EERC 2013, 103-112. <https://doi.org/10.1109/ECBS-EERC.2013.21>
- Delgado, A. R., & Prieto, G. (2003). The effect of item feedback on multiple-choice test responses. *British Journal of Psychology*, 94.
- Deng, Y., & Sitthitikul, P. (2024). The effects of the guided dialogic peer feedback-based writing instruction on Chinese EFL Students' writing performance in an integrated blended learning environment. *Reflections*, 32(1), 1-27. <https://doi.org/10.61508/refl.v32i1.277804>

- Divjak B., & Maretic, M. (2015, 21-23 September). Learning analytics for e-assessment: the state of the art and one case study [Oral Presentation]. Central European Conference on Information and Intelligent Systems, Varazdin, Croatia.
- Er, E. (2020). Self and peer monitoring during peer feedback: The instructor perspective.
- Er, E. (2022). Üniversite öğrencilerinin akran geri bildirimi verme davranışlarının süreç madenciliği ile incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama*, 12 (2).
- Erel, S. and Bulut, D. (2007). Error treatment in L2 writing: a comparative study of direct and indirect coded feedback in Turkish EFL context. *Erciyes University Journal of Social Sciences*, 22, 397-415
- Espasa, A., Guasch, T., Mayordomo, R. M., & Carless, D. (2018). A Dialogic feedback index measuring key aspects of feedback processes in online learning environments. *Higher Education Research & Development*, 37(3), 499–513. <https://doi.org/10.1080/07294360.2018.1430125>
- Falchikov, N., & Goldfinch, J. (2000). Student peer assessment in higher education: A meta-analysis comparing peer and teacher marks. *Review of Educational Research*, 70(3).
- Ferris, D. R. (2002). Treatment of error in second language student writing. Ann Arbor: University of Michigan.
- Ferris, D. R., & Hedgecock, J. S. (2005). Teaching ESL composition: Purpose. process, and Practice. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum publishers
- Ferris, D. R., & Roberts, B. (2001). Error Feedback in L2 Writing Classes: How Explicit Does It Need to be? *Journal of Second Language Writing*, 10, 161–184.
- Filius, R. M., de Kleijn, R. A. M., Uijl, S. G., Prins, F. J., van Rijen, H. V. M., & Grobbee, D. E. (2018). Strengthening dialogic peer feedback aiming for deep learning in SPOCs. *Computers & Education*, 125, 86–100. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.06.004>
- Frantzen, D. (1995) The Effects of grammar supplementation on written accuracy in an intermediate Spanish content course. *Modern Language Journal*, 79: 244-329.
- Fu, X., Yang, C., & Zhang, T. (2024). Visualizing invisible engagement behind students' no-revision operation to written feedback. *Language Teaching Research*. <https://doi.org/10.1177/13621688241227666>
- Gennip, N. A., Segers, M. S., & Tillema, H. H. (2010). Peer assessment as a collaborative learning activity: The role of interpersonal variables and conceptions. *Learning and Instruction*, 20(4), 280-290. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.08.010>
- Gielen, S., Peeters, E., Dochy, F., Onghena, P., & Struyven, K. (2010). Improving the effectiveness of peer feedback for learning. *Learning and Instruction*, 20(4), 304–315. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2009.08.007>
- Gipps, C. (1994). Beyond testing: Towards a theory of educational assessment. London: The Falmer Press.
- Green, B. N., Johnson, C. D., & Adams, A. (2006). Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *Journal of Chiropractic Medicine*, 5(3), 101–117.
- Guangwei, H. (2005). Using peer review with Chinese ESL student writers. *Language Teaching Research*, 9(3). 10.1191/1362168805lr169oa

- Gültekin, S. (2012). Performans dayanaklı değerlendirme. R. N khet  krik   (Yay. Haz.). Eğitimde  l me ve değerlendirme (s. 250-276) içinde. Anı Yayıncılık
- Hansen, J., & Liu, J. (2005). Guiding Principles for Effective Peer Response. *ELT Journal*, 59, 31-38.
- Hashemnezhad, H., & Mohammadnejad, S. (2012). A case for direct and indirect feedback: The other side of coin. *English Language Teaching*, 5(3), 230-239.
- Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>
- Hedgcock, J. S. (2005). Taking stock of research and pedagogy in L2 writing. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum publishers.
- Hu, G., & Lam, S. T. E. (2010). Issues of cultural appropriateness and pedagogical efficacy: exploring peer review in a second language class. *Instructional Science*, 38(4), 371-394. <https://doi.org/10.1007/s11251-008-9086-1>
- Hyland, F. (2000). ESL writers and feedback: Giving more autonomy to students. *Language Teaching Research*, 4(1), 33-54.
- Hyland, K., & Hyland, F. (2006). Feedback on second language students' writing. *Language Teaching*, 39(2), 83-101. <https://doi.org/10.1017/s0261444806003399>
- Jacobs, G.M., Curtis, A., Braine, G., & Huang, S.Y. (1998). Feedback on student writing: taking the middle path. *Journal of Second Language Writing* 7: 307-17.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. J. (1999). Making cooperative learning work. *Theory into Practice*, 38, 67-73. <http://dx.doi.org/10.1080/00405849909543834>
- Kahraman, A. (2013). Affective and cognitive effects of coded teacher feedback on FL writing students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-1), 189-201.
- Kamins, M. L., & Dweck, C. S. (1999). Person versus process praise and criticism: Implications for contingent self-worth and coping. *Developmental Psychology*, 35(3). <https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.3.835>
- Kaymaz, K. (2007). Davranı  boyutuyla performans geribildirim olgusu ve süreci. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.
- Kern, V.M., Saraiva, L.M., & Pacheco, R.C.S. (2003). Peer review in education: promoting collaboration, written expression, critical thinking, and professional responsibility. *Education and Information Technologies* 8(1). <https://doi.org/10.1023/A:1023974224315>
- Kessler, C. Quinn, M.E., & Fathman, A. k. (1992). Science and cooperative learning for LEP students. In Carolyn Kessler(ed.) *Cooperative learning: a teacher's resource book*. (pp. 65-83). NJ: prentice Hall
- Kumaran, S. R. K., Mcdonagh, D. C., & Bailey, B. P. (2017). Increasing quality and involvement in online peer feedback exchange. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 1(CSCW), 1-18.
- Levy, Y., & Ellis, T. J. (2006). A systems approach to conduct an effective literature review in support of information systems research. *Informing Science*, 9, 181-211
- Li, J., & Lobb, B. (2019). Student learning outcomes and perceptions of peer assessment in higher education. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44(3), 428-440. <https://doi.org/10.1080/02602938.2018.1527891>

- Li, L., Liu, X., & Steckelberg, A. (2010). Assessor or assessee: How student learning improves by giving and receiving peer feedback. *British Journal of Educational Technology*, 41(3). 10.1111/j.1467-8535.2009.00968.x.
- Lin, C. H., & Tsai, C. C. (2018). Peer assessment in an online learning environment: Effects of cognitive and affective feedback. *Interactive Learning Environments*, 26(2), 182-194. <https://doi.org/10.1080/10494820.2016.1249438>
- Liu, N. F., & Carless, D. (2006) Peer feedback: the learning element of peer assessment. *Teaching in Higher Education*, 11(3). <https://doi.org/10.1080/13562510600680582>
- Liu, Y., (2008) the effects of error feedback in second language writing. *The Journal of Second Language Acquisition and Teaching (JSLAT)* 15.
- Lu, J., & Law, N. (2011). Online peer assessment: Effects of cognitive and affective feedback. *Instructional Science*, 40(2), 257-275.
- Lundstrom, K., & Baker, W. (2009). To give is better than to receive: The benefits of peer review to the reviewer's own writing. *Journal of Second Language Writing*, 18, s. 30-43
- Mangelsdorf, K., & Schlumberger, A. (1992). ESL students response stances in a peer review task. *Journal of Second Language Writing*, 1(3).
- Min, H. T. (2005). Training students to become successful peer reviewers. *System*, 33. <https://doi.org/10.1016/j.system.2004.11.003>.
- Mueller, C. M., & Dweck, C. S. (1998). Praise for intelligence can undermine children's motivation and performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 33–52. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.33>
- Ngar-Fun, L., & Carless, D. (2006). Peer feedback: The learning element of peer assessment. *Teaching in Higher Education*, 11(3) 279-290. doi:10.1080/13562510600680582.
- Nicol, D. (2010). From monologue to dialogue: Improving written feedback processes in mass higher education. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(5). <https://doi.org/10.1080/02602931003786559>
- Nicol, D. (2020). *The power of internal feedback: Exploiting natural comparison processes*. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 45(5). [10.1080/02602938.2020.1823314](https://doi.org/10.1080/02602938.2020.1823314)
- Nicol, D., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31, 199-218. <http://dx.doi.org/10.1080/03075070600572090>
- Nicol, D., Thomson, A., & Breslin, C. (2013). Rethinking feedback practices in higher education: A peer review perspectivex. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 39(1). <https://doi.org/10.1080/02602938.2013.795518>
- Nilson, L. (2003). Improving student peer feedback. *College Teaching*, 51(1), 34
- Özşavlı, M. (2023). Akran geri bildiriminin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yazma becerisine etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(1).
- Panadero, E. (2016). *Is it safe? Social, interpersonal, and human effects of peer assessment: A review and future directions*. *Handbook of Social and Human Conditions in Assessment*. New York: Routledge.
- Panadero, E., & Jonsson, A. (2020). *A critical review of the arguments against the use of rubrics*. *Educational Research Review*, 30. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.100329>

- Phielix, C., Prins, F. J., & Kirschner, P. A. (2010). Awareness of group performance in a CSCL-environment: Effect of Peer Feedback and Reflection. *Computers in Human Behavior*, 26(2).
- Reuse-Durham, N. (2005). Peer Evaluation as an active learning technique. *Journal of Instructional Psychology*, 32(4), 328-345
- Rollinson, P. (2005). Using peer feedback in the ESL writing class. *ELT Journal*, 59, 23-30. <https://doi.org/10.1093/elt/cci003>
- Sadler, D. R. (2010). Beyond feedback: developing student capability in complex appraisal. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(5). <https://doi.org/10.1080/02602930903541015>
- Sadler, D.R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instr Sci* 18. <https://doi.org/10.1007/BF00117714>
- Sadler, P., & Good, E. (2006). The impact of self- and peer-grading on student learning. *Educational Assessment*, 11(1), 1-31. https://doi.org/10.1207/s15326977ea1101_1
- Saito, H., & Fujita, T. (2004). Characteristics and user acceptance of peer rating in EFL writing classrooms. *Language Teaching Research* 8(1), s. 31-54
- Sitthiworachart, J., & Mike, J. (2003, 23-27 August). Deepening computer programming skills by using web-based peer assessment. [An oral presentation]. In 4th Annual Conference of the LTSN Centre for Information and Computer Sciences, Galway, Eire, Ireland.
- Steen-Utheim, A., & Wittek, L. (2017). Dialogic feedback and learning. *Learning Culture and Social Interaction* 15(2) <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2017.06.002>
- Sylvester, A., Tate, M., & Johnstone, D. (2013). Beyond synthesis: re- presenting heterogeneous research literature. *Behaviour & Information Technology*, 32(12), 1199–1215.
- Tinapple, D., Olson, L., & Sadauskas, J. (2013). Web-Based Software Supporting Peer Critique in Large Creative Classrooms. *Bulletin of the IEEE Technical Committee on Learning Technology*, 15(1), 29.
- To, J., & Panadero, E. (2019). Peer assessment effects on the self-assessment process of first-year undergraduates. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44(6), 920–932. <https://doi.org/10.1080/02602938.2018.1548559>
- Topping, K. (1998). Peer assessment between students in colleges and universities. *Review of Educational Research*, 68(3). <https://doi.org/10.3102/00346543068003249>
- Uysal, M., Öztürk, H., & Döş, İ. (2015). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Nobel Akademi Yayıncılık
- Van den Berg, I., & Hofman, W. H. A. (2010). Peer assessment in university teaching: Evaluating seven course designs. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(5), 587-600. <https://doi.org/10.1080/02602930903201651>
- Van den Berg, I., Admiraal, W., & Pilot, A. (2006). Peer assessment in university teaching: Evaluating seven course designs. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 31(1). <https://doi.org/10.1080/02602930500262346>
- Vygotsky, Lev S. (1978): *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*

- Wang, T., Su, X., Ma, P., Wang, Y., & Wang, K. (2011). Ability-training-oriented automated assessment in introductory programming course. *Computers & Education*, 56(1), 220-226. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.08.003>
- Webster, J., & Watson, R. T. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: Writing a literature review. *Management Information Systems Quarterly*, 26(2), 11.
- Wen, M. L., Tsai, C. C., & Chang, C. Y. (2006). Attitudes towards peer assessment: a comparison of the perspectives of pre-service and in-service teachers. *Innovations in Education and Teaching International*, 43(1), 83–92. <https://doi.org/10.1080/14703290500467640>
- Winstone, N. E., & Carless, D. (2021). Who is feedback for? The influence of accountability and quality assurance agendas on the enactment of feedback processes. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 28(3), 261–278. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2021.1926221>
- Winstone, N. E., & Nash, R. A. (2023). Toward a cohesive psychological science of effective feedback. *Educational Psychologist*, 58(3), 111-129.
- Yan Z., Lao H., Panadero E., Fernández-Castilla, B., Yang L., & Yang M. (2022). Effects of self-assessment and peer-assessment interventions on academic performance: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 37, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100484>
- Yan, Z., & Boud, D. (2021). Conceptualising assessment-as-learning. Z. Yan, & L. Yang (Ed.), *Assessment as learning: Maximising opportunities for student learning and achievement* (pp.11-24) içinde. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003052081-2>
- Zhao, H. (2014). Investigating teacher-supported peer assessment for EFL writing. *ELT Journal*, 68(2). <https://doi.org/10.1093/elt/cct068>
- Zimmerman, B.J., & Kitsantas, A. (2002). Acquiring writing revision and self-regulatory skill through observation and emulation. *Journal of Educational Psychology*, 94(4).
- Zimmerman, D. J. (1999). Peer effects in academic outcomes: evidence from a natural experiment. *Williams Project on the Economics of Higher Education*. 52

YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİ DESTEKLİ KELİME ÖĞRENME

Dr, TUĞBA İNCİMAN ÇELİK

Milli Eğitim Bakanlığı, incimantugba@gmail.com - 0000-0002-5558-2154

Prof. Dr, Cenk AKAY

Mersin Üniversitesi, cenkakay@mersin.edu.tr - 0000-0001-9892-6255

ÖZET

Teknolojik ve bilimsel gelişmeler, günümüzün dinamik yapısında eğitimi de kapsayan pek çok alanda köklü değişimlere neden olmaktadır. Teknolojiyle entegre edilmiş materyaller, özellikle eğitim ortamlarında etkinliklerin planlanması ve uygulanması, ölçme ve değerlendirme gibi süreçlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu materyaller, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak eğitimin daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Yabancı dil öğretiminde kullanılan teknolojik araçlar ise, öğrencilerin kelime dağarcığının gelişimini destekleyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dil öğreniminde kelime bilgisinin merkezi bir öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, teknolojinin bu süreçte sunduğu katkılar ve öğrenme çıktıları üzerindeki etkisi, bilimsel olarak araştırılmaya değer bir konu haline gelmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde teknolojinin kelime öğrenimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada mobil uygulamalar, oyunlaştırma, görsel-işitsel materyaller ve yapay zekâ tabanlı platformlar gibi çeşitli teknolojik araçların kelime öğrenimindeki rolleri ele alınmıştır. Literatür taraması sonucunda, söz konusu teknolojilerin öğrencilerin motivasyonunu artırmada ve kalıcı öğrenme sağlamada önemli katkılar sunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, teknolojinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için uygun planlama ve pedagojik yaklaşımların benimsenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Çalışma, öğretmenler ve araştırmacılar için teknoloji tabanlı materyallerin tasarımı ve kullanımı konusunda rehberlik edecek öneriler sunmakta, aynı zamanda teknoloji destekli kelime öğrenimi alanındaki literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Destekli Kelime Öğrenme, İngilizce, Mobil uygulamalar, Yapay Zekâ

TECHNOLOGY ASSISTED VOCABULARY LEARNING (TAVL) IN THE INSTRUCTION OF EFL

Dr, TUĞBA İNCİMAN ÇELİK

Ministry of National Education, incimantugba@gmail.com - 0000-0002-5558-2154

Prof. Dr, Cenk AKAY

Mersin University, cenkakay@mersin.edu.tr - 0000-0001-9892-6255

ABSTRACT

Technological and scientific developments cause radical changes in many fields including education in today's dynamic structure. Materials integrated with technology are widely used in processes such as planning and implementation of activities, measurement and evaluation, especially in educational environments. These materials enable education to be realized more effectively and efficiently by taking individual differences into consideration. Technological tools used in foreign language teaching stand out as an important element that supports the development of students' vocabulary. Considering that vocabulary knowledge has a central importance in language learning, the contributions of technology to this process and its impact on learning outcomes become a topic worthy of scientific research. In this context, this study aims to examine the effects of technology on vocabulary learning in teaching English as a foreign language. The study examines the role of various technological tools such as mobile applications, gamification, audio-visual materials and artificial intelligence-based platforms in vocabulary learning. As a result of the literature review, it was found that these technologies make significant contributions in increasing students' motivation and providing permanent learning. It also emphasized the necessity of adopting appropriate planning and pedagogical approaches for the effective use of technology. The study offers suggestions for teachers and researchers to guide the design and use of technology-based materials and aims to contribute to the literature in the field of technology-assisted vocabulary learning.

Keywords: Technology Assisted Vocabulary Learning (TAVL), English language, Mobile applications, Artificial Intelligence

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişimi teknoloji destekli uygulamaların eğitim öğretim ortamlarında kullanılmasını sağlamıştır ve eğitim öğretim ortamlarını zenginleştirerek öğretim yöntemlerini dönüştürmüştür. Teknolojinin hızla gelişimi beraberinde 21. yy. becerilerinin ve dijital okuryazarlık becerilerinin (Kurt vd., 2013) de öğrenciye kazandırılmasının gerekliliğini hızlandırmıştır (Daulay vd., 2020; Raja & Nagasubramani, 2018). Bu becerilere sahip olmak sınıf içi ve dışı ortamlarda aktif katılımı, özerk olmayı ve kendi öğrenmesinin sorumluluğunu almayı ve sonucunda da başarıyı getirmektedir (Godwin-Jones, 2015; Tang & Chaw, 2016; Yükselir & Yuvayapan, 2019). Eğitim öğretim ortamında kullanılan araç gereçler bu gelişmeler doğrultusunda değişmiş (Abdous vd., 2009; Coccoli vd., 2014; Srebnaja, 2020) ve neredeyse tüm sınıflarda teknoloji ile entegre hale gelmiş akıllı tahta sistemleri kullanılabilmektedir (Akıncı vd., 2012). Eğitim ortamlarında araçların kullanımı, öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına uygun, etkileşimli ve sürdürülebilir öğrenme süreçleri oluşturulmasını sağlamaktadır (Banitt vd., 2013; Boswood, 1997; Chapelle, 2001; Debsky & Levy, 1999; Felix, 2002; Pedersen & Liu, 2003; Prensky, 2001; Wong vd., 2012). Eğitim teknolojisi de adlandırılan bu

uygulamaların sınıf içinde kullanılması akademik başarıyı etkileyebilmektedir (Dumlu, 2006; Erdemir vd., 2009; Etcioğlu, 2010; Semerci, 2006). Teknolojinin etkin kullanılması öğrencilerin bilgiye farklı yönlerden ulaşmasını ve tüm becerilerine (görsel, işitsel vb.) (Karadağ & McDougall, 2009) ve zekâ türlerine aynı anda hitap edebilmesini de sağlayabildiğinden analitik düşünme becerilerinin de gelişmesine katkı sunmaktadır. Eğitimcilerin teknolojik gelişmeleri takip etmeleri, alanlarında kullanılabilecek uygulamaları keşfetmeleri ve etkin kullanmaları öğrencilerin başarıları için gereklidir (İleri Ünal & Furat, 2022). Çünkü yeni nesil dijital bir çağa doğmaktadır ve eğitimcilerin görevlerinden bir tanesi de onları bu çağda geri kalmayacak ve dijital yeterliliklere sahip olacak (MEB, 2023) şekilde hazırlamaktır.

1.1. Yabancı Dil Eğitimi ve Kelime Öğrenme Desteği

Günümüzde yabancı dil eğitimi, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek teknolojik yeniliklerle desteklenmektedir (Alberth, 2013; Crystal, 1995; Sung, vd., 2016). Teknolojinin içine doğmuş olmak ve her an ulaşabilmek (Chu, 2014; Godwin-Jones, 2011; Kalogiannakis & Papadakis, 2017; Liu & Chen, 2015) kullanımını sınıf içi ortamlarda arttırmaktadır (Reynolds & Anderson, 2015). Öğrencileri öğrenme sürecine daha fazla dâhil etmek amacıyla son zamanlarda hızla kullanımı artmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte yabancı dil bilmenin önemi artmış ve bu bağlamda etkili kelime öğrenme yöntemleri giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Xu ve Hsu (2017) yaptıkları çalışmada, öğrencilerin EFL dersinde kullandıkları kelime öğrenme stratejileri sınıflandırmışlardır (Kelime Öğrenme Stratejileri Envanteri (SIVL)). Bunlar (i) *Bilişsel Stratejiler*: kelime listeleri oluşturma, kelimeleri tekrar etme ve ezberleme, kelime kartları kullanma ve yeni kelimeleri yazma ve deftere kaydetme şeklindedir ve daha çok bilgi temelli öğrenme üzerine kuruludur. Kısaca gelen bilgiyi kullanarak öğrenmeyi gerçekleştirmek üzere kuruludur. Tekrarlama, organizasyon, çıkarım, özetleme, imgeleme, aaktarım gibi stratejiler içerir (O'Malley & Chamot, 1990). (ii) *Metabilişsel Stratejiler*: kelime öğrenme sürecini planlama, öğrenme hedefleri belirleme, kelime öğrenme ilerlemesini değerlendirme, kelime öğrenmek için çeşitli kaynaklar kullanma şeklinde olup daha çok üst bilişsel becerilerin de kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olması ve aktif olarak öğrenmeye katılmasını destekler. (iii) *Sosyal Stratejiler*: İşbirliği, yeniden ifade edilmesi için sorular sorma, kendi ile konuşma (O'Malley & Chamot, 1990) gibi stratejiler içerir. Örnek olarak; kelimeleri öğrenmek için arkadaşlarla çalışma, öğretmenlerden veya ana dili İngilizce olan kişilerden yardım isteme, yeni kelimeleri kullanarak sohbet etme vb. verilebilir. Sosyal becerilerin aktif olarak kullanılmasını sağlayan stratejilerdir. (iv) *Bellek Stratejileri*: Kelimeleri bağlam içinde öğrenme, görseller veya hikâyeler kullanarak kelimeleri hatırlama ve kelimeleri gruplandırarak öğrenme şeklindedir ve kelimelerin daha akılda kalıcı şekilde öğrenilmelerine ve bağlam içinde öğrenme sağlandığı için konuşma pratiğinin de gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, belleğe depolanması ve aktarılmasını da sağladığından bilişsel stratejilerden ayrılırlar (Dörnyei, 2005). (v) *Duyuşsal Stratejiler*: Kelime öğrenme sürecinde motivasyonu artırma ve kaygıyı azaltıcı teknikler kullanma (örn. kendini ödüllendirme) şeklindedir. Öğrencilerin duygusal ve motivasyonel durumlarını yönetmeleri için stretejilerdir. Öğrencilerin motivasyonları artması ve kaygı düzeylerinin de azalması (Büyükkantarıcı, 2022; Takan, 2014) onların öğrenmelerini

kolaylaştırıcı unsurlardır. Çalışmada, bu stratejilerin EFL öğrencilerinin kelime öğrenme sürecinde farkındalık geliştirmesine, kelime öğrenmeleriyle bağımsız olarak başa çıkmalarına ve daha etkili yöntemler kullanmasına yardımcı olduğu vurgulanmaktadır.

Yabancı dil dersinde kullanılan bilgisayar destekli öğretimi inceleyen birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Aytürk, 1999; Dağıstan, 1998; Fidan, 2003; Ghanizadeh vd., 2015; Grgurovic vd., 2013; Selçuk, 2006; Türkoğlu, 2010). Bu çalışmalarda genel olarak, yabancı dil dersinde kullanılan bilgisayar destekli öğretimin kelime bilgisi geliştirme (Guaqueta & Castro-Garces, 2018; Liu, 2016; Lu, 2008, Nomass, 2013; Siyanova-Chanturia & Webb, 2016; Wang vd., 2015; Zhang vd., 2011; Zou vd., 2019), okuduğunu anlama (Chen vd., 2013; Marzban, 2011), yazma (Gharehblagh & Nasri, 2020; Khadem vd., 2016; Pinkman, 2005; Shih, 2011) dinleme ve konuşma (Azar & Nasiri, 2014; Bachate, 2016; Hwang vd., 2016; Liu, 2009; Nomass, 2013; Zhang, 2016;), becerilerine etkileri üzerinde durulmuştur (Burston, 2015; Elaish vd., 2019; Sung vd., 2015).Yapılan bu çalışmaların genel özeti teknoloji destekli öğretimin öğrencilerin başarılarını olumlu şekilde etkilediği ve dil öğrenmelerine katkıda bulunduğu şeklindedir.

Yabancı dil öğrenme sürecinde öğrencilerin en çok zorlandığı konular arasında kelime öğrenimi ve o kelimenin kullanımı gelmektedir (Coady & Huckin, 1997; Cobb, 1999). Kelimeye yeterince maruz kalmayan (Folse, 2004) öğrencilerin hedef dilde konuşma gerçekleştirmesi beklenemez çünkü öğrenciler yeterince kelime dağarcığına sahip değildir ve kullanımı konusunda kaygı yaşamaktadır (Büyükkantarcı, 2022; Takan, 2014). Kelime bilgisi, dil öğreniminin temel taşlarından biri olarak kabul edilmekte ve bu sürecin etkili bir şekilde yönetilmesi öğrenme başarısını doğrudan etkilemektedir (Nation, 2001). Kelime öğrenmek o dile ait en önemli bileşendir (Sinclair & Renouf, 1988; Willis, 1990; Salman & Yelken, 2025) ve dil becerilerinin gelişmesi için yeni kelimelerin eklenmesi gereklidir (Dikmen vd., 2020; Yıldız & Mirioğlu, 2019). Dilbilgisi kurallarını bilmek ve uygulamak önemli olmakla birlikte, yeterli kelime bilgisine sahip olmadan anlamlı iletişim kurmak mümkün değildir (Schmitt, 2008). Bu nedenle, kelime öğretimi yabancı dil ediniminin merkezinde yer almakta ve öğrenenlerin hedef dilde daha etkili bir şekilde iletişim kurabilmelerine olanak tanımaktadır (Laufer & Nation, 1999). Geleneksel kelime öğretim yöntemleri genellikle ezbere dayalı olup, öğrencilerin uzun vadeli öğrenme süreçlerine yeterince katkı sağlayamamaktadır (Nation, 2001). Teknoloji destekli öğrenme araçları ise, öğrencilere daha etkileşimli ve bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunarak bu süreci daha verimli hale getirmektedir (Aşıksoy, 2018; Nomass, 2013; Pedersen & Liu, 2003; Schmitt, 2008). Eğitimde teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, dijital araçlar, mobil uygulamalar, yapay zekâ tabanlı sistemler (Yunina, 2023) ve sanal öğrenme ortamları gibi yenilikçi çözümler, dil öğretiminde giderek daha fazla benimsenmektedir. Bu tür teknolojik araçlar, öğrencilerin kelime öğrenme sürecini eğlenceli ve sürdürülebilir hale getirerek öğrenme motivasyonunu artırmaktadır (Aktümen & Kaçar, 2003; Godwin-Jones, 2011; Herrera Díaz vd., 2014; Levy, 2009; Machin & Rivero, 2002; Reinders & Wattana, 2015; Salman & Yelken, 2025; Stockwell, 2010), ayrıca kelimelere farklı bağlamlarda maruz kalma öğrenmeye (Kennedy, 2003) ve kalıcılığa katkı sağlamaktadır (Cobb, 1999; Stockwell, 2010). Özellikle mobil uygulamalar aracılığıyla sunulan etkileşimli kelime çalışmaları, öğrencilerin kendi hızlarında öğrenmelerine olanak tanımakta ve bireysel öğrenme farklarını dikkate alarak kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmaktadır.

Teknoloji destekli kelime öğreniminin bir diğer önemli bileşeni oyunlaştırma uygulamalarıdır. Oyunlaştırma, öğrencilerin kelime öğrenme sürecine daha aktif katılım sağlamasına yardımcı olmakta ve motivasyonlarını artırarak öğrenme sürecini eğlenceli hale getirmektedir (Levy, 2009; Reinders & Wattana, 2015; Stockwell, 2010). Ayrıca, görsel-işitsel materyallerin kullanımı, kelime öğreniminde anlam bağlantılarının daha kolay kurulmasını sağlamakta (Altenberg & Granger 2001; Bahns 1993; Chen, 2004; Kita & Ogata 1997; Nesselhauf 2003; Shei & Pain 2000) ve öğrencilerin kelimeleri uzun süre hatırlamalarına yardımcı olmaktadır (Mayer, 2003). Nation ve Newton (1997)' e göre, akademik ve teknik sözcüklerin doğrudan ve somut biçimde öğretilmesi onların daha kolay öğrenilmesini ve anlamlandırılmasını sağlayabilmektedir. Bu kapsamda, verilen kelimelerin teknoloji kullanımı ile görsel-işitsel olarak daha somut hale getirilmiş olması önemlidir. Kelime öğretimi sağlanırken, kelimeler arası ilişki de sağlanmalıdır (Altenberg & Granger 2001; Bahns 1993; Chen, 2004; Kita & Ogata 1997; Nesselhauf 2003; Shei & Pain 2000; Sripicharn 2004). Birbiri ile ilişkili kelimeler daha akılda kalıcı olabilmektedir. En fazla kullanılan yapıların birbiri ile alakalı şekilde öğrenilmesi ve ilgi çekici görsellerle, otantik materyallerle (Alsied & Pathan, 2013; Ko, 2017; Sung vd., 2015; Zhao, 2003) teknoloji destekli zengin öğrenme ortamlarında sunulması, öğrencilerin kolay bir şekilde dil edinimi sağlamasına yardımcı olabilmektedir.

1.2. Kelime Öğrenme Desteği Sağlayan Teknoloji Destekli Uygulamaların Faydaları

Kelime öğrenme desteği sağlayan teknoloji destekli uygulamalarla dil öğretimi - öğrenimi de kolaylaşabilmektedir (Hao vd., 2021; Simonet vd., 2025). Teknoloji destekli uygulamalarla kaynak desteği sağlanabilmektedir (Marek & Wu, 2019; Miangah & Nezarat, 2012). Mobil araçların giderek kullanımı istenilen yer ve zamanda bilgiye ulaşmayı sağlamakta ve eğlenceli uygulamaların kullanımı ile öğrenme için motivasyonu da sağlamaktadır (Aktümen & Kaçar, 2003; Godwin-Jones, 2011; Machin & Rivero, 2002; Reinders & Wattana, 2015; Salman & Yelken, 2025; Stockwell, 2010), öğrenme süreci daha eğlenceli hale gelmektedir (Levy, 2009). Yapay zekâ tabanlı platformlar, öğrenme sürecine kişiselleştirilmiş geri bildirimler ekleyerek öğrencilerin eksik olduğu alanları belirlemekte ve öğrenme süreçlerini uygun hale getirmektedir (Gawate, 2019; Yunina, 2023). Ayrıca, uygulamalarla kelimenin kullanımını fark eden öğrencinin günlük yaşama bu kelimeyi uyarlayabilmesi ile kalıcılığa da etkisi olmaktadır (Cobb, 1999) Herkesin ulaşabilmesi de fırsat eşitliği konusunda öğrencilerin faydalanmalarına ve öğrencilerin özellikle konuşma konusunda (Chen & Chung, 2008; Yeh & Lai, 2019) daha fazla pratik yapmalarına imkan tanımaktadır (Hawkins & Uzuner, 2008; Putri vd., 2022). Örneğin, mobil uygulamalar, kullanıcılara kendi hızlarında öğrenme fırsatı sunarak kelime pratiği yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Oyunlaştırma etkinlikleri içeren uygulamalar, ödül ve geri bildirim mekanizmaları ile öğrenmeyi teşvik etmektedir (Reinders & Wattana, 2015). Görsel-işitsel materyaller, öğrenenlerin kelimeleri bağlamsal olarak anlamlandırmasına ve uzun vadeli hafızaya daha kolay yerleştirmesine yardımcı olmaktadır (Mayer, 2003; Kennedy, 2003). Kullanılan web 2.0. araçları ile eğitim öğretim ortamlarının zenginleştirilmesi (Aşıksoy, 2018) ile öğrenilenlerin somutlaştırılması sağlanabilir (Kennedy, 2003). Aynı anda neredeyse tüm zekâ türlerine ve farklı öğrenme stillerine aynı anda hitap etme de sağlandığı için öğrenme kalıcı olabilmektedir (Sung vd., 2015). Yapay zekâ tabanlı platformlar ise öğrenenlerin güçlü ve zayıf

yönlerini belirleyerek kişiye özel geri bildirim sağlamaktadır (Gawate, 2019; Ko, 2017; Yunina, 2023). Bu da öğrencilerin bireysel olarak nerelerde zorlandığını, nerelerde eksik kaldığını ve hangi konuları, kelimeleri daha fazla çalışması gerekliliği üzerine geri bildirimler de alabilmektedir.

1.3. Kelime Öğrenme Desteği Sağlayan Teknoloji Destekli Uygulamaların Sınırlılıkları

Teknoloji destekli kelime öğreniminin sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle, teknolojik araçların etkin kullanımı için öğrencilerin ve öğretmenlerin bu araçlara erişimi (Gündüz, 2005; Golonka vd., 2014) ve gerekli dijital yeterliliklere (teknik, donanım, yazılım vb.) sahip olması gerekmektedir (Aydın, 2013; Hubbard, 2013; Kessler, 2006; Ko, 2017). Bununla birlikte, bazı dijital materyaller öğrencilerin dil öğrenme sürecinde yüzeysel bilgi edinmelerine yol açabilir ve derinlemesine öğrenme sağlayamayabilir (Chapelle, 2003). Ayrıca, teknolojik araçların pedagojik ilkeler doğrultusunda tasarlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde, teknoloji kullanımının öğrencilerde dikkat dağınıklığı yaratabileceği ve gereksiz bilişsel yük oluşturabileceği belirtilmektedir (Kay vd., 2017; Murray vd., 2020; Sweller, 1988). Ayrıca, teknolojiye aşırı bağımlılığın, öğrencilerin geleneksel öğrenme ve sosyal etkileşim becerilerini olumsuz etkileyebileceği de vurgulanmaktadır (Kirschner & De Bruyckere, 2017). Kelime öğrenme desteği sağlayan teknoloji destekli uygulamaların faydaları ve sınırlılıkları göz önüne alındığında bu uygulamaların öğrenci üzerindeki olumlu etkileri yadsınamayacak düzeydedir.

1.4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde teknoloji destekli kelime öğrenme süreçlerinin etkilerini incelemektir. Kelime bilgisi, dil ediniminin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmekte olup, öğrencilerin iletişim kurabilme ve dili etkili şekilde kullanabilme becerilerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, kelime öğreniminin nasıl desteklenebileceği konusu, yabancı dil eğitimi araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma öğretmenlerin ve öğrencilerin dijital teknolojileri nasıl daha etkin kullanabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarda hangi dijital materyalleri nasıl kullanabilecekleri, öğrencilerin bireysel öğrenme süreçlerinde hangi teknolojik araçlardan en iyi şekilde yararlanabileceği gibi sorulara bilimsel bir çerçevede yanıt aranmaktadır. Genel olarak teknolojinin İngilizce kelime öğrenme sürecinde sunduğu avantajlara ve sınırlılıklara dikkat çekilmekte, kullanımı ile ilgili dikkat edilmesi gereken özelliklere vurgu yapılmakta ve bu araçların öğretmenler ve öğrenciler tarafından nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair çeşitli öneriler sunulmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırma, yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde teknoloji destekli kelime öğrenme süreçlerinin etkilerini inceleyerek, bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunarak yabancı dil öğreniminde teknoloji kullanımına ilişkin mevcut bilgileri derinleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma, şu temel soruya yanıt aramaktadır:

Teknoloji destekli kelime öğrenme yöntemleri, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin kelime bilgisini geliştirmede nasıl bir etkiye sahiptir?

Alt Problemler ise

Mobil uygulamalar kelime öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

Oyunlaştırma uygulamaları öğrencilerin kelime öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

Görsel-işitsel materyaller öğrencilerin kelime öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

Yapay zekâ tabanlı platformlar öğrencilerin kelime öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, teknoloji destekli kelime öğrenme yöntemlerinin, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin kelime bilgisini geliştirme üzerindeki etkisini incelemek amacı ile anlatı incelemesi benimsenmiştir. Anlatı incelemesi, belirli bir konu hakkındaki literatürün kapsamlı bir şekilde incelenmesini (Sylvester vd., 2013) ve sentezlenmesini (Baumeister & Leary, 1997) amaçlamaktadır (Cronin vd., 2008; Green vd., 2006; Levy & Ellis, 2006; Webster & Watson, 2002). Genellikle, belirli bir alandaki mevcut bilgi durumunu özetlemek, yorumlamak, boşlukları belirlemek, yeni araştırmalar için bağlam sağlamak ve değerlendirmek için kullanılır (Cronin vd., 2008). Anlatı incelemesi, belirli bir konu hakkındaki araştırma bulgularının ayrıntılı sentezini sağlamaya odaklanır ve geniş bir şekilde yorumlayıcı ve bütünsel bir analize olanak tanır. Levy ve Ellis (2006)'ya göre, anlatı incelemesi (i) literatür taraması (ii) veri çıkarma ve analizi ve (iii) literatür incelemesini yazma olmak üzere üç adımdan oluşmaktadır. Bu çalışmada, teknoloji destekli kelime öğrenme yöntemlerinin, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin kelime bilgisini geliştirme üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmalar temel alınmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur. Veri toplama sürecinde, doküman analizi kullanılmıştır ve farklı veri kaynaklarından elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Teknoloji destekli kelime öğrenme yöntemlerinin, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrencilerin kelime bilgisini geliştirme üzerindeki etkisini üzerine oluşturulan araştırma soruları kapsamında inceleme tamamlanmıştır.

3. BULGULAR

Yapılan araştırmalar sonucunda, teknoloji destekli kelime öğrenme yöntemlerinin yabancı dil olarak İngilizce öğrenen öğrenciler üzerinde olumlu etkiler yarattığı gözlenmiştir (Christiansen & Koelzer, 2016; Nomass, 2013; Lu, 2008; Zhang vd., 2011). Genel olarak, teknoloji destekli kelime öğrenme uygulamalarının öğrencilerin motivasyonunu artırmada ve öğrenme sürecini daha etkili hale getirmede önemli rol oynadığını göstermektedir (Aktümen & Kaçar, 2003; Godwin-Jones, 2011; Machin & Rivero, 2002; Reinders & Wattana, 2015; Salman & Yelken, 2025; Stockwell, 2010). Özellikle mobil uygulamalar, öğrencilerin kelime tekrar sıklığını artırarak uzun vadeli öğrenmeyi desteklemektedir. Oyunlaştırma uygulamalarının kullanımı, öğrencilerin öğrenmeye daha fazla katılım göstermesine olanak tanımakta ve rekabetçi unsurların öğrenme sürecine pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir (Reinders & Wattana, 2015). Görsel-işitsel materyallerin kullanımı, kelimelerin anlam bağlamında öğrenilmesini destekleyerek kalıcı öğrenmeye katkı sağlamakta ve öğrencilerin dilsel yeterliliklerini geliştirmektedir (Kennedy, 2003; Mayer, 2003). Yapay zekâ tabanlı platformlar ise, öğrencilere bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimi sunarak (Gawate, 2019; Yunina, 2023) onların öğrenme eksikliklerini belirlemekte ve anında geri bildirim sağlayarak kelime bilgilerini pekiştirmektedir. Alt problemler ışığında bulgular çeşitli başlıklarda açıklanmıştır:

3.1. Mobil Uygulamaların Kelime Öğrenme Sürecine Etkisi

Mobil uygulamaların kelime öğrenme sürecinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Gürkan, 2018; Izadpanah & Alavi, 2016; Jabbour, 2014; Nomass, 2013; Wang, 2017). Öğrencilerin kendi hızlarında ve bireysel öğrenme stillerine uygun olarak kelime pratikleri yapmalarına olanak tanıyan bu uygulamalar, öğrenmeyi kişiselleştirmekte ve kalıcılığı artırmaktadır (Azabdaftari & Mozaheb, 2012; Başoğlu & Akdemir, 2010; Bensalem, 2018; Hawkins &

Uzuner, 2008; Hsu, 2013; Stockwell, 2010; Stockwell & Hubbard, 2013). Taşınabilir cihazların geliştirilmiş olması anlık olarak zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde esneklik sunmaktadır (Baykal & Daventry, 2000; Chinnery, 2006; Thornton & Houser, 2004). Mobil cihaz ve mobil uygulamaların kullanılması ile öğrenciler sınıf dışı ortamlarda da bireysel hızlarına göre öğrenmelerinin farkında olup sorumluluk alabilmektedirler (Ahn & Lee, 2016; Baykal & Daventry, 2000;). Özellikle interaktif özellikler, çoklu ortam desteği (görsel, işitsel ve yazılı içerikler) ve anlık geri bildirim mekanizmaları (Pinkman, 2005), öğrencilerin kelimeleri daha iyi anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olmaktadır (Godwin-Jones, 2011). Ayrıca, mobil uygulamalar öğrenme sürecini eğlenceli hale getirebilmekte bu sayede öğrencilerin motivasyonlarında ve derse karşı tutumlarında olumlu yönde artış olabilmektedir (Aktümen & Kaçar, 2003; Godwin-Jones, 2011; Machin & Rivero, 2002; Reinders & Wattana, 2015; Salman & Yelken, 2025; Stockwell, 2010). Mobil cihazların küçük olmaları sebebi ile kolay kullanımı, taşınabilir olması (Huang, vd., 2012; Sung vd., 2015) kullanımının daha fazla tercih edilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, bireysel kullanımı sebebi ile öğrenciler aitlik duygusu ile daha az kaygı yaşamakta (Kim & Kwon, 2012) ve daha özerk (Alemi vd., 2012; Chai vd., 2016) hissetmektedirler. Mobil uygulamalara ilişkin yapılmış çalışmalar üzerinden kullanılan uygulamalara örnek olarak e-uygulamalar, podcast'ler, iPod'lar ve video oynatıcılar (Nomass, 2013), e kitap (Chen vd., (2013), mobil üzerinden flashcard kullanımı (Azabdaftari & Mozaheb, 2012; Başoglu & Akdemir, 2010), mobil not defterleri (Ünal, 2015) ve SMS kullanımı (Duman vd., 2015; Zengin & Aksu, 2017), verilebilir. *Kullanılabilecek örnek uygulamalar ise; Quizlet:* Flash kartlar, testler ve eşleştirme oyunları ile kelime öğrenimini desteklemektedir. Bu uygulamanın öğrencilerin motivasyonunu artırma ve eğlenceli bir öğrenme ortamı sağlama konusunda olumlu etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Setiawan & Wiedarti, 2020). *Memrise:* Konuşma videoları ve tekrar sistemleri ile kelime bilgisini pekiştirmektedir. Bireysel öğrenme planları oluşturabilir (Yunina, 2023). *Anki:* Aralıklı tekrar (spaced repetition) sistemi ile kalıcı kelime öğrenimini sağlamaktadır. *Flipgrid:* öğrencilerin kendi videolarını çekerek paylaşımlarını sağlayan ve uygulamadaki kişilerin videolarına cevap vermek için kullanılabilen bir araçtır (Casarez vd., 2019), iletişimi güçlendirmekte (Büyükkantarıcı, 2022; Taylor & Hinchman, 2020) ve konuşma kaygısını azaltmaktadır (Büyükkantarıcı, 2022; Şengür, 2023; Tuyet & Khang, 2020; Vienita, 2022). Ayrıca, öğrencilerin yabancı dilde kelime öğrenmelerine de büyük oranda katkı sağladığı görülmüştür (Amirulloh vd., 2020; Bayotas, 2023; Putri vd., 2022; Salman & Yelken, 2025).

3.2. Oyunlaştırma Uygulamalarının Kelime Öğrenme Sürecine Etkisi

Oyun tabanlı etkinlikler öğrencilerin konuşma becerilerine katkı sağlamaktadır (Aktümen & Kaçar, 2003; Godwin-Jones, 2011; Hwang vd., 2016; Machin & Rivero, 2002; Wu & Huang, 2017). Çalışmalar, oyunlaştırma etkinliklerinin dil öğrenme sürecinde katılımı artırırken, aynı zamanda öğrenilen kelimelerin daha uzun süre hafızada kalmasını sağladığını göstermektedir. Bu etkinlikler öğrencilerin kelime öğrenme sürecine olan ilgisini artırmakta ve motivasyonlarını yükseltmektedir (Hwang vd., 2016; Reinders & Wattana, 2015; Salman & Yelken, 2025; Stockwell, 2010). Ödüller, rozetler, puan sistemleri ve seviyelendirme gibi durumlar, öğrencilerin öğrenme sürecine daha fazla katılım göstermesini sağlamaktadır. Ayrıca, oyunlaştırılmış uygulamaların, öğrenciler arasında sağlıklı bir rekabet ortamı oluşturarak öğrenmeyi teşvik ettiği belirlenmiştir. Oyun tabanlı etkinlikler, öğrencilerin gerçek

bir bağlamda pratik yapma şanslarını artırarak daha doğru ve anlamlı cümleler kurmalarını sağlamaktadır (Hwang vd., 2016). *Kullanılabilecek örnek uygulamalar ise; Duolingo*: Oyunlaştırılmış seviyeler, ödüller ve günlük hedeflerle kelime öğrenimini teşvik etmektedir. *Kahoot!*: Eğlenceli bilgi yarışmaları ile kelime öğrenme sürecini etkileşimli hale getirmektedir. *WordUp*: Kullanıcıların kelime bilgilerini test etmelerine ve gelişimlerini takip etmelerine olanak tanımaktadır. *Freerice*: Bu uygulama ile her doğrunuz üzerinden pirinç birikimi yapıyorsunuz ve yanlış yaptığınız kelimeler sürekli size tekrar ettiriliyor. Kelime öğrenme için eğlenceli bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Görsel-İşitsel Materyallerin Kelime Öğrenme Sürecine Etkisi

Görsel-işitsel materyallerin kelime öğrenme sürecinde önemli katkılar sunduğu tespit edilmiştir (Hsu, vd., 2008; Pinkman, 2005). Özellikle videolar, animasyonlar ve sesli hikâyeler gibi materyaller, öğrencilerin kelimeleri bağlamsal olarak öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Kennedy, 2003; Mayer, 2003). Görsellerin ve işitsel bileşenlerin birlikte sunulması, kelimelerin anlamlandırılmasını kolaylaştırmakta ve hatırlanma oranını artırmaktadır. Ayrıca, görsel-işitsel materyallerin öğrencilere çoklu duyu deneyimi sunduğu ve öğrenme sürecini desteklediği belirlenmiştir (Chapelle, 2003). Bloglardan faydalanılabilir (Hsu, vd., 2008; Pinkman, 2005). *Kullanılabilecek örnek uygulamalar ise; BBC Learning English*: Gerçek hayat diyalogları ve görsel içerikler ile kelime bilgisini artırmaktadır. *Ello.org*: Ses kayıtları ve transkriptler ile kelime öğrenimini desteklemektedir. *FluentU*: Videolar, film sahneleri ve müzik klipleri ile kelimeleri bağlamsal olarak öğretmektedir. *Voscreen*: kısa videoklipler yoluyla dil becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

3.4. Yapay Zekâ Tabanlı Platformların Kelime Öğrenme Sürecine Etkisi

Yapay zekâ tabanlı platformlar, kelime öğrenme sürecinde bireyselleştirilmiş ve adaptif öğrenme deneyimleri sunarak öğrenci başarısını artırmaktadır. Bu platformlar, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek kişiye özel içerikler ve geri bildirim sağlamaktadır (Gawate, 2019). Ayrıca, doğal dil işleme teknolojileri sayesinde öğrencilerin kelime kullanımlarını analiz ederek (Chen vd., 2022) eksik oldukları alanları belirlemekte ve hedeflenmiş öğrenme fırsatları sunmaktadır (Becker vd., 2018; Yunina, 2023). Yapay zeka kullanımı, görsel ve işitsel olarak zenginleştirilmiş öğrenme ortamları ile soyut kavramlara önelik anlamlandırma için faydalı olabilir (Becker vd., 2018). Yapay zekâ tabanlı araçlar, öğrencilerin öğrenme sürecini uygun hale getirerek daha verimli hale getirmektedir (Chen vd., 2022; Hubbard, 2013). *Kullanılabilecek örnek uygulamalar ise; ChatGPT*: Kişiye özel geri bildirim ve cümle tamamlama çalışmaları ile kelime öğrenimini desteklemektedir (Kasneci vd., 2023). *Elsa Speak*: Yapay zekâ destekli telaffuz analizi yaparak kelime öğrenmeyi ve doğru telaffuzu pekiştirmektedir. *LingQ*: Okuma ve dinleme materyalleri sunarak kelime öğrenme sürecini kişiselleştirmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile teknoloji destekli uygulamaların yabancı dil olarak kelime öğrenme üzerindeki etkisini incelenmiş ve çeşitli dijital araçların bu süreçteki katkılarını ortaya koymuştur. Bulgular ışığında, mobil uygulamaların, oyunlaştırma etkinliklerinin, görsel-işitsel materyallerin ve yapay zekâ tabanlı platformların kelime öğrenimini desteklediğini göstermektedir. Teknoloji destekli kelime öğrenme, öğrencilerin kelime bilgisini geliştirmede önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür taraması sonucunda elde edilen

bulgularından yola çıkarak teknoloji destekli uygulamaların yabancı dil olarak kelime öğrenme uygulamalarının öğrencilerin kelime bilgisini geliştirmede önemli katkılar sunduğu, öğrenme sürecinde öğrenci katılımını artırarak kelime öğrenme süreçlerinin daha etkileşimli hale gelmesi ile daha derinlemesine öğrenmeyi teşvik ettiği ve öğrenmenin kalıcı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, teknolojik araçların etkili kullanımıyla birlikte, öğrencilerin motivasyonlarının arttığı ve derslere karşı olumlu tutum geliştirdikleri ortaya çıkmıştır.

Mobil uygulamalar, özellikle kişiselleştirilmiş geri bildirimler ve interaktif içerikler sunarak öğrencilerin kelime bilgilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Oyunlaştırma etkinlikleri, eğlenceli ve rekabetçi öğrenme ortamları oluşturarak öğrencilerin kelime öğrenmeye yönelik ilgisini artırmaktadır. Görsel-işitsel materyaller, kelimelerin bağlamsal olarak öğrenilmesini kolaylaştırarak anlama ve hatırlama sürecini desteklemektedir (Cziko, 2004; Kennedy, 2003; Parvin & Salam, 2015). Yapay zekâ tabanlı platformlar ise her öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına uygun bir öğrenme süreci sağlamaktadır. Özetlemek gerekirse; **Mobil uygulamalar**, tekrar ve hafıza teknikleriyle öğrencilerin kelime öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadır. **Oyunlaştırma**, öğrencilerin kelime öğrenme motivasyonunu artırmakta ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirmektedir. **Görsel-işitsel materyaller**, kelime öğrenimini destekleyerek öğrencilerin bilgiyi daha uzun süre hatırlamalarına yardımcı olmaktadır. **Yapay zekâ tabanlı platformlar**, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimi sunarak öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına uygun içerikler sağlamaktadır.

Ancak, bu teknolojilerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için öğretmenlerin pedagojik yaklaşımları da göz önünde bulundurarak bu araçları ders planlarına entegre etmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda, öğretmenler, eğitimciler ve araştırmacılar için teknoloji tabanlı kelime öğrenme araçlarının pedagojik anlamda nasıl daha verimli kullanılabileceğine dair rehberlik sağlayan çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Teknoloji, öğrenme süreçlerini destekleyen önemli bir araç olmakla birlikte, etkili bir kullanım için öğretmenlerin rehberliğine ve stratejik planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin teknoloji ile desteklenen öğrenme süreçlerinde aktif katılım göstermeleri ve bu araçları bilinçli ve etkili bir şekilde kullanmaları, dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmaları, kelime öğrenme sürecinde başarıyı artıran temel faktörler arasında yer almaktadır.

5. ÖNERİLER

Teknoloji destekli kelime öğrenme uygulamalarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

5.1. Eğitimciler İçin Öneriler

Teknoloji Entegrasyonu: Yabancı dil öğretmenleri, mobil uygulamalar, yapay zekâ destekli araçlar ve oyunlaştırma tekniklerini derslerine entegre ederek zengin bir eğitim öğretim ortamı sağlayarak kelime öğretimini daha verimli ve etkili hale getirebilirler (Chun vd., 2016; Yang, 2013). Zhao (2003), ders içeriği ve programın revize edilmeden teknolojinin kullanılmasının başarı arttırmada etkili olmayacağını savunmaktadırlar. **Öğrenme Stilleri ve Bireyselleştirme:**

Dersin hedefleri, hedeflenen beceriler, öğrencilerin bireysel öğrenme stilleri ve yetenekleri dikkate alınarak teknoloji destekli materyallerin kullanımını planlamaları ve bireysel öğrenme açısından sınıf dışı etkinliklerin desteklenmesi önerilmektedir. **Etkileşimli ve Görsel Materyallerin Kullanımı:**

Kelime öğrenimini desteklemek için görsel-işitsel materyallerin daha fazla kullanılması, anlam bağlamlarının güçlenmesine katkı sağlayacaktır. **Öğrenci Geri**

Bildirimi: Öğrencilerin teknoloji tabanlı kelime öğrenme süreçlerinden nasıl etkilendiklerine dair düzenli geri bildirim toplanarak öğretim süreçleri optimize edilmelidir. Ayrıca, öğrencilere ve öğretmenlere dijital farkındalığını artırmak için teknolojik araçların eğitim amaçlı nasıl kullanılacağına dair teknolojik ve pedagojik bilgi içeren rehberlik ve eğitim sağlanması gerekmektedir (Akayoglu vd.,2020).

5.2. Araştırmacılar İçin Öneriler

Teknoloji destekli kelime öğrenimi üzerine yapılan çalışmaların daha geniş öğrenci gruplarıyla tekrarlanması, mobil uygulamalar, yapay zekâ tabanlı platformlar ve oyunlaştırma uygulamalarının etkilerini karşılaştıran araştırmalar yapılması, teknoloji tabanlı kelime öğrenme yöntemlerinin uzun vadeli etkilerini ölçen çalışmaların artırılması, öğretmenlerin teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini ele alan nitel araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca, yeni gelişen teknolojilerin (örneğin artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamaları) kelime öğrenimine nasıl entegre edilebileceği üzerine araştırmalar yapılması, yabancı dil öğretiminde teknolojinin daha etkili kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Abdous, M. H., Camarena, M. M., & Facer, B. R. (2009). MALL technology: Use of academic podcasting in the foreign language classroom. *ReCALL: the Journal of Eurocall*, 21(1), 76-95. doi:10.1017/S0958344009000020
- Ahn, T. Y., & Lee, S. M. (2016). User experience of a mobile speaking application with automatic speech recognition for EFL learning. *British Journal of Educational Technology*, 47(4), 778-786. doi:10.1111/bjet.12354
- Akayoglu, S., Satar, H. M., Dikilitas, K., Cirit, N. C., & Korkmazgil, S. (2020). Digital literacy practices of Turkish pre-service EFL teachers. *Australasian Journal of Educational Technology*, 36(1), 85-97. <https://doi.org/10.14742/ajet.4711>
- Akıncı, A., Kurtoglu, M., & Seferoğlu, S. S. (2012). Bir teknoloji politikası olarak Fatih Projesinin başarılı olması için yapılması gerekenler: Bir durum analizi çalışması. *Akademik Bilisim*, 3(1), 1-10.
- Aktümen, M., & Kaçar, A. (2003). İlköğretim 8. sınıflarda harfli ifadelerle işlemlerin öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin rolü ve bilgisayar destekli öğretim üzerine öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), 339-358.
- Alberth, A. (2013). Technology-enhanced teaching: a revolutionary approach to teaching English as a foreign language. *TEFLIN Journal*, 24(1), 1-13. doi:10.15639/teflinjournal.v24i1/1-13
- Alemi, M., Sarab, M. R. A., & Lari, Z. (2012). Successful learning of academic word list via MALL: Mobile assisted language learning. *International Education Studies*, 5(6), 99-109. doi:10.5539/ies.v5n6p99
- Alsied, S. M., & Pathan, M. M. (2013). The use of computer technology in EFL classroom: Advantages and implications. *International Journal of English Language & Translation Studies (IJ-ELTS)*, 1(1), 61-71.
- Altenberg, B. & Granger, S. (2001). The grammatical and lexical patterning of make in native and non-native student writing. *Applied linguistics*, 22, (2), 173-194.

- Amirulloh, D. N. K., Damayanti, I. L. & Citraningrum, E. (2020). Flipgrid: A Pathway to Enhance Students' Speaking Performance. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 0(546), 90-95.
- Aşıksoy, G. (2018). ELT students' attitudes and awareness towards the use of WEB 2.0 technologies for language learning. *Dil ve Dilbilimi Calismalari Dergisi*, 14(2), 240- 251.
- Aydın, S. (2013). Teachers' perceptions about the use of computers in EFL teaching and learning: The case of Turkey. *Computer Assisted Language Learning*, 26(3), 214-233. doi:10.1080/09588221.2012.654495
- Aytürk, N. (1999). Bilgisayar destekli öğretimin öğrencilerin İngilizce başarısına; İngilizce ve bilgisayara yönelik tutumlarına olan etkisi, Yüksek Lisans, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Azabdaftari, B., & Mozaheb, M. A. (2012). Comparing vocabulary learning of EFL learners by using two different strategies: Mobile learning vs. flashcards. *The Eurocall Review*, 20(2), 47-59.
- Azar, A. S., & Nasiri, H. (2014). Learners' attitudes toward the effectiveness of mobile assisted language learning (MALL) in L2 listening comprehension. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 98, 1836-1843. doi:10.1016/j.sbspro.2014.03.613
- Bachate, A. K. (2016). Teaching of communication skills using multimedia and language laboratory. *IUP Journal of Soft Skills*, 10(3), 48
- Bahns, J. (1993). Lexical collocations: a contrastive view'. *ELT Journal* 47(1), 56-63.
- Banitt, J., Theis, S., & Van Leeuwe, L. (2013). The effects of technology integration on student engagement. Minnesota: St. Catherine University
- Başoğlu, E. B., & Akdemir, O. (2010). A comparison of undergraduate students' English vocabulary learning: Using mobile phones and flash cards. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 9(3), 1-7.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311–320.
- Baykal, G. & Daventry, A. (2000). Vocabulary for interacting with. In *Proceedings of the 5th METU International ELT Convention: Interaction on the Threshold of a New Millennium*, (pp. 168-173). Ankara: Middle East Technical University.
- Bayotas, C.V.D. (2023). Effects of Video Recording Platform (Flipgrid) on English as Second Language Students' Oral Performance. *European Journal of Theoretical and Applied Sciences*, 1(5), 857-873.
- Becker, S. A., Brown, M., Dahlstrom, E., Davis, A., DePaul, K., Diaz, V. & Pomerantz, J. (2018). Horizon report 2018 higher education edition brought to you by EDUCAUSE (pp. 1-54). EDUCAUSE.
- Bensalem, E. (2018). The impact of WhatsApp on EFL students' vocabulary learning. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 9(1), 23-38.
- Boswood, T. (1997). New ways of using computers in language teaching. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
- Burston, J. (2015). Twenty years of MALL project implementation: A meta-analysis of learning outcomes. *ReCALL: the Journal of EUROCALL*, 27(1), 4-20. doi:10.1017/S0958344014000159

- Büyükkantarıcı, İ. (2022). Flipgrid'in Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğrenen Türk Öğrencilerin Yabancı Dil Kaygısı ve İletişim Kurma İsteğine Etkisi ve Öğrencilerin Flipgrid ile İlgili Görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İngiliz Dili Eğitimi.
- Casarez, L., Agan, T., Self, R., Anderson, D., Atwood, A. & Heron, A. (2019). FlipGrid to Enhance Communication in Distance Education. Delta Kappa Gamma Bulletin, 85(4), 35–37
- Chapelle, C. (2001). Computer applications in second language acquisition: Foundations for teaching, testing, and research. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- Chapelle, C. (2003). English Language Learning and Technology: Lectures on Applied Linguistics in the Age of Information and Communication Technology (Vol. 7). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
<https://doi.org/10.1075/llt.7>
- Chen, C. N., Chen, S. C., Chen, S. H. E., & Wey, S. C. (2013). The effects of extensive reading via e-books on tertiary level EFL students' reading attitude, reading comprehension, and vocabulary. Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET, 12(2), 303- 312.
- Chen, Y.H. (2004). The Use of Corpora in the Vocabulary Classroom. The Internet TESL Journal, 10(9), <http://iteslj.org/Techniques/ChenCorpora.html>
- Chen, Z., Chen, W., Jia, J., & Le, H. (2022). Exploring AWE supported writing process: An activity theory perspective. Language, Learning and Technology, 26(2), 129–148.
- Chinnery, G. M. (2006). Emerging technologies Going to the MALL: Mobile-assisted language learning. Language Learning & Technology, 10(1), 9-16.
- Christiansen, M. S., & Koelzer, M. L. (2016). Targeting conversational skills with digital storytelling in EFL. CIEJ Journal, 2(2), 5-11.
- Chu, H. C. (2014). Potential negative effects of mobile learning on students' learning achievement and cognitive load: A format assessment perspective. Journal of Educational Technology & Society, 17(1), 332-344.
- Chun, D., Kern, R., & Smith, B. (2016). Technology in language use, language teaching, and language learning. The Modern Language Journal, 100(1), 64-80. doi:10.1111/modl.12302
- Coady, J. (1997a). L2 vocabulary acquisition through extensive reading. In J. Coady & T. Huckin (Eds.), Second language vocabulary acquisition (pp. 225-237). New York: Cambridge University Press.
- Cobb, T. (1999). Breadth and depth of vocabulary acquisition with hands-on concordancing. [Electronic version]. Computer Assisted Language Learning, 12, 345-360. <http://www.er.uqam.ca/nobel/r21270/cv/Breadth.html>
- Coccoli, M., Guercio, A., Maresca, P., & Stanganelli, L. (2014). Smarter universities: A vision for the fast changing digital era. Journal of Visual Languages & Computing, 25(6), 1003-1011. doi:10.1016/j.jvlc.2014.09.007
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M. (2008). Undertaking a literature review: a step-by-step approach. British Journal of Nursing, 17(1), 38–43.
- Crystal, D. (1995) The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cziko, G. A. (2004). Electronic tandem language learning (eTandem): A third approach to second language learning for the 21st century. *CALICO Journal*, 22(1), 25-39.
- Dağıstan, M. (1998). Öğrenme ve Edinim Kuramlarının İngilizce Öğretiminde Kullanılan Bilgisayar Destekli Dil Eğitimi Uygulamalarının Geliştirilmesindeki Yeri, Yüksek Lisans, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daulay, S., Siregar, R., & Matondang, S. A. (2020). Language education with digital literacy for university students skill development. *Talent Development & Excellence*, 12(2), 1707-1712.
- Debski, R. & Levy, M. (1999). *World call: Global perspectives on computer-assisted language learning*. Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Dikmen, M., Akmeçe, A.E. & Temur, M. (2020). The Effects of Educational Internet Use of University Students' Self-efficacy Beliefs on Vocabulary Learning Strategies in Foreign Language. *The Journal of Educational Reflections*, 4(2), 1-15
- Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum
- Duman, G., Orhon, G., & Gedik, N. (2015). Research trends in mobile assisted language learning from 2000 to 2012. *ReCALL: the Journal of EUROCALL*, 27(2), 197-216. doi:10.1017/S0958344014000287
- Dumlu, A. (2006) Coğrafya eğitiminde araç-gereç ve materyal kullanmanın önemi ve liselerin durumu: Erzurum örneği, Yüksek Lisans, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elaish, M. M., Shuib, L., Ghani, N. A., & Yadegaridehkordi, E. (2019). Mobile English language learning (MELL): A literature review. *Educational Review*, 71(2), 257-276. doi:10.1080/00131911.2017.1382445
- Erdemir, N., Bakırcı, H. ve Eydur, E. (2009). Öğretmen adaylarının eğitimde teknolojiyi kullanabilme özgüvenlerinin tespiti. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 6(3), 99-108.
- Etçioğlu, Ö. (2010). Kuvvet ve hareket ünitesine yönelik basit araç gereçlerle geliştirilen rehber materyal kullanmanın öğrenmeye etkisi ve öğrenilenlerin günlük hayata aktarılma düzeylerinin incelenmesi, Yüksek Lisans, Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Felix, U. (2002). The web as vehicle for constructivist approaches in language teaching. *ReCALL*, 14(1), 2-15.
- Fidan, O. B. (2003). İngilizce sözcük öğrenmede farklı stratejilerin bilgisayarlı ve bilgisayarsız ortamda kullanımının öğrenilen sözcük miktarı, öğrenme için harcanan zaman ve öğrenilenlerin kalıcılığı üzerindeki, Yüksek Lisans, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Folse, K. (2004). *Vocabulary myths: Applying second language research to classroom teaching*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Gawate, S. (2019). Artificial Intelligence (AI) Based Instructional Programs in Teaching Learning of English Language. Researchgate. <https://doi.org/10.33329/ijelr.64.69>.
- Ghanizadeh, A., Razavi, A., & Jahedizadeh, S. (2015). Technology-enhanced language learning (TELL): A review of resources and upshots. *International Letters of Chemistry, Physics and Astronomy*, 54, 73-87. doi:10.18052/www.scipress.com/ILCPA.54.73

- Gharehblagh, N. M., & Nasri, N. (2020). Developing EFL elementary learners' writing skills through mobile-assisted language learning (MALL). *Teaching English with Technology*, 20(1), 104-121.
- Godwin-Jones, R. (2011). Emerging technologies: Mobile apps for language learning. *Language Learning & Technology*, 15(2), 2-11. <http://dx.doi.org/10125/44244>
- Godwin-Jones, R. (2015). Contributing, creating, curating: Digital literacies for language learners. *Language Learning & Technology*, 19(3), 8-20
- Golonka, E. M., Bowles, A. R., Frank, V. M., Richardson, D. L., & Freynik, S. (2014). Technologies for foreign language learning: A review of technology types and their effectiveness. *Computer Assisted Language Learning*, 27(1), 70-105. doi:10.1080/09588221.2012.700315
- Green, B. N., Johnson, C. D., & Adams, A. (2006). Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *Journal of Chiropractic Medicine*, 5(3), 101-117.
- Grgurovic, M., Chapelle, C., & Shelley, M. C. (2013). A meta-analysis of effectiveness studies on computer technology-supported language learning. *ReCALL*, 25(2), 165-198. doi:10.1017/S0958344013000013
- Guaqueta, C. A., & Castro-Garcés, A. Y. (2018). The use of language learning apps as a didactic tool for EFL vocabulary building. *English Language Teaching*, 11(2), 61-71.
- Gündüz, N. (2005). Computer assisted language learning. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1(2), 193-214.
- Gürkan, S. (2018). The effects of a mobile assisted vocabulary learning application on vocabulary learning. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 9(3), 288-311. doi:10.17569/tojqi.407512
- Hao, T., Wang, Z., & Ardasheva, Y. (2021). Technology-Assisted Vocabulary Learning for EFL Learners: A Meta-Analysis. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 14(3), 645-667. <https://doi.org/10.1080/19345747.2021.1917028>
- Hawkins, M., & Uzuner, S. (2008). Language, literacy, and technology. *TESOL Quarterly*, 42(2), 339-343. doi:10.1002/j.1545-7249.2008.tb00130.x
- Herrera Díaz, L. E., Cruz Ramos, M. D. L. M., & Sandoval Sánchez, M. A. (2014). Using personal portable devices as learning tools in the English class. *How*, 21(2), 74-93. doi:10.19183/how.21.2.5
- Hsu, H. Y., Wang, S. K., & Comac, L. (2008). Using audioblogs to assist English-language learning: An investigation into student perception. *Computer Assisted Language Learning*, 21(2), 181-198. doi:10.1080/09588220801943775
- Hsu, L. (2013). English as a foreign language learners' perception of mobile assisted language learning: A cross-national study. *Computer Assisted Language Learning*, 26(3), 197-213. doi:10.1080/09588221.2011.649485
- Huang, Y. M., Huang, Y. M., Huang, S. H., & Lin, Y. T. (2012). A ubiquitous English vocabulary learning system: Evidence of active/passive attitudes vs. usefulness/ease-of-use. *Computers & Education*, 58(1), 273-282. doi:10.1016/j.compedu.2011.08.008
- Hubbard, P. (2013). Making a case for learner training in technology enhanced language learning environments. *CALICO Journal*, 30(2), 163-178.

- Hwang, W. Y., Shih, T. K., Ma, Z. H., Shadiey, R., & Chen, S. Y. (2016). Evaluating listening and speaking skills in a mobile game-based learning environment with situational contexts. *Computer Assisted Language Learning*, 29(4), 639-657. doi:10.1080/09588221.2015.1016438
- Izadpanah, S., & Alavi, M. (2016). The perception of EFL high school students in using of computer technology in the process of learning: Merits and demerits. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(3), 146-156.
- İleri Ünal, S., ve Furat, A. Z. (2022). Din öğretiminde bilgi, medya ve teknoloji okuryazarlığı becerileri. *Journal of Analytic Divinity*, 6(1), 9-32. <https://doi.org/10.46595/jad.1054087>
- Jabbour, K. K. (2014). An analysis of the effect of mobile learning on Lebanese higher education. *Informatics in Education-An International Journal*, 13(1), 1-16.
- Kalogiannakis, M., & Papadakis, S. (2017). Combining mobile technologies in environmental education: A Greek case study. *International Journal of Mobile Learning & Organisation*, 11(2), 108-130. doi:10.1504/IJMLO.2017.084272
- Karadağ, Z. & McDougall, D. (2009). Dynamic worksheets: visual learning with the guidance of Polya. *Mathematics, Statistics, Operation Research Connections*, 9(2), 13-16
- Kay, R., Benzimra, D., & Li, J. (2017). Exploring factors that influence technology-based distractions in bring your own device classrooms. *Journal of Educational Computing Research*, 55(7), 974-995. doi:10.1177/0735633117690004
- Kennedy, G. (2003). 'Amplifier collocations in the British National Corpus: implications for English language teaching'. *TESOL Quarterly* 37(3), 467-487.
- Khadem Estarki, N., & Bazyar, M. (2016). The effect of MALL on pre-intermediate EFL learners' writing performance. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 5(2), 406-420.
- Kim, H., & Kwon, Y. (2012). Exploring smartphone applications for effective mobile-assisted language learning. *Multimedia-Assisted Language Learning*, 15(1), 31-57
- Kirschner, P. A., & De Bruyckere, P. (2017). The myths of the digital native and the multitasker. *Teaching and Teacher Education*, 67, 135-142. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.06.001>
- Kita, K. & Ogata, H. (1997). 'Collocations in language learning: corpusbased automatic compilation of collocations and bilingual collocation concordancer'. *Computer Assisted Language Learning*, 10(3), 229-238.
- Ko, M. H. (2017). Learner perspectives regarding device type in technology-assisted language learning. *Computer Assisted Language Learning*, 30(8), 844-863. doi:10.1080/09588221.2017.1367310
- Kurt, A. A., Gunuc, S., & Ersoy, M. (2013). Dijitallesmede son durum: Dijital yerli, dijital göçmen ve dijital göçebe. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), 1-22. doi:10.1501/Egifak_0000001271
- Laufer, B., & Nation, P. (1999). A vocabulary-size test of controlled productive ability. *Language Testing*, 16(1), 33-51. <https://doi.org/10.1177/026553229901600>
- Levy, M. (2009). Technologies in use for second language learning. *The Modern Language Journal*, 93(1), 769-782. doi:10.1111/j.1540-4781.2009.00972.x

- Levy, Y., & Ellis, T. J. (2006). A systems approach to conduct an effective literature review in support of information systems research. *Informing Science*, 9, 181–211
- Liu, P. L. (2016). Mobile English vocabulary learning based on concept-mapping strategy. *Language Learning & Technology*, 20(3), 128-141.
- Liu, P. L., & Chen, C. J. (2015). Learning English through actions: A study of mobile-assisted language learning. *Interactive Learning Environments*, 23(2), 158-171. doi:10.1080/10494820.2014.959976
- Liu, T. Y. (2009). A context- aware ubiquitous learning environment for language listening and speaking. *Journal of Computer Assisted Learning*, 25(6), 515-527. doi:10.1111/j.1365-2729.2009.00329.x
- Lu, M. (2008). Effectiveness of vocabulary learning via mobile phone. *Journal of Computer Assisted Learning*, 24(6), 515-525. doi:10.1111/j.1365-2729.2008.00289.x
- Machin, M. C., & Rivero, R. D. (2002). Students' attitudes towards mathematics and computers when using Derive in the learning of calculus concepts. *The International Journal of Computer Algebra in Mathematics Education*, 9(4), 259-283.
- Marek, M. W., & Wu, W. C. V. (2019). Creating a technology-rich English language learning environment. *Second Handbook of English Language Teaching*, 757-777.
- Marzban, A. (2011). Improvement of reading comprehension through computer-assisted language learning in Iranian intermediate EFL students. *Procedia Computer Science*, 3, 3-10. doi:10.1016/j.procs.2010.12.003
- Mayer, R. E. (2003). The promise of multimedia learning: Using the same instructional design methods across different media. *Learning and Instruction*, 13(2), 125-139. doi:10.1016/S0959-4752(02)00016-6
- MEB, 2023. Dijital okuryazarlık becerileri etkinlik kitabı. <https://ogmmateryal.eba.gov.tr/kitap/okuryazarlik-becerileri/dijital-okuryazarlik/dijital-okuryazarlik.pdf>
- Murray, L., Giralt, M., & Benini, S. (2020). Extending digital literacies: Proposing an agentic literacy to tackle the problems of distractive technologies in language learning. *ReCALL*, 32(3), 250-271. doi:10.1017/S0958344020000130
- Nation, I. S. P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759>
- Nation, P., & Newton, J. (1997). Teaching vocabulary. In J. Coady & Th. Huckin (Eds.), *Second language vocabulary acquisition: A rationale for pedagogy*. (pp.238-55). Cambridge: Cambridge University Press
- Nesselhauf, N. (2003). 'The use of collocations by advanced learners of English and some implications for teaching.' *Applied Linguistics*, 24(2), 223- 42
- Nomass, B. B. (2013). The impact of using technology in teaching English as a second language. *English Language and Literature Studies* 3(1), 111-116
- O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: CUP.
- Parvin, R. H., & Salam, S. F. (2015). The effectiveness of using technology in English language classrooms in government primary schools in Bangladesh. In *FIRE: Forum for*

- International Research in Education (pp. 47-59). Bethlehem, PA: Lehigh University Library and Technology Services.
- Pedersen, S., & Liu, M. (2003). Teachers' beliefs about issues in the implementation of a student-centered learning environment. *Educational Technology Research and Development*, 51(2), 57-76.
- Pinkman, K. (2005). Using blogs in the foreign language classroom: Encouraging learner independence. *The Jalt CALL Journal*, 1(1), 12-24. doi:10.29140/jaltcall.v1n1.2
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1-6.
- Putri, N.R., Padmadewi, N.N., Budiarta, L.G.R. (2022). Flipgrid: Video-based Applications to Improve English Ability for Junior High School Students. *Jurnal Inovasi Teknologi Pendidikan*, 9(2), 170-182 doi: <https://doi.org/10.21831/jitp.v9i2.47095>
- Raja, R., & Nagasubramani, P. C. (2018). Impact of modern technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*, 3(1), 33-35. doi:10.21839/jaar.2018.v3S1.165
- Reinders, H., & Wattana, S. (2015). The effects of digital game play on second language interaction. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching (IJCALLT)*, 5(1), 1-21.
- Reynolds, B. L., & Anderson, T. A. (2015). Extra-dimensional in-class communications: Action research exploring text chat support of face-to-face writing. *Computers and Composition*, 35, 52-64. doi:10.1016/j.compcom.2014.12.002
- Salman, M., & Yelken, T. Y. (2025). Mobil destekli flipgrid uygulamasının 5. Sınıf öğrencilerinin İngilizce konuşma kaygısı ve kelime gelişimi üzerindeki etkileri ve öğrencilerin flipgrid ile ilgili görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 17(Year: 17-Number: 102), 1-16.
- Schmitt, N. (2008). Instructed second language vocabulary learning. *Language Teaching Research*, 12(3), 329-363. <https://doi.org/10.1177/1362168808089921>
- Selçuk, İ. (2006). Öğrencilerin bilgisayar ve İngilizce dersine ilişkin tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki: Deniz Lisesi örneği, Yüksek Lisans, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Semerci, A. (2006). İlköğretim birinci kademedeki görev yapan sınıf öğretmenlerinin, etkili materyal kullanma yeterlilikleri üzerine öğretmen ve yönetici görüşleri: Antalya ili örneği, Yüksek Lisans, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Setiawan, M. R., & Wiedarti, P. (2020). The effectiveness of Quizlet application towards students' motivation in learning vocabulary. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 83-95.
- Shei, C. C., & Pain, H. (2000). An ESL writer's collocation aid. *Computer Assisted Language Learning*, 13, 167-182.
- Shih, R. C. (2011). Can Web 2.0 technology assist college students in learning English writing? Integrating Facebook and peer assessment with blended learning. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(5), 829-845. doi:10.14742/ajet.934
- Simonnet, E., Loiseau, M., & Lavoué, É. (2025). A Systematic Literature Review of Technology-Assisted Vocabulary Learning. *Journal of Computer Assisted Learning*, 41(1), e13096.

- Sinclair, J. & Renouf, A. (1988). A lexical syllabus for language learning. In: M. McCarthy & R. A. Carter. (Eds.), Vocabulary and language teaching. (140-160). New York: Longman
- Siyanova-Chanturia, A., & Webb, S. (2016). Teaching vocabulary in the EFL context. In English Language Teaching Today (pp. 227-239). Springer, Cham.
- Srebnaja, J. (2020). The role and implementation of new technologies in the ELT (English language teaching). In Language Learning and Literacy: Breakthroughs in Research and Practice (pp. 94-110). IGI Global.
- Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of platform. *Language Learning & Technology*, 14(2), 95-110.
- Stockwell, G., & Hubbard, P. (2013). Some emerging principles for mobile-assisted language learning. The International Research Foundation for English Language Education, 1- 15.
- Sung, Y. T., Chang, K. E., & Liu, T. C. (2016). The effects of integrating mobile devices with teaching and learning on students' learning performance: A meta-analysis and research synthesis. *Computers & Education*, 94, 252-275. doi:10.1016/j.compedu.2015.11.008
- Sung, Y. T., Chang, K. E., & Yang, J. M. (2015). How effective are mobile devices for language learning? A meta-analysis. *Educational Research Review*, 16, 68-84. doi:10.1016/j.edurev.2015.09.001
- Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257-285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4
- Sylvester, A., Tate, M., & Johnstone, D. (2013). Beyond synthesis: re- presenting heterogeneous research literature. *Behaviour & Information Technology*, 32(12), 1199–1215.
- Şengür, H. (2023). Artırılmış Gerçeklik Uygulamalarıyla Yapılan Hikâye Anlatımının İngilizce Konuşma Kaygısına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2023
- Takan, A. (2014). The Relationship Between Speaking Anxiety and The Motivation of Anatolian High School Students in English Language Classes. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce Eğitimi Bölümü.
- Tang, C. M., & Chaw, L. Y. (2016). Digital literacy: A prerequisite for effective learning in a blended learning environment?. *Electronic Journal of E-learning*, 14(1), 54-65.
- Thornton, P., & Houser, C. (2004). Using mobile phones in education. In The 2nd IEEE International Workshop on Wireless and Mobile Technologies in Education (pp. 3-10). IEEE
- Tuyet, T. T. B. & Khang, N. D. (2020). The Influences of the Flipgrid App on Vietnamese EFL High School Learners' Speaking Anxiety. *European Journal of Foreign Language Teaching*- 5(1), 2020.
- Türkoğlu, M. E. (2010). İlköğretim okullarında görev yapan yöneticilerin ve İngilizce öğretmenlerinin bilgisayar destekli İngilizce öğretimine ilişkin algıları: İstanbul ili Üsküdar ilçesi örneği, Yüksek Lisans, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, Z. O. (2015). Investigating the use of mobile-based vocabulary notebooks on students' vocabulary achievement in English language learning. (Unpublished Master's Thesis). School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

- Vienita, M. G. (2022). Utilizing mobile-assisted language learning tool (flipgrid) to reduce secondary students' anxiety in speaking English. Maria Gemma Vienita. Diploma thesis, Universitas Negeri Malang
- Wang, B. T., Teng, C. W., & Chen, H. T. (2015). Using iPad to facilitate English vocabulary learning. *International Journal of Information and Education Technology*, 5(2), 100- 104.
- Wang, Y. H. (2017). Integrating self-paced mobile learning into language instruction: Impact on reading comprehension and learner satisfaction. *Interactive Learning Environments*, 25(3), 397-411. doi:10.1080/10494820.2015.1131170
- Webster, J., & Watson, R. T. (2002). Analyzing the past to prepare for the future: Writing a literature review. *Management Information Systems Quarterly*, 26(2), 11.
- Willis, D. (1990). *The Lexical Syllabus: A New Approach to Language Teaching*. London: HarperCollins.
- Wong, L. H., Chen, W., & Jan, M. (2012). How artefacts mediate small- group co- creation activities in a mobile- assisted seamless language learning environment?. *Journal of Computer Assisted Learning*, 28(5), 411-424. doi:10.1111/j.1365-2729.2011.00445.x
- Wu, T. T., & Huang, Y. M. (2017). A mobile game-based English vocabulary practice system based on portfolio analysis. *Journal of Educational Technology & Society*, 20(2), 265-277.
- Xu, X., & Hsu, W. C. (2017). A New Inventory of Vocabulary Learning Strategy for Chinese Tertiary EFL Learners. *TESOL International Journal*, 12(1), 7-31.
- Yang, J. (2013). Mobile assisted language learning: Review of the recent applications of emerging mobile technologies. *English Language Teaching*, 6(7), 19-25. doi:10.5539/elt.v6n7p19
- Yıldız, E. & Mirioğlu, M. (2019). Vocabulary Learning Strategies of Turkish High School EFL Learners. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(6), 68-87.
- Yunina, O. (2023). Artificial intelligence tools in foreign language teaching in higher education institutions. *The Modern Higher Education Review*, (8), 77-90.
- Yükselir, C., & Yuvayapan, F. (2019). EFL students and instructors' perceptions on how Digital literacy is perceived in the Turkish context: A qualitative study. *i-Manager's Journal on English Language Teaching*, 9(4), 50-64. doi:10.26634/jelt.9.4.16608
- Zengin, O., & Aksu, M. (2017). A review study on the integration of technology into foreign language education in Turkey. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 50(2), 79- 104.
- Zhang, H., Song, W., & Burston, J. (2011). Reexamining the effectiveness of vocabulary learning via mobile phones. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 10(3), 203-214.
- Zhang, L. J. (2016). Reflections on the pedagogical imports of western practices for professionalizing ESL/EFL writing and writing-teacher education. *Australian Review of Applied Linguistics*, 39(3), 203-232. doi:10.1075/aral.39.3.01zha
- Zhao, Y. (2003). Recent developments in technology and language learning: A literature review and meta-analysis. *CALICO Journal*, 21(1), 7-27.
- Zou, D., Huang, Y., & Xie, H. (2019). Digital game-based vocabulary learning: Where are we and where are we going?. *Computer Assisted Language Learning*, 1-27. doi:10.1080/09588221.2019.1640745

Örnek uygulama linkleri

Quizlet: <https://quizlet.com/tr>

Memrise: <https://www.memrise.com/>

Anki: <https://apps.ankiweb.net/>

Flipgrid: <https://flipgrid.softonic.com.tr/web-apps>

Duolingo: <https://www.duolingo.com/>

Kahoot!: <https://kahoot.com/>

WordUp: <https://www.wordupapp.co/>

Freerice: <https://freerice.com/about-us>

BBC Learning English: <https://www.bbc.co.uk/learningenglish/>

Elllo.org: <https://www.elllo.org/>

FluentU: <https://www.fluentu.com/>

Voscreen: <https://www.voscreen.com/>

ChatGPT: <https://openai.com/index/chatgpt/>

Elsa Speak: <https://elsaspeak.com/en/>

LingQ: <https://www.lingq.com/en/>

EVOLUTIONARY GAME THEORY AND INNOVATION

Dr. Aras Yolusever

Istanbul Kültür University, arasyolusever4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ABSTRACT

Innovation represents a complex, dynamic interplay influenced by the strategic behaviors of firms, researchers, and policymakers. This paper employs Evolutionary Game Theory (EGT) to scrutinize the emergence, diffusion, and stabilization of innovative behaviors within both competitive and cooperative contexts. By conceptualizing innovation as an evolving strategy among a population of firms, we investigate the conditions that lead to the adoption of risk-taking, collaborative, or imitative strategies. Furthermore, the study delves into key factors such as path dependence, technological lock-in, and knowledge spillovers, which significantly shape the dynamics of innovation. We propose that utilizing an evolutionary framework can illuminate the persistence of suboptimal equilibria, the development of disruptive innovations, and the requisite conditions for enduring technological advancement. Our results underscore the critical role played by institutional frameworks, intellectual property regimes, and market structures in cultivating an adaptive and resilient innovation ecosystem, thereby providing valuable insights for both theory and practice in the field of innovation management.

Keywords : Evolutionary Game Theory, Innovation, Technological Change

EVİRİMSSEL OYUN TEORİSİ VE İNOVASYON

Dr. Aras Yolusever

Istanbul Kültür University, arasyolusever4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ÖZET

Yenilik (inovasyon), firmalar, araştırmacılar ve politika yapıcılar arasındaki stratejik etkileşimlerle şekillenen dinamik bir süreçtir. Bu çalışma, Evrimsel Oyun Teorisi (EOT) çerçevesinde yenilikçi davranışların rekabetçi ve iş birlikçi ortamlar içinde nasıl ortaya çıktığını, yayıldığını ve dengelendiğini analiz etmektedir. Çalışma inovasyonu, firmalar topluluğu içinde evrimleşen bir strateji olarak modelleyerek, firmaların risk alma, iş birliği yapma veya taklit etme stratejilerini benimseme koşulları şeklinde incelemektedir. Çalışma ayrıca yol bağımlılığı, teknolojik kilitlenme ve bilgi yayılımının yenilik dinamikleri üzerindeki rolünü ele almaktadır. Evrimsel bir çerçevenin, optimal olmayan dengelerin sürekliliğini, yıkıcı yeniliklerin ortaya çıkışını ve sürdürülebilir teknolojik ilerleme için gerekli koşulları anlamada önemli içgörüler sunduğunu savunulmaktadır. Bulgular, uyum sağlayabilen ve dirençli bir

yenilik ekosisteminin oluşturulmasında kurumsal çerçevelerin, fikri mülkiyet rejimlerinin ve piyasa yapılarını teşvik edici rolünü vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Evrimsel Oyun Teorisi, İnovasyon, Teknolojik Değişim

1. GİRİŞ

İnovasyon, sadece teknolojik gelişmenin değil, aynı zamanda ekonomik rekabet gücünün, toplumsal dönüşümün ve sürdürülebilir kalkınmanın da temel belirleyicilerinden biridir. Bu süreç, bireylerin, firmaların ve ülkelerin stratejik kararları doğrultusunda şekillenirken, aynı zamanda belirsizlik, bilgi asimetrisi ve karşılıklı bağımlılık gibi karmaşık unsurlar içerir. Geleneksel iktisat yaklaşımları genellikle inovasyonu rasyonel bireylerin optimizasyon problemleri olarak ele alırken, bu yöntemler inovasyonun dinamik, öngörülemeyen ve sosyal etkileşim temelli doğasını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Bu bağlamda, Evrimsel Oyun Teorisi (EOT), inovasyonun doğasına daha uygun bir analiz çerçevesi sunmaktadır. EOT, bireylerin ya da firmaların stratejilerini zaman içinde başarıya göre güncelledikleri bir ortamı modelliyor. Bu yaklaşım, karar vericilerin her zaman tam bilgiyle ve kusursuz rasyonellikle hareket etmedikleri, aksine çevrelerinden öğrenerek, deneyim biriktirerek ve stratejilerini değiştirerek evrimleştikleri bir süreci temel alır (Weibull, 1995). Bu yönüyle EOT, inovasyon gibi belirsizliğe açık ve yüksek risk barındıran süreçleri anlamada güçlü bir teorik araçtır (Nowak, 2006).

Firmalar arası stratejik etkileşimler, inovatif fikirlerin ortaya çıkışından piyasada benimsenmesine kadar geçen sürecin her aşamasında belirleyicidir. Rekabet baskısı, bilgi paylaşımı, taklit dinamikleri ve teknolojik iş birlikleri gibi unsurlar, firmaların hangi stratejileri tercih edeceğini ve bu stratejilerin nasıl yayılacağını etkiler. Bu stratejilerin zamanla nasıl evrimleştiğini anlamak, yalnızca mevcut teknolojik eğilimleri değil, aynı zamanda gelecekteki inovasyon yollarını da öngörebilmek açısından kritik önem taşır.

Öte yandan, teknolojik gelişme sıklıkla yol bağımlılığı (path dependency) ve teknolojik kilitleme (technological lock-in) gibi süreçlerle sınırlanır. Belirli bir teknolojinin erken benimsenmesi, daha iyi alternatiflerin ortaya çıkmasını engelleyebilir. Bu tür süreçler, rekabetçi ortamda yeniliğin neden zaman zaman yavaşladığını ya da neden bazı teknolojilerin uzun süre baskın kaldığını anlamada evrimsel analizlere başvurmayı gerekli kılar (Arthur, 1989).

Bu çalışma, EOT çerçevesini kullanarak inovatif davranışların stratejik ortamda nasıl ortaya çıktığını, hangi koşullarda yayıldığını ve zamanla nasıl dengelendiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Böylece inovasyon süreçlerinin yalnızca ekonomik teşviklerle değil, aynı zamanda sosyal etkileşimlerle, kurumsal yapılarla ve bilgi yayılım ağlarıyla nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir analiz sunulacaktır.

2. REPLİKATÖR DİNAMİĞİ

Replikatör dinamiği, Evrimsel Oyun Teorisi'nin temel araçlarından biri olup, bir popülasyondaki stratejilerin zaman içinde nasıl evrimleştiğini modellemek için kullanılır. Bu dinamik, bireylerin başarı düzeylerine bağlı olarak strateji tercihlerini güncellediği varsayımına dayanır. Bir stratejinin popülasyondaki göreceli başarısı, o stratejinin beklenen getirisi ile popülasyonun ortalama getirisi arasındaki farka bağlıdır. Başarılı (ortalamanın üzerinde getiri sağlayan) stratejiler zamanla yaygınlaşırken, daha az başarılı olanlar azalır (Weibull, 1995; Hofbauer & Sigmund, 2003).

Modelde üç temel strateji ve üç dinamik bulunmaktadır. Stratejiler, inovasyon yatırımları (I), taklit/imitasyon (T) ve iş birliği/ortak Ar-Ge (C) olarak tanımlanmaktadır. Bilgi yayılımı, yol bağımlılığı ve teknolojik kilitlenme süreçleri ise modele dinamik bir yapı kazandırmaktadır. Kurumlar ise aşağıdaki fraksiyonlara bölünmüştür:

- x_I = İnovasyon yatırımları yapanlar
- x_T = Taklitçi işletmeler
- x_C = İş birlikçi işletmeler

Bu üç fraksiyona ait getiriler

$$\pi_I = b_I(1 - \theta x_T) - c_I - \delta x_C \quad (1)$$

$$\pi_T = b_T x_I - \varepsilon \quad (2)$$

$$\pi_C = b_C x_I + \gamma x_C - c_C \quad (3)$$

Burada θ taklit etkisini göstermektedir. Çok fazla taklitçi firma, inovasyonun çekiciliğini azaltabilir. δ , bilgi paylaşımının inovatif firmaya maliyetidir. ε , imitasyon stratejisinin oluşturabileceği olası kalite ve itibar kaybını ve bu sebeple getiriye bir azalmayı ifade etmektedir. γ ise bilgi yayılımı etkisidir, iş birliği yapan firmalar pozitif dışsallıktan faydalanmaktadır.

Tanımlanmış parametreler uyarınca replikatör dinamiği

$$\dot{x}_i = x_i(\pi_i - \bar{\pi}) + \eta_i x_i(1 - x_i) - \lambda_i x_i \quad (4)$$

yazılır. η_i bilgi yayılımı katsayısını-pozitifse bilgi yayıldıkça strateji cazip hale gelir(özellikle iş birliği için)- ve λ_i yol bağımlılığını veya teknolojik kilitlenmeyi göstermektedir. Her bir strateji kilitlenme sürecine girebilir, bu yatırımdan sonuç alma süresini de uzatır. Örneğin inovatif girişim için replikatör dinamiği

$$\dot{x}_I = x_I(\pi_I - \bar{\pi}) + \eta_I x_I(1 - x_I) - \lambda_I x_I \quad (5)$$

$$\bar{\pi} = x_I \pi_I + x_T \pi_T + x_C \pi_C \quad (6)$$

şeklinde yazılabilir. Bu sistemi dengeye getiren ilk nokta $\dot{x}_I = 0$ ($x_I = 0$) noktasıdır. Bu noktada inovatif/girişimci işletmeler tamamen yok olmuştur. Bu dengede inovasyon tamamen

ortadan kalkmış, imitasyon ve iş birliği gibi stratejiler toplumda egemen hale gelmiştir. Bu dengenin kararlı olması için $\pi_I < \bar{\pi}$, bilgi yayılımı zayıf ve teknolojik kilitlenme kuvvetli olmalıdır.

Sistemi dengeye getiren ikinci bir uç nokta, tüm fraksiyonun inovatif yatırımlar yapan kurumlar tarafından ele geçirildiği ($x_I = 1$) noktadır. Bu dengenin kararlı olabilmesi için inovatif stratejinin göreceli getirisi yüksek olmalı ve yol bağımlılığı veya kurumsal engeller inovatif girişimleri baskılamamalıdır. Bu koşullar $\pi_I > \bar{\pi}$ ve $\eta_I > \lambda_I$ olarak ifade edilebilir.

Daha olası bir içsel denge $x_I \in (0,1)$ dengesidir ve bu çalışmanın ana odağı bu noktadır.

Bu durumda

$$(\pi_I - \bar{\pi}) + \eta_I x_I (1 - x_I) - \lambda_I = 0 \quad (7)$$

$$(\pi_I - \bar{\pi}) = \lambda_I - \eta_I (1 - x_I) \quad (7.1)$$

İnovasyon stratejisi dışındaki stratejileri tercih eden fraksiyon $(1 - x_I)$ ve bu grubun getirisi π_O olarak yazılırsa ortalama getiri

$$\bar{\pi} = x_I \pi_I + (1 - x_I) \pi_O \quad (8)$$

olur.

$$(1 - x_I)(\pi_I - \pi_O) + \eta_I (1 - x_I) = \lambda_I \quad (9)$$

9 numaralı denklemin çözülmesi ile içsel denge noktasına ulaşılır

$$x_I^* = 1 - \frac{\lambda_I}{\pi_I - \pi_O + \eta_I} \quad (10)$$

Bu çözümün $[0,1]$ aralığında geçerli ve kararlı olabilmesi için $0 < x_I^* < 1$ ve $\pi_I - \pi_O + \eta_I > \lambda_I$ koşulları sağlanmalıdır. İnovasyon yatırımlarının göreceli getirisi ve bilgi yayılımının pozitif etkisi büyükte, inovatif strateji kararlı denge olacaktır. Ancak yol bağımlılığı ve teknolojik kilitlenme etkisi yüksekse, denge kararlı ve sürdürülebilir olamaz. Bu bölümde elde edilen dengeler ve koşullar Çizelge 1’de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Dengelerin Varlığı ve Koşulları

Denge	Açıklama	Koşul
$x_I = 0$	İnovasyon yatırımları yapan işletme yoktur.	$\pi_I - \pi_O + \eta_I \leq \lambda_I$

$x_I = 1$	Tüm işletmeler inovatif yatırım yapmaktadır.	$\pi_I > \pi_O, \eta_I > \lambda_I$
$x_I^* = 1 - \frac{\lambda_I}{\pi_I - \pi_O + \eta_I}$	İnovasyon yatırımları yapan işletmeler kalıcı ve kararlı bir fraksiyondur.	$\pi_I - \pi_O + \eta_I > \lambda_I$

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

3. EKONOMİK VE POLİTİK SONUÇLAR

Modelden elde edilen denge analizleri, inovasyon stratejilerinin yayılımında hem ekonomik teşviklerin hem de sistemsel yapıların belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yol bağımlılığı, bilgi yayılımı ve taklit maliyetleri gibi faktörlerin strateji evrimi üzerinde nasıl etkili olduğu net biçimde gözlemlenmektedir.

Yol bağımlılığı ve teknolojik kilitlenme $x_I = 0$ dengesinin istikrar kazandığı durumları açıklamada kritik rol oynar. Eğer geçmişte hâkim olan stratejiler yüksek adaptasyon maliyetleri ya da düşük dışsallıklarla desteklenmişse, yenilikçi stratejiler rekabet avantajına sahip olsa dahi sistemde tutunamayabilir. Bu durum, "iyi fikirlerin neden tutmadığı" ya da verimsiz teknolojilerin neden sürdüğü sorularına teorik bir açıklama sunar.

Bilgi yayılımının artması (örneğin açık inovasyon politikaları veya sektörel bilgi havuzları aracılığıyla) modelde inovasyon stratejisinin yayılımını destekleyen dışsallık η_I parametresini artırır. Bu durum x_I^* gibi pozitif iç denge noktalarının ortaya çıkmasına olanak tanır ve inovasyonun kalıcı bir fraksiyon oluşturmasını sağlar. Politika düzeyinde bu, Ar-Ge iş birlikleri ve kamu destekli teknoloji platformlarının önemini vurgular.

Fikri mülkiyetin korunması (imitasyonla mücadele) taklit maliyetiyle temsil edilen ε ifadesini inovasyon lehine değiştirecektir. Özellikle $x_I = 1$ gibi tam yayılım dengesinin ortaya çıkabilmesi için bu tür koruma mekanizmaları kritik derece öneme sahiptir.

4. POLİTİKA ÖNERİLERİ VE SONUÇ

Bu çalışma, inovasyon stratejilerinin evrimsel oyun dinamikleri altında nasıl yayılabildiğini anlamak üzere geliştirilen bir model çerçevesinde, firmaların stratejik etkileşimleri ve ekonomik teşvikleri bağlamında denge koşullarını incelemektedir. Replikatör dinamiği aracılığıyla yapılan analizler, inovatif stratejilerin sistemde kalıcılığının yalnızca içsel kârlılığa değil, aynı zamanda etkileşim yapısı, bilgi yayılımı ve sistemsel dışsallıklara da bağlı olduğunu göstermektedir.

Modelden elde edilen bulgulara göre, inovatif stratejiler ancak belirli koşullar altında sistemde yaygınlık kazanabilir. Özellikle bilgi yayılımının (pozitif dışsallık) yeterince güçlü olması ve taklit maliyetlerinin (negatif dışsallık) iyi tasarlanmış olması durumunda, inovasyon ya kalıcı bir fraksiyon oluşturmakta (iç denge) ya da sistemin tamamına yayılmaktadır. Ancak bu

koşullar sağlanmadığında, inovatif stratejiler sistem dışına itilmekte ve yol bağımlılığı kaynaklı bir teknolojik kilitlenme durumu ortaya çıkmaktadır.

Modelde inovatif stratejilerin yayılmasında belirleyici rol oynayan parametrelerden biri olan η_I , firmalar arası bilgi paylaşımının ve pozitif dışsallıkların yoğunluğunu temsil etmektedir. Açık inovasyon, kümelenme politikaları, kamu destekli Ar-Ge platformları ve üniversite-sanayi iş birlikleri bu dışsallığı güçlendirecek araçlardır. Böylece inovatif stratejiler daha cazip hale gelir ve sistemde istikrarlı biçimde yer bulabilir.

İnovasyonun sürdürülebilirliği, firmaların getirilerini koruyabilmesine bağlıdır. Modelde, aşırı taklidin inovasyon stratejilerini sistem dışına itme riski göz önüne alındığında, patent ve marka koruma mekanizmalarının etkinliği kritik bir rol üstlenmektedir. Ancak bu koruma, bilgi yayılımını sınırlayacak ölçüde katı olmamalı; dengenin stratejik biçimde kurulması gerekmektedir.

Yol bağımlılığı da analizde önemli bir yer tutmaktadır. Modelde görüldüğü gibi, inovatif stratejiler bazen yüksek kârlılığa rağmen yaygınlaşamayabilir. Bu durum, geçmişte oluşmuş hâkim stratejilerin sisteme kazandırdığı kilitlenme etkisinden kaynaklanır. Bu gibi durumlarda politika yapıcılarının geçiş maliyetlerini düşüren, firmaları yeni stratejilere geçmeye teşvik eden doğrudan sübvansiyonlar veya geçiş garantileri gibi araçları kullanması önerilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, inovatif stratejilerin ekonomik sistemlerde nasıl yayıldığını anlamak için geliştirilen evrimsel oyun kuramı temelli model üzerinden, bireysel kârlılık kadar sistemsel yapıların, dışsallıkların ve stratejik etkileşimlerin de belirleyici olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Replikatör dinamiği ile yapılan modelleme, inovasyon stratejilerinin uzun vadeli başarıya ulaşabilmesinin yalnızca kurumların rasyonel seçimlerine değil, aynı zamanda sistemdeki bilgi akışı, taklit davranışları, fikri mülkiyet yapıları ve stratejik kilitlenme gibi yapısal parametrelere de bağlı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arthur, W. B. (1989). *Competing technologies, increasing returns, and lock-in by historical events*. The Economic Journal, 99(394), 116–131. <https://doi.org/10.2307/2234208>

Hofbauer, J., & Sigmund, K. (2003). Evolutionary game dynamics. *Bulletin of the American Mathematical Society*, 40(4), 479–519. <https://doi.org/10.1090/S0273-0979-03-00988-0>

Nowak, M. A. (2006). *Evolutionary Dynamics: Exploring the Equations of Life*. Harvard University Press.

Weibull, J. W. (1995). *Evolutionary Game Theory*. MIT Press.

EVOLUTIONARY GAME THEORY AND POST-PANDEMIC ECONOMICS EDUCATION

Dr. Aras Yolusever

Istanbul Kültür University, arasyolusever4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has significantly impacted economics education, accelerating the shift toward digital learning and altering the dynamics between students and instructors. This paper applies Evolutionary Game Theory (EGT) to analyze the adaptive strategies employed by students, educators, and institutions in response to technological advancements and pedagogical disruptions. By conceptualizing learning preferences and teaching strategies as evolving strategies within a diverse population, we investigate the emergence of stable equilibria in hybrid learning contexts. The research examines the determinants of active learning adoption, the integration of digital tools, and the dynamics of peer collaboration, emphasizing the influence of institutional incentives and behavioral inertia on these processes. We argue that an evolutionary framework offers valuable insights into the long-term equilibria of post-pandemic economics education and can guide the development of policies aimed at fostering effective and inclusive educational experiences.

Keywords: Evolutionary Game Theory, Economics Education, Post-Pandemic Learning,

EVRİMSEL OYUN TEORİSİ VE PANDEMİ SONRASI İKTİSAT EĞİTİMİ

Dr. Aras Yolusever

İstanbul Kültür Üniversitesi , arasyolusever4@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9810-2571

ÖZET

COVID-19 pandemisi, ekonomi eğitimini önemli ölçüde etkilemiş, dijital öğrenmeye geçişi hızlandırmış ve öğrenciler ile öğretmenler arasındaki etkileşim dinamiklerini değiştirmiştir. Bu çalışma, Evrimsel Oyun Teorisi (EOT) çerçevesinde, öğrenciler, öğretmenler ve kurumlar tarafından teknolojik gelişmelere ve pedagojik değişimlere uyum sağlamak amacıyla benimsenen stratejileri analiz etmektedir. Çalışma, öğrenme tercihlerini ve öğretim stratejilerini, heterojen bir popülasyon içinde evrimleşen stratejiler olarak kavramsallaştırarak, hibrit öğrenme ortamlarında dengeli durumların nasıl ortaya çıktığını incelemektedir. Bu çalışma aynı zamanda aktif öğrenmenin benimsenmesini, dijital araçların entegrasyonunu ve akran iş birliği dinamiklerini belirleyen unsurları ele almakta; bu süreçler üzerinde kurumsal teşviklerin ve davranışsal ataletin etkisini vurgulamaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, evrimsel bir çerçevenin, pandemi sonrası ekonomi eğitiminin uzun vadeli dengelerini anlamada değerli içgörüler sunduğunu ve etkili ve kapsayıcı eğitim deneyimlerini teşvik etmeye yönelik politika geliştirme süreçlerine rehberlik edebileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evrimsel Oyun Teorisi, İktisat Eğitimi, Pandemi Sonrası Eğitim.

1. GİRİŞ

COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte yükseköğretim sistemlerinde ani ve kapsamlı değişimlere yol açmış; özellikle eğitim-öğretim süreçlerinin dijital platformlara taşınmasıyla birlikte pedagojik yaklaşımlar, öğretim yöntemleri ve öğrenme alışkanlıkları köklü biçimde dönüşmüştür. Bu değişim, yalnızca teknik bir adaptasyon süreci değil, aynı zamanda eğitimin yapısal bileşenlerinin – öğrenciler, öğretmenler ve kurumlar – stratejik davranışlarını yeniden şekillendiren bir dönüşüm dalgasını temsil etmektedir (Daniel, 2020). İktisat eğitimi, analitik yapısı ve metodolojik çeşitliliğiyle bu dönüşümden hem derin hem de özgün biçimde etkilenmiştir. Geleneksel anlatı temelli öğretim modelleri, giderek daha fazla dijital etkileşim araçları, veri temelli analizler ve öğrenci merkezli uygulamalı öğrenme stratejileriyle yer değiştirmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, pandemi sonrası iktisat eğitiminin nasıl evrileceği, hangi öğretim yöntemlerinin ve öğrenme stratejilerinin kalıcı hale geleceği, hangi pedagojik uygulamaların eleneceği gibi sorular önem kazanmaktadır. Bu sorulara yanıt ararken yalnızca normatif ya da teknik değerlendirmeler yapmak yetersiz kalabilir; zira bu süreç aynı zamanda dinamik, stratejik ve etkileşimsel bir evrimi de içermektedir. Bu noktada Evrimsel Oyun Teorisi (EOT), pandemi sonrası iktisat eğitiminin analizinde işlevsel ve açıklayıcı bir teorik araç olarak öne çıkmaktadır.

EOT, bireylerin karşılaştıkları stratejik ortamda mükemmel rasyonelliğe sahip olmadıkları varsayımıyla hareket eder; bunun yerine, bireylerin zaman içinde deneyim yoluyla, sosyal öğrenmeyle ve başarıya dayalı adaptasyonla stratejilerini güncelledikleri bir evrimsel süreci modellendirir (Weibull, 1995). Bu yaklaşım, pandemiyle birlikte değişen öğretim ve öğrenme davranışlarını, bu davranışların birbirini nasıl etkilediğini ve uzun vadede hangi stratejilerin baskın hale geldiğini anlamak için güçlü bir çerçeve sunar.

Bu çalışma, pandemi sonrası dönemde iktisat eğitimi alanında gözlemlenen pedagojik stratejileri, EOT perspektifinden inceleyerek şu temel sorulara yanıt aramaktadır. Elde edilecek bulguların, iktisat eğitiminin daha dirençli, kapsayıcı ve etkili hale getirilmesine yönelik politika önerileri geliştirilmesinde katkı sunması hedeflenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE MODEL

Evrimsel Oyun Teorisi (EOT), geleneksel oyun teorisinin mükemmel rasyonalite varsayımından farklı olarak, bireylerin sınırlı bilgi ve kapasiteye sahip oldukları, zaman içinde deneyim ve sosyal öğrenme yoluyla strateji geliştirdikleri bir yapıyı esas alır (Weibull, 1995). Bu yaklaşımda stratejiler, doğrudan optimize edici kararlar yerine, ortamdaki başarıya bağlı olarak yayılır veya azalır. Eğitim ortamında, öğrenciler ve öğretmenler kendi öğrenme ve öğretme stratejilerini, karşılaştıkları pedagojik koşullara ve çevresel uyaranlara bağlı olarak evrimleştirirler (Bowles & Gintis, 2011).

Pandemi sonrası eğitim ortamı, bu stratejik evrimi gözlemek için uygun bir doğallık sunmaktadır. Dijital öğrenme araçlarının entegrasyonu, aktif öğrenme tekniklerinin yükselişi

ve hibrit modellerin yaygınlaşması gibi faktörler, farklı stratejilerin rekabet ettiği bir pedagojik ekosistem yaratmıştır. Bu bağlamda, bazı stratejiler bireysel başarıyı ve öğrenme motivasyonunu artırdığı ölçüde daha fazla benimsenmekte; diğerleri ise zamanla terk edilmektedir.

2.1 Yöntem ve Model

Bu çalışma, niteliksel bir yaklaşım benimseyerek kavramsal modelleme yoluyla pandemi sonrası iktisat eğitimi bağlamında strateji evrimini analiz etmektedir. Literatürde pedagojik stratejilerin evrimsel oyunlar çerçevesinde modellenmesine dair çalışmalar (örneğin, Samuelson, 2002; Nowak, 2006) incelenerek, eğitmen ve öğrencilerden oluşan heterojen bir popülasyonda strateji dağılımının nasıl şekillendiği üzerine varsayımsal senaryolar geliştirilmiştir.

Modelleme çerçevesinde iki temel aktör grubu tanımlanmıştır:

1. **Öğrenciler** – Aktif öğrenme, bireysel öğrenme, akran iş birliği gibi stratejiler arasında seçim yapan oyuncular.
2. **Eğitmenler** – Geleneksel öğretim, dijital pedagojik araçlar ve karma stratejiler arasında seçim yapan aktörler.

2.2 Model

Temel model iki ana oyuncu grubu içermektedir. Öğrenciler ve öğretmenler eğitim-öğretim sisteminin iki temel yapı taşı olarak görev almaktadır. Her iki grupta strateji çeşitliliği bulunmaktadır.

- Öğrenciler iki strateji arasında seçim yapmaktadır (S_A, S_B). İlk strateji aktif öğrenmeyi (etkileşimli, katılımcı-dijital) ve ikincisi pasif (geleneksel, dinleyici) öğrenmeyi temsil etmektedir.
- Eğitmenler de benzer şekilde iki strateji tercih edebilir (T_D, T_T). İlk strateji dijital odaklı öğretimi (etkileşimli araçlar, çevrimiçi içerikler) ve ikincisi geleneksel (sınıf içi) öğretimi temsil etmektedir.

Her oyuncunun faydası, hem kendi stratejisine hem de karşı grubun strateji dağılımına bağlıdır.

- Buna göre öğrencilerin faydası
 - Aktif öğrenme, dijital öğretimle birleştiğinde daha yüksekken ($a > b$)
 - Pasif öğrenme, geleneksel öğretimle birleştiğinde bu açıdan daha avantajlıdır ($d > c$)
- Öğretmenlerin faydası da benzer şekildedir;
 - Dijital öğretim, aktif öğrenen öğrencilerle daha verimlidir ($\alpha > \beta$)

- Geleneksel öğretim, pasif öğrenimi tercih eden öğrencilerle daha uyumludur ($\delta > \gamma$)

Öğrenciler içinde x fraksiyonu S_A (aktif öğrenme) stratejisini tercih ederken $1 - x$ fraksiyonu pasif öğrenmeyi tercih etmektedir. Benzer şekilde öğretmenler içinde y fraksiyonu T_D (dijital öğretim teknikleri) stratejisini tercih ederken $1 - y$ fraksiyonu geleneksel yöntemleri tercih etmektedir.

Model uyarınca pandemi sürecinde uygulanan aktif öğrenme sistemini tercih eden öğrencilerin beklenen faydası

$$G_{S_A} = y.a + (1 - y)b \quad (1)$$

pasif öğrenmeyi tercih eden öğrencilerin beklenen faydası

$$G_{S_P} = y.c + (1 - y)d \quad (2)$$

ve tüm öğrencilerin beklenen ortalama faydası

$$\bar{G}_S = x G_{S_A} + (1 - x)G_{S_P} \quad (3)$$

olur.

Diğer oyuncu grubu içinde, öğretim tekniklerini tercih eden öğretmenlerin beklenen faydası

$$G_{T_D} = x\alpha + (1 - x)\beta \quad (4)$$

geleneksel yöntemleri tercih eden öğretmenlerin beklenen faydası

$$G_{T_T} = x\gamma + (1 - x)\delta \quad (5)$$

Ve tüm öğretmenlerin ortalama beklenen faydası

$$\bar{G}_T = yG_{T_D} + (1 - y)G_{T_T} \quad (6)$$

olur.

2.3 Replikatör Dinamik ve Denge

Model uyarınca iki temel replikatör dinamik kullanılmaktadır. Replikatör dinamikler öğrenciler için

$$\dot{x} = x(1 - x)[G_{S_A} - G_{S_P}] = x(1 - x)[(a - c)y + (b - d)(1 - y)] \quad (7)$$

ve öğretmenler için

$$\dot{y} = y(1 - y)[G_{T_D} - G_{T_T}] = y(1 - y)[(\alpha - \gamma)x + (\beta - \delta)(1 - x)] \quad (8)$$

şeklinde yazılabilir.

7 ve 8 numaralı replikatör dinamikleri kullanılarak içsel denge noktaları türetilir:

$$y^* = \frac{d - b}{(a - c) + (d - b)} \quad (9)$$

$$x^* = \frac{\delta - \beta}{(\alpha - \gamma) + (\delta - \beta)} \quad (10)$$

Bu denge noktalarına göre :

- Eğer $a > c$ ve $b > d$, yani aktif öğrenme her koşulda pasife göre üstünse, sistem tamamen $x = 1$ 'e evrilir: aktif öğrenme hakim olur.
- Eğer aynı şekilde $\alpha > \gamma$ ve $\beta > \delta$, dijital öğretim baskın hale gelir, sistem $y = 1$ 'e yönelir.
- Ancak daha genel durumda $(x^*, y^*) \in (0,1)$ hibrit stratejilerin kalıcı olduğu kararlı bir denge ortaya çıkar: hibrit öğretim ve öğrenme norm haline gelir.

Bu durum, pandemi sonrası eğitimde neden tamamen çevrimiçi ya da tamamen geleneksel sistemlere dönülmediğini açıklamaya yardımcı olabilir: karma modeller evrimsel olarak istikrarlıdır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, replikatör dinamiği yoluyla analiz edilen evrimsel oyun modelinin bulguları pedagojik strateji tercihleri ve pandemi sonrası iktisat eğitiminin dönüşümü çerçevesinde tartışılmaktadır. Modelin temel sonucu, öğrenci ve öğretmen stratejileri arasında karşılıklı bağımlılığa dayalı dinamik dengelerin oluştuğunu ve bu dengelerin kurumsal bağlamda sürdürülebilir öğrenme ortamlarını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

3.1 Hibrit Dengenin Evrimsel Kararlılığı

Modelde elde edilen içsel denge noktası (x^*, y^*) aktif öğrenme ve dijital öğretimin sınırlı ama kalıcı oranda benimsendiği bir durumu temsil etmektedir. Bu durum, eğitim-öğretim sisteminde gözlemlenen hibrit uygulamalarla uyumludur (Zhu & Liu, 2020; Hodges et al., 2020). Öğrencilerin bir kısmı aktif katılım gerektiren yöntemleri benimserken, diğerleri daha geleneksel, düşük maliyetli stratejileri tercih etmekte veya zaten alıştıkları bu yöntemleri benimsemeye devam etmektedir. Benzer biçimde öğretmenler arasında da dijital pedagojik araçlara yatırım yapanlar ile klasik anlatıma bağlı kalanlar bir arada varlık göstermektedir (Rapanta et al., 2020).

Bu bulgular, eğitim-öğretim sistemlerinde tek bir stratejide yoğunlaşmaktan ziyade, çeşitliliği içeren ve buna tolerans gösteren denge noktalarına yöneldiğini göstermektedir. Evrimsel Oyun Teorisi çerçevesinde bu durum, kararlı stratejik çeşitlilik (strategic polymorphism) olarak adlandırılır (Weibull, 1995; Samuelson, 2002). Stratejilerin başarısı, mutlak verimliliklerinden çok, diğer stratejilerle etkileşimde sağladıkları bağlamsal uyuma bağlıdır.

3.2 Sosyal Öğrenme ve Akran Etkileri

Modelde sosyal öğrenmenin (yani bireylerin başkalarının başarılarını gözlemleyerek strateji değiştirmesi) replikatör dinamiklerle temsil edilmesi, pandemi sonrası gözlemlenen akran etkilerini anlamayı kolaylaştırır. Özellikle çevrimiçi ortamlarda öğrenciler, forumlar, grup çalışmaları ve dijital projeler aracılığıyla başarılı stratejileri kopyalama eğilimindedir (Bandura, 1986; Salomon & Perkins, 1998). Öğitmenler açısından da dijital öğretim stratejilerinin yaygınlaşmasında meslektaş deneyimlerinin rolü önemli bir belirleyicidir.

Bu durum, bireysel strateji seçiminin salt bireysel tercihlere değil, sosyal çevrenin yapısına ve normlara da bağlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, modelin sunduğu replikatör dinamiği yalnızca bireysel çıkar maksimizasyonunu değil, kültürel ve kurumsal etkileşimi de içeren daha karmaşık bir karar ortamını temsil etmektedir (Bowles & Gintis, 2011).

4. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Evrimsel oyun kuramına dayalı modelin ortaya koyduğu bulgular, pandemi sonrası iktisat eğitiminin sürdürülebilirliği açısından stratejik müdahale noktalarına işaret etmektedir. Öğrenci ve öğretmen stratejilerinin karşılıklı etkileşim içinde evrimleştiği hibrit denge ortamları, politika geliştiriciler için hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki öneriler, modelin öngördüğü dinamikleri destekleyici ve sistemin etkin dengesine yönlendirici niteliktedir.

4.1. Davranışsal Ataleti Aşmak İçin Teşviksel Mimari

Modelde görüldüğü üzere, bireyler alışkanlıklarına bağlı stratejileri sürdürebilir, bu da sistemin düşük verimli dengelerde kilitlenmesine neden olabilir (Samuelson & Zeckhauser, 1988). Bu davranışsal ataleti kırmak için:

- Öğitmenlere dijital pedagojik beceri geliştirme bursları, yayın teşvikleri ve öğretim yükü ayarlamaları sunulmalıdır.
- Öğrencilere aktif öğrenme katılımı karşılığında değerlendirme teşvikleri (örneğin, sınıf içi katılım puanı, proje bazlı öğrenme notları) uygulanmalıdır.
- Oyunlaştırılmış sistemler ile hem öğrenci hem öğretmen davranışları dönüştürülebilir; bu tür yaklaşımlar, öğrenme motivasyonunu artırmakta oldukça etkilidir (Deterding et al., 2011).

4.2 Evrimsel Süreçleri Destekleyen Kurumsal Altyapı

Stratejilerin evrimleşebilmesi için bireylerin çevresel koşullara yanıt verebilmesi gerekir. Bu nedenle, üniversitelerin ve eğitim kurumlarının:

- Karar destek sistemleri, öğretim izleme araçları ve geri bildirim mekanizmaları sunarak strateji geri bildirim döngülerini görünür kılması gerekir.
- Eğitim teknolojileri altyapısı, sadece teknik donanım ile sınırlı kalmamalı; pedagojik danışmanlık ve içerik tasarımı gibi hizmetlerle desteklenmelidir (Rapanta et al., 2020).
- Fakülteler arası dijital öğretim iş birliği ağları, iyi uygulamaların yayılmasını hızlandırmak için önemlidir (Dwedat, 2022).

4.3 Hibrit Öğrenme Modellerinin Stratejik Standardizasyonu

Modelin işaret ettiği uzun vadeli denge, hibrit stratejilerin yaygın ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Ancak hibrit yapıların gelişigüzel uygulanması, etkiyi azaltabilir. Bu nedenle:

- Hibrit dersler için minimum içerik ve etkileşim standartları belirlenmelidir (Garrison & Vaughan, 2008).
- Akreditasyon kurumları, dijital öğretim bileşenlerinin kalite güvencesine yönelik çerçeveler oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

COVID-19 pandemisi, iktisat eğitimini hem içerik hem de yöntem açısından dönüştüren kırılma anlarından biri olmuştur. Dijital öğrenme ortamlarının hızla yaygınlaşması, eğitmen ve öğrencilerin stratejik tercihlerinde önemli kaymalara neden olmuştur. Bu çalışma, pandemi sonrası iktisat eğitiminin bu dönüşümünü anlamak amacıyla Evrimsel Oyun Teorisi (EOT) perspektifini kullanarak, öğrenme ve öğretme stratejilerinin bir popülasyon içerisinde zamanla nasıl evrimleştiğini teorik bir model aracılığıyla incelemiştir.

Replikatör dinamiklerine dayanan model, öğrenciler ve öğretmenlerin strateji seçimlerinin birbirine bağımlı olduğunu ve bu etkileşim sonucunda hibrit öğrenme yapılarının kararlı denge biçiminde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu hibrit dengede, aktif öğrenme ve dijital pedagojik araçlar belirli oranlarda benimsenirken, geleneksel stratejilerle bir arada varlık göstermektedir. Bu durum, pandemi sonrası eğitim ortamlarında gözlemlenen stratejik çeşitliliği açıklamada güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır.

Elde edilen bulgular, stratejilerin yalnızca bireysel tercihlere değil, aynı zamanda sosyal öğrenme, akran etkisi ve davranışsal ataletle de bağlı olarak evrimleştiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca teorik bir analiz sunmakla kalmayıp, aynı zamanda veriye dayalı, davranışsal yönleri dikkate alan ve stratejik uyumu ön plana çıkaran politika önerileri de geliştirmektedir. Bu öneriler arasında öğretim elemanları için dijital beceri teşvikleri, öğrenciler için aktif öğrenme ödüllendirme sistemleri, hibrit öğretimin standardizasyonu ve öğrenme analitiği temelli izleme mekanizmaları öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, pandemi sonrası iktisat eğitiminin dinamik doğasını anlamak için Evrimsel Oyun Teorisi'nin sunduğu araçların hem açıklayıcı hem de yönlendirici gücüne işaret etmektedir. Eğitim ortamlarında sürdürülebilirlik ve kapsayıcılık hedefleniyorsa, sadece pedagojik değil, aynı zamanda stratejik ve davranışsal boyutların da dikkate alındığı bütünsel bir yaklaşım benimsenmelidir. Evrimsel analizler, bu tür yaklaşımların kuramsal temelini güçlendirerek, politika yapıcılar ve eğitim liderleri için geleceği tasarlamada bir pusula işlevi görebilir.

KAYNAKÇA

- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.
- Bowles, S., & Gintis, H. (2011). *A cooperative species: Human reciprocity and its evolution*. Princeton University Press.
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). *From game design elements to gamefulness: Defining gamification*. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15.
- Dwedat, D. (2022). Learning online: The student experience. *Contemporary Educational Technology*, 14(2).
- Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. Jossey-Bass.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). *The difference between emergency remote teaching and online learning*. Educause Review.
- Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P., Guàrdia, L., & Koole, M. (2020). Online university teaching during and after the Covid-19 crisis: Refocusing teacher presence and learning activity. *Postdigital Science and Education*, 2(3), 923–945.
- Salomon, G., & Perkins, D. N. (1998). Individual and social aspects of learning. *Review of Research in Education*, 23, 1–24.
- Samuelson, L. (2002). *Evolution and game theory*. *Journal of Economic Perspectives*, 16(2), 47–66.
- Samuelson, W., & Zeckhauser, R. (1988). Status quo bias in decision making. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1), 7–59.
- Weibull, J. W. (1995). *Evolutionary Game Theory*. MIT Press.

Zhu, X., & Liu, J. (2020). Education in and after Covid-19: Immediate responses and long-term visions. *Postdigital Science and Education*, 3(3), 695–699.

ÇOCUKLARIN SANATSAL GELİŞİMİ, SANAT EĞİTİMİNİN BİLİŞSEL VE DUYGUSAL ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğretim Üyesi Şükran BULUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi

sukranblt@gmail.com - ORCID ID 0000-0001-686X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çocukların sanatsal gelişimini incelemek ve sanat eğitiminin çocukların genel gelişimi üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Sanat eğitimi, çocukların bilişsel, duygusal, sosyal ve motor becerilerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Çocukların sanatsal gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, eğitim politikalarının ve uygulamalarının şekillendirilmesine katkıda bulunabilir. Çalışma, çocukların sanatsal gelişimi üzerine yapılan mevcut araştırmaları ve literatürü tarayarak kapsamlı araştırma sunmaktadır. Ayrıca, sanat eğitiminin çocukların gelişim üzerindeki etkilerini değerlendirmek için gözlemsel ve deneysel araştırmalara da yer verilmektedir. Sanat eğitimi, çocukların yaratıcılık, problem çözme becerileri, özgüven, duygusal ifade, empati ve sosyal etkileşim becerilerini olumlu yönde etkilemektedir. Sanat yoluyla öğrenme, çocukların akademik başarılarına da katkı sağlamaktadır. Çalışmada, mevcut literatürün sınırlılıkları ve metodolojik kısıtlamaları dikkate alınmıştır. Özellikle, uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlardaki çocukların sanatsal gelişimi üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, sanat eğitimi, çocukların genel gelişimini destekleyen önemli bir araçtır. Bu nedenle, eğitim programlarında sanat eğitiminin daha fazla yer alması gerektiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, çocukların sanatsal gelişimi üzerine yapılan araştırmalara katkıda bulunarak, eğitimciler, politikacılar ve ebeveynler için önemli bilgiler sunmaktadır. Sanat eğitiminin çocuk gelişimi üzerindeki olumlu etkileri vurgulanarak, gelecekteki araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, sanat, eğitim,

A STUDY ON ARTISTIC DEVELOPMENT OF CHILDREN, COGNITIVE AND EMOTIONAL EFFECTS OF ART EDUCATION

Abstract

The aim of this study is to examine children's artistic development and to investigate the effects of art education on children's general development. Art education plays an important role in the development of children's cognitive, emotional, social and motor skills. Research on children's artistic development can contribute to the shaping of educational policies and practices. The

study presents comprehensive research by reviewing existing research and literature on children's artistic development. In addition, observational and experimental research is also included to evaluate the effects of art education on children's development. Art education positively affects children's creativity, problem solving skills, self-confidence, emotional expression, empathy and social interaction skills. Learning through art also contributes to children's academic achievement. In the study, the limitations and methodological constraints of the existing literature were taken into account. In particular, there is a need to evaluate long-term effects and to conduct further research on the artistic development of children in different socio-economic and cultural contexts. In conclusion, arts education is an important tool to support the overall development of children. Therefore, it is concluded that arts education should be included more in education programmes. Therefore, this study contributes to the research on children's artistic development and provides important information for educators, policy makers and parents. The positive effects of art education on child development are emphasised and suggestions are made for future research.

Keywords: Child, art, education

Giriş

Sanat eğitimi, çocukların bilişsel, duygusal, sosyal ve motor becerilerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Hetland & Winner, 2004). Araştırmanın amacı, çocukların sanatsal gelişimini incelemek ve sanat eğitiminin çocukların genel gelişimi üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu bağlamda, sanat eğitiminin çocukların yaratıcılık, problem çözme becerileri, özgüven, duygusal ifade, empati ve sosyal etkileşim becerilerini nasıl olumlu yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Sanat eğitimi çocuğun yaşadığı ortama uyumlanmasını, çevresi ile etkileşime girmesini sağlarken aynı zamanda içine doğduğu kültür ile bağlarını da güçlendirecektir. Dikkatli ve duyarlı olmayı, merak etmeyi, duygularını gösterebilmeyi, estetik manayı öğretecektir. Yalnızca bakmak değil, *görmek*, yalnızca duymak değil *işitmek*, yalnızca yoklamak değil, *dokunulanı duymak, yaratıcılık için gerekli ilk aşamalardır* (San,1985). Kendi çevresinde yer alan müze, tarihi eser, ören yerlerini okulda düzenlenen kültür, tarih, sanat tarihi, arkeoloji içerikli eğitim amaçlı gezi programları kapsamında gezen öğrencilerin farkındalığı da gelişecektir. Okulda öğretmenlerinden sanat eğitimi doğru alan bir çocuk bilinçli ve duyarlı, geçmiş kültürlerine saygı duyan birey olarak yetişecektir. Müzede gördüklerini yorumlayarak, gördüklerinin resimlerini çizerek, kalıcı öğrenmeyi başaracaktır. Kuru bilgiden uzak, ortamın ruhunu duyumsamayı, geçmiş yaşamlara ait izleri takip etmeyi, merak etmeyi, soru sormayı, üzerinde düşünmeyi, tartışmayı, kendini ifade etmeyi de öğrenecektir. Ön bilgilendirmeye gittiği yerde ne göreceğini, nasıl bakması gerektiğini, onlara dokunmadan özen göstererek, dikkatli gezmenin önemini anlayacaktır. Genel kültürü zenginleşen çocuklar, toplum içerisinde okuyan, gören, yaparak, yaşayarak, deneyimleyebilen, keşfeden, yaptıklarından haz alan, neşeli, keyifli bireylere dönüşecektir. Çocukların üretkenliği, bir şeyler üretme istekleri de artacaktır. Gördükleriyle, ürettikleri arasında benzerlikler bularak yeni fikirlerle yeni ürün ortaya çıkaracaktır. Yaratıcılığına etkili olacak bir sanat eğitimi çocuğun özgüvenini de arttıracaktır. Okulunda alacağı iyi bir sanat eğitimi ile hepsi de mümkün olabilir.

Sanat Eğitiminin Çocukların Gelişimi Üzerindeki Etkileri

Sanat eğitimi, çocukların yaratıcılık ve problem çözme becerilerini geliştirmektedir (Eisner, 2002). Çocuklar, sanat yoluyla yaratıcı düşünme yeteneklerini kullanarak çeşitli problemleri çözme becerilerini kazanmaktadırlar. Yaratıcılık, özgürlük ve yapı arasında dengeli bir yaklaşım sağlayan ortamlarda gelişir (Kyritsi, K., & Davis, J. M. 2021). Ayrıca, sanat eğitimi çocukların özgüvenini artırmakta ve duygusal ifadelerini geliştirmektedir (Davies, 2011). Empati ve sosyal etkileşim becerileri de sanat eğitimi sayesinde olumlu yönde etkilenmektedir (Winner et al., 2013). Sanat, çocukların başkalarının duygularını anlama ve paylaşma yeteneklerini geliştirir. Bunun yanı sıra, sanat yoluyla öğrenme, çocukların akademik başarılarına da katkı sağlamaktadır (Catterall, Dumais, & Hampden-Thompson, 2012). Sanatsal çalışmalar özellikle henüz yeterli kelime dağarcığına sahip olmayan küçük çocukların kendilerini ifade etmelerini sağlar. Örneğin, okul öncesinde eğitim alan küçük çocukların yaptığı resimler son derece renkli ve samimidir. Okul çağına gelen çocuklar için sanat yoluyla öğrenme ise kolay ve neşeli olabilir. Resim, müzik, dans, tiyatro ve drama çocukların içindeki korkuyu, kaygıyı, endişeyi yok eder. Çocukları merak eden, pozitif, dışa dönük, neşeli, istekli, özgüvenli, sosyal, iletişim becerisi olan bireylere dönüştürebilir. Böylelikle de yaratıcı yeteneklerini sergileyebilen, sorunlara çözüm getirebilen, paylaşımcı, iş birliğine yatkın, grup çalışmalarına uyumlu, deneme yoluyla öğrenmeye açık çocuklar haline dönüşebilirler.

Metodoloji

Araştırma, çocukların sanatsal gelişimi üzerine yapılan mevcut araştırmalar ve literatür taramasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca, sanat eğitiminin çocukların gelişim üzerindeki etkilerini değerlendirmek için gözlemsel ve deneysel araştırmalar incelenmiştir. Araştırma sürecinde, bilimsel veri tabanları ve akademik kaynaklar kullanılarak veri toplanmıştır.

Bulgular

Sanat eğitiminin çocukların genel gelişimi üzerindeki olumlu etkileri açıkça görülmektedir. Yaratıcılık, problem çözme becerileri, özgüven, duygusal ifade, empati ve sosyal etkileşim becerileri, sanat eğitimi sayesinde önemli ölçüde gelişmektedir (Hetland & Winner, 2004; Eisner, 2002). Ayrıca, sanat yoluyla öğrenme, çocukların akademik başarılarına da katkı sağlamaktadır (Catterall et al., 2012). Resim çocuklar için iletişim yollarından biridir. (Artut, 2007). “Sanatın kişiye kazandırdığı bir başka boyut yaratıcı eylemin yine değeri kendinden kaynaklanan mutluluk duygusudur. Bu hazzı aynı zamanda yaratmanın bir güdüsü olarak çocuklara tattırmak sanat eğitiminin bir başka amacıdır” (Kırıçoğlu, 1991).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma, sanat eğitiminin çocukların genel gelişimini destekleyen önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Mevcut literatürde, sanat eğitiminin çocukların bilişsel, duygusal, sosyal ve motor becerilerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmaktadır. “Gençlerin hayatlarında sanatın olması esastır; bunu sezgisel olarak biliyoruz. Ebeveynler bebeklerine şarkı söyler, küçük

çocuklarıyla dans eder ve çocuklarını boya kalemleri ve kağıtlarla meşgul eder. Ve bu ülkede okulların kendi görevlerini yaptığı bir zaman vardı: 3 R, spor salonu, sosyal bilgiler, fen ve geri kalanının yanında günleri dolduran gruplar, korolar, tiyatrolar ve sanat stüdyoları ancak son kırk yıldır, bütçe baskıları ve sadece okumaya ve matematiğe artan odaklanma çok fazla okul gününden sanatı dışladı. Ne kaybedildi? Bir çocuğun kendini ifade etme şansı, başka bir yerde henüz başarılı olmamış olan kendine özgü çocuğun parlama şansı, oyun, eğlence, keşif duygusu”(Landesman, 2012). Landesman’ın üzerinde durduğu konu çok önemli bir soruna işaret etmektedir. Sanatın eğitim müfredatından neredeyse çıkarılması noktasına gelindiği bu günlerde, ders saatlerinin azaltılmasıyla sanata ayrılan ders saati yetersizdir. Sanat eğitimi sanki vakit kaybı gibi görülerek sayısal alanlara ağırlık verilmesi ise çoklu zekâ kuramına terstir. Oysaki sanata yatkınlığı ve yeteneği olan ve öğrenciler için bu durum haksızlıktır. Örneğin müzik dersinde çocuğun duyduğu müzikten etkilenip, etkilenmemesi önemlidir çünkü ihtiyacı olan hislerini, duygularını harekete geçiren bir ritm, ses, moral, motivasyona ihtiyacı vardır ve hepsini açığa çıkaran da duyduğu müzik ile haz duygusunun birleşmesidir. Bedenin ve beynin bilişsel olarak aynı anda harekete geçmesiyle ruhun doyurulması gerçekleşir. Sonucunda çocuk kendini iyi hisseder. Mutlu olan çocuk sayısal derslere dinlenmiş, rahatlamış, neşeli, özgüvenli ve bireysel hazır bulunuşluk haliyle başlayacaktır. Sanata bulaşan, sanatla haşır neşir olan çocuklar ise kendine saygı duyan, iletişim problemlerini çözmüş, sosyalleşme korkusunu, çekincesini yenmiş, bireylere dönüşecektir. Topluluk içerisinde konuşmaktan utanmayan, sınıfta söz alabilen, fikirlerini rahatlıkla söyleyen, soru sorabilen, eleştiriye açık, sorumluluk alabilen, paylaşımcı dışa dönük, grup çalışmalarında görev alabilen, ruhsal yönden de mutlu, umutlu ve daha sağlıklı olacaktır. Ancak, uzun vadeli etkilerin değerlendirilmesi ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlardaki çocukların sanatsal gelişimi üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, sanat eğitimi, çocukların genel gelişimini destekleyen önemli bir araçtır ve eğitim programlarında sanat eğitiminin daha fazla yer alması, gerekli bütçenin ayrılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Sanat eğitiminin çocuk gelişimi üzerindeki olumlu etkileri vurgulanarak, gelecekteki araştırmalar için önerilebilir.

Kaynakça

Artut, K.(2007), “Okul Öncesinde Resim Eğitimi” S.8, Anı Yayıncılık. Ankara.

Catterall, J. S., Dumais, S. A., & Hampden-Thompson, G. (2012). The arts and achievement in at-risk youth: Findings from four longitudinal studies. National Endowment for the Arts.

Davies, D. (2011). The importance of creativity in education and how to foster it. Creativity in Education.

Eisner, E. W. (2002). The arts and the creation of mind. Yale University Press.

Hetland, L., & Winner, E. (2004). Cognitive Transfer from Arts Education to Nonarts Outcomes: Research Evidence and Policy Implications. In E. W. Eisner & M. D. Day (Eds.), Handbook of research and policy in art education (pp. 135-162). National Art Education Association.

Kırışoğlu, O. Tekin (1991), Sanatta Eğitim Görmek Anlamak, Yaratmak, s.57-58, Demircioğlu Matbaacılık, Ankara.

Kyritsi, K., & Davis, J. M. (2021). Creativity in primary schools: an analysis of a teacher's attempt to foster childhood creativity within the context of the Scottish Curriculum for Excellence. *Improving Schools*, 24(1), 47-61. <https://doi.org/10.1177/1365480220968332>

San, İ. (1985), Sanat ve Eğitimi, s.17, İkinci Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Winner, E., Goldstein, T. R., & Vincent-Lancrin, S. (2013). Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education. OECD Publishing.

<https://www.arts.gov/sites/default/files/Arts-At-Risk-Youth.pdf> Erişim Tarihi:14.03.2025 Saat 14.20

2013-2023 YILLARI ARASINDA YAPILAN YABANCI DİL KONUŞMA KAYGISINA YÖNELİK LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF POSTGRADUATE THESES ON FOREIGN LANGUAGE SPEAKING ANXIETY BETWEEN 2013-2023

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kübra LALE

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, lalekbra@gmail.com-0009-0003-2693-221X

Prof. Dr., ŞENEL ELALDI²

²Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, selaldi@cumhuriyet.edu.tr-0000-0003 0780-4207

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yabancı dil öğrenim sürecinde ortaya çıkan yabancı dil konuşma kaygısına yönelik 2013-2023 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 28 adet yüksek lisans ve doktora tezinden oluşmaktadır. Veriler nitel içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiş, verilerin sonuçları frekans ve yüzde tabloları kullanılarak gösterilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye’de yabancı dil konuşma kaygısına yönelik yapılan tezlerin çoğu yüksek lisans tezleridir. Yayın dili çoğunlukla İngilizcedir. Çalışmalarda daha çok karma araştırma yöntemi kullanıldığı sonucuna ulaşılmış; veri toplama araçları olarak görüşme, anket ve ölçeklerin sıklıkla kullanıldığı, veri analizi yöntemi olarak da nitel çalışmalarda genellikle içerik analizi ve nitel betimsel analizin tercih edildiği gözlenmiştir.

Bu araştırmadan elde edilen bulguların, alanyazında gerçekleştirilen diğer çalışmaların güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmek açısından faydalı olabileceği, gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalara yol gösterici bir etken olarak kullanılabileceği ve özellikle yabancı dil konuşma kaygısına yönelik çalışma yapacak araştırmacılara rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil, kaygı, konuşma kaygısı, konuşma, yabancı dil konuşma kaygısı

ABSTRACT

This study aims to examine postgraduate theses carried out between 2013 and 2023 about foreign language speaking anxiety in the process of language learning. The study group of

this study, in which the descriptive content analysis method, one of the qualitative research approaches, was used, consists of 28 master's and doctoral theses. Data were analyzed using qualitative descriptive analysis, and the results were presented by using frequency and percentage tables. According to the findings, the most of the theses about foreign language speaking anxiety in Turkey are master's theses. The most of postgraduate theses were written in English. The mixed research methods were used more than other research methods. In studies, it has been commonly observed that interviews, surveys, and questionnaires were frequently used as data collection tools. As a data analysis method, content analysis and qualitative descriptive content analysis were often preferred in qualitative studies. It is thought that the findings obtained from this research could be beneficial for evaluating the strengths and weaknesses of other studies in the literature. Therefore, these findings can serve as a guiding factor for future research and can be utilized as a guiding influence for researchers, especially those conducting studies on foreign language speaking anxiety.

Keywords: Foreign language, anxiety, speaking anxiety, speaking, foreign language speaking anxiety

1. GİRİŞ

Dünya genelinde toplumlar arasındaki etkileşim küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak artmıştır. Toplumlar arasındaki etkileşimin, etkili bir biçimde sürdürülebilmesi için sağlıklı iletişim kurmak önemlidir. Küreselleşme ile toplumlar arasındaki iletişim artarken, öte yandan, bireylerin birbirlerini anlayabilmeleri adına ortak bir dilin var olması da önem arz etmektedir (Aydın, 2016). Bu durum yabancı dil eğitiminin eğitim anlayışı içerisinde önemli yer kazanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda yabancı dil öğrenme ihtiyacı, sürekli olarak artış göstermeye başlamış ve yabancı dil öğrenmek lüks değil, tamamen zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir (Uzan ve Kana 2018). Yabancı dil öğrenmenin artık bir gereklilik haline gelmesi ise, bireylerin eğitimde ve sosyal hayatta başarılarını doğrudan etkileyen bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Sosyal ilişkilerin yanı sıra, bireyler arasında farklılık gösteren özel gereksinimler, çeşitli kültürlerle olan ilgi, toplum içinde var olmanın gerekliliği, mesleki gelişme arzusu ve okul müfredatlarına bağlı olarak öğrenme zorunluluğu, yabancı dil öğrenmenin başlıca sebeplerini oluşturmaktadır (Harmer, 1991).

Dünya genelinde mevcut olan diller arasında yer alan İngilizce; modern dünyada en hızlı büyüyen dil haline gelerek geniş bir kullanıma sahip olmuştur. Bu yüzden evrensel ortak bir dil (lingua franca) olarak tanımlanmaktadır (Jenkins, 2007). İngilizce, bilim, mühendislik ve teknoloji, tıp, ticaret ve alışveriş, bilimsel araştırma, eğitim, turizm, internet, bankacılık, iş, reklamcılık, film endüstrisi, ulaşım, eczacılık ve daha birçok alanda olmak üzere dünyanın her yerine yayılmıştır (Rao, 2019). Bu bağlamda ana dili İngilizce olan ve olmayan toplumların çoğu, iletişim biçimi olarak İngilizceyi kullanmaktadır. Başka bir ifade ile İngilizce, tüm alanlarda Doğu ile Batı'yı ve Kuzey ile Güney'i birbirine bağlayan bir dil statüsüne sahiptir (Zeeshan Naved,2025). İngilizce öğretimindeki dört temel dil becerisinden biri olan konuşma, öğrencilerin İngilizce iletişim kurma ve kullanma şekillerine odaklanan, üretim temelli bir dil becerisidir (Richard, 2008).

Dil becerilerinden biri olan konuşma becerisi, bireylerin duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla diğer insanlara aktardıkları bir eylemdir. Sözlü iletişim yoluyla gerçekleşen bu süreç, bireylerin başarılarını, mesleklerini, öğrenimlerini ve özel hayatlarını etkileyen önemli bir iletişim biçimidir (Kurudayıoğlu, 2019). Hedef dilde konuşmak, okuma, dinleme ve yazma gibi diğer beceriler kadar önemli hale gelmiştir. Konuşma becerisi, öğrencilere hedef dilde mesaj iletmek için temel bir araç sağlar ve onlara hedef dilde üretme imkânı sunar (Höl ve Kasımi, 2022). Hedef dil olan İngilizce üzerinde etkili iletişim becerilerine sahip olma gerekliliği, İngilizce öğrenenler arasında kaliteli bir İngilizce eğitimi alma talebini giderek artırmıştır. Bu bağlamda, İngilizce öğrenmenin temel ve kritik unsurlarından biri, etkili konuşma yeteneğine sahip olma zorunluluğudur (Jumanazar qizi, 2024; Şahin Toptaş, 2023).

Yabancı dil öğretim programlarında köklü değişiklikler ve geliştirmeler yapılsa da; bireyin öğrenilen dilde etkili bir iletişim kuramama, dinlediğini anlayamama gibi zorluklar hala devam etmektedir. Bu sorunlar arasında, yabancı dil öğrenme sürecindeki kaygı önemli bir rol oynamaktadır (Aydın, 2016). Pappamihel (2002), kaygının genellikle, öz yeterlilikle ilgili korkular ve durumların tehdit olarak değerlendirilmesiyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Brown (2000) ise kaygıyı, huzursuzluk, hayal kırıklığı, özsaygı eksikliği, korku veya endişe duygularıyla ilişkilendirir. Thomas (2010), zorlayıcı veya tehdit edici bir deneyime karşı bir belirti olarak tanımlamaktadır. Konuşma kaygısı, insanlarla iletişim kurarken hissedilen endişe ve korku olarak nitelendirilen bir çekingenlik biçimidir. Bu tür kaygı, grup içinde (sözlü iletişim kaygısı) veya genelde topluluk içinde (sahne korkusu) konuşma güçlüğü veya dinleme ve anlama zorluğu (alıcı kaygısı) gibi durumlarla ortaya çıkabilir (Şahin Toptaş, 2023). Yabancı dil konuşma kaygısı, karmaşık ve çok yönlü bir kavram olup bireyin topluluk içinde veya karşılıklı konuşma durumlarında konuşmaktan kaçınmasına yol açan heyecan, gerginlik ve içsel kısıtlılık durumu olarak tanımlanmaktadır (Keşaplı ve Çiftçi, 2017). Yabancı dil konuşma kaygısını etkileyen unsurlar ve bu kaygının iletişimi olumsuz etkilediği konusunda birçok perspektif mevcuttur. Eleştirilme, alay edilme, rezil olma, küçümsenme gibi düşüncelerle ilişkilendirilen yabancı dil konuşma kaygısı, öğrencinin kendini ifade etmesini engelleyerek konuşma becerisine olumsuz etki yapmaktadır (Öner ve Gedikoğlu, 2007). Araştırmacılar, yabancı dil kaygısının sebeplerine yönelik farklı görüşlere sahiptirler.

Sarıgül (2000), yabancı dilde konuşma kaygısının çocukların yaşının artmasıyla doğru orantılı olduğunu ve çocukların yaşları ne kadar küçük olursa, yabancı dil öğrenme ve konuşma kaygısının olumsuz etkilerinden o kadar az etkilendiklerini öne sürmektedir. Horwitz (1988), öğrencilerin yabancı dile olan hislerinin, fikirlerinin ve inançlarının sınıf içindeki etkinliklerini etkileyebileceği ve kaygıya sebebiyet verebileceği görüşünü desteklemektedir. Bilhassa, konuşma becerisini kapsayan derslerde hata yapma endişesi ve bu hataların öğreticileri tarafından nasıl bir tepki alacağı öğrenen öğrencinin hissiyatını fazlaca etkilemektedir. Öğrenciler kusursuz bir telaffuz ile, herhangi bir yanlış olmadan konuşma arzusu içindedirler, fakat kusurlarının anında düzeltilerek yanlışın hemen doğruya çevrileceğini düşünmesi yabancı dilde kaygının meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Yabancı dilde konuşma kaygısının, bireylerin özgüvenlerini zedeleyerek öğrenme sürecini olumsuz etkileyen önemli bir faktör olduğu açıktır. Dil öğrenme sürecinde yapılan hataların doğal bir süreç olduğu ve her hatanın aslında öğrenme sürecine katkı sağladığı farkındalığının

öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Dil öğreniminde en büyük ilerlemelerin, bireylerin kendilerini rahat hissettikleri ve hata yapmaktan korkmadıkları ortamlarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, dil eğitiminin yalnızca dilbilgisi ve kelime öğretimine odaklanmak yerine, öğrencilerin konuşma kaygılarını azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, yabancı dil konuşma kaygısını azaltmaya yönelik lisansüstü tezlerin incelenmesi ve etkili yöntemlerin belirlenmesi, yabancı dil eğitiminin niteliğini artırmaya yardımcı olacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada yabancı dil konuşma kaygısına yönelik yapılmış olan çalışmaların betimsel içerik analizi kapsamında incelenmesi amaçlanmaktadır

1.2. Problem Cümlesi ve Alt Problem Cümleleri

Bu araştırmanın problem cümlesi; “2013-2023 yılları arasında yapılan yabancı dil konuşma kaygısına yönelik Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerin künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın amacına ve temel araştırma sorusuna uygun olarak sırasıyla aşağıda yer alan alt problemlere cevaplar aranmıştır.

1. 2013-2023 yıllar arasında yabancı dil konuşma kaygısı konusunda çalışılmış lisansüstü tezlerin künye bilgisi dağılımı nasıldır?
2. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerin dağılımı nasıldır?
4. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?
5. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?
6. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde yer alan örneklem ve örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?
7. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?
8. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerinin bölüm/ana bilim dalına göre dağılımı nasıldır?
9. Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerinin enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizine yönelik bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

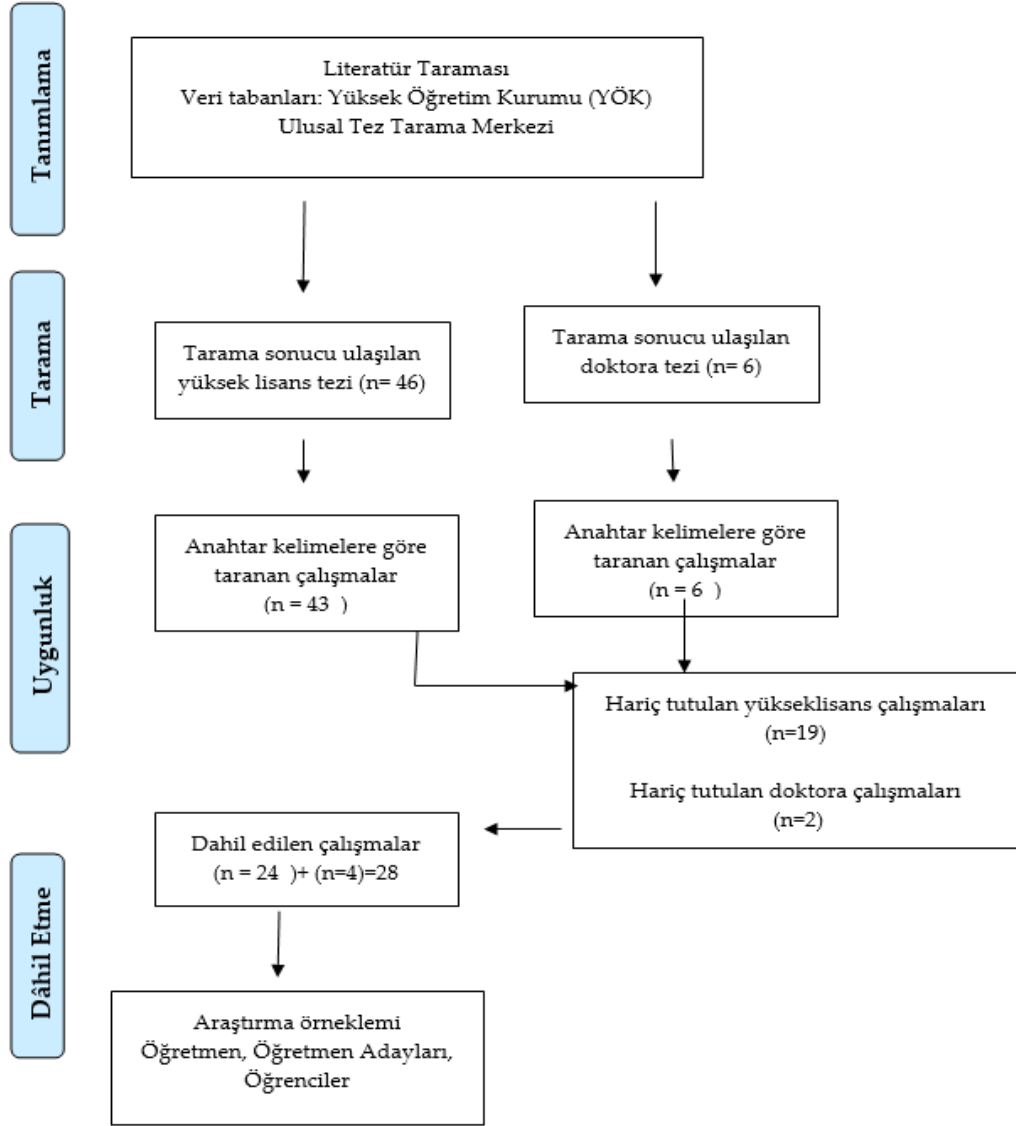
Bu araştırmada 2013-2023 yılları arasında yabancı dil konuşma kaygısı konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden olan betimsel içerik

analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, yazılı ve sözlü ifadelerin her çeşidi için tarafsız bir değerlendirme sağlamak için (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizi yöntemi, meta-analiz, meta-sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi gibi üç farklı yaklaşımı içermektedir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu araştırmada tercih edilen betimsel içerik analizi yöntemi, belirli bir konuyla ilgili mevcut tüm çalışmaların incelenerek eğilimlerin değerlendirilmesini içermektedir (Lin, Lin ve Tsai, 2014). Meta-sentezden ayrılan önemli bir özellik, meta-sentez çalışmalarının benzer nitel boyutlardaki çalışmaların bulgularını yorumlamayı içermesidir (Walsh ve Downe, 2005). Betimsel içerik analizinde ise nitel ve nicel çalışmalar, her iki boyutlarıyla birlikte değerlendirilir (Polat ve Ay, 2016). Bu yöntemle gerçekleştirilen çalışmalar, belirli bir konu bağlamında gelecekteki araştırmalara rehberlik etmeyi ve genel eğilimleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Ültay, Akyurt, ve Ültay, 2021).

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmada, 2013-2023 yılları arasında yabancı dil kaygısıyla ilgili yayımlanmış lisansüstü tezler üzerine bir inceleme yapılmıştır. Araştırmada, amaçsal örneklemenin bir türü olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak çalışma grubu belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmacının belirlediği belirli bir ölçütün kullanıldığı bir araştırma yöntemini ifade eder (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada 2013-2023 yılları arasında yabancı dil konuşma kaygısı ile ilgili hazırlanan 28 tez veri seti olarak kullanılmıştır. Söz konusu tezlere Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) tez merkezi aracılığı ile yapılan taramalar sonucunda 2013-2023 yılları arasında yabancı dil konuşma kaygısı ile ilgili yapılmış 46 teze ulaşılmıştır. Bu tezler doküman analizi tekniği ile incelendikten sonra belirlenen ölçütler bağlamında Prisma Akış Diyagramı kullanılarak birinci aşamada tespit etme işlemi yapılmış ve pdf formatında bilgisayar ortamında kayıt altına alınmıştır. İkinci aşama olan taramada ise çalışmalar başlık elemesine tabii tutulmuş, ilgisiz konu başlıkları nedeniyle 3 çalışma elenmiştir. Bu aşamanın ikinci bölümünde özet taraması ile araştırmacı tarafından belirlenen dâhil edilme kriterlerine uymayan özetlerden yola çıkarak elenen çalışmalar ile birlikte 28 lisansüstü tez araştırma kapsamında veri seti olarak kullanılmıştır.

Örnekleme grubunun Türkiye'deki literatürü kapsayan, araştırmaya dâhil edilen çalışmaların anahtar kelimeleri, başlıkları, özetleri ve yöntemleri titizlikle gözden geçirilmiş ve bu bağlamdaki çalışmalar araştırmanın ana konusuna entegre edilmiştir. Yapılan taramalar sırasında bulunan çalışmaların analizini yapmak için, çalışmaya dâhil edilme ölçütleri belirlenmiştir. Bu çalışmanın betimsel analizi için, Moher, Liberati, Tetzlaff ve Altman (2009) tarafından geliştirilen Prisma Akış Diyagramı uygun şekilde uyarlanarak Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Prisma Akış Diyagramı

Araştırmacılar tarafından belirlenen dâhil edilme kriterleri kapsamında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından 2013-2023 yılları arasını kapsayan, belirlenen anahtar kelimelerle taranarak toplam 46 çalışmaya erişim sağlanmıştır. Prisma Akış Diyagramının birinci aşaması olan “tanımlama” aşamasında çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenen ölçütler bağlamında yabancı dil öğretiminde konuşma kaygısı özelinde yazılan lisansüstü çalışmalar tespit edilmiş ve pdf formatında bilgisayar ortamında kayıt altına alınmıştır. İkinci aşama olan taramada ise çalışmalar başlık elemesine tabii tutulmuş, ilgisiz konu başlıkları nedeniyle 3 çalışma elenmiştir. Bu aşamanın ikinci bölümünde özet taraması ile araştırmacılar tarafından belirlenen dâhil edilme kriterlerine uymayan özetlerden yola çıkarak elenen çalışmalar ile birlikte 28 çalışma araştırma kapsamına alınmıştır. Bu çalışmalar kodlamalar yapılarak (T.1, T.2, T.3...) sınıflandırılmış, uygunluk ve nitelik açısından değerlendirilmesi yapıldıktan sonra toplam 28 çalışma araştırma kapsamına dâhil edilmiştir (Bkz. Görsel 1).

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada Albayrak (2017) tarafından oluşturulan yayın sınıflama formunun Deveci ve Elaldı (2022) tarafından geliştirilip yenilenen formu kullanılmıştır. Çalışmanın kapsamı dâhilinde, 2013-2023 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan yabancı dil konuşma kaygısıyla ilgili lisansüstü tezler taranmıştır. Belirlenmiş anahtar kelimeler kullanılarak yapılan tarama sonucunda, araştırmanın konusuyla uyumlu tezler seçilmiştir. Bu tezler, pdf formatında bilgisayar ortamına kaydedilmiş ve belirli numaralarla tanımlanarak seçim işlemi gerçekleştirilmiştir

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, yayın sınıflandırma formuyla elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analiz, önceden yayımlanmış araştırmalar veya bulguların yorumlanarak belirli bir alandaki eğilimlere ulaşma sürecini ifade eder (Çalık ve Sözbilir, 2014). Yapılan betimsel analizler, araştırma sonuçlarından elde edilen bulguların düzenlenip yorumlanması ve bu analizlerin araştırmacılara sunulması amacını taşır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Veriler, çalışmanın adı, türü, yılı, yazarı, araştırma yöntemi, örneklem ve örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri gibi bilgiler içeren Excel programı kullanılarak frekans ve yüzde oranlarıyla çözümlenmiştir. Elde edilen verilerin sonuçları, frekans ve yüzde tabloları aracılığıyla betimlenmiş ve bazı veriler grafiklerle görselleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Yabancı dil öğrenim sürecinde ortaya çıkan yabancı dil konuşma kaygısına yönelik 2013-2023 yılları arasında yapılan ve araştırmanın dahil etme kriterlerine uygun olan tezlerin (f=28) çeşitli niteliklerine ilişkin dağılımları araştırmanın alt problemleri doğrultusunda aşağıda yer almaktadır

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “2013-2023 yıllar arasında yabancı dil konuşma kaygısı konusunda çalışılmış lisansüstü tezlerin künye bilgisi dağılımı nasıldır?” şeklindedir. Çalışmanın bu sorusuna ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Künye Bilgisine Ait Bulgular

KÜNYE BİLGİSİ		F	%
Yayın Dili	Türkçe	3	10,71
	İngilizce	25	89,29
	Diğer	-	-
TOPLAM		28	100
Sayfa Sayıları	0-50	-	-
	50-100	9	32,14
	100-150	12	42,85
	150-200	4	14,30
	200-250	-	-
	250-300	3	10,71
	300-350	-	-
	350 ve üzeri	-	-
TOPLAM		28	100

Çizelge 1’de görüldüğü gibi yapılan analizlere göre, 28 çalışmadan 3’ü (%10,71) Türkçe, 25’i ise (%89,29) İngilizce olarak yayımlanmıştır. Çalışmaların sayfa sayıları incelendiğinde, en fazla (f=12; %42,85) çalışmanın 100-150 sayfa aralığında yayımlandığı tespit edilmiştir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi “Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?” sorusuna yönelik bulgular Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	F	%
2013	-	-
2014	3	10,71
2015	1	3,57
2016	1	3,57
2017	1	3,57
2018	1	3,57
2019	7	25
2020	3	10,71
2021	2	7,15
2022	2	7,15
2023	7	25
Toplam	28	100

Çizelge 2’de araştırma kapsamına alınan çalışmaların 2013-2023 yılları arasındaki dağılımları görülmektedir. Çizelge 2’ye göre, en çok çalışma 2019 ve 2023 yıllarında (f=7; %25) yapılmıştır. Öte yandan, 2013 yılında çalışma yayımlanmamış olmakla birlikte 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında 1 çalışma (%3,57) ile en az çalışmanın yayımlandığı görülmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yüksek lisans ve doktora tezleri olarak dağılımı nasıldır?” sorusuna yönelik bulgular Çizelge 3’te yer almaktadır.

Çizelge 3. Çalışmaların Yüksek Lisans ve Doktora Tezi Dağılımları

TEZLER	F	%
Yüksek Lisans	24	83,78
Doktora	4	16,22
TOPLAM	28	100

Çizelge 3’e göre çalışmaların % 83, 78’i (f= 24) yüksek lisans tezi; %16,22’si (f= 4) doktora tezi olarak yayımlanmıştır.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi “Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?” sorusuna ilişkin çözümlemeler Çizelge 4’te yer almaktadır.

Çizelge 4. Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yöntemleri

ANA KATEGORİ	ALT KATEGORİ	F	%
NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Deneyisel Araştırma Yöntemleri	Tam Deneyisel	2 18,18
		Yarı Deneyisel	1 9,10
		Zayıf Deneyisel	- -
	Deneyisel Olmayan Araştırma Yöntemleri	Betimsel Tarama	4 36,36
		İlişkisel Tarama	4 36,36
		Karşılaştırmalı	- -
		Rapor Edilmemiş	- -
		Ex-Post Facto	- -
		İkincil Veri	- -
		Diğer (Kesitsel Tarama)	- -
	TOPLAM	11	100
NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Etkileşimli	Kültür Analiz	- -
		Olgubilim	2 100
		Kuram Oluşturma	- -
		Örnek Olay/Durum	- -
		Eleştirel	- -
		Tarama	- -
		Eylem Araştırması	- -
		Diğer (Vaka Analizi Yöntemi)	- -
	Etkileşimsiz	Kavram Analiz	- -
		Tarihsel Analiz	- -
		Meta Analiz	- -
		Rapor Edilmemiş	- -
		Diğer	- -
	TOPLAM	2	100

KARMA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Açıklayıcı (Nicel/Nitel)	7	46,47
	Keşfedici (Nicel/Nitel)	3	20,9
	Çeşitleme (Nicel/Nitel)	2	13,35
	Paralel Desen	3	20,9
	İç-içe karma yöntem	-	-
	Gömülü	-	-
	Diğer	-	-
TOPLAM		15	100

Çizelge 4 incelendiğinde, araştırma kapsamına dâhil edilen 28 çalışmadan 11’inde nicel yöntem, 2’sinde nitel yöntem, 15’inde ise karma desen kullanıldığı görülmektedir. Nicel çalışmalardan (f=11) 2’si (%18,18) tam deneysel, 1’i (%9,10) yarı deneysel, 4’ü (%36,36) betimsel ve 4’ü (%36,36) ilişkisel tarama olmak üzere nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. En çok kullanılan nicel araştırma yöntemleri betimsel ve ilişkisel taramadır. Araştırma kapsamında, 2 çalışma nitel yöntem esas alınarak yapılmış, bu çalışmaların 2’sinde de (%100) olgu bilim yöntemi kullanılmıştır.

Karma araştırma yöntemler esas alınarak yapılmış olan toplam 15 çalışma bulunmaktadır. Bu karma yöntemli çalışmalardan en çok açıklayıcı yöntem (%46,47) tercih edilmiştir. Karma yöntemle yapılmış olan 15 çalışmanın alt kategori çeşitliliğine bakıldığında açıklayıcı, keşfedici, paralel desen gibi çeşitli karma yöntemlerin olduğu görülmektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi “Araştırma kapsamına alınan yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?” şeklinde ifade edilmektedir.

İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren yüksek lisans – doktora tezlerinde yer alan veri toplama araçları incelenerek elde edilmiş olan bulgular nitel ve nicel olmak üzere ayrı ayrı Çizelge 5’te ve Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 5. Nitel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİTEL BOYUTLU VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	GÖZLEM	Katılımcı	2	6,45
		Katılımcı Olmayan	-	-
	GÖRÜŞME FORMU	Yapılandırılmış	-	-
		Yarı Yapılandırılmış	14	45,16
		Yapılandırılmamış	1	3,22
		Odak Grup	-	-
	BAŞARI TESTLERİ	Açık Uçlu	-	-
		Çoktan Seçmeli	-	-
		Diğer	-	-
	TUTUM/ALGI/ KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ	Açık Uçlu	-	-
		Çoktan Seçmeli	-	-
		Diğer	1	3,22
	ANKET	Açık Uçlu	5	16,13
		Çoktan Seçmeli	-	-

ÖLÇEK	Diğer	1	3,22
DÖKÜMANLAR	Doküman İnceleme	1	3,22
ALTERNATİF	Kavram Haritası	-	-
DEĞERLENDİRME	Journal	3	9,69
ARAÇLARI	Yansıtıcı Kâğıt	3	9,69
TOPLAM		31	100

Çizelge 5'e göre nitel boyutlu veri toplama araçları incelendiğinde toplam 38 adet nitel boyut içeren veri toplama araçları tercih edilmiştir. Bu nitel veri toplama araçlarından 17'sinde (%54,83) görüşme formları kullanılarak veriler toplanmıştır. Görüşme formu ile toplanan verilerden 14'ünde (%45,16) yarı yapılandırılmış görüşme formları, 1'inde (%3,2) yapılandırılmamış görüşme formları kullanılarak veri toplama yöntemi tercih edilmiştir.

Çizelge 6. Nicel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİCEL BOYUTLU VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	GÖZLEM	Katılımcı	-	-
		Diğer	2	6,67
	GÖRÜŞME FORMU	Yapılandırılmış	-	-
		Yarı Yapılandırılmış	-	-
		Yapılandırılmamış	-	-
		Odak Grup	-	-
	BAŞARI TESTLERİ	Açık Uçlu	-	-
		Çoktan Seçmeli	-	-
		Diğer	-	-
	TUTUM/ALGI/ KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ	Açık Uçlu	-	-
		Çoktan seçmeli	-	-
		Diğer	-	-
	ANKET /	Açık Uçlu	1	3,22
		Likert	24	80
	ÖLÇEK	Diğer	1	3,22
	DÖKÜMANLAR	Doküman İnceleme	1	3,22
	ALTERNATİF DEĞERLENDİRME ARAÇLARI	Kavram Haritası	-	-
		Portfolyo	-	-
		Diğer	-	-
	DİĞER	Diğer	2	6,67
Kişisel Bilgi Formu		-	-	
TOPLAM			31	100

Çizelge 6'ya göre nicel boyutlu veri toplama araçları incelendiğinde toplam 31 adet nicel boyut içeren veri toplama araçları tercih edilmiştir. Bu nicel veri toplama araçlarından en çok 26 çalışmada anket/ölçek (%86,66) kullanılarak verilerin toplanması tercih edilmiştir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi “Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde yer alan örneklem ve örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmektedir.

İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren yüksek lisans – doktora tezlerinde yer alan örneklem/çalışma grupları incelenerek elde edilmiş olan bulgular örneklem/çalışma grubu büyüklükleri ve örneklem/çalışma grubu olmak üzere Çizelge 7'de ve Çizelge 8'de ayrı ayrı verilmiştir.

Çizelge 7. Nitel ve Nicel Örneklem/Çalışma Grupları Büyüklüklerine İlişkin Bulgular

	Örneklem/Çalışma Grubu Büyüklükleri	F	%
NİTEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	0-10 Arası	9	52,94
	11- ve daha fazlası	8	47,06
	TOPLAM	17	100
NİCEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	0-10 Arası	1	3,84
	11-100 Arası	12	46,15
	101-200 Arası	7	26,92
	201-300 Arası	2	7,70
	301-400 Arası	1	3,84
	401-500 Arası	-	-
	501 ve daha fazlası	3	11,55
	TOPLAM	26	100

Çizelge 7’de nitel ve nicel boyutlu çalışmalar örneklem büyüklüklerine göre verileri yansıtılmıştır. Bu bağlamda nitel boyutta 9 çalışmanın (%52,94) 0-10 arası, 8 çalışma (%47,06) 11-ve daha fazlası aralığının örneklem sayılarını oluşturduğu görülmektedir. Nicel boyutta; 1 çalışma (%3,84) 0-10 arası; 12 çalışma (%46,15) 11-100 arası; 7 çalışma (%26,92) 101-200 arası; 2 çalışma (%7,70) 201-300 arası; 1 çalışma (%3,84) 301-400 arası ve 3 çalışma (%11,55) 501 ve daha fazlası aralığında olduğu görülmektedir.

Nitel ve nicel boyutlu çalışmaların örneklem/ çalışma grubuna ait frekans ve yüzde olarak dağılımları Çizelge 8’de verilmiştir.

Çizelge 8. Çalışmaların Örneklem/Çalışma Gruplarına İlişkin Bulgular

	Örneklem/Çalışma Grubu	F	%
NİTEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARI	Öğretim Elemanları	2	11,76
	Öğretmen Adayları	11	64,7
	Öğretmenler	2	11,76
	Ortaokul	1	5,89
	Lise	1	5,89
	Diğer	-	-
	TOPLAM	17	100
NİCEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM / ÇALIŞMA GRUPLARI	Öğretim Elemanları	1	4
	Öğretmen Adayları	16	64
	Öğretmenler	1	4
	Ortaokul	5	20
	Lise	2	8
	Diğer	-	-
	TOPLAM	25	100

Çizelge 8’de görüldüğü gibi, nitel boyutta yapılmış olan çalışmalardan 2 çalışma (%11,76) öğretim elemanları, 11 çalışma (%64,67) öğretmen adayları, 2 çalışma (%911,76) öğretmenler, 1 çalışma (%5,89) ortaokul ve 1 çalışma (%5,89) lise öğrencileri ile yapılmıştır. Buradan hareketle nitel boyutlu çalışmalarda da en çok tercih edilen örneklem gruplarını öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Nicel boyutta yapılmış olan çalışmalardan 1 çalışma (%4) öğretim elemanları, 16 çalışma (%64) öğretmen adayları, 1 çalışma (%4) öğretmenler, 5 çalışma (%20) ortaokul ve 2 çalışma (%8) lise öğrencileri ile yapılmıştır. Nitel boyutlu çalışmalarda da öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmaların frekans ve yüzdeleri diğer gruplara göre daha yüksek çıkmıştır.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi “Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerde kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?” şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda çalışmalarda kullanılan veri analiz yöntemlerinin bulguları aşağıdaki Çizelge 9’ da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Çalışmalarda Kullanılan Veri Analizi Yöntemlerine İlişkin Bulgular

	VERİ ANALİZ YÖNTEMLERİ	F	%
NİTEL VERİ ANALİZİ	İçerik Analizi	16	23,53
	Nitel Betimsel Analiz	1	1,47
	Tematik Analiz	1	1,47
	Tümevarımsal Analiz	-	-
	Diğer: Sürekli Karşılaştırmalı Analiz	-	-
NİCEL VERİ ANALİZİ	Frekans/Yüzde Çizelgeleri	10	14,70
	Ortalama/Standart Sapma	13	19,12
	Betimsel		
	Grafikle Gösterim	-	-
	Diğer	-	-
	T-Testi	13	19,12
	Korelasyon	1	1,48
	Anova/Ancova	5	7,35
	Manova/Mancova	-	-
	Kestirimsel		
	Faktör Analizi	-	-
	Regresyon	-	-
	Non-Parametrik Testler	3	4,41
	Diğer	5	7,35
TOPLAM		68	100

Çizelge 9’a göre, nitel verilerin analizinde en çok içerik analizi (f=16; %23,53) kullanılmıştır. Nicel verilerin analizinde ise en çok betimsel tarama (frekans/ yüzde çizelgeleri) (f=13; %19,12) ve t testi (f= 13; %19,12) kullanılmıştır. Ayrıca 5 çalışmada (%7,35) anova/ancova, 3 çalışmada (%4,41) non-parametrik testler kullanılarak nicel verilerin analizi yapılmıştır.

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi “Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerinin bölüm/ana bilim dalına göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem

doğrultusunda çalışmaların Bölüm/Ana Bilim Dallarına ilişkin bulguları aşağıda verilen Çizelge 10’ da gösterilmiştir.

Çizelge 10. Çalışmaların Bölüm/Ana Bilim Dallarına ilişkin bulgular

	BÖLÜM/ANA BİLİM DALLARI	F	%
ANA BİLİM DALI	Yabancı Diller Bölümü ABD	1	3,57
	Yabancı Diller Eğitimi ABD	11	39,29
	İngiliz Dili Eğitimi Bölümü	11	39,29
	Eğitim Bilimleri ABD	3	10,71
	İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD	2	7,14
	TOPLAM	28	100
BÖLÜM/PROGRAM/BİLİMDALI	İngilizce Öğretmenliği Bölümü/Programı	5	17,86
	İngiliz Dili Eğitimi Programı/ Bölümü/ Bilim Dalı	9	32,15
	İngiliz Dili Eğitimi Bölümü/Programı	2	7,14
	İngiliz Dili Öğretimi Bölümü/Programı	1	3,57
	Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı	3	10,71
	Yabancı Diller Eğitimi Programı	8	28,57
	TOPLAM	28	100

Çizelge 10’a göre, en fazla çalışmalar (f=11;%39,29) Yabancı Diller Eğitimi ABD ve İngiliz Dili Eğitimi Bölümü’nde yapılmıştır. Daha sonra ise sırasıyla Eğitim Bilimleri ABD da (f=3; %10,71) ve İngiliz Dili ve Edebiyatı ABD’nda (f=2; %7,14) yapılmıştır. Çalışmaların bölüm/program/bilim dalına göre dağılımı incelendiğinde; en fazla çalışma (f=9; %32,15) İngiliz Dili Eğitimi Programı/ Bölümü/ Bilim Dalı’nda, ardından Yabancı Diller Eğitimi Programı (f=8; %28,57) ve İngilizce Öğretmenliği Bölümü/Programı’nda (f=5;%17, 86) yapıldığı görülmektedir. Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı’nda ise 3 çalışma (%10,71) yer almaktadır.

3.9.Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dokuzuncu alt problemi “Araştırma kapsamına alınan lisansüstü tezlerinin enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?” şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda çalışmaların enstitü/üniversitelere ilişkin bulguları aşağıdaki Çizelge 11’ de gösterilmiştir.

Çizelge 11. Çalışmaların Enstitü/Üniversite İlişkin Bulgular

	ENSTİTÜ/ÜNİVERSİTE	F	%
ÜNİVERSİTE	Çağ Üniversitesi	4	14,29
	Bahçeşehir Üniversitesi	4	14,29
	On Dokuz Mayıs Üniversitesi	3	10,71
	Gazi Üniversitesi	3	10,71
	İstanbul Aydın Üniversitesi	2	7,14
	Dokuz Eylül Üniversitesi	1	3,57
	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	3,57
	Kocaeli Üniversitesi	1	3,57
	Erciyes Üniversitesi	1	3,57
	Balıkesir Üniversitesi	1	3,57
	Maltepe Üniversitesi	1	3,57

	Marmara Üniversitesi	1	3,57
	Ufuk Üniversitesi	1	3,57
	Başkent Üniversitesi	1	3,57
	Anadolu Üniversitesi	1	3,57
	Adnan Menderes Üniversitesi	1	3,57
	Atatürk Üniversitesi	1	3,57
	TOPLAM	28	100
ENSTİTÜ	Eğitim Bilimleri	15	53,57
	Lisansüstü Eğitim	5	17,86
	Sosyal Bilimler	8	28,57
	TOPLAM	28	100

Çizelge 11'e göre, araştırma kapsamına dâhil edilen tezlerden ilgili yıllarda en çok çalışma (f=4;%14,29) Çağ Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversite'sinde ve daha sonra On Dokuz Mayıs ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde (f= 3; %10,71) yapıldığı görülmektedir. Daha sonra ise sırasıyla Dokuz Eylül, Gaziosmanpaşa, Kocaeli, Erciyes, Balıkesir, Maltepe ve Marmara Üniversitelerinde %3,57 oranında tez yayımlandığı görülmektedir. Enstitü kapsamında ele alındığında; Eğitim Bilimlerinde 15 adet (%53,57) ve Sosyal Bilimler Enstitüsünde ise 8 adet (%28,57) çalışmanın en çok yayımlandığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Konuşma kaygısı konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmış ve 2013-2023 yılları arasında yayımlanmış tezlerden araştırmanın dâhil etme kriterlerine uygunluk gösteren çalışmalar (n=28) künye bilgisi, yıllara göre dağılımları, yüksek lisans ve doktora tezi olarak dağılımları, konu alanları, araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örneklem/çalışma grubu büyüklükleri, veri analiz yöntemleri, bölüm/ana bilim dalı dağılımları ve enstitü ve üniversiteye göre dağılımları kapsamında incelenmiştir.

Bu çalışmaların künye bilgisi dağılımları incelendiğinde yayın dili açısından 25 çalışmanın (%89,29) İngilizce, 3 çalışmanın (%10,71) ise Türkçe yayımlandığı görülmektedir. Çalışmanın konusu kapsamında İngilizce yazılan tezlerin sayısı fazla çıkmıştır. Yakar, Demir ve İğde (2021) yabancı dilde yazılan lisansüstü tezlerin Türkçe diline toplam oranının yüksek lisans seviyesinde yaklaşık %5; doktora seviyesinde ise %7 civarında olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar yabancı dilde tez yazmanın tercih olmadığını bazı üniversitelerin getirdiği zorunluluk durumunda gerçekleştirildiğini ifade etmişlerdir. Sayfa sayısı açısından ise tezlerin büyük kısmının (f=12; %42,85) 101-150 sayfa aralığında yayımlandığı, en az ise (f=3; %10,71) 250-300 sayfa sayfa aralığında yer aldığı görülmektedir. Bu sayfa aralığında (250-300) yer alan tezlerin doktora tezi olduğu görülmektedir. Bunun da sebebi doktora tezlerinin yüksek lisans tezlerine göre daha kapsamlı araştırmalara yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Kırmıt (2022) tarafında yapılan ve eğitim alanında tezlerin incelenmesine yer verilen bir çalışmada en fazla tezlerin 101-150 sayfa sayısı aralığında yoğunlaştığı bulgusuna yer verilmiştir.

Çalışmaların yıllara göre dağılımına incelendiğinde en fazla çalışmanın (f=7; %25) 2019 ve 2023 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Bu durum, 2017- 2018 yılında İngilizce öğretim

programının yenilenmesine bağlanabilir. Bu kapsam doğrultusunda 2019 yılında yapılan tezlerin sayısında artış görülmesi muhtemeldir.

Çalışmaların yüksek lisans ve doktora tezi olarak dağılımları incelendiğinde en fazla yüksek lisans tezi ($f=24$; %83,78) üretildiği görülmektedir. Bu sonuç, Türkiye'de yüksek lisans programlarının doktora programlarına kıyasla daha yaygın olmasından ve doktora programı sunan üniversite sayısının sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır (YÖK, 2021). Bu bağlamda Yakar vd. (2021) yaptıkları çalışmalarında ele aldıkları 2005-2020 tarih aralığına ilişkin eğitim-öğretim konusunda YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kayıtlı bulunan yüksek lisans tez sayısının doktora tez sayısından yaklaşık beş kat fazla olduğu belirtmişlerdir. Bu durum Türkiye'de bulunan üniversitelerde yüksek lisans programlarının doktora programlarına oranla daha fazla olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında yer alan çalışmaların araştırma yöntemleri incelendiğinde en fazla karma desene ($f=15$; %53,57) yer verildiği görülmektedir. Bunun sebebi karma yöntem araştırmalarının nicel ve nitel yöntemlerin basit bir birleşimi olmaktan ziyade, güçlü yanlarının birbirini destekler nitelikte bütünleştirildiği kapsamlı çalışmalar olmasından (Teddle & Tashakkori, 2009) kaynaklanmaktadır. Kırıl ve Kırıl (2011), karma yöntem araştırmalarında nitel ve nicel paradigmanın her ikisinin de eksik olduğu durumlarda, birinin zayıf kaldığı noktada diğerinin devreye girerek bu eksikliği tamamlayabileceğini ve daha etkili sonuçlara ulaşmayı mümkün kılabileceğini belirtmektedir. Öte yandan nicel araştırmalarda en fazla betimsel ve ilişkisel tarama yöntemlerine yer verilirken ($f=4$; %36,36), nitel araştırmada olgubilim ($f=2$; %100), karma yöntemde ise sıralı açıklayıcı desene ($f=7$; %46,47) yer verilmiştir.

Veri toplama araçları açısından çalışmalar incelendiğinde en çok tercih edilen yöntemler arasında görüşme formları, anket/ölçekler öne çıkmaktadır. Benzer şekilde Ültay ve Aydın'ın (2017) çalışmasında, görüşme yöntemi ve anket/ölçeklerin sıkça tercih edildiği belirtilmiştir. Arık ve Türkmen (2009) ve Sözbilir ve Kutu (2008) tarafından yapılan araştırmalarda da anket ve ölçeklerin yaygın olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları, araştırmada veri toplama araçlarından en çok tercih edilen yöntemler arasında görüşme formları, anket ve ölçeklerin öne çıkmasını destekler niteliktedir. Bu veri toplama araçlarının sıkça kullanılmasının temel nedenleri genellikle maliyetin düşük olması, zaman tasarrufu ve kolay ulaşılabilirlik avantajlarıdır.

Çalışma kapsamında örneklem büyüklükleri dağılımında çalışmalarda 11-100 aralığında en fazla dağılım görülmektedir. Örneklem kolay ulaşılabilirlik ve analiz açısından uygunluk taşıması açısından bu aralığın tercih edilmesinin yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Örneklem/çalışma grupları bakımından analizine bakıldığında; verilerin çoğunun öğretmen adaylarından toplandığı görülmektedir. Yıldız Altan, Genç Çopur ve Dağlıoğlu (2021) örneklem türlerinin çalışmaların iç geçerliliğine olumlu katkı sağladığını belirtmişlerdir. Hatipoğlu, Özkan Hıdıroğlu ve Tok (2018) tarafından yapılan çalışmada; eğitim alanında yayınlanan çalışmaların önemli kısmının öğretmenler ve öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirildiği sonucunu desteklemektedir.

Veri analizi yöntemi olarak nicel çalışmalarda en çok t testi kullanılırken nitel çalışmalarda en çok içerik analizi kullanılmıştır. Bu sonuçlar Öngöz, Aydın ve Aksoy (2016) tarafından yapılan eğitim bilimleri alanında yapılan tez eğilimlerini inceleyen çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Albayrak'ın (2017) araştırmasında, frekans/yüzde gibi betimsel istatistik yöntemleri ile non-parametrik testler ve t-testi gibi kestirimsel istatistik yöntemlerinin sıkça tercih edildiği bulgular, çalışmanın güçlü bir destekçisi olarak öne çıkmaktadır. Küçüköğlü ve Ozan (2013) ve Çifçi'nin (2018) yaptığı çalışma bulguları da bu çalışmanın veri analizi bulgusunu desteklemektedir.

Bu çalışmanın bölüm/ana bilim dalı olarak bulgularının analizi incelendiğinde; araştırma konusuyla ilgili en fazla çalışmanın İngiliz Dili Eğitimi ve Yabancı Diller Anabilim Dalı'nda gerçekleştirildiği görülmektedir. Özellikle İngiliz Dili Eğitimi Programı ve Yabancı Diller Eğitimi Programları bu alanlarda en fazla çalışmanın yapıldığı bölümler olarak öne çıkmaktadır. Bu programların öne çıkması araştırmanın amaçları doğrultusunda olası bir bulgu niteliği taşımaktadır.

Çalışma kapsamında yer alan tezlerin 17 farklı üniversitede ve en fazla eğitim bilimleri enstitüsü bünyesindeki programlarda üretildiği ortaya çıkmıştır. Sönmez, Hastürk ve Ballıel Ünal'ın (2022) araştırması, tezlerin en çok eğitim bilimleri enstitüsü tarafından yayımlandığını ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, elde edilen verilerin sonuçlarına dair bulguları destekleyen bir nitelik taşımaktadır. Yabancı dil konuşma kaygısı kapsamında en fazla çalışmanın Çağ Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitesi bünyesindeki programlarda yapıldığı; daha sonra ise On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi bünyesindeki programlarda yapıldığı saptanmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma Türkiye'deki yabancı dil kaygısına yönelik gerçekleştirilmiş akademik araştırmaların mevcut durumunu ortaya koymakta ve özellikle eğitim bilimleri alanında yapılan çalışmaların yöntemsel ve konusal eğilimlerini analiz etmektedir. Bu bağlamda bulgular ve sonuçlardan yola çıkarak yabancı dil konuşma kaygısıyla ilgili incelenen tezlerin güncellik esasına dayanarak konu çeşitliliğinin artırılması önerilebilir. Çalışmalar incelendiğinde nicel araştırma yönteminin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Araştırmacıların nitel ve karma araştırma yöntemlerini tercih etmeleri adına rehberlik yapılabilir, nitel ve karma yöntemli çalışmalar desteklenebilir. Araştırmacıların farklı veri toplama araçlarına yönlendirilmesi, çeşitliliğin artırılmasına katkı sağlayabilir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2023 Ekim ayı itibarıyla uygulamaya geçirilen 4 temel becerili yazılı sınavların konuşma kaygısını nasıl etkileyebileceği incelenebilir. Araştırmacılar, yöntem bölümünde çalışmanın geçerlik, güvenirlik ve inandırıcılık yöntemlerine dair detaylı ve açıklayıcı açıklamalara odaklanılabilir. Verilerin toplanma süreci ile veri analizi kısımları, daha anlaşılır bir seviyede detaylandırılarak aktarılabilir. Türkiye ve yurtdışındaki yabancı dil konuşma kaygısı konusundaki çalışmalar incelenebilir. Makalelerin de dâhil edildiği çalışmalar yapılabilir. Yabancı dil kaygısı üzerine yapılan araştırmalarda, tezlerin daha çok yükseköğretim kademesindeki kurumlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer kademeler de araştırmalara dâhil edilerek alan yazınına katkı sağlanabilir. Alinyazına bu alanda katkı sağlamak için doktora çalışmalarına daha fazla yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Albayrak, E. (2017). *Türkiye'deki matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- [2] Arık, R.S. & Türkmen, M. (2009). *Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi*. I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 1-3 Mayıs, Çanakkale.
- [3] Aydın, Y. (2016). *Lise öğrencilerinin yabancı dil kaygısının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- [4] Brown, H.D. (2000). *Principle of language learning and teaching* (4th Ed.). Pearson Education: Longman.
- [5] Çalık, M. & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(174), 33-38.
- [6] Çifçi, M. (2018). *Okul öncesi eğitimi alanındaki araştırmaların yönelimleri: bir içerik analizi* (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- [7] Deveci, E., & Elaldı, Ş. (2022). Okul öncesi dönemde aile katılımına yönelik 2013-2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 173-185.
- [8] Harmer, J. (1991). *The practice of English language teaching*. London, New York: Longman.
- [9] Hatipoğlu, G., Özkan Hıdıroğlu, Y., & Tok, N. T. (2018). Türkiye'de eğitim yönetimi alanındaki makalelere yönelik bir içerik analizi. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 1362-1380.
- [10] Höl, D. & Kasımi, Y. (2022). A growing dilemma: English speaking anxiety-in-EFL classrooms: A review of research. *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 421-438. doi:10.29000/rumelide.1132581.
- [11] Horwitz, E. K. (1988). the beliefs about language learning of beginning university foreign language students. *The Modern Language Journal*, 72(3), 283-294. doi: 10.1111/j.1540-4781.1988.tb04190.x.
- [12] Jenkins, J. (2007). *English as Lingua Franca: Attitude and Identity*. Oxford University Press, Oxford.

- [13] Jumanazar qizi, P. D. (2024). The role of English as a global language. *International Journal of Informatics and Data Science Research*, 1(9), 59–62. <https://scientificbulletin.com/index.php/IJIDSR/article/view/292>
- [14] Keşaplı, G. & Çiftçi, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinin konuşma kaygıları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 54(1), 463-484.
- [15] Kırıl, B. & Kırıl, E. (2011). *Karma araştırma yöntemi*. 2 nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 27-29 April, Antalya. 294-298.
- [16] Kırmıt, Ö. F. (2022). Türkiye’de tarih ders kitapları ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 171-181
- [17] Küçükoglu, A. & Ozan, C. (2013). Sınıf öğretmenliği alanındaki lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 27-47.
- [18] Kurudayıoğlu, M. (2019).Yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin konuşma türleri açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 736-750. <https://doi.org/10.16916/aded.564277>.
- [19] Lin, T. C., Lin, T. J. & Tsai, C. C. (2014). Research trends in science education from 2008 to 2012: a systematic content analysis of publications in selected journals. *Internetonial Journal of Science Education*, 36 (8), 1346-1372.
- [20] Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. & Altman, D.G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta- analyses: the PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-269.
- [21] Öner, G. & Gedikoğlu, T. (2007). Ortaöğretim öğrencilerinin İngilizce öğrenimlerini etkileyen yabancı dil kaygısı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 6(2), 67-78.
- [22] Öngöz, S., Aydın, Ş., & Aksoy, D. (2016). Türkiye’de eğitim bilimleri alanında yapılan çoklu ortam konulu lisansüstü tezlerin eğilimleri. *Öğretim Teknolojileri Ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 5(1), 45-58.
- [23] Pappamihel, N. E. (2002). English as a second language students and English language anxiety: Issues in the mainstream classroom. *Proquest Education Journal*, 36(3), 327-355.
- [24] Polat, S. & Ay, O. (2016). Meta-sentez: kavramsal bir çözümleme. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*,4(1), 52-64.
- [25] Rao, P. (2019). The impact of social media on learning english: a critical study in english language teaching (ELT) context. *Research Journal of English (RJOE)*, 845, 266–274
- [26] Richard, J.C. (2008). *Teaching listening and speaking: from theory to practice*. Cambridge: Cambridge Press University.

- [27] Sarıgül, H. (2000). *Trait anxiety and foreign language anxiety and their effects on learners' foreign language proficiency and achievement* (Yüksek Lisans Tezi). Boğazici Üniversitesi, İstanbul.
- [28] Sönmez, D., Hastürk, H. G. & Ballıel Ünal, B. (2022). Türkiye’de eğitim ve öğretim alanında çevre eğitimi ile ilgili doktora tezlerinin incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 5(6), 298-321.
- [29] Sözbilir, M. & Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. *Essays in Education*, 24(1), 1-22.
- [30] Şahin Toptaş, A. (2023). Yabancı dil öğretmenlerinin yabancı dil konuşma kaygısına ilişkin görüşleri ve deneyimleri: nitel bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21(3), 1338-1359. <https://doi.org/10.37217/tebd.1328704> Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- [31] Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2009). Major issues and controversies in the use of mixed methods in the social and behavioral science. A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.) içinde, *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (ss. 3-50). Sage Publications Ltd.
- [32] Thomas, G. (2010). *Anxiety toolbox: The complete fear-free plan*. UK: HarperCollins E-Books.
- [33] Ültay, E. & Aydın, M. (2017). Fen bilimleri eğitiminde yapılmış nitel çalışmaların içerik analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 701-720.
- [34] Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 188-201.
- [35] Uzan, M. & Kana, F. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin duygusal algı becerilerinin değerlendirilmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 609-627.
- [36] Walsh, D. & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research. A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 50(2), 204-211.
- [37] Yakar, L., Demir, H. & İğde, H. (2022). Investigation of graduate theses in educational sciences between 2005-2020. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 294-321. <https://doi.org/10.18039/ajesi.970639>
- [38] Yıldırım, A. & Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- [39] Yıldız Altan, R., Genç Çopur, H. & Dağlıoğlu, H. E. (2021). Türkiye’de okul öncesi dönemde matematik alanında yapılan çalışmalara ilişkin bir içerik analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 619-653.
- [40] Zeeshan Naved, K. (2025). *The importance of the English Language in today's world*.<https://owlcation.com/humanities/importanceofenglishlanguages>

THE NECESSITY OF TEACHING EDUCATIONAL LAW IN UNIVERSITIES: A PHENOMENOLOGY STUDY

Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye

m.ibrahimakyurek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

Abstract: The aim of this study is to determine the necessity of teaching EL in universities in line with the views of students who have taken the Educational Law (EL) course. The study is a phenomenological research based on qualitative research method. The study group of the research consists of 25 undergraduate students who have taken and successfully completed the EL course as an elective at a state university in Türkiye in the academic year 2024-2025. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. The collected data were analyzed by descriptive analysis method. It was found that the EL course contributed to learning and practicing educational law (constitution, laws, regulations, etc.), raising awareness about the rights and responsibilities of educational stakeholders (teachers, students, parents, faculty members, administrators), producing legal solutions for teaching profession issues or other professional problems, raising awareness about universal legal rules and basic human rights [concepts such as rights, justice, equality, etc.], and contributing to MoNE-AEE. The EL course can be included in the programs as compulsory in Faculties of Education and compulsory/elective in other faculties of universities.

Keywords: Educational Law, university, student, Faculty of Education, teacher candidate.

Introduction

In today's fast and constantly evolving world of information and technology, it is important for individuals to act consciously. Acting consciously primarily requires being aware of one's human and professional rights. In addition, a sense of responsibility for one's current situation will make the individual successful. Merely knowing rights is not sufficient; it is essential to know how to defend them and where/how to act. In addition, they should try to prevent not only their own rights but also injustices around them. Students and educators are among the individuals who should know and defend their rights. It should be ensured that students and educators gain this awareness through training on rights and responsibility in educational institutions at all levels of education. One of these educational institutions is universities. Through university students' awareness of their rights and responsibilities, more just,

democratic, and successful universities will be established. The most important way to achieve this is for the Education Law (EL) course to be a mandatory subject for all students at universities. Thus, legal texts on rights and responsibilities in education will be learned and acted upon. Not only limited to the students of the Faculty of Education, but all university students should also receive this education, which will ensure that they will be conscious individuals both in their student and professional lives.

In Türkiye, the EL course is only offered as an elective in the undergraduate departments of the Faculties of Education (teacher training institutions) and in the postgraduate department of Educational Administration. The topics covered within the scope of the EL course are as follows: The necessity of collective living, rules and types of rules regulating social life, analysis of legal rules; sources of positive law, types of customary law, its benefits and drawbacks; basic concepts of educational law, law and administrative law, central - decentralized administration; public administration and its characteristics; the concept of sanction in law and disciplinary law; sources of administrative law; legal relationship and the concept of right; supervision of administration; duties, rights and responsibilities of education stakeholders; right to education in international conventions; basic laws establishing and regulating the Turkish education system; education in national education councils and development plans; right to education of refugees, asylum seekers and immigrants. Within the scope of legislation, the legal texts primarily analyzed are as follows: Constitution of the Republic of Türkiye (Law No. 2709, Date of Adoption: 18/10/1982), Basic Law No. 1739 on National Education, Law No. 222 on Primary Education, Law No. 7528 on Teaching Profession. According to the latest legal regulation on teacher training, selection and development in the Turkish Education System, Law No. 7528 on Teaching Profession, it was decided to establish the National Education Academy (Ministry of National Education [MoNE], 2024). To become a teacher in Türkiye, prospective teachers are required to attend the National Education Academy for 3 or 4 semesters after their undergraduate education at university. In this context, the Ministry of National Education Academy Entrance Examination (MoNE-AEE) includes educational law and legislation topics.

Considering the current situation and conditions in the world and in Türkiye, it is important to investigate the necessity of the EL course in universities. In this context, the aim of the study is to determine the necessity of teaching educational law in universities in line with the views of students who have taken the EL course. Within the scope of this purpose, student views on the necessity of Educational Law (EL) teaching in universities were described and interpreted.

Method

Research Design

The present study is phenomenology research, one of the qualitative research methods. In phenomenological research, researchers try to explain the experiences and the experiences of individuals directly obtained through these experiences in the process (Gedik, 2016). In addition, phenomenology is about phenomena that we are aware of but do not have in-depth understanding (Yıldırım & Şimşek, 2016). It focuses on how individuals make sense of experience and how they transform experience into consciousness as both individual and shared meaning (Patton, 2018).

Study Group

The study group of the research consists of 25 2nd, 3rd, 4th year undergraduate students who have taken the EL course as an elective and completed it successfully (students with a course grade of 80 and above based on 100 full points) in the Faculty of Education at a state university in Türkiye in the 2024-2025 academic year. In the study, the participant group was formed with the maximum diversity sampling method, one of the purposeful sampling methods. The purpose of the maximum diversity sampling method is to ensure the participation of representatives from all segments related to the problem, to document different diversities and to describe some important general patterns (Yıldırım & Şimşek, 2016; Miles & Huberman, 2019). Sampling diversity in the study was tried to be ensured by gender and class. The demographic characteristics of the participant students are as follows: 17 students were female and 8 were male; 7 students were 2nd grade, 12 students were 3rd grade, and 6 students were 4th grade.

Data Collection Tool

In the study, a personal information form was used to determine the demographic characteristics of the students. The gender and grade levels of the participants were determined. Students' views on the necessity of the EL course in universities were obtained through a semi-structured interview form. While creating the interview form, the literature on the subject was primarily reviewed. Necessary corrections were made to the interview form by consulting the opinions of three field experts (educational administration/law, measurement and evaluation, Turkish

language education). A pilot study was conducted with the revised interview form. After the pilot application, the interview form was finalized with the necessary arrangements.

Data Collection and Analysis

Before the interviews, participants were informed about the study, and appointments were made with them for the interview to collect data. The interviews were conducted face-to-face in an environment where both the researcher and the participant would feel comfortable, lasting between 10 to 15 minutes. Interview data were recorded in writing.

Interview data were transcribed on computer. Before data analysis, participant files were named as “A, B, C, D, ...”. The data were analyzed with descriptive analysis technique. The categories determined using descriptive analysis were described and quotations from the interviews were included.

In order to increase the internal validity of the research, the literature was reviewed in the preparation of the interview form and the opinions of the field experts were taken. In addition, direct quotations of participant discourses were reported to increase internal reliability.

Findings

The question “Should the EL course be compulsory in Faculties of Education (for prospective teachers)?” was answered by 21 students as yes, 2 students as undecided and 2 students as no. In addition, 23 students answered the question “Considering the legislation subjects within the scope of the Ministry of National Education Academy Entrance Examination (MoNE-AEE), which will be taken by those who want to become teachers in public schools, would the EL course contribute to the exam?” as yes and 2 students answered as undecided.

Student views on the necessity of the EL course in universities were analyzed. Regarding the necessity of the EL course at universities, 17 students emphasized that they learned and applied the subjects of educational law (constitution, law, regulation, etc.), 23 students emphasized that they became aware of the rights and responsibilities of education stakeholders (teachers, students, parents, faculty members, administrators), 10 students emphasized that they could produce legal solutions in teaching profession issues or other professional problems, 15 students emphasized that they became aware of universal legal rules and basic human rights [concepts such as rights, justice, equality, etc.], and 6 students emphasized that they contributed to MoNE-AEE.

The statements of some students who expressed their opinions for the research are given below.

"I have gained a lot of knowledge about the basic concepts of law, national educational laws, legislation. Since I am currently in the 4th grade, the concepts I am familiar with in educational law make it easier for me while studying legislation and laws." (D)

"Teaching basic principles of law to prospective teachers and introducing fundamental rights and freedoms, especially in the field of education, to prospective teachers is more than enough, and my expectation is that this course will be very useful for me in the future, especially when I become a teacher." (U)

"I realize my rights on behalf of my profession and know my right in a problem I will face in my future life." (F)

"I think I am now well equipped with basic knowledge of law and also of educational law." (E)

"Yes, we take courses about our profession as students, but honestly, I didn't know exactly what awaits us in the future, what rights we have in which situations. Learning these things as a student makes me feel a little bit safer." (K)

"It is useful to know what rights I have in my teaching profession or which institutions of the state I can interact with in case of negative situations." (L)

"In my opinion, educational law courses develop a sense of rights, justice, empathy and respect. These courses raise individuals who defend their rights and protect the rights of others." (G)

"It enabled us to create a perspective especially for MoNE-AEE, which is the first condition for appointment. We also became aware of what kind of applications there are about the situations we will encounter in professional life." (J)

Conclusion

It was concluded that the EL course should be compulsory in Faculties of Education. Thus, conscious individuals who know their rights and responsibilities will be more effective both in their daily (daily or student) and professional lives. In fact, it can be stated that a basic knowledge of educational law is required in all fields of universities. In this context, the EL course can be included in the programs as compulsory in Faculties of Education and compulsory/elective in other faculties of universities.

Considering the legislation subjects within the scope of MoNE-AEE, which will be taken by those who want to become teachers in public schools, it is concluded that the EL course will contribute to the exam. Thus, a part of the preparation for the exam can be carried out at the university. It can be stated that the EL course has a positive effect on both the course and exam processes of the students.

According to the students' opinions on the necessity of the EL course at universities, it was concluded that the subjects of educational law (constitution, laws, regulations, etc.) are learned and applied, awareness is raised about the rights and responsibilities of education stakeholders (teachers, students, parents, faculty members, administrators), legal solutions can be produced in teaching profession issues or other professional problems, awareness is raised about universal rules of law and basic human rights [concepts such as rights, justice, equality, etc.], and contributions are made for MoNE-AEE.

EH course contents in universities can be effectively created in line with “universal rules of law and fundamental human rights, student, educator and professional rights and responsibilities, and rules regulating social life” and can be revised according to the current developments of the age. In the current study, students' views on the necessity of the EL course in universities were analyzed on the basis of qualitative method. Quantitative or mixed-method research can be conducted on the necessity of the EL course in universities. Correlational studies can be conducted between variables such as EL course and ethical behavior. In addition, the participant group in this study consisted of students, studies in which the participant group is educators can also be designed.

References

- Gedik, N. (2016). Olgubilim (Fenomenoloji). M. Y. Özden, & L. Durdu (Eds.), *Eğitimde üretim tabanlı çalışmalar için nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı. [Qualitative research methods for production-based studies in education]
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2019). *Nitel veri analizi*. (trans. ed. M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem A. [Qualitative data analysis]
- MoNE (2024). *Öğretmenlik Meslek Kanunu (7528 sayılı)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241018-1.htm> [Law on Teaching Profession (No. 7528)]
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (trans. ed. S. Akbaba Altun, & A. Ersoy). Ankara: Pegem A. [Qualitative evaluation and research methods]
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin. [Qualitative research methods in the social sciences]

THE EFFECT OF TEACHER SELF-EFFICACY BELIEF ON ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION: A SAMPLE OF PEDAGOGICAL FORMATION STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye

m.ibrahimakyurek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the effect of teacher self-efficacy beliefs on attitudes towards teaching profession. This study was designed in a descriptive relational survey model. The sample of the study consisted of 334 pedagogical formation students studying at the relevant state university in the 2024-2025 academic year. In the study, “Teacher self-efficacy beliefs scale” developed by Çolak et al. (2017) to determine the level of teacher self-efficacy belief and “Attitude towards teaching profession scale” developed by Kahramanoğlu et al. (2018) to determine the attitude towards teaching profession were used. Pedagogical formation students had high levels of teacher self-efficacy beliefs and very high levels of attitudes towards the teaching profession. There is a moderate positive and significant relationship between teacher self-efficacy beliefs and attitude towards teaching profession. Teacher self-efficacy belief is an important predictor of attitude towards teaching profession. Joint projects and activities between the Ministry of National Education and Faculties of Education can contribute to the development of prospective teachers. Thus, it may be possible to increase the competencies related to the profession.

Keywords: Teacher self-efficacy beliefs, attitude towards teaching profession, pedagogical formation, undergraduate student, pre-service teacher.

INTRODUCTION

Teacher self-efficacy beliefs are teachers' beliefs about their confidence and competence while practicing their profession. Inadequacy beliefs in this regard will cause them to carry out the teaching profession unsuccessfully. In addition, self-efficacy beliefs will also affect their attitudes towards the teaching profession. If their self-efficacy beliefs are high, their attitudes towards the profession will be positive, and if their self-efficacy beliefs are low, their attitudes towards the profession will be negative. This situation will lead to the failure of education and training processes and effective schools will not be created. It is important to examine the self-efficacy beliefs and attitudes towards the profession of pedagogical formation students who want to become teachers. Pedagogical formation students are students who are studying in faculties other than the Faculty of Education and are in the graduation stage (senior year). In this context, the aim of the study is to determine the effect of teacher self-efficacy beliefs on attitudes towards teaching profession. The sub-problems determined in this direction are as follows:

1. What is the level of pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs?

2. What is the level of pedagogical formation students' attitudes towards teaching profession?
3. What is the relationship between pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs and their attitudes towards teaching profession?
4. Do pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs significantly predict their attitudes towards teaching profession?

METHOD

Model of the Research

This study was designed as a descriptive correlational survey model. Correlational survey is a quantitative research model that helps to determine the existence and degree of co-variance between two or more variables (Karasar, 2015).

Population and Sample

In order to carry out this study, Ethics Committee Approval (Selçuk University Rectorate Faculty of Education Dean's Scientific Ethics Evaluation Committee's letter dated 13.11.2024 and numbered E-91492561-605-863079) was obtained.

The population of the study consisted of 1407 4th grade undergraduate students/pre-service teachers studying in different faculties (except the Faculty of Education) at a state university in Turkey and receiving pedagogical formation training (Council of Higher Education [CoHE], 2024). When the sample size of the study is calculated according to the 95% confidence interval (Büyüköztürk et al., 2012), the lower limit is 306. The sample of the study consisted of 334 pedagogical formation students studying at the relevant state university in the 2024-2025 academic year. According to the population in this study, the sample number is sufficient according to the 95% confidence interval.

The sampling of pedagogical formation students was carried out using simple random sampling. Randomness is related to the equal probability of units being selected for the sample (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2012). Table 1 presents descriptive statistics on demographic variables (gender, age and faculty/school).

Table 1

Descriptive Statistics on Demographic Variables

Variables		N	%
Gender	Female	269	80.5
	Male	65	19.5
Age	21-22 years old	111	33.2
	23-24 years old	166	49.7
	25 years and older	57	17.1
Faculty/College	Faculty of Literature	53	15.9
	Faculty of Science	65	19.5
	Faculty of Fine Arts	13	3.9
	Faculty of Economics and Administrative Sciences-Communication-Technology-	14	4.2
	Veterinary Medicine		

Faculty of Architecture and Design	15	4.5
Faculty of Health Sciences	102	30.5
Faculty of Sport Sciences	11	3.3
Faculty of Tourism	36	10.8
Faculty of Agriculture	13	3.9
Colleges (Health Sciences-Vocational-Civil Aviation-Applied Sciences-Foreign Languages)	12	3.6
Total	334	100

According to the gender variable, it is seen in the table that females are more than males with 80.5%. According to the age variable, the group with the highest proportion is 23-24 years old with 49.7% and the group with the lowest proportion is 25 years old and above with 17.1%. According to the faculty/school variable, the group with the highest rate is the Faculty of Health Sciences with 30.5% and the group with the lowest rate is the Faculty of Sports Sciences with 3.3%.

Data Collection Tools

Teacher self-efficacy beliefs scale

In the study, “Teacher self-efficacy beliefs scale” developed by Çolak, Yorulmaz, and Altinkurt (2017) was used to determine the level of teacher self-efficacy belief. The teacher self-efficacy belief scale is a five-point Likert-type scale. The teacher self-efficacy belief scale was developed based on 27 items and four theoretical dimensions (academic, professional, social and intellectual self-efficacy).

As a result of the confirmatory factor analysis conducted to verify the factor design of the scale, the t values for the explanatory status of the latent variables to the observed variables were found to be significant at the .01 level. Since all items had significant t values, each indicator was included in the model. The results of the analysis are shown in Table 2.

Table 2

Confirmatory Factor Analysis Results of Teacher Self-Efficacy Beliefs Scale

Fit measurements	Measurement value	The reference range
p	.00	< .01
X ² /sd	1.67	≤ 3
RMSEA	.04	≤ .05
SRMR	.04	≤ .05
NNFI	.96	≥ .95
CFI	.97	≥ .95

In most confirmatory factor analyses, it is normal for the p value to be significant due to the large sample size. When the alternative fit indices are examined, X²/sd, RMSEA, SRMR, NNFI and CFI values have an excellent fit. The four-factor structure of the scale consisting of 27 items was confirmed as a model.

Within the scope of reliability analysis, item analysis was performed using item-total correlation and the reliability of the scale was examined using cronbach alpha. The results of the analysis are shown in Table 3.

Table 3

Reliability Analysis Results of Teacher Self-Efficacy Beliefs Scale

Dimensions	Alpha value	Item-total correlation
Teacher self-efficacy beliefs scale	.95	.52-.72

In the table, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the teacher self-efficacy belief scale is .95. Cronbach's alpha coefficient is sufficient for the reliability of the scale scores. Item-total correlations ranged between .52 and .72. Correlation results indicate that the items distinguish individuals well.

Attitudes towards teaching profession scale

In the study, the “Attitude towards teaching profession scale” developed by Kahramanoğlu, Yokuş, Cücük, Vural, and Şiraz (2018) was used to determine the attitude towards teaching profession. The attitude towards teaching profession scale is a five-point Likert-type scale. The attitude towards teaching profession scale was developed based on 12 items and a single theoretical dimension.

As a result of the confirmatory factor analysis conducted to verify the factor design of the scale, the t values for the explanatory status of the latent variables to the observed variables were found significant at .01 level. Since all items had significant t values, each indicator was included in the model. The results of the analysis are shown in Table 4.

Table 4

Confirmatory Factor Analysis Results of Attitude Towards Teaching Profession Scale

Fit measurements	Measurement value	The reference range
p	.00	< .01
X ² /sd	1.58	≤ 3
RMSEA	.02	≤ .05
SRMR	.04	≤ .05
NNFI	.98	≥ .95
CFI	.99	≥ .95

In most confirmatory factor analyses, it is normal for the p value to be significant due to the large sample size. When the alternative fit indices are examined, X²/sd, RMSEA, SRMR, NNFI and CFI values have an excellent fit. The one-factor structure of the scale consisting of 12 items was confirmed as a model.

Within the scope of reliability analysis, item analysis was performed using item-total correlation and the reliability of the scale was examined using cronbach alpha. The results of the analysis are shown in Table 5.

Table 5

Reliability Analysis Results of Attitude Towards Teaching Profession Scale

Dimensions	Alpha value	Item-total correlation
Attitude towards teaching profession scale	.87	.51-.65

In the table, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the attitude towards teaching profession scale is .87. Cronbach's alpha coefficient is sufficient for the reliability of the scale scores. Item-total correlations ranged between .51 and .65. The correlation results show that the items discriminate individuals well.

Data Collection and Analysis

The instrument was administered in December 2024. Within the scope of normality analysis, standard deviation, skewness and kurtosis coefficients, mean, median and mode values were examined. The calculated standard deviation, skewness and kurtosis values were .53, -.60, .98 for the teacher self-efficacy belief scale and .50, -1.26, 1.32 for the attitude towards teaching profession scale. The kurtosis and skewness values for each scale are between ± 2 . The values indicate that the data set is normally distributed (George & Mallery, 2010). In addition, the mean, median and mode values calculated respectively are 4.11, 4.14, 4.07 in the teacher self-efficacy belief scale and 4.40, 4.50, 5.00 in the attitude towards teaching profession scale. The fact that the mean, median and mode values for each scale are close to each other shows that the data set is normally distributed (Hair, Ringle, & Sarstedt, 2011). In this context, parametric test techniques were applied to test the sub-problems of the study.

Arithmetic mean and standard deviation techniques were used. The relationships between variables were calculated with Pearson product-moment correlation coefficient (r). Multiple linear regression analysis was performed to determine the level of prediction of the independent variable to the dependent variable. The interpretation of regression analyses was based on the standardized Beta (β) coefficients and t-test results regarding the significance of these coefficients.

RESULTS

Within the scope of the first sub-problem of the study, the level of pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs was examined. Table 6 presents descriptive statistics on the level of teacher self-efficacy beliefs.

Table 6

Descriptive Statistics on Teacher Self-Efficacy Beliefs Level

Dimensions	N		SD
Academic self-efficacy	334	4.02	.67
Professional self-efficacy	334	4.38	.56
Social self-efficacy	334	4.20	.67
Intellectual self-efficacy	334	3.79	.69
Teacher self-efficacy beliefs (General)	334	4.11	.53

In the table, pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs are at the level of "agree" ($\bar{x}$ = 4.11). In addition, in the dimensions of professional self-efficacy ($\bar{x}$ = 4.38) and social self-efficacy ($\bar{x}$ = 4.20), students' perceptions of the level of teacher self-efficacy beliefs

are at the level of “completely agree”; in the dimensions of academic self-efficacy ($\bar{x}$ = 4.02) and intellectual self-efficacy ($\bar{x}$ = 3.79), students' perceptions of the level of teacher self-efficacy beliefs are at the level of “agree”. When the dimensions are analyzed, the dimension in which students perceive the level of teacher self-efficacy beliefs the highest is professional self-efficacy and the dimension in which students perceive the lowest is academic self-efficacy.

Within the scope of the second sub-problem of the study, the level of pedagogical formation students' attitudes towards teaching profession was examined. In Table 7, descriptive statistics related to the level of attitudes towards teaching profession are given.

Table 7

Descriptive Statistics Regarding the Level of Attitude Towards Teaching Profession

Dimensions	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>SD</i>
Attitude towards teaching profession	334	4.39	.50

In the table, pedagogical formation students' attitudes towards teaching profession are at the level of “completely agree” ($\bar{x}$ = 4.39).

Within the scope of the third sub-problem of the study, the level of the relationship between pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs and their attitudes towards teaching profession was examined. Table 8 shows the results of correlation analysis between variables.

Table 8

Correlation Analysis Results Between Variables

Variables	1	2
1. Teacher self-efficacy beliefs	1.00	.62*
2. Attitude towards teaching profession		1.00

* $p < .01$

In the table, there is a moderate positive significant relationship between teacher self-efficacy beliefs and attitude towards teaching profession ($r = .62$, $p < .01$). As the level of teacher self-efficacy belief increases, there may be a moderate increase in the level of attitude towards teaching profession. In addition, as the level of attitude towards teaching profession increases, there may be a moderate increase in the level of teacher self-efficacy beliefs.

The fourth sub-problem of the study examined whether pedagogical formation students' teacher self-efficacy beliefs significantly predicted their attitudes towards teaching profession. Table 9 shows the results of multiple linear regression analysis for the prediction of attitude towards teaching profession.

Table 9

Multiple Linear Regression Analysis Results for Predicting Attitude Towards Teaching Profession

Variables	<i>B</i>	<i>Standard Error B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Dual r</i>	<i>Partial R</i>
-----------	----------	-------------------------	---------	----------	----------	---------------	------------------

Constant		2.005	.167		11.978	.000		
Teacher self-efficacy beliefs		.582	.040	.621	14.430	.000	.621	.621
$R = .621$	$R^2 = .385$	$F_{(1, 332)} = 208.222$		$p = .000$				

* $p < .01$

When the binary and partial correlations between the predictor variable and the predicted (dependent) variable are analyzed in the table, there is a positive and moderate ($r = .62$) relationship between teacher self-efficacy belief and attitude towards teaching profession ($R = .621$, $R^2 = .385$, $p < .01$). The teacher self-efficacy belief variable explains 39% of the total variance in the attitude towards teaching profession score.

When the t-test results regarding the significance of the regression coefficients were analyzed, it was found that the teacher self-efficacy belief variable was a significant predictor of the attitude towards teaching profession variable. According to the regression analysis results, the regression equation (mathematical model) for the prediction of attitude towards teaching profession is as follows: Attitude towards teaching profession = $.582$ Teacher self-efficacy belief.

DISCUSSION, CONCLUSION AND SUGGESTIONS

It was concluded that pedagogical formation students' self-efficacy beliefs were at a high level. It was also concluded that their attitudes towards the profession were also at a very high level. The results show that pre-service teachers' efficacy and attitudes towards teaching are positive. This is an important factor for the schools and students of the future.

It was concluded that there was a significant positive relationship between pedagogical formation students' self-efficacy beliefs and attitudes towards the profession at a moderate level. The results show that the self-efficacy beliefs of pre-service teachers and their attitudes towards the profession are positively correlated. It can be stated that as the self-efficacy belief increases, the attitude towards the profession will be positive, and as the attitude towards the profession is positive, the self-efficacy belief will increase.

It was concluded that pedagogical formation students' self-efficacy beliefs were a significant predictor of their attitudes towards the profession. The results show that pre-service teachers' self-efficacy beliefs explain their attitudes towards the profession.

Joint projects and activities between the Ministry of National Education and Faculties of Education can contribute to the development of prospective teachers. Thus, it may be possible to increase the competencies related to the profession.

In the current study, pre-service teachers who are pedagogical formation students are the participants. Studies on teacher self-efficacy beliefs and attitudes towards the teaching profession can be conducted with teachers or pre-service teachers who are students of the Faculty of Education.

The current study is based on quantitative method. Qualitative or mixed-method studies can be conducted on teacher self-efficacy beliefs and attitudes towards teaching profession.

REFERENCES

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A. [Scientific research methods]

- CoHE (2024). 2023-2024 academic year statistics. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Çolak, İ., Yorulmaz, Y. İ., & Altinkurt, Y. (2017). The validity and reliability study of teacher self-efficacy beliefs scale. *MSKU Journal of Education*, 4(1), 20-32. <https://doi.org/10.21666/muefd.319209>
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Hair, J., Ringle, C., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-151. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>
- Kahramanoğlu, R., Yokuş, E., Cücük, E., Vural, S., & Şiraz, F. (2018). The validity and reliability study of attitudes towards teaching profession scale (ATTPS). *Turkish Studies-Education*, 13(11), 1669-1686. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13561>
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel. [Scientific research method: Concepts, principles, techniques]

SÖZ VARLIĞI SORUNSAKINA TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ BAKIŞI: BİR FENOMENOLOJİ ÇALIŞMASI

Öğretmen Adayı İREM AYHAN

Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, irem.ayhan2004@gmail.com

ORCID ID: 0009-0000-8811-7833

Doç. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, m.ibrahimakyurek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının sahip oldukları söz varlıkları ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüş ve bilgi durumunu belirlemektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) araştırmasıdır. Bu araştırmanın çalışma grubunu, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde eğitim gören 3. ve 4. sınıf düzeyindeki 15 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veriler, 2024-2025 eğitim öğretim yılı aralık ayı içerisinde toplanmıştır. Görüşme tekniği ile verilere ulaşılmış, verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular düzenlenip yorumlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının görüşlerinin analiz edilmesi sonucu 8 kategori oluşmuştur. Bu kategoriler sırasıyla; söz varlığının tanımı, söz varlığı ile kültür arasındaki ilişki, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına olumlu etkileri, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına olumsuz etkileri, üniversitede alınan edebiyat derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, kitap okuma alışkanlığının Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, sosyal medyanın Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi şeklindedir. Söz varlığı konusunda millî bir bilinç oluşturmak amacıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çeşitli projeler, eğitim programları ve sertifika programları düzenlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, Türkçe, Türkçe öğretmeni adayları, Görüşme, Fenomenoloji

1. GİRİŞ

Dil; bireylerin duygu, düşünce ve isteklerini aktarmaya yarayan bir bildirişme aracıdır. Dil insanı insan ve milleti millet yapan yegâne unsurlardan biridir. Milletler kültürlerini, birikimlerini ve değer yargılarını dil sayesinde gelecek kuşaklara aktarır. Bu açıdan dil, geçmiş ile gelecek arasında kurulan bir köprü görevini üstlenmektedir. Bu aktarım ise, dilin sahip olduğu söz varlığı ile gerçekleştirilir. Bireyler, dillerin günümüze aktardığı söz varlığı unsurlarıyla konuşur ve iletişim kurarlar. Dillerin söz varlığı ne kadar zenginse dili

konuşanların da anlama ve anlatma becerisi o ölçüde daha gelişmiş olacaktır. Bu bağlamda insanların kendilerini ifade edebilme gücü, sahip olduğu söz varlığının çeşitliliğine bağlıdır. Göçer (2016)’e göre “Kişinin sahip olduğu söz varlığı, dilin en temel iki ayağı olan anlama ve anlatma yetilerini nitelikli ve faydalı bir şekilde kullanmasını sağlayan zenginliğidir.” Tüm bunlar neticesinde söz varlığının, birey ve toplum açısından büyük önemi görülmektedir.

“Söz varlığı” ile ilgili çalışmalarda, kavramın sınırlandırılmasında ve terminolojide henüz birlik sağlanamamıştır (Demir, 2016). Literatür ve alanla ilgili araştırmalar incelendiğinde kelime hazinesi, söz dağarcığı, kelime serveti ve söz varlığı terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu adlandırmaların birbirinden farklı olmadığı söylenebilir (Baş, 2007). Ancak “söz varlığı” terimini bunlardan ayrı tutmak gerekir. Çünkü kelime hazinesi, söz dağarcığı vb. kavramlar çoğunlukla bir kişinin sahip olduğu kelimeler anlamına gelir. Ancak söz varlığı kavramı bir dil için söz konusu olabileceği gibi o dilin kullanıcıları (belli bir sınıf kademesindeki öğrenciler, dili konuşan kişiler, belirli bir zümre) için de olabilmektedir. Örneğin bir dil için “Türkçenin söz varlığı”, bireyler için ise “Üniversite öğrencilerinin söz varlığı” gibi... Literatür incelendiğinde belli bir grubun ya da zümrenin “söz varlığı” kavramı hakkında bilgi ve görüşlerini derleyen araştırmalara rastlamamaktayız. Başka bir deyişle, bireylerin bizzat kendilerinin sahip olduğu söz varlığı ile Türkçenin çeşitli etkenler karşısında değişen, gelişen söz varlığını değerlendirmesini amaçlayan araştırmalar alanyazında tespit edilmemiştir. Literatür tarandığında bu eksikliğin farkına varılmış, alana bu kapsamda bir çalışma kazandırılmak istenmiştir. Bu çalışma kapsamında katılımcıların almış oldukları derslerin, günlük yaşamda kazandıkları alışkanlıkların ve çağımızın vazgeçilmezi olan sosyal medyanın onların söz varlığı üzerindeki etkileri bizzat kendilerinden alınan yanıtlarla derlenmiştir. Araştırmanın özgünlüğünü ve önemini bu gerekçeler sağlayarak alana örnek teşkil etmektedir. Araştırma konusunu, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde eğitim gören 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin söz varlığına ilişkin bilgileri ve düşünceleri oluşturmuştur. Bu bağlamda araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının sahip oldukları söz varlığı ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüş ve bilgi durumunu belirlemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) araştırmasıdır. Günlük yaşantımızda olgular çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derin bir bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bu olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma tabanı oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünde eğitim gören lisans düzeyinde 15 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırma, öğretmen adaylarının görüşlerine göre gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sadece Türkçe Öğretmenliği Bölümü öğrencileriyle sınırlandırılmış olmasının sebebi, “söz varlığı” kavramının Türkçe alanıyla ilintili bir konu olmasıdır. Böylece araştırma

sorularına daha nitelikli ve etkili cevaplar alınacağı düşünülmüştür. Katılımcılar 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden seçilmiştir. Ayrıca cinsiyet faktörü de dikkate alınmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmen adayları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kritik durum örnekleme olarak nitelendirilen örneklem türü yardımıyla belirlenmiştir. Kritik durum örneklemede, kritik bir durum ya da durumların varlığına işaret eden göstergelerden biri “Bu grup belirli bir problemle karşılaşıyorsa diğer bütün gruplar da bu problemle karşılaşır.” şeklinde bir yargının var ya da yok olmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarına Ait Özellikler

KOD	CİNSİYET	SINIF DÜZEYİ
A	Erkek	3. sınıf
B	Kadın	3. sınıf
C	Erkek	4. sınıf
D	Erkek	4. sınıf
E	Kadın	3. sınıf
F	Erkek	3. sınıf
G	Kadın	4. sınıf
H	Erkek	4. sınıf
I	Kadın	4. sınıf
İ	Kadın	3. sınıf
J	Erkek	4. sınıf
K	Erkek	4. sınıf
L	Kadın	3. sınıf
M	Kadın	3. sınıf
N	Kadın	4. sınıf

Veri toplama aracı

Araştırmada öğretmen adaylarının demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacının hazırladığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu form ile katılımcıların cinsiyet ve sınıf düzeyi belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının görüşleri, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Patton (1987)’a göre görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun bakış açısını anlamaktır. Görüşme sürecinde, sorulan sorulara, karşı tarafın rahat, dürüst ve doğru bir şekilde tepkide bulunmasını sağlamak görüşmecinin temel görevidir. Görüşme formu oluşturulurken ilgili alanyazın taranmış, Eğitim Bilimleri alanındaki bir uzmanla birlikte düzenlemeler yapılmıştır. En son düzenlenen görüşme formu ile pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamasından sonra yapılan düzenlemeler sonucunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Verilerin toplanması

Bu araştırmada veriler, 15 Türkçe öğretmeni adayı ile yapılan görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen veriler katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Yapılan görüşmelerin kayıt süresi 5-10 dakika arasındadır. Veriler, 2024-2025 eğitim öğretim yılı aralık ayı içerisinde toplanmıştır. Araştırmaya veri toplamak için

gerekli izinler alınmıştır. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Etik Kurulu'nun 13.12.2024 tarih ve 897337 sayılı yazısı ile onaylanmıştır.

Verilerin analizi

Görüşme tekniği kullanılarak verilere ulaşılmış bu araştırmada verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Görüşmede “Türkçe öğretmeni adaylarının sahip olduğu söz varlığı ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüşleri” tema olarak belirlenmiştir. Araştırmanın başlangıcında belirlenmiş olan kategorilere uygun birtakım kodlar oluşturulmuştur. Ortaya çıkan bulgular yorumlanarak incelenmiştir. Araştırmada inandırıcılığı sağlamak ve öğretmen adaylarının görüşlerini daha açık yansıtabilmek için doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Ayrıca, katılımcıların gerçek ismi yerine takma isimler (A, B, C gibi) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Türkçe öğretmeni adaylarının sahip olduğu söz varlığı ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüşleri teması altında yer alan kategoriler, kodlar ve frekanslar tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sahip Oldukları Söz Varlığı ile Türkçenin Söz Varlığına İlişkin Görüşleri

Tema	Kategoriler	Kodlar	f
Söz varlığının tanımı		Toplumsal hayatta kişilerin ya da grupların kullanmış oldukları gündelik kelimeler	9
		Sesler, jestler ve mimikler	4
		Atasözleri, deyimler ve deyişler	3
		Geçmişten günümüze, nesiller arası bize aktarılan kelimeler	2
		Günlük hayatta kullanmayıp pasif şekilde sahip olduğumuz kelimeler	2
		Dilin temel yapı taşı	1
		Toplam	21
Söz varlığı ile kültür arasındaki ilişki		Kültürel farklılıklar (yöre, şive vb.)	7
		Gelecek nesillere kültürel aktarım	6
		Atasözü, deyim, ikileme, kalıplaşmış söz, jest ve mimik aktarımı	3
		Kültür seviyesi	2
		Sosyoekonomik düzey	2
		Toplam	20
Yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına OLUMLU etkileri		Halk tarafından daha kısa ve kolay telaffuza sahip olan sözcüğün benimsenip kullanılması (örneğin uçan kamera yerine “drone”, çok oturgaçlı götürgeç yerine “otobüs” kelimeleri gibi)	4
		Diğer dillerle ve milletlerle olan iletişimi kuvvetlendirme	3
		İfade gücünü zenginleştirme	3
		Söz varlığını nicel olarak artırma	3
		Yabancı dil öğrenirken kolaylık sağlama	1
		Toplam	14

Türkçe öğretmeni adaylarının sahip olduğu söz varlığı ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüşleri	Yabancı dillerden alınan sözcüklerin	Dilin kimliğini ve özgünlüğünü zedeleme	4
	Türkçenin söz varlığına	Dilde yabancılaşmaya ve yozlaşmaya neden olma	3
	OLUMSUZ etkileri	Kültürü olumsuz etkileme	3
		Nesiller arası kopukluğa neden olma	1
		Toplam	11
	Üniversitede alınan Edebiyat derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi	Eski Türk edebiyatı ve Halk edebiyatı derslerinde yeni kelimeler öğrenerek söz varlığını geliştirme	11
		Yeni Türk edebiyatı ve Çocuk edebiyatı derslerinin söz varlığına etkisinin olmaması	4
		Edebiyat derslerinin tümünün söz varlığına çok az etkisinin olması veya hiç etkisinin olmaması	3
		Alana özgü öğrenilen terimlerin söz varlığını geliştirmesi	1
		Dersi veren öğretim üyelerinin fayda sağlayarak sahip olunan söz varlığına katkı sağlaması	1
		Toplam	20
	Kitap okuma alışkanlığının Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi	Söz varlığına çok olumlu bir etkisinin olması	15
		Yeni kelimeler öğrenerek söz varlığını geliştirme	14
		Kitap okumanın geliştirmiş olduğu söz varlığı sayesinde akıcı bir konuşma ve etkili iletişim kurma becerisine sahip olma	3
		Eski dönemlere (Tanzimat Dönemi, Türk edebiyatı klasikleri gibi) ait kitaplarda geçen kelimeleri bağlamdan çıkararak söz varlığına dahil etme	2
		Toplam	34
Sosyal medyanın Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi		Söz varlığını olumsuz yönde etkileme	7
		Hem olumlu hem de olumsuz etkileme	5
		Katılımcıların şahsi söz varlığını etkilemeyip toplumun ve Türkçenin söz varlığını olumsuz etkileme	5
		Dili yozlaştırıp özünü kaybetmesine neden olma	2
		İletişim kurmayı olumsuz etkileyerek kopukluğa neden olma	2
		Söz varlığına yeni kelimeler ekleyerek olumlu etkileme	1
		Toplam	22
	Söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi	Söz varlığının gelişmiş olması ile kendini daha kolay ve iyi ifade edebilme	12
		Öğretmen adaylarının sahip olduğu söz varlığının kendini ifade etmede yeterli düzeyde olduğunu düşünme	9
		Konuşma yeteneğini geliştirme ve insanlarla olan iletişimi olumlu etkileme	3
		Gelişmiş söz varlığının kendini ifade etme yeterliğini ve dolayısıyla öz güveni artırması	2
		Kendini ifade etmede ara ara zorlanma	2
Söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi		Sahip olunan söz varlığının kendini ifade etmede ortalama düzeyde olduğunu düşünme	2
		Sahip olunan söz varlığının kendini ifade etmede yetersiz olduğunu düşünme	2
		Toplam	32

Türkçe öğretmeni adaylarının, sahip oldukları söz varlığı ile Türkçenin söz varlığına ilişkin görüşleri tablo 2’de verilmiştir. Öğretmen adaylarının söz varlığına ilişkin görüşlerinin analiz edilmesi sonucunda 8 kategori oluşmuştur. Bu kategoriler sırasıyla; *söz varlığının tanımı, söz*

varlığı ile kültür arasındaki ilişki, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına olumlu etkileri, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına olumsuz etkileri, üniversitede alınan edebiyat derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, kitap okuma alışkanlığının Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, sosyal medyanın Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi şeklindedir. Öğretmen adaylarının söz varlığının tanımına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

Katılımcılardan B'nin görüşü: "Söz varlığı toplumda bulunan bir kişinin ya da zümrenin kullandığı kelimelerdir. Dil edinim sürecinden beri sahip olunan kelimeler olarak tanımlayabilirim söz varlığını."

Katılımcılardan E'nin görüşü: "Söz varlığı, bir dilin tüm unsurlarını kapsar. İçinde sesleri, jestleri ve mimikleri barındırır."

Katılımcılardan G'nin görüşü: "Bir toplumun ya da bir grubun kullandığı tüm kelimeler, deyimler, değişler ve atasözlerinin tamamı söz varlığını oluşturur."

Türkçe öğretmeni adaylarının, söz varlığı ile kültür arasındaki ilişkiye ait görüşleri aşağıda sunulmuştur.

Katılımcılardan I'nın görüşü: "Bence aralarında çok kuvvetli bir ilişki var. Örneğin Arap kültüründe deve ile ilgili birçok kavram, deyim, özdeyiş varken bizde çok fazla yok. Çünkü onların kültüründe deve büyük bir öneme sahip. Dolayısıyla söz varlıklarında bununla ilgili birçok örnek var. Bizde de buna kurt ve at örneğini verebiliriz."

Katılımcılardan B'nin görüşü: "Farklı kültürlerde yetişen bireylerin söz varlıkları arasında farklılıklar vardır diyebilirim. Türk kültürü bazında düşündüğümde de şive farkları dolayısıyla söz varlığının değişim gösterdiğini söyleyebilirim. Örneğin, doğuda ve batıda yetişen bireylerin birbirinden farklı söz varlığına sahip olduğunu düşünüyorum."

Katılımcılardan İ'nin görüşü: "Dil, kültürü aktarma aracıdır. Kültürü diğer nesillere aktarmak için dili kullanıyoruz. Dili oluşturan da söz varlığıdır. O yüzden söz varlığı kültürün aktarılmasına, nesilden nesle devam etmesine katkı sunar. Aralarında çok yakın bir ilişki var diyebilirim."

Öğretmen adayları, yabancı dillerden Türkçeye alınan sözcüklerin söz varlığımıza olumlu etkilerini aşağıdaki gibi değerlendirmiştir.

Katılımcılardan C'nin görüşü: "Olumlu etkilerini şöyle açıklayabilirim: Yabancı dillerden dilimize geçen bazı kelimelerin tam karşılığını Türkçede bulamayabiliyoruz. En basitinden 'çok oturgaçlı götürgeç' yerine otobüs, 'uçan kamera' yerine drone kelimesinin kullanılmasını örnek verebilirim. Türkçeye geçişi zor olan kelimeleri, bu halleriyle benimseyip kullanmamızın Türkçenin söz varlığını olumlu etkilediğini söyleyebilirim."

Katılımcılardan D'nin görüşü: "Olumlu etkisini şöyle açıklayabilirim: Yabancı dillerden alınan sözcükler dilimizin diğer dillerle olan iletişimini kuvvetlendirir. Örneğin, dilimizdeki Arapça kelimeler bizim İslam dünyası ve doğu toplumlarıyla olan ilişkimizi oluşturur. Mesela 'hakikat' kelimesini bir Arap ya da İranlı kullandığı zaman anlamını anlayabiliyoruz bu kelimeler vasıtasıyla."

Katılımcılardan H'nin görüşü: *"Yabancı sözcükler Türkçeye zenginlik katar. Alınan yabancı kelimeler yeni kavramları ifade etmeyi kolaylaştırır. Olumlu etkisini bu şekilde değerlendirebilirim."*
Öğretmen adayları, yabancı dillerden Türkçeye alınan sözcüklerin söz varlığımıza olumsuz etkilerini aşağıdaki gibi değerlendirmiştir.

Katılımcılardan I'nın görüşü: *"Alınan yabancı sözcükler yüzünden öz Türkçemizi biraz kaybetmeye başlıyoruz. Türkçemizi kaybetmeye başladığımız için kültürümüz de bundan etkileniyor. Farklı kültürdeki unsurlar bize dahil oluyor ve dilimizin özgünlüğü de yavaş yavaş elden gidiyor."*

Katılımcılardan N'nin görüşü: *"İslamiyet'ten sonra çok fazla yabancı etkisinde kaldığımız için Türkçe artık gücünü, kimliğini yitirmeye başlamış diye düşünüyorum."*

Katılımcılardan A'nın görüşü: *"Olumsuz etkisi şu olabilir: Dilde yabancılaşmaya, yozlaşmaya neden olabilir. Çok fazla yabancı kelime almak mevcut dili bozabilir."*
Öğretmen adayları, üniversitede aldıkları edebiyat derslerinin kişisel söz varlıklarına olan etkilerini aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir.

Katılımcılardan G'nin görüşü: *"Eski Türk edebiyatı ve Halk edebiyatı derslerinde farklı dillere ait çeviri metinler okudum. Dolayısıyla eski dile ait kelimeler öğrendim. Bilmediğim kelimeleri bana kazandırdı bu dersler. Bu açıdan söz varlığımı geliştirdi diyebilirim."*

Katılımcılardan A'nın görüşü: *"Yeni Türk edebiyatı ve Çocuk edebiyatı derslerinin bir etkisi olduğunu düşünmüyorum. Ama Eski Türk edebiyatı dersinde örneğin; Fuzuli, Baki, Nedim gibi şairlerin yazmış olduğu şiirleri günümüz Türkçesine çevirirken yeni kelimeler öğrendim. Söz varlığımı olumlu yönde etkiledi."*

Katılımcılardan M'nin görüşü: *"Benim için bu derslerin pek bir etkisi olmadı. Hepsi ağır konulardı, kendi açımdan zorlanıyordum biraz."*
Öğretmen adayları, kitap okuma alışkanlığının söz varlıklarına olan etkilerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan K'nin görüşü: *"Kitap okumak tabii ki söz varlığını çok olumlu yönde etkiler. Bu etki için bilinçli kitap okumak gerekiyor. Ben şu an akademide olduğum için o boyutta kitaplar okuyorum. Otomatik olarak terimleri öğreniyorum. Örneğin eğitim-öğretim arasındaki farklar, kültür, örf-adet arasındaki farkları daha rahat anlayabiliyorum. Bunun dışında sevdiğim bir kitap olan 'Beyaz Balina' da balıkçılıkla ilgili birçok terim var. O kelimeleri de otomatik olarak söz varlığıma katmış oldum."*

Katılımcılardan L'nin görüşü: *"Kesinlikle çok olumlu etkiler. Nasıl ki biriyle konuşurken kelimeler haznemize kaydoluyorsa okurken de karşılaştığımız farklı kelimeler haznemize kaydoluyor. Bu kelimeler de iyi yazılmış eserlerde bize çok fayda sağlar. Örneğin İlber Ortaylı okurken ciddi anlamda farklı kelimelerle karşılaşırım. Onları anlayabilmem için de sözlüğe bakmam gerekir. Sonrasında bu kelime benim söz varlığıma yerleşiyor artık."*

Katılımcılardan A'nın görüşü: *"Tabii ki yüzde yüz olumlu bir etkisi var. Günümüz kitaplarını okuduğum zaman söz varlığımın gelişmesiyle birlikte eski dönem (Tanzimat Dönemi gibi) kitaplarını okuduğumda da bilmediğim kelimelerle karşılaştığım zaman lügati biraz karıştırdığımda yeni kelimeler öğreniyorum, söz varlığımı geliştiriyorum."*

Türkçe öğretmeni adayları, sosyal medyanın söz varlıklarına olan etkisine dair görüşlerini aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir.

Katılımcılardan K'nin görüşü: *“Sosyal medyayı her ne kadar az kullanıyor olsam da ister istemez beni etkiliyor. Ve biraz olumsuz etkiliyor bence. Sosyal medyadan, beynimize oturmadan çeşitli kelimeler almış oluyoruz. Ama bunları öğrenmiş, benimsemiş olmuyoruz. Beynimizde bir algı oluşturmuyor bu kelimeler. Dolayısıyla söz varlığımıza da bir katkısı olmuyor, zihnimizi boş yere yormuş oluyoruz.”*

Katılımcılardan F'nin görüşü: *“Sosyal medya, söz varlığımı hem olumlu hem de olumsuz etkiliyor. Örneğin günlük hayatta biriyle diyalog kurarken sosyal medyada gördüğüm kelimeleri kullanıyorum. Bu kelimeler bazen beynimi çok meşgul ediyor dolayısıyla olumsuz etkiliyor. Ancak bazı durumlarda da mesela kendimi ifade ederken bu kelimeler işimi kolaylaştırıyor, söz varlığımı olumlu etkiliyor diyebilirim.”*

Katılımcılardan M'nin görüşü: *“Sosyal medyadan yeni kelimeler öğrenebiliyoruz ancak bunlar çoğunlukla yabancı kelimeler olabiliyor. Bu kelimelerin çok fazla öğrenilmesinin, genel toplumun söz varlığını olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Kendi adıma bu kelimeler benim söz varlığımı çok etkilemiyor, kullanmamaya çalışıyorum.”*

Öğretmen adayları, söz varlığının kendilerini ifade etme üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan D'nin görüşü: *“Kendimizi dilimizle ifade ederiz. Dilimizin parçaları da söz varlığımızdır, kelimelerimizdir. Söz varlığımız ne kadar gelişmiş olursa kendimizi daha iyi ifade ederiz. Ben söz varlığımı kendimi ifade ederken çok kullanırım. Özellikle okuduğum kitaplardan edindiğim kelimeleri, kavramları kullanmayı çok severim. Yani söz varlığımın kendimi ifade etme sürecinde yeterli olduğunu ifade edebilirim.”*

Katılımcılardan E'nin görüşü: *“Kendimizi ifade etmede en önemli şey olduğunu düşünüyorum. İnsanlar söz varlığındaki kelime çeşitliliğiyle konuşuyor. Ne kadar çok kelime bilirsek kendimizi o kadar iyi ifade edebiliriz. Ben de kendi söz varlığımın bu konuda yeterli olduğunu düşünüyorum. Kullandığım kelimelerin çeşitliliği sayesinde kendimi kolay ifade edebiliyorum. Bu da insanlarla olan iletişimimi olumlu etkiliyor.”*

Katılımcılardan J'nin görüşü: *“Ben yeterli buluyorum. Bunda çevremdeki insanların da etkisinin olduğunu düşünüyorum. Etrafımda çok yüksek kültürlü insanlar olmadığı için sahip olduğum söz varlığı, kendimi ifade etmede yeterli diye düşünüyorum.”*

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda 8 kategoriye ulaşılmıştır. Bu kategoriler sırasıyla; söz varlığının tanımı, söz varlığı ile kültür arasındaki ilişki, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına *olumlu* etkileri, yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına *olumsuz* etkileri, üniversitede alınan edebiyat derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, kitap okuma alışkanlığının Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, sosyal medyanın Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi, söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi şeklindedir.

Çalışmada, “söz varlığının tanımı” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “kişilerin ya da grupların kullandığı gündelik kelimeler”, “sesler, jestler ve mimikler”, “atasözleri, deyimler ve deyişler”. Katılımcıların görüşleri baz alınarak söz varlığı,

günlük hayatta kişilerin ya da grupların kullanmış olduğu gündelik kelimeler ve bir dildeki atasözleri, deyimler ve deyişlerin tamamı şeklinde ifade edilebilir. Aksan (2015) çalışmasında, söz varlığının sadece o dilin sözcüklerinden oluşmadığını; aynı zamanda deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler ve çeşitli anlam kalıplarının da bu bütünü oluşturduğunu belirtmiştir. Sayın ve Doğan (2024) tarafından yapılan çalışmada söz varlığı, kişinin ya da topluluğun sözcük dağarcığında bulunan kelimelerin tamamı olarak tanımlanmıştır. Aytan (2016)'ın çalışmasında ise bir dilin söz varlığını: Atasözleri, ikilemeler, deyimler ve kalıplaşmış sözcüklerin oluşturduğu belirtilmiştir.

Çalışmada, “söz varlığı ile kültür arasındaki ilişki” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “kültürel farklılıklar”, “gelecek nesillere kültürel aktarım” ve “sosyoekonomik düzey”. Yaşanılan bölgelere göre bireylerin söz varlığı farklılık gösterebilir. Örneğin Doğu ve Batı bölgelerinde yaşayan bireylerin söz varlıkları arasında farklılıkların bulunması oldukça doğaldır. Bu farklılıkların nedeni, yaşam koşullarının ve icra edilen mesleklerin farklılaşması olabilir. Türk ve Koç (2021) yaptıkları çalışmada dil ile kültür arasındaki ilişkiyi: Bireyler arasındaki iletişimi kuran, milleti millet yapan, değerlerini geleceğe aktaran ve milleti ayakta tutan, varlığını devam ettiren en önemli sosyal unsur olarak açıklamıştır. Dilin bu özelliğinin, kültürün aktarılmasında çok önemli bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Bireylerin günlük hayatta kullandığı kelimeler yani söz varlıkları, sahip oldukları kültür seviyelerine ve sosyoekonomik düzeylerine göre değişir. Sosyoekonomik düzey arttıkça kişinin kültür seviyesi de artar. Bu doğrultuda, kullandığı kelimeler ya da anlayabildiği kelimeler de nicel olarak artar. Söz varlığı daha nitelikli bir seviyeye ulaşır. Yoncacı (2019) çalışmasında söz varlığının ekonomik durumla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ekonomik durumu yeterli düzeyde olan bireyler, çeşitli sosyal aktiviteleri gerçekleştirmekte ve bu aktiviteler bireyin kelime hazinesini yani söz varlığını geliştirmesine yardım etmektedir (Yoncacı, 2019).

Çalışmada, “yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına *olumlu* etkileri” kategorisi adı altında en fazla vurgulanan kodlar şunlardır: “halk tarafından daha kısa ve kolay telaffuza sahip olan sözcüğün benimsenip kullanılması (Örneğin uçan kamera yerine “drone”, çok oturmaçlı götürgeç yerine “otobüs” kelimeleri gibi)”, “ifade gücünü zenginleştirme” ve “söz varlığını nicel olarak artırma”. Bazı yabancı kelimelerin tam karşılığı Türkçede bulunamıyor, bulunsun da zor telaffuz edilebiliyor. Bu nedenle, halkın benimsediği yabancı kelimeleri (drone, tren, otobüs gibi) dilimize alıyoruz. Bu durum, Türkçenin söz varlığını çeşitlendirip nicelik bakımından artırıyor. Özkan ve Musa (2004) yaptıkları çalışmada, Türkiye Türkçesinde yeni kelimeleri karşılamak üzere dile giren yabancı kelimelerin dili ifade gücü bakımından geliştirip zenginleştirdiğini belirtmiştir. Karababa (2013) çalışmasında, toplumların tarihi süreçte çeşitli nedenlerle ilişki içinde olduğunu ve dolayısıyla dillerin söz varlıklarının da ilişki içinde olduğunu belirtmiştir.

Çalışmada, “yabancı dillerden alınan sözcüklerin Türkçenin söz varlığına *olumsuz* etkileri” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “dil kimliğini ve özgünlüğünü zedeleme”, “dilde yabancılaşmaya ve yozlaşmaya neden olma” ve “kültürü olumsuz etkileme”. Milletlerin kimliğini oluşturan yegâne unsurlardan biri dildir. Milletler, dillerinin söz varlığını, kültürleri ve değerleriyle oluşturur. Kültürümüzün önemli temsilcileri olan atasözleri ve deyimler de şüphesiz bunun en güzel örnekleridir. Yabancı kelimeler sadece Türkçeyi değil kültürümüzü de etkiler. Farklı kültürlerin unsurları dilimize dahil oldukça dil ve kültür kimliğini

kaybetmeye başlar. Gerekli yerlerde yabancı kelimeler almak doğal olsa da dillerin kendi imkanlarıyla kelime üretmesi en doğrusudur. Özkan ve Musa (2004), ihtiyaç dışında yabancı kelime almanın dilin gramer yapısını bozarak gelişimini durdurabileceğini; dilin yozlaşmasına, kirlenmesine ve hatta yoksullaşmasına yol açabileceğini belirtmiştir. Karababa (2013) ise çalışmasında, yabancı dillerden kelime alırken dikkatli olunması gerektiğini, aşırı düzeyde sözcük almanın dilin benliğine ve gücüne zarar vererek yabancılaşmaya neden olabileceğini belirtmiştir.

Çalışmada, “üniversitede alınan edebiyat derslerinin Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “Eski Türk edebiyatı ve Halk edebiyatı derslerinde yeni kelimeler öğrenerek söz varlığını geliştirme”, “Yeni Türk edebiyatı ve Çocuk edebiyatı derslerinin söz varlığına etkisinin olmaması”, “Edebiyat derslerinin tümünün söz varlığına çok az etkisinin olması veya hiç etkisinin olmaması”. Sonuçlara göre, Eski Türk edebiyatı ve Halk edebiyatı derslerinde eski Türkçe ile yazılmış beyitlerin çevirilerinin yapılması ile öğretmen adaylarının söz varlıkları gelişmiştir. Bu beyitler sayesinde hem ağıdalı hem de yalın Türkçeye ait yeni kelimeler öğrenmişlerdir. Yeni Türk edebiyatı ve Çocuk edebiyatı dersleri, güncel dilimizle ilgili kelimeleri barındırdığı için yeni kelimeler öğrenilememiş ve bu dersler söz varlıklarına etki etmemiştir.

Çalışmada, “kitap okuma alışkanlığının Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “söz varlığına çok olumlu bir etkisinin olması” ve “yeni kelimeler öğrenerek söz varlığını geliştirme”. Sonuçlara göre, kitap okuyan bireyler, daha önce anlamını bilmedikleri kelimelerle karşılaşabilirler. Bu yeni kelimeleri öğrenerek söz varlıklarını genişletirler. Dolayısıyla söz varlıklarına olumlu bir etkide bulunurlar. Yoncacı (2019) çalışmasında, kitap okumanın sözcük dağarcığının gelişimini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Etkili bir kelime hazinesiyle yazılmış nitelikli eserleri okumak söz varlığını zenginleştirecektir (Yoncacı, 2019).

Çalışmada, “sosyal medyanın Türkçe öğretmeni adaylarının söz varlığına etkisi” kategorisi adı altında özellikle vurgu yapılan kodlar şunlardır: “söz varlığını olumsuz yönde etkileme”, “hem olumlu hem de olumsuz etkileme” ve “katılımcıların şahsi söz varlığını etkilemeyip toplumun ve Türkçenin söz varlığını olumlu etkileme”. Çağımızda önemli bir yeri olan sosyal medyanın, söz varlığına çeşitli etkileri olabilmektedir. Sosyal medyada artık çoğunlukla yabancı kelimelerle, kısaltmalarla ve çeşitli tamlamalarla konuşuluyor. Bu durum dilimizin kirlenmesine ve söz varlığımızın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Ancak olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkileri de olmaktadır. Örneğin blog sayfalarında yazılar yazarak, çeşitli sosyal medya sayfalarında şiirler dinleyerek, Türkçe alanına dair sayfaları ve kanalları takip ederek yeni kelimeler öğreniliyor. Bulut ve Kırbaş(2021)’in öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada ise, sosyal medyanın Türkçeye bazen olumlu etkilerinin olmasının yanı sıra yüksek oranda olumsuz etkilerinin söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada sosyal medyada Türkçenin kullanımında duyarlılığın kaybolduğu, Türkçe bazında yabancılaşmaya ve yozlaşmaya neden olduğu, Türkçenin kurallarının yok sayıldığı ve ulusal bilincin zayıfladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada, “söz varlığının Türkçe öğretmeni adaylarının kendini ifade etme üzerindeki etkisi” kategorisi adı altında en fazla vurgu yapılan kodlar şunlardır: “söz varlığının gelişmiş olması ile kendini daha kolay ve iyi ifade edebilme”, “öğretmen adaylarının sahip olduğu söz varlığının

kendini ifade etmede yeterli düzeyde olduğunu düşünme” ve “konuşma yeteneğini geliştirme ve insanlarla olan iletişimi olumlu etkileme”. Sonuçlara göre, geniş bir söz varlığına sahip bireyler kendilerini daha rahat ve etkili bir şekilde ifade edebilir. Söz varlığındaki çeşitlilik, insanlarla olan iletişimi olumlu etkiler. Konuşurken kullandığımız kelimeler ne kadar çeşitli olursa anlatmak istediğimizi karşı tarafa doğru şekilde ifade edebilir ve sağlıklı bir iletişim kurabiliriz. Öğretmen adaylarının çoğu sahip olduğu söz varlığını kendini ifade etme konusunda yeterli bulmaktadır. Katı ve Baş (2023) yaptıkları çalışmada, sözcük dağarcığı zengin olan bireyin anlama ve anlatma becerilerinin de gelişmiş olduğunu ifade etmiştir. Bireyin kendini ifade edebilmesinde ve iletişim kurduğu kişileri anlayabilmesinde sahip olduğu kelime bilgisi oldukça önemlidir (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008).

ÖNERİLER

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak olan çeşitli projeler, eğitim programları ve sertifika programlarıyla söz varlığı konusunda millî bir bilinç oluşturulabilir.
- Türkçe öğretmenleri, öğrencilerinin söz varlığını bilinçli ve etkili şekilde geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu kapsamda lisans eğitimlerinde öğretmen adaylarına söz varlığı ve kelime öğretimi konularında kapsamlı dersler verilebilir.
- Söz varlığı konusu kapsamında daha büyük katılımcı grupları (farklı okul kademeleri ve sınıf seviyeleri gibi) ile çalışılarak benzer çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2015). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Bilgi.
- Aytan, T. (2016). Türk çocuk edebiyatı üzerine bir söz varlığı çalışması: atasözleri. *Millî Eğitim*, 45(210), 425-445.
- Bulut, M. ve Kırbaş A. (2021). Sosyal medya kullanımı bağlamında popüler kültürün Türkçeye etkilerine ilişkin Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 88, 311-348.
- Demir, C. (2016). Türkçe eğitim öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim*, 45(210), 141-161.
- Göçer, A. (2016). Türkçe öğretmenleri ve öğretmen adaylarının sözlük bilgisi ve sözcük öğretimine yönelik yeterlikleri. *Millî Eğitim*, 45(210), 373-390.
- Karababa, S. (2013). *Feyza Hepçilingirler'in Romanlarında Söz Varlığı*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Katı, T. N. ve Baş, B. (2023). Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarının söz varlığı unsurları üzerine bir araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 689-706.
- Özbay, M. ve Melanlıoğlu, D. (2008). Türkçe eğitiminde kelime hazinesinin önemi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 30-45.
- Özkan, F. ve Musa, B. (2004). Yabancı dillerin Türkçenin söz dizimi üzerindeki etkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 95-139.

- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Sayın, H. ve Doğan, Y. (2024). İlköğretim ders kitaplarının söz varlığı bakımından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*. 12(4), 835-875.
- Türk, O. ve Koç, F. (2021). Gözene köyü ağzında “oyun, mevsim, yemek ve gıda” ile ilgili kültürel unsurlara ait söz varlığı. *International Journal of Filologia (IJOF)*,6, 20-27.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yoncacı, A. (2019). *Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Atasözü Dağarcıklarının Belirlenmesi (Konya ili Selçuklu ilçesi örneği)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

PRESERVICE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS' OPINIONS ON THE EDUCATION PROVIDED AT THE UNIVERSITY AND SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHING: A PHENOMENOLOGICAL STUDY

Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye
m.ibrahimakyurek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

Preservice Teacher HALE ŞEVİK

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye
hale.sevik@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-6180-3810

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the views of primary school preservice mathematics teachers regarding university education and secondary school mathematics teaching. This study is phenomenological research based on qualitative research methods. The study group of the research consists of 4th grade elementary mathematics teaching students studying at Selçuk University and Necmettin Erbakan University Faculty of Education in the 2024-2025 academic year. Interview technique was used in the study. The measurement tool was applied through face-to-face and online interviews with preservice teachers. Descriptive analysis technique was used in the data analysis. When the research results are examined, preservice teachers emphasized that there are deficiencies in practice in university education, that more computer-assisted mathematics teaching should be used in secondary school mathematics teaching, and that more connections should be established between mathematics and daily life. Conducting this study with more candidates from different universities may provide opportunities for the development of the study.

Keywords: Mathematics, primary school preservice mathematics teacher, secondary school mathematics education, university education, interview.

1. INTRODUCTION

The place and importance of mathematics in life is very significant. It is undeniable that it plays a role in the development of individuals' skills such as thinking and problem-solving; it is an indicator of the level of development of societies (Güven, 1998). Countries that can use mathematics in the broadest sense are developed countries, and people and nations that

incorporate mathematics into their daily lives are successful (Göker, 1993). Not everyone can be a great mathematician, but since mathematics is an indispensable part of our lives, each of us should increase our mathematical capacity as much as possible (Umay, 1997). The condition for a country to progress is to raise good individuals (Tutkun, 2010). The condition for raising good individuals depends on the qualified training of teachers who entrusting the new generation (Çelikten, Şanal & Yeni, 2005). It is expected that primary school preservice mathematics teacher will become qualified primary school mathematics teachers equipped with the knowledge and skills included in the content of the courses they have taken when they complete their undergraduate education (Yeşildere, 2006; Abazoğlu, Yıldırım & Yıldızhan, 2016). In this context, university mathematics education holds an important place.

Various objectives are set to improve the quality of mathematics education at every stage of education. Having knowledge of mathematical concepts, gaining problem-solving skills, having self-confidence in mathematics, and developing a positive attitude towards mathematics are some of these objectives (Yenilmez & Can, 2006). Similarly, in order to achieve these goals, the purposes of mathematics education in universities are also determined. Various studies have been conducted regarding the adequacy and quality of the education provided. According to the study conducted by Artut and Bal (2005), the idea has emerged that practical courses should be more intensive, meaning that internship studies should be more effective; according to Koca (2002), candidates studying in the faculty of education believe that the mathematics programs they have followed will not be beneficial for their professional lives and have stated that the content of the mathematics courses they have taken is unrelated to their future professional lives (Kaymakcı, Keskin & Çimen, 2018).

Increasing the quality of education provided at the university and addressing its deficiencies will lead to an increase in teacher quality and an improvement in the quality of mathematics education given to secondary school students. The increase in the quality of mathematics education provided in secondary school will broaden the horizons of new generations and enhance the quality of professions. In this context, the opinions of preservice teachers are important. The deficiencies seen in university education and secondary school mathematics teaching and recommendations regarding these deficiencies will be able to guide the Ministry of National Education and the Council of Higher Education and contribute to the literature. In this context, the aim of the research is to determine the views and suggestions of primary school mathematics teaching students regarding university education and secondary school mathematics education.

2. METHOD

Research model

This study was conducted using phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. Phenomenological studies focus on phenomena that we are aware of but do not have a deep and detailed understanding of (Sarıçelik & Saban, 2021). Studies that investigate phenomena that we have knowledge of but do not fully comprehend are suitable for phenomenology (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Study group

The study group of the research consisted of 12 undergraduate students studying in the Primary School Mathematics Teaching department of Selçuk University Faculty of Education and Necmettin Erbakan University Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education in the 2024-2025 academic year. Participants were limited to students at the Primary School Mathematics Teaching department only. Participants were selected from 4th-grade students, and the gender factor was considered during the selection.

Table 1. *Preservice teachers participating in the study*

Code	Gender	Class Level	University	School Type
M1	Female	4	Necmettin Erbakan University	State
M2	Female	4	Necmettin Erbakan University	State
M3	Female	4	Selçuk University	State
M4	Female	4	Selçuk University	State
M5	Female	4	Selçuk University	State
M6	Female	4	Selçuk University	State
M7	Male	4	Selçuk University	State
M8	Male	4	Selçuk University	State
M9	Male	4	Selçuk University	State
M10	Male	4	Selçuk University	State
M11	Male	4	Selçuk University	State
M12	Male	4	Selçuk University	State

Data collection tool

The interview technique used in qualitative research was used as a data collection tool in the study. The opinions of preservice teachers were collected using a semi-structured interview form. We should ask them questions to learn how they assign meanings to the events that occur in their lives (Patton, 2014). With this perspective, it was decided to use the interview technique in the research. The interviews were recorded through a voice recorder.

Data collection and analysis

In the study, the opinions of the participants were recorded on a voluntary basis. The data analysis was conducted using descriptive analysis technique. The descriptive analysis technique is an approach that allows the interpretation of data obtained under the determined themes, investigation of cause-effect relationships, and reaching conclusions. This analysis technique enables the presentation of data in light of the questions asked (Yıldırım & Şimşek, 2013). Findings related to problems and their solutions have been obtained from the data collected.

Findings

The categories, codes, and frequencies under the theme of preservice teachers' views on the education provided at the university and middle school mathematics teaching are presented in Table 2.

Table 2. Views on university education and secondary school mathematics teaching

Theme	Categories	Codes	f
Education Provided at University and Middle School Mathematics Teaching Related Views	Mathematics teaching, courses, practices, methods given at the university	The necessity of increasing the duration of the application	7
		Theoretical sufficiency	5
		The negative aspects of the long duration of formation courses	2
		The necessity of field courses or the necessity of increasing their duration	2
		The necessity of increasing mathematics teaching courses	2
		Sufficiency of the training provided	1
		The importance of the qualifications of the academics teaching the courses	1
		Total	20
	The effectiveness and sufficiency of the internship (teaching practice) of the students	The necessity of the internship	11
		The necessity of increasing the duration of the internship	7
		The problems arising from the differences in practices at the schools where the internship is done	3
		The importance of the advisor teacher or internship teacher at the school	2
		The necessity of earning money from the internship	1
		Total	24
	Applicability, effectiveness and adequacy of mathematics education given in the faculty of education in teaching profession	Mathematics teaching courses should be increased	4
		Sufficiency of mathematics education	4
		The necessity of increasing practical courses	2
		The trainings being too heavy	2
		Total	12
	Reasons why secondary school students are having problems in learning mathematics	Being related to the education given to pre service teachers	6
		Being caused by negative attitudes towards mathematics	4
		The inadequacy of the education provided in secondary school	2
		The low level of reading comprehension skills being effective	1
		Total	13

What is needed to change students' prejudices and negative attitudes towards mathematics in Turkey	The necessity of gamification	7
	The necessity of teaching application and logic	5
	The importance of proving that it is a feasible lesson	4
	The necessity of using technology	3
	The importance of making it appealing to preschool and primary school children	2
	The necessity of the teacher's love first	2
	The necessity of giving rewards	1
	Total	25
What is needed to improve the low average mathematics scores of students in national and international exams in Turkey	The necessity of increasing teacher and education quality	3
	The necessity of following an appropriate educational method for these exams	3
	The importance of establishing a connection between mathematics and daily life	2
	The necessity of selecting students who will take these exams and providing them with appropriate education	2
	The importance of developing reasoning ability and reading comprehension skills	2
	Total	12
Requirements for improving the quality of secondary school students' mathematics courses	The importance of the application and activities	10
	The importance of establishing a connection between what is taught and life	7
	The necessity of the National Education's work in this direction	1
	Total	18

The views of primary school preservice mathematics teachers regarding the education provided at the university and middle school mathematics teaching are presented in Table 2. It consists of a total of 7 categories. These categories are; the mathematics teaching, courses, applications, methods provided at the university; the effectiveness and adequacy of the internships (teaching practice) candidates undertake; the applicability, effectiveness, and adequacy of the mathematics education provided in the faculty of education in the teaching profession; the reasons why middle school students struggle with learning mathematics; the requirements for changing students' prejudices and negative attitudes towards mathematics in Turkey; the requirements for improving the low average scores of students in national and international mathematics exams in Turkey; the requirements for increasing the quality of middle school students' mathematics courses. The views of preservice teachers regarding mathematics teaching, courses, applications, and methods provided at the university are as follows.

"I think it would be a much more effective education when there are more application-focused classes where we meet with students." (M-3)

"We take courses like classroom management at the undergraduate level. These courses discuss how the classroom should be lit, how it should be ventilated, and how the seating arrangement should be. Of course, there is no problem in discussing these topics. A preservice teacher needs to

have knowledge and skills in these fields. However, I honestly think that spreading these topics completely over one period is a bit problematic." (M-1)

"I think that mathematics courses are taught to us by good teachers. But I think the class hours are very insufficient. For example, I don't think any teacher can fully teach us analysis in two hours." (M-6)

The opinions expressed by candidates regarding the effectiveness and adequacy of the internships (teaching practice) they undertake are as follows.

"I think the duration of the internship should be extended." (M-12)

"Firstly, we all do internships at different schools, and although the implementation of each school is officially the same, it is not so in practice. For example, while everyone attends two classes a week at some schools, this situation may not even exist at others." (M-3)

"We need to earn some money from this. I mean, in a way, I think we should practice the profession completely." (M-11)

Candidates expressing their views on the applicability, effectiveness, and adequacy of the mathematics education provided in the faculty of education have said the following.

"In the teaching part, there are deficiencies in how mathematics is taught. Yes, some things are provided, but most things are left to us. So yes, I need to do it myself, but there are too many deficiencies." (M-4)

"I think if more importance is given to practical lessons, it could make our jobs during teaching easier." (M-7)

"Since our department is primary school mathematics teaching, I think we see it as a bit heavier. Mathematics education can be further softened." (M-12)

Candidates have expressed the reasons why middle school students struggle with learning mathematics as follows.

"I definitely think it is related." (M-1)

"It is due to the students' interest in mathematics or the attitudes of the teachers." (M-8)

"I think there is a problem stemming from Turkish rather than mathematics. Because they cannot understand what they read, mathematics teachers cannot explain it properly either." (M-11)

They have stated that the following are necessary to change students' prejudices and negative attitudes towards mathematics in Turkey.

"Maybe by directing them to mathematical games. For example, chess is a game related to mathematics. If strategy games or materials related to mathematics are more integrated into education, it would actually provide formulas in a way that is more suitable for children's age, rather than just gamifying." (M-5)

"We need to teach the child more its logic. I think this can be achieved that way." (M-10)

"We can attract students' attention by utilizing the technological activities of our time." (M-8)

They have expressed the necessary measures to improve the low average math scores of students in national and international exams as follows.

"Well, because we don't receive education accordingly." (M-6)

"There should be selected students, and I think the mathematics given to them should be more comprehensive or more effective." (M-8)

"Before mathematics knowledge, I think the student need to develop their reading comprehension skills here. Additionally, the reasoning ability needs to be developed so that later the mathematics knowledge is complete, and they can apply it in those questions." (M-3)

The necessary measures to increase the quality of mathematics classes for secondary school students have been expressed as follows.

"By using mathematics more in the field, mathematics can be shown to students not just as a theoretical lesson but in a practical way, thus increasing this quality." (M-4)

"First of all, when we convey to the student what these are, how they will be useful to us, and where they are in our lives, because when we look at the history of mathematics, people learned when they felt the need." (M-2)

"For this, the Ministry of National Education needs to take a hand in this matter rather than the teachers." Because ultimately, it is the Ministry of National Education that prepares the program." (M-7)

3. RESULTS AND DISCUSSION

When the opinions of the pre-service elementary mathematics teachers about the mathematics education given at the university were examined, it was observed that the courses were theoretically sufficient, the application periods needs to be increased, the mathematics teaching courses needs to be increased, the competencies of the academicians teaching the courses are important, the long duration of the formation courses had negative effects, the necessity of the field courses and increasing their duration would be beneficial.

When the opinions regarding the effectiveness and adequacy of the internship (teaching practice) that candidates undertake are examined; it has been observed that the internship is necessary and its duration needs to be increased, that the differences in practices at the schools where the internship is done constitute a problem, that the advisor at school and the internship instructor at the university are important, and that candidates should earn money from the internship.

Candidates have expressed their views on the applicability, effectiveness, and adequacy of the mathematics education provided in the faculty of education regarding the teaching profession; they stated that the mathematics teaching courses need to be increased, the mathematics education provided is sufficient, the application courses need to be increased, and the educations are heavy.

They are of the opinion that the reasons why secondary school students have difficulty in learning mathematics are related to the education given to pre-service teachers, negative attitudes towards mathematics, inadequacy of the education given in secondary school, and low reading comprehension skills.

In order to change students' prejudices and negative attitudes towards mathematics, they said that gamification of mathematics can be beneficial, it is necessary to conduct lessons with applications and teach its logic, it should be proven that it is a feasible course, technology should be used, the teacher's love for mathematics is a priority, it should be tried to make students love mathematics before secondary school, and that rewarding can be a solution.

They stated that improving the average mathematics score in national and international exams depends on improving the quality of teachers and education, an education method suitable for such exams should be followed, it is important to establish a relationship between mathematics and daily life, it would be useful to select students who will take these exams and to provide them with appropriate education, and that it depends on improving reasoning ability and reading comprehension skills.

Candidates have expressed the opinion that for improving the quality of mathematics lessons for secondary school students, applications and activities are important, that a connection should be established between what is taught and daily life, and that the Ministry of National Education should work in this direction.

According to the study conducted by Artut and Bal (2005), the idea that practical courses should be more intensive, meaning that internship studies should be more effective, shows similarity to our study. Some candidates' views that the courses for the profession are too heavy and not beneficial are similar to the research conducted by Koca (2002).

Conducting this study with more candidates from different universities may provide opportunities for the development of the study. Our study may lead to new studies in this field, and the proposed ideas may contribute to solving the problems. Thus, as the quality and nature of education increases, our country can develop further.

REFERENCES

- Abazoğlu, İ., Yıldırım, O. & Yıldızhan, Y. (2016). Teacher training in turkish educational system from past to present. *International Journal Of Turkish Education Sciences*, 6, 143-160.
- Artut, P. & Bal, P. (2005). İlköğretim matematik öğretmenliği lisans programının öğrenciler açısından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 81-90. [Evaluation of the primary school mathematics teaching undergraduate program from the students' perspective]
- Çelikten, M., Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes University Journal of Social Sciences Institute*, 19(2), 207-237. [The teaching profession and its characteristics]
- Göker, L. (1993). Matematiğin evrenselliği. *Eğitim Dergisi*, 4, 41-47. [The Universality of Mathematics]
- Güven, Y. (1998). *Erken çocuklukta yaş, cinsiyet, sosyo-kültür gibi faktörlerin çocuğun formal ve informal matematik yeteneği ile ilişkisi*. III. Ulusal Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 60-65. [Factors such as Age, Gender, and Socio-Culture in Early Childhood and their Relationship with Formal and Informal Mathematical Ability. III. National Science Education Symposium]
- Kaymakcı, K., Keskin, E. & Ev Çimen, E. (2018). The opinions of secondary school mathematics teachers and elementary mathematics teaching undergraduate students on their undergraduate courses. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESTÜDAM) Eğitim Dergisi*, 3(1), 23-41.
- Patton, Q. M. (2014). *Qualitative research and evaluation methods* (Trans.: M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem.
- Sarıçelik, S. & Saban, A. (2021). Sınıf öğretmenlerinin zor çocuk algıları: Fenomenolojik bir çalışma. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 1-27. [Class teachers' perceptions of difficult children: A phenomenological study]
- Tutkun, Ö. F. (2010). The philosophic dimensions of curriculum in the 21st century. *Gazi University Gazi Faculty of Education Journal*, 30(3), 993-1016.
- Umay, A. (1997). Daha fazla matematik neden olmasın? *Öğretmen Dünyası Aylık Meslek Dergisi*, 18(216), 2-5. [Why not more mathematics?]
- Yenilmez, K. & Can, S. (2006). The opinions about the teaching mathematics course. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 47-59.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin. [*Qualitative research methods in social sciences*]

THE EFFECT OF ATTITUDE TOWARDS TEACHING PROFESSION ON ACADEMIC SELF-EFFICACY: A SAMPLE OF PROSPECTIVE ELEMENTARY MATHEMATICS TEACHERS *

Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selcuk University Faculty of Education, Türkiye

m.ibrahimakyurek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

Preservice Teacher AYŞEGÜL TÜRKSEVEN

Selcuk University Faculty of Education, Türkiye

ayse.42.kyhnn@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-7784-5884

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the effect of attitude towards teaching profession on academic self-efficacy. This study is descriptive and relational survey model. The sample of the study consisted of a total of 175 students (pre-service teachers) studying in elementary mathematics teaching at Selçuk University in the 2024-2025 academic year. In the study, "Academic Self-Efficacy Scale" developed by Jerusalem and Schwarzer in 1981 and adapted into Turkish by Yılmaz, Gürçay, and Ekici (2007) and "Attitude towards Teaching Profession Scale" developed by Kahramanoğlu, Yokuş, Cücük, Vural, and Şiraz (2018) were used to examine pre-service teachers' attitudes towards teaching profession. It was observed that the academic self-efficacy levels of elementary mathematics teacher candidates were moderate and their attitudes towards teaching profession were high. At the end of the research, it was seen that there was a low level positive and significant relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy. In order to improve pre-service teachers' attitudes towards teaching profession and academic self-efficacy, the appointment processes can be made transparent and teaching practices can be included throughout the university process.

Keywords: Elementary mathematics, pre-service teacher, attitude towards teaching profession, academic self-efficacy.

*This paper was realized within the scope of 2209-A University Students Research Projects Support Program 2024/1 with the application number 1919B012408563 titled "The effect of attitude towards teaching profession on academic self-efficacy: A sample of prospective elementary mathematics teachers" within the scope of 2209-A University Students Research Projects Support Program 2024/1.

1. INTRODUCTION

Education is one of the indispensable building blocks for every society. The main elements of education are teacher, student and curriculum. The effectiveness and success of the educational process depends on the harmony of these elements with each other. However, the effect of the teacher is much more evident compared to the others (Katkat, 2003). In the literature, the decisive role of the teacher on the quality of education is frequently emphasized. Teachers' professional competence, professional attitude and dedication are among the factors that directly affect the success of the educational process. Therefore, it is of great importance for teachers to be qualified in their fields, to enjoy their profession and to have positive attitudes towards teaching.

Allport (1967) defines attitude as a state of mental and emotional readiness that is shaped as a result of an individual's previous experiences towards a certain situation and directs his/her reactions. Beck (2004) stated that attitudes can be shaped by positive or negative feelings towards events, situations or people. Teachers' professional attitudes are directly related to their love for their profession, their commitment to their work and their efforts to continuously improve themselves by being aware of the importance of their profession (Temizkan, 2008). Likewise, the teacher's attitude towards the lesson is one of the important factors affecting students' academic achievement (Tezel, 2001). A teacher who has developed a positive attitude towards his/her profession can motivate his/her students more easily, manage the lesson process effectively without being oppressive, and make the learning process more enjoyable for both himself/herself and his/her students (Temizkan, 2008).

An individual's belief in his/her capacity to perform a certain performance and his/her determination to perform this performance is defined by the concept of "self-efficacy" (Bandura, 1997). There are four basic elements that affect self-efficacy: direct experiences of the individual, indirect experiences (modeling), suggestions of the social environment and emotional state of the individual (Bandura, 1997). Considering these elements, it is understood that self-efficacy is a structure open to development (Nemtcu, 2022).

Academic self-efficacy is the belief that an individual can successfully complete an academic task (Zimmerman, 2000). Individuals with high levels of academic self-efficacy generally have higher motivation and are more open to new learning. These individuals can manage the process better and are more likely to achieve success while performing the given tasks. On the other hand, individuals with low self-efficacy may lose motivation in the face of the task and tend to give up easily (Bandura, 1997). The Ministry of National Education has identified three main areas of competence for the teaching profession. These are professional knowledge, professional skills and attitudes and values. From this point of view, teachers are expected to be competent in their fields, that is, to have high self-efficacy and positive attitudes. In this context, the aim of the research is to determine the effect of attitude towards teaching profession on academic self-efficacy. The subproblems determined in this direction are as follows:

1. What is the level of students' (prospective teachers') attitudes towards teaching profession?
2. What is the level of students' academic self-efficacy?

3. What is the relationship between students' attitudes towards teaching profession and their academic self-efficacy?
4. Do students' attitudes towards teaching profession significantly predict their academic self-efficacy?

2. METHOD

Research Model

This research is a descriptive correlational survey model to determine the level of relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy in elementary mathematics teacher candidates (students). Relational survey is a research model that aims to determine the existence and degree of change between two or more variables (Karasar, 2015).

Population and Sample

In order to carry out this study, the approval of the Ethics Committee (the Scientific Ethics Evaluation Board of the Selçuk University Rectorate, Faculty of Education Dean's Office Scientific Ethics Evaluation Board dated 18.12.2024) was obtained. E-91492561-605-900415 numbered letter).

The population of the study consisted of a total of 199 students studying in the elementary mathematics teaching program at Selçuk University in the 2024-2025 academic year. Grades 1, 2, 3 and 4 were included in the study. According to the 99% confidence interval, the lower limit for the sample size of the study is 154. (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2012) The sample of the study consists of 175 students studying at Selçuk University in the 2024-2025 academic year. According to the population in this study, the sample size is sufficient according to the 99% confidence interval.

The sampling of the students was carried out by simple random sampling. Randomness defines the equal probability of selection of the units taken as the basis for sampling (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2012). Table 1 presents descriptive statistics on demographic variables (gender, age, grade and family monthly income).

Table 1

Descriptive Statistics on Demographic Variables

Variables		N	%
Gender	Female	141	80.6
	Male	34	19.4
Classroom	1st grade	59	33.7
	2nd grade	36	20.6
	3rd grade	45	25.7
	4th grade	35	20.0
Age	19 years and under	44	25.1
	20 years and older	131	74.9

Family monthly income	22,500 TL and below	28	16.0
	Between 22.501-45.000 TL	66	37.7
	Between 45.001-62.500 TL	53	30.3
	62,501 TL and above	28	16.0
TOTAL		175	100

When the table is examined, it is seen that the rate of females is higher than boys with 80.6% according to the gender variable. According to the grade variable, the group with the highest rate is 1st grade students with 33.7% and the group with the lowest rate is 4th grade students with 20%. According to the age variable, it is seen that the rate of individuals aged 20 and over is higher than that of individuals aged 19 and under with 74.9%. According to the family monthly income variable, the group with the highest rate is the group between 22,5001-45,000 TL with 37.7%, and the groups with the lowest rates are the groups below 22,500TL and above 62,501TL with 16%.

Data Collection Tools Attitude towards teaching profession scale

In the study, the "Attitude towards teaching profession scale" developed by Kahramanoğlu, Yokuş, Cücük, Vural, and Şiraz (2018) was used to determine the attitude towards teaching profession. The attitude towards teaching profession scale is a five-point Likert-type scale. It was developed based on 12 items and a single theoretical dimension. Within the scope of reliability analyses, firstly, item analysis was examined using item-total correlation. In addition, the reliability of the scale was analyzed using Cronbach's alpha. The results of the reliability analysis of the attitude towards teaching profession scale are given in

Table 2

Reliability Analysis Results of Attitude Towards Teaching Profession Scale

Dimensions	Alpha value	Item-total correlation
Attitude Towards Teaching Profession Scale	.847	.43-.63

When the data in the table are analyzed, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the attitude towards teaching profession scale is .847. Considering this result, it can be interpreted that the internal consistency coefficient of the attitude towards teaching profession scale is sufficient for the reliability of the scale scores. The item-total correlations for each item in the scale were between .43 and .63. When the item-total correlations are analyzed, it can be interpreted that the items in the scale are good enough to distinguish individuals.

Academic self-efficacy scale

In the study, "Academic Self-Efficacy Scale" developed by Jerusalem and Schwarzer in 1981 and adapted into Turkish by Yılmaz, Gürçay and Ekici (2007) was used to measure the academic self-efficacy of pre-service teachers. The scale is 5-point Likert type. And the scale was developed based on one basic dimension.

For the reliability analyses, firstly, item analysis was performed using item-total correlation. In addition, the reliability of the scale was analyzed using Cronbach's alpha. The results of the reliability analysis of the academic self-efficacy scale are presented in Table 3.

Table 3

Reliability Analysis Results of the Academic Self-Efficacy Scale

Dimensions	Alpha value	Item-total correlation
Academic self-efficacy scale	.744	.50-.70

When the data in the table are analyzed, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha) of the academic self-efficacy scale is .744. Considering this result, it can be interpreted that the internal consistency coefficient of the academic self-efficacy scale is sufficient for the reliability of the scale scores. The item-total correlations for each item in the scale ranged between .50 and .70. When the item-total correlations are analyzed, it can be interpreted that the items in the scale discriminate individuals well.

Data Collection and Analysis

The measurement tools used in the study were applied in the 2024-2025 academic year. Arithmetic mean and standard deviation techniques were used to analyze the data. Pearson product-moment correlation coefficient (r) was calculated to examine the relationships between variables. In order to determine the level of influence of the independent variable on the dependent variables, multiple regression analysis was performed. The interpretation of regression analyses was based on standardized Beta (β) coefficients and t-test results for their significance.

3.RESULTS AND FINDINGS

Within the scope of the first sub-problem of the study, the level of students' attitudes towards the teaching profession was examined. In Table 4, descriptive statistics related to attitudes towards teaching profession are given.

Table 4

Descriptive Statistics Regarding Attitude Towards Teaching Profession

Dimensions	N	$\bar{x}$	SS
Attitude towards teaching profession	175	3.84	.54

When the data are analyzed, it is seen that pre-service teachers' perceptions of attitudes towards teaching profession are at the level of "agree" ($\bar{x} = 3.84$).

Within the scope of the second sub-problem of the study, the level of students' academic self-efficacy was examined. In Table 5, descriptive statistics related to pre-service teachers' academic self-efficacy are given.

Table 5

Descriptive Statistics on Academic Self-Efficacy

Dimensions	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>SS</i>
Academic self-efficacy	175	3.28	.58

When the data in the table are analyzed, it is seen that pre-service teachers' perceptions of their academic self-efficacy are at the level of "partially more" ($\bar{x}= 3.28$).

Within the scope of the third sub-problem of the study, the level of the relationship between students' attitudes towards teaching profession and their academic self-efficacy was examined. Table 6 shows the results of correlation analysis between variables.

Table 6

Correlation Analysis Results between Variables

Variables	1	2
Attitude towards teaching profession	1.00	.226*
Academic self-efficacy		1.00

* $p < .01$

When the table is examined, it is seen that there is a low level positive significant relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy ($r = .226, p < .01$).

In other words, when attitude towards teaching profession increases, there is a low increase in academic self-efficacy. Likewise, it can be interpreted that as academic self-efficacy increases, there is a low degree of increase in attitude towards teaching profession.

Within the scope of the fourth sub-problem of the study, students' attitudes towards teaching profession were examined to predict their academic self-efficacy at a significant level. Table 7 shows the results of multiple linear regression analysis for the prediction of pre-service teachers' academic self-efficacy.

Table 7

Regression Analysis Results on Prediction of Academic Self-Efficacy

Variables	<i>B</i>	<i>Standard Error B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Binary r</i>	<i>Partial R</i>
Fixed	2.348	.311	---	7.540	.000	---	---
Attitude towards teaching profession	.245	.080	.226	3.053	.003*	.226	.226
$R = .226 \quad R^2 = .051 \quad F_{(1, 173)} = 9,318 \quad p = .003$							

* $p < .01$

When the binary and partial correlations between the predictor (independent) variables and the predicted (dependent) variable are examined, it is seen that there is a positive and low level relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy $r = .226$. ($R = .226, R^2 = .051, p < .01$). It can be stated that 5% of the total variance related to academic self-efficacy is explained by pre-service teachers' attitudes towards teaching profession. When the t-test results regarding the significance of the regression coefficients are analyzed, it is seen that attitude towards teaching profession is a significant predictor of academic self-efficacy.

According to the regression analysis results, the regression equation (mathematical model) for predicting academic self-efficacy is as follows:

Academic self-efficacy= .245*Attitude towards teaching profession

4. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Within the scope of the first sub-problem of the study, pre-service teachers' attitudes towards teaching profession were investigated. It was observed that pre-service teachers had high attitudes towards the teaching profession. This research finding is similar to the findings of Akyürek (2020b), Aksoy (2010), İlğan, Sevinç and Arı (2013), Keskin (2017

Within the scope of the second sub-problem of the study, the perception levels of pre-service teachers regarding their academic self-efficacy were investigated. As a result of the study, it was observed that pre-service teachers' academic self-efficacy levels were at a medium level. The finding obtained in this study is similar to the research findings of Akyürek (2020a), Bozdoğan, Aydın, Yıldırım (2007), Dilekli, Orakcı and Ayçiçek (2023). In the study conducted by Yeşilyurt (2013), it was found to be high, which may be due to the difference in the sample. Within the scope of the third sub-problem of the study, the relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy was examined. At the end of the research, it was seen that there was a low level positive and significant relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy. In line with this result, it can be said that as the attitude towards the teaching profession increases, the academic self-efficacy belief increases at a low level, and likewise, when the academic self-efficacy belief increases, the attitude towards the profession increases positively at a low level. In the study conducted by Taşgın (2018), a positive correlation of 0.446 was found. It is similar in terms of being positive. Level differences may be due to the sample change.

According to the results of the regression analysis, which is the fourth finding of the study, there is a positive and low level significant relationship between attitude towards teaching profession and academic self-efficacy. It can be stated that 5% of the total variance related to academic self-efficacy is explained by pre-service teachers' attitudes towards teaching profession. This value is similar to the findings of Taşgın (2018).

Considering the results of the research, the recommendations on the subject are as follows;

- In order to improve pre-service teachers' attitudes towards the teaching profession, a clear and transparent calendar for the appointment process can be established. In this way, uncertainties can be eliminated and positive attitudes towards the profession can be strengthened.
- In order to improve pre-service teachers' attitudes towards the profession positively, it may be useful to include a teaching practice course during university. In this way, theoretical knowledge can be reinforced with practice and professional competence and attitude development can be supported.
- In order to improve both academic self-efficacy and attitudes towards the teaching profession, pre-service teachers can be encouraged to interact with candidates

from different teaching departments. Such interdisciplinary interaction can enrich their professional perspectives and increase motivation.

- In this study, quantitative research method was used to determine the relationship between pre-service teachers' attitudes towards teaching profession and their academic self-efficacy. However, similar studies can also be conducted with qualitative or mixed methods.
- It can be ensured that prospective teachers gain the skills to use technology effectively in teaching in accordance with the needs of the age and learn innovative teaching methods for both their attitudes towards the profession and their academic self-efficacy beliefs.

5. REFERENCES

- Aksoy, M. E. (2010). Prospective teachers' attitudes towards teaching profession. *Journal of Social Sciences Research*, 2, 197–212.
- Akyürek, M. İ. (2020a). The Relationship Between Academic Self-Efficacy And Academic Motivation In Teacher Candidates: Hacettepe University Example. *Journal of Civilisation Education Research*, 4(2), 36-50.
- Akyürek, M. İ. (2020b). Teacher Candidates' Attitudes Towards the Teaching Profession: The Example of Hacettepe University. *Journal of Higher Education and Science*, 10(3), 524-530. <https://doi.org/10.5961/jhes.2020.412>
- Allport, G. W. (1967). *Attitudes*. In M. Fishbein (Ed.), *Readings in attitude theory and measurement* (pp. 3–13). New York: Wiley.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Beck, L. G. (2004). *Teacher education and the ethics of care*. *Journal of Teacher Education*, 45(1), 56–63.
- Bozdoğan, A. E., Aydın, D., & Yıldırım, K. (2007). Attitudes Of Teacher Candidates Towards Teaching Profession. *Journal of Ahi Evran University Kırşehir Faculty of Education*, 8(2), 83-97.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. baskı). Pegem Akademi. [Scientific Research Methods]
- Dilekli, Y., Orakcı, Ş., & Ayçiçek, B. (2023). Investigation of the Relationship Between Pre-Service Teachers' SelfEfficacy Perceptions and Self-Regulatory Learning Skills. *Turkish Journal of Educational Sciences*, 21(3), 1360-1383. <https://doi.org/10.37217/tebd.1313393>
- İlğan, A., Sevinç, Ö. S., & Arı, E. (2013). The Perceptions Of Teachers' Towards Professional Attitude Contemporary Teachers Qualifications. *Journal of Ondokuz Mayıs University Faculty of Education*, 32(2), 175-195.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel. [Scientific research method: Concepts, principles, techniques]
- Katkat, D. ve Mızrak, O. (2003). The effect of pedagogical education of pre-service teachers on their problem solving skills. *Journal of National Education*, (158).

- Katkat, D. ve Mızrak, O. (2003). The Relationship Between Problem Solving and Internet Addiction: Sample of Pre-Service Teachers. *Journal of National Education*, (158).
- Keskin, Y. (2017). Attitude and Concern Levels of Geography Teacher Candidates Towards The Profession of Teaching (Erzurum Example). *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 4(2), 43–57.
- MEB (2023). 2021-2022 öğretim yılı eğitim istatistikleri. <https://ankara.meb.gov.tr/www/egitim-istatistikleri/icerik/24> [Education statistics for the academic year 2021-2022]
- Nemtcan, E., Sæle, R. G., Gamst-Klaussen, T., & Svartdal, F. (2022). Academic self-efficacy, procrastination, and attrition intentions. *Frontiers in Education*, 7, 768959. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.768959>
- Taşgın, A. (2018). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile mesleki öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. A. İşcan (Ed.), *Eğitim bilimlerinde örnek araştırmalar* (ss. 87-105). Ankara: Nobel Yayıncılık. [Investigating the relationship between pre-service teachers' attitudes towards teaching profession and their professional self-efficacy, *Sample research in educational sciences*]
- Temizkan, M. (2008). A research on Turkish teacher candidates' attitudes towards teaching profession. *Turkish Journal of Educational Sciences*, 6(3), 461-486.
- Tezel, Ö., Gençten, A., Abacı, R. (2001). The importance of teacher attitudes in physics teaching. *Journal of Ondokuz Mayıs University Faculty of Education*, 13, 49-55.
- Yeşilyurt, E. (2013). Prospective teachers' perceptions of teacher self-efficacy. *Journal of Electronic Social Sciences*, 12(46), 88-100.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 82–91. <https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1016>

TEACHERS' PERSPECTIVE ON MOBBING: A PHENOMENOLOGY STUDY

Assoc. Prof. Dr. MUHAMMET İBRAHİM AKYÜREK

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye

m.ibrahimakyurek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

Graduate Student İPEK GÜNDÜZ

Selçuk University Faculty of Education, Türkiye

ippekgndzz27@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-0646-8769

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the existence of mobbing in professional life and the attitudes of teachers towards mobbing in the context of the views of teachers working in pre-school, primary and secondary education levels. In this study, phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used. The study group consists of 10 teachers working in different branches at pre-school, primary and secondary education levels in Gaziantep and Konya provinces in the 2024-2025 academic year. Data were collected in January of the 2024-2025 academic year. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the study. Descriptive analysis method was used to analyze the data obtained through the interview technique. The findings were organized and interpreted. According to the findings obtained from the research, 9 categories were formed as a result of the descriptive analysis of the opinions of teachers working at preschool, primary and secondary education levels. These categories are as follows: type of mobbing behavior, duration of exposure to mobbing behavior, frequency of exposure to mobbing, status of sharing mobbing with authorities, reasons for teachers not reporting mobbing behavior, teachers' feelings as a result of mobbing behavior, methods of controlling the feelings of teachers exposed to mobbing, teachers' attitude towards their profession as a result of mobbing, factors that prevent teachers exposed to mobbing from leaving or resigning from school. Teachers can be less exposed to mobbing behaviors through trainings to be organized by the Ministry of National Education (MoNE) to help teachers realize that they are being mobbed or to claim their rights against mobbing.

Keywords: Mobbing, teacher, phenomenology.

INTRODUCTION

Human beings have been a social being since the beginning of their existence, interacting with both their environment and other living beings. This situation is reflected in the working environment of people today and has caused some negativities on working life and the individual. One of these negativities has been the studies on mobbing and mobbing behaviors, which have attracted the attention of scientists. Burnes and Pope (2007) state that as a result of the individual's individual and organizational negativities in business life, their superiors, their own colleagues try to psychologically intimidate the person being mobbed by exhibiting rude behaviors and exhibit aggressive behaviors against the mobbed individual, thus creating mobbing behaviors. Some of the concepts used instead of mobbing are; “bullying”, “work or employee harassment”, “rude behavior”, “emotional attrition”, “victimization”, “intimidation”, “verbal harassment”, “horizontal violence”, “psychological violence or terror” (Tınaz, 2006).

Mobbing has become so serious in business life that it is seen to have negative consequences on employees that can cause physical and psychological health problems and even suicides (Eda & Sarı, 2022). Regardless of the way it is applied, the common purpose of mobbing behaviors is the desire of the victim to be removed from that environment voluntarily or by other means (Tınaz, 2008). In this mobbing process, the education sector is also affected like other sectors. Another group of employees who are affected by mobbing are teachers, who are the most important and effective stakeholders of education. Akpınar (2016) states that there is a linear relationship between the mobbing of teachers and the effectiveness of the school. In this study, mobbing behaviors applied to teachers will be determined and the attitude followed in this direction will be revealed. While other studies examine the distribution of mobbing behaviors in terms of variables such as age, gender, seniority, this study focuses more on the mobbing behaviors that teachers are exposed to and examines teachers' attitudes towards mobbing and their states such as awareness and taking action. In this respect, the study will increase its validity by directly reaching the source of information through interviews and will contribute to the literature.

METHOD

Research Model

In this study, the perspectives of teachers on mobbing will be determined in the context of the opinions of teachers who are exposed to mobbing working in primary and secondary education institutions. In order to achieve this goal, qualitative research method was used, which allows us to examine the events in detail in every aspect and to understand in detail the new understandings that have emerged with the changing and developing new world and the problems and struggles that come with it by addressing the event from different perspectives. This study is a phenomenological study. The phenomenology approach focuses on exploring how people define and make sense of experience and how experience transforms into consciousness as individual and shared meaning (Patton, 2018).

Working Group

The study group of the research consists of 10 teachers working in the central districts of Gaziantep and Konya provinces in the 2024-2025 academic year. In the study, sampling diversity was tried to be provided with the variables of gender, educational status, age, professional seniority, school type and branch type. The demographic characteristics of the teachers who participated in the study are given in Table 1.

Table 1. *Characteristics of the teachers who participated in the study*

Code	Gender	Education Status	Age	Year of Service	Graduated Department	School Type
M1	Female	Undergraduate	32	8 year	Preschool Teaching	Preschool
M2	Male	Postgraduate	48	25 year	Social Studies Teaching	Elementary School
M3	Female	Undergraduate	28	6 year	Classroom Teaching	Elementary School
M4	Female	Undergraduate	50	28 year	Classroom Teaching	Elementary School
M5	Male	Undergraduate	50	19 year	English Language Teaching	High School
M6	Male	Undergraduate	59	37 year	History Teaching	High School
M7	Male	Undergraduate	60	34 year	Chemistry Teaching	High School
M8	Female	Undergraduate	26	3 year	Science Teaching	Middle School
M9	Male	Undergraduate	31	5 year	Turkish Teaching	Middle School
M10	Female	Undergraduate	39	15 year	Preschool Teaching	Preschool

Data Collection Tool

In the study, a personal information form prepared by the researchers was used to determine the demographic characteristics of the teachers. With this form, the participants' graduation department, education level, years of service, age, gender and the type of school they work in were determined. Teachers' views on the current situation of mobbing were collected using a semi-structured interview form. While creating the interview form, the relevant literature was reviewed.

Data Collection And Analysis

Before the interviews were conducted, the interviewees were informed about the research and an appointment was made by determining a specific time period suitable for the participants. Interviews were conducted face-to-face to collect data. The data obtained as a result of the interviews were transcribed in computerized format. Before analyzing the data in the study, the files obtained from each participant were given codes as “M1, M2, M3,”. In the study, the data were analyzed with the descriptive analysis technique. The interpretations and results obtained as a result of the data analysis were reviewed and confirmed by the participants. In order to

ensure consistency in the research, direct quotations from the participants' discourses were included.

FINDINGS

The categories, codes and frequencies under the theme of teachers' views on mobbing are given in Table 2.

Table. 2 Teachers' Views on the Mobbing Behaviors They Are Exposed to

Theme	Categories	Codes	f
Exposure of Teachers' Opinions on Mobbing Behaviors	Type of Mobbing Behavior	Rules and sanctions that are not in the legislation	5
		Unfair distribution of tasks	3
		Discrimination and exclusion	1
		Personal characteristics of school administrators (problems related to private life, being angry, etc.)	1
		Total	10
	Duration of Exposure to Mobbing Behavior	1 year and more years	4
		Less than 1 year	2
		Total	6
	Frequency of Exposure to Mobbing	2-3 times a week	4
		1 time a week	3
		7-8 times a week	2
		Total	9
	Whether the Mobbing Exposed is Shared with Authorities	No	8
		Yes	2
		Total	10
	Reasons Why Teachers Do Not Report Mobbing Behavior	Learned helplessness	3
		Teachers being threatened by school administrators	3
		Not realizing that there is mobbing behavior	3
		Total	9
	Teachers' Feelings as a Result of Mobbing Behavior	Feeling inadequate	4
		Feeling humiliated	3
		Total	9
	Methods to Control the Feelings of Teachers Subjected to Mobbing	Ensuring intrinsic motivation	3
		Getting support from an expert or the community	2
		Ignoring behavior	2
		Total	7
	Teachers' Attitudes Towards Their Profession as a Result of Mobbing	Thinking about changing schools	5
		Not considering changing schools and/or resigning from the profession	4
		Total	9
	Factors Preventing Mobbing Exposed Teachers from Quitting or Resigning from School	The labor expended in the process of being appointed as a teacher	5
		Teachers' love for the teaching profession	3
		Low self-perception	2
		The economic hardship they will experience in case they resign from their profession	1
		MoNE in/out-of-province relocation conditions	1
		Total	12

As a result of the research, the opinions of the teachers about the mobbing to which teachers in schools are exposed are given in Table 2. The opinions of the teachers who were exposed to mobbing were evaluated and as a result of this scientific evaluation, 9 titles were categorized under the theme of “Teachers' Opinions on the Mobbing Behaviors to which they were exposed”. All categories are as follows; type of mobbing behavior, duration of exposure to mobbing behavior, frequency of exposure to mobbing, whether mobbing was shared with the authorities, reasons for teachers not reporting mobbing behavior, teachers' feelings as a result of mobbing behavior, methods of controlling teachers' feelings as a result of mobbing behavior, teachers' attitude towards their profession as a result of mobbing, and factors that prevent teachers from leaving or resigning from school. The opinions of the teachers exposed to mobbing about the type of mobbing behavior are as follows:

M-1's opinion: *“School administrators usually set informal rules and we teachers were expected to act in accordance with these informal rules.”*

M-2's opinion: *“There was always tension between me and the vice principal. Unfair assignments were made. My principal would come to the class while I was lecturing and listen to my lecture, and psychological pressure was applied in this way, and even once, while I was in class again, the principal came to my class and told my students that if you had any problems with your teacher, you could come to my room and talk to me.”*

M-10's opinion: *“I was subjected to mobbing verbally by my manager.”*

Teachers' views on the duration of exposure to mobbing are as follows:

M-1's opinion: *“I was subjected to mobbing 2-3 times a week for 2 years.”*

M-5's opinion: *“In my 19 years of teaching life, I can say 19 times in 1 year. Mobbing continues even now.”*

M-8's opinion: *“I cannot say that I was exposed to mobbing too much, but I was mobbed intensely once a week for about 2 months. It is not going on now.”*

Teachers' views on the frequency of exposure to mobbing are as follows:

M-3's opinion: *“The mobbing continued for 1 year, maybe 7-8 times a week, maybe more.”*

M-6's opinion: *“According to my reaction time and the way I reacted, the duration and form of mobbing changed, but it is not completely over. I was subjected to mobbing 2-3 times a week during the mobbing period.”*

M-1's opinion: *“I was intensively exposed 1-2 times a week.”*

The opinions of the teachers about the situation of sharing mobbing with the authorities are as follows:

M-1's opinion: *“No, because of the region I was in, I realized that the authorities behaved like mobbing perpetrators, so I did not try to report it.”*

M-2's opinion: *“I shared it with the manager.”*

Teachers' opinions about the reasons why teachers do not report mobbing behaviors are as follows:

M-3's opinion: *"Because mobbing increases even more when you complain about your manager to the authorities."*

M-5's opinion: *"I didn't report it, who are you going to complain to whom? With the perception of not being able to prove my own righteousness, I never filed a complaint because I know from my previous experiences. Managers are kings. I sued the principal and lost the case. I realized that I did not have a high status before the law and I thought that was why I lost the case."*

M-7's opinion: *"I thought it was a personal matter, I didn't report it to the authorities because I took it personally."*

Teachers' views on what teachers feel as a result of mobbing behaviors are as follows:

M-2's opinion: *"I felt humiliated, I thought about what to do with this feeling for a while and then I suppressed this feeling by ignoring it."*

M-3's opinion: *"I felt a sense of inadequacy because my manager put pressure on me."*

Teachers' views on the methods of controlling the feelings of teachers exposed to mobbing are as follows:

M-2's opinion: *"I thought about what to do with this feeling for a while and then I suppressed it by ignoring it."*

M-3's opinion: *"I got help from a psychologist because every activity I did was monitored by my manager."*

M-4's opinion: *"I didn't care, I relaxed a little when I told my wife."*

Teachers' views on teachers' attitudes towards their profession as a result of mobbing are as follows:

M-3's opinion: *"I thought about both changing schools and resigning from the profession at the end of each semester."*

M-4's opinion: *"If this behavior had lasted longer, I would have thought about leaving the school, but I would not have thought about resigning."*

M-7's opinion: *"No, I neither thought of leaving the school nor resigning."*

Teachers' views on the factors that prevent teachers exposed to mobbing from leaving or resigning from the school are as follows

M-1's opinion: *"Knowing that I cannot change the school stopped me."*

M-2's opinion: *"At that time, the conditions for studying were difficult. There was a great deal of labor my father put in, he allocated some of the money from the crops just for me to study. I didn't think of resigning from the profession because I was thinking about him. The school administrators talked to me and gave up on leaving the school."*

M-8's opinion: *"No matter what happens, I have worked for this for years, I have made a lot of effort. It is not that easy to quit. If mobbing was at its peak, I would have considered leaving the school."*

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, it is aimed to determine the mobbing behaviors that teachers, one of the important stakeholders of education, are exposed to mobbing in the field of education and to reveal the views of teachers. The findings that emerged as a result of the analysis of the research results were categorized in 9 different groups. These categories are as follows: type of mobbing behavior, duration of exposure to mobbing behavior, frequency of exposure to mobbing, status of sharing mobbing with authorities, reasons for teachers not reporting mobbing behavior, teachers' feelings as a result of mobbing behavior, methods of controlling the feelings of teachers exposed to mobbing, teachers' attitude towards their profession as a result of mobbing, factors that prevent teachers exposed to mobbing from leaving or resigning from school. In the research, the codes that are repeated many times under the category of "type of mobbing behavior" and that attract attention are as follows: "unofficial rules and sanctions", 'unfair distribution of duties'. Based on the opinions of the participants, the type of mobbing behavior was the existence of unofficial rules and unfair distribution of tasks in school management and functioning. In the study conducted by Korkmaz, Soylu, Gök, Yiğit, Harputlugil, Temizkan, Önalın (2016), the most common mobbing behavior that individuals are exposed to is being given responsibilities above their authority within the organization and the results of other studies support the findings of the study.

In the research, the codes that were repeated many times under the category of "duration of exposure to mobbing behavior" are as follows: "1 year and more", 'less than 1 year'. Considering the information shared by the participants, it can be stated that the duration of exposure to mobbing behavior continues for less than 1 year and more than 1 year. In the study conducted by Cemaloğlu and Akyürek (2017), it was concluded that teachers were exposed to mobbing at a low level. Leymann (1996) determined the minimum duration of exposure as 6 months and the maximum duration as 15 months, and stated that the continuation period was at least six months. In this respect, all these data support the findings.

In the research, the codes that were repeated many times under the category of "frequency of exposure to mobbing" and that attracted attention are as follows: "2-3 times a week", '1 time a week'. In the light of the information shared by the participants, it can be stated that the frequency of exposure to mobbing is 2-3 times a week and 1 time a week at most. Özen (2007) stated in his study that although there is no clear interval for a harassment or hostile behavior to be considered mobbing behavior, the frequency of repetition should be almost every day or at least once a week.

In the research, the most repeated and striking code under the category of "the status of sharing mobbing with the authorities" is as follows: "no". In the light of the information provided by the participants, it can be stated that most of the participants did not share mobbing with the authorities.

In the research, the codes that are repeated many times under the category of "reasons why teachers do not report mobbing behaviors" are as follows: "learned helplessness", 'teachers being threatened by school administrators'. In the light of the opinions shared by the participants, it can be stated that learned helplessness, which has a great majority among the

reasons why the participants do not report mobbing behavior, is the behavior of teachers being threatened by school administrators. Blase's (2003) study, it is stated that the school administrator exhibits behaviors such as ignoring or constantly monitoring the teacher, exhibiting bad attitudes towards students, and at the same time, the school administrator threatens the teacher and makes him/her leave his/her profession by psychologically tiring him/her. In Kaya and Han's (2022), study if the victim feels helpless and cannot resist the intimidation behaviors, he/she looks for ways to avoid the aggressor.

In the study, the most repeated and striking codes under the category of “teachers' feelings as a result of mobbing behavior” are as follows: “Feeling inadequate” is coded as ‘feeling humiliated’. In the light of the information provided by the participants, it can be stated that the most common feeling in the category of teachers' feelings as a result of mobbing behavior is feeling inadequate and humiliated. As a result of the study conducted by Aracı and Okçu (2017), the result that teachers are given tasks outside of their abilities and interests, causing them to feel inadequate, supports this finding. In the study, the most repeated and striking codes under the category of “methods of controlling the feelings of teachers exposed to mobbing” are as follows: “providing intrinsic motivation”, ‘getting support from an expert or the environment. Based on the information shared by the participants, it can be stated that among the methods of controlling the feelings of the teachers exposed to mobbing, the participants control the emotions they feel in the face of mobbing behavior by providing their own intrinsic motivation and getting help from an expert or their environment. Davenport, N. Schwartz, R. D. Elliott, G. P., (trans., Öner, 2003) mentioned in their study that the individual facing mobbing needs the support of his/her family and environment while struggling to get rid of mobbing behavior. In his study, Tınaz (2008) mentioned that the victim can get rid of mobbing in a short time by getting help from family and friends. Çobanoğlu (2005) drew attention to emotional intelligence as one of the ways to cope with mobbing. He stated that self-motivation is also related to the ability to focus on success despite all obstacles and failures and to accept change in order to achieve one's goals.

In the study, under the category of “teachers' attitudes towards their profession as a result of mobbing”, the most repeated and striking codes are as follows: “thinking of changing schools”, “not thinking of changing schools and/or resigning from the profession”. Based on the opinions of the participants, teachers' attitudes towards their profession as a result of mobbing can be expressed as thinking about changing schools. In the study conducted by Uğurlu, Çağlar and Güneş (2012), it was stated that teachers were less exposed to intimidation behaviors and even did not report it most of the time, while this study shows that teachers are now more likely to consider changing schools.

In the study, under the category of “factors that prevent teachers who are subjected to mobbing from leaving or resigning from the school”, the codes that are repeated many times and draw attention are as follows: “the effort made in the process of being appointed as a teacher”, ‘the love teachers have for the teaching profession’. Based on the opinions of the participants, it can be stated that the most common factors that prevent teachers who are subjected to mobbing from quitting or resigning from the school are the effort they put into the appointment process and their love for the teaching profession. Minibas and İdiğ (2009) state in a study that the

victim of mobbing resorts to many ways due to the fear of encountering the mobber and the uncertainty about when the mobber will attack, and when these ways do not work, he holds himself responsible by looking for the fault in himself. At this very juncture, it was asserted that the primary objective of the perpetrator of mobbing is to induce a sense of personal responsibility in the victim. Throughout the research process, it was observed that teachers possessed only a superficial understanding of the concept of mobbing—limited to its literal meaning—and demonstrated insufficient awareness regarding specific mobbing behaviors, often failing to identify or acknowledge such acts within educational settings. In this regard, awareness can be raised by providing teachers with informational sessions, such as seminars, organized under the auspices of the Ministry of National Education (MoNE). During the data collection phase, the scope of the study group can be broadened, and the data can be compared to enable the topic to be explored from a different perspective. While this study employed a qualitative research design, future research could explore the same topic using quantitative methods or a mixed-methods approach to provide a more comprehensive understanding. During the study, some teachers who had experienced mobbing stated in face-to-face interviews that they were compelled to suppress or conceal their experiences due to financial and emotional barriers, or pressure from school administration, which prevented them from seeking professional support. In this context, the MoNE could facilitate access to support mechanisms for teachers exposed to mobbing but unable to receive adequate assistance.

REFERENCES

- Aksu, A. & Balcı, Y. (2009). Mobbing and coping with mobbing in primary school. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1367-1380.
- Aracı, F. & Okçu, V. (2017). Teachers in the primary and secondary schools mobbing living perceptions. *Siirt University Journal of Social Sciences Institute*, 5(10), 525-544.
- Akpınar, E. N. (2016). The analysis of teachers' mobbing perceptions in terms of certain variables. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(56).
- Blase, J., & Blase, J. (2003). The phenomenology of principal mistreatment: Teachers' perspectives. *Journal of Educational Administration*, 41(4), 367-422.
- Burnes, B., & Pope, R. (2007). Negative behaviours in the workplace: a study of two primary care trusts in the NHS. *International Journal of Public Sector Management*, 20(4), 285-303.
- Cassito, M. G. (2003). Raising awareness of psychological harassment at work. Albany, NY, USA. *World Health Organization*.
- Cemaloğlu, N. & Akyürek, M. İ. (2017). Examining the relationship between school principals' social justice leadership behaviors and bullying according to some variables. In N. A. Dellal & M. V. Coşkun (Eds.), *Ethics in science and democratic education* (s. 175-202). Lambert Academic Publishing.

- Çay, H. (2008). Psychological violence in the workplace (mobbing) and an application (Master's thesis, Institute of Social Sciences).
- Çobanoğlu, G. (2005). Lichen collection in the herbarium of the University of İstanbul (ISTF). *Turkish Journal of Botany*, 29(1), 69-74.
- Davenport, N., Elliott, G. P., & Schwartz, R. D. (2003). *Mobbing*. Trans: O. C. Öner, *Istanbul: Sistem Yayıncılık*.
- Eda, Ö. G., & Sarı, G. (2022). Eğitim örgütlerinde yoldırma eğitimde örgütsel davranış. [Bullying in educational organizations].
- Kaya, N., & Han, B. (2022). An investigation of mobbing behaviors encountered by teachers. *Proceeding Book*, 100.
- Korkmaz, S., Soylu, E., Gök, Z. B., Yiğit, G., Kocalmış, A., Harputlugil, N., & Önal, E. (2016). Frequency of mobbing among working individuals and its relationship with depression. *Firat Medical Journal*, 21(2), 191-195.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European journal of work and organizational psychology*, 5(2), 165-184.
- Minibas-Poussard, J., & İdiğ-Çamuroğlu, M. (2016). Psychological harassment; a dangerous individual, organizational, social and economic.
- Özen, S. (2007). Psychological violence in the workplace and its causes. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 9(3), 1-24.
- Patton, M. Q. (2018). Qualitative research and evaluation process. (Trans., M. Bütün, & S. B. Demir). Ankara: Pegem.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde psikolojik taciz mobbing. *Çalışma ve toplum*, 4(11), 13-28. [Psychological harassment and mobbing in the workplace].
- Tınaz, P. (2008). İş yerinde psikolojik taciz (mobbing), Beta Yayınları, 2. Baskı, İstanbul. [Psychological harassment and mobbing in the workplace].
- Uğurlu, C. T., Çağlar, Ç., & Güneş, H. (2012). Ortaöğretim okullarında yoldırma (mobbing) davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 718-749. [Teacher opinions related with secondary school mobbing behavior].

TÜRK CEZA HUKUKUNDA GÜVENLİK TEDBİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ**GENERAL CHARACTERISTICS OF SECURITY MEASURES IN TURKISH CRIMINAL LAW¹****Doktor Öğretim Görevlisi, Mümin GÜNGÖR**

Tarsus Üniversitesi, mumingunor@tarsus.edu.tr - ORCID: 0000-0002-4731-2605

Doktor Öğretim Üyesi, Nazmiye ÖZENBAŞ BOYDAĞ

Anadolu Üniversitesi, nozenbas@anadolu.edu.tr - ORCID:0000-0002-8286-1132

ÖZET

Güvenlik tedbirleri, suç işleyen kişiyi koruma ve iyileştirme ve toplumu koruma gayesiyle tatbik edilen cezai yaptırım türlerinden birisidir. Güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesi için bir suçun işlenmiş olması, güvenlik tedbirinin kanunda öngörülmüş olması, tehlikelilik durumunun varlığı ve hâkim tarafından hükmedilmiş olma şartları aranmaktadır. Bu çalışma ile ceza hukukunun önemli bir kurumu olan güvenlik tedbirinin genel özellikleri diğer cezai yaptırımlardan ayırt edebilmeyi sağlayacak şekilde açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ceza Hukuku, Yaptırım, Güvenlik Tedbiri.**ABSTRACT**

Security measures are one of the types of penal sanctions applied with the aim of protecting and rehabilitating the person who committed the crime and protecting the society. In order for security measures to be applied, a crime must have been committed, the security measure must be foreseen in the law, there must be a dangerous situation, and it must have been decided by the judge. With this study, the general characteristics of security measures, which are an important institution of criminal law, will be explained in a way that will allow them to distinguish it from other penal sanctions.

Keywords: Criminal Law, Sanctions, Security Measures.

¹ İlgili çalışma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından kabul edilen "Yapay Zekâ ve Cezai Sorumluluk" adlı proje adı ve 2209E169 numarasıyla proje kapsamında desteklenmektedir.

1.GİRİŞ

Ceza hukukunun ulaşmak istediği hedef, suçların önlenmesi, suç nedeniyle bozulan düzenin kontrollü bir şekilde yeniden sağlanması ve korunmasıdır. Ceza hukukunun hedefi hukuki değerlerin önleyici şekilde korunması olarak görüldüğü takdirde, ceza hukukunun bu hedefini yalnızca ceza ile tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceği ortadadır. Başka bir ifadeyle ceza hukuku cezanın yetersiz olduğu durumlarla karşılaşabilir². Örneğin kusurluluğunun olmaması gerekçesiyle akıl hastasının ceza sorumluluğu bulunmadığından ceza yaptırım uygulanamayacaktır. Ancak bu durumlarda akıl hastalarının gelecekte başka hukuka aykırı eylemlerde bulunmasının önüne nasıl geçilebilecektir? Kusurlu suçluluk ölçütüne dayalı cezanın failde kusurun bulunmadığı hallerde, failin başka eylemlerde bulunma riskini ortadan kaldıramayacaktır³.

Ceza hukukunun yukarıda belirttiğimiz ve benzeri bu tür olaylarda görevini etkin bir biçimde yerine getirebilmesi için kanun koyucu ceza sisteminin yanında “*ıslah ve güvenlik tedbiri*” isimli (*Maßnahmen / Maßregeln der Besserung und Sicherung* / §§ 61 vd. StGB).” ikinci, bağımsız bir yaptırım sistemini oluşturmuştur. Ceza yaptırım sisteminin bu “*ikinci yolu*”, sosyo-etik açıdan kayıtsız olan, yani hareket ve faile ilişkin olumsuz bir yargı içermeyen ve bu nedenle suçluluktan ve suçluluk derecesinden ayrıştırılabilen, tamamen önleyici tedbirlerden oluşmaktadır. Böylece ceza hukukunun özel önleyici hedeflerin ceza ile değil, tamamen yeni bir araçla, yani cezanın yanına yerleştirilecek “*ikinci bir yol*” ile gerçekleştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. Güvenlik tedbirleri, suçlunun gelecekteki tehlikeliliği konusunda ceza hukukuna yardımcı olmaktadır⁴.

19. yüzyılda ceza hukuku okullarının çatışan fikirleri ile ortaya çıkan güvenlik tedbirleri günümüzde önemi ve uygulama alanı gittikçe artan tedbirlerdir⁵. Türk ceza sisteminde ise başta Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının⁶ (AY.) “*Temel Hak ve Ödevler*” kısmı içerisinde bireyin temel hak ve hürriyetleri; bunların nasıl kullanılması gerektiği, hangi hallerde nasıl, ne şekilde sınırlandırılabilir ve durdurulabilir düzenlemiştir. Suç ve cezalara ilişkin esaslar başlığında ise “*Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur (AY.m.38).*” hükmü bulunmaktadır.

Temel hak ve hürriyetlere doğrudan müdahalede bulunan araçlara sahip ceza ve ceza muhakemesi hukuku da, Anayasanın temel hak ve hürriyetlerin doğrudan düzenlendiği maddelerde belirtilen öze ve şekle riayet ederek hareket etmek ve uygun tedbirler almak

² MEIER Bernd-Dieter (2001). “*Maßregeln der Besserung und Sicherung*”. Strafrechtliche Sanktionen (Editör: Meier), Springer Yayınevi, Berlin, ss.217-307 (s.217-218).

³ MEIER, 2001, s.218.

⁴ FRISCH Wolfgang (1990). “*Maßregeln der Besserung und Sicherung im strafrechtlichen Rechtsfolgensystem. Straftheoretische Einordnung, inhaltliche Ausgestaltung und rechtsstaatliche Anforderungen*”. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Cilt 102, ss.343-393(s.352).

⁵ ARTUK Mehmet Emin/YILMAZ Erkam, “*Teorik Açıdan Güvenlik Tedbirleri*” İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (2), Aralık 2020, s.7.

⁶ 1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bkz. RG.Tarih-Sayı: 9.11.1982-17863.

zorundadır. Ceza hukukunda temel hak ve hürriyetlere kısıtlayıcı nitelikte olabilen yaptırımlardan biri olan güvenlik tedbiri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Güvenlik tedbirleri, toplumu koruma gayesiyle suçlulara tatbik edilen ceza hukukunda yer alan yaptırım türlerinden birisidir⁷.

2. GÜVENLİK TEDBİRİNE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Kişinin ve toplumun sahip olduğu hukuki değerleri ihlal eden fiillerinden bazıları suç olarak düzenlenmekte ve suçlara yönelik çeşitli cezalar öngörülmektedir. Suç ve ceza, hukuki değerleri ihlal eden fiile ve kişiye karşı gösterilen bireysel ve toplumsal bir tepkidir. Cezanın; işlenmiş olan suça karşılık ödetme, acı çekirtme, suçluyu uslandırma (özel önleme), tekrerrü önleme, caydırma (genel önleme), ileriye yönelik olarak toplumu koruma gibi birçok fonksiyonu ve amacı vardır⁸. Bu amaçlar dolayısıyla cezanın ortadan kaldırılmasının veya cezadan vazgeçilmesinin düşünülemeyeceği belirtilmektedir⁹. Bu açıdan ceza, hem toplum hem de ceza hukuku açısından önemli fonksiyonları haiz bir kurumdur. Ancak hükmedilen ceza; bazı hallerde ve bazı kişiler açısından önleme, ıslah ve tedavi işlevine sahip olmayabilir veya uygulanmayabilir. Failin işlediği suçtan dolayı kusurlu olması, ona uygulanacak olan cezanın meşruluk sebebini oluşturmaktadır. Ceza, faile haksızlık teşkil eden fiili hukuki anlam ve sonuçlarının bilincinde olarak gerçekleştirdiği için uygulanabilir¹⁰. Ayrıca ceza hukukuna kusur ilkesi egemen olduğundan, kusurlu olmayan kimselerin cezalandırılmayacağı ve kusurlu olanların da sadece kusurları oranında cezalandırılabilmesi kabul edilmiştir. Anayasal bir ilke olan kusursuz suç ve ceza olmaz ilkesi nedeniyle kusursuz failere ceza verilemediği durumlarda, fiil haksızlık ve dolayısıyla suç teşkil etme özelliğini devam ettirdiği için, cezaya hükmedilemese dahi eğer bir tehlikelilik hali söz konusu ise güvenlik tedbirleri uygulanabilecektir¹¹. Haklarında ceza verilemeyen veya cezanın tek başına yeterli olmadığı durumlarda, failerin taşıdıkları tehlikeliliğin azaltılması veya ortadan kaldırılması için başka tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu gibi hallerde güvenlik tedbirleri devreye girmektedir¹².

Kanun koyucu 2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK)¹³ genel hükümler başlıklı birinci kitabında, “yaptırımlar” başlıklı üçüncü kısmının altında yer alan

⁷ KUNTER Nurullah. "Bugünkü Ceza Hukukunda Emniyet Tedbirlerinin Yeri". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 13(4), 1327-1349; HAFIZOĞULLARI Zeki. "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri". Ankara Barosu Dergisi. 65(1), 78-109.

⁸ KUNTER, s.1345; DİLBEROĞLU Vedat. "Cezalar Ve Güvenlik Tedbirlerinin Amacı Ve Niteliği". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 65(4), 1517-1544.

⁹ KUNTER, s.1328, 1345; ARTUK Mehmet Emin (2008). "Güvenlik Tedbirleri". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 12(1), s.491; DİLBEROĞLU, s.1519, 1525.

¹⁰ ÖZGENÇ İzzet, (2024). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara, Seçkin yayıncılık, s. 792.

¹¹ ÖZGENÇ, s. 969.

¹² KUNTER, s.1328, 1345; ARTUK, s.491; DİLBEROĞLU, s.1519, 1525.

¹³ RG. Tarih-Sayı:12.10.2004 25611.

“güvenlik tedbirleri” isimli ikinci bölümünde¹⁴ (TCK.m.53-60) cezanın uygulanmadığı hallerde güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesine imkân sağlamıştır. Türk ceza hukuku sistemimize giren bu kurum, tehlikelilik arz eden kişilerin topluma yeniden kazandırılmasında çok önemli ve vazgeçilmez bir role sahiptir¹⁵.

Güvenlik tedbirleri tehlikelilik kavramıyla izah edilebilir. Bu noktada iki çeşit tehlikelilikten bahsedilebilir: Kişilerin tehlikeliliği ve eşyaların tehlikeliliği. Diğer bir ifadeyle, ceza hukuku bağlamında güvenlik tedbirleri yalnızca işlenen suça değil, failin veya eşyanın toplum için oluşturduğu tehlikeye göre belirlenir¹⁶. Güvenlik tedbirleri; suçlunun ıslahı, topluma yeniden kazandırılması ve suçta tekerrüre engel olmak suretiyle toplum düzeninin korunması amacıyla suçluya tehlikelilik hali ile orantılı olarak ceza yerine veya ceza ile birlikte yetkili karar mercii tarafından kanunda açıkça belirtilen türleri arasından verilen, ceza hukuku yaptırımlarından birisidir¹⁷. Güvenlik tedbirlerine başvurulabilmesi için “işlenmiş bir suçun var olması; yetkili karar mercii tarafından karar verilmesi; suçun toplum için tehlikeli bir durum arz etmesi; uygulanacak güvenlik tedbirini açıkça kanunda belirtilmiş olması” şeklinde şartların bir arada bulunması gerekmektedir¹⁸.

Kişisel güvenlik tedbirleri, kişinin şahsi özgürlüğüne yönelik önlemlerdir ve hem cezai ehliyeti tam (veya kısmen) olan tehlikeli kişilere (bu durumda güvenlik tedbiri ceza ile birlikte uygulanır), hem de cezai ehliyeti olmayan fakat tehlikeli kişilere (bu durumda yalnızca güvenlik tedbiri uygulanır) uygulanabilir¹⁹. Kişisel güvenlik tedbirleri kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: Hürriyeti bağlayıcı kişisel güvenlik tedbirleri ve hürriyeti bağlayıcı olmayan kişisel güvenlik tedbirleri. Malvarlığına yönelik güvenlik tedbirleri ise, kişinin malvarlığı üzerinde etki doğurur ve genellikle belirli bir davranış biçimine veya eşyaya bağlı olarak uygulanan tedbirlerdir (müsadere uygulamaları, iyi hal teminatı²⁰ gibi)²¹.

TCK’da, “Belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma (TCK.m.53), Eşya müsadere (TCK.m.54), Kazanç müsadere (TCK .m.55), Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri (TCK.m.56), Akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirleri (TCK.m.57), Suçta tekerrür ve özel tehlikeli suçlular (TCK.m.58), Sınır dışı edilme (TCK.m.59), Tüzel kişiler hakkında güvenlik tedbirleri (TCK.m.60)” şeklinde güvenlik tedbiri türleri bulunmaktadır. Bununla birlikte cezalar bölümü

¹⁴ AYDIN Öykü D. (2004). "Ceza Hukuku'nun Çağdaş İlkeleri ve Avrupa Birliği Kriterleri Açısından Türk Ceza Kanunu". Türkiye Barolar Birliği Dergisi. Sayı 53, ss.63-141 (s. 86-87); HAFIZOĞULLARI, s.79.

¹⁵ HAFIZOĞULLARI, s.79, 91; DİLBEROĞLU, s.1517; AYDIN, s.88.

¹⁶ MARINUCCI Giorgio/ DOLCINI Emilio/GATTA Gian Luigi, (2022) Manuale di Diritto Penale parte generale, Giuffrè editore, Milano, s. 883.

¹⁷ DİLBEROĞLU, s.1527.

¹⁸ KUNTER, s.1328; ARTUK Mehmet Emin. "Güvenlik Tedbirleri". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 12(1), 461-492.

¹⁹ MARINUCCI/DOLCINI/GATTA, s. 883.

²⁰ Suç işleme riski bulunan kişilerin, ileride suç işlememelerini sağlamak amacıyla devlete para teminatı yatırmalarını öngören bir güvenlik tedbidir.

²¹ MARINUCCI/DOLCINI/GATTA, s. 883-884.

içerisinde düzenlenen “*Kısa süreli hapis cezasına seçenек yaptırımlar (TCK.m.50) ile Hapis cezasının ertelenmesi (TCK.m.51)*” başlıkları altında da birçok güvenlik tedbiri çeşidi yer almaktadır²².

Güvenlik tedbirlerinin asıl gayesi, suç işlemek suretiyle tehlikelilikleri ortaya çıkan kişilerin toplumdan uzaklaştırılmaları veya topluma yeniden kazandırılmaları yoluyla toplumu korumaktır. Güvenlik tedbiri, toplumsal savunma vasıtası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi, güvenlik tedbirleri yoluyla ıslah edilmekte ve topluma kazandırılmaktadır. Dolayısıyla güvenlik tedbirlerinin sadece geleceğe yönelik ceza hukuku yaptırımı olduğu belirtilmektedir²³. Güvenlik tedbirlerinin ihlale tepki niteliği taşıyama, kefarete ve adalet özlü olmama, failin kusurlu iradesine bağlı olmama, suç vesilesiyle uygulanma ve geleceğe yönelik uygulanma şeklinde özellikleri bulunmaktadır²⁴.

Güvenlik tedbirinin uygulanması ceza muhakemesi neticesinde verilecek karar ile mümkündür. Diğer bir deyişle güvenlik tedbiri kararı, 2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu²⁵ (CMK.) m. 223/1’de bir hüküm çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik tedbirine karar verilebilmesi için de failin suç işlediğinin yargılama yapılarak tespit edilmesi gerekmektedir. Failin yüklenen suçu işlediğinin sabit olması halinde, ceza davasında duruşmanın sona erdirilerek yargılamanın tamamlanması ve mahkemenin son kararında belli bir cezaya mahkûmiyet yerine veya mahkûmiyetin yanı sıra güvenlik tedbirine birlikte hükmedilmektedir (CMK.m.223/6). Güvenlik tedbiri kararı, çoğunlukla ceza mahkûmiyeti kararı ile birlikte verilmektedir. Fakat tek başına güvenlik tedbiri verilmesi de mümkündür. Başka bir ifadeyle güvenlik tedbiri kararı, hüküm olarak tek başına verilebilir. Şöyle ki, sanık hakkında etkin pişmanlık gösterdiği için ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilip, kullandığı aracın müsadereğine karar verilebilir. Örneğin mahkeme vermiş olduğu üç aylık hapis cezasını kamuya faydalı bir işte çalıştırması tedbirine çevirebilir (TCK. m.50/1).

3. GÜVENLİK TEDBİRLERİ VE CEZALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Ceza hukuku sisteminde cezalar ile güvenlik tedbirleri arasındaki ayrım, yalnızca şekli değil, aynı zamanda maddi içeriğe dayalı olmalıdır. Bu ayrımın göz ardı edilmesi, temel hak ve özgürlükler açısından ciddi anayasal sorunlar doğurabilir. Güvenlik tedbirlerinin, özellikle de hürriyeti kısıtlayıcı nitelikte olanlarının, özel önleme amacına hizmet etmesi mümkündür. Ancak bu meşruiyet, ancak söz konusu tedbirlerin kendine özgü, cezadan farklı bir içeriğe sahip olması koşuluyla geçerlidir. Eğer bir güvenlik tedbiri, içerik itibarıyla cezadan ayrılmıyor, yalnızca isim değişikliğiyle sunuluyorsa; bu durum, cezanın taşınması gereken anayasal

²² HAFIZOĞULLARI, s.80.

²³ KUNTER, s.1328; DİLBEROĞLU, s.1527.

²⁴ GÖDEKLİ Mehmet (2020). Ceza Hukukunda Güvenlik Tedbirleri ve Muhakeme Usulü. Adalet Yayınevi, Ankara, s.287-295.

²⁵ RG. Tarih-Sayı:17.12.2004-25673.

güvenceleri bertaraf eden bir araç haline gelir. Bu ise hukuki güvenlik ilkesine ve ceza hukukunun temel anayasal prensiplerine açıkça aykırı olacaktır²⁶.

3.1. Kanunilik İlkesi Açısından

Kanunilik ilkesi, kanunların açık, belirli olmasını ve geriye yürümemesini gerektiren yasal bir terimdir. İlke Latince “*nullum crimen nulla poena sine lege*” (kanunsuz suç ve ceza olmaz) cümlesiyle ifade edilmektedir²⁷. Kanunilik ilkesi, ceza hukukunun önemli ilkelerinden birisidir. Bu ilkenin görünüm kazandığı ve en katı biçimde uygulandığı alanların başında da hiç şüphesiz yaptırımların ve tedbirlerin uygulanması gelmektedir. Bu yönde Anayasanın 19. ve 38. maddelerinde ceza ve ceza muhakemesi hukukuna ilişkin temel ilkeler ele alınmıştır. Anayasada belirtilmeyen noktaların ise sadece kanunla düzenlenmesi gerektiği, “*Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.*” şeklindeki hükümle belirtilmiştir (AY. m.38). Bu hüküm gereğince bireyin temel hak ve özgürlüklerini etkileyen, müdahale niteliği taşıyan tüm yaptırımların ve tedbirlerin kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. Kanunilik ilkesi Anayasa’da hem cezalar hem de ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri açısından öngörülmekte olduğu için güvenlik tedbiri bakımından da kıyas yapılması ve tedbir şartlarının veya uygulama alanının genişletilmesine müsaade edilmemiştir²⁸. Ancak güvenlik tedbirlerinde kanunilik ilkesi cezalarda olduğu kadar sert uygulanmaz. Kanunda uygulanacak olan güvenlik tedbirinin nevi olarak belirlenmiş olması yeterlidir²⁹.

Güvenlik tedbirleri ile failin tehlikelilik durumu sebebiyle tedbirler alınarak toplumun korunması hedeflenmektedir. Failin tehlikeli olup olmadığı, hâkim veya mahkeme tarafından her somut olayın özelliğine bakılarak araştırılmalı ve güvenlik tedbiri tatbik etmeye lüzum olup olmadığına karar verilmelidir. Bu noktada karar mercii kanunda bulunmayan bir güvenlik tedbirine hükmedemeyeceği gibi kanunda yer alan güvenlik tedbirlerinin de içeriğini değiştirerek tatbik edilmesine karar vermez³⁰. Örneğin, hâkim kişinin kendi evinde kapalı tutularak tedavi edilmesine karar veremez. Zira tedavi edilecek kişiler yüksek güvenlikli sağlık kurumlarında koruma ve tedavi altına alınmalıdır (TCK. m.57). Görüleceği üzere uyuşturucu bağımlısının tedavi için hastaneye kapatılması gibi çeşitli örneklerle karşımıza çıkan güvenlik tedbirleri bazı hallerde kişi özgürlüğünü de sınırlandırabilmektedir³¹.

Kanunilik ilkesinin bir diğer neticesi olan suç ve cezayı düzenleyen aleyhe kanunun geriye yürüyemeyeceği ilkesi güvenlik tedbirleri bakımından da geçerlidir³². Nitekim fiilin

²⁶ DOLCINI/MARUNICCI/GATTA, s. 885-886.

²⁷ EŞİTLİ Ezgi AYGÜN. “Suçların Ve Cezaların Kanuniliği İlkesi”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. Sayı 103, 225-247; AYDIN, s.72.

²⁸ AYDIN, s.72.

²⁹ ZAFER Hamide (2021). Ceza Hukuku Genel Hükümler M. 1-75, Beta yayınevi, İstanbul, s. 765.

³⁰ DİLBEROĞLU, s.1528.

³¹ ARTUK, s.467.

³² ÜNVER Yener, “Güvenlik tedbirleri ile cezalar arasında bir fark kaldı mı? (Alman Anayasa Mahkemesi’nin Konuyla İlgili Bir Kararı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(1), 2010, s. 373.

işlenmesinden önce var olmayan bir güvenlik tedbiri veya o fiil için öngörülmeleyen bir güvenlik tedbiri fiile uygulanamaz³³. Sonradan yürürlüğe giren kanun güvenlik tedbirleri bakımından lehe hükümler içeriyorsa geçmişte işlenen suçlara da uygulanır. Fakat güvenlik tedbirlerinde infaz rejimini belirleyen bir kanun söz konusu olduğunda infaz anında yürürlükte bulunan kanun lehe veya aleyhe olmasına bakılmaksızın derhal uygulanır³⁴.

Kanunilik ilkesinin diğer bir gereği olarak kararname, yönetmelik gibi idari düzenleyici işlemlerle hem cezalar hem de güvenlik tedbiri getirilemez. Bunların yalnız konulmasında değil aynı zamanda şartlarında değişiklik yapılmasında dahi kanun dışındaki düzenlemelerle bunun yapılması açıkça hukuka aykırı olacaktır³⁵ (AY. m. 38/3; TCK m. 2/1).

3.2. Orantılılık / Ölçülülük İlkesi Açısından

Genel olarak tüm yasama, yürütme ve yargı işlemlerinde geçerli olan “*gereklilik*” ve “*orantılılık ilkesi*”, ceza hukuku bakımından özel bir önem taşımaktadır. Bu ilke zalimce ve ağır cezalandırmanın yasaklanmasını; suçluya fiili işlemedeki kusur derecesiyle doğru orantılı olarak ceza verilmesini ortaya koyan bir ilkedir. Ceza hukukunda sadece önleme gayesiyle yaptırım getirmenin önemli sınırlarından birisini de ölçülülük ilkesi oluşturmaktadır³⁶. Ancak cezanın temelini kusurlu insan davranışı oluştururken, güvenlik tedbiri uygulanan bazı durumlarda failin kusurluluğu ya hiç yoktur veya azalmıştır. Bu nedenle güvenlik tedbirleri bakımından failin kusuru veya suçun ağırlığı³⁷ ile uygulanan güvenlik tedbirinin çeşidi ve ağırlığı arasında orantı kurmak mümkün değildir. Güvenlik tedbirlerinde, tedbirin ölçüsü failin sosyal tehlikelilik düzeyi olacaktır³⁸. Failin taşıdığı tehlikelilik haline uygun ve bu tehlikeliliği azaltacak veya ortadan kaldıracak bir tedbirin seçilmesi gerekmektedir. İkincilik ilkesi gereğince eğer daha hafif bir güvenlik tedbiri uygulanarak amaca ulaşmak mümkün ise daha ağır olan güvenlik tedbiri seçilmemelidir³⁹.

3.3. Dayanak Açısından

Güvenlik tedbirleri hukukun diğer alanlarında yer bulan tehlike tedbirlerinin bir türü olarak görülmektedir. Türk ceza hukuku açısından “*tehlike tedbiri*” kavramı, “*zarar ihtimaline karşı alınan her türlü tedbir*” olarak tanımlamakta olup “*önleme tedbirleri*” ve “*koruma tedbirleri*” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Önleme tedbiri, uzak tehlikeyi önlemeye çalışmakta ve muhafaza edilecek hakkın bulunması durumunda uygulanmaktadır. Bu açıdan örneğin kendisine kriminal anlamda ceza verilemeyen kişiye tatbik edilen ve suçun tekrarrünü

³³ PALAZZO, s. 546; FIORE Carlo/ FIORE Stefano (2022). Diritto Penale Parte Generale, UTET Giruridica, Milano, s. 745-746..

³⁴ ZAFER, s. 765.

³⁵ DİLBEROĞLU, s.1528, 1536.

³⁶ AYDIN, s.66; DİLBEROĞLU, s.1532, 1539.

³⁷ PALAZZO, Francesco (2021). Corso di Diritto Penale, Parte Generale, Giappichelli editore, Torino, s. 545.

³⁸ KOCA Mahmut/ÜZÜLMEZ İlhan (2024). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin yayınevi, Ankara, s. 657.

³⁹ DİLBEROĞLU, s.1532, 1539.

önlemeyi amaçlayan güvenlik tedbirleri, tehlike tedbirlerinin ceza hukukundaki bir türü olarak gösterilebilir. Bu durumda her iki tedbirin de esasının/dayanağının tehlike ve önlem üzerine kurulu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Güvenlik tedbirleri, suç işlemiş olan failin topluma karşı gelecekte işlemesi muhtemel suçlar vasıtasıyla hukuki değerleri zarara uğratma tehlikesini önlemeye çalışan tedbirlerdir⁴⁰. Güvenlik tedbirleri faili koruma ve iyileştirme amacıyla da uygulanır⁴¹. Güvenlik tedbirleri ve cezaların ortak amacı özel önlemedir⁴². Güvenlik tedbirleri suçun işlenmesinden sonra uygulanabilir. Oysa örneğin çocuklar hakkında uygulanan koruyucu ve destekleyici tedbirler hem suçtan önce hem suçtan sonra uygulanabilir⁴³.

3.4. Cebrilik Açısından

Cebrilik, “*koşulları gerçekleşmişse ve yetkili makam karar vermişse, muhatabın rızası aranmaksızın kanun gereği uygulanma zorunluluğu taşıma*” anlamına gelmektedir. Güvenlik tedbiri ve cezalar “*cebrilik*” özelliği açısından benzerdir. Ancak zorlayıcılık özelliğiyle yalnızca muhatap üzerinde fiziksel bir zorlama (zor kullanma) suretiyle uygulanma değil aynı zamanda “*onun rızası olsun veya olmasın uygulanma*” da anlaşılmalıdır. Tüm bu tedbirler bakımından muhatabın rızası bulunsa bile; bu rıza, tedbirlerin zorlayıcılık özelliğini yitireceği anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan güvenlik tedbirleri ile cezaların bütün türlerinin zorlayıcılık özelliği sergilediği belirtilmektedir.

3.5. Hukuki Nitelik Açısından

Güvenlik tedbiri yukarıda belirtildiği gibi tehlike esaslı olmalarının neticesi olarak birer “*tehlike önlemi*” olma dayanağında birleşmektedirler. Fakat bu tedbirler, “*tedbirin türü ve niteliği*” bakımından ayrılmaktadır. Güvenlik tedbirleri maddi ceza hukukuna ait olan öze ilişkin tedbirlerdir. Güvenlik tedbiri önlemeyi içerik olarak bir kanaate dayandırmaktadır. Güvenlik tedbirleri ve cezalar “*suçun hukuki sonucu*” olup suç bütün unsurlarıyla ortaya çıkarıldıktan sonra uygulanmaktadır⁴⁴.

Güvenlik tedbirleri, önleyicilik esaslı olmalarından hareketle maddi açıdan idari tedbirler olarak nitelendirilseler bile, şekli açıdan her hal ve şartta kazai (yargısal) tedbirlerdir. Yani güvenlik tedbirlerinden hiçbirine muhakeme usulü dışında hükmedilmesi mümkün olmayıp hepsi muhakeme usulü içerisinde muhakeme mercilerince verilebilecek tedbirlerdir. Güvenlik tedbirlerinin hukuki niteliği ızdırap çektirme amacına sahip olmayan; cezaların aksine kefare, ödetme amacı taşımayan; yeni suçların işlenmesi tehlikesine karşı toplumun

⁴⁰ KUNTER, s.1327 vd.; KUNTER Nurullah, YENİSEY Feridun ve NUHOĞLU, Ayşe (2010). Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku. 18. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, s. 833; DOLCINI/MARUNICCI/GATTA, s. 889.

⁴¹ KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 658.

⁴² DÖNMEZER, Sulhi/ ERMAN, Sahir (1997). Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt II, 11. baskı, Beta yayınevi, s. 571.

⁴³ TOPALOĞLU Mahir, “Çocuk Koruma Kanunundaki Tedbirler Sorunu”, Terazi Hukuk Dergisi, 2(12), 2007, s. 77.

⁴⁴ DİLBEROĞLU, s.1523-1524.

savunulması için düşünülmüş olan, muhakeme sonucu kazai mercilerce hükmedilen önleme⁴⁵, tedavi vasıtalarıdır⁴⁶.

3.6. Yetkili Mercî Açısından

Güvenlik tedbirleri bazı hallerde mahkeme hükmüne dayanarak, bazı hallerde hâkim kararıyla, bazı hallerde ise mahkeme veya hâkim kararı gerekmeden uygulanabilmektedir⁴⁷. Öğretide güvenlik tedbirine hükmedecek makamın ceza mahkemesi olduğu⁴⁸ ve kanunda hâkimden bahsedilen hallerde, güvenlik tedbiri kararını verecek makamın tek hâkimli mahkeme olarak dikkate alınması gerektiği, aksi halde fonksiyon gaspından ve mutlak bozma sebebinden söz edileceği de ifade edilmektedir⁴⁹.

3.7. Haklılık/Hukuka Uyarlık Açısından

Suçların ortaya çıkarılıp faillerinin yargılanması yani ceza muhakemesi ile fiil hakkında “*Hukuka uygundur, suçtur, suç değildir*” gibi kanaate ulaşılması, hüküm verilmesi gerekmektedir. Güvenlik tedbirleri de muhakeme süreci sonucunda mahkemenin bir kişi hakkında suçlu bulunduğu yönünde kesin kanaate, nihai hükme ulaşarak ve bu hükme dayanarak tatbik ettiği tedbirlerdir⁵⁰. Dolayısıyla bu tedbirler öz ve içerik itibarıyla “*haklı içerik/haklı öz (hukuka uygun)*” niteliğe sahip tedbirlerdir. Güvenlik tedbirlerinin içerik ve şekil itibarıyla hukuka uygun olmadığı, ancak olağan kanun yollarıyla; eğer bunlar tüketilmiş ise ancak esasa etki eden yeni bir delil veya olay var ise yargılamanın yenilenmesi yoluyla iddia edilebilmektedir. Güvenlik tedbirlerine karar verilmesi ve bu kararın uygulanması ancak suç şüphenin ortadan kalkmasına bağlıdır. Eğer failin suçu işlediği şüpheli kalıyorsa, güvenlik tedbirine hükmolunması mümkün değildir. Dolayısıyla güvenlik tedbirlerinin gerekçesini “*suç (ispatlanmış sebep suç)*” oluşturmaktadır⁵¹.

3.8. Zaman Dilimi Açısından

Güvenlik tedbirine ilişkin önemli bir diğer konu, güvenlik tedbirlerinin ne kadar süreyle uygulanabileceğine ilişkin, kanunda açıkça sürenin belirtilmemesi ve tehlikelilik halinin hangi kriterlere göre tayin edileceğidir. Güvenlik tedbirleri belirli veya geçici süreli olabileceği gibi süresiz de olabilir. Hatta güvenlik tedbirlerinin özü itibarıyla süresiz olmasının esas, süreli veya geçici olmasının istisna olduğu belirtilmektedir.

Güvenlik tedbirinin süresinin kanunda açıkça belirtilmemiş olduğu hallerde, kanun koyucu karşılaşılan durumların özelliğine göre, karar merciine takdir yetkisi tanımaktadır. Ancak burada hâkim veya mahkemenin güvenlik tedbirlerinin hangi süreyle uygulanacağına

⁴⁵ DEMİRBAŞ Timur (2024). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin yayıncılık, Ankara, s. 691.

⁴⁶ ARTUK, s.475; yine bu konuda kapsamlı bilgi ve doktrindeki değişik görüşler için bkz. KUNTER, s.1329 vd.

⁴⁷ ÖZGENÇ, s. 973; KOCA/ÜZÜLMEZ, s. 658.

⁴⁸ DÜLGER, Murat Volkan (2023). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin yayıncılık, Ankara, s. 1019.

⁴⁹ KUNTER, s.1329; DİLBEROĞLU, s.1534, 1540.

⁵⁰ DOLCINI/MARUNICCI/GATTA, s. 888.

⁵¹ GÖDEKLİ, s.489-490.

failin tehlikelilik haline ve sağlık kurulu raporunda belirtilen bilgilere göre karar vermesi gerekmektedir (TCK. m.57). Örneğin akıl hastalarına özgü güvenlik tedbiri, belirsiz süreli bir tedbirdir. Yoğun psikotik ataklar geçiren kişinin ne sürede hastanede tutulacağı yani tedavi göreceği süre, her olay bazında farklı olacaktır. Dolayısıyla tedbirin süresi, failin tehlikelilik haline ve olayın özelliğine bağlı olarak değişiklik gösterecektir⁵². Ancak burada da tehlikeli halin varlığının saptanması ve buna göre süresinin tayin edilmesi belirtilen usul içerisinde hâkimin takdirine bırakılmıştır⁵³. Ayrıca mahkeme kararının verilmesi, tedbirin sona ermesinin değil, aksine güvenlik tedbirlerinin uygulanmasına (infazına) başlanmasının hukuki sebebinin ve dayanağını oluşturur⁵⁴.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Güvenlik tedbirleri; suçun konusu, suçta kullanılan araçlar üzerinde veya cezai sorumluluğu olmasa bile failin tehlikelilik hali ile orantılı olarak uygulanan; tehlikelilik halini ortadan kaldırarak tekrar suç işlemesini engellemeyi, iyileşip topluma yeniden katılabilmesini, suçlunun ıslahını ve suçta tekerrüre engel olmak suretiyle toplum düzeninin korunması amaçlayan; faile acı ve ızdırap verebilen onun bazı haklarından yoksun kalmasına yol açan; hâkim veya mahkeme kararına dayanarak verilen kanunda açıkça belirtilen ceza hukuku yaptırımlarından birisidir.

Çalışmayla güvenlik tedbirinin özellikleri, şartları, görevleri ve ceza yaptırımları ile farkları açıklanmaya çalışılmıştır. Güvenlik tedbirlerinin uygulanabilmesi için bir suçun işlenmiş olması, tehlikeli halin varlığı, kanunda öngörülmüş olması ve kural olarak yargılama makamı tarafından hükmedilmiş olması gerekmektedir. Güvenlik tedbirleri ile hedeflenen asıl amaç “*işlenmesi beklenen suçlar (failden kaynaklanan tehlikenin derecesi)*” gibi geleceğe yönelik kamu düzenini bozma potansiyeli bulunan durumların önüne geçilebilmesidir. Böylece bireylerin tehlikeliliği bertaraf edilmiş, işlenebilecek suçlar önlenmiş ve toplumsal düzen de korunmuş olacaktır.

Güvenlik tedbiri yaptırımı, müdahaleyi haklı kılan üstün toplum yararı ile kusuru bulunmaksızın failden kaynaklanan tehlikeden hareket etmektedir. Şartlarını sağlanması ve karar verilmesi halinde, takdir edilen süre içinde güvenlik tedbiri uygulanır. Güvenlik tedbirinin azami süresine ilişkin kanunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Karar vericiler işlenen suçun, gerçekleşen olayın ve failin tehlikeliliği bertaraf etmesi ihtiyacını da göz önünde bulundurarak güvenlik tedbirinin süresini takdir edecektir. Bu noktada güvenlik tedbirinin azami süresinin belirtilmemesi, süresinin belirsiz olması başta anayasal ilkeler olmak üzere ceza hukukunun temel ilkeleri açısından sakıncalıdır.

Sonuç olarak güvenlik tedbirlerinin ihlale tepki niteliği taşımama, kefaret ve adalet özlü olmama, failin kusurlu iradesine bağlı olmama, suç vesilesiyle uygulanma, sosyal tehlikeliliğe bağlı olma ve geleceğe yönelik uygulanma şeklinde özellikleri bulunurken cezaların failin kusurlu iradesine bağlı ve onun ölçüsünde olma, gerçekleşen suçta tepki niteliği taşıma, ödetici

⁵² ARTUK, s.467.

⁵³ ARTUK, s.467-468.

⁵⁴ KUNTER/YENİSEY/NUHOĞLU, s. 837.

ve adalet özlü olma, geçmişe yönelik uygulanma özellikleri bulunmaktadır. Bununla birlikte güvenlik tedbiri ve cezalar bakımından orantılılık/ölçülülük ilkesi ortak olmakla birlikte ölçülülükte esas alınan kriterler açısından farklılık göstermektedirler. Cezaların ölçüsünü failin kusurlu hareketi belirlerken, güvenlik tedbirlerinin ölçüsünü sosyal tehlikelilik belirlemektedir. Önemli bir diğer husus zaman dilimi ve değerlendirme ölçüsü bakımındandır. Cezalar ve güvenlik tedbirleri suç sonrası gündeme gelen ceza hukuku yaptırımlarıdır.

KAYNAKÇA

- ARTUK** Mehmet Emin (2008). "*Güvenlik Tedbirleri*". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 12(1), 461-492.
- ARTUK** Mehmet Emin ve **AKCAN** Esra ALAN. "*Mukayeseli Hukuk ve Türk Ceza Hukukunda Güvenlik Tedbirleri*". İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Cilt 3(2), 5-38.
- ARTUK** Mehmet ve **YILMAZ** Erkam. "*Teorik Açıdan Güvenlik Tedbirleri*". İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 7(2), 7-44.
- AYDIN** Öykü D. "*Ceza Hukuku'nun Çağdaş İlkeleri ve Avrupa Birliği Kriterleri Açısından Türk Ceza Kanunu*". Türkiye Barolar Birliği Dergisi. Sayı 53, 63-141.
- DEMİRBAŞ** Timur (2024). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- DİLBEROĞLU** Vedat. "*Cezalar ve Güvenlik Tedbirlerinin Amacı ve Niteliği*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 65(4), 1517-1544.
- DÖNMEZER**, Sulhi/ **ERMAN**, Sahir (1997). Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt II, 11. baskı, Beta yayınevi.
- DÜLGER**, Murat Volkan (2023). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- EŞİTLİ** Ezgi AYGÜN. "*Suçların Ve Cezaların Kanuniliği İlkesi*". Türkiye Barolar Birliği Dergisi. Sayı 103, 225-247.
- FIORE** Carlo/ **FIORE** Stefano (2022). Diritto Penale Parte Generale, UTET Giruridica, Milano
- FRISCH** Wolfgang (1990). "*Maßregeln der Besserung und Sicherung im strafrechtlichen Rechtsfolgensystem. Straftheoretische Einordnung, inhaltliche Ausgestaltung und rechtsstaatliche Anforderungen*". Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW), Cilt 102, ss.343-393.
- GÖDEKLİ** Mehmet (2020). Ceza Hukukunda Güvenlik Tedbirleri ve Muhakeme Usulü. Adalet Yayınevi, Ankara.
- HAFIZOĞULLARI** Zeki. "*5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri*". Ankara Barosu Dergisi. 65(1), 78-109.

- İNCEOĞLU** Asuman **AYTEKİN**. "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları Işığında Güvenlik Tedbirlerini Düzenleyen Normların Zaman Bakımından Uygulanması*". Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. 19(2), 1127-1156.
- KOCA** Mahmut/**ÜZÜLMEZ** İlhan (2024). Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, Seçkin yayınevi, Ankara, s. 657.
- KUNTER** Nurullah, **YENİSEY** Feridun ve **NUHOĞLU**, Ayşe. Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku. 18. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- KUNTER** Nurullah. "*Bugünkü Ceza Hukukunda Emniyet Tedbirlerinin Yeri*". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 13(4), 1327-1349.
- MARINUCCI** Giorgio/ **DOLCINI** Emilio/**GATTA** Gian Luigi, Manuale di Diritto Penale parte generale, Giuffrè editore, Milano, 2022
- MEIER** Bernd-Dieter (2001). "*Maßregeln der Besserung und Sicherung*". Strafrechtliche Sanktionen (Editör: Meier), Springer Yayınevi, Berlin, ss.217-307.
- PALAZZO**, Francesco (2021). Corso di Diritto Penale, Parte Generale, Giappichelli editore, Torino.
- TOPALOĞLU** Mahir, "*Çocuk Koruma Kanunundaki Tedbirler Sorunu*", Terazi Hukuk Dergisi, 2(12), 2007, s. 71-81.
- ÜNVER** Yener, "*Güvenlik tedbirleri ile cezalar arasında bir fark kaldı mı? (Alman Anayasa Mahkemesi'nin Konuyla İlgili Bir Kararı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme)*", Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9(1), 2010, s. 367-375.
- YAŞAR** Ercan. "*Alman Ceza Hukukunda Bir Emniyet Tedbiri Türü Olarak Güvenlik Amaçlı Müşahade Altında Tutma*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. XXII(3-4), 263-288.
- ZAFER** Hamide. "*Emniyet Tedbiri Muhakemesinin Özellikleri*". İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 62(1-2), 263-314.
- ZAFER** Hamide (2021). Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta yayınevi, İstanbul.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAYGIN SU TÜKETİM TUTUMU: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ¹

Doç. Dr. Kemal YAMAN

Karabük Üniversitesi, kyaman@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9844-4264

Lisans Öğrencisi, Rana Ece KALAZ

Karabük Üniversitesi, ranaeçekalaz@gmail.com- ORCID ID: 0009-0006-8092-2209

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerin su tüketim tutumları ve yerel yönetimlerin bu alandaki uygulamalarını araştırmaktır. Araştırma sorusu ise Karabük Üniversitesi öğrencilerinin su kaynakları hakkında hangi bilgilere sahip olduğu ve su tüketimi konusundaki davranışlarının ve bu konu kapsamında yerel yönetimlerin uygulamalarının neler olduğu şeklinde belirlenmiştir. Araştırma yöntemi olarak nicel yöntemlerden anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma evrenini Karabük Üniversitesi öğrencileri oluşturmakta olup evren büyüklüğü 52.000'dir. %90 güven seviyesi ve %10 hata payı ile 68 anket uygulanması gerekmektedir. Bu araştırmada hata payını azalmak için 100 adet anket uygulanmıştır. Ankette yaş, cinsiyet, ikamet ettikleri mahalle ve su tüketimi hakkında gündelik olarak aldıkları kararları içeren 25 adet soru sorulmuştur. Anket verilerinin değerlendirilmesi sonucunda katalı bir anket değerlendirme dışı bırakılarak 99 anket üzerinden analiz yapılmıştır. Anket uygulanacak kişiler kolayda örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Sonuçta; ankete katılanların yaş aralığının %55,6 ile 22-24 olduğu, duşta en çok geçirilen sürenin %61,6 ile 15-25 dakika aralığında olduğu, %86,9'unun dış fırçalarla musluğu kapattığı, %80,8'inin daha önce su kullanımıyla ilgili bir seminare katılmadığı, %82,8'inin evsel su kullanımında ortaya çıkan gri suları ikinci defa kullanmadığı ve %73,7'sinin yerel yönetimlerin su tüketimi konusundaki projeleri ve tutumlarını yeterli bulmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Su tüketim tutumu, Gri su, Karabük

¹ Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında yürütülen 1919B012320788 nolu Tubitak 2209-A projesi kapsamında üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Su tüm canlıların yaşamı için gerekli olan bir doğal kaynaktır. Buna bağlı olarak su kaynaklarının sınırlı olması, şu an ve gelecekteki canlılığı devam ettirebilmek için dikkate alınması gereken bir konudur. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve üç tarafının denizlerle çevrili olup birçok akarsu, nehir ve çaya sahip olması kullanılabilir su kaynaklarının çokluğunu ifade etmez. Bu çalışma kapsamında Karabük Üniversitesi öğrencilerinin su tüketim kalıplarının araştırılması ve yerel yönetimlerin projelerinin araştırılması hedeflenmiştir. Benzer çalışmalar incelendiğinde, Kamu Kurumu Çalışanlarının Su Kullanım Alışkanlıkları Bursa İli Örneği başlıklı çalışma öne çıkmaktadır. (Elmacı vd., 2023). Burada yapılan çalışmada yerel yönetimler bünyesinde çalışanların su tüketimi konusunda bilinçli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka çalışma ise bir üniversitenin bazı fakültelerinde okuyan öğrencilerin su tüketimi konusundaki bilgi tutum ve davranışlarını araştıran bir çalışmadır (Çamur vd., 2020). Çalışmada öğrencilerin sosyodemografik özellikleri, aile ve su kullanım alanlarına yönelik anket çalışması yapılmıştır. Kuraklıkla Mücadele Eden Şanlıurfa İlinde Su Kullanımının Planlanması: Su Ayak İzi Analizi başlıklı çalışma ise (Batan, 2021) geçmiş verilerden yararlanılarak tarımsal üretimde kullanılan su tüketiminin nasıl en aza indirilebileceği konusu ele alınmıştır. Su Stresi, Su kıtlığı ve Su Tasarrufu Hakkında Halkın Farkındalığının Belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örnek Çalışması (Gezer ve Erdem, 2018) başlıklı araştırma ise benzer çalışmalardan biridir. Burada rastgele seçilen katılımcılara anket çalışması uygulanmış olup sonuçta kadınların erkeklere oranla daha bilinçli olduğu, hanedeki kişi sayısının azlığına göre tasarrufa daha çok önem verildiği, gelir düzeyi ile su tasarrufunun ters orantılı olduğu, katılımcıların bu konuda eğitim talep ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Diğer bir örnek ise Konya'da Aile Sağlığı Merkezlerine Başvuran Yetişkinlerin Su Tasarrufu İle İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışları başlıklı çalışmadır (Uyar, Kasapoğlu, ve Demir, 2023). Bu çalışma sonunda bahçeli evlerde yaşayanların su tüketimi daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir çalışma ise Genç Tüketicilerin Ekolojik Zekasının Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Uygulama adlı çalışmadır (Çakıroğlu, 2023) Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır ve bireylerin düşünme işlevini gerçekleştirirken doğaya ilişkin aldıkları kararlar ortaya konulmuştur. Diğer çalışmalardan biri ise Bireylerin Su Tüketimi Tercihlerine Etki Eden Faktörler: Edirne İli Örneği'dir (Karakuş, 2014). Bu çalışma yüz yüze anket yöntemi ile yürütülmüş olup daha çok var olan tutumun analizine ilişkindir. Diğer bir çalışma Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları başlığını taşımaktadır (Şimşek,

2020). Bu çalışmada burada 201 lise öğrencisi incelenmiş olup eğitim, aile gelir düzeyleri, su konusunda aldıkları eğitimler analiz edilmiştir

Su tüketimi, ona ulaşmamızı sağlayan yerel yönetimlerden ayrı düşünülemez. Keza gündelik hayatta tutum ve alışkanlıklar bize çevreden sağlanan bilgiler yoluyla elde edilir. Karabük şehri kent merkezi nüfusuna göre yoğun olarak öğrenci barındıran bir şehirdir (2024 verilerine göre 134.810 nüfus ve 52.000 kayıtlı öğrenci). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılacak su tüketim davranışına ilişkin araştırma bize farklı çevrelerden toplanan bir kümenin sonuçlarını vermektedir. Bu konuda Karabük merkez ilçe özelinde daha önce yapılmış detaylı bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu araştırma kapsamında YÖKtez, Dergipark ve Google Akademi kullanılarak benzer proje örnekleri araştırılmıştır. Elde edilen verilerden yola çıkarak Karabük merkez ilçede daha önce yerel yönetimleri de içine alacak şekilde öğrenciler üzerinde su tüketim alışkanlıkları incelenmediği görülmüştür.

Çalışmanın amacına uygun olarak “Karabük merkez ilçede yaşayan öğrenciler su kaynaklarımız hakkında hangi bilgilere sahip ve su tüketimi konusundaki davranışları hangi yönde seyretmektedir? Bu konu kapsamında yerel yönetimlerin uygulamaları nelerdir ve ne gibi öneriler sunulabilir? gibi sorulara cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Karabük Üniversitesi öğrencilerinin su kullanımı konusundaki tutumlarını ölçmek, bu konuda farkındalık oluşturmak amaçlandığı için Karabük Üniversitesi kampüsüne yakın olan ve öğrencilerin yoğun olarak yaşadıkları 100. Yıl semtinde kolayda örnekleme yöntemi ile 100 öğrenci ile anket uygulaması yapılmıştır. Bir anketin verileri eksik ve yetersiz olduğu için 99 anket değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca yerel yönetimlerin bu konusundaki proje ve görüşlerini almak için Karabük Belediyesinden mülakata izin veren bir kişi ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmada anket ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi kapsamında Karabük Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilere kolayda örnekleme yöntemi ile yaş, cinsiyet, ikamet ettikleri mahalle ve su tüketimi hakkında gündelik olarak aldıkları kararları içeren 25 soruluk bir anket uygulaması yapılmıştır. Anketin uygulanmasından önce Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan 29.03.2024 tarih ve E.332524 numaralı kararı ile izin alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0

programı ile analiz edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat kapsamında ise Karabük Belediyesinde konu ile ilgili uzmanlığı bulunan bir kişi ile görüşme yapılmıştır. Şehirdeki su tüketimi ve tasarrufu ile ilgili gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirmeyi planladıkları çalışmalar hakkında sorular sorularak bilgi alınması hedeflenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında yapılan anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiş ve aşağıda bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmaya katılanların yaş guruplarına göre dağılımı Çizelge 1’de verilmiştir. Buna göre katılımcıların %55,6’sı 22-24 yaş aralığındadır. Araştırmanın hedef kitlesi üniversite öğrencileri olması nedeniyle bu yaş gurubunun çoğunluğu oluşturması normal bir sonuçtur.

Çizelge 1.Katılımcıların Yaş Guruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans	%
19-21	28	28,3
22-24	55	55,6
25-27	14	14,1
28=>	2	2,0
Toplam	99	100,0

Katılımcıların kayıtlı oldukları fakültelere göre dağılımı incelendiğinde büyük bir çoğunluğun (%55,6) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde olduğu anlaşılmıştır. İktisadi ve İdari Bilimleri %11,1 ile Sağlık Bilimleri, %8,1 ile Mühendislik Fakültesi öğrencileri takip etmektedir. Anketi uygulayan araştırmacının İktisadi ve İdari Bilimler öğrencisi olması böyle bir sonuç doğurmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2.Katılımcıların Fakültelere Göre Dağılımı

Fakülte	Frekans	%			
Adalet	2	2,0	Mimarlık	2	2,0
Dış hekimliği	5	5,1	Mühendislik	8	8,1
Edebiyat	7	7,1	Sağlık Bilimleri	11	11,1
Fen	2	2,0	Teknoloji	3	3,0
İktisadi ve İdari	55	55,6	Tıp	2	2,0
İslami İlimler	1	1,0	Turizm	1	1,0

Katılımcılara duşta geçirdikleri süre konusunda sorulan sorulara verilen cevaplar ise Çizelge 3’de verilmiştir. Buna göre katılımcıların %61,6’sı 21-25 dakika, %20,2’si 30 dakikadan fazla, % 16,2’si ise 5-15 dakikasını duşta geçirmektedir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu duşta fazla zaman geçirmekte dolayısıyla duştan kaynaklı su tüketimlerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.Katılımcıların Duşta Geçirdikleri Süre

	Frekans	%
5 - 15 dakika	16	16,2
16 - 20 dakika	1	1,0
21 - 25 dakika	61	61,6
26 - 30 dakika	1	1,0
30 >	20	20,2
Toplam	99	100,0

Çizelge 4’de ise katılımcıların diş fırçalarken su tüketimi davranışlarının nasıl olduğu sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %86,9’u diş fırçalarken musluğu kapatmaktadırlar. Buna göre diş fırçalamadan kaynaklanan su israfı düşük düzeyde olup bu davranışın küçük yaşlardan itibaren evde ya da okulda çocuklara kazandırıldığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.Diş Fırçalarken Musluğu Kapatır mısınız?

	Frekans	%
Evet	86	86,9
Hayır	13	13,1
Toplam	99	100

Katılımcıların su kullanımını konu alan herhangi bir seminere katılıp katılmadıkları sorulduğunda %80,8’inin böyle bir seminere katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda katılımcıların bu tür seminerlere ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Daha önce su kullanımıyla ilgili bir seminere katıldınız mı?

	Frekans	%
Evet	19	19,2
Hayır	80	80,8
Toplam	99	100,0

Katılımcıların gri su kullanımı konusundaki davranışlarını ölçmek için sorulan “.Evsel su kullanımda ortaya çıkan az kirli suları (gri suları) ikinci defa kullanır mısınız?” sorusuna verilen cevaplar Çizelge 6’da verilmiştir. Buna göre katılımcıların %82,8’i evlerde gri su kullanımı konusunda bir uygulamanın çok yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu oranı artırabilmek için hane halkının bilgilendirilmesi, konut projelerinin gri su kullanımına uygun hale gelmesinin sağlanması ayrıca bahçeli konutların yapımının desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerekmektedir.

Çizelge 6.Evsel su kullanımda ortaya çıkan az kirli suları (gri suları) ikinci defa kullanır mısınız?

	Frekans	%
Evet	17	17,2
Hayır	82	82,8
Toplam	99	100

Yerel yönetimlerin su tüketimi ya da tasarrufu konusundaki uygulamalarının ne durumda olduğunun sorulduğu soruya verilen cevaplar incelendiğinde ise katılımcıların %73,7’sinin bu uygulamaları yeterli bulmadıkları anlaşılmaktadır (Çizelge 7). Buna göre yerel yönetimlerin su israfını önlemek ve azaltmak adına daha fazla inisiyatif almaları gerekmektedir.

Çizelge 7. Yerel yönetimlerin su tüketimi konusundaki projeleri ve tutumlarını yeterli buluyor musunuz?

	Frekans	%
Evet	26	26,3
Hayır	73	73,7
Toplam	99	100

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme ancak bir belediye yetkilisi, ile yapılabildiği. Bu görüşme sonucunda şehirdeki su fiyatları caydırıcı niteliğe sahip olmadığı, kontrolsüz su tüketiminin mevcut olduğu, su tasarrufu sağlamak için yeni tip kartlı elektronik sayaçlar takıldığı, ayrıca ortak kullanım alanlarındaki boşa akan, arızalı ve tamir gerektiren hatlar ve tesisatlar değiştirilip yenilenerek israf edilen suyun önüne geçildiği, şehirdeki bilinçsiz su tüketimini önlemek için dernek, müdürlük, sivil toplum kuruluşları gibi oluşumlara bilgilendirme ve bilinçlendirme yazısı gönderip seminerler düzenlemeyi planladıkları anlaşılmıştır.

SONUÇ

Elde edilen veriler ışığında bir sonuca varmak gerekirse, üniversite öğrencilerinin daha önceden bilgi sahibi olmadıkları veya yeterli düzeyde bilgilendirme yapılmadığı konularda su tüketim eğilimleri yüksek, buna karşılık küçük yaşlardan itibaren kazandırılmış su tasarrufu davranışları konusunda ise su tüketim eğilimlerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Batan, M. (2021). *Kuraklıkla Mücadele Eden Şanlıurfa İlinde su kullanımının planlanması: Su ayak izi analizi*. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 36 (4) , 2135 – 2150, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gazimmfd/issue/64589/790928>, (Erişim Tarihi: 25.03.2025)

Çakıroğlu, A.D. (2023). Genç Tüketicilerin Ekolojik Zekasının Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Uygulama. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (3) , 2100-2127 . DOI: 10.15869/itobiad.1318124 (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

Çamur, D. , Konyalıoğlu, F. S. , Ketrez, G., Güneş, İ. S. ve Hasde, M. (2020). Bir üniversitesinin bazı fakültelerinde okuyan öğrencilerin su tüketimi konusundaki bilgi, tutum ve davranışları . Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi, Cilt: 77 Sayı: EK-4, 165-178. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/thdbd/issue/64028/968682> (Erişim Tarihi: 12.01.2025)

Elmacı, A. , Yalılı Kılıç, M. & Akal Solmaz, S. K. (2023). Kamu Kurumu Çalışanlarının Su Kullanım Alışkanlıkları-Bursa İli Örneği. Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 28 (1) , 67-76 . DOI: 10.17482/uumfd.1217886 (Erişim Tarihi: 10.01.2025)

Gezer, A. ve Erdem, A. (2018). Su Stresi, Su Kıtlığı ve Su Tasarrufu Hakkında Halkın Farkındalığının Belirlenmesi: Akdeniz Üniversitesi Örnek Çalışması . Doğal Afetler ve Çevre Dergisi , 4 (2) , 113-122 .DOI: 10.21324/dacd.408379 (Erişim Tarihi: 17.01.2025)

Karakuş, E. (2014). *Bireylerin su tüketimi tercihlerine etki eden faktörler: Edirne ili örneği*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek lisans tezi, Edirne.

Şimşek, T. (2020). Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları . Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, 3 (2) , 139-169 . DOI: 10.38004/sobad.765328 (Erişim Tarihi: 25.02.2025).

Uyar, M., Kasapoğlu, E. ve Demir, G. S. (2023). Konya’da Aile Sağlığı Merkezlerine Başvuran Yetişkinlerin Su Tasarrufu ile İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışları. Afet ve Risk Dergisi , 6 (1) , 294-304 . DOI: 10.35341/afet.1159031 (Erişim Tarihi: 22.01.2025)

İNGİLETERE’DE YENİ KENT UYGULAMASI : MILTON KEYNES ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Kemal YAMAN

Karabük Üniversitesi, kyaman@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9844-4264

ÖZET

1946 tarihli Yeni Kentler Yasası (New Towns Act), II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere’de yürürlüğe giren yeni bir kentsel planlama ve yerleşim modeli olarak uygulamaya girmiştir. Yeni şehirler anlayışı yirminci yüzyıl için yeni olmayıp Ebenezer Howard’ın 1898’lerdeki Bahçe Şehir (Garden City) projesinden esinlenmiştir. Yeni Kentler Yasası, 1944’te uygulamaya alınan Büyük Londra Planı’nın 1 milyonun üzerinde kişinin Londra’dan göç etmesinin sağlanmasını önermesi üzerine yürürlüğe konmuş bir kanundur. Bu yasa gereği 11’i Londra yakınlarında olmak üzere nüfusu 20.00 ile 60.000 arasında değişen 28 yeni kent inşa edilmiştir. Böylece Londra’nın nüfusunun aşırı artması ve büyümesinin önüne geçilmiş oldu. Bu tür şehirlerin kurulması, Glasgow gibi diğer büyük şehirlerin etrafında planlanmış ve inşa edilmiştir. Bu uygulama üç ayrı periyotta gerçekleşmiştir. 1946-1950 yılları arasında inşa edilen ilk periyoddaki şehirler genellikle “Garden City” anlayışından etkilenmiştir. 1960’ların başından sonraki ikinci periyotta ise şehirler daha mütevazıydı ve bu süre zarfında program yavaşladı. Üçüncü Periyotta yani 1960’ların sonu ve 1970’lerin başında ise daha çok nüfus barındıran şehirler inşa edilmeye başlandı. Bunlardan en önemlisi ise son inşa edilen Milton Keynes şehri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bahçe Şehir, Milton Keynes, Yeni Şehir

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa’da hızlı bir kentleşme süreci yaşanmış, bu durum şehirlerin altyapı, konut ve ulaşım gibi alanlarda ciddi sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Özellikle İngiltere’de başkent Londra üzerinde artan nüfus göçünün önüne geçebilmek için bir çözüm önerisi olarak Yeni Kent (New Town) uygulamaları geliştirilmiştir. Bu projeler, sanayileşme sonucu büyüyen metropollerin nüfus baskısını azaltmak ve daha planlı bir kentleşme süreci yaratmak amacıyla tasarlanmıştır (Hall, 1996).

İngiltere'de bu kapsamda gerçekleştirilen en önemli projelerden biri Milton Keynes (MK)'tir. Bu çalışmada, MK'nın planlama süreci, tasarım ilkeleri ve başarı düzeyi kişisel izlenimler de eklenerek değerlendirilecektir.

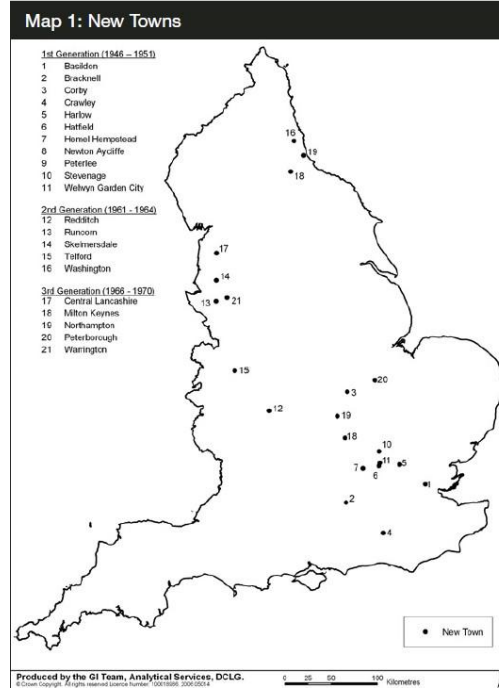
2. YENİ KENT UYGULAMASI VE İNGİLTERE'DEKİ GELİŞİMİ

2.1. Yeni Kent Kavramı

Yeni kent kavramı, planlı bir şekilde sıfırdan oluşturulan şehirleri ifade eder. Bu uygulamalar, şehirlerin aşırı nüfus yükünü azaltmak, dengeli kalkınmayı sağlamak ve daha yaşanabilir kentsel alanlar oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Yeni kentler genellikle planlı sanayi bölgeleri, konut alanları, yeşil bölgeler ve sosyal altyapı unsurlarını bir araya getirerek entegre bir kentsel düzen yaratmaktadır (Osborn & Whittick, 1977). Aslında yeni şehir uygulamaları sadece 20. Yüzyıla özgü bir girişim olmayıp özellikle Howard'ın Bahçe Şehri projesine dayanmaktadır. Howard (1902) Yarının Bahçe Şehirleri kitabında şehirlerin sağlıklı koşullarına karşı duyduğu hissiyatı özetlemiştir (Turner, 1980: 46). Bahçe Şehri fikri temelde kentsel ve kırsal yaşamın birleşimini oluşturmak amacına dayamakta idi. Buna göre Bahçe Şehir nüfusu 32.000'den fazla olmayan, yeşil bir kuşakla çevrili ve Sosyal Şehir adı verilen yerleşimlerden oluşan, kendi kendine yeterli bir yerleşim yeri olarak tasarlanmıştı (Howard, 1902; Hall ve Ward, 1998). Ancak bu öngörü günümüz Yeni Kent uygulamalarında aynen gerçekleşmemiştir.

2.2. İngiltere'de Yeni Kent Uygulamaları

İngiltere'de yeni kent uygulamaları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşmış ve 1946 Yeni Kentler Yasası (New Towns Act 1946) ile resmileşmiştir. Bu yasa kapsamında, Londra ve diğer büyük kentlerin nüfus baskısını hafifletmek amacıyla birçok yeni kent planlanmış ve inşa edilmiştir (Ward, 1993). İlk etapta Stevenage, Crawley ve Hemel Hempstead gibi kentler kurulmuş, daha sonra MKs gibi daha büyük projeler hayata geçirilmiştir. Şekil 1 Yeni Kent uygulamaların İngiltere geneline yayıldığını ve 1946'dan 1970 yılına kadar geçen süreçte üç aşamada 21 ayrı yeni şehir uygulamasının hayata geçirildiğini göstermektedir (DCLG, 2006).

Şekil 1. İngiltere’de Yeni Şehirler

Öncelikle Londra merkezli planlanan Yeni Kent uygulaması zaman içinde önemli değişikliklere uğramıştır. Özellikle 1979’da Thatcher Muhafazakar hükümeti seçildikten sonra ülkenin her yerinde kurulmaya başlanmıştır. Yeni Kentlerin konut tasarım biçimlerinde de büyük değişikliklere gidilmiştir. Başlangıçta Yeni Kent sakinlerinin çoğu kiracı iken 1970’lerin başında ve özellikle 1980’den itibaren satın alma hakkı yasası çıkarıldığından mülk sahibi olma oranı artmaya başlamıştır (DCLG, 2006).

3. MILTON KEYNES: BİR MODEL ŞEHİR

MK, 1967 yılında İngiltere’nin Buckinghamshire bölgesinde kurulmuş bir yeni kenttir. Londra’nın 80 km kuzeybatısında yer alan bu kent, düzenli planlanmış altyapısı, geniş yeşil alanları ve modern şehircilik anlayışı ile dikkat çekmektedir. Kentin kuruluşunda ve geliştirilmesinde önemli rol oynayan MK Kalkınma Şirketi (MKDC), uluslararası bir planlamacılar ve kentsel düşünürler ağından fikirler alarak yeni şehir için bir ana plan geliştirmek amacıyla 1965 yılında kurulmuştur. Yeni Şehirler Yasası’nın yeni konutlar inşa etme, Londra nüfusunu yeniden dağıtmak ve endüstriyel işgücünü kent merkezlerinden çıkarmak amacıyla yürürlüğe girmesine rağmen Kalkınma Şirketi kendine daha farklı hedefler benimsemiş olup MK’yi geleceğin kenti haline getirmek ve hatta yeniden icat etmek için bir uygulama platformu olarak kabul etmiştir (Cook ve Valdez, 2021). MK’in Londra ve Birmingham’la düzenli bir demiryolu bağlantısı vardır. İlk yıllarda hedef nüfus en fazla 250.000

idi (Osborn ve Whittick, 1969) ancak 1990'ların başında 153.000'e ulaşıldı ve nüfus büyüme oranı bakımından Birleşik Krallık'taki en fazla nüfus artışı yaşayan şehir olmuştur (Hobson, 1999).

MK, geleneksel Avrupa kentlerinden farklı olarak şehir merkezine odaklanmak yerine, çok merkezli bir yapıda tasarlanmıştır. Kent, geniş bulvarlar, yeşil alanlar ve modern konut projeleri ile dikkat çeker. Ulaşım altyapısında hem otomobillere hem de yaya ve bisiklet yollarına büyük önem verilmiştir (Banister, 2005). Milton Keynes, şehir planlamasında sadece konut alanlarına değil, aynı zamanda sanayi ve ticaret merkezlerine de yer vermiştir. Bu sayede, kent sakinlerinin iş bulma olanakları artmış ve bölge ekonomik olarak kalkınmıştır. Ayrıca, eğitim ve kültürel tesislere büyük yatırımlar yapılmış, toplumun sosyal yaşamı desteklenmiştir.

Kent planlaması yapılırken kentin kolayca gezilebilir olması, motorlu taşıtların kısıtlanmadan kullanılabilmesi, ev ile iş arasındaki gelgitlerin en aza indirilmesi, kent sakinlerine özel araç ve/veya toplu taşıma araçlarını kullanabilmesi arasında kolay bir seçim yapabilmesi, evleri işyerleri, alışveriş merkezlerini ve eğitim kurumlarını karışık yerleştirerek insanların en azından kısa yolculuklar yapma olanağının sağlanması, tüm yollarda yaya güvenliğini ön plana almak gibi ana hedefler benimsenmiştir (Levin & Bruce, 1968; Edwards, 2010).

4. MILTON KEYNES'IN BAŞARISI VE ELEŞTİRİLER

MK, yeni kent uygulamaları arasında başarılı bir örnek olarak gösterilse de, bazı eleştirilere de maruz kalmaktadır. En önemli başarıları arasında ulaşım altyapısının etkin olması, geniş yollar ve bisiklet dostu planlama yapılması, yeşil alanların bolca bulunması, rekreasyon alanlarının fazla olması ve konut ve ticaret alanlarının dengeli dağılması, bu uygulamanın bölgeye ekonomik canlılık kazandırması yer almaktadır.

MK şehrinin kuruluşundan sonraki 10 yılı değerlendiren Bor (1979) bu şehrin başarılarını şu şekilde sıralamaktadır.

- Birbirleriyle uyum içinde olan yeni konut, sanayi ve ticaret, eğitim, sosyal ve eğlence tesislerinin hızlı ve etkili bir şekilde geliştirilmesi,
- Daha önceki yeni şehir uygulamalarındaki monotonluğun aksine kentte yaşayanlara benzeri görülmemiş bir seçim olanağı sağlayan çeşitli konut tipolojilerinin varlığı,
- Ulusal ve uluslararası firmaların yanı sıra küçük işletmeler tarafından da dikkate değer derecede başarılı endüstriyel ve ticari gelişmenin yaşanmış olması,

-Çok güzel tasarlanmış kapalı alışveriş merkezleri ve kullanışlı park olanaklarının olması (Bor, 1979).

Wray (2016) ise MK'in Birleşik Krallıktaki en başarılı yerel ekonomiye sahip olduğunu ve en düşük konut fiyat artışının yaşandığını bildirmektedir (Wray, 2016).

Buna karşılık MK kent düzeni hakkında ciddi eleştiriler de yapılmaktadır. Bunlardan bazıları; kentin fazla planlı ve yapay bir görünüme sahip olması, toplu taşıma sisteminin bazı alanlarda yetersiz kalması, kentin şehir merkezinden yoksun bir yapıya sahip olması, iyi niyetli ancak hatalı bir peyzaj politikası, orijinal planda öngörülenden daha yoğun ağaçlandırılmış ana yol uygulamaları, trafik ışıkları yerine çok sayıda dairesel kavşakların olması sürücülerin şaşkınlıklarına yol açması (Bor, 1979), yeterli ve uygulanabilir toplu taşıma sisteminin sağlanamamış olması, (DCLG, 2006), 1970 planının mağazalar, hizmetler, otobüs durakları, kavşaklar ve kentsel ana caddelerde yoğun bir gelişme meydana getirmemiş olmasıdır (Edwards, 2001). Ayrıca başta MK olmak üzere genel olarak yeni kentler kentsel alanda sosyal adaletin sağlanmasında yetersiz olmuştur (Hobson, 1999).

5. SONUÇ

MK, yeni kent uygulamalarının başarılı bir örneği olarak kabul edilse de, kentleşme sürecinde karşılaşılan bazı sorunlar hala tartışma konusudur. İngiltere'nin bu şehircilik modelinden elde ettiği tecrübeler, gelecekteki kentsel planlama projeleri için önemli bir rehber niteliğindedir.

1984 yılındaki MK ziyaretimden edindiğim izlenim ise bu şehrin yabancı için ya da özel aracı olmayan bir kişi için yaşanması çok zor bir şehir olduğu idi. Çünkü kent nüfusu az ve çok geniş bir alana yayılmış idi. Toplu ulaşım olanakları çok kısıtlı idi. Kent merkezindeki ana caddede bile kimselerin olmadığı ıssız bir yerleşim yerini andırıyordu. Kenti MK doğumlu bir mimar eşliğinde geziyor olmam nedeni ile böyle bir izlenimi edinmiştim. Kent genel olarak son derece modern yapılara sahip, park ve yeşil alanların bol olduğu bir şehir idi. 2013 yılındaki ziyaretimde ise kentin nüfusunun 230.000'e yaklaştığını, toplu ulaşım olanaklarının daha da geliştiğini, bir hayli göç aldığını ama genel olarak sakin ve klasik İngiliz kasabalarından çok farklı olduğunu fark etmiştim.

KAYNAKÇA

Banister, D. (2005). Unsustainable Transport: City Transport in the New Century. Routledge.

- Bor, W. (1979), Milton Keynes New City — ten years on, *Ekistics*, 46(277), pp: 243-252.
- Cook, M., & Valdez, A-M. (2021), Exploring smart city atmospheres: The case of Milton Keynes, *Geoforum* 127 (2021) 180–188.
- DCLG (2006), Transferable Lessons from the New Towns, Department for Communities and Local Government: London.
- Edwards, M. (2001), City Design: What Went Wrong at Milton Keynes?, *Journal of Urban Design*, 6 (1), pp. 87- 96.
- Hall, P. (1996). *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Blackwell.
- Hall, P. and C. Ward (1998) *Sociable Cities: the legacy of Ebenezer Howard*, Chichester: John Wiley.
- Hobson, J. (1999), *New Towns, The Modernist Planning Project And Social Justice*
- Howard, E. (1902) *Garden Cities of Tomorrow*, Powys: Attic Books.
- Levin, P.H. & Bruce, A.J. (1968) *The location of primary schools*, Research Report, Building Research Station.
- Osborn, F., & Whittick, A. (1977). *New Towns: Their Origins, Achievements and Progress*. Leonard Hill.
- Turner, A. (1980) Part One, of Turner, A. (ed.) *Cities of the Poor: settlement planning in developing countries*, London: Croon Helm.
- Ward, S. (1993). *Planning the Twentieth-Century City: The Advanced Capitalist World*. Wiley.
- Wray, I. (2016), Milton Keynes: the making of a new city, *Geography*, 101:3,116-124, DOI: 10.1080/00167487.2016.12093995

21. YÜZYIL'DA ENGELLİ ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Berfin AYDIN, Sosyal Çalışmacı, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, 2328240511@ogrenci.karabuk.edu.tr,

[ORCID: 0009-0001-0191-7780](https://orcid.org/0009-0001-0191-7780)

H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU, Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, iremkalayci@karabuk.edu.tr, 05355128874, ORCID: 0000-0002-8352-8868

Özet

Engellilik, tarihsel süreç içerisinde pek çok farklı kavram ve bakış açısıyla ele alınmış ve yorumlanmıştır. Toplum yapılarının günden güne değişmesi ile birlikte engelliliğe dair yaklaşımlar, yasal düzenlemeler de farklılaşmaktadır. Her ne kadar engellilere yönelik yazılı hukuk kurallarında “engelli hakları” vurgusu yapılmış olsa da mevzuat düzenlemelerinde yer alan ifadelerin ve hakların uygulamada engellilerin haklarını ve sosyal yaşama katılımlarını yeterince koruyamadığı ve gereksinim duydukları hizmetlerden istenen düzeyde faydalanamadıkları bilinmektedir. Buna bağlı olarak engelli bireylerin hak arayışları günümüzde de devam etmektedir. Engellilik ana başlığı altında yer alan ve sadece gelişim dönemi itibarıyla çocuk olmalarından dolayı özel bazı ihtiyaçları olan çocuklar içinde “engelli çocuklar” günümüzde haklar, hizmetler ve uygulamalar odağında değerlendirilmesi gereken önemli bir gruptur. Aynı zamanda risk altındaki gruplardan biri olan engelli çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda özellikle eğitim, sağlık ve ulaşım gibi başlıklarda zorluklar yaşadıkları belirtilmektedir. Gerçekleştirilen çalışmada haklar, hizmetler ve uygulamalar odağında 21. yüzyılda engelli çocuklar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, engelli çocuklar, engelli hakları

Abstract

Disability has been handled and interpreted with many different concepts and perspectives in the historical process. As the social structures change day by day, approaches to disability and legal regulations also differ. Although “rights of the disabled” are emphasized in the written legal rules for the disabled, it is known that the expressions and rights in the legislative regulations cannot sufficiently protect the rights and participation of the disabled in social life in practice and that they cannot benefit from the services they need at the desired level. Accordingly, the search for rights of persons with disabilities continues today. “Children with disabilities”, who are included under the main heading of disability and who have special needs only because they are children in terms of their developmental period, are an important group that should be evaluated in the focus of rights, services and practices today. Studies on children with disabilities, who are also one of the groups under risk, indicate that they experience difficulties especially in education, health and transportation. In this study, children with disabilities in the 21st century were evaluated in the focus of rights, services and practices.

Key Words: Disability, children with disabilities, disability rights

GİRİŞ

Engellilik genel bir ifadeyle bireylerin, bedensel, bilişsel, ruhsal ve sosyal özelliklerini etkileyip belirli bir derecede işlevlerindeki kayıp durumunda günlük hayatlarında gereksinimlerini karşılayamamaları olarak ifade edilebilir (Çalbayram, 2024: 114). Engelliliğin tanımı birçok yapı, kurum, kuruluş ve bireyler açısından farklı şekilde ifade edilmektedir. Genel anlamda en kapsayıcı olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tanımına göre engellilik; insanın gündelik hayatta normal olarak nitelendirdiği birtakım faaliyetleri yapabilmesinde yoksunluk ve sınırlılıktır (WHO, 1980). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme (2006) ise engelliliği; toplumun büyük bir bölümünü oluşturan normal olarak ifade edilen kişilerle sakatlığı olan kişilerin, çevresel mekanizmalardaki engel ve tutumlardan dolayı toplum içerisine eşit şartlarda ve tam katılımıda yaşanan güçlük şeklinde ele almıştır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2006). 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nda engellilik kavramı; insanın doğuştan ya da sonradan toplumsal yaşama uyum sağlamasında ve gündelik temel gereksinimlerini karşılamakta zorluk yaşamasına neden olan fiziksel, zihinsel, ruhsal, sosyal açıdan yetenek ve işlevlerini yerine getirememesi ve söz konusu durumla ilgili korunma, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetlere gereksinim duyması, şeklinde tanımlanmıştır. Bir diğer farklı tanıma göre engellilik; bedensel engelli bireyleri dikkate almayıp onları sosyal faaliyet veya çeşitli platformlara dahil etmeyen çağdaş bir sosyal organizasyonun sebep olduğu kısıtlamadır (UPIAS, 1976: 3-4; Abberley, 1999: 1). Engelli ise Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Doğuştan ya da sonradan çeşitli nedenlerle fiziksel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya sosyal işlevlerini belirli ölçüde kaybetmiş, günlük gereksinimlerini karşılamakta ve toplumsal düzleme uyum sağlamakta zorluk yaşayan kişilerdir” (TDK, 2019).

Dünya’da yaklaşık 1,3 milyar insanın önemli derecede engelliliği olduğu bilinmektedir. Bu, dünya nüfusunun %16’sını, yani 6 kişiden 1’ini temsil etmektedir. Birçok engelli kişi daha erken yaşlarda ölmekte, çeşitli sağlık sorunlarına yakalanma riski daha yüksek olmakta ve günlük yaşamda nüfusun geri kalanına göre daha fazla kısıtlama yaşamaktadır (WHO, 2023). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca açıklanan Engelli İstatistik Bülteni 2023 Kasım ayı raporuna göre; Ulusal Engelli Veri Sistemine kayıtlı engelli oranının %56’sını erkekler, %44’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Hayatta ve kayıtlı olan engelli sayısı; 1.414.643 erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere toplamda 2.511.950’dir. Ağır engeli olan kişi sayısı 775.012’dir. Ulusal Veri Sistemine göre engellilerin %9,53’ü görme engelli, %7,97’si işitme engelli, %1,49’u dil ve konuşma engelli, %13,78’i ortopedik engelli, %17,07’si zihinsel engelli, %7,57’si ruhsal ve duygusal hastalık, %40,63’ü süregen hastalık, %1,96’dı diğer kategorisinde yer almaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 16). Dünya’da 15 yaş altındaki çocukların %5’i, sayı olarak ifade edilecek olursa yaklaşık 93 milyon çocuk, orta veya ağır derecede bir engelliliğe sahipken, Türkiye’de ise engelli kişilerin %21,1’lik oranı 15 yaşından küçüktür (Çoban ve Özcebe, 2019: 554).

Engelliler, toplumsal düzlem içerisinde sağlık, eğitim, ulaşım, erişilebilirlik gibi birçok alanda problemlerle yüzleşmektedir. Bu problemlerin temeline inildiğinde karşımıza engellilere yönelik ayrımcılık, dışlanma, hor görülme, ötekileştirme, küçümseme gibi pek çok olumsuz faktör çıkmaktadır. Engelli bireyler bu tutumlardan dolayı toplum içerisine dahil olamamama sorunu yaşamaktadır (Gencer, 2019: 8). Günden güne engelli nüfusu artmasına rağmen,

engellilere yönelik politikalar ve uygulamalardaki yetersizlik ve engellilere dair bakış açısı bir türlü evrilmeyip, engellilik algısı süregelen bir probleme dönüşmektedir (Diğer ve Yıldız, 2021: 68).

Çocuk nüfusu içerisinde risk altındaki gruplardan biri olan engelli çocuklar, bu tutumlardan en çok etkilenen dezavantajlı kesimlerden birini oluşturmaktadır. Engeli ne olursa olsun tüm çocukların temel gereksinimleri “çocuk” olmaları sebebiyle benzerdir. Fakat engelli çocuklar için bazı özel gereksinimlerin karşılanmaması “sorun” olarak tanımlanabilecek durumlara neden olmaktadır. Sosyalleşme bireyin yaşamını devam ettirebilmesi, toplumla iç içe olabilmesinin ön koşuludur. Bu bağlamda örnek vermek gerekirse tüm çocukların en temel ihtiyaçlarından biri olan oyun odağında düşünüldüğünde oyun alanlarının ve parkların engelli çocuklara uygun bir şekilde tasarlanmaması nedeniyle engelli çocukların yaşatları yerine aileleri ile daha fazla vakit geçirmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir (Pouya ve ark., 2016: 58). Engelli çocukların gelişim dönemleri içinde farklı zamanlarda sosyal ortamlara katılım, eğitim, sağlık ve ulaşım gibi konularda sorunlar yaşadıkları, 21. yüzyılda halen uygulamalarda engelli çocuklar özelinde engelli bireylerin söz konusu sorunlarla baş etmek durumunda kaldıkları bilinmektedir.

ENGELLİLİĞİN SINIFLANDIRILMASI

Dünya Sağlık Örgütü, hastalık sonuçlarının kolay değerlendirilmesi amacıyla 1980’de Yetersizlik, Özürlülük ve Engelliliğin Uluslararası Sınıflandırması (ICIDH) adlı bir sınıflandırma sistemi sunmuştur. Bu sınıflandırmaya göre engellilik kavramı 3 kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar; (1) yetersizlik, bedenin fiziksel veya zihinsel yapısında oluşan bozukluk ya da kusurdur. Dokuda, organda, uzuvlarda, vücudun işlevsel sisteminde ya da bedende ortaya çıkan psikolojik, fizyolojik ya da anatomik yapının geçici veya kalıcı kaybını ifade eder. (2) Özürlülük, işlevsel sistemin bir kusurdan dolayı etkinliğinin azalmasını ya da kaybını ifade eder. Engellilik, alışlagelen davranış ya da fonksiyonlardaki aşırılık veya eksikle karakterizedir. (3) Engellilik, bir kusurun sosyal anlamda dezavantajıdır. Engelliliğin, günlük aktiviteler üzerinde etkiye sebep olduğunu, sosyal ve çevresel mekanizmalardaki sonuçlardan kaynaklandığı görüşüdür (Minaire, 1992: 374-375).

ENGELLİLİK TÜRLERİ

Engelli olmak, tüm dünyada gerçekleşmesi olası bir durumdur. İnsanlar veya dünyada yaşayan diğer canlılar hayatlarının tamamında veya belli bir dönem içerisinde hastalıklardan, kazalardan veya yaşlanmayla birlikte en az bir engelle karşılaşabilmektedirler (Şenyüz, 2022: 74). Sebeplerine göre beş genel engellilik türü bulunmaktadır. Bunlar; görme, işitme, ortopedik, dil ve konuşma ve zihinsel engellilik olarak sıralanmaktadır. Görme engelli terimi, tek ya da iki gözünde tam veya kısmi görme kaybını ya da görme duyusunda bozukluğu olan bireyleri ifade etmektedir. Bununla birlikte gece körlüğü problemi, göz protezi ya da renk körlüğü yaşayan bireyler de bu grupta yer almaktadır. Görme engelli bireyler, görme duyularını kullanamamaları sebebiyle çevrelerini algılama oranları düşük olduğundan diğer duyu organlarını çevreyi algılamak için kullanmaya çalışmaktadırlar (Atıcı, 2007: 15). İşitme engelli ise, tek ya da iki kulağında tam veya kısmi şekilde bozukluğu bulunan bireyler için kullanılmaktadır. İşitme cihazını kullanmak zorunda olan bireyler, işitme engelli sınıflamasındadır (Öztürk, 2012: 8).

Ortopedik engelli, sinir sisteminin zedelenmesi, çeşitli hastalıklar, kazalar ya da genetik problemlerden dolayı kas, iskelet ve eklemlerin işlevlerini yerine getirememesiyle oluşan hareketlerdeki yetersizliği ifade etmektedir (Çarkıcı, 2011: 11). Dil ve konuşma eyleminin kazanılmasında duyu organlarının işlev ve rolleri önem arz etmektedir. Özellikle bu eylemin öğrenildiği yıllarda işiten çocuklar çok farklı dil ortamlarında bulunmalarına karşın kendi dillerini çevre uyaranlarıyla birlikte algırlarlar. Bununla birlikte, bu ortamda aile sistemi ile diğer yetişkinler çocukların dil kazanmasında aracı rolü üstlenip, çocuğun algılarını uyarmada ve çocuğun kullandığı dilin belli ölçüde yapılandırılmasında etkili rol oynamaktadırlar (Akçamete, 1993: 2). Buna karşın, çocuğun aile ve diğer oluşumlardan etkili şekilde yararlanamamasıyla, dil oluşumunun sağlanmaması ve konuşma yeteneğini kazanmamasıyla dil ve konuşma engelliliği ile karşılaşması olası hale gelmektedir. Farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan zihinsel engellilik, bireyin hayatına olumsuz şekilde etki eden bir durum haline dönüşmektedir. Literatürde zihinsel engelliliğe yönelik, zihinsel engelliliğin neden olduğu ve bireyi ne şekilde etkilediğine yönelik farklı ifadeler bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü zihinsel engelliliği; bireylerde özellikle gelişim dönemiyle birlikte meydana gelen bilişsel, dil, motor ve sosyal becerilerindeki eksikliğe bağlı olarak akıl gelişiminde durma ya da akıl gelişiminin tamamlanmaması şeklinde ele almaktadır (Çağlayan, 2014: 92).

Tarihsel süreçte engelli bireylere yönelik yaklaşımlar yasal düzenlemelere ve uygulamalara yön vermiştir. Bu nedenle engelli çocuklar özelinde engelli bireylere yönelik bir değerlendirme yapılmadan önce kısaca engelliliğe yönelik modellere yer verilmesi gerekli görülmektedir.

TARİHSEL SÜREÇTE ENGELLİLİK

Tarih boyunca, engellilik olgusu hem toplum tarafından hem de engelli olmayı deneyimleyen bireyler tarafından farklı şekilde değerlendirilip, yorumlanmıştır (Mamatoğlu ve Kaya, 2018: 54). Engellilik, birbirinden farklı kültür, inanç ve bölgesel farklılıklar sebebiyle toplumsal süreçle birlikte birçok kavram ve yaklaşımla açıklanmıştır. Yaşanılan süreç açısından alan yazınları toplumların birbirinden farklı tutumlarını ve bakış açılarını yansıtan görüşleri moral (ahlaki), tıbbi (medikal), sosyal ve insan hakları modeli vb. şeklinde sınıflandırmaktadır (Ünal, 2018).

En eski model olan moral modelde, bireylerin kendisi ya da ailesinin yaptığı hatalardan dolayı engellilik durumunun oluştuğuna inanılmaktadır. Bu yüzden, engellilerin uzun yıllar toplum tarafından kötü davranış ve tutumlara maruz bırakıldıkları belirtilmektedir (Ünal, 2018: 1463). Bu modele göre engelli olmak, kişinin kendi özü olarak değerlendirilmekte; günahkarlık ve kötülük düşüncesi etrafında yorumlanmaktadır. Bu düşünce, ilk olarak beşerî kültürlerde ortaya çıkmış ve orta çağın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. O dönemin bakışıyla engelliliğin ortaya çıkması, büyük ihtimalle engelli bireylerin kötü ruhlar tarafından ele geçirilmesi görüşüne dayanmaktadır. Ruhun kötü olmasının da kötü sonuçlara yol açtığına yönelik düşünce ve inanç hakimdi (Erkan, 2004: 31). Tıbbi model endüstrinin gelişimi ile sanayileşme sürecinin başlaması, insanların üretim için topraktan çekilip fabrikalara yönelmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Tarihsel oluşumdaki bu yenilik o dönem içerisinde engelliliğe dair görüşü de değiştirmiştir. İnsan bedeninin bireyselleşmesi ve medikal odaklı bir yaklaşımın öncülük etmesi, bu dönemde hakim olan düşüncedir. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim sistemindeki

değişiklik insan bedeninin gücünü daha da işlevselleştirerek, engellileri de bir bakıma toplumun dışına itmiştir (Mamatoğlu ve Kaya, 2018: 55). Bu yaklaşımda vurgulanan bireylerin özü, sağlığındaki bozukluk ve sapmalardır. Bu bozukluk ve sapmaların iyileştirilmesi ancak medikal tedavi ve rehabilitasyonla mümkün görülmektedir. Bu modelle birlikte engelli birey, bir yandan engelinin teşhisi ve tedavi konusu olan bedensel güçlüklerle başa çıkmaya çalışıp, öte taraftan çevresel tutum ve zorluklarla mücadele etmeye çalışan kişiler olarak ifade edilmektedir (Pekşen, 2014: 43). Tıbbi modeldeki yetersizlikler, yenilikçi bir model olan sosyal modeli oluşturmuştur. Bu yaklaşıma göre engellilik, kişinin “bozukluğu” sonucu olmayıp, sosyal ve çevresel organizasyonlara dayalı olarak öne sürülen bir sonuçtur (Erkan, 2004: 34). Medikal modelde var olan yetersizlik düşüncesi sosyal modelde reddedilmiş, engelliliğe dair sorunlar bireylerde değil toplumda aranmıştır (Pekşen, 2014: 44). Bu model 1970’lerden itibaren engellilik yaklaşımlarında kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal modelin odak noktası, engelliliğe insanın biyolojik oluşumunun dışındaki çevresel faktörlerin de neden olacağına dair görüştür. Engellilik deneyimi, biyolojik, kültürel, sosyal, ekonomik, politik ve hukuki yönleriyle birey ve çevresinin kesişimi ile biricik bir deneyimdir (Meşe, 2014: 90). 1980’lere kadar etkin olan medikal yaklaşımın aksine sosyal modelde, engellilerin toplumla bütünleşmelerinin artabileceği, hatta daha fazla özgürlüğe sahip olabilecekleri görüşü hakimdir. Bununla birlikte, bu modelle engellilerin sosyal alanlardaki problemlerine dikkat çekilip, bu sorunların çözümlenebilmesi için daha realist bir yaklaşım sergilenmektedir (Çarkıcı, 2011: 9). İnsan hakları modeli ise 1980’lerden sonra ortaya çıkmıştır. 1980’lerde ekonomik politikadaki değişiklikler, meydana gelen ekonomik krizler ve bu krizleri çözmeye yönelik yapılan çeşitli müdahaleler bütün toplumların olumsuz şekilde etkilenmesine sebep olmuştur. Bu da krizlerin çözüm arayışlarını beraberinde getirerek küresel örgütlerin devreye girmesine, engellilerin sorunlarının da ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

ENGELLİ HAKLARI İLE İLGİLİ ÖNE ÇIKAN YASAL DÜZENLEMELER

Engelli bireylerle ilgili yasal düzenlemelerin asıl amacı toplumsal yaşamın belirli alanlarına engelli bireylerin katılımı konusunda diğer bireylerle eşit olanaklara sahip olabilmelerinin sağlanmasıdır (Kalaycı-Kırlioğlu ve Karakuş, 2016: 313). Bu noktada engelli bireyin çocuk ya da yetişkin olması gözetilmeksizin öne çıkan yasal düzenlemelerin kapsayıcı nitelikte olması gerekmektedir. Engelli bireylerle ilgili olarak uluslararası yasal düzenlemelerde ilk önemli adım 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edilmesidir. Birleşmiş Milletler bünyesinde tüm insanların faydalanabileceği sosyal, siyasal, ekonomik vb. hakları tanımlayan bir dizi uluslararası sözleşme üzerinde müzakere edilip, anlaşmaya varılmıştır. Bu sözleşme, toplumdaki her bireyi kapsayıcı nitelikte temel haklar üzerinde durduğundan engelli bireyler için de hakların uygulanabilirliğinin sağlanmasında etkilidir. Çocuklar özelinde bir diğer önemli yasal düzenleme 1989 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme uluslararası mevzuatta engelli çocuklara yönelik açıkça söylemde bulunan ilk belge olma özelliği göstermektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde engelliğe dair yaklaşımların insan hakkı meselesi olarak düşünülmesiyle yaşanan en önemli gelişme 2006 yılında kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”dir (Çetin, 2020: 1115). Bu sözleşmeyle, hak temelli yaklaşım çerçevesi içinde, engelli bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri üzerinde en az diğer insanlar kadar eşit ölçüde hak sahibi oldukları

görüşünün, insan hakları modeli bünyesinde egemen olduğu vurgulanmaktadır (Aköğretmen, 2023: 142). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin amacına genel olarak bakıldığında engellilere temel hak ve özgürlüklerine erişimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve engelli kavramı ile ilgili olarak tanımlamanın yapıldığı görülebilmektedir.

Ülkemizde de anayasadan başlanarak pek çok kanunda engellilere ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Ancak ulusal mevzuatta en kapsayıcı ve doğrudan engelli bireyleri, ihtiyaçlara yönelik yaklaşımı ele alan 2005 yılında kabul edilen o zamanki adıyla “Özürlüler Hakkında Kanun”dur. 2013 yılında ilgili kanunda yapılan kavram değişikliği ile “özürlü” ibaresi “engelli” ile değiştirilmiş ve kanunun adı Engelliler Hakkında Kanun olarak yenilen düzenlenmiştir. Kanunun amacında “*engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır*” ifadesi ile hak temelli yaklaşım esas alınarak engelli bireylerin toplumsal alanlarda tam ve aktif katılım hedefinin vurgulandığı görülmektedir. İlgili kanun dışında ülkemizde engellilere ilişkin mevzuatın hem kamu hem de yerel yönetimlere sorumluluk verdiği dikkat çekmektedir.

ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Engelli bireyler toplumsal yaşamın pek çok alanında zorluklarla karşılaşmakta; sosyal yaşama katılım, eğitim, sağlık, ulaşım, istihdam, yaşanabilir bir çevre gibi başlıklarda yaşanan bu zorlukların küçük yaşlardan itibaren deneyimlendiği söylenebilmektedir. Engellilerin, yaşadıkları bu dışlanma, bir bakıma ayrımcılığı da gözler önüne sermektedir (Karataş ve Oran, 2007: 9). Engellilik sadece fiziksel eksikliklerin değil toplumsal yapıların kısıtlılıklarının da bir sonucu haline gelmektedir. Binaların girişlerinin, yol ve kaldırımların, yürüme yollarının engelli bireyler tarafından rahatlıkla kullanılamaması bu sonuca örnek teşkil etmektedir (Pekşen, 2014: 45). Mekânsal düzlemde yer alan bu sorunların yanı sıra engelli bireyler, bir taraftan sosyal anlamda engelliliğe karşı tutumlardan dolayı da psikolojik olarak olumsuz şekilde etkilenmektedirler. Bir diğer sorun alanı da istihdamdır. Küçük yaşlarda eğitim fırsatlarına erişmekte güçlük çeken engelli bireyler yetişkinlik döneminde istihdam sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle tutum ve davranışlardaki ayrımcılıklar engelli bireylerin istihdam alanlarında yer alamamasına, aynı zamanda ekonomik problemler yaşamalarına da neden olmaktadır (Atıcı, 2007: 3). Bu konunun uluslararası örgütlerin de planlamalarında yer aldığı, sürdürülebilir kalkınma için 2015 yılında kabul edilen 17 küresel amaç arasında engelli bireyleri de kapsayan ve hiç kimsenin dışarıda bırakılmaması gerektiğinden hareketle “Nitelikli Eğitim, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar ve Amaçlar İçin Ortaklıklar” başlıklarında özellikle engelli bireylere ayrıca yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda 2015 yılında belirlenen hedeflerin 2030 yılında gerçekleştirilmiş olmasına 5 yıllık bir zaman kaldığı anlaşılmakta, bu olumlu adıma karşın engelli bireyler için tüm hedeflere ulaşılmış olmadığı da belirtilmektedir (Erten, 2019: 897-899).

TÜRKİYE’DE ENGELLİ ÇOCUKLAR

TÜİK (2025) rakamlarına göre ülkemiz nüfusunun yaklaşık dörtte biri çocuklardan oluşmaktadır. Bu nüfus grubu içinde engelli çocuklar değerlendirilirken öncelikle engelli çocukların gereksinimlerinin yetişkinlerinkinden farklı olacağı içselleştirilmelidir. Engelli çocukların karşılaşılabileceği çeşitli fiziksel ve sosyal alanlarda sınırlılıklar onların topluma katılım haklarının da gerçekleşmesini engelleyen bir durum olarak belirtilmektedir (Şenyüz, 2022: 89). Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 7. Maddesinde Engelli Çocuklar başlığında şu ibareler yer almaktadır (Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2006):

- 1. Taraf Devletler, engelli çocukların diğer çocuklarla eşit bir şekilde tüm insan temel hak ve özgürlüklerinden tam olarak yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır.*
- 2. Engelli çocuklarla ilgili tüm eylemlerde çocuğun en çıkarının gözetilmesine öncelik verir.*
- 3. Taraf Devletler engelli çocukların kendilerini etkileyen her konuda diğer çocuklarla eşit koşullar altında görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olmalarını, yaşları ve olgunluk seviyelerine göre görüşlerine önem verilmesini ve onlara bu hakkın tanınması için engeline ve yaşına uygun destek sunulmasını sağlar.*

Yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere her ne kadar engelli çocukların biricik ve özel olduğuna dair ifadelerde bulunulsa da günümüzde durumun bu maddelerdeki ifadelere uygun şekilde seyrettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Engelli çocuklar ve aileleri dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır (Azarkan ve Benzer, 2018: 26). Ülkemizde aileler açısından, engelli çocuğa sahip olmak başlı başına bir güçlüktür. Ebeveynler, engelli çocuğun doğumuyla birlikte birçok zorlukla mücadele etmeye başlamakta, ardından ailenin çevresi ve toplum içinde yaşanan güçlükler gelmekte, okul sürecinin başlamasıyla birlikte eğitim hayatında bu problemlerin devam ettiği belirtilmektedir (Işıkhani, 2006: 29). Bu güçlüklerin yanı sıra fiziki temelli çevresel zorluklar da engelli çocuklar için toplumla bütünleşememe yönündeki bir diğer problemi oluşturmaktadır. Örneğin, şehirlerdeki kaldırımlar, park ve bahçeler, okul binalarında asansör bulunmaması, ulaşımdaki araçların uygunsuzluğu gibi çeşitli çevresel yetersizlikler engelli çocukların karşılaştığı bir durumdur. Engelli çocuklar ve aileleri karşılaştıkları bu güçlüklerle, kendilerine yönelik ayrımcı bir tutumun oluştuğuna dair izlenim yürütmekte, dolayısıyla bu da bireylerin psikolojik algısında yeni problemlerin meydana gelmesine, engelli çocuğun kapasitesinin altında performans göstermesine ve yaşam kalitelerinde düşüşe yol açmaktadır (Azarkan ve Benzer, 2018: 26). Dolayısıyla uygulama düzeyinde engelli çocuklar haklara ve fırsatlara erişim noktasında dezavantajlı bir grup olarak ifade edilmektedir (Çağlar, 2011: 150).

Aşağıda engelli çocukların karşılaştıkları sorunlar ve var olan uygulamalar literatürde öne çıkan başlıklardan eğitim, sağlık ve ulaşım başlıklarında değerlendirilmektedir.

ENGELLİ ÇOCUKLARA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Engellilik, dinamik bir olgu olmakla birlikte bireylerin değişen ihtiyaçlarına ve içinde bulunulan dönemin gelişmelerine bağlı olarak sürekli değişim ve düzenleme gerektiren bir durumdur. Bu noktada yeni düzenlemelere insan hakları temelinde ve gerçekçi tutumlar ile birçok engellinin yaşamını etkileyeceği düşünülerek yaklaşılması önem arz etmektedir (Çağlar, 2011: 168). Engelli çocuklar ile ilgili atılacak adımlarda risk faktörlerini ve bu risk faktörlerinin toplumsal etkilerini anlamak, etkili müdahaleler ve destek sistemleri geliştirmek önem arz etmektedir. Söz konusu çocukların küçük yaşlardan itibaren kendileri ile ilgili karar alma mekanizmalarına katılımlarının desteklenmesi ve sosyalleşme ihtiyacının karşılanması ilerleyen yıllarda karşılaşılabilecek muhtemel sorun alanlarında daha güçlü olmalarını sağlayacaktır.

Eğitim

Engelli çocukların eğitimi, sosyal ve ekonomik fırsatlarını önemli ölçüde etkilediği için kritik bir odak alanıdır. Eğitim sistemi, bu çocukların kaliteli eğitime erişimini sağlamayı amaçlamakta; ancak ilerlemeye rağmen, engelli çocuklar eğitim alanında önemli zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu noktada farklı ihtiyaçların daha iyi desteklendiği ve eğitim planlamasına çocukların aktif katılımlarını teşvik eden politikalara ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Aron ve Loprest, 2012).

Anayasamızda da güvence altına alınan eğitim konusuna Çocuk Haklarında şu şekilde yer verilmektedir;

- a) *“Madde 28: Çocuğu, özgür bir toplumda, faal bir yetişkin yaşam için hazırlayacak, saygıyı geliştirmek,*
- b) *Madde 29: Çocuğun kişiliğinin, becerilerinin, zihinsel ve fiziksel yeteneklerinin, mümkün olduğunca geliştirilmesini sağlamaktır”* (Resmi Gazete, 1995).

1960’lı yıllarda insan haklarında ve özel eğitim alanlarındaki gelişmelerle birlikte, özel gereksinimli öğrencilerin okullarda diğer öğrencilerle birlikte eğitim alma hakkına sahip olduğu düşüncesi oluşmuş, bu durumun uygulamaya konulmasına dair düşünceler yaygınlaşmış, ardından da uluslararası sözleşmelerin imzalanmasıyla özel gereksinimli çocukların bu hakları güvence altına alınmıştır (Nal ve Tüzün, 2011: 9). Özel eğitim hizmeti, Türk Milli Eğitimi’nin genel amaç ve ilkeleri esas alınarak; özel eğitim ihtiyacı olan kişilerin eğitim ihtiyaçları, yeterlilik düzeyleri, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kapasitelerini kullanmaları, üst öğrenime, mesleki hayata ve toplumsal hayata hazır bireyler haline gelmelerini amaçlayan bir hizmettir. Özel eğitim ihtiyacı olan birey, kişisel ve gelişim özellikleriyle eğitim yeterlilikleri bakımından diğer öğrencilere göre farklılık gösteren kişidir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Özyürek (1983: 19), çocuklarda özel eğitime gereksinim nedenlerini sağlık ile ilgili nedenler, sosyal nedenler ve eğitsel nedenler şeklinde üç grupta incelemektedir.

Engelli çocukların eğitimleriyle ilgili hizmetlerin uluslararası hukuki düzenlemeleri Çocuk Hakları ile Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHUS) ile belirtilmektedir (Nal ve Tüzün, 2011: 9). Türkiye’de engellilerle ilgili olarak eğitim uygulamaları içerisinde özel eğitim ihtiyacı olan çocukların kaynaştırma yoluyla eğitimde yer almalarına dair 1983 yılında çıkarılan ilk yasa Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Yasası’dır. Bu yasada kaynaştırma uygulamasıyla ilgili

“engelli öğrencilerin diğer akranları beraber eğitim almaları ve okul personelinin konuya dair önlemler alması” gerektiği ifade edilmektedir (Sucuoğlu, 2004: 15). Engelliler ile ilgili eğitimde yer alan uygulamalar arasında kaynaştırma yoluyla eğitim programı, okulda bakım, bireyselleştirilmiş eğitim programı ve özel eğitim programları gibi uygulamalar yer almaktadır. Kaynaştırma, özel eğitime gereksinim duyan engelli çocukların eğitimlerini, normal gelişim gösteren diğer akranlarıyla birlikte gerçekleştirildiği bir program biçimidir. Okul öncesi dönemde, ilkokul ve ortaöğretim kurumlarında kaynaştırma eğitimi verilmektedir. Bu eğitim modelinin planlanması tam zamanlı ve yarı zamanlı gerçekleştirilmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014). Okulda bakım, engelli çocukların eğitim gördüğü okulda çevresel düzenlemeler yapma, okul içerisinde kolayca transferini gerçekleştirme, engelli çocuğa yönelik uygun ders araç-gereçleri sağlama, gerekli tıbbi müdahalelerde bulunma ve engelinin ilerlemesine neden olacak faktörleri engellemeyi içermektedir (Pekşen, 2014: 48). Bireyselleştirilmiş eğitim programı ise, özel eğitim gereksinimi olan çocukların takip ettikleri programlar esas alınarak çocuğun gelişim özelliklerine, eğitimdeki ihtiyaçlarına ve performansları doğrultusunda hedeflenen amaca yönelik eğitim, hizmet ve özel eğitim programlarını kapsamaktadır (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018).

Sağlık

Engelli çocuklar toplum içinde en yüksek incinebilirliği olan gruplardan biridir. Engelli çocukların sağlık düzeyinin iyileştirilmesi ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması engelli çocukların ve ailelerinin eğitimleri ve engelli çocuklara sağlık, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin bir bütün halinde verilmesiyle mümkün olabilmektedir (Çoban ve Özcebe, 2019: 553). Engelli çocuklar, genel refahlarını ve yaşam kalitelerini etkileyen çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya olabilmektedir. Bu zorlukları anlamak, etkili müdahaleler ve destek sistemleri geliştirmek için önemli görülmektedir. Genel olarak engellilerin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için sağlık kuruluşlarının yeterince uygun olmadığı, ulaşım sorunları, sağlık hizmetlerinde bakım ve rehabilitasyondaki yetersizlik, ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinden faydalanma konusunda geç kalınması gibi problemler olduğu belirtilmektedir (Durduran ve Bodur, 2009: 70). Engelli çocuklar içinde de daha çok düşük gelirli ailelerde dünyaya gelen çocukların sağlık hizmetlerine erişimde güçlük yaşadıkları vurgulanmaktadır (Houtrow ve ark., 2011).

Engellilere yönelik verilen sağlık uygulamaları içerisinde, 2013 yılında Sağlık Uygulama Tebliği’nde yer alan sağlık yardımları Sosyal Güvenlik Kurumu’nca karşılanmakta olup, genel sağlık sigortasından faydalanan bireyler için sağlık kurumlarında verilen tedavilere ait ücretler ile tedavi yardımlarının yapılmasına dair esas ve usulleri kapsamaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği’nde (SUT) yer alan araç-gereçler, tıbbi malzemeler, ortez ve protez gibi ekipmanların ödemeleri Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2013). Engelli çocukların yararlandığı diğer uygulamalar arasında en çok öne çıkanlar evde bakım hizmetleri ve fiziki tedavi ve rehabilitasyondur.

Ulaşım

Sanayileşmeyle birlikte insanlar için daha çekici bir görünümde olan kent hayatı ve plansız bir şekilde oluşan kent merkezleri, insanların hayatını bir anlamda zorlaştırmıştır. Kentlerdeki

çarpık yapılanma, herhangi bir engeli olmayan bireyler açısından dahi zorluk oluştururken, engelli bireyler açısından durumun daha da zor olduğu belirtilmektedir (Bekçi, 2012: 27). Engelli bireylerin toplumdaki diğer insanlardan daha az fırsatlara erişebildiği ve yaşam kalitelerinin de bu bakımdan daha düşük olduğu kabul edilmektedir. Erişebilirliğin önünde engeller bulunması nedeniyle engelli bireyler seyahat ettiklerinde veya toplu taşıma araçlarını kullandıklarında çeşitli problemlerle karşılaşabilmektedirler (Soltani ve ark., 2012: 89). Erişebilirlik engelli bireyler için diğer haklarını kullanabilmenin bir araç olmanın ötesinde, toplumsal yaşamın tüm alanlarına katılım konusunda bir ön koşul olarak nitelendirilmektedir (Çağlar, 2012: 543). Engelli bireylere ulaşım kolaylığı sağlanabilmesi için ücretsiz ya da indirimli seyahat en bilinen uygulamalardır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de engelli çocukların toplumsal yaşama tam ve aktif katılımının artırılmasına yönelik düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalar arasında engelsiz yaşam merkezlerinin engelli çocukların faydalanabileceği sportif, sanatsal ve eğitim gibi hizmetler sunması örnek olarak verilebilir. Okuma, hobi bahçeleri, tiyatro, yüzme, parklar gibi alanların yanında bu merkezlerde sağlık tesisleri de bulunmaktadır. Bu vesileyle engelli çocukların sosyal hayat içerisinde katılım haklarını kullanabilmeleri desteklenmelidir. Ancak toplam engelli nüfus düşünüldüğünde ilgili merkezlerin sayıca artırılması ve geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Şenyüz, 2022: 89). Buna ek olarak engelli çocuklar için kurumsal düzeyde eğitim sürecine destek olacak psikolojik, rehberlik ve danışmanlık, fizyoterapi, hidroterapi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Ekonomik sorunlar yaşayan engelli çocuklar ve ailelerine yönelik gıda ve yakacak yardımları, engelli çocuk için aküsüz tekerlekli sandalye temini, ev temizliği ve bakımı, acil yardım hizmetleri gibi uygulamalar verilmektedir (Pekşen, 2014: 37). Özellikle çevresel tasarım ve alt yapı sağlanması hususunda yerel yönetimlerin de sorumluluğuna dikkat çekilmektedir (Öz, 2010: 62).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engellilik en genel ifadeyle sosyal, politik ve çevresel bağlamlardan etkilenen fiziksel veya bilişsel işlevlerdeki bozukluklar nedeniyle bireylerin bazı görevleri yerine getirme becerisindeki bir kısıtlama olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle herhangi bir kısıtlılık nedeniyle bireyin çevresi ve içinde bulunduğu toplum tarafından belirli alanlarda “engellenmesi”ne bağlı olan bir durumdur. Engelli bireyler içinde engelli çocuklar ayrıca değerlendirilmesi gereken ve sadece çocuk olmalarından dolayı bazı özel ihtiyaçları da olabilen bir gruptur. Engelli çocuklar aynı zamanda eğitim, sağlık, ulaşımın yanında korunma, bakım, güvenlik, istismar, yoksulluk gibi başlıklarda yaşanan sorunlar nedeniyle risk altında olan bir gruptur.

Bugün geldiğimiz noktada, 21.yüzyılda, uluslararası ve ulusal mevzuata dayanan engelli çocuklarla ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Uygulamalara bakıldığında geçmişe nazaran bir iyileşme olduğu ve engelli çocuklara yönelik ihtiyaçlar doğrultusunda hizmetler geliştirildiği söylenebilmektedir. Ancak değişen ve gelişen toplum yapısı içinde ihtiyaçların güncellenmesi, hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz konusu hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için güncel veri ihtiyacını vurgulamak

gerekmektedir. Çocukların engel türleri ve içinde bulundukları gelişim dönemi özellikleriyle birlikte bireysel farklılıklarının da gözetilebildiği yaklaşımların kısa vadede daha kalıcı ve sürdürülebilir sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Ülkemizde özellikle 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nde engelli çocuklara yönelik belirgin ifadelerin yer alması bu anlamda önemli görülmektedir. Aşağıda konuya ilişkin önerilere yer verilmektedir:

-Engelli çocuklar özelinde var olan durumun değerlendirilebilmesi için hem bölgesel hem de ulusal düzeyde araştırmalar yapılmalı ve düzenli veri toplanmalıdır.

-Düzenli şekilde elde edilecek verilerde öne çıkan sorun alanlarına ilişkin hizmet oluşturulurken engelli çocukların katılım hakkı gözetilmelidir.

-Karar alma mekanizmalarına katılım konusunda engelli çocuklar küçük yaşlardan itibaren gerek aile gerek okul sisteminde desteklenmelidir.

-Eğitim başlığında gelecekte yapılacak çalışmalar, belirli eğitim hizmetlerinin etkinliğini anlamaya ve kaynaştırma sürecini iyileştirmeye odaklanmalıdır.

-Okul sosyal hizmeti bir uygulama alanı olarak kamuda karşılık bulmalı, özellikle engelli çocukların eğitim sisteminde karşılaşması muhtemel sorunlara yönelik koruyucu önleyici politikalar uygulamaya konmalıdır.

-Çocukların engel durumunun genel sağlık durumuna etkisi değerlendirilirken sağlık durumu, sağlık hizmeti kullanımı ve engellerin çocuklar ve aileleri üzerindeki etkileri kapsamlı şekilde araştırılmalıdır.

-Engellilik konusu sadece engelli çocukları ve ailelerini ilgilendiren bir durum olarak görülmemeli; kamu, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde ortak hedef doğrultusunda hareket etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abberley, P. (1999). *The Significance of Work for the Citizenship of Disabled People*. <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/Abberley-sigofwork.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (t.y). *2030 Engelsiz Vizyon Belgesi* https://aile.gov.tr/media/135666/2030_engelsiz_vizyon_belgesi_.pdf
- Akçamete, G. (1993). İşitme Engellilerde Dil ve Konuşma. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(3), 2-9.
- Aköğretmen, M. (2023). Batı'da Engelli Emeğinin Kısa Tarihi: Engellilik Modelleri Bağlamında Bir Değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 129-144.
- Aron, L., ve Loprest, P. (2012). Disability and the Education System. *The Future of Children*, 22, 97-122.
- Atıcı, İ. (2007). *Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekanın Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Azarkan, E., ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 3-29.
- Bekçi, B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14, 26-36.
- Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*. (2006). İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020100834bm_48.pdf
- Çağlar, S. (2011). Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği*, 150-178. http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2011-96-1138.pdf
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye'de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.
- Çağlayan, N. (2014). Zihinsel Engelli Bireylerin Eğitiminde Görsel Sanatlar Dersinin Yeri ve Önemi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 91-101.
- Çalbayram, N. (2024). Engelli Çocuk ve Ailelerinin Yaşam Kalitesi. U. Şahin & M. Şahin içinde *Farklı Boyutlarıyla Yaşam Kalitesi (ss. 113-123)*. Holistence Publications
- Çarkçı, Ş. (2011). *Engellilerin Mesleki Eğitimi ve İstihdamı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, E. (2020). Türkiye'de Engelli Bireylerin Ulusal ve Uluslararası Sözleşmeler Bağlamında Eğitim Hakkına Erişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1111-1122.

- Çoban, T., ve Özcebe, H. (2019). Engelliliğe Genel Bakış ve Engelli Çocukların Sağlık Davranışları. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(4), 553-566.
- Diğer, H., ve Yıldız, A. (2021). Engelli Bireylere Yönelik Algı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 807-822.
- Durduran, Y., ve Bodur, S. (2009). Engellilerin Engellikleri Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Selçuk Tıp Dergisi*, 25(2), 69-77.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2014). Motor Fonksiyonel Problemi Olan Çocuklar. Ankara. <https://www.aile.gov.tr/media/5634/motor-fonksiyonel-problemi-olan-cocuklar-aile-egitim-rehberi.pdf>
- Erkan, G. (2004, Ekim). Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38.
- Erten Ş. (2019). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Engelliler: Güçlendirme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 890-902.
- Gencer, M. (2019). Engellilik durumu ve engellilere yönelik toplumsal algı: Kütahya örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Houtrow, A. J., Okumura, M. J., Hilton, J. F., ve Rehm, R. S. (2011). Profiling health and health-related services for children with special health care needs with and without disabilities. *Academic pediatrics*, 11(6), 508-516.
- Işıksan, V. (2006, Mayıs). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Aileler ve Sosyal Hizmet. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 6(1), 28-46.
- Kalaycı Kırlioğlu, H.İ., Karakuş, Ö. (2016). *Engelli Hakları Perspektifinden Ulusal ve Uluslararası Mevzuata Bakış*. 4th International Symposium On Development of KOP Region, 313-319.
- Karataş, K., ve Oran, B. (2007). Engelliler: Siyasetin Periferinde Kalanlar. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 7(2), 4-19.
- Mamatoğlu, N., ve Kaya, O. (2008). Engellilik Tarihinde Erişilebilirlik: İlkeler ve Yöntemler. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, 3(1), 53-64.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33), 79-92.
- Minaire, P. (1992). Disease, illness and health: theoretical models of the disablement process. *Bulletin of the World Health Organization*, 70(3), 373-379.
- Nal, A., ve Tüzün, I. (2011). *Kaynaştırma/ Bütünleştirme Yoluyla Eğitimde Dünyadan ve Türkiye'den İyi Örnekler*. Sabancı Vakfı. <https://egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/KaynastirmaIyiOrnekler.pdf>

- Öz, C. S. (2010, Temmuz). Sosyal Belediyecilik Bağlamında Evde Bakım Hizmetleri (İstanbul, Ankara ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri Örnekleri). *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2018). Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Öztürk, M. (2012). Türkiye'de Engelli Gerçeği Raporu. Canda Özür Olmaz Derneği.
- Özyürek, M. (1983). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Eğitimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-26.
- Pekşen, S. N. (2014). Sosyal belediyecilik çerçevesinde engellilere sunulan hizmetler: ankara büyükşehir belediyesi örneği. *Sakarya Üniversitesi*. Turkey.
- Pouya, S., Bayramoğlu, E., ve Demirel, Ö. (2016). Doğa ile Uyumlu Fiziksel Engelli Çocuk Oyun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 1(1), 51-60.
- Resmi Gazete. (1995, Ocak 27). *Çocuk Hakları*. <http://www.dalaman.gov.tr/ocuk-haklari> adresinden alındı
- Soltani, S. H., Sham, M., Awang, M., ve Yaman, R. (2012). Accessibility for Disabled in Public Transportation Terminal. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 35, 89-96.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (2013). *Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130324-3.pdf>
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye’de Kaynaştırma Uygulamaları: Yayınlar/Araştırmalar (1980-2005). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 15-23.
- Şenyüz, F. Y. (2022). Engelli Çocukların Katılım Haklarının Türkiye’deki Mevzuat Bağlamında Değerlendirilmesi ve Engelsiz Yaşam Merkezlerinin Önemi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 71-92.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf
- TDK. (2019). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TÜİK (2025). *İstatistikler Çocuk, 2024*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Statistics-on-Child-2024-54197>
- Union of the Physically Impaired Against Segregation . (1976). *Fundamental Principles of Disability*’ London:UPIAS.
- Ünal, V. (2018, Aralık). Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3), 1457-1482.

World Health Organization Geneva. (1980). *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps*.
https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf

World Health Organization. (2023). *International Day of Persons with Disabilities* .
<https://www.who.int/campaigns/international-day-of-persons-with-disabilities/2023>

BEKAR KADINLARIN EVLİLİKTE CİNSELLİK İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Prof. Dr. DOLUNAY ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi, dolunay_senol@yahoo.com-ORCID ID:0000-0003-3716-0430

HATİCE BAHİRE AKAY

Kırıkkale Üniversitesi, htcbahire@gmail.com - ORCID ID:0000-0003-4387-0113

ÖZET

Toplumsal bir varlık olarak insandan ve onun gelişimden bahsederken içinde yaşadığı toplum ve bileşenlerinin etkilerinin göz ardı edilemeyecek kadar fazla olduğu bilinmektedir. Bir aile içerisinde dünyaya gelen insanın tutum ve davranışlarının şekillenmesinde başta ailesi, arkadaşları ve sosyal çevresi etkili olmaktadır. Bu bakımdan bireylerin toplumsal ve bireysel konulara bakış açıları, evlilikle ve aile yaşamıyla ilgili konulardaki tutum ve davranışları da içinde bulundukları toplumsal unsurdan etkilenmektedir. Bireyi etkileyen toplumsal unsurların çok çeşitli olup özellikle cinsellik ve cinsel yaşam gibi son derece kişisel ve toplumsal açıdan önemli olgular, o toplumun normları doğrultusunda şekillenmektedir. Bireyin, ailesinin ve dolayısıyla içinde bulunduğu toplumun huzur ve mutluluğu açısından önemli bir unsur olan cinsellik ve cinsel yaşam, büyük ölçüde o toplumun cinselliğe dair normları tarafından şekillendirilmektedir. Bu normların kadın ve erkek bireyler üzerindeki etkileri farklı olmakla birlikte bu fark da kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Bu çalışma, Ankara ilinde yaşayan bekar kadınların cinsellik ve evlilikte cinsel yaşam ile ilgili tutumlarını incelemek ve bu tutumları etkileyen toplumsal süreç ve normları ortaya koyabilmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda 12 bekar kadın katılımcıyla yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak görüşme sağlanmıştır. Çalışmada katılımcıların cinsellik konusundaki düşünceleri, bu konudaki bilgilerini ilk nereden ve nasıl aldıkları, evlilik bağlamında bu durumu nasıl değerlendirdikleri ve cinselliğe yaklaşım konusunda kadın ve erkek bakış açıları arasındaki farkları nasıl gördükleri sosyolojik bir perspektiften değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birçok farklı alanda, farklı sorunlar üzerinden incelenen cinselliğin, toplumun en küçük ve temel birimi olarak aile kurumuna etkilerinin evlilik düşünen bekarlar üzerinden değerlendirilmesin sosyolojik olarak önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsellik, evlilik, bekâr kadınlar, toplumsal cinsiyet

A Sociological Perspective on Single Women's Views on Marriage and Sexuality

ABSTRACT

It is well acknowledged that, as a social being, an individual's development cannot be considered independently of the society in which they live and the components that constitute it. A person, born into a family, is influenced by their immediate environment, particularly their family, friends, and broader social surroundings in the formation of attitudes and behaviors. In

this regard, individuals' perspectives on both social and personal matters, as well as their attitudes and behaviors related to marriage and family life, are shaped by the social structures to which they belong. Among the various social factors influencing the individual, sexuality and sexual life stand out as deeply personal yet socially significant phenomena, shaped largely by societal norms. Sexuality, which plays a critical role in the well-being and harmony of both the individual and society at large, is significantly molded by cultural and normative perceptions of sex and gender. While these norms impact women and men differently, the extent and nature of these differences vary across cultures. This study aims to examine the attitudes of unmarried women living in Ankara towards sexuality and sexual life within marriage, and to explore the social processes and norms that influence these attitudes. To this end, semi-structured interviews were conducted with twelve unmarried female participants. The study investigates participants' thoughts on sexuality, the sources and contexts through which they first acquired knowledge on the topic, how they interpret sexuality in the context of marriage, and how they perceive the differences between male and female perspectives on sexuality all analyzed from a sociological perspective. Sexuality, which has been explored across various disciplines and issues, is sociologically significant in terms of its impact on the institution of the family the smallest and most fundamental unit of society. This study, therefore, considers it important to evaluate sexuality through the lens of unmarried individuals who are considering marriage.

Keywords: Sexuality, Marriage, Single Women, Social Gender

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan cinselliğin konu olarak dikkate alınması ve üzerinde çalışmalar yapılması çok da eski bir zamana dayanmamaktadır. Foucault (2007), cinselliği modern toplumsal kurumlar tarafından oluşturulan ve hatta kurumların oturmasında rol oynayan bağımsızlaşma süreci olarak açıklar. Bu bakımdan 19. Yüzyıl itibarıyla yaygınlaşmaya başlayan cinsellik terimi ve "arzulayan insanın tarihi" ile ilgili sorunsallaştırmalar arkeolojik ve sosyokültürel boyutla incelenmeye başlanmıştır. (Foucault, 2007 s. 121-129). Tarihsel olarak incelendiğinde cinsiyeti olan varlıktan cinselliği olan varlığı tanımlaya dönüşen bu kullanım şekli insan ırkı için her iki cinsi ilgilendiren bir durum olarak belirlenmiştir. Bu bakımdan kadının da erkek gibi cinsiyeti ve doğal olarak cinselliği olan bir varlık olduğunun görülmesi ve bunun kabul edilmesi endişe uyandıran bir süreç haline gelmiştir. Ataerkil yapılanmaların erkek merkezli bakış açısı, erkeğin cinselliğini önemserken, kadının cinselliğini kontrol altında tutmasını istemektedir. Uzun yıllar cinselliğini kontrol altında tutmak isteyen ve kendisinden böyle bir beklentinin olduğunun farkında olan kadını bu yeni düzenlemeler, alışılmadık ve toplumsal yaşamı yeniden düzenleyici bir konuma gelmiştir (Giddens, 2022 s. 32). Fiziksel bir eylem olarak cinsellik dünyanın her yerinde benzer şekilde gerçekleşiyor olsa da toplumsal olarak algılanışında çeşitli farklar bulunmaktadır.

Toplumdan topluma değişen normları olan cinsellik birçok tabuyu da içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışmada Türk toplumunda bekâr kadınların evlilikteki cinsel yaşamlarıyla ilgili tutum ve düşüncelerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan 12 bekâr kadınla görüşülmüş ve cinsel yaşamla ilgili ön bilgileri, beklentileri ve tutumları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yalnızca kadınlar ile yapılan bu çalışmada cinselliğe

bakış açısı sosyolojik bağlamda incelenerek toplumsal cinsiyet alt boyutuyla da değerlendirilmeye çalışılmıştır. Cinselliğin toplum tarafından halen konuşulması ötelenen bir konu olması ve bilimsel çalışmalarda görece az yer alıyor olması ancak konunun birey ve aile hayatı için öneminin her geçen gün daha fazla fark ediliyor olması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan çalışmanın sosyoloji literatürüne katkı sağlaması ve bu yönde yapılacak diğer çalışmalara yön vermesi beklenmektedir.

1.1.Cinsellik

Giddens (2008), evliliği tanımlarken “*iki yetişkin birey arasında toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşim.*” ifadesini kullanır. Bunun yanında Haviland (2002; 272). “*Çiftleşme biyolojik iken evlilik kültürelidir.*” şeklinde bir tanımlamada bulunmaktadır. Klasik metinlere bakıldığında kadın ve erkeğin evlilik eylemi içerisindeki ilişkiler soyun devamını getirmek, güvenli ve sadık bir yuva kurmak, toplumsal statü sağlamak gibi daha çok toplumsal bir kuruma katılmak amacıyla ve üreme işlevinin önemi üzerinde durulur. Bu durum cinselliğin aile yaşamında ve evlilik birlikteliği içerisinde rahatça karşılanabilen bir durum olmasının da göz ardı edilmesine sebebiyet verir. Böylece cinsel ilişkileri düzenleyen ve meşrulaştıran bir işlevi olan aile kurumunun cinsel arzuları karşılamaktan daha fazla çocuk sahibi olarak neslin devamlılığını sağlamak amacı ile yapılmış olmasına dikkat çekilmektedir (Türkkahraman, 2006).

Modern öncesi döneme bakıldığında evliliklerin temelinde cinsel cazibe ya da romantik aşka dayalı tercihlerin değil bunun yerine, gelecek nesillere mülkün devam ettirilmesi ve aile topraklarında çalışacak bireylerin yetiştirilmesinin önemsendiği görülmektedir. Aşk zayıflık, hastalık olarak görüldüğü için bu durumun değişmesi uzun yıllar almış, romantik aşka dayalı gönüllü evliliklerin yapılması 18. Yüzyıla kadar uzanmıştır (Giddens, 2018). Bu bakımdan geleneksel olarak da evlilik içerisinde cinsellik, soy sahibi olabilmenin gereğiyle ve bu sebeple kurulan bir ilişkiyle açıklanabilir. Fakat evlilik birlikteliği içerisinde önemli unsurlardan olan cinsellik, eşler arasında korunması gereken düzenli bir eylemken ilişkilerde bu konuya gösterilmesi gereken özen sınırlı ve nesnel kalmaktadır (Foucault, 2007 s. 434). Cinsellik evlilik ilişkisi içerisinde tik atılıp doldurulacak bir sorumluluk kademesi gibi çiftlerin uyumlu bir hayat sürmesi için bir bakıma zorunlu bir eşik olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze bu eşik, evlilik ilişkisi içerisinde en kırılgan konulardan birisi olarak kabul edildiği için konuşulması, üzerinde çalışılması çok mümkün olmamıştır.

Cinsellikle ilgili derinlemesine ilk çalışmaların yapıldığı yetmişli yıllarda yaşanan cinsel devrimden sonra bu konuyla ilgili birçok konu açıklığa kavuşturulmuş olsa da cinselliğe gerekli ilgi ve özen gösterilmedikçe evlilik ilişkisi içerisindeki olumsuz sonuçlarını görmek kaçınılmazdır. Cinselliğe yeterli düzeyde ayrılmayan zaman ve enerji sonrası bireyler belirli belirsiz suçluluk, utanç veya iğrenme gibi duygulanımlara kapılmaya başlayabilmektedirler. Bu sebeple cinselliğin yalnızca yüzeysel bir etkinlik, bir görev veya boş vakitlerde tercih edilecek keyif verici bir uğraş gibi görülmesi tatmin edici bir cinsel hayata engel olmaktadır (Paris, 2020 s. 15). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 166. Maddesi uyarınca evlilik birliğini sarsacak unsurların boşanma sebebi sayılması ve bu maddeler uyarınca Yargıtay tarafından verilen örnek kararda cinsel yakınlaşmanın birkaç ay kadar yokluğu ve kadının (cinslerden birinin) cinsel ilişkiden kaçınması evlilik yaşamını çekilmez kılacağından boşanma nedeni olarak sayılmıştır (Apalı, 2006 s. 107). Bu bakımdan evlilik birliği içerisinde cinsel yaşamın varlığı ve önemi

kanunen de açık ve net şekilde görülmektedir. İnsan türüne özgü olarak erkeklik ve dişilikle ilgili duygusal tepkilerden oluşan bir etkinlik olarak cinsellik, kültürel miraslar, toplumsal ve çevresel diğer faktörlerle birçok değer sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Kadın ve erkekler açısından farklı anlamlar yüklenebilen cinsellik hem fizyolojik hem de deneyimsel süreçte bireysel farklılıklar barındırmaktadır. Cinsiyet, biyolojik olarak kadın ve erkek açısından gözle görülür şekilde farklılıkları olan bir gerçeklik olmasıyla birlikte cinsel kimlik gibi cinsiyetle ilgili diğer öğeler, toplum tarafından düzenlenen bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2019). Bir yandan cinsellik, Reich ve Marcuse gibi (1972, akt. Giddens, 2022) cinsel radikallerin iddia ettiği gibi temel bir mücadele, politik özgürleşme alanıdır. Bu bakımdan modern toplumların varsaydığı gibi baskıcı olmayan tutumların yaygınlaştığı ortamlarda cinselliğin zorlayıcı niteliği de yerini özgürleşmeye bırakır. Mahremiyet alanındaki böylesi bir dönüşüm en alttan, cinsel alandan başlayarak daha genele kamusal alanlara etki etmektedir. Cinsel özgürleşme, toplumsal hayatın duygusal açıdan yeniden yapılandırılmasıdır. Bu bakımdan cinsel demokrasi anlamına da gelebilecek olan cinsel özgürleşme, kişisel yaşamın demokratikleşmesine yani bir potansiyel olarak arkadaş, aile ebeveyn gibi diğer tüm akrabalık ilişkilerinin yeniden yapılandırılması ve özgür, demokratik bir biçimde gelişmesine destek olacaktır (Giddens, 2022).

1.2. Toplumsal Cinsiyet Açısından Cinsellik

Daha çok kişiye özel bir nesne gibi görülen cinselliği kamusal anlamda tartışmak karmaşık ve zor gibi durmaktadır. Bir eylem olarak seksten çok daha fazlası olan cinsellik, hazzın da ötesinde bireylerin ait oldukları toplumsal grup içerisinde kimliğini inşa etmesini, belirli bir olgunluğa varmasını ve daha da önemlisi ötekinin farkında olarak eksikliklerini, sınırlarını fark etmesi demektir (Paris, 2020 s. 16). Biyolojinin ürünü ve neslin devamının sağlayıcısı olan cinsellik, son yıllarda yalnızca bu özelliklerinden değil daha farklı özgürleştirici yönleri ile gündeme gelmektedir. Bu anlamda cinsellik günümüz modern toplumlarında geçmişe göre bir dönüşüm sağlayarak yalnızca üremenin ihtiyaçlarından sıyrılıp haz almanın ve kadınları da işin içerisine dâhil etmenin yollarını aramıştır. Modern toplumların tarihine bakıldığında erkeklerin kamusal benliğinden farklı görülen cinsel arayışları ve kadınların cinselliğini de ellerinde tutma istekleri, cinsel alandaki bu değişikliklere ayak uydurmakta zorlanmalarına sebep olmuştur. İçsel olarak benlikle ilişkilendirilen cinsellik, bir kişilik özelliği olarak kabul edilmekle birlikte bu değişikliklere rağmen erkek halen kontrolü elden bırakmak istememektedir (Giddens, 2022). Bu bakımdan kadının cinsel organına yüklediği olumsuz şemalar ile erkek cinsel organına yüklenen yüceltici şemalar aynı toplumsal üretimin bir parçasıdır.

Cinsel organlara yüklenen anlamlar doğal olarak verilenin çok ötesinde toplumsal bir tanımla oluşurken bu tanımlamalara göre kadının gizlenen, muhafaza edilen, naif, edilgen, kırılğan olması erkeğin ise etken, ortada, gücünü kullanan olması beklenir. Rönesansa kadar kadın cinsel organının anatomisine dair bir tanımlama olmaması da bu gizlenmeyi gözler önüne sermektedir. Bir bakıma temelde cinsel iş bölümüyle başlayan rol dağılımı her iki cins için uygun sayılan pozisyon ve hareketlerle toplumsal düzendeki iş bölümünün meşrulaştırılmasını sağlamaktadır. Bourdieu (2002, s. 28-32) erkek merkezli aklın ürünü olarak üretilen toplumsal şemalar ile kadın ve erkeğin biyolojik cinsiyetinden doğan ve diğer kurumları, toplumsal düzeni etkileyen bir dizi rol ve statü dağılımı ile tarih boyunca kendini gösterdiğini söylemektedir.

Sosyolojik bir gerçeklik olarak yaşayan beden incelendiğinde beden bir toplum içinde doğması, bedenin o toplum için üretilen, toplumsallaştırılan bir gerçeklik olarak da değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan toplum içerisinde yaşayan beden, o toplumun değerleri, alışkanlıkları, normları, yasak ve ödülleriyle hareket eder. Bulunduğu toplumsal kuruma göre hareket manevrası olabilen beden ilk olarak aileye sonra okula ve süreç içerisinde katıldığı diğer ortamlara göre; doktorun hastası, cezaevinin mahkûmu, sevgilinin eşin bedeni olarak konumlanabilmektedir (Bingöl, 2017).

İkinci dünya savaşı sonrası sanayileşme ile kadının işgücüne katılma oranı artmış ve bu oranın evli kadınlarda daha fazla olduğu gözlenirken bu kadınların erkeklere oranla daha az maaş alma gibi ayrımcılıklara maruz kaldıkları görülmüştür. Bu durum, belirli kesimlerdeki kadınların bu şartlara boyun eğerek aile ve evliliği endüstriyel işgücü sistemine katılımdan daha önde tutmalarına sebebiyet vermiştir. Sonraki yıllarda çıkan feminist akımlar tam da bu konudaki eşitsizlikten kaynaklanan toplumsal cinsiyet konuları üzerinden gelişmiştir (Giddens, 2022, s. 119). Kapitalizmle birlikte ailede radikal değişiklikler olduğu sosyoloji literatüründe bilinen bir gerçekliktir. Kapitalizmin gelişimiyle birlikte “etkili bireycilik” de yükselmeye başlamıştır. Bu durum cinselliğin gerek evliliğin resmi bağları içerisinde gerekse dışında kişisel tatminle bağdaşmasına sebebiyet vermiştir. Toplumsal birçok gelişme ve değişimin birbiriyle ilintili olduğu gibi bazı radikal yazarlar da kapitalizmin kökleri için psikolojik olarak cinselliğin bastırılmasına bağlı olarak gerçekleştiğini savunur. Kapitalizmde işin ve günlük yaşamın rutin doğasından bir kurtuluş olarak da görülen cinsellik zamanla “etkili bireyciliğin” kendini gerçekleştirme mücadelesinin odağı haline gelmiştir. Bu durum da cinsellik yoluyla özgür olunacağı fikrini doğurmuş olsa da Giddens (2012) tarafından gerekli görülen cinsellik yoluyla özgürlük değil, cinsellikten bağımsız özgürlükten bahseder (Giddens, 2022, s. 124).

Bourdieu (2002, s. 36-38)’ya göre bedenin ve temelde cinsel organların toplumsal tanımının antropologlar ve biyologlar tarafından doğal görülen sıradanlaşmış bir olgu olarak tanımlanması yeterli ve tam anlamıyla geçerli değildir. Ona göre dişi beden ile erkek beden arasındaki farklar ve bunların okunması erkek merkezli bakış açısıyla algılanıp şekillendiği için geri kalan yapılar da bu düşüncelere uyum halinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan yalnızca ilişkisel bir durumda varlıklarını gösterebilen eril ve dişil cinslerin her ikisi de biyolojik cinsiyetleri bağlamında ayırıcı bir insanın ürünüdür. Bu bağlamda hem teoride hem pratikte çıktıkları olan bu faaliyet ile her iki cins de toplumsal olarak farklılaşmış bir beden olarak şekillenmektedir. Cinsel organların toplumsal inşası ile kaydedilen ve onaylanan sembolik özellikler toplumsal sistemin her alanında kendini göstermektedir.

Günümüzde cinsiyetler arasında duygusal olarak büyük farklar olduğu ve bu farkların gittikçe açıldığı düşünülmektedir. İki insanın, aralarındaki bu bağlar üzerine konuşması ve bunları yeniden düzenlemesi mahremiyetin baskıcı bir şey olduğunu düşünenlere karşın, duygusal yakınlık ve bağ isteğini karşılayarak her alanda yeni bir dönüşüm sağlamaktadır. Cinsler arasındaki mahrem ilişkinin bu şekilde yeniden düzenlenmesi, kamusal alandaki diğer organlarının da aynı şekilde demokrasiye uyumlu bir şekilde bütünüyle düzenlenmesinde etkili olmaktadır. Bu bakımdan cinselliği etkileyen değişimler, aslında toplumun bütününe etkileyen devrimci bir etki doğurmaktadır (Giddens, 2022). Toplumsal hayatın her alanında kadın ve erkeklik üzerinden kurgulanan roller doğal ve aşikâr görülerek erkek üzerinden ve erkeklerin kamusal alana hakimiyeti düşüncesinin meşruiyetinden beslenerek kendini göstermektedir.

Aynı şekilde kadının da ev içi hakimiyetinden beslenerek oluşan bilişsel yapılar eylemsel formlarını da sistem içerisinde uyumlu şekilde kurgulamaktadır. Eril düzenin kurduğu bu yapı kendini tasdik etmek için cinsiyetçi temellerle oluşturulan sembollerle her alanda kendini göstermektedir. Bu sembolleştirmelerin bir parçası olarak beden ise cinsiyetleştirilmiş bir gerçeklik olarak toplumsal dünyanın taşıyıcısı konumundadır. Biyolojik cinsiyetler olarak eril ve dişi bedenler arasındaki farklılık özellikle cinsel organların birbiriyle olan anatomik farklılığı, cinsler arasında toplumsal olarak inşa edilecek iş bölümünün doğal bir gerçeklik olarak sunulmasını sağlamaktadır (Bourdieu, 2002, s. 22-24). Beden, kişilerin toplumsal pratiklerinde, evlenme gibi tercihlerinde, beğenilerinde hem yatkınlıkların kayıt yeri hem de bu yatkınlıklara göre icra eden bir eylemci olarak yaşama yansımaktadır.

Toplumsal açıdan bedene işlemiş olan sınıf temelli tahakküm ilişkisi cinsiyet ve cinsellik alanını da yapılandırmaktadır. Bu bakımdan cinsiyete dayalı normlar ve cinsel alan ile cinsel fark üzerine inşalar bedenleşen toplumsal yapının yansımalarıdır (Arpacı, 2020). Bourdieu (2015)'ya göre toplumsal yaşamın önemli alanlarından olan cinsiyete dayalı ve cinsel iş bölümü, kişiler tarafından birbirlerinden ayrılmaz bir biçimde içselleştirilip toplumsal yaşam içinde konumlanmaktadır. Bu bağlamda insanın temelinde olan “doğanın cinselliği” ile sonradan üretilen “kültürün cinselliği” birbiriyle çelişmektedir. Doğadan sonra evcilleşmiş erkeğin toplumsal düzeni kendi tekeline alması ve kendi kurduğu hiyerarşinin daima eril ve dişi cinsiyet rolleri üzerinden tekrar üretmesi bir tür meşrulaştırma"dır. Öyle ki cinsel etkinlik erkek için bir güç, otorite ve sahip olunan mülkiyet gibi kavranırken bu durum kadın ve erkeklerin cinsellik üzerine beklentileri arasındaki uçuruma sebep olmuştur. Bu durum yalnızca cinsellikte dahi bazı sinyal ve davranışların yanlış okunmasına ve yorumlanmasına sebep olmuştur. Erkeğin bu sürekli yeniden üretme istediği, otorite savaşında galip gelmesi için kadın cinsel etkinlikte onun etken ve güçlü olduğunu göstererek zaman zaman kendini geri çekmiş zaman zaman ise erkeğin hazzını ve dolayısıyla otoritesini tatmin etmek için en somut örnekle orgazm taklidi yapmak gibi yollara gitmiştir. Nitekim erkeğin hazzı bir bakımdan kadına haz verebilme gücüne sahip olmaktan geçerken, bunu bilen ve onaylamak isteyen kadın ise erkekliğine kanıt arayan ve haz vermeyi hedefleyen eril cinsiyet için kendini var eder. Cinsel yaşamdan başlayan bu aktif erkek ve pasif konumda erkeğin otoritesini onaylayan kadın ilişkisi, toplumsal yaşamın her alanına yansiyarak kendini yeniden üretmektedir (Bourdieu, 2002 s. 33-35).

1.3. Cinsel Eğitim

Toplumda cinsellikle ilgili konular genelde üstü kapalı ve geçiştirilir bir dille konuşulan, çoğunlukla görmezden gelinen, ayıplanan hatta kızgınlıkla karşılanan konulardan olmaktadır. Değil cinsellik, cinsel eğitim sözcüğü de yalnızca ülkemizde değil birçok farklı ülkede de açıkça telaffuz edilmekten kaçınılan kelimelerdendir. Bu bakımdan cinsel eğitimin verilmesinin gerekli ve önemli olduğu uzmanlar tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Ancak diğer bir grup da özellikle çocuk ve gençlere verilecek cinsel eğitimin, cinsel hayata erken katılmalarına sebep olabileceği ve çocukların masumiyetini bozacağı gibi düşüncelerle karşı çıkmaktadır. Son dönemde yapılan çalışmalarda, evlilikte yaşanan sorunların temelinde cinsellikle ilgili sorunların, cinsellik eğitiminin doğru zamanda doğru kişiler tarafından verilmemesinin, bu konuda tatmin edici cevapların alınamamasının son derece etkili olduğu görülmektedir (Tuğrul ve Artan, 2001 s. 141). Formal bir düzlemde olması gereken cinsel eğitimin informal bir

biçimde ve çoğu zaman aile ve öğretmen gibi daha bilinçli ve bu alanda yetkin kişiler tarafından vermesi beklenmektedir. Fakat bunun yerine genelde sokaktan, arkadaş grubundan veya yanlış medya organlarından öğrenilen eksik ve yanlış bilgilerle zamanla yanlış inançlar oluşmakta ve daha da ilerleyen süreçte bu konuda mitler ve cinsel işlev bozuklukları ortaya çıkmaktadır (Sungur, 1998). Bu sebeptendir ki bu konuların araştırılması ve üzerine çalışılması çocukluktan ergenliğe, yetişkin olmaktan aile kurmaya her durumu etkileyen önemli bir husustur. Cinsellikle ilgili yanlış inançların var olması kişilerin cinselliği özgürce yaşamasını da sınırlamaktadır.

Sağlıklı cinselliğin temel şartı olan özgür hissetmek ön koşu, ataerkil toplum yapısının bir sonucu olarak özellikle kadınlar için yerini cinsellikle ilgili korku ve tabulara bırakmaktadır (Sungur, 1998). Nitekim CETAD (2006) tarafından yapılan araştırma verilerine göre Türk toplumunda görülen cinsel sorunların en önemli sebebi %62 oranında eğitimsizlik ve yeterli cinsel bilginin verilmemiş olması olarak tespit edilmiştir. İlgili araştırmadaki katılımcıların yaklaşık yüzde kırklık kesim ise cinsellikle ilgili uzaklıkların sebebini önyargı ve tabuları oluşturan gelenek ve göreneklerden kaynaklanan sebeplere dayandırmıştır. Bu bakımdan araştırmaya göre cinsellikle ilgili sorunların kaynağı, cinselliğe toplumsal bakış ve kültürel olarak var olan geleneklerin cinsel sorunlar için önemli bir kaynak oluşturduğu tespit edilmiştir. Cinsellikle ilgili araştırmalara bakıldığında erkek ve kadın için elde edilen sonuçlar ve cinselliğin iki taraf için önem ve değeri ile cinselliği yerleştirdikleri konumun farklı olduğu görülmüştür. Kadınlar için cinsel ilişkiden alınan en büyük hazzın duygusal yakınlığın hissedilmesi, derin duyguların paylaşılması iken erkekler için bu durum daha çok alınan haz ve dolayısıyla gücün gösterildiği bir etkinlik olarak görülmektedir. Erkekler için cinsellik, güç göstermenin ve bunu tasdik etmenin bir alanı iken kadınlar için sevgi ve yakınlığın hissedileceği yer olarak algılanmaktadır (CETAD, 2006). Bu durum, kadınlar tarafından cinselliği öğrenme şekli ve bu konudaki toplumsal tabular cinselliği, kaçınılan ve temel bir ihtiyaç olmayan bir gerçeklik olarak görmelerine sebebiyet vermiştir. Toplum tarafından kadının değeri namus ve bekâret üzerinden okunurken bu değerlendirme ile kadının cinsel açıdan bilgisiz ve deneyimsizliği, onu daha kıymetli ve değerli yapmaktadır. Fakat cinselliği yalnızca bekâret ve namus çizgisinde öğrenen kadın, değil cinselliği, biyolojik olarak kendi bedenini dahi tanıyamamaktadır. Kendi biyolojisini bedenini ve isteklerini tanımayan kadın ise kendi hazza ulaşamadığı gibi bir başkasının ihtiyaçlarını karşılama, bilme konusunda da yeterli bir fikir sahibi olamadığından bu durum nihayetinde ilişkisel sorunlara dönüşebilmektedir. (CETAD, 2007).

Kadınların cinselliği anlamaları için öncelikli olarak kendi cinselliklerini, anatomilerini bu konudaki istek ve arzularını iyi bir şekilde öğrenmeleri ve okumaları gerekir. Kendi anatomisini bilmeyen bir kadından sağlıklı cinsellik yaşamasını beklemek yanlış olacaktır. Bu bakımdan yapılan araştırmalarda da görülmektedir ki kadınlar toplumumuzda değil cinsel organ ve cinsel hazza ilişkin bilgiler, üreme ve üreme organıyla ilgili bilgilere dahi yabancılar. Kendilerini cinsel hazza uygun görmeyen kadınlar bu bilgileri edinmeyi de gerekli görmemektedirler. Bu bakımdan konuyu en başından ele almak gerekir ise kadınların toplum tarafından cinsel hazza uygun bir birey, hatta özgür bir yetişkin olarak yetiştirilmemesinin daha büyük bir sorun olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır.

2. BULGULAR ve YORUM

Evlilik ve cinsellik toplumsal normların, kültürel kodların ve günümüzde de hakimiyetini belirli bir ölçüde de olsa sürdüren ataerkil düzenin yeniden üretildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzen bireylerin, bedenlerine olan yaklaşımları üzerinde, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında ve bireysel isteklerinin şekillenmesinde de etkilidir. Halen birçok toplumda konuşulması zor bir konu olan kadın cinselliğinin bu çalışma ile var olan tabuların sorgulanarak eleştirel bir perspektif oluşturacağı ve sosyoloji disiplinde bu konunun daha çok ele alınmasının önünü açacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla geliştirilen çalışmada, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Literatür ve araştırma sorularından üretilen çalışma soruları evlilikte cinselliğe bakış açıları üzerinde toplumsal cinsiyet rollerinin etkilerini, güç dinamiklerini ve bu konudaki bireysel deneyimleri incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Cinsellik konusunda ataerkil toplum tarafından oluşturulmuş daha çok tabuya sahip kadınların, evlilik öncesinde bu deneyimler hakkında neler düşündüklerini öğrenmek ve toplumsal cinsiyet rollerinin cinsellik konusunda bireysel düşüncelerini nasıl etkilediğini görmek amacıyla örneklem bekâr kadınlardan seçilmiştir. Bu bakımdan çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak reşit, daha önce evlilik deneyimi olmamış ve evlilik düşünen kadınlar tercih edilmiştir. Örneklem oluşturulurken katılımcıların kendilerini daha iyi ifade etmeleri ve kendilerini güvenilir bir ortamda hissetmeleri için araştırmacının mümkün olduğu kadar sosyal açıdan seçilerek güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında katılımcıların belli bir sosyal ağdan gelmesi benzer kültürel özellikler, benzer dünya görüşleri, yakın yaş ve eğitim durumlarında olmaları gibi sınırlılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda sınırlı bir örneklem grubu ile gerçekleştirilen tüm nitel araştırmalarda olduğu gibi bu çalışmanın verilerinin de tüm bekâr kadınların görüşlerini ortaya koyduğunu söylemek mümkün değil. Ancak görüşmeci 12 evlenmemiş kadının ifadeleri üzerinden, konunun önemine dikkat çekilmesi ve bu konuda yapılacak çalışmaların önem ve gerekliliğini ortaya koyması açısından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma, cinsellik üzerine olduğu ve cinselliğin özellikle de kadınlar için tabu olmaya devam ediyor olması sebebi ile saha kısmının yapılması, özellikle de görüşme teklifi götürülen kişilerin ikna süreçleri çok kolay olmamıştır. Bu sebep ile 30 kişiye teklif götürülmüş olmasına rağmen katılımcı sayısı 12 ile sınırlı kalmıştır. Görüşme talebi ile ulaşılan, görüşmeci olmak için gerekli şartları sağlayan kadınlar genellikle *"benim bu konuda söyleyecek bir şeyim yok"*, *"üzerine hiç düşünmediğim şeyler bunlar"*, *"bu konularda konuşmak beni rahat hissettirmiyor"* gibi gerekçeler göstererek görüşmeci olmayı kabul etmemişlerdir. Görüşmeler, Ankara'da 15.08.2024-10.11.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında konunun hassasiyeti de göz önüne alınarak her bir görüşmeci ile tek tek görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında izin veren görüşmecilerden ses kaydı alınmış, ses kaydına izin vermeyen görüşmecilerle olan görüşmelerde not tutularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler sosyolojik bakış açısı ile değerlendirilerek ortaya konulmaya çalışmıştır.

2.1. Demografik Bilgiler

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine göre gerçekleştirilmiş bu çalışmada, görüşmecilerin belirli bir olgunluğa ulaşmış olması hedeflenmiştir. Kanunî olarak evlilik için 17 yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir. Yaşama ve evliliğe dair daha sağlıklı bilgiler alınabileceği

düşünülmektedir görüşmecilerin en küçüğünün en azından 20 yaşında, eğitim seviyelerinin en azından lise düzeyinde olması hedeflenmiştir.

Görüşme grubunun eğitim durumuna bakıldığında en düşük eğitim seviyesindeki görüşmecinin tıp fakültesi öğrencisi, en yüksek eğitim seviyesindeki görüşmecinin ise doktora öğrencisi olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcıların hangi meslek grubundan olduklarına bakıldığında 5 katılımcının sosyal bilimlerden mezun (psikolojik danışman, sosyolog, psikolog), 3 katılımcının diyetisyen, 2 katılımcının doktor ve birisinin aşçı, bir diğersinin de ilahiyat mezununu olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş aralığına bakıldığında bir katılımcının 23 yaşında, 4 katılımcının 25, 4 katılımcının 27 yaşlarında oldukları ve kalan iki katılımcının da 26 ve 28 yaşlarında olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Cinsellikle Kavramıyla İlgili Görüşler

Katılımcılara cinsellikle ilgili görüşleri sorulduğunda bir kısmı olumsuz duygular çağrıştırdığını belirten cevaplar verirken bir kısmı da daha olumlu ve iyi anlamlar içeren cevaplar vermiştir. Bu konu CETAD (2006) tarafından, *"çiftlerin hoş duygular içerisinde birbirine yakınlık kurması, sohbet etmek, dokunmak, sarılmak, masaj yapmak, öpmek"* gibi fiziksel eylemler içerisinde olması şeklinde açıklanır. Görüşmecilerin cinsellik tanımlamalarından bazıları fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir: *"Cinsellik hiçbir şey çağrıştırmıyor ama işte illa bir şey söyleyecek olursam erkekler, önemli bir şey falan diyebilirim"* (K1)

"Kadın bedeni ve erkek bedeni geliyor aklıma ve toplumsal tabulardan dolayı bunları çok bilmediğim. Bunun yanında erkeklik ve kadınlık gibi kavramlar da gelmekte aklıma, her iki cins için bir ihtiyaç" (K3)

"Aldatma, ihanet, iğrenme duygusu endişe ve bilinmezlik." (K10)

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında, cinselliği tabu kabul ettikleri için konuşmaktan çekindikleri, tanımlamak zorunda kaldıklarında da çok basit ifadelerle ve geçiştirecek şekilde tanımlamalarda bulundukları dikkati çekmektedir. Cinselliği haz almaktan çok evliliğin devam etmesi için yerine getirilmesi gereken bir görev olarak algıladıkları ifadelerden anlaşılmaktadır. Eğitim seviyesi toplum ortalamasının üzerindeki bir grup kadının, cinsellik ile ilgili görüşlerini açıklamakta bu derece zorlanırken eğitim seviyesi daha düşük olan grubun ne derece zorlandığı üzerinde düşünülmesi gerekir.

Katılımcılar arasında cinselliğin iyi anlamlar çağrıştırdığını söyleyenler de bulunmaktadır. Bu kadınların ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir: *"Cinsellik denilince benim aklıma olumlu şeyler geliyor tutku, sıcaklık, dokunmak gibi daha somut şeyler gözümde canlanıyor."* (K5)

Görüşmeci kadınların ifadelerine bakıldığında haz, fiziksel ve ruhsal doyum, karşı cins ile karşılıklı olumlu duyguların paylaşılması olarak değerlendirmiş oldukları görülmektedir.

"Benim için cinsellik sevdiğin insanla sınır olmadan vakit geçirmek demektir. Çocukken sadece anne babalar yapar sanyordum meğer gerçekte ilişkinin içerisinde olması gereken doğal bir şeymiş." (K8) Ancak 8 numaralı görüşmecinin ifadelerinde de görüldüğü gibi çocuk yaşlardan itibaren cinsellik ile ilgili gerçek bilgilere ulaşmak zor olmakta, bireylerin deneyimleri ile öğrenme süreci gerçekleşmektedir. Cinsellik bilimsel yollarla öğrenilemediğinden dolayı da cinsel deneyimler her zaman sağlıklı olamamaktadır. Bu da cinselliğin aile hayatındaki önemli görevini yerine getirememesi anlamına gelmektedir.

2.3. Cinselliği İlk Öğrendikleri Yerler

Katılımcılara cinsellik ile ilgili ilk bilgileri nereden ve nasıl aldıkları sorulduğunda çoğu bu bilgileri ilköğretim fen dersinde üreme konusu işlenirken aldığını belirtmiştir. Ders olarak anlatılırken tabu olarak kabul edilmesinden dolayı öğrencilerin soru sormaması, öğretmenlerin rahat anlatamaması, konunun gerektiği şekilde anlaşılamamasında etkili olmaktadır. Hatta bazı görüşmecilerin bu durumun korku ve endişeye sebebiyet vererek cinsellik ile ilgili olumsuz düşünceler geliştirmelerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

“Ben lisede Sağlık Bilgisi dersinde iki cins arasında bir birleşmeyle olduğunu öğrendim, o zamana kadar da bir öpüşmeyle hamile kalındığını düşünenlerdenim.” (K3)

“Fen dersinde ilk öğrendiğimde şok olmuştum, nasıl böyle bir şey olabilir demiştim.” (K1).

Görüşmecilerden bazıları da okuldan önce çevrelerindeki büyük abi, abla veya akraba gibi yakınlarındaki yetişkinlerden sağlıksız bir şekilde bilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Bireyin eğitiminde sosyalizasyon sürecinin son derece önemli olduğu bilinmektedir. Sosyalizasyon sürecinde en az formal eğitimin etkisi kadar aile ve arkadaş çevresi, dini öğretiler ve etkileşime girilen kişi ve kurumlar da etkili olmaktadır. Cinsellik de modern toplumlar da tek bir elden değil, farklı kurumlar ve bu kurumların sağladıkları aracılığıyla dönüşüm sağlamakta ve yaşanmaktadır (Foucault, 2010). Bireyin içine girmiş olduğu sosyal ortamların cinselliğin öğrenilmesinde etkili olduğunun örnekleri görüşmeci ifadelerine şu şekilde yansımıştır: *“Ben bir kına gecesi kız toplanmasında anlatılan ilk gece hikayeleriyle öğrendim ve zor olduğunu acı verdiğini söylediler hep bu aklıma yer etmiştir.” (K4)*

“Ben ilk bilgileri akraba olan yengelerim konuşurken aldığımı hatırlıyorum onlar konuşurken yanlarındaydım ama tam olarak neyin ne olduğunu okuldan öğrendim. Okulda öğrendiğim bilgiler daha bilimsel olduğu için kafamda birçok soru işareti olmuştu ve tam olarak neyin ne olduğunu bilememe durumu bana kaygı hissettirmişti.” (K6)

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında okulda ders kapsamında anlatılanlardan daha fazla okuldaki üst sınıflardaki arkadaşlarından, düşün ve eğlence ortamlarında konuşulanlardan, arkadaş grupları içindeki konuşmalardan, yakın çevrelerindeki kadınların konuşmalarından duydukları ancak anlamlandırmakta zorlandıkları bilgilerle cinsellik ile ilgili bilgilendikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğu bu konudaki bilgilenme süreçlerinin daha sonra da çok sağlıklı devam etmediğini belirtmiştir.

“Sosyal medyadan akran gruplarından öğrendim.” (K6), “Wattpad diye bir kitap okuma uygulaması var oradan okudum öğrendim.” (K1), “Elimin altında internet var her şeyi öğrenmemi sağlıyor, her türlü bilgiye ulaşım sağlayabiliyoruz.” (K8) İfadelerden de anlaşılacağı gibi cinselliği okumuş oldukları kitaplardan, izlemiş oldukları filmlerden, internet kaynaklarından, vb. öğrenmekte. Ancak çoğu kez rastgele ele geçen bu kaynakların güvenilirliği tartışılmaktadır. Özellikle internetin porno yayınlarının cinsel ve psikolojik sağlık üzerinde ne derece olumsuz etkisi olduğu pek çok çalışma ile de ortaya konulmuştur. Bahar’ın 2018 yılındaki çalışmasında Y kuşağı ile cinsel tutumları etkileyen faktörler üzerinde durmaktadır. Çalışmada katılımcılarının çoğunun cinsellik hakkındaki bilgilerini internetten, arkadaş çevresinden ve kitaplardan elde ettikleri bulgulanmıştır. Aynı çalışmada erkek katılımcılar, cinsellik ile ilgili bilgilerini aldıkları yer olarak özellikle pornografiye dikkat çekmişlerdir.

2.5. Evlilik Öncesi Cinsellikle İlgili Konuşulması

Katılımcılara evlilik kararı için cinsel çekimin önemi, cinsel çekim olup olmadığını nasıl anlayacakları ve partnerleriyle evlilik öncesinde bu konuyu konuşma ile ilgili tutumlarının neler olduğu sorulduğunda alınan cevaplardan bazıları şu şekilde tespit edilmiştir: *“Bir kadının böyle konuları konuşması kolay değil o yüzden çok da rahat konuşamam zaten akışta olacağını düşünüyorum çok da konuşmaya gerek yok bende ama korunma yolları gibi daha teknik şeyler de konuşulabilir.”* (K12) Görüşmeci kadının söylediği gibi görüşmecilerin çoğu evlilik öncesinde partnerleri ile görüşmeleri gerektiğinin farkında olmakla birlikte kadın olmalarından kaynaklanan sebeplerle bu konuda ayrıntılı olarak konuşmalarının son derece zor olduğuna vurgu yaptıkları dikkati çekmektedir.

Bazı katılımcılar cinsellikle ilgili konuşmalar yapmanın ön koşulu olarak evlilik kararının alınmış olmasını, evlilik tarihinin çok yaklaşmış olması şart olarak ileri sürmektedir. Bu da göstermektedir ki cinsellikle ilgili tutumların öğrenilmesi ilişkinin yürütülmesi için bir ön koşul olarak görülmektedir. *“Evlilik kararı almadan önce konuşamam ama eğer bu kararı aldıysam konuşmak isterim.”* (K2) Aynı katılımcı konuşmasının devamında *“Konuşursam büyüsü bozulabilir ve sıradanlaşabilir.”* ifadesini de ekleyerek aslında bu konuların gizlenmesi gereken bir değer olduğunu ve konuşulması durumunda o değer ve büyünün bozulacağına vurgu yapmaktadır. Aslında konunun konuşulmasının ağırlığı, toplumsal süreçlerde cinselliğin konuşulmaması ile ilgili öğretilere dayanmakta ve konuşmanın gerekliliğine inanmakla birlikte duygu ve düşüncelerini konuşmama yönünde belirlemelerine neden olmaktadır.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer nokta ise mesleği dolayısıyla bu konuya aşinalığı daha fazla olan doktor ve psikologların dahi evlilik öncesinde cinselliğin konuşulması gerektiğini düşünüyor olmalarına rağmen erkeklerin yanlış anlayacağı, toplum tarafından hoş görülmeceği veya rahat biriymiş gibi görünecekleri kaygısıyla partnerleriyle konuşmakta zorlanacaklarını bahsetmiş olmalarıdır: *“Ben evlenmeden partnerimle böyle konuları konuşmak istemem çekinirim, böyle konuları konuşmak beni rahatsız eder sonuçta karşımda beni seven ve farklı konularda taleplerimi dikkate alan biri var o konunun da zamanı geldiğinde aynı anlayışla konuşulacağını düşünüyorum.”* (K10)

Mesleki ve çevresel faktörlerden dolayı evlilik öncesinde cinselliğin konuşulmasının kendisi açısından zor olduğunu söyleyen katılımcıların, konuşamama gerekçesi olarak cinsel bilgi eksikliklerini göstermiş oldukları dikkati çekmektedir: *“Cinsel yaşam konusu yakın çevremde konuşulan bir konu olmadı hiç zaten ilk öğrendiğimde etkisinden çıkamamıştım, bu yüzden bu konu çok da rahat konuşabileceğim bir konu değil ama konuya dair çok bilgiye sahip olmamam da çekinme sebebim olabilir. Aynı şekilde evlilik için önemli olan cinselliği karşı cinsel nasıl anlarım bilmiyorum”* (K9)

2.6. Evlilik Öncesi, Cinsel Yaşamla İlgili Eğitim Alma İhtiyacı

Katılımcılara cinsel yaşamla ilgili bilgilerini yeterli görüp görmedikleri ve bu konuda evlilik öncesinde bir eğitim almayı düşünüp düşünmedikleri soruldu. Kendilerinin bu konuda yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünen katılımcılar hariç diğer katılımcılar eğitim almanın bir ihtiyaç olduğunu ve eğitim almayı isteyeceklerini söylemiş oldukları tespit edilmiştir.

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında eğitim seviyeleri cinsellik ile ilgili bilgi almalarını kolaylaştırıyor olmasına rağmen toplumun cinsellik ile ilgili normlarından dolayı konuyu

araştırmaktan çekindikleri için bilgilerinin olmadığını, bu konuda evlilik öncesinde eğitim almaları gerektiğini düşündükleri dikkati çekmektedir: *“Bu konularda da yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünmüyorum, bununla ilgili de konuşacağım birisi yok bu yüzden eğitim almak isterim.”* (K10)

“İlk cinsel ilişkide acı çekenlerin olduğunu duyuyorum ben de acı çekerim diye korkuyorum. Bu konuda pek bilgim yok ve evlenmeden önce bilgi almayı istiyorum fakat hep ayıp gözüyle bakıldığı için birilerine sormaktan veya kendim bu konuda araştırma yapmaktan çekiniyorum.” (K9)

Katılımcıların çoğu cinsellikle ve özellikle ilk geceyle ilgili kaygılarının olduğunu belirterek, kaygılarının kaynağında konu ile ilgili bilgi eksikliğinin olabileceğine vurgu yapmış olmaları dikkat çekici bulunmuştur. Bunlardan bazıları 5 ve 3. katılımcının yorumlarıdır: *“Benim fiziksel olarak bazı kaygılarım var o yüzden kendimi kaygılı hissediyorum, her şeyin birden bir gecede görülecek olması bende beğenilme kaygısı oluşturuyor.”* (K3)

“Fiziksel olarak bazı konularda kendimi kaygılı hissediyorum. Daha önce benim bedenimi hiç görmeyen biri evlendiğim ilk gece birden görececek olması beğenilme kaygısıyla beni endişelendiriyor. Muhabımla ilgili olarak değişebilecek olsa da ilk cinsel ilişkide acı olup olmayacağı ve nasıl olacağı da beni kaygılandıran konulardan.” (K5)

İlk gece kaygılarının sebebini, partnerinin beklentisinin karşılanmaması ile ilişkilendiren 8 numaralı katılımcının söyleminden de anlaşılacağı üzere halen toplumun birçok alanında egemenliğini sürdüren ataerkil düzenin bu konuda da otoritesini korumakta olduğunu bir göstergesi olarak görmek gerekir. Toplumsal hafıza kadınlara, erkeklerin beklentilerini karşılamaları gerektiğini düşündürmektedir: *“Evlilikte ilk geceyle ilgili kaygılarım var; ya karşı tarafın beklentisi gibi olmazsa, yeterince o anın güzelliğine uygun olmazsa vb. kasılır, gerilir, utanır mıyım kaygısı var. Korku yok ama tabi ki yaşanmamış bir şey üzerine düşünüp kaygılandığım oluyor.”* (K8)

Benzer şekilde 11 numaralı katılımcı da bilgi düzeyi ne olursa olsun hareketlerini erkek partnere göre şekillendirmesi gerektiğini yoksa yanlış anlaşılacağını ifade etmektedir. Alacağı eğitim ile kendi cinsel hayatını düzenlemekten daha fazla eşinin beklentilerini karşılama isteği de toplumsal cinsiyet rollerinin cinselliğe dair toplumun kendisinden beklentilerini yerine getirme isteğini ortaya koymaktadır: *“Cinsellik benim için çok da elzem bir şey değil bu yüzden karşı tarafın istekleri karşılamak benim için kaygı sebebi. Hareketlerimi partnerime göre şekillendiririm çünkü çok rahat olursam çok şey bildiğimi düşünebilir. Bu konuya karşı yaklaşımım genel olarak kötü, birinin bana dokunma fikri bile fazla geliyor bu sebeple de evlenmeden önce bir eğitim alsam iyi olabilir, bu konuda yeterli bilgiye sahip değilim.”* (K11)

Görüşme grubunda önceden cinsellik ile ilgili bilgi sahibi olması gerektiğini düşünerek eğitim alanlar ve sağlık alanında çalıştıkları için bilgi sahibi olan görüşmeciler de bulunmaktadır. Ancak görüşmeler sırasında bu gruptaki görüşmecilerin de cinsellikle ilgili bilgileri olmasına rağmen toplumsal normların cinsel tutumlarını etkilemiş olduğu, konu ile ilgili konuşmakta zorlandıkları dikkati çekmektedir.

2.7. Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi

Katılımcılara cinsel yaşamla ilgili düşünce ve yaklaşımlarında kadın ve erkekler arasında bir fark görüp görmedikleri sorulduğunda katılımcılardan bir kısmının cinselliğin erkeği tatmin etmek için var olduğunu, bir kısmının da kadın ve erkek için aynı oranda önemli ve değerli

olduğunu savundukları dikkati çekmektedir. Verilen yanıtlara bakıldığında çoğu katılımcının bu konudaki tutumların erkekler etrafında şekillendiğini ve belirleyici etkinin erkekler olduğunu düşündükleri görülmektedir: *“Bence cinsellik kadınlar ve erkekler için aynı oranda bir ihtiyaç değil erkeklere göre daha çok ihtiyaç gibi duruyor.” (K2)*

“Bence cinsellik kadınların çok da tercih etmediği, evlilikte de bazen zorunda kaldığı bir durum çok da zevk alınacak bir şey olduğunu düşünmüyorum.” (K1)

“Cinsellik erkeklerin eline verilmiş halde. Kadınlar onlar için var, erkeği tatmin etmek için. Zaten erkekler daha rahat konuştukları için daha iyi biliyor ve onlar için daha rahatlar. Erkekler kendilerine daha ihtiyaç gibi gördükleri için yaşamayı da daha meşru görüyorlar.” (K3)

Bu konuda üzerinde durulan önemli bir nokta da ataerkilliğe dayalı geleneksel eğilimle yetiştirilen toplumlarda erkeklerin cinsellik konusunda daha hâkim, isteyen, yöneten, otoritesini gösteren olması beklenirken kadının pasif, daha az bilen ve erkeğe göre şekillenen olmasının beklenmesidir.

“Kadın erkek arasındaki farklar ta çocukluğumuzdan başlıyor zaten ataerkil toplumun bize empoze ettiği şeyler var. Biz ergenlikte göğüslerimiz büyüğünde saklamamız gerektiği söylenirken erkekler sünnnet olduklarında cinsel organları sebebiyle erkek olduklarını ve bunun övünülecek bir şey olduğunu öğrenerek büyüyorlar. Bu tip yaklaşımlar da gerek fikir gerek davranışsal yönden kadınların daha çekimser kalmasına sebep olduğunu düşünüyorum. Şunu da eklemek isterim, ben kadın ve erkeklerin istemek ve arzulamak yönünden farklı olduğunu düşünmüyorum, ancak toplumsal değerler yüzünde kadınların baskılandığını düşünüyorum.” (K6)

“Toplumun bu konularda oluşturduğu bir yargı var, erkekler bu konularda daha iyi daha bilgili daha becerikli olmalı ama kadının aynı şekilde bilgili olması istenmez. Mesela ben doktorum birçok bilgiye hakimim ama özel hayatımda bu kadar biliyor gibi görünmek bana kaygı veriyor.” (K11)

Öngen ve Aytaç’ın 2013 de yayınlanan çalışmalarında kadınların daha eşitlikçi ve geleneksel roller erkeklere oranla daha fazla bağlı oldukları tespit edilmiştir. Literatürdeki bu bilgi, çalışmada yalnızca kadınların olması sebebiyle teyide muhtaç olarak kalsa da çalışmaya katılan kadınların gözünden bu durumun benzer şekilde değerlendirildiğini çalışma sırasındaki gözlemlere dayanarak söylemek mümkün.

SONUÇ

Cinsellik birçok farklı toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da halen konuşulması zor konular arasında yer almaktadır. Bunun yanında günümüzde artış göstermiş olsa da diğer birçok alanda olduğu gibi sosyoloji literatüründe de cinsellik konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Oysa cinsellik, toplumun en küçük, bir o kadar da önemli olan aile kurumu için son derece önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Hem literatürdeki bu eksiklik gözetilerek hem de cinsellik ile ilgili çalışmaların toplum ve aile için önemi düşünülerek tasarlanmış olan bu çalışmada, konuyla ilgili tutum ve görüşlerine başvurulmuş 12 bekâr kadınla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine göre gerçekleştirilen bu çalışmada katılımcıların evlilik ve cinsellik bağlamındaki fikirlerini almak amacıyla cinsellik kavramının çağrıştırdıkları, evlenme kararlarını etkileyen/etkilemesi beklenen cinsel çekicilik, evlilik

öncesi cinsel yaşam ile ilgili görüşleri ve evlilik öncesi cinsel eğitim almak konusundaki düşünceleri öğrenilmek istenmiştir.

Çalışma bulgularına bakıldığında katılımcılara yöneltilen konulardan olan cinsellik kavramı hakkındaki görüşler incelendiğinde çok daha genel söylemler ile ve özellikle bir kısmının olumsuz toplumsal tabulardan etkilenecek cevaplar verdiği görülmüştür. Bunun yanında katılımcılara cinsellik ile ilgili bilgileri ilk nereden ve nasıl öğrendikleri sorulduğunda, sıklıkla kendi sosyal çevrelerinden, akranlarından ve ailedeki yaşça büyük ve aynı cinsiyetten olan yakınlarından öğrendikleri tespit edilmiştir. Bu tespit, çalışmanın çıkış noktalarından olan cinsellikle ilgili görüş ve tutumların sosyal çevreden etkilenecek şekillendiği düşüncesini onaylar şekildedir. Bunun yanında evlilik öncesi partnerle cinsel yaşam ile ilgili görüşlerin paylaşılması konusunda katılımcıların fikirlerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyet rolleri etkisinde şekillendiği görülmüştür. Katılımcılar, partnerleri tarafından yanlış anlaşılacakları ve partnerlerinin kendileri ile ilgili olumsuz düşünceler geliştirebilecekleri düşüncesi ile kadınların erkeklere nazaran cinsel konuları daha zor konuşacaklarını/konuştuklarını ifade etmişlerdir. Nitekim çalışmaya katılan kadınların ifadelerinden cinsellik konusunda erkeklerin, kadınlara nazaran daha rahat konuşabildikleri, cinselliği yaşayabildikleri ve bu konuda yönlendirici otorite olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Bu kabul, sağlık alanında çalıştıkları için mesleklerinden dolayı cinsel konularda diğer katılımcılara göre daha bilgili olan görüşmeciler kadınların dahi erkekleri cinsel konularda doğal otorite olarak kabul etmelerine sebep olmaktadır.

Cinsellik birey ve ailesi için bu derece önemli ise ve toplumda çok net bir eğitim süreci söz konusu olmuyorsa, konu ile ilgili formal bir eğitimin alınması çok daha fazla önem kazanmaktadır. Görüşmeciler kadınların evlilik öncesindeki cinsel eğitimi önemsedikleri, hatta partnerleri ile katılacakları eğitimi çok daha fazla önemsedikleri çalışma bulguları arasındadır. Halen eğitim sistemine entegre edilmekte tereddüt edilen cinsel eğitim ile ilgili konuların en azından evlilik öncesinde verilecek bir eğitimle öğretilmesi hem ailelerin hem de toplumun geleceğinin refahı için elzem görülmektedir. Bu çalışma, 12 bekâr kadın ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme verilerine dayanarak hazırlanmıştır. Cinselliğin tabu olmaya devam ettiği günümüzde konu ile ilgili görüşmeciler bulmak ne kadar zor ise elde edilen bulgular o kadar önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Çalışma, tüm kadınların cinsellik ile ilgili görüşlerini ortaya koymamakla birlikte konunun önemine dikkat çekmesi ve sonraki çalışmalara öncülük etmesi açısından önem arz etmektedir.

Çizelge 1. Araştırmacıların Demografik Bilgileri

Katılımcı No (K)	Yaşı	Eğitim Seviyesi/ Bölümü	Doğum Yeri
1	23	Lisans(Öğrenci)/ Tıp	Ankara
2	25	Lisans/ Gastronomi	Ankara
3	25	Yüksek Lisans/ Psikolog	Ankara
4	27	Lisans/ İlahiyat	Ankara
5	25	Yüksek Lisans/ Hukuk	Ankara
6	27	Lisans/ Psikolojik Danışman	Erzincan
7	26	Lisans/ Psikolojik Danışman	Ankara
8	25	Lisans/ Sosyolog	Ankara
9	28	Lisans/ Diyetisyen	Ankara
10	27	Yüksek Lisans/ Diyetisyen	Sivas
11	27	Lisans/ Doktor	Kayseri

12	27	Doktora/ Diyetisyen	Ankara
----	----	---------------------	--------

KAYNAKÇA

- Arpacı, M., Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik, *İmgelem*, 4(6), 245-264, 2020.
- Bahar, M. Y Kuşagında Cinsellik Algısı İncelemesi: İzmir Örneği (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2018.
- Bakır, N., Irmak Vural, P., Demir, C., Üniversite Öğrencilerinin Cinsel Eğitime Yönelik Tutumları ve Toplumsal Cinsiyet Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5), 119-128, 2019.
- Başgöl, F. U., 12-15 Yaş Grubu Ergenlerin Cinsel Eğitim Konusundaki Görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Bingöl, O., *Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin?*, Mavi Atlas, 5(1), 86-96., 2017
- Bingöl, O., Foucault'da İktidar, Beden ve Özne Üçlüsü. *Asia Minor Studies*(2), 327-334., 2019.
- Bourdieu, P., *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Bourdieu, P., *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çev. Derya Fırat Şannan-Ayşe Günce Berkkurt). Heretik Yayıncılık, Ankara, 2015.
- CETAD, *Cinsel Yaşam ve Sorunları, Bilgilendirme Dosya Bülteni*, Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, İstanbul, 2006.
- CETAD, *Kadın Cinselliği, Bilgilendirme Dosyası-5*, Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, İstanbul, 2007
- CETAD, *Gençlik ve Cinsellik Bilgilendirme Dosyası-7*, Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği İstanbul, 2006.
- Foucault, M., *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Giddens, A., *Sosyoloji*. Ayraç Yayınları, Ankara, 2008.
- Giddens, A., *Mahremiyetin Dönüşümü*, 5. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2022.
- Haviland, W. A., *Kültürel Antropoloji*. (Çev. H. İnanc). İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2002.
- Paris, G., *Cinselliğin Önemi*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Pınar, G., Doğan, N., Ökdem, Ş., Algier, L., & Öksüz, E., Özel Bir Üniversitede Okuyan Öğrencilerin Cinsel Sağlıkla İlgili Bilgi Tutum ve Davranışları. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 105-113, 2009.
- Sungur, M. Z., Cinsel eğitim, *Klinik Psikiyatri*, 2, 103-108, 1998.
- Türkkahraman, M., *Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar*, Alp Yayınevi, Ankara, 2006.
- Tuğrul, B., & Artan, İ., Çocukların Cinsel Eğitimi ile İlgili Anne Görüşlerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 141-149, 2001.
- World Health Organization. Sexuality, 2006. [HYPERLINK "https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_2"](https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_2) (Erişim Tarihi: 04.02.2025)
- Yıldırım, S., Evlenme Tercihlerinin Dönüşümünde Kuşaklararası Farkın Toplumsal Değişim Temelinde İncelenmesi: Iğdır Üniversitesi Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 53-79, 2021.
- Yıldız, G., Geleneksel Bağlamda Erkeklerin Dönüşen Kadınlık Algısı: Şanlıurfa İli Örneği. *Toplumsal Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2019.

SOSYOTELİZM, PARTNER SOSYOTELİZMİ VE İLİŞKİ DOYUMUNUN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

TOLGAHAN ÜNLÜ

Mersin Üniversitesi, tlghnnl@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0378-6734

ÖZET

İlişkiler, insanlık tarihinin en başından günümüze üzerine düşünülen, konuşulan ve araştırma yapılan konulardan olmuştur. Çok çeşitli değişkenlerden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmekte ve bu yolla da insanların ruhsal durumları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dünyamızda özellikle teknolojik gelişmeler sonucu cep telefonlarının adeta bir organımız haline gelmesiyle ilişkilerin de farklı bir boyuta taşınması kaçınılmaz hale gelişmiştir. Sağlamış olduğu kolaylıkların yanı sıra cep telefonları ilişkiler için sorunlar yumağını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu sorunlardan biri sosyotelizmdir(phubbing). Sosyotelizm birlikte zaman geçirirken karşıdaki kişiyle bağlantının kesilip, görmezden gelinmesidir. İlişkilerin doğasına zarar veren, partnerlerin olumsuz duygu ve deneyimler yaşadığı bir davranış biçimidir. İlişki doyumu üzerinde etkileri olan ve çiftlerin duygusal algılarında değişimlere yol açan sosyotelizm, incelenmesi gereken bir konudur. İlişki doyumu çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir. Sosyotelizm de ilişki doyumunu olumsuz etkilemektedir. Bu davranışın ortadan kalkmasının ilişki doyumu üzerinde iyileştirici bir faktör olacağını düşünmek olasıdır. Bu çalışmada da ilgili literatür taraması ışığında gerekli açıklamalar yapılarak sosyotelizm, partner sosyotelizmi kavramı ve ilişki doyumu üzerine olan yansımaları ele alınmıştır. Sonrasında ise bibliyometrik analiz yapılarak çalışmaların yıllık değişimi, anahtar kelime ağı, en çok atıf alan çalışmalar, en ilgili kaynaklar, tematik ağ ve ülkelerin işbirliği haritası incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyotelizm, partner sosyotelizmi, ilişki doyumu, bibliyometrik analiz

1. GİRİŞ

1.1. Sosyotelizm (Phubbing)

İnsanlar değişen koşullara tarih boyunca ayak uydurmuş ve davranışlarını şekillendirmiştir. Yeni davranışlar beraberinde yeni alışkanlıkları da getirmiştir. Bu alışkanlıkların bazıları insanların yaşamlarını olumlu etkilerken bazıları ise olumsuz etkilemektedir. Hayatımıza internetin girmesi ve telefonların akıllı cihazlar haline gelmesi yeni edimlerin var olmasına zemin hazırlamıştır. Hemen hemen herkesin kullandığı akıllı telefonlar birçok işlemi yapma olanağı sağlamış ve hayatımızda akıllı telefonlarla geçen süreyi arttırmıştır.

Cep telefonlarının hayatımızın hemen her alanında var olması ilişkilerin yapısını da etkilemeye başlamıştır. İletişimin sürekliliğinin sağlanması ve fiziksel olarak yan yana olmadan da partnere olan ilginin sergilenmesi açısından olumlu etkileri olduğu söylenebilir (Pollmann vd., 2021). Ancak olumlu etkilerin yanı sıra artan kullanım süresi belli problemleri de ortaya çıkarmıştır. Çeşitli çatışmaların yaşanması, ilişki doyumunda düşüş olması, depresif belirtilerin varlığı ve yaşam doyumundaki düşüş gözlenen etkilerdir (McDaniel ve Coyne, 2016).

Sosyotelizm(phubbing), İngilizce köken olarak phone(telefon) ve snubbing(umursamamak) kelimelerinden türetilerek ortaya çıkan bir kavramdır. Sosyal iletişimde diğer insanları umursamayarak yalnız telefonla ilgilenilen ve Türkçe de sosyotelizm olarak isimlendirilen bu kavram, Macquarie Dictionary'e eklenmesiyle literatürde kullanılmaya başlanmıştır (Nazir ve Pişkin, 2016). Roberts ve David, (2016) sosyotelizmi, aynı ortamda olan kişilerden birinin ilgisini ve dikkatini akıllı telefonuna vermesi ve diğerlerini dinlemeyerek iletişimde olmaması olarak tanımlamaktadır. Zhan ve diğerleri (2022) ise sosyotelizmi kişinin içinde bulunduğu ortamdan kaçınmak için kullandığı bir davranış olarak ifade etmektedir.

Sosyotelizm birden fazla bağımlılığın bir arada var olduğu bir kavramdır. Akıllı telefonların günümüzde bilgisayarların yaptığı birçok işlemi yapabilmesi ve internete olan erişim kolaylığı sosyotelizmin çok boyutlu olduğunu akla getirmektedir. Bu boyutlar akıllı telefon bağımlılığı, internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve oyun bağımlılığıdır. Bu bağımlılıkların birbirine entegre olduğu söylenebilir (Karadağ vd., 2015).

Sosyotelizm insanların yalnız gündelik yaşamda sık rastlanan bir davranış olmadığını aynı zamanda otomatikleşen bir davranış olduğundan anımsanmasının da kolay olmayacağı araştırmalarda görülmüştür (Bai vd., 2020). Bu davranışı gösteren kişilerin kaba ve sosyal olarak uygunsuz davranışlar gösteren kişiler olarak algılandıkları da araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir (Vanden Abeele vd., 2016). Sosyotelizmin ayrıca sosyal kaygı bozukluğu, bir şeyleri kaçırma korkusu, depresyon ve narsisizmle de ilişkili olduğu söylenebilir (Grieve ve March, 2020). Sosyotelizmin görülme sıklığında son zamanlarda önemli bir artış meydana gelmiştir ve bu durum da akıllı telefon kullanıma dair bir ilginin oluşmasına neden olmuştur. Teknolojinin artık gündelik aktivitelere dahil olması olumlu ve olumsuz yönleri üzerine deneysel çalışmalara zemin hazırlamıştır (Garrido vd., 2024).

Son yıllarda arkadaşların çeşitli yerlerde toplanıp sonrasında bütünüyle akıllı telefonlarına odaklanıp zaman geçirdiği, çiftlerin aynı masada oturup konuşmadan yalnızca telefonlarıyla

ilgilendiği ya da ailelerin akşam beraber zaman geçirirken hiç iletişimin olmayıp yalnız telefonların elde olduğu görüntülerde artış basit bir şekilde gözlemlenerek bile fark edilebilir. Bu davranış son derece yaygınlaşmış ve kültürel bir norm haline gelmiştir (Sun ve Yoon, 2023).

1.2. Partner Sosyotelizmi (Partner Phubbing)

Partnerlerin birlikte zaman geçirmesi yakın ilişkilerin özelliklerinden biridir (Margolin ve Wampold, 1981). Partnerlerin sahip olduğu etkileşim ilişkinin devam etmesi açısından önem arz etmekte ve ilişkinin kalitesini de etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Gottman vd., 1977). Bireyler partnerlerinin yakınlarında olmalarını ve kendileriyle göz teması içerisinde olmalarını isterler. Bu davranış partnerinin kendisine yönelik ilgisini gösteren bir işaret olarak algılanmaktadır (Burgoon ve Hale, 1988). Sosyotelizm çiftlerin bu yöndeki isteklerine olumsuz etki eden bir durumdur. Sosyotelizm davranışı romantik ilişki içerisindeki bireyler arasında gerçekleşirse buna partner sosyotelizmi denmektedir (Roberts ve David, 2016). Phubbing gerçekleşince phubber ve phubbee kavramları ortaya çıkmaktadır. Phubber, birlikte bulunulan bir sosyal etkileşim sırasında dikkatinin tamamını veya bir kısmını cep telefonuna odaklayan kişidir. Phubbee, partneri tarafından görmezden gelinen kişidir (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2018). Kuşkusuz hem sosyotelizmi uygulayan hem de sosyotelizm uygulanan kişiler için davranış farklı şeyler hissettirmektedir.

Sosyotelizm davranışını sergileyen bir kişi partneriyle iletişimde olmak yerine telefonuyla ilgilendiğinde partneri dışlanmışlık ve daha az yakınlık hissetmektedir. Bu durum da kişinin önceliğinin kendisi olmadığını düşünmesine ve ilişkiyi olumsuz yönde etkilemesine yol açabilir (Amichai-Hamburger ve Etgar, 2016; Halpern ve Katz, 2017; McDaniel ve Wesselmann, 2021). Teknolojik cihazların varlığı bile ilişkileri olumsuz olarak etkileme potansiyelini barındırmaktadır (McDaniel ve Drouin, 2019). Partner sosyotelizmin yaygınlaştığı ve ilişkileri etkileme potansiyelinin ne durumda olduğunu görmek önemli hale gelmiştir (Çizmeci, 2017; Parmaksız, 2022).

Romantik ilişkilerde ve evliliklerde çiftlerin cep telefonlarını kullanımlarındaki yoğunluğun da ilişki doyumunu azalttığına dair araştırma bulguları mevcuttur (Krasnova, 2016; McDaniel vd., 2018; Lapierre ve Custer, 2020; David ve Roberts, 2021; Yam, 2022; Dikdere ve Türkarslan, 2024). Ayrıca partner sosyotelizmi bu davranışa maruz kalan partneri farklı alanlarda etkileyebilir. Bu etkiye bağlı olarak da çeşitli davranış geliştirebilir. Thomas ve arkadaşları (2022) araştırmalarında phubbeelerin daha fazla merak ve kızgınlık hissettiklerini buna tepki olarak da misilleme yaptıklarını söylemişlerdir. Schokkenbroek ve arkadaşları (2022) ise phubbeelerin kaygı yaşayabileceğini bu durumu aşmak için de partnerlerini elektronik olarak gözleyebileceklerini ifade etmiştir. Bu davranışı da var olan kaygılarıyla baş edebilmek için kullandıklarını dile getirmişlerdir. Bakıldığında bu tarz davranışlar da ilişki kalitesi ve doyumunu etkileyebilecek faktörler olarak göze çarpmaktadır.

1.3. İlişki Doyumu

Bireylerin hayatlarından memnun olup kendilerini güvende hissetmelerine yol açan en önemli faktörlerden biri yakın ilişkiler kurmaktır (Ogan ve Öz Sosyal, 2022). Yakın ilişkiler içerisinde

ele alınan romantik ilişkiler çiftlerin arasında bulunan tutku, bağlılık ve yakınlığın bir araya gelmesiyle oluşan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Sternberg, 1986).

Romantik ilişkilerin varlığı bireylerin yaşamlarında kendilerini değerlendirirken bir kıstas olarak göze çarpmaktadır. Nitekim ergen psikiyatri hastalarıyla yapılan bir çalışmada ilişkisi olan hastaların olmayanlara nazaran daha yüksek öz saygıya sahip olduklarını bulgulamıştır (Guillon vd., 2003). Yine başka bir çalışmada Kruglanski ve arkadaşları (2025) bireylerin anlam ve aidiyet duygularının romantik ilişkilerden etkilendiğini ve bu ihtiyaçlarının karşılanarak refahlarıyla kendilerine yönelik değer algılarını etkilediğini dile getirmişlerdir.

Yaşamın belli dönemlerinde romantik ilişkiler kurmak oldukça önemlidir. Romantik ilişki kurmak insanların yaşamları açısından önemlidir ama ilişki kurmak kadar, ilişkiden doyum sağlamak da önemli bir durumdur (Satıcı ve Deniz, 2018). Çünkü romantik ilişkiler insanların iyi hissetmelerine, pozitif deneyimler yaşamalarına katkı sağlayan olgulardır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2014).

İlişki doyumu partnerlerin ilişkilerine dair pozitif duygularına yönelik değerlendirmeleri olarak ifade edilebilir (Çoban, 2021). İlişki doyumu ilişkileri değerlendirmede ve sürdürmede oldukça önemlidir. Ayrıca doyum sağlayan kişilerin psikolojik belirti sergileme ihtimalleri daha azalmaktadır (Carlson vd., 2020).

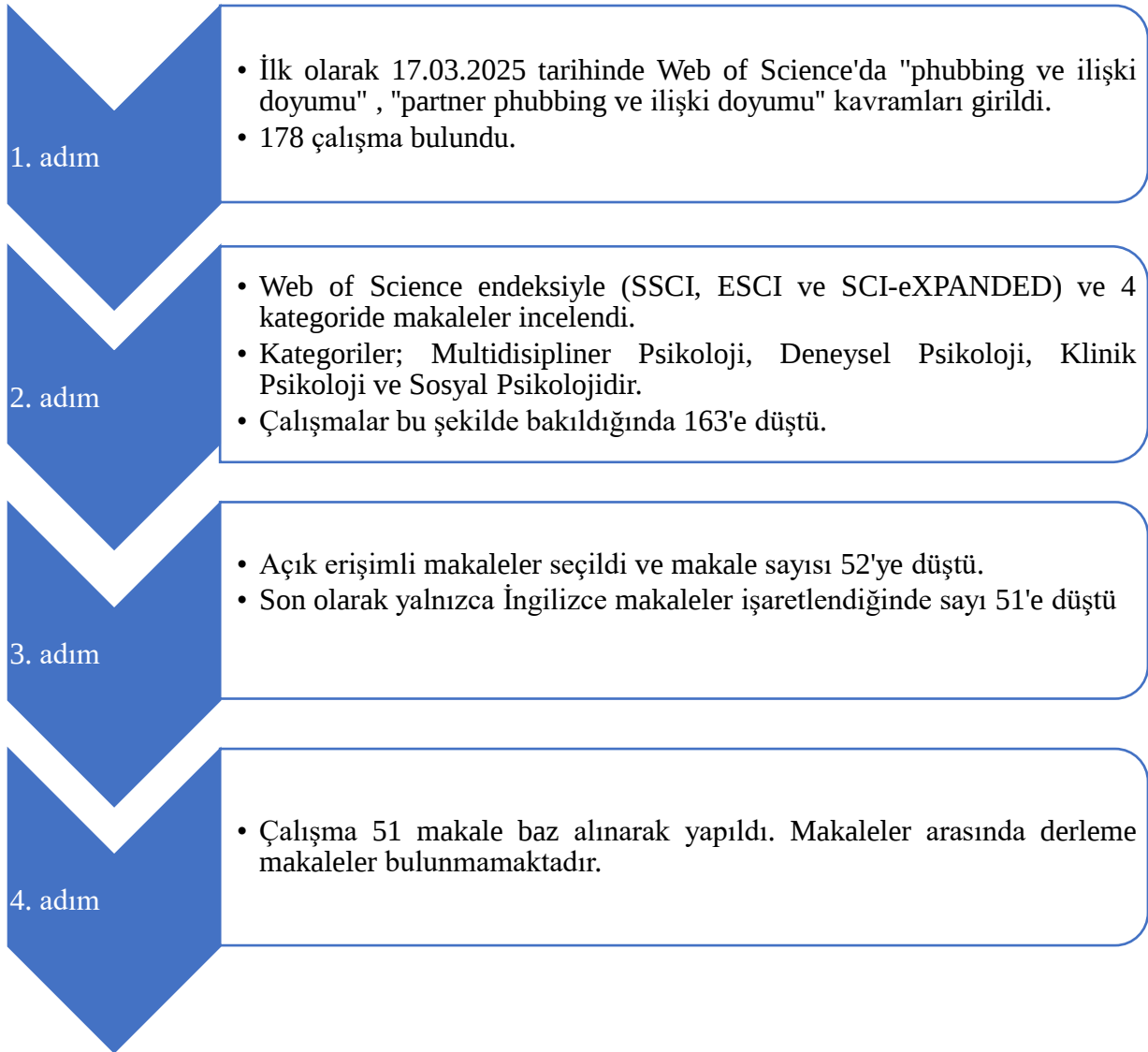
Romantik ilişkilerden alınan doyumun bireylerin psikolojik olarak iyi hissetmesine sebep olduğu ve yaşamında azımsanmayacak bir yer tuttuğu söylenebilir (Braithwaite ve Holt-Lunstad, 2017). İlişki doyumu, çiftlerin kurmuş olduğu pozitif etkileşimler ve iletişimlerin de içerisinde bulunduğu çeşitli değişkenlere göre şekillenmektedir (Vasquez vd., 2023). Çiftlerin iletişimleri ilişkilerde ana dinamiktir ve iletişim olmadan da ilişkinin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Tüm bunlardan yola çıkarak bakıldığında çiftlerin birbiriyle olan etkileşimleri ilişki doyumunu, psikolojik sağlıklarını ve ilişkinin devamını etkileyen önemli bir değişkendir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada "phubbing ve ilişki doyumu", "partner phubbing ve ilişki doyumu" kavramları ile ilgili yapılan araştırmaları incelemek için bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik araştırmalarda, belgeler, anahtar kelimeler, yazarlar veya dergiler gibi ağların analizine dikkat edilir. Haritalama ve kümeleme teknikleri, bu tür ağları incelemek için sıklıkla kullanılır. Bu tekniklerin amacı, bir ağın yapısı hakkında bilgi sağlamaktır. Teknikler, şu konuları incelemek için kullanılır: Belirli bir bilimsel alandaki ana konular veya ana araştırma alanları nelerdir? Bu konular veya bu alanlar birbiriyle nasıl ilişkilidir? Belirli bir bilimsel alan zaman içinde nasıl gelişmiştir? (Waltman vd., 2010).

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Şekil 1: Araştırma Yöntemi Sırası

2.3.İstatistik

Verilerin analizinde R Studio 4.4.3 programı kullanılmıştır. Bu konuda atıf (dergi, yazar, kurum ve belge), ortak yazar (kurum), ortak atıf (yazar) analizlerinden yararlanılmıştır. R studio programında kümeleme, yoğunluk ve haritalama analizleri yapılmıştır.

2.4. Etik

Bu çalışmada kullanılan veriler daha önce yayınlanmış olan çalışmalara ait olduğu için etik kurul onayı gerektirmemektedir. Araştırma süresince etik ilkelere uygun olarak çalışma yapılmıştır.

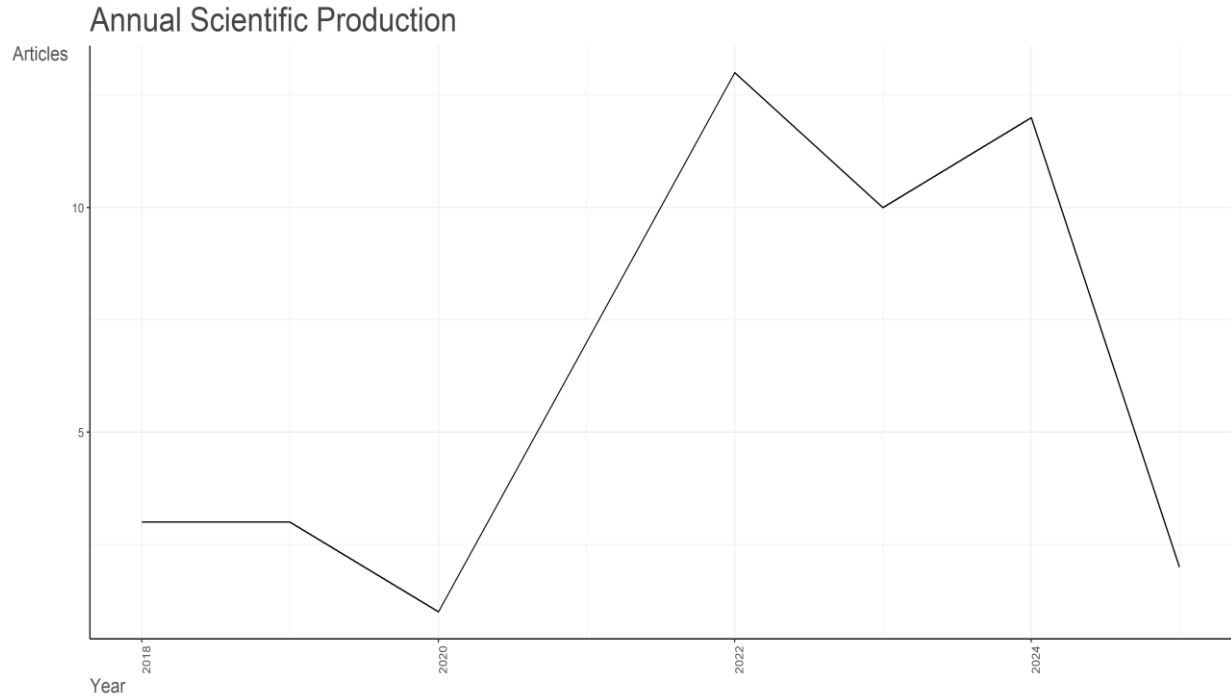
3. BULGULAR

3.1. Genel Bilgiler

17.03. 2025 tarihinde Web of Science veri tabanında “başlık, anahtar kelime ve özet” içinde “Phubbing ve ilişki doyumu” , “partner phubbing ve ilişki doyumu” kelimeleri geçen çalışmalar tarandığında yayımlanan ilk çalışmanın 2018 yılında yayınlandığı belirlenmiştir. 19 kaynakta, 51 belge bulunmaktadır. Yıllık büyüme oranı -5,63 ve yazarların kullandıkları anahtar sözcükler ise 155 tanedir.

Kaynaklar	19
Belgeler	51
Yıllık Büyüme Oranı %	-5,63
Yazarların Kullandıkları Anahtar Sözcükler	155

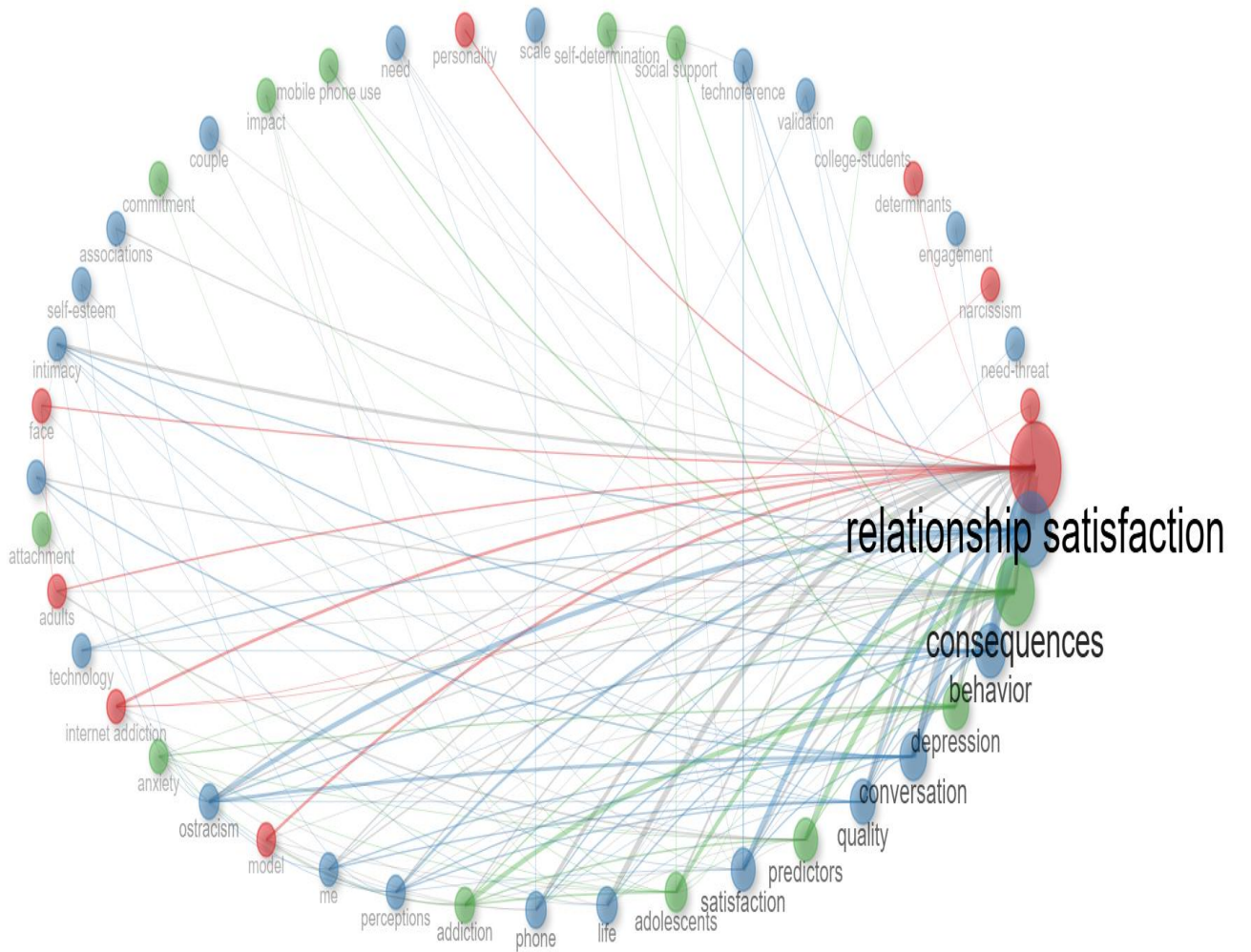
Bakıldığında çalışmalarda (Şekil 2) 2020 yılında artış meydana gelmiştir. Bu yıl Covid-19 pandemisinin başladığı yıl olarak bilinmektedir. Bu artış 2022 yılına dek sürmüştür. Sonrasında 2022 yılında azalma olmuş ancak 2023 yılında yeniden bir artış meydana gelmiştir. Konuya yeniden ilginin arttığını söylenebilir. 2024 yılında ise grafikte azalma görülmektedir.

Şekil 2. Yıllık Çalışma Üretim Grafiği

3.2. Anahtar Kelime Ağı

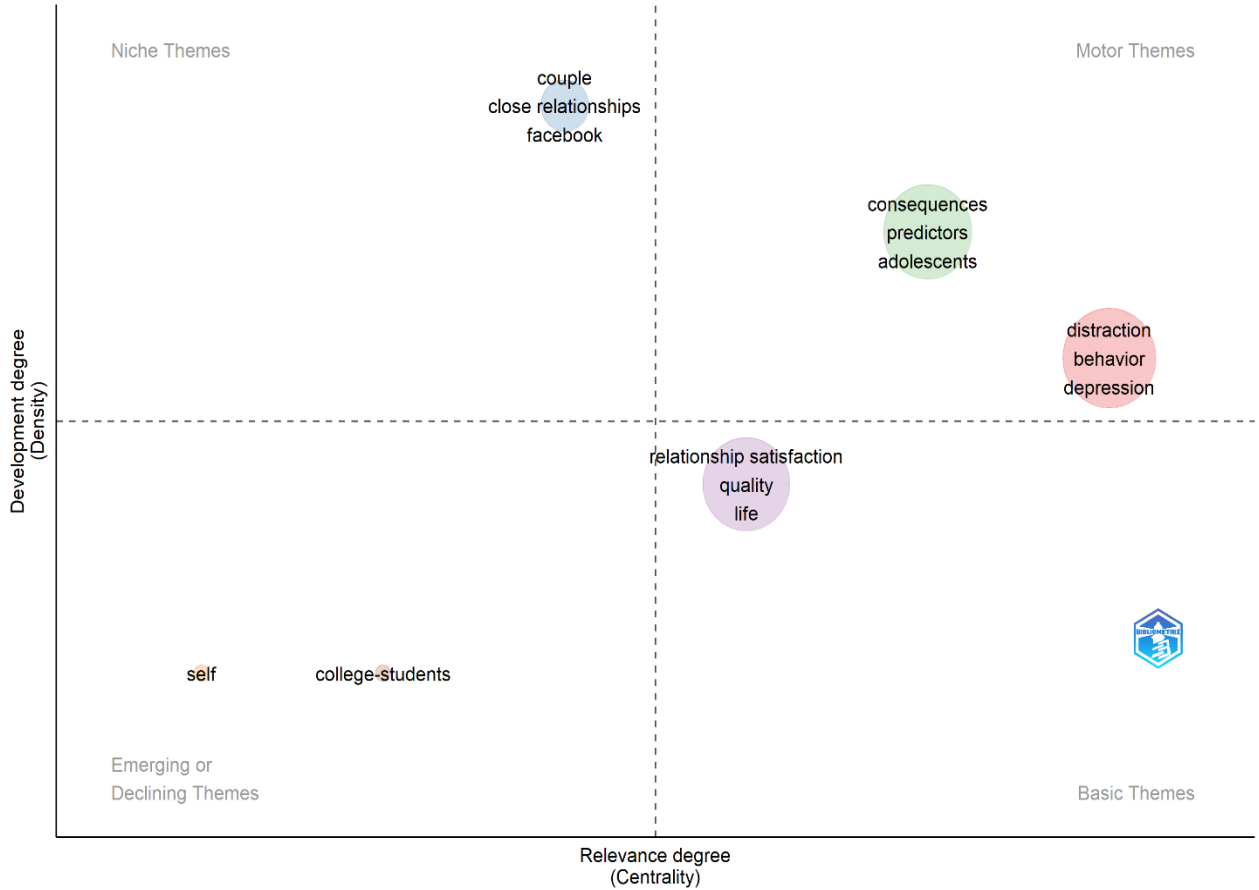
“Phubbing ve ilişki doyumu”, “partner phubbing ve ilişki doyumu” anahtar kelimelerini bir ağ haritası üzerinde göstermek için “eş zamanlılık analizi (co-occurrence network)” yapılmıştır ve “anahtar sözcükler (keywords plus)” seçilmiştir. Oluşturulan harita Şekil 3’te gösterilmiştir. Oluşturulan harita incelendiğinde, en çok kullanılan anahtar kelimelerin “ilişki doyumu”, “dikkat dağınıklığı”, “sonuçlar”, “davranış” ve “depresyon” olduğu belirlenmiştir. Ayrıca şekilde kavramların birbiriyle çalışmalarını gösteren bağlantılar da görünmektedir. Şekil üzerinde gösterilen anahtar kelimeler son yıllarda kullanılan anahtar kelimelerdir (Şekil 3).

Şekil 3. Anahtar Kelime Ağı

3.3. Tematik Ağ

Tematik ağ incelendiğinde sonuçlar, tahminler, ergenler, dikkat dağınıklığı, davranış ve depresyon şu an en çok çalışılan konulardır. Güncel olarak bu konular görünmekteyken çiftler, yakın ilişkiler ve facebook niş temalar olarak görünmektedir. Bu alanda diğer konu başlıklarına göre daha az çalışma yapılmıştır. Çalışma yapmak isteyenler için niş temaların neler olduğunun bilinmesi faydalı olabilir.

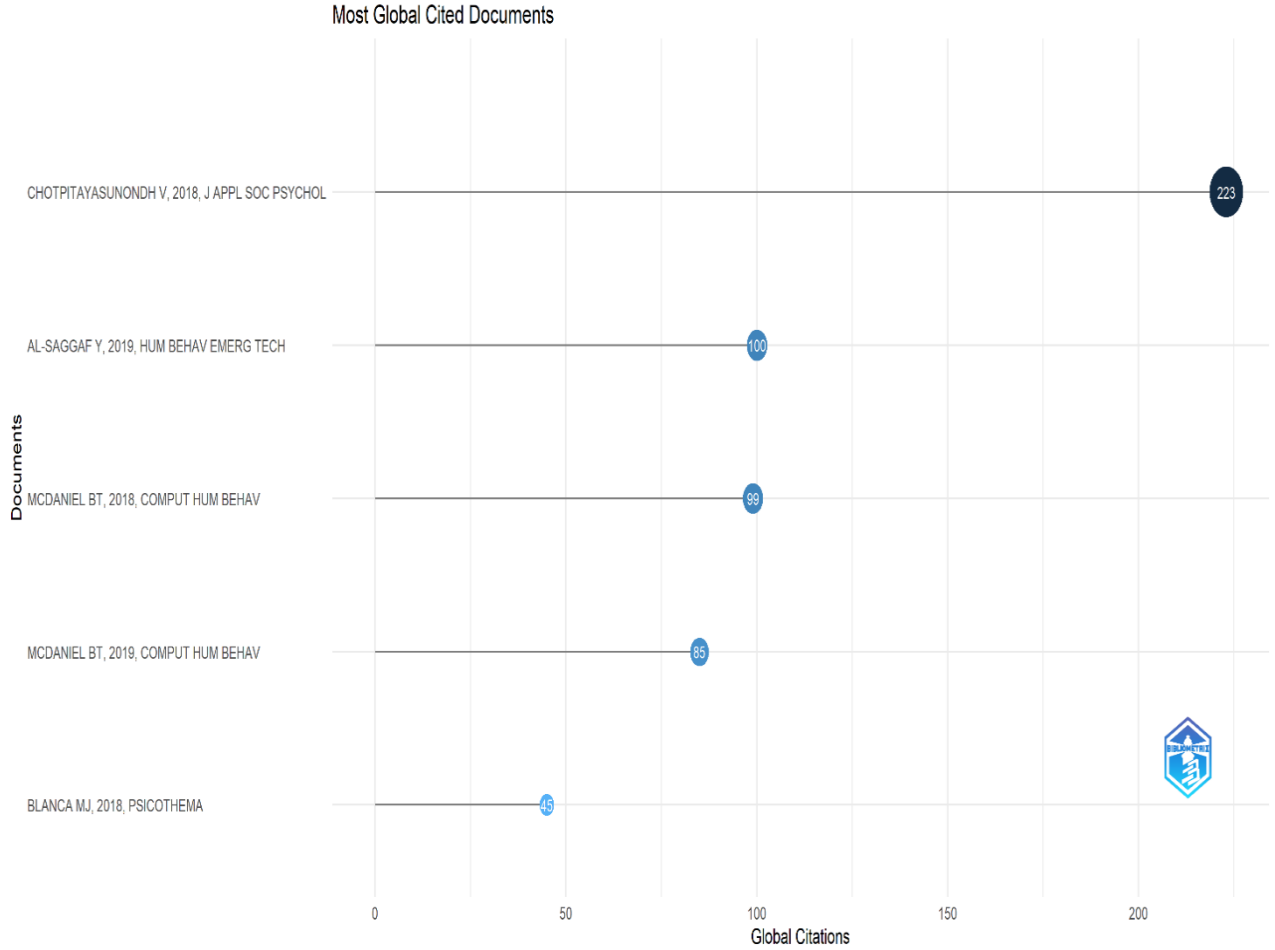

Şekil 4. Tematik Ağ

3.4. En Çok Küresel Atıf Alan Çalışmalar

Şekil 5 e bakıldığında en çok küresel atıf alan çalışmanın Varoth Çotpitayasunondh ve Karen M. Douglas tarafından 2018 yılında yayımlanan “The effects of “phubbing” on social interaction” isimli çalışma olduğu ve 223 atıf aldığı görülmektedir. En çok atıf alan 2. çalışma ise Yaslem Al Saggaf ve Sarah B. O’Donnel tarafından 2019 yılında yayımlanan “Phubbing: Perceptions, reasons behind, predictors, and impacts” isimli çalışmadır. Çalışma 100 atıf almıştır. En çok atıf alan 3. Çalışma ise Brandon T. McDaniel, Adam M. Galovan, Jaclyn D. Cravens ve Michelle Drouin tarafından 2018 yılında yayımlanan “Technoference” and implications for mothers' and fathers' couple and coparenting relationship quality” isimli çalışmadır. Çalışma 99 atıf almıştır. En çok atıf alan 4. çalışma ise Brandon T. McDaniel ve Michelle Drouin tarafından 2019 yılında yayımlanan “Daily technology interruptions and

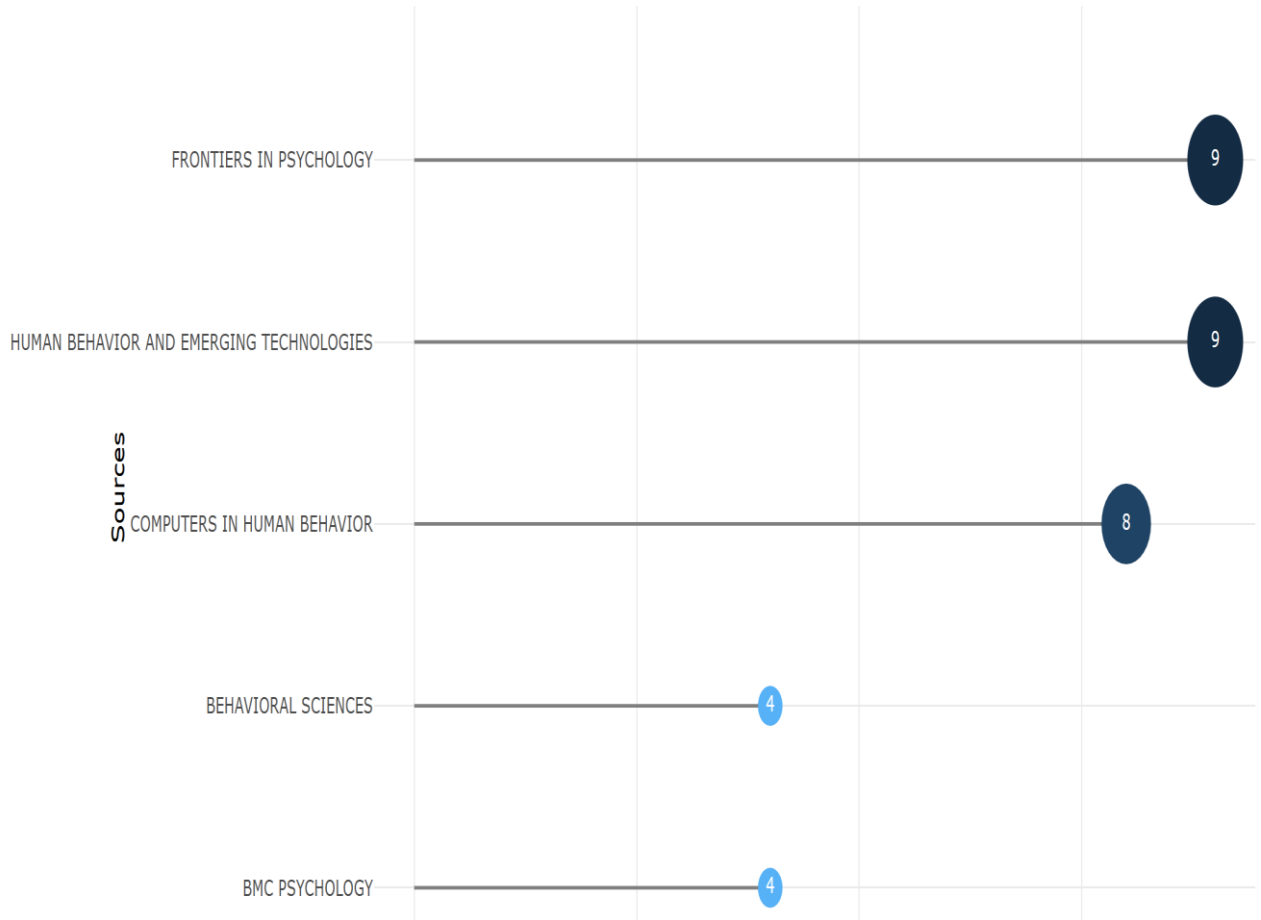
emotional and relational well-being” isimli çalışmadır. 85 atıf almıştır. Son olarak en çok atıf alan 5.çalışma María J. Blanca ve Rebecca Bendayan’ın 2018 yılında yayımlanan “Spanish version of the Phubbing Scale: Internet addiction, Facebook intrusion, and fear of missing out as correlates” isimli çalışmasıdır ve 45 atıf almıştır.

Şekil 5. En Çok Küresel Atıf Alan Çalışmalar

3.5. En İlgili Kaynaklar

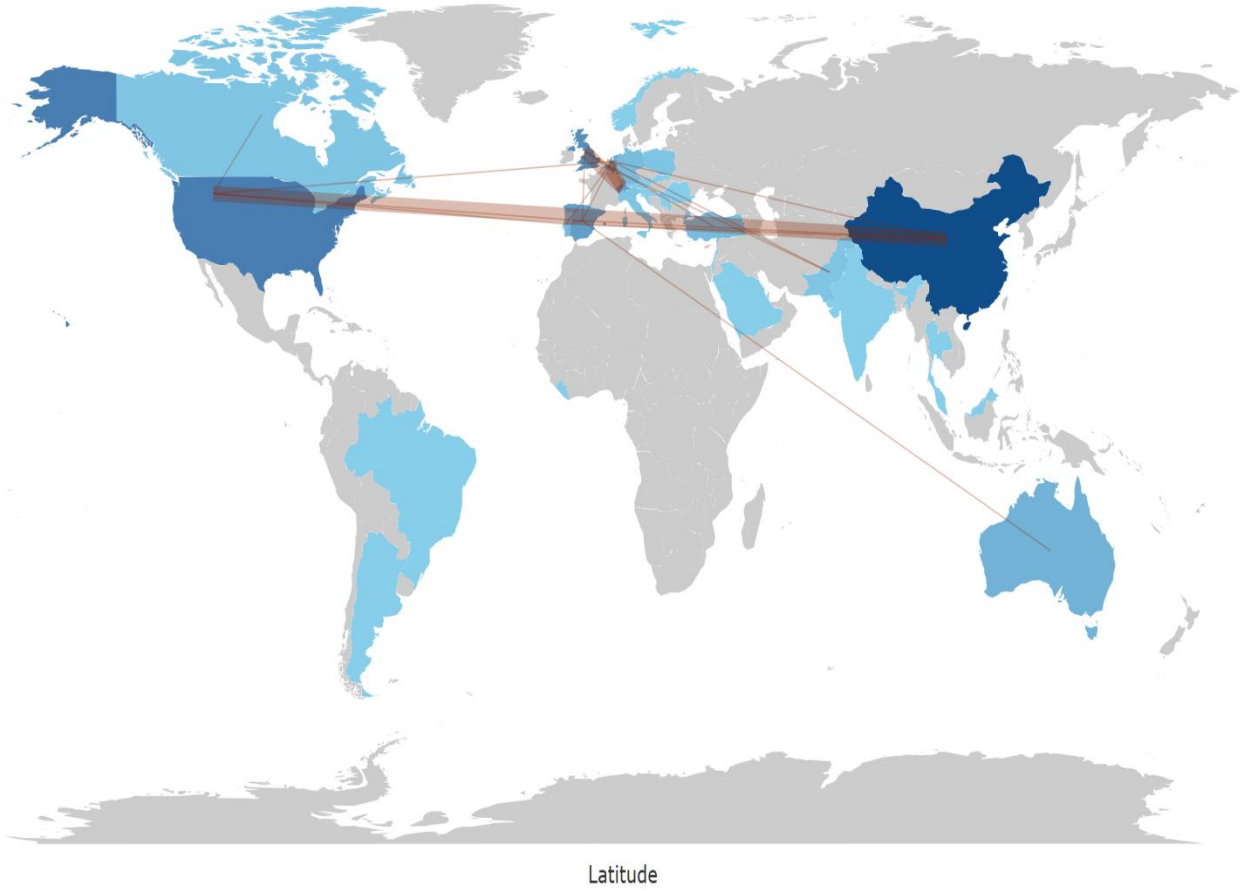
En ilgili kaynaklara bakıldığında Frontiers In Psychology ve Human Behavior And Emerging Technologies’de 9 çalışma yayımlanmıştır. Computers In Human Behavior’da 8, Behavioral Sciences ve Bmc Psychology’de 4’er çalışma yayımlanmıştır. İlgili kaynaklar en çok çalışmanın yapıldığı ilk beş kaynak olarak görünmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. En İlgili Kaynaklar

3.6. Ülkelerin İşbirliği Dünya Haritası

Yapılan çalışmaların ülkeler işbirliği dünya haritası üzerinde gösterime bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri ile Çin, Hollanda ile Belçika, Birleşik Krallık ile İsviçre ve İsviçre ile Belçika'dır. Ülkeler arasında 3'er çalışma yapılmıştır. Belçika ve İsviçre'nin farklı ülkelerle daha fazla işbirliği içinde çalışma yaptığı göze çarpmaktadır.

Şekil 7. Ülkelerin İşbirliği Dünya Haritası

4. SONUÇ

Teknolojik gelişmelerin hayatımızı yönlendirme gücüne bakıldığında insanların dikkat etmesi gereken durumlar meydana gelmektedir. Sosyotelizm(phubbing) de bu durumlardan biridir. Arkadaşlıkları, aile içi iletişimi ve ilişkileri etkileyebilme potansiyeli göz ardı edilemeyecek haldedir. Bir kişinin telefonuna dalıp dünyadan adeta soyutlanması ilişkilerin dinamiği açısından bakıldığında ciddi bir durumdur. Partnerler bu davranış karşısında öfke, üzüntü, kıskançlık, dışlanmış, ihmal edilmişlik gibi birçok olumsuz duygu yaşamaktadır. Doğal olarak tüm bunlar ilişkilerde tatminsizliğe yol açmaktadır. İlişkilerin daha sağlıklı ilerleyebilmesi veya en azından telefon kullanımının bozucu bir faktör olmaması için sosyotelizm(phubbing) dikkat edilmesi gereken bir davranış biçimidir. Bu çalışmada literatürde sosyotelizm, partner sosyotelizmi ve ilişki doyumu ile ilgili birçok araştırma olmasına rağmen, bu konuyu bibliyometrik analiz olarak ele alan çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada sosyotelizm, partner sosyotelizmi ve ilişki doyumu ile ilgili yapılan çalışmalar R Studio’da yapılan analiz ile eserlerde yıllık çalışma üretim durumu, en çok çalışılan değişkenler, en çok atıf alan makaleler, en ilgili kaynaklar, tematik ağ ve ülkelerin işbirliği açısından incelenmiştir. Bu çalışma sosyotelizm, partner sosyotelizmi ve ilişki doyumu literatürünü bibliyometrik bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Araştırma sonuçları, gelecekte yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilir.

5. KAYNAKÇA

- [1] Amichai-Hamburger, Y., & Etgar, S. (2016). Intimacy and smartphone multitasking—A new oxymoron? *Psychological Reports*, 119(3), 826–838. <https://doi.org/10.1177/0033294116662658>
- [2] Bai, Q., Bai, S., Dan, Q., Lei, L., & Wang, P. (2020). Mother phubbing and adolescent academic burnout: The mediating role of mental health and the moderating role of agreeableness and neuroticism. *Personality and Individual Differences*, 155, 109622. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109622>
- [3] Braithwaite, S., & Holt-Lunstad, J. (2017). Romantic relationships and mental health. *Current opinion in psychology*, 13, 120–125. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.04.001>
- [4] Burgoon, J. K., & Hale, J. L. (1988). Nonverbal expectancy violations: Model elaboration and application to immediacy behaviors. *Communication Monographs*, 55(1), 58–79. <https://doi.org/10.1080/03637758809376158>
- [5] Carlson D. L., Miller A. J., Rudd S. (2020). Division of housework, communication, and couples' relationship satisfaction. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 6(7), 1–17. <https://doi.org/10.1177/2378023120924805>.
- [6] Chotpitayasunondh, V., & Douglas, K. M. (2018). The effects of “phubbing” on social interaction. *Journal of Applied Social Psychology*, 48(6), 304–316. <https://doi.org/10.1111/jasp.12506>
- [7] Çizmecci, E. (2017). Both Sides of the Coin: Smartphones in Romantic Relationships of Youth. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16, 1400-1415.
- [8] Çoban, Y. (2021). Öz-şefkat ile ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 128-139.
- [9] David, M.E., & Roberts, J. A. (2017) Phubbed and Alone: Phone Snubbing, Social Exclusion, and Attachment to Social Media. *Journal of the Association for Consumer Research*, 2(2), 155-163. <https://doi.org/10.1086/690940>
- [10] David, M. E., & Roberts, J. A. (2021). Investigating the impact of partner phubbing on romantic jealousy and relationship satisfaction: The moderating role of attachment anxiety. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(12), 3590–3609. <https://doi.org/10.1177/0265407521996454>
- [11] Dikdere, B., & Türkarslan, K. K. (2024). Partner Phubbing and Sleep Quality: Serial Mediation Models With Relationship Satisfaction and Perceived Stress. *Psychological reports*, 332941241283759. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00332941241283759>
- [12] Garrido, E. C., Delgado, S. C., ve Esteban, P. G. (2024). Phubbing and its impact on the individual's psychological well-being. *Acta psychologica*, 248, 104388. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2024.104388>

- [13] Gottman, J., Markman, H., & Notarius, C. (1977). The topography of marital conflict: A sequential analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 39(3), 461–477. <https://doi.org/10.2307/350902>
- [14] Grieve, R., & March, E. (2020). ‘Just checking’: Vulnerable and grandiose narcissism subtypes as predictors of phubbing. *Mobile Media & Communication*, 9(2), 195-209. <https://doi.org/10.1177/2050157920942276>
- [15] Guillon, M. S., Crocq, M. A., & Bailey, P. E. (2003). The relationship between self-esteem and psychiatric disorders in adolescents. *European psychiatry : the journal of the Association of European Psychiatrists*, 18(2), 59–62. [https://doi.org/10.1016/s0924-9338\(03\)00002-6](https://doi.org/10.1016/s0924-9338(03)00002-6)
- [16] Halpern, D., & Katz, J. E. (2017). Texting's consequences for romantic relationships: A cross-lagged analysis highlights its risks. *Computers in Human Behavior*, 71, 386–394. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.051>
- [17] Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Şahin, B. M., Çulha, İ., & Babadağ, B. (2015). Determinants of phubbing, which is the sum of many virtual addictions: a structural equation model. *Journal of behavioral addictions*, 4(2), 60–74. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.005>
- [18] Krasnova, H., Abramova, O., Notter, I., & Baumann, A. (2016). Why phubbing is toxic for your relationship: Understanding the role of smartphone jealousy among “Gene-ration Y” users. *Research Papers*. 109. http://aisel.aisnet.org/ecis2016_rp/109
- [19] Kruglanski, A. W., Ellenberg, M., Yu, H., Lemay, E. P., Jr, Moskalenko, S., Szumowska, E., Molinaro, E., Pierro, A., & Contu, F. (2025). A Formula for Love: Partner Merit and Appreciation Beget Actor Significance. *The Behavioral and brain sciences*, 1–68. Advance online publication. <https://doi.org/10.1017/S0140525X25000020>
- [20] Lapierre, M. A., & Custer, B. E. (2021). Testing relationships between smartphone engagement, romantic partner communication, and relationship satisfaction. *Mobile Media and Communication*, 9(2), 155-176. <https://doi.org/10.1177/2050157920935163>
- [21] Margolin, G., & Wampold, B. E. (1981). Sequential analysis of conflict and accord in distressed and nondistressed marital partners. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 49(4), 554–567. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.49.4.554>
- [22] McDaniel, B. T., & Coyne, S. M. (2016). “Technoference”: The interference of technology in couple relationships and implications for women’s personal and relational well-being. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(1), 85–98. <https://doi.org/10.1037/ppm0000065>
- [23] McDaniel, B. T., & Drouin, M. (2019). Daily technology interruptions and emotional and relational well-being. *Computers in Human Behavior*, 99, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.04.027>
- [24] McDaniel, B. T., Galovan, A. M., Cravens, J. D., & Drouin, M. (2018). “Technoference” and implications for mothers' and fathers' couple and coparenting relationship quality. *Computers in Human Behavior*, 80, 303–313. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.11.019>

- [25] McDaniel, B. T., & Wesselmann, E. (2021). "You phubbed me for that?" reason given for phubbing and perceptions of interactional quality and exclusion. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 3(3), 413–422. <https://doi.org/10.1002/hbe2.255>
- [26] Nazir, T. & Pişkin, M. (2016) Phubbing: A Technological Invasion Which Connected the World But Disconnected Humans, *International Journal of Indian Psychology*, Volume 3 (4), DIP: 18.01.195/20160304, DOI: 10.25215/0304.195
- [27] Ogan, S. & Öz Soysal, F. S. (2022). Üniversite öğrencilerinde ilişkileri sürdürme stratejilerinin yordayıcıları olarak romantik ilişki doyumu ve romantik ilişkilerde öz yeterlik. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 271-288. <https://doi.org/10.21733/ibad.988829>
- [28] Parmaksız, İ. (2022). Romantik ilişkilerde modern engel: partner sosyotelizmi (phubbing) üzerine bir derleme. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 6(11), 59-76. <https://doi.org/10.31461/ybpd.1077277>
- [29] Pollmann, M., Norman, T., & Crockett, E. (2021). A daily-diary study on the effects of face-to-face communication, texting, and their interplay on understanding and relationship satisfaction. *Computers in Human Behavior Reports*, 3. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2021.100088>
- [30] Roberts, J. A., & David, M. E. (2016). My life has become a major distraction from my cell phone: Partner phubbing and relationship satisfaction among romantic partners. *Computers in Human Behavior*, 54, 134–141. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.07.058>
- [31] Satıcı, B., & Deniz, M. E. (t.y.). Cinsiyetin Romantik İlişki Doyumu Üzerindeki Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *İlköğretim Online* 1077-1095. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419356>
- [32] Schokkenbroek, J. M., Hardyns, W., & Ponnet, K. (2022). Phubbed and curious: The relation between partner phubbing and electronic partner surveillance. *Computers in Human Behavior*, 137, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107425>
- [33] Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. An introduction. *The American psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.55.1.5>
- [34] Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>
- [35] Sun, J., ve Yoon, D. (2023). Not my fault to phub friends! individual, social, and technological influences on phubbing and its consequences. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2023(1), 4059010. <https://doi.org/10.1155/2023/4059010> <https://doi.org/10.1155/2023/4331787>
- [36] Thomas T. T., Carnelley K. B., Hart C. M. (2022). Phubbing in romantic relationships and retaliation: A daily diary study. *Computers in Human Behavior*, 137, 107398. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107398>

- [37] Vanden Abeele, M. M. P., Antheunis, M. L., & Schouten, A. P. (2016). The effect of mobile messaging during a conversation on impression formation and interaction quality. *Computers in Human Behavior*, 62, 562–569. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.04.005>
- [38] Vasquez, T. S., Moss, C., Harris, V., & Visconti, B. (2023). Are You Satisfied? Examining Positive Interaction and Satisfaction in Romantic Relationships. *Journal of Family Issues*, 45(6), 1355-1377. <https://doi.org/10.1177/0192513X231172286>
- [39] Waltman, L., Van Eck, N. J., & Noyons, E. C. M. (2010). A unified approach to mapping and clustering of bibliometric networks. *Journal of Informetrics*, 4(4), 629–635. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.07.002>
- [40] Yam F. C. (2023). The Relationship Between Partner Phubbing and Life Satisfaction: The Mediating Role of Relationship Satisfaction and Perceived Romantic Relationship Quality. *Psychological reports*, 126(1), 303–331. <https://doi.org/10.1177/00332941221144611>
- [41] Zhan, S., Shrestha, S., & Zhong, N. (2022). Romantic relationship satisfaction and phubbing: The role of loneliness and empathy. *Frontiers in psychology*, 13, 967339. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.967339>

TÜKETİM TOPLUMUNDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YANILSAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURAN OKUR

Gümüşhane Üniversitesi

hateduranokur@gumushane.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5899-2407

ÖZET

Günümüz dünyasının hâkim ekonomik sistemi olan kapitalizm ve onun kâr odaklı tüketimcilik ideolojisi sonucu dünya çapında yayılmış olan kullan-at düşüncesi temelinde şekillenen haz odaklı tüketim kültürüyle doğaya verdiği derin tahribatlar sürdürülebilirlik kavramının gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kapitalist zihniyetin sınırsız büyüme mantığı, bilim ve teknolojiyi arkasına alarak sınırlı doğayı kendi amaçları doğrultusunda kaynak olarak kullanmış, planlı eskitme ve hızlı moda endüstrisiyle tüketim kültürünün yaygınlaşmasında geleneksel medya ve yeni medyayla işbirliği yapmış, bireyleri ihtiyaç dışı tüketime yönlendirerek ekolojik bir krize sebep olmuştur. Kapitalizm bu ekolojik yıkıma “yeşil büyüme” veya “sürdürülebilir tüketim” gibi kavramlarla karşılık vermektedir. Ancak bu söylemler doğanın metalaşmasını, aşırı üretimi ve kâr odaklılığı sorgulamaktan ziyade, hızlı moda markalarının “geri dönüşümlü koleksiyonları” gibi çeşitli pratiklerle üretim-tüketim döngüsünü hızlandırarak krizi derinleştirmektedir. Ayrıca bu krizi aşma sorumluluğunu bireye yükleyerek büyük şirketlerin rolünü görmezden gelmektedir. Bu çalışma eleştirel bir bakış açısıyla kapitalist sistemin ürettiği tüketim kültürünün yapısal dinamiklerini ve sürdürülebilirlik söylemlerindeki çelişkileri ve açmazları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyolojik teoriler ışığında tüketim kültürünün yapısal dinamikleri çözümlenerek, sürdürülebilirlik söylemleriyle olan derin çelişkilerin üzerinde durulacaktır. Sonuç olarak kapitalist sistemin mantığında ve tüketim kültüründe sürdürülebilirliği sağlama pratikleri bireysel çabaların sınırları içerisinde kalmakta, sürdürülebilirlik yanilsamadan öteye gidememektedir. Toplumsal bir dönüşüm olmadan yeşil büyüme ve sürdürülebilir tüketim çözüm değil, krizin bir parçasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Kültürü, Tüketim Toplumu, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Tüketim, Toplumsal Değişim

THE ILLUSION OF SUSTAINABILITY IN CONSUMPTION SOCIETY

Assist. Prof. Hatice DURAN OKUR

Gümüşhane University

hateduranokur@gumushane.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5899-2407

ABSTRACT

Capitalism, the dominant economic system of today's world, and its profit-oriented consumerism ideology, and the deep damage it has caused to nature with its pleasure-oriented consumption culture shaped on the basis of the disposable idea that has spread worldwide, play an important role in bringing the concept of sustainability to the agenda. The unlimited growth logic of the capitalist mentality has used the limited nature as a resource for its own purposes

by taking science and technology behind its back, cooperated with traditional media and new media in the spread of consumption culture with the planned obsolescence and fast fashion industry, and caused an ecological crisis by directing individuals to consumption out of need. Capitalism responds to this ecological destruction with concepts such as “green growth” or “sustainable consumption”. However, rather than questioning the commodification of nature, overproduction and profit-orientation, these discourses deepen the crisis by accelerating the production-consumption cycle through various practices such as the “recycled collections” of fast fashion brands. It also ignores the role of large corporations by placing the responsibility for overcoming this crisis on the individual. This study aims to reveal the structural dynamics of the consumption culture produced by the capitalist system and the contradictions and dilemmas in sustainability discourses from a critical perspective. For this purpose, the structural dynamics of consumption culture will be analyzed in the light of sociological theories and the deep contradictions with sustainability discourses will be emphasized. As a result, the practices of ensuring sustainability in the logic of the capitalist system and consumer culture remain within the limits of individual efforts, and sustainability cannot go beyond illusion. Without a social transformation, green growth and sustainable consumption are not solutions, but part of the crisis.

Keywords: Consumer Culture, Consumer Society, Sustainability, Sustainable Consumption, Social Change

GİRİŞ

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden itibaren kendi hayatını sürdürebilmek için doğayı bir kaynak olarak kullanmıştır. Bu süreç 18. Yüzyılda Aydınlanma döneminin insanı merkeze koyan, akıl ve bilimsel temelli düşünce yapısıyla, bireyin doğaya hâkim olma düşüncesini doğurmuştur. Sonrasında yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerle, sanayileşmeye dayalı modern uygarlığın kurulmasıyla, kâr odaklı kapitalist sistemin üretim ve tüketim alanındaki söz sahibi konumu, bireyin doğa üzerindeki hakimiyetini ve doğayı kendi hizmeti için kullanmasını artırmıştır. Bu durum kapitalizmin ve onunla şekillenen tüketim toplumu ve kültürünün günümüze kadar ki sürecinde artarak devam etmiş, doğanın aşırı derecede tahrip olmasına hatta doğal kaynakların tükenme aşamasına gelerek, ekolojik sorunların kriz boyutuna ulaşmasına, insanoğlunun yaşamını sürdürmesine karşı bir tehdit unsuru oluşturmaya neden olmuştur. Böyle bir durumda çevresel problemlerin önlenmesi ve ekosistemin korunmasına yönelik “sürdürülebilirlik” kavramı gündeme gelmiştir. Fakat bir çözüm yolu olarak öne sürülen sürdürülebilirlik ve onunla bağlantılı “sürdürülebilir kalkınma”, “sürdürülebilir tüketim” gibi kavramlar sistemin ideolojik temellerine uygun hale getirilerek ve sistemin yapısal sorunlarını gözardı ederek sunulmuştur. Sürdürülebilirliğin kapitalist büyümeye ve sistemin devamı için gerekli olan üretim ve tüketimin sürdürülebilirliğine yönelik yeni rant alanları, yeni pazarlar açmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu nedenle kapitalizmin ideolojik temellerinin ve hayata geçen/geçirilmeye çalışılan sürdürülebilirliğin sorgulaması gerekmektedir.

Çalışmada sürdürülebilirlik kavramının kapitalist toplumsal düzende nasıl bir yansıması olduğunun eleştirel bir değerlendirmesini yapmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada ilk olarak tüketim toplumu ve tüketim kültürünün özelliklerine yer verilmiş, ardından

sürdürülebilirlik kavramı ele alınarak günümüz kapitalist toplumunun sürdürülebilirliğe karşı öne sürdüğü pratikler çeşitli örneklerle değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları olan, çok çeşitli disiplinleri ilgilendiren bir kavramdır. Bu çalışmada sürdürülebilirlik kapitalist tüketim toplumu ve tüketim kültürünün temel özellikleri çerçevesinde ele alınmıştır.

TÜKETİM TOPLUMU VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden beri hayatını sürdürebilmek için ihtiyaç temelinde tüketim eylemini gerçekleştirmektedir. Fakat tüketimin tarihsel serüvenine bakıldığında birincil ihtiyaçları giderme amacıyla yapılan tüketimden, istek ve arzuların tatmin edilmesine, bireysel ve toplumsal kimliğin ortaya koyulmasına, bireyin toplumsal tabakadaki yerinin belli edilmesine yönelik bir anlam taşıyan, bireyin tükettikleriyle diğerlerinden kendisini ayrıldığı bir yandan da bazılarına benzemeye çalıştığı bir iletişim biçimine dönüştüğü görülmektedir (Bocock, 2009; Veblen, 2005; Simmel, 2006; Baudrillard, 2014).

Günümüz toplumunda tüketimin öneminin artmasında ekonomik ve toplumsal bir düzen olan kapitalizmin etkisi yadsınamaz. Sanayi devrimiyle birlikte makineleşme sürecinde üretimde gerçekleşen dönüşümler, hızlı, ucuz ve standart ürünlerin üretilmesini sağlayan kapitalist üretim modeli olan fordizm gibi kitlesel, seri üretim sistemleri, tüketimin demokratikleşmesi olarak adlandırılan bir tüketim artışına sahne olmuştur (Ritzer, 2011; Odabaşı, 2013). Artık sadece ürünlerin üretilmesi değil üretilen ürünlerin tüketilmesi de önemli hale gelmiştir.

Ekonominin küreselleşmeye başladığı 1950'lerden sonra postfordizm olarak da adlandırılan dönemde, bireylerin kimlik, zevk ve yaşam tarzlarına yönelik esnek üretim ve tüketimde çeşitlilik artışı meydana gelmiştir (Bocock, 2009; Morley ve Robins, 2011). Bu dönem bireyler için kimliklerini, zevklerini ve hayat tarzlarını görünür kılacakları çok daha fazla ürün seçme imkânının varlığını sağlamıştır. Sürekli değişen modellere yönelik eğilim arttığı için de ürünlerin kullanım ömürleri kısalmış, model değişimi hızlanmıştır (Odabaşı, 2013, s.27). Özellikle 1980'lerden sonra ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak yaşanan dönüşümler kapitalizmin dünya çapında yayılmasını ve etkisini artırmasına neden olmuştur (Bocock, 2009, s. 40). Bununla birlikte kapitast kâr odaklı sistemin kendisini büyüyerek sürdürebilmesi için gerekli olan, üretilen ürünlerin tüketimine yönelik de bir artış küresel çapta hissedilir olmuş, yaşam tarzı haline gelen tüketim, küresel bir boyut kazanmış, bu da günümüz toplumlarının "tüketim toplumu" (Baudrillard, 2012) olarak da adlandırılmasına neden olmuştur.

Tüketim toplumu; tüketimin bireylerin gündelik hayatlarında önemli bir yere sahip olduğu, bireylerin zevklerini, kimliklerini, hayat tarzlarını tükettikleri ürünlerle karşı tarafa yansıttıkları bir toplumdur. Bu toplumda sistemin devam edebilmesi için gerekli olan ihtiyaç dışı tüketim, istek, arzu ve haz gibi duygularla temellenmiştir. Yine bu toplumda tüketim, planlı eskitme döngüsü olan moda ile şekillenmekte, markaların sembolik değerleri önemsenmekte ve lüks tüketime yönelik gösterişçi eğilimler sergilenmektedir.

Tüketim toplumunda kitle iletişim araçları, reklamlar ve internet temelli yeni iletişim teknolojileriyle bireyler tüketime yönlendirilmiş, yapay/sahte ihtiyaçlar (Marcuse, 2013) yaratılmış, tüketim bir kültür haline gelmiştir. Ayrıca tüketim katedralleri olarak da adlandırılan alışveriş merkezleri ve maddi olarak yeterli ekonomik gücü olmayan bireylerin de tüketimlerinin sürdürülmesini sağlayan kredi kartları gibi yeni tüketim araçları, bireylerin

tüketime ayarılmasında büyük rol oynamıştır (Ritzer, 2011). Tüketim başarı ve mutlulukla ilişkilendirilmiş, bireyler tükettikleri ürünlerin çokluğuyla kendilerini gerçekleştirdikleri illüzyonuna kapılmış ve adeta “tüketim kölesi” (Ivan Illich, 2002) haline gelmiştir.

Tüketim toplumu, kapitalist tüketim ideolojisi çerçevesinde şekillenmiştir. Tüketimcilik sürekli tüketme arzusu üretmeye çalışan kapitalist bir ideoloji biçimidir ve bu ideoloji istekleri ihtiyaca dönüştürerek ve bireyleri bu ihtiyaçlarını gidermek için kullan-at motivasyonu ile sorumsuzca tüketime teşvik ederek işlemektedir. Sistemin işlemesi ve tüketimin artarak devam etmesi için, bireyler sürekli yeniye, yeni olana özendirilmekte, sonu gelmeyen bir planlı eskime döngüsü içine modayla çekilmektedir. Böylelikle modanın yeni ürün ve hizmetlerin potansiyel olarak sonsuz bir akışı ortaya çıkmaktadır. Tüketimin odaklandığı nokta, moda için uygun olan ürünlerden ve nihayetinde daha fazla israftan hızlı bir biçimde kazanç elde etmeyi teşvik etmektedir (Giddens ve Sutton, 2014; Simmel, 2006). Bu doğrultuda kapitalist tüketimcilik ideolojisi çerçevesinde tüketim toplumu ve tüketim kültürü bireycilik anlayışını merkeze koyarak, hızlı bir tüketim döngüsüne girmiş, doğaya verdiği tahribatı ekolojik bir krize dönüştürmeye kadar görmezden gelmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Kârı önceleyen, sürekli büyüme odaklı üretim, tedarik ve tüketim temelinde işleyen kapitalist ekonomik ve toplumsal düzenin, meydana getirdiği ekolojik yıkımla sürdürülemez olduğu ortadadır. Bu nedenle insanoğlunun yaşamını tehdit etme derecesine gelen bu yıkımın önüne geçebilmek için sürdürülebilirlik kavramı öne sürülmüştür. Sürdürülebilirlik kavramı çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları olan, çok çeşitli disiplinleri ilgilendiren bir kavramdır. Farklı disiplinlerin bakış açılarıyla ele alındığı için üzerinde uzlaşılmış, herkesçe kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı 1970’lerin başlarında, çevre hareketinin doğuşuyla, çevrecilerin büyümenin sınırları hakkındaki tartışmalarla birlikte, artan çevresel sorunların ana akım kalkınma sorularıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini göstermeye istekli olan davranışları sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Sonrasında 1980’lerin ortalarında, özellikle 1987’de “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporla sürdürülebilirlik tartışmaların odak noktası haline gelmiş, 1980’lerden itibaren ise, özellikle 1992’de Rio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’na (UNCED) hazırlık aşamasında, bu konularda küresel akademik ve politik tartışmalarda artış yaşanmıştır (Scoones, 2007, s. 589).

Günümüzde artık çevrenin ve doğal kaynakların kendini yenilemeye zaman bulamayacak kadar hızlı kesmeden kullanıldığı ve bu doğrultuda tükenme eşiğine yaklaştığı konusunda artık genel bir görüş birliği hakimdir (Yavuz, 2010, s. 64-65). Dünya Ekonomik Forumu 2025 Risk Raporu’nda, geçen yıllara oranla biyolojik çeşitlilik kaybı, ekosistem çöküşü ve çevresel kirlilik gibi konularda daha da artış yaşandığı vurgulanmaktadır (WEF, 2025).

Sürdürülebilirlikte hem sürdürülebilir kalkınma, yeşil büyüme gibi hem de sürdürülebilir tüketim, yeşil tüketim gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirlik sınırları içerisinde sağlanmasını öngören bir modeldir. Diğer bir ifadeyle sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınma ile ekolojik dengeyi birlikte ele alarak, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gidermelerini tehlikeye atmadan, bugünkü ihtiyaçların karşılanmasına özen göstermektedir (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 64). Dünya Ekonomik

Kalkınma Komisyonu raporunda (1987) sürdürülebilir kalkınma kavramının en bilinen klasikleşmiş ve ortak kabul gören tanımı sunuldu: “Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan, bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır.” (WCED 1987, s. 43) Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde, doğal kaynakların korunması ilkesi olduğu için, sürdürülebilir tüketim olmadan sürdürülebilir kalkınma olamaz (Fuchs ve Lorek, 2004, s. 3).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (1999)’nda sürdürülebilir tüketim kavramı, “daha az tüketmekten ziyade, daha etkin bir şekilde tüketmek ve bu sayede daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak” şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda tüketimde verimlilik ve bilinçli tüketim olgusu ön plana çıkarılmıştır (Akdoğan, 2023). Lee vd. (2015, s.597) bireylere merkezi bir önem vererek, sürdürülebilir tüketimde enerji ve doğal kaynakların tüketiminde daha fazla verimlilik, atıkların en aza indirilmesi, yeşil tüketim veya çevre dostu satın alma alışkanlıkları olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle bireylerin tüketim davranışlarında, çevreye duyarlı ürünlerin satın alınması ve kullanılması yoluyla, çevreye duyarlı olmayan ürünlerin kullanımını ise reddetme, tüketimi azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme gibi uygulamalarla sürdürülebilir tüketim tanımlanmaktadır.

Doğan vd. (2015, s. 661)’lerine göre literatürde sürdürülebilir tüketim kavramıyla ilgili ikilik söz konusudur. Çünkü sürdürülebilir tüketim kavramı tanımlanırken bazen tek başına bazen de sürdürülebilir üretim kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılığın nedeni, üretimin tüketime doğal olarak bağlı olduğu, yani üretim ve tüketim kavramlarının birbirinden ayrılmaz bütünlüğüdür. Bu doğrultuda sürdürülebilir tüketim kavramındaki esas problem kavramın üretimin azaltılmasına yönelik bir gönderme yapmadığıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir tüketim, bireysel tüketimin ve/veya toplam tüketimin azaltılmasından ziyade, tüketimin farkına varma, bilinçlenme, tüketimden kaçınma ve alternatif eğilimleri fark etmeye vurgu yapmaktadır. Jackson (2014, s. 257-258) da sürdürülebilir tüketimin ne olduğu konusunda net bir tanımının ve nasıl uygulanabileceği konusunda ortak bir fikir birliğine varmanın zorluğuna vurgu yapmaktadır.

Bu tanımlar doğrultusunda sürdürülebilirliğin, kapitalist ekonomik ve toplumsal düzenin devam etmesine yönelik üretimin ve kârın azaltılmasından, doğanın metalaşmasının önlenmesinden, bireylerin istek ve hazcı tüketimlerini azaltmaktan ziyade doğada daha az tahribat yaratacak şekilde büyüme ve kalkınmanın devam etmesini, daha bilinçli daha doğa dostu bir tüketime yönlendirme olarak görülebilir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇELİŞKİLERİ

Günümüzde sürdürülebilirlikle ilgili bireysel, topluluk ve şirketler temelinde çeşitli projeler hayata geçirilmektedir. Özellikle sürdürülebilirlikte bireysel sorumlulukların ön plana çıkarıldığı, bireylerin tüketimlerini bilinçli bir tüketime yani yeşil tüketim olarak adlandırılan daha organik, içeriği temiz, doğa dostu tüketim ürünlerine yönlendirildiği, çeşitli tasarruf önerilerinin verildiği, gıda israfını önleme, ikinci el ürün kullanımı, sıfır atık gibi çeşitli farkındalık projelerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Sosyal medyada ise özellikle bireysel ve/veya topluluk olarak sürdürülebilirliğe dair profillerin oluşturulduğu, sürdürülebilirliğe karşı farkındalık oluşturma çabalarına şahit olunmaktadır. Sosyal medyada kişisel ya da topluluk olarak sürdürülebilirlik konusunda paylaşım yapanların

yanısıra influencer olarak da bilinen çok takipçili micro-ünlülerin paylaşımları da dikkat çekicidir. Influencerlar sosyal medya platformlarında ürettikleri içeriklerle takipçilerinin kendisine güven duyduğu, fikirlerini önemseydiği, ürün önerileriyle alışveriş sitelerine yönlendiren linkler verdiği ve bu yolla para kazanan kişilerdir. Influencerların kullandığı tüketim ürünleri ve lüks markalarla yaptıkları paylaşımlarıyla takipçilerinin tüketim alışkanlıklarına yön verdiği, bireyleri özendirerek tüketime teşvik ettiği ve tüketim kültürünü yaydığına dair pek çok çalışma mevcuttur. Bu kişilerden bazılarının sürdürülebilirliği teşvik eden, farkındalık oluşturmaya çalışan içerik paylaşımlarının da olduğu görülmektedir. Fakat bu tür içerikler paylaşan influencerların da “kapsül gardrop”, “10 parça kıyafet ile 15 kombin”, “organik içerikli ürünler” vs. gibi paylaşımlarıyla da linkler verdiği, aslında sürdürülebilirliği kullanarak bireyleri satın almaya, tüketime yönlendirdiği görülmektedir.

İnternet teknolojisi ve sosyal medya platformları sürdürülebilirlik hakkında farkındalık oluşturmak, etkinliklere, projelere daha çok kişinin katılmasına imkân sağlaması, geri dönüşüm, enerji tasarrufu veya plastik atıkların azaltılması gibi konularda toplumsal hareketlerin oluşturulması için verimi olarak kullanılsa da bu tür teknoloji temelli platformların kâr amaçlı büyük kapitalist şirketler olduğu ve kullanıcılarının tüketimi çerçevesinde işlediği, ekolojik tahribattaki büyük pay sahiplerinden olduğu göz ardı edilmemelidir.

Pek çok şirket ve markaların da sürdürülebilirliğe yönelik çeşitli projeleri hayata geçirdikleri görülmektedir. Örneğin iklim, sürdürülebilirlik ve su konularında farkındalık yaratmak için oluşturulan, Koton Firmasının “Şahika Ercümen x Koton Suya Saygı” isimli projesi bunlardan bir tanesidir (Aka, 2025). Fakat bu şirketin yaptıkları da sürdürülebilirliği bir pazarlama stratejisi olarak kullanmak ve sürdürülebilirlik fikirleriyle tüketicilerinin gönlünü kazanarak, ana hedefi olan kendi kazançlarının sürdürülebilirliğini sağlamaktır.

Yaşanan ekolojik krize dikkat çekmek ve buna yönelik bir çözüm arama çabasında olan ya da görünmek isteyen firma ve işletmeler de üretim ve tüketimlerinin azalmasından ziyade, doğaya daha az zarar vereceğine inandıkları uygulamaları gündeme getirmektedir (Ertürk, 2025). Sürdürülebilir moda anlayışı ile sürdürülebilirlik temalı ürünlerini piyasaya süren firmalardan biri de H&M’dir. Bu firma her zamanki malzeme ve koşullarda üretilen ürünlerine ek olarak geridönüşüm malzemeleri gibi alternatif kaynaklar ile özel olarak hazırlamış olduğu ürünleri piyasaya sunmaktadır. Bunu da hem yeni bir tüketim trendini hem de bireylerin kendilerini özel hissetmelerini sağlayacak şekilde yapmaktadır (Ertürk, 2025).

Bazı kozmetik markalarının, kendilerinden ürün alındığında ürünü alan birey adına bir ağaç dikileceği gibi çeşitli projeleri hayata geçirdikleri de görülmektedir. Hatta bu projeler, ürünü alan bireyin ürün kutusu üzerindeki karekodu okutarak kendisi adına dikilecek ağacın cinsini, dikileceği yeri seçebilme gibi çeşitli kişiselleştirilmiş fikirlerle bireylerin tüketimlerini sürdürmelerini amaçlamaktadır. Bu tür markaların yaptıkları projeler aslında doğaya verdikleri zararları durdurmak niyetinden ziyade doğaya verdikleri zarardan dolayı bir özürden öteye gidememektedir. Sonuçta marka tüketiciyi etik değerlere sahip olduğunu, doğaya duyarlı olduğunu gösterme, marka itibarını koruma, ürünü alan bireylerin vicdanlarını rahatlatma niyetiyle tüketimlerini sürdürebilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin ve markaların asıl amacı çevre dostu malzemelerin kullanılması ve geri dönüştürülebilir ürünlerin tasarımı vb. gibi sürdürülebilir pazarlama stratejileriyle, marka imajlarını koruyarak, tüketicileriyle olumlu ilişkiler geliştirmek ve onların tüketimlerini

devamlı kılarak kârlarını artırmaktır. Bu anlamda şirket ve markaların diğerleriyle rekabet etmelerinde sürdürülebilirliği bir araç olarak kullandıkları söylenebilir.

Sürdürülebilirlikle öne sürülen kavram ve uygulamalar, sistemin içinde kalarak ve yine sistemin kendisi tarafından üretilen çözümler olmaktadır. Örneğin, elektrik enerjisini az tüketen ürünler, sistemin kendisi tarafından üretilmekte ve medya yoluyla kitlelere yeni bir tüketim ürünü olarak sunulmaktadır. Ekolojik bir yaşamı niteleyen glutensiz, laktozsuz, organik yiyecekler veya A+(plus) olarak adlandırılan elektrikli aletler gibi ürünlerin olduğu reklamlarda gösterilen evler üst sınıf olarak resmedilmektedir. Bir yaşam tarzı olarak sunulan bu ürünlerin fiyatları ise sıradan ürünlere göre çok daha yüksek olmakta ve daha çok belirli bir topluluğu hedefleyerek pazarlanmaktadır (Aydoğan Boschele, 2020).

SONUÇ

Kapitalist sistemin bir çözüm yolu olarak öne sürdüğü sürdürülebilirlik ve onunla bağlantılı “yeşil büyüme”, “sürdürülebilir tüketim” gibi kavramlar sistemin ideolojik temellerine uygun hale getirilerek ve sistemin yapısal sorunlarını göz ardı ederek sunulmaktadır. Sürdürülebilirliğin kapitalist büyümeye ve sistemin devamı için gerekli olan üretim ve tüketimin sürdürülebilirliğine yönelik yeni pazarlar açtığı ve doğayı metalaştırmanın yeni yollarını bulmaya yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca kapitalist sistemin mantığında ve tüketim kültüründe sürdürülebilirliği sağlama pratikleri bireysel çabaların sınırları içerisinde kalmakta, sürdürülebilirlik yanılısamadan öteye gidememektedir.

Bireylerin ya da toplulukların sürdürülebilirlikle ilgi yaptıkları projeler, etkinlikler, paylaşımlar farkındalık oluşturmak için çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Bireysel çabalarla kapitalist sistemin verdiği tahribatlar durdurulamaz ve önlenemez. Bu nedenle tüm canlı yaşamını etkileyen toplumsal sorunun çözümünde tüm taraflara önemli sorumluklar düşmektedir.

Toplumsal bir dönüşüm olmadan yeşil büyüme ve sürdürülebilir tüketim çözüm değil, krizin bir parçasıdır. Bu nedenle yaşadığımız dünyanın araçsal akıl temelinde insanların refahını artırma amacıyla metalaşması sonucu yaşanamaz hale gelmesine neden olan kapitalizmin ideolojik temellerinin ve hayata geçen/geçirilmeye çalışılan sürdürülebilirliğin sorgulaması ve bu ekolojik krize yönelik çözüm önerilerinin bu temellerden yola çıkılarak sunulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aka, L. B. (2025). İklim değişikliği ve dijitalleşme bağlamında Koton’un suya saygı projesi üzerine bir inceleme. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 11(1), 137-143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14751547>
- Akdoğan, L. (2023). Sürdürülebilir tüketim: Kavramsal bir çalışma, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 43–53.
- Aydoğan Boschele, F. (2020). Sürdürülebilirlik, tüketim ve medya, *İnsan&İnsan*, 7*(26), 11–23. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.757873>
- Baudrillard, J. (2012). Tüketim Toplumu. Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2014). Nesneler Sistemi (O. Adanır & A. Karamollaoğlu, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Bocock, R., (2009). Tüketim (İ. Kutluk, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Doğan, O., Bulut, Z. A. & Çımrın Kökalan, F. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 659–678.
- Ertürk, E. (2025). Tüketim toplumu ve sürdürülebilirlik: Ekolojik moda düşüncesine yönelik kampanyaların göstergebilimsel analizi, *ODÜ Sobiad*, 15(1), 227–255. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1424243>
- Fuchs, D. A., & Lorek, S. (2004). *Sustainable Consumption: Political Debate and Actual Impact*. (SERI; No. 4). SERI Background. 1-29.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar* (A. Esgin, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Illich, I. (2002). Tüketim Köleliği. Pınar Yayınları.
- Jackson, T. (2014). Sustainable consumption. G. Atkinson, S. Dietz, E. Neumayer, & M. Agarwala (Eds.), *Handbook of sustainable development*. 254-268. Edward Elgar Publishing, <http://www.communita.com.br/assets/handbookofsustainabledevelopment.pdf>
- Karalar, R., & Kiracı, H. (2011). Çevresel sorunlara karşı bir çözüm önerisi olarak sürdürülebilir tüketim düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 63-76.
- Lee, C. K., Levy, D. S., & Yap, C. S. F. (2015). How does the theory of consumption values contribute to place identity and sustainable consumption?. *International Journal of Consumer Studies*, 39(6), 597–607. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12231>
- Marcuse, H. (2013). Özgürlük Üzerine Bir Deneme (S. Soysal, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Morley, D., & Robins, K. (2011). *Kimlik Mekânları* (E. Zeybekoğlu, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Odabaşı, Y. (2013). Tüketim Kültürü Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma. Sistem Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2011). Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek. Ayrıntı Yayınları.
- Scoones, I. (2007). Sustainability. *Development in Practice*, 17(4–5), 589–596. <https://doi.org/10.1080/09614520701469609>
- Simmel, G. (2006). *Modern Kültürde Çatışma* (T. Bora, N. Kalaycı, & E. Gen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. Babil Yayınları.
- World Commission on Environment and Development, (1987). *Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- World Economic Forum. (2025). Küresel risk raporu. Erişim 20 Nisan 2025, <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2025/digest/>
- Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.

UZUN DÖNEMLİ EĞİLİMİN TAKINTILI TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN MEDENİ DURUM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT

Tarsus Üniversitesi, sbozyigit@tarsus.edu.tr,

ORCID No:0000-0002-0951-3588

ÖZET

Uzun dönemli eğilim Hofstede'nin kültürel boyutlarından birisidir. Bu boyuta göre, bireyler için geleceğe uyum sağlamak önemlidir. Geleneklere sıkı sıkıya bağlılık yerine değişime önem verme, tutumluluk ve azim ön planda tutulmaktadır. Uzun dönemli eğilime sahip bireylerde sosyal harcama ve tüketim yerini tasarrufa bırakmıştır. Bu bireylerin yüksek düzeyde öz kontrole sahip olduğu, gelecekteki hedefleri için plan yaptığı, ihtiyaç duyulan ve faydacı ürünleri satın alma olasılıklarının yüksek olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda uzun dönemli eğilimin tüketim davranışları ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Takıntılı tüketim ise tekrarlayan, karşı konulamaz ve baskın ürün satın alma dürtüleri nedeniyle yapılan bir tüketim davranışı biçimidir. Takıntılı tüketim davranışına sahip tüketicilerin anlık ve gereksiz harcamalara meyilli oldukları saptanmıştır. Ek olarak hem uzun dönemli eğilim hem de takıntılı tüketim medeni duruma göre değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı da uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim davranışı üzerindeki etkisini medeni durum bağlamında ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemi Türkiye'de yaşayan 18 yaş ve üstü 187 tüketici oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında online anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın takıntılı tüketim ve uzun dönemli eğilim olmak üzere iki değişkeni mevcuttur. Uzun dönemli eğilimi ölçmek için Bearden vd. (2006) tarafından geliştirilen geleneksel (4 ifade) ve planlı olma (4 ifade) olmak üzere toplamda iki alt faktör ve 8 ifadeden oluşan "Uzun Dönemli Eğilim Ölçeği", takıntılı tüketimi ölçmek için de 6 ifadeden meydana gelen Ridgway vd. (2008) tarafından oluşturulan "Takıntılı Tüketim Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde doğrulayıcı faktör analizi ve sonrasında yapısal eşitlik modeli tercih edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli medeni durum değişkeni üzerinden grup temelli olarak yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre evli tüketicilerde geleneksel ve planlı olma takıntılı tüketimi etkilemezken, bekar tüketicilerde geleneksel olma takıntılı tüketimi olumlu olarak etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler : Uzun Dönemli Eğilim, Takıntılı Tüketim, Medeni Durum

1. GİRİŞ

Son zamanlarda bireyler farklı nedenlerle tüketim davranışında bulunmaktadır. Tüketim amaç olmaktan çıkarak araç haline gelmiştir. Bireyler ihtiyaçları olmayan ürünleri satın alarak gereksiz tüketim yapmaktadırlar. Bu bağlamda takıntılı tüketim de arzu edilmeyen tüketim davranışlarından bir tanesidir. Çünkü takıntılı tüketimde tüketiciler karşı konulamaz bir satın alma dürtüsü hissetmektedirler. Ek olarak takıntılı tüketim, ‘uygunsuz, genellikle aşırı ve dürtüsel olarak tüketmeye yönlendirilmiş görünen bireylerin yaşamlarını açıkça bozucu’ bir tüketici davranışına karşılık gelmektedir (Faber vd.,1988:99). Maraz vd. (2016:409) takıntılı tüketimin bir rahatsızlık olduğunu, hem bilişsel hem de davranışsal bileşenlerin bozukluğun edinilmesinde, gelişmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynadığını belirterek takıntılı tüketimde uyumsuz alışveriş dürtülerinin; zaman alıcı, sosyal veya mesleki işleyişe önemli ölçüde müdahale eden veya finansal sorunlara yol açan satın alma kaygıları veya davranışları tarafından belirgin sıkıntıların yaratılmasının mevcut olduğunu belirtmektedir.

Takıntılı tüketimde satın alma rahatlatma ve hazla birlikte gelmekte ancak harcama davranışının uygunsuzluğu ve olumsuz sonuçları nedeniyle satın alma sonrası pişmanlık ve suçluluk duygusu hissedilmekte, ek olarak satın alınan ürünler nadiren kullanılmakta veya hiç kullanılmamaktadır (Müller vd.,2015:132). Alanyazında birçok çalışma takıntılı tüketimin altında yatan nedenlerin düşük öz saygı veya tehdit edici özerklik, olumsuz duygular ve kişiliğin olumsuz özellikleri olduğu konusunda hem fikir olup takıntılı tüketimi çatışan uzun dönemli hedefler (örneğin, para biriktirme, işe yaramaz ürünler satın almama) ile kısa dönemli hedefler (örneğin, ihtiyaçların anında tatmin edilmesi, satın alma sürecinin kendisinden zevk alma) arasındaki bir savaş olarak görmektedir (Unger vd.,2018:526).

Değerler de takıntılı tüketimi etkilemektedir. Çünkü değerler, bireylerin davranışlarına yön veren önemli unsurlardan birisidir. Arieli vd, (2019:232) değerlerin bireylerin hayatlarında yol gösterici ilkeler olarak hizmet eden geniş, durum ötesi, arzu edilen hedefler olarak tanımlandığını, böylelikle de değerlerin bireylerin seçimleri ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu dile getirmektedir. Değerler kültürden kültüre değişim göstermektedir. Kültürel değerler ile ilgili en bilinen çalışmalardan biri Hofstede’ye aittir. Hofstede 1970’li yıllarda IBM çalışanlarına uyguladığı anketler vasıtasıyla kültürel boyutları tanımlamıştır. Bu boyutlardan bir tanesi de uzun dönemli eğilim boyutudur.

Guo ve Huang (2024:111) uzun dönemli eğilimin hakim olduğu bir kültürde, gelecek için planlama yapmaya vurgu yapıldığını, kısa dönem odaklı kültürde ise bireyin anlık ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin etmenin daha önemli olduğunu, oysa uzun dönem odaklı toplumlarda bunların bastırıldığını ve tatmin arayışının geciktirildiğini ifade etmektedir. Uzun dönemli eğilime sahip kültürler geleceğe yönelik davranışları, tutumluluğu ve hoşgörüyü vurgularken, kısa dönemli eğilime önem veren kültürler geçmiş ve mevcut davranışlara odaklanmaktadır (Karamustafa vd.,2016:225).

Çizelge 1. Kısa- Uzun Dönemli Eğilimin Özellikleri

Kısa Dönemli Eğilim	Uzun Dönemli Eğilim
Hayattaki en önemli olaylar geçmişte meydana gelmiştir veya şu anda gerçekleşmektedir.	Hayattaki en önemli olaylar gelecekte gerçekleşecektir.
Kişisel istikrar ve istikrar: İyi bir birey her zaman aynıdır. İyi ve kötü hakkında evrensel kurallar vardır.	İyi bir birey koşullara uyum sağlar, İyi ve kötü olma koşullara bağlıdır.
Gelenekler dokunulmazdır.	Gelenekler değişen koşullara uyum sağlayabilir.
Aile hayatı zorunluluklarla yönlendirilir.	Paylaşılan görevler tarafından yönlendirilen bir aile hayatı vardır.
Ülkeyle gurur duyulması beklenir.	Diğer ülkelerden öğrenmeye çalışmak önemlidir.
Başkalarına hizmet etmek önemli bir hedeftir.	Tutumluluk ve azim önemli hedeflerdir.
Sosyal harcama ve tüketim ön plandadır.	Büyük tasarruf teklifi, yatırım için mevcut fonlar mevcuttur.
Öğrenciler başarıyı ve başarısızlığı şansa bağlar.	Öğrenciler başarıyı çabaya, başarısızlığı ise çaba eksikliğine bağlar.

Kaynak: Hofstede, 2011:15

Çizelge 1’de kısa ve uzun dönemli eğilimin özellikleri sunulmuştur. Kısa dönemli eğilimde geçmiş ve şimdi, gelenekler, aile hayatının önemi, sosyal harcama ve tüketim ön planda iken, uzun dönemli eğilimde gelecek, değişim, tutumluluk, azim ve tasarrufa değer verilmektedir. Bu çizelgede uzun dönemli eğilimin hem tüketim hem de aile hayatı ile ilişkisine değinildiği görülmektedir. Bearden vd. (2006:8) uzun dönemli eğilimin bireysel bakış açıları, değerler, mesleki hedefler, ilgi alanları veya paranın nasıl harcanacağı gibi konulardaki kararları yönlendirdiği için satın alma eğilimlerinde farklılık gösterebileceğini, bu nedenle takıntılı tüketim üzerinde bir etkisinin olabileceğini dile getirmektedir. Oysaki Karamustafa vd. (2016) kültürel değerlerin harcamaları etkilemesi ile ilgili yaptığı çalışmalarında uzun dönemli eğilim ile bir ailenin ortalama haftalık gıda harcaması arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. Kwak vd. (2006:64) ise yüksek uzun dönemli eğilime sahip olan kültürlerde ısrar ve sebatın değerli olduğunu, "iyi" bireylerin tutuma önem verdiğini belirtip bu değerın dürtüsel ve takıntılı tüketim davranışı üzerinde bir etkiye sahip olabilecek toplumsal normlar olduğunu vurgulamaktadır. Wang ve Zhai (2022:3) takıntılı tüketim eğilimine sahip tüketicilerin yoğun bir şekilde maceraya, duyum arayışına, duygusal heyecana veya alışverişin hedonik hedefine odaklandığını, olumsuz duygularıyla başa çıkmak için biraz eğlence aradıklarını, mevcut duyguları daha fazla önemsediklerini, bu nedenle, bu tüketicilerin büyük olasılıkla düşük düzeyde öz kontrole ve düşük düzeyde uzun dönemli eğilime sahip olduklarını ifade etmektedir.

Alanyazında uzun dönemli eğilim ile takıntılı tüketim arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Bearden vd. (2006) Amerikalı ve Japon tüketicilerin uzun dönemli eğilimleri ile takıntılı tüketimleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, uzun dönemli eğilimin gelenek ve planlama boyutlarından oluştuğunu ve her iki kültürde de sadece planlama alt faktörünün takıntılı tüketimi olumsuz etkilediğini saptamıştır. Wang ve Zhai

(2022) çalışmalarında Çinli katılımcıların Amerikalı katılımcılardan daha uzun dönemli plan yaptığını, Amerikalı tüketicilerde, uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim üzerinde etkisinin olmadığını ancak Çinli tüketicilerde uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim üzerinde önemli derecede olumsuz bir etki gösterdiğini, uzun dönemli eğilimi bulunan bireylerin yüksek düzeyde öz kontrole sahip olduğunu ve gelecek hedefleri için plan yaptığını, uzun dönemli eğilime haiz bireylerin gerçek veya faydacı ihtiyaç için olan ürünleri satın alma olasılığının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Wang ve Chapa (2023) ABD ve Çinli tüketicilerin uzun dönemli eğilimleri ile dürtüsel satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, uzun dönemli tüketimin her iki kültürde de dürtüsel satın alma davranışını olumsuz etkilediğini tespit etmiştir.

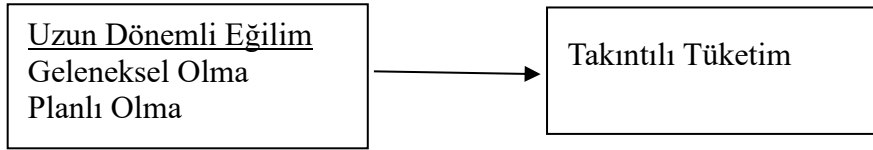
Uzun dönemli eğilim ve takıntılı tüketim medeni duruma göre de farklılık göstermektedir. Lejoyeux vd. (2007) takıntılı tüketim eğilimine sahip depresif tüketicilerin genellikle evli olduğunu ve çoğu durumda, kocalarının parasını harcayıp onları finansal destek olarak gördüklerini, Ünal ve Savcı (2024) ise online takıntılı tüketim eğiliminin medeni duruma göre anlamlı derecede farklılık gösterdiğini, bekar tüketicilerin evli olanlara göre daha yüksek takıntılı tüketim eğilimine sahip olduğunu saptamıştır. Salim vd. (2017) Hindistan'da Öz Yardım Grubu üyesi olan kadınlarla yaptığı çalışmada evli kadınların bekarlara oranlara uzun dönemli eğilim seviyelerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Guo ve Huang (2024) çalışmasında kişisel özgürlükten fedakarlık etmek ve daha fazla sorumluluk üstlenmek anlamına gelse bile Çinlilerin evliliği hayatın önemli bir parçası olarak gördüğünü, evliliğin yaşam planının parçası olarak dahil edilmesi ve duygusal ihtiyaçlarda tatmini erteleme kabul edilmesinin güçlü bir uzun dönemli eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir.

Pazaryerinin artan küreselleşmesiyle birlikte, akademisyenler tüketici davranışı bağlamında kültürel özelliklerin önemini uzun zamandır kabul etmektedir. Malları ve hizmetleri kültürler içinde ve arasında başarılı bir şekilde pazarlamak için işletmelerin müşterilerin uzun dönemli eğilimini daha iyi anlamaları gerekmektedir (Hassan vd.,2011:84). Çünkü, kültürel boyutların ve kişisel değerlerin takıntılı satın alma üzerindeki etkisini anlamak takıntılı satın alma davranışını tahmin etmede önemlidir (Wang ve Zhai 2022:175). Alanyazın tarandığında uzun dönemli eğilim ile takıntılı tüketim arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışmanın (Bearden vd.,2006; Kwak vd.,2006; Wang ve Zhai,2022) olduğu görülmüştür. Ek olarak medeni durum değişkeninin takıntılı tüketim ve uzun vadeli eğilime göre farklılaştığını saptayan çalışmaların (Lejoyeux vd.,2007; Salim vd.,2017; Ünal ve Savcı,2024; Guo ve Huang,2024) olduğu da anlaşılmıştır. Ancak uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim üzerindeki etkisini medeni durum değişkenine göre inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim üzerindeki etkisini medeni durum bağlamında ortaya çıkartmaktır. Araştırmanın sonuçlarının hem tüketici davranışları alanyazınına hem de hedef kitlesindeki tüketicilerin tüketim davranışlarını etkileyen faktörleri bilmek isteyen işletmelere faydalı olacağı umulmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın evreni Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üstü tüketicilerdir. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için araştırma örneklem üzerinden yapılmıştır. Sosyal medya platformları kullanılarak kolayda örneklem yöntemi ile katılımcılara ulaşılmıştır. Örneklem sayısı 187’dir. Hair vd. (2014:172) örneklem sayısının mevcut ifade sayısının 15 veya 20 katı olmasını tavsiye ederken, Acar Güvendir (2022:40) ve Hinkin (2005:169) örneklem sayısının ifade sayısının 10 katı olmasının yeterli olduğunu belirtmektedir. Araştırma için tercih edilen iki ölçekte toplam 14 ifade bulunmaktadır. Bu nedenle örneklem sayısının yeterli olduğu düşünülmektedir.

Verilerin toplanmasında online anket yöntemi kullanılmıştır. Anket iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda kullanılan ölçeklerle ilgili ifadeler, ikinci kısımda ise demografik sorular yer almaktadır. Araştırmanın takıntılı tüketim ve uzun dönemli eğilim olmak üzere iki değişkeni mevcuttur. Uzun dönemli eğilimi ölçmek için Bearden vd. (2006) tarafından geliştirilen geleneksel (4 ifade) ve planlı olma (4 ifade) olmak üzere toplamda iki alt faktör ve 8 ifadeden oluşan “Uzun Dönemli Eğilim Ölçeği”, takıntılı tüketimi ölçmek için de 6 ifadeden meydana gelen Ridgway vd. (2008) tarafından oluşturulan “Takıntılı Tüketim Ölçeği” kullanılmıştır.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan değişkenler ve alanyazın taraması göz önünde bulundurularak Görsel 1’deki model, modele uygun olacak şekilde de aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur. Hipotezler medeni durum göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

H1: Evli tüketicilerin geleneksel olma eğilimi takıntılı tüketimi etkilemektedir.

H2: Evli tüketicilerin planlı olma eğilimi takıntılı tüketimi etkilemektedir.

H3: Bekar tüketicilerin geleneksel olma eğilimi takıntılı tüketimi etkilemektedir.

H4: Bekar tüketicilerin planlı olma eğilimi takıntılı tüketimi etkilemektedir

Anketler 15 Şubat- 25 Nisan 2024 tarihleri arasında uygulanmıştır. Toplamda 215 anket toplanmış, anketler analize dahil edilmeden önce yapılan Mahalonobis analizi sonucu 28 anket analizden çıkartılmış ve sonuçta analizler 187 anket üzerinden yapılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde doğrulayıcı faktör analizi ve sonrasında yapısal eşitlik modeli tercih edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli medeni durum değişkeni üzerinden grup temelli olarak uygulanmıştır.

Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak adına öncelikle anket pazarlama ve araştırma alanında uzman olan iki akademisyene gösterilerek kapsam, 25 tüketici ile ön test yapılarak görünüş geçerliği sağlanmıştır. Gelen geri bildirimlere göre ankette gerekli düzenlemeler yapılarak ankete son şekli verilmiştir. Son olarak yapılan faktör analizi ile de yapısal geçerlik sağlanmıştır. Güvenirlik içinse Cr. Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Tüm ölçek ifadelerinin Cr. Alfa değeri 0,856’dır. Ek olarak her bir alt faktörün Cr. Alfa katsayısı ilgili çizelgelerde

belirtmiştir. Uzunsakal ve Yıldız (2018:19), bir ölçeğin güvenilir olabilmesi için Cr. Alfa değerinin en az 0,60, yüksek güvenilirlik içinde 0,80 ve üzeri değerde olması gerektiğini dile getirmektedir. Tüm yapılanlar neticesinde araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik şartlarını taşıdığı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu kısmında öncelikle demografik özellikler çizelgesi, daha sonra da doğrulayıcı faktör ve yapısal eşitlik modeli analizi ile ilgili çizelgeler sunulmuştur.

Çizelge 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%
Kadın	100	53,5	18-28	60	32,1
Erkek	87	46,5	29-38	69	36,9
Toplam	187	100	39-48	34	18,2
			49 ve üstü	24	12,8
			Toplam	187	100
Aylık Kişisel Geliri	n	%	Eğitim Düzeyi	n	%
17002 TL ve altı	28	15,0	İlkokul	4	2,1
17003-34004 TL	37	19,8	Ortaokul	12	6,4
34005-51007 TL	46	24,6	Lise	40	21,4
51008-68010 TL	32	17,1	Ön Lisans	34	18,2
68011-85013 TL	15	8,0	Lisans	65	34,8
85014-102015 TL	20	10,7	Lisansüstü	32	17,1
102016-119018 TL	4	2,1	Toplam	187	100
119019 TL ve üstü	5	2,7			
Toplam	187	100			
Çalışma Durumu	n	%	Medeni Durum	n	%
Kamuda Çalışıyor	79	42,2	Evli	87	46,5
Özelde Çalışıyor	33	17,6	Bekar	100	53,5
Serbest Meslek	20	10,7	Toplam	187	100
Ev Hanımı	9	4,8			
Öğrenci	27	14,4			
Çalışmıyor	19	10,1			
Toplam	187	100			

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri Çizelge 2’de sunulmuştur. Çizelge 2’ye göre katılımcıların %53,5’i kadın, %46,5’i erkektir. %36,9 katılımcı 29-38, %32,1 ise 18-28 yaş aralığında bulunmaktadır. Katılımcıların %24,6’sının geliri 34005-51007 TL iken, %19,8’i 17003-34004 TL gelire sahiptir. %34,8 katılımcı lisans mezunu iken, %21,4 lise mezunudur. Katılımcıların %42,2’si kamuda, %17,6’sı özel sektörde çalışmaktadır. Son olarak katılımcıların %53,5’i bekadır.

Çizelge 3. Takıntılı Tüketim Ölçeğinin Uyum Değerleri

Ölçekler	X ²	DF	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
Takıntılı Tüketim	0,378	2	0,189	0,999	1,000	0,00
İyi Uyum Değerleri			≤3	≥0,90	≥0,97	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	0,06-0,08

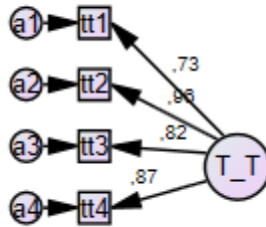
Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

Çizelge 3'e göre takıntılı tüketim ölçeğinin uyum değerleri iyi uyum değerleri sınırları içerisinde. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu yukarıda sunulan uyum değerlerine ulaşmak için ölçekten tt5 ve tt6 ifadeleri çıkartılmıştır.

Çizelge 4. Takıntılı Tüketim Ölçeğinin Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	Kod	Ort.	Fak. Ort.	Fak. Yüğü	Cr. Alfa
Takıntılı Tüketim (T_T)	1.Dolabımın içinde açılmamış alışveriş poşetleri var.	tt1	2,62	2,64	0,733	0,909
	2.Başkaları beni bir alışverişkolik olarak görebilir.	tt2	2,50		0,964	
	3.Hayatımın büyük bir kısmı bir şeyler satın almak üzerine kuruludur.	tt3	2,80		0,821	
	4.İhtiyacım olmayan şeyleri satın alıyorum.	tt4	2,64		0,869	

Çizelge 4'te takıntılı tüketim ölçeğinin ifadelerine ait ortalama, faktör yükü ve Cr. Alfa değerleri sunulmuştur. Alanyazında ifadelerin faktör yüklerinin kaç olması gerektiği konusunda farklı fikirler olmasına rağmen Hinkin (2005:170) en sık kullanılan değerin 0,40 olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle araştırmada faktör yükü alt sınırı olarak 0,40 değeri belirlenmiştir. Takıntılı tüketim faktörüne ait ifadelerin faktör yükleri 0,733-0,964 arasında değişmektedir. Faktörünün ortalaması 2,64 iken, Cr. Alfa değeri 0,909'dur. Görsel 2'de takıntılı tüketim ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizini gösteren şekli sunulmuştur. Görselden de görüldüğü gibi ölçekten tt5 ve tt6 ifadeleri çıkartılmıştır.

Görsel 2. Takıntılı Tüketim Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çizelge 5. Uzun Dönemli Eğilim Ölçeğinin Uyum Değerleri

Ölçekler	X ²	DF	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
Uzun Dönemli Eğilim	12,717	8	1,590	0,979	0,982	0,056
İyi Uyum Değerleri			≤3	≥0,90	≥0,97	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	0,06-0,08

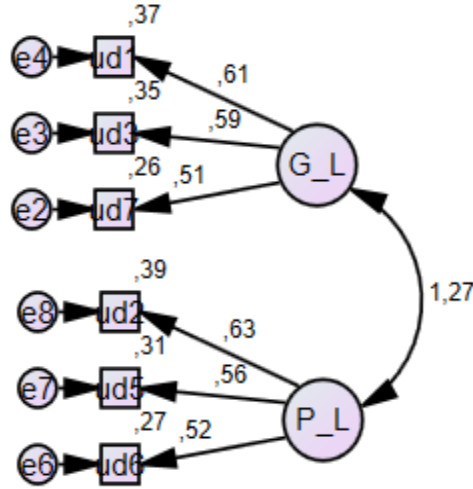
Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

Çizelge 5'te görüldüğü üzere uzun dönemli eğilim ölçeğinin uyum değerlerinin çoğunluğu iyi uyum değerleri kapsamı dahilindedir. Ölçekten ud4 ve ud8 ifadeleri çıkartılmıştır.

Çizelge 6. Uzun Dönemli Eğilim Ölçeğinin Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	Kod	Ort .	Fak. Ort	Fak. Yüğü	CR. Alfa
Geleneksel Olma (G_L)	1.Geleneğe saygı benim için önemlidir.	ud1	3,84	3,72	0,611	0,731
	3.Aile mirası benim için önemlidir.	ud3	3,81		0,591	
	7.Geleneksel değerler benim için önemlidir.	ud7	3,52		0,511	
Planlı Olma (P_L)	2.Uzun dönemli plan yapıyorum.	ud2	3,60	3,74	0,627	0,629
	5.Gelecekte başarılı olmak için çok çalışıyorum.	ud5	4,06		0,556	
	6.Gelecekteki başarı için bugünün eğlencesinden vazgeçmeyi düşünmüyorum.	ud6	3,56		0,521	

Çizelge 6’da görüldüğü üzere uzun dönemli eğilim ölçeği geleneksel ve planlı olma olmak üzere iki alt faktörden oluşmaktadır. Geleneksel olma alt faktörünün faktör yükleri 0,511-0,611; planlı olmanınkiler ise 0,521-0,627 arasında değişmektedir. Alt faktörlere ait Cr. Alfa değerleri sırasıyla 0,731 ve 0,627’dir. Ek olarak ölçeğe ait ortalamalar sırasıyla 3,72 ile 3,74’dür. Görsel 3’ten de uzun dönemli eğilim ölçeğinden ud4 ve ud8 ifadelerinin çıkartıldığı görülmektedir.

Görsel 3. Uzun Dönemli Eğilim Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çizelge 7. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum Değerleri

Ölçekler	χ^2	Df	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
Uyum Değerleri	86,000	64	1,344	0,920	0,974	0,043
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	$\geq 0,90$	$\geq 0,97$	$\leq 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			$\leq 4-5$	0,89-0,85	$\geq 0,90$	0,06-0,08

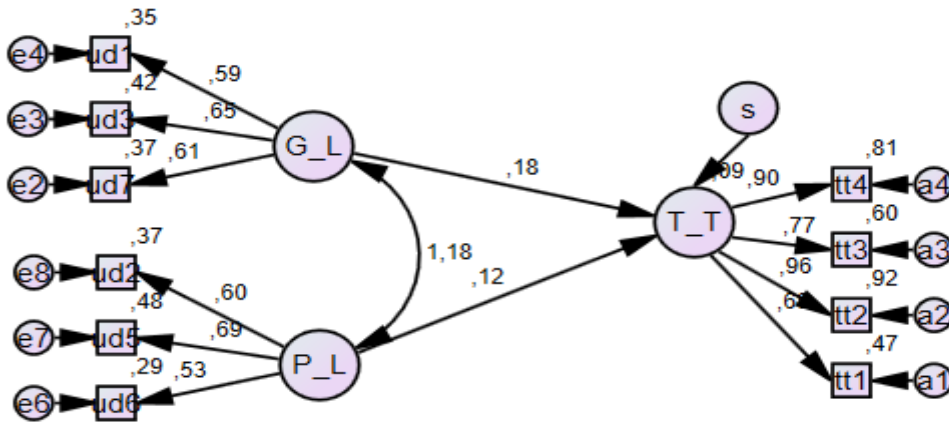
Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

Çizelge 7’de araştırmanın yapısal eşitlik modeli sunulmuştur. Modelin uyum değerleri iyi uyum değerleri sınırları içerisinde.

Çizelge 8. Evli Tüketiciler İçin Yapısal Eşitlik Modeli Katsayıları

Grup	Değişkenler	Standardize b	Standart hata	p	R ²
Evli	Geleneksel Olma-Takıntılı Tüketim	0,176	0,552	0,500	0,093
	Planlı Olma-Takıntılı Tüketim	0,117	0,475	0,655	

Çizelge 8’e göre evli tüketicilerde ne geleneksel ne de planlı olma eğilimi takıntılı tüketimi etkilememektedir. H1 ve H2 hipotezleri desteklenmemiştir. Görsel 4’te evli tüketiciler için yapılan yapısal eşitlik modeli sunulmuştur.

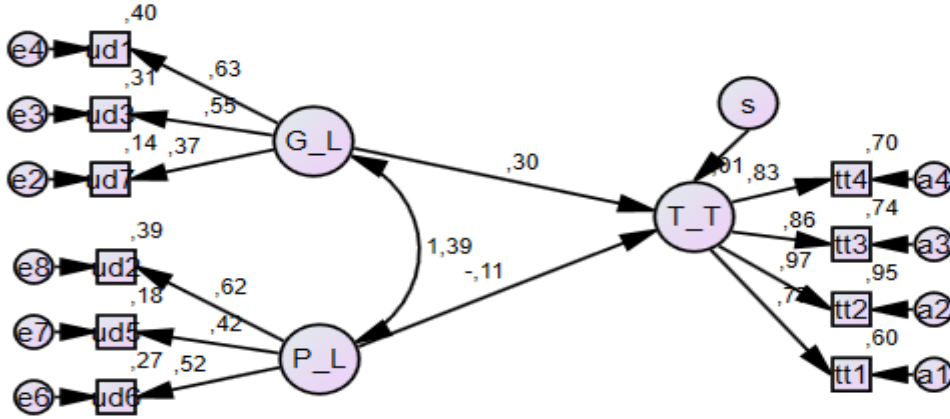
Görsel 4. Evli Tüketiciler İçin Yapısal Eşitlik Modeli

Çizelge 9. Bekar Tüketiciler İçin Yapısal Eşitlik Modeli Katsayıları

Grup	Değişkenler	Standardize b	Standart hata	p	R ²
Bekar	Geleneksel Olma-Takıntılı Tüketim	0,299	0,273	0,044	0,008
	Planlı Olma-Takıntılı Tüketim	-0,114	0,243	0,444	

Çizelge 9’dan bekar tüketicilerde sadece geleneksel olma eğiliminin takıntılı tüketimi olumlu etkilediği anlaşılmaktadır. Böylelikle H3 hipotezi desteklenmiş, H4 ise desteklenmemiştir. Etki her ne kadar olumlu olsa da R² değerinin çok düşük olduğu gözlemlenmektedir. Moksony

(1999:137) sosyal araştırmacıların R^2 katsayısına verdiği önemin haklı görünmediğini, bu değerlerin popüler olmasının gerçek başarısından ziyade retorik değerinden kaynaklandığını belirtip düşük R^2 değerinin bağımlı değişkeni açıklayan başka bağımsız değişkenlerin olduğu anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Görsel 5'te bekar tüketiciler için yapısal eşitlik modeli sonuçları gösterilmiştir.

Görsel 5. Bekar Tüketiciler İçin Yapısal Eşitlik Modeli

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Son zamanlarda bireylerin ihtiyaçları olsun olmasın birçok ürün satın aldığı, bu bağlamda satın alma dürtülerini kontrol edemedikleri görülmektedir. İhtiyaç dışı satın alma davranışı çeşitli nedenlerle yapılmaktadır. Hatta bazı durumlarda bu davranış bireylere rahatsızlık veren bir davranış bozukluğu halini almaktadır. Takıntılı tüketim de bu tarz bir davranış bozukluğudur. Çünkü takıntılı tüketimde kronikleşmiş, satın alınan üründen çok satın alma sürecine odaklanılmış, satın alınan ürünlerin genellikle kullanılmadığı ve satın alma sonrası pişmanlığın yaşandığı bir durum söz konusudur (Lejoyeux ve Weinstein,2010:248).

Takıntılı tüketim çeşitli nedenlerle yapılmaktadır. Bu nedenlerden bir tanesi de bireylerin sahip olduğu değerlerdir. Bu noktada kısa ve uzun dönemli eğilimlerin takıntılı tüketim ile ilişkisinin olduğu görülmektedir. Hatta Bearden vd. (2006:464) takıntılı tüketimin satın alma kararlarından önce sınırlı bir düşünmeden ibaret olduğunu, kısa dönemli eğilimli bireylerin satın alma kararlarının gelecekteki sonuçlar düşünülmeden daha acil arzulara dayanarak verildiğini, buna karşılık, uzun dönemli eğilimli bireylerin büyük satın alımlar yapmadan önce "önceden planlama" olasılığının daha yüksek olduğunu ve anlık arzular tarafından daha az cezbedildiklerini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın amacı da uzun dönemli eğilimin takıntılı tüketim üzerindeki etkisini medeni durum bağlamında ortaya çıkartmaktır. Araştırmada bu etki medeni durum değişkenine göre incelenmiştir. Çünkü hem takıntılı tüketimin hem de uzun dönemli eğilimin medeni duruma göre farklılık gösterdiği bilinmektedir.

Araştırmaya katılanların yarısından fazlası kadın olup çoğunluğu 29-38 yaş aralığında bulunmaktadır. Çoğunluk lisans mezunudur ve gelirleri 34005-51007 TL arasındadır. Katılımcıların yarısından fazlası bekar ve çoğunluğu kamuda çalışmaktadır. Katılımcıların uzun dönemli eğilimlerinin ortalaması takıntılı tüketimin ortalamasından daha fazladır.

Araştırma sonuçlarına göre, uzun dönemli eğilim değişkeni geleneksel ve planlı olma olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel olmada geçmiş ve geleneklere değer verilirken, planlı olmada gelecek ve uzun dönemli planlar yapmak önemsenmektedir. Evli tüketicilerde geleneksel ve planlı olma takıntılı tüketimi etkilemezken, bekar tüketicilerde geleneksel olma takıntılı tüketimi olumlu olarak etkilemektedir. Guo ve Huang (2024:111-112) kısa dönemli eğilimin hakim olduğu bir kültürde, anlık ihtiyaçları ve arzuları tatmin etmenin ön planda olduğunu, bekarlarda kişisel özgürlüğün fazla, sorumluluk üstlenmenin ise evli olanlara göre daha az olduğunu, uzun vadeli eğilimde evliliğin hayatın önemli bir parçası olarak görüldüğünü beyan ederken, Lejoyeux vd. (2007:42) de takıntılı tüketimin bekarlarda daha yaygın olduğunu dile getirmektedir. Araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte Unger vd. (2018:529) kısa dönemli yönelimin algılanan kontrol eksikliği ile ilişkili olduğunu, anı yaşamaya verilen önemin takıntılı satın alma eğilimlerine neden olduğunu ifade etmektedir. Giang (2021:11) kısa dönem eğilimli toplumlardaki bireylerin materyalist tüketim gibi ihtiyaç dışı tüketim biçimlerinin baskısı altında bulunduğunu ve sosyal ağlar gibi trendlere ayak uydurmak zorunda kaldıklarını vurgulamıştır. Whan ve Zhai (2022:3) takıntılı tüketim davranışı gösteren bireylerin mevcut duygulara daha fazla odaklanabildiklerini, düşük düzeyde öz kontrole sahip olduklarını ve ihtiyaç dışı alışveriş yapabildiklerini belirtmektedir.

Sonuç itibarıyla takıntılı tüketim istenmeyen bir tüketim biçimidir. Takıntılı tüketim ihtiyaç dışı satın almaya neden olan, sürekli tekrarlayan, bireyleri maddi sıkıntılara sokan bir davranış bozukluğudur. Bu bağlamda hem bireylere hem de topluma zarar vermektedir. Bundan dolayı takıntılı tüketime neden olan etkenlerin belirlenip önlenmesi önem taşımaktadır. Değerler de takıntılı tüketimi etkilediği için bireylerin sahip olduğu değerler asla göz ardı edilmemelidir. Yeşilyurt (2019:124) bireylerin sahip olduğu bu değerlerin onların bakış açısını, kişiliğini ve davranış biçimini etkilediğini, bu nedenle bireylerin değerlerin farkına varmasının, yeni değerleri benimsemesinin, bunları davranışa dönüştürmesinin önem arz ettiğini, bireylere fayda sağlayan değerlerin kazanılması için de “değerler eğitimi” verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin ailede veya okullarda Hofstede’in (2011:15) de belirttiği gibi tutumluluk ve azmin hedeflendiği, öğrencilerin başarıyı çaba ile eş değer tuttuğu, aile hayatının paylaşılan görevler tarafından yönlendirildiği uzun dönemli eğilim çocuklara anlatılıp bu değerlerin benimsenmesi ve buna uygun davranılması yönünde çaba harcanıp eğitimler verilebilir. Uzun dönemli eğilime sahip bireyler, gerçek veya faydacı anlamda ihtiyaç duyulan ürünleri satın alma olasılığı yüksek olan bireyler oldukları için (Whan ve Zhai,2022:8) bu değerlerin benimsenmesi gereksiz tüketimin de azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak sadece anket yöntemi kullanılarak değişkenler arasındaki etki belirlenmiştir. Ancak bu etkinin neden, nasıl ve sonuçları hakkında bir bilgi sunulamamıştır. Bu nedenle daha sonraki araştırmalar derinlemesine görüşme gibi nitel yöntemler kullanarak bu etki hakkında daha detaylı bilgiler elde edebilirler. İkinci olarak etki sadece medeni durum bağlamında incelenmiştir. Diğer araştırmalarda bu etki daha farklı

demografik özellikler kapsamında irdelenebilir. Son olarak regresyon modelindeki R^2 değeri oldukça düşük çıktığı için diğer araştırmalar modeldeki bağımlı değişkeni açıklayan farklı bağımsız değişkenleri de analize dahil edebilir.

Kaynakça

Acar Güvendir, M. (2022). *Ölçek Geliştirme Sürecinde Örneklem Büyüklüğü*. M. Acar Güvendir ve Y. Özer Özkan (Eds.). *Tüm Yönleriyle Ölçek Geliştirme Süreci İçinde* (s. 37-50). Pegem Yayınevi

Arieli, S., Sagiv, L. ve Roccas, S. (2019). Values at Work: The Impact of Personal Values in Organisations. *Applied Psychology*, 69, 230-275.

Bearden, W. O., Money, R. B. ve Nevins, J.L. (2006), A Measure of Long-Term Orientation: Development and Validation, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 34 (3), 456–467.

Faber R. J., O’Guinn T.C. ve Krych R. (1988). Compulsive Consumption. *Journal of Consumer Policy*, 11, 97-109.

Giang, D. (2021). *How Cultural Dimensions Affects Purchase Intention On Social Commerce: A Comparative Study Between The Netherlands And Vietnam* (Master's thesis, University of Twente).

Guo, Q. ve Huang, F. (2024). A Study of Chinese Young Adults’ Outlook on Marriage Based on The Framework of Hofstede’s Cultural Dimensions Theory, *US-China Foreign Language*, 22(2), 105-114.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*, Pearson New International Edition.

Hassan, L. M., Shiu, E. ve Walsh, G. (2011). A Multi-Country Assessment of The Long-Term Orientation Scale. *International Marketing Review*, 28(1), 81-101.

Hinkin, T. R. (2005). *Scale Development Principles And Practices*. Richard A. Swanson and Elwood F. Holton III (Eds.). *Research in Organizations: Foundations and Methods of Inquiry* (p.161-179), Berrett-Koehler Publishers

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-26.

Karagöz, Y. (2019). *SPSS, AMOS, And META Applied Qualitative-Quantitative-Mixed Scientific Research Methods And Publication Ethics*. Nobel.

Karamustafa, K., Ülker, M. ve Kılıçhan, R. (2016). An Evaluation of Cultural Values and Food Spending with A Focus on Food Consumption. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 221-234.

- Kwak, H., Zinkhan, G. M., De Lorme, D. E., ve Larsen, T. (2006). Revisiting Normative Influences on Impulsive Buying Behavior and An Extension To Compulsive Buying Behavior: A Case From South Korea. *Journal of International Consumer Marketing*, 18(3), 57-80.
- Lejoyeux, M., Mathieu, K., Embouazza, H., Huet, F. ve Lequen, V. (2007). Prevalence of Compulsive Buying Among Customers of A Parisian General Store. *Comprehensive Psychiatry*, 48(1), 42-46.
- Lejoyeux, M. ve Weinstein, A. (2010). Compulsive Buying. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 248-253.
- Maraz, A., Griffiths, M. D., ve Demetrovics, Z. (2016). The Prevalence of Compulsive Buying: A Meta-Analysis. *Addiction*, 111(3), 408-419.
- Meydan, C. H. ve Şeşen H. (2015). *AMOS Applications of Structural Equation Modeling*. Detay.
- Moksony, F. (1999). Small Is Beautiful. The Use And Interpretation of R^2 in Social Research. *Szociológiai Szemle*, Special issue. 130-138.
- Müller, A., Mitchell, J. E., ve De Zwaan, M. (2015). Compulsive Buying. *The American Journal on Addictions*, 24(2), 132-137.
- Ridgway, N., Kukar-Kinney, M. ve Monroe, K.B. (2008). An Expanded Conceptualization and Measure of Compulsive Buying, *Journal of Consumer Research*, 35, 622–639.
- Salim, A., Sulphery, M. M., ve Thilagar, P. (2017). A Study on The Relationship Between Long-Term Orientation, Self-Efficacy and Certain Behavioral Aspects of Women Micro-Entrepreneurs. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12, 767-783.
- Wang, P., ve Zhai, Y. (2022). The Impact of Long-Term Orientation on Compulsive Buying Behavior: A Cross-Cultural Study. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-10.
- Wang, P., ve Chapa, S. (2023). A Cross-Cultural Analysis of Impulsive Buying Behaviour: Comparing the Effect of Longterm Orientation and Shopping Values of Chinese and US Consumers. *Journal of Cultural Marketing Strategy*, 7(2), 174-186.
- Ünal, S., ve Savcı, C. (2024). The Association Between the Coping Attitudes and Compulsive Online Buying Behaviors of Nurses. *Archives of Psychiatric Nursing*, 52, 155-161.
- Unger, A., Lyu, H., ve Zimbardo, P. G. (2018). How Compulsive Buying Is Influenced By Time Perspective—Cross-Cultural Evidence From Germany, Ukraine, and China. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 16, 525-544.

Uzunsakal, E. ve Yıldız, D., (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması Ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.

Yeşilyurt, E. (2019). Değerler Eğitime Uygunluğu Açısından Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin İncelenmesi: Bir Derleme Çalışması. *EKEV Akademi Dergisi*, (77), 121-146.

TÜKETİCİLERİN TUTUMLULUK VE HİPEROPİ EĞİLİMİNİN HEDONİK TÜKETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT

Tarsus Üniversitesi, sbozyigit@tarsus.edu.tr,

ORCID No:0000-0002-0951-3588

ÖZET

Son zamanlarda tüketiciler sadece ihtiyacı olan ürünleri satın almamaktadır. Satın alma davranışına duygular da yön verebilmektedir. Tüketicilerin alışverişten duydukları haz ihtiyaç duyulmayan ürünlerin satın alınmasına neden olabilmektedir. Tüketicilerin mutluluk ve haz duydukları için alışveriş yapmaları hedonik tüketim olarak adlandırılmaktadır. Hedonik tüketim fikir edinmek, sosyalleşmek, rahatlamak, macera aramak, başkalarını mutlu etmek ve indirimleri takip ederek bir değer yaratmak için yapılabilmektedir. Hedonik tüketimin tersine bazı tüketiciler hazcı seçimler yerine lüksten kaçınmayı, sorumlu davranmayı, kısıtlı ama kendileri için gerekli olanı seçmeyi tercih etmektedirler. Bu tarz tüketim biçimi ters öz denetim olarak da tanımlanan hiperopidir. Hiperopiye benzer biçimde çok fazla para harcamak yerine tutumlu olmayı tercih eden tüketiciler de bulunmaktadır. Hiperopi ve tutumluluk tüketicilerin harcamalarını kısıtlamalarına neden olan tüketici eğilimleri olmasına rağmen, hiperopide harcama isteğinin düşürülmesi, tutumlulukta ise tasarruf motivasyonunun artırılması yoluyla harcamalar kısıtlanmaktadır. Hedonik tüketimde ise harcamaların artması söz konusu olmaktadır. Bu araştırmanın amacı da tüketicilerin tutumluluk ve hiperopi eğiliminin hedonik tüketim üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşayan 18 yaş ve üstü 313 tüketici oluşturmaktadır. Örnekleme online anket yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Hiperopi değişkenini ölçmek için Haws ve Poyner (2008) tarafından geliştirilen ve altı ifadeden oluşan “Hiperopi Ölçeği”, tutumluluk için Lastovicka vd. (1999) ait sekiz maddeden oluşan “Tutumluluk Ölçeği” ve son olarak hedonik tüketim için Arnold ve Reynolds (2003) tarafından oluşturulan, altı faktör ve 18 ifadeden meydana gelen “Hedonik Tüketim Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle her bir değişkene doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, daha sonra da etkiyi inceleyebilmek için regresyon analizi tercih edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin hiperopi eğilimi hedonik tüketimin hiçbir alt faktörünü etkilemezken, tutumluluk eğilimi rahatlamak ve fikir edinmek için yapılan alışverişini olumsuz, değer temelli alışverişini ise olumlu olarak etkilemektedir. Ek olarak tutumluluk eğiliminin hiperopi üzerinde de olumlu etkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hiperopi, Hedonik Tüketim, Tutumluluk

1. GİRİŞ

Son zamanlarda tüketiciler farklı nedenlerle alışveriş yapmaktadır. Bu bağlamda sadece ihtiyaç duyulan ürünler satın alınmamaktadır. Tüketiciler ihtiyaçları olmasa da sırf alışveriş yapmak onları mutlu ettiği için ya da alışverişten haz duyduklarından dolayı ihtiyaçları olmayan ürünlere sahip olmayı isteyebilmektedirler. Böylelikle bir ödül alanı ve “maddi şımartmanın hazcı bir eylemi” olarak temsil edilen hedonik tüketim, belirli bireysel arzuların tatminine

yönelik zorunluluk kısıtlamalarının dışında kalan bir savurganlık olarak kabul edilmektedir (Bardhi ve Arnould,2005:224).

Hedonik tüketimde tüketiciler duygusal ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışmakta, tüketim davranışı onlara heyecan vermektedir. Liao (2021:661) hazın ilk olarak mal veya hizmetin içsel doğasından, ikinci olarak da bir şey satın alırken bir satış elemanı ile pazarlık yapmanın hazzı gibi ürünlerin kullanımındaki etkileşimden kaynaklandığını, kısacası hedonik tüketimin tüketici deneyimine ve hissine çok fazla dikkat ettiğini vurgulamaktadır. Hedonik tüketim, lüks harcamaları içermektedir, çünkü lüks satın alımlar, nadir, seçkin, prestijli, otantik görünen ve müşteri deneyimleri yoluyla yüksek düzeyde sembolik ve duygusal/hedonik değerler sunan yüksek kaliteli, pahalı ve temel olmayan mal ve hizmetlerdir (Gupta ve Mukherjee,2024:108).

Arnold ve Reynolds (2003:7) hedonik tüketimin rahatlama, macera, başkalarını mutlu etme, sosyalleşme, değer temelli olma ve fikir edinme gibi altı motivasyondan kaynaklandığını ifade etmektedir. Macera için alışverişte alışveriş gezisi saf heyecan ve macera için yapılmakta, tüketici başka bir dünyada olma ve macera hissi yaşamaktan memnuniyet duymakta, uyarılma macera alışverişinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır (Redda,2020:334). Rahatlamak için alışveriş yapmak bazı tüketicilerin alışveriş stresi azaltma yolu olarak görüp üzüntü ve sıkıntılarını kurtulmak için alışverişe çıkmasından kaynaklanmaktadır. Alışveriş yapmak bu tarz tüketicileri rahatlatmaktadır. Değer temelli alışverişte tüketicilerin alışveriş motivasyonunu indirimler oluşturmaktadır. İndirime giren ürünleri satın almak, hatta ürün satın alırken pazarlık yapmak tüketicilerin alışverişten haz duymasına neden olmaktadır. Fikir edinmek için alışveriş yapmakta amaç son modayı takip edebilmektir. Yeni çıkan ürünleri görmek tüketicilere mutluluk vermektedir. Sosyalleşmek için alışverişte, tüketici alışverişe yalnız gitmemekte, arkadaşlarıyla gitmeyi tercih etmektedir. Alışveriş yaparken sosyalleşmek tüketicide olumlu duyguların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Tüketici ortak ilgi alanlarına sahip kişilerle alışveriş yaparak bilgi ve tüketim deneyimlerini onlarla paylaşmakta, böylelikle de alışverişten zevk almaktadır (Erdem ve Yılmaz,2021:1608). Hedonik tüketimin diğer bir motivasyon unsuru başkalarını mutlu etmek için alışveriş yapmaktır. Özkan (2020:237), bazı tüketicilerin diğerlerine hediye ararken mutlu olduğunu, başkaları için alışveriş yapmanın onları sevindirdiğini ve ruh hallerini olumlu etkilediğini belirtmektedir.

Bir diğer tüketim davranışı hedonik tüketimdeki savurganlığın zıttı olan tutumluluktur. Tutumluluk, kişinin bilinçli olarak tüketimi azaltmak, israf ve aşırı tüketimi önlemek için mal veya hizmetleri daha adil kullanma çabalarını ifade etmektedir (Bt vd., 2022:1656). Podkalicka ve Potts (2014:227), tutumluluğun, tüketicilerin hem ekonomik mal ve hizmetleri edinmede hem de uzun vadeli hedeflere ulaşmak için kaynak kullanmada kendini kısıtlama ile karakterize edilen bir tüketici yaşam tarzı özelliği olduğuna vurgu yapmaktadır. Araştırmalar, tutumluluğun çoğunlukla stresi azaltma, hayatta denge sağlama, daha az harcama yapma, aileyle vakit geçirme ve içsel refaha ulaşma gibi kişisel arzular tarafından motive edildiğini göstermektedir (Arfa ve Saied,2021:2).

Pazarlamada tutumluluk ekonomik bir bakış açısıyla, yani bütçe, işlem maliyeti, tasarruf, dikkatli harcama ve paranın yönetimi açısından incelenmektedir (Bardhi ve Arnould,2005:224). Tutumlu tüketiciler harcamalarında daha fazla öz denetim gösterip uzun vadeli faydalara daha

çok dikkat etmekte, mallarının faydasını en üst düzeye çıkarmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıp malları elde etmek için mümkün olduğunca çok fazla yol bulmakta ve son olarak ortalama tüketicilere göre kişilerarası ilişkilerden daha az etkilenmektedirler (Wang vd.,2021:2). Yapılan çalışmalarda ekonomik durgunluk veya işsizlik gibi bazı durumsal faktörlerin, demografi, değerler, tüketim karar alma kalıpları gibi tüketici özelliklerinin tutumluluğu etkileyeceği, değer ve fiyat bilincinin tutumlulukla pozitif ilişki içinde olduğu ve tutumlu bireylerin kişilerarası etkiye daha az duyarlı, daha az materyalist ve statü bilincine sahip olduğu tespit edilmiştir (Wang vd.,2018:1)

Hedonik tüketim ve tutumluluk arasındaki ilişkiye dair alanyazında birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bove vd. (2009:292) eğlence amaçlı alışveriş yapanların yalnızca daha uzun süre ve daha sık alışveriş yapmakla kalmadığını, aynı zamanda daha fazla harcama eğiliminde olduğunu, ayrıca, tutumlu tüketicilerin, eğlence amaçlı alışveriş yapan birinin muhtemel aktivitesi olan "vitrin alışverişine" çıkmadığını belirtmektedir. Arfa ve Saied (2021:2) tutumlu yaşam tarzının bilerek seçilmediğini, bu nedenle duygusal ve eğlence amaçlı satın alma değerleriyle ilişkilerin zayıf olabileceğini hatta bir tüketim toplumunda, hedonizmin tutumlulukla olumsuz bir ilişkiye sahip olduğunu dile getirmektedir. Bu görüşlerden farklı olarak Bardhi ve Arnould (2005:224) tutumlu alışverişin aynı zamanda hedonik bir alışveriş olduğunu, tüketicilerin fantezilerini tatmin etmenin bir yolu olarak tutumlu alışveriş yaptığını vurgulamaktadır. Tutumlu davranışların ruhsal ve sosyal barışa sebep olduğu için mutluluğa da yol açabileceği, tutumlu ve hedonik davranışlar arasında pozitif bir ilişki olduğu, çünkü tutumlu bireylerin lüks ürünler satın alırken suçluluk duyduklarında, bu davranışı hedonik duygulara kapılarak dengeledikleri belirtilmektedir (Mota ve Botelho,2021:465). Pepper vd. (2009:129), benliğin geliştirilmesine (güç, başarı) değer veren kişilerin tutumlu tüketim yapma olasılıklarının daha düşük olduğunu, çünkü tutumluluğun, kendini sınırlamak ve kendini tanıtmakla ilgili olmadığını, hayatın basit şeylerinden zevk almayı ve haz almayı besleyebileceğini dile getirmektedir. Mota ve Botelho (2021:465) hazcılığın mutluluk ve tutumluluk arasındaki pozitif ilişkiyi güçlendirdiğini iddia etmektedirler. Tokgöz (2018) ve Frigan (2007) ise çalışmalarında tutumluluk eğilimi ile hedonik tüketim arasında anlamlı bir ilişki saptayamamıştır.

Tutumluluğa benzer diğer bir tüketim davranışı hiperopidir. Hem hiperopi hem de tutumluluk tüketicilerin harcamalarını kısıtlamalarına neden olan tüketici eğilimleridir. Pan vd. (2019:347) hiperopinin harcama motivasyonunu düşürerek, tutumluluğun ise tasarruf motivasyonunu artırarak harcamayı engellediğini belirtmektedir. Aşırı derecede geleceğe odaklanma sonucu bugünün tam olarak yaşanamaması anlamına gelen hiperopi eğilimi neticesinde tüketiciler aşırı ileri görüşlülük nedeniyle öz denetim sorunu yaşamakta ve bu durum tüketicilerin sorumlu davranmasına neden olmaktadır (Yener,2020:3915). Haws ve Poynor (2008:690) hiperopinin öz denetimden deneysel olarak farklı olduğunu, hiperopik tüketicilerin lüks ürünler için daha düşük satın alma niyetine sahip olduklarını, böylelikle lüks ürünlerin yüksek hiperopi eğilimine sahip olan tüketiciler için daha az çekici hale geldiğini vurgulamaktadır. Hiperopi sonucu tüketiciler pişmanlık duyabilmektedir. Hiperopi nedeniyle duyulan pişmanlığın yoğunlaşmasının, suçluluk duygusunun azalması ve hayatın zevklerinden mahrum kalma

duygularının kalıcılığı ile bağlantılı olduğu dile getirilmektedir (Keinan ve Kivetz,2008:678-679). Hiperopinin üç ana özelliği bulunmaktadır (Haws ve Poynor,2008: 681):

- Hiperopik davranan bireyler, kısa vadeli şımarmanın uzun vadeli bir hedefi baltalayacağını ve bu nedenle potansiyel faydaların gerektiği gibi değerlendirilmeden reddedileceğini varsaymaktadırlar.
- Hiperopik bireyler hoşgörüsüyle ilgili zorlukları kabul edip kendilerini yetersiz hoşgörüsüye sahip olarak algılamakta ve hayatlarındaki bu dengesizliği düzeltmenin yollarını aramaktadırlar.
- Hoşgörüden vazgeçme yönündeki hiperopi eğilimi, geriye dönük pişmanlığa ve hayatı kaçırma hissine yol açabilmektedir.

Hiperopik tüketiciler kendilerini şımartmaktan mahrum bırakmakta ve bunun yerine aşırı derecede faydacı ihtiyaçları edinip tüketmeye, sorumlu davranmaya ve "doğru şeyi" yapmaya odaklanmaktadırlar (Kivetz ve Keinan,2006:274). Bu tüketiciler potansiyel olarak yaşamı zenginleştiren, hazzı olan bir seçim yerine kısıtlı ama kendileri için gerekli olanı seçmeyi tercih etmektedirler (Yener,2020:3915). Dahası, şımartılmak sıklıkla israf, sorumsuzluk, hatta ahlaksızlık olarak yorumlanmakta ve sonuç olarak suçluluk duygusu uyandırmaktadır (Kivetz ve Keinan,2006:274). Bu nedenle hiperopik tüketiciler, hazzı olduğuna inandıkları ürünlere veya deneyimlere karşı direnç göstermekte, en muhafazakar ve en güvenli faydacı tercihlerde bulunmaktadırlar (Lin ve Yun,2013:245).

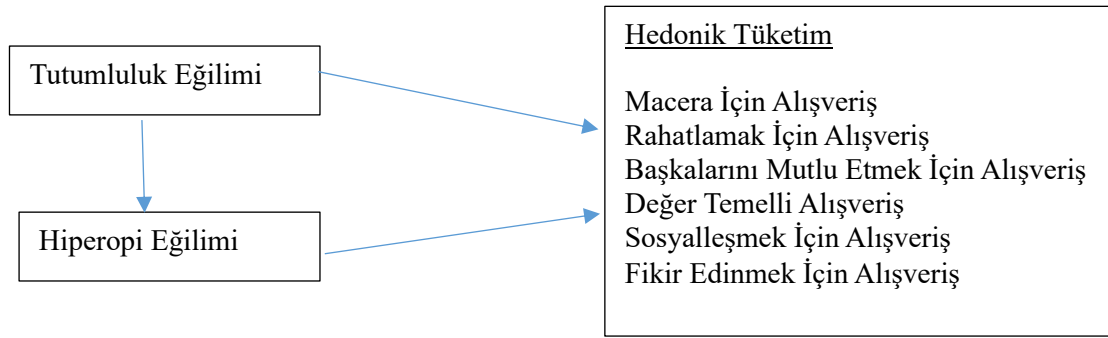
Keinan ve Kivetz (2008) çalışmasında, hiperopik tüketicilerin satın alma kararları verirken genellikle ters öz denetim sorunundan etkilendiğini, yani tüketicilerin pişmanlık ve suçluluktan kaçınmak için karar verirken aşırı ileri görüşlülük ve aşırı öz güven düşünce örüntüsü geliştirdiğini ve bunun uzun vadede ciddi pişmanlığa neden olacağını dile getirmektedir. Hatta çalışmada, bu tüketicilerin bir zamanlar israfçı ve lüks olarak yargılandıkları diğer dar görüşlü miyop tüketicilere bile hayranlık duyabileceğine vurgu yapılmaktadır. Yener (2020) çalışması sonucunda tüketici öz denetimi ve öz güveni ile hiperopi arasında olumlu bir ilişki olduğunu, ancak öz güvene kıyasla öz denetim üzerindeki etkinin daha fazla olduğunu saptamıştır. Pan vd. (2019) çalışmalarında hem tutumluluk hem de hiperopi eğiliminin daha düşük aylık harcamalarla ilişkili olduğunu, hem hiperopik hem de tutumlu tüketicilerin daha düşük fiyatlı ikameler mevcut olduğunda daha yüksek fiyatlı tüketim mallarını satın almaktan kaçındığını, hiperopik tüketicilerin daha yüksek fiyatlı rutin tüketim mallarını satın almayarak tutumlu tüketicilere benzer şekilde ancak temelde farklı nedenlerle daha düşük aylık harcama yaptıklarını tespit etmiştir.

Alanyazında tutumluluk ile hedonik tüketim arasındaki ilişkiyi inceleyip birbirinden farklı görüşler ortaya koyan çalışmalar (Bardhi ve Arnould,2005; Bove vd.,2009; Pepper vd.,2009; Arfa ve Saied,2021; Mota ve Botelho,2021) yanında hiperopi ve tutumluluk arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmalar (Hasford,2010; Pan vd.,2019) da mevcuttur. Ek olarak bazı çalışmalarda (Kivetz ve Keinan,2006; Yener,2020) da hiperopi ve hedonik tüketimin farklılığına değinilmiştir. Ancak tutumluluk ve hiperopi eğiliminin hedonik tüketim üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı tutumluluk ve hiperopi eğiliminin hedonik tüketim üzerindeki etkisini ortaya çıkartmaktır. Araştırmada ek olarak tutumluluk eğiliminin hiperopi üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Araştırmanın

sonuçlarının tüketici davranışları alanyazınına ve tüketicilerin tüketim davranışlarına neden olan motivasyonları öğrenmek isteyen işletmelere faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan, 18 yaş ve üstü olan tüketiciler oluşturmaktadır. Evrenin hepsine ulaşmak mümkün olmadığı için araştırma örneklem üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemine kolayda örneklem yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Örneklem sayısı 313’tür. Faktör analizinin yapılabilmesi için Karaman (2023:49) en az 300 örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu, Acar Güvendir (2022:40) ifade sayısının 10 katı kadar örneklem sayısının olmasının gerektiğini, Hinkin (2005:169) de minimum 200 kişilik bir katılımcı sayısının doğrulayıcı faktör analizi için yeterli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın örneklem sayısının yeterli olduğu düşünülmektedir.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Görsel 1’de görülmektedir. Araştırma modeli kapsamında oluşturulan hipotezler ise aşağıda sunulmuştur:

- H1: Tutumluluk eğilimi macera için alışverişi etkilemektedir.
- H2: Hiperopi eğilimi macera için alışverişi etkilemektedir.
- H3: Tutumluluk eğilimi rahatlamak için alışverişi etkilemektedir.
- H4: Hiperopi eğilimi rahatlamak için alışverişi etkilemektedir.
- H5: Tutumluluk eğilimi başkalarını mutlu etmek için alışverişi etkilemektedir.
- H6: Hiperopi eğilimi başkalarını mutlu etmek için alışverişi etkilemektedir.
- H7: Tutumluluk eğilimi değer temelli alışverişi etkilemektedir.
- H8: Hiperopi eğilimi değer temelli alışverişi etkilemektedir.
- H9: Tutumluluk eğilimi sosyalleşmek için alışverişi etkilemektedir.
- H10: Hiperopi eğilimi sosyalleşmek için alışverişi etkilemektedir.
- H11: Tutumluluk eğilimi fikir edinmek için alışverişi etkilemektedir.
- H12: Hiperopi eğilimi fikir edinmek için alışverişi etkilemektedir.
- H13: Tutumluluk eğilimi hiperopi eğilimini etkilemektedir.

Araştırmanın verileri online anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda değişkenlere ait ölçekler, ikinci kısımda ise katılımcıların demografik özelliklerine dair sorular bulunmaktadır. Araştırmanın üç değişkeni mevcuttur. İlk değişken olan hiperopi eğilimini ölçmek için Haws ve Poynor (2008) tarafından geliştirilen ve altı ifadeden oluşan “Hiperopi Ölçeği”, tutumluluk eğilimi için Lastovicka vd. (1999) ait sekiz maddeden oluşan “Tutumluluk Ölçeği” ve son olarak hedonik tüketim için Arnold ve Reynolds (2003) tarafından oluşturulan, altı faktör ve 18 ifadeden meydana gelen “Hedonik Tüketim Ölçeği” kullanılmıştır. Anketler 14 Eylül - 28 Aralık 2024 tarihleri arasında uygulanmıştır. Toplamda 342 anket toplanmış, ancak analiz öncesi anketler incelenmiş, hatalı doldurulan anketler ve Mahalonobis uzaklığı analizi sonucu 29 anket analiz dışı bırakılmış ve araştırmanın analizleri 313 anket üzerinden yapılmıştır.

Araştırmanın verilerini analiz etmek için öncelikle her bir değişkene doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki etkiyi ortaya koymak adına regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmanın geçerliğini sağlamak adına oluşturulan anket formu öncelikle pazarlama ve araştırma alanında uzman olan iki akademisyene gösterilmiş, daha sonra da 32 kişi ile ön test yapılmıştır. Onlardan gelen geribildirimlere göre ankette gerekli düzenlemeler yapılarak araştırmanın kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmıştır. Daha sonra da doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal geçerlik test edilmiştir. Güvenirlilik içinse Cr. Alfa katsayısından yararlanılmıştır. Tüm ölçeğin Cr. Alfa değeri 0,817 olarak bulunmuştur. Ek olarak her bir alt faktörün Cr. Alfa katsayısı ilgili çizelgelerde gösterilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu kısmında öncelikle demografik özellikler çizelgesine yer verilmiş, daha sonra da değişkenlerle ilgili yapılan analizler sonucu elde edilen veriler çizelgeler halinde sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%
Kadın	167	53,4	18-25	36	11,5
Erkek	146	46,6	26-35	78	24,9
Toplam	313	100	36-45	95	30,4
			46-55	58	18,5
			56 ve üstü	46	14,7
			Toplam	313	100
Aylık Kişisel Geliri	n	%	Eğitim Düzeyi	n	%
17002 TL ve altı	26	8,3	Okur Yazar	3	0,9
17003-32000 TL	36	11,5	İlkokul	4	1,3
32001-47000 TL	34	10,9	Ortaokul	9	2,9
47001-62000 TL	30	9,6	Lise	45	14,4
62001-77000 TL	86	27,5	Ön Lisans	49	15,7
77001-92000 TL	47	15,0	Lisans	170	54,3
92001-107000 TL	34	10,9	Lisansüstü	33	10,5
107001 TL ve üstü	20	6,4	Toplam	313	100
Toplam	313	100			
Çalışma Durumu	n	%	Medeni Durumu	n	%
Kamuda Çalışıyor	134	42,8	Evli	178	56,9
Özelde Çalışıyor	81	25,9	Bekar	135	43,1
Serbest Meslek	20	6,4	Toplam	313	100
Ev Hanımı	25	8,0			
Emekli	23	7,3			

Öğrenci	30	9,6			
Toplam	313	100			

Çizelge 1'e göre katılımcıların yüzde 53,4'ü kadın, yüzde 46,6'sı erkektir. Katılımcıların yüzde 30,4'ü 36-45, yüzde 24,9'u ise 26-35 yaş aralığında bulunmaktadır. Yüzde 27,5 katılımcı 62001-77000 TL aylık kişisel gelire sahipken, yüzde 42,8 kamuda çalışmaktadır. Yüzde 54,3 katılımcı lisans mezunuyken, yüzde 56,9 ise evlidir.

Çizelge 2. Tutumluluk Eğilimi Ölçeğinin Uyum Değerleri

Ölçek	X ²	DF	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
Tutumluluk Eğilimi	25,932	9	2,881	0,972	0,959	0,078
İyi Uyum Değerleri			≤3	≥0,90	≥0,97	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	≤0,08

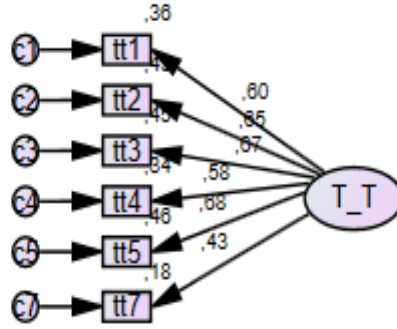
Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

Çizelge 2'ye göre tutumluluk eğilimi ölçeğinin uyum değerleri kabul edilebilir sınırlar dahilindedir. Ancak bu uyum değerlerine ulaşabilmek için tt6 ve tt8 ifadeleri ölçekten çıkartılmıştır.

Çizelge 3. Tutumluluk Eğilimi Ölçeğinin Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	Kod	Ort	Fak. Yüğü	CR. Alfa
Tutumluluk Eğilimi (T_T)	1.Eşyalarınıza iyi bakarsanız, uzun vadede kesinlikle para tasarrufu yaparsınız.	tt1	3,67	0,597	0,768
	2. Normalde atılan ama yine de oldukça kullanışlı olan birçok şey var.	tt2		0,653	
	3. Kaynaklarımı daha iyi kullanmak bana iyi hissettiriyor.	tt3		0,670	
	4. Zaten sahip olduğunuz bir eşyayı tekrar kullanabiliyorsanız, yeni bir şey satın almanın bir anlamı yok.	tt4		0,584	
	5. Paramı nasıl harcadığım konusunda dikkatli olmam gerektiğine inanıyorum.	tt5		0,682	
	7. İstedğim bir satın alma işlemi, para tasarrufu yapabilmek için beklemeye razıyım.	tt7		0,427	

Çizelge 3'te tutumluluk eğilimi ölçeğine ait ifadelerin ortalama, faktör yükü ve CR Alfa değerleri sunulmuştur. Araştırmada faktör yüklerinin en az 0,40 olmasına dikkat edilmiştir. Hinkin (2005:170) bu konuda alanyazında faktör yükü sınırı ile ilgili farklı görüşlerin bulunmasına rağmen 0,40'ın en sık tercih edilen değer olduğunu belirtmiştir. Tutumluluk ölçeğine ait ifadelerin faktör yükleri 0,427-0,682 arasında değişmekte olup faktörün ortalaması 3,67, Cr. Alfa değeri de 0,768'dir. Görsel 2'de tutumluluk eğilimi ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizini gösteren şekil sunulmuştur. Sekiz ifadeden oluşan tutumluluk ölçeğinden Görsel 2'den de görüldüğü gibi tt6 ve tt8 ifadeleri çıkartılmıştır.

Görsel 2. Tutumluluk Eğilimi Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çizelge 4. Hiperopi Eğilimi Ölçeğinin Uyum Değerleri

Ölçek	X ²	DF	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
Hiperopi Eğilimi	8,505	5	1,701	0,989	0,992	0,047
İyi Uyum Değerleri			≤3	≥0,90	≥0,97	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	≤0,08

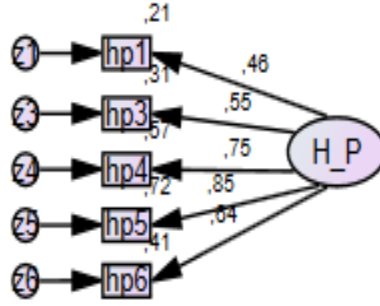
Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

Çizelge 4'e göre hiperopi eğilimi ölçeğinin uyum değerleri iyi uyum değerleri sınırları içerisinde. Bu uyum değerleri hp2 ifadesi ölçekten çıkartıldıktan sonra elde edilmiştir.

Çizelge 5. Hiperopi Eğilimi Ölçeğinin Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	Kod	Ort	Fak. Yükü	CR. Alfa
Hiperopi Eğilimi (H_P)	1.Genellikle cazip fırsatların tadını çıkarmayı başaramıyorum.	hp1	2,85	0,461	0,783
	3.Geçmişte zengin deneyimlerin tadını çıkarmak için kaçırdığım fırsatlara pişmanım.	hp3		0,555	
	4. Kendimi şımartmakta zorluk çekiyorum.	hp4		0,752	
	5. "Günü yakalamak" benim için zor.	hp5		0,849	
	6. Hayatın sunduğu lükslerin tadını nadiren çıkarıyorum.	hp6		0,643	

Çizelge 5'den hiperopi eğilimi ölçeğine ait ifadelerin faktör yüklerinin 0,461-0,849 arasında, faktörün ortalamasının 2,85, Cr. Alfa değerinin ise 0,783 olduğu anlaşılmaktadır. Görsel 3'te sunulan hiperopi eğilimi ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizini gösteren şekilden de hp2'nin ölçekten çıkartıldığı görülmektedir.

Görsel 3. Hiperopi Eğilimi Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çizelge 6. Hedonik Tüketim Ölçeğinin Uyum Değerleri

Ölçek	X ²	DF	X ² / df	GFI	CFI	RMSEA
Hedonik Tüketim	277,723	120	2,314	0,912	0,950	0,065
İyi Uyum Değerleri			≤3	≥0,90	≥0,97	≤0,05
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤4-5	0,89-0,85	≥0,90	≤0,08

Kaynak: Meydan ve Şeşen (2015); Karagöz (2019)

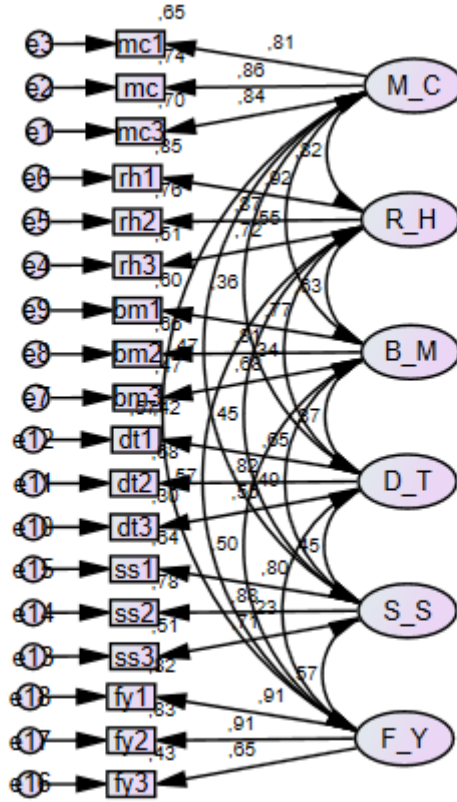
Çizelge 6’da görüldüğü üzere hedonik tüketim ölçeğinin uyum değerleri kabul edilebilir uyum değerleri kapsamı içerisindedir.

Çizelge 7. Hedonik Tüketim Ölçeğinin Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler	İfadeler	Kod	Ort	Fak. Yüğü	CR. Alfa
Macera İçin Alışveriş (M_C)	1. Alışveriş benim için bir maceradır.	mc1	3,06	0,809	0,873
	2. Alışverişini ufuk açıcı buluyorum.	mc2		0,860	
	3. Alışveriş yapmak bana başka bir dünyada olduğumu hissettiriyor.	mc3		0,838	
Rahatlamak İçin Alışveriş (R_H)	4. Kendimi kötü hissettiğimde alışveriş yapmak beni rahatlatır.	rh1	3,31	0,920	0,870
	5. Bana göre alışveriş, stres atmanın bir yoludur.	rh2		0,873	
	6. Kendime özel bir şey yapmak istediğimde alışverişe giderim.	rh3		0,716	
Başkalarını Mutlu Etmek İçin Alışveriş (B_M)	7. Başkaları için alışveriş yapmayı seviyorum çünkü onlar iyi hissettiklerinde ben de iyi hissediyorum.	bm1	3,31	0,773	0,797
	8. Arkadaşlarım veya ailem için alışveriş yapmayı severim	bm2		0,814	
	9. Birisi için mükemmel bir hediye bulmak için alışveriş yapmaktan hoşlanırım.	bm3		0,684	
Değer Temelli Alışveriş (D_T)	10. Çoğunlukla indirim olduğu zaman alışverişe giderim.	dt1	3,38	0,647	0,702
	11. Alışveriş yaparken indirim aramaktan zevk alırım.	dt2		0,822	
	12. Alışveriş yaparken pazarlık yapmaktan zevk alırım.	dt3		0,547	
Sosyalleşmek İçin Alışveriş (S_S)	13. Arkadaşlarımla veya ailemle sosyalleşmek için alışverişe giderim.	ss1	2,84	0,802	0,836
	14. Alışveriş yaparken başkalarıyla sosyalleşmekten keyif alırım.	ss2		0,881	
	15. Başkalarıyla alışveriş yapmak bir bağ kurmamı sağlar.	ss3		0,712	

Fikir Edinmek İçin Alışveriş (F_Y)	16.Trendlere ayak uydurmak için alışverişe giderim.	fy1	2,71	0,908	0,858
	17.Yeni modayı takip etmek için alışverişe giderim.	fy2		0,913	
	18.Hangi yeni ürünlerin mevcut olduğunu görmek için alışverişe giderim.	fy3		0,654	

Çizelge 7’de görüldüğü üzere başkalarını mutlu etmek için alışveriş, macera için alışveriş, değer temelli alışveriş, rahatlamak için alışveriş, sosyalleşmek için alışveriş ve fikir edinmek için alışveriş olmak üzere toplam altı alt faktörden oluşan hedonik tüketim ölçeğinin faktör yükleri 0,547-0,920 arasındadır. En yüksek ortalama 3,38 ile değer temelli alışveriş, en düşük ortalama ise 2,71 ile fikir edinmek için alışverişe aittir. Alt faktörlerin Cr. Alfa değerleri ise 0,702-0,873 arasında değişmektedir. Görsel 4’te de hedonik tüketim ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi sonucu sunulmuştur. Hedonik tüketim ölçeğinden hiçbir ifadenin çıkartılmadığı görselden de anlaşılmaktadır.

Görsel 4. Hedonik Tüketim Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Çizelge 8. Hedonik Tüketim İle İlgili Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler		Macera İçin Alışverişi	Rahatlamak İçin Alışverişi	Başkalarını Mutlu Etmek İçin Alışverişi	Değer Temelli Alışverişi	Sosyalleşmek İçin Alışverişi	Fikir Edinmek İçin Alışverişi
	R²	0,005	0,020	0,004	0,026	0,001	0,016
Tutumluluk Eğilimi	B	-0,154	-0,233	-0,068	0,218	0,013	-0,234
	SH	0,093	0,093	0,082	0,073	0,084	0,091
	β	-0,095	-0,141	-0,048	0,169	0,009	-0,147
	T	-1,654	-2,491	-0,828	2,997	0,154	-2,578
	p	0,099	0,013	0,408	0,003	0,878	0,010
Hiperopi Eğilimi	B	-0,048	-0,077	0,037	-0,090	0,101	0,068
	SH	0,074	0,075	0,066	0,058	0,067	0,072
	β	-0,037	-0,059	0,032	-0,088	0,086	0,053
	T	-0,650	-1,038	0,563	-1,555	1,506	0,932
	p	0,516	0,300	0,574	0,121	0,133	0,352

Çizelge 8'deki sonuçlardan hiperopinin hedonik tüketimin hiçbir alt faktörünü etkilemediği anlaşılmaktadır. Sadece tutumluluk eğiliminin hedonik tüketimin bazı alt faktörlerini etkilediği görülmüştür. Tutumluluk eğilimi rahatlamak ve fikir edinmek için alışverişi olumsuz, değer temelli alışverişi ise olumlu etkilemektedir. Bu bağlamda H3, H7 ve H11 hipotezleri desteklenmiştir. Tutumluluk eğilimdeki bir birimlik artış rahatlamak için alışverişi 0,141, fikir edinmek için alışverişi 0,147 birim azaltırken, değer temelli alışverişi ise 0,169 birim artırmaktadır. Burada dikkat çeken nokta etkinin olmasına rağmen R² değerlerinin oldukça düşük olmasıdır. Sırasıyla R² değerleri %2, %3 ve %2'dir. Bu konuda Moksony (1999:131) sosyal bilimlerde R² değerine çok fazla anlam yüklendiğini, bu değerlerin sosyal bilimlerde genellikle düşük çıktığını, düşük çıkmasının ise bağımlı değişkeni açıklayan başka değişkenler de olduğu anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Çizelge 9. Tutumluluk- Hiperopi Regresyon Analizi Sonuçları

Hiperopi Bağımlı Değişken	B	SH	β	T	p
Sabit Terim	2,171	0,257		8,434	0,000
Tutumluluk Eğilimi	0,190	0,070	0,152	2,709	0,007

(R²:0,020)

Çizelge 9'a göre tutumluluk eğilimi hiperopi eğilimini olumlu olarak etkilemektedir. Modeldeki sabit terim anlamlıdır. Bu sonuç H13 hipotezinin desteklendiğini göstermektedir. Tutumluluk eğilimdeki bir birimlik artış hiperopi eğilimini 0,152 birim artırmaktadır. Ancak bu modelde de regresyon değeri (%2) oldukça düşüktür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireyler farklı tüketim davranışları sergilemektedirler. Bazı tüketiciler ihtiyaçları olmadıkları halde sırf alışverişten haz duydukları için satın alma davranışında bulunurken, bazıları da bilerek ve isteyerek tüketimlerini azaltmakta, tutumlu davranarak gereksiz yere alışveriş yapmamaktadır. Tutumluluk gibi harcamaların kısıtlanmasına neden olan bir diğer tüketici davranışı ise hiperopidir. Hiperopik tüketiciler özellikle lüks ürünleri satın almak istememektedirler. Bu tüketicilerde geleceğe aşırı odaklanma ve aşırı ileri görüşlülükten kaynaklı öz denetim problemi bulunmaktadır. Tutumluluk ve hiperopi birbirine yakın tüketim biçimleri olarak bilinmesine rağmen, hedonik tüketimin bu tüketim davranışları ile ilişkisi

hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı da tüketicilerin tutumluluk ve hiperopi eğiliminin hedonik tüketim üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu kadın olup 36-45 yaş aralığında bulunmaktadır. Yarıdan fazlası lisans mezunu ve evli olan katılımcıların çoğunluğu aylık 62001-77000 TL kişisel gelire sahiptir ve kamuda çalışmaktadır. Araştırmaya katılanların tutumluluk eğilimleri hiperopi eğilimlerinden daha fazladır. Ek olarak en yüksek ortalama değer temelli alışverişe, en düşük ortalama ise fikir edinmek için alışverişe aittir. Bozyiğit (2024) de çalışmasında hedonik tüketimin alt faktörleri arasında değer temelli tüketiminin en yüksek, fikir edinmek için alışverişin ise en düşük ortalama değere sahip olduğunu saptamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre tutumluluk eğilimi rahatlamak ve fikir edinmek için yapılan alışveriş olumsuz, değer temelli alışveriş ise olumlu olarak etkilemektedir. Bulunan sonuçlar şaşırtıcı değildir. Çünkü tutumluluk eğilimi özünde israf ve gereksiz tüketimden kaçınmayı içermektedir. Li vd. (2022:4) normal koşullar altında, tutumluluk bilincinden etkilenen tüketicilerin hedonik tüketim yaptıkları harcamaların azaldığını vurgulamaktadır. Arfa ve Saied (2021:2) de tüketim toplumunda tutumluluk eğiliminin artmasının hedonik tüketimi azaltacağını dile getirmektedir. Rahatlamak için alışverişte bireyler stresten kurtulmak için alışveriş yaparken, fikir edinmek için alışverişte ise yeni moda hakkında bilgi sahibi olmak ön plandadır. Bu iki alışveriş biçimi de ihtiyaç dışı olarak yapılmaktadır. Güneş (2019:158) tutumluluk eğiliminin ihtiyaç dışı alışveriş olumsuz olarak etkilediğini belirtmektedir. Oysaki değer temelli alışverişte tutumluluk eğiliminin anlamına uygun bir biçimde indirimleri takip etmek ve pazarlık yapmak bulunmaktadır. Bhatt vd. (2024:2) de tutumlu tüketicilerin para biriktirme, akılcıca harcama yapma, daha ucuz ve paralarının karşılığını veren ürünler arama eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır. Bove vd. (2009) pazar uzmanlığının tutumluluğu olumlu etkilediğini ancak eğlence amaçlı alışverişin tutumluluk üzerinde bir etkisinin bulunmadığını tespit etmiştir. Ek olarak hiperopi eğilimi hedonik tüketimin hiçbir alt faktörünü etkilememektedir.

Hedonik tüketim sürdürülebilirlik bağlamında istenmeyen bir tüketim davranış biçimidir. Gereksiz ve aşırı tüketim kısa vadeli haz ve mutluluk sağlasa da, uzun dönemde hem bireysel hem de toplumsal anlamda kötü sonuçlara sebebiyet vermektedir. Bu nedenle her yaşta ama özellikle genç kuşaklarda tutumluluk davranışının gelişmesi önemsenmeli, hatta bu davranışın nasıl teşvik edilmesi gerektiği incelenmelidir. Tutumluluk eğilimini teşvik etmek için ana okulundan itibaren çocuklara tutumluluğun önemi hakkında eğitimler verilmeli, çocuklara bilinçli tüketim kavramı detaylı olarak öğretilmelidir. Bu eğitimler sadece ders kitaplarında sözel olarak anlatılmamalı, bu kavram çocukların hayatlarında da uygulamaya geçirilmelidir. Şenel vd. (2021:220) öğrencilerin değerleri yaşayarak, keşfederek, sorumluluk alarak ve hissederek öğrenmelerinin kalıcı değerler eğitimi için şart olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda hem okul hem de aileye önemli görevler düşmektedir. Bu konuda aileler de bilinçlendirilmelidir. Aileler çocuklarına örnek olduklarını unutmamalı, gereksiz harcama yapmayarak, tutumlu davranış ve söylemleriyle çocuklarının hareketlerini yönlendirmelidirler. Tokgöz (2018:125) tutumlu tüketicinin cimri olmadığını, ürün satın aldığını, ancak ürün satın alırken amacının uzun vadeli olduğunu, tutumluluğun ekonomi, doğaya saygı, tüketici kişilik özellikleri gibi motivasyonlardan kaynaklandığını dile getirmektedir. Bu bağlamda tutumlu

tüketicileri hedef alan işletmeler ürünlerin faydacı olduğunu, gereksiz olmadığını, uzun vadede tüketicilere tasarruf sağlayacağını, ürün fiyatının makul olduğunu vurgulayan tutundurma stratejileri kullanmalıdır.

Araştırma çeşitli kısıtlara sahiptir. İlk olarak araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Sonra yapılan araştırmalar tesadüfi örneklem yöntemlerinden birini tercih edebilir. İkinci olarak araştırmada anket yöntemi uygulandığı için belirli sonuçlara varılmıştır. Ancak bu sonuçların nedenleri hakkında bir bilgi sunulamamıştır. Diğer çalışmalar nitel yöntemleri kullanarak bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini daha detaylı olarak ortaya koyabilirler. Son olarak araştırmanın R^2 değeri oldukça düşük bulunmuştur. Bu nedenle daha sonra yapılacak araştırmalar hedonik tüketimi etkileyen başka değişkenleri de modele ekleyerek araştırma yapabilirler.

Kaynakça

- Acar Güvendir, M. (2022). *Ölçek Geliştirme Sürecinde Örneklem Büyüklüğü*. M. Acar Güvendir ve Y. Özer Özkan (Eds.). Tüm Yönleriyle Ölçek Geliştirme Süreci İçinde (s. 37-50). Pegem Yayınevi
- Arfa, E. ve Saied, K. (2021). Financial Well Being, Perceived Value And Consumption Frugality in Economic Crisis. *Academy of Marketing Studies Journal*, 25(3), 1-8.
- Arnold, M. J., ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic Shopping Motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95.
- Bardhi, F. ve Arnould, E. J. (2005). Thrift Shopping: Combining Utilitarian Thrift And Hedonic Treat Benefits. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 4(4), 223-233.
- Bhatt, K., Halvadia, N., Shah, P., Sharma, A. ve Deshmukh, S. (2024). Study of Adoption of Ride-Hailing Services: Moderating Role of Consumer Frugality and Status Consumption in Collaborative Consumption. *Research in Transportation Business & Management*, 54, 1-9.
- Bove, L. L., Nagpal, A. ve Dorsett, A. D. S. (2009). Exploring The Determinants of The Frugal Shopper. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 16(4), 291-297.
- Bozyiğit, S. (2024). *İş Kaynaklı Gerilimin Hedonik Tüketim Üzerindeki Etkisinin Medeni Durum Bağlamında İncelenmesi*, 11. Uluslararası Balkan Sosyal Bilimler Kongresi, 4-7 Nisan 2024, Üsküp.
- Bt Mohamed Sadom, N. Z., Quoquab, F. ve Mohammad, J. (2022). Waste Not, Want Not: Fostering Frugality Amongst Muslim Tourists in The Malaysian Hotel Industry. *Journal of Islamic Marketing*, 13(8), 1656-1684.
- Erdem, A. ve Yılmaz, E. S. (2021). Investigation of Hedonic Shopping Motivation Effective in Impulse Buying Behavior of Female Consumers on Instagram. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(64), 1605-1623.
- Frigan, Z. H. (2007). *Hedonic Orientation: An Individual Difference Variable*, Doctoral Dissertation, Concordia University.
- Güneş, V. (2019). *Çevreci Tüketim Davranışının Belirleyicilerinin Görece Etkilerinin*

İncelenmesi, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.

Hasford, J. (2010) *Insights Into the Concept of Underconsumption and the Internal and External Mechanisms Consumers Utilize to Underconsume*, in *NA - Advances in Consumer Research Volume 37*, Eds. Margaret C. Campbell, Jeff Inman, and Rik Pieters, Duluth, MN : Association for Consumer Research, Pages: 812-813 .

Haws, K. L. ve Poynor, C. (2008). Seize The Day! Encouraging Indulgence For The Hyperopic Consumer. *Journal of Consumer Research*, 35(4), 680–691.

Hinkin, T. R. (2005). *Scale Development Principles and Practices*. Richard A. Swanson and Elwood F. Holton III (Eds.). Research in Organizations: Foundations And Methods of Inquiry (pp.161-179), Berrett-Koehler Publishers.

Gupta, A. S. ve Mukherjee, J. (2024). Exploring Personal Savings Versus Hedonic Consumption in The New Normal. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 52(1), 107-124.

Karagöz, Y. (2019). *SPSS, AMOS, And META Applied Qualitative-Quantitative-Mixed Scientific Research Methods And Publication Ethics*. Nobel.

Karaman, M. (2023). Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 47-63.

Keinan, A. ve Kivetz, R. (2008). Remediating Hyperopia: The Effects of Self-Control Regret on Consumer Behavior. *Journal of Marketing Research*, 45(6), 676-689.

Kivetz, R. ve Keinan, A. (2006). Repenting Hyperopia: An Analysis of Self-Control Regrets. *Journal of Consumer Research*, 33(2), 273-282.

Lastovicka, J. L., Lance A. B., Renee S. H. ve Ronald J. K. (1999), Lifestyle of the Tight and Frugal: Theory and Measurement, *Journal of Consumer Research*, 26 (June), 85–98.

Li, Y., Han, Q. ve Wen, T. (2022). Effect of Frugality and Cognition on Forest Health Tourism Intention—A Mediating Effect Analysis Based on Multigroup Comparison. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-14.

Liao, Y. (2021). The Sources and Influencing Factors of Hedonistic Consumption. *Psychology*, 12, 660-674.

Lin, L. Y. ve Yi-Yun, S. (2013). Reverse Self-Control Effect of Hyperopic Consumers on Vicious Avoidance. *International Journal of Advanced Scientific and Technical Research*, 3(1), 244-261.

Meydan, C. H. ve Şeşen H. (2015). *AMOS Applications of Structural Equation Modeling*. Detay Yayıncılık.

Moksony, F. (1999). Small Is Beautiful. The Use And Interpretation of R^2 in Social Research. *Szociológiai Szemle*, Special issue. 130-138.

Mota, M. ve Botelho, D. (2021). To Be or Not To Be Happy? That Is the Question of Consumption in Social Behaviors. *ReMark-Revista Brasileira de Marketing*, 20(3), 461-495.

Özkan, B. (2020). Evaluation Hedonic Consumption Habits of Men in terms of Demographic

Variables and Horoscopes. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Armağan Sayısı), 325-344.

Pan, L. S., Pezzuti, T., Lu, W. ve Pechmann, C. C. (2019). Hyperopia and Frugality: Different Motivational Drivers and Yet Similar Effects on Consumer Spending. *Journal of Business Research*, 95, 347-356.

Pepper, M., Jackson, T. ve Uzzell, D. (2009). An Examination of the Values That Motivate Socially Conscious and Frugal Consumer Behaviours. *International Journal of Consumer Studies*, 33(2), 126-136.

Podkalicka, A. ve Potts, J. (2014). Towards a General Theory of Thrift. *International Journal of Cultural Studies*, 17(3), 227-241.

Redda, E. H. (2020). The Influence of Utilitarian and Hedonic Consumption Values on Consumer Attitude Towards Online Shopping and Purchasing Intentions. *Journal of Reviews on Global Economics*, 9, 331-342.

Şenel, T., Çalışkan, H. ve Yıldırım, Y. (2021). Tutumluluk Değerinin Kazandırılması Bağlamında Yapılan Uygulamaya İlişkin Veli ve Öğrenci Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(232), 199-223.

Wang, M., Yu, J. ve Li, W. (2018). *A Penny Saved vs. a Penny Earned: Examining the Influence of Consumers' Regulatory Focus on Frugality*. In 2018 15th International Conference on Service Systems and Service Management (ICSSSM) (pp. 1-5). IEEE.

Wang, H., Ma, B., Bai, R. ve Zhang, L. (2021). The Unexpected Effect of Frugality on Green Purchase Intention. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59, 1-7.

Tokgöz, E. (2018). *Tutumlu Tüketici Davranışını Anlamak: Materyalist Mi? Faydacı Mi? Hedonik Mi?*, Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (Unesak 2018) 26-28 Ekim 2018, Balıkesir, Türkiye.

Yener, D. (2020). Tüketici Öz güveni ve Harcama Öz denetimi İlişkisinde Hiperopinin Rolü, *BMIJ*, 8(5): 3911-3935.

DOĞAL VE ORGANİK KOZMETİK ÜRÜNLER: TÜKETİCİ EĞİLİMLERİ VE DÜZENLEYİCİ ÇERÇEVE

Öğr. Gör. Dr. DURSUN YILMAZ*

Öğr. Gör. TUĞÇE YILDIRIM DAL**

*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
dursun.yilmaz@gop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6161-3482

**Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
tugce.yildirimdal@gop.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8732-6932

ÖZ

Son yıllarda tüketicilerin sağlık ve çevre bilincinin artmasıyla birlikte doğal ve organik kozmetik ürünlere olan talep önemli ölçüde yükselmiştir. Geleneksel kozmetik ürünlerde bulunan sentetik bileşenlerin potansiyel sağlık riskleri ve çevresel etkileri konusundaki farkındalığın artması, tüketicileri daha güvenli ve sürdürülebilir alternatiflere yönlendirmiştir. Bu çalışma, doğal ve organik kozmetik ürün kullanımını literatüre dayalı olarak kavramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle, doğal ve organik kozmetik kavramları tanımlanarak bu ürünlerin içeriği ve üretim süreçleri ele alınmıştır. Ardından, tüketici eğilimleri, sağlık üzerindeki etkileri, çevresel boyutu ve yasal düzenlemeler gibi temel dinamikler detaylandırılmıştır. Elde edilen bulgular, tüketicilerin doğal ve organik kozmetik ürünlere yöneliminde sağlık endişeleri, çevresel farkındalık, sürdürülebilirlik, etik üretim uygulamaları ve yeşil tüketim alışkanlıklarının etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ürünlerin sertifikasyon süreçleri ve yasal düzenlemelerinin tüketici güveni açısından kritik öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak, doğal ve organik kozmetik ürünlerin kullanımının yaygınlaşması, tüketicilerin bilinçlenmesi ve sektördeki düzenlemelerin güçlendirilmesiyle daha sürdürülebilir hale gelebilir. Bu bağlamda, organik kozmetik pazarının gelişimi, hem tüketicilerin sağlık ve çevre kaygılarına yanıt vermekte hem de kozmetik endüstrisinin etik ve ekolojik standartlarını yükseltmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal kozmetik, organik kozmetik, sürdürülebilirlik, tüketici eğilimleri, çevresel farkındalık, sertifikasyon.

NATURAL AND ORGANIC COSMETIC PRODUCTS: CONSUMER TRENDS AND REGULATORY FRAMEWORK

ABSTRACT

In recent years, the demand for natural and organic cosmetic products has significantly increased due to growing consumer awareness of health and environmental issues. Concerns about the potential health risks and environmental impacts of synthetic ingredients in conventional cosmetics have led consumers to seek safer and more sustainable alternatives. This study aims to examine the use of natural and organic cosmetics within a conceptual framework based on the literature. First, the definitions of natural and organic cosmetics are provided, focusing on their ingredients and production processes. Then, key dynamics such as consumer trends, health effects, environmental aspects, and regulatory frameworks are analyzed in detail. The findings reveal that health concerns, environmental awareness, sustainability, ethical production practices, and green consumption habits play a significant role in consumers' preference for natural and organic cosmetic products. Additionally, certification

processes and legal regulations are highlighted as crucial factors in ensuring consumer trust. In conclusion, the widespread adoption of natural and organic cosmetic products can become more sustainable through increased consumer awareness and strengthened industry regulations. In this context, the development of the organic cosmetics market responds to consumer concerns regarding health and the environment while also raising ethical and ecological standards in the cosmetics industry.

Keywords: Natural cosmetics, organic cosmetics, sustainability, consumer trends, environmental awareness, certification.

GİRİŞ

Kozmetik ürünler, tarih boyunca insanların güzellik, sağlık ve kişisel bakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmıştır (Featherstone, 1991). Antik çağlardan itibaren, bitkisel özler, doğal yağlar ve mineraller, cilt bakımı ve estetik görünümü iyileştirmek için kullanılmıştır (Tadmor, 2001). Örneğin, Antik Mısır'da bal, süt, aloe vera ve mür reçinesi gibi doğal bileşenler, cilt temizliği ve gençleştirici etkileri nedeniyle tercih edilmiştir (Saniter, 2022). Rönesans döneminde ise beyaz cilt ideale ulaşmak için doğal bileşenler içeren kremler ve maskeler yaygın olarak kullanılmıştır (Benedict, 1934).

Sanayileşme ile birlikte geleneksel kozmetik formülleri, yerini sentetik içeriklere bırakmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda, kimya sanayisindeki gelişmeler sayesinde sentetik parfümler, koruyucular ve cilt bakım ürünleri yaygınlaşmış, bu durum kozmetik sektöründe büyük bir dönüşüme yol açmıştır (Bauman, 2000). Özellikle petrokimya ve farmasötik bileşenlerin kozmetik ürünlerde kullanımı, ürünlerin raf ömrünü uzatarak endüstrinin büyümesine katkı sağlamıştır (Bazancir, 2022). Bununla birlikte, sentetik kimyasalların yaygın kullanımıyla birlikte cilt alerjileri, hormon dengesizlikleri ve çevresel kirlilik gibi olumsuz etkiler konusunda tüketicilerin endişeleri de artmıştır (TİTCK, 2023).

Son yıllarda, tüketici bilincinin artması, çevresel sürdürülebilirlik hareketleri ve yeşil kozmetik trendleri, doğal ve organik kozmetik ürünlere olan ilgiyi artırmıştır (Okur, 2020). Organik tarım uygulamalarının yaygınlaşması, temiz içerikli ürünlerin popüler hale gelmesini sağlamış, bu da kozmetik endüstrisinde yeniden doğal bileşenlere dönüş eğilimini başlatmıştır (Sejfula, 2025). Bu bağlamda, Avrupa Birliği ve Amerika'da uygulanan katı düzenlemeler, organik sertifikalı ürünlerin güvenilirliğini artırarak tüketicilerin bu ürünleri tercih etmelerini teşvik etmiştir (COSMOS, 2022).

Günümüzde, doğal ve organik kozmetik terimleri sıkça birbiriyle karıştırılmaktadır. Doğal kozmetik, içeriğinde doğadan elde edilen bileşenlerin kullanıldığı, ancak üretim sürecinde belirli sertifikasyon kriterlerine tabi olmayan kozmetik ürünleri ifade eder. Doğal kozmetik ürünler, genellikle bitkisel özler, uçucu yağlar ve mineraller içerirken, bazı durumlarda düşük miktarda sentetik bileşenler de barındırabilir (Kahraman vd., 2023).

Öte yandan, organik kozmetik, yalnızca doğal içerikli olmakla kalmayıp, bileşenlerinin organik tarım esaslarına uygun olarak üretilmiş olmasını zorunlu kılan bir sertifikasyon sürecine tabidir (TİTCK, 2023). Organik kozmetik ürünler, genetik olarak değiştirilmiş organizmalar (GDO), petrokimyasallar, sentetik koruyucular veya paraben gibi kimyasallar içermemelidir (COSMOS, 2022). Türkiye'de Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK), organik kozmetik ürünlerin sertifikasyonunu belirleyen temel düzenleyici kurumlardan biridir ve bu ürünlerin en az %95'inin organik bileşenlerden oluşması gerektiğini vurgulamaktadır (TİTCK, 2023).

Türkiye'de de benzer bir eğilim görülmektedir. Tüketicilerin doğal kozmetik bilinci artarken, yerli üreticiler organik ve bitkisel içerikli ürünlere yönelmeye başlamıştır (Kahraman vd.,

2023). Özellikle sosyal medya platformlarında “temiz güzellik” ve “yeşil kozmetik” gibi akımların yükselmesi, tüketici tercihlerinin değişmesine neden olmuş, geleneksel kozmetik markaları bile daha doğal içerikli formüller geliştirmeye başlamıştır (Saniter, 2022). Bunun yanı sıra, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) tarafından yayımlanan düzenlemeler, organik kozmetik sertifikasyonu için belirli kriterler ortaya koyarak tüketicilerin bilinçlenmesine katkıda bulunmuştur (TİTCK, 2023).

Sonuç olarak, doğal ve organik kozmetik ürünlere olan talep, sağlık kaygıları, çevresel sürdürülebilirlik, yeşil kozmetik hareketleri ve düzenleyici çerçevelerin gelişmesi gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Geleneksel kozmetik anlayışının değişmesi, tüketicilerin daha bilinçli tercihler yapmasını sağlarken, endüstrinin de yeni trendlere uyum sağlamasına yol açmaktadır (Bazancir, 2022; Sejfula, 2025).

Bu çalışmada, doğal ve organik kozmetik ürünlerin tüketici algısı, sağlık ve çevresel etkileri, düzenleyici çerçeveler ve sektör dinamikleri literatür ışığında değerlendirilecektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Doğal Kozmetik Ürünler

Doğal Kozmetik Ürünler: İçerikler, Faydalar ve Çevresel Etkiler

Doğal kozmetik ürünleri, bitkisel, hayvansal veya mineral kökenli hammaddelerden üretilen ve sentetik boyalar, silikonlar, parafinler gibi kimyasal içerikler barındırmayan ürünler olarak tanımlanmaktadır (Cosmolive, 2022). Bu ürünler, ciltle yüksek uyum sağlamaları ve uzun vadede daha az toksik etkiye sahip olmaları nedeniyle giderek daha fazla tercih edilmektedir (İnal, 2023).

Doğal kozmetik ürünlerinin içeriğinde, cildi besleyen ve yenileyen bitkisel özler, esansiyel yağlar ve mineraller bulunmaktadır. Örneğin, aloe vera ve papatya gibi bitkisel özler, cildin doğal parlaklığını artırmakta ve cilt tonunu eşitlemektedir (Kaur & Kapoor, 2020). Esansiyel yağlar ise cildi nemlendirerek, besleyerek ve koruyarak sağlıklı bir görünüm kazandırmaktadır. Lavanta, jojoba ve argan gibi esansiyel yağlar, cildin derinlemesine nüfuz ederek nem dengesini sağlamaktadır (Bakkali vd., 2008). Mineraller ise cildin sağlıklı ve parlak görünmesini sağlamaktadır. Çinko, magnezyum ve kalsiyum gibi mineraller, cildin ihtiyaç duyduğu besinleri sağlayarak cilt bariyerini güçlendirmektedir (Draelos, 2021).

Doğal kozmetik ürünleri, ciltteki ince çizgileri ve kırışıklıkları azaltarak cildin elastikiyetini artırmaktadır. Ayrıca, bu ürünler çevre dostu olup, biyolojik olarak parçalanabilir malzemelerden üretilmekte ve üretim süreçlerinde doğaya zarar vermemektedir (Cosmolive, 2022). Doğal kozmetik ürünleri, yapay kokular içermemekte ve doğal esansiyel yağlarla hoş kokulara sahip olmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle, özellikle hassas ciltler için daha güvenli kabul edilmekte ve ciltte tahrişe veya alerjik reaksiyonlara neden olmamaktadır (İnal, 2023).

Doğal kozmetik ürünleri, her yaş ve cilt tipine uygun olarak tasarlanmıştır. Hassas ciltler, alerjik reaksiyonlara yatkın olanlar, bebekler, çocuklar ve hamileler için idealdir (Kaur & Kapoor, 2020). Aynı zamanda, cildine doğal ve sağlıklı bir bakım yapmak isteyen herkes bu ürünleri tercih edebilir. Doğal kozmetik ürünleri, akne, egzama, rosacea gibi cilt sorunlarına karşı etkili çözümler sunmaktadır. Bu ürünler, cildi tahriş etmeden tedavi edebilen doğal içeriklerle formüle edilmiştir (Draelos, 2021).

Anti-aging etkileri ile bilinen doğal kozmetik ürünleri, ciltteki ince çizgileri ve kırışıklıkları azaltarak cildin elastikiyetini artırmaktadır (Bakkali vd., 2008). Ayrıca, bu ürünler cildi derinlemesine nemlendirerek kuruluğa karşı korumaktadır. Doğal nemlendiriciler, cildin nem dengesini sağlayarak cildi yumuşak ve esnek tutmaktadır (Kaur & Kapoor, 2020).

Doğal kozmetik ürünleri, çevre dostu üretim süreçleri ile doğayı korumaktadır. Bu ürünler, biyolojik olarak parçalanabilir malzemelerden üretilmekte ve çevreye zarar vermemektedir (Cosmolive, 2022). Ayrıca, geri dönüştürülebilir ambalajlar kullanarak çevreye duyarlı bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu özellikleri nedeniyle, doğal kozmetik ürünleri sağlık ve çevre açısından daha güvenli ve faydalı kabul edilmektedir (İnal, 2023).

Sonuç olarak, doğal kozmetik ürünleri, sağlıklı içerikleri, kolay emilim özellikleri, çevre dostu yapıları ve hoş kokularıyla günlük bakım rutinlerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Sağlıklı bir cilt ve temiz bir doğa için doğal kozmetik ürünlerinin tercih edilmesi önerilmektedir.

1.2.Organik Kozmetik Ürünler: Üretim Yöntemleri, Standartlar ve Çevresel Etkiler

Organik kozmetik ürünleri, doğal bileşenlerin yanı sıra, bu bileşenlerin organik tarım yöntemleriyle üretilmiş olmasını gerektiren ürünlerdir. Organik tarım, kimyasal gübre ve pestisitlerin kullanımını sınırlayan, toprak sağlığını koruyan ve biyolojik çeşitliliği destekleyen bir tarım yöntemi olarak tanımlanmaktadır (KIOSCERT, 2021). Bu yöntem, sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik eder ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri minimize etmeyi amaçlar.

Türkiye'de, organik kozmetik ürünlerin standartları Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) tarafından belirlenmektedir. TİTCK'nın "Doğal ve Organik Kozmetik Bileşen ve Ürün İddialarına İlişkin Kılavuz"una göre, organik kozmetik ürünlerin içeriğindeki doğal bileşenlerin en az %95'inin organik tarım faaliyetlerine uygun olarak üretilmiş olması gerekmektedir (KIOSCERT, 2021). Bu standartlar, ürünlerin organik sertifikasyonunu sağlamakta ve tüketicilere güvenilir bir seçenek sunmaktadır.

Organik kozmetik ürünlerinin en önemli avantajı, içerdikleri bileşenlerin çevre dostu olması ve sentetik katkı maddeleri içermemesidir. Bu ürünler, cilt sağlığını desteklerken aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği de teşvik etmektedir (Umut Farma AVM, 2023). Son yıllarda, organik kozmetik sektöründe önemli bir büyüme gözlemlenmekte ve tüketiciler, organik sertifikalı ürünlere yönelmektedir. Bu eğilim, özellikle çevre bilincinin artması ve doğal ürünlere olan talebin yükselmesiyle ilişkilendirilmektedir (KIOSCERT, 2021).

Türkiye'de, doğal ve organik kozmetik ürünlere olan talep artmakta ve bu durum yerel üreticilerin doğal içerikli ürünler geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Umut Farma AVM, 2023). Organik kozmetik ürünler, sadece cilt sağlığı için değil, aynı zamanda çevresel etkileri nedeniyle de tercih edilmektedir. Bu ürünler, biyolojik olarak parçalanabilir malzemelerden üretilmekte ve geri dönüştürülebilir ambalajlar kullanılarak çevreye duyarlı bir yaklaşım sergilenmektedir (KIOSCERT, 2021).

Sonuç olarak, doğal ve organik kozmetik ürünler, içerik ve üretim süreçleri açısından farklılık göstermektedir. Her iki ürün tipi de cilt sağlığını desteklemeyi amaçlarken, organik kozmetik ürünler, bileşenlerinin üretiminde organik tarım yöntemlerinin kullanılmasını şart koşmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle, organik kozmetik ürünler, hem sağlık hem de çevre açısından daha sürdürülebilir bir seçenek olarak kabul edilmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, doğal ve organik kozmetik ürün kullanımına yönelik mevcut literatürün sistematik bir şekilde incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Nitel bir araştırma yöntemi benimsenerek, konuyla ilgili bilimsel makaleler, resmi raporlar, düzenleyici kurumların yayınladığı kılavuzlar ve sektörel analizler taranmıştır.

Öncelikle, literatür taraması yöntemi kullanılarak doğal ve organik kozmetik kavramlarının tanımlanması, tüketici eğilimleri, sağlık ve çevresel etkiler ile düzenleyici çerçeveler ele alınmıştır (Synnott, 1989; Featherstone, 1991). Bu süreçte, yalnızca hakemli akademik

dergilerde yayımlanmış makaleler, devlet kurumlarının raporları ve uluslararası düzenleyici kuruluşların belgeleri dikkate alınmıştır (Benedict, 1934; TİTCK, 2023).

Türkiye özelinde yapılan incelemelerde, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) ve Sağlık Bakanlığı'nın yayımladığı mevzuat ve kılavuzlar incelenmiştir. Kozmetik ürünlerde doğal ve organik sertifikalandırma sürecinin, hem ulusal hem de uluslararası standartlar çerçevesinde nasıl uygulandığı değerlendirilmiştir (TİTCK, 2023; COSMOS, 2022).

Ayrıca, tüketici davranışlarıyla ilgili çalışmalar da analiz edilerek, doğal ve organik kozmetik ürünlere olan talebin nedenleri ve motivasyonları irdelenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye ve dünyada yapılan piyasa araştırmaları, sektör raporları ve sürdürülebilir kozmetik üretimi üzerine yazılmış akademik çalışmalar gözden geçirilmiştir (Okur, 2020; Kahraman vd., 2023).

Veriler, betimsel analiz yöntemi ile incelenerek, doğal ve organik kozmetik ürünlerin tüketici tercihleri üzerindeki etkileri, sağlık ve çevresel boyutları ile birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular, konuya ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmak ve sektöre yönelik politika önerileri geliştirmek amacıyla tartışılmıştır (Sejfula, 2025; Saniter, 2022).

Bu yöntemin temel amacı, doğal ve organik kozmetik ürünlerin bilimsel ve düzenleyici çerçevede nasıl ele alındığını anlamak ve Türkiye'deki uygulamaları küresel bağlamda konumlandırarak değerlendirmektir.

BULGULAR

Son yıllarda küresel kozmetik pazarı hızla büyümekte olup, 2022 yılında yaklaşık 296,83 milyar ABD doları değerinde olduğu kaydedilmiştir. 2030 yılına kadar bu pazarın 474 milyar ABD dolarına ulaşması ve 2023'ten 2030'a kadar yıllık bileşik büyüme oranının (CAGR) %6,03 olması beklenmektedir (King's Research, 2023). Bu büyüme trendi, özellikle tüketicilerin doğal ve organik kozmetik ürünlere yönelmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Küresel ölçekte yaşanan bu eğilim, Türkiye'de de doğal ve organik kozmetik pazarının benzer bir ivme kazanmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de kozmetik ve kişisel bakım ürünleri pazarı, her yıl ortalama %10 büyüme göstermekte olup, 2023 yılı itibarıyla pazar büyüklüğünün 22 milyar TL'ye ulaştığı belirtilmektedir. 2025 yılına kadar bu rakamın 25 milyar TL'ye çıkması öngörülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2023). Özellikle organik kozmetik ürünleri pazarı, giderek daha fazla tüketicinin ilgisini çekmektedir. Küresel ölçekte 2022 yılında milyonlarca dolarlık bir büyüklüğe ulaşan organik kozmetik pazarının, 2022 ile 2030 yılları arasında %8,5 CAGR ile büyüyeceği tahmin edilmektedir (Infinitive Data Expert, 2023). Türkiye'de ise doğal kozmetik ve kişisel bakım ürünlerinin pazar payının yaklaşık %5 olduğu tahmin edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2023).

Bu istatistikler, doğal ve organik kozmetik ürünlerin giderek daha geniş bir tüketici kitlesine ulaştığını ve hem küresel hem de yerel pazarda önemli bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle çevre dostu ve sürdürülebilir içeriklere olan ilginin artması, organik kozmetik ürünlerini pazarda giderek daha cazip hale getirmektedir. Tüketicilerin bilinçli tercihler yapması ve düzenleyici kurumların denetimleri artırmasıyla, organik kozmetik pazarı gelecekte daha da güçlü bir konuma ulaşacaktır.

Literatür incelemesi, doğal ve organik kozmetik ürünlere olan talebin son yıllarda küresel ölçekte hızla arttığını ortaya koymaktadır. Tüketicilerin sağlık bilinci ve çevresel farkındalığı, bu eğilimde belirleyici faktörler arasında yer almaktadır (Wolf, 1991; Fardouly vd., 2015). Sentetik kimyasalların potansiyel sağlık riskleri, cilt hassasiyeti ve alerjik reaksiyonlara yol açabileceği endişesi, tüketicileri daha güvenilir ve temiz içerikli alternatiflere yöneltmektedir (Saniter, 2022). Ayrıca, sürdürülebilir üretim yöntemlerinin benimsenmesi ve hayvanlar

üzerinde test yapılmayan ürünlere yönelik talep, doğal ve organik kozmetik sektörünü daha cazip hale getirmiştir (Featherstone, 1991; Sejfula, 2025).

Türkiye’de de benzer bir trend gözlemlenmektedir. Tüketicilerin bilinçlenmesi ve yeşil kozmetik akımının yaygınlaşması, organik ve doğal kozmetik pazarının büyümesine katkı sağlamaktadır (Kahraman vd., 2023). Son yıllarda yapılan piyasa analizleri, Türkiye’deki doğal ve organik kozmetik pazarının hızla geliştiğini ve yerli üreticilerin bu alana yöneldiğini ortaya koymaktadır (Bazancir, 2022). Bununla birlikte, yerel pazarda yaşanan en büyük zorluklardan biri, sertifikasyon süreçlerinin karmaşıklığı ve tüketicilerin etiket bilgileri konusundaki bilgi eksikliğidir (TİTCK, 2023).

Doğal ve organik ürün iddiasında bulunan birçok kozmetik markasının, gerçekte gerekli kriterleri karşılamadığı veya eksik sertifikalara sahip olduğu görülmektedir (COSMOS, 2022). Bu durum, tüketicilerin yanıltılmasına ve piyasada “yeşil aklama” (greenwashing) olarak bilinen manipülatif pazarlama taktiklerinin artmasına neden olmaktadır (Abidin, 2016). Sertifikasyon süreçlerinin sıkı denetimlerle desteklenmesi ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) gibi düzenleyici kurumların, organik kozmetik etiketleme standartlarını daha katı hale getirmesi gerekmektedir (TİTCK, 2023).

Ayrıca, doğal ve organik kozmetik ürünlerin erişilebilirliği ve fiyatlandırması da önemli bir konudur. Bu ürünler genellikle geleneksel kozmetik ürünlere kıyasla daha yüksek fiyatlı olup, belirli bir tüketici grubuna hitap etmektedir (Okur, 2020). Bu durum, organik kozmetiğin genel tüketici kitlesi tarafından benimsenmesini zorlaştırmakta ve pazardaki büyüme hızını sınırlayabilmektedir (Tadmor, 2001). Bununla birlikte, tüketicilerin bu ürünlerin uzun vadeli faydaları konusunda bilinçlendirilmesi ve devlet destekli teşvik politikalarının uygulanması, doğal ve organik kozmetik sektörünün daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayabilir (Bauman, 2000).

SONUÇ

Doğal ve organik kozmetik ürünlerin kullanımına yönelik artan talep, sağlık ve çevre bilincinin yükselmesi, sertifikasyon süreçlerinin güvenilirliği ve fiyatlandırma politikaları gibi birçok farklı faktörün etkisiyle şekillenmektedir. Ancak pazarın geleceği, tüketicilerin bilinçlenme düzeyine, devletlerin düzenleyici politikalarına ve üreticilerin şeffaflığına bağlıdır. Avrupa ve ABD’de katı sertifikasyon standartları bulunmasına karşın, Türkiye’de bu alandaki yasal çerçevenin daha sıkı hale getirilmesi gerekmektedir. Tüketici bilincini artırmaya yönelik kampanyalar ve teşvik edici devlet politikaları, sektördeki etik sorunları azaltabilir ve organik kozmetik sektörünün sürdürülebilir büyümesini destekleyebilir.

Ayrıca, organik kozmetik ürünlerinin fiyatlandırması ve erişilebilirliği, sektörün büyümesini belirleyen kritik faktörler arasındadır. Organik sertifikalı ürünler, geleneksel kozmetik ürünlere kıyasla genellikle daha yüksek maliyetlidir. Bu durum, organik kozmetik pazarının daha sınırlı bir tüketici grubuna hitap etmesine neden olmaktadır. Üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi, organik ürünlerin daha geniş kitleler tarafından erişilebilir olmasını sağlayabilir. Örneğin, yerel üreticilere sağlanacak destekler, vergilendirme politikalarının gözden geçirilmesi ve organik hammaddelerin tedarik zincirinin güçlendirilmesi, Türkiye’de organik kozmetik sektörünün daha rekabetçi hale gelmesine katkı sunabilir.

Bununla birlikte, tüketicilerin yanıltıcı pazarlama uygulamalarına karşı korunması, sektörde güvenin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. "Yeşil aklama" (greenwashing) olarak bilinen ve organik olmayan ürünlerin tüketicilere doğal veya organik olarak sunulması, hem tüketicileri yanıltmakta hem de sektörün etik değerlerini zedelemektedir. Bu tür pazarlama stratejilerinin önüne geçmek için daha şeffaf sertifikasyon süreçleri, denetimlerin

sıkılaştırılması ve tüketicilere yönelik bilgilendirme kampanyalarının artırılması gerekmektedir.

Son olarak, organik kozmetik sektörünün geleceği, sürdürülebilirlik ve inovasyon ile doğrudan ilişkilidir. Kozmetik endüstrisinde biyoteknolojik gelişmelerin ve yenilikçi formülasyonların artması, hem çevre dostu hem de yüksek performanslı ürünlerin üretimini teşvik edebilir. Gelecekte, geri dönüştürülebilir ambalaj kullanımı, su tasarrufu sağlayan üretim yöntemleri ve doğa dostu sertifikasyon süreçleri, organik kozmetik sektörünü daha ileri bir noktaya taşıyacaktır.

Sonuç olarak, doğal ve organik kozmetik ürünler pazarı, yalnızca bireysel sağlık ve güzellik trendleri açısından değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve etik tüketim alışkanlıkları açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de bu pazarın gelişimi, tüketicilerin bilinçlenmesi, devlet politikalarının güçlendirilmesi ve üreticilerin sürdürülebilir üretim süreçlerine uyum sağlamasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abidin, C. (2016). *Visibility labour: Engaging with influencers’ fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram*. *Media International Australia*, 161(1), 86-94.
- Bakkali, F., Averbek, S., Averbek, D., & Idaomar, M. (2008). Biological effects of essential oils—a review. *Food and Chemical Toxicology*, 46(2), 446-475. <https://doi.org/10.1016/j.fct.2007.09.106>
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.
- Bazancir, M. (2022). *Sosyal medyada kadın bedeninin inşası: Instagram örneği* (Master’s thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Houghton Mifflin.
- Cosmolive. (2022). Doğal kozmetik ürünleri ve faydaları. Erişim adresi: <https://www.cosmolive.com>
- Cosmolive. (2022, 23 Mart). *Doğal kozmetik nedir?* <https://www.cosmolive.com.tr/blog-detay/dogal-kozmetik-nedir>
- COSMOS. (2022). *COSMOS-standard AISBL: Global organic and natural cosmetics standard*. Retrieved from <https://www.cosmos-standard.org>
- Draelos, Z. D. (Ed.). (2021). *Cosmetic dermatology: products and procedures*. John Wiley & Sons.
- Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R., & Halliwell, E. (2015). *Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women’s body image concerns and mood*. *Body Image*, 13, 38-45. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2014.12.002>
- Featherstone, M. (1991). *Consumer culture and postmodernism*. Sage Publications.
- Infinitive Data Expert. (2023). *Organic cosmetics market: Global industry trends, growth, share, size, and forecast 2022-2030*. Retrieved from <https://www.infinitivedataexpert.com>
- İnal, Ö. (2023). Yeşil Kozmetikler. *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 47(2), 667-686.

- Kahraman, B., Cırdı, R., Aslan, F., Yasan, Y. N., & Çetinkaya, M. (2023). *Tüketim kültürü ekseninde estetik algısı. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 20, 236-255.
- Kaur, R., & Kapoor, S. (2020). Natural ingredients in cosmetics: A review. *Journal of Cosmetic Science*, 71(2), 89-102.
- KIOSCERT. (2021). Organik kozmetik ürünler ve sertifikasyon süreçleri. Erişim adresi: <https://www.kioscert.org>
- King's Research. (2023). *Cosmetics market analysis and industry forecast 2023-2030*. Retrieved from <https://www.kingsresearch.com>
- Okur, A. (2020). *Güzellik algısı üzerinden sosyal medyada linç kavramı: Armine Harutyunyan örneği. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 119-140.
- Saniter, M. (2022). *Doğal ve organik kozmetiklerde koruyucu kullanımı. Saniter Araştırma Raporu*.
- Sejfula, M. (2025). *Meta feminizmi çerçevesinde beden olumlama hareketinin Instagram üzerinden değerlendirilmesi. Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 9(1), 50-87.
- Synnott, A. (1989). *Truth and goodness, mirrors and masks: Part I: A sociology of beauty and the face. The British Journal of Sociology*, 40(4), 607-636. <https://doi.org/10.2307/590789>
- Tadmor, N. (2001). *The Social Universe of the English Bible: Scripture, Society, and Culture in Early Modern England*. Cambridge University Press.
- Ticaret Bakanlığı. (2023). *Türkiye kozmetik sektörü raporu 2023*. Retrieved from <https://www.ticaret.gov.tr>
- TİTCK (Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu). (2023). *Kozmetik ürünler için kılavuz. Resmi Yayınlar*. Retrieved from <https://www.titck.gov.tr>
- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK). (2021). *Doğal ve organik kozmetik bileşen ve ürün iddialarına ilişkin kılavuz*. Erişim adresi: <https://www.titck.gov.tr>
- Umut Farma AVM. (2023). *Organik kozmetik ürünlerine olan talep artışı*. Erişim adresi: <https://www.umutfarma.com>
- Wolf, N. (1991). *The beauty myth: How images of beauty are used against women*. William Morrow.

KADIN GÜZELLİK ALGISININ TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKTEN MODERNİTEYE ESTETİK KAVRAMI

Öğr. Gör. TUĞÇE YILDIRIM DAL*

Öğr. Gör. Dr. DURSUN YILMAZ**

*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
tugce.yildirimdal@gop.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8732-6932

**Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
dursun.yilmaz@gop.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6161-3482

ÖZ

Bu bildiri, kadın güzellik algısının tarihsel dönüşümünü incelemeyi amaçlamaktadır. Geleneksel toplumlardaki güzellik algısının estetik, ahlaki ve kültürel temellerinden başlayarak modern kozmetik endüstrisinin ve medya araçlarının bu algıyı nasıl yeniden şekillendirdiği tartışılmaktadır. Araştırma, farklı dönemlere ait güzellik kavramlarının toplumsal cinsiyet rolleri, statü sembolleri ve kültürel normlarla ilişkisini analiz etmek üzere literatür taramasına dayanmaktadır. Bulgular, güzellik algısının tarih boyunca yalnızca estetik bir değerlendirme değil, aynı zamanda toplumsal kontrol mekanizması olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Moderniteyle birlikte bireyselleşme ve tüketim kültürünün, güzellik standartlarını daha erişilebilir ancak aynı zamanda daha zorlayıcı hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Tartışma, bu bulgular ışığında güzellik algısının toplumsal ve kültürel dinamiklerle şekillenen bir yapı olduğuna odaklanmaktadır. Güzellik standartlarının, bireylerin kendilik algısı ve toplumsal statülerine etkisi çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmış ve özellikle modern kozmetik endüstrisinin ve medyanın bu standartların inşasındaki etkisi vurgulanmıştır. Medya, toplumsal güzellik normlarını şekillendirirken bireyler üzerinde psikolojik baskılar oluşturmakta ve bu baskılar tüketim davranışını yönlendirmektedir. Özellikle sosyal medya, güzellik standartlarını küresel bir boyuta taşıyarak bireylerin kendilerini bu normlara uygun şekilde yeniden tanımlamasına neden olmaktadır. Bu çalışma ayrıca, tarihsel perspektiften hareketle güzellik algısının sadece bireysel bir tercih olmadığını, aksine sosyal kontrol ve ekonomik kazanca hizmet eden bir mekanizma olarak önemini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, güzelliğin çok boyutlu bir kavram olarak daha kapsayıcı ve bireylerin özgür ifadesine olanak tanıyan bir yaklaşımla yeniden ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın güzellik algısı, tarihsel dönüşüm, toplumsal cinsiyet, kozmetik endüstrisi, medya, iletişim.

THE HISTORICAL TRANSFORMATION OF WOMEN'S BEAUTY PERCEPTION: THE CONCEPT OF AESTHETICS FROM TRADITION TO MODERNITY

ABSTRACT

This paper aims to examine the historical transformation of women's beauty perceptions. Starting with the aesthetic, moral, and cultural foundations of beauty perceptions in traditional societies, it discusses how the modern cosmetic industry and media tools have reshaped these perceptions. The study is based on a literature review analyzing the relationship between beauty concepts of different periods and gender roles, status symbols, and cultural norms. The findings reveal that beauty perceptions have historically functioned not only as an aesthetic evaluation but also as a mechanism of social control. With modernity, individualism, and consumer culture, beauty standards have become more accessible yet simultaneously more demanding. The discussion focuses on the findings to highlight that beauty perceptions are

shaped by social and cultural dynamics. The multifaceted effects of beauty standards on individuals' self-perception and social status are analyzed, emphasizing the role of the modern cosmetic industry and media in constructing these standards. Media shapes societal beauty norms while creating psychological pressures on individuals, influencing consumer behavior. Particularly, social media globalizes beauty standards, leading individuals to redefine themselves according to these norms. This study also demonstrates, from a historical perspective, that beauty perceptions are not merely individual preferences but mechanisms serving social control and economic profit. In this context, the paper concludes that beauty, as a multidimensional concept, needs to be re-evaluated with a more inclusive approach that allows individuals to express themselves freely.

Keywords: Women's beauty perception, historical transformation, gender, cosmetic industry, media, communication.

GİRİŞ

Güzellik kavramı, tarih boyunca yalnızca bireysel bir estetik değer olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Kadın güzellik algısı, tarihsel süreçte değişen toplumsal normlar, estetik anlayışlar ve ekonomik yapıların etkisiyle sürekli bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel toplumlardaki güzellik algısı, sıklıkla doğallık, doğurganlık ve sosyal uyumla ilişkilendirilirken, modern dönemde bireysel kimlik, tüketim kültürü ve medya temsilleri ön plana çıkmıştır (Yıldırım Dal, 2024). Özellikle 20. yüzyılın başından itibaren kozmetik endüstrisinin yükselişi ve kitle iletişim araçlarının etkisi, kadın güzellik standartlarını küresel bir boyuta taşımıştır. Bu durum, güzelliği bireysel tercihlerden ziyade toplumsal normlar çerçevesinde değerlendirilen bir olgu haline getirmiştir. Literatürde, güzellik algısının toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantısı sıkça vurgulanmakta, bu algının kadınların bedenlerini ve davranışlarını kontrol altında tutmanın bir aracı olarak işlev gördüğü ifade edilmektedir (Wolf, 1991; Bordo, 1993).

Antik dönemlerde, güzellik algısı genellikle doğal özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Antik Yunan'da güzellik, simetri ve orantı ile tanımlanmıştır. Bu dönemde, kadınların fiziksel görünüşleri, toplumsal statülerini belirleyen önemli bir unsur olarak görülmüştür (Synnott, 1989). Benzer şekilde, Antik Mısır'da güzellik, hem estetik hem de dini bir anlam taşımış, kadınların makyaj ve takı kullanımı, toplumsal hiyerarşideki yerlerini göstermek için kullanılmıştır (Tadmor, 2001). Orta Çağ'da ise güzellik, dini ve ahlaki değerlerle iç içe geçmiştir. Bu dönemde, kadınların güzelliği, genellikle erdem ve iffetle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Hristiyanlık etkisi altındaki Avrupa'da, kadınların fiziksel güzelliği, manevi saflığın bir yansıması olarak görülmüştür (Eco, 2004). Modern dönemde ise güzellik algısı, kozmetik endüstrisinin yükselişi ve medyanın etkisiyle birlikte küresel bir boyut kazanmıştır. Özellikle Hollywood sinemasının yükselişi, kadınların güzellik standartlarını belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Dyer, 1986). Günümüzde ise sosyal medya ve dijital teknolojiler, güzellik algısını yeniden şekillendirmektedir. Instagram, TikTok gibi platformlar, yeni güzellik standartları oluşturmakta ve bu standartlar, genellikle gerçekçi olmayan görüntüler ve filtrelerle desteklenmektedir (Abidin, 2016). Bu durum, özellikle genç kadınlar üzerinde büyük bir baskı oluşturmakta ve beden imajı sorunlarına yol açmaktadır (Fardouly et al., 2015).

Türkiye'de kadın güzellik algısı, hem geleneksel hem de modern unsurların bir arada bulunduğu bir yapı sergilemektedir. Geleneksel olarak, kadın güzelliği, doğurganlık ve aile içi rolüyle ilişkilendirilmiştir. Ancak modernleşme süreciyle birlikte, özellikle kentleşme ve medyanın etkisi, kadın güzellik standartlarını değiştirmiştir (Kahraman vd., 2023). Örneğin, Türkiye'de yapılan bir çalışmada, kadınların güzellik algısının medya tarafından şekillendirildiği ve bu durumun kadınlar üzerinde psikolojik baskı oluşturduğu belirtilmiştir (Okur, 2020). Ayrıca,

Türkiye'de kozmetik ürünlerin kullanımı, özellikle genç kadınlar arasında yaygınlaşmıştır. Bu durum, güzellik standartlarının tüketim kültürüyle iç içe geçtiğini göstermektedir (Bazancir, 2022). Sosyal medyanın etkisiyle birlikte, özellikle Instagram gibi platformlarda paylaşılan görüntüler, kadınların güzellik algısını önemli ölçüde etkilemektedir (Sejfula, 2025).

Bu çalışma, kadın güzellik algısının tarihsel dönüşümünü estetik ve toplumsal bağlamda ele almayı amaçlamaktadır. Literatüre dayalı olarak yapılan bu inceleme, farklı dönemlerde kadın güzellik standartlarının hangi dinamiklerle şekillendiğini ve modern dönemde nasıl yeniden tanımlandığını disiplinlerarası bir yaklaşımla tartışacaktır. Türkiye özelinde ise kadın güzellik algısının hem geleneksel hem de modern unsurların etkisiyle nasıl şekillendiği ve bu süreçte medya, tüketim kültürü ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl bir rol oynadığı incelenecektir.

1. GÜZELLİK KAVRAMI VE ALGISI

Güzellik, tarih boyunca çeşitli disiplinler tarafından ele alınan karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır. Estetik felsefesinin temel konularından biri olan güzellik, sadece bireysel bir algı değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Platon'a göre güzellik, ideal bir form ve düzen duygusuna dayanırken, Aristoteles estetik bir deneyimi duygusal bir etki olarak tanımlamıştır (Tatarkiewicz, 1970).

Tarihsel süreçte güzellik algısı, dönemin sosyo-kültürel bağlamıyla yakından ilişkili olmuştur. Örneğin, Rönesans dönemi güzellik anlayışı simetri, uyum ve doğruluk üzerine kuruluyken, 20. yüzyılda güzellik, daha çok bireysel ifade ve tüketim kültürüyle ilişkilendirilmiştir (Featherstone, 1991). Modern toplumlarda güzellik, yalnızca estetik bir değer değil, aynı zamanda bir statü sembolü ve sosyal kimliğin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Bourdieu, 1984).

Kültürel antropolog Ruth Benedict (1934), güzelliğin kültüre bağlı bir norm olduğunu ve farklı toplumlarda farklı şekillerde ifade edildiğini öne sürmektedir. Örneğin, Batı kültürlerinde ince ve genç bir beden idealize edilirken, diğer bazı toplumlarda güçlü ve dolgun bir beden güzellik işareti olarak görülmüştür (Bordo, 1993). Bu farklılıklar, güzellik algısının evrensel değil, aksine tarihsel ve kültürel olarak değişken bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Güzellik algısının psikolojik boyutu da önemlidir. Güzellik, bireylerde beğeni, hayranlık ve olumlu duygular yaratırken, aynı zamanda idealize edilmiş standartlara ulaşma baskısı nedeniyle özgüven sorunlarına ve beden algısı bozukluklarına yol açabilmektedir (Cash & Pruzinsky, 2002). Bu durum, medya ve kozmetik endüstrisinin dayattığı ideal güzellik standartlarının bireyler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, güzellik kavramı, toplumsal normlar, estetik anlayışlar ve bireysel psikolojik süreçler tarafından şekillenen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle güzellik, tarihsel, kültürel ve bireysel düzlemlerde ele alınması gereken çok boyutlu bir olgudur.

2. ESTETİK VE GÜZELLİK İLİŞKİSİ

Estetik, güzelliği anlamlandıran ve değerlendiren felsefi bir disiplin olarak, güzellik algısının kökenlerini ve etkilerini anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunar. İlk olarak 18. yüzyılda Baumgarten tarafından bağımsız bir disiplin olarak tanımlanan estetik, duyuşsal algı ve deneyimle ilişkili bir alan olarak ele alınır (Baumgarten, 1750). Bu bağlamda estetik, yalnızca güzelliği tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin ve toplumların bu güzelliği nasıl algıladığını ve yorumladığını da inceler.

Estetik, güzellik kavramını felsefi ve sanatsal bir bağlamda ele alır. Platon'a göre güzellik, ilahi bir düzen ve ahengin yansımasıdır ve bu nedenle evrenseldir. Aristoteles ise güzelliği daha somut bir şekilde, uyum, oran ve ahenk kavramlarıyla ilişkilendirmiştir (Tatarkiewicz, 1970). Modern estetik anlayışlarında ise güzellik, bireysel bir deneyim olarak öne çıkar. Kant, güzellik

algısını öznel bir beğeni yargısı olarak tanımlamış, ancak bu yargının evrensel bir boyutu da olduğuna dikkat çekmiştir (Kant, 1790).

Estetik deneyim, bireysel bir duyumsama ve haz alma süreci olarak tanımlansa da, bu deneyim toplumsal normlar ve kültürel değerler tarafından şekillendirilir. Bourdieu'ya göre estetik yargılar, bireyin sosyal konumunu ve kültürel sermayesini yansıtır (Bourdieu, 1984). Güzellik algısının sınıfsal farklılıklar üzerinden değerlendirilmesi, estetik anlayışların toplumsal yapılarla nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyar.

Modernite ile birlikte estetik anlayışlar, güzellik kavramını bireysel özgürlük ve kendini ifade etme aracı olarak ele almıştır. Ancak bu süreç, aynı zamanda güzellik standartlarının küreselleşmesine ve homojenleşmesine yol açmıştır (Featherstone, 1991). Medya, reklamlar ve moda endüstrisi, estetik değerlerin kitlesel bir şekilde yayılmasında kritik bir rol oynamıştır. Bu durum, bireylerin estetik tercihlerini şekillendiren güçlü normatif baskılar yaratmıştır.

Teknolojik gelişmeler, estetik anlayışların dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Plastik cerrahi, kozmetik ürünler ve dijital görselleştirme araçları, güzellik algısının yeniden tanımlanmasına olanak tanımıştır. Estetik müdahalelerin yaygınlaşması, bireylerin güzellik standartlarına ulaşma isteğini artırırken, bu süreçte estetik algının ticari bir meta haline geldiği görülmektedir (Bordo, 1993).

Estetik ve güzellik arasındaki ilişki, feminist teorisyenler tarafından da eleştirel bir şekilde incelenmiştir. Naomi Wolf (1991), güzellik mitinin kadınlar üzerindeki baskıyı artırdığını ve estetik normların patriyarkal düzeni güçlendirdiğini savunur. Bu eleştiriler, estetik ve güzellik ilişkisinin sadece bireysel bir beğeni meselesi olmadığını, aynı zamanda ideolojik ve politik bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE GÜZELLİK ALGISI

Toplumsal cinsiyet, bireylerin sosyal rolleri, beklentileri ve davranışlarını şekillendiren bir kavram olarak güzellik algısıyla yakından ilişkilidir. Judith Butler (1990), toplumsal cinsiyetin performatif bir süreç olduğunu ve bireylerin, toplumun dayattığı normlar doğrultusunda cinsiyet rollerini “sergilediğini” belirtir. Bu bağlamda, güzellik algısı da toplumsal cinsiyetin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların güzellik algısı, sıklıkla erkek egemen estetik standartların etkisiyle şekillenmiştir. Erkekler için güçlü ve kararlı bir fiziksel görünüm idealize edilirken, kadınlar için ince, zarif ve genç bir beden idealize edilmiştir (Bordo, 1993).

Feminist eleştiriler, bu estetik standartların kadınları toplumsal kontrol altına almanın bir aracı olarak kullanıldığını savunmaktadır. Naomi Wolf (1991), güzellik mitinin kadınların özgüvenini ve sosyal hareketliliğini kısıtlayan bir unsur olduğunu ifade eder. Medya, moda endüstrisi ve reklamlar, kadınları belirli bir güzellik standardına ulaşmaya teşvik ederek, güzellik algısının toplumsal ve ekonomik boyutlarını daha da derinleştirmiştir.

4. KOZMETİK ENDÜSTRİSİ VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ

20.yüzyılın başlarından itibaren hızla gelişen kozmetik endüstrisi, güzellik algısının tüketim kültürüyle bütünleşmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Kozmetik ürünler yalnızca estetik birer araç değil, aynı zamanda bireysel kimlik ve sosyal statü sembolü haline gelmiştir (Featherstone, 1991). Bu durum, güzellik kavramını bireyler için bir tüketim objesi olarak yeniden tanımlamıştır.

Kozmetik endüstrisinin gelişimi, özellikle reklamlar ve medya aracılığıyla, bireyleri daha fazla ürün tüketmeye teşvik etmiştir. Reklam kampanyaları, bireylerin bedenlerinden memnuniyetsizlik duymasını körükleyerek, güzellik standartlarının içselleştirilmesine yol açmıştır (Gill, 2007). Bu süreç, yalnızca kadınlar için değil, aynı zamanda erkekler için de geçerli olmuş; erkeklerin kozmetik ürünlere olan ilgisi de artmıştır.

Kozmetik endüstrisinin büyümesi, aynı zamanda kültürel ve coğrafi farklılıkların azalmasına ve küresel bir güzellik standardının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, bireyler üzerinde daha fazla baskı yaratırken, güzelliği bir norm haline getirmiştir.

5. MODERNİTE VE BİREYSELLEŞME

Modernite, bireyselleşme ve özgürlük kavramlarını ön plana çıkararak, bireylerin kendi kimliklerini ifade etme arzusunu artırmıştır. Ancak bu süreç, güzellik algısında hem bireysel farklılıkların teşvik edilmesine hem de standartlaşma ve tek tipleşme eğilimlerine yol açmıştır.

Zygmunt Bauman (2000), modern tüketim toplumunda bireylerin sürekli olarak kendilerini yeniden inşa etmeye zorlandığını ifade eder. Bu yeniden inşa süreci, güzellik algısının bireyler üzerindeki etkisini artırmıştır. Özellikle sosyal medya platformları, bireylerin görünüşlerini sürekli olarak sergilemesine ve başkaları tarafından onaylanmasına dayalı bir kültür yaratmıştır.

Modernite ile birlikte, güzellik algısında bireysel özgürlüğe vurgu yapılsa da, bu özgürlük, belirli estetik standartların dayatılması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bu durum, bireylerin güzellik algılarını yeniden değerlendirmesine ve daha kapsayıcı estetik yaklaşımları benimsemesine yönelik bir ihtiyaç doğurmuştur.

SONUÇ

Güzellik algısı, tarih boyunca kültürel, sosyal ve ekonomik dinamiklerden etkilenmiştir. Gelenekten moderniteye uzanan süreçte, güzellik kavramı estetik, toplumsal cinsiyet, tüketim kültürü ve modern bireyselleşme gibi farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek bedenleri üzerindeki estetik standartları şekillendirirken; kozmetik endüstrisi, bu standartların küresel çapta yayılmasına öncülük etmiştir. Modernite, bireylere özgürlük vaat ederken, aynı zamanda güzellik algısını standartlaştırarak bireyler üzerinde baskı oluşturmıştır.

Güzellik algısının toplumsal bir yapı olduğu ve farklı disiplinlerden gelen eleştirilerin bu algıyı dönüştürebileceği unutulmamalıdır. Daha kapsayıcı ve bireylerin kendilerini ifade etmesine olanak tanıyan bir estetik anlayışı, modern toplumun güzellik algısına yönelik daha olumlu bir yaklaşımı mümkün kılabilir.

KAYNAKÇA

- Abidin, C. (2016). Visibility labour: Engaging with influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia*, 161(1), 86-
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.
- Baumgarten, A. G. (1750). *Aesthetica*.
- Bazancir, M. (2022). *Sosyal medyada kadın bedeninin inşası: Instagram örneği* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Houghton Mifflin.
- Bordo, S. (1993). *Unbearable weight: Feminism, Western culture, and the body*. University of California Press.
- Bordo, S. (1993). *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.

- Cash, T. F., & Pruzinsky, T. (2002). *Body image: A handbook of theory, research, and clinical practice*. The Guilford Press.
- Dyer, R. (1986). *Heavenly Bodies: Film Stars and Society*. Routledge.
- Eco, U. (2004). *History of Beauty*. Rizzoli.
- Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R., & Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image*, 13, 38-45. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2014.12.002>
- Featherstone, M. (1991). *Consumer culture and postmodernism*. Sage Publications.
- Gill, R. (2007). *Gender and the Media*. Polity Press.
- Kahraman, B., Cırdı, R., Aslan, F., Yasan, Y. N., & Çetinkaya, M. (2023). Tüketim Kültürü Ekseninde Estetik Algısı. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (20), 236-255.
- Kant, I. (1790). *Critique of judgement*. Hackett Publishing.
- Okur, A. (2020). Güzellik algısı üzerinden sosyal medyada linç kavramı: Armine Harutyunyan örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 119-140.
- Sejfula, M. (2025). Meta feminizmi çerçevesinde beden olumlama hareketi'nin instagram üzerinden değerlendirilmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 9(1), 50-87.
- Synnott, A. (1989). Truth and goodness, mirrors and masks: Part I: A sociology of beauty and the face. *The British Journal of Sociology*, 40(4), 607-636. <https://doi.org/10.2307/590789>
- Tadmor, N. (2001). *The Social Universe of the English Bible: Scripture, Society, and Culture in Early Modern England*. Cambridge University Press.
- Tatarkiewicz, W. (1970). *A history of six ideas: An essay in aesthetics*. Martinus Nijhoff.
- Wolf, N. (1991). *The beauty myth: How images of beauty are used against women*. William Morrow.
- Yıldırım Dal, T. (2024). Kadınların özgüven düzeyinin makyaj yapma durumuna göre incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YEŞİL İKY VE YEŞİL LİDERLİK UYGULAMALARI: PATAGONIA VE UNILEVER ÖRNEKLERİ

BÜŞRA SARIAYDIN

Milli Savunma Üniversitesi, busra.sariaydin@msu.edu.tr - 0009-0002-0888-7745

Doç. Dr. ARZU UĞURLU KARA

Milli Savunma Üniversitesi, augurlukara@gmail.com - 0000-0001-9348-6107

ABSTRACT

The relationship between Green Leadership and Green Human Resources Management has become a very important element in creating and promoting environmental sustainability awareness in organizations. This study examines the link between Green Leadership and Green HRM in depth by evaluating the practices in the business world and the corporate benefits it provides for companies. In the study, Unilever and Patagonia, companies known worldwide for their commitment to sustainable business practices, were examined using literature review and case study approaches. The findings show that Green Human Resources Management helps create an environmentally friendly corporate culture by integrating sustainability principles into core HR functions such as orientation, training and development, performance management, motivation, and talent acquisition. On the other hand, Green Leadership helps develop a strategic vision by encouraging employees to adopt environmentally responsible behaviors. The findings from the case study show that Unilever focuses on sustainable sourcing goals and environmentally friendly practices involving its employees, while on the other hand, it highlights Patagonia's corporate activism and efforts to strengthen its workforce. The findings from the study show that Green Human Resources and Green Leadership practices improve corporate sustainability, significantly increase employee engagement, and strengthen the brand image of organizations in the market. To make the most of these findings, policymakers should adopt comprehensively structured Green Human Resources policies, help nurture leadership talent within the organization, and encourage employee participation in Green programs. When these guidelines are integrated into the policies of organizations, they will not only improve the sustainability efforts of the company but also elevate the organization's competitiveness and position in the market focused on environmental issues.

Keywords: Green HRM, Green Leadership, Corporate Sustainability, Green Business Strategies, Employee Engagement.

1. GİRİŞ

Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi kavramı, çalışanları çevre konusunda duyarlı olmaya teşvik etmeyi amaçlayan, sürdürülebilirlik hedeflerini insan kaynaklarının oryantasyon, eğitim ve geliştirme, performans yönetimi, motivasyon ve yetenek edinimi gibi temel ilkelerine entegre ederek çevresel girişimleri takdir edip uygulamayı ilke edinen bir insan kaynakları yaklaşımıdır. (Renwick, Redman,& Maguire, 2012; Dessler, 2020)

Yeşil liderlik karar alma süreçlerinde sürdürülebilir ve ekolojik fikirlerin iş hayatındaki pratik uygulamalara entegrasyonunu vurgulayan bir zihniyeti yansıtmaktadır. Yeşil liderler ise kurum içinde sürdürülebilir uygulamaları ve davranışları aktif olarak teşvik eden, uygulayan ve bu hususta ilham verici bir vizyonu temsil eden kişilerdir. (Liu ve diğerleri, 2023)

Özellikle COVID-19 salgını sonrasında çevresel sürdürülebilirliğin önem kazanmasıyla birlikte Yeşil İnsan Kaynakları ve Yeşil Liderlik arasındaki bağ daha da güçlenmiştir. Bu dönem, aslında Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi ve Yeşil liderlik kavramlarının kurumların dış çevreyle olan uyum yeteneğini ve kurumsal dayanıklılığı ne denli işbirlikçi bir şekilde geliştirdiğini göstermiştir. (Ababneh, 2021; Dessler, 2020)

2. METODOLOJİ

Bu çalışma, Yeşil Liderlik ile Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi arasındaki bağı, iş dünyasındaki uygulamalar aracılığıyla şirketler için kurumsal faydalar sağladığını kabul ederek derinlemesine bir şekilde ele almaktadır. Çalışmada, vaka analizi yaklaşımı kullanılarak sürdürülebilir iş uygulamalarına bağlılıklarıyla dünya çapında bilinen Unilever ve Patagonia şirketleri incelenmiştir. Bu hususta her iki şirketin de sürdürülebilirlik adına izledikleri pratik uygulamaların medya üzerindeki yansımaları, yeşil liderliği teşvik eden yöneticilerinin demeçleri ve sürdürülebilirlik faaliyetlerinin şeffaf bir şekilde yansıtıldığı şirketlerin web sitelerinde yer alan haberler, politikalar ve sürdürülebilirlik raporları ele alınmıştır.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, son yıllarda kurumların politika ve kurumsal stratejilerini çevreyle uyumlu hale getirmesiyle birlikte bu iki kavram sıklıkla beraber ele alınmaya başlanmıştır. Bu çalışma da Unilever ve Patagonia örnekleri üzerinden sürdürülebilirlik etrafında yeniden yapılandırılmış insan kaynakları politikalarının ve yeşil liderlik uygulamalarının kuruluşlara sağladığı çevresel ve ticari faydaları vurgulamaktadır.

Kurumsal çevrecilik bilincinin oluşturulması ve yenilikçi kurum kültürünün desteklenmesinde bulunduğu pazarda (outdoor giyim-ekipmanları) öncü markalardan biri olan Patagonia'nın faaliyetleri, yeşil liderlik ve yeşil insan kaynakları yönetimi kavramlarının entegrasyonunda en iyi uygulamalara örnek teşkil etmektedir. (Dessler, 2020) Markanın kurucusu Yvon Chouinard sürdürülebilirliği, çevresel sorumluluğu ve etik iş uygulamalarını teşvik etmektedir. (Chouinard, 2016) Patagonia'nın yöneticileri kar odaklı stratejilerden ziyade çevresel etkiyi merkeze koyan bir liderlik felsefesini benimsemişlerdir. Bu stratejik dönüşüm,

markanın kendisini “şirket kılığında bir amaç” olarak tanımlamasıyla da kendini göstermektedir. (Patagonia, 2025) Şirketin net karının yüzde birlik oranı kadar her sene iklim değişikliği ile mücadele eden girişimlere katkı sağlamak için bağış yapması ve çalışanlarının çevre aktivizmi adına çevresel birçok girişime katılmalarına destek verip ücretli izin imkânı sağlaması gibi birçok önemli adım Patagonia’nın benimsediği yeşil liderlik ve yeşil insan kaynakları yönetimi ilkelerini temsil etmektedir. (Kotler, Armstrong ve Opresnik, 2021) Bu tarz teşviklerin büyük ölçüde çalışan katılımını ve memnuniyetinin artmasına katkı sağladığı şirket yöneticileri tarafından gözlemlenmiştir. (Chouinard, 2016)

Ayrıca, günümüzde tüketicilerin markaların yürüttüğü sürdürülebilirlik çalışmalarına giderek daha fazla destek vermesiyle birlikte birçok müşteri üretim sürecinde daha etik, çevreye duyarlı ve toplumun çıkarlarını gözetken markaları tercih etmektedir. Bu durum da aslında kişilerin çevre bilinci hususunda zamanla hassaslaştığını, ortak yarar (Common Good Approach) yaklaşımını benimseyerek sadece kendi çıkarlarını ya da zevklerini değil, aynı zamanda toplumun da iyiliğini ve çıkarlarını dikkate alarak sürdürülebilir tercihler yaptıklarını gözler önüne sermektedir. Bu noktada, Patagonia’nın benimsediği yeşil liderlik ve yeşil insan kaynakları ilkeleri markayı bulunduğu piyasada küresel bir sorumluluk anlayışı ve etik bir imaj ile ön plana çıkarmaktadır. (Kotler, Armstrong ve Opresnik, 2021)

Öte yandan, on yılı aşkın bir süredir “sürdürülebilirlik lideri” olarak anılan Unilever’in sürdürülebilir insan kaynakları politikalarının çalışan bağlılığı ve iş gücü verimliliğini önemli ölçüde etkilediği gözlemlenmektedir. Marka, “Future Fit” adlı girişimleri aracılığıyla iş gücünde sürdürülebilirliğin önemini vurgulamaktadır. Bu girişim, markanın tüm operasyonlarını ve iş gücü planlamasını daha sürdürülebilir ve verimli bir şekilde yürütmesini amaçlayan bir stratejidir. (Kotler, Armstrong ve Opresnik, 2021) Unilever, sürekli olarak değişen iş gücü gereksinimlerine karşı çalışanlarını desteklemeyi ilke edinmiştir. Bu bağlamda, çalışanlarının mevcut becerilerini geliştirmeleri ve sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan becerileri kazanmalarını amaçlayan veri bilimi, çevik çalışma ve dijital uzmanlık gibi alanlarda sağladığı eğitimlerle çalışanlarının gelişimini desteklemektedir. (Unilever, 2025) Unilever, bu sayede hem çalışan katılımının hem de iş gücü verimliliğinin büyük ölçüde olumlu etkilendiğini vurgulamaktadır. (Unilever, 2025)

Bünyesinde 400’den fazla markayı bulunduran bir piyasa devi olan Unilever, yalnızca insan kaynakları politikalarıyla çalışanlarını geleceğe hazırlamakla kalmamakla birlikte iş başarısını da nasıl yönlendirebileceğini göstermektedir. Uygulamaya koyduğu sürdürülebilir yaşam planıyla birlikte Unilever, sorumlu-sürdürülebilir kaynak sağlama ve sosyal sorumluluğu birçok temel operasyonunda vurgulayarak iş yeri kültürünü de önemli ölçüde iyileştirdiğini dile getirmektedir. (Unilever, 2025) Bu durumu, yapılan bir ankette şirketin çalışanlarının %93’ünün markanın sürdürülebilirliğe olan bağlılığı nedeniyle daha fazla katılım ve bağlılık hissettiğini bildirerek kanıtlamıştır. (Vorecol, 2025)

Araştırmadan elde edilen bulgular, Yeşil İnsan Kaynakları ve Yeşil Liderlik uygulamalarının kurum sürdürülebilirliğini iyileştirdiğini, çalışan katılımını büyük ölçüde arttırdığını ve kurumların pazardaki marka imajını güçlendirdiğini göstermektedir. (Li ve diğerleri, 2023) Bu bulgulardan en iyi şekilde yararlanmak için, politika yapıcılar geniş

kapsamlı yapılandırılmış Yeşil İnsan Kaynakları politikaları benimsemeli, kurum içinde liderlik yeteneklerinin beslenmesine yardımcı olmalı ve öte yandan çalışanların Yeşil programlara katılımını teşvik etmelidir. Ayrıca, sürdürülebilirliği benimsemek isteyen markaların, çalışanlar arasında yeşil programlara katılımı desteklemek adına yeşil girişimler hakkında açık iletişimi teşvik etmesi de bir o kadar önemlidir. Bu yönergeler kurumların politikalarına entegre edildiğinde, yalnızca firmanın sürdürülebilirlik çabalarını iyileştirmekle kalmayıp aynı zamanda çevresel sorunlara odaklanmış olan rekabetçi bir pazarda kurumun rekabet gücünü ve bulunduğu konumunu da bir üst seviyeye çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Kotler, P., Armstrong, G., Opresnik, M.O., *Principles of Marketing*, Pearson Education Limited/Harlow, 2021.
- [2] Dessler, G., *Human Resource Management*, Pearson Education Inc./New York, 2020.
- [3] Chouinard, Y., *Let My People Go Surfing: The Education of a Reluctant Businessman—Including 10 More Years of Business Unusual*, Penguin Books/New York, 2016.
- [4] Renwick, D.W.S., Redman, T., Maguire, S., *Green Human Resource Management: A Review and Research Agenda*, International Journal of Management Reviews, January, 15(1), 2012.
- [5] Li, W., Abdalla, A. A., Mohammad, T., Khassawneh, O., & Parveen, M. (2023). Towards Examining the Link Between Green HRM Practices and Employee Green in-Role Behavior: Spiritual Leadership as a Moderator. *Psychology Research and Behavior Management*, 16, 383–396. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S396114>
- [6] Ababneh, O. M. A. (2021). How do green HRM practices affect employees' green behaviors? The role of employee engagement and personality attributes. *Journal of Environmental Planning and Management*, 64(7), 1204-1226. <https://doi.org/10.1080/09640568.2020.1814708>
- [7] Liu, R., Yue, Z., Ijaz, A., Lutfi, A., & Mao, J. (2023). Sustainable Business Performance: Examining the Role of Green HRM Practices, Green Innovation and Responsible Leadership through the Lens of Pro-Environmental Behavior. *Sustainability*, 15(9), 7317. <https://doi.org/10.3390/su15097317>
- [8] <https://www.unilever.com/sustainability/responsible-business/sustainability-ratings-and-rankings/>
(Erişim tarihi: 29.04.2025)
- [9] <https://www.unilever.com/sustainability/future-of-work/>
(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[10] <https://www.unilever.com/sustainability/responsible-business/sustainability-performance-data/>

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[11] <https://vocol.com/blogs/blog-measuring-the-impact-of-sustainable-hr-policies-on-employee-retention-and-productivity-161330>

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[12] <https://eu.patagonia.com/hr/en/activism/>

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[13] https://eu.patagonia.com/hr/en/jobs-at-patagonia/?srsltid=AfmBOooC-H_ssv5TQgebXgMozA7Bu_4OHsBzaOL4HtF4XmrNfFx8ioj2

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[14] <https://www.unilever.com/sustainability/future-of-work/providing-skills-for-life/>

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

[15] <https://www.unilever.com/sustainability/responsible-business/sustainability-ratings-and-rankings/>

(Erişim tarihi: 29.04.2025)

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İŞE ALIM SÜRECİNDE YAPAY ZEKANIN KULLANIMI ÜZERİNE VOSVIEWER İLE BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Yunus Emre KESTANE

Milli Savunma Üniversitesi, yunusemre.kestane@msu.edu.tr - 0009-0002-7256-852X

Doç.Dr.Arzu UĞURLU KARA

Milli Savunma Üniversitesi, augurlukara@gmail.com - 0000-0001-9348-6107

ÖZET

Hızla değişen çevre koşulları, organizasyonların bu şartlara uyum sağlamasını zorunlu kılmış ve yönetim fonksiyonları üzerinde yapay zeka (YZ) kullanımının yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir. YZ, organizasyonların daha hızlı ve doğru kararlar almasına yardımcı olduğu için insan kaynakları yönetiminde (İKY) işe alım sürecinde önem kazanmaya devam etmektedir. Özgeçmiş tarama algoritmaları ve sohbet robotları gibi YZ araçları, aday bulma ve ilk taramayı kolaylaştırarak manuel süreçler için gereken zaman ve çabayı azaltmaktadır. YZ, daha doğru ve kapsamlı iş önerileri sunmak için özgeçmişler gibi yapılandırılmamış metinsel veri kaynaklarının gücünden yararlanabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, İKY uygulamalarından biri olan işe alım sürecinde YZ'nın kullanımı ile ilgili bağlantıların izini sürmek, bu alandaki gelişmeleri analiz etmek için bibliyometrik analiz yapmaktır. Amaç doğrultusunda, Scopus veri tabanında indekslenen ve 2005-2025 yılları arasında yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmış ve toplam 677 yayın tespit edilmiş, bu yayınlardan dahil edilme kriterini (İngilizce araştırma makalesi olma) karşılayan 250 araştırma değerlendirilmiştir. Değerlendirilen 250 araştırmanın alıntı ve bibliyografik bilgileri, özet ve anahtar kelimeleri, finansman detayları ve referansları CSV formatında Scopus veri tabanından alınarak bibliyometrik ağlar oluşturmak için VOSviewer programına aktarılmış ve analizleri yapılmıştır. Bu analiz sonucunda; özellikle son 10 yılda yapılan araştırmaların sayısının arttığı, gelecekte de bu çalışmaların katlanarak artacağı; anahtar kelime olarak en fazla; yapay zeka, insan kaynakları yönetimi, işe alım, makine öğrenmesi ve etik kavramları kullanıldığı, son yıllarda yetenek yönetimi (talent acquisition) kelimesi kullanımının sıklaştığı ve en çok yayın yapılan dergiler değerlendirildiğinde ise insan kaynakları açısından bu konunun temel teorik çerçevesi, kavramsal gelişimi, etik ve psikolojik süreçleri ekseninde incelendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, İnsan Kaynakları Yönetimi, Makine Öğrenmesi, İşe Alım, Yetenek Yönetimi.

1. GİRİŞ

Hızla değişen çevre koşulları, organizasyonların bu şartlara uyum sağlamasını zorunlu kılmış ve yönetim fonksiyonları üzerinde yapay zeka (YZ) kullanımının yaygınlaşmasını beraberinde getirmiştir.

Yapay zeka, organizasyonların daha hızlı ve doğru kararlar almasına yardımcı olduğu için insan kaynakları yönetiminde işe alım sürecinde önem kazanmaya devam etmektedir (Pandey vd., 2025). Özgeçmiş tarama algoritmaları ve sohbet robotları gibi YZ araçları, aday bulma ve ilk taramayı kolaylaştırarak manuel süreçler için gereken zaman ve çabayı azaltmaktadır. YZ'nin “daha doğru ve kapsamlı iş önerileri sunmak için özgeçmişler gibi yapılandırılmamış metinsel veri kaynaklarının gücünden yararlanabileceğini” vurgulanmaktadır (Rosenberger vd., 2025).

Araştırmalar, YZ sistemlerinin geçmiş işe alım verilerinde mevcut önyargıları istemeden de olsa devam ettirebileceğini göstermiştir. Örneğin, Amazon, erkek egemen veriler üzerinde eğitildiği için erkek adayları tercih ettiğini keşfettikten sonra YZ işe alım aracını kullanmayı bırakmıştır. Bu tür sorunları ele almak için araştırmacılar, YZ işe alım sistemlerinde adalet ölçütleri geliştirmenin ve önyargı azaltma stratejileri uygulamanın önemini vurgulamaktadır (Seppälä ve Malecka, 2024).

Ancak aynı zamanda YZ, farkında olunmayan önyargıları tespit edip azaltarak işe alımda çeşitliliği ve kapsayıcılığı artırma potansiyeline de sahiptir. Çeşitlilik ve kapsayıcılığı (Ç&K) teşvik etmede YZ'nin etkinliği, veri kalitesine ve algoritmaların tasarımına bağlıdır. Çok uluslu bir işe alım şirketini içeren bir çalışma, YZ sistemleri içinde Ç&K ilkelerinin operasyonel hale getirilmesindeki zorlukları vurgulamış ve kapsayıcı işe alım uygulamalarını sağlamak için özel kılavuzlara ve sürekli değerlendirmeye duyulan ihtiyacı vurgulamıştır (Bano vd., 2024).

Birleşik teknoloji kabul ve kullanım teorisi (UTAUT) ile YZ kullanım sıklığını ve eğitimini içerecek şekilde genişleterek işe alım uzmanlarının YZ kullanma niyetleri incelenmiştir. Veriler, 238 katılımcının yer aldığı web tabanlı bir anketten elde edilmiştir. Sonuçlar, davranışsal niyetin performans beklentisinden ve yapay zeka kullanım sıklığının ılımlı etkisinden önemli ölçüde ve olumlu yönde etkilendiğini, cinsiyet, yaş, deneyim ve eğitimin ise önemli bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Verimlilik kazanımları, zaman tasarrufu ve otomasyon en önemli faydalar olarak ortaya çıkarken, insan muhakemesinin eksikliği ve otomatik sistemlere aşırı güvenme potansiyeli işe alımda YZ kullanımının ana dezavantajı olmuştur (Horodyski, 2023).

YZ'nin dijital becerilerde sürekli güncellenme ihtiyacı yarattığını ve bu durumun çalışan refahını etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, YZ'nin iş gücü üzerindeki etkilerinin hâlâ yeterince araştırılmadığı ve bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. (Cramarencu, Burcă-Voicu ve Dabija, 2023).

YZ'nin işe alım sürecinde, başvuru sahiplerinin yaklaşık %70'i yanıt süresinin kısalmasını önemli bir avantaj olarak belirtmiş, bunu kullanım kolaylığı, işe alım sürecinin kalitesinin ve tarafsızlığının artması ve daha iyi kullanıcı deneyimi izlemiştir. Katılımcıların %70'i tarafından dile getirilen YZ'nin en büyük dezavantajı, YZ'nin insan yargısında veya insan dokunuşunda nüans eksikliği ile ilgilidir; bunu düşük doğruluk ve güvenilirlik, algoritmadaki önyargılarda kendini gösteren olgunlaşmamış teknoloji, konuşma/metin

tanıma, video görüşmeleri için yetersiz optimizasyon ve YZ ile etkileşimde şeffaflık eksikliği izlemektedir. Diğer dezavantajlar ise etik kaygılar, gizlilikle ilgili çıkarımlar ve yasal konularla ilgilidir (Horodyski, 2023).

Bu araştırmanın amacı, insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamalarından biri olan işe alım sürecinde YZ'nın kullanımı ile ilgili bağlantıların izini sürmek, bu alandaki gelişmeleri analiz etmek için bibliyometrik bir analiz yapmaktır.

2. YÖNTEM

Scopus veri tabanında indekslenen ve 2005-2025 yılları arasında yayınlanan makalelerin bibliyometrik analiz yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların, YZ ve ilgili teknolojileri içermeleri gerektiğinden; "artificial intelligence", "machine learning", "deep learning", "AI", "natural language processing (NLP)", "robotic process automation (RPA)", "predictive analytics", "big data", "algorithmic hiring" ve "automated decision making" anahtar kelimeleri OR operatörü ile bağlanmış ve parantez içerisine alınmıştır.

İkinci olarak, araştırmaların işe alım ve seçim süreçleri ile doğrudan ilişkili olması gerektiğinden; "recruitment", "hiring", "talent acquisition", "employee selection", "staffing", "job matching", "resume screening", "candidate assessment", "online recruitment", "e-recruitment", "digital hiring" ve "algorithmic recruitment" anahtar kelimeleri OR operatörü ile bağlanmış ve parantez içerisine alınmıştır.

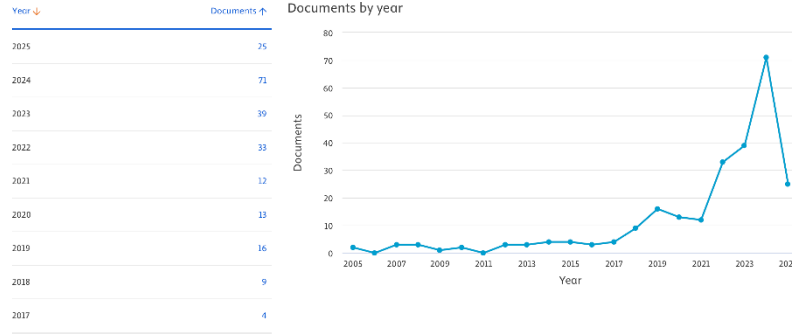
Son olarak, araştırmaların İKY ve örgütsel bağlam ile ilişkili olması gerektiğinden; "human resource management", "HRM", "personnel management", "workforce analytics", "HR analytics", "employment practices", "organizational behavior", "job market" ve "workforce planning" anahtar kelimeleri OR operatörü ile bağlanmış ve parantez içerisine alınmıştır. Parantezler ise AND operatörü ile bağlanarak detaylı sorgulama yapılmıştır.

Analiz sonunda toplam 677 yayın tespit edilmiş ve bu yayınlardan dahil edilme kriterini (İngilizce araştırma makalesi olma) karşılayan 250 araştırma değerlendirilmiştir. Değerlendirilen 250 araştırmanın alıntı ve bibliyografik bilgileri, özet ve anahtar kelimeleri, finansman detayları ve referansları CSV formatında Scopus veri tabanından alınarak bibliyometrik ağlar oluşturmak için VOSviewer programına aktarılmış ve analizleri yapılmıştır (Van Eck ve Waltman, 2010).

3. BULGULAR

3.1. Yayın Sayısı

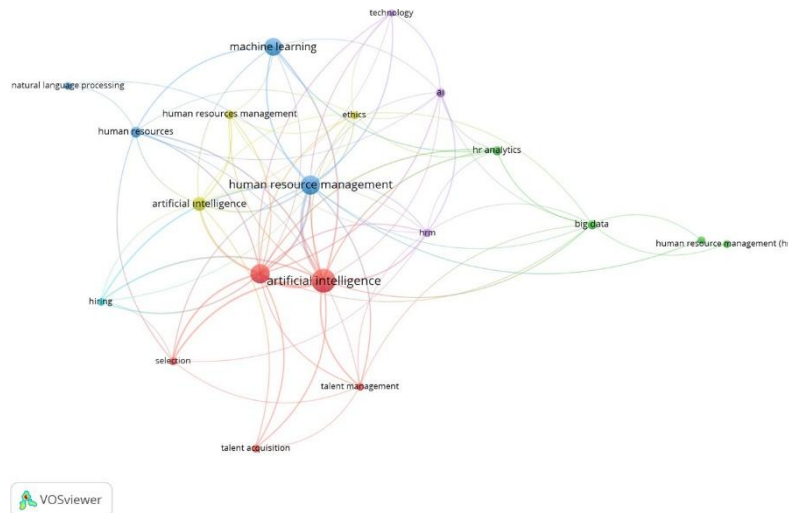
Scopus'ta yayınlanan makaleler özellikle 2021'den sonra önemli ölçüde artmış, 2022 yılından itibaren ivmeli bir artış göstermiş, 2022 yılı ve sonrasında 168'den fazla makale yayınlanmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Yıllara Göre Yayınlanan Makale Sayısı, 2025

3.2. Anahtar Kelime Analizi

VOSviewer, işletme yönetiminde YZ ile ilgili 250 araştırmada 770 anahtar kelimenin varlığını doğrulamıştır. Düğümler ve anahtar kelimeler 6 kümeden oluşan bir gruba ait olduklarını gösterecek şekilde kodlanmıştır. Görsel 2, en yaygın 20 anahtar kelimeyi yansıtmaktadır.

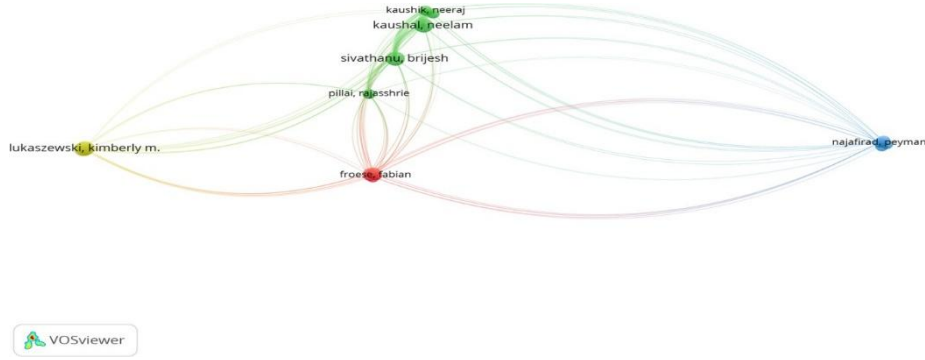
Görsel 2. Anahtar Kelime Analizi, 2025

Beş anahtar kelimeye sahip olan kırmızı kümeye “yapay zeka” anahtar kelimesi, 4 anahtar kelimeye sahip olan yeşil kümeye “Yapay zeka (AI)” kelimesi, 4 anahtar kelimeye sahip olan mavi kümeye “insan kaynakları yönetimi” kelimesi, 3 anahtar kelimeye sahip olan sarı kümeye “yapay zeka” kelimesi öncülük etmektedir. 3 anahtar kelimeye sahip olan mor kümeye “AI” kelimesi öncülük ederken; son olarak 1 anahtar kelimeye sahip olsun açık mavi kümede “işe alma” anahtar kelimesi bulunmaktadır.

3.3. Yazar Bibliyografik Eşleştirme

Beş maddelik kırmızı kümeye Froese, Fabian, 1 belge, 174 atıf ve 183 toplam bağlantı gücüyle; 5 maddelik yeşil kümeye Kaurav, Rahul Pratap Singh, 1 belge, 84 atıf ve 490 toplam bağlantı gücüyle; 4 maddelik mavi kümeye Najafirad, Peyman 1 belge 153 atıf ve 286 toplam

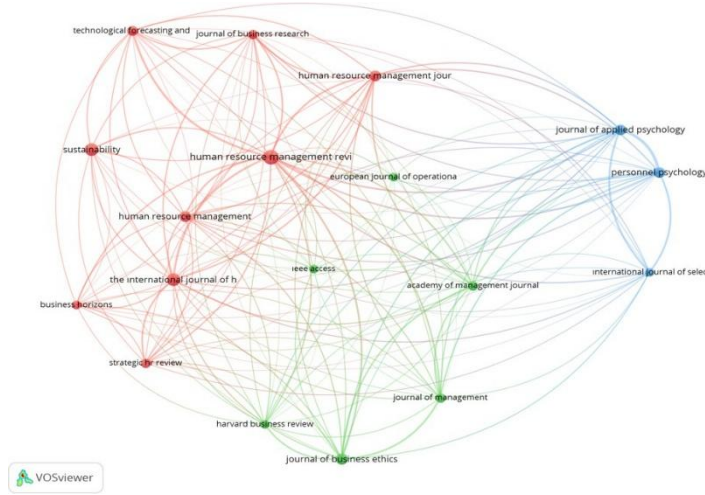
bağlantı gücüyle; 3 maddelik sarı kümeye Johnson, Richard D, 1 belge 96 atıf ve 158 toplam bağlantı gücüyle liderlik etmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Yazar Bibliyografik Eşleştirme, 2025

3.4. Dergilerin Ortak Atıf Analizi

Toplam 6597 dergi arasında en az 40 atıf alan 18 adet dergi bulunmaktadır. Bu dergiler 3 adet kümeye ayrılmıştır. 9 maddelik kırmızı kümeye, 121 atıf ve 1559 toplam bağlantı gücüyle Human Resource Management Review dergisi; 6 maddelik yeşil kümeye, 70 atıf ve 871 toplam bağlantı gücüyle Journal of Business Ethics dergisi; 3 maddelik mavi kümeye 67 atıf ve 1072 toplam bağlantı gücüyle Journal of Applied Psychology dergisinin öncülük etmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Dergiler Açısından Ortak Atıf Analizi, 2025

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yapay zekanın İKY'de işe alım sürecini analiz eden araştırmaların genel olarak 5 farklı açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Bunlar; etik kaygılar ve adillik, çeşitlilik ve kapsayıcılık, insan kaynakları uzmanları algıları ve kabulleri, çalışanların refahı ve örgütsel etki ve adayların algısıdır.

İnsan kaynakları yönetimi çerçevesinde YZ'nın işe alım sürecinde kullanımına dair özellikle son 10 yılda yapılan araştırmaların sayısının arttığı, gelecekte de bu çalışmaların katlanarak artacağı değerlendirilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda en fazla; yapay zeka, insan kaynakları yönetimi, işe alım, makine öğrenmesi ve etik kavramları kullanılmış, son yıllarda yetenek yönetimi (talent acquisition) anahtar kelimesi kullanımı sıklaşmıştır.

Öne çıkan yazarların bu alanda dahil olduğu çalışmalar değerlendirildiğinde; yapay zekânın işe alım süreçlerinde kullanımının, teknoloji-örgüt-çevre (TOE) modeli ve işlem maliyeti teorisiyle harmanlayarak ele alındığı (Pan vd., 2023), YZ'nın işe alım, eğitim, performans analizi ve yetenek yönetimi gibi İKY fonksiyonlarına nasıl entegre edildiğinin sistematik bir literatür taraması ve bibliyometrik analizle incelendiği (Kaushal vd., 2023), YZ'nın performans değerlendirme ve eğitim gibi taktiksel süreçleri dönüştürerek verimliliği ve karar alma süreçlerini nasıl etkilediğinin değerlendirildiği (Votto vd., 2021), YZ'nın yüksek personel devir hızıyla mücadele eden seyahat ve turizm sektöründe, nitelikli adayları çekme ve işe alma süreçlerine katkısının incelendiği (Johnson, Stone ve Lukaszewski, 2021), YZ'nın, İKY'ye de uygulanmasında yaşanan zorlukları; İK olgularının karmaşıklığı, küçük veri setleri, adalet ve etik sorunları ile çalışanların algoritmik kararlara tepkisi açısından incelendiği (Tambe, Cappelli ve Yakubovich, 2019) ve işe alım sürecinde salt teknolojik bağımlılık yerine, insan-merkezli bir denge kurulmasını ve analitik araçların etik sınırlarının netleştirilmesini savunarak, bilinçli bir yaklaşımın öneminin vurgulandığı (Giermindl vd., 2022) görülmüştür.

En çok yayın yapılan dergiler değerlendirildiğinde; insan kaynakları açısından bu konunun temel teorik çerçevesi, kavramsal gelişimi, etik ve psikolojik süreçleri ekseninde incelendiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- [1] Pandey, P., Sharma, A., Jeswani, S., Sharma, D., & Gupta, A. (2025). Spotighting recruitments: is AI dominating human resource practices? Qualitative research using NVIVO. *Quality & Quantity*, 1-20.
- [2] Rosenberger, J., Wolfrum, L., Weinzierl, S., Kraus, M., & Zschech, P. (2025). CareerBERT: Matching resumes to ESCO jobs in a shared embedding space for generic job recommendations. *Expert Systems with Applications*, 127043.
- [3] Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). *Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping*. *Scientometrics*, 84(2), 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- [4] Seppälä, P., & Malecka, M. (2024). *AI and discriminative decisions in recruitment: Challenging the core assumptions*. *Big Data & Society*, 11 (1).
- [5] Bano, M., Zowghi, D., Mourao, F., Kaur, S., & Zhang, T. (2024). Diversity and Inclusion in AI for Recruitment: Lessons from Industry Workshop. *arXiv preprint arXiv:2411.06066*.
- [6] Horodyski, P. (2023). Recruiter's perception of artificial intelligence (AI)-based tools in recruitment. *Computers in Human Behavior Reports*, 10, 100298.

- [7] Cramarenco, R. E., Burcă-Voicu, M. I., & Dabija, D. C. (2023). The impact of artificial intelligence (AI) on employees' skills and well-being in global labor markets: A systematic review. *Oeconomia Copernicana*, 14(3), 731-767.
- [8] Horodyski, P. (2023). Applicants' perception of artificial intelligence in the recruitment process. *Computers in Human Behavior Reports*, 11, 100303.
- [9] Pan, Y., Froese, F., Liu, N., Hu, Y., & Ye, M. (2023). The adoption of artificial intelligence in employee recruitment: The influence of contextual factors. In *Artificial intelligence and international HRM*(pp. 60-82). Routledge.
- [10] Kaushal, N., Kaurav, R. P. S., Sivathanu, B., & Kaushik, N. (2023). Artificial intelligence and HRM: identifying future research Agenda using systematic literature review and bibliometric analysis. *Management Review Quarterly*, 73(2), 455-493
- [11] Votto, A. M., Valecha, R., Najafirad, P., & Rao, H. R. (2021). Artificial intelligence in tactical human resource management: A systematic literature review. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2), 100047.
- [12] Johnson, R. D., Stone, D. L., & Lukaszewski, K. M. (2021). The benefits of eHRM and AI for talent acquisition. *Journal of Tourism Futures*, 7(1), 40-52.
- [13] Tambe, P., Cappelli, P., & Yakubovich, V. (2019). Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward. *California Management Review*, 61(4), 15-42.
- [14] Giermindl, L. M., Strich, F., Christ, O., Leicht-Deobald, U., & Redzepi, A. (2022). The dark sides of people analytics: reviewing the perils for organisations and employees. *European Journal of Information Systems*, 31(3), 410-435.

PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON CREATIVITY

Res. Asst. Dr., Şebnem Çetken Aktaş

Uşak University, sebnem.cetken@usak.edu.tr - 0000-0002-4543-422X

ABSTRACT

This qualitative study investigates the development of preservice preschool teachers' views on creativity through a university course titled Creativity and Creative Activities in Preschool Education. Using a phenomenological approach, data was collected via semi-structured interviews conducted at the beginning and end of the course, as well as weekly creativity journals kept by the participants (n=23). The findings reveal a shift in participants' perceptions of creativity from a fixed, innate trait to a dynamic, learnable and improvable skill. Students began to associate creativity not only with artistic expression but also with problem-solving, observation, and pedagogical flexibility. The course was described as enjoyable, inspiring, and personally transformative, fostering both personal and professional development. Participants also developed a more nuanced view of creative teaching, emphasizing the importance of a teacher's role in nurturing children's creative potential. The study highlights the impact of practice-based creative pedagogy in higher education for future preschool educators.

Keywords: Creativity, Preservice Teachers, Early Childhood Education, Creative Pedagogy, Phenomenology

Note: The author utilized ChatGPT (OpenAI, 2024) for language editing and translation.

1. INTRODUCTION

Creativity has long been regarded as a fundamental human ability, vital for innovation, problem-solving, and adaptation across multiple domains. Torrance (1965) defines creativity as a process involving sensitivity to problems, gaps, or missing elements, followed by generating, testing, and communicating new ideas or solutions. He emphasizes that creativity is a natural human ability that can be nurtured through appropriate educational experiences (Torrance, 1965; Torrance & Shaughnessy, 1998). Creativity is described as the interaction among aptitude, process, and environment through which an individual or group produces a perceptible product that is both novel and useful within a specific social context (Plucker, Beghetto, & Dow, 2004).

Creativity is recognized as a critical capacity for individual and societal development, encompassing problem-solving skills and flexibility. It empowers students to think independently, develop new ideas, and adapt to changing environments (Mazeh, 2020). Furthermore, creativity has been linked to academic achievement, psychological well-being, and success in both personal and professional domains (Plucker, Beghetto, & Dow, 2004). Scholars emphasize that fostering creativity not only enhances innovation and productivity but also contributes to broader educational and social progress (Forgeard & Kaufman, 2016).

Given its critical role in fostering both personal and professional developmental domains of individual, it is essential to intentionally nurturing creativity in children. Torrance (1987) suggests that it is possible to teach children to think creatively, with the most effective approaches combining cognitive and emotional engagement, structured opportunities for practice, and supportive teacher-child interactions, particularly when creativity is deliberately fostered through targeted instruction.

As creativity is recognized as an important and teachable skill, it is seen that the role of the teacher is important in supporting its development. In this context, preschool educators, in particular, play a crucial part in nurturing young children's creative potential during this critical stage of growth (Craft, 2005; Duffy, 2006). Preschool teachers have a critical position in shaping the learning environments and implementing pedagogical strategies that are conducive to fostering creativity in young learners (Yıldırım & Yılmaz, 2023). Creativity was initially perceived as innate, artistic, or spontaneous, rather than a skill that could be fostered through teaching (Salı & Özbay Özdemir, 2023; Schreglmann & Kazancı, 2016; Eckhoff, 2011). However, targeted educational interventions can significantly broaden their perceptions. For instance, studies have shown that engagement in reflective activities such as creativity journaling, metaphor analysis, and field-based experiences promotes a more dynamic and pedagogically integrated understanding of creativity (Henriksen & Mishra, 2015; Ko & Yang, 2018).

Additionally, studies reveal that preservice teachers hold generally positive but often limited views of creativity. Although they emphasized imagination and freedom, originality and critical thinking were underrepresented in their definitions (İflazoğlu Saban & Erden Özcan, 2022). Additionally, creativity is widely valued but several barriers to implementation were identified. Common barriers include rigid curricula, school administrators, parents' expectations, mentor teachers' discouraging attitudes, and systemic constraints (Ata-Akturk & Sevimli-Celik, 2023; Alkuş & Olgan, 2014; Sönmez Ektem, 2017).

In addition, preservice teachers valued creativity's developmental benefits such as supporting communication, expression, and self-confidence, yet cited a lack of guidance in their training (Antonenko & Thompson, 2009; Sönmez Ektem, 2017). Bartan (2019) noted that courses addressing creativity and material development are often helpful but remain theoretical. Undergraduate programs should provide more practical and experience-based learning opportunities. Ata-Akturk and Sevimli-Celik (2023) similarly observed that preservice teachers reported limited opportunities for experiential learning related to creativity during their training. These findings suggest a pressing need for teacher education curricula to move beyond theoretical discussions and actively engage students in creative processes.

A number of studies have tested the impact of course based or workshop interventions. Dere (2017), for instance, investigated the impact of a 12-week course titled Creativity and Its Development, finding significant improvements in both verbal and figural creativity, as measured by Torrance Tests. Furthermore, Hands-on activities and cross-disciplinary teaching methods have also proven successful in cultivating creativity. Akcanca and Cerrah Özsevgeç (2018) used a variety of teaching techniques to design activities that significantly boosted scientific creativity among preservice teachers, enhancing their capacities across the domains of creative trait, process, and product. Ko and Yang (2018) found that field-based art classes

nurtured creative personality attributes such as curiosity and self-confidence, suggesting that outdoor and community-engaged learning can serve as powerful platforms for creative development.

Creative learning environments rooted in educational models such as Montessori Approach Based STEM have also been investigated. Çakır et al. (2019) implemented STEM activities and found statistically significant improvements in participants' critical thinking, supported by qualitative evidence from participant interviews. These findings reinforce the idea that integrated, and child-centered frameworks can cultivate not only subject knowledge but also higher order thinking skills that also support creativity.

In conclusion, literature supports the notion that creativity is a critical element in preschool education, with wide-ranging benefits for children's development. Preschool teachers play a important role in fostering creativity through their pedagogical approaches and the learning environments they create. The understanding of creativity has evolved to recognize it as a dynamic and learnable skill, which has significant implications for how it is approached in educational settings. Teacher training programs are instrumental in shaping preservice teachers' perceptions of creativity and equipping them with the necessary skills to nurture it in their future students. The phenomenological research approach provides a valuable lens for understanding the lived experiences and evolving perspectives of these future educators. The significance of this study lies in its contribution to understanding how a specific educational intervention, the Creativity and Creative Activities in Preschool Education course, influences the evolving perspectives of preservice teachers on creativity, a crucial competency for their future roles. This study was conducted to explore the changes in preservice teachers' conceptualizations of creativity and their views of the characteristics of a creative teacher following their participation in this course.

2. METHOD

2.1. Design of the Study

This study was conducted using the phenomenological approach, one of the qualitative research designs. The phenomenological approach aims to deeply understand participants' experiences and perceptions related to a specific phenomenon (Moustakas, 1994; Saldaña & Omasta, 2018). In this study, the views of preschool education students regarding the concept of creativity and experiences during the Creativity and Creative Activities in Preschool Education course were explored. The participants of the study consisted of preservice teachers who enrolled in the elective course Creativity and Creative Activities in Preschool Education. A total of 29 preservice teachers registered for the course, and 23 preservice teachers voluntarily participated in the study.

2.2. Creativity and Creative Activities in Preschool Education Course

The elective course Creativity and Creative Activities in Preschool Education was structured as a 15-week program. It aimed to provide preservice teachers with both theoretical knowledge and practical experience in the field of creativity. The course was conducted over two hours per week.

The curriculum addressed four major domains: (1) understanding and facilitating the creative process, including identification of enabling and inhibiting factors and the role of

divergent thinking and open-ended materials; (2) recognizing and embodying teachers' roles in fostering creativity both in classrooms and outdoor environment; (3) applying interdisciplinary concepts through arts, music, drama, technology, and museum education; and (4) analyzing and designing aesthetically rich creative materials and learning environments.

In addition to theoretical instruction, practical applications were also emphasized during the course. Preservice teachers were provided with examples of creative environments and materials. In line with approaches such as Ata-Akturk and Sevimli-Celik (2023), preservice teachers were challenged to engage in tasks/problems (e.g., creating a standing structure using only a pipe cleaner and a straw, integrating open-ended materials like bottle cap to a drawing).

These activities aimed to foster real-time exploration of divergent thinking and problem-solving. Through these in-class activities and discussions, the course aimed to help preservice teachers discover their own creative capacities, experience creative practices firsthand, and generate examples for their future teaching.

Figure 1. Examples of in-class activities

Furthermore, throughout the course, preservice teachers kept creativity journals. Each week, they selected an object, advertisement, design, or similar item, photographed it, and provided a written explanation detailing why they considered it creative. These reflections were uploaded weekly to Padlet platform, where they were shared with the instructor and peers to facilitate collaboration. In addition to the journal activities, participants also designed and presented activity plans aimed at fostering children's creativity within preschool education settings.

2.3. Data Collection and Analysis

Data for this study were collected through two primary sources: pre- and post-course semi-structured interviews and weekly creativity journals maintained by the participants. The semi-structured interviews were conducted individually with participants at the beginning and end of the course to capture their evolving perceptions of creativity. In parallel, participants were asked to keep creativity journals. The combination of interviews and journals enabled a rich, longitudinal understanding of how participants' conceptualizations of creativity developed throughout the course.

The collected qualitative data were analyzed using thematic content analysis, supported by the qualitative data management software MAXQDA. The analysis followed a systematic, multi-phase process. First, verbatim transcriptions of the interviews were inductively coded, allowing patterns and meanings to emerge directly from the data without imposing predefined categories. In the second phase, the initial codes were clustered into broader categories based

on semantic similarity and conceptual coherence. This categorization process was collaboratively refined through discussions between two researchers, enhancing the credibility of the findings.

In the third phase, overarching themes were generated through shared agreement between the researchers, ensuring that the thematic structure accurately represented the participants' perspectives. Finally, the weekly creativity journals were analyzed and cross-referenced with the interview data. This integration served to validate and enrich the thematic framework, providing additional depth and triangulation. The shared codes and categories identified across both interviews and journals were synthesized into final themes that captured the dynamic evolution of preservice teachers' understanding of creativity throughout the course.

2.4. Trustworthiness of the Study

Several strategies were employed to ensure the trustworthiness of the study. Triangulation was achieved by utilizing different data sources: two semi-structured interviews and weekly creativity journals. Member checking was conducted during interviews to enhance the credibility of participants' responses. Additionally, a systematic coding process was followed, with clear documentation to ensure transparency throughout thematic analysis. Lastly, interviews were audio-recorded and transcribed verbatim to preserve data integrity and minimize interpretation bias.

2.5. Ethical Considerations

In order to comply with the ethical principles in the study, ethical approval was obtained from the Research Ethics Committee of the University before data collection. All data gathered during the study were used exclusively for scientific purposes. The confidentiality of participants was strictly maintained; their names, identity information, and audio recordings were not shared with any third parties. Data was accessed only by the primary researcher and one expert, ensuring that participant privacy was protected throughout the research process.

3. FINDINGS

The analysis of the data collected through semi-structured interviews and creativity journals revealed four major themes that illustrate the preservice teachers' evolving views related to creativity throughout the course.

Theme 1: Shift from Fixed to Dynamic Understanding of Creativity

The first theme indicated a significant conceptual shift in participants' understanding of creativity. Preservice teachers initially perceived as a fixed and innate trait, creativity came to be recognized as a dynamic, learnable, and improvable skill by the end of the course. Participants described creativity as a quality that could be developed through education, practice, and reflection. As one participant stated, *'I used to believe that creativity could not be developed. Now, I think it can improve through curiosity, interest, and appropriate instruction.'* (PT 20) They also noted that this dynamic structure is bidirectional. *'I think it is an innate ability, but if it is not developed and supported, it can be lost.'* (PT 22)

Participants also reflected on the process-oriented nature of creativity, highlighting that *'There is no perfection in creativity; every creative idea is valuable and meaningful. The process is much more important than the final result.'* (PT 11) Additionally, they pointed to the

importance of supportive environments for fostering creativity: *'I think it is a skill that can be learned, because creativity can be developed through supportive activities.'* (PT 6) while another noted, *'At first, I thought that creativity was something innate. However, later on, I learned that it can be developed. Honestly, this made me happy.'* (PT 17)

Theme 2: Expansion Beyond Artistic Expression

The second theme showed an expanded association with creativity beyond artistic expression. Participants increasingly linked creativity to problem-solving, careful observation, and pedagogical flexibility. This broader perspective suggested that creativity was integrated into various dimensions of professional teaching practices rather than being limited to the arts. As one participant stated, *'I realized that creativity is not limited to artistic activities, but that it can also be demonstrated in areas such as problem-solving and communication.'* (PT 6) Others make broader this understanding: *'I started to notice more possibilities in ordinary objects. I realized that every object could be a source of creativity, and my perspective expanded.'* and *'I think my creativity has started to improve. I can now look at objects and pictures from different perspectives. Each week, adding entries to the creativity journal helped me view visuals with a broader perspective.'* (PT 10)

The evolving view that creativity can emerge from everyday experiences was reinforced by the reflection, *'I realized that it is not necessary to demonstrate creativity through big things; even a small object can have creative potential.'* (PT 15) This expanded understanding also emphasized the role of teachers as facilitators of creativity: *'To help children be creative, the teacher has to be creative first... a teacher must be able to enter the world of the child.'* (PT 23)

Theme 3: Personal and Professional Transformation

The third theme reflected preservice teachers emotional and experiential responses to the course itself. They frequently described the course as enjoyable, inspiring, and personally transformative. Participants also noted that it supported both their personal development, such as increased self-confidence, and their professional growth as future educators. One participant expressed this: *'I would describe it as a very enjoyable and productive course. I would mention that it was a great opportunity for personal growth. Thank you very much for this efficient and fun course, teacher.'* (PT 20) Another participant emphasized the broader impact of the course: *'I would say that the course improved my creativity, broadened my perspective, and changed my way of thinking. I would also mention that I learned many programs that I could use in my professional life.'* (PT 18)

Practical changes in perspective were also evident, as illustrated by one preservice teacher who reflected: *'I realized that I was not very creative before, but now I think I am more creative. For example, at the dormitory, I look at the materials around me and think about what I can create or what could be made out of them. I also observe the environment during outdoor activities to find creative ideas.'* (PT 13) Moreover, participants highlighted how their new creative skills were directly applied in educational contexts: *'I realized that my creativity skills improved. Especially when designing activities for children, I started to think more creatively about capturing their interest and producing original ideas.'* (PT 6)

Theme 4: Evolving Perceptions of Creative Teacher Traits

The fourth theme revealed changes in preservice teachers' perceptions of creative teacher traits. After the course, participants placed greater emphasis on the importance of creativity, innovation, and supportive leadership qualities in defining effective and inspiring educators.

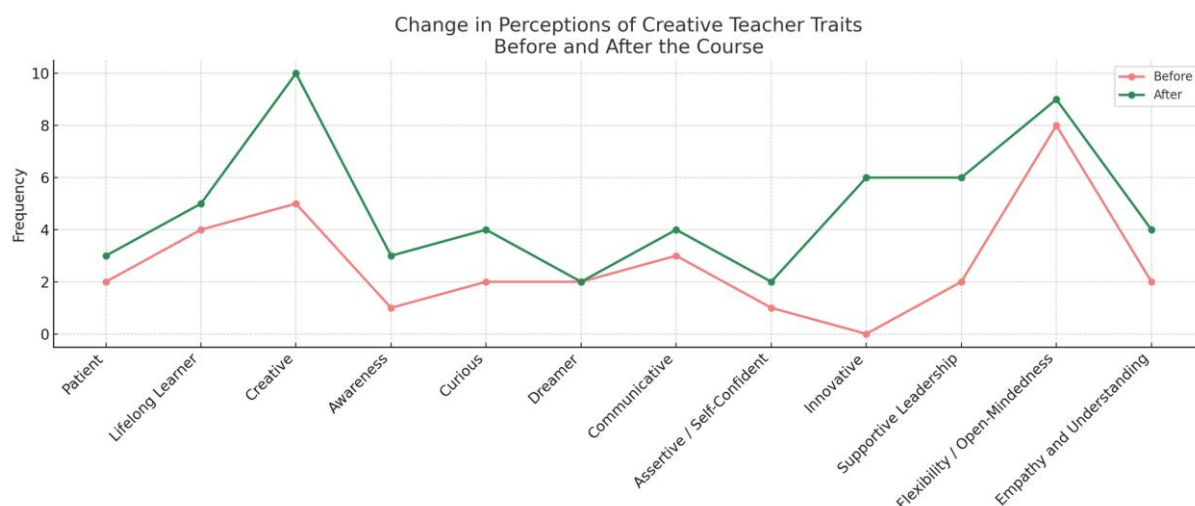

Figure 2. Change in Perceptions of Creative Teacher Traits Before and After the Course

The Figure 2 illustrates the change in preservice teachers' perceptions of creative teacher traits before and after the course. Notably, after participating in the course, preservice teachers emphasized traits such as creativity, innovation, and supportive leadership more strongly. While traits like flexibility, open-mindedness, and empathy were valued before the course, the post-course data indicates a broader and deeper appreciation for qualities directly tied to fostering creativity.

Overall, the findings demonstrate a significant shift in preservice teachers' views on creativity over the course of the study. Participants moved from viewing creativity as an innate, fixed trait to recognizing it as a dynamic, teachable, and essential skill for professional practice. Their understanding of creativity expanded beyond traditional artistic boundaries to include problem-solving, observation, and pedagogical innovation. Furthermore, the course fostered personal growth and professional development, encouraging participants to adopt more reflective, confident, and creative approaches in both their personal lives and future teaching practices. Finally, the evolving views of creative teacher traits highlighted a growing appreciation for creativity, innovation, and supportive leadership as key qualities of effective early childhood educators. These findings suggest that structured and reflective educational experiences, particularly those integrating both theoretical foundations and practical applications, can play an important role in nurturing creativity among preservice teachers.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND SUGGESTIONS

This study aimed to explore the evolving perceptions of preservice preschool teachers regarding creativity through their participation in a university course specifically designed to integrate both theoretical foundations and practical applications. The findings revealed a shift

in participants' conceptualizations of creativity, moving from an initial view of creativity as a fixed, innate trait to recognizing it as a dynamic, learnable, and improvable skill. Moreover, participants expanded their understanding of creativity beyond artistic expression, embracing its relevance to problem-solving, observation, and pedagogical flexibility. The course also fostered personal and professional transformation, enhancing participants' self-confidence, creative thinking skills, and their appreciation for the traits associated with creative teaching.

The findings of this study demonstrate a meaningful evolution in preservice preschool teachers' perceptions of creativity through their engagement in a course that blended theoretical exploration with practical creative activities. Initially, participants perceived creativity as an innate trait, reflecting views reported in earlier studies (Sali & Özbay Özdemir, 2023; Schreglmann & Kazancı, 2016). However, consistent with Torrance's (1965) conceptualization of creativity as a dynamic and teachable process, participants' perspectives shifted toward viewing creativity as a skill that can be nurtured, improved, and integrated into everyday teaching practices.

The broadening of participants' understanding from associating creativity solely with artistic expression to recognizing its relevance to problem-solving, observation, and pedagogical flexibility which aligns with previous research emphasizing creativity's multifaceted nature (Plucker, Beghetto, & Dow, 2004; Mazeh, 2020). This expanded view supports Craft's (2005) argument that creativity should be fostered across diverse dimensions of learning, not merely within the arts. Participants' growing ability to perceive creativity in ordinary objects and to envision pedagogical uses for them reflects the critical shift toward a more applied, practical understanding of creative processes, consistent with Runco's (2004) notion of everyday creativity.

Moreover, the course experience contributed to participants' personal and professional transformation. The enjoyment, inspiration, and self-confidence reported by participants similar with the findings of Henriksen and Mishra (2015), who highlighted the role of creative experiences in shaping teachers' professional identities. Similarly, the emphasis on flexible, innovative, and supportive traits in defining a creative teacher after the course parallels the findings of Ata-Akturk and Sevimli-Celik (2023), who showed that active engagement with creative practices strengthens preservice teachers' beliefs about fostering creativity in young children.

The significance of this study lies in its focus on developmental change through structured educational experiences that integrate theory and practice. Rather than treating creativity as an isolated concept, the course helped participants internalize it as a dynamic competency vital for early childhood education. This finding addresses a crucial gap in teacher education programs that often discuss creativity theoretically without providing sufficient experiential opportunities (Bartan, 2019).

Based on these findings, several suggestions can be made for future implications. First of all, teacher education curricula should offer courses that combine theoretical insights about creativity with hands-on and reflective practices. Opportunities such as creativity journaling, problem-solving tasks, and flexible project-based activities should be integrated systematically to support deeper engagement. Second, preservice teachers should be encouraged to recognize and cultivate their own creativity, viewing it as essential for their role in nurturing children's

holistic development. Finally, future research could investigate the long-term impacts of such courses on professional practice, exploring how early exposure to creative pedagogy influences teachers' classroom environments and instructional strategies over time.

REFERENCES

- [1] Akcanca, N., & Ozsevgi, L. C. Effect of activities prepared by different teaching techniques on scientific creativity levels of prospective pre-school teachers by European Journal of Educational Research, January, 2018.
- [2] Alkuş, S., & Olgan, R., Pre-service and In-Service Preschool Teachers' Views Regarding Creativity in Early Childhood Education by Early Child Development and Care, March, 2014.
- [3] Antonenko, P. D., & Thompson, A. D., Preservice teachers' perspectives on the definition and assessment of creativity and the role of web design in developing creative potential by Education and Information Technologies, October, 2011.
- [4] Aysun Ata-Akturk & Serap Sevimli-Celik. Creativity in Early Childhood Teacher Education: Beliefs And Practices by International Journal of Early Years Education, April, 31, 1, 2023.
- [5] Bartan, M., Pre-school teachers and pre-service teachers' views and suggestions about the pre-school teacher education undergraduate program by Dumlupınar University Graduate School of Education Journal, (2019).
- [6] Craft, A., *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. Routledge, London, 2005.
- [7] Çakır, Z., Yalçın, S. A., & Yalçın, P., Montessori Yaklaşım Temelli STEM Etkinliklerinin Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Yaratıcılık Becerilerine Etkisi by Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), August, 2019.
- [8] Dere, Z., Yaratıcılık ve Geliştirilmesi Dersinin Öğretmen Adaylarının Yaratıcılıklarına Etkisinin İncelenmesi by Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal), December, 2024.
- [9] Duffy, B. *Supporting Creativity and Imagination in The Early Years*. McGraw-Hill Education, UK, 2006.
- [10] Eckhoff, A., Creativity in the Early Childhood Classroom: Perspectives of Preservice Teachers by Journal of Early Childhood Teacher Education, May, 2011.
- [11] Forgeard, M. J., & Kaufman, J. C., Who Cares About Imagination, Creativity, And Innovation, And Why? A Review by Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, August, 2016.
- [12] Henriksen, D., & Mishra, P., We Teach Who We Are: Creativity in The Lives and Practices of Accomplished Teachers by Teachers College Record, July, 2015.
- [13] İflazoğlu Saban, A., & Erden Özcan, Ş. An Investigation of Pre-School Teachers' Creativity Perceptions Through Metaphors by Pedagogies: An International Journal, May, 2020.
- [14] Jonathan A. Plucker, Ronald A. Beghetto & Gayle T. Dow, Why Isn't Creativity More Important to Educational Psychologists? Potentials, Pitfalls, and Future Directions in Creativity Research by Educational Psychologist, June, 2004.

- [15] Ko, J.-M., & Yang, S.-K., Field-based Art Class: Impact on Creative Personality of Pre-Service Early Childhood Teachers by International Journal of Art & Design Education, October, 2018.
- [16] Mazeh, Y., What Is Creativity and Why It Is So Important? by Open Access Library Journal, March 26, 2020.
- [17] Moustakas, C. *Phenomenological Research Methods*, Sage, 1994.
- [18] Salı, G., & Özbay Özdemir, İ., Perceptions of Preservice Preschool Teachers on The Concept of Creativity by International Journal of Contemporary Educational Research, October, 2023.
- [19] Schreglmann, S., & Kazancı, Z., Schreglmann, S., & Kazancı, Z. (2016). Öğretmen Adaylarının “Yaratıcı Öğretmen” Kavramına Yönelik Metaforik Algıları by Journal of Gifted Education and Creativity by Journal of Education and Practice, April, 2016.
- [20] Saldaña, J. & Omasta, M. *Analyzing Qualitative Methodologies*. In: Saldaña, J. and Omasta, M. (eds) *Qualitative Research: Analyzing Life*, Sage, 2018.
- [21] Sönmez Ektem, İ., Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Uygulama Okullarındaki Etkinliklerin Yaratıcılık Bağlamında Değerlendirilmesi by Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, August, 2017.
- [22] Torrance, E. P., Teaching for creativity by Frontiers of Creativity Research: Beyond the Basics, 1987.
- [23] Torrance, E. P., & Shaughnessy, M. F. An Interview with E. Paul Torrance: About Creativity by Educational Psychology Review, 1998.
- [24] Torrance, E. P., Scientific Views of Creativity and Factors Affecting Its Growth. Daedalus, 1965.
- [25] Yildirim Y. & Yilmaz Y., Promoting Creativity in Early Childhood Education. PLoS One, December, 2023.

MODERN OLİMPİYATLARIN SİYASAL VE SOSYAL BOYUTLARI: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Doktora Öğrencisi EMRAH YILMAZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, emrah62217@hotmail.com -ORCID ID : 0000-0002-3443-8532

Doç. Dr. ZÜLBİYE KAÇAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, zzkacay@gmail.com – ORCID ID : 0000-0002-9794-0888

ÖZET

Bu çalışma, modern Olimpiyat Oyunları'nın siyasal ve sosyal boyutlarını çok yönlü bir bakış açısıyla ele almaktadır. Olimpiyatlar, ilk bakışta yalnızca uluslararası düzeyde düzenlenen büyük çaplı spor organizasyonları olarak değerlendirilse de, tarihsel ve güncel örnekler incelendiğinde, bu oyunların ev sahibi ülkelerin politik, ekonomik ve toplumsal stratejileri üzerinde önemli etkiler yarattığı görülmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan medya gücü, küreselleşme ve uluslararası ilişkilerdeki çok aktörlü yapı, Olimpiyatların yalnızca sportif başarıların değil, aynı zamanda ulusal çıkarların, rejim meşruiyetinin ve ideolojik söylemlerin de sahnelendiği bir platforma dönüşmesine neden olmuştur. Olimpiyat Oyunları'nın ev sahibi ülkeler tarafından bir "gösteri aracı" olarak kullanılması, bu etkinliğin siyasal boyutunun anlaşılması açısından son derece kritiktir. Birçok ülke, Olimpiyatlar aracılığıyla küresel imajlarını güçlendirmeyi, uluslararası kamuoyuna olumlu mesajlar vermeyi ve kendi siyasi sistemlerini meşrulaştırmayı hedeflemiştir. Bu anlamda, Olimpiyatlar; yalnızca sporcuların yarıştığı, izleyicilerin spor keyfi yaşadığı bir alan olmaktan çıkmakta, doğrudan ve dolaylı olarak siyasal amaçlara hizmet eden bir yapıya bürünmektedir. Bu bildiride, Olimpiyatların siyasal arenada nasıl araç olarak kullanıldığı, hangi stratejilerle kullanıldığı ve bu kullanımın uluslararası ilişkilerde ne tür sonuçlara yol açtığı derinlemesine incelenmektedir. Özellikle Berlin 1936, Moskova 1980 ve Pekin 2008 Olimpiyatları gibi tarihsel olarak kritik eşiklerde düzenlenen oyunlar, bu bağlamda önemli örnekler sunmaktadır. Siyasal etkilerle birlikte, Olimpiyatların toplumsal boyutu da bu çalışmanın önemli odak noktalarından biridir. Olimpiyatlar, ev sahibi şehirlerin sosyo-kültürel yapısını dönüştürmekte, kentleşme projelerine ivme kazandırmakta ve ulusal kimlik inşasına katkı sağlamaktadır. Ancak bu dönüşüm her zaman olumlu olmamış; bazı durumlarda düşük gelirli grupların yerinden edilmesi, kent çeperlerinde yaşayanların mağdur edilmesi ya da büyük bütçeli yatırımların topluma geri dönüş sağlamaması gibi olumsuzluklar da yaşanmıştır. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel temsil ve engelli bireylerin görünürlüğü gibi konularda Olimpiyatların toplumsal etki gücü dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, modern Olimpiyat Oyunları yalnızca atletlerin yarıştığı spor müsabakalarından ibaret değildir. Bu oyunlar, aynı zamanda ev sahibi ülkelerin siyasal hedeflerini gerçekleştirdiği, uluslararası arenada konumlarını yeniden tanımladığı ve toplumlarına belirli sosyal mesajlar verdiği çok katmanlı bir olgudur. Bu bağlamda,

Olimpiyatların hem siyasal araç olarak kullanılma biçimlerinin hem de sosyal yansımalarının eleştirel bir bakışla incelenmesi, günümüz spor çalışmalarının önemli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Olimpiyat Oyunları, siyaset, sosyal etki, uluslararası ilişkiler, mega spor organizasyonları

ABSTRACT

This study examines the political and social dimensions of the modern Olympic Games from a multifaceted perspective. Although at first glance, the Olympics are only considered as large-scale sporting events organized at the international level, an examination of historical and contemporary examples reveals that these games have significant impacts on the political, economic and social strategies of host countries. Especially since the second half of the 20th century, increasing media power, globalization and the multi-actor structure in international relations have transformed the Olympics into a platform where not only sporting achievements but also national interests, regime legitimacy and ideological discourses are staged. The use of the Olympic Games as a “showpiece” by the host countries is critical for understanding the political dimension of this event. Through the Olympics, many countries have aimed to strengthen their global image, send positive messages to the international public opinion and legitimize their political systems. In this sense, the Olympics are no longer just an arena where athletes compete and spectators enjoy sports; they have taken on a structure that directly and indirectly serves political purposes. This paper examines in depth how the Olympics have been used as a tool in the political arena, with which strategies they have been used and what kind of consequences this use has led to in international relations. Especially the games organized at historically critical thresholds such as the Berlin 1936, Moscow 1980 and Beijing 2008 Olympics provide important examples in this context. Along with political effects, the social dimension of the Olympics is also an important focus of this study. The Olympics transform the socio-cultural structure of host cities, accelerate urbanization projects and contribute to the construction of national identity. However, this transformation has not always been positive; in some cases, there have also been negative impacts such as the displacement of low-income groups, victimization of those living on the periphery of the city, or the failure of big budget investments to provide a return to society. The social impact of the Olympics, especially on issues such as gender roles, cultural representation and the visibility of people with disabilities, is noteworthy. To conclude, the modern Olympic Games are not only sports competitions where athletes compete. These games are also a multi-layered phenomenon in which host countries realize their political goals, redefine their position in the international arena and send certain social messages to their societies. In this context, it is important to critically analyze both the ways in which the Olympics are used as a political tool and their social repercussions.

Keywords: Olympic Games, politics, social impact, international relations, mega sports organizations

1.GİRİŞ

Modern Olimpiyat Oyunları, Fransız eğitimci Pierre de Coubertin'in öncülüğünde 1896 yılında yeniden hayata geçirilmiş ve temelinde sporun evrensel bir barış dili olduğu fikri yer almıştır (Guttmann, 2002). Ancak zamanla Olimpiyatlar, yalnızca sportif performansların sergilendiği bir organizasyon olmaktan çıkarak, uluslararası ilişkilerin, toplumsal dönüşümlerin ve küresel siyasetin yansıdığı önemli bir sahneye dönüşmüştür (Toohey & Veal, 2007). Bu çok boyutlu yapı, Olimpiyatları diplomatik bir araç ve küresel mesajların iletildiği bir platform haline getirmiştir.

Olimpiyatlar, tarihsel süreçte ülkelerin yumuşak güç stratejilerini hayata geçirdiği, protesto ve boykot gibi siyasi söylemlerin sergilendiği bir alan olarak öne çıkmıştır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca ve sonrasında yaşanan pek çok olay, bu organizasyonun sadece sportif değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir mücadele alanı olduğunu göstermiştir (Allison, 1986). Ayrıca, Olimpiyatlar aracılığıyla kadın sporcuların görünürlüğünün artması ve ırkçılığa karşı verilen sembolik mücadeleler, sporun toplumsal dönüşümdeki etkisini ortaya koymaktadır (Hargreaves, 1994; Hartmann, 2003).

Bu derleme çalışması, Olimpiyatların yalnızca bir spor organizasyonu olmanın ötesinde, siyasal ve sosyal bir yapı taşıdığını ve cinsiyet eşitliği ile ırkçılık karşıtlığı gibi önemli toplumsal konular üzerinde nasıl etkili olduğunu literatür bağlamında ele almaktadır. Böylelikle, Olimpiyatların küresel düzeyde bir spor etkinliğinden çok daha fazlası olduğu ve toplumların dönüşümüne katkı sunan bir dinamik olduğu ortaya konulmaktadır.

Bu çalışma, betimsel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırma kapsamında olimpiyatların siyasal ve sosyal boyutları, tarihsel olaylar ve güncel gelişmeler ışığında ele alınmıştır. Literatür taraması yöntemiyle oluşturulan bu çalışmada, uluslararası düzeyde yayımlanmış akademik kitaplar, makaleler, raporlar ve belgeler incelenmiştir. Özellikle 1936 Berlin, 1980 Moskova, 2008 Pekin, 2012 Londra ve 2016 Rio Olimpiyatları gibi olaylara odaklanılarak, siyasal ve sosyal etkiler tematik olarak analiz edilmiştir. Kaynak seçimi sırasında hem klasik referanslar hem de son 20 yıla ait güncel çalışmalar dikkate alınmıştır. Çalışma, nitel bir yaklaşımla yapılandırılmış olup herhangi bir alan çalışması veya anket uygulaması içermemektedir.

2. OLİMPİYATLARIN SİYASAL BOYUTU

Modern Olimpiyat Oyunları, yalnızca sportif rekabetin yaşandığı uluslararası bir etkinlik olmanın ötesinde, tarih boyunca siyasal anlamlar yüklenen bir platform olarak öne çıkmıştır. Devletlerin uluslararası arenadaki politik duruşlarını yansıtmak, propaganda yapmak ya da küresel meseleler hakkında mesaj vermek amacıyla bu organizasyonu stratejik bir araç olarak kullandıkları görülmektedir (Toohey & Veal, 2007).

Tarihsel olarak incelendiğinde, 1936 Berlin Olimpiyatları, Nazi Almanyası'nın ideolojik propagandasına hizmet etmiş; Adolf Hitler'in üstün ırk söylemini sahneleştirme çabası, spor

aracılığıyla siyasetin nasıl manipüle edilebildiğine güçlü bir örnek teşkil etmiştir (Large, 2007). Benzer şekilde, 1980 Moskova Olimpiyatları'nın Amerika Birleşik Devletleri tarafından, Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali nedeniyle boykot edilmesi ve bu boykota karşılık olarak 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nın Sovyetler tarafından boykot edilmesi, sporun doğrudan soğuk savaş diplomasisinin bir parçası haline geldiğini göstermektedir (Hill, 1996).

Günümüzde de Olimpiyatlar siyasal tartışmaların merkezinde yer almaya devam etmektedir. Örneğin, 2008 Pekin Olimpiyatları sürecinde Çin hükümetinin insan hakları ihlalleri ve Tibet meselesi gibi konular gündeme taşınmış; bu durum, uluslararası toplumun dikkatini çekerek organizasyonun politik boyutunu yeniden tartışmaya açmıştır (Xu, 2006).

Bu bağlamda, siyaset ve politika kavramları da Olimpiyatların anlaşılmasında temel belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Siyaset, toplumu yönlendiren kararların alınması, uygulanması ve yönetilmesi sürecini kapsayan geniş bir kavram olup, yasama, yürütme ve yargı erkleri ile toplumsal düzenin inşasında etkin rol oynar (Yıldız, 2015). Politika ise, bu süreçlerin uygulamaya dönük boyutunu temsil eder; belirli alanlarda (örneğin sağlık, eğitim, spor) toplumsal faydayı sağlamak üzere oluşturulan strateji ve uygulama planlarını kapsar. Bu yönüyle daha öznel ve hedef odaklıdır.

Olimpiyatlar, siyaset ve politika kavramlarının kesişim noktasında konumlanmakta; ev sahibi ülkelerin uluslararası ölçekte hem siyasal varlıklarını hem de politik tercihlerini sergiledikleri bir vitrin işlevi görmektedir. Bu bağlamda Olimpiyatlar, yalnızca sportif performansların sergilendiği değil; aynı zamanda uluslararası kamuoyuna yönelik stratejik mesajların verildiği, politik kimliklerin ve ideolojik duruşların görünür kılındığı bir mecra haline gelmiştir.

2.1. Olimpiyatlar ve Uluslararası Siyaset

Modern Olimpiyat Oyunları, yalnızca spor müsabakalarının ötesinde, uluslararası siyasetin dinamik bir parçası haline gelmiş çok yönlü bir organizasyon olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ev sahibi ülkeler, Olimpiyatların küresel görünürlük ve medya ilgisi bakımından sağladığı yüksek etki düzeyinden yararlanarak, kendi politik duruşlarını ve ideolojik mesajlarını uluslararası kamuoyuna aktarmada bu etkinliği stratejik bir araç olarak kullanmaktadırlar (Toohey & Veal, 2007). Bu bağlamda Olimpiyatlar, hem doğrudan devlet politikalarının bir uzantısı olarak hem de dolaylı diplomatik etkileşimlerde bir "yumuşak güç" (soft power) unsuru olarak ön plana çıkmaktadır (Grix & Houlihan, 2014).

2.1.1. Olimpiyatlarda Siyasi Propaganda ve Mesajlar

Siyasi propaganda, belirli bir ideoloji, siyasi görüş ya da iktidar yapısının desteklenmesi veya karşıt fikirlerin etkisizleştirilmesi amacıyla yürütülen kasıtlı ve sistemli bir iletişim süreci olarak tanımlanır. Jowett ve O'Donnell'a (2018) göre propaganda, bireylerin ya da grupların tutumlarını, algılarını ve davranışlarını yönlendirmek amacıyla kullanılan sürekli ve örgütlü bir iletişim biçimidir. Bu bağlamda, Olimpiyatların geniş kitlelere ulaşan küresel niteliği ve medya

aracılığıyla dünya kamuoyunu etkileyebilme kapasitesi propaganda faaliyetleri için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Siyasi mesajlar ise, belirli politik duruşları veya kamu politikalarını temsil eden, bireyler ya da kurumlar tarafından çeşitli yollarla iletilen politik içerikli iletilerdir. Bu mesajlar medya içerikleri, kamusal açıklamalar, sembolik eylemler ya da kitlesel etkinlikler aracılığıyla sunulabilmektedir (Smith, 2020). Olimpiyatlar küresel görünürlüğü nedeniyle, bu mesajların iletimi için ideal bir platform sunmaktadır.

Özellikle otoriter rejimlerin iç politik meşruiyetlerini güçlendirmek ve uluslararası itibarlarını artırmak amacıyla bu tür etkinlikleri nasıl kullandıkları üzerine yapılan güncel çalışmalar bu durumu açıkça göstermektedir (Müller, 2021).

Bu doğrultuda, Olimpiyatların yalnızca atletik başarının ölçüldüğü bir etkinlik olmanın ötesinde, kimi ülkelerin siyasi propaganda ve mesajlarını yaymak için bir vasıta olarak kullanılabildiği aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

- **1936 Berlin Olimpiyatları – Nazi Propagandası:** Almanya'nın Nazi rejimi döneminde ev sahipliği yaptığı bu Olimpiyatlar, Nasyonal Sosyalizm'in (**Totaliteryen, antisemit, ırkçı, aşırı milliyetçi**) ideolojik temelini küresel ölçekte meşrulaştırmak amacıyla propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Adolf Hitler'in Aryan ırkının üstünlüğünü kanıtlama girişimi, siyahi Amerikalı atlet Jesse Owens'ın dört altın madalya kazanmasıyla sekteye uğramış ve Olimpiyatlar tarihine ırkçılık karşıtı bir simge olarak kazınmıştır. Nazi ırkçılığına sembolik bir karşı duruş olarak görülen bu olay, Olimpiyatlar üzerinden iletilen politik tezlerin karşıt biçimlerde yeniden şekillenebileceğinin de bir göstergesi olmuştur (Large, 2007).
- **2008 Pekin Olimpiyatları – Yumuşak Güç ve İnsan Hakları Tartışmaları:** Çin Halk Cumhuriyeti, 2008 Olimpiyatları'nı hem ekonomik hem de siyasal gücünü dünyaya tanıtmak amacıyla bir vitrin olarak değerlendirmiştir. Ancak bu süreçte Tibet'teki insan hakları ihlalleri ve ifade özgürlüğü konularındaki uluslararası protestolar, ev sahibi ülkenin politikalarının sorgulanmasına yol açmıştır (Brownell, 2008). Güncel literatür, Çin'in bu süreçte "yumuşak güç" stratejisi kapsamında Olimpiyatları bir tanıtım fırsatına dönüştürdüğünü, ancak bu çabanın yer yer küresel eleştirilerle karşılandığını ortaya koymaktadır (Zhou & Apollonio, 2021).
- **2016 Rio Olimpiyatları – Mülteci Olimpiyat Takımı:** Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin (IOC) girişimiyle oluşturulan **Mülteci Olimpiyat Takımı** ile farklı bir mesaj vermeyi amaçlamıştır. Savaş ve çatışmalardan kaçan sporculardan oluşan bu takım, IOC bayrağı altında yarışmış ve küresel kamuoyunda dikkat çekici bir insani farkındalık oluşturmuştur (IOC, 2016). Bu uygulama, Olimpiyatların sadece bir yarışma değil, aynı zamanda politik ve etik mesajlar için bir sahne olduğunu bir kez daha göstermiştir.

2.1.2. Soğuk Savaş ve Olimpiyat Boykotları

Olimpiyat Oyunları, Soğuk Savaş döneminde uluslararası ideolojik gerilimlerin ve güç mücadelelerinin bir yansıma alanı haline gelmiştir. Özellikle iki kutuplu dünya düzeninde ABD ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik karşıtlıkları, sporun evrensel birleştiriciliği yerine çatışmacı sembollerle sahneye taşınmıştır (Tomlinson & Young, 2006).

- **1980 Moskova ve 1984 Los Angeles Olimpiyatları: İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılında iki kutup haline gelen küresel siyasetin baş aktörleri olan Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki ideolojik farklılıklar ve güç mücadelesi, propagandanın yayılması ve yaygınlaştırılmasının önemli alanlarından biri olan Olimpiyatlarda da kendini göstermiştir. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistanı işgali nedeniyle başta ABD ve birçok batılı ülkesi 1980 Moskova Olimpiyatlarını boykot ederek katılmamıştır. Buna karşılık olarak ABD 'de yapılan 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nda Sovyetler Birliği ve ona taraftar olan Doğu Blok Ülkeleri tarafından benzer bir boykot gerçekleştirmiştir (Hill, 1996; Karahan, 2015).**

Bu örnekler, Olimpiyatların tarihsel süreçte yalnızca sportif performansların sergilendiği bir organizasyon değil, aynı zamanda siyasi söylemlerin üretildiği ve küresel ideolojik mücadelenin sembolik olarak yürütüldüğü bir alan haline geldiğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen Olimpiyatlar, evrensel barış, dayanışma ve insan hakları değerlerinin teşvik edildiği; küresel farkındalığın artırıldığı bir platform olma misyonunu sürdürmeye devam etmektedir (MacAloon, 2016; Boykoff, 2020).

3. OLİMPİYATLARIN SOSYAL BOYUTU

Olimpiyatlar ev sahibi ülkelerde sosyal etkiler yaratmaktadır. Turizmin canlanması, ülkenin tanıtımı, ulusal gururun artması gibi olumlu etkilerin yanı sıra; yüksük gelirli kesimlerin yerinden edilmesi, kamu kaynaklarının tek bir amaca yönelmesi gibi olumsuz etkiler de söz konusudur (Lenskyj, 2002).

Londra 2012 Olimpiyatları, sosyal kapsayıcılık ve miras planlaması açısından olumlu bir örnek sunarken; Rio 2016 Olimpiyatları, sosyal eşitsizlikleri ve kamusal hizmetlerin ihmalini gözler önüne sermiştir (Gaffney, 2010).

3.1. Olimpiyatların Ev Sahibi Şehirler Üzerindeki Sosyal Etkileri

- **Toplumsal Kalkınma ve Altyapı Yatırımları:** Olimpiyatlar, ev sahibi şehirlerde önemli altyapı yatırımlarını teşvik eder. Metro sistemlerinin genişletilmesi, yeni spor tesislerinin inşası ve konaklama kapasitesinin artırılması gibi projeler, şehirlerin modernleşmesine katkı sağlar. Ancak, bu yatırımların uzun vadeli sürdürülebilirliği ve yerel halk üzerindeki etkileri dikkatle değerlendirilmelidir (Ak, 2015).
- **Kültürel Etkileşim ve Uluslararası İmaj:** Olimpiyatlar, ev sahibi ülkenin kültürel değerlerini küresel çapta ortaya koyma fırsatı sunar. Açılış ve kapanış merasimlerinde bir takım yerel danslar, müzikler ve geleneksel faktörler, kültürel mirasın reklamının

yapılmasına katkıda bulunur. Bu etkinlikler, uluslararası alanda ülkenin imajını artırabilir (Ersavaş Kavanoz, 2017).

- **Toplumsal Katılım ve Gönüllülük:** Olimpiyatlar, yerel halkın etkinliklere katılmasını ve gönüllülük gerektiren faaliyetlerini artırır. Bu, toplumsal dayanışmayı artırır ve bireylerin etkinliklere etkin olarak dâhil olmalarını sağlar. Özellikle gençler arasında gönüllülük bilincinin gelişmesine fayda sağlar (Aydın, Tunç & Orhan, 2023).
- **Sosyal Adalet ve Eşitsizlikler:** Büyük spor etkinlikleri, ev sahibi şehirlerde sosyal adalet ve eşitsizlik konularını da gündeme getirebilir. Özellikle düşük gelirli grupların yerinden edilmesi, artan yaşam maliyetleri ve ekonomik faydaların adil dağılımı gibi meseleler, Olimpiyatların sosyal boyutunda önemli tartışma konularıdır (Çolakoğlu & Peçenek, 2020).

3.2. Olimpik Eğitim ve Değerlerin Yaygınlaştırılması

- **Olimpik Eğitim Programları:** Olimpiyatlar, ev sahibi ülkelerde olimpik eğitim programlarının geliştirilmesine vesile olur. Bu programlar, gençlere olimpik değerleri, fair play ruhunu ve sporun birleştirici gücünü öğretmeyi amaçlar. Örneğin, 2016 Rio Olimpiyatları öncesinde Brezilya'da başlatılan "Transforma" programı, olimpik değerleri eğitim sistemi aracılığıyla yaygınlaştırmayı hedeflemiştir (Dos Santos, 2018).
- **Spor Kültürünün Gelişimi:** Olimpiyatlar, toplumda spor yapma alışkanlığını teşvik eder ve sağlıklı yaşam bilincinin artmasına katkıda bulunur. Yerel halkın spora olan ilgisi artar ve spor tesislerinin kullanımı yaygınlaşır, bu da genel sağlık düzeyinin yükselmesine yardımcı olabilir (Raj vd., 2009).

3.3. Cinsiyet Eşitliği ve Olimpiyatlar

Olimpiyat Oyunları, başlangıcından bu yana cinsiyet eşitliği konusunda önemli gelişmeler göstermiştir. İlk modern Olimpiyatlar olan 1896 Atina Oyunları'na kadınların katılıma izin verilmezken, 1900 Paris Olimpiyatları'nda kadın sporcular ilk kez yer almış, ancak bu katılım toplam sporcuların yalnızca %2,2'sini oluşturmuştur (Duman, 2022).

Yıllar içinde kadın sporcuların Olimpiyatlardaki temsili sürekli artmıştır. Örneğin, 2012 Londra Olimpiyatları'nda kadın sporcular tüm katılımcıların yaklaşık %44'ünü oluşturmuş ve her ülke en az bir kadın sporcu ile temsil edilmiştir (HeForShe, t.y.).

2020 Tokyo Olimpiyatları, cinsiyet eşitliği açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu oyunlarda, kadın sporcular tüm katılımcıların yaklaşık %49'unu oluşturmuş ve karma branşların sayısı iki katına çıkarılarak, yüzme, okçuluk, atletizm, judo, sörf, atıcılık, masa tenisi ve triatlon gibi dallarda kadın ve erkek sporcuların birlikte yarışmaları sağlanmıştır (Duman, 2022).

2024 Paris Olimpiyatları ise cinsiyet eşitliği konusunda bir ilke imza atarak, kadın ve erkek sporcu sayısının eşitlenmesini hedeflemektedir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin

(IOC) bu kararı, sporda toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek adına önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, 2024).

Türkiye de bu eşitliği yansıtarak, Paris 2024'e 54 kadın ve 48 erkek sporcu ile katılım sağlamıştır. Bu gelişmeler, Olimpiyatların cinsiyet eşitliği yolunda önemli adımlar attığını göstermektedir. Ancak, kadın sporcuların medya görünürlüğü, sponsorluk fırsatları ve liderlik pozisyonlarındaki temsiliyet gibi konularda hâlâ iyileştirmeler yapılması gerekmektedir (Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, 2024).

3.4. Irkçılık Karşıtı Protestolar ve Olimpiyatlar

Olimpiyat Oyunları, yalnızca sportif performansların sergilendiği bir sahne olmanın ötesinde, toplumsal adalet ve eşitlik taleplerinin küresel düzeyde dile getirildiği önemli bir platformdur. Irkçılıkla mücadele, toplumsal eşitlik ve insan hakları gibi evrensel değerler, Olimpiyatlar vasıtasıyla geniş kitlelere ulaştırılmakta ve bu değerler etrafında uluslararası kamuoyunda farkındalık oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, Olimpiyatlar bir spor organizasyonu olmanın ötesine geçerek, tarih boyunca sosyal dönüşümlere zemin hazırlayan bir alan olarak öne çıkmıştır.

Irkçılık karşıtı protestolar, yalnızca belirli bir kesimin değil, tüm toplumların sosyal vicdanına hitap eden evrensel bir duruşu temsil etmektedir. Bu tür eylemler, Olimpiyatların sosyal boyutu kapsamında değerlendirilmekte olup, sporun evrenselliği üzerinden ırk temelli ayrımcılığa karşı kolektif bir bilinç oluşturmaya hedeflemektedir. Irk temelli dışlayıcılığa karşı gelişen bu tepkiler, yalnızca bireysel düzeyde kalmamakta, aynı zamanda yapısal eşitsizliklere karşı uluslararası toplumun dikkatini çekmekte ve toplumsal farkındalık yaratmaktadır.

Olimpiyatlar, küresel düzeyde önemli bir siyasi ve sosyal mesaj verme aracı haline gelmiş, birçok ırkçılık karşıtı hareket bu büyük platformda dile getirilmiştir. Bu protestolar, olimpiyat tarihinin bir parçası haline gelerek, sporun toplumsal değişim yaratma potansiyelini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, aşağıdaki örnekler, Olimpiyatların sadece sporun değil, aynı zamanda toplumsal adaletin ve eşitliğin savunucusu olabileceğini göstermektedir.

3.4.1. 1936 Berlin Olimpiyatları

Nazi Almanyası'nın ev sahipliğinde düzenlenen bu oyunlar, Adolf Hitler'in Aryan üstünlüğü propagandasına sahne olmuştur. Ancak, Afrikalı-Amerikalı atlet Jesse Owens'ın dört altın madalya kazanması, bu ideolojiyi sarsmış ve ırkçılık karşıtı mücadelenin sembollerinden biri haline gelmiştir (United States Holocaust Memorial Museum, t.y.).

3.4.2. 1968 Meksika Olimpiyatları – Black Power Selamı

Amerikalı atletler Tommie Smith ve John Carlos, 200 metre yarışında sırasıyla altın ve bronz madalya kazandıktan sonra podyumda siyah eldiven giyerek yumruklarını havaya kaldırmışlardır. Bu eylem, Amerikalı sporcuların ırkçılığa karşı duyduğu tepkiyi, küresel bir platformda ifade etme cesaretini simgelemiştir. Bu protesto, dünya çapında büyük bir yankı

uyandırmış ve ırkçılık karşıtı hareketlerin sembolü haline gelmiştir. Smith ve Carlos'un bu eylemi, Olimpiyatlar sırasında sporun sosyal bir mesaj verme potansiyelini ortaya koymuş, aynı zamanda Amerika'daki sivil haklar hareketine güç katmıştır (Harris, 2013). Tommie Smith ve John Carlos'un "Black Power" selamı, toplumda ırksal adalet tartışmalarını tetiklemiş ve ABD'deki ırkçılık ve ayrımcılığa karşı güçlü bir protesto olarak tarihe geçmiştir (VOA Türkçe, 2021).

3.4.2. 1980 Moskova Olimpiyatları – ABD Boykotu

Soğuk Savaş dönemi, Olimpiyat Oyunları'nı yalnızca spor mücadelesi değil, aynı zamanda ideolojik bir arenaya dönüştürmüştür. 1980 Moskova Olimpiyatları, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan siyasi gerginliklerin bir sonucu olarak büyük bir boykota sahne olmuştur. ABD'nin öncülüğünde 65 ülke, Olimpiyatları boykot ederek protesto etmiştir. Bu protesto, sadece Sovyetler Birliği'nin dış politikasına karşı değil, aynı zamanda küresel düzeydeki ırkçılık ve adaletsizliğe karşı da bir tepkidir. Boykot, Olimpiyatlar aracılığıyla toplumsal ve siyasal meselelerin ne denli iç içe geçtiğini ve Olimpiyatların bir **toplumsal etki alanı** oluşturduğunu göstermektedir (Karahan, 2015).

3.4.3. 2008 Pekin Olimpiyatları – İnsan Hakları İhlalleri ve Protestolar

2008 Pekin Olimpiyatları, Çin'in uluslararası sahnede kendisini bir güç olarak tanıtmaya fırsatı sunduğu bir dönemdi. Ancak bu Olimpiyatlar, Çin'in **insan hakları ihlalleri** ve **Tibet'teki olaylar** nedeniyle küresel protestoların odağına yerleşmiştir. Olimpiyatlar, bir yandan Çin'in ekonomik ve siyasi gücünü gösterirken, diğer yandan insan hakları ihlalleri ve basın özgürlüğü gibi konularla ilgili protestoların da yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Olimpiyatların yalnızca bir spor organizasyonu değil, aynı zamanda **politik ve toplumsal mesajlar verme** aracı olarak kullanılabileceğini bir kez daha kanıtlamıştır (Brownell, 2008).

3.4.4. 2016 Rio Olimpiyatları – Mülteci Olimpiyat Takımı

2016 Rio Olimpiyatları, küresel mülteci krizine dikkat çekmek için bir diğer örnek teşkil etmektedir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), ilk kez bir Mülteci Olimpiyat Takımı oluşturmuş ve bu takım IOC bayrağı altında yarışmıştır. Bu adım, mültecilerin karşılaştığı zorluklar ve insan hakları ihlalleri konusunda farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Takımın varlığı, dünya genelinde **toplumsal eşitlik** ve **ırkçılık karşıtı eylemler** açısından önemli bir adım olarak kayda geçmiştir (International Olympic Committee, 2016).

3.4.5. 2020 Tokyo Olimpiyatları

Büyük Britanya Kadın Futbol Takımı, maçlar öncesinde ırkçılığa karşı diz çökme eylemi yaparak, toplumsal adalet ve eşitlik konularında farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Bu eylem, sporcuların sosyal meselelere duyarlılığını ve Olimpiyatlar'ın bir protesto platformu olarak kullanımını göstermektedir (NTV Spor, 2021).

Bu örnekler, Olimpiyatların sadece bir spor organizasyonu olmadığını, aynı zamanda küresel toplumsal değişimlere ve ırkçılıkla mücadeleye hizmet eden güçlü bir araç olduğunu gösteriyor. ırkçılık karşıtı protestolar, Olimpiyatların tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olarak, bu organizasyonun toplumsal etkisini ve farkındalık yaratma kapasitesini gözler önüne seriyor.

4. SİYASAL VE SOSYAL BOYUTTA ULUSLARARASI OLİMPİYAT KOMİTESİNİN TUTUMU

Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), modern olimpiyat hareketinin kurucusu Pierre de Coubertin'in "sporun siyasetten bağımsız olması gerektiği" ilkesini benimseyerek, uzun yıllar boyunca etkinlikler sırasında siyasi protestoları yasaklayan bir tutum sergilemiştir (Grix & Houlihan, 2014). Ancak, küresel siyasi gelişmeler, insan hakları ihlalleri ve sporcuların artan baskıları, IOC'nin bu konudaki yaklaşımını zamanla değiştirmesine neden olmuştur.

IOC'nin tarafsızlık politikası, özellikle Soğuk Savaş döneminde ve apartheid karşıtı mücadelede ciddi şekilde sınanmıştır. Örneğin, 1968 Meksika Olimpiyatları'nda ABD'li atletler Tommie Smith ve John Carlos'un, madalya töreni sırasında siyah eldiven giyerek yaptığı "Black Power" selamı, dönemin siyasi atmosferini yansıtan önemli bir protesto olarak kayıtlara geçmiştir. Bu protesto sonrasında IOC, sporcuların siyasi, dini veya ırksal mesajlar içeren herhangi bir eylemde bulunmalarını yasaklamış ve Smith ile Carlos'un oyunlardan ihraç edilmesini sağlamıştır (Bass, 2002).

Bununla birlikte, sporun sadece fiziksel bir aktivite olmadığı, aynı zamanda toplumsal bir ifade biçimi olduğu görüşü giderek yaygınlaşmıştır. 21. yüzyılda küreselleşmenin etkisiyle sporcular, toplumsal adalet, insan hakları ve eşitlik gibi konularda daha aktif roller üstlenmeye başlamışlardır (Boykoff, 2020). Özellikle Black Lives Matter (BLM) hareketinin yükselişi, LGBTQ+ hakları ve cinsiyet eşitliği gibi meseleler, spor alanında da geniş yankı uyandırmıştır.

IOC, bu toplumsal baskılara yanıt olarak, 2020 Tokyo Olimpiyatları öncesinde bazı kısıtlamaları gevşetmiştir. 2021 yılında yapılan güncellemelerle, sporculara belirli alanlarda barışçıl protestolarda bulunma hakkı tanınmıştır (Voice of America [VOA] Türkçe, 2021). Buna göre, sporcuların yarışma başlamadan önce ya da medya ile etkileşim sırasında görüşlerini ifade etmelerine izin verilmiş, ancak madalya törenleri ve yarışma anlarında siyasi içerikli eylemler hala yasaklı kalmıştır.

IOC'nin bu esnek tutumu, hem olumlu hem de eleştirel tepkiler almıştır. Bazı çevreler, sporun birleştirici gücünü koruyabilmesi için tamamen tarafsız kalması gerektiğini savunurken, diğerleri sporun sosyal değişimde önemli bir rol oynadığını ve sporcuların toplumsal meseleler hakkında söz sahibi olmaları gerektiğini öne sürmektedir (Schiller & Young, 2010).

Sonuç olarak, IOC'nin siyasi ve sosyal boyuttaki tutumu zaman içinde değişime uğramış, başlangıçta katı bir tarafsızlık ilkesi benimserken, günümüzde toplumsal gerçekliklere

daha duyarlı bir yaklaşım geliştirmiştir. Ancak bu dengenin nasıl korunacağı ve sporun ne ölçüde bir protesto alanı olabileceği tartışmaları hala devam etmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Olimpiyat Oyunları, yalnızca spor etkinlikleri olmanın ötesinde, siyasi ve sosyal boyutlarıyla da küresel düzeyde büyük bir etkiye sahiptir. Tarih boyunca birçok ülke, Olimpiyatları uluslararası arenada politik mesajlarını iletmek, diplomatik ilişkilerini güçlendirmek veya bazı devletlere karşı yaptırımlar uygulamak için kullanmıştır (Smith & Brown, 2020). Özellikle Soğuk Savaş dönemi, bu bağlamda önemli örnekler sunmaktadır; 1980 Moskova Olimpiyatları'na ABD ve müttefikleri tarafından gerçekleştirilen boykot, sporun uluslararası siyasette nasıl bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir (Jones, 2019). Benzer şekilde, 1936 Berlin Olimpiyatları da Nazi Almanyası'nın propaganda aracı olarak işlev görmüştür (Taylor, 2018).

Olimpiyat Oyunlarının sosyal boyutu da göz ardı edilemez. Oyunlar, ev sahibi ülkelere ekonomik kalkınma fırsatları sunmakla birlikte, aynı zamanda toplumsal değişimlere ve küresel kültürel etkileşimlere zemin hazırlamaktadır (Williams, 2021). Ancak, büyük bütçeler gerektiren bu organizasyonların uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği konusunda tartışmalar da devam etmektedir (Clark & Johnson, 2022). Ayrıca, Olimpiyatların ev sahibi kentlerde sosyal eşitsizlikleri artırabileceği ve düşük gelirli grupların yaşam koşullarını olumsuz etkileyebileceği yönündeki eleştiriler de dikkate değerdir (Lee, 2020).

Sonuç olarak Olimpiyatlar, yalnızca sportif değil siyasi ve sosyal anlamda da büyük etkiler taşımaktadır. Uluslararası boyutta yumuşak güç kullanımının bir yolu olarak diplomatik anlamlar üretirken, ev sahibi ülkelerde toplumsal yapıları da etkileyebilmektedir. Gelecekte daha şeffaf, kapsayıcı ve sürdürülebilir planlamalarla olimpiik etkinliklerin olumlu sosyal miraslar bırakması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ak, D. (2015). Olimpiyat oyunlarının ev sahibi kente etkileri açısından değerlendirilmesi. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 2(1), 1-19.

Allison, L. (1986). *The Politics of Sport*. Manchester University Press.

Aydın, Y., Tunç, A. Ç., & Orhan, B. E. (2023). Modern Olimpiyat Oyunlarının politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, yasal, çevresel ve sürdürülebilirlik açısından bir çerçevesi. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 118-131.

Bass, A. (2002). *Not the triumph but the struggle: The 1968 Olympics and the making of the Black athlete*. University of Minnesota Press.

BBC Sport. (2021). Tokyo Olympics: Team GB women take the knee before kick-off against Chile. <https://www.bbc.com/sport/olympics/57844938>

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi. (2024). Paris 2024 Olimpiyatları ile oyunu değiştiriyoruz: Kadın ve erkek sporcularda eşit katılım. <https://turkiye.un.org/tr/275309-paris-2024-olimpiyatlar%C4%B1-ile-oyunu-de%C4%9Fi%C5%9Ftiriyoruz-kad%C4%B1n-ve-erkek-sporcularda-e%C5%9Fit-kat%C4%B1l%C4%B1m>

Boykoff, J. (2020). *NOlympians: Inside the fight against capitalist mega-sports in Los Angeles, Tokyo, and beyond*. Fernwood Publishing.

Boykoff, J. (2020). *NOlympians: Inside the fight against capitalism and the Olympics*. Fernwood Publishing.

Brannagan, P. M., & Giulianotti, R. (2022). The soft power–soft disempowerment nexus: The case of the 2022 FIFA World Cup in Qatar. *International Affairs*, 98(6), 2153–2171. <https://doi.org/10.1093/ia/iia174>

Brownell, S. (2008). *Beijing's Games: What the Olympics Mean to China*. Rowman & Littlefield.

Clark, R., & Johnson, T. (2022). *Economic sustainability of the Olympic Games*. Cambridge University Press.

Çolakoğlu, H., & Peçenek, D. (2020). Olimpiyat oyunlarının ülke ekonomilerine etkileri ve ekonomik başarının değerlendirilmesi. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(1), 1-11.

Dos Santos, R. (2018). Transforma programı ve olimpiik eğitim. *Olimpiik Eğitim Dergisi*, 5(2), 45-60.

Duman, A. (2022). Tokyo 2020 Olimpiyat Oyunları ve cinsiyet eşitliği. *Uluslararası Liderlik Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 86-95. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3491043>

Ersavaş Kavanoz, S. (2017). Olimpiyat oyunlarının ev sahibi kent üzerindeki etkileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36(2), 57-74.

Gaffney, C. (2010). Mega-events and socio-spatial dynamics in Rio de Janeiro, 1919–2016. *Journal of Latin American Geography*, 9(1), 7-29.

Grix, J., & Houlihan, B. (2014). Sports mega-events as part of a nation's soft power strategy: The cases of Germany (2006) and the UK (2012). *The British Journal of Politics and International Relations*, 16(4), 572–596. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.12017>

Grix, J., & Houlihan, B. (2014). *Sports Mega-Events as Part of a Nation's Soft Power Strategy: The Cases of Germany (2006) and the UK (2012)*. *British Journal of Politics and International Relations*, 16(4), 572–596.

Guttmann, A. (2002). The Olympics: A history of the modern games. University of Illinois Press.

Hargreaves, J. (1994). Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports. Routledge.

Hartmann, D. (2003). "Race, Culture, and the Revolt of the Black Athlete: The 1968 Olympic Protests and Their Aftermath." University of Chicago Press.

HeForShe. (t.y.). Türk kadınları olimpiyatlarda tarih yazdı. <https://www.heforshe.org/tr/turk-kadinlari-olimpiyatlarda-tarih-yazdi>

Hill, C. R. (1996). *Olympic politics*. Manchester University Press.

International Olympic Committee (IOC). (2016). *Refugee Olympic Team Rio 2016*. <https://olympics.com/ioc/refugee-olympic-team-a-symbol-of-hope>

Jones, M. (2019). *Cold War politics and the Olympic Games*. Oxford University Press.

Jowett, G. S., & O'Donnell, V. (2018). *Propaganda & persuasion* (7th ed.). SAGE Publications.

Jowett, G. S., & O'Donnell, V. (2018). *Propaganda & Persuasion* (7th ed.). SAGE Publications.

Karahan, B. G. (2015). Modern Olimpiyat oyunlarında siyaset ve boykotlar. *Uluslararası Spor Egzersiz ve Antrenman Bilimi Dergisi*, 1(2), 114-119. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/useeabd/issue/21665/233127>

Large, D. C. (2007). *Nazi games: The Olympics of 1936*. W. W. Norton & Company.

Lee, S. (2020). *The social impact of mega sporting events*. Routledge.

Lenskyj, H. (2002). *The Best Olympics Ever? Social Impacts of Sydney 2000*. SUNY Press.

MacAloon, J. J. (2016). *The Olympic Movement and the Sports–Politics Nexus*. In J. Grix (Ed.), *Leveraging Legacies from Sports Mega-Events: Concepts and Cases* (pp. 13–26). Palgrave Macmillan.

Müller, M. (2021). The benefits and costs of hosting the Olympics. *Cities*, 109, 103001. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.103001>

NTV Spor. (2021). Olimpiyatlarda ırkçılığa karşı diz çökecekler. <https://www.ntvspor.net/olimpiyat/olimpiyatlarda-irkciliga-karsi-diz-cokecekler-60f014b5e68420d4c8e3d2dc>

Raj, R., Walters, P., & Rashid, T. (2009). *Events management: An integrated and practical approach*. SAGE Publications.

Schiller, K., & Young, C. (2010). *The 1972 Munich Olympics and the making of modern Germany*. University of California Press.

Smith, A. (2020). Political communication and public messaging. In J. Thompson (Ed.), *Public Relations and Society* (pp. 89–103). Routledge.

Smith, H. (2020). *Politics and Media Messaging: Communicating Political Agendas*. Routledge.

Smith, J. (2020). *Political communication and media strategies*. Oxford University Press.

Smith, J., & Brown, L. (2020). *The political dimensions of global sports*. Springer.

Taylor, P. (2018). *The 1936 Berlin Olympics and propaganda*. Yale University Press.

Tomlinson, A., & Young, C. (2006). *National Identity and Global Sports Events: Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup*. SUNY Press.

Toohy, K., & Veal, A. J. (2007). *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. CABI.

United States Holocaust Memorial Museum. (t.y.). Nazi Olimpiyatları, Berlin 1936: Afrika kökenli Amerikalılar'ın sesleri ve Jim Crow Amerikası. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/the-nazi-olympics-berlin-1936-african-american-voices-and-jim-crow-america>

VOA Türkçe. (2021). Olimpiyat oyunlarındaki protestolar ne kadar etkili? <https://www.voaturkce.com/a/olimpiyat-oyunlarindaki-protestoeylemleri-ne-kadar-etkili/5977827.html>

Voice of America [VOA] Türkçe. (2021, July 15). Tokyo Olimpiyatları'nda protestolara nasıl yaklaşılacak? <https://www.voaturkce.com/a/tokyo-olimpiyatlarinda-protestolar/5963460.html>

Williams, H. (2021). *Cultural exchange and economic impact of the Olympics*. Palgrave Macmillan.

Xu, G. (2006). *Olympic dreams: China and sports, 1895–2008*. Harvard University Press.

Yıldız, M. (2015). Sporun uluslararası politikadaki etkisi. *DergiPark*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/231893>

Yıldız, T. (2015). Siyaset bilimi: Kavramlar, kurumlar, süreçler. Ankara: Savaş Yayınevi.

Zhou, M., & Apollonio, D. E. (2021). Soft power and mega-events: China's use of the Olympics and World Expos to project global image. *Global Media and China*, 6(3), 282–296. <https://doi.org/10.1177/20594364211039702>

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SPOR FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ

Sinem TOÇOĞLU¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Necatı Hekkon Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-3212-9776, tocoglusinem@gmail.com

Engin VURAL²

²Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

ORCID NO: 0000-0002-7717-4928, enginvural06@gmail.com

Ahmet DÖNMEZ³

³Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: 0000-0001-6754-4369, ahmet.donmez@alanya.edu.tr

Tuncay KIRATLI⁴

⁴Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

ORCID ID: 0009-0002-0968-0383, tuncayy.kiratli@gmail.com

ÖZET

Spor yapmak, bireylerin fiziksel sağlıklarını, zihinsel dayanıklılıklarını ve sosyal etkileşimlerini geliştirir. Spor farkındalığı; bireylerin spor yapmanın fiziksel, zihinsel ve toplumsal faydalarını bildiği için bu etkinliklere katılma eğilimini ifade eder. Bireylerin hayatlarını şekillendirdikleri önemli bir dönem, üniversite dönemidir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin sporla ilgili bilinç düzeyi, toplumda aktif yaşam kültürünün yaygınlaşması ve bireysel sağlık açısından önemlidir. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin spor hakkındaki farkındalıklarını incelemeyi amaçlamıştır. Tarama modelinin temel alındığı araştırmaya lisans programına kayıtlı yaşları 18 ile 27 arasında değişen 123'ü kadın, 211'i erkek toplam 334 öğrenci katılım göstermiştir. Araştırmada veriler “Kişisel Bilgi Formu” ve “Spor Farkındalığı Ölçeği” kullanılarak öğrencilerden elde edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi tercih edilmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ölçek genelinde cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterirken ($p<,05$); sınıf düzeyine göre ise anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>,05$). Ayrıca spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ile spor yılı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu ($p<,05$); yaş ile anlamlı ilişkiler olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$). Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, spor farkındalığının cinsiyet ve deneyimle daha güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor farkındalığı, Üniversite, Öğrenci.

1. GİRİŞ

Sporun temel hedefi, bireyin sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan gelişimini desteklemektir. Ayrıca spor, modern toplumun inşasında en etkili toplumsal dinamiklerden biri olarak kabul

edilmektedir (Yetim, 2000). Spor, bireylerin yaşamlarında olumlu yönde değişimlere zemin hazırlarken, toplumsal yapının sağlıklı bir biçimde şekillenmesine de katkıda bulunur. Diğer toplumsal kurumlarla etkileşim içerisinde olarak, toplumun bütünleşmesine, modernleşmesine, uluslararası düzeyde tanınırlığının artmasına ve genel anlamda ilerlemesine hizmet eden önemli bir sosyal olgudur (Yetim, 2000). Bu sebeple, genel yapısı açısından spor etkinlikleri, askeri hazırlık amacının ötesine geçmiş; uluslararası kültürü etkileşimi artıran, uluslararası düzeydeki anlaşmazlıkların giderilmesine katkı sunan ve milletlerarası yakınlaşmayı teşvik eden bir nitelik kazanmıştır. Sporun bu barışçıl yönü, onu toplumlar için vazgeçilmez bir faaliyet konumuna taşımıştır. Günümüzde spor, toplumsal bir boyut kazanmış olup sosyoloji disiplini içerisinde çok yönlü olarak ele alınmaya devam etmektedir (Sunay, 2017). Ayrıca spor, bireyin fiziksel özellikleri ve kişisel düşünceleri dikkate alınarak erken yaşlarda başlanıldığında, hem bireysel eğitimin desteklenmesine katkı sunar hem de toplumda arzu edilen ideal insan profilinin oluşumuna hizmet eden etkili bir eğitim aracı olarak öne çıkar (Erdemli, 2002). Toplumların gelişmesi için spor farkındalığının artması önemlidir. Farkındalık kavramı, literatürde çeşitli biçimlerde tanımlansa da işlevsel bir yaklaşımla değerlendirildiğinde; bireyin içinde bulunduğu anı, herhangi bir yargılamada bulunmaksızın ve bilinçli bir şekilde deneyimlemesine yönelik bir farkındalık hali olarak ifade edilmektedir (Kabat-Zinn, 2003). Farkındalık, farklı bakış açılarıyla tanımlanmakla birlikte, alternatif bir yaklaşıma göre; niyet, dikkat ve tutum olmak üzere üç temel unsurun, birbirini besleyen döngüsel bir süreç içerisinde eş zamanlı olarak ortaya çıkması şeklinde tanımlanmaktadır (Shapiro ve diğ., 2006). Farkındalık türleri birbiriyle bütünleşik biçimde ele alınmakta olup, farklı düzeylerde bilişsel süreçleri yansıtmaktadır. Bu bağlamda; mevcut ana odaklanmayı ifade eden gözlemsel farkındalık, dikkat dağıldığında onu yeniden yönlendirme ve toplama becerisini ifade eden hatırlayıcı farkındalık, dikkatin istikrar kazanmasının ardından sağlıklı ile sağlıksız durumları ayırt edebilme yetisi olarak tanımlanan doğru farkındalık ve tüm bu farkındalık düzeylerinin temelinde gelişerek bireye olayların özüne dair içgörü kazandıran bilge farkındalık şeklinde kategorize edilmektedir (Berthon ve Pitt, 2019). Bireyin bir olguya yönelik farkındalık durumu, o olguya dair edinilen olumlu ya da olumsuz değerlendirmeler doğrultusunda, tutum ve davranışların şekillenmesine neden olur (Uyar ve Sunay, 2020). Spor farkındalığı, fiziksel etkinliklerin hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki yararlarının bilincinde olma ve bu bilinci çevresindeki insanlara aktarmaya yönelik çaba sarf etme şeklinde tanımlanabilir (Uyar, 2019). Konuya ilişkin bir diğer terim, spor aracılığıyla farkındalık kavramıdır. Spor yoluyla farkındalık çalışmaları, bireylerin toplumun bir üyesi olarak sosyal yaşamda önemli meseleler

üzerinde dikkatlerini yoğunlaştırmak, bu konularda onları bilgilendirmek ve uzun süreli tutum değişiklikleri geliştirmelerini sağlamak amacıyla yürütülen toplumsal bilinçlendirme faaliyetleridir (Uyar, 2019). Bireylerin yaşamlarını biçimlendirdiği kritik bir dönem, üniversite yıllarıdır. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin sporla ilgili farkındalık düzeyleri, toplumda aktif yaşam kültürünün yaygınlaşması ve bireysel sağlık açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin spor konusundaki farkındalık düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada tarama modeli çerçevesinde şekillendirilmiş olan araştırma yöntemlerinden nicel yöntem kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişteki ya da mevcut durumu olduğu gibi tanımlamayı hedefleyen bir araştırma yöntemidir. Araştırmanın odak noktası olan birey ya da nesne, kendi koşulları ve mevcut haliyle incelenir. Bu süreçte, onlara herhangi bir müdahalede bulunulmaz veya durumlarını değiştirme amacı güdülmez (Karasar, 2014).

2.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmada bir devlet üniversitenin lisans programına kayıtlı yaşları 18 ile 27 arasında değişen 123'ü kadın, 211'i erkek toplam 334 öğrenci katılım göstermiştir. Araştırma grubunun belirlenmesinde “kolayda örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler “Kişisel Bilgi Formu” ve “Spor Farkındalığı Ölçeği” kullanılarak öğrencilerden elde edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilere yönelik bazı demografik özellikleri belirlemeye yönelik oluşturulan form; yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi ve spor yılı gibi bilgilerden oluşmaktadır.

Spor Farkındalığı Ölçeği

Uyar ve Sunay (2020) tarafından geliştirilen Spor Farkındalığı Ölçeği (SFÖ), toplam 30 maddeden oluşmakta olup, iki alt boyutu içermektedir. Ölçek, beşli likert tipi derecelendirme sistemine göre yapılandırılmıştır. "Spor Bilgisi ve Bilgiyi Ayırt Etme" olarak adlandırılan birinci boyut 21 maddeyi kapsarken, "Sosyal ve Bireysel Fayda" isimli ikinci boyut 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik analizleri kapsamında Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. AFA sonucunda ölçeğin iki faktörlü yapısı

ortaya konmuş; farklı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen DFA ile de bu yapının doğrulandığı belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliği, hem alt boyutlar hem de tüm ölçek için hesaplanan Cronbach Alfa katsayıları ile değerlendirilmiştir. Elde edilen değerler, ölçeğin yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölçekten alınabilecek puanlar 30 ile 150 arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar bireylerin spor farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Mevcut araştırma sonucunda ölçme aracına ait Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla; spor bilgisi ve bilgiyi ayırt etme için ,919; sosyal ve bireysel fayda için ,887; Spor farkındalığı ölçeği geneli için ise ,938 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacılar tarafından anket aracılığı ile üniversite öğrencilerinden yüz yüze olacak şekilde toplanmıştır. Veri toplama esnasında gönüllü katılım onam formu öğrencilere dağıtılmış ve araştırma hakkında gerekli bilgiler sunulmuştur. Yapılan sözlü ve yazılı açıklamaların akabinde veriler öğrencilerden sınıf ortamında toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Spor farkındalığının cinsiyete göre karşılaştırma sonuçları

	Cinsiyet	n	X	Ss	t	p
Spor Bilgisi ve Ayırt Etme	Kadın	123	75,03	12,88	-3,611	,000
	Erkek	211	80,57	13,87		
Sosyal ve Bireysel Fayda	Kadın	123	35,56	7,31	-1,992	,047
	Erkek	211	37,14	6,81		
Spor Farkındalığı	Kadın	123	110,59	18,19	-3,328	,001
	Erkek	211	117,71	19,23		

Tablo 1’deki bağımsız gruplar t-testi sonucunda spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ölçek genelinde cinsiyete göre anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ($p < ,05$).

Tablo 2. Spor farkındalığının sınıf düzeyine göre karşılaştırma sonuçları

	Sınıf Düzeyi	n	X	Ss	F	p
Spor Bilgisi ve Ayırt Etme	1. sınıf	37	77,27	13,50	1,077	,359
	2. sınıf	98	80,27	13,02		
	3. sınıf	83	76,78	12,61		
	4. sınıf	116	78,72	15,14		
Sosyal ve Bireysel Fayda	1. sınıf	37	36,35	7,58	,370	,775
	2. sınıf	98	37,05	7,12		
	3. sınıf	83	36,75	7,37		
	4. sınıf	116	36,08	6,56		
Spor Farkındalığı	1. sınıf	37	113,62	19,65	,706	,549
	2. sınıf	98	117,32	18,59		
	3. sınıf	83	113,53	17,94		
	4. sınıf	116	114,79	20,29		

Tablo 2’deki tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ölçek genelinde sınıf düzeyine göre anlamlı farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$).

Tablo 3. Spor farkındalığı ile spor yılı arasındaki sonuçları

		Spor Bilgisi ve Ayırt Etme	Sosyal ve Bireysel Fayda	Spor Farkındalığı
Spor Yılı	r	,309**	,215**	,301**
	p	,000	,000	,000

Tablo 3’deki Pearson korelasyon analizi sonucunda spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ile spor yılı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir ($p<,05$).

Tablo 4. Spor farkındalığı ile yaş arasındaki sonuçları

		Spor Bilgisi ve Ayırt Etme	Sosyal ve Bireysel Fayda	Spor Farkındalığı
Yaş	r	-,005	-,023	-,012
	p	,925	,677	,825

Tablo 4’deki Pearson korelasyon analizi sonucunda spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ile yaş arasında anlamlı ilişkiler olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$).

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin spor hakkındaki farkındalıklarının cinsiyet, sınıf düzeyi, spor yılı ve yaş değişkenleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulguları incelendiğinde spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığının ölçek genelinde cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p<,05$). Çeyiz ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların cinsiyetlerine göre spor farkındalık ölçeği ve spor etkinliklerine yönelim ölçeği puanları incelendiğinde anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<,05$). Erkeklerin kadınlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu bulgular, erkek yerel yönetim çalışanlarının spor farkındalık ve spor etkinliklerine yönelim düzeylerinin kadın çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çalışma mevcut çalışmayı destekler niteliktedir.

Spor farkındalığının sınıf düzeyine göre ise anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>,05$). Literatür incelendiğinde Kemeç ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda, tıp fakültesi öğrencilerinin engelli bireylerde sporun etkilerine dair farkındalık düzeylerinin öğrenim süresi ilerledikçe anlamlı biçimde yükseldiği görülmektedir. Özellikle 2. sınıf öğrencilerinin bu konudaki farkındalık seviyeleri, 6. sınıf öğrencilerine göre belirgin şekilde daha düşük bulunmuştur. Bu bulgu, tıp eğitiminin ilerleyen sınıflarında öğrencilerin hem teorik bilgi birikimlerinin hem de klinik gözlem ve deneyimlerinin artmasıyla birlikte, engelli bireylerin yaşam kalitesini artıran faktörlere karşı daha duyarlı ve bilinçli hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma mevcut araştırmayı desteklememektedir.

Spor bilgisi ve ayırt etme, sosyal ve bireysel fayda ve spor farkındalığı ile spor yılı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır ($p<,05$). Literatür incelendiğinde Kırımoğlu ve diğerlerinin (2016) gerçekleştirdiği araştırmada, düzenli spor yapan öğrenciler ile sedanter (hareketsiz) öğrenciler arasındaki farkındalık düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma bulgularına göre, düzenli olarak spor yapan öğrencilerin, engelli bireylerde sporun faydaları ve etkileri konusundaki farkındalık düzeylerinin, spor yapmayan öğrencilere göre anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, düzenli spor yapmanın, öğrencilerin fiziksel aktivitenin sağlık üzerindeki pozitif etkileriyle ilgili bilinçlenmelerini artırdığını ve özellikle engelliler gibi özel grupların ihtiyaçlarına yönelik daha fazla farkındalık geliştirmelerini sağladığını göstermektedir. Sporun, bireylerin genel sağlık bilincinin yanı sıra, toplumsal duyarlılık ve farkındalık açısından da önemli bir araç olduğu bu çalışmada vurgulanmaktadır. Bu çalışma mevcut araştırmayı destekler niteliktedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde spor farkındalığı ile yaş arasında anlamlı ilişkiler olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$). Literatür incelendiğinde Çeyiz ve diğerleri (2023) tarafından yapılan çalışmada, katılımcıların spor farkındalık puanlarında yaşa göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu çalışma mevcut araştırmayı destekler niteliktedir. Bunun aksine Grima ve diğerlerinin (2017) çalışmasına göre, yaş ilerledikçe spora katılım sıklığında artış gözlemlenmiş ve yaşla birlikte yürüyüş yapma davranışının da daha yaygın hale geldiği belirlenmiştir.

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin spor farkındalığı düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, spor yapma süresi ve yaş gibi demografik değişkenler bağlamında incelenmiştir. Elde edilen bulgular, özellikle cinsiyet ve spor yapma süresi değişkenlerinin spor farkındalığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Erkek öğrencilerin spor farkındalık düzeylerinin kadınlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olması, literatürde benzer sonuçlar ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir. Spor yapma süresi arttıkça farkındalığın da anlamlı biçimde yükselmesi ise, düzenli fiziksel aktivitenin bireylerin sporla ilgili bilişsel ve sosyal farkındalıklarını güçlendirdiğini göstermektedir. Buna karşılık, öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ile yaş değişkenlerinin spor farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmaması, bu alanlardaki farkındalık gelişiminin bireysel deneyim ve alışkanlıklarla daha yakından ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin spor farkındalık düzeylerinde cinsiyet ve spor yapma süresi belirleyici bir rol oynamakta, buna karşın sınıf düzeyi ve yaş değişkenlerinin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu durum, öğrencilerin spor farkındalığını artırmak adına özellikle düzenli fiziksel aktivite alışkanlıklarının teşvik edilmesi gerektiğini ve bu farkındalığın büyük ölçüde bireysel deneyimlerle geliştiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, üniversite bünyesinde öğrencilerin düzenli spor yapmalarını destekleyecek sosyal ve fiziki ortamların geliştirilmesi ve spor kültürünün yaygınlaştırılmasına yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Berthon, P. R., & Pitt, L. F. (2019). Types of mindfulness in an age of digital distraction. *Business Horizons*, 62(2), 131-137.
- Çeyiz, S., Alagül, Ö., & Kara, İ. (2023). Yerel yönetim çalışanlarının spor farkındalıkları ile spor etkinliklerine yönelimleri üzerine ilişkisel bir araştırma: İstanbul ili örneği. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(2), 63-72.
- Erdemli, A. (2002). *Spor felsefesi*. (3. Baskı). İstanbul: E yayınları.

- Grima, S., Grima, A., Thalassinou, E., Seychell, S., & Spiteri, J. V. (2017). Theoretical models for sport participation: literature review. *International Journal of Economics and Business Administration*, V(3), 94-116.
- Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: past, present and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 144-156.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, teknikler ve ilkeler*. (27. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kemeç, D. G., Tekkurşun-Demir, G., & Koç, S. (2018). Doktor adaylarının zihinsel yetersizliği olan bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalıkları. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(4), 153-168.
- Kırımoğlu, H., Esentürk, O., İlhan, E. L., Yılmaz, A. & Kaynak, K. (2016). İlköğretim, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi öğretmenleri ile beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının zihinsel engelli bireylerin fiziksel egzersize katılımlarının etkilerine yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 231-244.
- Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., & Freedman, B. (2006). Mechanisms of mindfulness. *Journal of Clinical Psychology*, 62(3), 373-386.
- Sunay, H. (2017). *Spor bilimlerinin sosyolojik temelleri. spor bilimlerine giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Uyar, Y. (2019). *Spor farkındalığı ölçeğinin geliştirilmesi ve toplumun spor farkındalıklarının değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uyar, Y., & Sunay, H. (2020). Spor farkındalığı ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (1), 46-58.
- Yetim, A. (2000). Sporun sosyal görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1): 63-72.

SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Sinem TOÇOĞLU¹

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Necat Hepkon Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-3212-9776, tocoglusinem@gmail.com

Engin VURAL²

²Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

ORCID NO: 0000-0002-7717-4928, enginvural06@gmail.com

Halil İbrahim GENÇ³

³Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-2303-0758, halilgenc@subu.edu.tr

Tuncay KIRATLI⁴

⁴Bayburt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

ORCID ID: 0009-0002-0968-0383, tuncayy.kiratli@gmail.com

ÖZET

Dijitalleşmenin hızla yayılması, insanların teknolojiyi doğru, güvenli ve etkili bir şekilde kullanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda dijital okuryazarlık, yalnızca bilgiye erişim değil, aynı zamanda bilgiyi değerlendirme, oluşturma ve paylaşma becerilerini de içerir. Spor bilimleri alanındaki bireyler, akademik başarıdan mesleki gelişime kadar birçok açıdan dijital okuryazarlığı önemsiyor. Bu alandaki yetenek, özellikle dijital kaynaklara erişim, verilerin yorumlanması ve dijital iletişim araçlarının kullanımını içerir. Bu araştırma, spor bilimleri öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarama modelinin benimsendiği araştırmaya spor bilimleri fakültesinin lisans programına kayıtlı yaşları 18 ile 25 arasında değişen 111'i kadın, 129'u erkek toplam 240 öğrenci katılım göstermiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde; tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır. Araştırma bulguları incelendiğinde dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyete ve öğrenim görülen bölüme göre anlamlı farklılık gösterdiği ($p<,05$); buna karşın sınıf düzeyine göre dijital okuryazarlık düzeyinin anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>,05$). Ayrıca öğrencilerin dijital okuryazarlık puanlarının ortalamasının üzerinde olduğu bulunmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular dijital okuryazarlığın yalnızca eğitim süreciyle değil, bireysel ve alan temelli faktörlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin dijital becerilere büyük ölçüde sahip oldukları anlaşılmakla birlikte, bu becerilerin geliştirilmesinde bazı demografik değişkenlerin etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital okuryazarlık, Spor Bilimleri, Öğrenci.

1. GİRİŞ

Dijital okuryazarlık, dijital araçları ve içerikleri tanıma, onlara erişim sağlama, yönetme, değerlendirme, çözümleme ve birleştirme becerisi olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, yeni bilgiler oluşturma, kitle iletişim araçlarında mesajlar üretme ve başkalarıyla etkili bir şekilde iletişim kurma konusundaki farkındalık, tutum ve becerileri kapsar (Martin, 2005). Buckingham (2015), dijital okuryazarlık için temel becerilerin önemli olduğunu, ancak dijital okuryazarlığın sadece bilgisayar kullanımı, klavye becerileri veya çevrimiçi arama yapma gibi teknik konuları öğrenmekten çok daha kapsamlı bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Öğrencilerin dijital içerikleri, basılı kaynaklarda olduğu gibi anlamlı bilgiye dönüştürebilmeleri için, bu bilgileri sorgulayıcı bir yaklaşımla analiz edebilme ve etkin şekilde kullanabilme yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Dijital okuryazarlık; genç bireylerin teknolojiyle etkileşimde bulundukları eğitim, alışveriş, spor, oyun ve sosyal etkileşim gibi tüm alanlarda, teknolojiyi belirli hedefler doğrultusunda ve olası tehlikeleri en aza indirerek bilinçli biçimde kullanabilme becerisini ifade etmektedir (Yaman ve Elmaz, 2023). Bu çerçevede, tüketim alışkanlıklarını postmodern yaklaşımlarla şekillendiren gençlerin dijital okuryazarlık konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarına yönelik farkındalık geliştirilmesi, dijital ortamdaki uygulamalarda daha bilinçli bir tutum sergilemeleri açısından gereklidir. Bu durum, aynı zamanda çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır. Genç bireylerin teknolojiye ve onun sunduğu imkânlarla kolay erişim sağlayabilmeleri, postmodern toplum yapısı içinde ortaya çıkan, sınırları aşan ve disiplinler arası nitelik taşıyan yaklaşımlar doğrultusunda dijital okuryazarlık becerilerinin gelişimine ve daha bilinçli bireyler olmalarına katkıda bulunacaktır. Dijital okuryazarlık konusundaki bu bilinç düzeyi, bireylerin çağın teknolojik yeniliklerine daha donanımlı bir şekilde uyum sağlamalarını, dijital okuryazarlık kavramını derinlemesine kavrayarak bu alandaki kullanım amaçlarını ve gelişim süreçlerini daha etkin biçimde desteklemelerini mümkün kılacaktır (Yaman ve Elmaz, 2023). Spor Bilimleri Fakültelerinde eğitim süreci devam eden bireylerin, spor etkinlikleri, egzersiz ve fiziksel aktivitelerle kurdukları ilişkiler dikkate alındığında, bu bireylerin hem kendi beden ve ruh sağlıklarını hem de toplumun genel sağlığını olumlu yönde etkileyebilecekleri öngörülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu bireylerden yaşam boyu öğrenme yetkinliklerine sahip olmaları; bu yetkinlikleri öğretim süreçlerinde etkili biçimde kullanmaları, geliştirmeleri ve güncel tutmaları beklenmektedir (Saylam ve diğ., 2019). Bu sebeple yapılan mevcut çalışma spor bilimleri fakültelerinde öğrenim görmeye devam eden öğrencilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesini amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel yöntemlerden tarama deseni kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişteki ya da mevcut durumu olduğu gibi tanımlamayı hedefleyen bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2016).

2.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmada bir devlet üniversitenin lisans programına kayıtlı yaşları 18 ile 25 arasında değişen 111'i kadın, 129'u erkek toplam 240 öğrenci katılım göstermiştir. Araştırma grubunun belirlenmesinde “kolayda örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Dijital Okuryazarlık Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilere yönelik bazı demografik özellikleri belirlemeye yönelik oluşturulan form; cinsiyet, bölüm ve sınıf düzeyi gibi bilgilerden oluşmaktadır.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği

Araştırmada kullanılan Dijital okuryazarlık ölçeği Ng tarafından geliştirilmiş Üstündağ ve diğerleri (2017) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Ölçme aracı 10 madde, Kesinlikle Katılıyorum ile Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahip olup, ters puanlanan maddesi bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması dijital okuryazarlığın yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Mevcut araştırma sonucunda Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .894 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacı tarafından anket aracılığı ile üniversite öğrencilerinden yüz yüze olacak şekilde toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

İstatistiksel analizlerde; tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Dijital okuryazarlığın cinsiyete göre karşılaştırma sonuçları

	Cinsiyet	n	X	Ss	t	p
Dijital Okuryazarlık	Kadın	111	3,54	,60	-3,239	,001
	Erkek	129	3,80	,66		

Tablo 1’deki bağımsız gruplar t-testi sonucunda dijital okuryazarlık düzeylerinde cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<,05$).

Tablo 2. Dijital okuryazarlığın öğrenim görülen bölüme göre karşılaştırma sonuçları

	Bölüm	n	X	Ss.	F	p	Fark
Dijital Okuryazarlık	Antrenörlük Eğitimi ^a	44	3,54	,73	3,473	,033	b>a,c
	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ^b	123	3,79	,62			
	Rekreasyon ^c	73	3,59	,61			

Tablo 2’deki tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda dijital okuryazarlık düzeylerinde öğrenim görülen göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<,05$). Farklılığın kaynağın belirlemek için yapılan Post Hoc (Scheffe) sonuçlarına göre beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerin puanlarının antrenörlük eğitimi ve rekreasyon bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 3. Dijital okuryazarlığın sınıf düzeyine göre karşılaştırma sonuçları

	Sınıf Düzeyi	n	X	Ss.	F	p
Dijital Okuryazarlık	1. sınıf	72	3,64	,63	,295	,829
	2. sınıf	40	3,64	,69		
	3. sınıf	66	3,72	,63		
	4. sınıf	62	3,72	,66		

Tablo 3’deki tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda dijital okuryazarlık düzeylerinde sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$).

Tablo 4. Dijital okuryazarlığa ilişkin tanımlayıcı sonuçlar

	n	X	Ss.
Dijital Okuryazarlık	240	3,68	,64

Tablo 4'deki tanımlayıcı sonuçlara göre dijital okuryazarlık ölçek ortalamasının $3,68 \pm 0,64$ olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu ifade edilebilir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim görmeye devam eden öğrencilerin dijital okur yazarlık düzeylerini cinsiyet, sınıf ve öğrenim görülen bölüm değişkenleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulguları incelendiğinde dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Literatür incelendiğinde Baydar-Arıcan (2022) yaptığı çalışmada cinsiyet değişkenine göre dijital okuryazarlık ve yaşam boyu öğrenme eğilimi düzeyleri incelendiğinde, dijital okuryazarlık ölçeği puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu bulgu, dijital teknolojileri kullanma becerilerinin ve dijital ortamda bilgiye erişim yeterliliklerinin cinsiyete göre değişebildiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, araştırma bulguları erkek katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerinin kadın katılımcılara kıyasla istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sivrikaya'nın (2020) spor bilimleri fakültesi öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, erkek öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyi ile ilgili genel puanlarının ve alt boyutlara ilişkin ortalamalarının kadın öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, Yontar (2019) tarafından üniversitelerin eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adayları üzerinde yürütülen çalışmada da erkek katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerinin kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, dijital okuryazarlık becerilerinde cinsiyete bağlı farklılıkların çeşitli öğrenim kademelerinde ve disiplinlerde de gözlemlenebileceğini göstermektedir. Bu bulgular, mevcut çalışma ile örtüşmektedir. Literatürde, cinsiyet değişkeni ile dijital okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmadığını ortaya koyan birçok çalışma da bulunmaktadır (Kara, 2021; Sarıkaya, 2019).

Araştırma bulguları incelendiğinde dijital okuryazarlık düzeyinin öğrenim görülen bölüme göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p < 0,05$).

Literatür incelendiğinde Yılmaz (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, dijital okuryazarlık ölçeği puanları ile öğretim gördükleri bölüm arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu fark, özellikle İngilizce bölümü ile Sınıf, İlköğretim Matematik ve Türkçe Öğretmenliği bölümleri arasında; PDR bölümü ile Sınıf, İlköğretim Matematik ve

Türkçe Öğretmenliği bölümleri arasında ve Türkçe Öğretmenliği ile Sınıf Öğretmenliği bölümleri arasında gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, bu farklılıkların bölüm müfredatlarının ve ders içeriklerinin dijitalleşmenin önemini vurgulaması, dijitalleşmenin gerekliliğini öğrencilere aktarması ve derslerde dijital kaynaklardan faydalanılmasının etkisiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Boyacı (2019) çalışmasında sınıf öğretmenliği programında eğitim gören öğrencilerin, diğer bölümlerde eğitim alan öğretmen adaylarına kıyasla yaşam boyu öğrenme ve dijital okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Dijital okuryazarlık üzerine gerçekleştirilen araştırmaların çoğunun, farklı fakülte ve bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencileri, öğretmen adayları, branş öğretmenleri ve ergenler gibi çeşitli çalışma gruplarını içerdiği görülmektedir. (Boyacı, 2019; Öteleş, 2020; Anthonysamy ve ark., 2020). Bu çalışmalar, dijital okuryazarlık ve yaşam boyu öğrenme eğiliminin, bireylerin akademik geçmişlerine, yaşlarına ve mesleki alanlarına göre farklılık gösterebileceğini göstermektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde dijital okuryazarlık düzeyinin sınıf düzeyine göre dijital okuryazarlık düzeyinin anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>,05$).

Literatür incelendiğinde Gürtekin (2019) tarafından yapılan araştırmada, dijital okuryazarlık düzeylerinin, öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır ($p>0,05$). Bu çalışma mevcut çalışmayı destekler niteliktedir. Boyacı (2019) tarafından yapılan araştırmada, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri incelendiğinde; tutum, teknik ve bilişsel alt boyutlar açısından 2., 3. ve 4. sınıf düzeylerindeki farklılıkların istatistiksel olarak kısmen anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma mevcut çalışmayı desteklememektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, dijital okuryazarlık düzeyinin cinsiyet ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği, ancak sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre erkek katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, Baydar-Arıcan (2022), Sivrikaya (2020) ve Yontar (2019) gibi önceki çalışmalarda da doğrulanmaktadır. Ayrıca, dijital okuryazarlık düzeyinin öğrenim görülen bölüme göre de anlamlı farklılıklar gösterdiği, özellikle bölüm müfredatlarının dijitalleşmenin önemini vurgulaması nedeniyle farklılıkların ortaya çıktığı bulunmuştur. Bununla birlikte, sınıf düzeyine göre dijital okuryazarlık düzeyinde herhangi bir anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bulgu, Gürtekin (2019) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur. Sonuç olarak, dijital okuryazarlık düzeyindeki farklılıklar cinsiyet ve bölüm değişkenlerine göre belirginleşirken, sınıf düzeyinin bu farkları etkilemediği

söylenabilir. Dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi için cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak eğitim içerikleri oluşturulmalıdır. Ayrıca, bölüm müfredatları, dijital teknolojilerin kullanımını teşvik edecek şekilde güncellenmeli ve dijital kaynaklardan faydalanma becerilerini arttıracak eğitimler düzenlenmelidir. Sınıf düzeyine göre farklılıkların gözlemlenmemesi, dijital okuryazarlık eğitimlerinin her seviyede eşit derecede uygulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, tüm öğrencilerin dijital becerilerini geliştirebilecek fırsatlar sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anthonyamy, L., Koo, A. C. & Hew, S. H. (2020). Self-regulated learning strategies in higher education: Fostering digital literacy for sustainable lifelong learning”. *Education and Information Technologies*, 25, 2393-2414.
- Baydar-Arıcan, H.Ö. (2022). Sporcu-Sedanter öğrencilerin yaşam boyu öğrenme eğiliminin dijital okuryazarlık düzeyine etkisi ve bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 38-48.
- Boyacı, Z. (2019). *Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile dijital okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki: Düzce Üniversitesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Buckingham, D. (2015). Defining digital literacy-What do young people need to know about digital media?. *Nordic journal of digital literacy*, 10(Jubileumsnummer), 21-35.
- Gürtekin, A. (2019). *Üniversite öğrencilerinin boş zaman tutumları ile sosyalleşme taktikleri ve dijital okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, S. (2021). *Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile web ortamında bilgi arama ve yorumlama stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Martin, A. (2005). DigEuLit–a European framework for digital literacy: a progress report. *Journal of eLiteracy*, 2(2), 130-136.
- Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy?. *Computers & Education*, 59(3), 1065-1078.
- Öteleş, Ü. U. (2020). A study on the examination of the relationship between lifelong learning tendency and digital literacy level. *European Journal of Education Studies*, 7(8), 57-73.
- Sarıkaya, B. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital okuryazarlık durumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 12(62), 1098-1107.
- Saylam, D. K., Çamlıyer, H., Asma, M. & Kalkan, N. (2019). Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(2), 176-187.

- Sivrikaya, M. H. (2020). An analysis on digital literacy level of faculty of sports science students. *Asian Journal of Education and Training*, 6(2), 117-121.
- Üstündağ, M. T., Güneş, E. & Bahçıvan, E. (2017). Turkish adaptation of digital literacy scale and investigating pre-service science teachers' digital literacy. *Journal of Education and Future*, 12, 19-29.
- Yaman, Z. & Elmaz, Z. (2023). Üniversite öğrencilerinin Metaverse'ye yönelik tutum ve farkındalık düzeylerinin postmodern tüketim anlayışı ve dijital okuryazarlık düzeyleri ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 854-863. Doi: 10.33437/ksusbd.1358356
- Yılmaz, Ö. (2021). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık beceri düzeylerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 17-27.
- Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 815-824.

İTERAKTİF ÖĞRENME ORTAMLARININ YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE KONUŞMA BECERİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doktora Öğrencisi Murat SALMAN

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Mersin, Türkiye
muratslmn@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6879-2815>

Prof. Dr. Cenk AKAY

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Mersin, Türkiye
cenkakay35@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9892-6255>

ÖZET

Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik gibi interaktif öğrenme ortamlarının eğitim faaliyetlerinde kullanımı son zamanlarda oldukça popüler hale gelmiştir. Eğitimin diğer alanlarının yanı sıra, yabancı dil öğretiminde bu uygulamalar sıklıkla kullanılmakta ve olumlu sonuçlar alınmaktadır. Dünya genelinde en çok öğrenilen yabancı dil olan İngilizce'nin öğretiminde interaktif sınıflara doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Özellikle İngilizce konuşma becerisini geliştirmede etkileşim ve katılımı sağlayan bu sanal gerçeklik teknolojileri tercih edilmektedir. Bu çalışmanın amacı, İngilizce konuşma becerisini geliştirmede sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojilerinin kullanımı üzerine yapılmış çalışmaları incelemek ve elde edilen nitel bulguları sentezleyip ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma için meta sentez yöntemi kullanılmıştır. Meta sentez kapsamında bu konu üzerine 2017-2023 yılları arasında yurt dışında yapılmış 10 makale ve 1 tez çalışması incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları interaktif öğrenme ortamlarının konuşma becerisi üzerinde oldukça olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu ortamlarda kullanılan teknolojik araçların, katılımcıların bu ortamlara gösterdikleri olumlu tepkilerin, katılımcıların aktif rollerinin ve yeterince dinleme ve pratik yapma imkanlarının konuşma becerilerini geliştirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil öğrenme ve öğretme, Konuşma becerisi, Sanal gerçeklik, Artırılmış gerçeklik

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda teknoloji oldukça hızlı bir şekilde gelişmekte ve hayatımızın bütün alanlarını etkilemektedir. Eğitim öğretim sürecinde de teknolojiden her zamankinden daha fazla yararlanılmaktadır ve bu süreç teknolojinin olanakları kullanılarak daha etkili ve eğlenceli hale getirilmektedir. Özellikle yabancı dil öğretiminde teknoloji önemli bir rol oynamaktadır ve bu rol gün geçtikçe daha yaygın hale gelmektedir. Yabancı dil öğretimini daha etkili hale getirmek için her geçen gün yeni bir uygulama ortaya çıkmakta ve bu uygulamalar teknoloji destekli kullanılmaktadır. Öğrenen bireylerin ilgisini daha çok çeken bu teknolojik gelişmeler sayesinde yabancı dil öğretimi sıkıcı olmaktan çıkmaktadır ve öğrenenler arasında katılımı ve etkileşimi arttırmaktadır.

Teknolojideki ilerleme ve gelişmelerle birlikte, internet kullanımının da yaygınlaşmasıyla beraber bilgisayar ve cep telefonları aracılığıyla yabancı dil olarak İngilizce öğrenimi ve öğretiminden yararlanmak herkes için mümkün olmuştur (Yükselir, 2017). Teknolojik araçlar,

yabancı dil öğrenen bireylerin öğrenme etkinliklerine katılımını artırarak dil öğrenme sürecine önemli bir katkı sağlar ve bu araçlar dil öğretmenlerinin işini kolaylaştırır (Demirekin, 2023). Öğrenen bireyler arasında teknolojiye ve yeni araçlara duyulan ilgi sayesinde, bu araçların dil öğrenimi ve öğretiminde kullanılması her zaman benimsenmiştir. Böylece, yabancı dil öğrenme ortamlarında farklı teknolojilerin kullanımı önemli bir parça haline gelmiştir.

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler çok hızlı gerçekleşmekte ve bu gelişmeler değişik uygulamalarda birçok amaç için kullanılmaktadır (Dolgunsöz vd., 2018). Günümüzde eğitim öğretim alanında, özellikle de yabancı dil öğretiminde kullanılan çok çeşitli teknolojik araçlar ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu araçlar, değişen şartlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli güncellenmekte ve daha etkili bir öğretim için yeni yollar aranmaktadır. Teknolojik araçların dil öğretiminde etkinliğini konu alan ve dil öğrenmenin farklı becerileri üzerinde teknolojinin ne kadar etkili olduğunu araştıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Bayotas, 2023; Tuyet ve Khang, 2020; Korkmaz vd., 2019; Yalçın, 2020). Bu çalışmaların hemen hemen hepsi, dil öğrenme ve öğretme sürecinde teknolojinin önemli bir rolünün olduğunu ortaya koymuştur. Teknoloji kullanımının, ilgi ve motivasyonu arttırdığı, öğrenmeyi kalıcı hale getirdiği, eğlenerek öğrenmeyi sağladığı ve öğrenci katılımını desteklediği bu çalışmalarla ortaya konmuştur.

Yabancı dil öğrenmenin farklı boyutları vardır ve bir dili iyi bir seviyede öğrenebilmek için o dilin belli başlı becerilerini geliştirmek gerekir. Bu becerilerden en önemli olanlarından biri de konuşma becerisidir. Özellikle yabancı dil olarak İngilizce'nin oldukça yaygın kullanıldığı günümüzde, birçok alanda ilerlemek ve başarılı olmak için İngilizce konuşma becerisi bir ön koşul haline gelmiştir. Ameen (2021), günümüzde İngilizce'nin dünyanın her yerinde konuşulan ortak dil haline geldiğini ve bu dilin öneminin hiç kimse tarafından inkar edilemeyeceğini ifade etmektedir. İngilizce'yi doğru ve akıcı konuşabilmek dil öğrenen bireylerin en önemli hedefi durumundadır. Fakat bu hedefe ulaşabilmek için öğrenenlerin ihtiyaç duyduğu, ana dili İngilizce olan insanlarla etkileşime geçme fırsatı her zaman karşlarına çıkmamaktadır. Ayrıca İngilizce yeni kelimeleri akılda tutmada yaşanan zorluk ve başkalarıyla İngilizce konuşurken kaygılanma gibi durumlar da bu süreci olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak veya bunların etkisini en aza indirmek için birçok uygulamadan yararlanılmaktadır. Son zamanlarda özellikle, gerçek ortamlara benzer sanal ortamlar oluşturarak öğrenen bireylerin bu ortamlarda pratik yapmalarına olanak sağlamak popüler hale gelmiştir. Bu sanal ortamların ve uygulamaların oldukça etkili olduğunu ve katılımcılara birçok avantaj sağladığını ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Ameen, 2021; Alwafi vd., 2022; Cai, 2022). Geleneksel bir dil sınıfı ortamında yabancı dili öğrenmek ve konuşma becerilerini geliştirmek kaygı verici ve zor olduğundan, öğrenenler için daha sürükleyici olan ve etkileşim sağlayan sanal gerçeklik ortamları güçlü bir seçenek olabilir (Cai, 2022).

Günümüz teknoloji düzeyi dikkate alındığında, teknolojinin dil öğretiminde kullanımı bilgisayar, akıllı telefonlar ve tabletlerin kullanımıyla sınırlı değildir. Bu araçların yanı sıra, insanların sanal dünyanın ayrıntılarını keşfetmesine olanak sağlayan yeni kavramlar zihinsel dünyamıza girmeye başlamıştır (Özcan vd., 2023). Dil öğrenen bireylerin daha etkili bir öğrenme yapabilmeleri için kullanılan araçlar artık artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve

robotik süreç otomasyonları gibi araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Zakian vd., 2022). Bu sanal ortamlar, birden fazla kullanıcının katılabildiği arayüzlere sahiptir ve çevrimiçi olarak ortama giren kullanıcılar birbirleriyle ve çevreyle etkileşime girerek birçok faaliyetle bulunabilmektedir (Dinçer, 2008). Son zamanlarda dil öğretiminde oldukça popüler hale gelen bu uygulamalar sanal gerçeklik (Virtual Reality = VR) ve artırılmış gerçeklik (Augmented Reality) kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır (Alyaz ve Demiryay, 2023).

1.1.Sanal Gerçeklik (Virtual Reality)

Freina ve Ott (2015) sanal gerçekliği; bireylerin bir ekranı olan elektronik başlıklar takarak bilgisayar aracılığıyla üretilmiş simülasyonlar veya 3 boyutlu görüntüler ile fiziksel bir şekilde etkileşime geçme uygulaması olarak tanımlamaktadır. Bu uygulamalar, zengin bir öğrenme ortamı sağlayarak öğrenenler için çeşitli aktiviteler bulundurmakta ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirerek süreci desteklemektedir (Şimşek ve Can, 2019). Sanal gerçeklik, katılımcılara gerçek bir dahil olma duygusu yaşatarak onlara görsel bir deneyim yaşatır ve bir eğitim aracı olarak öğrenme sürecine çok önemli katkılar sağlar (Dolgunsöz vd., 2018). Bu teknoloji, katılımcıların 3 boyutlu tasarlanmış bir ortamda diğer katılımcılarla etkileşime girmelerine ve ortamda bulunan nesneler aracılığıyla bilgiyi bulup keşfetmelerine ve onu yeniden oluşturmalarına imkan verir (Şimşek, 2023).

Sanal Gerçeklik uygulamaları son zamanlarda birçok alanda olduğu gibi yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerinde de kullanılmaktadır. Chen ve diğerleri (2021); sanal gerçeklik teknolojisindeki ilerleme ve gelişmelerin, dil öğrenen bireylere sürükleyici ve etkileşimde bulunabilecekleri bir öğrenme ortamı sunarak onların öğrenme sürecine etkin katılımını sağladığını belirtmektedir. Yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin, diğer becerilerin yanı sıra konuşma becerisini geliştirme ve konuşma kaygısını azaltma üzerinde sanal gerçeklik uygulamalarının önemli etkileri vardır. Oluşturulan sanal ortamda katılımcıların İngilizce konuşması ve İngilizce etkinlikler yapmaları onların konuşma performanslarını arttırmaktadır. Ayrıca, bu ortamlarda farklı bireylerle etkileşime geçen katılımcıların İngilizce konuşmadaki isteklilikleri artmaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalar (Hoang vd., 2023; Ironsi, 2023; Ebadi ve Ebadijalal, 2022) sanal gerçeklik teknolojisinin dil öğretiminde kullanımının öğrencilerin konuşma becerisi ve öğrenmeye katılımları üzerinde olumlu sonuçları olduğunu ortaya koymuştur.

1.2.Artırılmış Gerçeklik (Augmented Reality)

Eğitime yeni bir yol kazandıran Artırılmış Gerçeklik (AR) günümüzün en son teknolojilerinden biridir ve bu uygulamanın akıllı telefonlar ve mobil cihazlarda kullanılması, bu cihazların dünya genelinde daha popüler olmasını sağlayarak önemli bir olgu haline gelmiştir (Ameen, 2021). Artırılmış gerçeklik, geniş bir teknoloji grubu için kullanılan ve bilgisayar tarafından üretilen resim, yazı, ses veya video gibi materyalleri kullanıcıların gerçek dünya görüşleri üzerine yerleştirilerek birleşik bir görünüm sağlayan bir uygulamadır (Taşkiran, 2019). Azuma (1997) bu uygulamayı, gerçek yaşam deneyimini dijital algılarla birleştiren bir teknoloji olarak tanımlamaktadır.

Artırılmış Gerçeklik teknolojisi ilkökul dahil tüm eğitim seviyelerinde dil öğretimine entegre edilebildiğinden (Chiang vd., 2014), özellikle son yıllarda öğretme ve öğrenme sürecini

destekleyen önemli bir araç haline gelmiştir. Günümüzde akıllı telefonların sahip olduğu sensörler, kameralar ve dokunmatik ekranlar aracılığıyla görüntüleme ve izleme faaliyetleri yapılabildiği için AR uygulamalarını bu cihazlarda kullanmak mümkündür. Takkaç Tulgar (2019), AR teknolojisinin avantajlarını; çoklu zekaya uygun olma, gözlem ve keşfetme olanağı sağlama, başarı ve performansı geliştirme, etkileşimi sağlama, kendi başına öğrenme olanağı ve motivasyonu artırma şeklinde sıralamıştır.

1.3.Çalışmanın Amacı ve Önemi

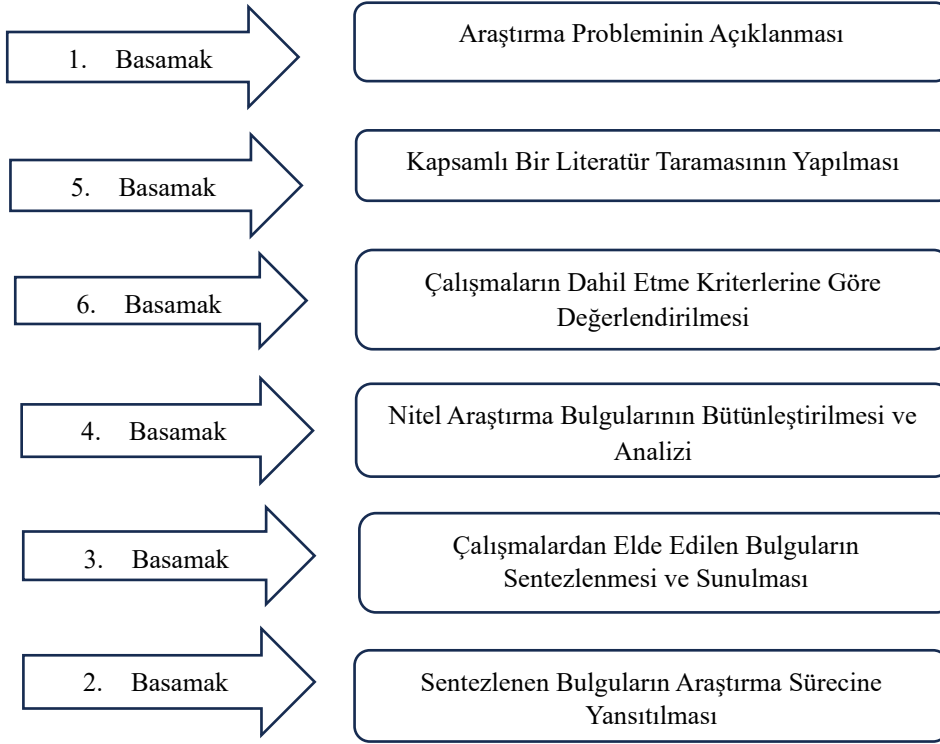
Bu çalışmanın amacı, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi interaktif öğrenme ortamlarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkilerini inceleyen yurt dışında yapılmış çalışmaların bir sentezini yapmaktır. Bu konuda yapılmış çalışmaların derinlemesine incelenmesi ve sonuçlarının tartışılması hedeflenmektedir. Bu meta-sentez çalışmada, interaktif öğrenme ortamları ve yabancı dil olarak İngilizce konuşma becerilerine ilişkin 10 makale ve 1 tez çalışması incelenmiştir.

Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi popüler uygulamaların, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin konuşma becerileri üzerinde önemli etkileri vardır. Bu konuyu ortaya koyan çalışmaların derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalarda genel eğilimlerin belirlenmesi, çalışmaların sentezlenmesi ve derinlemesine incelenmesi için meta-sentezin en uygun yöntem olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarının, gelecekte bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara uygun bir örnek teşkil edebileceğine inanılmaktadır. Ayrıca literatürde, interaktif öğrenme ortamlarının İngilizce konuşma becerisine etkilerini konu alan çalışmaların bir meta-sentezine rastlanmamıştır. Bu çalışma, metodoloji ve araştırma sonuçları bakımından literatürdeki bu ihtiyacı karşılaması bakımından önemlidir. Bu amaçlar doğrultusunda araştırmanın problemi ‘İnteraktif öğrenme ortamlarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkileri nelerdir?’ olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada tematik içerik analizi olarak bilinen meta-sentez kullanılmıştır. Meta-sentez çalışmalarda, belirli bir konuda yapılmış sınırlı sayıda çalışma benzerlik ve farklılıklarına göre tarif edilir, eleştirel bir açıdan sentezlenir ve sonuçlarıyla beraber derinlemesine tartışılır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu çalışmada, sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların metodoloji ve sonuçları bakımında analiz edilmesi amaçlandığından, meta-sentez yönteminin bu çalışma için uygun olduğu düşünülmektedir.

Meta sentez çalışmalarda, toplanan nitel araştırmalar analiz edilir ve bulguları derinlemesine sentezlemek amacıyla sistematik bir yaklaşım izlenir (Sandelowski & Barroso, 2006). Bu araştırmada Nitel Araştırma Sentezinin Raporlanmasında Şeffaflığın Arttırılması Protokolü (ENTREQ) kullanılmıştır. Bu protokolün geliştirilmesinin amacı, nitel araştırmaların kapsamlı bir şekilde sentezlenip rapor edilmesini desteklemektir (Tong vd., 2012). Meta sentez araştırma süreci, Ervin vd. (2011) tarafından altı basamak olarak belirlenmiştir. Bu çalışmanın araştırma süreci bu basamaklara uygun şekilde aşağıda belirtildiği gibi gerçekleştirilmiştir.

Görsel 1. Meta-sentez araştırma süreci (Ervin vd., 2011)

Basamak 1: Araştırma Probleminin Açıklanması

Meta sentez çalışmalarda araştırma probleminin açık bir şekilde ifade edilmesi en önemli adımlardan biridir. Araştırma probleminin anlaşılır bir şekilde ortaya konması, nitel verilerden elde edilen bulguların sentezlenip yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Böylece yapılan sentez ve yorum, problemin daha ayrıntılı anlaşılmasını destekleyebilir. Bu çalışmada, yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin en çok sıkıntı yaşadığı konuşma becerisi üzerinde sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının etkileri üzerinde durulmuştur. Bu uygulamaların konuşma becerisini olumlu veya olumsuz yönde nasıl etkilediklerinin anlaşılması ve elde edilen bulguların sentezlenip yorumlanması amaçlanmaktadır.

Basamak 2: Kapsamlı Bir Literatür Taramasının Yapılması

Bu araştırmanın amacı, interaktif öğrenme ortamlarının (Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik) İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkilerini konu alan çalışmaların nitel verilerini incelemek ve konuyu derinlemesine anlamaktır. Bu amaç doğrultusunda, literatür taraması yapılmış ve yurt dışında yapılmış çalışmalara ulaşılmıştır. Bu çalışmalara ulaşmak için “Google Akademik”, “ERIC” ve “SSCI” veri tabanları taranmıştır. Bu veri tabanlarında araştırma yapılırken, “English speaking skill”, “developing speaking skill”, “virtual reality+speaking skill” ve “augmented reality+speaking skill” anahtar kelimeleri kullanılarak araştırma yapılmıştır.

2.1.Çalışma Grubu

Basamak 3: Çalışmaların Dahil Etme Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi

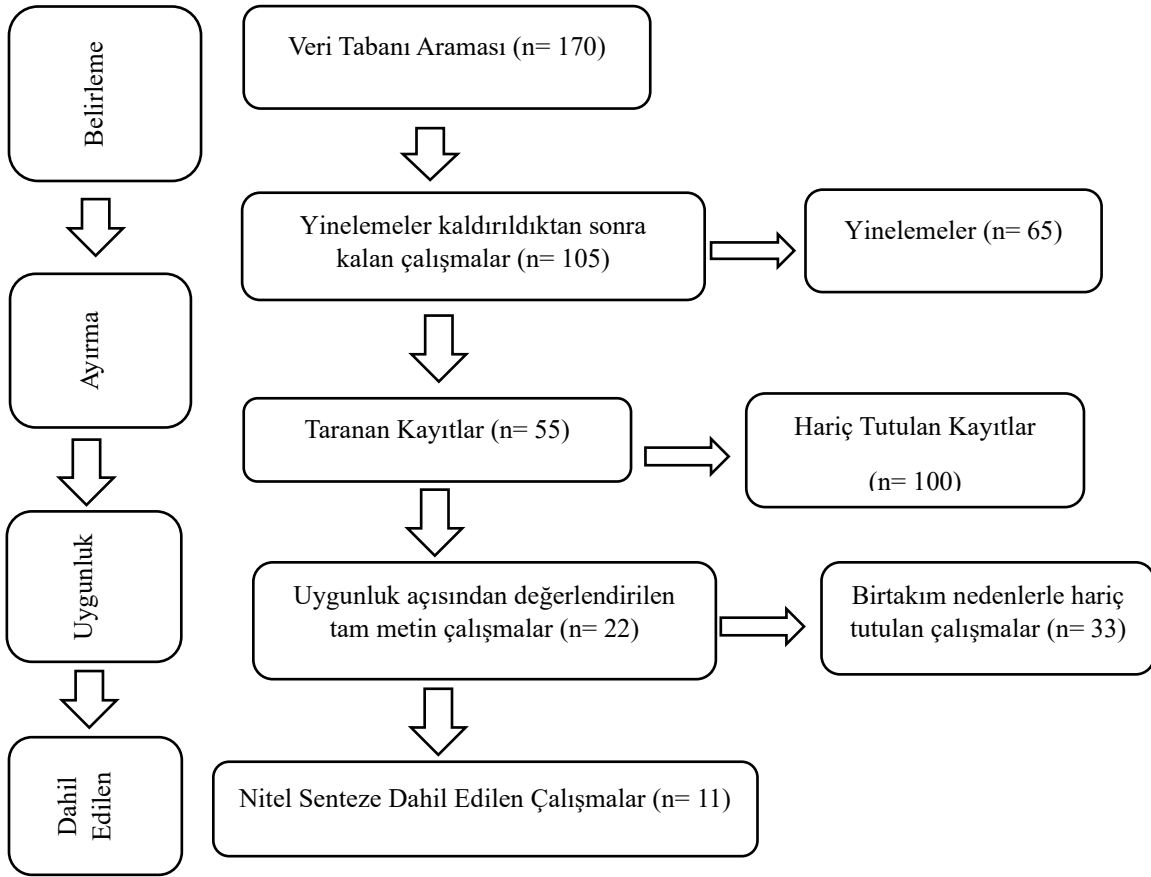
Bu meta sentez araştırma kapsamında 11 çalışma değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmalar, aşağıda Çizelge 1’de gösterilen dâhil etme ve hariç tutma kriterleri göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaların Dahil Edilme ve Hariç Tutulma Kriterleri

Dahil Edilme Kriterleri	Hariç Tutulma Kriterleri
Nitel / Karma yöntemle yapılmış çalışmalar	Sadece nicel veri sağlayan çalışmalar
Tam metin makaleler / tezler	Kitap bölümleri / bildiriler
2017 – 2023 yılları arasında yapılmış çalışmalar	İngilizce dışındaki dillerde yapılmış çalışmalar
İngilizce yazılmış çalışmalar	
Katılımcıların alıntılanan ifadelerini içeren çalışmalar	

Çizelge 1’de gösterilen dâhil edilme ve hariç tutulma kriterleri, meta sentez çalışma ilkeleri ve bu çalışmanın özüne uygun gereklilikler göz önünde bulundurularak araştırmacılar tarafından belirlenmiştir. İnteraktif öğrenme ortamlarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkilerini inceleyen, 2017-2023 yılları arasında nitel veya karma yöntemle yapılmış bilimsel çalışmalar seçilmiştir. Nicel veri sağlayan araştırmalar, kitap bölümleri ve bildiriler çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu konuda yapılmış İngilizce dışındaki dillerde yayınlanmış çalışmalar kapsam dışında tutulmuştur. Ulaşılan araştırmalar ve dahil etme-hariç tutma kriterlerine göre seçilen araştırma sayısına ulaşmak için izlenen süreç Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2: Araştırmalara ulaşmak için izlenen sistemli adımlar süreci

Çizelge 2 incelendiğinde meta sentez çalışmaya dahil edilen araştırmaların belirlenmesi için yapılan veri tabanı incelemesi sonucunda toplam 170 araştırmaya ulaşılmıştır. Yinelemeler (n=65) çıkarıldıktan sonra geriye 105 araştırma kalmıştır. Bu araştırmalardan 100 tanesi sadece nicel veri sağladığından veya kitap bölümü / bildiri olduğundan hariç tutulmuştur. Uygunluk açısından değerlendirilen çalışmaların bir kısmı (n=33), katılımcıların alıntılanan ifadelerini içermediğinden çalışmaya dahil edilmemiştir. Geriye kalan araştırmalardan, meta sentez çalışma kriterlerine uygun ve nitel veri içeren 10 makale ve 1 tez çalışması olmak üzere toplam 11 araştırma çalışmaya dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Meta sentez araştırma için toplanan verilere, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların nitel verileri değerlendirilerek ulaşılmıştır. Bu çalışmalar incelenmiş ve bunların özetleri çıkarılarak tablolastırılmıştır. Bu çalışmaların yazarları, yayınlanma tarihleri, çalışmalarda kullanılan yöntemler, veri toplama araçları, katılımcılar, verilerin nasıl analiz edildiği ve bu çalışmaların türünün ne olduğu belirlenmiştir ve Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Meta Senteze Dahil Edilen Araştırmaların Özellikleri

Yazar Yıl	Yöntem	Veri Toplama Aracı	Çalışma Grubu	Veri Analizi	Çalışma Türü
Xie vd. (2021)- (A1)	Karma Yöntem	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	12	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Hoang vd. (2023)- (A2)	Karma Yöntem	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	23	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Ironsi (2023)- (A3)	Karma Yöntem	Yapılandırılmış Görüşme Formu, Anket	85	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Ebadi & Ebadijalal (2022)- (A4)	Karma Yöntem	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu, Ölçek	20	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Zhu, Zhang & Li (2022)- (A5)	Karma Yöntem	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu, Test	55	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Lyu (2019)- (A6)	Karma Yöntem	Anket, Test, Görüşme	39	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Raman vd. (2023)- (A7)	Karma Yöntem	Anket, Gözlem Formu, Grup Odaklı Tartışma	166	İçerik Analizi, Betimsel Analiz	Makale
Khaki & Heidari Tabrizi (2023)- (A8)	Nitel	Sanal Gerçeklik Ekranı, Grup Görüşmesi	18	İçerik Analizi	Makale
Rababah (2023)- (A9)	Deneyssel Yöntem	Test, Açık Uçlu Soru Formu, Öz Değerlendirme Formu,	40	Betimsel Analiz, İçerik Analizi	Makale
Poompimol (2017)- (A10)	Nitel	Açık Uçlu Soru Formu, Değerlendirme Çizelgesi	24	Betimsel Analiz, İçerik Analizi	Tez
Yan, Lowell & Yang (2023)- (A11)	Karma Yöntem	Yarı Yapılandırılmış Görüşme, Test, Anket,	16	Betimsel Analiz, İçerik Analizi	Makale

2.3. Verilerin Analizi

Basamak 4: Nitel Araştırma Bulgularının Bütünleştirilmesi ve Analizi

Meta sentezin bu basamağında, çalışma kapsamında değerlendirilen bütün makale ve tez çalışmaları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Böylece bu çalışmaların bütün kavramlarının ve ilişkilerin tam olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Meta sentez çalışmalarda izlenmesi gereken en önemli adımlardan biri, çalışmaya dahil edilen araştırmaların kalite bakımından değerlendirilmesidir. Bu çalışmada, nitel veri içeren makale ve tezlerin kalitelerini değerlendirmek amacıyla Critical Appraisal Skills Program (CASP) kullanılmıştır. 10 sorudan oluşan CASP, araştırmaların güvenilirlik ve uygunluk bakımından kapsamlı bir şekilde değerlendirilmelerine olanak sağlayan bir programdır (Chenail, 2011). Bu çalışma kapsamındaki araştırmaların uygunluğu, iki uzman tarafından CASP kriterleri göz önünde

bulundurularak değerlendirilmiştir. Uzmanlar arası kodlama güvenilirliğini sağlamak amacıyla Miles ve Huberman'ın formülü (Güvenirlilik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) *100) kullanılmıştır. Miles ve Huberman'a (2016) göre, araştırmanın güvenilir olarak kabul edilebilmesi için uzmanların değerlendirmeleri arasında en az %80 oranında görüş birliği olması gerekir. Bu çalışmanın CASP değerlendirmesi, gerekli kriterler göz önünde bulundurularak 2 uzman tarafından yapılmıştır. Meta sentez için belirlenen araştırmaların CASP sonuçlarına göre kalite puanlarının %80 üstü olduğu ve bu araştırmaların meta sentez için kabul edilebilir kalite ve uygunlukta oldukları söylenebilir. 2 uzman tarafından yapılan değerlendirme sonunda, uzmanlar arası kodlama güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla Miles ve Huberman formülü kullanılmıştır. Uygulanan formül sonucunda uzmanlar arası kodlama güvenilirliği .91 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla, uzmanlar arası görüş birliğinin yeterli düzeyde olması kodlama güvenilirliğinin olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Basamak 5 ve 6: Çalışmalardan Elde Edilen Bulguların Sentezlenmesi ve Araştırma

Sürecine Yansıtılması

Meta sentezin bu aşamasında, çalışmaya dahil edilen araştırmalar incelenmiş ve bu araştırmalarda yer alan birinci ve ikinci derece yapılar belirlenmiştir. Bu araştırmaların katılımcılarına ait olan direk alıntılar birinci derece yapıları, bu çalışmaların yazarları tarafından yapılan yorum ve değerlendirmeler ikinci derece yapıları oluşturmaktadır. Bu yapıların meta sentez araştırmacısı tarafından yorumlanıp sentezlenmesi sonucunda ise üçüncü derece yapılar ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmaların nitel verilerinin incelenmesi sonucunda belirlenen benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınarak ortak temalar oluşturulmuştur. Böylece, meta sentez sürecinde bulguların daha iyi yorumlanmasına ve problemin daha kapsamlı anlaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın 'İnteraktif öğrenme ortamlarının İngilizce konuşma becerisi üzerindeki etkileri nelerdir?' problemi kapsamında incelenen araştırmalar için belirlenen temalar ve onları destekleyen 1. ve 2. derece yapılar başlıklar halinde verilmiştir. Araştırmaya dahil edilen çalışmalar A1, A2, A3 şeklinde Tablo 2'de gösterildiği gibi kodlanmıştır.

3.1. İnteraktif Öğrenme Ortamlarında Teknoloji Kullanımı

Yabancı dil eğitiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin birçoğu teknoloji ile desteklenmektedir. Teknolojik araçlardan dil öğrenme ve öğretme sürecinde yararlanmak, günümüzde en sık başvurulanan yöntem haline gelmiştir. Bu araçların sınıf ortamının dışında da istenilen her yerde kullanılabilir olması onları cazip kılmaktadır. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarında değişik teknolojiler kullanılmakta ve bunların daha etkili öğrenmeyi sağlamaları hedeflenmektedir. Bu meta sentez çalışma kapsamında incelenen araştırmalarda çeşitli teknolojik araçların kullanıldığı ve bunların İngilizce konuşma becerisine önemli katkılar sağladığı görülmüştür.

Bu çalışmada ele alınan araştırmaların yazarları tarafından, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarında kullanılan teknolojik araçlara yönelik ifade edilen ikinci derece yapılardan bazıları şu şekildedir:

A1: *“Because Google Expedition provided many points of interests and information about them, participants found them useful when preparing for the presentations.”*

A5: *“Most of the interviewees (6 out of 7) reported that the use of AR filters meant that they could observe their articulators more clearly compared with standard front-view cameras or traditional mirrors.”*

İnteraktif öğrenme ortamlarında teknoloji kullanımı teması kapsamında incelenen çalışmalardan elde edilen birinci derece yapıları içeren bulgular ise şu şekildedir:

A5: *“Indeed, I can observe the shape of my mouth and tongue movement more clearly with the zoom-in in the AR filter.”*

A10: *“It was interesting because they (AR materials) taught us by themselves and there are stories for me to watch.”*

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, interaktif öğrenme ortamlarında yararlanılan teknolojilerin katılımcıların konuşma becerisi üzerinde etkili sonuçlar yarattığını ortaya koymuştur. Teknolojik araçların katılımcılar için oldukça yararlı olduğu, bilgiye erişimi hızlandırdığı, katılımcıların ilgisini çektiği ve onlara hazırlık konusunda yardımcı olduğu görülmüştür. Teknolojinin İngilizce konuşma becerisini geliştirmede etkili olduğunu ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Albogami & Algethami, 2022; Al-Oqaily & Salam, 2022; Azar & Tan, 2020) ve bunların sonuçları bu meta-sentez çalışmanın sonuçları ile paraleldir.

3.2. Katılımcıların Sanal Öğrenme Ortamlarına Duyuşsal Tepkileri

Yabancı dil öğrenme ve öğretme sürecinde katılımcıların motivasyonunu yüksek tutmak ve onların ilgilerini arttırmak son derece önemlidir. Zor bir süreç olan dil öğrenme sürecinde öğrenenleri her zaman canlı tutmak ve süreci sıkıcı olmaktan kurtarmak gerekir. Bunun için öğrencilerin ilgisini çeken, onların işini kolaylaştıran ve eğlenerek öğrenmelerini sağlayan uygulamalar tercih edilmelidir. Son zamanlarda yaygınlaşan sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamaları bu konuda önemli bir yer tutmaktadır.

Bu meta sentez çalışma kapsamında incelenen araştırmaların yazarları, katılımcıların sanal öğrenme ortamlarına olumlu duyuşsal tepkiler verdiklerini tespit etmişlerdir. Yazarların bu tema kapsamındaki yorumlarına yönelik ikinci derece yapılar şu şekildedir:

A7: *“Most of the participants stated they had real-life experiences as VR brought them to sites, they had never previously been to or felt. The immersive experience allowed them to enjoy the tour and learn things enthusiastically.”*

A3: *“The students thought using VR during lessons was a fun-filled experience.”*

İncelenen araştırmaların katılımcıları tarafından sanal öğrenme ortamlarına gösterilen duyuşsal tepkilere yönelik birinci derece yapılar şunlardır:

A4: *“The experiment was really nice and I enjoyed it, but it was really time-demanding.”*

A7: *“I feel that I’m quite shy and passive. But, after having this lesson, I feel like I got some confidence to communicate with my friend in English, especially whenever he asked me questions like ‘What do you see now? What is it like?’ and so on.”*

Bu meta sentez çalışmanın bulguları, katılımcıların sanal öğrenme ortamlarına genellikle olumlu tepkiler verdiklerini ve bu ortamlarda eğlenerek öğrendiklerini göstermiştir. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik ortamlarında gerçek yaşama yakın tecrübeler yaşadıkları ve bu tecrübelerin onları heyecanlandığı görülmüştür. Literatüre bakıldığında bu çalışmanın sonuçlarını destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir (Ameen, 2021; Bayotas, 2023; Hiep Vu, 2023).

3.3. İnteraktif Öğrenme Ortamlarında Akıcılığın ve Telaffuzun Gelişimi

Yabancı dil olarak İngilizce öğrenen bireylerin hedefi İngilizce konuşurken kelimeleri doğru telaffuz etmek ve akıcı bir şekilde konuşabilmektir. Doğru telaffuz önemli bir noktadır ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Bunun doğru kişilerden öğrenilmesi, yeterince dinleme yapılması ve yanlışların farkına varılarak düzeltilmesi gerekir. İnteraktif öğrenme ortamları katılımcılara pratik yapma, dinleme, konuşanlara katılma ve diğer kişilerden öğrenme olanakları sağlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında değerlendirilen araştırmalarda telaffuz ve akıcılık üzerinde durulmuş ve bu konuda katılımcıların gelişiminin önemi vurgulanmıştır. Araştırmaların yazarlarının bu tema kapsamındaki görüşlerini belirten ikinci derece yapılar şu şekildedir:

A2: *“While they were using the VR tours, they paid attention to the audio narrations, imitating the narrating voice to practise intonation. They mimicked the voice in the application and imitated the intonation, pausing, and stress patterns.”*

A10: *“Most of the participants thought that their pronunciation had been improved after AR materials implementation. Many of them informed the researcher that it was because they had an opportunity to listen and repeat after a native speaker.”*

İnteraktif öğrenme ortamlarında katılımcıların telaffuz ve akıcılıklarının gelişimine yönelik birinci derece yapılar şu şekildedir:

A2: *“For speaking practice, I listened [to the VR tours] first and then imitated the intonation ... When I listen and read the text at same time, I can quickly realise the fluency and sentence intonation. I also noticed when to pause. I mostly tried to imitate the voice in the VR tours.”*

A11: *“I think I am getting better. I can pronounce clearer. Yes because I can repeat after the videos’.”*

Araştırmanın bulguları, akıcılık ve telaffuz konusunun konuşma becerisinin önemli bir parçası olduğunu ve interaktif öğrenme ortamlarının bu konuda son derece etkili olduğunu ortaya koymuştur. Sanal ortamda katılımcıların birbirinin tonlama ve telaffuzlarına dikkat ettikleri, başkalarını dinleyerek konuşmaya katıldıkları ve taklit yoluyla kendi telaffuzlarını düzelttikleri görülmüştür. Literatüre bakıldığında bu konuyu inceleyen değişik çalışmalar (Ironsı, 2023; Pitura, 2022; Cai, 2022) olduğu ve sonuçlarının bu çalışmanın sonuçlarını desteklediği görülmektedir.

3.4. Katılımcıların Sanal Öğrenme Ortamlarındaki Aktif Rolü

Bütün öğrenme süreçlerinde olduğu gibi yabancı dil öğrenme süreci de öğrenenlerin aktif katılımını gerektirir. Etkili bir öğrenme için, öğrenenlerin süreç boyunca işin içinde olması, çekingene ve pasif davranmaması ve iletişim kurmada istekli olması önemlidir. İngilizce konuşma becerisini geliştirmek amacıyla tasarlanan sanal öğrenme ortamları, katılımcılara diğer katılımcılarla etkileşim kurarak pratik yapma ve aktif rollerde yer alarak keşfederek öğrenme olanağı sağlar. Bu meta sentez çalışma kapsamında incelenen araştırmaların

bulgularına göre katılımcılar sanal öğrenme ortamlarında genellikle aktif rol almışlardır. Kendilerine verilen görevleri yerine getirerek grup arkadaşlarıyla iyi iletişim kurmuş ve böylece konuşma becerisini geliştirmişlerdir.

Bu çalışma kapsamında katılımcıların sanal öğrenme ortamlarındaki rolü temasına yönelik araştırmaların yazarlarına ait ikinci derece yapılar şu şekilde belirlenmiştir:

A4: *“A further contribution of the program was that it enabled students to practice speaking in a safe and relaxed environment without the judgment and negative evaluation of their classmates.”*

A10: *“Most of the participants stated that they communicated in a natural environment, which they believe contributed to their WTC in English.”*

Sanal öğrenme ortamlarında aktif bir rol oynama konusunda araştırmaların katılımcılarına ait birinci derece yapılar şu şekildedir:

A1: *“It was easier because the tools make it more fun to learn it. Easier to because we had to actively look for, find, and point to a spot.”*

A3: *“I enjoy practicing speaking using VR; it submerges you into a context like a reallife experience.”*

Bu meta sentez araştırmanın bulguları, interaktif öğrenme ortamlarına katılanların bu ortamlarda aktif olmalarının, verilen görevleri istekli bir şekilde yapmalarının ve diğer katılımcılarla etkileşim içinde olmalarının önemini ortaya koymaktadır. Yabancı dil öğrenme sürecinde aktif olmanın önemini ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır (Alwafi vd., 2022; Chiang vd., 2014; Alyaz & Demiryay, 2023). Bu çalışmaların sonuçları, bu meta sentez çalışmanın sonuçları ile paraleldir.

4. SONUÇ

Bu meta sentez araştırmada, interaktif öğrenme ortamlarının yabancı dil olarak İngilizce (EFL) konuşma becerisi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların bulguları sentezlenmiş ve konuşma becerisini geliştirmede etkili olan temalar ortaya konmuştur. Değerlendirilen bulgular doğrultusunda “İnteraktif Öğrenme Ortamlarında Teknoloji Kullanımı”, “Katılımcıların Sanal Öğrenme Ortamlarına Duyuşsal Tepkileri”, “İnteraktif Öğrenme Ortamlarında Akıcılığın ve Telaffuzun Gelişimi” ve “Katılımcıların Sanal Öğrenme Ortamlarındaki Aktif Rolü” olmak üzere dört tema oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda, yabancı dil olarak İngilizce konuşma becerisini geliştirmek amacıyla oluşturulan sanal ortamlarda çeşitli teknolojik araçların kullanıldığı ve bunların konuşma becerisini geliştirmede etkili oldukları sonucuna varılmıştır. Bu araçların katılımcıların iş yükünü azaltmada, zamandan tasarruf etmelerinde, sunum hazırlama gibi görevlerde ve bilgiye daha hızlı ulaşmada oldukça yararlı oldukları görülmüştür. Ayrıca, katılımcıların kendi başlarına öğrenmelerinde ve sanal ortamlarda ilerlemelerinde teknolojik araçların önemli bir payı olmuştur. Bunun sonucunda, katılımcıların konuşma becerilerinde ilerleme sağlandığı tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuca göre katılımcıların büyük bir oranı sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik uygulamalarına karşı olumlu tepkiler göstermişlerdir. Bu ortamlarda yaşadıkları gerçek yaşama yakın tecrübeler sayesinde eğlenerek öğrenmiş ve istekli bir şekilde katılım sağlamışlardır. İnteraktif öğrenme ortamlarında keşfederek öğrenmeyi ve diğer

katılımcılarla iş birliği yapmayı olumlu karşılamışlardır. Ayrıca katıldıkları turlar sayesinde güven kazandıkları ve daha aktif hale geldikleri tespit edilmiştir. Klasik dil öğretme materyallerine göre bu ortamlarda yer alan materyallere karşı daha ilgili ve istekli oldukları görülmüştür. Bunun sonucunda konuşmaya karşı daha istekli ve cesur oldukları ve konuşma becerilerini geliştirdikleri ortaya çıkmıştır.

Bu meta sentez araştırmanın bir diğer sonucu, interaktif öğrenme ortamlarının katılımcıların akıcılık ve telaffuzları üzerinde çok olumlu etkilerinin olmasıdır. Bu ortamlarda katılımcılar yeterince dinleme ve konuşma pratiği yapma fırsatı yakalamışlardır. Diğer katılımcıları veya dinleme materyallerini tekrar tekrar dinleyerek taklit yapmış ve tonlamalara dikkat etmişlerdir. Ayrıca diğer arkadaşlarıyla sürekli pratik yaparak İngilizce iletişim kurma konusunda cesaretlenmişlerdir. Bunun sonucunda akıcılık ve doğru telaffuz konularında oldukça önemli gelişmeler sağladıkları görülmüştür.

Son olarak araştırma sonucunda, katılımcıların sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik ortamlarında verilen rolleri ve görevleri aktif bir şekilde yapmalarının konuşma becerileri üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna varılmıştır. Bu ortamlarda bulunan canlı ve gerçeğe yakın materyallerin katılımcıları aktif keşfe karşı cesaretlendirdiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların bu ortamlarda olumsuz eleştirilere maruz kalmadan cesaretle konuşma aktivitelerine katıldıkları tespit edilmiştir. Oyun tarzı uygulamalar sayesinde aktif katılımın üst seviyelerde olduğu ve iletişim konusunda herkesin istekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu aktif roller sayesinde katılımcıların konuşma becerilerinde önemli gelişmeler olduğu sonucuna varılmıştır.

Yabancı dil olarak İngilizce konuşma becerisini geliştirme konusunda oldukça etkili olan sanal ve artırılmış gerçeklik gibi uygulamaların eğitim öğretim faaliyetlerinde daha fazla kullanılması yerinde olacaktır. Bu uygulamalar, İngilizce'nin yanı sıra diğer yabancı dillerin öğretilmesinde de kullanılabilir. Yabancı dil öğretiminde konuşma becerisinin yanı sıra dinleme, yazma, okuma ve kelime bilgisinin geliştirilmesinde de bu uygulamalardan yararlanılabilir. Ayrıca, bu uygulamaların yabancı dil öğretme sürecindeki etkilerini araştırmak isteyen araştırmacılar konuşma becerisi dışındaki beceriler üzerinde araştırma yapabilirler.

KAYNAKÇA

- [1] Albogami, A., & Algethami, G. (2022). Exploring the Use of WhatsApp for Teaching Speaking to English Language Learners: A Case Study. *Arab World English Journal (AWEJ) 2nd Special Issue on Covid 19 Challenges (2)* 183-201. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/covid2.12>
- [2] Al-Oqaily, E. I., & Salam, A. R. (2022). The Use of Blackboard in the Practice of English Speaking Skills among Saudi EFL Learners during COVID-19. *Arab World English Journal (AWEJ) 2nd Special Issue on Covid 19 Challenges (2)* 342-355.
- [3] Alwafi, G., Almalki, S., Alrougi, M. & Meccawy, Z. (2022). A Social Virtual Reality Mobile Application for Learning and Practicing English. *iJIM – Vol. 16, No. 09, 2022*.
- [4] Alyaz, Y. & Demiryay, N. (2023). Yabancı Dil Öğrenimi ve Öğretiminde Sanal Gerçeklik Uygulamaları. *Diyalog 2023/ 1: 107-127 (Research Article)*.

- [5] Ameen, L. G. (2021). The Effectiveness of Using a Dramatized Content through Augmented Reality to Improve English Language Fluency of High School Students. *Journal of Faculty of Education No (126) April, part (3), 2021*.
- [6] Azar, A. S. & Tan, N. H. (2020). "The Application of ICT Techs (Mobile-assisted Language Learning, Gamification, and Virtual Reality) in Teaching English for Secondary School Students in Malaysia during COVID-19 Pandemic. " *Universal Journal of Educational Research, Vol. 8, No. 11C, pp. 55- 63, 2020. DOI: 10.13189/ujer.2020.082307*.
- [7] Azuma, R. T. (1997). "A Survey of Augmented Reality", *Teleoperators and Virtual Environments*, no: 6, p. 355-385.
- [8] Bayotas, C.V.D. (2023). Effects of Video Recording Platform (Flipgrid) on English as Second Language Students' Oral Performance. *European Journal of Theoretical and Applied Sciences, 1(5), 857-873. DOI: 10.59324/ejtas.2023.1(5).72*
- [9] Cai, Y. (2022). A Review of Virtual Reality Technology in EFL Teaching. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences. Volume 4 (2022)*
- [10] Chen, M., Chai, C., Jong, M. S. & Chao, G. C. (2021). Modeling learners' self-concept in Chinese descriptive writing based on the affordances of a virtual reality-supported environment. *Education and Information Technologies (2021) 26:6013–6032*.
- [11] Chenail, R. J. (2011). Learning to Appraise the Quality of Qualitative Research Articles: A Contextualized Learning Object for Constructing Knowledge. *The Qualitative Report, 16(1), 236-248. https://doi.org/ 10.46743/2160-3715/2011.1049*
- [12] Chiang, T.-H.-C., Yang, S.-J.-H., & Hwang, G.-J. (2014). "An Augmented Reality-Based Mobile Learning System to Improve Students' Learning Achievements and Motivations in Natural Science Inquiry Activities", *Educational Technology & Society, 17 (4): 352-365*.
- [13] Çalık, M. & Sözbilir, M. (2014). "İçerik Analizinin Parametreleri". *Eğitim ve Bilim, 39 (174): 33-38*.
- [14] Demirekin, M. (2023). Dil Öğretiminde Güncel Yeni Teknolojiler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 10 (3), 627-641*.
- [15] Diem Thi Ngoc Hoang, Maggie McAlinden & Nicola F. Johnson (2023). Extending a learning ecology with virtual reality mobile technology: oral proficiency outcomes and students' perceptions, *Innovation in Language Learning and Teaching, 17:3, 491-504, DOI: 10.1080/17501229.2022.2070626*
- [16] Dinçer, G.D. (2008). Sanal dünyaların uzaktan eğitim danışmanlık hizmetlerinde kullanımı: Second life örneği [The use of virtual worlds in the distance education consulting services: Second life sample] [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. *Anadolu University*.
- [17] Dolgunsöz, E., Yıldırım, G. & Yıldırım, S. (2018). The effect of virtual reality on EFL writing performance. *Journal of Language and Linguistic Studies, 14(1), 278-292*.
- [18] Erwin, J. E., Brotherson, J. M. & Summers, A. J. (2011) Understanding qualitative metasynthesis: issues and opportunities in early childhood intervention research. *Journal of Early Intervention, 33(3), 186-200*.
- [19] Freina, L., & Ott, M. (2015). A Literature Review on Immersive Virtual Reality in Education: *State Of The Art and Perspectives. eLearning & Software for Education*.
- [20] Hiep Vu, T. B. (2023). Teaching English speaking skills: An investigation into Vietnamese EFL teachers' beliefs and practices. *Issues in Educational Research, 33(1), 2023*.

- [21] Ironsi, C. S. (2023). Investigating the use of virtual reality to improve speaking skills: insights from students and teachers. *Ironsi Smart Learning Environments (2023) 10:53* <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00272-8>
- [22] Korkmaz, Ö., Vergili, M., Çakır, R. ve Uğur Erdoğan, F. (2019). Plickers web 2.0 ölçme ve değerlendirme uygulamasının öğrencilerin sınav kaygıları ve başarıları üzerine etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 15-37. <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2019.05.02.002>.
- [23] Lyu, Y. (2019). Using Gamification and Augmented Reality to Encourage Japanese Second Language Students to Speak English. *Degree Project in Computer Science and Engineering, Second Cycle, 30 Credits, 2019*.
- [24] Miles, B. M. & Huberman, M. A. (2016). Qualitative data analysis (Translate Editors: S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). *Ankara: Pegem Akademi. (2. Baskıdan Çeviri)*
- [25] Özcan, E., Güney, S., & Eroğlu, S. (2023). A Review of Studies on the Use of Digital Reality Technologies in Teaching Language Skills. *Sakarya University Journal of Education*, 13(5- Special Issue - World Language Turkish), 883-902. doi: <https://doi.org/10.19126/suje.1383976>
- [26] Pitura, J. (2022). Developing L2 speaking skills in English-medium EFL higher education, *Innovation in Language Learning and Teaching*, 16:2, 118-143, DOI: 10.1080/17501229.2021.1884688
- [27] Saman Ebadi & Marjan Ebadijalal (2022) The effect of Google Expeditions virtual reality on EFL learners' willingness to communicate and oral proficiency, *Computer Assisted Language Learning*, 35:8, 1975-2000, DOI: 10.1080/09588221.2020.1854311
- [28] Sandelowski, M. & Barroso, J. (2006). Handbook For Synthesizing Qualitative Research, *New York: Springer Publishing*.
- [29] Şimşek, B. (2023). Dil öğretiminde sanal gerçeklik uygulamalarının kullanımı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(2), 816-836.
- [30] Şimşek, İ. & Can, T. (2019). Yüksek Öğretimde Sanal Gerçeklik Kullanımı ile İlgili Yapılan Araştırmalara Yönelik İçerik Analizi. *Folklor/edebiyat, cilt:25, sayı: 97-1, 2019/1*.
- [31] Takkaç Tulgar, A. (2019). In Between Reality and Virtuality: Augmented Reality in Teaching English to Young Learners. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. 2019; (41): 356-364*.
- [32] Taşkıran, A. (2019). The effect of augmented reality games on English as foreign language motivation. *E-Learning and Digital Media 2019, Vol. 16(2) 122-135*.
- [33] Tong, A., Flemming, K., McInnes, E., Oliver, S. & Craig, J. (2012). Enhancing transparency in reporting the synthesis of qualitative research: ENTREQ. *BMC Medical Research Methodology*, 12 (1), 1- 8. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-12-18>
- [34] Tuyet, T. T. B. & Khang, N. D. (2020). The Influences of The Flipgrid App on Vietnamese EFL High School Learners' Speaking Anxiety. *European Journal of Foreign Language Teaching- Volume 5, Issue 1, 2020*.
- [35] Yalçın, C. (2020). The use of web 2.0 tools in learning German as a foreign language. *International Journal of Language Academy*, 8(3), 344-357. <http://dx.doi.org/10.29228/ijla.43170>
- [36] Yükselir, C. (2017). A Meta-synthesis of Qualitative Research about Mobile Assisted Language Learning (MALL) in Foreign Language Teaching. *Arab World English Journal*, 8 (3). DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol8no3.20>

- [37] Zakian, M., Xodabande, I., Valizadeh, M. & Yousefvan, M. (2022). Out-of-the-classroom learning of English vocabulary by EFL learners: Investigating the effectiveness of mobile assisted learning with digital flashcards. *Asian-Pac. J. Second Foreign Lang. Educ*, 7(1), 16-28.

YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDE OYUNLAŞTIRMANIN ROLÜ

Doktora Öğrencisi Murat SALMAN

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Mersin, Türkiye
muratslmn@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6879-2815>

Prof. Dr. Cenk AKAY

Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Mersin, Türkiye
cenkakay35@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9892-6255>

ÖZET

Oyunlar, uzun yıllardır öğretim uygulamalarında kullanılan etkili araçlar olmuşlardır. Günümüzde oyunlaştırma (gamification) kavramı olarak ortaya çıkmış ve öğretimin diğer alanlarında olduğu gibi yabancı dil öğretiminde de sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmişlerdir. İngilizce öğretiminde geleneksel yöntemlerin yerine oyunlaştırma uygulamalarının kullanımı, ilgi çekmesi ve etkileşim sağlaması bakımından daha çok tercih edilen bir uygulama olmuştur. Çağımızın teknoloji meraklısı öğrencileri arasında özellikle dijital oyunlar oldukça popülerdir ve öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif olmalarını sağlamaktadır. Bu çalışmada, oyun ve oyunlaştırma kavramı hakkında detaylı bilgiler verilerek yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde oyunlaştırmının rolü ve bu konuda yapılmış çalışmalar irdelenmeye çalışılacaktır. Oyunlaştırmının, dilin farklı becerileri üzerindeki etkisi ortaya konacak ve bunun üzerine yapılmış çalışmaların sonuçlarına değinilecektir. Ayrıca, oyun seçiminde ve oyunlaştırmının ders ortamına entegre edilmesinde dikkat edilmesi gereken noktalara dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: İngilizce öğretimi, oyunlaştırma, yabancı dil, oyunların etkisi

THE ROLE OF GAMIFICATION IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ABSTRACT

Games have been effective tools used in teaching practices for many years. Today, they have emerged as the concept of gamification and have become a frequently used method in foreign language teaching as in other areas of teaching. The use of gamification applications instead of traditional methods in English language teaching has become a more preferred practice in terms of attracting interest and providing interaction. Especially digital games are very popular among the students of our age who are interested in technology and enable students to be active in the learning process. In this study, by giving detailed information about the concept of game and gamification, the role of gamification in teaching English as a foreign language and the studies conducted on this subject will be examined. The effect of gamification on different language skills will be revealed and the results of the studies conducted on this subject will be mentioned.

In addition, the points to be considered in choosing games and integrating gamification into the lesson environment will be pointed out.

Keywords: English language teaching, gamification, foreign language, effect of games

1. GİRİŞ

Günümüzde küresel iletişimde en çok kullanılan dil olan İngilizce akademide, ticaret ve teknoloji gibi birçok alanda ortak bir dil haline gelmiştir. Bu durum İngilizceyi hemen hemen herkes için önemli kılmaktadır ve kişisel gelişimin yanı sıra iş hayatı açısından da İngilizce bilmek önem taşımaktadır. İngilizce bilmek bireylere farklı kariyer fırsatları sunar ve onların farklı kültürlerle etkileşim sağlamalarına yardımcı olur. Bundan dolayı, dünyanın birçok yerinde farklı yaş gruplarındaki insanlar okullarda veya özel dil kurslarında İngilizce öğrenmektedir.

İngilizce, uluslararası alanda eğitim ve iş dünyası için de en önemli dillerden biri haline gelmiştir. Crystal (2003)'a göre, İngilizcenin küresel alanda bu kadar çok benimsenmesinin başlıca nedenleri ekonomik, teknolojik ve kültürel etkenlerdir. İngilizce bilen bireyler, uluslararası alanlarda iletişim kurma, farklı kaynaklara erişme ve daha fazla kariyer fırsatı yakalama olanaklarına sahip olurlar (Graddol, 2006). İngilizce, literatürde en çok kullanılan yayın dili olduğundan bilimsel çalışmalarda bireylere önemli bir avantaj sağlamaktadır (Hyland, 2016). Bialystok (2009)'a göre yabancı bir dil öğrenen bireylerin problem çözme ve çoklu görev yapma gibi becerileri daha fazla gelişmektedir ve daha iyi bir hafızaya sahip olurlar. Bu kadar önemli bir dil olan İngilizcenin nasıl daha etkili öğretilbileceği de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Dil öğrenme ve öğretme sürecini etkileyen en önemli faktörlerden biri motivasyondur. Daha etkili bir öğrenme yapılabilmesi ve öğrenenlerin başarılı olabilmesi için iyi motive olmaları gerekir. Gardner (1985), dil öğrenmede içsel ve dışsal motivasyonun kritik önemde olduğunu belirtmiştir. İngilizce öğretiminde motivasyonu artırmak amacıyla öğrencilerin ilgi alanlarına uygun içerikler kullanılabilir ve onların öğrenmeye daha istekli olmaları sağlanabilir (Deci & Ryan, 1985). Oyun tabanlı uygulamalar ve çevrimiçi platformlar gibi teknolojik araçlardan yararlanılarak öğrencilerin motivasyonu artırılabilir (Krashen, 1982). Ayrıca, öğrencilerin daha fazla sorumluluk almaları sağlanarak ve başarı duygularını pekiştirerek motivasyonlarını artırmak mümkündür (Littlewood, 1996).

İngilizce öğretiminde başarılı olmak için etkili dil öğretimi stratejilerinin tercih edilmesi ve motivasyon artırıcı yaklaşımların benimsenmesi son derece önemlidir. Öğrencilerin öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ve motivasyonlarını arttıracak faktörleri dikkate almak öğretmenlerin görevidir. Geleneksel öğretmen merkezli yöntemlerin yerine, öğrencilerin aktif katılım sağladığı ve eğlenerek öğrendiği bir ortamın oluşturulması gerekir.

Günümüzde yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde dilbilgisi kurallarını öğretme ve kelime ezberletme gibi geleneksel yöntemler yerini daha modern yöntemlere bırakmıştır. Teknoloji destekli uygulamalar ve dijital materyaller sayesinde dil öğrenme süreci kolaylaşmış ve daha eğlenceli hale gelmiştir. Deneme ve Sormaz (2022), dil uzmanlarının son zamanlarda tamamen

iletişim odaklı ve anlam temelli dil öğretime geçtiklerini belirtmektedir. Yabancı dil olarak İngilizce öğretilen ortamlarda dilbilgisi öğretme yerine anlam odaklı bir yaklaşım benimsenmektedir.

Teknolojinin son yıllarda hızlı gelişimi ve eğitime entegrasyonu, geleneksel öğretim yöntemlerinin yenilenmesine yol açmıştır ve öğrencilerin ilgisini daha fazla çeken yeni olanaklar sağlamıştır (Rusmiyanto vd., 2023). Yeni nesiller, teknolojik platformlardan yararlanmayı günlük hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir ve bu durum onların eğitim anlayışlarını da değiştirmiştir (Ağaoğlu ve Şad, 2020). Eğitimciler de buna uygun olarak teknolojinin sunmuş olduğu olanaklardan yararlanmakta ve bu olanakları eğitim ortamlarının iyileştirilmesinde kullanmaktadır. Öğrencilerin teknolojiyi kullanabilecekleri, eğlenerek ve öğrenme sürecine aktif katılarak derslere odaklanabilecekleri farklı yöntemler bulunmaktadır. Şahin ve Samur (2017)'a göre, öğrencilerin motivasyonlarını artırarak onların öğrenmede aktif olacakları öğrenci merkezli yöntemlerin başında eğitsel oyunlar gelmektedir. Günümüzde, oyunlaştırma (gamification) kavramı şeklinde karşımıza çıkan bu yöntem özellikle İngilizce öğretiminde etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Oyunlaştırma yöntemi, öğrencilere iş birliği yaparak etkileşim içinde olma ve daha fazla iletişim kurarak becerilerini geliştirme imkanı sağlamaktadır.

1.1.Oyunlar ve İngilizce Öğretimi

Yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde son zamanlarda teknoloji destekli ve öğrenci merkezli yöntemler daha çok tercih edilmektedir. Öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımını, arkadaşlarıyla etkileşim içinde olmasını ve motive olmasını sağlayan yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Wulantari ve diğerleri (2023)'e göre en çok tercih edilen bu yenilikçi yaklaşımlardan biri de oyunlaştırmadır. Oyun öğelerinin oyun dışındaki bağlamlarla birleştirilmesi şeklinde tanımlanan oyunlaştırma, yabancı dil eğitimi ve çeşitli alanlarda öğrenenlerin katılımını sağlama, motivasyonu artırma ve öğrenme başarısı üzerinde etkili olma konusunda oldukça etkilidir.

Oyun; kuralları, hedefleri, pekiştirme süreci, etkileşim kurma, rekabet etme ve meydan okuma gibi unsurları olan bir aktivitedir (Prensky, 2007). Tüm yaş grupları için önemli bir eğlence aktivitesi olan oyunlar; bireylerin çevreleriyle etkileşim kurmalarını, kendilerini geliştirmelerini ve sosyalleşmelerini sağlar (Bilgin, 2015). Günümüzde oyunlar eğitim başta olmak üzere güvenlik, siyaset, askeri, reklam ve tanıtım gibi birçok alanda öğretme süreçlerinde kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Geleneksel öğrenme yöntemlerini sıkıcı bulan, teknolojiye ilgi duyan ve sanal ortamlarda zaman geçiren yeni nesiller için oyunlaştırma dil öğretiminde etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Duğan, 2022).

Oyunlaştırma, öğrenmeyi eğlenceli hale getiren ve bütün öğrencilerin ilgisini çeken önemli bir öğretim stratejisidir. Dersleri oyun benzeri aktivitelerle zenginleştirmek ve bu aktiviteler sonunda öğrencileri ödüllendirmek etkili bir motivasyon tekniğidir. Oyunlaştırma yoluyla öğrencilerin öğrenmeleri pekiştirilir ve dil becerilerinin gelişimi sağlanır. Öğrenciler, oyun arkadaşlarıyla iletişim kurarak ve onları dinleyerek daha iyi bir öğrenme gerçekleştirebilirler. Ancak, oyunların öğretim sürecinde etkili olması için oyun seçiminde oldukça titiz davranmak gerekir. Deneme ve Sormaz (2022)'a göre, öğretmenler oyun seçiminde dikkatli olmalı ve

oyunun seviyesini iyi belirlemelidir. Öğrencilerini iyi tanımalı ve seçtiği oyunun öğrencilerin dil becerilerine uygun olmasına dikkat etmelidir. Aksi halde, öğrencilerin seviyesinin üstünde olan oyunlar onlara zor gelebilir veya çok kolay olan oyunlar öğrenciler için sıkıcı olabilir.

İngilizce öğretiminde oyunlar, dört temel dil becerisi olan konuşma, yazma, dinleme ve okuma becerilerini geliştirmenin yanı sıra kelime öğretmek ve öğrencilerin telaffuzlarını geliştirmek için de etkili bir yöntemdir. Oyunlaştırma ile öğrencilere eğlenerek öğrenebilecekleri, aktif katılım sağlayabilecekleri ve daha başarılı olabilecekleri bir İngilizce eğitimi sağlanabilir. Öğrencilerin dili öğrenmek için motive olmaları ve bunun devam etmesi için oyunlaştırma uygulamaları önemlidir. Oyun oynayarak öğrenen öğrenciler bunu yaşayarak öğrenmiş olurlar ve bu kalıcı bir öğrenme olur (Yarbaşı ve Ata, 2023).

İngilizce öğretiminde süreci daha dinamik hale getirmek ve öğrenenlerin ilgisini çekmek için oyunlaştırma önemli bir yöntemdir. Oyunlar aracılığıyla öğrencilerin iletişim becerileri gelişir ve kelime öğrenmeleri sağlanır. Özellikle küçük yaşta çocuklara dil öğretiminde oyunlaştırma etkilidir ve onların motivasyonlarını daha çok artırır. İngilizce öğretiminde oyunlaştırmının etkileri üzerine yapılmış birçok çalışma (Yarbaşı ve Ata, 2023; Wulantari vd., 2023; Abud Rolim ve Teixeira, 2025; Ağaoğlu ve Şad, 2022; Özduvak Singin ve Kılıç, 2019) bulunmaktadır ve bu çalışmalar bu yöntemin öğrencilerin motivasyonunu ve öğrenmelerini artırdığını ortaya koymaktadır.

1.2.Yapılmış Çalışmalar

Son yıllarda, İngilizce öğretiminde oyunlaştırma uygulamalarının etkilerini inceleyen çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, oyunlaştırmının dil öğrenimi üzerindeki olumlu etkilerini farklı açılardan ele almışlardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Yarbaşı ve Ata (2023), yapmış oldukları sistematik derleme çalışmasında Türkiye'de 2014-2022 yılları arasında İngilizce derslerinde uygulanan oyunlaştırma yöntemlerini değerlendirmişlerdir. Bu çalışmanın sonuçları, oyunlaştırma aktivitelerinin öğrencilerin kelime edinimi, motivasyon, öz yeterlik, akademik başarı ve konuşma becerileri üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Oyunlaştırmının, aynı zamanda sınıf yönetimini kolaylaştırdığı ve dijital oyun geliştirme becerileri gibi alanlarda da fayda sağladığı belirtilmiştir.

Wulantari ve diğerleri (2023) tarafından yapılan kapsamlı bir literatür taraması, puanlar, liderlik tabloları ve ödüller gibi oyun öğelerinin İngilizce öğretime entegrasyonunu incelemiştir. Araştırmanın bulguları, oyunlaştırma uygulamalarının öğrencilerin başarı duygusunu ve içsel motivasyonunu teşvik ettiğini, öğrenci katılımını artırdığını ve dil ediniminin gelişmesine yol açtığını göstermiştir. Bu çalışma, oyunlaştırma stratejilerinin etkinliğini en üst düzeye çıkarmak için öğrenme hedefleriyle uyumlu hale getirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Abud Rolim ve Teixeira (2025) yakın zamanda yapmış oldukları çalışmada oyunlaştırmının İngilizce öğrenme sürecine katkısını araştırmışlardır. Bu araştırma, dil öğrenme sürecine öğrenci katılımını artırmak ve öğrenme çıktılarını iyileştirmek için oyunlaştırma uygulamalarını sınıfa dahil etmenin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, iyi

tasarlanmış oyunlaştırmanın öğrenci öğrenimi ile pedagojik uygulamalar arasındaki boşluğu doldurarak daha dinamik ve etkili bir eğitim deneyimini teşvik edebileceğini vurgulamaktadır.

Ağaoğlu ve Şad (2022) ise yapmış oldukları araştırmada, COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitim ile İngilizce derslerinde oyunlaştırma uygulamalarının etkisini incelemiştir. Bu çalışma, oyunlaştırma yöntemlerinin öğrencilerin akademik başarılarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığını göstermiştir. Öğrencilerin genel motivasyonlarında anlamlı bir fark gözlemlenmezken, yetenek algılarında olumlu bir artış kaydedilmiştir. Ayrıca, oyunlaştırma uygulamalarının uzun vadede akademik başarı ve motivasyon üzerinde kalıcı etkiler yarattığı tespit edilmiştir.

Özdurak Singin ve Kılıç (2019) tarafından yapılan bir başka çalışmada, fiziksel aktivite destekli oyunlaştırılmış eğitimin ortaöğretim öğrencilerinin İngilizce kelime bilgisi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Toplam 59 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen bu araştırmada, öğrencilere haftada 3 saat İngilizce eğitimi verilmiş ve bu süreç 16 hafta sürmüştür. Araştırmanın sonuçları, fiziksel aktivite destekli oyunlaştırma uygulanan deney grubunun kelime bilgisi düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğunu göstermiştir. Geleneksel eğitimin yapıldığı kontrol grubunda ise böyle bir fark olmadığı görülmüştür. Bu bulgular, fiziksel aktivite destekli oyunlaştırma yönteminin yabancı dil öğreniminde kalıcı öğrenmeyi desteklediğini ve motivasyonu artırdığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalar ve bunlar gibi literatürde bulunan birçok çalışma, İngilizce öğretiminde oyunlaştırmanın etkin bir role sahip olduğunu ve öğrenmeyi eğlenceli hale getirerek kalıcı bir öğrenme sağladığını ortaya koymaktadır. Oyunlaştırma, geleneksel yöntemlerin aksine öğrencilerin ilgisini daha çok çeker, motivasyonu artırır ve bütün dil becerilerinin gelişimine katkı sağlar.

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Oyun ve oyunlaştırma uygulamaları, birçok alanda olduğu gibi öğretimde de uzun zamandır kullanılan ve etkili olduğu ortaya konmuş yöntemlerdir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, oyunlaştırmanın İngilizce öğretiminde ne kadar etkili olduğunu araştırmış ve öğrenci motivasyonunu, katılımını ve öğrenme çıktılarını artırma potansiyeline sahip olduğunu vurgulamıştır.

Yabancı dil olarak İngilizce öğrenme süreci oldukça zor ve çaba gerektiren bir süreçtir. Bu zor sürecin öğrenciler için cazip hale getirilmesi, öğrencilerin süreçten kopmamaları, öğrenmede aktif olmaları ve eğlenerek öğrenmeleri önemlidir. Ayrıca, farklı dil becerilerinin birbirini destekler nitelikte gelişimini gerektiren İngilizce öğreniminde etkili yöntem ve uygulamaların seçimi kritiktir. Oyunlaştırma uygulamaları öğrencilerin birbiriyle etkileşim kurmasına, sürekli iletişim kurarak birbirlerine destek olmalarına ve kendilerini ifade etmelerine olanak sağladığından konuşma, dinleme, okuma ve yazma başta olmak üzere bütün dil becerilerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. İngilizce dilbilgisi öğretiminde dahi oyunlaştırmanın etkili bir yöntem olduğu kanıtlanmıştır. Deneme ve Sormaz (2022) yaptıkları deneysel çalışmada çocuklara İngilizce dilbilgisi öğretiminde oyunların rolünü araştırmışlardır. Araştırmanın

sonuçları, çocuklara oyunlarla dilbilgisi öğretiminin geleneksel öğretme yöntemlerine göre daha etkili olduğunu göstermiştir.

Konuşma becerilerini geliştirmede oyunlaştırmanın etkili bir araç olduğu söylenebilir. Oyunlaştırma yoluyla dersler öğrenciler için daha ilgi çekici ve motive edici hale getirilebilir. Böylece öğrencilerin dil öğrenme sürecinde daha aktif olmaları sağlanabilir. Oyunlaştırma uygulamaları, öğrencilere daha fazla pratik yapma olanağı sağlar ve farklı oyunlar, görevler ve ödüllerle konuşmalarını destekler. Literatürde bulunan birçok çalışma bunu desteklemektedir. Örneğin, Gözüküçük (2024) tarafından yapılan bir araştırma, oyun tabanlı İngilizce kelime öğretiminin öğrencilerin İngilizce konuşma kaygısını azaltarak öğrencilerin konuşma becerilerini artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, Yang, Karanyathikul ve Kotchasit (2024) tarafından yapılan bir başka çalışma, mobil öğrenme yaklaşımıyla birleştirilmiş oyunlaştırmanın öğrencilerin konuşma becerileri ve memnuniyetleri üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermiştir.

Öğrencilerin İngilizce dinleme becerilerini geliştirmede de oyunlaştırma, etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Oyunlaştırma yoluyla öğrenciler, dinleme etkinliklerine daha fazla dikkat ederler ve motivasyonları artar. Oyunlar ve verilen görevler, öğrencilerin gerçek sesler ve diyaloglarla etkileşim kurmalarına olanak tanır. Günümüzde öğrencilerin oldukça ilgi duyduğu dijital oyunların dinleme becerisini geliştirmede etkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar literatürde bulunmaktadır. Örneğin, Moniza Ray ve Ajit (2024) tarafından yapılan bir araştırmada, dijital bir oyun kullanılarak İngilizce öğrenenlerin dinleme becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, İngilizce öğrenenlerin dinleme becerilerinin video oyunu oynayarak geliştirilebileceğini ortaya koymuştur.

Oyunlaştırma uygulamalarının dilin bütün becerilerini geliştirmede etkili bir yöntem olduğu görülmektedir. Özellikle, konuşma ve dinleme becerileri üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmıştır. Bu yöntemin yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde daha sık kullanılması desteklenmektedir. Ancak, öğretmenler pozitif sonuçlar elde etmek için oyun seçiminde titiz davranmalıdır. Önce oyunun amacına ve hedeflere karar vermeli ve buna uygun oyunlar seçmelidir. Faydalı görülebilen bir oyun, dil öğretiminde çok az amaca hizmet edebilir veya hiç etkili olmayabilir.

Bir oyunun dil öğretimindeki rolünü anlamak ve doğru oyunu seçmek öğretmenler için kritik bir görevdir. Yabancı dil öğretmenleri, oyunları seçerken öğrencilerin ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına uygun seçimler yapmalı ve bunları öğretim süreçlerine etkili bir şekilde entegre etmelidirler. Günümüzde teknolojiye meraklı öğrencilerin özelliklerini dikkate alarak öğretmenlerin dijital oyunlardan da derslerinde yararlanmaları önemlidir. Bu uygulamalar öğrencilerin etkileşimli bir öğrenme ortamında etkili deneyimler yaşamalarını sağlayacaktır. Ancak, seçilen oyunların, öğrencilerin dil becerileri için uygun olması ve belirlenen hedeflere hizmet edecek şekilde seçilmesi önemlidir (Gözüküçük, 2024).

Sonuç olarak, oyunlaştırma uygulamalarının İngilizce öğretiminde etkili bir yöntem olduğu, akademik başarıyı artırdığı ve öğrencilerin motivasyonunu olumlu etkilediği yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur. Özellikle, öğrenciler için etkileşimde bulunabilecekleri ve eğlenerek öğrenebilecekleri bir ortam sağlaması bakımından önemlidir. Ancak, oyun seçiminde

dikkatli olmak gerekir. Öğrencilerin özellikleri, rekabet ve uygulama süresi gibi unsurların göz önünde bulundurulması önemlidir. Aksi halde oyunlar amacın dışına çıkıp öğrencilerde olumsuz etkilere yol açabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Abud Rolim, P. P. & Teixeira, Z. D. (2025). Gamification And Its Contribution To The English Language Teaching And Learning Process. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS) Volume 30, Issue 1, Series 4 (January, 2025) 10-21 e-ISSN: 2279-0837, p-ISSN: 2279-0845.*
- [2] Ağaoğlu, A. and Şad, S.N. (2020). Investigation of the relationship between digital game addiction and English listening skills among university students. *International Journal of Academic Research in Education*, 6(1), 1-15. DOI: 10.17985/ijare.795676
- [3] Ağaoğlu, A. ve Şad, S. N. (2020). "Uzaktan eğitimde oyunlaştırma uygulamalarının etkisi: İngilizce derslerinde üniversite öğrencileri üzerine bir çalışma." *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 45 (205), 89-105.
- [4] Bialystok, E. (2009). Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12(1), 3-11. DO- 10.1017/S1366728908003477
- [5] Bilgin, C. (2015). The relationships between computer game addiction level of junior high school students and their communication skills. Unpublished Master's Thesis, *Pamukkale University Educational Sciences Institute, Denizli.*
- [6] Crystal, D. (2003). English as a Global Language. *Cambridge University Press.*
- [7] Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. *Springer.*
- [8] Deneme, S. & Sormaz, S. (2022). Çocuklara İngilizce dilbilgisi öğretiminde oyunların rolü: Deneyisel Bir Çalışma. *Turkish Studies- Language*, 17(3), 845-856. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.55774>
- [9] Duğan, Ö. (2022). Dijital Çağda Öğrenme Aracı Olarak Oyunlaştırmanın Sağlık Okuryazarlığı Üzerindeki Rolü. *TRT Akademi*, ISSN 2149-9446 | Volume 07 | Issue 14 | January 2022 | *Social Media.*
- [10] Gardner, R. C. (1985). Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. *Edward Arnold.*
- [11] Gözükcü, Y. (2024). Oyun Tabanlı Öğrenme Yönteminin İngilizce Konuşma Kaygısı Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi*, 6(3), 385-398.
- [12] Graddol, D. (2006). English Next. *British Council.*
- [13] Hyland, K. (2016). Academic Publishing: Issues and Challenges in the Construction of Knowledge. *Oxford University Press.*

- [14] Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon.
- [15] Littlewood, W. (1996). Autonomy: An autonomy and motivation perspective. *System*, 24(4), 427-435.
- [16] Moniza Ray P., M., & Ajit, I. (2024). Digital Game-Based Language Learning: The Impact of Story-Driven Game Life Is Strange 1 on Language Learners' Listening Skills. *Journal of Language Teaching and Research*, 15 (2) 448–457. <https://doi.org/10.17507/jltr.1502.13>
- [17] Özdurak, Singin, R., H., Kılıç, Ö. & Düz, S. (2019). Fiziksel Aktivite Destekli Oyunlaştırmanın Yabancı Dil Kelime Öğrenimine Etkisi. *Journal of History School*, 43, 1535-1545.
- [18] Prensky, M. (2007). *Dijital Game-based Learning*. St. Paul, MN: Paragon House.
- [19] Rusmiyanto, R., Huriati, N., Fitriani, N., Tyas, N. K., Rofi'i, A., & Sari, M. N. (2023). The Role of Artificial Intelligence (AI) In Developing English Language Learner's Communication Skills. *Journal on Education*, 6(1), 750-757.
- [20] Şahin, M. and Samur, Y. (2017). Instructional method of digital age: gamification. *Journal of Ege Education Technologies*, 1(1), 1-27.
- [21] Yang, L., Karanyathikul, A., & Kotchasit, S. (2024). Effect of Gamification Combined with Mobile Learning on Chinese Language Speaking Skills of Second-Year Foreign Students at Guangdong University of Foreign Studies. *International Journal of Sociologies and Anthropologies Science Reviews*, 4(6), 563–578. <https://doi.org/10.60027/ijssar.2024.5054>
- [22] Yarbaşı, D. ve Ata, S. (2023). "Türkiye'de İngilizce öğretiminde oyunlaştırma yöntemleri: Sistematik bir derleme." *Journal of Educational Technology & Society*, 26(1), 45-58.
- [23] Wulantari, N. P., Rachman, A., Sari, M. N., Uktolseja, L. J. & Rofi'i, A. (2023). The Role Of Gamification In English Language Teaching: A Literature Review. *Journal on Education Volume 06, No. 01, September-Desember 2023, pp. 2847-2856 E-ISSN: 2654-5497, P-ISSN: 2655-1365*

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN DENETİM SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: BİR DOKÜMAN ANALİZİ

Doç. Dr. Hüsnü ERGÜN

Pamukkale Üniversitesi, husnue@pau.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-5501-8019>

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de öğretmen denetim süreçlerini, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) "Öğretmenlerin Sınıf İçi Etkinlikleri ve Öğretim Faaliyetlerinin İzlenmesi, Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesine İlişkin Yönergenin Uygulama Kılavuzu" temel alınarak nitel doküman analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, öğretmen denetiminin yasal çerçevesi, yöntemleri, etik boyutları ve mesleki gelişimle ilişkisi "Öğretmen İzleme ve Değerlendirme Sürecinin Genel Çerçevesi, Öğretmenlik Yeterlikleri, İzleme Süreci ve Araçları (gözlem formları, çoklu veri toplama yöntemleri), Değerlendirme ve Geri Bildirim (gelişim odaklı geri dönütler, eylem planları), Etik İlkeler ve Mahremiyet (gizlilik, tarafsızlık), Sürekli Mesleki Gelişim (kariyer basamakları, destekleyici rehberlik)" olmak üzere altı tema üzerinden analiz edilmiştir. Sonuçlar, denetim süreçlerinin hesap verebilirlik ve gelişim odaklılık arasında dengelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gözlem ve çoklu veri toplama araçları, şeffaflığı artırmakla birlikte, öğretmenlerin pasif katılımı endişe kaynağı olabilmektedir. Kariyer basamaklarıyla ilişkilendirme motivasyonu artırsa da, kriterlerin netleştirilmesi ve politika değişikliklerinin istikrarlı olması önemlidir. Etik ilkelerin uygulanması, sürece olan güveni güçlendirmektedir. Gelecek çalışmalar için dijital araç entegrasyonu ve nicel yöntemlerle öğretmen-öğrenci etkileşiminin araştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Denetimi, Mesleki Gelişim, Doküman Analizi, Eğitim Politikaları, Etik İlkeler.

1. GİRİŞ

Eğitim sistemleri, bireylerin ve toplumların gelişiminde kritik bir rol oynarken, bu sistemlerin etkililiğini artırma amacıyla çeşitli izleme ve denetim mekanizmaları geliştirilmiştir. Denetim, yalnızca uygulamaların mevcut standartlara uygunluğunu değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda öğretim kalitesinin artırılmasına da katkı sağlayan bir geri bildirim süreci olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2000; Demirkasımoğlu, 2011). Bu bağlamda öğretmenlerin sınıf içi etkinliklerinin ve öğretim faaliyetlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, eğitimde süreklilik arz eden bir gereklilik haline gelmiştir.

Modern denetim yaklaşımları, öğretmenlerin mesleki gelişimini destekleyici bir araç olarak konumlandırılmakta; denetimin öğretmen, öğrenci ve denetleyici arasında iş birliğine dayalı olarak yürütülmesi önerilmektedir (Memduhoğlu & Zengin, 2012). Bu yaklaşımda temel amaç, öğretmenin güçlü ve gelişime açık yönlerini tespit ederek, daha etkili öğrenme ortamlarının oluşturulmasını sağlamaktır. Öte yandan, denetim süreçlerinin niteliği ve öğretmen üzerindeki etkileri, uygulamaların nasıl düzenlendiği ve uygulayıcıların bu süreci nasıl yürüttüğüyle doğrudan ilişkilidir (Glickman, Gordon & Ross-Gordon, 2013; Ergün vd., 2023).

Son yıllarda Türkiye'de öğretmen denetimine yönelik yasal ve yapısal düzenlemeler dikkat çekmektedir. Bu düzenlemelerden biri de öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarının daha sistematik bir biçimde izlenmesini amaçlayan ve öğretim faaliyetlerinin değerlendirilmesine rehberlik eden kılavuzlardır. Söz konusu uygulama kılavuzları, öğretmen denetiminin kapsamını, yöntemlerini ve sorumluluklarını yeniden tanımlamakta; bu yönüyle öğretmenlerin algılarını, tutumlarını ve performanslarını da etkilemektedir. Bu çalışmada, "Öğretmenlerin Sınıf

İçerik Etkinlikleri ve Öğretim Faaliyetlerinin İzlenmesi, Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesine İlişkin Yönergenin Uygulama Kılavuzu" temel alınarak, öğretmen denetimine dair öngörülen yaklaşımlar analiz edilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) resmî internet sitesi üzerinden erişilen ve Teftiş Kurulu Başkanlığınca hazırlanan "Öğretmenlerin Sınıf İçerik Etkinlikleri ve Öğretim Faaliyetlerinin İzlenmesi, Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesine İlişkin Yönergenin Uygulama Kılavuzu" incelenmiştir (MEB, 2025). Bu kılavuz bu araştırmanın veri kaynağını oluşturmuştur.

Bu araştırmada "Öğretmenlerin Sınıf İçerik Etkinlikleri ve Öğretim Faaliyetlerinin İzlenmesi, Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesine İlişkin Yönergenin Uygulama Kılavuzu" temel alınarak, öğretmen denetimine dair öngörülen yaklaşımların analiz edilmesi amaçlanmaktadır

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında kullanılan veriler, MEB'in kamuya açık dijital arşivlerinden elde edilen resmi raporlara dayanmaktadır. Araştırmacıların veriler üzerinde herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Doküman analizinde, öncelikle ulaşılan belgelerin özgünlüğü ve geçerliliği değerlendirilmiş, ardından içeriklerine ilişkin sistematik bir inceleme gerçekleştirilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2011).

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada kullanılan belgelerin resmî kaynaklardan temin edilmesi, çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini desteklemektedir. Belgelerin içeriğinde herhangi bir araştırmacı müdahalesi olmaması ve verilerin kamuya açık platformlarda yayımlanması, araştırmanın şeffaflığını ve denetlenebilirliğini artırmaktadır. Ayrıca, araştırmanın geçerlik düzeyini artırmak amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur.

2.4. Veri Analizi

Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz, mevcut verilerin belirli temalar çerçevesinde özetlenmesi, anlamlandırılması ve yorumlanmasını amaçlayan bir analiz tekniğidir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu doğrultuda, MEB tarafından yayımlanan raporlar temalar altında sınıflandırılarak sistematik biçimde analiz edilmiş, elde edilen bulgular yorumlanmış ve sonuçlara ulaşılmıştır. Temalar, belge içeriğindeki tekrarlayan kavramlar dikkate alınarak oluşturulmuş ve araştırmacı ve bir uzman tarafından bağımsız kodlamalar yapılarak tutarlılık sağlanmıştır.

2.5. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmada kullanılan tüm veriler kamuya açık kaynaklardan elde edildiğinden, etik kurul izni gereksinimi doğmamıştır. Çalışmada kişisel verilerin toplanması ya da insan katılımcılarla yürütülen herhangi bir uygulama yer almamaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tema 1: Öğretmen İzleme ve Değerlendirme Sürecinin Genel Çerçevesi

Bu tema, öğretmen izleme ve değerlendirme sürecinin amaçlarını, yasal dayanaklarını ve temel ilkelerini kapsamaktadır. Sürecin temel amacı, öğretmenlik mesleğinin niteliğini artırmak ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimini desteklemektir. Uygulamalar, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yürürlükteki yönetmelik ve mevzuatına dayanmaktadır. İzleme ve değerlendirme faaliyetleri, nesnellik, açıklık, geliştiricilik ve süreklilik gibi temel ilkelere bağlı olarak yürütülmektedir. Bu çerçevede süreç, hem hesap verebilirlik hem de gelişim odaklılık ilkeleriyle uyum içerisindedir.

Alt Temalar:

- **Amaç ve Kapsam:** Öğretmenlik mesleğinin niteliğini artırmak, öğretmen gelişimini desteklemek.
- **Dayanaklar ve Yasal Temel:** Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönetmelik ve mevzuatına dayalı açıklamalar.
- **İzleme ve Değerlendirme Sürecinin Temel İlkeleri:** Nesnellik, açıklık, geliştiricilik, süreklilik.

Tema 2: Öğretmenlik Yeterlikleri Çerçevesi

Bu tema, öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin kapsamını ve izleme sürecinde dikkate alınan temel beceri alanlarını içermektedir. İçerik bilgisi ve öğretim stratejileri, öğretmenin sahip olması gereken temel mesleki yeterlikleri ifade ederken; öğrenme-öğretme sürecini planlama ve uygulama yeterlikleri, etkili sınıf yönetimi ve öğretim stratejilerinin kullanımına odaklanmaktadır. Etkili sınıf yönetimi, iletişim becerileri, öğrenci merkezli yaklaşımlar ve iletişim becerileri üzerinden değerlendirilirken; değerlendirme ve geri bildirim teması ise öğrencilerin öğrenme süreçlerine ilişkin gelişimsel dönütlerin niteliğiyle ilişkilidir.

Alt Temalar:

- **İçerik bilgisi ve öğretim stratejileri:** Öğretmenin mesleki yeterlikleri, içerik bilgisi.
- **Öğrenme-Öğretme Sürecini Planlama ve Uygulama:** Etkili sınıf yönetimi, öğretim yöntemleri.
- **Etkili sınıf yönetimi, iletişim becerileri:** Öğrenci merkezli yaklaşım, iletişim becerileri.
- **Değerlendirme ve Geri Bildirim:** Öğrencilerin değerlendirilmesi, gelişimsel geri bildirim verme.

Tema 3: İzleme Süreci ve Araçları

İzleme süreci, yapılandırılmış gözlem uygulamaları ile öğretmenin sınıf içi performansının değerlendirilmesini içermektedir. Gözlem, öğretim etkinliklerinin doğal bağlamında gerçekleştirilmekte; bu bağlamda yapılandırılmış gözlem formları ve objektif kriterler kullanılmaktadır. Süreçte veri toplama yöntemleri olarak belge incelemesi, bireysel görüşmeler ve anket uygulamaları gibi çoklu araçlardan yararlanılmakta; böylece değerlendirme sonuçlarının güvenilirliği ve geçerliliği artırılmaktadır.

Alt Temalar:

- **Gözlem Süreci:** Derse girme, izleme kriterlerinin uygulanması.
- **Gözlem Formları ve Kriterler:** Formların yapılandırılması, objektif değerlendirme ölçütleri.
- **Veri Toplama Yöntemleri:** Belge incelemesi, görüşmeler, anketler.

Tema 4: Değerlendirme Süreci ve Geri Bildirim

Bu tema, öğretmen performansının değerlendirilmesi süreci ile bu değerlendirmeye dayalı olarak sunulan geri bildirimlerin niteliğini kapsamaktadır. Öğretmenlere yönelik verilen performans geri bildirimleri, gelişim odaklı ve yapılandırıcı özellik taşımaktadır. Ayrıca, öğretmenin bireysel ihtiyaçlarına göre eylem planlarının hazırlanması ve bu planlar doğrultusunda gelişim sürecinin izlenmesi, sürekli iyileşme anlayışının bir parçası olarak değerlendirilir.

Alt Temalar:

- **Performans Geri Bildirimi:** Öğretmenlere yönelik gelişimsel dönütler.
- **Eylem Planı Oluşturma:** Öğretmenin gelişim alanları doğrultusunda kişisel plan yapılması.
- **İzleme Sonrası Süreç:** Gelişimin takibi, tekrar değerlendirme.

Tema 5: Etik İlkeler ve Mahremiyet

İzleme ve değerlendirme sürecinin etik temelleri bu tema altında ele alınmaktadır. Öğretmenlere ilişkin bilgilerin gizliliği esastır ve güvenlik ilkesi doğrultusunda korunmaktadır.

Değerlendirme sürecinde tarafsızlık ilkesi gözetilerek, değerlendirici ile öğretmen arasındaki ilişkilerde profesyonellik ve karşılıklı saygı esas alınmaktadır. Bu durum, değerlendirme sürecine olan güveni artırmakta ve katılımcıların gönüllülüğünü teşvik etmektedir.

Alt Temalar:

- **Gizlilik ve Güven:** Öğretmen bilgileriyle ilgili gizliliğin korunması.
- **Tarafsızlık ve Saygı:** Değerlendirici-öğretmen ilişkilerinde profesyonellik

Tema 6: Sürekli Mesleki Gelişim

Bu tema, izleme ve değerlendirme süreçlerinin öğretmenlerin mesleki gelişimlerine nasıl katkı sunduğunu irdelemektedir. Sürekli mesleki gelişim, öğrenen topluluk anlayışı çerçevesinde desteklenmekte; öğretmenlere rehberlik eden yapılandırıcı ve cesaretlendirici yaklaşımlar benimsenmektedir. Ayrıca, öğretmen değerlendirme sonuçları, kariyer basamakları sistemi ile ilişkilendirilerek uzman öğretmenlik ve başöğretmenlik gibi mesleki ilerleme yollarına katkı sağlayacak biçimde yapılandırılmaktadır.

Alt Temalar:

- **Profesyonel Gelişim Kültürü:** Öğrenen topluluk yaklaşımı.
- **Destekleyici Rehberlik:** Gelişim için yapılandırıcı ve cesaretlendirici destekler.
- **Kariyer Basamakları ile İlişkilendirme:** Uzman öğretmenlik ve başöğretmenlik kriterleriyle bağ.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, Türkiye’de öğretmen denetimine ilişkin yasal ve yapısal düzenlemelerin etkisini, öğretmenlerin mesleki gelişimini destekleyici bir araç olarak denetim süreçlerini ve bu süreçlerin etik ilkelerini doküman analizi yöntemiyle incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, öğretmen denetiminin yalnızca hesap verebilirlik odaklı değil, aynı zamanda gelişimsel geri bildirimlerle desteklenen bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, uluslararası literatürdeki modern denetim yaklaşımlarıyla örtüşmektedir (Glickman et al., 2013; Memduhoğlu & Zengin, 2012). Özellikle öğretmenlerin sınıf içi performansının gözlem, belge incelemesi ve çoklu veri toplama araçlarıyla değerlendirilmesi, denetimin nesnellik ve şeffaflık ilkelerini güçlendirmektedir. Ancak, denetim süreçlerinin öğretmenler üzerinde yarattığı endişe (Ergün, 2020a) ve etik kaygılar, uygulamaların daha katılımcı ve iş birliğine dayalı olması gerektiğini işaret etmektedir.

Gözlem süreçlerinde kullanılan yapılandırılmış formlar ve çoklu veri toplama yöntemleri (belge incelemesi, anketler), denetimin şeffaflığını artırmaktadır. Ancak, bu araçların uygulanmasında öğretmenlerin katılımının pasif kalması, sürecin "hesap verebilirlik" odaklı algılanmasına yol açabilmektedir (Ergün, 2020a). Özellikle "geliştirici geri bildirim" mekanizmalarının etkinliği, öğretmenlerin bu sürece aktif katılımıyla doğrudan ilişkilidir.

Denetim süreçlerinin kariyer basamaklarıyla (uzman öğretmenlik, başöğretmenlik) ilişkilendirilmesi, öğretmenlerin motivasyonunu artıran bir faktördür. Ancak, bu sistemin adil ve şeffaf bir şekilde işlemesi için performans değerlendirme kriterlerinin netleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye’deki denetim politikalarının sık değişmesi, öğretmenlerin kariyer planlamasını olumsuz etkileyebilir.

Çalışmada öne çıkan bir diğer bulgu, denetim süreçlerinin öğretmenlerin gizlilik ve güven ihtiyaçlarına duyarlı olması gerekliliğidir. Bu durum, etik ilkelerin uygulanmasının denetim sürecine olan güveni artırdığını gösteren, uluslararası çalışmalarla tutarlıdır (Nwaokugha & Danladi, 2016). Ancak, Türkiye’deki yönetmelik değişikliklerinin sıklığı (Ergün, 2020b), öğretmenlerin sürece adaptasyonunda zorluklara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, denetim kılavuzlarının istikrarlı bir şekilde uygulanması ve öğretmenlerin sürece aktif katılımının sağlanması kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, öğretmen denetiminin etkililiği, gelişim odaklı yaklaşımların benimsenmesiyle mümkündür. Gelecek araştırmalar, denetim süreçlerinin öğretmen motivasyonu ve öğrenci başarısı üzerindeki etkilerini nicel yöntemlerle inceleyebilir. Ayrıca, dijital araçların denetim süreçlerine entegrasyonu gibi güncel konular, Türkiye'deki araştırmacılar için önemli bir potansiyel alan oluşturmaktadır. Öğretmen denetim süreçlerinde yapay zeka tabanlı gözlem araçlarının kullanımı veya dijital portfolyo değerlendirmeleri gibi yenilikçi yaklaşımların etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Aydın, M., Çağdaş eğitim denetimi, Hatipoğlu, 2000.
- [1] Demirkasımoğlu, N., "Türk eğitim sisteminde bir alt sistem olan denetim sisteminin seçilmiş bazı ülkelerin denetim sistemleri ile karşılaştırılması", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(23), 23-48, 2011. <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.262>
- [2] Ergün, H., The effect of school transparency on attitude towards supervision, International Journal of Contemporary Educational Research, 7(1), 114–126, 2020a. <https://doi.org/10.33200/ijcer.652497>
- [3] Ergün, H., "Yönetmeliklerde müfettişler", Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (50), 141-157, 2020.
- [4] Çelik, K., Tanrıöğen, A. ve Nayır, F., Supervisión de la docencia en Turquía, Supervisión 21, 70(70), 2023. <https://doi.org/10.52149/Sp21/70.7>
- [5] Glickman, C. D., Gordon, S. P. ve Ross-Gordon, J. M., The basic guide to supervision and instructional leadership, Pearson Education, 2013.
- [6] Memduhoğlu, H. B. ve Zengin, M., "Implementability of instructional supervision as a contemporary educational supervision model in Turkish education system", Journal of Theoretical Educational Science, 5(1), 131-142, 2012.
- [7] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Öğretmenlerin sınıf içi etkinlikleri ve öğretim faaliyetlerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesine ilişkin yönergenin uygulama kılavuzu, Milli Eğitim Bakanlığı, 2025. <https://tkb.meb.gov.tr/www/degerlendirme-klavuzlari/icerik/334> (Erişim tarihi: 31.03.2025).
- [8] Nwaokugha, D. O. ve Danladi, S. A., "Language and communication: Effective tools for educational supervision and inspection in Nigeria", Mediterranean Journal of Social Sciences, 7(3), 420-428, 2016. <https://doi.org/10.5901/mjss.2016.v7n3p420>
- [9] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, 2011.
- [10] Prudence, M.R., *Pottery Analysis*, The University of Chicago Press/Chicago and London, 1987.

TÜRKİYE'DE EĞİTİM DENETİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ: OKUL YÖNETİCİLERİ VE REHBER ÖĞRETMENLER İÇİN 2025 DEĞERLENDİRME KILAVUZU ANALİZİ

Doç. Dr. Hüsnü ERGÜN

Pamukkale Üniversitesi, husnue@pau.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-5501-8019>

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'deki eğitim denetim sisteminin okul yöneticileri ve rehber öğretmenler bağlamındaki yetersizliklerini incelemekte ve 2025 yılında yayımlanan "Eğitim Kurumu Yöneticilerini ve Rehber Öğretmenleri Değerlendirme Kılavuzu"nın bu sorunlara çözüm potansiyelini analiz etmektedir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman analizi ile gerçekleştirilen çalışmada, MEB tarafından hazırlanan kılavuz, üç ana tema altında değerlendirilmiştir. Bu temalar;

- 1) Okul Yöneticilerinin Değerlendirilmesi: Yönetimsel yeterlikler, öğretim süreçlerine katkı ve okul güvenliği gibi alt temalarla çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi sunulmuştur.
- 2) Rehber Öğretmenlerin Değerlendirilmesi: Hizmet kalitesi, öğrenci gelişimi odaklılık ve mesleki etik gibi kriterlerle rehberlik hizmetlerinin niteliğinin artırılması hedeflenmiştir.
- 3) Değerlendirme Sürecinin Yapısı: Standartlaştırılmış araçlar, uluslararası karşılaştırmalar ve veri güvenliği vurgulanmıştır.

Kılavuz, merkeziyetçi ve standart bir denetim modeli önererek tutarlılık sağlama amacı taşımakla birlikte, uygulamada okul bazlı ihtiyaçların göz ardı edilmesi, kaynak yetersizliği ve yorumlama tutarsızlıkları gibi riskler barındırmaktadır. Çalışma, sistemin etkinliği için okul yöneticilerinin kapasite gelişimi, esnek denetim modelleri, müfettişlerin yeniden entegrasyonu ve kaynak yönetiminin iyileştirilmesi gibi öneriler sunmaktadır. Sonuç olarak, kılavuzun eğitimde kalite güvencesi için önemli bir adım olduğu ancak uygulama süreçlerinin dikkatli şekilde planlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Denetimi, Okul Yöneticileri, Rehber Öğretmenler, MEB Politikaları.

1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin etkinliği, yalnızca öğretim programlarının niteliğine değil, bu programları uygulayan aktörlerin yeterliliklerinin süreklilik içinde değerlendirilmesine de bağlıdır. Bu bağlamda, denetim, eğitim örgütlerinde kaliteyi güvence altına almak, gelişim süreçlerini izlemek ve eğitimde hesap verebilirliği sağlamak için vazgeçilmez bir yönetim aracıdır (Memduhoğlu vd., 2007). Başka bir ifade ile denetim, bir örgütün faaliyetlerinin, önceden belirlenmiş hedefler ile bu hedeflere ulaşmak için konulan ilke ve kurallara ne ölçüde uyum gösterdiğini değerlendiren sistematik bir inceleme sürecidir (Aydın, 2000). Eğitim denetimi, öğretmenlerden okul yöneticilerine, rehber öğretmenlerden destek personeline kadar geniş bir yelpazeyi kapsamakta; özellikle öğretimsel liderlik ve psikolojik danışmanlık gibi alanlarda görev yapanların denetimi yapıstırıcı metaforuyla daha fazla anlam kazanabilmektedir (Glickman, Gordon & Ross-Gordon, 2013).

Bu çerçevede, okul müdürleri ve rehber öğretmenler, hem eğitsel karar alma süreçlerinde hem de doğrudan öğrenciyle ilgili hizmetlerin yürütülmesinde merkezi aktörlerdir. Okul müdürleri, öğretimsel liderlik ve yönetsel organizasyon sorumlulukları ile eğitimin bütününe etkilerken; rehber öğretmenler bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimini destekleyen hizmetlerin yürütülmesinden sorumludur. Bu iki meslek grubu, eğitim sisteminde farklı düzeylerde karar alıcı, uygulayıcı ve rehberlik sağlayıcı rollere sahiptir.

Ancak Türkiye'deki mevcut denetim yapısı, bu iki aktörün mesleki yeterliliklerini geliştirmeyi önceleyen sistematik bir çerçeveden yoksundur. Özellikle 2014 sonrası yapılan yasal düzenlemelerle birlikte müfettiş sayısının azalması ve öğretimsel denetim sorumluluğunun okul

yöneticilerine bırakılması, denetim uygulamalarını hem içerik hem kapsam açısından zayıflatmıştır (Ergün & Çelik, 2018; MEB, 2022). Okul yöneticilerinin öğretimsel denetime dair standart bir rehber veya yasal çerçeveye sahip olmamaları, denetimin içerik ve biçim, bakımından tutarsız ve kişisel yorumlara açık biçimde yürütülmesine neden olmuştur (Bilgin Dikmen & Göksoy, 2021).

Türkiye’de eğitim kurumlarında okul müdürleri ile rehber öğretmenlerin denetimi; yetersiz standartlar, uzmanlık temelli eksiklikler ve süreç odaklı değil, biçimsel değerlendirmelere dayalı uygulamalar nedeniyle işlevsellikten uzaklaşmakta; bu durum, eğitimde kalite güvence sisteminin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. 2025 yılında çıkarılan “eğitim kurumu yöneticilerini ve rehber öğretmenleri değerlendirilme Kılavuzu” bu sorunlara çare olması beklenmektedir. Bu çalışmada, " eğitim kurumu yöneticilerini ve rehber öğretmenleri değerlendirilme Kılavuzu " temel alınarak, eğitim kurumu yöneticilerini ve rehber öğretmen denetimine dair öngörülen yaklaşımlar analiz edilmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) resmî internet sitesi üzerinden erişilen ve Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan “Eğitim Kurumu Yöneticilerini ve Rehber Öğretmenleri Değerlendirme Kılavuzu” incelenmiştir (MEB, 2025). Bu belge, araştırmanın veri kaynağını oluşturmuştur. Araştırmanın amacı, bu kılavuzda yer alan eğitim kurumu yöneticileri ve rehber öğretmenler için öngörülen denetim yaklaşımlarının analiz edilmesidir.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler, MEB’in kamuya açık dijital arşivlerinden elde edilen resmî raporlara dayanmaktadır. Verilere herhangi bir araştırmacı müdahalesi yapılmamıştır. Doküman analizine başlamadan önce, ulaşılan belgelerin özgünlüğü ve geçerliliği dikkatlice değerlendirilmiş, ardından içerikleri sistematik bir şekilde incelenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2011).

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada kullanılan belgelerin resmî kaynaklardan temin edilmesi, çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini güçlendirmektedir. Belgelerde herhangi bir araştırmacı müdahalesi olmaması ve verilerin kamuya açık platformlarda yayımlanması, araştırmanın şeffaflık ve denetlenebilirliğini artırmaktadır. Ayrıca, araştırmanın geçerlik düzeyini daha da artırmak amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur.

2.4. Veri Analizi

Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz, mevcut verilerin belirli temalar etrafında özetlenmesi, anlamlandırılması ve yorumlanması sürecini içeren bir analiz tekniğidir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu bağlamda, MEB tarafından yayımlanan raporlar temalar altında sınıflandırılarak sistematik bir şekilde analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

2.5. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmada kullanılan tüm veriler kamuya açık kaynaklardan elde edildiğinden, etik kurul izni gereksinimi doğmamıştır. Çalışmada kişisel verilerin toplanması ya da insan katılımcılarla yürütülen herhangi bir uygulama yer almamaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tema 1: Okul Yöneticilerinin Değerlendirilmesi

Alt Tema 1.1: Yönetimsel Yeterlikler

Okul vizyonunun oluşturulması, kaynak yönetimi, paydaşlarla etkili iletişim ve stratejik planlama gibi yönetimsel işlevler.

Alt Tema 1.2: Öğretim Süreçlerine Katkı

Öğretmenlerin performanslarının izlenmesi, öğretim programlarının uygulanması, sosyal etkinliklerin planlanması.

Alt Tema 1.3: Okul Güvenliği ve Kapsayıcılık

Fiziksel güvenlik, mahremiyetin korunması, kriz yönetimi ve özel eğitim gereksinimi olan bireylerin desteklenmesi.

Okul yöneticilerinin değerlendirilmesi, eğitim-öğretim, yönetsel süreçler, kaynak kullanımı ve paydaşlarla işbirliğini kapsayan çok boyutlu göstergelere dayanmaktadır. Geliştirilen formlarda 25 ayrı performans kriteri bulunmaktadır.

Tema 2: Rehber Öğretmenlerin Değerlendirilmesi**Alt Tema 2.1: Hizmet Kalitesi ve Etkililik**

Danışmanlık, dosya gizliliği, veri temelli analiz, rehberlik planlaması.

Alt Tema 2.2: Öğrenci Gelişimi Odaklılık

Akademik, kariyer ve sosyal-duygusal gelişimi destekleyici rehberlik uygulamaları.

Alt Tema 2.3: Mesleki Gelişim ve Etik Yaklaşım

Mesleki gelişim sürecinin izlenmesi, uzman yönlendirmesi, meslektaşlarla işbirliği.

Rehber öğretmen değerlendirmeleri, rehberlik hizmetlerinin yalnızca uygulanabilirliğini değil, bu hizmetlerin bireysel öğrenci gelişimine katkısını ve toplumsal faydasını da ölçmeyi hedeflemektedir. Özellikle veriye dayalı analizler ve iyileştirici hizmetlerin planlanması vurgulanmaktadır.

Tema 3: Değerlendirme Sürecinin Yapısı ve Uygulanışı**Alt Tema 3.1: Değerlendirme Araçları ve Standartları**

Göstergelere dayalı değerlendirme formları ve üçlü performans düzeyi (yeterli, kabul edilebilir, geliştirilmesi gerek).

Alt Tema 3.2: Değerlendirme Sonuçlarının Kullanımı

Başarı belgesi önerileri, hizmet içi eğitim planlamaları, bireysel gelişim önerileri.

Alt Tema 3.3: Uluslararası Yaklaşımlar ile Karşılaştırma

İngiltere, İspanya ve ABD gibi ülkelerdeki değerlendirme sistemleriyle yapısal kıyaslamalar.

Değerlendirme süreci; yalnızca bir ölçme faaliyeti değil, aynı zamanda gelişimsel geri bildirim, hizmet içi eğitim ve ödüllendirme süreçlerini içeren bütüncül bir yapı olarak kurgulanmıştır. Bu yönüyle değerlendirme, hem yönlendirici hem de dönüştürücü bir işlev üstlenmektedir. MEBBİS sistemi üzerinden yetkilendirilmiş kullanıcılarla sınırlandırılmış olup, bu durum veri güvenliği ve mahremiyet ilkelerine dayanmaktadır. Uluslararası uygulamalarla yapılan karşılaştırmalarda, Türkiye'deki sistemin merkeziyetçi ve standartlaştırılmış olduğu; İspanya örneğinde proje temelli değerlendirme, ABD örneğinde eyalet bazlı esneklik gibi farklı modellerin benimsendiği görülmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında değerlendirildiğinde, "Eğitim Kurumu Yöneticilerini ve Rehber Öğretmenleri Değerlendirme Kılavuzu"nun, Türkiye'de eğitimde kaliteyi artırmaya yönelik önemli bir araç olarak geliştirildiği söylenebilir. Belge, eğitim liderliği ve rehberlik hizmetlerinin standartlaştırılmasını ve mesleki gelişimi desteklemeyi amaçlamaktadır.

Ancak sistemin etkinliği, yalnızca yapılandırılmış göstergelerin varlığıyla değil, bu göstergelerin uygulayıcılar tarafından nasıl yorumlandığı, hangi veri kaynaklarına dayandırıldığı ve bu verilere dayalı ne tür iyileştirmeler yapıldığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan, değerlendirme sisteminin sadece yönetsel işlevlerle sınırlı kalmaması; gelişimsel, dönüşümsel ve öğrenen organizasyon yaklaşımıyla desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca, rehber öğretmen değerlendirmelerinde öngörülen ayrıntılı yapı, öğrencilerin bütüncül gelişimini önceleyen bir anlayışı yansıtmakla birlikte, bu uygulamaların sahada etkili şekilde

uygulanabilmesi için rehber öğretmenlere yeterli zaman, kaynak ve kurumsal destek sağlanması elzemdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye’de eğitim denetim sisteminin dönüşümü, özellikle 2014 sonrası müfettiş sayısının azalması ve denetim sorumluluğunun okul yöneticilerine devredilmesiyle birlikte, standart eksikliği ve uygulamadaki tutarsızlıklar gibi önemli sorunları beraberinde getirmiştir (Ergün & Çelik, 2018; MEB, 2022). Bu çalışmada incelenen "Eğitim Kurumu Yöneticilerini ve Rehber Öğretmenleri Değerlendirme Kılavuzu" (MEB, 2025), söz konusu sorunları gidermek amacıyla standartlaşmış bir çerçeve sunarak hem yönetici hem de rehber öğretmen denetimini çok boyutlu göstergelerle yapılandırmayı hedeflemektedir. Ancak, kılavuzun etkinliği, yalnızca teorik bir çerçeve sunmasıyla değil, uygulayıcıların bu göstergeleri nasıl yorumladığı, veri kaynaklarının niteliği ve iyileştirme süreçlerinin nasıl işlediğiyle doğrudan ilişkilidir.

Kılavuzda belirtilen yönetsel yeterlikler (vizyon oluşturma, kaynak yönetimi, stratejik planlama) ve öğretim süreçlerine katkı (performans izleme, sosyal etkinlikler) gibi kriterler, ideal bir denetim modelini yansıtmakla birlikte, müfettişlerin yoğun iş yükü dikkate alındığında, bu kriterlerin sahada nasıl karşılık bulacağı belirsizdir. Denetimin kaygıya neden olabileceği göz önüne alındığında, bu durumun uygulamadaki etkisi sorgulanmalıdır (Gölcük & Atik, 2022).

Rehber öğretmenlerin değerlendirilmesine ilişkin bulgular ise, bu meslek grubunun öğrencilerin bütüncül gelişimindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Kılavuzda öne çıkan "veriye dayalı analiz" ve "etik yaklaşım" gibi kriterler, rehberlik hizmetlerinin kalitesini artırmaya yönelik olumlu adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak, rehber öğretmenlerin sahada karşılaştığı kaynak yetersizliği, zaman kısıtı ve kurumsal destek eksikliği gibi sorunlar (Sarışık vd., 2021; Uygur, 2020), bu kriterlerin uygulanabilirliğini riske atmaktadır.

Değerlendirme sürecinin yapısına dair tema ise, Türkiye’nin merkeziyetçi denetim modelinin uluslararası örneklerden (İspanya’daki proje temelli yaklaşım, ABD’deki eyalet esnekliği) farklılaştığını göstermektedir. Kılavuzun merkezi standartlar üzerine inşa edilmesi, ülke genelinde tutarlılık sağlama açısından avantajlı görünse de, okul bazlı ihtiyaçların göz ardı edilmesi riskini taşımaktadır.

Sonuç olarak, 2025 Kılavuzu, Türkiye’deki eğitim denetim sistemine standart getirme ve kalite güvencesini sağlama hedefiyle önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu hedefin gerçekleşebilmesi için aşağıdaki önerilerin dikkate alınması gerekmektedir:

1.Okul Müdürlerinin Kapasite Gelişimi: Denetim sürecinin nesnellik ve uzmanlık gerektiren yapısı düşünüldüğünde, okul müdürlerine yönelik sürekli eğitim programları ve mentorluk sistemleri hayata geçirilmelidir.

2.Kaynak ve Zaman Yönetimi: Rehber öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin denetim görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmeleri için insan kaynağı, bütçe ve zaman planlaması iyileştirilmelidir.

3.Esnek ve Katılımcı Denetim Modelleri: Merkezi standartlar korunarak, okul bazlı ihtiyaçlara cevap verebilecek esnek değerlendirme araçları geliştirilmeli; öğretmen, öğrenci ve veli geri bildirimleri sürece dahil edilmelidir.

4.Müfettişlerin Yeniden Entegrasyonu: Denetim sisteminin nicel ve nitel kapasitesini artırmak amacıyla müfettiş sayısı yeniden gözden geçirilmeli, öğretimsel denetimde uzmanlaşmış müfettişlerin rolü tanımlanmalıdır.

Bu öneriler ışığında, eğitim denetiminin yalnızca bir kontrol mekanizması değil, aynı zamanda öğrenen bir organizasyonun parçası olarak ele alınması, Türkiye’nin eğitimde kalite hedeflerine ulaşmasında kilit rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Aydın, M., Çağdaş eğitim denetimi, Hatipoğlu, 2000.
- [2] Bilgin Dikmen, M. ve Göksoy, S., "Ortaokul müdürlerinin yürüttükleri ders denetimi uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri", EKEV Akademi Dergisi, (86), 351-384, 2021. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71569/1151692>
- [3] Ergün, H. ve Çelik, K., "Maarif müfettişlerinin füzyon ve fisyon sürecinde yaşadıklarına ilişkin nitel bir araştırma", Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education, 6(3), 410-426, 2018. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c3s19m>
- [4] Glickman, C. D., Gordon, S. P. ve Ross-Gordon, J. M., The basic guide to supervision and instructional leadership, Pearson Education, 2013.
- [5] Gölcük, H. ve Atik, S., "Examining the relationship between classroom supervision competencies of school principals and anxiety levels of teachers towards classroom supervision", Inonu University Journal of the Faculty of Education, 23(3), 1841-1869, 2022. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1191954>
- [6] Memduhoğlu, H. B. ve Zengin, M., "Implementability of instructional supervision as a contemporary educational supervision model in Turkish education system", Journal of Theoretical Educational Science, 5(1), 131-142, 2012.
- [7] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı, 2022. <https://tkb.meb.gov.tr/www/degerlendirme-klavuzlari/icerik/334> (Erişim tarihi: 03.01.2025).
- [8] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Eğitim Kurumu Yöneticilerini Ve Rehber Öğretmenleri Değerlendirme Kılavuzu, Milli Eğitim Bakanlığı, 2025. <https://tkb.meb.gov.tr/www/degerlendirme-klavuzlari/icerik/334> (Erişim tarihi: 07.04.2025).
- [9] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, 2011.

EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN GÖREVDEN AYRILMA NEDENLERİ

MUSTAFA ÖZKAN

Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, mustafa.ozkan8@ogr.dpu.edu.tr –

<https://orcid.org/0000-0002-1535-0631>

Doç. Dr. TİJEN TULUBAŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, tijen.tulubas@dpu.edu.tr-

<https://orcid.org/0000-0001-9406-8361>

ÖZET

Eğitim hizmetinin üretildiği ve sunulduğu okulların yönetilmesinde tüm kademe eğitim yöneticilerinin rolü önemlidir. Okulda sunulan eğitim öğretim hizmetinin amaçlarına ulaşabilmesi için takip edilen planlama, kontrol ve denetleme süreçlerinin sorumluluğu eğitim yöneticisinin üzerindedir. Ancak, bu sorumlulukları yerine getirirken yöneticiler birçok sorunla karşılaşmaktadır. Eğitim yöneticileri bu sorunların bazılarıyla kolaylıkla başa çıkabilirken bazı sorunlar daha derin etkiler bırakmakta okul yöneticilerinin iş tatminini olumsuz etkileyerek onları işten ayrılmaya kadar götürebilmektedir. Araştırmalar göstermektedir ki okul yöneticilerinin işten ayrılma niyeti ve davranışı örgüt verimi ve etkililiğini azaltabilen önemli bir değişkendir.

Bu bağlamda mevcut çalışma okul yöneticilerinin yöneticilik görevinden ayrılarak öğretmenliğe geri dönmelerine sebep olan faktörleri belirlemeyi ve bu süreçteki deneyimlerine dair saptamalarda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik durum çalışmasından yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, okul yöneticisi olarak görev yapmaktayken bu görevinden istifa ederek öğretmenlik görevine dönmüş Kütahya ilinde görevli 23 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiş ve veriler içerik analizi ile değerlendirilerek bulgular ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda, okul yöneticilerinin istifa nedenleri ile ilgili dört tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar; mesleki nedenler, üst yönetimle sorunlar, çevresel nedenler ve bireysel nedenlerdir. Yöneticilikten ayrılma nedenlerinde ilk sırada mesleki nedenler gelmektedir. En fazla bildirilen nedenler ise iş yükünün fazla olması, yetersiz çalışma koşulları, sorumluluk ve riskin fazla olması ile aileye vakit ayıramama olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yöneticisi, İşten Ayrılma, Öğretmenlik.

1. GİRİŞ

Okulun amaçları, eğitim ve öğretim kaynakları, müfredat, finansal yapı, insan kaynakları ve değişim yönetimi gibi pek çok konunun verimli ve etkili yönetiminde okul yöneticilerinin etkisi çok önemlidir (Oyman ve Turan, 2014). Bir okulda hedeflenen amaçlara ulaşabilmesi için okuldaki tüm süreçlerin planlama, kontrol ve denetleme sorumluluğunu

üstlenen kişi okul yöneticisidir. Her okul yöneticisinin amacı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim politikası ve amaçları doğrultusunda okulun işlemlerini ve gelişmesini sağlamak, onu etkili bir biçimde işler durumda tutmaktır. Bunun için de her okul yöneticisinin belli yeterliliklere sahip olması gerekir (Bursalıoğlu, 2022).

Bir okulun yönetim alt sistemleri ne kadar etkin çalışır ise, okulun etkinlik düzeyi o kadar yükselebilmektedir. Bu durum okul örgütlenmesinin en iyi şekilde yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Örgütlenme süreci süreklilik arz etmektedir. Çünkü örgütün işleyebilmesi için girdilerin sürekliliğinin sağlanması ve bunların amaçları gerçekleştirebilecek şekilde bütünleştirilmesi gerekmektedir. (Başaran, 1994)

Milli Eğitim Bakanlığında eğitim yöneticiliği görevini yapabilmek için eğitim yöneticiliğine ilişkin bir eğitim almış olma şartı söz konusu değilken belli sürelerde öğretmen olarak görev yapıyor olmak ile geçerli sınav puanına sahip olmak gerekmektedir (MEB,2021). Eğitim yöneticilerinin mesleki gelişimleri daha çok görevlendirilme yapıldıktan sonra hizmet içi eğitimler yoluyla yapılmaktadır. Bu durum eğitim yöneticisinin birçok yeterliliğe tecrübe yoluyla sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sınav puanı, mülakat ve değerlendirme formu üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda ataması yapılan yöneticilerin bu görevlerinden kendi istekleri ile ayrılmaları eğitim yönetimi açısından önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Örgütlerde işten ayrılma durumları örgütlerin verimliliğini olumsuz etkileyen unsurlardır. Özellikle örgüt uygulamalarının kaynaklık ettiği işten ayrılmalar örgütün faaliyetlerini olumsuz etkiler. İşten ayrılmalara neden olan faktörleri belirlemek ve gerekli çalışmalar yapmak önemli bir konudur (Torun,2016).

Bu çalışma ile okul müdürü ve müdür yardımcılığı görevini yaparken kendi istekleri ile bu görevden ayrılan kişilerin yöneticilik görevlerinden ayrılma sebepleri araştırılmıştır. Araştırma sonunda yöneticileri bu görevden ayrılmaya yönelten sebepler belirlenerek okul yöneticilerinin iş tatminini olumsuz etkileyen ve onları işten ayrılmaya kadar götüren problemlerin değerlendirilmesine katkı sunulacağı düşünülmüştür. Eğitim yöneticiliğinde belli bir birikime ulaşmış kişileri işten ayrılmaya yönelten nedenlerin tespit edilmesi sorunların çözümü ve nitelikli yöneticilerin işe devamını sağlamak açısından önemli bir aşama olacaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İşten Ayrılma

Bireyler örgütlerin entelektüel birikiminin temel taşıyıcısı kabul edilmektedir. Örgüt kültürünün oluşması ve geliştirilmesinin bireyler vasıtasıyla gerçekleşmesi çalışanların örgütte kalmalarını önemli kılan sebeplerden biri olarak kabul edilebilir. Etkili örgütlerin en önemli bileşenlerinden biri olan deneyimli çalışanların örgütte kalmaları veya ayrılmalarını belirleyen dinamiklerin ortaya konulması, yöneticilerin verimli kadrolama yapmalarını kolaylaştırabilecektir. Bu nedenle çalışanların işten ayrılma eğilimi veya işe bağlılık oluşturan etmenler üzerinde durulmalıdır (Keskin, 2014).

İşten ayrılma eylemi, işten ayrılma niyeti ile farklılık gösterir. İşten ayrılma eylemi çalışanın örgüte yönelik göstermiş olduğu yıkıcı ve aktif bir eylemdir (Rusbelt vd.,1988). Örgütün, çalışanın kendi isteği nedeniyle kaybetmesidir. Örgüt, çalışanın ayrılmasını istemediği halde bu durum gerçekleşmektedir.

İşten ayrılma konusunda geliştirilmiş çok sayıda model bulunmaktadır (Demirkıran ve Erdem, 2014). Bu modeller içinde 3 model ön plana çıkmaktadır. Bunlar Mobley ve arkadaşlarının geliştirdiği model, Hulin ve arkadaşlarının geliştirdiği model ve Price'in geliştirdiği modeldir.

Mobley'e (1979) göre, çalışanın tatmin düzeyi yüksek olduğunda çalışan işten ayrılmayı düşünmez. Tatmin düzeyi düşük olduğunda ise işten ayrılma eğilimindedir. Ancak işten ayrılma eylemi hemen gerçekleştirilmez, bu düşünceyi bir niyet olarak birçok etkeni dikkate alarak değerlendirir. İşten ayrıldığı zaman nasıl bir durumla karşı karşıya kalacağını düşünür.

Hulin ve arkadaşlarının (1985)' öne sürdüğü modele göre kişinin iş rolü girdilerine (becerileri, işi için harcadığı zaman, çabası, almış olduğu eğitim) verdiği değerler, işsizliğin düşük olduğu zamanlarda artacaktır. Dolayısıyla çalışanın iş rolü çıktılarında eşit oranda bir artış olmadığı sürece tatmini azalacaktır.

Price (2001), işten ayrılma modelinde personel devrini iç ve dış faktörler olmak üzere iki grupta ele almıştır. İç faktörler arasında iş tatmini, örgütsel bağlılık, iş arama davranışı ve örgütte kalma niyeti yer almaktadır. Dış faktörler ise çevresel, bireysel ve yapısal değişkenler şeklinde üç başlık altında toplanmıştır. Çevresel değişkenler, fırsatlar ve aile/akraba sorumluluklarını içermektedir. Fırsatlar, çevredeki alternatif iş olanaklarının varlığını ifade eder ve bu fırsatların artması personel devrini artırabilir. Bunun nedeni, artan iş fırsatlarının çalışanların farkındalığını da yükseltmesi ve iş tatminini azaltıcı bir etki oluşturmaktır. Dolayısıyla, fırsatlar hem doğrudan hem de dolaylı yoldan işten ayrılmaya yol açabilir. Çevresel değişkenlerin bir diğer unsuru ise çalışanların ailevi sorumluluklarıdır (Price, 2001)

2.2. Eğitim Yöneticilerinin İşten Ayrılması

Milli Eğitim Bakanlığı'nda eğitim yöneticiliği ikinci görev olarak değerlendirilmektedir (MEB,2014). Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan yönetici seçme sınavı neticesinde oluşan puan, mülakat ve bazı kriterlere göre yapılan ek değerlendirme puanına göre okul yöneticisi görevlendirilmesi yapılmaktadır. Öğretmenler, kendi istekleri doğrultusunda tercihleri alınıp oluşan puan sonucunda görevlendirmeleri dört yıllığına yapılır. Bu dört yıllık sürenin sonunda tercihlerine göre değerlendirme yapılarak tekrar dört yıllık görevlendirme gerçekleştirilmektedir (MEB). Görevlendirmesi yapılan yöneticiler, bu süreler tamamlanmadan eğitim yöneticiliği görevini çeşitli nedenlerle bırakarak öğretmenliğe geri dönebilmektedirler.

Okul yöneticiliğinden istifa nedeni olarak Kruger (2005), dört değişken kümesi üzerinde durmaktadır: organizasyonun özellikleri, çalışma ortamının özellikleri, seçim prosedürünün özellikleri ve müdürün kişisel özellikleri.

Organizasyonun özellikleri ile ilişkili olarak profesyonel bir yönetim anlayışının benimsenmemesi, iş tanımlarının tam olarak yapılmaması ve uygulama ile farklılıkları,

personel yönetim anlayışının gelişmemesi önemli nedenler olarak tespit edilmiştir. Çalışma ortamının özellikleri, okulun kültür ve iklimi ile ilişkili durumları ifade etmektedir. Çalışma ekibi arasındaki ilişkilerin zayıflığı, çalışma arkadaşlarının uygun donanıma sahip olmaması çalışma ortamından kaynaklı istifa sebepleri olarak değerlendirilmektedir. Yine okulun donanım eksikliği ve maddi imkansızlıkları da bir diğer sebep olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetici seçiminde uygulanan kriterlerin geçerliliğinin düşük olması yönetici yeterliliği olmayan kişilerin seçilmesine sebep olmaktadır. Yöneticilik sürecinde kendilerini nasıl bir sorumluluğun beklediği konusunda adaylara yeterli bilgilendirme yapılmadığından yeterlilik sahibi olmayan kişiler, bir süre sonra bu görevde başarısız olunca ayrılmak zorunda kalıyorlar. Yöneticinin kişisel özelliklerinden kaynaklı istifa sebepleri ise; liderlik tarzı, yöneticilik deneyimi, öğretmenlik görevlerinin de devam etmesi (Kruger, 2005).

Öğretmenlerin okul yöneticiliği görevlerinden ayrılma sebepleri duygusal durumları merkeze alarak değerlendirildiğinde başarısızlık ve yetersizlik hissi, zihinsel yorgunluk, duyarsızlaşma, tedirginlik, ikilem, stres, kendini değersiz hissetme, kaygı ve incinme gibi faktörlerin etkili olduğu belirlenmiştir (Kazak, 2021).

Yöneticiliği tercih etme ve ayrılma nedenleri arasındaki ilişki incelendiğinde çalışma, maddi kazanç motivasyonu ile yöneticiliğe başlayan öğretmenlerin, yöneticilikten ayrılma sebebi maaş yetersizliği olmaktadır. Güvenlik ihtiyaçlarının bir parçası olan maaş faktörü, özgerçekleştirme, itibar ve aidiyet gibi motivasyonlarla yöneticiliği tercih eden öğretmenlerin de yöneticilikten ayrılma sebebi olmaktadır (Shen, 1999).

3. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik durum çalışması kullanılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu, okul yöneticisi olarak görev yapmaktayken bu görevinden istifa ederek öğretmenlik görevine dönmüş Kütahya ilinde görevli 23 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik bilgileri Çizelge 1’de gösterilmektedir.

Çizelge 1. İstifa Ederek Öğretmenliğe Geri Dönen Yöneticilere İlişkin Demografik Bilgiler

Rumuz	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Yöneticilik Süresi	Yaş	Branş	Yöneticilik Türü
Ö1	Kadın	9	3	35	İngilizce	Müdür Yardımcısı
Ö2	Erkek	12	1	44	Tarih	Müdür Yardımcısı
Ö3	Erkek	19	4	43	Türkçe	Müdür Yardımcısı
Ö4	Erkek	16	1	38	Matematik	Müdür Yardımcısı
Ö5	Erkek	18	6	43	Sınıf Öğretmeni	Müdür

Ö6	Erkek	17	11	39	Sınıf Öğretmeni	Müdür
Ö7	Erkek	24	6	51	Elektrik	Müdür Yardımcısı
Ö8	Erkek	17	3	42	Sınıf Öğretmeni	Müdür Yardımcısı
Ö9	Erkek	25	5	47	Beden Eğitimi	Müdür
Ö10	Erkek	26	5	51	Sınıf Öğretmeni	Müdür
Ö11	Erkek	24	6	48	Elektrik	Müdür Yardımcısı
Ö12	Erkek	35	24	53	Elektrik	Müdür
Ö13	Erkek	24	10	46	Fizik	Müdür
Ö14	Erkek	33	2	53	Sınıf Öğretmeni	Müdür
Ö15	Erkek	22	4	46	Coğrafya	Müdür Yardımcısı
Ö16	Erkek	22	14	44	Sınıf Öğretmeni	Müdür
Ö17	Erkek	28	13	55	Din Kültürü	Müdür
Ö18	Erkek	17	7	39	Sınıf Öğretmeni	Müdür
Ö19	Kadın	24	8	49	Türkçe	Müdür Yardımcısı
Ö20	Erkek	26	11	47	Sosyal Bilgiler	Müdür
Ö21	Erkek	27	8	48	Beden Eğitimi	Müdür
Ö22	Erkek	16	6	37	Sınıf Öğretmeni	Müdür Yardımcısı
Ö23	Erkek	16	6	38	Sınıf Öğretmeni	Müdür Yardımcısı

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiş ve veriler içerik analizi ile değerlendirilerek bulgular ortaya konulmuştur.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin analiziyle ulaşılan bulgular bu bölümde sunulacaktır. Okul yöneticisi olarak görev yaparken bu görevden ayrılma nedenlerine ilişkin veriler analiz edilmiştir. Öğretmenlerin verdiği cevapların içerik analizi sonucu elde edilen kategoriler ve bu kategorilere ilişkin kodlar Çizelge 2’de detaylı olarak sunulmuştur.

Cizelge 2. Okul Yöneticilerinin Yöneticiliği Bırakma Nedenlerine İlişkin Sonuçlar

KATEGORİLER	KATILIMCI	KATILIMCI	f
Mesleki Nedenler	Yetersiz/zorlu çalışma koşulları (kısıtlı imkânlar)	Ö5,Ö16,Ö21,Ö23	4
	Aşırı iş yükü / yorucu iş temposu	Ö2,Ö3,Ö13,Ö14,Ö17,Ö18,Ö20	7
	Sorumluluk ve riskin fazla olması	Ö5,Ö11,Ö15,Ö21,Ö22	5
	Kısıtlı kariyer olanakları /memuriyet	Ö12,Ö14	2
	Öğrenciden / sınıftan uzaklaşma	Ö3,Ö9,Ö12,Ö13,Ö17,Ö18	6
Üst Yönetimle Sorunlar	Yıldırma (mobbing)	Ö7,Ö19,Ö22	3
	Fazla müdahale / baskı	Ö2,Ö4,Ö7,Ö16,Ö18,Ö19	6
	Yetersiz destek / kısıtlı işbirliği	Ö1,Ö6,Ö7,Ö10,Ö12,Ö14,Ö18,Ö21,Ö22	9
Çevresel Nedenler	Yasal çevre / bakanlık politikaları	Ö2,Ö9,Ö16,Ö23	4
	Mevzuatlar	Ö4,Ö12,Ö22	3
	Veli baskısı	Ö5,Ö18	2
	Sendika baskısı	Ö20,Ö21	2
Bireysel Nedenler	Aileye vakit ayıramama	Ö1,Ö2,Ö5,Ö8,Ö13,Ö14,Ö17	7
	Yorgunluk (fizyolojik, psikolojik)	Ö4,Ö11,Ö12,Ö20	4
	Yöneticiliğe gelme / yöneticiliği tercih etme nedenleri (zorunlu atama, tayin vb gibi)	Ö2,Ö17	2

Okul yöneticilerinin istifa nedenleri ile ilgili dört tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar; mesleki nedenler, üst yönetimle sorunlar, çevresel nedenler ve bireysel nedenlerdir.

Mesleki nedenler kategorisinde yöneticiliğin yapısal alanı ile doğrudan ilişki olan nedenler toplanmıştır. Bu nedenler daha çok yönetim görevinden kaynaklıdır. Çalışma şartlarına ve ortamına ilişkin nedenleri ifade etmektedir.

Üst yönetimle sorunlar kategorisinde yöneticilerin üst yöneticileri ile yaşadıkları sorunların neden olduğu istifa sebeplerine ilişkin kodlar toplanmıştır.

Çevresel nedenler kategorisi ise yönetim görevini etkileyen paydaş ve yasal/politik kaynakları ifade etmektedir.

Bireysel nedenler kategorisinde katılımcıların kendilerinden kaynaklanan nedenler toplanmıştır. Karşılaştıkları sorunların ana merkezinde kişisel sorunlar yer almaktadır.

4.1.Mesleki Nedenler

Çizelge 2’de yer alan okul yöneticilerinin yöneticiliği bırakma nedenlerine ilişkin öğretmen görüşlerine göre yöneticiliği bırakma nedenleri mesleki nedenler kategorisinde “yetersiz/zorlu çalışma koşulları (kısıtlı imkânlar), aşırı iş yükü / yorucu iş temposu, sorumluluk ve riskin fazla olması, kısıtlı kariyer olanakları /memuriyet, öğrenciden / sınıftan uzaklaşma” yer almıştır. Mesleki nedenler kategorisinde ise en çok aşırı iş yükü / yorucu iş temposu (f=7) yer almıştır. Aşırı iş yükü ve yorucu iş temposunun yöneticilerin motivasyonunu olumsuz etkilediği ve kariyer tercihlerinde önemli bir etken olduğu belirtilmiştir. Aşırı iş yükü ve yorucu iş temposuna ilişkin katılımcı yanıtlarından bazıları aşağıda sunulmuştur;

Zaman yoğunluğunu bu şekilde tahmin etmemiştim. Mesainiz dediğim gibi beş ama beşte hiç bittiğini hatırlamıyorum. Gece dahi bir öğrencinin problemi oluyor, Kaymakam sizi arayabiliyor. Tamam arasın çözmek zorundayız ama öğretmen gibi olmuyor yani idarecilik. O anlamda zaman yoğunluğu çok fazlaymış. (Ö2)

Memurların yapabileceği, yetkinlik gerektirmeyen, büro personelin yapabileceği işlerle bütün günümün geçtiğini gördüm. Yani bazı işler gün içerisinde de yetişmiyor, akşama falan sarkıyordu”(Ö3)

Her gün yeni bir iş çıkıyor, sürekli bir proje ortaya konuluyor, bu projelerle ilgili sürekli istatistik isteniyor, veri isteniyor, hem öğrenci işlerini takip etmek zorundasınız, hem bunları takip etmek zorundasınız. (Ö18)

Mesleki nedenler kategorisi içinde çok tekrar eden bir diğer neden de öğrenciden / sınıftan uzaklaşma olmuştur. Büro işlerinin yoğunlaşması yöneticilere, öğrenciden ve sınıf ortamından uzak kaldıklarını düşündürmektedir. Öğrenciden / sınıftan uzaklaşma ile ilgili bir katılımcı (Ö8) şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur :“o dönemde baktım, ben burada yöneticilik yapma isteğimle geliyorum, yoklama giriyorum, istatistik hazırlıyorum, 8-5 çalışıyordum ama keyif almıyorum artık. Bilgisayar başından kalkmadan sürekli bir odanın içinde veri hazırlama, yoklama girme memuru gibi bir duruma geldim, gerek yoktu, sınıfta daha mutlu olabileceğimi düşündüm.” Masa başındaki evrak işlerinin yöneticileri sınıf ortamından uzak tutması mesleki tatmini azaltmıştır. Diğer bir katılımcı (Ö12) ise yöneticiliğin öğrencilerle diyalogu zayıflattığını ifade ederek şöyle demiştir: “Çocuklarla sınıfta daha içli dışlı oluyorsun. Seni daha iyi örnek alıyor. Ağzınla kuş tutsan o tabeladaki müdür yazısını görünce duvarı örüyor. Sen istediğin kadar tost ısmarla, çay ısmarla o samimiyet olmuyor.”

Mesleki nedenler kategorisinde yer alan diğer bir neden ise yöneticilikte sorumluluk ve riskin fazla olmasıdır. Görüşme yapılan katılımcıların yöneticiliğin sorumluluk alanını öğretmenlik sorumlulukları ile kıyasladığı görülmektedir. Bu konuda katılımcılardan biri (Ö5) şu şekilde açıklamada bulunmuştur: “Benim öğretmenken dersim bitince kafamda hiçbir soru işareti kalmadan ve hiçbir sorumluluğum olmadan çıkıp evime gidebiliyorum. Ama okul müdürü sürecinde öyle değildi. Yaz tatilinde bile yani memleketimde bile aman telefon çalmasın. Yani bu beni aramasın tarzında oluyor genellikle”. Risk faktörünün yüksek olduğu durumların yöneticileri nasıl tedirgin ettiğine örnek olarak bir katılımcıya ait (Ö11) ifadeler ise şöyledir: “İş kazası. Yani bunlar baş edilmesi zor meseleler. Ben hepsinin hakkından gelirim diyemiyorsunuz. Seni aşan, yöneticiliğinden boyun aşan böyle olaylar çok çıkabiliyor. İnsan çaresiz kaldığı, kendini çaresiz hissettiği zamanlar oluyor.”

Yetersiz/zorlu çalışma koşulları (kısıtlı imkânlar), yöneticileri istifaya götüren mesleki nedenler kategorisinde yer alan nedenlerden bir diğeridir. Yöneticilerin çalışma koşullarının performanslarını önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Maddi imkanlardan yoksun olmanın yöneticileri nasıl etkilediğine ilişkin bir katılımcı (Ö21) şu beyanlarda bulunmuştur: “Okulda kantin yok. Para yok. Milli Eğitim Müdürlüğü sana ne verirse ondan ilerlemeye çalışıyorsun. Okulun belli giderleri var, faaliyet için maddi giderler var. Her defasında Milli Eğitim Müdürlüğünden de istediğiniz zaman dilenci pozisyonuna düştük yani”. Okullardaki personel eksikliği konusunda ise diğer bir katılımcı (Ö16) şu ifadeleri kullanmıştır: “Son derste öğrencileri gönderip öğretmenle, tuvaletleri temizleyip eve gittiğimi bilirim. Ondan sonra da, ne işte müdür, ben ne iş yapıyorum. Ama bir süre sonra tabii bunlar birikiyor, birikiyor, birikiyor. Ondan sonra ya hizmetse, insan her alanda kendi sorumluluk bölgesinde elinden geleni yaptığı zaman zaten o görevi yapmış noktasına geliyor.

Mesleki nedenler kategorisinde son olarak değerlendireceğimiz diğer bir neden ise kısıtlı kariyer olanaklarıdır. Milli Eğitim Bakanlığının eğitim yöneticiliğini bir kadro olarak değerlendirmemesi yöneticileri istifaya götüren sebepler arasında yer almaktadır. Bu konuda örnek olarak katılımcıların aşağıdaki ifadeleri gösterilebilir:

Kadro olsun, işte idareci kadrolarında genel idare hizmetlerinde bir şey de yani. Her dört yılda bir ya uzamazsa? Ya uzamazsa? Kendini rahat hissedemiyorsun ki hocam. Hep bir tarafında öğretmenliğe dönme ihtimali olacak. Diri tutman lazım kendini. (Ö12)

Bir de yani varabileceğiniz nokta nedir yani? Hani idarecilik yapıyorsunuz ama bunun sonucunda size diyelim ki belirli bir seneden sonra bir şey vaat ediyor mu? Bir üst düzeye geçiş var mı? Böyle bir şey yok. Yine kendi çabanızla bir yerlere gelebiliyorsunuz. İdarecilik yapmanın böyle bir avantajını da görmedim ben. (Ö14)

4.2. Üst Yönetimle Sorunlar

Çizelge 2’de yer alan okul yöneticilerinin yöneticiliği bırakma nedenlerine ilişkin bir diğer kategori ise üst yönetimle sorunlar kategorisidir. Bu kategoride “yıldıрма (mobbing), fazla müdahale/ baskı ve yetersiz destek / kısıtlı iş birliği” ile ilişkili nedenler yer almaktadır. Yöneticiliği bırakma nedenleri içerisinde araştırmamız içinde yer alan tüm kategoriler içinde en çok ifade edilen neden yetersiz destek/kısıtlı iş birliği (f=9) olmuştur. Bu kod çoğunlukla müdür yardımcıları tarafından ifade edilmiştir. Yetersiz destek/kısıtlı iş birliğine ilişkin katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur;

Ortaokul, okul kalabalık. Müdür okulda durmuyor. Sabah geliyor işte biraz görünüyor gidiyor. Öğleden sonra okul bitince geliyor. Yani orada zorlandım. (Ö1)

Yedi yüz tane öğrencinin olduğu bir okulda tek başıma müdür yardımcısı kaldım. Yanımda başka bilen, tecrübeli müdür yardımcı arkadaşı yoktu. Okul müdürü okulu yönetmekle alakalı hiçbir şeye elini uzatmıyordu. (Ö7)

Siz sürekli burada bir şeyler yapmaya çabalarken yukarıdan sürekli eleştiriler. Yani hep eleştirel bir yaklaşım gelmesin. Ondan sonra takdir yaklaşımları yani neredeyse yok dönecek kadar az.(Ö14)

Üst yönetimle ilgili sorunlar kategorisinde fazla müdahale / baskı katılımcılar tarafından çok ifade edilen nedenlerden biridir. Yönetim süreçlerine müdahale edilmesi yöneticilerin istifa nedenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Konuya örnek olarak bir katılımcı (Ö16) şu açıklamayı yapmıştır: *“Yani dış müdahaleler. Bunlar beni rahatsız eden şeyler. Yani eğer ben burada okul müdürüysem buranın işleyiş kararı dışarıdan olmamalı, tabi ki okul müdürlüğü tamamen bağımsız bir görev değil, yani bağlı bulunduğumuz Milli Eğitim Müdürlüğü var ama yani bu konularda işte bazen açıkçası esnendiğini düşünüyorum. Şimdi o olmaz dediğin zaman ister istemez bu bir yerlerde dillendiriliyor. Yöneticilerin çalıştıkları okulları doğrudan etkileyen kararlarda kendi fikirlerinin alınmaması, aksine hareket edilmesi yöneticileri istifaya götürmüştür. Bu yönde bir katılımcının (Ö4) ifadesi ise şöyledir: “Lise mesela ilkokula gelecekti. Lisenin ilkokula taşınması açıkçası mantıksız geldi bana. Koca okulda dört tane tuvalet var. Lise de geliyor senin binana. Ortaokula gelse tamam da. Lise öğrencisiyle ilkokul öğrencisinin aynı binada olmasını kabullenemedim. Biraz da tepki oldu benimki. Mesela bitki, botanik falan yetiştiriyorduk. Hepsi lise geldiği için bunlar iptal edildi. Yapılanların yıkıldığını görmeyeyim dedim. Verilen emeğin boşa gittiğini görmeyeyim dedim. Kütüphaneye dahi sınıf yapmaya çalışılıyordu. Orada artık üst üste binince istifayı yazdım.”*

Yöneticilikten ayrılan öğretmenlerin yıldırmaya (mobbing) maruz kalmaları bu kararı almalarında önemli bir neden olmaktadır. Mobbinge maruz kaldığını düşündüğü için istifa kararı alan katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

Yaptığım yazışmalarla ilgili okul müdürü dışarıdan velilerin yanında, öğretmenlerin yanında işte basit bir yazışmadaki isim fazla eklenmesinden dolayı ve okul aile birliğiyle ilgili bir yazı, resmi yazı sadece okul aile birliği başkanının yanında üyesinin ismini koymuş olmamdan dolayı yabancıların, velilerin yanında beni azarlamaya kalkışması. Yüksek sesle “ bu yazı bu şekilde mi yazılır? Bu kadının burada isminin ne işi var?” Şeklinde mobbing uygulamaya başlaması ben de fikrimi değiştirmeme sebep olmaya başladı. (Ö7)

Okul müdürümün bana baştan beri uygulamış olduğu mobbing, ciddi mobbing uyguladı. Yani sözel olarak uyguladı, davranışlar olarak uyguladı. Yani beni yok saydı burada. Ve bu ister istemez bu süreçte beni çok ciddi yıprattı. (Ö22)

Zaten gideceksin dedi. Sen gitmezsen başın yanacak dedi. Yani tehdit etti beni. (Ö14)

4.3.Çevresel Nedenler

Çevresel nedenler, okul yönetiminde paydaşlara ilişkin sorunların neden olduğu kodların oluşturduğu bir kategoridir. Bu kategoride yasal çevre / bakanlık politikaları, mevzuatlar, veli baskısı ve sendika baskısı önemli nedenler olarak ifade edilmiştir. Bu kategoride ifade edilen kodlar istifa nedeni olarak bulgularan kategorilere kıyasla az tekrarlanmaktadır. Yasal çevre / bakanlık politikaları ile ilgili olarak katılımcılardan biri (Ö23) durumu şöyle ifade etmiştir: *“Bir de çok sık müdür değişikliği, yine zorluklardan bahsediyorum. 6 yılda 4-5 tane müdür görmüşüm. Bir de okulumuz büyük bir okuldu. Bin öğrencili. Bu zorlukları çok yaşadık. Sürekli müdür değişimi çalışma motivasyonu çok olumsuz etkiledi.”* Bir diğer katılımcı (Ö16) ise şu beyanlarda bulunmuştur: *“açıkçası beni daha sonra bu yaptığım görevden daha çok soğutan, yani anlayışların, beklentilerin değişmesi, ne bileyim, bazı şeylerin böyle altı doldurulmadan okullardan, yani proje gibi mesela, etkinlikler gibi, faaliyetler gibi, böyle hedefi, gayesi olmayan veya öğrencinin içinde çok bulunmadığı, öğretmenlerin daha çok*

yaptığı şeyler zamanla beni açıkçası yormaya başladı.” Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bakanlık politikalarının yöneticileri olumsuz etkilemiş ve istifa kararlarında etkili olmuştur.

Yöneticilerin görevleri esnasında mevzuattan kaynaklı sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Mevzuatın, yöneticilerin çaba ve gayretleri karşısında aleyhe bir durum oluşturması yöneticilerin görevden ayrılmasında etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu duruma örnek olarak katılımcılardan biri (Ö4) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “*Taşıma aracı tırın arkasından gidiyor ama biz ceza gidiyoruz. Üstelik ortaokulun taşıması, ben ilkokulun müdürüyüm. Sizin ihmalinizin olmadığı bir alan. Ama mevzuat bu noktada sorumlu tutuyor. Bir suçlu arıyor mesela. Oradan bir uyarı cezası aldık. Uyarı cezası alınca canımda istemedi açıkçası. Çünkü bütün her şeyini veriyorsun okula. Ben mesela 60 kamyon toprak attım. Okulun bahçesi yaklaşık bir metre aşağıdaydı. Zaten bir şey oldu mu, kötü bir durum oldu mu hiç kimse onlara bakmaz, görmez onları. Günah keçisinin bulması lazım.*”

Çevresel nedenler kategorisinde yer alan diğer bir neden sendika baskısı olmuştur. Sendikaların okul yöneticisi atamalarına müdahil olduğunu “*Diğer sendikadan çok ciddi baskı gördüm. O dönemde mesela müdür, müdür yardımcılarını kendisi seçiyordu. Sendika mesela bana, “Şu şu kişileri seç, seçmezsen geçmez. Orada tek kalırsın. Ben buna rağmen, kendi yazdığım kişileri geçiren tek müdürüm. Yukarıdan hiç kimseye boyun eğemedim. E tabi bunların olduğu bir yerde de yoruluyorsunuz.*” Cümleleri ile ifade eden katılımcı (Ö20), bu durumun görevden ayrılma kararında etkili olduğunu söylemiştir. Bir diğer katılımcı (Ö21) ise farklı sendika üyesi olması nedeniyle karşılaştığı farklı sıkıntıların çözümünde yalnız kaldığını şu şekilde ifade etmiştir: “*Ben o günlerde farklı sendikadaydım. Hala sendikam yok da. Biraz kendimi yalnız hissettim. Öyle olunca bıraktım.*”

Çevresel nedenler kategorisinde yer alan veli baskısı ise iki katılımcı tarafından istifaya götürebilen nedenler arasında belirtilmiştir. Velilerin okul işleyişine müdahil olması yöneticilerin görevden ayrılmalarda önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir:

Her bir velinin hoşuna gitmeyen bir durum olduğuna gidip, Milli Eğitim'e sizi şikayet ediyor, bu şikayetten dolayı uyarılıyorsun. Bu ister istemez yöneticilikten soğutuyor. Okulda velilerin çok rahat bir şekilde gelip hesap soruyor oluşu, bununla ilgili bir şey yapamıyor olmanız, bu da soğutuyor. (Ö18)

Yaptığın veya yapacağın her türlü etkinlik, faaliyet vesaire durumlarda, herhangi bir örnek veriyorum, Veli'nin hoşuna gitmemiş. Veli gidip, seni şube müdürüne şikayet ediyor. Diyor ki, hocam böyle böyle ya işte, Kermes'te tavuk satıldı. Tavuk sakıncalı değil mi? Amirin seni arıyor. (Ö15)

Okul ortamında veli profili yoruyor. Yani öğrenci profili idareyi yormaz zaten. Yoran taraf veli. (Ö5)

4.4.Bireysel Nedenler

Okul yöneticilerinin görevden ayrılma nedenlerinde bireysel nedenler kategorisi yöneticilerin kişisel özellikleri ve algılarını ifade eden bir kategoridir. Bu kategoride, aileye vakit ayıramama (f=7), yorgunluk (fizyolojik, psikolojik) (f=4), tayin (f=2) gibi nedenler yer almıştır

Eğitim yöneticilerinin görevden ayrılma nedenlerine ilişkin araştırmanın bulguları içinde en çok tekrar eden nedenlerden bir tanesi de aile vakit ayıramama olmuştur. Buna ilişkin bazı katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

Eşim de artık hani yaz tatillerinde Kütahya'da kalmak istemiyordu. Bir de kızımın birinci sınıfa başlayışı oldu. Kızım birinci sınıfa başlayacağı zaman onu daha güzel bir devlet okulunda okutmak için onu okutacağım okula öğretmen olarak tayin istedim. (Ö5)

Ama işte çocuk olunca... ..o zaman çocuğa bakacak burada kimse yoktu. Çalışma saatleri malum. Doğumdan sonra bıraktım. Mecbur kaldım yani. (Ö1)

Günden güne kötüleşen bir Alzheimer hastası kayınvaliden var. Ev revir gibi. Bir de benim o dönemde anasınıfına gidecek bir kızım var. Onunla da ben ilgileneyeğim ama ben 7 buçukta çıkıyorum. Saat 5 buçukta falan geldiğim de yok benim. (Ö13)

Eğitim yöneticilerini görevi bırakmaya kadar götüren bir diğer sebep de hem fiziksel hem de kişide oluşan tükenmişlik hissini de kapsayan psikolojik yorgunluktur. İş yükü ile de ilişkili olarak kişide oluşturduğu yorgunluğu anlatan bir katılımcının (Ö20) ifadesi şu şekildedir: “sağlığında ufak tefek şeyler başladı. Çünkü hocam, saat bir de bitiyor. Hemen 10 dakika sonra bir o kadar daha öğrenci okula giriyor. Şimdi yemek ye, nasıl yiyeceksin hocam? Gideceksin, kapatacaksın odanı, gideceksin öğretmen evine. Ben biliyorum ki orada ben durmazsam o sorunlar bana tekrar gelecek, başımı ağrıtabilecek. Aç kalırım diyorum, akşam yerim. Ama yorgunluk oldu tabii bir süre sonra” Sorumluluk duygusunun yorgunluğa dönüştüğünü örnekleyen katılımcı (Ö11) şu beyanlarda bulunmuştur: “Biraz da mesuliyet duygunuz çok fazlaysa, insanı rahatsız ediyor, yetişemediğini hissediyor. Bunu hissedince daha çok çalışman gerekiyor o açığı kapatmak için. O da insanı yoruyor. Belli bir süreden sonra da yıldırıyor artık. Ben çok geceleri geldim. Lamba kapattım, cam kapattım.” Bir diğer katılımcı (Ö12) ise ifadesinde: “Namazı zamanında kılmak istiyorum. Hep böyle geç vakitte kılmak zorunda kalıyorum. Bazen namazda toplantıyı düşünüyorum bir şey düşünüyorum. Ne toplantısı ya, Sen en büyük makamın önündesin. Ama yapamıyorum yani. Ondan sonra herkes iyi davranın derken öğretmen arıyor “hocam ben azıcık gecikeceğim” ötekiler arıyor yine aynı. Derken üç tane öğretmen gecikeceğim diyor. Üçünün başına da ben mi bekleyeceğim? diyerek psikolojik yorgunluğun görevden ayrılmaya neden olduğunu belirtmiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada eğitim yöneticilerinin bu görevden ayrılma nedenleri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre görevden ayrılma nedenleri 4 tema altında toplanmıştır. Bu temalar; mesleki nedenler, üst yönetimle sorunlar, çevresel nedenler, bireysel nedenler olarak belirlenmiştir. Bu temalar içindeki Üst yönetimle sorunlar, Kruger (2005) ‘ın ortaya koyduğu nedenlerden farklı olarak bulunmuştur. Erginer ve Köse (2012) ‘nin istifa nedenleri arasında saydığı eğitim sisteminde üst sistemden kaynaklanan nedenleri araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Görevden ayrılma sebepleri içerisinde büyük çoğunluğun ifade ettiği bu sebep Türk Eğitim Sisteminde son dönem sorunları açısından önemli bir durum tespitidir.

Eğitim yöneticilerinin bu görevden ayrılma nedenlerine ilişkin belirlenen kategoriler içinde en çok ifade edilen nedenler mesleki nedenler kategorisinde yer almaktadır. Mesleki

nedenler kategorisinde ifade edilen görevden ayrılma nedenleri eğitim yöneticiliğinin genel yapısı ile ilgilidir. Yöneticiliğe alım sürecinde adayların yeterince bilgilendirilmemesi erken ayrılmaya sebep olmaktadır (Kruger, 2005). Bu durumun öğretmenlerin eğitim yöneticiliğini tercihte alana dair beklenti ve algıların farklı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Yöneticilik rolüne yüklenen anlam ile uygulamada karşılaştıkları durumlar kişileri istifaya yönlendirmektedir. Bu kategori içinde sınıftan ve öğrenciden uzaklaşma, iş yükü gibi kodların çok tekrar etmesi eğitim yöneticiliğine öğretmen merkezli bir bakış açısının etkili olduğunu göstermektedir. Bir bireyin öğretmenlik ve eğitim yöneticiliği rollerini bir arada oynaması bir süre bu iki farklı rolün çatışmasına sebep olmaktadır. Bu durum eğitim yöneticisini yıpratmaktadır (Bursalıoğlu, 2022).

Eğitim yöneticiliğinden istifa etme nedenleri arasında en çok ifade edilen kod yetersiz destek ve kısıtlı iş birliği kodu olmuştur. Çalışma ekibinin performansı çalışan üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Çalışma arkadaşlarının düşük performansı yöneticinin kendisini tükenmiş hissetmesine sebep olmaktadır (Friedman, 2002). Okul yönetimi arasında ekip ruhu oluşması yöneticilerin motivasyonunu artırmaktadır (Yalçın, 2016). Bireyin yoğun çabası karşısında üst yöneticisi ve yönetici ekibi tarafından desteklenmeyen yöneticiler yalnızlık hissine kapılmaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel tükenmişliğe değil, aynı zamanda örgütsel bağlılığın zayıflamasına da neden olduğu belirlenmiştir. Özellikle okul yönetimi gibi iş birliğinin kritik önem taşıdığı bir bağlamda, ekip içi dayanışma ve destek mekanizmalarının eksikliği, yöneticilerin uzun vadede kurumsal rollerinden ayrılmalarına sebep olmaktadır.

Yöneticilerin ailelerine yeterli vakit ayıramamaları, en sık dile getirilen gerekçeler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yapılan çeşitli çalışmalar, benzer bulgulara işaret etmektedir. Erginer ve Köse (2012), Kılınç ve Koşar (2017) ile Harmandaoğlu (2024) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda, gönüllü olarak öğretmenliğe geri dönmeyi tercih eden eğitim yöneticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda, yöneticilik görevlerinin bireylerin ailelerine yeterli zamanı ayırmalarını engellediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, yöneticilik rollerinin bireylerin öğretmenliğe dönüş kararlarında önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Eğitim yöneticiliğinden istifa etme nedenleri arasında sıkça dile getirilen diğer önemli bir faktör, iş yükünün fazlalığıdır. Bu durum, eğitim yöneticilerinin görevlerinden ayrılma kararlarında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Mevcut araştırmanın bulguları, bu noktada literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin, Demirbilek ve Bakioğlu (2019), Kazak (2021) ve Demirbaş (2023) tarafından yapılan çalışmalarda, yöneticilerin iş yükünün fazlalığı, görevlerini bırakmalarına neden olan önemli faktörlerden biri olarak ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu bulgu, Kruger (2005)'in araştırmasında vurgulanan temel temalardan biri olan seçim prosedürleri ile ilişkilendirilebilir. Yöneticilik sürecine ilişkin adayların yeterince bilgilendirilmemesi, görevde başarısızlık ve dolayısıyla erken ayrılma durumlarına yol açan önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, yöneticilik görevine yeterli hazırlık süreci geçirmeden atanan bireylerin, zamanla görevlerinin karmaşıklığı ve sorumluluklarının ağırlığı karşısında bu durumun performanslarına olumsuz yansıdığı görülmektedir.

Kazak (2021) tarafından görevden ayrılma sebepleri arasında belirtilen “başarısızlık” ve “kendini yetersiz hissetme” gibi nedenler, bu çalışmanın bulguları arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte, bireysel düzeyde etkili olan faktörler arasında, aile ile yeterli vakit geçirememesi, fizyolojik ve psikolojik yorgunluk ve tayin kodlarına ulaşılmıştır. Bu durum, bireysel gerekçelerin, görevden ayrılma kararlarında daha belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Shen (1999) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, eğitim yöneticilerinin görevlerinden ayrılma nedenleri arasında maaş yetersizliği önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, Demirbilek ve Bakioğlu (2019), Kazak (2021) ve Harmandaoğlu (2024) tarafından yürütülen benzer çalışmaların sonuçları ile örtüşmekte ve Shen’in araştırmasını destekler niteliktedir. Söz konusu araştırmalar, maddi getirinin eğitim yöneticilerinin mesleki bağlılık ve motivasyonları üzerindeki etkisine dikkat çekmekte ve maaş yetersizliğini, görevden ayrılma kararlarında önemli bir etken olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmada elde edilen bulgular, alandaki diğer araştırmalardan farklı bir sonuç ortaya koymaktadır. Maddi getirinin yetersizliği, bu çalışmada yöneticilikten istifa eden bireyler tarafından dile getirilen temel nedenler arasında yer almamaktadır.

Araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde eğitim yöneticilerinin karşılaştıkları sorunlar nedeniyle tatmin düzeylerinin düştüğü ve işten ayrılma eğiliminde oldukları bulgulanmıştır. Mobley ve arkadaşlarının (1979) işten ayrılma modeline göre yöneticilerin yöneticilikten ayrılma kararlarında öğretmenlik görevine dönme imkanının etkili olduğu düşünülmektedir. Price’ın (2001) işten ayrılma modeline göre de çevredeki alternatif iş olanakları işten ayrılmayı artırmaktadır.

Eğitim yöneticiliğinin etkililiğine katkı sunacak çalışmalar yapılabilmesi için eğitim yöneticiliğinden istifa eden yöneticilere ilişkin istatistik verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veriler Bakanlık tarafından paylaşılsa alan üzerinde yapılacak çalışmalara katkı sunacaktır.

Öğretmenlerin eğitim yöneticiliğini tercih nedenleri ile eğitim yöneticiliği görevinden istifa nedenleri arasındaki ilişki üzerinde çalışmaların yapılması konu üzerinde daha anlamlı verilere ulaşmamızı sağlayacaktır.

Eğitim yöneticiliğinden ayrılan bireylerin öğretmenliğe dönüş imkanının işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine çalışmalar yoğunlaşabilir. Bu çalışmalar eğitim yöneticiliğinin ikinci görev olarak yürütülmesinin eğitim yönetimi açısından avantaj ve dezavantajlarını değerlendirme fırsatı verecektir.

6. KAYNAKÇA

Başaran, İ. E., *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1994.

Bursalıoğlu, Z., *Eğitim yönetiminde teori ve uygulama (Ekonomik boy)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2022.

Cooley, V., & Shen, J. (1999). Who will lead? The top 10 factors that influence teachers moving into administration. *NASSP Bulletin*, 83(606), 75-80.

Demirbilek, M., & Bakioğlu, A. (2019). *Okul Müdür Yardımcılarının Görevlerinden Ayrılma Nedenleri*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 52(3), 737-769.

Demirbaş, R. V., *Okul müdür yardımcılarının yöneticilikten ayrılarak öğretmenliğe geri dönme nedenleri: Nitel bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2023.

Demirkıran, M., & Erdem, R. (2014). *Personel Devrinin Nedenlerine İlişkin Geliştirilen Modellerin İncelenmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3), 289-311.

Erginer, A., & Köse, M. F. (2012). *Okul yöneticilerinin yöneticiliği tercih ve bırakma nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma*. e-Journal of New World Sciences Academy, 7(4), 14-28.

Friedman, I. A. (2002). Burnout in school principals: Role related antecedents. *Social Psychology of Education*, 5(3), 229-251. <https://doi.org/10.1023/A:1016321210858>

Harmandaoğlu, Y., *Okul yöneticilerinin yöneticilik görevlerinden istifa süreçlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2024.

Hulin, C. L., Roznowski, M., & Hachiya, D. (1985). Alternative opportunities and withdrawal decisions: Empirical and theoretical discrepancies and an integration. *Psychological Bulletin*, 97(2), 233-250. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.2.233>

Kazak, E. (2021). Kendi isteğiyle okul yöneticiliğinden ayrılan öğretmenlerin gerekçeleri ve bu gerekçelere dayalı yaşadıkları duygu durumları: Fenomenolojik bir çalışma. *Journal of Qualitative Research in Education*, 26, 265-291.

Kılınç, A. Ç., Koşar, S., Emre, E., & Koşar, D. (2017). Okul Yöneticiliği Görevinden Öğretmenliğe Dönüş: Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 10(3), 53-73.

Kruger, M. L., Van Eck, E., & Vermeulen, A. (2005). Why principals leave: Risk factors for premature departure in the Netherlands compared for women and men. *School Leadership and Management*, 25(3), 241-261. <https://doi.org/10.1080/13634230500116322> (Erişim tarihi: 18.02.2025)

MEB. (2021). Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme Ve Görevlendirme Yönetmeliği. Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=38297&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 12.04.2025)

Mobley, W. H., Griffeth, R. W., Hand, H. H., & Meglino, B. M. (1979). Review and conceptual analysis of the employee turnover process. *Psychological Bulletin*, 86(3), 493-522. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.86.3.493> (Erişim tarihi: 12.04.2025)

Oyman, N., & Turan, S., *Yeni atanan okul yöneticilerinin okul müdürlüğüne hazırlık ve yetiştirilme programlarına ilişkin düşünceleri*. Turkish Journal of Educational Studies, 1(1), 1-26, 2014.

Price, J. L. (2001). Reflections on the determinants of voluntary turnover. *International Journal of Manpower*, 22(7), 600-624. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000006233> (Erişim tarihi: 05.03.2025)

Rusbelt, C. E., Dan, F., Glen, R., & Arch, M. G., *Impact of variables on exit, voice, loyalty and neglect: An integrative model of responses to declining job satisfaction*. Academy of Management Journal, 31(3), 599-627, 1988.

Torun, Y., *Personel Güçlendirme Ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü: Örgütsel Sinizm Ölçeği Geliştirmeye Yönelik Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.

Yalçın, S., *Okul yöneticilerinin motivasyonlarını etkileyen unsurlar*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 905-922, 2016.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN BALKAN ÜLKELERİ ELÇİLERİNİ KABULÜ SIRASINDA TÜRK-BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ

Prof. Dr. BAYRAM AKÇA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye,

abayram@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7396-3498

ÖZET

29 Ekim 1923 tarihinde Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonra birçok ülke burada elçiliklerini açmaya başlamıştır. Bu ülkeler arasında Balkan ülkeleri de vardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk dış politika esaslarını “*Yurtta Sulh Dünya da Sulh*” ilkesi üzerine inşa ettiği için öncelikle komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Balkan Ülkeleri de Türkiye'nin Batı Bölgesi'ndeki en önemli komşuları idi. Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki iyi ilişkileri kuracak en önemli köprü ise bu devletlerin Türkiye'ye atadığı elçiler olmuştur.

Bu bildiride, 1923-1938 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün 5 Yunanistan, 2 Arnavutluk, 1 Romanya ve 1 de Yugoslavya Orta Elçisi'nin Ankara'da göreve başlaması dolayısıyla yapılan törenlerde yaptığı konuşmalar ele alınmıştır. Bu konuşmalarda Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye-Yunanistan, Türkiye-Arnavutluk, Türkiye-Romanya ve Türkiye-Yugoslavya ilişkilerine değinmiş ve yeni göreve başlayan elçilerin iki ülke ilişkilerini daha da geliştirmeleri için çaba sarf edeceğinden ümitli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, bu elçilere iki ülke ilişkilerini geliştirmede hem Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak şahsının hem de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Biz de burada Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Söylev ve Demeçleri*” adlı eserini kullanarak onun Balkan ülkeleri ile ilgili politikasını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler, Türk-Balkan İlişkileri, Elçi

ABSTRACT

On 29 October 1923, after the Republic of Turkey was declared in Ankara, many countries started to open their embassies here. Balkan countries were among these countries. Since Mustafa Kemal Atatürk, the founder and first President of the Republic of Turkey, built his foreign policy on the principle of “*Peace at Home and Peace in the World*”, he primarily aimed to establish good relations with his neighbors. The Balkan countries were Turkey's most

important neighbors in the Western Region. The most important bridge to establish good relations between Turkey and the Balkan countries was the ambassadors appointed by these states to Turkey.

This paper analyses the speeches of Mustafa Kemal Atatürk, as the President of the Republic of Turkey between 1923-1938, at the ceremonies held in Ankara for the inauguration of 5 Ambassadors of Greece, 2 Albania, 1 Romania and 1 Yugoslavia. In these speeches, Mustafa Kemal Atatürk touched upon the relations between Turkey and Greece, Turkey and Albania, Turkey and Albania, Turkey and Romania and Turkey and Yugoslavia and expressed his hope that the newly appointed ambassadors would endeavour to further improve the relations between the two countries. In addition, Mustafa Kemal Atatürk expressed to these ambassadors that both he, as the President of the Republic of Turkey, and the Government of the Republic of Turkey were ready to provide all kinds of assistance in developing the relations between the two countries. Here, we have tried to reveal his policy on the Balkan countries by using Mustafa Kemal Atatürk's '*Söylev ve Demeçleri*' (Speeches and Statements).

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Speeches and Statements, Turkish-Balkan Relations, Ambassador

1. GİRİŞ

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk ülkede sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda top yekûn bir modernleşme hareketi başlatmıştır. Bu modernleşme hareketinin başarılı olabilmesi için içte ve dışta bir barış ortamının tesis edilmesi gerekmektedir. Ancak, Lozan Antlaşmasından sonra Romanya ile azınlık sorunu, Yunanistan ile azınlık ve patrikhane sorunu ve Bulgaristan ile de azınlık ve Doğu Trakya sorunu Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin ilerlemesine engel teşkil etmiştir. 1929 yılında yaşanan ve tüm dünyayı olumsuz etkileyen “Dünya Ekonomik Krizi” ve İtalya’nın Balkanlarda yayılcı politikası Balkan ülkelerini daha fazla iş birliğine zorlamıştır. İşte bu bağlamda 1930 yılında başlayan Türk-Yunan yakınlaşması ve 1932 yılında Türkiye’nin Birleşmiş Milletlere kabul edilmesi önce Balkan Konferansı’nın sonra da Balkan Pakti’nin doğmasına neden olmuştur. (Kaştan,2008:672-682, Ural-Kılınç,2015:179-180).

Diğer yandan 1929 yılından itibaren Türkiye dış politikada Balkan ülkelerine öncelik vermesi hem Ankara’dan Balkan ülkelere gönderilen hem de Balkan ülkelerinden Ankara’ya gelen elçilerin öne çıkmasına neden olmuştur. İşte biz bu bildirimizde Balkan ülkelerinden Ankara’ya gelerek Mustafa Kemal Atatürk’e güven mektubu sunan elçilere karşı Mustafa Kemal Atatürk’ün hitapları üzerinde Türkiye Balkan ülkeleri ilişkilerini ele aldık (Gönlübol-Sarı,1990:87-90, Sarıkoyuncu Değerli,2006:249-256).

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN BALKAN ÜLKELERİ ELÇİLERİNİ KABULÜ SIRASINDA TÜRK-BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk Lozan Antlaşması ile belirlenen statükonun korunması çerçevesinde Balkan ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. İşte

bu bağlamda Türkiye Romanya ile 1924 yılında, Bulgaristan ile 1924 yılında, Arnavutluk ile 1925 yılında, Yugoslavya ile 1926 yılında ilk diplomatik ilişkisini kurmuştur. Karşılıklı saygı ve iş birliği politikasına dayanan bu ilişkiler 1934 yılında Balkan Paktının doğmasına neden olmuştur. İşte biz burada Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk'tan Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Atatürk'e güven mektubu sunan elçilerin konuşmalarına karşılık Cumhurbaşkanı Atatürk'ün verdiği cevap üzerinden Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkilerini değerlendirdik (Öksüz,1996:64).

2.1. 6 Ağustos 1925 tarihinde Güven Mektubunu Sunan Yunan Elçisine Cevap

Yunan Elçisi Arkiropulus'a hitaben:

Yunan Cumhurbaşkanı'nın sizi yanıma görevlendirdiğini bildiren güven mektubunu memnuniyetle alıyorum. Türkiye ile Yunanistan arasında iyi ilişkilerin desteklenmesi konusundaki açıklamanızdan memnun oldum. Türkiye Hükümeti de bu ilişkilerin gittikçe daha iyileşmesini ve karşılıklı bir güvene dayanarak iki memleketin böylece barışın olumlu sonuçlarından yararlanmasını istemektedir. İki memleket ilişkilerinin gelişmesine yönelik desteğine ve Cumhuriyet Hükümeti'nin yardımına sahip olacağınıza şüphe yoktur. Bu işinizde güzel başarınızı diler ve Yunanistan'ın mutluluk ve huzuru hakkındaki dileklerimi sunarım. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:650).

Burada Mustafa Kemal Atatürk, Türk-Yunan ilişkilerinde Lozan Antlaşmasından kalan patrikhane, nüfus mübadelesi gibi bazı sorunların olduğunu, yeni atanan elçinin bu sorunların çözümünde önemli görevler alacağını, elçinin bunları yaparken Türk Hükümetinin her zaman yanında olacağını belirtmiş ve Yunan halkına mutluluk ve huzur dileklerini iletmıştır (Sarıkoymuncu Değerli,2006:241-249)

2.2. 13 Mart 1926 tarihinde Arnavutluk Elçisi'nin Söylevine Cevap

Güven mektubunu sunan Arnavutluk Orta Elçisi Rauf Bey'e cevap olarak söylenmiştir:

Sayın Elçi!

Sayın Arnavutluk Cumhuriyeti Başkanı'nın, yüce şahsınızı yanıma olağanüstü temsilci delege ve ortaelçi atadığını bildiren güven mektubunu mutlulukla okuyorum.

Tarihin hayli uzun senelerinde birçok alanlarda kader birliği olan iki millet arasındaki dostluk bağlarını güçlendirecek iki memleket yararına hizmet ve iki dost millet arasında gerçek bir iş birliği devresi açmak konusundaki çalışmanıza benim ve Cumhuriyet Hükümeti'nin yardımcı olacağına güveniniz. Arnavutluk'un ilk temsilcisi olarak yüce şahsınızın atanmasını memnuniyetle kabul ederim. Türk milletinin huzur ve güvenine ve şahsıma ait açıklamalarınızdan dolayı teşekkür ederim. Saygıdeğer başkanınızın mutluluğu ile Arnavutluk'un mutluluğu ve geleceği hakkında en içten dileklerimi bildirir ve yüce şahsınıza hoş geldiniz derim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:695-696).

Mustafa Kemal Atatürk 13 Mart 1926 tarihinde ilk Arnavutluk elçisi Rauf Bey'i kabul ederken ona hitaben, Türk-Arnavutluk ilişkilerinin çok eski tarihlere dayandığını, bu ilişkileri Cumhuriyet döneminde daha da geliştirmek için kendisinin Türkiye'ye atanmasından mutlu olduğunu, elçinin şahsı ve Türk Milleti ile ilgili açıklamalarından dolayı memnuniyet duyduğunu belirtmiş ve Arnavutluk halkına iyi niyet dileklerini iletmesini istemiştir.

2.3. 4 Aralık 1926 tarihinde Yunan Orta Elçisi Camados'a Cevap

Güven mektubunu sunarken verdiği söyleve karşılık olarak söylenmiştir:

Sayın Elçi,

Yüce sefirinizin (bir önceki) ayrılış mektubuyla beraber Yunanistan Cumhurbaşkanı'nın sizi yanıma özel konumlu delege ve orta elçi sıfatıyla atadığını bildiren güven mektubunu elinizden mutlulukla alıyorum.

Memleketlerimiz arasında var olan iyi ilişkilerinin bir kat daha kuvvetlenmesi için harcayacağınız çalışmada her zaman tarafımdan yardım edileceğine ve Cumhuriyet Hükümeti tarafından destekleneceğinize güveniniz.

Her iki devlet arasında yerleşen iyi iş ilişkilerinin gelişmesi ve kuvvetlenmesi için karşılıklı bir güvenin en beğenilmiş bir temel kurulacağından ve Atina'da konuşulan itilaf namenin imza edilmiş olmasının da işte bu ilişkilerin desteklenmesine yarayacağından şüphe yoktur.

Yüce şahsınıza hoş geldiniz derken, Yunanistan Cumhurbaşkanı'nın mutluluğu ve Yunanistan'ın rahatlık ve geleceği hakkındaki temiz dileklerimi bildiririm. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:719-720).

Bu toplantıda yani 4 Aralık 1926 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk Ankara'da Yunan Elçisi Camados'u kabul ederken ona hitaben, bir önceki elçinin Ankara'dan ayrıldığını, onun yerine Yunanistan Cumhurbaşkanı tarafından kendisinin Ankara'ya yeni elçi olarak atandığını, elçinin en önemli görevinin Türk-Yunan ilişkilerini daha da geliştirmek olduğunu, bunu yaparken kendisinin ve Cumhuriyet Hükümetinin her zaman onun yanında olacağını, Atina'da imzalanan İtilaf namenin bu ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacağını belirtmiş ve Yunanistan'ın geleceği için iyi dileklerini belirtmiştir (Olaylarla Türk Dış Politikası,1996:65-66)

2.4. 29 Mart 1928 tarihinde Yunanistan Elçisi Mösyö Papa'nın Söylevine Cevap

Elçinin güven mektubu sunması nedeniyle söylenmiştir:

Sayın Elçi!

Yunanistan Cumhurbaşkanı'nın yüce şahsınızı yanıma özel konumlu delege olarak elçi atadığını bildiren güven mektubunu sefirinizin (bir önceki) ayrılış mektubuyla birlikte memnuniyetle okuyorum.

Çalışmanızın iki Cumhuriyet arasında var olan birçok ilişkilerin gelişmesine yöneltmiş olacağını gerçek bir memnuniyetle öğreniyorum. Sayın Elçi, üzerinize verilen görevin yerine getirilmesinde Cumhuriyet Hükümeti'nin içten yardımlarına güvenebilirsiniz. Yunanistan Cumhurbaşkanı'nın ve Yunan milletinin mutluluğu hakkında dileklerde bulunur ve size hoş geldiniz derim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:727).

Burada yani 29 Mart 1928 tarihinde Yunan Elçisi Mösyö Papa'yı kabul ederken Mustafa Kemal Atatürk elçiye hitaben, İki ülke ilişkilerini geliştirme konusunda göstereceğiniz çabadan şimdiden memnuniyet duyacağını, bu konuda şahsının ve Cumhuriyet Hükümetinin kendisinin arkasında olacağını belirtmiş ve Yunanistan Cumhurbaşkanı ve halkına kendisinin iyi dileklerini iletmesini istemiştir.

2.5. 30 Kasım 1929 tarihinde Yunan Elçisi'nin Söylevine Cevap

Çankaya'da yeni Yunan Elçisi M. Polohronyandis'in güven mektubunu sunma töreninde elçinin konuşmasının ardından cevap olarak söylenmiştir:

Sayın Elçi,

Yunan Cumhurbaşkanı'nın sizi yanıma özel konumlu delege ve orta elçi atadıklarını bildiren mektuplarını memnuniyetle aldım. Sizden öncekine ait ayrılış mektubunu da aldım.

Çalışmanızı, Türkiye ile Yunanistan arasında siyasi ve iktisadi alanlarda var olan birçok ilişkilerin gelişmesine harcayacağınız hakkındaki sözlerinizden memnun oldum.

Yüksek görevinizin yerine getirilmesinde benim ve Cumhuriyet Hükümeti'nin her türlü kolaylaştırmalarına sahip olacağınıza güvenebilirsiniz.

İki memleket arasındaki dostluk ilişkilerinin kuvvetlenmesi bizim de isteğimize uygundur.

Çalışmanızla bu ilişkilerin gelişmesine hizmet etmek konusunda gösterdiğiniz ümidin tamamıyla gerçekleşmesini dilerim.

Yunan Cumhurbaşkanı'nın mutluluklarını ve Yunan milletinin mutluluk ve rahatlığını çok içtenlikle dilerim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:751).

30 Kasım 1929 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Yunan elçisini kabulünde ona hitaben, Yunan Cumhurbaşkanı'nın mektubunu memnuniyetle kabul ettiğini, Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği konusundaki sözlerinden memnuniyet duyduğunu, görevini yaparken şahsının ve Cumhuriyet hükümetinin her zaman arkasında olacağını belirtmiş ve iki ülke ilişkilerinin kuvvetlenmesinin her zaman Türkiye'nin de isteği olduğunu ifade etmiştir.

2.6. 16 Ekim 1930 tarihinde Romanya Elçisi'nin Söylevine Cevap

Romanya Elçisi M. Jean Camp'ın güven mektubunu sunma töreninde Elçinin konuşmasına verdiği cevap:

Sayın Elçi!

Romanya Kralı'nın sizi yeniden yanıma özel konumlu delege ve Orta Elçi atadıklarını bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de çalışmanızı Türk ve Romen milletleri arasında kurulu olan iyi ilişkileri daha çok sıklaştırmaya harcayacağınız hakkındaki açıklamalarınızı da aynı derecede bir memnuniyetle dinledim.

Bu konuda Cumhuriyet Hükümeti'nden çok içten bir karşılık göreceğinizden ve yüksek görevinizin yerine getirilmesinde benim şahsi desteğime sahip olacağınızdan emin olabilirsiniz. Bu sebeple Haşmetli Kral İkinci Kral'ın şahsi mutluluklarını ve Roman ve Romen milletinin rahatlığını dilerim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:760).

Burada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Romanya Elçisi M.Jean Camp'ı kabulünde ona hitaben, Türk-Romen ilişkilerinin çok eski zamanlara dayandığını, Cumhuriyet döneminde bu ilişkileri daha ileriye götürmek onun görevi olduğunu, çalışmalarını sırasında şahsının ve hükümetinin elçinin arkasında olacağını ifade etmiş ve Romen Kralına ve halkına iyi dileklerini iletmesini istemiştir (Ural-Kılınç,2015:179-182)

2.7. 16 Ekim 1930 tarihinde Yugoslavya Elçisi'nin Söylevine Cevap

Çankaya'da Yugoslavya Elçisi M. Nechitch'in güven mektubunu sunma töreninde Elçi'nin konuşmasına verdiği cevap:

Sayın Elçi!

Yugoslavya Kralı'nın sizi yanıma özel konumlu delege ve Orta Elçi atadığını bildiren mektubu büyük bir memnuniyetle okuyorum. Selefiniz (bir önceki) M. Tadiç'in ayrılış mektubunu da aldım.

Hakkımdaki sözlerinizden ve Türk milletinin yükselme yolundaki devamlı çalışmasını, Yugoslav milletinin barışma duygusu ile takip etmekte olduğuna ait açıklamalarınızdan çok duygulandım.

Yugoslav milletinin yükselme ve rahatlığını sağlamaya yönelmiş olan çalışmayı biz de iyi bir ilgi ile takip ediyoruz. Bu konuda harcanan çabaların başarıya yaklaşmasını içtenlikle dilerim. Barış ilkesi insanlığın yükselmesi ile uygun olarak kuvvetlenmektir. Harpten büyük zararlar görmüş milletlerin bu ilkeye daha büyük bir doğruluk ve içtenlikle bağlı olacakları tabiidir.

Komşuları ile ve bütün devletlerle iyi geçinmek Türk siyasetinin temelidir. Aynı amacın Yugoslavya tarafından da hedef kabul edildiğini resmi dilinizden duymakla özellikle muthuyum. Bu ilkenin bütün devletlerce siyaset temeli kabul edilmesiyledir ki medeniyet için milletin mutluluk ve rahatlığı için en gerekli olan barış karar bulmuş olur.

Yüce şahsınızın her iki memleket arasında uzun zamandan beri asılı bulunan maddi sorunların hızlı bir şekilde yoluna koyulacağı ümidini veren güveninizden çok memnun oldum. Bu sorunların halli birçok Türk vatandaşını kuvvetle ilgili yapmaktadır. Buradaki aydın

hareketinizin işte bu halli kolaylaştırma konusunda büyük bir faydası olacağından asla şüphe etmiyorum.

Yüksek görevinizin yerine getirilmesinde şahsi desteğimle Cumhuriyet Hükümetinin her türlü kolaylaştırmasına sahip olacağınıza güvenebilirsiniz. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:761).

16 Ekim 1930 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Atatürk Yugoslav Elçisi M. Nechitch'in Ankara'da göreve başlaması sırasında ona hitaben, Yugoslavya Kralı ve halkının şahına ve Türkiye Milletine karşı besledikleri iyi niyetten memnuniyet duyduğunu, komşuları ile iyi geçinmenin Türk dış politikasının temel ilkesi olduğunu, bu ilkenin Yugoslavya tarafından da kabul edilmiş olmasının mutluluk verici olduğunu, işte bu bağlamda iki ülke ilişkilerindeki sorunların çözümünde ve geliştirilmesinde kendisine büyük görevler düştüğünü belirttiikten sonra şahsının ve Cumhuriyet Hükümetinin her konuda kendisinin yanında olacağını ifade etmiştir (Özgiray,1999:16-24).

2.8. 14 Ocak 1933 tarihinde Yunan Elçisi'nin Söylevine Cevap

Yunan Elçisi'nin güven mektubunu sunma töreninde:

Sayın Elçi!

Saygıdeğer Elen Cumhurbaşkanı soylu şahsınızı yanıma olağanüstü temsilci delege ve orta elçi sıfatıyla atadıklarını bildiren mektuplarını elinizden alırken sizin şahsınızda iki memleket dostluğunda güzel bir çalışma payı olan seçkin bir diplomatı seçtiklerinden dolayı adı geçene teşekkür etmek isterim.

Size verilen yüksek görev hakkındaki duygularınızı ve memleketimizde yerine getirdiğiniz hizmetlere ait anıları bağladığınız kıymeti gösteren sözlerinizi dinlemek, benim için çok zevkli olmuştur. Türk-Yunan dostluğunun dün için olduğu kadar bugün için de bir gerçek ve bu siyasetin Yunanistan'daki bütün partilen siyaseti olduğu ve bunun Yunan milletinin duygularına dayandığı hakkındaki açıklamanızdan da çok duyguluyum. Cumhuriyet hükümeti ile bütün Türk milletinin bu dostluk hakkındaki duyguları tamamıyla böyledir. Gerçekten sayın elçi, temsil ettiğiniz memleket hakkında derin dostluk duygularıyla dolu olan memleketimde yüklendiğiniz yüksek görevin yerine getirilmesinin zor olmayacağına inancım vardır.

Derin ve karşılıklı bir güvene dayanan Türk-Yunan dostluğu artık açık bir gerçektir. İki memleket arasındaki bu sıkı dostluk bağlarının gün geçtikçe güçlenmesi benim de yüce bir isteğimdir. Bu dostluğun yalnız duygulara dayanan değil karşılıklı çok önemli yararların gereği olduğu hakkındaki inancı çok haklı buluyorum.

Benim hakkımdaki güzel sözlerinize ve özellikle çalışmanızı iki memleket arasındaki dostluğun gelişmesi gibi mutlu bir amaca adayacağınız hakkındaki güvenceye teşekkür ederim. Yüksek görevinizin yerine getirilmesinde benim ve Cumhuriyet Hükümetinin devamlı yardım ve desteğine güvenebilirsiniz. Ayrılış mektubunu aldığım sayın selefinizin (bir önceki) bu yoldaki

teşekküre değer çalışmasından doğan memnuniyetimi dost Yunan milletinin seçkin başkanına ulaştırılmasını da bu nedenle rica etmek isterim.

Sayın Elçi!

Siyasetlerinin ilkesini barış olarak kabul eden iki memleketin içinde bulunduğumuz zor zamanların gerektirdiği ayrıcalıklı bir dikkatle çalışarak kendilerine açtıkları dostluk ve karşılıklı bağlılık yolunun doğru ve güzel bir yol olduğu ve bu doğru yolun sevgiye ulaştırdığı konusundaki yüksek görüşünüze memnuniyetle katılıyorum.

Soylu Yunan milletinin refah ve geleceğini ve onun yüksek Cumhurbaşkanı'nın sağlık ve mutluluğunu temiz yüreklilikle dilerim. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:801-802).

14 Ocak 1933 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Yunan Elçisi kendisine kabul mektubunu sunarken ona hitaben, Derin ve karşılıklı güvene dayanan Türk-Yunan dostluğu artık açık bir gerçektir. İki ülke arasındaki bu dostluğun gün geçtikçe daha da güçlenmesi benim de isteğimdir, sizin göreviniz bu ilişkileri daha da ileri götürmektir, bu konuda şahsım ve hükümetim daima yanınızda olacaktır dedikten sonra Yunan halkına ve Cumhurbaşkanı'na şahsının iyi dileklerini iletmesini istemiştir.

2.9. 14 Mayıs 1933 tarihinde Arnavut Elçisi'nin Söylevine Cevap

Çankaya'da yeni Arnavut Elçisi Cavit Bey'i kabulü sırasında:

Sayın Elçi!

Haşmetli Arnavut Kralı'nın değerli şahsınızı yanıma olağanüstü temsilci ve orta elçi atadıklarını bildiren mektuplarını büyük bir memnuniyetle alıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti ile benim hakkımda açıkladığınız soylu dilekler, beni özellikle duygulandırmıştır. Bu dileklerde kahraman Arnavut milleti ile onun seçkin hükümdarı hakkında beslediğim yüksek takdir duygularının içtenlikle yansıdığını görüyorum. Memleketime ait eski dostluk ve arkadaşlık anılarının yüksek görevinizi size daha çekici kıldığını gösteren sözlerinizi zevkle dinledim. Bunlar bizim için çok kıymetlidir. Bu dostluk havası içinde yüksek görevinizin yerine getirilmesi güç olmayacaktır. Birbirlerine yüzyıllık içten bağlarla bağlı iki milletin karşılıklı dostluk gelenekleri çok kuvvetlidir. Bu gelenekler, milletimizin yararları kadar barış amacına da uygun düşen her çabayı kolaylaştıracak yapıdadır. Bununla beraber Sayın Elçi, yüksek görevinizin yerine getirilmesinde benim ve Cumhuriyet Hükümeti'nin devamlı desteğine güvenebilirsiniz.

Benim ve memleketim hakkındaki duygularınıza teşekkür ederken ve iki memleketin geleneksel dostluğunun kuvvetlenmesine yönelik dileklerinize katılırken, haşmetli Arnavut Kralı'nın kişisel sağlık ve mutlulukları ve memleketlerinin verimi ve rahatlığı hakkında candan dileklerimi bildirmekle özel bir zevk duyuyorum (Atatürk'ün Söylev ve Demeçler,2006:803)

Burada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Arnavutluk Elçisi Cavit Bey'in göreve başlaması sırasında ona hitaben; Arnavutluk Kralı'nın kendisini Ankara'ya elçi olarak göndermesinden memnuniyet duyduğunu, yüzyıllarca birbirlerine bağlı iki milletin dostluklarının çok güçlü olduğunu, bu dostlukların milletlerimizin yararına ve barışın tesisine yardımcı olacağını, bu konuda her zaman şahsının ve hükümetinin kendisini destekleyeceğini belirttikten sonra Arnavut Kralına ve halkına şahsının ve Türk Milletinin iyi dileklerini iletmesini istemiştir (Sarikoyuncu Değerli,2013:1120-1140).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Cumhuriyetin İlanından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi üzerine inşa eden Mustafa Kemal Atatürk komşularıyla ve özellikle de Balkan ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Dış politikada iyi ilişkiler kurmak için en önemli köprü devletin atamış olduğu ve yabancı devletlerden ülkemize atanmış olan elçilerdir. İşte bu bağlamda 1923-1928 yılları arasında yani Atatürk döneminde Balkan ülkelerinden Türkiye'ye birçok elçi atanmıştır. Ancak, bunlardan 5 Yunanistan, 2 Arnavutluk, 1 Romanya ve 1 de Yugoslavya olmak üzere 9 tanesi Çankaya Köşkü'nde Mustafa Kemal Atatürk'e güven mektuplarını sunarken Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'te onlara karşı bir konuşma yapmıştır. İşte biz bu bildirimizde Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinde yer alan bu 9 hitap üzerinden Türkiye Balkan Devletleri ilişkilerini irdelemeye çalıştık. Bu hitaplarda Mustafa Kemal Atatürk, Türk-Balkan ülkeleri ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğini, bu konuda elçilere büyük görevler düştüğünü ve bu konuda şahsının ve Cumhuriyet Hükümetlerinin her zaman kendilerinin yanında olacağını ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

- Gönlübol, M. & Sar, C., *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları/Ankara, 1990.
- Gönlübol, M. (Haz.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi/Ankara, 1996.
- Kaştan, Y., Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım, 24,72, 2008.
- Öksüz, H., *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Özgiray, A., Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Haziran, 14,1, 1999.
- Sarikoyuncu Değerli, E., Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos, 15, 2006.
- Sarikoyuncu Değerli, E., Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1919-1938), İskefiyeli, Z., Çelik, M. B., Yazıcı, S. (Ed.), *Türk Tarihinde Balkanlar – II*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları, Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları/Sakarya, 2013.
- Sevim, A. (Haz.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları/Ankara, 2006.

Ural, S. & Kılınç S., Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950), *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Aralık, 6, 11, 2015.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TBMM AÇILIŞ KONUŞMALARINDA TÜRK-BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ

Prof. Dr. BAYRAM AKÇA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye,

abayram@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7396-3498

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşmasını imzaladıktan sonra bir yandan iç düzenini kurup sağlamlaştırmaya çalışırken diğer yandan da gerçekçi bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, önce Yunanistan ile Lozan Antlaşması'ndan arda kalan nüfus mübadelesi meselesini çözmüştür. Ancak 1930 yılına gelindiğinde Balkanlar'da, Bulgaristan'ın izlemeye başladığı revizyonist politika Yunanistan ve Türkiye'yi tedirgin etmiş ve iki ülkeyi daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma sonucu önce Yunanistan Başbakanı Türkiye'yi ziyaret ederek iki ülke "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması"nı imzalamış sonra da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Yunanistan'a iadeyi ziyarette bulunmuştur. 1934 yılında ise Türkiye hem batı sınırlarını güvence altına almak hem de Balkanlarda barışa katkı yapmak için Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile birlikte Balkan Paketi'nı imzalamıştır. Bu pakette revizyonist bir politika güden Bulgaristan yer almamıştır. Diğer yandan bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan ile geçmişte imzalanan "Tarafsızlık ve Hakem Antlaşması"nı uzatarak Balkanlarda barışa katkı vermeye çalışmıştır.

Bu bildiride, 1923-1938 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi açarken yaptığı konuşmalarda Türk-Balkan ülkeleri ilişkileri üzerine yaptığı değerlendirmeler ele alınmıştır. 1923-1938 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışlarında 16 defa konuşma yapmış ve bu konuşmalarında dış politikaya ve özellikle de Türk-Balkan ülkeleri ilişkilerine mutlaka değinmiştir. Biz de burada Mustafa Kemal Atatürk'ün "Söylev ve Demeçleri" adlı eserini kullanarak onun Balkan ülkeleri ile ilgili politikasını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, TBMM Açılış Konuşmaları, Türk-Balkan İlişkileri

ABSTRACT

After signing the Treaty of Lausanne, the Republic of Turkey, on the one hand, tried to establish and consolidate its internal order and, on the other hand, tried to conduct a realistic

foreign policy. In this context, the Republic of Turkey first resolved the issue of population exchange with Greece, which was left over from the Treaty of Lausanne. However, by 1930, the revisionist policy pursued by Bulgaria in the Balkans made Greece and Turkey uneasy and brought the two countries closer. As a result of this rapprochement, first the Greek Prime Minister visited Turkey, and the two countries signed the ‘Treaty of Friendship, Neutrality, Reconciliation and Arbitration’ and then the Prime Minister of the Republic of Turkey paid a return visit to Greece. In 1934, Turkey signed the Balkan Pact with Greece, Romania and Yugoslavia in order to secure its western borders and to contribute to peace in the Balkans. Bulgaria, which pursued a revisionist policy, was not included in this pact. On the other hand, during this period, the Republic of Turkey tried to contribute to peace in the Balkans by extending the ‘Treaty of Neutrality and Arbitration’ signed with Bulgaria in the past.

In this paper, the evaluations of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, on Turkish-Balkan relations in his speeches at the opening of the Grand National Assembly of Turkey between 1923-1938 are discussed. Mustafa Kemal Atatürk made 16 speeches at the opening of the Grand National Assembly of Turkey between 1923-1938 and in these speeches he definitely mentioned foreign policy and especially Turkish-Balkan relations. Here, we have tried to reveal his policy on Balkan countries by using Mustafa Kemal Atatürk's ‘*Söylev ve Demeçleri*’.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Opening Speeches of the Grand National Assembly of Turkey, Turkish-Balkan Relations

1. GİRİŞ

Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası sistemin bir üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılından sonra Avrupa’nın bütün güçlü devletleri ile komşu durumuna gelmiştir. Sovyetler Birliği doğu sınırında, İngiltere Irak mandası vasıtasıyla güney sınırında, Fransa Suriye mandası ile yine güney sınırında, İtalya 12 Adaları ele geçirdiği için batı sınırında Türkiye ile sınırdaş olmuştur. İşte bu nedenle Türkiye hem Batılı Devletlerle hem de Balkan Devletleri ile “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesine dayanan gerçekçi bir dış politika izleme yoluna gitmiştir.(Gönlübol- Sarı,1990:52-88).

Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması sonrası Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalan topraklarla ve soydaşlarımızla ilgili bir maceraya hiçbir zaman kapılmamıştır. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk dış Türkler ve özellikle de Balkanlarda yaşayan soydaşlarımızla da ilgisini hiç kesmemiştir. Atatürk’ün takip etmiş olduğu dış politika sayesinde Türkiye, Balkanlarda hiç toprak sorunu olmayan tek ülke konumuna gelmiştir. Balkan Savaşları sonrası şekillenen Trakya sınırimız herkes tarafından kabul görmüştür. Burada Türkiye’nin tek isteği Balkanlarda yaşayan soydaşlarımızın rahat ve huzur içinde yaşaması olmuştur (Soysal, 1993:190-191).

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye,” Megali İdea” nın son bulduğunu düşünerek Yunanistan ile ilişkilerini sürekli bir dostluk temeline oturtmaya ve diğer Balkan devletleriyle de dostluk bağlarını güçlendirmeye ilke edinmiştir. İşte bu bağlamda Yunanistan

ile mübadele ve patrikhane sorununun dışında Türkiye'nin diğer Balkan devletleri ile ilişkilerinde önemli bir sorun yaşanmamış ve Lozan Antlaşmasında çizilen ilkeler çerçevesinde normal seyrinde devam etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Romanya ile 1924 yılında, Bulgaristan ile 1924 yılında, Arnavutluk ile 1925 yılında, Yugoslavya ile 1926 yılında ilk diplomatik ilişki kurmuştur (Öksüz,1996:64, Sarıkoyuncu Değerli,2006:241-247).

1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi ve İtalya'nın Balkanlara yönelik ihtirasları Türkiye ile Balkan ülkelerini birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Türkiye, karşılıklı dostluk esası üzerine inşa ettiği dış politikada muhtemel bir savaşı önlemeye yönelik olarak bölgesel paktların yararlı olacağına inanmıştır. Buna rağmen 1930 yılına kadar Balkanlarda bir pakt imzalanmamıştır. Ancak, 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz ve Avrupa'da yaşanan gelişmeler Türkiye'nin askeri ve ekonomik yeni bir dış politika geliştirmesine neden olmuştur. 1930 yılından sonra başlayan Türk-Yunan yakınlaşması Avrupa Blokuna karşı Balkan Birliğinin temelini oluşturmuştur. 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyetine kabul edilmesi ve Lozan Antlaşması'nın statüsünün korunması Balkan Devletleri arasında yakınlaşmayı hızlandırarak önce Balkan Konferansının sonra da Balkan Paktı'nın doğmasına neden olmuştur (Ural-Kılınç,2015:179-180).

Balkan Antantının kurulmasına yönelik ilk fikir 6-10 Ekim 1929 tarihinde Atina'da düzenlenen Barış Konferansı'nda dile getirilmiştir. Konferansa, Türkiye, Romanya, Arnavutluk ve Yunanistan katılmıştır. Burada statükonun korunması kararı alınmış ve bu karar İngiltere ile Fransa'yı memnun ederken İtalya'yı rahatsız etmiştir.23-26 Ekim 1931 tarihinde Türkiye'de ikinci Balkan Konferansı toplanmıştır. Doğu Trakya üzerinde emelleri olan Bulgaristan bu toplantıya katılmak istememiş ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün özel daveti ile katılmıştır.23-26 Ekim 1932 tarihinde gerçekleşen üçüncü Balkan Konferansı Romanya'da toplanmıştır. Bu arada 1933 yılında Türkiye'nin Romanya ve Yugoslavya ile ikili antlaşmalar imzalamış olması Balkan Antantının önünü açmıştır.9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanan Balkan Antantına Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştır. Bu antanta göre, taraf devletler birbirlerinin bağımsızlığına saygı gösterecek, sınırlarını garanti edecekler ve ekonomik iş birliğine önem vereceklerdi (Gönlübol-Sar,1996:102, Kaştan,2008:672-681).

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN TBMM AÇILIŞ KONUŞMALARINDA TÜRK-BALKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE SÖYLEVİ

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Mustafa Kemal Atatürk sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanda yeni bir kalkınma hareketi başlatmıştır. Bu kalkınma hareketinin başarıya ulaşması için Türkiye'nin iç ve dış politikada barış ortamı tesis etmesi gerekiyordu. İşte bu nedenle 1923-1938 yılları arasında yani Atatürk döneminde Türkiye “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesi çerçevesinde bir yandan Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunlarını çözmeye çalışırken diğer yandan da uluslararası sisteme dâhil olmaya çalışmıştır. Biz de bu bildirimizde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün TBMM'ni açış konuşmalarında Türk dış politikasında önemli bir yer tutan Türkiye-Balkan ülkeleri ilişkileri hakkındaki söylevini ele alacağız.

1 Mart 1924 tarihli TBMM İkinci Dönem Birinci Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin hayırlı ve verimli elinin, Türk milletinin geleceğini yönetmeye başladığının beşinci senesine giriyoruz. Bu uğurlu nedenle de değerli üyeleri saygıyla selamlarım.

Geçen sene sürecinde Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin gerçek eğilimlerine bağlı olarak devlet şeklini Cumhuriyet olarak belirledi. Cumhuriyet yönetimi memlekette en ıssız köye kadar sıcaklıkla ve heyecanla kabul edildi. Millet, Cumhuriyetin Türk vatanını asırların biriken yönetim suçlarından kurtaracak ve memleketin hak ettiği şeref ve saygıyı koruyacak ve yükseltecek tek yönetim şekli olduğuna inancını en açık bir şekilde gösterdi. (...)

Efendiler, geçen sene süresince dış siyasetimiz barış ve sakinlik içinde devamlı yükselme göstermiştir. Felaketli senelerin son eseri olan askeri işgaller tam olarak son buldu. Vatanın fiilen tamamını oluşturan olaylar, milletin tarihinde daima gerekli, fakat kendine güven ve övünme ile yaşayacaktır.

İmzalanan antlaşmalar, Yunanistan devleti tarafından onaylanarak siyasi ilişkiler başlamıştır. Göçmenlerimizin taşınma ve yerleşmesine dair zorluklarla beraber hükümetimiz geçen olayların etkisini azaltmaya çalışır. Dürüst ve gerçek bir barışın yararlarının anlaşılacağını ümit ediyoruz.

Antlaşma, Romanya meclisinde bile onaylanmıştır. Siyasal ve resmi ilişkilerin gecikmemesi umulur.

Antlaşmanın diğer devletler tarafından onayı ile yürürlük konumuna geçirilmesi için beklediğimiz zaman az değildir. İlgili memleketlerin kanun yapma kuralları ile açıklanan gecikmelerin son bulacağını ümit ediyoruz. Onay işleminin yeni bir bedel ile karşılaştırılması elbette mümkün değildir. Biz, genel barışın yüksek amacının ortak çıkarlar, milletler için bütün kuvvetini korumak olduğu düşüncesindeyiz.

Efendiler! Cumhuriyetin dış siyasette yüzü, doğrulukla ve iyi niyetli olarak barışın korunmasına yöneltmiştir. İlişkileri genişletme, karşılıklı olarak hukuka uymak ve hukuka uygunlukta eşitlik hareket biçimimizdir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 590-595).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1924 tarihinde TBMM İkinci Dönem Birinci Toplantısını açarken Türkiye'nin Balkan Devletleri ile olan ilişkileri hakkında, Türk Milleti'nin Cumhuriyet rejimini benimsediğini, Lozan Barış Antlaşması'nın Yunanistan ve Romanya tarafından onaylandığını, kısa zaman içinde diğer devletler tarafından da onaylanmasını beklediklerini, dış politikalarının karşılıklı eşitlik ilkesi çerçevesinde daima

barıştan yana olduğunu ve bu amaca ulaşmak için çalışacaklarını belirtmiştir (Sarıkoyuncu Değerli, 2006:239-249, Ural-Kılınç,2015:179-185).

1 Kasım 1924 tarihli TBMM İkinci Dönem İkinci Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin altıncı çalışma yılına giriyoruz. Değerli üyelerini saygıyla selamlıyorum. Halk yönetiminin engellerden arındırılması için Yüce Meclisin kabul ettiği kanunlar şimdiye kadar tam anlamıyla büyük bir başarı ile uygulanmıştır. Yüzyıllardan beri sürekli olarak gelişme yolunda ilerlemekte bulunan medeni milletler seviyesine çıkmakta Türkiye'yi alıkoymuş olan engellerin ortadan kalktığını Türk milleti büyük bir rahatlıkla anladı. (...)

Efendiler, izninizle dış siyasetimiz hakkında bir özet vermek istiyorum. Geçen toplanma yılında Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe konulmuştur. Bu şekilde uzun savaş yıllarından sonra süregelen zor dönem ortadan kalkmış ve Türkiye Cumhuriyeti ile antlaşma imzalayan devletlerarasındaki ilişkiler normal duruma girmiştir. Sonuca bağlanmamış meseleler antlaşmanın öngördüğü doğal bir akışa bırakılmıştır....(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 639- 642).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1924 tarihli TBMM İkinci Dönem İkinci Toplantı Yılı'nı Açarken dış politika ile ilgili olarak; Lozan Antlaşması'nın onaylanarak yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye'nin Lozan'da Musul gibi çözülememiş olan sorunların çözümü için çaba sarf ettiğini belirtmiştir (Armaoğlu, 1992:321-325).

1 Kasım 1925 tarihli TBMM İkinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin yedinci çalışma yılına giriyoruz. Huzurunuzda tekrar bulunmaktan duyduğum mutluluğu belirtir, sayın üyeleri saygıyla selamlarım. (...)

Sayın üyeler! Türkiye Cumhuriyeti'nin milletlerarası uygarlık ailesinde dikkate alınması gerekli bir güç ve barış unsuru olduğu geçen bir yıl içinde bir kez daha belirmiştir, ümidindeyim.

Aramızda siyasal ilişkilerin resmen kurulmamış olduğu devletlerle yeniden antlaşmalar yapılmıştır. Yeniden yapılmış olan antlaşmalar Yüce Meclise sunulacaktır. En son Bulgaristan ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallıkları ile dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 682-686).

1 Kasım 1925 tarihli TBMM İkinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk Balkan Devletleri ile ilgili olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin

milletlerarası camiada tanınan bir devlet olduğunu ve bu bağlamda Bulgaristan ve Yugoslavya Devletleri ile dostluk antlaşmaları imzaladığını belirtmiştir (Özgiray,1999:11-24, Kaştan,2008:670-692).

1 Kasım 1926 tarihli TBMM İkinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin sekizinci çalışma yılına girerken, sayın üyeleri saygı ve sevgi ile selamlarım. Bu yıl, soylu milletimizin layık olduğu uygar düzeydeki yerini alabilmesi için büyük meclisin bir iki yıldan beri onayladığı kanunların ve aldığı önlemlerin genel hayatımızda uygulamaları ile geçmiştir. Bu uygulamaların olumlu etkilerini ve belirtilerini sevinçle gözlemlemekteyiz. (...)

Sayın üyeler, dış siyasetimiz öteden beri özlediğimiz barış ve dostluk yolunda olumlu sonuçlarla gelişmektedir. Yunanistan ile aramızdaki askıya alınmış sorunların sonuca bağlanması için elimizden gelen her türlü kolaylığı gösterdik. Bu konuda açılan görüşmeler ilerlemiştir. Yakışan sonucun bu dönemde yüce kurulunuza arz olunacağını ümit ediyorum. Bulgaristan ile yapılan ve kabul ettiğiniz barış antlaşması ve yerleşmesi sözleşmesi yürürlüğe girdi. Bir ticaret antlaşması görüşmelerini yapmaktayız. Sırp-Hırvat-Sloven, Romanya ve Arnavutluk ile ilişkilerimiz normal ve dostçadır. Ayrıca Sırp-Hırvat-Sloven ile bir ticaret antlaşması görüşmelerini yürütüyoruz. Balkan komşularımızla iyi ilişkilerimizden söz ederken şunu da eklemek isterim ki biz Balkanlardaki huzur ve barış ile çok yakından ilgiliniz (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 711-717).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1926 tarihli TBMM İkinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Balkan Devletleri ile ilgili olarak, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya ve Arnavutluk ile ilişkilerimizin barış ve dostluk yolunda hızla ilerlediğini ve bu bağlamda Bulgaristan ile yerleşme sözleşmesi ve Yugoslavya ile de ticaret antlaşması yaptığımızı söylemiştir (Kaştan,2008:680-685, Özgiray,1999:15-20).

1 Kasım 1927 tarihli İkinci Kez Cumhurbaşkanı Seçildikten Sonra TBMM Üçüncü Dönem Birinci Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Türkiye Cumhurbaşkanlığı'na ikinci kez seçilmekle övünüyorum. Büyük bir milletin erdemini, yönünü ve uygun niteliklerini belirleyen Cumhurbaşkanlığı'nın benden ne kadar ağır ve ciddi görevler beklediğini bütün yüreğim ve vicdanımla kavlıyor ve anlıyorum. (...)

Sevgili Arkadaşlarım!

Cumhuriyetin iç ve dış siyaseti, gelecekte de saygın, kuvvetli ve doğruluk ile ve Türk milletinin bütün güçlerini onun zenginliği, mutluluğu ve gelişmesine yöneltilmesi ve bu konulara yoğun ilgi gösterilmesi ile belirlenecektir.

Cumhuriyetin varlığına ve yönetimine ve milletin yararına karşı olabilecek içte ve dışta herhangi bir kötü niyete karşı, her an korumaya hazır bulunmak, dışta dostluklara ve barışçı çalışmalara yardımcı ve vefakâr olmak ve içte vatandaşların güvenlik içinde çalışması ve gelişmesini sağlamak yeni çalışma döneminde de gerçekleştirmeye çalışacağımız temel amaç olacaktır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006:724-725).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1927 tarihli İkinci Kez Cumhurbaşkanı Seçildikten Sonra TBMM Üçüncü Dönem Birinci Toplantı Yılıni Açarken, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyasetinin milletin huzur ve refahına yönelik olması gerektiğini ve bu bağlamda da bölgemizdeki her türlü barış çabalarına katkı sağlanacağını ifade etmiştir.

1 Kasım 1928 tarihli TBMM Üçüncü Dönem İkinci Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü dönem ikinci toplanma yılını açıyorum. Şu anda yeni bir çalışma isteği ile dolu olan milletimizin çaba ve gücüne dayanarak ona güveniyoruz. Aziz arkadaşlarımı bu canlı duygularla selamlamaktan onur ve huzur duyuyorum. (...)

Efendiler! Dış siyasetimizde dürüstlük, memleketimizin güvenliği ve gelişmesinin korunmasına önem verilmesi prensibi, hareketimize rehber olacaktır. Önemli reform ve gelişmeler içinde bulunan bir ülkenin hem kendisinde hem de çevresinde barış ve huzuru gerçek anlamda arzu etmesinden daha kolay açıklanabilecek bir konu olamaz. Bu içten arzudan esinlenmiş olan dış siyasetimizde, ülkenin korunması, güvenliğinin sağlanması, vatandaşların haklarının herhangi bir saldırıya karşı bizim tarafımızdan savunulması konuları, özellikle göz önünde tuttuğumuz konulardır. Kara, deniz ve hava kuvvetlerimizi bu ülkede barış ve güvenliği koruyabilecek bir durumda bulundurmaya bu nedenle çok önem veriyoruz. Cumhuriyet Hükümeti, milletlerarasında güvenlik antlaşmalarının imzalanması için özel bir çaba göstermektedir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 741-743).

1 Kasım 1928 tarihli TBMM Üçüncü Dönem İkinci Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk Türk Dış Politikası ile ilgili olarak, Türkiye'nin dış politikasının dürüstlük, güvenlik ve barışseverlik ilkeleri üzerine inşa edildiğini, içerde ülkenin refahı ve kalkınması için birçok reformların yapıldığını, bunun korunması ve geliştirilmesi için kara, hava ve deniz kuvvetlerimizin güçlü olması gerektiğini ve ayrıca milletlerarası güvenlik örgütlerinde yer almak için de çaba sarf edildiğini söylemiştir.

1 Kasım 1929 tarihli TBMM Üçüncü Dönem Üçüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin III. Dönem 3. Toplanma yılını açıyorum.

Büyük Millet Meclisi'nin her toplantı yılı bizim için yeni bir hayat ve çalışma kaynağıdır.

Bu verimli kaynağın karşısında bulunmaktan duygulanmış olarak sayın arkadaşlarımı sevgi ve saygılarımla selamlarım. (...)

Milletin saygıdeğer vekilleri!

Dışişlerinde dürüst ve açık olan siyasetimiz özellikle barış düşüncesine dayanmaktadır. Milletlerarası herhangi bir sorunumuzu barış yolu ile çözümlemeye çalışmak, bizim çıkarımıza ve düşüncemize uygun bir yoldur. Bu yol dışında bir öneri ile karşılaşmamak için güvenlik prensibine ve onun dayanaklarına önem veriyoruz. Milletlerarası barış havasının korunması için Türkiye, gücü içerisinde herhangi bir görevden geri kalmayacaktır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 748-749).

1 Kasım 1929 tarihli TBMM Üçüncü Dönem Üçüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk dış politika ile ilgili olarak, Dış politikamızın barış fikri üzerine inşa edildiğini, bu yol dışında bir yol kabul etmediğimizi ve Türkiye'nin uluslararası barışı korumak için hiçbir görevden kaçmayacağını belirtmiştir.

1 Kasım 1930 tarihli TBMM Üçüncü Dönem Dördüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Yüksek kurulunuzu saygı ile selamlayarak yeni toplanma yılınızı açıyorum. Ülkede büyük reformlar ve yararlı çalışmalar ile seçkin bir yeri olan III. Büyük Millet Meclisi'nin önümüzdeki son faaliyet yılını da milletimizin ihtiyaçlarını sağlama çalışmaları ile geçireceğine eminim. (...)

Saygıdeğer Efendiler, dış siyasetimizde barış ve iyi ilişkiler amacı, içtenlikle izlenmektedir.

Ümit ederim ki, milletlerarası ilişkilerde dostluklara bağlı ve hiçbir ülkeyi karşısına almayan açık ve dürüst yolumuz ve anlayışımız gittikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Komşumuz ve dostumuz Yunanistan Başbakanı'nın ve Dışişleri Bakanı'nın Ankara'yı resmen ziyaretlerini özel bir önemle anıyorum. Türkiye ile Yunanistan'ın yüksek çıkarları birbirine zıt olmaktan çıkmıştır. Bu iki ülkenin yakın bir dostlukla kendileri için güven ve güç görmelerinde uygunluk vardır. İki Cumhuriyet arasında açılan yeni dönemin yeni temellerini anlaşılmaya bağlayan belgeler yüksek kabullerinize sunulmuştur (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 764-766).

1 Kasım 1930 tarihli TBMM Üçüncü Dönem Dördüncü Toplantı yılını açarken Türk-Balkan Ülkeleri ilişkileri hakkında şunları söylemiştir, Uluslararası ilişkilerimizin dostluk ve dürüstlük ilkesi çerçevesinde devam ettiğini, komşumuz Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanının Ankara'yı ziyaret ettiğini, bu ziyaret sonucu iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını ve bu bağlamda Yunanistan ile yeni antlaşmalar imzalandığını ifade etmiştir (Olaylarla Türk Dış Politikası,1996:65-69).

1 Kasım 1931 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Birinci Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Dördüncü Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplanma yılını açmakla övünüyorum. Sayın üyeleri saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

Yeni seçimlerden sonra Yüksek Meclis'in olağanüstü toplantılarında ortaya koyduğunuz eserlerin, ülkenin genel hayatına yararlı etkileri ortadadır. Dünyayı kaplayan ekonomik krizin etkilerine karşı her yerde yeni vergilerle önlem aranırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi, tersine bazı vergileri indirmek gibi olağanüstü cesur bir davranışta bulundu. Vatandaşın hayatında önlemlerimizin iyi etkileri olmuştur. Kamuoyunda huzuru ve yönetimde dengeyi sağlayan önlemlerinizi de anılmaya değerdir. (...)

Saygıdeğer Milletvekilleri!

Dış siyasetimizin barışçı ve doğru niteliği, geçen yıl içinde bir kez daha ortaya çıkmıştır. Yakın komşularımızla ilişkilerimizde içtenlik artmıştır. Milletlerarası alanda, her devletle iyi ilişkide bulunmakta olumlu sonuçlar elde etmekteyiz.

Türkiye'nin güvenliğini amaçlayan hiçbir ülkeyi karşısına almayan bir barış yolu izlemek, bizim değişmez ilkemiz olacaktır.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Yunanistan'ı ziyaretlerinin iki ülke arasında dostluk ilişkilerine neden olması, özellikle dikkatimizi çekti ve bizi sevindirdi.

Birbirleriyle davası kalmadığını ve birbiriyle iyi geçinmek akarında bulunduklarını ilan eden iki ülkenin ilişkilerinde iyi sonuçlar verecek gelişmeleri sevinerek desteklemek ve yardımcı olmak, amacımızdır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 791-793).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1931 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Birinci Toplantı Yılı'nı açarken Türkiye'nin Balkan Devletleri ile olan ilişkileri hakkında, Başbakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretler sonucu bir dönem düşmanımız olan Yunanistan ile ilişkilerimizin normale döndüğünü ve uluslararası alanda iyi ilişkilerimiz sonucu her ülke ile dostluklarımızın geliştiğini belirtmiştir (Sarıkoyuncu Değerli,2006:256).

1 Kasım 1932 tarihli TBMM Dördüncü Dönem İkinci Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü döneminin ikinci toplanma yılını açıyorum. Yüce milletimizin değerli vekillerini saygı ve sevgi ile selamlarım.

Aziz Arkadaşlarım!

Milletlerarası siyasal, ekonomik bunalımlar nedeniyle insanlığın çekmekte olduğu sıkıntı ve acılar sürmektedir. Siyasal bunalımın içyüzü, Silahları Bırakma Konferansı'nın zorluklarında özel olarak gözlenebilir. Ekonomik bunalım ise milletlerarasında değişimin azalması ve

daralması ile alanını genişletmiş ve etkisini artırmıştır. Bize göre, milletlerarası siyasi güvenliğin gelişmesi için ilk ve en önemli şart milletlerin hiç değilse barışı koruma fikrinde içtenlikle birleşmesidir. Komşularımızla ve bütün milletlerle ilişkilerimiz ciddi, içten, barış ve güven fikrine dayalı olarak gelişmektedir. Dostlar arasında dürüst bir durumun korunması bizim her zaman çok önem verdiğimiz bir ilkedir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 797-798).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1932 tarihli TBMM Dördüncü Dönem İkinci Toplantı Yılı'nı açarken Türk dış politikası ile ilgili olarak, Uluslararası alanda siyasi ve ekonomik bunalımların yaşandığını, bu bunalımdan çıkmanın tek yolunun barış fikrini korumak olduğunu ve bizim ise komşularımızla ilişkilerimizin barış ve güven fikrine dayalı olarak her geçen gün geliştiğini belirtmiştir.

1 Kasım 1933 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Üçüncü Toplantı Yılı'nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü dönem üçüncü toplanma yılını açıyorum. Millet'in Saygıdeğer vekillerini derin saygı ve sevgilerle selamlarım.

Bu yıl Cumhuriyetin onuncu yılını kutlamakla mutlu olduk. Milletimizin gönülleri övünçle doldu. Cumhuriyetin nimetleri memleketin her bucağında canlandırıldı. Millet, geçen on yıllık Cumhuriyet eserini, topluca gözden geçirdi ve gerçekten sevinmeye ve övünmeye hakkı olduğunu gördü.

Arkadaşlar!

Geçen on yıl, gelecek dönemler için başlangıçtan başka bir şey değildir. Bununla birlikte, eski dönemlerin tarihi karşısında Cumhuriyetin, bu on yılı eşi görülme-yen bir diriliş ve göz kamaştırıcı bir ileri atılış abidesidir (...)

Efendiler, milletlerarası ilişkilerin geçen yıl içinde barış ve huzur yönünden gelişmesi, dünyanın birçok kısımlarında rahatlatıcı bir görüntüde olmamıştır. (...)

Balkanlar'da ilişkilerimiz gelişme göstermiştir. Yunanistan'ın seçkin Başbakanı'nı ve Bakanlarını kabul ettiğimiz sırada dostça antlaşma paktı imzalandı. Başlıca hükmü, iki ülkenin ortak sınırlarını karşılıklı güvence altına alan bir antlaşma, Yunanistan ile aramızda sürekli artan dostluk ve güven bağlarının sonucudur. Bu antlaşma, denizde ve karada yüksek yararları ve coğrafi bağları bu kadar birbirine girmiş olan iki memleket için doğal ihtiyacın sonucudur. Bu antlaşma, Balkanlar'da da barışın ve genel düzenin kuvvetli bir aracıdır.

Bulgaristan ile dostluk ve güven ilişkilerimizin artırılması için biz bütün olanakları kullanmaktayız. İki ülke arasındaki tarafsızlık ve hakem antlaşmasının uzatılmasını sağlayan protokol, bakanlarımızın komşu hükümete iade ziyaretleri sırasında imzalanmıştır. Ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek, Cumhuriyet hükümetinin ciddi bir isteğidir.

Kendini tanıtmadan seyahat eden haşmetli Yugoslavya hükümdarı ile buluşmamızı mutlu bir olay olarak kabul ederiz.

Balkanlar'a barış ve huzur dileklerimizi, iki memleket arasında iyi ilişkilerin gelişmesini bir saldırmazlık antlaşması yapılması kararını belirten konuşmalardan, milletlerarası barış ve güvenlik ülküsü yararlanmıştır.

Romanya'nın değerli Dışişleri Bakanı'nın resmi ziyaretini ve bu sırada iki memleket arasında saldırmazlık ve hakemlik antlaşmasının imzalanmış olduğunu sevinerek söyleyebiliriz.

Saldırganın tarifi antlaşması ile saldırmazlık ve saldırıya katılmama ve saldırıyı kınama fikirlerini belirten antlaşmaların memleketler arasında gerçek bir güven havası yaratmakta olduğuna şüphe yoktur (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 813-815).

1 Kasım 1933 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Üçüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin 10. Yıldönümü münasebetiyle Türk- Balkan ülkeleri ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi vererek, Balkanlarda ilişkilerimizin dostane bir şekilde geliştiğini bu bağlamda Yunanistan ile dostluk antlaşması, Bulgaristan ile tarafsızlık, uzlaşma ve hakem antlaşması, Romanya ile dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının imzalandığını ve Yugoslavya Kralının Türkiye'yi ziyaret ettiğini ifade etmiştir (Olaylarla Türk Dış Politikası, 1996:94-105)

1 Kasım 1934 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Dördüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü dönem dördüncü toplanma yılını açarken ulusun değerli vekillerine saygılarımı sunarım. (...)

Geçen yıl içinde yurttan çok gerekli işler görülmüştür. Dışişlerindeki aralıksız çalışmalarımızda genel siyasamıza, ulusal ülkümüze uygun olarak başarılar kaydedilmiştir. Bundan ötürü, Büyük Millet Meclisi'nin ulus işlerindeki özeni, ulusumuzun canlılığı, gerçekten övünç ile anılmaya değer (...)

Arkadaşlar!

Uluslararası dünya, geçen yıl içinde korunma kaygısına düştü ve bu yüzden de bütün ülkelerde silahlanmaya hız verildi. Cumhuriyet hükümeti de bundan dolayı bir yandan ulusal koruma gücünü pekiştirmeye çalışırken, bir yandan da barışın sarsılmaması için ulusların birlikte çalışmasına umut veren yoldan ayrılmamak uğruna elinden geleni esirgememiştir.

Cumhuriyet Türkiye'sinin dostluklarına çözülmez bağlılığı, geçmiş yıllarda türlü işlerde denemiştir. Ulusumuzun dünyaca tanınmış özelliğinin gereği de karşılıklı verilmiş sözü tutmaktır. Buna nasıl özenildiği, bundan sonra da özenileceği bellidir. Balkan Antlaşması, Balkan Devletleri'nin birbirinin varlıklarına özel saygı beslenmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında gerçek bir değeri olduğu besbellidir.

Ankara’da toplanmış olan “Balkan Antlaşması Divanı’nın verimli ve yerinde çalışmasını ulusumuz sevgiyle karşıladı (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri,2006: 819-821).

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1934 tarihli TBMM Dördüncü Dönem Dördüncü Toplantı Yılı’nı açarken Türk-Balkan Devletleri ilişkileri hakkında, Dünyanın hızla silahlanmaya başladığını, bu nedenle ülkemizin de bir yandan savunma gücünü artırma diğer yandan da barışı koruma politikası yürüttüğünü ve bu bağlamda Balkan ülkelerini içine alan Balkan Antlaşması’nın imzalandığını söylemiştir. Ayrıca bu antlaşma ile Balkan sınırlarımızın güvence altına alındığını ifade etmiştir (Armaoğlu,1992:337-340).

1 Kasım 1935 tarihli TBMM Beşinci Dönem Birinci Toplantı Yılı’nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Büyük Milletin yüce vekilleri!

Meclisin beşinci dönemini açarken sizlere derin saygılarımı sunarım.

Meclis, uluslararası durumun çok önemli bir döneminde çalışmaya başlıyor.

Olaylar, Türk milletine iki önemli kuralı yeniden hatırlatıyor. Yurdumuzu ve haklarımızı koruyabilecek güçte olmak. Barışı koruyacak uluslararası çalışma birimine önem vermek.

Barışın bozulması nedeniyle, üzüntü duymamak imkânsızdır. Bu durumda, bugünkü ağır antlaşmaların ortadan kalkması uygar insanlığın başlıca dileği olmalıdır. Bizim barış ülküsüne ne kadar bağlı olduğumuzu, bu ülkünün güvenlik altına alınmasındaki dileğimizin ne kadar köklü olduğunu açıklama gereğini görüyorum. Bu konuda çalışan uluslar sosyetesinin tecrübelerinden yararlanılarak prensiplerini geliştirmesi ve barışı korumak için gücünü artırması en içten arzumuzdur (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 832).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1935 tarihli TBMM Beşinci Dönem Birinci Toplantı Yılı’nı Açarken Türk dış politikası ile ilgili olarak, Yurdumuzu ve haklarımızı korumak için güçlü olmamız gerektiğini ve barışı korumak için uluslararası kurum ve kuruluşlara destek vereceklerini belirtmiştir.

1 Kasım 1936 tarihli TBMM Beşinci Dönem İkinci Toplantı Yılı’nı Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Sayın Milletvekilleri!

Sizi sevgi ve saygılarımla selamlayarak, beşinci devrenin ikinci yılını açıyorum.

Hemen söylemeliyim ki bu yılki çalışmalarımızın da memleket ve millet işlerinde yeni iyilikler ve ilerlemeler yapacağına inanmaktayım. Geçen yıl Türk milleti huzur ve güven içinde mili ve insani ülküye aşk ile koşan güçlü ve çalışkan bir varlık gösteriyordu. (...)

Bu yıl içinde milletlerarası bakımından bizi için mutlu olaylar oldu. İngiltere Kralı Sayın Majeste VII. Edward’ın haber verilmeden gerçekleşen ziyaretini ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö Antlaşması hükümlerine göre uygulanmasına başlandığını, bunların başında sayabilirim. (...)

Dost ve müttefik Yugoslavya'nın Sayın Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın milli bayramımızda aramızda bulunması bize ayrı bir sevinç verdi. Balkanlar arasındaki kardeşliğin sağlanlaştırılması bizim öteden beri başlıca amacımızdır. Türk Yugoslav bağlılığı bunun önemli belirtisidir. Diğer müttefiklerimiz ve dostlarımız ile de ilişkilerimiz ciddi ve içtendir. Balkanlarda, Batı Asya'da ve Doğu Akdeniz'de sağlanan barışın devamı, eski dünyanın diğer birçok yerlerine göre, daha sağlam görünmektedir. Türkiye'nin bütün devletlerle ilişkilerinin iyi olduğunu, sevinerek belirtmek isterim (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 836-842).

1 Kasım 1936 tarihli TBMM Beşinci Dönem İkinci Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk Türkiye Balkan Ülkeleri ilişkileri hakkında, Boğazlarla ilgili olarak Montrö Antlaşması'nın imzalanmasının dost Yugoslavya Kralı'nın Türkiye'yi ziyaret etmesinin ve diğer Balkan ülkeleri ile ilişkilerimizin her geçen gün gelişme göstermesinin her zaman barışı ve dostluğu savunan Türkiye'yi fazlasıyla memnun ettiğini belirtmiştir (Armaoğlu,1992:343-346, Özgiray,1999:20-24).

Kasım 1937 tarihli TBMM Beşinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk şöyle diyor:

Beşinci dönemin üçüncü yılını açıyorum.

Her şeyden önce sevgili Meclis arkadaşlarımla, yeni çalışma yılı başlangıcında karşı karşıya bulunmaktan duyduğum derin sevinç ve mutluluğu belirtmeliyim. Sizi yüksek saygı ile selamlar, bu çalışma yılınızın da millet ve memleket için parlak başarılarla bezenmesini dilerim. (...)

Büyük Meclis!

Dış politikamız, geçen yıl içinde de barış ve uluslararası barış iş birliği yolunda gelişmiş ve yürüdüğümüz yolun değişmez olduğunu bir daha belirtmiştir. (...)

Balkan siyasetimiz, çok mutlu bir iş birliği yaratmayı sürdürerek kendisine çizilmiş olan barış yolunda her gün daha verimli sonuçlar ile ilerlemektedir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 847-859).

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1937 tarihli TBMM Beşinci Dönem Üçüncü Toplantı Yılıni Açarken Türkiye'nin Balkan politikası hakkında, Balkan siyasetimizin barış ve dostluk ilkeleri çerçevesinde gelişme gösterdiğini ve bundan da verimli sonuçlar alındığını ifade etmiştir.

1 Kasım 1938 tarihli TBMM Beşinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk adına Başvekil Celal Bayar aşağıdaki söylevde şöyle dedi:

Sayın Milletvekilleri!

Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlarım.

Geçen yıl aziz kamutay arkadaşlarıma millet ve memleket için ne gibi verimli işler başarmak istediğinizi açıklamıştım. Bugün de bunlardan hangilerinin bu yıl içinde yapıldığını bildirmek isterim.

Sayın arkadaşlarım.

Her şeyden önce size kıvançla arz edeyim ki, millet ve memleket geçen yılı tam bir huzur ve sakinlik içinde yükselme ve kalkınma çalışmaları ile geçirmiştir (...)

Sayın Milletvekilleri! Dış siyasetimizin son yıl içindeki gelişmeleri geçen yıl ana niteliklerini belirttiğim kurallar içinde gelişmiştir. Son aylar içinde barış çetin bir sınav geçirdi. Şimdi süresini ancak bir zaman sonra anlayabileceğimiz yeni bir sessizlik dönemi içindeyiz. Barış, milletleri refah ve mutluluğa erdiren en iyi yoldur. Fakat bu kavram bir kez ele geçirilince sürekli özen, ilgi ve her milletin ayrı ayrı hazırlığını gerektirir. Memleketimizin her gün daha çok güçlenmesini sağlamak için her alanda her türlü olasılığa karşı koyabilecek bir durumda bulunmak ve dünya olaylarının bütün gelişimini büyük bir dikkatle izlemek, barışsever siyasetimizin dayandığı kuralların başlıcasıdır. (...)

Cumhuriyet hükümeti bu gerçeği görmüş, uygulamış, en yakın komşularıyla olduğu kadar en uzak devletlerle olan ilişkilerini, dostluklarını, anlaşmalarını ona göre düzenlemeyi bilmiş ve böylece dış siyasetimizi sağlam kurallara dayandırmıştır.

Balkan siyaseti, Balkan devletlerinin ayrı ayrı ve ortak yararlarının en açık bir belirtisi, Balkan milletlerinin her birinin ayrı ayrı güçlenmesi de barış yolundaki dinamik düşünce biçiminin uygulamalı bir örneğidir. Buradan sevinçle belirtmek istediğim bir olay, Balkan milletlerinin birbiriyle tam anlamıyla yakınlaşmalarına güçlü bir neden olmuştur. Ve yarın için de ümitlerle dolu bir eserdir. Selanik'te Balkan Antlaşması devletleri adına Konsey Başkanı ve Sayın Yunan Başbakanı General Metaksas ile Sayın Bulgar Başbakanı Mösyö Köse İvanof arasında imza edilmiş olan anlaşmadan söz etmek istediğim anlaşılmıştır. Bu antlaşma barış yolundaki sürekli çalışmalarımızın ve Balkan devletlerinin izlemeyi düşündükleri sağlam politikanın iyi bir biçimde ortaya çıkmasıdır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,2006: 865-873).

1 Kasım 1938 tarihli TBMM Beşinci Dönem Dördüncü Toplantı Yılıni Açarken Mustafa Kemal Atatürk adına Başvekil Celal Bayar tarafından okunan söylevde Türk- Balkan ülkeleri ilişkileri hakkında, son on yıl içinde Türkiye'nin dış politikada çetin bir mücadele verdiğini, bu mücadele sonucu Balkan devletleri ile bire bir veya grup olarak ortak birçok antlaşmalar imzaladığını ve bu antlaşmaların Balkanlara ve dünyaya barış getirdiğini söylemiştir (Olaylarla Türk Dış Politikası,1996:104-106)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanından sonra Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk Türk dış politikasında bir taraftan Lozan Antlaşmasından kalan sorunları çözmeye çalışırken diğer yandan da uluslararası toplumda yer alabilmek için çaba sarf etmiştir. İşte bu bağlamda öncelikle Yunanistan, Bulgaristan, Romanya gibi Balkan Devletleri ile olan sorunlar

çözölmüş sonra da Almanya ve İtalya gibi yayıımacı devletlere karşı Balkan sınırlarını güvenlik altına almak için Balkan Antlaşması yapılmıştır. Bu çalışmaya temel kaynak teşkil eden “Atatürk”ün “Söylev ve Demeçleri”nde Türk-Balkan ilişkilerinde özellikle Balkan Antlaşmasına, Türk-Yunan, Türk-Romen, Türk-Yugoslav ve Türk-Arnavutluk dostluk antlaşmalarına ve Balkan Devletlerinin Kral, Başbakan ve Bakanlarının Türkiye’ye ziyaretlerine ayrıntılı yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, C. 1., Türkiye İş Bankası Yayınları/Ankara, 1992.
- Sevim, A. (Haz.), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları/Ankara, 2006.
- Gönlübol, M. & Sar, C., *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları/Ankara, 1990.
- Kaştan, Y., Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım, 24,72, 2008.
- Gönlübol, M. (Haz.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi/Ankara, 1996.
- Öksüz, H., *Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Atatürk Dönemindeki Balkan politikası (1923-1938)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Özgiray, A., Türkiye-Yugoslavya İlişkileri (1920-1938), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Haziran, 14,1, 1999.
- Sarıkoşuncu Değerli, E., Atatürk Dönemi Türk-Yunan Siyasi İlişkileri, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos, 15, 2006.
- Ural, S. & Kılınç S., Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950), *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Aralık, 6, 11, 2015.
- Soysal, İ., *Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Tutumu*, Balkanlar, OİBV Yayınları/İstanbul, 1993.

EKONOMİ, TARİH, KÜLTÜR VE TURİZM EKSENİNDE BİT PAZARLARI: ÜSKÜP BİT PAZARI ÖRNEĞİ

Hulusi DOĞAN

Prof. Dr., Muğla S.K. Üniversitesi, hulusidogan@mu.edu.tr, 0000-0002-0286-0835

Meliha Yaren BERKTAŞ

Öğr. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, myberktas@adu.edu.tr, 0000-0002-0050-2292

ÖZET

Bit pazarları ikinci el ya da düşük maliyetli ürünlerin satıldığı alanlar olarak algılansa da zamanla toplumların **ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamlarının ayrılmaz bir parçası** haline gelmiştir. Bu pazarlar, özellikle kent yaşamında alternatif bir ekonomik model sunarak, büyük ölçekli ticaret sistemlerinin dışında kalan yerel üreticilere ve küçük esnafa önemli gelir fırsatları sağlamaktadır. Bugün ABD’de bile binden fazla bit pazarı olduğu gerçeği göz önüne alındığında bu pazarların dünya ekonomisindeki yeri daha iyi anlaşılmış olacaktır. Aynı zamanda bu pazarlar tüketicilere bütçe dostu alışveriş olanağı sunarken, bir yandan da antika ve nostaljik ürünlere ulaşma şansı tanımaktadır. Bit pazarlarının bir diğer önemli yönü ise **geri dönüşüm ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını teşvik etmesi**, böylece çevresel farkındalık yaratmasıdır. Bununla birlikte, pazarlarda oluşan çok yönlü sosyal etkileşim ortamı, bu alanları yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda **toplumsal bağların güçlendiği kültürel alanlar** haline getirmektedir. Bu çok yönlü işlevsellik kendini **Üsküp Bit Pazarı** örneğinde de somut bir biçimde göstermektedir. Balkanlar’ın en köklü ve en büyük pazarlarından biri olan bu tarihi alan, Üsküp’ün ekonomik ve kültürel dokusuna da derinlemesine işlemiş durumdadır. 1555 ve 1963 depremleri ile dünya savaşları gibi yıkıcı olaylara rağmen Bit Pazarı ayakta kalmayı başarabilmiş, daha ötesi hem tarihi kimliğini korumuş hem de çağın ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmiştir. Bu tarihi ve kültürel direnç Bit Pazarını sadece fiziksel bir mekân olmaktan çıkarmış, **Üsküp halkının hafızasında ve kimliğinde yaşayan bir değer** haline getirmiştir.

Nitekim Üsküp Bit Pazarı bugün taze ürünlerden tekstile, geleneksel el işlerinden elektronik eşyalara kadar geniş bir yelpazede ürüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu anlamda şehre gelen turistlere **tarihi ve kültürel açıdan zengin bir deneyim** yaşama fırsatı sunmaktadır. Geleneksel lezzetlerin tadıldığı dükkanlar, esnafla kurulan sıcak ilişkiler, pazarı sıradan bir ticaret mekânından çıkarmakta, onu adeta **sosyal ve kültürel bir etkileşim alanına** dönüştürmektedir. Kısacası Üsküp Bit Pazarı sadece geçmiş ile bugünü, gelenek ile modern yaşamı bir araya getirmekle kalmayıp, yerli halk ve turistler için de vazgeçilmez bir çekim merkezi olma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, Bit Pazarı, Tarih, Kültür, Turizm.

1. GİRİŞ

Bit pazarları, 21. yüzyılda sadece ikinci el veya ucuz fiyatlı malların satıldığı yerler olarak algılanamazlar; aksine, buralar insanların kültürel miraslarını, sosyal yapılarını ve ekonomik çehrelerini yaşayan ve yansıtan mekanlardır. İnsanların tarih boyunca ihtiyaçlarını karşılamaları için bir araya geldiği pazarlar, bir yandan onların kimliklerini yansıtan alanlar haline gelmiştir. Buralar kültürün ve yerel ekonomilerin ayrılmaz birer parçasını oluşturmuştur. Otantik havaları ve yılların izlerini taşıyan yapılarıyla halka ve turistlere unutulmaz bir deneyim yaşatmaktadır. Bu anlamda bit pazarları küçük esnaf ve üreticilere ekonomik imkanlar yaratmaları, geri dönüşüm faaliyetlerini teşvik etmeleri ve alternatif tüketim kültürlerine katkı sağlamaları açısından çok yönlü bir değer arz etmektedir. Öyle ki Ulusal Bit Pazarı Derneği ABD’de ülke genelinde yaklaşık 2,25 milyon satıcının yer aldığı 1.100’den fazla bit pazarı olduğunu ve bu pazarların yılda 150 milyondan fazla müşteri çektiğini belirtmektedir (National Flea Market Association, 2024; National Flea Market Association. 2023).

Bu bağlamda, **Üsküp Bit Pazarı (Bit Pazar) da** sadece Kuzey Makedonya’nın değil, tüm Balkanların en eski ve kültürel açıdan en zengin pazarlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı döneminden günümüze uzanan köklü geçmişiyle, Üsküp’ün tarihsel dokusunu ve ticari ruhunu yaşatmaktadır. **Üsküp Bit Pazarı** yüzyıllar boyunca kentin sosyal ve ekonomik yaşamının merkezinde yer almıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, öncelikle bit pazarlarının toplumsal işlevi ve ekonomik katkısı irdelenmektedir. Bu bağlamda kültürel bir miras olarak Üsküp Bit Pazarı’nın tarihi gelişimi, ekonomik ve turizm açısından günümüzdeki rolü ele alınmaktadır.

2. BİT PAZARLARI

Bit pazarı, açık ya da kapalı bir yere yapılan eski, kullanılmayan ya da ikinci el eşyaların satıldığı özerk pazarlardır. Buralarda genellikle, antik, nostaljik objeler ve yerel ürünler uygun fiyatlarla satılmaktadır. Bit pazarları, ziyaretçiler için her zaman ekonomik alanlardır. Tarihi ve klasik ürünleri buralarda bulmak mümkündür. Bugün, Türkiye’de ve dünyanın birçok yerlerinde kültürel bir deneyim alışverişi sunan bu pazarlar hala hizmet vermektedir.

2.1. Tarihi

Bit pazarları, sadece eski eşyaların ya da yerel ürünlerin satıldığı mekanlar olarak değerlendirilmemelidir. Toplumun sanayi yapısından, kültürel çeşitliliğinden ve tarihi gelişiminden bugüne ışık tutan ve somut örnekler sunan sosyal alanlardır. Bit pazarları, yaşam tarzlarının ve tüketim alışkanlıklarının anlamına ve içeriğine tanıklık ve merkezlik eden birer açık hava kütüphanesidir.

Orta Çağda Bit Pazarları: Eski eşyaların içerisinde bit taşıyabileceği düşüncesi, bu pazarların isminin doğmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla bu pazarların tarihi orta çağa kadar uzanmaktadır. Bit pazarlarının kökeni, 17. yüzyıl Fransa’sına kadar uzandığı ve adını ilk olarak Fransızca bitli pazar anlamına gelen "Marché aux puces" kavramından aldığı söylenmektedir. (Cowtown Farmers Market, 2023).

Osmanlıda Bit Pazarları: Türkiye’de bit pazarı kültürünün, Osmanlı’ya kadar uzandığı görülmektedir. İkinci el ya da el değiştirmiş eşyalar büyük şehirlerdeki han, bedesten ve çarşılarda daha uygun fiyatlarla satılmıştır. Bu alanlar hem gündelik yaşamın bir parçası hem de ekonomik döngünün canlı birer merkezi olarak hayat bulmuşlardır (Yasatekin ve Polat, 2021).

Cumhuriyet Dönemi: Cumhuriyet’in ilanından sonra da bit pazarların varlıklarını sürdürdüğü görülmektedir (Yasatekin ve Polat, 2021). 20. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerde bit pazarlarının daha düzenli, sistemli ve modern hâle geldiği görülmektedir. Antikacılar, koleksiyoncular ve halk, kullanmadıkları eşyaları bu pazarlarda satmaya başlamıştır. Zamanla bu satışlar, belirli günlerde kurulan, halk arasında geniş kabul gören düzenli bit pazarı organizasyonlarına dönüşmüştür. Nitekim günümüzde Horhorlar, Kahramanlar, Feriköy, Dolapdere gibi birçok bit pazarı ülkemizde bulunmakta ve ilgi çekmektedir.

Şehirlerin Canlı Bellekleri: Bit pazarları, sadece bir kentin tarihini anlatmakla kalmamakta, aynı zamanda onu yaşatmaktadır. Eski eşyaların her biri, geçmişten bir parça sunmaktadır. Bu yönüyle bit pazarları, kentsel belleğin korunmasına katkı sunmakta, kaybolmaya yüz tutmuş eşyaları ve anıları ve yeniden görünür kılmaktadır.

Zorlu Dönemlerin Değişim ve Etkileşim Alanı: Savaşlar, ekonomik krizler ve göçler gibi zorlu yaşam koşullarında insanlar ellerindeki değerleri bit pazarlarında satmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bit pazarları insanlara hayata tutunma için bir fırsat, şans kaynağı olmuştur. Bu anlamda ürünlerle birlikte, kültürlerin de etkileşim ve kesişim merkezi olmuştur.

Dolayısıyla bit pazarları, sadece eşyaların değil, toplumların geçmişinin, alışkanlıklarının ve kültürel mirasının dolaşıma girdiği özel alanlardır. Her eski eşya bir hikâye taşıırken; her pazar ise bu hikâyelerin buluştuğu canlı bir tarih sahnesi olmaktadır.

2.2. Kültürel Önemi

Bit pazarları yalnızca yerel ürünlerin, ikinci el malların ya da antikaların satıldığı yerler değildir. Buralar aynı zamanda bir toplumun geçmişiyle kurduğu bağı yaşatan kültürel alanlardır. Dolayısıyla bu pazarlar, toplumsal belleği diri tutan, insanları bir araya getiren ve farklı yaşam izlerini bir arada barındıran eşsiz ortamlardır. Bu bağlamda bit pazarlarının kültürel açıdan önemini şu başlıklar altında sıralamak olanaklıdır:

Geçmişin İzlerini Barındırma: Bit pazarlarında yer alan her obje, bir dönemin tanığı olabilmektedir. Kitaplar, plaklar, mobilyalar ya da oyuncaklar hem kişisel anıları hem de tarihi izleri yansıtabilmektedir. Bu yönüyle, bit pazarları kültürel belleği canlı tutan önemli araçlar olarak değerlendirilebilmektedir.

Hızlı ve Kitlesele Tüketime Karşı Bir Alternatif Oluşturma: Günümüzün hızla tüketen toplum yapısına karşı, bit pazarları yeniden kullanım kültürünü ve alışkanlığını desteklemektedir. Eşyaların atılmadan değerlendirildiği bu pazarlar hem çevre dostu hem de ekonomik çözümler sunabilmektedir. Bu anlamda bit pazarları eskiye duyulan ilgi ve özlemi de beslemektedir.

Sosyal Dayanışma ve Etkileşim Mekânı Olma: Bit pazarları, yalnızca alışverişin değil, iletişimin ve etkileşimin de merkezi olabilmektedir. Sıkı pazarlıklar, içten sohbetler ve tesadüfî karşılaşmalar bu alanlara ayrı bir canlılık katmaktadır. Farklı toplumsal kesimlerden bireylerin bir araya gelmesi, sosyal bağların güçlenmesine de katkı sağlayabilmektedir.

Kültürel Zenginlik ve Çeşitlilik Sunma: Her bit pazarı, bulunduğu bölgenin kültürel kimliğini ve dokusunu yansıtmaktadır. Örneğin İstanbul'da Osmanlı döneminden kalan eşyalarla karşılaşma olasılığı daha mümkünken, Anadolu şehirlerinde yöresel ürünler daha çok öne çıkabilmektedir. Bu çeşitlilik, yerel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynayabilmektedir (Koneska ve Balkoski, 2020).

İlham Veren Hazine Barındırma: Sanatçılar, koleksiyoncular ve tarih meraklıları için bit pazarları birer keşif alanına dönüşebilmektedir. Beklenmedik bir obje bir tablonun, antika bir radyo bir bestenin, ya da eski bir belge akademik bir çalışmanın ilham kaynağı olabilmektedir. Bu yönüyle bit pazarları yaratıcılığın ve araştırmacı ruhun besin kaynağı olabilmektedir.

Sonuç olarak, bit pazarları maddi ve manevi değerlerin paylaşıldığı, kent kültürünün sessiz tanıkları olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

2.3. Ekonomik Rolü

Bit pazarları, genellikle göz ardı edilen sıradan yerler gibi algılansa da ekonomik açıdan önemli bir değere sahiptir. Daha çok ikinci el ürünlerin ve antikaların satıldığı mekanlar olarak algılanan bu pazarlar girişimciliği teşvik etmesi ve özellikle yerel ekonomiyi desteklemesi anlamında önem taşımaktadır (Bardakçı, 2019). Ayrıca el yapımı ürünlerin sunum ve satışına olanak vermesi, sınırlı bütçeye sahip insanlara uygun alternatifler sunması anlamında birer çekim merkezi olabilmektedir. Bu anlamda bit pazarlarının ekonomideki rolü genel anlamda şu başlıklar altında sıralanabilir:

Küçük İşletmeler ve Girişimciler İçin Başlangıç/Yaşam Merkezi Olması: Bit pazarları, sınırlı bütçeye sahip üretici ve girişimciler için birer yaşam merkezidir. Bir mağaza ya da dükkan açmanın getirdiği yüksek maliyetlere katlanmadan insanlar bu pazarlarda satış deneyimi edinebilmekte, yaşamlarını devam ettirebilecek kazançlar elde edebilmektedir. Buralar orta ve büyük ölçekli işletmeye giden sürecin ilk adımı, başlangıç noktası olabilmektedir.

İş Yaratma ve İstihdam Olanığı Sunması: Bit pazarları sadece satıcılar için değil başka bireyler için de iş ve kazanç kapısı olabilmektedir. Pazarlarda yer alan ürünlerin tedarik, lojistik ve satış sürecinde başka insanlara da ihtiyaç olduğu açıktır. Ayrıca bu pazarların sorunsuz olarak hizmet vermesi anlamında güvenlik, temizlik ve bakımında yer alacak işgücüne de ihtiyaç duyulacağı unutulmamalıdır.

Tüketiciler İçin Uygun Fiyatlı Ürünler Sunması: Bit pazarları, tüketicilere çok daha uygun fiyatlı mal bulabilme olanağı verebilmektedir. Buralarda kaliteli ikinci el ürünlerin yanı sıra, el yapımı ve indirimli yeni ürünler bulabilmek mümkündür. Özellikle doğal ürünleri uygun fiyata alabilmek tüketicilere bütçe tasarrufu sağlayabilmekte, yerel üreticiyi ve ekonomiyi de desteklemektedir.

Geri Dönüşümü ve Sürdürülebilirliği Desteklemesi: Bit pazarları, özellikle malların yeniden kullanılmasına aracılık etmesi anlamında geri dönüşümün ateşlendiği, teşvik edildiği alanlar olarak değerlendirilebilir. Yeniden kullanımı teşvik etmesi yönüyle atığı azaltmaya, öğeleri çöplükten uzaklaştırarak sürdürülebilirliği ve çevreyi korumaya katkı sunduğu, destek olduğu söylenebilir. Bu anlamda yeniden kullanım ve geri dönüşüme odaklı bir tüketim modelini teşvik ettiği açıktır.

Turizm ve Yerel Ekonomik Kalkınmayı Desteklemesi: Bit pazarları turistlerin ana uğrak merkezleri arasında yer almaktadır (Bardakçı, 2019). Yerel kültürü ve tatları deneyimleyebilmek, farklı ürün ve lezzetleri keşfedebilmek turistler için birer motivasyon kaynağı olabilmektedir. Dolayısıyla yapılan her harcama yerel işletmelere ve de yerel ekonomiye katkı anlamı taşımaktadır.

Yerel Yönetim Gelirlerine Katkı Sağlaması: Bit pazarlarının artan ziyaretçi sayısı ve iş hacmi yerel yönetimler için de önemli bir gelir kapısı anlamı taşımaktadır. Buradaki işletme ve satıcıların ödedikleri izin ücretleri, vergi ya da harçlar yerel yönetimlere gelir oluşturmaktadır. Bu gelirler daha sonra kamu hizmetlerine, altyapıya ve toplum gelişimine yatırım olarak geri dönmektedir.

Ekonomik İşlemlerde Esneklik Sunması: Bit pazarları tüketicilere esnek bir değişim sistemi sunabilmektedir. Özellikle ekonomik sıkıntıların arttığı dönemlerde tüketicilere takas (malın malla değişimi) olanağı vermektedir. Özellikle geçim sıkıntısı çeken ve ihtiyaçları için çözüm arayışında olan bireylere yarar sağlayabilmektedir.

Yenilik ve Yaratıcılığı Teşvik Etmesi: Bit pazarları yerel üreticilerin hayal edip somutlaştırdığı el yapımı ürünleri sergileme ve pazarlamalarına fırsat sunmaktadır. Pazara yeni ya da benzersiz ürünler sunabilmenin yanı sıra, kendilerine özgü satış ve pazarlama teknikleri geliştirmelerine de olanak sağlamaktadır. Bir anlamda bu pazarlar yeni iş fikirlerinin test merkezleri, girişimcilik ve ekonomik çeşitliliğin teşvik alanları olabilmektedir.

2.4. Turizmdeki Yeri

Bit pazarları, turizmde bireylerin yeni yerler ve yeni ürünler deneyimlemelerine fırsat sunmaktadır. El sanatları, yerel ürünler, antikalar ve orijinal ikinci el ürünlerle hayat bulan bit pazarları turistler için hem ekonomik hem de kültürel olarak çekim merkezi olabilmektedir. Bu anlamda bit pazarlarının turizmdeki rolünü şu başlıklar altında sıralamak mümkündür:

Kültürel ve Yerel Ürün Deneyimi Sunması: Bit pazarları turistlere yerel kültür ve gelenek hakkında gerçek bir fırsat ve tat sunar. Bit pazarları modern alışveriş merkezlerinin aksine, bir bölgenin tarihi, kültürel mirası ve yaşam tarzını yansıtmaktadır. Bit pazarları turistler için seri üretilen mallardan daha çok özgün ürünlerin ve hediyeelik eşyaların yer aldığı mekanlar olarak öne çıkmaktadır.

Bütçe Dostu Ürün ve Fırsatlar İçermesi: Bit pazarları, uygun fiyatlı ürünler ve deneyimler arayan turistler için cazip olabilmektedir. Bit pazarlarındaki fiyatlar mağaza veya butiklerdeki fiyatlardan daha düşük olabilmekte, bu da onları turistler için çekici bir seçenek haline

getirebilmektedir. Ayrıca daha iyi bir fiyat için pazarlık yapabilmek bit pazarlarını turistler için heyecanlı ve keyifli bir deneyim merkezine dönüştürebilmektedir.

Benzersiz Bir Alışveriş Deneyimi Sunabilmesi: Bit pazarları, geleneksel perakende satış noktalarına kıyasla antikalarından eski eşyalara, el sanatlarından ilginç hatıralara kadar çok çeşitli ürünler sunabilmektedir. Bu çeşitlilik ve farklılık turistler için unutulmayacak bir alışveriş deneyimi oluşturabilmektedir.

Turistik Cazibe Merkezi Olması: Bit pazarları, dünyanın dört bir yanından turist çekebilmekte ve zamanla popüler bir turizm merkezine dönüşebilmektedir. Örneğin Londra'daki Portobello Road Pazarı, Paris'te Marché aux Puces, New York'ta Hell's Kitchen, Berlin'de Mauerpark Flohmarkt gibi bit pazarları, turistler için çekici birer destinasyon haline gelmiştir (Bardaççı, 2019). Dolayısıyla yerel turizm acenteleri, bit pazarlarını bölgenin kültürel mirasının ve seyahat güzergahlarının bir parçası olarak turistlere tanıtabilir.

Etkinlik ve Festivallerle Bütünleşme: Bit pazarları daha büyük kültürel veya toplumsal etkinlik, festival ya da kutlamalarla bütünleşik hale getirilebilir. Bu durum turistler için de bit pazarlarını daha çekici kılabilir. Örneğin canlı müzik, yemek kamyonlarından dağıtılan yerel lezzetler, sanatsal gösteriler bit pazarlarını daha şenkli ve çekici hale getirebilmektedir.

Çevresel ve Sürdürülebilir Turizme Katkı: Daha yaşanabilir bir çevre arayışı, turistleri de doğaya ve doğala duyarlı arayışlara her gün daha fazla itmektedir. Dolayısıyla ürünlerin yeniden kullanımı ve geri dönüşümünü teşvik etmesi bağlamında bit pazarları, sürdürülebilir turizmin önemli bir parçası konumundadır. Kısacası çevre dostu yapılarıyla bit pazarları çevreye duyarlı turistler için daha cazip hale gelebilmektedir.

3. ÜSKÜP BİT PAZARI

Bit Pazarı, Üsküp'ün Eski Çarşı bölgesinde yer almakta ve geçmişinin 15. yüzyıla kadar uzandığı söylenmektedir. Köklü bir geçmişi olması itibarıyla Üsküp'ün en eski ve en büyük ticaret alanlarından biridir. Günümüzde de Osmanlı döneminden kalan "bit pazarı" ismiyle anılmaktadır. Hem ismiyle hem de mimari yapısıyla tarihsel kökenlerini güçlü biçimde yansıtmaktadır. Bu bağlamda sadece bir alışveriş noktası değil, aynı zamanda kentin tarihi bir sembolü niteliğini taşımaktadır. Bit Pazarı, Osmanlı'dan kalan çok kültürlü yapının canlı bir hatırasıdır. Makedon, Arnavut, Türk ve diğer toplulukların bir arada bulunduğu bu alan, Üsküp'ün çok kültürlü kimliğini yansıtan bir vitrin özelliği taşımaktadır (Koneska ve Balkovski, 2020; Namicev ve Todorovska, 2022; Krstikj ve Koura, 2013).

Bit Pazarı 1555 ve 1963 depremlerinin yanı sıra, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi büyük felaketler yaşamıştır. Her seferinde ayakta kalabilmeyi başarabilmiştir (Petrevska vd., 2023). Bu direnci ve köklü tarihi onu adeta Üsküp'ün yıkılmaz simgesi haline getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Bit Pazarı, Üsküp'ün yaşayan tarihi olarak nitelendirilmektedir (Koneska ve Balkovski, 2020). Özellikle son yıllarda Avrupa Birliği ve Dünya Bankası'nın desteğiyle yapılan restorasyon projeleri sayesinde pazarın altyapı ve turistik estetik kalitesi artırılmıştır, (European Commission, 2018; European Commission, 2021; Skopje City Council, 2023; Skopje Municipality Official Website, 2022; World Bank, 2021).

Görsel 1. Üsküp Bit Pazarı

Bit Pazarı, yerel halkın da turistlerin de uğrak noktasıdır. Canlı bir ticaret merkezidir. Nitekim yüzlerce esnaf ve üreticinin geçim kaynağı konumundadır. Dolaylı olarak nakliye, tarım, tekstil ve el sanatları sektörlerine iş ve istihdam olanağı yaratmaktadır. Uygun fiyatlı ürünleriyle hem düşük gelirli halk için hem de turistler için erişilebilir alışveriş olanakları sunmaktadır (Petrevska vd., 2023). Pazar düzenli bir yapıya sahiptir. Sebze meyve tezgâhlarının, el sanatı ürünlerinin, tekstil ürünlerinin yeri bellidir. Pazarda et ve balıktan sebze meyveye, el dokuma ve sanat ürünlerinden giyim kuşama kadar birçok ürünü bulmak mümkündür (Sıralı, 2025). Bu çeşitlilik sadece yerli halk için değil, turistler için de çekicilik arz etmektedir.

Bit Pazarı, Üsküp turizmi açısından çok yönlü bir değere sahip olduğu söylenebilir. Turistlerin pazara sadece alışveriş için gelmediği bilinmelidir. Yerel halkla iletişim kurmak, tarihi ve kültürel dokuyu deneyimlemek turistlere ayrı bir keyif yaşatabilmektedir. Yerel mutfak tatlarının yanı sıra, el işi ürünler, geleneksel tekstil ve hediyelik eşyalar turistler için ayrı bir motivasyon kaynağı olabilmekte ve onlara özel hatıralar sunabilmektedir (Petrevska vd., 2023).

Sonuç olarak Bit Pazarı'nın en büyük avantajının tarihsel mirasla ekonomik yaşamı buluşturabilmesinde saklı olduğu söylenebilir. Ayrıca modern turizmin artık “görmek” ile “deneyimlemek” üzerine kurulu olduğu gerçeği göz önüne alındığında Bit Pazarı'nın farklı bir anlam ve değer kazandığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda Bit Pazarı deneyimsel turizme hizmet etmektedir. Yerel ekonomiye doğrudan katkı sağlarken, bir yandan da Üsküp şehrinin geçmişini bugüne, günümüz ziyaretçilerine canlı olarak aktarmaktadır.

4. SONUÇ

Bit pazarları, altında çok daha derin ve çok katmanlı yapıya sahip mekanlardır. Bu anlamda buraları sadece ikinci el veya uygun fiyatlı ürünlerin alınıp satıldığı yerler gibi değerlendirmek eksik ve yanlış bir yaklaşım olacaktır. Buralar **yerel ekonominin dinamiklerini ayakta ve canlı canlı tutan mekanlardır**. Esnafa, küçük girişimciye **düzenli ve sürdürülebilir gelir kaynağı yaratan alanlardır**. **Dar gelirli tüketiciye erişilebilir fiyatlarla alışveriş imkânı**

sağlayan alanlardır. Ancak bu pazarların işlevlerini sadece ekonomik unsurla sınırlamak da doğru değildir. Nitekim bu pazarlar toplumun birer tarih ve kültürel hafıza merkezidir. Farklı toplum kesimlerinin etkileşim ve paylaşım alanıdır. Geleneksel el sanatlarının, yerel üretim eylemlerinin yaşam merkezidir. Ticaretin, değişimin, söyleşinin kamusal alanlarıdır. Turistlerin keşif duraklarıdır. Tat, lezzet ve deneyim merkezleridir. Olağanı bırakıp, özgün olanı bulma sahasıdır. Farkı hissedebilme, doğal görebilme, özümseyebilme sahnesidir.

Bu çeşitliliğin ve kültürel zenginliğin örneklerinden biri tanesi de **Üsküp'teki Bit Pazarı'dır**. Tarihi kökenleri yüzlerce yıl ötesine giden bu pazar aynı zamanda evrensel bir mirastır. Geçirdiği depremler, gördüğü savaşlar onu yıkamamış, adeta güçlenerek bugünlere gelmesini sağlamıştır. Tarihi dokusunda yer alan izler onu kentin doğal ve kadim bir simgesi haline dönüştürmüştür. Bir ticaret merkezi olmanın ötesinde kentin kültürel ve toplumsal kimliğinin taşıyıcısı haline gelmiştir.

Günümüzde de Bit Pazarı kent merkezinde taze meyve-sebzeden geleneksel el işlerine, tekstilden yöresel tatlılara kadar çok çeşitli ürünlerin sunulduğu bir merkez olarak yaşamını sürdürmektedir. **Bir yandan da ziyaretçilere kentin geçmişini, kültürünü ve insan ilişkilerini doğrudan yansıtan bir sahne olarak hizmet etmektedir.**

Dolayısıyla Üsküp Bit Pazarı, geçmiş ile bugünü birleştiren, kentin ruhunu taşıyan bir tarih niteliğindedir. Hem yerli halk hem de turistler için **ekonomik, kültürel ve sosyal bir köprü** işlevi görmektedir. Onun korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması, sadece Üsküp için değil, kültürel sürdürülebilirlik adına evrensel bir değer, anlam ve önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bardakçı, A. (2019), "Gelişmiş Dünyanın Bit Pazarları", *Sanayi Ekonomi ve Haber Dergisi*, 59, 56-59.

Cowtown Farmers Market. (2023). *A Brief Guide to the History of Flea Markets*. <https://www.cowtownfarmersmarket.com>. (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

European Commission. (2018). *Urban Regeneration and Heritage Protection Projects in the Balkans* (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

European Commission. (2021). *Cultural Heritage and Tourism in the Balkans: Urban Regeneration Projects*. Brussels: EU Publications (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

Koneska, T. And Balkoski, D. (2020). "Analysis of the cultural characteristics of the Old Skopje Bazaar using integral theory", *International Journal of Recent Research in Art and Sciences*, October, 1-15.

Krstikj, A and Koura, H. (2013). "Transformation of the position of historic center in modernization-case study Skopje's Old Bazaar, Macedonia", <https://www.researchgate.net/publication/278409124> (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

Namicev, P. And Todorovska, E. N. (2022). "Significance of the Bazaar for preservation of the traditional urban form in Macedonia-Study Case of Skopje's Old Bazaar", *International Journal for Linguistic, Literary and Cultural Research*, 7(13), 215-227.

National Flea Market Association. (2023). *About Flea Markets in the United States* <https://www.fleamarkets.org>. (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

National Flea Market Association. (2024). *Economic Impact of Flea Markets in the United States*. <https://www.fleamarkets.org/about-us> (Erişim Tarihi: 08.04.2025).

Petrevska, B, Nestoroska, I. And Matievska, M. (2023), “Tourism-Induced Transformation of Cities: Insights from the Old Bazaar in Skopje, North Macedonia”, *ISVS E-journal*, 10(11), 390-404.

Sıralı, R. (2025), Üsküp’ün Renkli Alışveriş Mekânı: Bitpazar, <https://makturk.com/uskupun-renkli-alisveris-mekani-bitpazar> (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

Skopje City Council (2023). *Cultural Heritage Preservation in Skopje: Bit Pazar Revitalization Report*. (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

Skopje Municipality Official Website. (2022). *Revitalization Projects in the Old Bazaar Area*. Erişim adresi: <https://www.skopje.gov.mk>. (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

World Bank (2021). *Urban Development and Market Restoration Projects in the Western Balkans*. Washington, DC. World Bank. (2021). *Urban Development and Market Restoration Projects in the Western Balkans*. Washington, DC. (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

Yasatekin, H. Ve Polat, V. (2021). “Bitpazarlarından, Elektronik Kanallara: Türkiye’de Tüketiciden Tüketicie Pazarların Gelişimi ve Trendleri”, *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 71-83.

MƏQSƏDYÖNLÜ TƏLİM PLANLAŞDIRMASI: İSTİQAMƏTLƏR, ÇƏTİNLİKLƏR

PURPOSEFUL TRAINING PLANNING: DIRECTIONS, CHALLENGES

Nazile Abdullazade

associate professor doctor

Azerbaijan State Pedagogical University

<http://orcid.org/0000-0002-1829-7178>

nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Qarşıya qoyulan hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün görülməli işlərin əvvəlcədən düşünülməsi, təşkil olunması və ardıcılıqla hazırlanması prosesi planlaşdırma adlanır. İnsan həyatı boyu bilavasitə planlaşdırmadan qeyri-ixtiyari olaraq istifadə edir; harasa getmək istəyəndə, kiminlə görüşmək istəyəndə görəcəyi işi planlaşdırır. Planlı görülməli hər hansı bir iş məqsədə daha tez çatmağa ləmək edir, baş verə biləcək problemlərin qarşısı alınır, qəti və düzgün qərarlar verməyə səbəb olur.

Təlim prosesində planlaşdırma təlimin məqsədyönlü, sistemli və səmərəli təşkili üçün atılan vacib addımlardan biridir. Bu proses öyrədənə nəyi, necə və nə vaxt edəcəyini əvvəlcədən müəyyən etməsinə kömək olur.

Açar sözlər: təlim, öyrədən, planlaşdırma, məqsəd, resurs, vaxt.

ABSTRACT

The process of thinking in advance, organizing and preparing in sequence the work to be done to achieve any set goal is called planning. A person uses planning involuntarily throughout his life; when he wants to go somewhere, when he wants to meet someone, he plans what he will do. Any work that is done in a planned way helps to achieve the goal faster, prevents possible problems, and leads to making firm and correct decisions.

In the training process, planning is one of the important steps taken for the purposeful, systematic and efficient organization of training. This process helps the teacher to determine in advance what, how and when to do it.

Key words: training, instructor, planning, goal, resource, time.

Tədris prosesinin səmərəli və effektiv təşkilində planlaşdırmanın böyük əhəmiyyəti var. Kurikulum tələblərinin tədris planında aydın və əhatəli əksini tapması öyrənənlərin bilik və bacarıqları daha yaxşı mənimsəmələrinə hədəflənmişdir. Tədrisdə planlaşdırma vacibdirmi? Nəyi öyrətmək lazımdır, məzmun haradan qaynaqlanır? Şəxsi təlim planlarından istifadə etmək bu gün nə dərəcədə düzgündür? kimi sualların cavabı innovativ təlimin mahiyyətini daha aydın başa düşməyə, təlim prosesində uğur qazanmağa imkan yaradır.

Təlimdə planlaşdırma – təlimin məqsədinə çatmaq üçün görülməli işlərin, istifadə olunacaq metodların, resursların və vaxtın əvvəlcədən təyin olunmasıdır. Bura həm dərslərin məzmununun ardıcılığı, həm istifadə olunacaq təlim metodları, həm də qiymətləndirmə

meyarları daxildir. Digər sahələrdən fərqli olaraq, təlim prosesində planlaşdırma məqsədyönlü – tədrisin məqsədini müəyyənləşdirməyə və bu məqsədə çatmaq üçün doğru addımlar atmaq, sistemli – uyğun metod və vasitələrin seçilməsi, rəşional – vaxt və resurslardan düzgün istifadə xarakteri daşıyır. Təlim nəticələrinin meyarları, didaktik materialların seçimi, auditoriyanın marağını və səviyyəsini müəyyənləşdirməyə də şərait yaradır.

Yaxşı öyrətmə və öyrənmə təsadüfən yaranmır. Təhsillə məşğul olmayan biri müəllimin yüksək səviyyədə keçdiyi dərsi müşahidə edəndə fikirləşir: öyrənənlər öyrənirlər, dərş öz axarı ilə gedir, mövzu aydın şəkildə çatdırılır, müxtəlif metodlardan istifadə olunur, müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı anlaşma var, bir sözlə, həm öyrədən, həm öyrənən dərşdən razıdır. Kənardan müşahidə edərkən bunu pedaqoji istedad, tədris qabiliyyəti və ya sadəcə dərş kimi düşünmək olar. Əslində bütün bunlar bir qu quşunun heç bir çətinlik çəkmədən suda üzməyinə bənzəsə də, prosesin tərffrüatında böyük zəhmət var. Öyrədənə öyrənən arasında münasibətlər düzgün qurulanda təlim prosesi də keyfiyyətli olur. Münasibətlərin düzgün qurulması isə pedaqoji səriştə, etika, peşəkarlıqla yanaşı, ilk addımdan söyləniləcək son sözə qədər planlaşdırmadan asılıdır.

Planlaşdırma refleksiv müəllim olmaq prosesinin əsas elementidir. Effektiv tədris və uğurlu öyrənmə düzgün planlaşdırma olmadan baş verə bilməz. Planlaşdırma ixtisasın spesifikasından, tədris planından, səriştələrdən və ya öyrənənlər üçün müəyyən olunan məzmunndan başlamış nəticələrin qiymətləndirilməsinə qədər uzanır.

Tədris prosesi və təlimin planlaşdırılmasında üç əsas element var: uzunmüddətli planlaşdırma, dərş və ya sessiyanın planlaşdırılması və fərđi təlim planları. Uzunmüddətli planlaşdırma bir il, bir semestr, modul və ya sessiyalar üzrə həyata keçirilir. Modul planlaşdırma aralıq və ya qısamüddətli planlaşdırma hesab olunur. Uzunmüddətli planlaşdırmada müəllim və tələbələrə qarşıya qoyulan məqsədin – fənnin məzmununun mənimsənilməsi, tədris-təlim və qiymətləndirmə metodlarından istifadə, resursları planlaşdırmaq və təmin etmək əks olunur.

Dərşin planlaşdırılması hər hansı bir fənn üzrə semester ərzində müəllimin qarşısına qoyduğı məqsəd və vəzifələrə nail olmağa xidmət edir. Çox vaxt dərş planları hazırlamağa vaxtının olmadığını deyən müəllimlərə rast gəlirik. Təcrübəli müəllimlər daha sadə və məzmunlu dərş planları hazırlayır, səmərəli üsullar nəzərdə tutur və ildən-ilə bu planlaşdırmanı təkmləşdirir. Müşahidələrimizə əsasən deyə bilərik ki, müəllim dərş planlaşdırma əsasında qurmağa cəhd etsə də, bəzən bunun 20 %-ni həyata keçirə bilir.

Fərđi təlim planları həm müəllimlərin, həm də tələbələrin müntəzəm olaraq istifadə etdikləri planlamadır. Fərđi təlim planları müxtəlif səviyyəli və müxtəlif templərdə irəliləyən tələbələr üçün xüsusilə əhəmiyyətliədir. Tələbələrin fərđi təlim planlarında təhsil müddətində kreditlərin sayı, yiyələnməli olduqları həyatı bacarıqlar, modullar və s. əksini tapır.

İlk baxışdan planlaşdırma asan görünsə də, nəzərə alınmalı bir çox amillər var. Müəllim (kim) məzmunu (nəyi) öyrənənlərə (kimə) metodlar, strategiyalar, resurslar vasitəsilə (necə) təlimin məqsəd və vəzifələrinə (niyə) nail olmaq üçün öyrətməlidir. Tələbələrin müstəqilliyini və düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müəllim tələbəyönümlülüyn təmin edilməsinə, fərđi yanaşmaya üstünlük verməlidir. Fənn üzrə planlaşdırılmada qeyd olunanlar gözlənilməlidir:

1. Tədris ediləcək tədris vahidlərini məzmun standartlarına əsasən müəyyən etmək;
2. Tədris vahidlərinin ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək (tədris vahidlərinin ardıcılıqla müəyyənləşdirilməsi dedikdə, məzmunun ardıcılığı (asandan çətinə doğru), xronoloji ardıcılıq (zaman ardıcılığı), məntiqi ardıcılıq (əvvəlcə o anlayışlar öyrədilir ki, onlar növbəti anlayışların açılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır);
3. Hər tədris vahidi üçün tədris planına əsasən vaxt bölgüsü aparmaq (tədris vahidləri üçün vaxt bölgüsünü müəyyənləşdirərkən fənn üzrə illik dərslərinin ümumi sayı hesablanır. Hər tədris vahidinin əhəmiyyətliyi və mürəkkəbliyi baxımından vaxt müəyyən edilir) [<https://www.arti.edu.az/nodupload>].

Planlaşdırmanın əsas subyekti – müəllim ilk olaraq nəyi öyrətməyi planlaşdırmalıdır. İxtisas sahələri hər bir öyrədəndən sahə üzrə bilik və bacarıqları artırmağı, hətta bəzən öyrətmək haqqında düşünmədiyimiz sahələrə diqqət yetirməli olduğumuzu tələb edir. Məsələn, Avropa təhsilinə inteqrasiya, innovativ yeniliklər xarici dil biliklərinin zəruriliyini ortaya qoyur. Bu, texniki sahədə ingilis dili, humanitar (Azərbaycan dili və ədəbiyyat, tarix) sahədə fars və ərəb dillərini, ümumilikdə yeni proqram təminatı üzrə informasiya texnologiyalarından səmərəli istifadə üçün ingilis dili biliklərinə müəyyən qədər malikolma zərurəti ilə qarşılaşdırır. Həmçinin təkcə sahə üzrə biliklərin artırılmasına deyil, müəllimin beynəlxalq pedaqoji proseslə yaxından tanışlığına və öyrətmə prosesini buna uyğun qurmağa hədəflənir. Planlaşdırmada bu istiqamətdə məqsəd, məzmun müəyyənləşdirilməli, müəyyən mövzular ya əlavə edilməli, ya da çıxarılmalıdır.

Ümumtəhsil məktəblərində planlaşdırmanın perspektiv (illik) və gündəlik planlaşdırma növləri var. Perspektiv planlaşdırma necə aparılır?

- *məzmun standartlarına əsasən dərslərdəki (dərsləşdirilməyən fənlər üzrə müəllim üçün metodik vəsaitdə) tədris vahidi və mövzular dəqiqləşdirilir;
- *hər bir mövzu üzrə reallaşdırılacaq məzmun standartları müəyyənləşdirilir;
- *inteqrasiya imkanları müəyyən edilir;
- *resurslar seçilir;
- *məqsədyönlü vaxt bölgüsü aparılır;
- *şagirdlərin təlim fəaliyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün meyarlar müəyyənləşdirilir [<https://www.slideshare.net...>]

Təlimin səviyyəsi qiymətləndirmə və öyrənənlərin gözlənilən nəticələri hansı səviyyədə əldə etmələri ilə ölçülür, bu da planlaşdırmada əsas amilləri əks etdirir. İlk olaraq, təlimin kimə keçildiyi – öyrənənlərin mövqeyi nəzərə alınır. Planlaşdırmada hər hansı bir qrup öyrənənlərin ümumiyyətlə fərqlənməyəcəyi, yəni onların bütün ehtiyac və xüsusiyyətlərinin eyni olacağını düşünmək düzgün deyil. Tələbələr mənimsəmə qabiliyyətinə və fərdi xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Çox xüsusi və ya fərqli ehtiyacları, məsələn, eşitmə, görmə və yerimə qüsuru olan tələbələr var. Bunun üçün planlaşdırmada geniş spektrli tədris-təlim və qiymətləndirmə strategiyaları ehtiva olunmalıdır.

Bu gün ali təhsildə tələbələr arasında mənimsəmə səviyyəsinə görə müxtəliflik var. Ali təhsilə qəbuldan və peşə seçimi ilə bağlı verilən qərardan tutmuş tələbənin gələcək karyerasına qədər müxtəlifliklilik, bilik səviyyəsinin və öyrənmə təcrübəsinin aşağı olması, özünə inam,

sosiallaşma və ünsiyyət bacarıqlarının fərqli aspekti imkan daxilində planlaşdırmada nəzərə alınmalıdır. Həmçinin öyrənənlərin ixtisas üzrə ehtiyacları, məhdud vaxt ərzində (təhsil vaxtı müddəti) təlim nəticələrinə nail olmaları üçün təhsil aldıkları qurumun optimal strategiyası planlaşdırılmalıdır; stimullaşdırıcı təlim mühiti varmı, öyrənmək üçün nə qədər vaxt var, intensiv kurs neçə saat və neçə dəfə keçilməlidir və s. Müəllimin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) daha səmərəli istifadə etməsi və resursların müxtəlifliyinə baxmayaraq, tələbələr “Powerpoint ölüm”ü ilə qarşılaşırlar. Təfəkkürün bir nöqtəyə hədəfləndiyi Powerpoint artıq tək mənbə etibarını itirməkdədir və dərslərin planlaşdırılmasında təqdimatla başlanğıc uğursuz və yorucu ola bilər.

Öyrənmədə tələbələrin məqsədi imtahandan keçmək, sərəştə qazanmaq, bilik və bacarıqlar əldə etmək, özünəinam hissini inkişaf etdirmək, bəzən dolayısı ilə, çox vaxt açıq şəkildə müstəqillik və məsuliyyəti inkişaf etdirməkdir. Öyrətmədə müəllimlər proqramı məsuliyyətlə öyrətməyə başlasalar da, kursu bitirənə kimi tələbələr tez-tez həvəsləndirmək, onları ixtisas sahəsi və proqrama uyğun seçimlərinin doğru olduğuna inandırmaq planlaşdırmada nəyi öyrətməklə bağlı nəzərə alınmalıdır.

Biz hər şeyi bir anda, bir dərslə öyrədə bilmərik, mövzular elə ardıcılıqla bir araya gəlməlidir ki, sonda təlim məqsədinə nail olunsun. Müxtəlif ali məktəblərdə eyni proqramı tədris edən həmkarlar bunu müxtəlif yollarla edirlər. Məsələn, uzun illər pedaqoji ixtisaslarda məktəb təcrübəsi (pedaqoji təcrübə) respublikanın müxtəlif məktəblərində praktik təşkil edilsə də, müəllimlər tərəfindən dərslər üsulları, metod və texnologiyalar tələbələrə fərqli yollarla çatdırılmış olsa da, planlaşdırma eyni olur.

Qiymətləndirmə təhsil həyatının reallığıdır və sistemli şəkildə planlaşdırılmalıdır. Sentyabr ayında tədrisə başlayan tələbələr yanvar ayında ilk imtahanlarını verirlər. Ancaq yadda saxlamalıyıq ki, bütün qiymətləndirmələr formal xarakter daşımır. Öyrənmə məqsədləri üçün mümkün qədər çox yoxlama və qiymətləndirmədən istifadə edilərsə, tələbənin mənimsəmə səviyyəsi və təlim nəticələrinin real mənzərəsi həllini tapmış olur.

Tədris planı bir planlaşdırma sənədidir və müəllim və tələbələr üçün müəllim tərəfindən hazırlansa da, geniş spektrli öyrənmə, tədris fəaliyyəti və qiymətləndirmələr uğurlu öyrənmə üçün vacibdir. Qarşıya qoyulan hər hansı bir məqsədə çatmaq üçün görülməli işlərin əvvəlcədən düşünülməsi, təşkil olunması və ardıcılıqla hazırlanması prosesi planlaşdırma adlanır. İnsan həyatı boyu bilavasitə planlaşdırmadan qeyri-ixtiyari olaraq istifadə edir; harasa getmək istəyəndə, kiminlə görüşmək istəyəndə görəcəyi işi planlaşdırır. Planlı görülən hər hansı bir iş məqsədə daha tez çatmağa ləməkdir, baş verə biləcək problemlərin qarşısı alınır, qəti və düzgün qərarlar verməyə səbəb olur.

Planlaşdırma – təlimin uğurunun açarıdır. Müəllim və tələbə tədris prosesində fəaliyyətini qabaqcadan planlaşdırmaqla həm işini asanlaşdırır, həm də tədrisin keyfiyyətini artırır. Bu da öz növbəsində öyrənənlərin təlimdən daha çox fayda almasına səbəb olur.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://eduroom.az/mekteb-idareetmesi/mekteb-senedleri/295-planlasdirmanin-novleri.html>
2. <https://www.arti.edu.az/nodupload/editor/files/2%20%C6%8Fd%C9%99biyyat-kurikulum.pdf>
3. <https://www.slideshare.net/slideshow/kurikulum-sas-tlbr/45224650>

ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI: PETROL- GÜVENLİK- ETKİ ALANI**Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER**İzmir Demokrasi Üniversitesi, ilaydagulumser16@gmail.com - 0009-0006-5795-7008**ÖZET**

Bu makale, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) Orta Doğu’ya yönelik dış politikalarını, petrol, güvenlik ve etki alanı kavramları üzerinden çok boyutlu bir şekilde incelemektedir. Orta Doğu’nun enerji kaynakları, özellikle petrol rezervleri, bölgenin küresel güç mücadelesinin merkezine yerleşmesini sağlamıştır. ABD’nin bu bölgedeki ilgisi, sadece enerji bağımlılığıyla değil, güvenlik tehditlerinin çeşitlenmesiyle de şekillenmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, ABD’nin güvenlik anlayışı yalnızca askeri tehditlerle sınırlı kalmayıp, ekonomik, çevresel ve toplumsal tehditleri de kapsamına alacak şekilde genişlemiştir. Makale, ABD’nin Orta Doğu’da askeri varlık gösterdiği dönemi analiz ederek, bu varlığın bölgesel ittifaklar ve küresel hegemonya hedefleri doğrultusunda nasıl şekillendiğini tartışmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan itibaren Amerikan askeri doktrinleri (Truman, Eisenhower, Nixon, Reagan, Bush) ile kurumsallaşan bu varlık, ABD’nin enerji güvenliği ve bölgesel istikrarı sağlama amacını gütmüştür. Ayrıca, ABD’nin İsrail’e verdiği koşulsuz destek, bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkileri etkilemiş, bu durum bölgedeki halkların ABD’ye olan güveninde erozyon yaratmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde ABD’nin demokrasi ve reform hedefleri ile askeri müdahaleleri arasındaki çelişkiler ele alınarak, ABD’nin Orta Doğu’daki politikalarının yerel dinamiklerle ne denli uyumsuz olduğu vurgulanmıştır. Özellikle enerji güvenliği, ABD dış politikasının merkezinde yer alırken, bu stratejiler bölgedeki istikrarsızlıkları derinleştirmiştir. Makale, ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik stratejilerinin, bölgedeki birçok sorunun çözülmesinden çok daha fazla karmaşıklık yaratmaya yol açtığını ve küresel meşruiyetini olumsuz etkilediğini savunmaktadır. ABD’nin Orta Doğu’daki politikaları, enerji çıkarları, güvenlik öncelikleri ve hegemonik kaygılar doğrultusunda şekillenmiştir. Ancak bu politikalar, bölgedeki istikrarsızlıkları artırarak hem küresel hem de bölgesel düzeyde ABD’nin etkisini zayıflatmıştır. ABD’nin Orta Doğu’daki stratejileri, yalnızca askeri müdahaleler ve ekonomik çıkarlar temelinde sürdürülebilir olmamış, bölgedeki yerel aktörlerle dengeli bir ilişki kurma çabalarının yetersizliği, uzun vadede bu stratejilerin başarısını engellemiştir. Gelecekte ABD’nin Orta Doğu’daki etkisi, küresel düzeydeki yeni güç dengeleri, özellikle Çin ve Rusya’nın bölgedeki artan etkisiyle sınırlanacaktır. Çin’in Orta Doğu’ya yönelik ekonomik yatırımlarını artırması ve Rusya’nın askeri stratejik adımları, ABD’nin bölgedeki diplomatik ve askeri stratejilerini yeniden şekillendirmeye zorlayacaktır. Bu gelişmeler, ABD’nin geleneksel müttefikleriyle olan ilişkilerini daha da önemli hale getirebilir. Orta Doğu’nun geleceği, yalnızca bölgedeki yerel aktörlerin değil, aynı zamanda küresel güçlerin etkileşimleriyle belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD Dış Politikası, Orta Doğu, Enerji Güvenliği, Petrol Stratejisi, Jeopolitik Etki

US MIDDLE EAST POLICY: OIL- SECURITY- SPHERE OF INFLUENCE

ABSTRACT

This article examines the foreign policies of the United States towards the Middle East in depth in light of energy resources, security threats and regional spheres of influence. The Middle East, as a region at the center of the global power struggle, especially with its rich oil reserves, plays an important role in shaping the foreign policy of the United States. The strategies of the United States in the region have not only been directed towards securing energy dependency but also towards developing a broader strategic approach against increasing security threats. After the end of the Cold War, with the influence of globalization, the US understanding of security has not only been limited to military interventions but has also become more comprehensive by including economic, environmental and social threats in the scope of policy. The US military presence in the Middle East, especially starting with Truman and institutionalized with the Eisenhower, Nixon, Reagan and Bush periods, has been reinforced with regional alliances aimed at strategic goals in the region. This military presence aimed to ensure the energy security of the United States and to guarantee regional stability. However, the US support for Israel has negatively affected its relations with other actors in the region, and it has been observed that this support has led to a loss of trust among the peoples of the Middle East. Within the framework of the Greater Middle East Project (GMEP), the inconsistency between the US's promises of democracy and reform and its military interventions reveals how incompatible a foreign policy is being pursued with the local dynamics in the region. Although energy security is at the forefront of US foreign policy, it can be said that this approach increases instability in the region and damages the US's global legitimacy. US strategies towards the Middle East have been shaped by hegemonic concerns, beyond energy interests and security priorities; however, these policies have not been able to establish sustainable relations with local actors in the long term, and have created more complexity in the region. In the future, the US's influence in the Middle East will be tested by changes in the global balance of power and the increasing influence of China and Russia in the region. China's increasing economic investments and Russia's military strategic moves in the region will require the US to reconsider its current diplomatic and military strategies in the region. These developments may become even more significant in the United States' relations with its traditional allies. As a result, the future of the Middle East will be shaped not only by the interactions of local actors in the region but also by global powers.

Keywords: U.S. Foreign Policy, Middle East, Energy Security, Oil Strategy, Geopolitical Influence

1.GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikası, 20. yüzyılın başlarından itibaren enerji güvenliği, jeopolitik çıkarlar ve bölgesel istikrar arayışı çerçevesinde şekillenmiştir. ABD'nin bölgeye ilgisi, öncelikle petrol ve doğal gaz rezervlerine erişimle

başlamış, zamanla askeri stratejiler, güvenlik kaygıları ve ideolojik hedeflerle derinleşmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca doktrinler ve askeri varlıklarla kurumsallaşan bu politikalar, İsrail'e verilen destek ve demokrasi ihracı gibi girişimlerle bölge halkları nezdinde meşruiyet kaybına yol açmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi gibi girişimler, istikrar sağlamak yerine daha fazla karmaşa yaratmıştır. Ayrıca, Çin ve Rusya gibi yeni aktörlerin yükselişi, ABD'nin bölgedeki politikalarını yeniden gözden geçirmesini zorunlu kılmakta; geleneksel stratejilerin sürdürülebilirliğini sorgulamaktadır. Giriş bölümü, ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarının enerji güvenliği, güvenlik öncelikleri ve bölgesel hegemonya hedefleriyle şekillendiğini; ancak bu stratejilerin bölgedeki istikrarsızlıkları derinleştirdiğini ortaya koymaktadır.

2.GÜVENLİĞİN DÖNÜŞEN DOĞASI: ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKALARINDA YENİ PARADİGMALAR

Güvenlik, geleneksel olarak askeri tehditler ve savaşlarla ilişkilendirilmiş olsa da günümüzde bu kavram çok daha geniş bir çerçeveye yayılmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, güvenlik yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamış, ekonomik, çevresel, toplumsal ve enerji odaklı tehditler de güvenlik anlayışına dahil edilmiştir. Bu yeni güvenlik anlayışı, "*geleneksel güvenlik*" ile "*insani güvenlik*" gibi farklı boyutları bir arada değerlendiren daha geniş ve bütünlüklü bir perspektifi benimsemektedir. Güvenlik, genellikle bir devletin ya da toplumun, dış tehditlere karşı savunmasız kalmaması ve iç istikrarını sürdürebilmesi için gerekli şartların sağlanması olarak tanımlanır. Bu geleneksel tanım, askeri tehditlerin ortadan kaldırılması, ulusal sınırların korunması ve halkın güvenliğinin sağlanması gibi konuları kapsar. Ancak yeni yüzyılda, güvenlik tanımının daha geniş bir kapsama alanı kazanması, küresel düzeydeki değişimler ve tehditlerin çeşitlenmesiyle mümkün olmuştur.

Yeni güvenlik anlayışına göre, devletler yalnızca askeri saldırılara karşı savunma yapmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik, toplumsal, çevresel ve kültürel alandaki gücünü pekiştirmek amacıyla etki alanlarını da genişletmesini içerir. Etki alanının genişlemesi, sadece askeri üslerin kurulması veya dışarıya yönelik askeri müdahalelerle sınırlı değildir. Enerji kaynakları, ticaret yolları, siber güvenlik, iklim değişikliği gibi konular, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine yerleşmiştir. Özellikle Orta Doğu gibi enerji zengini bölgelerde, petrol ve doğal gaz gibi kaynakların güvenliği, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu bölgelerdeki enerji güvenliği, yalnızca tedarik güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda küresel ekonomik denetimlerin ve siyasi ilişkilerin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynar. Petrol, bu yeni güvenlik anlayışında yalnızca bir enerji kaynağı değil, aynı zamanda küresel güç dengelerini etkileyen bir stratejik varlık haline gelmiştir.

Yeni güvenlik anlayışında, petrol sadece bir güvenlik kaynağı olarak değil, aynı zamanda bir tehdit unsuru olarak da karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi, bu bölgedeki enerji kaynaklarının güvenliğine odaklanmışken, aynı zamanda petrolün ABD için bir güvenlik tehdidi oluşturabilecek bir unsur haline gelmesi de söz konusudur. Petrol fiyatlarındaki dalgalanma, küresel enerji piyasalarındaki dengesizlikler ve bu dengesizliklerin ABD ekonomisi üzerindeki etkileri, ABD'nin güvenliği için büyük riskler barındırmaktadır. Örneğin, Orta Doğu'daki enerji kaynaklarına yönelik dış müdahaleler, ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit

eden jeopolitik risklere yol açabilir. Petrolün bir güvenlik unsuru olarak doğrudan ilişkilendirildiği bu süreçte, ABD'nin petrol ithalatına olan bağımlılığı, bölgesel istikrarsızlıkların bir sonucu olarak ulusal güvenlik tehditlerine dönüşebilir. Bu durum, ABD'nin dış politikasındaki stratejilerinin daha dikkatli ve öngörülebilir olmasını gerektiren bir durum yaratmaktadır. ABD'nin Orta Doğu politikaları, bu bağlamda, sadece bölgesel hegemonya kurma çabalarıyla değil, aynı zamanda enerji güvenliğini sağlama amacını taşıyan çok boyutlu bir strateji olarak değerlendirilebilir.

ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli politikalarından biri, bölgedeki enerji kaynaklarına duyduğu büyük bağımlılıktır. Bölge, ABD'nin enerji ihtiyacını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. ABD, günlük 25 milyon varil petrol tüketirken, bunun %30'u yerli üretimden sağlanmakta, geri kalan kısmı ise dışarıdan ithal edilmektedir. Bu durum, ABD'nin Orta Doğu'ya olan stratejik ilgisini açıklayan temel faktörlerden biridir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanma, ABD ekonomisi üzerinde ciddi etkiler yaratmaktadır. Örneğin, 2003 yılında petrol varil fiyatı 25 dolar civarındayken, 2011 yılında bu fiyat 90-100 dolar arası bir değere ulaşmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu değişiklikler, ABD'nin iç ekonomisini ve dış politikasını etkilemiştir. (Silahçıoğlu,2009;114)

ABD'nin Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığı, sadece ekonomik değil, aynı zamanda ulusal güvenlik açısından da ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. 2006 yılında yayımlanan National Security Consequences of U.S. Oil Dependency başlıklı Council on Foreign Relations (CFR) raporu, ABD'nin petrol ihtiyacının yaklaşık %60'ının ithal edildiğini ve bu ithalatın önemli bir kısmının Ortadoğu kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur. Rapora göre, enerji arzında yaşanabilecek herhangi bir kesinti, yalnızca ekonomik istikrarsızlığa değil, aynı zamanda diplomatik ve askeri zafiyetlere de yol açmaktadır (Council on Foreign Relations, 2006). Özellikle Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içindeki siyasal istikrarsızlıkların, fiyat manipülasyonu yoluyla enerji piyasalarını tehdit etmesi, ABD'yi stratejik anlamda kırılgan hale getirmektedir. Bu durumun çarpıcı bir örneği, 1990-91 Körfez Savaşı sırasında yaşanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali, küresel petrol arzında ciddi bir krize yol açmış, petrol fiyatlarının kısa sürede iki katına çıkmasına neden olmuştur (Yergin, 2011). Bu gelişme, ABD'nin enerji güvenliğini koruma amacıyla doğrudan askeri müdahalede bulunmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu örnek, Ortadoğu petrolünün artık yalnızca ekonomik bir kaynak değil, aynı zamanda stratejik bir güvenlik meselesi olduğunu göstermektedir. ABD, Orta Doğu'daki petrol kaynaklarının güvenliğini sağlamak için birçok diplomatik ve askeri adım atmaktadır. Bu durum, ABD'nin küresel güvenlik anlayışını da etkilemiş ve ülkeler arası ilişkilerde yeni stratejiler geliştirilmesine neden olmuştur.

3.ORTADOĞU'NUN ROLÜ: COĞRAFİ, TARİHİ VE ABD BAŞKANLARININ POLİTİKALARI EKSENİNDE

Orta Doğu, tarihi boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış; dini, kültürel ve ticari etkileşimlerin merkezi olmuştur. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğum yeri olan bu bölge, aynı zamanda dünyanın en önemli enerji kaynaklarının bulunduğu yerdir. Petrol ve doğal gaz zenginlikleriyle küresel enerji rekabetinin önemli bir parçası haline gelmiş, dünya çapında petrol üretiminin büyük bir kısmını oluşturarak stratejik ve ekonomik bir değer kazanmıştır

(Arı, 2012: 22-23; Ari, 2004: 66-70). Orta Doğu'nun kapsamı, bugün Kuzey Afrika'dan başlayarak Afganistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsar ve bu alan, dünya enerji pazarında kilit bir rol oynamaktadır (Fırat Kürkçüoğlu, 2011: 194). Bölgenin ilk kez "Orta Doğu" adıyla anılması, 1902 yılında ABD'li amiral Alfred Thayer Mahan'ın "Pers Körfezi ve Uluslararası Tanıtımlar" adlı çalışmasında olmuştur (Dursun, 2003: 21). II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin kullandığı "Orta Doğu Komutanlığı" terimi de bu coğrafyanın askeri anlamda önemini vurgulamıştır.

Orta Doğu'nun stratejik önemi, tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çekmiş; ekonomik yapısı ise genellikle geri kalmış olarak tanımlanmıştır. Tarıma dayalı ekonomik yapısı ve sanayi üretimindeki yetersizlik, bölge ülkelerini sanayileşme açısından zor durumda bırakmıştır (Kocaoğlu, 1995: 177). Karmaşık etnik ve toplumsal yapı, ekonomik kalkınma ve birliğin sağlanmasında ciddi engeller teşkil etmiştir (Arı, 1998: 26). Bölgenin güçlü yönü sınırlı hammadde kaynakları iken, diğer ekonomik alanlarda zayıflık gözlenmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1992: 72). Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalarla Orta Doğu büyük ölçüde şekillenmiş; bu şekillenme özellikle Amerikan petrol firmalarının menfaatleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Savaş sonrasında kurulan yeni küresel düzen sadece ekonomik kazançlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgedeki güvenlik meselelerinin çözümünde de etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından şekillenen yeni jeopolitik dengeler, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgedeki kararlılığını pekiştirmiştir.

1920'lerin başlarında İngiliz petrol ticaretinin egemenliğindeki Orta Doğu'da Amerikan firmaları da Irak başta olmak üzere çeşitli yerlerde yatırımlar yaparak bölgedeki ekonomik çıkarlarını güvence altına almaya başlamıştır (Ayhan, 2009: 129-130). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise özellikle Suudi Arabistan ve İran'daki petrol imtiyazları büyük değer kazanmış, Amerikan firmaları Suudi Arabistan'da önemli anlaşmalar yaparak bölgedeki varlıklarını güçlendirmiştir (Ayhan, 2009: 168-169). Bu ekonomik çıkarlar, ABD dış politikasının şekillenmesinde etkili olmuş, Orta Doğu'yu küresel enerji rekabetinde merkezi bir konuma getirmiştir. ABD'nin Orta Doğu stratejisinin ilk adımlarından biri olan Truman Doktrini ise 1947 yılında Başkan Harry S. Truman tarafından ilan edilmiştir. Truman, özgürlük mücadelesi veren ülkelere ekonomik ve askeri yardım yapılması gerektiğini belirtmiş ve özellikle Türkiye ile Yunanistan'a 400 milyon dolar yardım sağlanmasını savunmuştur (Arı, 2017: 444). Bu yardım, Soğuk Savaş dönemi koşullarında ABD'nin Orta Doğu'daki egemenliğini pekiştirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilmiştir.

1956'daki Süveyş Krizi ve Soğuk Savaş'ın etkisiyle ABD, Orta Doğu'da daha belirgin bir aktör haline gelmiş; komünizm tehdidine karşı askeri ve ekonomik yardımlarla bölgedeki etkisini artırmıştır (Aşar, 1991: 31; Arı, 2009: 224-226). Eisenhower Doktrini çerçevesinde özellikle Ürdün gibi ülkelere 1950'lerde önemli yardımlar sağlanmış, bu politika Sovyet etkisini engellemeyi amaçlamıştır (Gerger, 2012: 158-160). 1969'da ilan edilen Nixon Doktrini, ABD'nin stratejik çıkarlarını korurken yerel müttefiklere daha fazla sorumluluk yükleyerek askeri yükü azaltmayı hedeflemiştir (Bingöl, 2014: 141). Nixon, barışçıl ilişkilerin önemini vurgularken, ABD'nin her ülkeye doğrudan sorumluluk taşımadığını da belirtmiştir (Dornan, 1974: 81-83). Bu strateji, daha sürdürülebilir bir güvenlik yapısı oluşturma amacını taşımıştır (Kissinger, 1979: 224-226).

1980'lerde uygulamaya konulan Reagan Doktrini ise ABD'nin komünizme karşı daha aktif bir küresel politika izlediği bir döneme işaret eder. Reagan, 1985'te yaptığı bir konuşmada, ABD'nin komünist hareketleri desteklemeyeceğini, demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri savunacağını açıklamıştır (Batır, 2011: 121). Panama müdahalesi bu doktrinin bir örneği olmuştur. 2001'de 11 Eylül saldırıları sonrası açıklanan Bush Doktrini, ABD'nin ulusal güvenlik stratejisinde önemli bir dönüşüm yaratmış, önleyici savaş anlayışı benimsenmiştir (Ağır, 2007: 85-86). Bu doktrin, ABD'nin küresel süper güç konumunu pekiştirmeyi ve terörist gruplara karşı askeri güç kullanmayı öngörmüştür (Schmidt ve Williams, 2008: 194-195). Strateji, Orta Doğu'da yeni bir güvenlik yapısı inşasını ve ABD etkisinin artmasını hedeflemiş; Irak ve Afganistan müdahaleleriyle somutlaşmıştır.

ABD'nin Orta Doğu'daki bölgesel stratejisi hem enerji güvenliğini hem de küresel rekabeti içerir. Ancak, ABD'nin askeri müdahaleleri, özellikle Afganistan ve Irak'taki operasyonları, bölgedeki istikrarı sağlamak yerine daha fazla karışıklık yaratmıştır. Bu müdahalelerin sonucu olarak, ABD yerel dinamiklerle uyumsuz bir durum yaratmış ve bölgedeki çatışmaları derinleştirmiştir. Ayrıca, Orta Doğu'nun karmaşık yapısı ve çok sayıda çıkar grubu arasındaki çekişmeler, ABD'nin stratejilerinin başarısını zora sokmaktadır. ABD'nin küresel üstünlüğünü koruması için ekonomik ve askeri gücünü etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Ancak, askeri harcamalar ve ekonomik güç arasındaki dengeyi sağlamak, ABD için giderek daha zor hale gelmektedir. Bu nedenle, Orta Doğu'daki stratejilerin sürdürülebilirliği, büyük ölçüde bu dengenin korunmasına bağlıdır.

11 Eylül 2001'de gerçekleşen terör saldırıları, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik müdahale politikasını radikal bir şekilde değiştirmiştir. Başkan Bush, terörizme karşı savaş ilan etmiş ve Afganistan'a yönelik askeri müdahale başlatmıştır. Bu müdahale, BOP'un ilk askeri adımı olarak kabul edilebilir ve aynı zamanda ABD'nin küresel terörizmle mücadelesinin temelini atmıştır (Bozkurt ve Kanat, 2007: 143). Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), 21. yüzyılın başında ABD tarafından başlatılan ve bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını yeniden inşa etmeyi hedefleyen bir stratejidir. Proje, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından hızla şekillenmiş ve ABD'nin Orta Doğu'daki terörizmle mücadele stratejisinin merkezine oturmuştur. Başkan George W. Bush, BOP'u duyurduktan sonra, proje; Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eğitim, ekonomik reformlar gibi alanlarda kapsamlı bir dönüşüm hedeflemiştir (Köylü, 2015: 90). Proje, Bernard Drus ve Zbigniew Brzezinski gibi düşünürlerin katkılarıyla şekillenmiş ve Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılmasına yönelik somut adımlar atılmıştır.

BOP, ABD'nin Orta Doğu'daki terörist gruplara karşı sert gücünü kullanmaya karar verdiği bir dönemi işaret etmektedir. Aynı zamanda bu proje, Batı'nın değerleriyle Orta Doğu'yu barıştırmayı, aşırı dini anlayışları ve terörizmi önlemeyi amaçlamaktadır (Sinkaya, 2016: 15). Bu bağlamda, ABD'nin desteklediği ılımlı İslamcılar, projede önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak, bu projeye karşı yerel direniş ve bölgede artan çatışmalar da gözlemlenmiştir. BOP'un temel hedeflerinden biri, Orta Doğu'yu Batı ile uyumlu hale getirmek ve bu bölgede siyasi, sosyal, ekonomik reformlar yaparak aşırı dinci grupları ve terörizmi engellemektir. ABD'nin bu yaklaşımı, bölgesel aktörlerle kurduğu ilişkilerde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Ayrıca, ABD'nin eğitim materyallerinin geliştirilmesi, internet altyapısının kurulması ve öğretmen

eğitimlerine destek vermesi gibi çabalar, bölgedeki demokratikleşme sürecini hızlandırmayı hedeflemiştir. Ancak, bu çabaların istenilen sonuçları verip vermediği hala tartışılmaktadır.

ABD'nin Orta Doğu'daki stratejileri, bölgedeki enerji kaynakları, terörizmle mücadele, demokratikleşme ve bölgesel istikrar sağlama amacı güden bir dizi politikayı içermektedir. Ancak, bu stratejilerin birçoğu, özellikle askeri müdahaleler, istenen istikrarı sağlamaktan çok bölgedeki karışıklıkları artırmış ve ABD'nin bölgedeki etkisini sorgulatan sonuçlar doğurmuştur. BOP gibi projeler, ABD'nin Orta Doğu'daki dış politikasının temel taşlarını oluştursa da bu politikaların uzun vadeli etkileri hala belirsizdir. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), 21. yüzyılın başında ABD tarafından başlatılan ve bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını yeniden inşa etmeyi hedefleyen bir stratejidir. Proje, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından hızla şekillenmiş ve ABD'nin Orta Doğu'daki terörizmle mücadele stratejisinin merkezine oturmuştur. Başkan George W. Bush, BOP'u duyurduktan sonra, proje; Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eğitim, ekonomik reformlar gibi alanlarda kapsamlı bir dönüşüm hedeflemiştir (Köylü, 2015: 90). Proje, Bernard Drus ve Zbigniew Brzezinski gibi düşünürlerin katkılarıyla şekillenmiş ve Orta Doğu'nun yeniden yapılandırılmasına yönelik somut adımlar atılmıştır.

Başkan Barack Obama, Bush döneminin sert güç kullanımına karşı daha çok yumuşak güç ve çok taraflı diplomasiye odaklanmış, ancak Obama yönetimi de küresel stratejik hedeflerde köklü değişiklikler yapmamıştır. (Silindir, 2009; 135-137) Obama, Orta Doğu'daki Amerikan diplomasisini koruma gerekliliğini fark etmiş ve bölgedeki çatışmalara daha diplomatik çözümler arayarak yaklaşmıştır. (Dikmen, Doğancı, Turan, Sümen, 2009:23) Bununla birlikte, Obama'nın stratejileri de tam anlamıyla başarılı olmamış ve bölgedeki pek çok sorun devam etmiştir. Orta Doğu, küresel siyasi çatışmaların önemli bir sahnesi haline gelmiştir (Arıboğan, 2004; 271-272). Bu bağlamda, petrol, doğal gaz, altın ve uranyum gibi stratejik kaynakların varlığı, bölgedeki jeopolitik çekişmeleri daha da derinleştirmektedir. Orta Doğu'nun küreselleşmesi gerektiği savunulmakta olup (Peköz, 2007; 75-91), Brazzinski'ye göre enerji kaynaklarına erişim, ulusal çıkarları ve uluslararası rekabeti teşvik eden en önemli faktörlerden biridir. (Brazzinski, 2005; 177) Orta Doğu'daki stratejik kaynaklar üzerindeki uluslararası rekabet, bölgedeki çatışmaların karmaşıklığını arttırmaktadır. Bu çatışmaların çözülmesi, sadece yerel aktörlerin değil, küresel aktörlerin de dahil olduğu büyük bir diplomatik çaba gerektirmektedir. Orta Doğu'nun küresel güvenlik sistemine olan etkisi, her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Orta Doğu, sadece enerji kaynakları açısından değil, aynı zamanda bölgedeki güvenlik ve jeopolitik dengeler açısından da dünya güçleri tarafından büyük bir ilgiyle izlenen bir bölge olmuştur. ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları, Soğuk Savaş döneminden itibaren sürekli olarak güçlenmiş ve çeşitli doktrinler aracılığıyla şekillenmiştir. Bu doktrinler, Amerika'nın küresel egemenliğini pekiştirmek, bölgedeki müttefikleriyle ilişkileri güçlendirmek ve terörizm gibi yeni tehditlere karşı mücadele etmek amacıyla oluşturulmuştur. Orta Doğu'nun stratejik önemi, bölgedeki yerel güç dinamiklerini etkilemiş ve küresel güçlerin bölgedeki etkisini sürekli olarak yeniden şekillendirmiştir.

ABD'nin Ortadoğu'daki petrol politikaları, günümüzde enerji güvenliği ve stratejik çıkarlar çerçevesinde şekillenmeye devam etmektedir. Özellikle 21. yüzyılda, ABD'nin enerji ihtiyacı, küresel ekonominin doğrudan etkileyen faktörlerden biridir ve Ortadoğu'nun petrol kaynakları

hala büyük bir öneme sahiptir. ABD, özellikle Donald Trump döneminde, enerji bağımsızlığına yönelik önemli adımlar atmıştır. 2018 yılında, ABD'nin içindeki petrol üretimi arttı ve Ortadoğu'daki petrol ithalatına olan bağımlılık azalmıştır. Bununla birlikte, ABD'nin, Orta Doğu'dan gelen petrolün küresel piyasada fiyat istikrarını sağlama noktasındaki ilgisi devam etmektedir. ABD'nin, Suudi Arabistan gibi bölgedeki güçlü petrol üreticileriyle olan ilişkilerini stratejik bir şekilde sürdürmesi, bu enerji kaynağının küresel piyasalarda arz güvenliğini sağlayarak ekonomik istikrarı koruma amacı gütmektedir. Günümüzde ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığı, petrolün stratejik kontrolünü sağlama amacını taşımaktadır. 2020 yılında, ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımlar ve İran'ın petrol ihracatını sınırlamak için yaptığı hamleler, petrolün bölgedeki jeopolitik öneminin bir başka örneğidir. ABD, İran'ın küresel petrol piyasasına olan etkisini sınırlamaya çalışarak, Orta Doğu'daki enerji güvenliğini korumaya yönelik stratejiler geliştirmektedir. Ayrıca, ABD'nin Irak'taki askeri üsleri ve bölgedeki enerji hatlarına yönelik güvenlik önlemleri, enerji altyapısının korunmasına yönelik bir adım olarak öne çıkmaktadır.

4.ABD-İSRAİL İLİŞKİLERİ: ORTADOĞU KAMUOYUNDA GÜVEN EROZYONU

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki politikaları, İsrail ile olan özel ilişkilerle de yakın bir bağa sahiptir (Jewish Virtual Library, 2018). ABD, İsrail'in güvenliğini, kendi ulusal güvenliğiyle doğrudan ilişkilendirmiştir. 20. yüzyılın ortalarında, özellikle John F. Kennedy ve Gerald Ford'un açıklamaları, Amerika'nın İsrail'e verdiği desteği açıkça ortaya koymaktadır. Kennedy, "Sadık İsrail dostlarımıza asla sırtımızı dönmeyeceğiz" şeklinde ifade ederken, Ford da İsrail'in varlığının korunmasını son derece elzem olarak vurgulamıştır. Bu dönemde, Amerika'nın İsrail'e verdiği destek, bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini de etkilemiştir. İsrail'e yönelik bu destek, aynı zamanda Amerika'nın Orta Doğu'daki stratejik hedeflerinin bir parçası olarak görülmüştür. 1970'lerde Camp David Anlaşmaları sırasında, Amerika'nın İsrail'in güvenliğine olan bağlılığı daha da pekişmiştir. Bu süreç, Amerika'nın Orta Doğu'daki en büyük önceliği olan İsrail'in güvenliğini koruma çabalarını da ortaya koymaktadır.

Pro-İsrail lobisinin ABD politikası üzerindeki etkisini sorgulamak bile zorlu bir süreçtir. Amerikan akademik çevrelerinde öne çıkan isimlerden John Mearsheimer ve Stephen Walt, "İsrail Lobisi ve ABD Politikası" başlıklı makalelerinde, İsrail ve müttefiklerinin çıkarlarının her zaman öncelikli olarak değerlendirildiğini belirtmişlerdir (Walt, Mearsheimer 2006; 29-87). ABD hükümeti, birçok açıdan bu durumu desteklemekte ve İsrail lehine bir tutum sergilemektedir. Örneğin, ABD dış yardımları büyük ölçüde İsrail'in ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmektedir. Batı'nın, İsrail'in refah seviyesini koruma adına ne kadar yardım aldığını ya da Washington'dan nasıl destek sağladığını açıklama gereği bile duymadığı bir sistem bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler dahil olmak üzere uluslararası düzenlemelerin ihlalleri pahasına, İsrail devletinin yasadışı faaliyetlerini desteklemeye devam etmektedir. Ülkede olumlu bir İsrail imajı yaratmaya çalışmaktadır. Washington'daki İsrail siyaseti, ABD lobisini, yöneticilerini ve yasama organlarını doğrudan etkilemektedir (Ahmadov; 144). İsrail'i eleştiren ABD Kongresi üyeleri sürekli olarak yeniden seçilebilmek için mücadele etmektedir. Hristiyan Siyonistlerin desteklediği İsrail lobileri, Washington'un

dış politikasında giderek daha belirgin bir etki alanı oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Amerikan siyaseti, İsrail lobisinin etkisiyle şekillenmekte; bu durum hem Orta Doğu halkına hem de Amerikalılara zarar veren bir politikayı körüklemektedir. Washington, İsrail'e koşulsuz ve sorgusuz bir destek sağladığı sürece, bölgede muhalefetin oluşması kaçınılmaz olmaktadır.

İsrail'in terörizmle mücadelesi, bölgedeki insan hakları ihlallerinin artmasına ve bu durumun uluslararası alanda büyük tartışmalara yol açmasına neden olmuştur. Filistinlilere yönelik politikalar, uluslararası hukuk açısından birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Özellikle Doğu Kudüs'te yeni yerleşim alanları kurulması, uluslararası toplumun geniş çaplı eleştirilerine neden olmuştur. ABD'nin İsrail'e verdiği destek, askeri yardımlar sağlama ve Orta Doğu'daki silah dengeleri üzerindeki baskılarla da kendini göstermektedir. Ancak bu tutum, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nde İsrail'e yönelik eleştirilerin sürekli reddedilmesine yol açmaktadır. ABD'nin bu yaklaşımı, sürdürülebilir bir strateji oluşturma noktasında sorunlara yol açmakta ve Woodrow Wilson'un idealleriyle çelişmektedir. İsrail'in uluslararası hukuku ihlal etmesi ve insan hakları ihlalleri, Amerika'nın dış politikasında ciddi bir sorun haline gelmiştir. Güçlü lobi faaliyetleri, ABD'nin bu desteğini pekiştirirken, küresel ölçekte daha fazla eleştiri almasına neden olmaktadır.

Hristiyan Siyonistler, Amerika'nın Orta Doğu'ya yönelik dış politikasında, ABD'nin değil, İsrail'in çıkarlarını koruyan bir etki yaratmaktadır. Bu grupların az sayıda olması, rekabeti engellemekte ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasını önlemektedir. Etkili gruplar tarafından oluşturulan karteller, ABD siyasetinde büyük bir etki potansiyeline sahiptir. İsrail dışında, ABD Orta Doğu'daki diğer ülkeleri cezalandırıcı bir tutumla yaklaşmakta, ancak bu eleştiriler İsrail için geçerli olmamaktadır. Örneğin, İsrail nükleer enerji üretmektedir, ancak İran'ın nükleer enerji üretimine karşı alınan sert önlemler, İsrail'in nükleer silah kapasitesini göz ardı ederek sadece İran'a baskı uygulamayı hedeflemektedir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Başkanı Greg Schrell'e göre bu durumun nedeni basittir: "İsrail, nükleer silahların önlenmesiyle ilgili bir antlaşmayı imzalamadı; oysa İran bu antlaşmayı imzaladığı halde yükümlülüklerini yerine getirmedi" (Karagül, 2006).

ABD'nin Irak ve Afganistan'daki askeri müdahaleleri ve Arap rejimlerine verdiği destek, bu olumsuz algıyı daha da derinleştirmiştir. Günümüzde, Rusya, Çin, Hindistan, Avrupa ve özellikle Latin Amerika'da ABD'ye yönelik olumsuz algılar yaygınlaşmıştır. Anti-Amerikanizm, özellikle geleneksel ABD müttefikleri arasında bile yaygın bir olumsuz tepki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Orta Doğu ve İslam dünyasında ise bu karşıtlığı besleyen çaresizlik hissi, Amerikan siyasetine karşı daha güçlü bir muhalefetin oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Amerikan politikalarının meşruiyeti sorgulanmakta ve ABD ciddi bir imaj krizi ile yüzleşmektedir. Arap-İsrail çatışması, Orta Doğu'daki istikrarsızlığın başlıca sebeplerinden biridir ve bu çatışmalar, bölgede birçok savaşın patlak vermesine ve çok sayıda gerilla grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bal, 2009; 114). ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarının merkezinde yer alan bir diğer önemli mesele ise İran ile ilgili gelişmelerdir. Tarihsel olarak ABD ile dostane ilişkileri olan İran, günümüzde uluslararası terörizmi destekleyen bir ülke olarak görülmekte ve sürekli ambargolarla karşı karşıya kalmaktadır. 11 Eylül saldırılarının ardından, ABD'nin İran'a yönelik yaklaşımı daha da sertleşmiştir.

2024 yılında yapılan Arab Opinion Index anketine göre, Orta Doğu ülkelerinde yaşayan bireylerin %76'sı ABD'ye yönelik tutumlarının daha olumsuz hale geldiğini ifade etmiştir; bu değişimin temel sebebi olarak da ABD'nin İsrail'in Gazze'deki eylemlerine verdiği destek gösterilmiştir (TASS, 2024). Arab Center Washington DC ve Arab Center for Research and Policy Studies'in 2024 tarihli ortak araştırmasında ise katılımcıların %50'si ABD'yi Gazze'deki savaşın sürmesini sağlayan birincil aktör olarak değerlendirmiş, %81'i ise ABD'nin Filistin meselesinde adil davranmadığı kanaatini belirtmiştir (The Hill, 2024). Benzer şekilde, Arab Barometer'in 2023-2024 verilerine göre Ürdün'de ABD'ye olumlu bakanların oranı %51'den %28'e, Lübnan'da ise %42'den %27'ye düşmüştür (Eurasia Review, 2024). Pew Research Center tarafından yapılan küresel çaplı bir kamuoyu araştırmasında da 21 ülkedeki katılımcıların çoğunluğu ABD'nin Orta Doğu'da İsrail'i fazlasıyla desteklediği görüşündedir; hatta İsrail'de bile bu görüşe katılanların oranı %47'dir (Pew Research Center, 2003). Bu tür veriler, ABD'nin İsrail yanlısı politikalarının sadece bölgesel değil, küresel düzeyde de Amerikan imajına zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e verdiği kesintisiz ve koşulsuz destek, özellikle son dönemde Orta Doğu'daki etki alanını ciddi biçimde daraltmıştır. ABD'nin İsrail'in askeri operasyonlarına verdiği açık destek, yalnızca bölgesel halkların gözünde bir taraflılık algısına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda Amerikan dış politikasının meşruiyetini de sorgulatır hale getirmiştir. Arap kamuoyunda ABD'ye duyulan güvende ciddi bir azalma yaşanmış, birçok ülkede halk nezdinde Amerika karşıtı söylemler güç kazanmıştır. Arab Opinion Index ve Arab Center gibi güvenilir araştırmaların ortaya koyduğu üzere, ABD artık bölgedeki geniş kitlelerin gözünde tarafsız bir aktör değil; İsrail'in eylemlerine ortak olan bir güç olarak algılanmaktadır (TASS, 2024; The Hill, 2024). Bu algı değişimi, yalnızca kamuoyunun değil, aynı zamanda bölgesel karar alıcıların da ABD ile iş birliği konusundaki tutumlarını etkilemekte ve alternatif güç odaklarına yönelme eğilimini artırmaktadır. Amerika'nın İsrail politikası, kısa vadede İsrail lehine kazanımlar sağlasa da uzun vadede Orta Doğu'daki diplomatik manevra kabiliyetini sınırlandırmakta ve bölgedeki yumuşak gücünü zayıflatmaktadır.

5.GÜNCEL GELİŞMELER IŞIĞINDA ABD'NİN ORTADOĞU'DAKİ YENİ VİZYONU

Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'daki politikaları, tarihsel olarak petrol, güvenlik ve etki alanı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu unsurlar, bölgedeki büyük jeopolitik ve stratejik çıkarların şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle, Suudi Arabistan ile olan güçlü ittifak ve İran'a karşı uygulanan baskılar, bölgedeki güç dengelerini şekillendirmekte ve bu dengeler enerji kaynakları üzerindeki kontrolle doğrudan ilişkilidir. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejisi, tarihsel bağlamdan beslenirken sürekli değişen bir dinamığa sahiptir (Pipes, 2003). Amerika'nın Ortadoğu'daki petrolden kaynaklanan çıkarları, bölgedeki jeopolitik dinamiklerle doğrudan bağlantılıdır. ABD'nin bölgedeki enerji bağımlılığı, tarihsel olarak, stratejik bir öneme sahipti. Ancak son yıllarda, özellikle kaya gazı (shale gas) ve kaya petrolü (shale oil) üretiminde yaşanan artışla birlikte, ABD, enerji bağımsızlığı açısından önemli bir mesafe kaydetmiştir. 2020'lerin başında, Amerika dünyanın en büyük petrol üreticisi olma konumuna gelmiştir (Hirsch, 2023). Bu gelişme, Amerika'nın Ortadoğu'ya olan stratejik

ilgisinin değişmesine yol açmıştır. Yine de enerji arz güvenliği hala önemlidir ve Amerika'nın stratejik müttefikleri, özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkelerle ilişkilerde bu konu hala önceliklidir. Suudi Arabistan'ın petrole dayalı ekonomisi, ABD için önemli bir etkileşim alanı oluştururken, aynı zamanda ABD'nin küresel enerji dengelerini etkileme gücü, Ortadoğu'daki dinamikleri şekillendiren bir diğer faktördür.

Amerika'nın Ortadoğu'daki askeri varlığı, özellikle 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra belirgin bir şekilde artmıştır. Ancak Trump yönetimi, "*Amerika'nın sonsuz savaşlarını sonlandırmak*" söylemiyle Ortadoğu'daki askeri varlığı kademeli olarak azaltmayı hedeflemiştir (Trump, 2020). Buna karşın, ABD'nin askeri stratejisi hala büyük ölçüde bölgesel güvenlik ve terörle mücadele odaklıdır. Irak ve Afganistan'daki askeri çekilmeler, yerini bölgedeki stratejik üslerin ve hava kuvvetlerinin sürdürülmesine bırakmıştır. Aynı zamanda, ABD'nin İran'a yönelik baskıcı politikaları, bölgedeki müttefikleriyle güçlü askeri bağlar kurmasını sağlamıştır. Ancak bu askeri varlık, giderek daha fazla bölgesel aktörlerin (örneğin, Suudi Arabistan, İsrail ve Türkiye) kendi güvenliklerini sağlama yönünde inisiyatif almasına neden olmuştur. ABD'nin bölgedeki askeri yükü azalırken, yerel güçler bölgesel çatışmalara müdahale etme kapasitesine sahip olmayı giderek daha fazla önemsemektedir. Bu bağlamda, Amerika'nın Ortadoğu'daki güvenlik stratejisinin, bölgesel aktörlerin artan askeri otonomileri ile paralel olarak evrildiği söylenebilir.

Amerika'nın Ortadoğu'daki etki alanı, Trump'ın "*Amerika Öncelikli*" (America First) politikaları çerçevesinde daha dar bir çerçeveye oturmuş olsa da hala büyük bir güç olarak bölgedeki diplomatik ilişkilerde önemli bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Çin ve Rusya gibi küresel rakiplerin Ortadoğu'da artan etkisi, ABD'nin bölgedeki etkisini tehdit eden bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Çin, Orta Doğu'da ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirme yoluna gitmiş, Belt and Road Initiative (Yeni İpek Yolu Projesi) çerçevesinde bölgede stratejik yatırımlar yapmıştır (Yang, 2024). Bu durum, Amerika'nın bölgede daha fazla diplomatik baskı yapmasını ve geleneksel müttefikleriyle ilişkilerini güçlendirmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, Amerika'nın Ortadoğu'daki politikalarının merkezinde İsrail ile olan ilişkiler yer alırken, Filistin meselesi gibi uzun süredir çözilemeyen sorunlar bölgedeki etki mücadelesini karmaşık hale getirmektedir.

Amerika'nın Ortadoğu'daki politikasının geleceği, bölgedeki yerel güçlerin artan bağımsızlıkları, ABD'nin enerji bağımlılığının azalması, askeri varlığının belirli ölçülerde azalması ve Çin ile Rusya'nın etkisinin artmasıyla şekillenecektir. Bölgedeki müttefiklerle daha derin iş birlikleri, Amerikan politikalarının karmaşıklığını artırabilir. Bunun yanı sıra, Ortadoğu'nun petrol zenginliği ve ABD'nin bölgedeki stratejik hedefleri, enerji geçiş sürecinin ne zaman tam anlamıyla gerçekleşeceği konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Biden yönetimi, Paris İklim Anlaşması'na yeniden katılarak fosil yakıtların kullanımını sınırlamak için adımlar atma niyetindeyken, bölgedeki enerji kaynakları hala önemli bir rol oynamaktadır. ABD'nin hedeflerinden biri yenilenebilir enerjiye daha fazla yatırım yaparak karbon salınımını azaltmak olsa da petrolün küresel ekonomi için halen ne kadar kritik bir kaynak olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Amerika'nın Ortadoğu'daki gelecekteki politikaları, yalnızca bölgedeki enerji kaynaklarına olan bağımlılık ve güvenlik meseleleriyle değil, aynı zamanda küresel hegemonyasını koruma çabalarıyla da şekillenecektir. Amerika, dünyadaki en etkili ülkelerden biri olmaya devam etse de rakipleri olan Avrupa Birliği, Çin ve Rusya ile aralarındaki mesafeyi kapatma çabasında bulunmaktadır. Amerikan hegemonyasına karşı olumsuz gelişmelerin artması, baskıcı ve saldırgan politikaların yükselmesine neden olmuştur (Pipes, 2003). Liberal değerlerin küreselleşmesi ile savunulmasının, Amerikan çıkarlarını zayıflattığı fikri ise giderek daha fazla kabul görmektedir. ABD, uluslararası normlara uyum sağlama konusunda yetersiz kalmakta ve bu durum, küresel düzeydeki etki alanı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

6.SONUÇ

Bu çalışma, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'ya yönelik dış politikasının enerji güvenliği, askeri stratejiler ve jeopolitik çıkarlar ekseninde sürdürüldüğünü, ancak bu politikaların bölgedeki istikrarsızlıkları artırdığını ortaya koymuştur. ABD'nin koşulsuz İsrail desteği, askeri müdahaleleri ve demokrasi ihracı çabaları, bölge halklarıyla arasında ciddi bir güven krizine neden olmuş; askeri varlık ise çoğu zaman bölgesel gerilimleri körüklemiştir. Günümüzde Çin ve Rusya gibi aktörlerin yükselişi ve enerji piyasasındaki dönüşüm, ABD'nin geleneksel politikalarını yeniden şekillendirmesini zorunlu kılmaktadır. Yenilenebilir enerjiye geçişin hızlanması, Orta Doğu'nun enerji merkezli stratejik önemini azaltabilir. Bu bağlamda, ABD'nin gelecekte daha dengeli, çok boyutlu ve yerel dinamikleri gözetken bir dış politika benimsemesi gerekmektedir. ABD'nin Orta Doğu'daki etkisi, küresel güç dengeleri ve bölgesel değişimlerle birlikte yeniden tanımlanacak; bu süreçte sürdürülebilir bir stratejik yaklaşım geliştirilmesi kritik olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağır, B. S. (2007). "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?" *Uluslararası İlişkiler*, 3(12), 71-100.
- Ahmadov, K. (2003) "*The US Policy Toward the Middle East in the Post Cold War Era*," Asil Yayınları.
- Akbaş, Z. (2011). ABD'nin Ortadoğu politikalarının sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da güç mücadelesi. *History Studies*, 1-18.
- Arı, T. (1998). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*. Alfa Yayınevi.
- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD-Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya* (1. Baskı). Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2009). "Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Değişiklik Yoktur." *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Cilt I, (Ed) H. Özdal, O. Bahadır Dinçer, M. Yegin, USAK Yayınları.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi* (Cilt 1). Bursa: MKM Yayınları.

Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı* (Cilt 2). İstanbul: Alfa Yayınları.

Aşar, Y. (1991). *Ortadoğu, Değişen Dengeler*. Rehber Yayınları.

Ataman, M. (2006). Değerler ve çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu politikasını belirleyen temel unsurlar ve ilkeler. *Ortadoğu Yıllığı*, 2006, 402-431.

Ayhan, V. (2009). *Ortadoğu ve Petrol* (2. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.

Baran, M. (2019). ABD'nin Ortadoğu'daki ekonomik ve askeri güvenlikleştirmeleri: 1945-1980 arası dönem. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 58-67.

Batır, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 117-137.

Bozkurt, E., & Kanat, S. (2007). *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül Sonrasında Meydana Gelen Değişiklikler*. Ankara: Asil Yayınları.

Bingöl, O. (2014). "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinin Küresel Uygulayıcıları: Coğrafi Muharip Komutanlıklar." *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri* (Çev. Yelda Türedi). İstanbul: Inkılap Kitabevi, 177.

Buzan, B., Waever, O., & Wilde de J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.

Council on Foreign Relations. (2006). National security consequences of U.S. oil dependency: Independent Task Force Report No. 58. New York: Council on Foreign Relations Press. <https://www.cfr.org/report/national-security-consequences-us-oil-dependency>

Deniz Ülke Arıboğan. (2004). "Barışı Hayal Edemeyen Bölge; Ortadoğu." *Milletlerarası Ortadoğu, Kaos mu, Düzen mi? Konferansı*, Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahiskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan (Yayına Hazırlayanlar), ss. 271-276. İstanbul: Altan Matbaacılık, Tarih ve Tabiat Vakfı.

Dikmen, N., Doğanç, Y., Sümer, C., & Turan, E. (2009). *Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar*. Bahçeşehir Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, İstanbul.

Doğu Silahçioğlu. (2006). *ABD, İsrail, İran Denklemi ve Türkiye*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.

Dornan, J. E. (1974). "The Nixon Doctrine and the Primacy of Détente." *The Intercollegiate Review*, 9(2).

Dursun, D. (2003). Ortadoğu Neresi? Sübjetif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi. *Birinci Orta Doğu Semineri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, 21-28, Elâzığ.

Eurasia Review. (2024). America is losing the Arab world. <https://eurasia.ro/2024/06/13/america-is-losing-the-arab-world>

- Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2011). Orta Doğu'yla İlişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1: 1919-1980) (pp. 194-203). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerger, H. (2012). *Kan Tadı* (6. basım). İstanbul: Yordam Kitap.
- Gürbüz, V. (2003). Petrol, petrol politikaları ve Orta Doğu: Global politikaların bölgesel yansımaları ve Irak Savaşı. *Avrasya Dosyası*, 9(1), 133-168.
- Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları. (1992). *Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*. İstanbul.
- Hirsch, A. (2023). *The new energy geopolitics: America's rise and the changing balance of power in the Middle East*. Cambridge University Press.
- İbrahim Karagül. (2006, May 12). "ABD'nin Jeopolitik Hezimet, Türkiye-İran Soğuk Savaşı." *Yeni Şafak*.
- İdris Bal. (2009). *Güvenlik Kıskaçında Türkiye*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Jewish Virtual Library. (2018). "U.S. Presidents & Israel: Quotes About Jewish Homeland & Israel." <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/presquote.html> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2018).
- Kapucu, D. (2021). ABD'nin Ortadoğu politikasına kendi ulusal güvenlik doktrinleri ekseninde bir bakış. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 221-234.
- Karagüzel, A. (2020). Yeni yüzyılda ABD'nin Ortadoğu politikası: Büyük Ortadoğu Projesi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(2), 27-46.
- Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*. Genelkurmay Basımevi.
- Kissinger, H. A. (1979). *White House Years*. Little-Brown.
- Koçer, B. (2016). ABD'nin Ortadoğu politikasında petrolün yeri ve etkileri (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı.
- Köylü, M. (2015). Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye ve Suriye. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 85-100.
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2006, March). "The Israeli Lobby and US Foreign Policy." *London Review of Books*, 28(6).
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. (2006, Fall). "The Israeli Lobby and US Foreign Policy." *Middle East Policy*, 13(3), 29-87.
- Mearsheimer, J. J., & Walt, S. M. "The Israeli Lobby and US Foreign Policy," s. 62.
- O'Sullivan, M. L. (2020). *Shrewd power: Energy, geopolitics, and the U.S. in the Middle East*. Brookings Institution Press.
- Peköz, M. (2007). *Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 75-91.

- Pew Research Center. (2003). Is U.S. Middle East Policy Fair? <https://www.pewresearch.org/short-reads/2006/07/25/is-u-s-middle-east-policy-fair>
- Schmidt, B. C., & Williams, M. C. (2008). The Bush Doctrine and The Iraq War: Neoconservatives versus Realists. *Security Studies*, 17(2).
- Silindir, M. (2009). *Amerikan Gücünün Geleceği*. Ankara: Lalezar Kitapevi, 135-137.
- Sinkaya, B. (2016). Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler. *Orsam*, 1, 21-37.
- TASS. (2024). Most Arabs have negative attitude toward US over Gaza — opinion poll. <https://tass.com/world/1757043>
- The Hill. (2024). Half of Arab world sees US as main driver of Israel-Gaza war: poll. <https://thehill.com/policy/international/4456934-arab-world-poll-negative-view-us-israel>
- Tibet, A. İ. Ö. (2010). *Büyük Ortadoğu Projesi: Gelişimi ve Savaşları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye Araştırmaları. (2025). *Trump'ın Ortadoğu Barış Planı*. Retrieved from https://turkiyearastirmalari.org/2025/01/30/yayinlar/yorum/trumpin-orta-dogu-baris-plan/?utm_source=chatgpt.com
- Yang, L. (2024). *China's expanding footprint in the Middle East: Strategic and economic implications*. *International Affairs Journal*, 98(4), 102-119.
- Yergin, D. (2011). *The Quest: Energy, security, and the remaking of the modern world*. New York: Penguin Press.
- Yergin, D. (2019). *The New Map: Energy, climate, and the clash of nations*. New York: Penguin Press.

KARADENİZ KRİZİ: AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KÜRESEL GÜÇ OLMA YOLUNDAKİ ENGELLER

Yüksek Lisans Öğrencisi, İLAYDA GÜLÜMSER

İzmir Demokrasi Üniversitesi, ilaydagulumser16@gmail.com - 0009-0006-5795-7008

ÖZET

Bu çalışma, Avrupa Birliği’nin (AB) uzun yıllardır sürdürdüğü küresel bir aktör olma iddiasını, Karadeniz bölgesi özelinde ve Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. AB, normatif bir güç olarak, dış politikasını barış, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme ilkeleri üzerine inşa ettiğini iddia etmektedir. Ancak bu söylemin pratikte ne ölçüde geçerli olduğu, özellikle kriz anlarında ve jeopolitik kırılma noktalarının yoğunlaştığı bölgelerde sorgulanmaya açık hale gelmektedir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi, AB için hem enerji güvenliği hem de doğuya yönelik genişleme stratejisinin anahtar bir coğrafi alanı olmasına rağmen, aynı zamanda normatif gücün gerçeklikle sınırdığı bir jeopolitik kırılma noktası olarak da öne çıkmaktadır. AB, bölgeyle ilişkilerinde ortaklık anlaşmaları, enerji koridorları, genişleme politikaları ve bölgesel projeler aracılığıyla etkisini artırmayı hedeflemiş; ancak özellikle Ukrayna örneğinde olduğu gibi, bu hedeflerin kriz anlarında desteklenemediği görülmüştür. Ukrayna’nın AB’ye yakınlaşma süreci, Rusya’nın güvenlik tehditleri algısını tetiklemiş, 2014’te Kırım’ın ilhakı ve 2022’de başlayan savaş bu jeopolitik kırılmanın açık tezahürleri olmuştur. AB ise bu gelişmelere karşı yalnızca ekonomik yaptırımlar ve insani yardım düzeyinde sınırlı tepkiler vermiş; askeri caydırıcılık ya da stratejik müdahale gücünden yoksun kalmıştır.

Rol Teorisi bağlamında incelendiğinde, AB’nin kendi içsel rol algısı ile dış aktörlerin ondan beklediği roller ve sahadaki fiili uygulamaları arasında ciddi bir uyumsuzluk olduğu görülmektedir. AB, Ukrayna örneğinde barış sağlayıcı ve normatif bir güç kimliğiyle hareket etmiş; ancak fiiliyatta gerekli stratejik desteği sağlayamayarak “rol başarısızlığı” yaşamıştır. Ayrıca, AB’nin enerji politikalarındaki parçalanmış yapı, üye devletlerin Rusya ile olan özel ilişkileri ve kolektif güvenlik stratejisindeki eksiklikler, Karadeniz bölgesinde etkili bir küresel aktör olmasının önünde yapısal engeller oluşturmuştur. Bu makale, AB’nin küresel güç olma kapasitesini sorgulamakta, normatif söylemler ile jeopolitik gerçeklikler arasındaki çatışmayı Karadeniz bölgesi ve Ukrayna Savaşı örnekleri üzerinden analiz etmektedir. AB, ekonomik bir güç olarak küresel sistemde önemli bir aktör olsa da siyasi ve askeri yönetim kapasitesinde yaşadığı eksiklikler nedeniyle küresel bir jeopolitik ittifak kurmaktan halen uzaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Karadeniz, jeopolitik, enerji güvenliği, Ukrayna Savaşı, Rol Teorisi, normatif güç.

THE BLACK SEA CRISIS: OBSTACLES ON THE EUROPEAN UNION'S WAY TO BECOME A GLOBAL POWER

ABSTRACT

This article critically investigates the European Union's (EU) claim of being a global power, through the lens of its strategic posture in the Black Sea region and its response to the Russia-Ukraine War. While the EU has long positioned itself as a normative power promoting democracy, human rights, and the rule of law, its actual foreign policy behavior—particularly in conflict-prone regions—exposes a significant discrepancy between rhetoric and action. The Black Sea region, located at the crossroads of Europe, Asia, and the Middle East, embodies a vital geostrategic space characterized by instability, energy dependency, and unresolved territorial conflicts. Despite multiple regional initiatives and partnership frameworks launched by the EU, the Union's inability to manage or prevent crises in the area points to fundamental structural weaknesses in its foreign and security policies. The case of Ukraine is emblematic. The EU's eastern neighborhood strategy encouraged Ukraine's integration into European institutions while downplaying the security risks posed by Russia's geopolitical assertiveness. Russia's annexation of Crimea in 2014 and the full-scale invasion of Ukraine in 2022 demonstrate the EU's limited capacity for deterrence and crisis management. Although economic sanctions and humanitarian support were mobilized, these measures fell short of meaningful strategic intervention. This failure revealed not only the fragility of the EU's collective defense posture but also the fragmentation among member states regarding relations with Russia, especially in the energy sector.

Analyzed through the lens of Role Theory, the EU's internal self-perception, external expectations, and observable behavior diverge considerably. The EU aspires to act as a stabilizer and value exporter, but its actual performance in the Black Sea reflects a lack of coherent strategic identity and operational readiness. Moreover, the Union's dependence on Russian energy resources, the heterogeneity of member state interests, and the absence of a unified geopolitical vision have all undermined its global leadership ambitions. In conclusion, the EU's engagement with Ukraine and the broader Black Sea region exemplifies the Union's struggle to transition from a normative economic entity to a comprehensive geopolitical actor. The study highlights the urgent need for the EU to recalibrate its external action instruments and enhance its strategic coherence in order to remain relevant in an increasingly competitive and volatile international environment.

Keywords: European Union, Black Sea, Ukraine war, foreign policy, energy security, geopolitical fragmentation, role theory

1.GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB), Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde "normatif bir güç" olarak kendisini konumlandırmaya çalışmış, değer temelli dış politika söylemleriyle barış,

demokrasi ve hukukun üstünlüğünü uluslararası sistemin temel ilkeleri haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu iddialı söylemin arka planında, Avrupa'nın tarihsel tecrübelerinden doğan "bir daha asla savaş" felsefesi kadar, Avrupa entegrasyon sürecinin evrensel bir modele dönüştürülebileceği yönündeki inanç da yer almıştır. Ancak, bu idealize edilmiş kimliğin uluslararası kriz anlarında ne ölçüde geçerli olduğu, sahadaki uygulamalarla ciddi bir biçimde sınanmaktadır. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı ve Karadeniz bölgesindeki jeopolitik gerilimler, AB'nin söylemsel gücü ile fiili stratejik kapasitesi arasındaki farkı görünür kılmaktadır. Karadeniz bölgesi, Avrupa ile Asya arasında stratejik bir geçit niteliğinde olması ve enerji kaynakları bakımından zenginliğiyle küresel güçlerin jeopolitik rekabet alanına dönüşmüştür. Bu coğrafya, aynı zamanda AB'nin doğuya doğru genişleme stratejilerinin merkezinde yer almakta, aynı anda hem ekonomik bir bağlantı bölgesi hem de güvenlik tehditlerinin yoğunlaştığı bir cephe hattı olarak görülmektedir. Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılımıyla birlikte Karadeniz'in Avrupa entegrasyon sürecine dahil edilmesi hızlanmış; ancak bölgede yaşanan dondurulmuş çatışmalar, ayrılıkçı hareketler ve enerji bağımlılığı gibi yapısal sorunlar, AB'nin etki kapasitesini sınırlamıştır.

AB, enerji güvenliğini sağlama ve doğalgaz tedarik zincirini çeşitlendirme amacıyla Karadeniz üzerinden Orta Asya'ya uzanan enerji koridorlarını desteklemiş, TRACECA gibi projelerle bölgesel entegrasyonu teşvik etmiştir. Fakat Rusya'nın enerji üzerindeki baskın rolü ve AB içindeki karar alma süreçlerinin dağınıklığı, Avrupa'nın jeopolitik etkinliğini sınırlamış; stratejik bütünlük yerine parçalı ve pragmatik yaklaşımlar öne çıkmıştır. Bu bağlamda, AB'nin Rusya-Ukrayna Savaşı karşısında gösterdiği tepkiler, Birliğin küresel bir aktör olup olmadığını sorgulamaya açık hale getirmiştir. Ukrayna'nın Batı'ya entegrasyon yönünde attığı adımlar, Rusya tarafından tehdit olarak algılanmış; ancak AB, Ukrayna'yı destekleyici söylemlere rağmen, askeri ve caydırıcı kapasite açısından yetersiz kalmıştır. Bu durum, Avrupa Birliği'nin normatif güç rolü ile sahadaki davranışları arasındaki tutarsızlığı açığa çıkarmaktadır. Bu makale, Avrupa Birliği'nin küresel güç olma iddiasını, Karadeniz bölgesi üzerinden ve özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında analiz etmektedir. Çalışma; AB'nin bölgesel stratejileri, enerji politikaları, ortaklık mekanizmaları ve kriz yönetimi performansı üzerinden Birliğin uluslararası sistemdeki yeri ve rolünü sorgulamakta, aynı zamanda Rol Teorisi perspektifinden normatif söylem ile stratejik gerçeklik arasındaki çatışmayı irdelemektedir.

2.AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KÜRESEL AKTÖR OLMA İRADESİ: SÖYLEMLER VE KURUMSAL GİRİŞİMLER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Avrupa Birliği (AB), küresel bir aktör olma hedefini yalnızca akademik çevrelerde değil, doğrudan kendi siyasi liderlerinin söylemleri ve kurumsal strateji belgeleri aracılığıyla da açık biçimde ortaya koymuştur. Her ne kadar bu iddianın sahadaki karşılığı zaman zaman tartışmalı olsa da AB'nin küresel sistemde etkili bir güç olma yönünde yoğun çaba sarf ettiği açıktır. AB'nin en önemli dış politika belgelerinden biri olan **Avrupa Güvenlik Stratejisi (European Security Strategy – 2003)** metninde, AB'nin küresel bir güvenlik sağlayıcı rolü üstlenmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Bu belge, "Avrupa artık sadece çevresini değil, küresel düzenin sağlanmasını da sorumluluk olarak görmelidir" ifadeleriyle, AB'nin kendini sadece bölgesel

değil, küresel ölçekte tanımlamaya çalıştığını ortaya koymaktadır. 2016 yılında yayımlanan **Avrupa Küresel Stratejisi (European Union Global Strategy)** ise bu vizyonu daha da ileri taşımış, Avrupa'nın "egemenlik sahibi bir birlik" olarak "daha fazla sorumluluk alan, daha iddialı ve daha stratejik" olması gerektiği vurgulanmıştır. Belgenin girişinde dönemin AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, AB'nin küresel bir oyuncu olarak hareket etmesi gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: *"We must now translate our unity into a common sense of purpose on the global stage."*

Avrupa Parlamentosu ve Komisyon Başkanı düzeyinde de benzer söylemler dikkat çekmektedir. Avrupa Komisyonu eski Başkanı **Jean-Claude Juncker**, 2017'de yaptığı bir konuşmada "Avrupa artık dünyada kendi başına ayakta durmayı öğrenmelidir. Küresel bir aktör olmak sadece bir arzu değil, bir zorunluluktur." demiştir. Aynı şekilde mevcut Komisyon Başkanı **Ursula von der Leyen**, 2019'da göreve başlarken Komisyonunu "jeopolitik Komisyon" olarak tanımlamış ve AB'nin küresel siyasette daha iddialı bir rol oynaması gerektiğini defalarca vurgulamıştır. 2022 yılı Eylül ayında Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada ise von der Leyen, Avrupa'nın dış politika araçlarını güçlendirmek için "**Avrupa Egemenlik Fonu**" kurulması gerektiğini ifade etmiş, bu çabanın Avrupa'nın küresel rekabette "oyunun kurucularından biri" olmasını hedeflediğini belirtmiştir. Söylemin ötesinde, AB'nin dış politika aygıtı olan **Avrupa Dış Eylem Servisi (European External Action Service – EEAS)** de 2010 yılında kurulmuş ve bu birim aracılığıyla AB, kendi büyükelçiliklerini açarak diplomatik temsil kabiliyetini küresel ölçekte yaygınlaştırmıştır. Günümüzde AB'nin 140'tan fazla ülkede temsilciliği bulunmaktadır. AB ayrıca Afrika Birliği, ASEAN, Mercosur ve Körfez İş Birliği Konseyi gibi birçok bölgesel örgütle stratejik ortaklık geliştirmiş, bu sayede küresel ilişkiler ağı içinde etkili bir yer edinmeye çalışmıştır.

Askeri olarak olmasa da AB **norm ihracı, insan hakları diplomasisi, iklim diplomasisi, kalkınma yardımları ve ticaret politikaları** aracılığıyla yumuşak güç kapasitesini küresel ölçekte kullanmaktadır. AB, dünyadaki en büyük kalkınma yardımı sağlayıcısı konumundadır ve Afrika başta olmak üzere pek çok bölgede teknik yardım, insani destek ve kurumsal reform projeleri yürütmektedir. AB'nin bu girişimleri, Birliğin küresel ölçekte "normatif düzen kurucu aktör" olma iradesini pekiştirmektedir. AB'nin küresel aktör olma iradesi yalnızca teorik bir iddia değildir; söylemsel, kurumsal ve diplomatik düzeyde somut adımlarla desteklenmiş stratejik bir vizyondur. Her ne kadar bu vizyon, çeşitli kriz anlarında zayıf uygulamalarla sarsılmış olsa da AB'nin bu yöndeki iradesi süreklilik arz etmekte ve özellikle 2016 sonrası belgelerde daha net biçimde ifade edilmektedir. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin küresel güç olma yolunda "başarısız" olduğu iddia edilebilir; ancak bu yolda ciddi ve bilinçli bir "çaba" içerisinde olduğu inkâr edilemez.

3.KARADENİZ BÖLGESİ'NDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN STRATEJİK ZAYIFLIKLARI VE JEOPOLİTİK AÇMAZI

Karadeniz Bölgesi, Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Ukrayna'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafi alanı kapsamakta olup, kıyıdaş ülkeler olan Türkiye, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Romanya ve Bulgaristan'ın yanı sıra; ekonomik, kültürel ve tarihsel bağları dolayısıyla

Azerbaycan, Ermenistan, Moldova ve Yunanistan gibi ülkeler de bölgeyle doğrudan ilişkilendirilmektedir (King, 2009: 2; European Commission, Black Sea Synergy Initiative, 2007). Ancak bu geniş coğrafyanın yapısal karakteri son derece heterojendir. Emerson'a göre, bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel çeşitliliği, Karadeniz'i istikrarlı bir bölgesel yapı haline getirmeyi oldukça güçleştirmektedir. Bölgenin dar coğrafi hacmi dışında ülkeler arasında fazla ortak unsur bulunmaması, iş birliği zeminini kırılganlaştırmaktadır (Emerson, 2008: 257). Jeopolitik kuramlar da Karadeniz'in stratejik önemini teyit etmektedir. Kagda'nın teorik çerçevesine göre, Karadeniz tarihi boyunca önemli bir geçiş ve kontrol alanı olarak değerlendirilmiştir. Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi, Karadeniz'i "merkez bölgeye" erişim sağlayan jeopolitik bir kilit olarak tanımlarken, Mahan'ın Deniz Hakimiyet Teorisi bölgenin deniz yoluyla tahakküm altına alınmasının stratejik üstünlük sağlayacağını savunur. Bu teoriler doğrultusunda Karadeniz, Avrupa, Orta Doğu ve Asya'nın kesiştiği kritik bir jeopolitik bağlantı noktası olarak tanımlanır.

Bu stratejik konum, aynı zamanda bölgeyi jeopolitik rekabetin ve çatışmaların da merkezine yerleştirmiştir. Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerde yaşanan siyasi kararsızlıklar, ayrılıkçı hareketler ve askeri gerilimler "dondurulmuş çatışmalar" başlığı altında toplanmaktadır. Avrupa Birliği, bu ülkelerle enerji transferi, doğalgaz tedariki ve kaynak yönetimi bağlamında ilişki kurma çabaları göstermiştir. Ancak enerji diplomasisi ile bölgeye istikrar getirme girişimleri çoğu zaman sembolik kalmış; AB'nin bölge üzerindeki etkinliği sınırlı kalmıştır (Trenin, 2008, s.104–117). Avrupa Birliği (AB), genişleme süreçleriyle birlikte Karadeniz Bölgesi'ne yönelik stratejik ilgisini artırmış; özellikle Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında birliğe katılımı bu ilginin kurumsal bir yön kazanmasına neden olmuştur. Karadeniz coğrafyası, Avrupa kıtasının güneydoğu ucunda yer alması itibarıyla sadece coğrafi değil, aynı zamanda politik, askeri ve ekonomik kırılganlıkların kesiştiği bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Bu bölgenin AB için taşıdığı jeopolitik anlam, bölgesel güvenlik meseleleriyle doğrudan ilişkilidir. Terörizm, organize suç ağları, yasadışı göç ve "dondurulmuş çatışmalar" gibi çok boyutlu güvenlik sorunları Karadeniz'deki düzensizliği daha da karmaşık hale getirmektedir (Cornell et al., 2006: 60-61; Fischer, 2009: 337).

2008 yılında Güney Osetya krizi sırasında Batı'nın verdiği tepkiler, AB'nin Karadeniz'deki askeri ve politik etkisizliğini gözler önüne sermiştir. Rusya'nın, bu özerk bölgelerin bağımsızlığını tanımasının ardından Karadeniz kıyısında askeri üsler kurmasına izin veren anlaşmalar yapılmış; AB ise bu gelişmeler karşısında etkili bir caydırıcılık gösterememiştir. Bölgedeki bu güç asimetrisi AB'nin sadece diplomatik değil, askerî açıdan da zayıf bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmiş AB ülkeleri ile düşük ekonomik seviyelere sahip Karadeniz ülkeleri arasındaki eşitsizlikler ve yapısal kopukluklar, bölgedeki çatışmaların çözümünde ortak ve sürdürülebilir bir politika geliştirilmesini engellemektedir. AB'nin bölgeye yönelik geliştirdiği bölgesel iş birliği girişimleri, siyasi vaatlerin ötesine geçememekte; ortaklık ve iş birliği sözleşmeleri somut sonuçlar üretmekte yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin güvenlik sağlayıcı değil, söylem üretici bir aktör olduğu gerçeği teyit edilmiştir.

Avrupa Birliği (AB), küresel enerji tüketiminde dünyanın en büyük ikinci aktörü olarak, enerji politikalarını sadece ekonomik değil aynı zamanda jeopolitik bir öncelik olarak konumlandırmıştır. Ancak bu kapsamlı strateji, yapısal kırılganlıklarla örülmüş bir karmaşıklık

içindedir. AB, dünya genelindeki enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılamakta; özellikle doğalgaz ve petrol başta olmak üzere enerji bağımlılığı, siyasi ve ekonomik kırılganlıkları da beraberinde getirmektedir. Bugün AB, enerji ihtiyacının %50'sini dışarıdan karşılamakta, bazı federal eyaletlerde bu oran petrol için %80'e, doğalgaz için ise %40'a kadar çıkmaktadır (Mutioğlu, 2008). Bu bağımlılık ilişkisi, enerji güvenliği politikalarının merkezine oturmuştur. AB, enerji güvenliği stratejisinin bir parçası olarak çeşitli bölgelerle çok taraflı iş birlikleri geliştirmiştir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi özel bir öneme sahiptir. Karadeniz, sadece jeopolitik olarak Avrupa ile Orta Asya arasında bir köprü değil, aynı zamanda enerji transfer yollarının geçtiği stratejik bir merkezdir. Gürcistan ve Ukrayna üzerinden doğal gazın Avrupa'ya taşınması planları da bu coğrafi önemi artırmaktadır. Ayrıca Caspian (Hazar) Havzası'ndaki hidrojen ve doğal gaz kaynaklarının Batı'ya aktarımı, Karadeniz'in enerji altyapısı açısından kilit bir bölge haline gelmesine neden olmuştur. Bu çerçevede AB'nin "doğuya açılım" stratejileri, enerji güvenliğini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik ve siyasi etkisini artırma hedefiyle de şekillenmiştir (Şir, 2008; Pala, 2005).

Enerji arzı bakımından Rusya, AB'nin en önemli dış tedarikçilerinden biridir. Avrupa boru hatlarının büyük bir kısmı Rusya merkezlidir ve bu durum karşılıklı bağımlılığı pekiştirmektedir (Tassinari, s.101). Ancak bu bağımlılık, aynı zamanda bir siyasi araç olarak da kullanılabilir; AB içindeki karar alma mekanizmalarında Rusya'nın dolaylı etkisini artırmaktadır. Özellikle Almanya ve İtalya gibi ülkelerin Rusya ile geliştirdiği enerji temelli özel ilişkiler, AB içinde ortak bir enerji politikası oluşturulmasını zaman zaman zorlaştırmaktadır. Üye devletlerin bu farklı yaklaşımları, ortak çıkarlar konusunda birlik içinde hareket edilmesini engellemektedir (Lacoste, 2007). Karadeniz bölgesine yönelik enerji projeleri bu bağlamda dikkat çekici örnekler sunmaktadır. TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) projesi, 1993 yılında başlatılmış ve Karadeniz'den başlayarak Kafkasya, Orta Asya ve Avrupa arasında doğu-batı yönünde enerji ve ulaştırma bağlantıları kurmayı hedeflemiştir. Proje kapsamında 1999 yılında Türkiye, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Yunanistan temsilcilerinin yer aldığı bir komite kurulmuştur (Aydın, 2004). TRACECA, Avrupa'nın doğuya yönelik enerji açılımında ana omurgalardan biri haline gelmiş, bölgesel istikrar ve güvenlik açısından da kritik bir rol üstlenmiştir.

AB'nin enerji güvenliği çabaları yalnızca teknik altyapılarla sınırlı kalmamış; siyasi genişleme süreçleriyle de desteklenmiştir. 2004 ve 2007 yıllarında doğuya doğru gerçekleştirilen genişleme, yalnızca siyasi bir tercih değil, aynı zamanda enerji güvenliğini desteklemeye yönelik bir strateji olarak da görülmüştür. Bu stratejiler, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'daki istikrarsızlıkların Avrupa'ya sirayet etmesini engelleme amacını taşımaktadır (Kaya ve Ekşi, 2008). Ancak Rusya'nın enerji alanındaki tekelleri politikaları, AB'nin bu stratejik açılımını zora sokmaktadır. Avrupa'nın enerjiyle ilgili uzun vadeli hedeflerine ulaşabilmesi için yalnızca yeni tedarik kaynaklarına değil, aynı zamanda bu kaynaklara erişimi sağlayacak politik istikrar alanlarına da ihtiyacı vardır. Bu noktada, AB ile Rusya arasındaki ilişkiler, rekabetten çok karşılıklı bağımlılık düzleminde tanımlanmaktadır. Fakat bu bağımlılık, zaman zaman diplomatik gerilimleri artırmakta; özellikle Doğu Avrupa ve Karadeniz bölgesindeki enerji projeleri siyasi baskılara maruz kalmaktadır. Almanya'nın son

dönemde geliştirdiği sürdürülebilir enerji stratejileri, Doğu Avrupa ülkelerini Rusya'nın baskısından kurtarma çabası olarak okunabilir. Avrupa Birliği'nin enerji politikaları, Karadeniz bölgesi üzerinden inşa edilmeye devam etmektedir. Ancak enerji güvenliğinin sağlanması, sadece altyapı projeleriyle değil, aynı zamanda jeopolitik dengelerle de doğrudan ilişkilidir. AB, enerji konusunda ekonomik bir dev olabilir; fakat siyasi bir birliklilik ve stratejik derinlik oluşturmakta halen yetersizlikler yaşamaktadır. Karadeniz, bu anlamda sadece bir enerji geçiş hattı değil; aynı zamanda Avrupa'nın güç sınavı verdiği jeopolitik bir test alanı haline gelmiştir.

Avrupa Birliği (AB), Doğu Avrupa ve eski Sovyet coğrafyasına yönelik politikalarında sıklıkla “ortaklık” ve “üyelik” kavramlarını iç içe geçirmiş; ancak bu iki strateji arasındaki yapısal farkları belirginleştirmede başarısız olmuştur. Ortaklık, üyelikle kıyaslandığında çok daha sınırlı, yükümlülüğü azaltılmış ve çıkar temelli bir ilişki biçimi sunmaktadır. Bu durum, AB'nin komşu ülkelerle olan ilişkilerinde güvenlikten çok ekonomik ve diplomatik çıkarları önceleyen bir tutum sergilemesine neden olmuştur. AB'nin "ortaklık" anlayışı, ikili ya da çok taraflı anlaşmalar yoluyla istikrar sağlamaya çalışırken, aynı zamanda üyelik vaadi içermediğinden muhatap ülkeler nezdinde stratejik bir güvensizliğe zemin hazırlamaktadır. Ortaklıklar çoğunlukla sembolik bir düzeyde kalmakta, sahada etkili ve yapısal bir güvenlik sağlama işlevinden uzaklaşmaktadır (Tassinari, 2005, s.5). AB'nin Rusya'yla ilişkileri de bu bağlamda ciddi tutarsızlıklar içermektedir. Avrupa Komisyonu, Rusya'nın ekonomik istikrarının AB açısından olumlu sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Bu kapsamda, enerji arzının sürekliliği, adalet ve iç iş birliği, çevresel güvenlik ve nükleer risklerin önlenmesi gibi konularda Rusya ile diyalogun korunması gerektiği savunulmuştur. Bunun yanı sıra, donmuş çatışmaların çözümünde Rusya ile iş birliği arayışları da AB stratejilerinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır (European Union External Relations Directorate-General, “Russia: Country Strategy Paper, 2007-2013”).

Ancak bu stratejik iş birliği arayışları ile AB'nin normatif genişleme arzusu arasında çelişkiler bulunmaktadır. Trenin'e göre, Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişleme politikası — “normatif imparatorluk” olarak nitelendirilen bu yayılma— Rusya tarafından doğrudan bir meydan okuma olarak algılanmaktadır (Lannon, s.30). AB, Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümleri teşvik ederek hem kendi sınırlarında barışçıl bir tampon bölge yaratmayı hem de Sovyet sonrası tehlikeleri dışlamayı amaçlamaktadır. Ancak bu hedefler, Rusya'nın bölgesel nüfuz alanına doğrudan müdahale anlamı taşıdığı için, sistemik gerilimleri artırmakta ve Moskova'nın güvenlik algısını keskinleştirmektedir (Tassinari, s.87). AB'nin Rusya'ya yönelik politikaları içinde en belirgin zayıflık, üye devletlerin bu politikalar karşısındaki yekpare olmayan tutumlarında ortaya çıkmaktadır. Leonhard ve Popesco'nun analizine göre, AB içerisinde bazı devletler, Rusya'ya karşı stratejik değil pragmatik yaklaşmakta ve kendi ticari çıkarlarını öne çıkarmaktadırlar. Kıbrıs ve Yunanistan, Rusya yanlısı pozisyonları nedeniyle “Truva atları” benzetmesiyle anılırken; Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkeler ise stratejik ortaklıklar nedeniyle Rusya'yla olan ilişkilerinde AB politikalarını zayıflatıcı bir rol oynamaktadır. Öte yandan, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Macaristan ve Slovenya gibi ülkeler de ekonomik ilişkileri önceliklendirerek AB'nin kolektif politikalarında çatlaklar yaratmaktadır. Çekya, Estonya ve İsveç gibi bazı ülkeler ise insan hakları ihlallerinde tepki

verirken ticari alanlarda Rusya'yla iş birliği yapmaya devam etmektedir. Polonya ve Litvanya gibi aktörler ise AB-Rusya ilişkilerini doğrudan baltalamayı hedefleyen politikalar geliştirmektedir (Leonhard, 2007, s.135).

Bu parçalanmış yapının yarattığı sonuçlardan biri, AB'nin Doğu Avrupa'daki askeri ve güvenlik etkisinin oldukça sınırlı kalmasıdır. Örneğin, AB sınır gözlem misyonlarına yalnızca 300 milyon avro bütçe ayrılırken, Rusya'nın sadece savunma harcamaları 10 milyar avroyu bulmaktadır. Bu açık güç asimetrisi, AB'nin bölgedeki askeri caydırıcılığının ne denli zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. AB'nin bu bölgede uygulamaya koyduğu "stratejik ortaklık" çerçevesi çoğu zaman sembolik düzeyde kalmakta, Rusya'nın etkili ve doğrudan askeri varlığıyla baş edebilecek kapasiteyi sağlayamamaktadır (Vasilyan, 2010, s.468). Enerji konusu ise AB-Rusya ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığı derinleştiren kritik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Rusya, Avrupa boru hatlarını doğal gazla besleyen en büyük aktör konumundadır. Bu bağlamda tüm Avrupa ülkeleri, ekonomik sürdürülebilirlik açısından Rusya'yı en önemli ticaret ortaklarından biri olarak değerlendirmektedir. Bu enerji bağımlılığı, Avrupa'nın dış politika kararlarını sınırlamakta ve özellikle yaptırım mekanizmalarının etkisini ciddi biçimde zayıflatmaktadır (Tassinari, s.101). Son olarak, Rusya'nın güvenlik stratejisi bağlamında eski Sovyet cumhuriyetlerinin statüsü büyük önem arz etmektedir. Margot'a göre, Rusya'nın güvenlik algısını belirleyen başlıca faktörler arasında ayrılıkçı hareketlerin yayılma riski, Rus azınlıkların dış müdahalelere açık hale gelmesi, Rusya'nın dahil olmadığı yeni ittifak yapılarının kurulması ve ekonomik istikrarın zedelenmesi yer almaktadır (Margot, 1996, s.47). Bu gerçeklik, AB'nin genişleme stratejilerinin yalnızca normatif hedeflerle değil, aynı zamanda doğrudan askeri ve jeopolitik risklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

4.RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA SINAMA

Avrupa Birliği (AB), küresel bir aktör olma iddiasını yıllardır sürdürmektedir. Ancak, Rusya-Ukrayna Savaşı bu iddiayı ciddi şekilde sorgulatacak gelişmelere sahne olmuştur. Ukrayna'nın Batı eksenine yönelerek AB ile yakınlaşma çabaları, ülkenin jeopolitik konumunun bir sonucu olarak Rusya'nın doğrudan tepkisini çekmiş, bu da uzun vadede savaşa zemin hazırlamıştır. AB'nin genişleme stratejisi kapsamında Ukrayna'yı kendi siyasi ve ekonomik etki alanına dahil etme isteği, bu ülkeyi jeopolitik bir çatışmanın merkezine yerleştirmiştir. Bu çerçevede, Gürcistan örneği kritik bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi, uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmesine rağmen, NATO, AB ve ABD gibi aktörler tarafından yalnızca sınırlı ekonomik yaptırımlarla karşılık vermiştir. Bu olay, Rusya için Batı'nın kırmızı çizgilerinin bulanık olduğu mesajını vermiştir ve Ukrayna'ya yönelik saldırgan politikalarının bir nevi öncüsü niteliğindedir.

AB, Ukrayna ile olan ilişkilerinde stratejik ortaklık sürecini 1994 yılında başlatmış, bu çaba 2016'da yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ve Ukrayna vatandaşlarına Schengen bölgesine vizesiz seyahat hakkı tanınması ile derinleşmiştir. Ukrayna'nın 2024 yılına kadar tam üyelik başvurusu yapma planı, Batı'ya entegrasyon hedefinin açık bir göstergesidir. Ancak bu süreç, Ukrayna'yı Rusya'nın güvenlik paradigmasına doğrudan tehdit olarak konumlandırmıştır. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Donbas bölgesinde başlattığı

askeri operasyonlar, AB'nin bu tür krizleri önleme kapasitesini sınırlı kılmıştır. AB'nin Ukrayna'ya yönelik verdiği destek çoğunlukla insani yardımlar ve diplomatik beyanlarla sınırlı kalmış, askeri düzeyde etkin bir müdahale gerçekleştirilmemiştir. Mevcut durumda, Avrupa Birliği üyeleri tarafından sağlanan yardımların çatışmanın seyrini değiştirecek düzeyde olmadığı görülmektedir.

Bu bağlamda, AB'nin jeopolitik çatışma ortamlarında caydırıcılık kapasitesinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Ukrayna'nın Batı yanlısı yönelimi AB tarafından teşvik edilmiş, ancak savaşın başlamasıyla birlikte gerekli askeri destekten büyük ölçüde yoksun bırakılmıştır. Bu durum, AB'nin normatif bir güç olmaktan öteye geçemediğini, küresel ölçekte güvenlik mimarisine yön verebilecek bir kapasiteye henüz ulaşamadığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin Ukrayna üzerinden yürüttüğü politikalar, onun küresel bir güç olma iddiasını zedelemiş; genişleme stratejileri ile başlatılan süreç, Ukrayna için bir istikrar değil, büyük bir güvenlik açığı doğurmuştur. AB'nin, yalnızca ekonomik ve diplomatik araçlarla değil, aynı zamanda caydırıcı ve koruyucu güvenlik kapasitesiyle de küresel düzeyde etki gösterebilir hale gelmesi gerektiği bu savaş süreciyle bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Avrupa Birliği (AB), dış politikasında kendisini uzun süredir “normatif bir güç” (normative power) olarak konumlandırmaktadır. Bu kimlik; barışı destekleyen, hukukun üstünlüğünü savunan, insan haklarını ve demokratik değerleri önceleyen bir dış politika yürütme iddiasına dayanmaktadır. **Rol Teorisi**, bu tür aktörlerin uluslararası sistemde nasıl roller üstlendiğini, bu rolleri nasıl içselleştirdiğini ve bu rollerin davranışlarına ne derece yansıdığını inceleyen bir yaklaşımdır. AB örneğinde, bu rol, hem Birliğin kendi stratejik belgelerinde açıkça beyan edilmekte hem de üye devletlerin ortak söyleminde tekrarlanmaktadır. Ancak bu idealize edilmiş rolün uygulamada ciddi anlamda kırıldığı, özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında net şekilde gözlemlenmiştir. Rol Teorisi'ne göre bir dış politika aktörü, üç düzeyde rol algısına sahiptir: (1) **kendi içsel rol algısı** (self-perception), (2) **diğer aktörlerin o aktöre biçtiği rol** (external expectations), (3) **fiili davranışları** (actual role performance). Bu çerçeveden bakıldığında, AB'nin Ukrayna politikası bu üç düzeyde ciddi bir uyumsuzluk göstermektedir.

AB, kendi içinde Ukrayna'ya “demokratik dönüşümün destekçisi”, “istikrar sağlayıcı aktör” ve “barışçıl bir yönlendirici güç” rolünü üstlendiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, Ukrayna ile Ortaklık ve İş birliği Anlaşmaları imzalanmış, vizesiz geçiş imkanları tanınmış ve üyelik perspektifi sunulmuştur. Ancak AB, aynı zamanda Ukrayna'yı jeopolitik olarak son derece kırılgan bir zemine çekmiş ve Rusya'nın güvenlik paradigması ile doğrudan çatışan bir konuma yerleştirmiştir (Cornell et al., 2006: 60-61; Fischer, 2009: 337). Diğer yandan, uluslararası kamuoyu —özellikle Doğu Avrupa ülkeleri— AB'yi güçlü bir aktör olarak görmekte, Ukrayna gibi ülkeler bu beklentilerle AB'ye yaklaşmaktadır. Yani dış aktörlerin AB'ye biçtiği rol, etkin bir koruyucu ve stratejik ortak kimliğidir. Ancak AB, Ukrayna işgalinde fiili anlamda ne askeri bir caydırıcılık sağlayabilmiş ne de savaşın önlenmesine katkı sunabilmiştir. Bu, AB'nin dış algılarla eylemleri arasındaki derin rol boşluğunu gözler önüne sermektedir.

Rol Teorisi aynı zamanda “rol çatışması” ve “rol yetersizliği” kavramları üzerinden de analiz sunar. Avrupa Birliği, Ukrayna'da hem "barışı sağlayan arabulucu" hem de "jeopolitik çıkarlarını koruyan aktör" rollerini üstlenmeye çalışmış, ancak bu rollerin ikisini birden aynı

anda etkin bir şekilde gerçekleştirememiştir. Bu ikili rol çatışması, AB'yi söylemde güçlü ancak eylemde zayıf bir aktöre dönüştürmüştür. Ukrayna, AB'nin normatif gücüne olan inançla Batı'ya yönelmiş; ancak savaşın başlamasıyla birlikte AB tarafından yalnız bırakılmıştır. Bu da AB'nin rol performansında "rol yetersizliği" (role inadequacy) yaşadığını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin kendi rol algısı ile dış aktörlerin ondan beklediği roller ve sahadaki pratik eylemler arasında ciddi bir uyumsuzluk mevcuttur. Rol Teorisi çerçevesinden bakıldığında AB, Ukrayna bağlamında "rol başarısızlığı" (role failure) yaşamış; bu da onun küresel güç iddiasını hem normatif hem stratejik düzeyde zedelemiştir.

5.SONUÇ

Bu çalışma, Avrupa Birliği'nin (AB) küresel bir güç olma iddiasını, Karadeniz bölgesindeki gelişmeler ve özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı üzerinden ele alarak bu iddianın ne ölçüde gerçeklik taşıdığını sorgulamıştır. AB, uzun süredir kendisini normatif bir güç olarak tanımlamakta; barış, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri dış politika aracılığıyla yaymayı hedeflemektedir. Ancak bu söylem, sahadaki stratejik performansla örtüşmemekte; özellikle Karadeniz gibi kırılgan ve çatışmalarla örülü bölgelerde AB'nin etkisi sınırlı kalmaktadır. Karadeniz, jeopolitik olarak Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesiştiği, enerji transfer yollarının ve güvenlik dinamiklerinin yoğunlaştığı bir coğrafyadır. AB, bu bölgeyi hem enerji güvenliği hem de doğuya yönelik genişleme politikaları açısından stratejik bir öncelik haline getirmiştir. TRACECA gibi projeler, Karadeniz'in Avrupa enerji altyapısına entegrasyonunu hedeflemiş; genişleme dalgaları ile bölgedeki siyasi etki artırılmak istenmiştir. Ancak bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel heterojenliği, AB'nin tutarlı bir bölgesel politika geliştirmesini zorlaştırmıştır.

AB'nin enerji politikaları ise dışa bağımlılığı azaltma söylemine rağmen, özellikle Rusya merkezli tedarik zincirleri nedeniyle ciddi kırılganlıklar barındırmaktadır. Üye devletler arasındaki çıkar farklılıkları, ortak enerji stratejilerinin oluşmasını engellemekte; Almanya ve İtalya gibi ülkelerin Rusya ile yürüttüğü özel enerji ilişkileri, AB'nin kolektif karar alma mekanizmalarını zayıflatmaktadır. Bu durum, Avrupa'nın ekonomik bir dev olmasına rağmen, stratejik özerklikten uzak olduğunu ve dış politika alanında yeterli etki kapasitesine ulaşamadığını göstermektedir. Ukrayna krizi ise bu yapısal sorunların sahadaki en net tezahürüdür. AB, Ukrayna'yı Batı'ya entegre etme çabasıyla bu ülkeyi jeopolitik bir çatışma alanına çekmiş; ancak savaşın başlamasıyla birlikte etkin bir güvenlik desteği sunamamıştır. AB'nin verdiği destek büyük ölçüde insani yardım, ekonomik yardım ve diplomatik tepkilerle sınırlı kalmış, askeri caydırıcılık gösterilememiştir. Bu durum, AB'nin normatif kimliğiyle dış politika performansı arasında ciddi bir "rol çatışması" ve "rol yetersizliği" yaşadığını ortaya koymaktadır.

Rol Teorisi perspektifinden bakıldığında, Avrupa Birliği'nin kendi iç rol algısı, dış aktörlerin beklentileri ve fiili davranışları arasındaki tutarsızlık derinleşmiştir. AB, kendi değerlerini dışa yayma hedefiyle jeopolitik olarak müdahil olduğu bölgelerde, özellikle güvenlik boyutunda, gerekli stratejik kapasiteyi sağlayamamakta ve bu durum normatif gücünü zedelemektedir. Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin Ukrayna örneğinde olduğu gibi jeopolitik kırılganlıklarla

karşı karşıya kaldığı durumlarda etkili bir kriz yöneticisi, güvenlik sağlayıcı ya da caydırıcı bir aktör olamadığı görülmektedir. Bu durum, AB'nin küresel ölçekte sadece bir ekonomik birlikten ibaret olduğu ve hâlâ gerçek anlamda bir siyasi ve stratejik birlik oluşturamadığı yönündeki eleştirileri haklı çıkarmaktadır. AB'nin küresel bir güç olabilmesi için yalnızca ekonomik araçlara değil, aynı zamanda ortak dış politika vizyonuna, askeri kapasiteye ve stratejik birlikteliğe dayalı bir yapı inşa etmesi gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

AŞIK, A. (2010). *Karadeniz Bölgesi'ndeki değişimin analizi*. Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

AYDIN, M. (2004). *Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement*. ISS Occasional Paper No. 53. (Erişim Tarihi: 28 Mart 2025)

AYDIN YILMAZ, E. S. (2013). "AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 39, ss.1–14.

CEPS. (2008). *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives*. <http://www.ceps.be/book/wider-black-sea-region-21st-century-strategic-economic-and-energy-perspectives> (Erişim Tarihi: 09 Mart 2025)

CORNELL, S. A., JONSSON, A., NILSSON, N., & HAGGSTRÖM, P. (2006). *The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security*, Silk Road Paper, Central Asia-Caucasus Institute. http://www.silkroadstudies.org/new/docs/Silkroadpapers/0612Blacksea_P.pdf (Erişim Tarihi: 2 Mart 2025)

DAĞLI, İ. (2009). *Karadeniz'in artan stratejik önemi ve geleceği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr>

EFE, H. (2012). "The European Union's Black Sea Region Policy / Avrupa Birliği'nin Karadeniz Bölgesi Politikası", *Arastirmax Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://arastirmax.com>

EMERSON, M. (2008). "The EU's New Black Sea Policy", *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* içinde (Der. D. Hamilton ve G. Mangot), ss.253–276. <http://www.ceps.be/book/wider-black-sea-region-21st-century-strategic-economic-and-energy-perspectives> (Erişim Tarihi: 09 Mart 2025)

European Union External Action Service. (2016). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

European Union. (2003). *A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy*.
<https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf>

EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE. (t.y.). *Where We Are*.
https://www.eeas.europa.eu/eeas/where-we-are_en

EUROPEAN COMMISSION. (2023). *International Partnerships: Europe in the World*.
https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en

“EU seeks stronger energy ties with Black Sea nations”, 12 April 2007,
<http://www.euractiv.com/energy/eu-seeks-stronger-energy-ties-black-sea-nations/article-163093> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2025)

European Union External Relations Directorate-General, “Russia: Country Strategy Paper, 2007–2013”, 7 Mart 2007, http://ec.europa.eu/external_relations/russia/csp/index.htm.
Aktaran: MANKOFF, J. *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2009, s.151.

FISCHER, S. (2009). “The European Union and Security in the Black Sea Region after the Georgia Crisis”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 9(3), ss.333–349.

GÜRSOY, B. (2014). *Genişletilmiş Karadeniz Bölgesinde Avrupa Birliği’nin dış ve güvenlik politikasının oluşturulmasında güvenliksizleştirme süreci*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr>

JUNCKER, J.-C. (2017, 13 Eylül). *State of the Union Address 2017*. European Commission.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_3165

KAYA, S. ve EKŞİ, M. (2008). “Karadeniz İçin Birlik Önerisi: AB’nin Bölünmüşlük Krizine Bir Adım Daha”. http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1531 (Erişim Tarihi: 18 Mart 2025)

KING, C. (2008). “The Wider Black Sea Region in the Twenty First Century”, *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* içinde (Ed. D. Hamilton & G. Mangot), ss.1–19.

LACOSTE, Y. (2007). *Büyük oyunu anlamak jeopolitik: Bugünün uzun tarihi* (Çev. İ. Akça, Yayın Sorumlusu Editör M. A. Dağıstanlı). İstanbul: NTV Yayınları.

LANNON, G. P. (2011). “Russia’s New Look Army Reforms and Russian Foreign Policy”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 24(1), ss.26–54.

LEONHARD, M. ve POPESCO, N. (2007). *A Power Audit of EU-Russia Relations*. London: European Council. Aktaran: DETTKE, D. (2011). “Europe and Russia: From Neighborhood Without a Shared Vision to a Modernization Partnership”, *European Security*, 20(1), s.135.

LIGHT, M. (1996). “Russia and Transcaucasia”, *Transcaucasian Boundaries* içinde (Der. J. F. R. Wright, S. Goldenberg & R. Schofield), ss.34–53. London: UCL Press.

MOGHERINI, F. (2016). *Foreword to the EU Global Strategy*. European External Action Service. https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

MUTİOĞLU, H. ve ÖZDEMİR, A. (2008). “Küreselleşmenin jeoekonomi ve enerji politikalarına etkisi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Yıl: 6, Sayı: 11, ss.112.

PALA, C. (2005). “Orta Asya ve Balkanlar: Avrupa yeni boru hattı güzergahını seçiyor”, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği içinde* (Der. G. Güngörmüş Kona), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, ISBN: 975-255-011-8.

ŞİR, A. Y. (2008). “Karadeniz’de Güvenlik Tartışmaları”. http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1444 (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2008)

TASSINARI, F. (2011). *Avrupa Komşularından Neden Korkuyor?* (Çev. F. Dereli), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

TASSINARI, F. (2006). *A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative*. CEPS Policy Brief, Sayı: 105, Haziran.

TASSINARI, F. (2005). *Security and Integration in the EU Neighbourhood*. CEPS Working Document, Sayı: 226, Haziran.

TASSINARI, F. (2005). *Security and Integration in the EU Neighbourhood: The Case for Regionalism*. CEPS Working Document, Centre for European Policy Studies, Sayı: 226, Temmuz.

VASILYAN, S. (2010). “A Cacophony: The EU’s Security Policy towards the South Caucasus”, *The Black Sea Region and EU Policy: The Challenge of Divergent Agendas içinde* (Der. K. Henderson ve C. Weaver), Surrey: Ashgate, ss.87–105. Aktaran: NITOIUS, s.468.

VON DER LEYEN, U. (2019, 16 Temmuz). *Opening Statement in the European Parliament Plenary Session*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_19_4230

VON DER LEYEN, U. (2022, 14 Eylül). *State of the Union Address 2022*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_5493

YAMANLAR, Y. (2018). *Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB’nin Karadeniz Bölgesine yönelik politikası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr>

THE NEW DESTINATION FOR HEALTHY AND INNOVATIVE NUTRITION: GLUTEN-FREE LIVING

Dr. Öğr. Üyesi, ÇİĞDEM KIZILGEÇİ

Mardin Artuklu Üniversitesi, cigdemkizilgeci@artuklu.edu.tr - 0000-0001-7984-270X

Araştırmacı, ZEYNAL TAŞTAN

Mardin Artuklu Üniversitesi, tastan02yhz - 0009-0002-3519-7088

ABSTRACT

This study focuses on the historical trajectory of bread and the increasingly significant role of gluten-free bread in contemporary society. The origins of bread production trace back to the Neolithic agricultural revolution, establishing it as a fundamental staple in human diets. The practice of bread making, which emerged in the Middle East around 8000 BCE, gradually disseminated and achieved the status of a primary foodstuff in Ancient Egypt. The importance of bread persisted through the Roman Empire and continued into the Middle Ages, during which diverse types of bread were developed. The Industrial Revolution marked a shift towards industrialized bread production, enabling widespread consumer access to various bread types. However, the rising prevalence of health issues such as gluten intolerance and celiac disease in recent years has instigated notable changes in dietary patterns. Gluten, a protein complex found in wheat, barley, and rye, can pose digestive challenges for certain individuals. This has consequently elevated the significance of gluten-free bread. Individuals with celiac disease cannot tolerate gluten; its consumption triggers an autoimmune response that can lead to damage in the small intestine. The production of gluten-free bread utilizes a variety of grains as primary components, including rice, corn, millet, quinoa, and potato. These grains are milled into flour and prepared into dough using specialized formulations. While gluten-free breads may not possess the same organoleptic properties (taste and texture) as their gluten-containing counterparts, technological advancements and recipe refinements are progressively mitigating these differences. The escalating demand for gluten-free bread has prompted numerous brands and manufacturers to offer a wider range of product options in this sector. In conclusion, while the history of bread is as ancient as human civilization itself, the importance of gluten-free bread is increasingly pronounced in the present day. For individuals with health conditions such as gluten intolerance or celiac disease, the availability of gluten-free bread is of vital importance for maintaining a healthy diet. These bread, produced from various grains, provide alternatives to gluten-containing breads, and the ongoing increase in research in this area continuously advances the development and diversity of gluten-free bread.

Keywords: History of Bread, Importance of Gluten-Free Bread, Gluten Intolerance, Celiac Disease, Grain Alternatives

1. INTRODUCTION

Celiac disease (CD) is a chronic intestinal disorder that develops in genetically predisposed individuals as a result of the immune system's response to the oral intake of gluten or other prolamins (Gimenez-Bastida, Piskula, & Zielinski, 2015; Özçiftçi-Ertuğral, 2019).

The first physician to describe celiac disease was Aretaeus of Cappadocia, a Greek physician who practiced in Rome and Alexandria. Aretaeus considered the condition a type of food-related indigestion and recommended rest and fasting for the treatment of affected individuals. He named these patients "Koiliakos," a term derived from the Greek word "Koilia," meaning "abdomen" (Wieser et al., 2014).

Grains such as wheat, barley, and rye contain proteins known as gluten. Gluten can be defined as a rubbery proteinaceous mass remaining after the wheat dough is washed with water and saline solution. In 1745, Italian biochemist Jacopo Beccari published his paper "De Frumento," which provided the initial information regarding the protein content of wheat gluten (Wieser, 2014).

During baking, the gluten network provides structural support to bread, preventing its collapse or densification. Bread without added gluten, conversely, has a flat and crumbly texture. Furthermore, gluten acts as a binding agent in the foods it is incorporated into and contributes to increased volume. In processed foods, it is utilized as an additive to improve texture, retain moisture, and enhance flavor (Biesiekierski, 2017; Alfaro, 2019).

2. LITERATURE REVIEW

In the Paleolithic era, a period that commenced with the emergence of the earliest human ancestors, sustenance was primarily derived through hunting and gathering. During this pre-production phase, human populations subsisted on food resources acquired directly from their natural surroundings. The Mesolithic, Neolithic, and Chalcolithic periods witnessed a transition towards sedentary lifestyles and the advent of production. With the initiation of agricultural practices, particularly the cultivation of crops, cereals became a fundamental component of human diets. Furthermore, they evolved into a central commodity in trade, maintaining their significance to the present day.

Humans began the cultivation of wheat around 10,000 BCE in Mesopotamia, a region encompassing part of modern-day Iraq. This development led to the emergence of an agrarian-based sedentary way of life, a pivotal juncture in human history known as the Neolithic Revolution. Wheat cultivation, which commenced 10 to 12 millennia ago in the Fertile Crescent – a region encompassing southeastern Anatolia – played a crucial role in the transition of hunter-gatherer communities to settled existence, the development of numerous civilizations globally, and the sustenance and prosperity of societies. Between 6,000 and 4,000 BCE, wheat cultivation expanded to other regions, including the Nile River valley and Anatolia. During this period, humans refined agricultural techniques by cultivating wheat alongside other crops. The emergence of significant civilizations in Mesopotamia occurred between 3,000 and 2,000 BCE. Civilizations such as Sumer, Babylon, and Assyria engaged in large-scale wheat cultivation. These societies utilized wheat both as a dietary staple and as a trade commodity. The importance and popularity of wheat further escalated with the expansion of the Roman Empire in the 1st century BCE. Wheat became a fundamental foodstuff within the Roman Empire, and a substantial portion of the Roman populace was engaged in agricultural activities centered on the wheat economy. Throughout the Middle Ages, wheat cultivation became widespread in Europe, and wheat served as a primary means of payment for tithes, taxes, and rents levied by the church. During this era, wheat was also employed as a trade good and a form of currency.

With the onset of the Industrial Revolution, significant advancements in agricultural technologies led to increased wheat production. Innovations such as tractors, agricultural machinery, and chemical fertilizers enhanced the efficiency of wheat farming (Ünsal, 2003: 13).

2.1. Beginning of Agriculture and the Importance of Wheat

The advent of agriculture represents a pivotal juncture in the history of humankind. Approximately 10,000 years ago, hunter-gatherer societies began the transition to settled agricultural life. The discovery and implementation of agriculture enabled humans to utilize natural resources effectively and instigated a profound transformation in meeting their nutritional requirements. The initiation of agriculture allowed humans to gain control over food production through the cultivation of plants and the domestication of animals. This development facilitated the establishment of larger settlements, the evolution of societies and cultures, the emergence of trade and specialization, and ultimately, the foundations for modern civilization.

Wheat became a fundamental source of sustenance for humans with the onset of agriculture. The wheat plant emerged as a resilient, productive, and nutritious grain. Humans cultivated wheat by sowing its seeds, harvesting the mature plants, grinding the grains to obtain flour, and utilizing this flour in the preparation of diverse foodstuffs. The significance of wheat extended beyond its nutritional value to encompass substantial social and economic dimensions. The capacity for large-scale production and storage of wheat, concomitant with population growth, ensured the food security of societies. Wheat evolved into a primary commodity of trade, thereby stimulating economic growth. Furthermore, the cultivation and harvesting of wheat amplified the necessity for communal labor and cooperation among societies. Agricultural activities integrated tasks such as plowing fields, irrigation, sowing, harvesting, and storing produce. This situation led to the complexification of social structures and the advancement of societal organization.

The importance of wheat in agriculture persists in the contemporary era. Globally, wheat remains one of the most prevalent and significant agricultural products. Numerous nations utilize wheat as a source of export revenue and income. Concurrently, wheat holds a crucial position in the daily diets of people as a staple food. The commencement of agriculture and the significance of wheat epitomizes one of the major transformations in human history. Wheat has influenced the lifestyles, dietary habits, societies, and cultures of humankind, establishing itself as a vital resource for humanity (Atak, 2017).

2.2. Prevalence and Usage Areas of Wheat in the World

Wheat stands as one of the most globally widespread and significant agricultural commodities. Numerous countries engage in both the production and consumption of wheat. The following provides key information regarding the prevalence and applications of wheat worldwide:

a) Production and Consumption: Wheat is cultivated across a substantial portion of the world's agricultural land. Major wheat-producing nations include China, India, Russia, the United States, Canada, Australia, and France. Concurrently, wheat constitutes a staple food for a

significant portion of the global population and is consumed as a primary nutritional source in many countries.

b) Bread Production: One of the most prevalent applications of wheat lies in bread production. Bread is consumed as the principal type of bread in numerous regions globally. Variations in bread types and baking techniques can be observed across different countries and cultures. Wheat flour serves as the fundamental ingredient in dough and is a crucial material within the baking industry.

c) Pasta and Noodle Production: Wheat flour is also utilized in the production of pasta and noodle products. Pasta is a widespread food item globally and is consumed as a staple food in many countries. Pasta and noodles derived from wheat flour, in their various forms, hold a significant place in global cuisines.

d) Other Food Products: Wheat is employed in the production of flour, semolina, bulgur, bran, oatmeal, and other cereal-based food products. Wheat-based snack foods, breakfast cereals, baked goods, biscuits, cakes, cookies, and numerous other food items incorporate wheat.

e) Animal Feed: Wheat is also utilized as animal feed. It is a preferred grain, particularly for poultry and bovine animals. Wheat serves as a significant source of energy and nutritional value in animal diets.

The widespread applications of wheat extend beyond these categories. Wheat is also utilized in the production of beer and whiskey, the making of confectionery and desserts, the production of edible oils and starch, as well as in other industrial applications. Wheat is a versatile agricultural product that plays a crucial role in numerous sectors worldwide (Atar, 2017).

2.3. History of Bread

Bread constitutes a fundamental foodstuff in numerous cultures globally and has been consumed by human populations for millennia. Humanity possesses a history of bread making that traces its origins back to approximately 8000 BCE. The inception of bread production is intrinsically linked to the agricultural revolution. With the discovery of agriculture, humans commenced cultivating cereal crops by tilling the land. Initially, wheat and barley were the primary types of grain utilized by humans in bread making. Flour is obtained through the grinding of cereals such as maize, wheat, and barley into a powdery consistency. Humans mixed this flour with water to create dough, which was subsequently cooked over fire. This rudimentary method marked the discovery of bread making.

Historically, bread has been prepared in diverse forms and across various regions. In ancient Egypt, for instance, leavened doughs were employed in bread production. During the Roman Empire, hand mills began to be used to produce palatable white breads. In medieval Europe, the church became a significant entity in bread-making. Monks within monasteries and monastic schools, involved in the process of baking, developed distinct types of bread, which subsequently contributed to the emergence of the professional baking trade in later years.

With the advent of the Industrial Revolution, bread-making underwent substantial transformations. The incorporation of machinery accelerated the production process, and bread became a mass-produced item in factories. During this era, white bread was produced using more refined types of flour, while healthier options such as whole wheat bread also gained popularity (Kuter, 2010).

2.4. Gluten-free bread

Gluten-free bread is a type of bread that either lacks a protein called gluten or is made from gluten-free grains or flour. Gluten is a protein found in grains such as wheat, barley, rye, and oats, and it can pose a problem for some individuals with celiac disease, which necessitates a gluten-free diet, or for others who choose to follow a gluten-free dietary regimen.

In the production of gluten-free bread, gluten-free grains and flour are utilized. Instead of wheat, flour from grains such as corn, rice, potato, buckwheat, or gluten-free oats may be employed. These flours may sometimes be supplemented with gelling agents or added starches to provide the adhesiveness and elasticity required in gluten-free bread.

Gluten-free bread is typically preferred as an alternative for individuals with celiac disease or gluten intolerance. However, individuals who do not adhere to a gluten-free diet may also consume gluten-free breads. Gluten-free breads have generally become increasingly popular due to healthy eating and dietary trends (Yarpuz, 2011).

2.5. What is Gluten-Free Bread and Why is it Preferred?

Gluten-free bread is a type of bread that either lacks or contains a minimal amount of protein called gluten. Gluten is a protein present in grains such as wheat, barley, rye, and oats. Some individuals may develop gluten sensitivity due to conditions like celiac disease, gluten sensitivity necessitating a gluten-free diet, or a preference for gluten-free eating. For these individuals, gluten-free breads can be a significant alternative.

Several primary reasons underpin the preference for gluten-free breads:

- a) Celiac Disease: Celiac disease is an autoimmune disorder characterized by an immune reaction to gluten. In individuals with this condition, exposure to gluten leads to damage in the small intestine. Consequently, a gluten-free diet is mandatory for individuals with celiac disease, and gluten-free breads can constitute an important component of this dietary regimen.
- b) Gluten Sensitivity: Some individuals, while not having celiac disease, are unable to digest or tolerate gluten. Individuals with gluten sensitivity may experience symptoms such as digestive issues, abdominal pain, bloating, fatigue, and headaches upon gluten exposure. Therefore, individuals with gluten sensitivity may opt to follow a gluten-free diet.
- c) Gluten-Free Diet Trends: In recent years, a significant number of individuals have adopted a gluten-free diet due to health and dietary trends. Some individuals may choose gluten-free breads believing that gluten is harmful to the body or to maintain a healthy lifestyle.
- d) Seeking Healthier Alternatives: Gluten-free breads often tend to have natural and organic ingredients. This can lead some individuals to seek a healthier alternative to traditional breads rich in refined grains.

Gluten-free breads represent a significant nutritional option for individuals with celiac disease, gluten sensitivity, and those who choose to follow a gluten-free diet (Ünver & Ahmetoglu, 2020).

2.6. Celiac Disease and Gluten Sensitivity

Celiac disease and gluten sensitivity are two distinct conditions associated with sensitivity to gluten. Here are the key characteristics of these two conditions:

a) Celiac Disease: Celiac disease is an autoimmune disorder. Upon exposure to gluten, the immune system produces antibodies that cause damage to the small intestine. Gluten is a protein found in grains such as wheat, barley, and rye. Wheat gluten is typically the primary source of problems for individuals with celiac disease. The consumption of gluten can lead to damage of the absorptive surfaces in the small intestine, known as villi, and impair nutrient absorption. Symptoms of celiac disease can include abdominal pain, diarrhea, weight loss, fatigue, skin rashes, iron deficiency anemia, and vitamin deficiencies. The sole treatment is the lifelong adherence to a completely gluten-free diet. With a gluten-free diet, symptoms can be managed, and the damage in the small intestine can heal.

b) Gluten Sensitivity: Gluten sensitivity is a condition distinct from celiac disease. Sensitivity to gluten does not involve the specific immune response characteristic of celiac disease. Individuals with gluten sensitivity may experience various digestive issues and other symptoms when they consume foods containing gluten. Symptoms of gluten sensitivity can include abdominal pain, bloating, gas, diarrhea or constipation, headache, fatigue, and malaise. The diagnosis of gluten sensitivity can be less definitive compared to celiac disease and can sometimes be confused with other digestive disorders or intolerances. Individuals with gluten sensitivity may adopt a gluten-free diet to reduce or eliminate symptoms. However, a completely gluten-free diet may not be necessary for individuals who do not have celiac disease. While celiac disease is an autoimmune disorder, gluten sensitivity is a non-immune-mediated reaction. In both conditions, a gluten-free diet can improve symptoms and help maintain health. It is important for individuals with celiac disease to maintain a completely gluten-free diet, whereas individuals with gluten sensitivity may need to adjust their diet based on their individual tolerance levels. In both cases, accurate diagnosis and appropriate nutritional management are crucial (Yildirim, 2020).

3. RESULTS and DISCUSSIONS

A gluten-free diet is a fundamental treatment approach for individuals with celiac disease or gluten sensitivity. This diet necessitates the restriction or complete elimination of the consumption of gluten-containing grains and their products. Gluten-free bread, prepared with alternative grains and flours, serves as a significant component of this diet.

The implementation of a gluten-free diet can be associated with specific nutritional deficiencies and certain potential risks. Therefore, it is crucial for individuals considering a gluten-free diet to seek guidance from healthcare professionals and to carefully plan their nutritional intake. Furthermore, managing the social and psychological impacts of a gluten-free diet is also important. The following recommendations can be made in this regard:

If you have celiac disease or gluten sensitivity, seek assistance from a healthcare professional for accurate diagnosis and treatment. When using gluten-free bread and other gluten-free products, labels should be read carefully, and reliable brands should be preferred. While following a gluten-free diet, attention should be paid to nutritional diversity, and efforts should be made to consume foods containing essential nutrients such as fiber, iron, folic acid, calcium,

and B vitamins. Healthy and natural foods should be prioritized. The consumption of processed gluten-free products should be limited, and avoiding options with low nutritional value is advisable. Gluten-free options should be explored in social settings. Information regarding the availability of gluten-free foods at restaurants or events should be obtained in advance. The most critical point is that, given the variability in individual health conditions, consulting a healthcare professional before implementing a gluten-free diet is the most appropriate course of action.

4. CONCLUSIONS

The exploration of celiac disease and gluten sensitivity reveals the significant impact of gluten, a protein prevalent in wheat and other grains, on the health and dietary practices of susceptible individuals. Celiac disease, an autoimmune disorder, necessitates a strict, lifelong gluten-free diet to prevent intestinal damage and manage its diverse symptoms. In contrast, gluten sensitivity, a non-autoimmune condition, presents with a range of digestive and systemic symptoms that can often be alleviated by reducing or eliminating gluten intake, with the level of restriction potentially varying based on individual tolerance.

The advent of agriculture and the subsequent widespread cultivation and utilization of wheat have profoundly shaped human history and dietary habits. Bread, a staple food for millennia, has undergone significant transformations in its production, leading to the modern prevalence of both gluten-containing and gluten-free varieties. The increasing awareness of gluten-related disorders has driven the demand for gluten-free alternatives, including bread formulated from various non-glutenous grains and flours.

While a gluten-free diet is crucial for managing celiac disease and can improve symptoms in gluten sensitivity, it is essential to acknowledge the potential for nutritional deficiencies and the importance of careful dietary planning. Individuals adopting a gluten-free diet should prioritize nutrient-dense, unprocessed foods and may benefit from professional guidance to ensure adequate intake of essential vitamins and minerals. Furthermore, navigating the social and psychological aspects of dietary restrictions is an important consideration for long-term adherence and well-being.

Ultimately, this overview underscores the importance of accurate diagnosis by healthcare professionals for both celiac disease and gluten sensitivity. It also highlights the critical role of informed dietary choices and, when necessary, the implementation of a well-balanced gluten-free diet to manage these conditions effectively and maintain overall health. As individual responses to gluten can vary, personalized dietary strategies, ideally developed in consultation with healthcare providers and dietitians, are paramount for optimizing health outcomes.

REFERENCES

- Alfaro, D. (2019). What Is Gluten? Learn More About It and Its Role in Baking. The Spruce Eats. Retrieved from <https://www.thespruceeats.com/what-is-gluten-995123>
- Atak, M. (2017). Buğday ve Türkiye Buğday Köy Çeşitleri [Wheat and Turkey Wheat Village Varieties]. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi.

- Atar, B. (2017). Gıdamız Buğdayın, Geçmişten Geleceğe Yolculuğu [The Journey of Our Food Wheat from Past to Future]. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2(1), 1–12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalvac/issue/32621/335464>
- Biesiekierski, J. R. (2017). What is gluten? *Journal of Gastroenterology and Hepatology* (Australia), 32(Suppl. 1), 78–81. <https://doi.org/10.1111/jgh.13703>
- Ceylan, A. (2010). Yediğimiz Ekmek [The Bread We Eat]. Metro Kültür Yayınları.
- Çetinkaya, N. (2020). Gastronomi ve Yiyecek Tarihi [Gastronomy and Food History]. Ankara Detay Yayıncılık.
- Dağdeviren, A. (2008). Tüketim Kültürü [Consumption Culture]. Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu (USAF) Buğday ve Ekmek Kongresi.
- Gimenez-Bastida, J. A., Piskula, M. K., & Zielinski, H. (2015). Cereal prolamins and non-celiac gluten sensitivity: Current knowledge and future research. *Nutrients*, 7(6), 4491–4522. <https://doi.org/10.3390/nu7064491>
- Kotancılar, G., Çelik, İ., & Ertugay, Z. (1995). Ekmeğin Besin Değeri Ve Beslenmedeki Önemi [Nutritional Value and Importance of Bread in Nutrition]. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(3), 431–441.
- Kuter, M. (2010). İnsan Ve Ekmek [Human and Bread]. Besaş Kültür Yayınları.
- Özbek, M. (2000). Düünden Bugüne İnsan [Human from Past to Present]. İmge Yayınları.
- Özçiftçi-Ertuğral, N. (2019). Çölyak Tanılı Çocuklarda serum Ngal ve Zonulin Düzeylerinin Belirlenmesi ve Bu Belirteçlerin Glütensiz Diyetle Uyum ile İlişkisinin İncelenmesi [Determination of Serum Ngal and Zonulin Levels in Children with Celiac Disease and Investigation of the Relationship of These Markers with Compliance to a Gluten-Free Diet] (Master's thesis). Pamukkale Üniversitesi.
- Özdemir Yaman, Z. (2019). Temel Seviye Ekmekçilik [Basic Level Bread Making]. Ankara Detay Yayıncılık.
- Ünver Alçay, A., & Ahmetoglu, F. (2020). Glütensizle İlişkili Rahatsızlıklar ve Glütensiz Ekmek Üretimi. *Aydın Gastronomy*, 4(2), 135–148. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aydingas/issue/56175/773778>
- Ünsal, A. (2003). Nimet Geldi Ekine-Türkiye Ekmeklerinin Öyküsü [Blessing Came to the Crop - The Story of Turkish Breads]. Yapı Kredi Yayınları.
- Wieser, H. (2014). Chemistry of gluten proteins. *Food Microbiology*, 38, 2–9. <https://doi.org/10.1016/j.fm.2013.07.002>

- Wieser, H., Koehler, P., & Konitzer, K. (2014). Celiac Disease and Gluten: Multidisciplinary Challenges and Opportunities. In Elsevier.
- Yarpuz, D. (2011). Glütensiz Ekmek Üzerine Araştırmalar [Research on Gluten-Free Bread] (Master's thesis). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, E. (2020). Çölyak Hastalığı ve Glütensiz Beslenme [Celiac Disease and Gluten-Free Diet]. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3), 175–187. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jgehes/issue/58651/686873>

SİYASET FELSEFESİ BAĞLAMINDA GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN TAHLİLİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF SEPARATION OF POWERS IN THE CONTEXT OF POLITICAL PHILOSOPHY

Kemal GÜL

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Tezli Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 00009 0000 8531 3580 e-mail: kemalyaprakli@gmail.com

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000 0002
8305-8675-e.mail: atopakkaya@erciyes.edu.tr

ÖZET

Siyaset felsefesinin en temel konularından birisi olan güçler ayrılığı ilkelerinin ele alındığı bu çalışma; gücün, sistematik olarak yasama, yargı ve yürütme gibi ayrı kulvarlarda konumlandığı ve her bir güç unsurunun farklı organlarla temsil edildiğine işaret edilerek, ilkelerin yürürlüğüne ilişkin olarak farklı açılımlarda bulunulmuştur. Gücün muhatabının insan ve toplum, elinde bulunduranın ise devletin olması nedeniyle bu her üç güç unsuru değerlendirme konusu yapılmıştır. Gücün kullanımına yönelik tarihi seyir ve gücün paylaşımının zorunluluğuna ilişkin düşünsel arka boyut, fikri ileri sürenler nezdinde incelenmiştir. Gücün, devlet aygıtının ana unsuru olması bakımından; rejim, meşruiyet ve ideoloji kavramları ile ele alınarak kullanımı konu edilmiştir. Devletin rejimsel anlamda monarşik, oligarşik, demokratik ve teokratik olabileceği gibi her rejim bünyesinde farklılaşmaların mümkün olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu anlamda devletin, demokratik hukuk devleti nosyonuna sahip işlevlerle hareket edebileceği gibi parti devletine de dönüşebileceği gerçeği üzerinde durulmuştur. Hukuk devletinin parti, polis ve kanun devletine göre önceliğinin; gücü, bir kişi veya zümrenin keyfiyetine bağlı olarak değil yasalar çerçevesinde ve hukuka uygunluk ölçüsünde ele aldığı tespiti yapılmıştır. Hukuk devleti vasfındaki ülkelerde idarelerin istenmeyen kimi uygulamalarının tersyüz edilebileceği, sorgulanabileceği ve gereken müeyyidenin tatbik edilebileceği hususu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güçler Ayrılığı, Meşruiyet, Rejim, İktidar, İdeoloji

ABSTRACT

This study, which addresses the principles of separation of powers, one of the most fundamental issues of political philosophy; points out that power is systematically positioned in separate lanes such as legislative, judicial and executive, and that each power element is represented by different organs, and different expansions are made regarding the implementation of the principles. Since the addressee of power is the person and society, and the holder is the state, all three power elements have been evaluated. The historical course of the use of power and the

intellectual background dimension regarding the necessity of sharing power have been examined in the eyes of those who put forward the idea. In terms of power being the main element of the state apparatus; its use has been addressed with the concepts of regime, legitimacy and ideology. It has been emphasized that the state can be monarchic, oligarchic, democratic and theocratic in terms of regime, and that differentiation is possible within each regime. In this sense, the fact that the state can act with functions that have the notion of a democratic state of law, or it can turn into a party state, has been emphasized. It has been determined that the priority of the state of law over the party, police and state of law is that it does not consider power as dependent on the arbitrariness of a person or group, but within the framework of the law and to the extent of legality. It has been stated that in countries with the status of a state of law, some undesirable practices of the administrations can be reversed, questioned and the necessary sanctions can be applied.

Keywords: Separation of powers, Legitimacy, Regime, Power, Ideology

1.GİRİŞ

Siyaset felsefesi bağlamında güçler ayrılığı ilkelerinin hangi nedenle niçin tesis edildiği, bu prensiplere ihtiyaç duyulmasındaki ana saikin ne olduğu, kavramların kimler tarafından ve ne zaman ele alındığı, işlerlik kazanıp kazanmadığı, uygulamaların kimi ve kimleri ne düzeyde etkilediğine ilişkin soruların sorulması ve bu minvalde cevaplar aranması kaçınılmazdır. Bu araştırma konusunun ana unsuru hiç şüphesiz insandır. Diğer bir bileşeni ise devlettir. Devlet, işlevi gereğince, tüm kurum ve kurallarıyla, yasası ve işleyişiyle insan unsurunun taleplerini karşılamak amacına yöneliktir.

Toplumu oluşturan tüm ögeler devlet adlı soyut varlığın çatısı altında yer almaktadır. Bu soyut yapı doğrudan kurum, kural, kanun ve onların işlerliğinden sorumlu olan unsurların bütünüdür. Devlet, organları vasıtasıyla yasa yapar ve bu yasaya uyulmasını sağlar. O halde devlette yasa yapan, yasaya uygunluğu sağlayan, kurum ve kuralları icra eden diğer bir ifadeyle işlerliği sağlayan organların varlığı söz konusudur. Buradan şu anlaşılmaktadır. Devlette üç erk yani yasama, yargı ve yürütme gibi farklı güçler yer almaktadır. Bu üç erk birbirinden bağımsız olduğunda güçler ayrılığı, bütünleştğinde güçler birliği kavramı ortaya çıkar. İşte yönetsel anlamda devletin niteliği denildiğinde bu erklerin yani kuvvetlerin nerede nasıl konumlandığına ve nasıl kullanıldığına işaret edilmiş olur.

Devlet köklü ve esaslı bir organizasyondur. Siyasi bir varlıktır ve ihtiyaç temellidir. Devlet bir gereksinimden doğar. Bu doğuş bir mücadeleyi ve ödünü gerektirir. Devlet, yönetenler nezdinde rızaya yani meşruiyete dayanmak durumundadır. Aksi durumda devlet gerçek anlamda devlet olma niteliğinden uzaklaşmış olur. Bu gibi devletler tutum olarak otoriter veya totaliter özellikler gösterir ve zorba devlet olarak vasıflandırılırlar.

Gücün kullanımına ilişkin olarak tarihte farklı evrelerin olduğu bilinen bir gerçekliktir. Güç kullanımının mahiyetine, merhalesine ve geçişliliğine bakıldığında farklı uygulamaların olduğu görülür. Aklın ve bilimin öne çıktığı, rasyonalitenin benimsendiği döneme kadar güç kullanımı paylaşımsız uygulanmaktaydı. Güç egemen bir kişi veya zümrenin elindeydi. Güçler ayrılığı düşüncesi 17. yüzyılda Locke felsefesi ile başlar ancak ilerleyen süreçte Montesquieu fikriyatında daha belirgin hale gelir. İlkenin, düşünce boyutundan tatbiki boyuta diğer bir ifadeyle kuvveden fiile geçmesi ise Fransız İhtilali'ni müteakiben olur. Gücün kullanımı hususunda bu gelişme bir dönüm noktasıdır ve akabinde dünyanın birçok yerinde kişisel, toplumsal ve ülkesel düzeyde yansımaları kaçınılmazdır.

2.Mutlak Güç Ve Güçler Ayrılığı İlkelerine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

2.1.Güç Kavramı İrdelemeleri

Gücün ilk çağrışımı onun kaba yani fiziksel mahiyette olduğuna ilişkindir ki bu güç bir karşı mukabele ile alt edilmesi en kolay olan güçtür. Derin anlamlı güç ise fiziksellikten öte bıraktığı etki bakımından daha sarsıcı olanıdır. Fiziksel güç tahribata yöneliktir ve kullananın saldırganlığına bağlı olarak zarar düzeyi farklılaşabilir. O halde güç kavramını açmak ve anlaşılır kılmak adına, gücün görünür veya örtülü, açık veya gizli, münferit veya kitlesel olma özelliğinin bilinmesi gerekir. Bir gruba ya da organizasyona özgü olarak gücü elinde

bulundurmak, gerektiğinde kullanmak, kullanan ve kullanılan açısından önemli hususiyetler arz eder. Gücün fiziksel yani kaba bir güç oluşu onun zayıflığıdır. Güç, eğer görünmez fakat hissedilirse onun önemi ve etkinliği ortaya çıkar. Gücü bir sopa gibi kullanmak ne kullanana üstünlük ve itibar sağlar ne de kullanılanı hizaya sokar. Güç kullanana saygınlık kazandırmalı; korkutma, sindirme ve yok etme şeklinde olmamalıdır.

Konu şöyle açıklanabilir. Bu ailede ebeveynin, kabile ve klanda şefin, daha büyük organizasyon olan devlette yönetim erkinin maiyetindekilere sürekli telkin ve yaptırım uyguladığı düşünüldüğünde, muhatabın bu güç unsuruna rıza göstermesi onu kabullenmesi ve saygı duyması mümkün değildir. Ancak, güç unsurunun maiyetinde bulunanlara adalet, iyilik ve hoşgörüyle yaklaşımı sempati kazanmasına neden olacaktır. Bu da yönetmeyi ve yürütmeyi kolaylaştıracak, birlikteliği arttıracaktır. Bu tespiti güçlendirmek adına, Sultan Alparslan ve Melikşah'ın başveziri olan Nizamülmülk'ün, kaleme aldığı Siyasetname adlı eserinde, yönetenin temel niteliğinin; “adil olma”, ahlaklı ve faziletli, cömert ve cesur, sözünün eri, şefkatli ve merhametli olma, sanattan anlama, ilme ilgi ve değer, ilim adamına saygı olarak ifade etmektedir (Gökcan, 2018, s.37-39). Konuya ilişkin bir başka katkı da Yusuf Has Hacıb'in Kutadgu Bilig (Kutluluk Bilgisi) isimli eserinden nakledilebilir. “Halk ne kadar iyi olur refah ve huzur içerisinde yaşarsa devlet nezdinde bey de o kadar itibar görür. İnsan, dürüst davranırsa beylik iyi şeydir. Beylik iyi şeydir amma ondan daha iyisi yasaları doğru ve adil uygulamaktır. Yönetici hem iyi hem de doğru olursa halkın mutluluk devri başlar. İnsan için iyi bir ad sahibi olmak ne büyük mutluluktur! Hükümdar işini ne kadar insanca yaparsa o kadar mutlu bir şey olur” (Çağbayır, 2011, s.13).

Roma'nın, cumhuriyetten imparatorluğa geçiş sürecinde yaşamış, sıkı bir cumhuriyetçi, hatip ve yönetici, bununla birlikte hukukçu ve düşünür olan Cicero, De Re Publica'da, iyi bir yöneticide olması gereken özellikleri sıralayarak; akli önceleyen, öfke, hırs ve ihtiras gibi duygulara gem vuran kişilerin yönetici olması gerektiğini savunur (Erçelik, 2013, s.70).

Siyaset felsefesi ve deneyimi konusunda bu üç yetkin şahsiyet çağlar öncesinden günümüze ışık tutarken; yönetenin saygın, yönetilenin mutlu ve müreffeh, toplumun birlik ve bütün, devletin etkin ve güçlü olması gerektiğinin mesajını vermektedirler. Birçok filozof farklılıklar olmakla birlikte bu hususla ilgili düşüncelerini aktarmışlardır. Bu düşünceler döneme ve şartlara göre değişmekle birlikte, hepsinde ortak olan genel yaklaşım, “ölçülülük ve istikrardır” yani insanı, toplumu ve devleti dengede tutmak, süreklilik sağlamak, ömrünü uzatmaktır.

Günümüzde süper veya etkin güç denildiğinde Amerika Birleşik Devletleri akla gelir ve elindeki kaba güçle dünyayı hizaya sokmaya çalıştığı düşünülür. Bunu nasıl kullandığına ilişkin olarak ise Amerika'nın her kalkışana sopa indirmesi şeklinde değil, sabırla bekleyip, yeri ve zamanı geldiğinde, muhatabının diliyle konuşma düşüncesinde olma maharetindedir. Bu, kendisinden emin bir gücün uyguladığı stratejidir. Bu yolla Amerika ağırlığını ve saygınlığını koruyarak, elindeki gücü gerektiği gibi kullanmayı bildiğini göstermektedir. Ancak densizliği de affetmemektedir. Bir benzetme olarak ifade edilir; Amerika kısık sesle konuşur ve elinde büyük bir sopa taşır denilir. Yani hemen olmasa da nihai noktada sopayı gösterir ve hak edene hak ettiği şekilde davranır tespitinde bulunulur. Bu yaklaşım gücünü koruma ve saygınlığını zedelememe adınadır. Ancak Amerika son dönemde bu vasfından çok uzaklaşmış durumdadır.

O nedenle de itibarı zedelenmiş ve sarsılmıştır. Bunun ana nedeni Amerika'nın, ortak akıldan uzaklaşmış olması ve daha sıradan kişilerce yönetilir olmasıdır. Bu sadece Amerika'ya özgü değildir başka benzer yönelimlerin varlığı da bilinmektedir. Maalesef ülkelerin yönetsel handikaplarının olduğu bir gerçekliktir. O sebeple dünyada sorunlar her geçen gün artmakta ve insanlar bundan etkilenmektedir. Bunun nedeni ülkelerin demokratik hukuk devleti olma anlayışından uzaklaşma eğiliminde olmalarındandır. Her ne kadar demokratik hukuk devleti denildiğinde Batı ve batılı ülkeler akla gelse de günümüzde bu devletlerin bu yaklaşımdan uzaklaşmış oldukları görülmektedir. Antik Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles'in iyi yönetim arasında göstermedikleri ve mesafeli durdukları demokrasi, gerçekten de son dönemde yeniden yeterliliği sorgulanan bir sistem haline gelme eğilimi taşımaktadır (Yıldırım, 2018, s.4).

Hukuk devleti nosyonu güç kavramı ile yakından ilişkilidir. Dünyada kabul edilebilirlik, saygınlık, öncülük ve liderlik hukuk devleti kabulleriyle ilgilidir. Hukuk devleti olmak gücün nasıl kullanıldığıyla ilişkilidir. Parti, polis ve kanun devletinde güç keyfi olduğu halde hukuk devletinde kullanım yasalar çerçevesinde ve hukuka uygunluk ölçüsündedir. Bu tip devlette keyfiyete bağlı uygulamalar tersyüz edilebilir, sorgulanabilir ve gereken müeyyide uygulanabilir. Bu bakımdan ilkesel olarak toplumlar için hukuk devleti olma düşüncesi kaçınılmaz olarak nihai amaçtır.

2.2.Güçler Ayrılığı Kavramının Düşünsel Arka Planı

Güç kullanımı konumlanılan yer, gücün niteliği, derecesi ve etkinliği ile ilgilidir. İdare edenlerin edilenleri ne gözle gördüğüne bağlı olarak gelişir. Devletin veya gücü elinde bulunduran unsurun maiyetindekilere bakış açısına yönelik olarak biçimlenir. Bu durumda devlet yönetiminde hangi felsefenin esas alındığı, otoriter veya totaliter bir devlet yapısı ya da uygar bir toplumda olması gereken adil, özgürlükçü, eşitlikçi ve çoğulcu bir yönetim yaklaşımının öngörüldüğü demokratik devlet yapısının benimsenmiş olması önemlidir. Demokratik hukuk devleti kıstası çoğulcu yapıdadır ancak zıttı durumundaki yönetimler çoğunluk esasına göre işler ve bu durumda toplumda marjinal grupların olumsuz etkilenmesi mümkündür. Bir kısım unsurlar korunurken diğer bir kısım unsur ayrıma tabii tutulabilir.

İktidar rızaya dayanmak, yönetimde meşruiyet aramak durumundadır. Toplumsal kabul işleyişi kolaylaştırır. Demokratik temayüllerin dışında kalan her uygulama yöneten ve yönetilen için sorun teşkil eder. Zor kullanma ve baskılama olarak tezahür eden, toplumu kısaç altına alan otoriter veya totaliter bir yönetim kabul görmez. Hangi tür demokrasinin işletileceği de önemli olan diğer bir husustur. Güvenlikçi bir yaklaşımın benimsendiği bir anlayışta daha otoriter ve baskıcı bir yönetim sergilenebilir. Nitekim günümüzde bazı ülkelerde idarelerin sertlik yanlısı tutum takındıkları gözlemlenmektedir. Bu da sistemin demokratik mi yoksa otokratik mi olduğu tartışmalarına yol açabilmektedir. Bu, demokrasiyi seçim sonucuna ve oy oranına indirgeme yanlısılığının sonucu olarak görülebilir.

Demokrasiyi seçim ve sandık sonucuna indirgemek bir zaaf belirtisidir ve kolaycı bir anlayıştır. Demokrasilerde iktidarı belirlemede seçim en temel husus olmakla birlikte yönetmede başka demokratik kıstasların varlığı da gerekmektedir. Çoğunluk anlayışına dayalı

yönetim yaklaşımı haz vericidir. Çünkü bu durumda gücün arkasında hizalanan unsurlar, karşısında duran unsurlara göre çok daha fazladır. Taraftarın çokluğu, karşıtların azlığı yönetenlerde güç zehirlenmesine neden olur. Nitekim örnekleri oldukça yaygındır. Adı cumhuriyet olan bir çok Ortadoğu ve Güney Amerika ülkelerinde durum bundan farksızdır. Şeyhlikler, emirlikler hariç, cumhuriyetle yönetilen, komşu devletlerde mecazi anlamda “sandık demokrasisi” olarak adlandırılan sistemde yüzde doksanlara varan oy oranlarıyla iktidarlarının aralıksız olarak sürdürüldüğü görülmektedir. Bu nedenle rejimin adının cumhuriyet olması yeter sebep değildir. O cumhuriyetin hangi demokratik prensiplerle mücehhez olduğu önemlidir. Cumhuriyet ve demokrasi birbirini tamamlar niteliktedir. Benzerlikler ve farklılıklar olmakla birlikte örtüşür özelliktedirler. Cumhuriyet bir gecede kurulabilir oysa demokrasinin tesisi yıllarca sürebilir. Cumhuriyet belirlenen bir zamanda ilan edilir ve bir çırpıda rejim değişebilir ancak cumhuriyetin cumhuriyet olabilmesi iyi işleyen demokrasi ile mümkün olur ki bu da oldukça uzun zaman gerektirir. Nitekim cumhuriyetimiz bir anayasa maddesi ile resmileştirilerek belirlenen bir tarihte ilan edilmiştir. Ancak, yüz yıllık demokrasi serüvenimizde henüz olgunlaşmış bir demokrasiye düzeyine erişemediğimiz bilinen bir gerçekliktir. Demokrasi ve cumhuriyete ilişkin farklı bir bakış açısı Erman Kar’ın A.Timuçin’in Cumhuriyet’in Felsefesi adlı makalesinden alıntılanmış olduğu aktarımda; “Antik Yunan medeniyetlerinde halkın yönetime dahil olması demokrasi üzerinden ifade edilirken, 17. ve 18. yüzyıllarda yasa kavramı ile birlikte hak, eşitlik ve özgürlük kavramları cumhuriyetçilik anlayışını oluşturur,” ifadesi kullanmıştır (Kar, 2023, s.27).

Giriş bölümünde mutlak güç ve güçler ayrılığı mevzusuna değinilmiş ne oldukları, neye tekabül ettikleri ülkemizde ve dünyada, geçmişte ve günümüzde nasıl uygulandıklarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştı. Şimdi konunun kimler tarafından ne zaman hangi gerekçelerle ele alındığını, çıkış noktalarını, tercih edilme nedenlerini ve sistemlere göre ele alınış biçimlerini irdelemeye çalışalım. Burada öncelikle gücü elinde bulunduran iktidar nedir, nasıl bir olgudur, hangi yolla edinilir, gücü nasıl kullanır açıklanması gerekir. “Etimolojik olarak kudret kelimesinden türeyen ve mülk, erk, saltanat, kontrol edebilme gücü gibi anlamlara gelen iktidar; genel anlamda bir bireyin yahut bireyler topluluğunun kendi istekleri doğrultusunda, rızaları olup olmadığına bakılmaksızın diğer insanların davranışlarını etkileyebilme, yönlendirebilme, veya denetleyebilmesi; toplumu yönetme, yönlendirme gücü, bu gücü elinde bulunduran otorite, ilişki veya organ anlamına gelmektedir” (Bayram, 2016, s.29).

Günümüzde demokratik sistemle yönetilen modern devletlerde iktidar gücünü halktan alır. Halk idaresi anlamında bir yönetim biçimi olan cumhuriyet özellikle demokratik, sosyal bir hukuk devleti ise bu gibi ülkelerde halkın serbest iradesi tecelli eder ve yönetimler seçimle gelir ve seçimle el değiştirir. Bir farklı yorum olarak daha önce belirtildiği gibi adı cumhuriyet olan ancak demokratik olmayan ülkelere seçim sadece kurgudan ibaret olup yönetenler yine halkın önüne sandık koyar ancak istedikleri neticeyi elde ederler. Yirmi birinci yüzyıl dünyasında böyle bir gerçeklik vardır ve bir çok ülkede uygulanmaktadır. Halk idaresi olarak adlandırılan veya halkın idareyi belirleyerek geçici süre ile devletin ve toplumun yönetilmesine izin verdiği rejimin adı olan cumhuriyetin demokrasi ile güçlendirilmesi ve iyi işleyen bir demokrasinin (Demokrasi geçmişten günümüze farklılaşarak gelmiştir. Tarihi süreç içerisinde bir çok demokrasi biçiminden bahsedilebilir ancak özgürlüğü öne çıkaran liberal demokrasi ile

eşitliği öne çıkaran sosyal demokrasi yaklaşımı önemlilik arz eder.) olması gerekir ki halk iradesi tecelli edebilsin, ülke ve toplum sorunsuz yönetilebilsin.

Burada cumhuriyet rejimine vurgu yapılarak bu yorumlamalar yapılmıştır ancak başka tip rejimlerde de özgür olunması, özgür bir yaşam sürülmesi mümkündür. Bu gibi toplumların geçmişten gelen köklü bir kültürü, birikimi, devlet olma ve yönetme biçimleri, insanlarında yüksek bir özgüven, onurlu bir duruş ve özgür bir ruh vardır. Farklı bir yaklaşım olarak; demokrasiye yapılan olumlu vurgular bu sistemin kusursuz olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Demokrasi kendi içerisinde açmazları, eksiklikleri ve arazları olan bir rejimdir. Günümüzde Eski Yunan şehir devletlerinde olduğu gibi doğrudan demokrasiden söz etmemekle birlikte temsili olanından da ne anlaşılması gerektiği, nasıl ele alındığı ve uygulandığı, neye indirgendiği meseleleri görmezden gelinmemelidir. Her rejim insan unsuruna bağlı olarak farklılık gösterebilir. Yöneten ve yönetilen anlamında insan talep ve beklentiler ışığında belirir. Yöneten sizden neyi istiyor ve neyi dayatıyor, siz ondan ne umuyorsunuz, neyi bulamıyorsunuz hususu aradaki ilişkiyi ve münasebetin düzeyini belirler. Meselenin özü burasıdır ve idare eden ile edilen arasındaki her husus bunun etrafında şekillenmek durumundadır. “İktidarın zor kullanma ve otorite gibi iki uç görünümünden zor kullanma biçimindeki iktidar en görünür, en sonuç alıcı ama aynı zamanda en riskli ve en pahalı iktidar ilişkisidir. Otorite; bir zorlama veya manipülasyondan ziyade kabul görmüş itaat yükümlülüğüne dayanır” (Bayram, 2016, s.32).

İktidar, desteğini halktan alarak rızaya dayalı ve meşruiyet sınırları içerisinde uygulamalara yönelirse sorunsuz bir yönetim biçimi ve yönetme şekli gerçekleşmiş olur. Aksi durumda, baskı ve zorlama toplumda kırılmalara, hoşnutsuzluklara, tepkilere neden olur. İfade edildiği üzere otorite, zor kullanmaktan farklı olarak toplumca kabul edilebilir görülür. “Modern devletleri geleneksel devletlerden ayıran en önemli özellik, onun sahip olduğu egemenlik ve meşruiyet anlayışıdır. Modern öncesi dönemde devlet iktidarının tanrı kaynaklı olduğuna ve bütün iktidarların tanrıdan geldiğine inanılıyordu. Bu dönemde siyasal iktidarın/devletin meşruiyeti de dinsel, mitolojik ve geleneksel kaynaklara dayanıyordu. Modern devlet anlayışına geçişle birlikte, devlet iktidarının toplum kaynaklı olduğu ve meşruiyetinin de toplumda aranması gerektiği fikri işlenmeye başlanmıştır. Böylelikle siyasal iktidarın/devletin kaynağı dünyevileşmiş ve meşruiyeti de rasyonel esaslar üzerine oturtulmuştur” (Arsenal ve Eryücel, 2011, s.2).

İktidarın ideolojisi de önemli bir başka husustur. İktidar hangi düşüncüyü taşımaktadır; ırkçı faşist bir ideoloji mi, teokratik dini bir yapı mı, Marksist sosyalist devletçi bir tutum mu taşımaktadır? Özgürlüğü kısıtlayan, baskıcı, dışlayıcı, dayatmacı veya tam tersi yönde uygulamalara yönelen bir iktidar ve ideolojik yapı, halkın mutluluğu ve refahı konusunda önemli bir ölçüttür. Halk doğal olarak serbestlikten yanadır ama iktidar yönetme adına kısıtlayıcılıktan taraftır. Özgürlük vaadiyle iş başına gelinir ama sonraki süreçte farklı tutum takınılır. Yönetimler şartlara ve yönetenlerin yaklaşımlarına göre öyle bir yere savrulurlar ki liberal çizgiden baskıcı, faşist ideolojik tutuma evrilebilirler.

2.3.Gücün Niteliği ve Evreleri

Mutlak güç kullanımı sistemseldir. Bununla birlikte dönemsel ve tarihseldir. Mutlak gücün tüm dünyada, her kıtada ve coğrafyada dil, din, milliyet gözetilmeksizin demokratik yaklaşımın bilinmediği dönemlerde adı ne olursa olsun (monarşik veya oligarşik) tüm yönetim şekillerinde uygulandığı görülür. Bilimin ilerleyişi, sanayi devriminin gerçekleşmesi, modern ulus devletlerin ortaya çıkışı ve demokratik yolla halk iradesine dayalı yönetimlerin iş başına gelmesiyle güçler ayrılığı uygulamasının da fiilen başladığı görülür. Demokrasinin bir gereği olan güçler ayrılığı sisteminin bir felsefi temeli ve köklü bir geçmişi vardır. Şu var ki devlet federal veya konfederal, modern ulus devlet ya da demokratik sistemle yürütülen bir cumhuriyet olsun sistem zamana şartlara ve iktidarın durumuna göre esnek veya katı olarak uygulanabilir. Nitekim başkanlık sistemi ile yönetilen Amerika Birleşik Devletleri'nde katı güçler ayrılığı uygulaması varken, Magna Carta'dan (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi-1215) beri demokrasi deneyimi olan İngiltere'de esnek bir güçler ayrılığı işleyiş sistemi vardır. Burada halkın ve toplumun ne istediği önemlidir.

Tüm bu deneyimlerden bağımsız modern ulus devletlerin çıkışına kadarki dönemde bir güçler ayrılığı ilkesinden bahsetmek mümkün değildir. Krallık, hükümdarlık, sultanlık ve emirlik gibi hanedanlık idarelerinde güç, özellikle ruhban sınıfın öne çıktığı dönemlerde seçkin zümrenin elinde ve tek kişide toplanmıştı. Krallık veya tiranlığın yani tek bir kişinin veya dar bir kadroya dayalı yönetim anlayışının hüküm sürdüğü toplumlarda mutlak güç tek bir kişi veya zümrenin uhdesinde bulunmaktaydı. O tek kişi veya ayrıcalıklı zümre toplumu adeta demir yumrukla yönetmekteydi. Orada otoriter veya totaliter bir idare ve despotizmle yönetilen bir toplum varlığından bahsedilebilir. Mutlak güç, gücün tek el veya küçük azınlık bir grupta toplandığı güçtür ki bunun farklı nedenleri olabilir. Yönetmenin zor olduğu, dağınık ve parçalı, homojen olmayan heterojen toplum yapısı mutlak gücü gerektirebilir. Mutlak güç edinilebilir veya verilebilir. Toplumdan devlete geçişte, egemenlik tesis etme merhalesinde mutlak güç hakimiyeti o toplumun devlete dönüşmesinde etkin rol oynayabilir ve verilen bu güç bir uzlaşma ile de gelişebilir. Toprakları istilaya uğrayan bir ülkede istilacı güç rızaya başvurmaksızın mutlak gücü kullanmak durumunda olabilir ve bu gücün kullanımında meşruiyet aranmayabilir.

Toplum ve devlet bir nevi fetret dönemi denilebilecek ara dönemler yaşamak durumunda kalabilir. Bu gibi durumlarda devlet ve toplumun bekası için kişi, olağanüstü yetkilendirilerek, geçici süreliğine idareyi ele alabilir ve mutlak güç kullanabilir. Nitekim Roma'da bu uygulamanın örnekleri vardır. Bunun nedenlerine ve gerekçelerine ilişkin olarak: "Mutlakiyetçi otoriter düşünce biçimi, genel olarak toplumsal parçalanmışlığın ve bölünmüşlüğün üstesinden gelmek için güçlü, mutlak ve sınırsız bir devlet anlayışı öngörmüştür. Bu düşünce biçimine katkıda bulunan çok sayıda düşünür olmuştur. Ancak bunlar içinden Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Jean Badin, Jean J.Rousseau, Wilhelme Friedrich Hegel ve Joseph de Maistre gibi düşünürler dikkat çeken isimlerdir. Mutlakiyetçi düşüncenin yirminci yüzyıldaki aşırı yorumu faşizm olmuştur" (Çaha, 2016, s.152).

Hegel güç kullanım yaklaşımına ilişkin olarak diğerlerinden farklılaşarak "Metafiziksel ve aşkın bir devlet teorisi ortaya koyar. Bu teoriyle sivil toplumdaki farklılıkları yok etmesi ve

sivil toplumu kendi şemsiyesi altında aynı amaçlara yöneltmesi gerektiğini savunur ” (Çaha, 2016, s.153).

Hegel bu düşüncüyü “asimile etmek medenileşmektir” ifadesiyle dile getirmiştir. Konuya ilişkin olarak Yayla bir makalesinde bizzat Montesquieu düşüncesinden farksız olarak; siyasal iktidarın sınırlandırılmasının gerekliliğinden, bunun yolunun ise kuvvetler ayrılığı ilkelerinin uygulanmasından geçtiğini belirtmektedir (Yayla, 1998, s.56).

2.4. Locke ve Montesquieu Felsefesinde Yönetimin Sınırı ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesi

Anayasalı devletlerin temel özelliği iktidarı sınırlamış olmalarıdır. Başka bir deyişle iktidarın keyfi kararları anayasayla denetim altına alınırken, halkın özgürlüğü de bu denetimin bir sonucu olarak imkan kazanır. Yönetimlerin sınırlandırılmasının ilk şartı akılcılık, ikincisi ise “kuvvetler ayrılığı” ilkesidir. Locke’da yasama-yürütme- federatif erk olarak adlandırılan kuvvetler ayrılığı ilkesinin modern biçiminin mucidi sayılan Montesquieu bu ayrımı İngiltere’nin özgürlüğünün sınırı olarak görür (Tunçel, 2013, s. 278). Burada bir Fransız olan Montesquieu örneği kendi ülkesinden veya bir başka Avrupa ülkesinden değil de niçin İngiltere’den veriyor konusuna girilecek olunursa İngiltere “Magna Carta” ile krala karşı halkın kendi adına ilk kazanımların elde edildiği ve sonrasında bu kazanımların korunduğu ve geliştirildiği ülke olmasıdır diye düşünülebilir.

İngiltere birçok bakımdan dünyanın öncü ülkelerinden birisidir. Nitekim haklar ve özgürlükler konusunda olduğu gibi sanayi devrimi de İngiltere’de başlamış ve oradan Avrupa ve Amerika’ya sıçramıştır. Fransa’da kral iktidarını henüz halkla paylaşmamışken İngiltere’de halkın talebi ve direnci krala geri adım attırmış ve bir takım haklar elde edilebilmişti. Montesquieu’nun henüz kendi ülkesinde gerçekleşmemiş olan ancak emaresi görülen eşitlik, adalet ve özgürlük gibi insani değerlerin İngiltere’de yaşanıyor olması bu örneği vermesine neden olmuştur denilebilir.

Montesquieu’nun temel tezi; “İktidarın kötüye kullanılmaması için (...) iktidarın bizzat iktidarı durdurması lazım”. Başka bir deyişle Montesquieu bireylerin içsel tutum ve iyi niyetlerine güvenmek yerine, var olan anayasal sistemi kırılmaz hale getirerek, kurumların sağlamlığına güvenmeyi tercih eder. Böylece insanın doğası gereği eline geçirdiği her türden erki kötüye kullanmaya eğilimli olduğu konusunda Machiavelli’nin insan doğasına ilişkin yapmış olduğu kötücül saptamayı sürdürür. O halde despotizme yatkın birey doğası dışarıdan sınırlamalarla dengelenebilir” (Tunçel, 2013,s.280).

Montesquieu bu temel iddiayı ortaya atar ve yönetim erkinde gücü kötüye kullanmanın, özgürlüğün önündeki en önemli engel olduğunu, bunun önüne geçilebilmesine ilişkin olarak ise bir kuvvetin diğerini dengelemesi gerektiğini belirtir (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1174). Pratiksel olarak, kuvvetlerden ikisi veya üçü, bir yerde toplandığında bireyin özgürlüğü tehlikeye girer. Yasama ile yürütmenin aynı kişi veya grupta toplanması halinde kötüye kullanım amaçlı yasa yapmak mümkün hale gelebilir. Yargının yasama ile birleşmesi durumunda yargıç yasa yapıcı olarak, bireyin yaşam ve özgürlükleri üzerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir. Yürütme ile birleşen yargı ise bir tahakküm aracı haline gelerek; adaleti öncelikle onaylayarak ona istediği yönü verebilir (Feyzioğlu,1947, s.51-52). Bununla birlikte güçler

ayrılığı devlet iktidarlarının birbirinden tamamıyla kopuk olması veya bir başka deyişle iletişim ve etkileşim olmaması demek değildir. Erklar birbirinden bağımsızdır ancak; aralarında bir işbirliği söz konusudur (Keskinsoy ve Kaya,2021, s.1174). Güçler ayrılığının ahlaki temeli “aşırılıkların düzeltilebilmesi” ve “bir kuvvetin diğerini dengelemesi” ilkesidir. Esas olan devlet iktidarının haklar ve toplumsal barış alanında menfi oluşumlara sebebiyet vermesini önleyebilecek mekanizmayı kurmaktır (Cemil,1984, s.96).

Çoğulcu toplum ve bağımsız yargı anlamına gelen güçler ayrılığı ilkesi devlet olma niteliği taşıyan her toplumda özgürlüklerin güvence altına alınmasının bir yoludur. (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1174). “güçler ayrılığı ilkesi anayasacılığın özünü teşkil etmektedir” (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1174). ve “güçler ayrılığının olmadığı bir toplumda anayasanın da olamayacağı belirtilir” (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1174). “İlkenin başlıca hedefi devlet iktidarını yasama, yürütme, yargı organları arasında bölüp kendi aralarında ayrıştırarak “fren ve denge mekanizması kurmaktır” (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1172).

Felsefi anlamda güçler ayrılığı mevzusu Antik Yunan filozofları Platon ve Aristoteles’e kadar götürülse de bu ayırımın Lock ile başladığı ve özellikle Montesquieu ile belirginleştiği gerçekliğıdir. Hatta Locke anlayışında güçler ayrılığı kavramı kullanılmamış olup yargı ayrı bir güç olarak addedilmemiş, yürütmenin içerisinde konumlandırılmıştır. Ancak yasama, yürütmenin de önünde vurgulanmıştır. Yargının, yürütmenin dışında ayrı bir güç olduğu ilk kez Montesquieu tarafından ifade edilmiştir. Üçlü iktidar anlayışı günümüz güçler ayrılığı ilkelerine benzer bir biçimde ve aynı çağrışımı yapar şekilde Aristoteles tarafından “müzakere, kumanda ve adalet” sınıflaması olarak ifade edilmiş fakat bu üç unsura ilişkin denge ve denetimden söz edilmemiştir (Duvan, 2019, s37-38).

Bu aktarımlar; güçler ayrılığı ilkelerinin, “özgür toplum, özgür birey” için ne derece vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır. Kişisel hak ve özgürlüklerin kolay kazanılmadığı aşıkardır. Dünyada bu kazanımlardan yoksun, sayısız toplum ve insan kitlesi vardır. Onların amacı bu insani hakları edinmek, edinmiş olanları ise korumaktır. Korumanın yolu ise açık ve nettir. Bunun yolu demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olmaktan geçmektedir.

Yönetim erki anlamında kişi veya bir gruba verilen sınırsız yetkinin kötüye kullanılması ve bunun halka dönmesi mümkündür. Bu bakımdan işleyişte kuralların konulması ve kurumların oluşturulması önemlidir. Keyfi uygulamalara açık, kişi iradesine yönelik idari yapı, bulduğu her fırsatta kontrolden çıkabilir ve denetimi imkansız hale gelebilir. Bu hususu Francis Bacon’un Denemeler adlı eserinden bir alıntıda; “Neron neden düştü?” diye sormuş Vaspianus, Apollonius da: “Harp çalmayı, akort etmeyi iyi bilirdi, ama ülkeyi yönetmekte telleri kimi zaman çok gerer, kimi zaman çok gevşetirdi.” demiş diyor Philostratos’un Tyana’lı Apoloniüs adlı eserinden alıntılararak. Sonrasında Bacon; “Hiç kuşkusuz, ülke yönetiminde hiçbir şey, baskıyı yerli yersiz bir artırıp bir azaltmak kadar yetkileri sarsmaz” (Bacon, 2019, s.85). tespitinde bulunur.

Bunun önüne geçilmesi ancak yasa koyarak mümkün olabilir. O takdirde meclis ve hükümetin şeklen olmaktan öte özü itibarıyla ayrı olması gerekir. Güçler birliği kavramı zaten yasama ile yürütmenin birlikteliğıdir. Özellikle yürütmenin meclis üyelerinden oluştuğı iktidar

yapılanmalarında bu birliktelik açık ve nettir. Zaten demokratik sistemlerde hükümet etme biçimleri belirlenmiştir. Adına başkanlık, parlamenter ve yarı başkanlık denilen sistemlerde güçler ayrılığı uygulaması olmakla birlikte nasıl uygulandığı önem arz etmektedir. İlimli veya rijit, keskin veya mutedil bir yürütme şekli vuku bulmaktadır.

Güçler birliğinin mevzu edildiği monarşi, diktatörlük ve meclis hükümeti sistemlerinde uygulamada farklı ve başka bir seçenek yoktur. Bize özgü bir sistem olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi de güçler ayrılığının uygulandığı bir sistemdir. Parlamenter (özü itibarıyla İngiltere orijinlidir) sistemi uzun bir süre deneyimlemiş olan ülkemiz iki bin on sekiz yılı itibarıyla Türk tipi denilen ve bize özgü olan bu yönetim sistemine geçmiştir. Sistemde icracı olarak cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu olmakla birlikte bakanlar meclis dışından göreve getirilmektedirler. Meclisten bir atama yapılma durumunda o bakanın vekilliği son bulmaktadır. Cumhurbaşkanı kararname çıkarma yetkisini elinde bulundurmakta ve gerektiğinde bu yola başvurmaktadır. Yargı ise bağımsız mahkemelerden oluşmakta yerel ve ara mahkemelerle birlikte sistem kendi içerisine işlerliğini sürdürmektedir. Yargıtay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi gibi yüksek yargı organları ise en zirve noktada konuşlanmaktadır.

Yargının güçler ayrılığı ilkesi gereğince, yasama ve yürütme organlarının müdahalelerinden uzak, bağımsız ve tarafsız olarak görev yapması bir gereklilik olmakla birlikte yargıya asla müdahale edilemez diye düşünülmemelidir. Yargı, rutin meselelerde özerkliğini koruyabilir fakat kimi durumlarda etki altında kalmaktan kendisini kurtaramaz. Bir kere güçlü meclis desteğini arkasına alan iktidar odağı yargıda gerekli düzenlemeleri yapabilir, tahditler koyabilir, yargı ve yargıç güvencesi konusunda tehditkar olabilir. Siyasal, politik ve ideolojik davranabilir. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçilebilir mi, bu mümkün müdür denildiğinde cevaben idarenin kontrol edilebilirliği ve denetlenebilirliği şartıyla denilebilir. Bu, ancak idarenin yetki aşımının engellenmesi ve sınırlandırılması ile mümkün olur.

Anayasal sistemde tüm kurumların işleri ve işlevleri bellidir. Yazılı olanın dışına çıkılması durumunda yine yazılı olanla yani anayasa ve kanun hükümleri gereğince müdahale kaçınılmazdır. Bu nedenle anayasa ve yasalar işlerliğin bozulmasına fırsat vermeyecek şekilde ele alınmak durumundadır. Bu bakımdan anayasa yapım süreci oldukça önemlidir. Denge ve denetim, şeffaflık, hesap verilebilirlik önemli hususlardır. Yönetim erkinin sınırlandırılabilir, kontrol edilebilir ve denetlenebilir olması kişi ve toplum açısından en önemli güvencesidir. Anayasal devlette her organ ve uygulayıcı açısından görev alanlarının ve yetkilerinin belirlenmesi, kurum ve kuralların işletilmesi, uymayanların sorgulanması iyi işleyen demokrasilerde mutlaklık arz etmektedir.

2.5. Hukuk Devleti Sürecinde Mülk Polis Kanun ve Parti Devlet Teşekkülleri

Mutlak güç ve güçler ayrılığı mevzusu demokrasiden, ideolojilerden, rejimlerden, yönetim biçimlerinden ve kimler tarafından ve nasıl yönetildiğinden bağımsız olarak düşünülemez. Bununla birlikte bir devlette belirtilen bu hususlara paralel olarak parti, polis, kanun ve hukuk devleti tarzı yaklaşımların görülmesi de muhtemeldir. Bu yapılanmalara ilişkin olarak bir tarihi gelişim süreci olmakla birlikte günümüzde de bu tarz yönetimler görülmektedir.

O halde bu yapılanmaları güçler ayrılığı ilkeleri gereğince açmak ve anlaşılır kılmak gerekir. Bu yönetim biçimleri bir iradenin ürünü olarak ortaya çıkmakta, bir tercih neticesinde ve süreç içerisinde bu şekle dönüşmektedir. Bu, yöneten ve yönetilenlerin tutum ve taleplerine bağlı olarak ve aynı zamanda dışsal ve içsel bir çok faktörün etkisiyle gelişmektedir.

Mülk devlet kavramı adından da anlaşılacağı gibi, devletin hakimiyeti altındaki toprakların, egemen güç konumundaki yönetim erkinin yani derebeyin özel mülkü olarak görüldüğü feodal düzen işleyişi olarak tarif edilebilir. Bu piramidal bir yapılanmadır. En tepede kral ve ona bağlı yöneticiler, hemen altında soylular, bir alt tabakada soylulukta bir adım geri olanlar ve en altta serf adı verilen köylüler yer almaktadır (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1151-1152). Polis devleti ise; mülk devletten farklı olarak polis devlet teşekkülünde belli kurallara göre işleyen bir düzen vardır. Lakin polis devlette kurallar sadece yönetilenleri bağlar, yönetenler bundan azadedir. Dolayısıyla yönetenler devletin menfaatleri adına kuralları ihlal etme hakkını kendilerinde görürler (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1174).

Hazine teorisi polis devlet yapılanmasının farklılaşmış şeklidir. Bu yapılanmada devlet ve hazine birbirinden ayrılmış ve hazineye tüzel bir kişilik kazandırılmıştır. Yönetilenin, devletin faaliyetlerinden zarar görmesi durumunda zararının tazminini talep etme yolu açılmıştır (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1155). Kanun devleti şekli, yönetilenlerin haklarının ihlal edilip edilmediği önem arz etmeksizin devlet işlemlerinin sadece yasal dayanağının bulunduğu devlet demektir (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1156). Parti devleti ise iktidardaki parti ile devlet organlarının bütünleştiği, devlet yetkililerinin partili olarak görüldüğü ve bir partili gibi davrandığı uygulamalardır. Bu her ideoloji için geçerli olabilecek bir durumdur. Din esaslı teokratik sistemlerden, ulus eksenli nasyonalizm ve sınıf temelli sosyalizme kadar her farklı ideolojide parti devleti uygulamaları görülmektedir. Tek partili sistemler bu yönlüdür. Yönetilenlerin partiyi devlet, devleti parti hüviyetinde görmesidir. Oysa devlette farklı kurumlar vardır ve hükümet o kurumlardan sadece birisidir. Tüm bu devlet yapılanmalarının nihai ve ideal olanı hukuk devleti uygulamasıdır. Diğer uygulamalar kendi içerisinde sorunlar barındırabilir, keyfiyet arz edebilir, yönetene ayrı yönetilene farklı uygulamalar ihtiva edebilir; ancak hukuk devleti, bağlayıcı normlar ve belirlenmiş hukuk kuralları ile sınırlandırılmış olması nedeniyle model alınması gereken en iyi devlet şeklidir (Keskinsoy ve Kaya, 2021, s.1156). Günümüz hukuk devleti tanımlaması ise demokratik, laik ve sosyal hukuk devlet tanımlamasıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Güç unsurlarının ele alındığı bu çalışmada; mutlak güç ve güçler ayrılığı kavramlarının tekabül ettiği sistemsel ve yönetsel durumla, muhatabı olan insan ve toplum unsurlarının etkileşimi, bu etkileşimin neticeleri, karşılıklı konumlanmalar şartlara zamana ve döneme göre geçirdiği evreler ve farklılıklar, uygulandığı devlet ve toplum yapılarına göre benimsenme ve karşı duruşlar ele alınmıştır. Bununla birlikte bu kavramların nereden ne için hangi nedenle tezahür ettiği, kimler tarafından ele alındığı ve tatbik edildiği hususu üzerinde durulmuştur. Şu bir gerçek ki kimi toplumların idaresi kolaydır kimilerinin ise oldukça güçtür. Sorgulamayan irdelermeyen, kader noktasında yaşam süren, yeni ve farklı olanın farkında olmayan, gerçeklerden kopuk toplumlarda kimin nasıl yönettiği hiç önemli değildir. Kişinin ve toplumun

gündeminde haklar ve özgürlükler yoktur ve olanlar ise o toplum içerisinde küçük bir azınlıktır. Bu azınlığın kimi şartlarda direnme, karşı koyma, talep etme, sesini duyurma durumu olmamakta, istekleri kabul görmemektedir. Böyle gelmiş böyle gider misali bu tip toplumlarda değişim, dönüşüm yenilenme, farklılık beklenilmemelidir.

İfade edildiği üzere güç ve güçler ayrılığı mevzusunun ele alındığı dönem henüz yeni sayılabilecek yakın tarih dönemidir. Oysa toplumların ve devletlerin tarihi oldukça eskidir. Güçler ayrılığı Batı’da birkaç yüz yıllık sürece ilişkindir bizde ise son bir asrın çok çok yüz yüz elli yılın meselesidir. Demokratik sistemlerde güçler ayrılığının genel doğası ve tüm dünyada uygulanış biçimi esasında; yargının, yasama ve yürütmenin dışında konuşlanması yasama ve yürütmenin ise birbirine olan pozisyonu itibarıyla yumuşak veya sert uygulanış tarzına ilişkin konumlanma biçimidir. Burada da sistemin başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter sistemle yönetiliyor olunma durumuna ilişkindir. Güç organlarının birbirine üstünlükleri yoktur ancak bir güç diğerlerince bilerek ve isteyerek zayıflatılıyorsa kabul edilebilir değildir.

Güçler ayrılığının şekli boyutu ifade edildiği gibi olmakla birlikte işin özü, yönetenin kim ve kimlerden oluştuğu ve yönetmekten ne anladıkları, nasıl bir yönetme tarzı benimsedikleri ve uyguladıkları önemlidir. O nedenle birçok ülkede yasa ne der, ne vaaz eder önemli değildir, önemli olan uygulamadır. Sistem ne olursa olsun, nasıl şekillenmiş olursa olsun, yöneten düşündüğünü uygulamaya koyabilir. Bu nedenle sistemde açık kapı bırakılmamalıdır. Yargı, özgürlük ve haklar gibi temel insani meselelerinin teminatıdır. Yargıyı sadece vatandaş arasındaki ihtilafı çözümüleme unsuru olarak görmek doğru değildir. Aynı zamanda yargı, vatandaş iktidara karşı koruyan ve kollayan, iktidarın tüm iş ve işlemlerini takip eden ve sorgulayan, gerektiğinde iktidarı sınırlandıran bir güçtür. Bu, iktidarın iş ve işlemlerine ilişkin bir engelleme durumu değildir. O nedenle her iktidar yargıyı kontrol etmek ister. Yasama ve yürütmenin birbirine olan üstünlüğünden bahsedilemez ancak yargı zayıflatıldığında siyasal erk kontrol edilemez olur. İktidarın özellikle yasama ile müşterek hareket etme kabiliyeti yani kanun yapma ve anayasayı istediği tarzda şekillendirme girişimleri olabilir. Bu nedenle yargı, anayasal güvenceye alınarak korunmalı ve işlerliğini devam ettirebilmelidir.

Bu aktarımlar; güçler ayrılığı ilkelerinin, “özgür toplum, özgür birey” için ne derece vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır. Kişisel hak ve özgürlükler kolay kazanılmamaktadır. Dünyada bu kazanımlardan yoksun sayısız toplum ve insan kitlesi vardır. Onların amacı bu insani hakları edinmek, edinmiş olanları ise korumaktır. Korumanın yolu ise açık ve nettir. Bunun yolu demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olmaktan geçmektedir.

KAYNAKÇA

Arslanel, N. M., ve Eryücel, E., Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 2, 2011.

Bacon, F., *Denemeler*, Adam Yayıncılık/İstanbul ,2019.

Bayram, A. K., *Siyasetin Dili: Kavramlar, Kurumlar*, Siyaset Bilimi, Anadolu Üniversitesi Yayınevi/Eskişehir, 2016.

Çağbayır, Y., *Kutadgu Bilig*, Yayın Matbaacılık Diyanet vakfı/Ankara, 2011.

Çaha, Ö., *Siyasi Düşünceler ve İdeolojiler*, Siyaset Bilimi, Anadolu Üniversitesi Yayınevi/Eskişehir, 2016.

Duvan, A. Ö., Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu Locke ve Montesquieu, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, 1, 2019.

Erçelik, P. A., *Marcus Tullius Cicero*, Siyaset Felsefesi, Doğu Batı Yayınevi/Ankara, 2013.

Feyzioğlu, T., Kuvvetlerin Ayrılığı Nazariyesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2, 1, 1947.

Gökcan, Ö., Machiaveli ve Nizamülmülk'te Devlet Yönetimi: Hükümdar (Prens) ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 12, 2018.

Kar, E., Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Olarak Aristoteles'in Politeia Öğretisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 22, 2023.

Keskinsoy, Ö. K., Batur, S., Hukuk Devletinin Kanun Devletine Anayasal Devletin Anayasalı Devlete Evrilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 70, 2021.

Oktay, C., Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği, Anayasa Yargısı Dergisi 1, 1,1984.

Tunçel, A., *Charles-Louis De Secondat Baron De Montesquieu*, Siyaset Felsefesi Tarihi, Doğu Batı Yayınevi/Ankara, 2013.

Yayla, A., Seyitdanlıoğlu, M., Türkiye'de liberalizm, Liberal Düşünce Dergisi, 10-11, 1998.

Yıldırım, Y., Demokrasilerde Otoriterleşme Ve Hibrid Rejim Tartışmaları ve Türkiye'ye Dair Çıkarımlar, Politik Ekonomik Kuram, 2, 2, 2018.

ANAYASAL DÜZLEMDE TÜRK DEVLET SİSTEMİNDE GÜÇLER AYRILIĞI İLKELERİNİN TAHLİLİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE ANALYSIS OF THE PRINCIPLES OF SEPARATION OF POWERS IN THE TURKISH STATE SYSTEM ON A CONSTITUTIONAL PLANE

Kemal GÜL

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Tezli Yüksek Lisans Programı,
ORCID: 00009 0000 8531 3580-e.mail: kemalyaprakli@gmail.com

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000 0002
8305-8675-e.mail: atopakkaya@erciyes.edu.tr

ÖZET

Türk Milleti'nin çağdaşlaşma anlamında Batı uygarlığını takip ve yakalama çabası, bu çabayı ıslahat düzleminde birbirini takip eden süreçler içerisinde; Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet gibi denemelerle ele alması ve nihai noktada yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması ile birlikte Cumhuriyet rejiminde karar kılması mevzu edilmiştir. Gücün kullanımı bağlamında bu rejimsel farklılıklar ve anayasal süreçler konu edilerek krizler, darbeler, tıkanmalar üzerinde durulmuştur. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri darbelerinin nedenleri niçinleri tartışılmış, darbe ürünü anayasaların kişisel ve toplumsal boyutta neler getirdikleri ve ne gibi hasara yol açtıkları konu edilmiştir. Mutlak monarşiden farklı olarak meşrutiyetin ve halk iradesi anlamında cumhuriyetin kazanımları üzerinde durulmuştur. Cumhuriyetle birlikte, çağdaş anlamda bir toplum yaratma düşüncesine yönelik olarak getirilen yeniliklerden söz edilmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin süreç içerisinde “demokratik, laik ve sosyal hukuk devletine” dönüşmesinin temellerinin atıldığı gerçeği ortaya konulmuştur. Bu amaca ulaşmada farklı dönemlerde engellerin nasıl çıkarıldığı, Türk Milleti'nin insanı ve devleti ile yaşanan zorlu süreçleri aşarak bugünlere nasıl geldiği vurgusu yapılmıştır. Türk insanının bu kazanımların farkında olduğu ve onu korumakta kararlı durduğu gerçeği hususuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Toplum, Devlet, Güçler Ayrılığı, İktidar

ABSTRACT

The Turkish Nation's efforts to follow and catch up with Western civilization in terms of modernization, its handling of this effort in the reform plane with the attempts such as Tanzimat, Islahat and Constitutional Monarchy within the successive processes and finally its decision to establish the new Republic of Turkey and the republican regime are discussed. In the context of the use of power, these regime differences and constitutional processes are discussed and crises, coups and blockages are emphasized. The reasons and reasons for the military coups of May 27, 1960 and September 12, 1980 are discussed, and the personal and social dimensions

of the constitutions resulting from the coup and the damage they cause are discussed. The achievements of the constitutional monarchy and the republic in terms of the will of the people, as opposed to absolute monarchy, are emphasized. The innovations brought with the Republic towards the idea of creating a society in a contemporary sense were mentioned. Based on this approach, the fact that the foundations of the new Republic of Turkey were laid in the process of transforming into a “democratic, secular and social state governed by the rule of law” was revealed. It was emphasized how obstacles were encountered in different periods in achieving this goal, how the Turkish Nation overcame the difficult processes experienced with its people and state and came to the present day. The fact that the Turkish people are aware of these achievements and are determined to protect them was mentioned.

Keywords: Human, Society, State, Separation of powers, Power,

1.GİRİŞ

Türk devlet ve toplum yapısıyla ilişkilendirilerek ele alınan mutlak güç ve güçler ayrılığı ilkelerinin Gücün kullanımına ilişkin olarak tarihimizde farklı evrelerin olduğu bilinen bir gerçekliktir. Güç kullanımının mahiyetine, merhalesine ve geçişliliğine bakıldığında farklı uygulamaların olduğu görülür. Aklın ve bilimin öne çıktığı, rasyonalitenin benimsendiği döneme kadar güç kullanımı paylaşımsız uygulanmaktaydı. Güç egemen bir kişi veya zümrenin elindeydi. Güçler ayrılığı düşüncesi 17. yüzyılda Locke felsefesi ile başlar ancak ilerleyen süreçte Montesquieu fikriyatında daha belirgin hale gelir. İlkenin, düşünce boyutundan tatbiki boyuta diğer bir ifadeyle kuvveden fiile geçmesi ise Fransız İhtilali'ni müteakiben olur. Gücün kullanımı hususunda bu gelişme bir dönüm noktasıdır ve akabinde dünyanın birçok yerinde kişisel, toplumsal ve ülkesel düzeyde yansımaları kaçınılmazdır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu hemen olmasa da ilerleyen zaman içerisinde sürece dahil olmuş ve gelişmelerden pek çok yönden etkilenmiştir. Sened-i İttifak ile başlayan ve Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet ile devam eden Osmanlı Anayasal süreci takriben bir asırlık bir dönemi kapsamaktadır. 1808'de yürürlüğe giren Sened-i İttifak'tan tam yüz yıl sonra 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti Batı'daki gelişmelere kayıtsız kalmamış, gerek içten gerekse dıştan yapılan yönlendirmelerle bu anlamda tedrici ilerlemeler sağlamıştır. Her ne kadar I.Meşrutiyet askıya alınarak süreç kesintiye uğramış olsa bile idarece II. Meşrutiyet ilan edilmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya savaşından mağlup çıkması neticesinde Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuş ve rejimin adı cumhuriyet olarak konulmuştur. Cumhuriyetle birlikte Türk toplumu 1921 ve 1924 Anayasa süreçlerini yaşamış ve bu iki Anayasa'nın ilkinde, içinde bulunulan dönemin ağır şartları nedeniyle güçler birliği esas alınmıştır. Ancak kısa bir süre sonra, 1924 Anayasası ile birlikte güçler ayrılığı tatbik edilmeye başlanmıştır. Bugün için Cumhuriyet yüz yaşındadır ancak kuruluşundan günümüze demokratik sistem kesintilere uğramıştır. Seçimle iş başına gelen hükümetlere karşı 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1982 darbeleri yapılarak sivil iktidarlar görevden uzaklaştırılmış ve mevcut anayasa askıya alınmıştır. Bununla birlikte danışma meclisleri oluşturularak, yeni anayasalar hazırlanmış ve halkın oyuna sunularak yürürlüğe konulmuştur. Bu bakımdan Türk Milleti, son iki yüz yıllık süre içerisinde devleti, toplumu ve insanı ile haklar ve özgürlükler hususunda önemli deneyimler kazanmıştır. Türk Milleti, elde edilen bu tecrübe ile daha ileri bakmak, kazanımlar noktasında mevcudu muhafaza ederek, daha iyiye ve güzele ilerlemek, ülkesini daha yaşanılır hale getirmek durumundadır.

2.Türk Devlet Geleneği Ve Güçler Ayrılığı İlkelerinin Safhaları

2.1.Türkler'de Rejimsel Boyut

Türk devlet ve toplum yapısında Platon ve Aristoteles'in kritize etmiş oldukları rejimlerin uygulandığına ilişkin hiçbir tarihi kayıt yoktur. Öteden beri Türk Milleti kendi toplum ve kültür yapısına has sistemlerle yönetilmişlerdir. Farklı coğrafyalarda farklı dönemlerde kurulmuş olan Türk devletleri bir asır öncesine kadar hanedanlıklarla idare edilmişlerdir. Anadolu yurt edinilmeden önce Türkler'in Asya'da kurmuş oldukları devletler

daha çok Türk-Moğol geleneğinin hakim olduğu tarzda yönetim sergilemişlerdir. Türkler’de rejimsel boyut Osmanlı’da değişmiştir. Osmanlı kuruluşu itibari ile maneviyat iklimi esaslı ancak özellikle halifelik sonrası kaide ve kurallarıyla bir İslam devleti hüviyetindedir.

Maneviyat esaslılık genelde tüm Türk devletleri ve beyliklerinde olmakla birlikte Anadolu Selçukluları’nda önemsenecek düzeydedir. Bu devletlerde de din anlamında İslam önemli bir tutkaldır ancak Osmanlı’da olduğundan farklı olarak rejimsel yönlü değildir. Osmanlı doğrudan şer-i hükümlere göre yönetilen bir devlettir. Töre işlerliğini sürdürmekle birlikte din önemli etkidir. Anadolu Selçuklu hatta o dönem tüm Türk dünyasında Yesevi, Yunus, Hacı Bektaş ve Mevlana düşüncesi toplumun harcında önemli bir etkidir ama henüz doğrudan şer-i hükümlerle yönetilen devletler değildir. O döneme kadar Türk dünyasında gelenek ve kültür havzası faktörü etkilidir. Osmanlı ile paradigma değişmiştir. İslam anlayışı daha görünür bir şekil almıştır. Çünkü İslam Medeniyeti görünür olmaktan öte yaşanır hale gelmiştir. Osmanlı monarşizmi teokratik monarşizme yöneldikten ve ülke bu yolla yönetilir olduktan sonra kendi inanç örüntüsü noktasında dünyadaki gelişmelerden bağımsız kültür ve inanç havzası içerisinde bir anlayışla yönetilmiştir. İslam merkezli yaklaşım Türk insanını kendi inanç ve değerler kümesi içerisinde kalmaya zorlamıştır.

Osmanlı padişahlarının kendi yönetim anlayışına paralel olarak yasama, yürütme ve yargı güçleri bakımından sınırsız yetkilere sahip olması ve bu yetkileri sınırlandıran hiçbir pozitif hukuk kuralları olmaması nedeniyle sistemin mutlak monarşi olduğu hususunda hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Hilafet makamının yetkilerinin padişahlar tarafından üstlenilmiş olması ise sistemin doğrudan teokratik mutlak monarşi olduğu hususunda tereddüte yer yoktur. Her ne kadar sadrazamlık, şeyhülislamlık ve divan-ı hümayun gibi yönetim mercileri olsa da bunların karar organı olmaması ve sadece danışma kurulu veya mevkisi gibi işlev görmesi söz konusudur (Çınar, 2017, s.590). Görüldüğü üzere “sınırsız ve süresiz güç” devleti zafiyete uğratar ve işlevsiz hale getirirken toplumu da teyakkuzda tutar boyuta ulaştırmıştır. Bunun aşılması ve bir çıkış yolu bulunması gerekmektedir. Nitekim bu yönde adımların atıldığı görülür. Yenilikçi padişah Üçüncü Selim meclis’i meşvereti tesis ederek istişarenin yolunu açar. II.Mahmut ise sistemi değiştirir ve kabine yönetimini oluşturur. Bu sistemde sadrazam bir başbakan gibi çalışacak ve hariciye ve dahiliye bakanlıklarını yönetecekti. Maliye, ticaret ve vakıflar bakanlıkları kendi çalışma şekillerini oluşturacaklardı. Askerlik İşleri Kurulu, Başbakanlıkta Çalışan Kurul ve Adalet-Hukuk İşleri Yüksek Kurulu bu dönemde oluşturulmuştur (Çınar, 2017, s.591). Bu uygulamalar bir arayışın neticesidir ancak mevcut sorunların çözümünde mutlak belirleyici değildir. O nedenle daha farklı gelişmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim öncü isimler bu dönemde belirmeye başlar.

Osmanlı’da Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi ile başlayan iddialı aydın modelinin yakmış olduğu hürriyet meşalesi taraftar bulmuş, toplumun yolunu aydınlatmıştır. İlerleyen süreçte Osmanlı idaresinde kişi hak ve hürriyetlerinde adım adım kazanımlar olmuş ve bunlar korunmaya çalışılmıştır. Bu mücadele Osmanlı yönetim anlayışında yeni uygulamalara zemin hazırlamıştır. Meşrutiyetin ilanına, Kanun-u Esasi’nin hazırlanmasına neden olmuştur. Yenileşme adına bir çok adımın atılmasını sağlamıştır. Bu üç aydınlanmacı öncü insanı Ortaylı’nın şu ifadeleri ile hatırlamakta fayda vardır.“Tanzimatçı devlet adamlarının ilk kuşağının pragmatik reformculuğu, bir kuşak sonra siyasal ideolojiye, grup ve kişi çekişmeleri

ise programlı bir siyasî muhalefete dönüştü. Mustafa Reşid Paşa'nın aydın mutlakiyetçiliğiyle başlayan dönem, Midhat Paşa'nın anayasacılığıyla noktalandı. 1860'larda Osmanlı düşüncesi hayatının en önde gelen üç kişisi, laik-ulusçu düşünceli olan Şinâsi, onun yanı başında modernleşmeci-İslâmcı Nâmık Kemal ve İslâmcılıkla laiklik, Türkçülükle Osmanlıcılık arasında gidip gelen Ali Suâvi idi" (Doğan, 2014, s.35).

İsmi zikredilen bu şahsiyetler düşünce, fiil ve eserleriyle tarihteki yerlerini almışlardır. O dönem için kılavuz kişilerdir. Dönemlerinde bir çığır açılmış ve o çığırdan ilerlenmiştir.

İlerleyen süreçte iç ve dış faktörler hükümdarın yeni bir tutum sergilemesine, kısıtlılığın artmasına ve uzun bir ara dönem yaşanmasına sebep olmuştur. Otuz yılı aşan bu dönemden sonra I.Meşrutiyet'i ilan eden hükümdar olan II.Abdülhamid tarafından II.Meşrutiyet ilan edilmiştir. (Tarihte Genç Osmanlılar, diğer adıyla Jön Türkler olarak bilinen yenileşme akımının ilk öncüleri I.Meşrutiyet'in, ikincileri ise II.Meşrutiyet'in ilanına zemin hazırlamışlardır). Bu dönemden sonrası Osmanlı'nın ve Türk toplumunun sorunlu ve zor yıllarıdır. Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki ile idarede farklılaşma, I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve taraf olarak yer almamız, topraklarımızın yabancı güçler tarafından yer yer işgal edilmesi, Mondros Mütarekesi ve arkasından gelen Sevr Antlaşması ve sonrasında Milli Mücadele olarak adlandırılan Kurtuluş Savaşının verilerek kazanılmasıdır. Kazanılan bu savaştan sonra Anadolu Türkler için kalıcı yurt olarak tescillenmiş ve ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Bu aktarımlardan sonra Osmanlı'dan başlamak ve kurulan Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden devam etmek adına idareler, ıslahatlar, anayasalar ve konunun özünü teşkil etmesi bakımından güçler ayrılığı ilkelerinin tesisi ve ele alınış biçimi açısından değerlendirmeler yapılabilir.

2.2. Sened-i İttifak (Uzlaşma Belgesi) Tanzimat ve Islahat Fermanı

7 Ekim 1808 tarihli ve yedi madde ve bir ekten oluşan Sened-i İttifak (Şakar, 1989, s.310-318) Osmanlı'da hükümdara geri adım attırmanın ilk işaretidir. Sened-i İttifak her ne kadar şekilsel anlamda bir anayasa olarak kabul edilmese de maddi özellikleri itibarıyla bir anayasa hüviyetindedir. Bu ittifakta bireysel özgürlüğe yer verilmiş olmakla toplum adına önemli bir kazanım sağlanmıştır. Bununla birlikte bu ittifakta henüz anayasacılık, demokrasi ve güçler ayrılığı kavramı yoktur. Hatta Çınar'ın Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın" adlı eserinden aktarımına göre Sened-i İttifak eşkıyaya alan açılması ve meydan verilmesi yönüyle devletin zaafa uğratıldığı hususunda ciddi eleştirilere de muhatap olmuştur. Sened-i İttifak'ın asıl nüshasına ulaşamamıştır (Çınar, 2017, s.590-591).

Sened-i İttifak'a ilişkin olarak şu gerçeği görmezden gelmemek gerekir. İç ve dış şartlar ne olursa olsun, mutlak yetki paylaşımı olan bir belge olmamış olsa da devleti mülkü, halkı tebaası olarak gören Teokratik Mutlak Monarşizm anlayışında, hükümdarın buna rıza göstermesini sağlamak o günün şartlarında oldukça önemli bir gelişmedir. Her ne kadar söz konusu belgede yer alan hükümlerin uygulamada yer bulamadığı görülse de mahiyeti itibarıyla bu gelişme mühim bir hadisedir. Nitekim bu belgede bir yönetsel yaklaşım sergilenmekte, hak ve sorumluluklar hususu ele alınmaktadır. Bu açıdan söz konusu uzlaşma belgesi, ilerleyen dönemde farklı gelişmelere alan açma potansiyeli taşımaktadır.

Osmanlı'da hükümdara karşı halkın hak ve özgürlükler noktasında talebinin ilk fiili icraatı 3 Kasım 1839 Tanzimat Fermanı'nın işlerlik kazanmasıyla başlamıştır. Tanzimat bir modernleşme ve yenileşme hareketidir. Sultan Abdulmecid döneminde Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından yürürlüğe konulan ve Gülhane Hatt-ı Hümayün (Gülhane Hatt-ı Şerifi veya Tanzimat-ı Hayriye) olarak bilinen, düzenlemeler ve reformlar anlamı taşıyan bir fermanıdır. Hatta Batılılarca Osmanlı reformu olarak addedilen bir belgedir. Bu sözleşme veya reform neticesinde tebaa birtakım haklar elde edebilmiştir. Mali, askeri ve hukuki anlamda imtiyazlar söz konusudur. İlk kez Gayrimüslimler ve Müslümanlar kanun önünde eşit tutulmuştur. Yalnız bu gelişmeleri dünyadaki uygulanan sistemlerden ayrı düşünmemek gerekir. Çünkü dünyada o döneme kadar Avrupa ve Amerika'da bu anlamda ciddi gelişmeler olmuştur. Tüm bu olanları 1689 İngiliz Haklar Bildirgesi, 1787 Amerika Birleşik Devletler Anayasası ve 1789 Fransız Anayasası olarak bilinen İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nden bağımsız görmemek gerekir ancak hükümdar her şeye hükümrandır fakat yetki daraltılması söz konusudur. Bu bir fermanıdır; şer-i hukuk sistemi geçerliliğini sürdürmekle birlikte anayasal sisteme evrilme ve laik hukuk devletine gidiş istikametinde bir adımdır (Çınar, 2017, s.592). Kasım 1839 Tanzimat-ı Hayriye Kanunu yani Tanzimat Fermanı'na bireysel özgürlük anlamında bakıldığında kişi hak ve özgürlükler adına ilk işaretler, kimi devlet görevlilerine alan açılması, yargı gücüne yönelik düzenlemeler yapılması, bazı devlet kurumlarının tesis edilerek önemli yetkilerle donatılması gibi hususlar ise kuvvetler ayrılığı uygulamaları şeklinde olmasa da kuvvetlerin teokratik mutlak gücün egemenliği nezdinde ayrılması anlamında ilk uygulamalar olarak görülebilir. Maddi hukuk açısından muhteviyatına bakıldığında, bazı hukukçular anayasalı hukuk devleti olma yönünde ilk adımlar olarak değerlendirmektedir (Çınar, 2017, s.592).

Nitekim 1856 Islahat Fermanı Osmanlı yönetsel sisteminde insan ve toplum adına diğer önemli bir gelişmedir. Fermanı mahkemelerin ve hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile birlikte adil yargılamaya yönelik kararlar ve ayrıca temel hak ve hürriyetleri güvenceye alan hükümler yer almaktadır (Çınar, 2017, s.593). Bu gelişme Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı sonrası elde edilen hakların muhafazası ve üzerine yeni hakların eklenmesidir. Bu bir ilerlemedir. İlerde olabilecek farklı gelişmelerin habercisidir.

Ancak Osmanlı Devleti Islahat Fermanını, dış müdahale gereği özellikle Ruslar'a karşı yapılan Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Fransa ve İngiltere'nin desteğinin alınmasının (Çınar, 2017, s.59) ve bu destekle savaşın kazanılmasının sonrasında ortaya koymuştur. Bunun bir ödün olarak görülmesinin yanında yeni dünya düzeninin getirdiği sonuç olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Bununla birlikte Islahat Fermanı'nın çıkarılması azınlıkların ayaklanmalarını, isyanlarını, isteklerini bertaraf etmek ve devletin, kendi siyasi ömrünü uzatmak adına yürürlüğe koyduğu düşünülebilir.

Osmanlı'da güçler ayrılığı ilkeleri anlamında en önemli düzenleme Abdülaziz Han döneminde bazı haklar ve yargının bağımsızlığını temin etmeye yönelik olarak çıkarılan Ferman-ı Adalet (1975) ile sağlanmıştır. Yürütmenin, yargının işlerine karışmaması, yargının bağımsız ve tarafsız görev yapması, hakimlerin vermiş oldukları karar nedeniyle azledilememesi ve istemedikleri takdirde görev yerlerinin değiştirilememesi (Çınar, 2017, s.593). gibi maddeler bu bakımdan önemlilik arz etmektedir. Bu gelişmelerden sonra çok uzun

sürmeyecek, 1876 yılında Abdulaziz Han tahttan uzaklaştırılacaktır. Bir süre sonra ve aynı yıl II. Abdulhamid Han tarafından Meşrutiyet ilan edilecektir. Görüldüğü üzere kısa zaman aralığına bir çok şey sığdırılmakta, peş peşe bir çok uygulama işlerlik kazanmaktadır.

2.3. Güçler Ayrılığı İlkeleri Bağlamında Birinci ve İkinci Meşrutiyet

İlk kez Osmanlı idaresinde Birinci Meşrutiyet’le birlikte anayasa kavramı Türk tarih literatürüne girmiş bulunmaktadır. Anayasa ki devletin yönetim şeklini ve gücün kullanımını tayin eder. Birinci Meşrutiyet’ten başlayarak birçok anayasa denememiz olmuştur ve kimi anayasalar sürece bağlı olarak gelişirken, kimileri darbe sonrası anayasası olarak uygulamaya sokulmuştur. Darbe sonrası anayasalar darbeyi yapanlar tarafından mevcut anayasa yürürlükten kaldırıldıktan sonra, yenisinin yapılması ve fiiliyata geçirilmesi şeklinde olmaktadır. Nitekim ülkemizde yapılan her darbenin sonrasında bu yaklaşım sergilenmiştir. Darbeyle birlikte yürürlükteki anayasanın askıya alınması o ülkede hukuk düzeninin lağvedilmesidir ki burada ne demokrasiden, ne kuvvetler ayrılığından, ne de kişi hak ve hürriyetinden bahsedilebilir. Bu düzen kendisine özgü bir düzendir ve her mesele doğrudan yönetenin insafına kalmıştır. O bakımdan güçler ayrılığı mevzusu darbeler ve anayasal süreçler dışında değerlendirilemez.

1876 yılına kadar güç mutlak gücü ifade eder. Mutlak olan yukarıda izah edildiği üzere yetki paylaşımı olmayan bir sistemdir ancak meşrutiyetle birlikte meclisin varlığı da bir gerçekliktir. Bu rejimde yürütme hükümdar tarafından, yasama ise meclis tarafından üstlenilecektir. Her ne kadar yeni rejim halkın yönetimde pay sahibi olma düşüncesinin bir ürünü olsa da padişahın gerektiğinde meclisi fesih yetkisi meselenin görüldüğü gibi olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte halkın yönetime ortak edilmiş olması, şeklen de olsa gücün sınırlandırılması adına önemli bir adımdır. Ancak beklenen olur ve kısa bir süre sonra fesih yetkisi işlerlik kazanır ve meclis süre tahdidi konulmaksızın farklı gerekçelerle özellikle Doksan Üç Harbi olarak adlandırılan Osmanlı Rus savaşı nedeniyle kapatılır.

I.Meşrutiyet 23 Aralık 1876 (Kanun-u Esasi) bir kurucu meclis tarafından ferman şeklinde ilan edilmiştir. 121 maddeden müteşekkildir (Şakar,1989, s.288-307). Bu metin devletin organlarını modern sistematığe göre yasama, yürütme, yargı diye ayırmıştır. Devletin ilk yasama organı olan Meclis-i Umumi oluşturulmuştur. Meclis, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan diye iki heyetten, yürütme organı padişah ve Heyet-i Vükela’dan oluşmaktadır. Bu İngiltere’de olduğu gibi bir parlamenter sistem değildir, hükümdar oldukça güçlüdür. Bununla birlikte kişi hak ve hürriyetine ilişkin ciddi düzenlemeler söz konusudur. Seçimli olması ayrı bir olumlu taraftır. Demokrasiye giden yolda önemli bir Anayasa’dır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere ve umutlu bekleyişe rağmen, Meclis uzun ömürlü olmamış, 93 Harbi neden gösterilerek 14 Şubat 1878 de süresiz olarak tatil edilmiş ve sonrasında sıkı bir istibdat dönemi başlamıştır. Fesihle birlikte II.Abdulhamid Han devleti mutlak güçle tek yetkili olarak otuz yıl süresince yönetmiştir. Otuz yıllık sıkı istibdat dönemi sonrasında şartlar gereği yine Abdulhamid Han tarafından 24 Temmuz 1908 de Anayasa’nın tekrar yürürlüğe konulduğu ilan edilmiştir (Çınar, 2017, s.594-595).

II.Meşrutiyet kapatılan birinci meclisin, otuz yıllık aradan sonra, fiilen tekrar açılma hadisesidir. 31 Mart Ayaklanması olarak tarihe geçecek olan 13 Nisan 1909 tarihindeki bir

kalkışmayla farklı bir nitelik kazanmıştır. İrticai hüviyet taşıdığı belirtilen ayaklanma Selanik Merkezli İttihat ve Terakki Partisi'nin talimatıyla Hareket Ordusu ve ordu kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul'a gelerek kalkışmayı bastırmasıyla son bulur ve sözü edilen bu parti bu gelişmeden sonra hükümdara karşı güçlenmiş olarak ortaya çıkar ve 27 Nisan 1909'da Abdulhamid Han tahttan indirilerek kardeşi Mehmet Reşat Han çıkarılır ve halife ilan edilir. Böylelikle tek kişi egemenliğine son verilerek egemenliğin milletin oluşturduğu meclise geçiyor olması kazanımlar noktasında önemli bir adım teşkil eder.

Yönetim anlayışı bakımından, egemenliğin önemli bir kısmının el değiştirmesi nedeniyle “teokratik mutlak monarşik” devlet yapısından, “parlamenter monarşik” devlet yapısına geçiş imkanı doğmuştur (Çınar, 2017, s.595). Bu yaklaşımla egemenliğin hükümdar ve meclis tarafından müşterek kullanılmasının yolu açılmıştır. Böylece Türk siyaset tarihinde İttihat ve Terakki'nin devlet yönetiminde olduğu hatta üstlendiği yeni bir sayfa açılır. Bu parti Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar karar noktasında neredeyse tek yetkilidir. Dönem Enver, Talat ve Cemal Paşalar dönemidir. Bu dönem, bakış açılarına göre tarihçiler tarafından farklı şekilde değerlendirme konusu yapılmaktadır.

2.4. 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet'in Doğuşu

Teşkilat-ı Esasiye olarak yürürlüğe giren “23 maddelik” (Şakar, 1989, s.283-285) Anayasa bir Meclis Hükümeti hüviyetindedir. Bu, yetkinin mecliste olduğu bir kuvvetler birliği anayasasıdır. Dağılan ve yok olmanın eşiğinde olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devlet tesisine imkan veren Teşkilat-ı Esasiye, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ilan eden bir anayasadır. Cumhurbaşkanının olmadığı Meclis Hükümet Sistemi egemenliğin kaynağının millet olması nedeniyle tüm yetkileri uhdesinde toplamış ve yeni hükümetin tesisine imkan sağlamıştır. Yeni hükümetin tüm azaları millet meclisince oylanarak belirlenmiştir. 01 Kasım 1922 de saltanat lağvedilerek cumhuriyete bir adım daha yaklaşılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde yürürlükteki anayasada bir anayasa maddesi değişikliği yapılarak 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiştir (Çınar, 2017, s.596-597). 1921 Anayasası günümüzde de farklı düşünce yapısı ve bakış açısı taşıyan kesimlerce hala tartışma konusu yapılan bir anayasadır. Bu anayasa kimi mevzularda özellikle eyalet sistemine izin verme gerekçesi nedeniyle eleştirilir ve kuvvetler birliğinin nedenleri niçinleri sorgulanır.

Türk toplumunun kendi kaderini kendisinin tayin edeceği rejim olarak bilinen cumhuriyete geçmesi önemli bir gelişmedir. Böylelikle Türk devlet idaresinin yönetim şekli cumhuriyet olarak belirlenmiş ve günümüze kadar kesintisiz olarak gelmiştir. O gün temelleri atılan cumhuriyet bugün için yüz yılı devirmiştir. Bu süre içerisinde kökleşmiş, kurumsallaşmış, gelişmiştir. Farklılık vurgusu adına 1923 devrimini benzerlerinden ayırtıran temel nedenler hususunda Oğuz Oyan aşağıdaki tespiti yapmaktadır “1923 Devrimini yönetenlerse herşeyi daha çabuk yapma mecburiyetini hissetmişlerdir. Aslında Devrim süreci 1919'dan da başlatılabilir. Her durumda 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışı, 30 Ağustos 1922 Dumlupınar Zaferi ve 9 Eylül'de İzmir'in kurtarılışı, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasıyla yeni devletin uluslararası tescilinin (tapu senedinin) alınması, Cumhuriyet'e giden yolun temel taşlarıdır. Bir Ortaçağ İmparatorluğundan modern

bir Cumhuriyet'e geçişi tanımlayan ve tarihin çok hızlı aktığı bu özel konjonktür, benzersiz bir tarihsel sürece işaret eder" (Oyan, [birgün](#), 29.10.2023).

Kurtuluş Savaşı'nı müteakip Anadolu'da bir Türk devletinin temelleri atılırken rejiminin de belirlenmesi gerekirdi. Bu rejim eskinin devamı niteliğinde hanedanlık ve mutlak monarşi olamazdı, teokratik monarşizm olması ise asla düşünülemezdi. Çünkü geleneğin değişmesi, kurumların dönüşmesi, insanımızın tebaalıktan vatandaşlığa evrilmesi gerekirdi. Toplumun ve insanımızın önünde aydınlık bir gelecek belirmeli, Türk insanı devleti ve milletiyle saygın bir yerde olmalıydı. Bu bakımdan Cumhuriyet'i niteliksel anlamda Kaboğlu'nun şu ifadeleriyle tanımlayalım; "Cumhuriyet'in nitelikleri üç katmanlı bir anayasal yazım tarzını yansıtmakta: Ana üçlü; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti. İkinci halka, ana üçlüyü belirleyen özellikler: insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanma. Üçüncüsü, ilk iki halkanın ortam ve koşullarına ilişkin: toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı" (Kaboğlu, [birgün](#), 28.10.2023).

Bu rejim insan onur ve şahsiyetine, hak ve özgürlüklerine, onun toplum içerisindeki yerine, gelecekteki umut ve hayallerine zemin oluşturmalıydı. Bu rejim doğmalardan arınmış, keskinlikten uzak, insanı dışlamayan, baskılamayan, ona şahsiyet kazandıran bir rejim olmalıydı. Mazisi olan, denenmiş, kökleşen, akla ve tecrübeye dayanan, bilime, bilgiye ve uzmanlığa değer veren, aydınlanmacı, insanı önceleyen, hümanist, reformist, liyakatı ve birikimi önemseyen, yönetimin el değiştirdiği bir rejim olmalıydı. Bu rejimin adı Cumhuriyet olarak konmalıydı. Nitekim Machievelli cumhuriyet rejimi özgürlüğün teminatıdır tespitini yapmaktadır (Gülenç, 2013, s.153). Bununla birlikte cumhuriyeti özgürlük, erdem ve ortak iyi idealarıyla bütünleştirmektedir (Gülenç, 2013, s.160). Cumhuriyetin neye tekabül ettiğine ilişkin bir başka değerlendirme de Erman Kar'dan gelmekte, eşitlik ve özgürlük kavramlarının esasları olan cumhuriyetçi düşünce, toplum ve yurttaş arasındaki ilişkiye vurgu yapması bakımından, Aristoteles tarafından ideal yönetim biçimi olarak işaret edilen politeia ile bağlantılıdır tespitini yapmaktadır (Kar, 2023, s.37). "Halk, yurttaş, yurt, özgürlük ve eşitlik kavramlarının temelinde olduğu yönetim biçimi cumhuriyet ve bu yönetim biçiminin esas alınarak toplum yönetiminin idare edilmesi durumu cumhuriyetçilik olarak tanımlanır" (Kar, 2023, s.27).

Cumhuriyet'in kazanımı sayısızdır. Belki de tebaalıktan yurttaşlığa geçiş en önemlilerindendir. Cumhuriyet kadına değerdir, küçüğe ve büyüğe değerdir. Cumhuriyet özellikle demokratik cumhuriyete evrildiğinde, hukuk devleti nosyonuna uyulduğunda tam bir insanca yaşamın adıdır. Bu şartlarda "seçme ve seçilme hakkı", "kişi hak ve hürriyeti", "adil yargılanma", "sendika ve grev", "toplanma ve yürüyüş", "ifade ve protesto" hakkına sahip, eşit ve özgür birey olunur.

2.5. 20 Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye

İki anayasa kabulü arasındaki üç yılı aşan zaman süreci yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde birçok şeyin değişmesine neden olmuş ve yeni bir adım atılmasını ve 1924 Anayasası'nın yürürlüğe konulmasını doğurmuştur. Birincisinden farklı olarak millet ve devlet adına daha keskin sınırlar çizmesi ve gerçek bir anayasa hüviyeti taşıması nedeniyle kimi kişi

ve kitlelerce sahip çıkılmakta ve adından sitayişle bahsedilmektedir. “Yüz beş maddeden müteşekkil” (Şakar, 1989, s.269-282). bu Anayasa Nisan 1924 Teşkilat-ı Esasiye olarak Türk Milleti’nin yeni Anayasası olmuştur. Bu anayasada hükümet sistemi “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” olarak ifade edilmiştir. Anayasanın kanunların üzerinde olduğu belirtilmiştir. Anayasa’nın kabulünden önce 03 Mart 1924 de halifelik makamı kaldırılarak teokratik anlamdaki yönetsel yaklaşımdan demokratik yaklaşıma geçilmiştir (Çınar, 2017, s.597).

Hükümet sistemi kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı olarak anayasada yer almıştır ifadesi üzerinden ilerlenecek olursa; bu ifade 21 Anayasası’ndan farklı olduğu gibi, 1961 ve 1982 Anayasaları’ndan da farklıdır. 1921 doğrudan “güçler birliğini” ifade ederken, 1961 ve 1982 anayasaları “güçler ayrılığını” vurgular. Burada güçler ayrılığı hususunda örtülü bir ayrılık olduğu görülmekte, bu ayrılığın kesin çizgilerle belirtilmemiş olması belki de geçiş sürecinin devam ediyor olması ve toplumun henüz buna hazır olmamasındandır denilebilir. Bir diğer husus anayasanın kanunların üzerinde olduğu vurgusudur ki bu doğrudan bir cumhuriyet rejimi hatırlatmasıdır. Çünkü cumhuriyet anayasayı, demokrasi yasayı öne çıkarır. Cumhuriyet temel meseleleri ele alırken demokrasi tali meseleler üzerinde durur. Hem yasanın şartlara ve döneme göre değişimi ve ihdası anayasaya göre kısmen daha kolaydır.

1924 Anayasası 1921 Anayasası’na göre hem şekil hem esas bakımından gerçek bir anayasa hüviyetindedir. 1924’ün ruhu 1921’inkinden farklıdır. Belirlenmişlik vardır. İlkeler sarıh, çizgiler nettir. Cumhuriyetle birlikte medeni kanun, kılık kıyafet, harf inkılabı, ölçü ve tartıda yenilik, laiklik, kadına seçme ve seçilme hakkı gibi bir çırpıda akla gelebilecek onlarca yenilik kısa sürede gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte yatırım, istihdam, ticaret gibi iktisadi meseleler de el atılan diğer işlerdendi. Rejim kısa sürede hem savaşın yaralarını sarmak, hem atılım yapmak ve hukuksal düzenlemeleri sağlamak durumundaydı. Bununla birlikte devletin sınırlarını tayin etmek, rejimi perçinlemek, iç ve dış tehditleri bertaraf etmek, adalet, eğitim, sağlık, bayındırlık gibi temel meseleleri düzenlemek mecburiyetindeydi.

2.6.27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile mevcut yönetime el konularak iktidarda bulunan Demokrat Parti kapatılmış, TBMM feshedilmiş ve 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır. Darbelerin özelliği mevcudu ortadan kaldırmak; yerine, kendi geliş gerekçesine göre yenisini koymaktır. Nitekim müdahale sonrası bu anlamda girişimler olmuştur. Darbeye muhatap olan iktidarın başbakanını ve bakanlarının önemli bir bölümünü, iktidar partisinin çok sayıda milletvekilini ve cumhurbaşkanını yargılamıştır. Çok sayıda idam kararı çıkmasına rağmen Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve diğer bazı ileri yaş milletvekilleri yaş haddinden kaynaklı olarak idamdan muaf tutulmuş ancak Başbakan Adnan Menderes, bakanlardan Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişlerdir. Bu Türk Milleti adına acılı bir süreçtir. Bir ülke ki serbest seçimler neticesinde halk desteğini arkasına alarak on yıl süreyle başbakanlık görevi üstlenmiş bir kişiyi idam sehvasına gönderebilmiştir. Bu durum kapanmamak üzere ruhlarda kalıcı hasara ve toplum vicdanında derin bir yaraya neden olmuştur.

Darbeden bir süre sonra yeni anayasa yapma girişimleri başlamış ve bu vazife Sıddık Sami Onar öncülüğündeki heyete tevdi edilmiştir. “157 madde” (Şakar, 1989, s.207,267) ihtiva

eden bu yeni anayasa 9 Temmuz 1961’de halk oylamasına sunularak yüzde 60.4 lük bir oy oranıyla kabul edilmiştir. Bu anayasa ile güçler ayrılığının her bir unsuru yasama, yürütme ve yargı olarak fiilen ayrılmıştır. Çoğulcu demokrasi işleyişi benimsenmiştir. Bir ilk olarak bu anayasa ile Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olarak iki ayrı unsurdan oluşmuştur. Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Yürütmenin işlemleri Danıştay denetimine açılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına anayasal sınır getirilmiştir. Çalışanlara sendika kurma hakkı ve grev hakkı verilmiştir. Üniversiteler ve TRT özerkleştirilmiştir. Yerel yönetimlerin yetkileri kısmen artırılmıştır. Önceden izin almaksızın dernek kurma gösteri/protesto hakkı sağlanmıştır. Yönetimde yer alan kişilerin yargı denetimi olmaksızın görevden uzaklaştırılmalarına engel getirilmiştir. Sosyal devlet kavramı eklenmiştir.

1961 Anayasası’nın düzeyli bir demokrasi yaklaşımı, kuvvetler ayrılığına dayanan bir devlet ve çoğulcu-katılımcı bir devlet düzenin sağlanmasına yönelik hususlar bulunmaktaydı. Ancak 1971 12 Mart Muhtırası ile yapılan değişiklikle 1961 Anayasası’nın bu genel sistematigi bozulmuştur. Bu dönemde üniversite özerkliğinin zayıflatılması, TRT özerkliğinin kaldırılması, temel hak ve özgürlüklerde sınırlandırma gibi hususlar bir geri adım işareti olarak görülmüştür(Çınar,2017,s.599-600). 1971 ve 1973 yılları arasında ülkede ara hükümetler söz konusudur. Bu kısa dönemde kısa aralıklarla Ferit Melen, Naim Talu, Sadi Irmak, Nihat Erim hükümetleri denenmiştir. Sancılı ve zorlu bir dönemden geçilmektedir. Nihat Erim dönemi DGM (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) tesisi, yürütmeye KHK (Kanun Hükmünde Kararname) çıkarma yetkisi ve AYİM’in (Askeri Yüksek İdare Mahkemeleri) kurulmasına ilişkin uygulamalar yer almıştır(Çınar, 2017, s.600).

Teknokrat hükümetleri olarak görev üstlenmiş olan bu hükümetler belirli işlevleri yerine getirerek tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Belirli işlevlerden kasıt bu elbise bu bedene bol denilen giyside tadilata gidilerek rejimin katılaşmasını, kısıtlılığın artmasını, özgürlüklerin daraltılması sağlamak olmuştur. Nitekim bu yönlü düzenlemeler vuku bulmuş ve niyet gerçekleşmiştir. Nihat Erim ismi üzerinden ilerlenecek olursa suikastla ülkemizde ilk katledilen bir başbakan olmasıdır. 1960 darbesi sonrası yargılanarak ilk idam edilen başbakan Adnan Menderes, 1980 darbesi öncesi sol bir örgüt militanlarınca kurşunlanarak öldürülen başbakansa Nihat Erim’dir. Katledilmeden bir yıl önce evine yapılan bir bombalı saldırıdan yara almayarak kurtulan Erim maalesef ikinci saldırıda kurşunların hedefi olarak yaşamını yitirmiştir. Bu iki önemli ismin feci sonları ülkemizde sorumluluk mevkiindeki kişilerin ne gibi risklere maruz kaldıklarının yaşanmış örnekleridir.

2.7. 12.Eylül 1980 Darbesi ve 1982 Anayasası

12 Eylül askeri darbesinin gerekçeleri 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden farklıdır. 1961 Anayasası ile sendikal örgütlülük, basın ve yayın, ifade, toplantı ve gösteri gibi henüz Türk toplumunun çok da alışık olmadığı birtakım haklar ideolojik gerekçelerle örtüştürülerek amacını aşar tarzda kullanılmıştır. İdeoloji sol ideolojidir ve tüm dünyada sol yükselen değerdir. Marksist ve Maoist ideoloji kaynaklı yasa dışı devrimci sol illegal olarak sendikalara, odalara, birliklere sızarak karşıt düşünce kişi ve gruplarıyla çatışarak, ülkede terörün tırmanmasına neden olmuşlardır. 12 Eylül Darbesi’ne sebep olan başka yönlü hususlar ise ideolojik,

mezhepsel ve etnisite boyutlu çatışmalardır. Tüm bu gerekçeler darbenin nedenleri olarak gösterilmektedir. 12 Eylül 1980’de askeri darbe yapılarak yönetime el konulmuş ve 1961 Anayasası yürürlükten kaldırılmış, siyasi partiler lağvedilmiş ve odalar, birlikler ve sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Darbeler bilindiği üzere ilk iş olarak yapılaş gerekçelerini ortadan kaldırmak amaçlı faaliyetlerde bulunurlar ve düzeni sağlamaya çalışırlar. Asayiş de bunlardan birisidir ve belki de en önemlisidir o nedenle çözümlenmesi gereken öncelikli husustur.

Darbe sonrası sükunet sağlandıktan, ortam yatıştıktan sonra süreç işletilerek yeni bir anayasa yapmak üzere “danışma meclisi” kurulmuş ve Orhan Aldıkaçtı başkanlığındaki bir heyet aracılığıyla anayasa metni oluşturulmuştur. Bu anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde halk oylamasına sunulmuştur. Yüzde 91,37 nispetinde yüksek bir oy oranıyla kabul görerek “177 maddeden müteşekkil olarak yürürlüğe girmiştir.”(Şakar, 1989, s.003-204). En önemli özelliği 1961 Anayasası’na göre daha kısıtlayıcı olması ve ikili meclis yapısı olan ve atama yoluyla oluşturulan Cumhuriyet Senatosu’nun yürürlükten kaldırılmış olmasıdır. Bu Anayasa ile YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) ihdas edilmiştir.

1982 Anayasası güçlü bir yürütme öngörerek, daha apolitik, katılımcılıktan uzak, siyasi partileri kısıtlayıcı ve alan daraltıcı bir yaklaşım sergilemiştir. İşleyişi hızlandırıcı, insicamı sağlayıcı tavır takınmıştır. 1961 Anayasası ile mukayese edildiğinde özgürlük ve otorite bağlamında daha otoriter bir tutum almıştır (Çınar, 2017, s.601). Bu yeni sisteme anayasa hukuku literatüründe “rasyonelleştirilmiş parlamentarizm” (Gözler, 2008, s.58) denilmektedir. Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm’i hukuk dilinden farklı olarak yorumlayacak olursak; doğrudan gerçekliğe, kaide ve kuralcılığa, kurumsallaşmaya, bilime ve akılcılığa vurgu yaparak devlet yönetiminde duygusallığa yer yoktur manası çıkarılabilir. Ancak uygulamanın, mutlak bu anlamla örtüşür tarzda bir yönünün olmadığı da görülür. Gerçek o ki hukuk, üstünün ve gücünün hukukudur. Her ideolojik yapı gücü istediği gibi, hukuku dilediği doğrultuda kullanır. Türk devletlerinde hanedanlığın ve saltanatın sürdüğü uzun tarihi dönemlerde gücün kullanımı kişiye ve döneme göre kimi zaman sert ve katı kimi zamansa esnek ve yumuşak olarak kullanılmıştır.

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın ana konusu Türk toplumu ve devletidir bununla birlikte insanıdır. Türk Milleti’nin dünü bugünü yarınıdır. Tarihteki Türk devletleridir. Dolayısıyla Türk toplum ve devlet yapısında mutlak güç ve güçler ayrılığı mevzusunun toplum gerçeklerine göre nasıl şekillendiğidir. İfade edildiği üzere güç ve güçler ayrılığı mevzusunun ele alındığı dönem henüz yeni sayılabilecek yakın tarih dönemidir. Oysa toplumların ve devletlerin tarihi oldukça eskidir. Güçler ayrılığı Batı’da birkaç yüz yıllık sürece ilişkindir bizde ise son bir asrın çok çok yüz yüz elli yılın meselesidir. Osmanlı’nın son döneminde Tanzimat ve Meşrutiyetle birlikte güç kullanımında kısmen paylaşım imkanı doğmuş ancak kısa bir süre sonra tekrar kısıtlayıcı yola başvurulmuştur. Demokratik sistemlerde güçler ayrılığının genel doğası ve tüm dünyada uygulanış biçimi esasında; yargının, yasama ve yürütmenin dışında konuşlanması yasama ve yürütmenin ise birbirine olan pozisyonu itibariyle yumuşak veya sert uygulanış tarzına ilişkin konumlanma biçimidir. Burada da sistemin başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter sistemle

yönetiliyor olunma durumuna ilişkindir. Güç organlarının birbirine üstünlükleri yoktur ancak bir güç diğerlerince bilerek ve isteyerek zayıflatılıyorsa kabul edilebilir değildir.

Güçler ayrılığının şekli boyutu ifade edildiği gibi olmakla birlikte işin özü, yönetenin kim ve kimlerden oluştuğu ve yönetmekten ne anladıkları, nasıl bir yönetme tarzı benimsedikleri ve uyguladıkları önemlidir. O nedenle birçok ülkede yasa ne der, ne vaaz eder önemli değildir, önemli olan uygulamadır. Sistem ne olursa olsun, nasıl şekillenmiş olursa olsun, yöneten düşündüğünü uygulamaya koyabilir. Bu nedenle sistemde açık kapı bırakılmamalıdır. Yargı, özgürlük ve haklar gibi temel insani meselelerinin teminatıdır. Yargıyı sadece vatandaş arasındaki ihtilafı çözümleme unsuru olarak görmek doğru değildir. Aynı zamanda yargı, vatandaş iktidara karşı koruyan ve kollayan, iktidarın tüm iş ve işlemlerini takip eden ve sorgulayan, gerektiğinde iktidarı sınırlandıran bir güçtür. Bu, iktidarın iş ve işlemlerine ilişkin bir engelleme durumu değildir. O nedenle her iktidar yargıyı kontrol etmek ister. Yasama ve yürütmenin birbirine olan üstünlüğünden bahsedilemez ancak yargı zayıflatıldığında siyasal erk kontrol edilemez olur. İktidarın özellikle yasama ile müşterek hareket etme kabiliyeti yani kanun yapma ve anayasayı istediği tarzda şekillendirme girişimleri olabilir. Bu nedenle yargı, anayasal güvenceye alınarak korunmalı ve işlerliğini devam ettirebilmelidir.

Bu aktarımlar; anayasa bağlamında güçler ayrılığı ilkelerinin, “özgür toplum, özgür birey” için ne derece vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır. Kişisel hak ve özgürlükler kolay kazanılmamaktadır. O nedenle edinilmiş olan hak ve özgürlüklere sahip çıkılması ve koruması en asli vazifedir. Bu ise ancak ülkenin, “demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti” normlarına ulaşması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Çınar, M. F., Türkiye'nin Anayasal Demokrasi Yolu ve Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Serencamı, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 64, 2017.

Doğan, S., *Tanzimat Dönemi Türk Düşüncesinde Hürriyet Anlayışı*, Felsefe Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Gözler, K., *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Yayınları/Bursa, 2008.

Gülenç, K., *Niccollo Machiavelli*, Siyaset Felsefesi Tarihi, Doğu Batı Yayınevi/Ankara, 2013.

Kaboğlu, İ., Cumhuriyet Kurtarılabilir mi, [www. birgün. 28.10.2023](http://www.birgun.28.10.2023).

Kar, E., Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Olarak Aristoteles'in Politeia Öğretisi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 22, 2023.

Oktay, C., Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Yargı Açısından Anlamı ve Türkiye Örneği, Anayasa Yargısı Dergisi 1, 1, 1984.

Oyan, O., Cumhuriyetin Tarihsel Anlamı, [www. birgün. 29.10.2023](http://www.birgun.29.10.2023).

Şakar M., *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, Adım Yayıncılık/İstanbul, 1989.

CULTURAL SUSTAINABILITY AND SPATIAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INTERIOR DESIGN WITH LESSONS FROM IRANIAN ISLAMIC ARCHITECTURE

Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ

Kahramanmaraş İstiklal University, meryem.gecimli@istiklal.edu.tr - 0000-0002-1776-1936

ABSTRACT

Cultural sustainability and spatial identity in interior design practice have become more important in innovative interior design disciplines. This paper is meant to help preserve cultural heritage, and at the same time to merge it with modernity and contemporary aesthetics, aiming to look anew at and use historical elements and traditional concepts in order to create a good spatial identity. To this end, a historical analysis of Iranian Islamic architecture has been presented from its beginning to contemporary period. The key characteristics of the various historical eras are summarized.

Based on this historical background, the spatial qualities that have the best chance of becoming cultural sustainability in the design of public and commercial interiors in a way that creates meaningful spatial identities are discussed. These qualities are then presented as a case study of the cultural impact by the design team in the maquette of an office space. Furthermore, in this campaign, designers and architects were asked about understanding Iranian culture and history in design practice. Finally, in order to maintain a cultural heritage in the creation of a meaningful environment, two perspectives drawn from a historical background in Iranian Islamic architecture and as a result of considerations in contemporary design practice are discussed.

Keywords: Cultural Sustainability, Spatial Identity, Iranian Architecture, Culture

1. INTRODUCTION

In this time of increasing global awareness about cultural sustainability, many Western architects and researchers have been interested in Iranian and Islamic architecture for the unique qualities that they can contribute to sustainable design practices (Goortani et al.2024; Nakhaee et al.2022). The cultural, historical, and visual beauties of the nameless architectures in Iran, which highly relate with social culture and the climate, can be used as a strong cultural basis to found cultural sustainability through presentation of some spatial identity aspects in the architectural spaces (Kamali, 2024; Kamelnia and Hanachi2022). Therefore, in this essay, the correlation between culture, place and identity will be investigated, and the relation between space and human is examined in the sense of different cultural, environmental and social needs besides the technology (Payamifar, 2022).

In a place where people find a way of meeting their needs as an architectural space, the sense of identity will be strongly felt. The cultural, traditional, and historical properties of a city

construct its identity (Askarizad et al., 2022). Architecture in these places where tradition has become identity, could have aspects to sustain this identity throughout time. The feeling of identity makes a place special and locates it only among the other places (Esmaeili and Sinclair2023). The main reason is that the Spatial identity of the Islamic architecture has become an ‘association mechanism’ that links the outward form of architecture with aspects of the creation and nature of all things at a higher transcendent, and indeed, divine level of meaning, reality (Zarghami & Faturechi, 2015). This architecture has come to embody a series of abstract principles and aesthetic principles, qualities which are in turn associated with a profound symbolic significance, in such a way that the architecture is seen to speak, by analogy, of a series of ground plans and facades.

2. THE INTERSECTION OF CULTURAL SUSTAINABILITY AND SPATIAL IDENTITY

An ever-evolving approach towards the design of the world has required professionals to reassess critical concepts in their respective fields (Al-Shami et al.2024). It is imperative, therefore, to take a closer look at how cultural sustainability and spatial identity can be understood in contemporary interior design, and how relevant strategies can be implemented. With insights gained from lessons of Iranian Islamic architecture, the ambitious goal is to nourish culture within sustainable practices that develop consistent spatial identities (Nasir and Kamal, 2021; AL-Mohannadi et al., 2023). To do this, a series of theoretical frameworks will be implemented, and a series of interior case studies are discussed, from both Western and Eastern contexts. Throughout, a critical analysis of how these concepts intertwine in interdisciplinary design decisions is maintained. As such, the need for the preservation of historical narratives within the fast-paced progress of modernity is illustrated. Ultimately, a rich dialogue between past influences and present innovations, in multiple cultural and urban settings, is stimulated (Jiao et al., 2023).

First and foremost, it is critical to define precisely what is to be meant by cultural sustainability and spatial identity (Alzahrani, 2022). These terms, often used with increasing frequency in academic and professional discourse, may assume different, sometimes cross-cutting meanings, according to the contexts in which they are placed. As such, the aim has been to obtain transdisciplinary definitions of these frequently multicultural dimensions. However, any interpretation deemed most restricted to these circumstances is unlikely to be exhaustive. Careers and disciplines quickly progress with emerging ideas and standards, making this modern question of definitions or understanding a dynamic point of discussion. Implementing a consistent theoretical approach and analysis of specific designed inside environments wider than those of current specialist practice, the proposed take on cultural sustainability and spatial identity hopes to provide wider relevance in the pursuit of design quality (Chang & Chuang, 2021). By exposing cultural heritage to the often risky development of space, the essence of a cultural or civilizational identity is perceived, sometimes even more so than texts, i.e. history or tradition (Lee, 2022).

2.1. Definition and Significance

In recent years cultural sustainability has been widely discussed in the context of urban planning, and when it's talked about in relation to buildings, this notion is often applied to conservation practices rather than recent architecture and design (Lazar & Chithra). Spatial

identity is a term used by planners and architects alike referring to the uniqueness of a certain area and how it reflects its residents and cultural values. It plays an important role in creating a feeling of belonging and community, and designers and planners have many incentives to take good care of it (Zarghami & Faturechi, 2015). However, practices aiming to enhance this concept often revolve around either historic preservation and adaptation, or coordinated design aiming to create some form of place-brand without consideration of what gave this place its substance in the first place. This has led to the commodification of culture with a series of standardized design solutions and resulted in mishaps like the rejection of grants to communities applying Punjabi culture simply because it was not seen to conform to the standardized idea of “what a folk culture ought to be” (Mir, 2010). On the other hand, harshly regularizing or banning a style that many people view as part of their own cultural heritage, as in the case of the “home challenge program” in Tyrol, has proved hardly any better on both a political or aesthetic level (Roberti et al., 2018). As a consequence, cultural considerations are a vital aspect when it comes to architectural and urban design, and when wanting to distinguish it from mere technocratic planning. It is indeed too easy to discard the slippery questions posed by culture, and rather try to fit buildings into spaces through cost-efficient building service solutions. This, however, does not necessarily result in the desirable calm, harmonic and economically efficient space of lasting impact. As will be shown, these concepts are multilayered and complex, and their disregard may have profound economical as well as emotional impact on both inhabitants and communities. It is therefore suggested that a more informed and subtle approach be adopted, capable of embracing these complexities.

2.2. Theoretical Frameworks

Cultural sustainability and spatial identity are complex and multilayered terms. Spatial identity has both a tangible and intangible dimension – it encompasses both the material expression of a place and the social meaning attached to it. As people inhabit place, they take them into possession – understood as a parcelling out or a marking the territory as one’s own in the landscape and the imaginative faculty. On the one hand, this can involve the establishment of a homely presence, which dictates long and repeated use or habitation of place over time, marking it as one’s own (i.e. micro-territorialisation). On the other hand, through imaginative engagement with the space, the identity of the place can be re-construed as part of people’s everyday use of space which can result in the production (or re-production) of discourses or myths related to the space (i.e. macro-territorialisation) (Lommerse, 2003). As Lommerse narrates, the conjunction of space, place and dwelling incorporates the idea that people bring cultural practice to place and the dwelling is engendered with meaning through its modulation and continuous transformation by culture. Dwelling as practice then might be construed to subsequently prescribe or at a later point qualify a certain mode of practice contingent upon that particular setting. People “dwell in space” – the very act of dwelling functions as a mode of place-making thereby inscribing or imbricating it additionally with social meaning. In tandem with this, the prose of setting is accorded the power to compel certain types of conduct particular to that setting thus unfolding an iterative logic of place, dwelling and regulated practices. Amidst this co-constitution or co-production of spatial identity, a dual discourse on authenticity can be seen emerging which enforces both spatial and cultural prescription. Engrossed in a particularly elusive vision of Kurdish history and tradition, the DETEK set is engendered from this perspective to instantiate a seemingly “authentic” vision of culture and (by extension) time.

Concerned with the imperative central role that dwelling practice has in this setting, a more humble ambition is forwarded: the setting has great power not only to delimit the realm of action that can occur within its scope but to also prescribe it.

3. IRANIAN ISLAMIC ARCHITECTURE AS A SOURCE OF INSPIRATION

A historical overview suggests a deep look at Iranian Islamic architecture indicates that such a tradition began to flourish in Iran after the Arab invasion and the subsequent spread of Islam. Defeated Iranians constructed new cities, inspired by the principles of the ancient Iranian architectural tradition, and adorned them with Islamic architectural elements. Such constructions merged Islamic teachings and local architectural values and as such gave birth to new architectural forms. Iranian Islamic architecture is known for its elegance; it is intricate, and yet voluntarily complex in its construction and ornamentation (Chankook & Jalilian, 2016). Because of the complexity involved in the fabrication of the metalwork, tile work and stucco design, such ornamentation is usually composed of a series of personally crafted smaller elements. The beauty of Iranian Islamic architecture resides also in the arrangement. Essential to such aesthetics is the garden plan (often with the presence of fountains or water reservoirs) and the application of houses on an incline (one part of the building being higher than the other). The use of raw, natural materials is also recurrent in the Iranian Islamic architectural tradition. The backside of the building is usually built from adobe bricks. The ceiling of the spaces is often constructed using wooden joists and lowered with a layer of bricks, in a design named *azari*. When it comes to the physical layout, ancient Iranians were environmentally mindful. The buildings are usually constructed with their back to the sun's path, in order to block the sunlight during the afternoon. Similarly, the windows are usually tiny (since it is the south side that lets the summer sun in). The roofs of the Iranian Islamic buildings are usually flat, often covered in *badgir*, to capture the draft. The sun, as primitive light source, played a significant role in the spatial organization.

3.1. Historical Overview

Iranian Islamic architecture has been formed through many centuries, and beliefs are effective in sharing this architectural style and formation. To explain Iranian Islamic architecture and to explore belief's effect on shaping this style, the historical process is divided into several time periods. This classification is mostly done directly for the architecture's style and has an inevitable adverse effect on discussing beliefs. In fact, at each period of time, due to the local belief and also Iran's interaction with other cultures, it was impacted on the architecture, although indirectly. Therefore, the formation and transformation of this architecture regarding the belief's view are studied descriptively (Kamali, 2024; Osim2021; Askarizad et al., 2022; Mardani et al., 2023; Formolly & Saraei; Khan, 2021).

The Islamic architectural style in Iran has been formed through many centuries, since the Arabs invaded Iran in the first periods. Before the Arab invasion, Iran has a long history in the architecture and was under the dominion of different civilizations and states, and each of them has its own specific architectural style. When the Arab along with their beliefs arrived in Iran, they imposed their domination and belief upon Iranian, and it had an inevitable effect on shaping the Islamic style in Iran both for the architecture and other arts. Consequently, unlike the previous style which was typical, the Islamic style in the first centuries has been forming

with a kind of flexibility and was affected by other Islamic countries and even beyond that was affected by Byzantine and sassanian.

3.2. Key Architectural Elements

The spoils and riches of victorious Persian kings returned in caravans from around the world along the Royal Road and to their highly developed capital at the heart of greater Persian territory. There in Persepolis, solid stone capitals supported the cedar beams of the Apadana column crossbeam (Irani, 2014). The beams were donkey-lifted to the tops of the columns, and levered into place. The palace and its city must have been a marvel of high technology and sophisticated spatial identity. In the triumph of symbols carved on the Apadana stairways and lintels, the monarch Darius declared, "Mankind has not achieved one equal firmament; its construction was by design alone". Persepolis is one of the great ancient cities of the Old World, exemplifying the power, material and aesthetic, of strong monumental spatial identity. Master craftsmen sculptor architects were brought to the city to build it, including Greeks from Ionia. In the weeks leading up to No Ruz, the Iranian/Islamic New Year, signs of the nowruz, the new day, picture, are widespread in homes throughout Iran and millions of Iranians. The No Ruz khunida festive spread of seven symbolic items is carefully arranged on the fine solace of a table. In the bazaar, seeds, beans and goldfish for the hair will be sold. Aq Qeli bullrushes that shepherds in the lore of safe nearing the one major holiday in the Iranian/Islamic calendar. A traditional holiday ending the cycle of the old year and the incarnation of a new sense of time and life by the sun, pouring on to the earth from the horns of the mighty bull, Taurus. The vertical sun at North above the equator, the break of winter's ice chains and freedom of summer pastures for cattle. Independence of seasons or events of unpredictable deserts and consistent oasis river fringing alluvium towards the airstreams of the Pamirs, Tien Shan and the Suleiman plateau and in respect of the oceans as persistent. The sun that only ever really rises over the horizon and sets, as rumored to be different outside Zabol and Qain, where the last lighting of the Sabzkhoreh salt swamp desert civilization center excavated in 1967, predating most others by some 5000 years and only after Choga Zanbil Elamites.

4. PRINCIPLES OF CULTURAL SUSTAINABILITY IN INTERIOR DESIGN

Sustainability and cultural values are supposed to be the base of spatial identity and architectural works sustainability, which means creativity, and use of art must be done in a logical frame. While the attention on creating original and creative works separates the moral bases of interior architecture from the other fine arts. Thus, the origins of this creativity must be founded on social, cultural, and behavioral sources so that it would be on the way of reaching the transcendental value. Although sustainable objectives and aims have varied over time, the ideal of sustainable design has guided the practices of many designers, architects, and urban planners seeking a less harmful method of creating spaces and places. Among one of the frugalities of this approach then lies in the use and adaptive recycling of turf thatch for the roof coatings, such an unpretentious material that nevertheless is a model and standard for the most beautiful and sustainable shelters in this world. With these concerns in mind, this chapter joins in the effort to discuss and outline principles of cultural sustainability regarding interior architecture, considering historical and modern patterns of life and works with lessons from Iranian Islamic architecture. A series of principles will be discussed that portray past and present interior architectural works designed according to available cultural, social, and historical values of a

community wherever on earth. In doing so, it is considered that the design practices will bring a whole new ethical understanding of spatial design in this global world. Many case studies are introduced concerning a variety of interior architectural designs on how sustainability principles are considered. Thus “sustainable design” can achieve stabilization in relation to design actions and conditions on the ground (Irani, 2014). Of course, many of the values of the past necessarily must be abandoned and fresh methods and technologies adapted in their place, but timeworn and respectful practices of interior architectural design also have to be heeded. As such, sustainability principles proposed here then ideally can assist in the development of a responsible design ethic.

4.1. Materials and Techniques

Cultural sustainability in relation to spatial identity encompasses the identification, preservation, enhancement, and transmission of traditional materials, techniques, and crafts. A well-selected proposed approach can result in creating contemporary interior designs that convey a sense of cultural identity. As an effective framework, Iranian Islamic Architecture comprises a historical precedent of sustainable achievement in that domain. This inquiry then focuses on the application and augmentation of that framework in the design of Koobesh Wave, a rejuvenation project at Rasht, Iran.

To base the design on the cultural and historical context, the first step is traditionally to select materials that are produced locally and that are connected to the cultural identity of the area. In doing so, one might make an attempt to endorse traditional skills and craftsmanship. Such an approach is proposed also for the architectural and interior material selections that should be undertaken in line with the techniques applied. The second is to focus on choosing techniques that are sustainable in vicinity of when constructing a building, and in finishing and decorating. The third one is to ensure that the survivors of the spaces are designed and decorated in a way that does not harm the environment. Ultimately, a selection process needs to concentrate on the choices that enhance the durability and long life of the solutions put forward. As a collection of professions, artisans and skilled workers played a vital role in attributing the task of designing and constructing building spaces. The value of artisanry cannot merely be measured by the properties of the finished product, but also by the process and expertise that allow it to come into being (Irani, 2014). With the blossoming of the industrial revolution and the arrival of a market-focused society, the artists began to lose their prestigious status in society. Interior design projects are a unique chance for architects to re-collaborate with these artisans and demonstrate the benefits of expertise in the contemporary context. In this perspective, the Koobesh Wave project attempts to fuse the ancient crafts and innovatory designs into a modern setting.

4.2. Adaptation of Traditional Elements

How architectural elements have been changed in their design roles once they move from an architectural design to an interior settings is still having problems and gap in research-based literature. “Cultural sustainability as the maintaining of the cultural integrity of a place or design, including its motif, narratives, pattern or design elements, which resonance the sense of place, enabling a place to continue as before” instead “Cultural sustainability as innovation and creativity in keeping a culture alive or as in keeping a culture and identity of a place alive” (Lawry Fay & Young Kim, 2017). Cultural sustainability is more in line with a philosophies of revitalization and development, and it is essentially about change, which allows for adaption,

innovation and creativity. Within this approach cultural heritage can be viewed as a resource and design inspiration, rather than a restraint or issue. Fragile monuments remains safe and unadulterated, designers freely adapt and take inspiration from the historical environment and contemporary buildings exude cultural sustainability. Designers should maintain a culture, heritage and narrative integrity of a place, including its motifs, patterns and design elements, which give a place its design identity even when completely transformed. Instead, designers are inspired by the culture, heritage and narratives of a place or a particular building, through their adaptation the design resonate the essence of that particular place and building, allowing the design to maintain the “feeling” of the place even when it has dramatically changed.

5. SPATIAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INTERIOR DESIGN

Throughout the discipline, interior architecture design and practice has reflected current knowledge and culture values. Globalisation and technological changes have created a dramatic reversal of the relationship between technological development products and societies. The creation of the developing country is linked to the ideas of post-modernism that is no longer relevant and misleading. In the new context, an important question is how individuals, communities, practices or even whole nations can maintain their identity and respect their historical components in the quest for identity and how the design fields, especially interior design and architectural education, can be used as a tool in this respect (Attiwill, 2011).

To investigate these questions and determine the role of design education for the reinforcement of spatial identity, the historical and cultural basis of the spatial identity concept were described within the framework of the examples selected from the artifacts of Islamic tradition. This tradition was selected because it is a minority in the western world and reflects differences in terms of ideas, understanding the universe and social organisation. These investigations point to the fact that a holistic attitude should be adopted towards the variable, culturally-produced spatial environments, especially in terms of the current global interior design education and practice, towards the design process that considers itself a practice within a culture.

Interior designers can play a significant role in the creation of culturally sound interior environments that reflect the user’s cultural background. Only by such means, the lack of culture-specific products or the contrary imitation of the foreign ones can be ignored. Especially for non-western design education, the implications are important because the hegemonic approach of design education in most of the universities is patterned on western models and largely overlooks the cultural values of the local tradition. On the other hand, the design of spaces may generate environments that encourage communal identity and solidarity, from the perspective given in this study of contemporary spatial environments such as mosques, it has been argued that the communication of space may generate such a collective consciousness.

5.1. Case Studies

Introduction The main goal of this chapter is to present a collection of design case studies in the form of recent and contemporary Iranian Islamic interior design projects utilizing the mentioned introspection methodology. Concepts and principles of ‘cultural sustainability and spatial identity’ discussed in relation to interior design are exemplified through the selected cases. The works by some of the most iconic figures in Iranian Islamic architecture in different communities are presented and the organization of space in their works is analyzed; and by recognizing some strategies in organizing spaces, spatial identity and cultural sustainability

were critically interpreted. Sixteen professional interior designers were interviewed to elucidate the strategy that connects culture with space in their design environment. The strategies investigated diverse angles of the mental process by which designers can forge connections between culture and space; abstract notions endorsing concrete applications, such as background and context in culture analysis; and the making of culture interpretations. A decade of site visitation notes was analyzed and resulted in a spatial perspective to the manifestation of Iranian Islamic architecture in contemporary design environment (Zarghami & Faturechi, 2015).

Case Studies A compendium of contemporary design practices by different designers with different expectations in diverse communities is discussed to illustrate the adaptability of cultural sustainability and spatial identity. Mulligans is a renovation case that adapted good principles from a specific Islamic city to a culinary shop design. The Francois 1er Apartment represents the adaptation of a fictional space into an office while adopting Iranian Islamic architecture signature furniture. As a case in a non-Islamic area, the Tivoli Apartment minimally incorporated the principles of spatial identity into the design. The last minute suspension reveals the results of a spontaneous unbalance in the visual perception of space.

Spatial Identity Context of Interior Design Environment The popularity of a designed space deserves exploration through the spatial identity perspective. The notion suggests the results of the spatial organization in a psychological, geometrical, and social matter in supporting identity. In accordance with the space syntax, the structure is formed of and composed of sets of spaces linked together by the possibilities of user activity to explain their influence on human behavior. Restricted to the intangible qualities, the spatial identity assists in interpreting abstract concepts that underpin its existence in the design environment. As the quality study of the spatial relationship between built form and the human group, the spatial identity of a built environment can be directly related to the structural aspects of the physical environment.

5.2. Role of Technology

Fostering traditional cultures could be of critical importance, as technological enhancements have become a vital part of 21st-century design. Among them, digital media is an increasingly pervasive language that serves as an environment for the contemporary youth. Following this line of thought, it is easier to enhance and create interactive and narrative environments to be more deeply communicated with. Given these points, at present, it is possible to immerse the viewer through various technological devices to be significant participation. Alternatively, digital enhancement could produce a totally different environment by creating design directly in the digital domain. Historical elements and the original environment might be rejuvenated through digital media. On the other hand, it may also be too easy to forget real materials and construction methods and manipulated fictitious elements only on a screen. In that way, the whole built environment could be quicker and shallower with no stone left unturned, causing homogenization of design.

Solid design knowledge is the basis for creative capabilities in any media. Although the medium might be digital, the mental process is the most practically the same and begins with the understanding of space and materials that, in the case of heritage, should be treated with care from the very fabrication and texture. Furthermore, the narrative environment is created by the constant process and continuation of differential experimentation. It is also possible to concentrate on digital enhancement that does not respect the cultural or historical integrity of

the original materials. However, technology is used to redesign a void place that will contribute to Iran's spatial culture and its digital arts flourish, which gives something special to the society. It is a blend of historical processes and traditional materials living in a world of industry and digital fragility, which might be a new path, and bringing a point for the meaning of design and its cultural integrity during rapid technological enhancement becomes important. This will in turn lead to a more reflective approach to contemporary design in an attempt to excel both in the traditional meaning of space and in an emerging synthesis with modern technological explorations, showing a path that new design might provide a sense of place that old design does in long use. On the whole, it was aimed to discuss the potential of enhancing spatial identity with technology in the contemporary interior, particularly with the lessons that could be learned from centuries-old Iranian Islamic architecture. Nonetheless, some are afraid that they should remain on their own side of the road, and design is just design regardless of the media used or the final result, thinking that in the end, everyone is using the same software package. (Lommerse, 2003).

6. INTEGRATING LESSONS FROM IRANIAN ISLAMIC ARCHITECTURE

Special characteristics distinguish one society from another, often subtly lying in spatial forms, functions, or programs. A brief analysis of those differences between eastern and western spatial identities would help develop a more neutral basis for understanding interior design philosophy and approaching other Asian or oriental spaces with less prejudice. Multidisciplinary methods are implemented as necessary to better understand those differences and similarities among societies in Asia economically, socially, or philosophically. Efforts are directed towards developing a further correspondence between societal rules and spatial forms, which led to the development between spatial identities, spatial programs, and societal reputations.

Since the renaissance period in the west, spacial programs, geometrical forms, and acoustical arrangements have acknowledged the existence of societal repercussions. Spacial forms were generally used to control contents, optimize compositions, and enhance perusal of artworks. Holy places were specially designed to the setup of an extensive chiaroscuro designed by the sun's rays. The refurbishment of spaces in the 21st century core roiled by modernization unveiled novel spatial possibilities in generating specificities, thus, it would be economically meaningful to elucidate those eastern spatial identities in religious and architectural context (Irani, 2014). A closer examination might also disclose new opportunities and implications in interior design or spatial further exchange.

6.1. Application in Modern Design Practices

The history behind a city can demonstrate reasons for its physical appearance even today. When a reconstruction design is taken into consideration, it is inevitable to balance between the restitutions of the history, requirements of contemporary practices and current necessities of the buildings. Application part of the paper will focus on successful implementations and provided design solutions that demonstrate lessons from Iranian Islamic architecture can be utilized within modern design practices. As a tradition in Iran, spatial organisations reflect social hierarchy and respectability; the level of privacy and beauty enhancements that functional elements never ignored. Such as fountain rooms serving aesthetic requirements and playing water sounds in historical Iranian houses. In the newly designed Kerman house, a decorative

pool is placed to serve aesthetic purpose rather than practical usage. While creative works of traditional textiles offer an unlimited source for innovative spatial setups, the Divankhane design is inspired by the symbolic meanings of motifs. Curtains in Iranian traditional Divankhane (a hall for arrival ceremonies) separated people sitting along the walls and on the ground. Here, flat-woven style and triangular shape of Ethnical kilims are combined to differentiate space (Lommerse, 2003). Thereof, so juries can settle in the raised space of the semi-circular bench and remain seated in the same level with hosts in a contemporary interpretation. Unlike the preferred massive construction method in historical Islamic architecture, contemporary interpretations intention to design lightweight porous spaces due to the ease of manufacturing, transportation and assembly with prefabrication technique. In Salt research centre, porous hollow brick modules are used for wall construction. Informal gathering spaces were found in Islamic traditional architecture through blooming of public parks by adopting socak culture; a shaded public passage that brings people within the neighbourhood together with its several functions such as trade, chat, pray, and drink. In Perga Park project, modern interpretation of multicunctional socak is presented with playground, kiosk, exercise area, shaded passage and resting areas that crisscrosses the city.

6.2. Sustainability and Innovation

When one thinks of innovative design, sustainability may not always be the first consideration. In contemporary interior design, innovation typically involves new technologies, non-traditional materials, or streamlined construction processes that might seem to run counter to cultural traditions. In architectural practice, innovation and sustainability are not mutually exclusive goals, and prized designs are those that seamlessly integrate modern aesthetics with sustainable, eco-friendly materials that also reflect cultural, traditional, or symbolic aspects. Therefore, an exploration is needed of how designers can maintain, revive, and adapt cultural and traditional values in pursuit of authentic spaces that also meet new functional requirements (Irani, 2014).

Innovation in design solutions and teleological thinking has always been a recurring and dynamic process. Since interior design and furniture serve human needs, the development of cities leads to the development of the related industry. There is no need to confine innovation to the use of new materials, methods, or technologies, as any change in design, placement, or usage pattern reflects an inevitably innovative way of managing spaces and objects. Similarly, reflection on tradition and the use of historical or traditional elements, materials, or techniques can offer a unique and innovative design approach. There are many examples of innovative design solutions that reconcile heritage with modernity. One captivating example is the work of Italian architect Renzo Piano, who designed the iconic buildings of the Menil Collection and the Cy Twombly Gallery in Houston, Texas. Somewhat reminiscent of a small Mediterranean village, the site masterfully combines light, color, and architectural elements to create a tranquil museum space notable for its design and allusion to the past. Building elements, such as logs and shingles, evoke a sense of domesticity that is at once distinctly nonmodern, yet contextually relevant. To succeed, however, such instances of blending must be thoughtful and aware of their context. In this vein, interior design projects and furniture typologies that likewise achieve a harmonious balance and interaction between heritage and modernity are examined. Although approaches may differ, there is a common sensibility for creating design solutions that are both responsive to contemporary needs and deeply rooted in local history and tradition.

7. CONCLUSION

Today, contemporary interior design faces a challenge of practices regarding cultural sustainability and spatial identity. As public awareness of cultural sustainability in the interior design profession increases, attention by designers is becoming more focused on design methodology that links multicultural narratives with design activities. This thesis explores cultural sustainability and spatial identity in contemporary interior design contexts from various aspects. Islamic architecture has been a source of spiritual and symbolic sources in search of art and design systems. As a part of Islamic art, Islamic architecture has been shaped for more than 13 centuries, while its system of designing beauty and environmental systems has been researched. Iranian Islamic architecture has yielded various design representatives and can be seen in high functional cities.

A new typology of city building has been established in Iranian Islamic architecture: it is a compact city that is easy to re-establish and extend as the population grows. This aspect is expected to provide some data for developing a sustainable urban form for contemporary issues. In the process of research, a review of the past, a framework of life and nature as well as Iranian Islamic architecture, and a process that attempts to apply it in experimental works, are composed. In doing so, it has been argued from the attention that cultural identity was forgotten. Based on a review of the past studies and related documents, it began by reviewing the notion of cultural sustainability and its discussions in various debates in the developed world. Reflections on sustainability in the development process of Islamic architecture in general, and Iranian Islamic architecture specifically, were then provided, detailing how cultural sustainability was considered. In doing so, it reported the results of a study that tried to uncover spatial identity by examining the unique position, fascinating principles, and the emergence of identity in Iranian Islamic architecture, and examining how they could provide a conceptual framework to respond. Concerns to foster a synthesis of dialogue between this considered tradition and innovative design in professional practice were made. As an example, a design task to create a commercial environment in which modern shopping cultures harmonize with Iranian culture at the international food fare was conducted.

REFERENCES

- AL-Mohannadi, A., Furlan, R., & Grosvald, M. Women's spaces in the vernacular Qatari courtyard house: how privacy and gendered spatial segregation shape architectural identity. *Open House International*, 48(1), 100-118, 2023
- Al-Shami, H. W., Al-Alwan, H. A., & Abdulkareem, T. A. Cultural sustainability in urban third places: Assessing the impact of “Co-operation in Science and Technology” in cultural third places. *Ain Shams Engineering Journal*, 15(3), 102465, 2024
- Alzahrani, A. Understanding the role of architectural identity in forming contemporary architecture in Saudi Arabia. *Alexandria Engineering Journal*, 61(12), 11715-11736, 2022

- Askarizad, R., He, J., & Ardejani, R. S. Semiology of Art and Mysticism in Persian Architecture According to Rumi's Mystical Opinions (Case Study: Sheikh Lotf-Allah Mosque, Iran). *Religions*, 13(11), 1059, 2022
- Chang, T. Y., & Chuang, Y. J. Cultural sustainability: teaching and design strategies for incorporating service design in religious heritage branding. *Sustainability*, 13(6), 3256, 2021
- Chankook, M., & Jalilian, M. Designing Ahwaz Center of Architectural Studies with Context-Oriented Approach. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 3(4), 419, 2015
- Esmaeili, N., & Sinclair, D. B. *Wisdom of Persian Architecture: Exploring the Design of the MTO Sufi Centres in Search for the 'Spirit of Place'*. Proceedings-3rd Valencia International Biennial of Research in Architecture, VIBRArch, 344-358, 2023
- Fay, L. L., & Kim, E. Y. Transformative Design Pedagogy: A Place-Based and Studio-Based Exploration of Culture. *Journal of Learning Spaces*, 6(2), 28-38, 2017
- Formolly, A., & Saraei, M. H. Socio-cultural transformations in modernity and household patterns: a study on local traditions housing and the impact and evolution of vernacular architecture in Yazd, Iran. *City, Territory and Architecture*, 11(1), 15, 2024
- Goortani, M. M., Soltanzadeh, H., & Matin, M. Explaining the Components of Western Architecture on the Physical Design of Tall Residential Buildings in Tehran from the 1961s to the 2010s. *International Journal of Applied Arts Studies (IJAPAS)*, 9(4), 25-54, 2024
- Irani, M. Sustainable development of Iranian historical cities with focus on cultural, historical and architectural identities. *Mediterranean Journal os Social Sciences*, 5, 2014
- Jiao, L., Wu, Y., Fang, K., & Liu, X. Typo-morphological approaches for maintaining the sustainability of local traditional culture: A case study of the Damazhan and Xiaomazhan historical area in Guangzhou. *Buildings*, 13(9), 2351, 2023
- Kamali, M. The interaction of history and modern thought in the creation of Iran's architecture by investigating the approaches of past-oriented architecture. *Frontiers of Architectural Research*, 13(3), 459-486, 2024
- Kamelnia, H., & Hanachi, P. Building new heritage for the future: Investigating community architecture paradigms in contemporary architecture of Iran (1978–2020). *Journal of Architecture and Urbanism*, 46(2), 171-190, 2022

- Khan, N. R. (Ed.). *Art and Architectural Traditions of India and Iran: Commonality and Diversity*. Taylor & Francis, 2021
- Lazar, N., & Chithra, K. Role of culture in sustainable development and sustainable built environment: A review. *Environment, Development and Sustainability*, 24(5), 5991-6031, 2022
- Lee, K. The interior experience of architecture: An emotional connection between space and the body. *Buildings*, 12(3), 326, 2022
- Lommerse, M. Raising understanding of indigenous Australian culture through creative production in interior architecture. *IDEA*, 2003, 57-69, 2003
- Mardani, S. Z., Hojat, I., & Maaref, M. The Investigation of the Challenge of “Islamic Architecture” and “Muslim Architecture”. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 20(127), 49-60, 2023
- Mir, F. *The social space of language: vernacular culture in British colonial Punjab* (Vol. 2). Univ of California Press, 2010
- Nasir, O., & Kamal, M. A. Vernacular architecture as a design paradigm for sustainability and identity: The case of Ladakh, India. *American Journal of Civil Engineering and Architecture*, 9(6), 219-231, 2021
- Nakhaee Sharif, A., Keshavarz Saleh, S., Afzal, S., Shoja Razavi, N., Fadaei Nasab, M., & Kadaei, S. Evaluating and identifying climatic design features in traditional Iranian architecture for energy saving (case study of residential architecture in northwest of Iran). *Complexity*, 2022(1), 3522883, 2022
- Osim, S. E. Islamic art and architecture: A reflection of the culture and tradition of Islam. *SOCIETIES: Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(2), 174-185, 2021
- Payamifar, A. *The impact of ancient Iranian doorways on contemporary architecture*, Doctoral dissertation, Technische Universität Wien, 2022
- Roberti, F., Exner, D., & Troi, A. *Energy Consumption and Indoor Comfort in Historic Refurbished and Non-refurbished Buildings in South Tyrol: An Open Database*. In *Smart and Sustainable Planning for Cities and Regions: Results of SSPCR 2017 2* (pp. 49-63). Springer International Publishing, 2018
- Zarghami, I., & Faturechi, D. Architecture from the Perspective of Sustainability of Cultural Identity and its Impact on Mental Health: A case study among Iranian houses. *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, 4(3), 11, 2015

TRADITIONAL NATIVE AMERICAN BUILDING STYLES AND THEIR MODERN REINTERPRETATION

Assoc. Prof. Dr. Meryem GEÇİMLİ

Kahramanmaraş İstiklal University, meryem.gecimli@istiklal.edu.tr - 0000-0002-1776-1936

ABSTRACT

As the physical records of the vernacular culture, buildings are the direct reflection of successive social, economic and technological processes that take place in a region; while as something which plays an utmost role in the daily life of the majority; architecture, asserting and supporting alongside its functional performance, also has a great importance in the man's perspective of a universe. With the mutual relations of the latter, from the public buildings to the houses, it is possible for architecture to be seen as the most evident equipment of a geographical-cultural setting; this thus becomes the touchstone of the architectural tradition of a community or a group of nations. The feature of material easing formed the culture of profound experiences of people as an outcome of a long historical development process revealed in their art, as well as being the common language of global aesthetic feelings, the tangible shape. Therefore, the works of architecture and other arts of a culture are charged with the culture of those who produced it; as the unique embodiments of a historical, economic and social heritage, they are the bulwarks of their existence and identity. Native American architecture is the only full and complete meaning to be found in the one environment. With its systems being on harmonious and naturally conditions, the man made an attempt to form adapted settlements to these conditions. Beside these main conditions, the buildings formed with the intermediary of the materials were gathered together, the cultural peculiarities, traditions and habits brought a qualitative diversity from one environment to another, thus forming some regional-cultural accumulation. In conjunction with the natural transitions of the environment, these accumulations manifested itself also in this building, the one architectural.

Keywords: Cultural Sustainability, Spatial Identity, Native American Architecture, Culture

1. INTRODUCTION

Architecture reflects culture and its changes throughout time. Traditional Native American building styles do not exclude architecture merely as a practical, aesthetic or symbolic component of a culture, but rather as a fundamental symbol of cultural identity. This is critical in cross-cultural architectural practices. Contemporary architecture has lost its regional identity through modern globalized practices that no longer limit style variety by location. However, cultural identity is a strong desire for all ethnicities, including Native Americans. The preservation of cultural identity has an increasingly important role in architectural practices and the interpretation of individual architects. There is a growing convergence to respond to local climatic conditions and the landscape in which the building sits. Interpretation of the past is an important part of changing the future. This essay is a broad view of traditional architectural

styles of the Native Americans, beginning with the history and historical period and ending with attempts to reinterpret the past in the present by re-analyzing two interpretations. This is a case study in regard to four different aspects of Native American architecture and cultural significance: wigwams or longhouses in the Northeast and the Great Lakes area; cliff dwellings in the Southwest; the teepee on the Great Plains; and adapt to wet environmental conditions such as rain through total housing used by the Yurok tribe on the West Coast. In part, construction practices and further attempts to allow the past influence of this type of total housing to be felt in the present are given some sense of what has been given. At the present time, Native Americans are interpreted as cultural appropriation. At the same time it is recognized that interpretation is contemporary and offers ways in which a modern interpretation respects the tradition. At the end of this essay, the importance of the balance between tradition and modernity through architecture is provoked (Lommerse, 2009).

2. HISTORICAL OVERVIEW OF NATIVE AMERICAN BUILDING STYLES

2.1. Pre-Columbian Era

Architectural practices of the native cultures on the North American continent prior to European contact were as diverse, complex, and locale-specific as the regional architecture of any other area on Earth (Barker, 2021). The combination of climate and geography determined the broad form different tribes' building took, while the traditions and cultural values made distinct the vernacular of each tribe. Available resources combined with environmental and social needs shaped design decisions and created techniques that were unique to particular regions. The buildings created by the native American peoples of what is now the United States and Canada were adapted to provide a wide variety of needs, and each region developed a style of building that was ideally suited to the demands of the surrounding environment. Both the Pre-Columbian architectural styles and the techniques developed by native peoples to construct their buildings promote both sustainability and a sense of harmony with their surroundings (Hämäläinen, 2022). Post-European contact, native style lodges and other architecture were both intentionally destroyed and deemed illegal, which helped to erase the memory of the role nature played in shaping the original built environment. This erasure of memory, like the Federal policy of killing the buffalo and forcing the tribes onto reservations, has had long-lived, negative side effects on both native and non-native cultures (Barker, 2021).

The building forms most commonly associated with native culture are the earth lodges of the Plains and the cliff dwellings in the Southwest, but these structures do not typify the architectural expression of most tribes (Lommerse, 2009). Earth pressure, under the force of gravity, will compress and eventually erode all support dividers. Therefore, the building material must be strong enough to resist the pressure or the structural elements must be regularly maintained. Many of the earth lodges that had their roofs removed and several support posts broken had fallen after no more than 10 years, although the remains suggested a determined attempt had been made to maintain the walls and restore the integrity of the structure. Again, due to the secretive sharing of architectural know-how, contemporary builders and historians have only limited understanding of how many of the structures were initially erected. The motives underlying the choice of building material and construction techniques were informed by resource availability and were, at least partially, dictated by a society's economic capacity

(Lommerse, 2009). For the dwellings created by native Americans, this meant the use of mud, stone, and wood (Rana & Siddiqui, 2024).

2.2. Colonial Period

Beginning in the 15th and 16th centuries, European colonization of the Americas transformed Native American building styles. Long-standing traditions of using locally available materials were disrupted with the introduction of new supplies from Europe such as brick and hammered nails. This contact period will be examined, tracing some major changes in the building techniques of the Eastern Woodlands and the Choctaw. It will first write in general about how these new elements of architecture became architectural style and use to analyze the “New Republic” townhouse of Buck Town, Maryland. These colonies were founded in the early 17th century, but the relatively late date of 1655 for this structure is well suited to tracing the impact of colonization, in that by this time the initial shock of contact was wearing off and more harmonious relations might have developed (Rana & Siddiqui, 2024). The Choctaw Longhouse, a lichen-covered conical roof over two native council circles used to make political decisions, justice, and community dance. The council circles’ central beams were felled and dragged from their location in the burial mound of the sacred village, and represent the final shift of the Choctaw public life from the era of the Traditional to the era of the Colonial (Blackhawk, 2023). For Native Americans, “contact” represented much more than a fresh supply of building materials, for along with Europeans came new languages, technologies, trade items, cultural beliefs, and diseases. Contact excised a deep architectural influence on native culture, at once transforming and stimulating its growth. Ever resourceful, the Native constantly adapted and selected elements of the European style to blend with their traditional forms, so that the resulting architecture is a unique synthesis of the two. European trade also acted as an architectural agent of change. The native custom of trading European goods for native items resulted not only in a shift of supplies, but also the establishment of European colonists on native land. As trade between the natives and the colonists flourished, the natives adopted various elements of European architecture, such as metal axe heads, tinned copper kettles, lock bolts and iron cannon, which were fashioned into “lasting victories over the old-fashioned enemy” (Nelson, 2011).

2.3. 19th and 20th Centuries

The 19th and 20th centuries mark a period of rapid changes on the North American continent. The process of industrialization begins to have a lasting impact on the lives of Indigenous peoples living on or near reservations. The introduction of new technologies brought about changes in everyday life, family structure, and community planning. Herding replaces the bison hunt that formed the basis for Plains cultures and tribes (Lommerse, 2009). Subsistence farming is encouraged on reservations instead of nomadic food-gathering. These new ways of life demand new types of dwellings that can accommodate altered family structures and daily routines. And yet, traditional building practices and knowledge are lost to a great extent. Often, especially as in the case of the Dine (Navajo), the loss of traditional building knowledge is deliberately forced by the U.S. government and churches.

Urbanization also plays an important role in the lives of U.S. tribes. In order to compete with the ever-growing influx of settlers, material and labor is increasingly precious and, therefore, the government tries to settle tribes in urban environments by either force or forcibly

reappropriate tribal lands. An urban setting requires construction and maintenance of housing unit like structures. Additionally, a market economy forms the basis of everyday life, making it hard to keep up with traditional building practices. Industrialization also introduces a new image of a house, rendering the embodied knowledge of traditional building methods obsolete. Moreover, settlers believe in civilization and savages, i.e. holding very different understandings of everyday needs, housing, etc (Blackhawk, 2023). Hence, new housing is most often considered only as place of shelter because the big house's architectural-urban notion is not taken into account. Because of burned hands, asthma and other diseases suffered inside of the hogan, Dine are rehoused by the Bureau of Indian Affairs in 1969 and consequently their own homes were destroyed and whole communities moved to new settlements without any prior planning and preparation. Native lives are shaped by the industrialized world; hence hybridization, assimilation, and resistance to modern society are territory contested since the first contact.

3. KEY CHARACTERISTICS OF TRADITIONAL NATIVE AMERICAN ARCHITECTURE

Native American architecture spans thousands of years and numerous cultures from coast to coast, the Great Plains to the Gulf of New Mexico. This has resulted in a stunning variety of styles and building traditions that reflect the broad cultural diversity of Native America. The nations and peoples that make up the Native American population cover thousands of different styles of traditional building (Hämäläinen, 2022). Furthermore, the natural materials used in building are influenced by location and geography. The lush hardwoods of the Eastern Woodlands result in sturdy longhouses and wigwams, as opposed to the adobe dwellings of pueblos and tribes living near the massive clay beds of the Great Basin and the Colorado Plateau. Similarly, the thatch of Pacific Northwest cedar houses, the sod used in the teepees of the Northern Plains, and the mammoth beams and planks of some Pueblo and California architectures are all influenced by what resources are naturally available in a certain area. Climate also plays a crucial role in traditional Native American architecture. The benefits and drawbacks of using adobe or rammed earth can vary widely depending on the temperature and moisture levels of a region; mountainous regions are more prone to wood structures because of the ready availability of pine and cedar. However, traditional Native American architecture has survived so long not just because of the practical necessity and utility of its design, but because of its aesthetic choices as well. Many Native American buildings are unique in their use of communal spaces; the Great Kivas of the Anasazi, the wigwam village clearings of the Woodlands nations, the longhouse gate structures of the Iroquois and Wampanoag, etc. Beyond utility and function, however, many Native American structures are also integrated thoughtfully into the landscape (Lommerse, 2009). The pueblos and cliff dwellings and kivas of the Southwest are the most obvious examples, but earthen mounds, dugout dwellings, and wood plankhouses can also reflect an aesthetic/natural world/microcosm-at-large concept that resonates throughout Native American art and religion. Nor is it just the buildings themselves. The symbolism of architecture is one of the most potent, universal symbols of identity, spirituality, and social customs. The traditional Native American housing structure itself is often imbued with deep, spiritual symbolism, and its orientation, proportions, colors, materials, etc., are often laden with secret or sacred meanings and traditions (Hämäläinen, 2022). The villages,

towns, or cities of the indigenous North American peoples were frequently the focal point or product of spiritual and cultural forces. In most Native American societies, the designing of dwellings was not an individual but a communal activity. Village layout, the orientation or alignment of buildings within the settlement, and house type and form are all determined by social or religious factors. Ceremonial life is generally central to most Native American cultures, which often determines the size and shape of buildings. However, the layout and material of the resultant dwellings often helped dictate the form or performance of these rituals. Many nations believed that the fundamental moral, social, and ceremonial obligations of the people were revealed at the dawn of time, often in conjunction with, or manifested as, some structure or architecture. In the Creek tradition, the principal vocations, calendar, ceremonies, duties, and ritual celebrations of life were ordained by a significant rock, which still serves as the lynchpin of the town layout. Typically, the entire philosophy and faith of the community is bound up with such sites.

3.1. Materials

Constructions built by Native Americans for centuries followed nearly exclusively local materials and building techniques, as these were often the most pragmatic resources. There is a unique relationship that evolves between a building and the land that provides the material, and in turn its architecture style also dictates settlement patterns making them identifiable by region. Consequently, the most salvageable resources also tend to be the most sustainable for given construction practices. These facets lead to an architecture that has a particular focus on the materials and how they are worked. The result is a building that immediately recalls a specific time, classically ranging from a Bandelieran cliff dwelling to a Colonial Washington longhouse, but continuing on a continuum to contemporary commercial construction. Though empirical and adapted to local environmental conditions, these constructions are oral transference of architectural knowledge cannot be dismissed. They are proof of native adaptability and environmental stewardship. Expert handling of often unpredictable, organic materials which are closely tied to shape and structure resonates in the form of the finished building (Lommerse, 2009). Simple materials, like packed earth, cattail reeds, or prairie grass, were employed in aesthetically complicated construction projects, such as undercut and stacked sod teepees or monolithic adobe pueblos. Dimensions and readying methods of these resources break from traditional Western conceptions of lumber and masonry, but this is due to the indigenous practice of crafting these in a style particular to their respective material type. Examples of this include the bending and binding of reeds into a frame before covering with a thatch, or the thick stacking of mud-coated stones. Importantly, as time progressed and tribes moved due to colonization, available land or husbandry, modifications were made to these local resources and their architectural application. This led to teepees of stacked, sawn lumber transported from long distances, chimneyed adobe with shingled tar roofs, and box-elder and willow lodges. Similar materials were reappropriated for uses not native in architecture practices, like bone awl-scribed the quahog-shell cladding on Narragansett log palisade ramparts. Moreover, the working of these diverse materials and building techniques also generated a plethora of vernacular crafts. Pottery is one of the more recognizable to modern sensibilities, most notably the brightly hued Puebloan painting and etching. But there are countless other tales of willow-bark kneelers, coursed-shell pot linings, and hickory nut breadboards. Many such crafts are

passed down culturally and are still mass-produced in the identical manner today as gifts or trinkets. Earthen floor Zodiacs symbolically scratched into basement slabs, ceramic spirit bear pots made and secretly traded between Piegan and Shoshone, and palettes of multicircles squares hachured into shorelines of opened lithia Lake Pontchartrain. Ultimately, the fates of these native materials and building methods are as diverse as they are now subject to capitalism and over-exploitation. The loss of old-growth number threatens the abundant cedar and birch used for canoe frames, the erosion of low pampas grass habitats due to cow farming depletes the tall, twisted stocks made into “wolf willow” wigwams. Additionally, developments such as the mackinac bridge which prevent nature-reaching saulteer flat peelers, or IV dams that flood mesas and eliminate clay croppings, also strain the available material (Blackhawk, 2023).

3.2. Structural Design

The design of vernacular dwellings presents an intriguing and insightful confluence of form, function and adaption. Innovative yet often neglected building systems were evolved by indigenous peoples in response to environmental conditions and community needs over generations. On the back of this impressive institutional knowledge, these structures came into being, wrought by materials harvested from their surroundings. Attention is given to the architectural aspect of dwellings, not merely due to the imperative of structural integrity, but to encourage the discourse on ancient knowledge that continues to inform much of Native American architecture (Barker, 2021). This segment illustrates the coming into being of the architectural volume whilst disposing of the superfluous topic of furniture, a feature that iteratively distinguishes vernacular designs. The architecture of many tribal facilities is distinguished by the circular layout of its sundry structures. Efflorescing from both symbolic requirements and norms of cultural activities, the spaces themselves are crafted in a way so as to promote social interaction, thereby underpinning values of community, social harmony and shared responsibilities. The coming into being of these architectural volumes plays out, not through a grand design scheme, rather through a process of modifying a series of standard layouts to better utilise the environ. The described principle is further illustrated by showcasing a series of dwellings by tribes hailing from diverse ecozones. It is evident that similar circular layouts of housing facilities were crafted by tribes in disparate climes (Feather, 2021). Despite the similarity in principle, norms of living and material availability would result in an array of architectural prototypologies further tailored to adapt to local conditions. Lastly, there is the adaption of architecture, not only in terms of resilience, yet in how spaces are crafted so as to be used in specific and traditional manners. Despite increasing marginalisation, there are numerous examples of tribes subverting dominant societal norms by slyly incorporating what they are denied by law into a distant approximation in conformity with broader societal values (Kurz, 2018). The modern reinterpretations of this design ethos are considered, a movement characterised by both continuity and change. Following decades of ethnocultural prohibition and structural disinvestment alleviated through initiatives, many Indian Nations have undertaken substantial efforts to rebuild and sustain traditional housing designs. There has been the reappraisal of numerous prior-century compounds, which materials and architectural features are updated, yet where the grand design itself remains unaltered. When unavailable or overly expensive, there is the utilisation of modern construction techniques to mimic traditional architectural features. In some instances, this results in creative rooftop design. The

continuity/change relationship in vernacular design is mirrored by the transfer of unadorned traditional techniques to contemporary architecture.

3.3. Symbolism and Cultural Significance

Native American architecture is one of the most visual facets of the cultural landscape of the Americas. Building styles historically exemplify the attributes of a complex society, embodying deeply rooted spiritual beliefs and a narrative of tribal mythology. In many tribes, tribal identity is intrinsically linked to architectural history incorporating natural formations. (Oleszkiewicz-Peralba, 2022). Structures are frequently incorporated in the tribe's oral history, the retelling of which is a way of preserving tradition and culture (Feather, 2021). The resulting architecture functions both as a way of interpreting the world and as a tool for cultural preservation. In addition, many Native American tribes express through construction the values they hold, such as community, respect, connections to the environment, resiliency, sustainability and adaptability (Rana & Siddiqui, 2024). These philosophies play an important part in the planning and building process of their structures resulting in buildings of great beauty that harmonize with the natural landscape. As such, place is intrinsically bound in the interpretation of Native American architectural forms and their associated meanings. Native American tribal philosophies are widely diverse and result in a great interpretation of the built space in different tribes. Finally, most of the contemporary interpretation of Native American architecture is naïve in recognizing only the simpler geometric forms and overlook the inherent complexity of tribal philosophy that gives way to the various complex and rich built forms (Oleszkiewicz-Peralba, 2022).

4. CASE STUDIES OF TRADITIONAL NATIVE AMERICAN BUILDINGS

Due to a distinct regional environment and building tradition, Native American architecture varies greatly in shapes, materials and functionalities. Climate obviously plays one of the crucial role in nomadic or sedentary lifestyle, as in arid regions in the Southwest, buildings are more enclosed comparing to home in the Great Plains where tepee or chickkee are more common. On the other hand, temperature together with economic constrains later force entire Indian nations to live in dilapidated Federal Indian Boarding Schools. Some 19th century metal barracks were on many reservations that still making do with low quality and cheap construction, doomed to decay right from the beginning (Stissi, 1999).

Adaptations to the various regional conditions can be studied down to the detailing of the construction technique, in order to provide some insight into the links between human building culture and the land. Additionally, the deliberately chosen diversity of cultures and building typologies presented through two typical settlements and their different structures illustrate how indigenous communities integrate buildings into their social and ritual way of living. Simultaneously, the traditionally built environment is shown to convey orientation and shelter, but also cultural expressions and beliefs, specifically within the range of ceremonial and ritual activities (Rana & Siddiqui, 2024). Since the 1900s, the federal government has been imposing and planning public architecture on reservations, such as schools, hospitals, and social halls, according to western Euro-centric ideas and ideals, in an attempt to “civilize” and assimilate the native population. However, these buildings were often considered alien, either for their box-like forms and standardization or the lack of communication between traditional Indian culture and contemporary building science.

Due to globalization and digital media, contemporary native architecture has seen a revival of traditional building styles as an attempt to assert native cultural identity against standard “Western” urban forms. However, as a compromise, the eventual result usually resembles the marketability of folkloric kitsch, like the so-called tribal designs in suburbia (Stissi, 1999). Therefore, this paper intends to explore the development of traditional tribal architecture and its adaptations to varying colonial conditions and incoming resources, as well as to study structures in a selection of indigenous communities and their regional environments. By by-gone the well-documented architectural achievements of ancient Indian high cultures in the Southwest, a broader narrative about native building culture throughout North America will be drawn (Rana & Siddiqui, 2024).

Consequently, those settlements and buildings will be presented that are designed as examples of how tribes, albeit responding differently to the changing environment, have all developed unique and complex answers to architectural expressions, as routines, style, color, inlays and location. Lastly, rituals and ceremonies conducted in or in relation to these structures are mostly private and sacred, and will only be touched upon in terms of arrangement considerations and the strong link between buildings and ceremonial performances. This way, native architecture discourse is shifted away from a mere exotic view of building shapes and symbols towards a more sustainable and culturally contextual one, which is often unseen, ignored or misunderstood by policy makers, planning communities and preservationists (Stissi, 1999).

4.1. Pueblo Dwellings

In an arid landscape where temperatures drop radically at night and rise to over a hundred degrees during the day, the Pueblo people of the Southwest managed to develop a type of dwelling uniquely structured to cope with the vast temperature fluctuations and frequent droughts. Pueblo buildings are almost always made of adobe due in part to its durability and thermal mass properties; that is, adobe is excellent at trapping heat during the day and then slowly releasing it at night. The Pueblos live communally, or in settlements—much like the dwellings of their forebears, the cliff dwellers, who created multi-storied homes under overhangs and in caves alongside the desert’s canyons (Stissi, 1999). Pueblo construction includes both rammed earth and adobe; rammed earth structures are built up around a timber frame into which the earth is then forcibly packed. The architecture expressed the way of life and spiritual belief of the occupants, much like the other tribes the Pueblo Indians are rather spiritually and culturally aware. The outside structure is daunting and rather fortress-like, with the only visible ornamentation included in the wood veneer borrowed from the surrounding pine forests. Their ability to manipulate adobe to best suit their environment is apparent in how the structures engage the outside world with many levels and terraced areas; yet there is a clear line of differentiation between the interior and exterior spaces (Stissi, 1999).

Building wrap-around plazas and communal areas that alternate between indoor and outdoor encourage personal interactions amongst community members. There is also evidence of more individual family spaces, such as a veranda that protects specific functions and rituals from the outside world; these spaces fall near the center of the structure, designed as a lookout onto the plaza below. The Pueblos remained under Spanish rule for a couple of centuries, their strange and exciting native life evident in the multi-storied adobes of the villages or towns they had constructed themselves in the valleys. Eventually, the pueblo participatory approach was

undertaken, and a new housing project was developed within this mode. The design pays homage to the Anasazi architecture—systems of safety lights were installed to invoke how the Ancients used bonfires to talk to others across the canyon. The adobe walls are covered with natural plaster—mud, grass, straw, and water. Dried flat roofs are made with wood latillas covered by mud. On hot days, water is hand-clapped at intervals; this technique is able to decrease the rooftop temperature by 20 degrees Fahrenheit. The aesthetic of Anasazi architecture was fused with that of contemporary housing structures.

4.2. Longhouses

The peoples of the Indigenous nations of the Northeastern Woodlands, such as the Haudenosaunee, Mahican, Miq Maq, and Abenaki, are linked through a common suite of cultural and architectural traditions. Most notably, these native cultures habitually built large wood-framed longhouses. The longhouse's form was determined by the slumped or side-laid walls, leaving the middle of the home possessions vacant. This left much room available for domestic activities and allowed up to twenty families on each side of the hearth to live underneath the same roof (Stissi, 1999). These communities realized the potential for the longhouse in facilitating communal living, an integral part of these cultures. The longhouse was a place where people could come together for family life, economy, and social and ceremonial reasons (Lommerse, 2009). It is known that the people of the Northeast built wooden homes as a means of cultural expression and identity, as structure and architecture reveal much about a communal mindset.

These longhouses were constructed almost exclusively of white oak or other hardwoods due to this region's extensive old-growth hardwood forests. Some longhouses had hickory lathing woven with grass and mud daubing, others had elm-bark curtains, while most had hide brush walls, and all had a bear-and pine-bark thatch roofing. Each of these construction materials had its own important cultural significance (Rana & Siddiqui, 2024). Not only were these building materials in abundance in the old-growth forests across the Northeastern Woodlands, but they also had cultural connotations. For example, white oak is naturally rot resistant due to its high tannin content and, therefore, was used to make the posts, beams, and sills of the house, faring much better than European timber homes. Furthermore, white oak is also resistant to leaking, produces strong walls, and provides ample support for the heavy roofing (Oleszkiewicz-Peralba, 2022).

The longhouse's ritual and social functions helped accommodate this demographic reality. In terms of design, the hearth at the center of the structure was essential to household operations. There was always a fire burning, acting as a stove, an oven, a light, and an insect repellent. Heat circulated through the drying of herbs, straw, or fish. Interestingly, either end of the longhouse was open with curtain walls, allowing smoke to escape and creating a natural drafting system. The open wall made room for cooking pits, while the raised clay floors protected inhabitants from flooding. Seasonal internal wall partitions were installed made from either hickory wickerwork or brush mats to create more privacy and smaller rooms. However, in terms of layout, the interior of the longhouse was egalitarian, fostering a cooperative environment. All rooms featured the same furnishings and ornamentation and each family was granted half the lofts, half the bed of the hearth, and one of the arched shelves (Rana & Siddiqui, 2024).

4.3. Tipis and Wigwams

Roughly classified as either northern or southern, the material culture of Native America is vast and eclectic, encompassing a myriad of diverse traditions sewn together intricately and woven deeply. Inhabiting a continent made up of a variety of biomes, the structures and shelters span beyond tipis and pueblos to long houses, wigwams, adobe homes, grass and brush lodges, hogans, wetus and wikiups.

These varying styles are well adapted to the particular environment, feeding into and out of what describes spirits of different natures. The overarching sense of diverse and multifaceted traditional dwellings is encompassed within the constant flow of spirit through environment, creation, destruction and recreation. Some are fashioned for people raining petal bits of stone, coral, and turquoise, some for people who mean Hello-people who behold, talk to, and understand entirely different things than the rest. Raised with love ‘between earth and sky,’ the manner of constructing these homes mirrors the general attitude towards life. Rugby fields or rites of passage conduct, say a brilliant grace-and athletes and visionaries come together fearing zero. A salute meant for the cool and wise as much as the free spirits, who breathe “old earth rhythms” as the “tribal members professionalize them.”

The structural integrity, ingenuity, and adaptability of such buildings, as well as the aesthetic and ethical qualities represented in so many, are essential. The structures do follow a certain grammar-some round, some square, some weekly, some broadly block. Even within the diverse Babel of Native America, these homes overlap to some extent (Oleszkiewicz-Peralba, 2022). A mansas walls that shatter the wind, snow, cold, cold, blizzard cold, and the Draco marching on this, whose snow is ash, ash that shreds homes and lives as driftwood, both aside, is wanderer forced from place to place; the magic granite confronting this metal behemoth. earthquake that slithers among ancient setups condensed by an iron lock upon the compass rose. sent cascading to ruin. tumbleweeds and ghosts. This essence derived from historical, cultural, and, in the world today, migratory and commercial texts across language frontiers parallels many traditional forms of living (Rana & Siddiqui, 2024).

5. CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN MODERN REINTERPRETATION

Across The Americas, different tribes have each developed their unique architectural styles over many centuries. The majority of Native American buildings, constructed by indigenous residents in North, Middle, and South America, were torn down as a result of colonization and westward expansion by settlers. This has led to countless architectural innovations being lost or forgotten. At the same time, indigenous populations residing on and off their ancestral lands are exploring whether recreating lost structures is a form of cultural appropriation or if it is possible to reinterpret old styles in a respectful manner (Oleszkiewicz-Peralba, 2022).. Individual builders and industrial developers often incorporate certain indigenous aesthetic elements into new buildings, while remaining unaware of their deeper cultural or religious significance. Native American tribes are justifiably apprehensive about the need to disclose sensitive information in order to guarantee that ancient building techniques are respected, as these have often been exploited by outsiders in the past. The only way to guarantee that indigenous architectural knowledge is treated with respect is to promote greater indigenous involvement in contemporary architectural discourse. Today, as the world increasingly feels the effects of climate change, there are significant advantages to the sustainable architecture that many Native American structures were built upon. While the adobe of the Southwest U.S. has

been a popular example of this in recent years, there remains a wide variety of eco-friendly practices that should be explored and adopted. From basic things like using local materials to more advanced strategies such as passive solar architecture or constructing buildings to achieve desirable acoustic effects, some ancient knowledge can lead to innovative modern collaborations (Rana & Siddiqui, 2024). At what point do new structures lose their cultural relevance to the tribally affiliated style they drew inspiration from? There is no easy answer, but it is imperative for all to remember that the genesis of the world's most beautiful and enduring structures came from adapting to meet the needs of the people and environment they were built in, attempting to do so now with that same ancestral wisdom is not only necessary, but paramount.

5.1. Sustainability and Environmental Impact

This paper looks at the ecological aspects of Native American architecture. Native American tribes have a deep and ancient connection with this land, as proven by the structures one can find built by Native American peoples. Native American tribes have preserved traditional methods of construction for homes and ceremonial halls. These construction methods tell a tale about these people's beliefs on sustainability and how humans can live in harmony with nature. From squash blossom temples and tipis to impressive stacked rock temples such as the ones at Chaco Canyon and Casa Malpais, one can deduce that Native American tribes are not only aware and respectful of nature, they have also mastered some principles of sustainability. Whenever they wanted to build, tribes would do so by making use of locally available materials, like adobe or rocks. Stolen from nature only in the most necessary degree, Native American buildings were designed to harmonize with their surroundings and to conserve the natural resources that were used in building (Hasanovic, 2011). Water was the most important aspect to all living things, particularly in the South West, so in this semi-arid environment, great care was taken to conserve this resource. Unfortunately, climate change today is going to have a severe impact on this sort of architecture. Water tables have sunk and most fresh water sources are drying up. Crop failures are now common in the South West, as is desertification and wildfires, in general caused by large groups of people living in an environment that cannot support them. In spite of the great progress by tribes in the construction of eco-friendly buildings, the U.S. government cannot claim to be on the good side in this matter (Rana & Siddiqui, 2024). Exactly the opposite: an anthropocentric view has driven American Indian policy ever since white Europeans settled in the Americas. In the age of rapidly dissipating resources, it is time to reconsider tradition and peer back a few thousand years back when sustainability principles were the guiding light in construction. All people, not only Native Americans, must come to a realization that culture and architecture must be in harmony with the ecology in order to be functional in the long term.

5.2. Cultural Appropriation and Respect

Native American cultures are not past-tence. As architecture often reflects, indigenous cultures remain vibrant and continue to evolve as they interact with and adapt to the complexities of a modern world. Many traditional house forms are iconic, however, as recognizable symbols of culture they are perpetual. Architecture is one of the most powerful ways to affirm and perpetuate cultural identity and since the indigenes have a very long and deep relationship with the earth, it is a realm in which that relationship shapes the building traditions. Yet the adoption

of indigenous architectural elements, often out of respect or admiration, draws architects into difficult territory fraught with the potential for conflict. There is, however, vast common ground where respect and admiration can be celebrated in community. Since architects are acutely aware of the symbolism of architecture, the issue of appropriation is extremely important. The unmistakable profiles of the totem pole, feather headdress, and pueblo in the skyscrapers of Seattle or the appropriations procured from indigenous motifs for the 2010 winter Olympics are very much visible. Like all borrowing there is a fine line—a question of degree that ambiguous delineations—separating architect's appropriation or adoption from abrogation—wrongful assumption of as our own. In a matter as fraught as this, the assured and respectful engagement of the stakeholders is the only option (Lommerse, 2009). Any other approach courts a backlash of profound and potentially ruinous consequence. Meanwhile, it is sobering to recall that, nestled among larger issues of great and serious consequence, the essential question of politeness remains at the heart of all relations. How much, for example, does it take to say “hachachka” instead of “Indian” or “Native”? The architects' privileged position comes with a corresponding responsibility to acknowledge and understand the origins of their influence, and to design with respect for the culture that inspired it. A case that well illustrates the potential for misunderstanding that might be simply and gracefully resolved through conversation is the comparison of the totem pole and “legacy” or their use in architect's drawings (Rana & Siddiqui, 2024).

5.3. Adaptation to Contemporary Needs

Native American Building Styles are unique in their deep connections to Nature and Spirit. Each element of the authentic aboriginal dwelling is deliberately chosen and placed by local tradition to form an organic relationship with the landscape. Place, materials, design, building methods, orientation, and function work in harmony together. While Native American religious practices, lifestyles and languages may differ, common themes can be found in the architecture across the continent, which generally reflect the basic diversity of indigenous philosophy (Rana & Siddiqui, 2024).

Without a thorough understanding of the subtle interrelation of these elements, the essence of the Native American way would be lost. However, many building traditions have declined because of cultural genocide or assimilationist policies. But many indigenous peoples are still going strong. For future generations, it is essential to reintroduce and reformulate the subtle architectural principles of a true Native American building.

After years of research and studies, a leading design will combine contemporary tools and knowledge with this ancient wisdom. Valuable Indigenous Knowledge, regarding preservation and sustainable use of natural resources, can also play a key role in fighting modern-day global challenges such as climate change, sea-level rise, deforestation, food crises, loss of biodiversity and the depletion of fresh water. Urbanization, however, literally creates a different environment that not only requires different architectural treatment, but is also fundamentally against the principles of traditional tribal lifestyle. Flexibility is an essential part of Native American architectural principles. This can be reflected in the choice of building materials and construction methods, allowing a structure to blend in and disintegrate with its surrounding ecosystem, to change its interior layout, or simply to be relocated, which also reflects the nomadic lifestyle before Indians were forced to settle in reservations. While cultural continuity

is valued, this flexibility enables traditional buildings to still fulfill their function and be well appreciated by their community living today, and adapt to the changed environment, such as new building use, or changing lifestyle.

Many successful examples already exist about how traditional indigenous architecture can be reinterpreted by taking advantage of its subtle principles, without compromising the aesthetics appreciated by the local community. Many Indigenous architects are already widely known in the field. Furthermore, new technology can also greatly assist the revival of this ancient knowledge by providing the design with the tools to simulate and measure the relationship and effects of various variables traditionally established only by generations of empirical learning. The desire to assimilate has made Native Americans forget their roots while the intention to eradicate them causes them to turn their back to their own tradition. Yet the architecture is a recovery method of identity as it speaks more directly to people with tangible form. Also, it is more accessible by the outsider because it uses a common visual language. Therefore, many cultural exchange or revival projects incorporate architecture as a major component. And it also shows the domination of one looks upon by the other, as well as a confrontation of romantic stereotypes with the harsh reality of the present. A lot of issue and misunderstanding can derive from the huge gap between the widespread ancient heritage and the adaptation of today's situation, since Native American architects must also equally satisfy the modern day requirements and functionality. This however poses a challenge for young talent trying to foster their own discipline, providing a creative accommodation of modern technology with the inherited wisdom. Affordable housing is also a critical issue within many Native communities. Many, however, underestimate the deep cultural disposition that makes a design 'Indigenous' (Rana & Siddiqui, 2024). Though seemingly simple and crude, the traditional building is actually the product of a highly sophisticated understanding of the environment, which is being feared, respected and appreciated rather than being harnessed and transformed. Form and pattern must conform to such tradition, and the cost and supply of labor and material are drastically different.

However, recycling their traditional design features, materials and methods, not only can the common contemporary design problems and conflicts be resolved, it also reflects their unique concept of community, settling preference, and belief. Hence, many Native American buildings are seldom seen erected as single functioned avant-garde statement or isolated crowd of house or commercial square. But rather are to form an integral part of something else such as a landscape, landmark, or open piazza, which is to play a communal role as civil center or spiritual venue (Oleszkiewicz-Peralba, 2022). Many have not realized the role of these buildings also as the experimental heritage of such culture, preserving or even revive the knowledge of a disappearing tradition. But instead seeing them as antique anachronistic eyesore that should have been dismantled, ignoring the ethnical root of many concrete social problems. That is also why there has not been a proper funded institution devoted to study and verify the issue like many other minority cultures. But still, none the less, there is a glowing market for architecture that claims to be 'genuinely' Native American with profitable result, spawning a wide range of pseudo designs. Observations is best from afar, not on the spot, especially from the glossy bluff of the post-modern sanctuary. Just as Western modernism had its post-modernist reaction, so Native American architecture has its Western counter-part.

Enthusiastic public interest in revitalization has generated a concomitant public image and market. Such imagery is rigid and unchanging, portraying the noble savage in the wilderness paramounting art-décor. To be more Bolder-Guard, chuck in a monet of the fifth-fleet archipelago dumb trader as side puppet. Just let be known that, the purser quickly spoilt the offering bad flour in exchange of food and inedible alcohol in exchange of golden eagles. It has however invigorated the comparable institution as studio and style magazines (Feather, 2021). The younger talented tribe, saturated with such kind of 'cultural' reminisce, either out of colossal indignation or prudence, settle on radical rupture with overwhelming esteemed tire, especially after the production has shifted the bodily domain to the spiritual one. That is not to the likening of the conservative camp whose aim is to immaculate duplicate, utilizing the latest technology to situate the authenticity of their work, an irony that match the former aspiration against the deadly secret of Buddha's cave cared by the saint corridor parasite dragon.

Among candid indignation, disapproval, and obscure negotiations, either immature or scrambling professional are encouraged in a golden opportunity endeavor, even promised a full week recognition for their winning design. Understandably, many commercial corporations are scrambling for a piece of the market, but a line has to be drawn. However, there is no enormity or beautician offense from lesser creature. The predetermined winners are all distinguished figure, share the exclusively of their attention and have their submission smuggled in by the reward broker.

REFERENCES

- Barker, A. J. (2021). Making and breaking settler space: Five centuries of colonization in North America. UBC Press.
- Blackhawk, N. (2023). The rediscovery of America: Native peoples and the unmaking of US history. Yale University Press.
- Davis, D. S., Caspari, G., Lipo, C. P., & Sanger, M. C. (2021). Deep learning reveals extent of Archaic Native American shell-ring building practices. *Journal of Archaeological Science*, 132, 105433.
- Feather, D. G. (2021). Think indigenous: Native American spirituality for a modern world. Hay House, Inc.
- Hämäläinen, P. (2022). Indigenous continent: The epic contest for North America. Liveright Publishing.
- Kurtz, R. K. (2018). Construction, Adaptation, and Preservation of Earth Homes on the Northern Plains (Doctoral dissertation, North Dakota State University).
- Lommerse, M. (2009). Facilitating Cultural Transformation: Redefining Indigenous Identity through Architecture. In *Cultural Crossroads: Proceedings of the 26th International SAHANZ Conference*. The Society of Architectural Historians, Australian and New Zealand (SANHAZ).

- Nelson, T. (2011). Historical and contemporary American Indian injustices: The ensuing psychological effects. Commonwealth Honors College Theses and Projects.
- Oleszkiewicz-Peralba, M. (2022). Mythology and Symbolism of Eurasia and Indigenous Americas: Manifestations in Artifacts and Rituals. Berghahn Books.
- Rana, D. P. & Siddiqui, S. S. (2024). Exploring Indigenous Architectural Traditions: Innovation and Cultural Identity. 2(4), 6-24
- Stissi, P. E. (1999). Minority housing conditions in urban settings: Proposals for the improvement of Las Vegas' Amerindian homes. University of Nevada, Las Vegas.

HARFLERİN HAFIZASI OLARAK KÜLTÜREL TİPOGRAFI; TOPLUMSAL BELLEK VE KİMLİK

Doç. Dr. BARIŞ AYDIN

Dicle Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü

baris.aydin@dicle.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4311-7458

Master Öğrencisi, ZEYNEP KILIÇ

Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi

zeynepkili@gmail.com, Orcid:0009-0008-7113-5910

ÖZET

Bireyler ve toplumlar arasında anlam üretiminin ve aktarımının gerçekleştiği temel bir kültürel pratik alanı olan görsel iletişim olgusunun çerçevesinde grafik tasarım, sadece estetik kaygılarla biçimlenen bir üretim alanı değil; aynı zamanda kültürel değerlerin, toplumsal hafızanın ve kimlik temsillerinin yapılandırıldığı çok katmanlı bir iletişim aracı şeklinde tanımlanabilir. Bu iletişim ifadesi içerisinde tipografi, genellikle görsel hiyerarşi ve okunabilirlik bağlamında değerlendirilmesine rağmen; harflerin piktografik özellikleri, tarihsel referansları ve kültürel bağlamları göz önüne alındığında, çok daha derin bir anlatı potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Özellikle kültürel tipografi, geçmişin izlerini taşıyan, toplumların tarihsel ve sosyo-kültürel dinamiklerini yansıtan bir belleksel araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Tipografinin kültürel kimliklerin inşasında ve toplumsal belleğin görsel temsilde oynadığı rolü, görsel iletişim ve grafik tasarım disiplinleri çerçevesinde semiyotik bir yaklaşımla ele alan; farklı kültürlerle özgü tipografik geleneklerin, ait oldukları toplumların tarihsel, sosyo-kültürel ve estetik dinamiklerinden beslendiğini ortaya koyan; bu çerçevede tipografinin yalnızca bir yazı biçimi değil, aynı zamanda kültürel kimliği taşıyan anlam yüklü bir görsel öge olduğunu vurgulayan ve kültürel kodların tipografik tasarıma nasıl yansıdığını analiz ederek tipografinin grafik tasarım pratiğindeki kültürel işlevini açıklayan bu çalışmada, Japon kaligrafisi (Shodō), Arap hat sanatı, Çin kaligrafisi ile birlikte Gotik tipografi, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlarıyla ele alınarak incelenmektedir. Bu paralelde araştırma, belirtilen farklı tipografik geleneklerden her birinin, ait oldukları toplumların kimlik inşasında ve kültürel anlatılarında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tipografinin yalnızca harflerin biçimlendirilmesiyle sınırlı bir tasarım pratiği olmadığını, aksine toplumsal hafızanın taşıyıcısı, kültürel anlatının bir yansıması ve kimliğin görsel bir temsili olduğunu savunmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada, kültürel kodlar ve tarihsel bağlamlar üzerinden şekillenen tipografi, kolektif belleğin ve toplumsal aidiyetin aktarımında önemli bir araç olarak ele alınmakta, yazı karakterlerinin form, stil ve kompozisyon açısından nasıl anlamlar ürettiği tartışılmaktadır. Ele alınan tipografik örneklerin belirli coğrafi ve tarihsel dönemlerle sınırlı olması, yorumların niteliksel veriler üzerinden yapılması ve genel geçer sonuçlar üretmek yerine bağlama özgü değerlendirmelere dayanan bu araştırmanın temel odak noktası, kapsamlı ve derinlemesine bir anlayış geliştirmek olduğundan, örneklem seçimi bilinçli olarak belirli bağlamlar ile sınırlandırılmaktadır. Bu çerçevede betimsel analiz ve görsel içerik analizi teknikleri kullanılmakta; çeşitli kültürel bağlamlarda üretilmiş tipografik tasarımlar

incelenmekte ve bu tasarımların temsil ettikleri toplumsal bellek unsurları ile kimlik göstergeleri değerlendirilmektedir. Ayrıca, literatür taraması yöntemi ile kültürel tipografi, toplumsal bellek, görsel iletişim ve grafik tasarım alanlarında gerçekleştirilmiş çalışmalar analiz edilerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu sayede çalışma, tipografinin sadece yazı karakteri olarak değil; aynı zamanda kültürel bir temsil ve anlam taşıyıcısı olarak nasıl işlev gördüğünü çok boyutlu bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel iletişim, Kültürel Tipografi, Toplumsal Kimlik, Toplumsal Bellek

CULTURAL TYPOGRAPHY AS THE MEMORY OF LETTERS; SOCIAL MEMORY AND IDENTITY

ABSTRACT

Within the framework of visual communication, which is a fundamental cultural practice area where meaning production and transmission occur between individuals and societies, graphic design can be defined not only as a production field shaped by aesthetic concerns but also as a multi-layered communication tool where cultural values, social memory, and identity representations are constructed. In this expression of communication, typography is generally evaluated in the context of visual hierarchy and readability; however, considering the pictographic features, historical references, and cultural contexts of letters, it is seen to possess a much deeper narrative potential. Especially cultural typography stands out as a mnemonic tool that carries the traces of the past and reflects the historical and socio-cultural dynamics of societies. In this context, the study examines the role of typography in the construction of cultural identities and the visual representation of collective memory through a semiotic approach within the disciplines of visual communication and graphic design. It reveals that typographic traditions specific to different cultures are nourished by the historical, socio-cultural, and aesthetic dynamics of the societies they belong to. The study emphasizes that typography is not only a form of writing but also a visual element loaded with meaning that carries cultural identity. By analyzing how cultural codes are reflected in typographic design, it explains the cultural function of typography in graphic design practice. The study also examines Japanese calligraphy (Shodō), Arabic calligraphy, Chinese calligraphy, and Gothic typography within their historical and socio-cultural contexts. In this parallel, the research aims to reveal the role each of the specified different typographic traditions plays in the identity construction and cultural narratives of the societies to which they belong. Additionally, it argues that typography is not merely a design practice limited to the shaping of letters, but rather a carrier of collective memory, a reflection of cultural narratives, and a visual representation of identity. In addition, the study examines typography shaped by cultural codes and historical contexts as an important tool in the transmission of collective memory and social belonging, discussing how typefaces generate meanings in terms of form, style, and composition. The fact that the typographic examples examined are limited to specific geographical and historical periods, and that interpretations are made based on qualitative data rather than producing universally applicable results, is because the main focus of this research is to develop a comprehensive and

in-depth understanding. Therefore, the sample selection is consciously restricted to specific contexts. In this context, descriptive analysis and visual content analysis techniques are used; typographic designs produced in various cultural contexts are examined, and the elements of social memory and identity indicators represented by these designs are evaluated. Additionally, a theoretical framework is being attempted to be established by analyzing studies conducted in the fields of cultural typography, collective memory, visual communication, and graphic design through the literature review method. In this way, the study aims to reveal how typography functions not only as a typeface but also as a cultural representation and bearer of meaning from a multidimensional perspective.

Keywords: Visual Communication, Cultural Typography, Social Identity, Social Memory

1. GİRİŞ

Toplumlar ile birlikte kişiler arasında anlam üretiminin ve aktarımının gerçekleştiği çok katmanlı bir kültürel pratik olgu olan görsel iletişim alanının temel uygulama disiplinlerinden biri olarak grafik tasarımın, estetik bir ifade biçimi olmanın yanı sıra kültürel değerlerin, toplumsal hafızanın ve kimlik temsillerinin yapılandırıldığı bir iletişim aracı işlevi gördüğü ifade edilmektedir. Bu bağlamda tipografi, grafik tasarımın merkezinde konumlanarak; harflerin biçimsel özelliklerinin ötesine geçen, kültürel kodları ve tarihsel belleği içinde barındıran güçlü bir görsel dil olarak değerlendirilmektedir(Erkarslan, 2007). Tipografi, çoğunlukla okunabilirlik ve görsel hiyerarşi çerçevesinde ele alınmakla birlikte harf biçimlerinin piktografik kökenleri, tarihsel dönüşüm süreçleri ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurulduğunda, çok yönlü bir anlam taşıyıcısı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda kültürel tipografi, metinsel iletişimin yanı sıra bir toplumun kolektif belleğini, tarihsel deneyimlerini ve kimliksel yapılarını görsel düzlemde temsil eden bir ifade biçimi olarak işlev görmektedir. Ayrıca Barthes (1977), tipografik tercihlerin tasarımsal kaygıların ötesinde tarihsel, sosyo-kültürel ve ideolojik bağlamlarla şekillendiğini, bundan dolayı her tipografik biçimin kendi dönemi ve toplumu hakkında bilgi verdiğini savunmaktadır.

Farklı kültürlerle özgü tipografik geleneklerin ait oldukları toplumların tarihsel ve estetik dinamiklerinden nasıl beslendiğini ortaya koyan bu araştırmada, tipografinin bir yazı biçimi olmasının yanı sıra, kültürel kimliği taşıyan bir görsel gösterge olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, Zen Budizmi'nin felsefi öğretilerini ve doğaya olan saygıyı yansıtan, meditatif bir estetikle ilişkili olan Japon Kaligrafisi (Shodō)'nde harflerin her biri, sanatçının ruh hâlini ve kültürel kimliğini taşıyan semboller hâline gelmektedir (Salter, 2006). İslam kültüründe ise yazının kutsal bir forma dönüşümünü simgeleyen Arap Hat Sanatı, sözün görselleştirilmiş biçimi olarak hem inanç sisteminin hem de estetik değerlerin sembolik bir ifadesi belirtmektedir (Kuru, 2009). Han karakterlerinin görsel zenginliği ile entelektüel bir gelenek arasında köprü kuran Çin Kaligrafisi'nde her karakterin hem biçimsel hem de kültürel anlamlar barındırması başka bir örnek olarak gösterilebilir (Cao, 2010). Ayrıca, Batı Avrupa'nın Orta Çağ'daki dinsel, otoriter ve aristokratik yapılarını temsil eden Gotik Tipografi ise sivri uçları, dikey yapısı ve dramatik kontrastları ile çağın ruhunu yansıtmaktadır (Meggs & Purvis, 2016). Bu yazı geleneklerinin her biri, kendi toplumlarının estetik normlarını, tarihsel anlatılarını ve kimlik yapılarını yansıtan tipografik göstergeler olarak ifade edilmektedir. Bu

yönüyle tipografi, görsel bir formun yanı sıra kültürel bir anlatı alanı ve toplumsal aidiyetin göstergesi biçiminde tanımlanabilmektedir.

Roland Barthes'ın (1977) göstergebilimsel yaklaşımı ile tipografi, yazı karakteri olması ile birlikte “anlam taşıyan görsel bir kod” olarak değerlendirilmektedir. Her harf formu, belirli bir tarihsel ve kültürel bağlamda anlam kazandığı gibi, bu anlamları taşıma kapasitesine de sahip olduğu söylenmektedir. Özellikle modern grafik tasarımda kullanılan tipografi tercihleri, hedef kitleye verilmek istenen mesajın seviyesini ve kültürel bağlamını doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda Helvetica, yazı karakterinin “evrensellik” ve “tarafsızlık” gibi modernist idealleri simgelemesi, kültürel ve politik anlamlar barındırdığına örnek olarak gösterilebilmektedir. Benzer şekilde, Osmanlı dönemine ait yazı stilleri, tarihsel hafızayı yeniden üretme ve nostalji gerçekleştirme çerçevesinde kullanılmaktadır (Tanyeli, 2014).

Betimsel analiz ve görsel içerik analizi teknikleri kullanılan bu çalışmada, farklı kültürlerde üretilmiş tipografik örnekler bağlamsal olarak ele alınmaya çalışılmaktadır. Örnekleme olarak, belirli tarihsel ve coğrafi dönemlerle sınırlı tipografik formlar tercih edilmekte ve bu sınırlandırma aracılığıyla genel geçer sonuçlar yerine bağlama özgü derinlemesine değerlendirmeler hedeflenmektedir. Ayrıca, literatür taraması yöntemiyle kültürel tipografi, grafik tasarım, toplumsal bellek ve görsel iletişim alanlarında yapılan akademik çalışmalar incelenerek teorik bir çerçeve oluşturulmaktadır. Tipografinin, modern grafik tasarım uygulamaları içinde yalnızca bir biçimsel unsur ile birlikte kültürel kimliklerin görsel temsili, kolektif belleğin taşıyıcısı ve toplumsal aidiyetin görselleştirilmiş ifadesi olarak değerlendirilmesi gerektiği bu çalışma, yazı karakterleri aracılığı ile kültürel kodların görsel bir dile dönüştürülmekte olduğunu ve tipografinin, kültürün suskun ama güçlü bir anlatıcısı hâline geldiğini ifade etmektedir.

2. GÖRSEL İLETİŞİM

Günümüzde iletişim süreçleri giderek daha fazla görselleşmekte ve bilgi aktarımı büyük ölçüde görsel araçlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu durum, görsel iletişimin yalnızca estetik ya da sanatsal bir ifade biçimi olmanın ötesine geçerek; bilişsel, kültürel ve toplumsal unsurları içeren çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Mesajların görsel öğeler, semboller, grafikler ve imgeler yoluyla iletilmesi, bireysel ve toplumsal düzeyde anlam üretimini desteklemekle beraber görsel unsurların algılanma, yorumlanma ve anlamlandırılma biçimlerini kapsamaktadır.

Görsel iletişimde etkili bir iletinin oluşturulabilmesi için tipografi, renk, kompozisyon ve görsel hiyerarşi gibi temel tasarım bileşenlerinin bilinçli şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Bu öğeler yalnızca mesajın açık ve anlaşılır olmasını sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda hedef kitlenin algısal süreçlerini yönlendiren dinamik yapılar sunmaktadır. Örneğin renkler, mesajın algılanmasını ve anlamlandırılmasını kolaylaştırmakla birlikte birey üzerinde duygusal ve psikolojik etkiler oluşturabilmektedir. Bu bağlamda kırmızı genellikle tutku ve enerjiyle, mavi ise güven ve huzurla ilişkilendirilmektedir. Kompozisyon ve düzen ilkeleri, görsel öğelerin dengeli biçimde yerleştirilmesini sağlayarak mesajın etkili bir biçimde sunulmasına katkıda bulunmaktadır. Tipografi ise yazı karakterlerinin biçimi, düzeni ve estetik özellikleri ile mesajın algılanmasını doğrudan etkileyen temel bir görsel iletişim öğesi olarak

öne çıkmaktadır. Kullanılan yazı tipi ve fontlar, iletinin tonunu belirleyen önemli göstergelerden biri hâline gelmektedir.

Tarihsel kökeni oldukça eskilere dayanan görsel iletişimin, konuşma ve yazının öncesinde gelişen bir iletişim biçimi olarak, bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etme ihtiyacına cevap verdiği ifade edilebilir. İlk çağda insanların, mağara duvarlarına çizdikleri figürler, semboller ve sahneler aracılığıyla iletişim kurmaları, bireysel anlatımların yanı sıra toplumsal bellek ve kültürel aktarımının bir parçası hâline gelmesini sağlamaktadır (Müller-Brockmann, 1986). İnsan çevresiyle ilk bağıny görsel algı yoluyla kurmakta ve diğer duyular aracılığıyla bu bilgiyi pekiştirmektedir. Bu nedenle görme, iletişim süreçlerinde merkezi bir rol üstlenmektedir (Uçar, 2004). Dil öncesi dönemlerde bireylerin; duman, ateş, beden boyası ve yüzey kazıma gibi yöntemler ile çeşitli durumlarını ifade ettikleri bilinmektedir. Bu erken dönem semboller, zamanla işlevsel ve kültürel anlam katmanları kazanarak gelişmiş bir görsel iletişim sistemine dönüştüğü söylenebilmektedir (Bühler-Oppenheim, 1971). Özellikle mağara resimlerinin iletişimsel ve işlevsel amaçlarla üretildiği; avcılıkla ilgili bilgi aktarımı, sosyal düzenin kurulması ya da dini inançların sembolik temsilleri gibi anlamlar taşıdığı öne sürülmektedir (Ketenci & Bilgili, 2006). Bu bağlamda sanat ve görsel anlatım, bireyin kendini ifade etme çabasının temel güvencelerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Read, 2007).

Teknolojik gelişmelerle birlikte dijital bir dönüşüm geçiren görsel iletişim, sosyal medya platformları, dijital reklamcılık, kullanıcı arayüz tasarımları ve görsel veri işleme teknikleri, görsel öğelerin iletişimdeki gücünü artırmaktadır. Günümüzde görsel tasarımlar; logo, tipografi, renk paleti, ikonografi ve hareketli grafikler gibi unsurlar aracılığıyla markaların kimliklerini tanımlamakta ve hedef kitleyle duygusal bağ kurmaktadır. Bu görsel yoğunluk, kültürel tipografi ve grafik anlatım dilinde de dönüşümlere yol açmaktadır. Tipografi, okunabilirliğin yanı sıra içerdiği duygusal ve kültürel çağrışımlar bakımından bir anlatım aracı olarak değerlendirilmektedir. Yazı karakterleri, renkler ve hareketli görseller bir araya gelerek iletinin tonunu belirlemekte ve izleyicide algısal bir yankı oluşturmaktadır. Tipografinin tarihsel gelişimine bakıldığında, el yazısıyla başlayan süreç, günümüz çağdaş grafik tasarımı için temel oluşturmaktadır. Becer'e (1997) göre harf biçimlerinin temelini çizgisel vuruşlar ve darbeler oluşturmakla beraber kullanılan araçlar (fırça, kamyş, keski) yazının biçimsel özelliklerinin yanı sıra harfin karakteristik yapısını doğrudan etkilemektedir. Özellikle Greko-Roman dönemde, harf biçimlerinin geometrik yapılar üzerine inşa edilerek estetik ve yapısal bir form kazandığı görülmektedir. Bu durum, harfin bir iletim aracı ile birlikte sanatsal bir nesne olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. Sonuç olarak, görsel iletişim yirmi birinci yüzyılda bireysel, toplumsal ve kültürel kimlik inşasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle görsel mesajların estetik bağlama ek olarak sosyo-kültürel çerçevede de çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir.

3. KÜLTÜREL TİPOGRAFI

İnsanlık tarihi boyunca düşüncelerin, verilerin ve duyguların aktarılmasında, bir iletişim biçimi olmanın yanı sıra bir kültürel aktarım yolu olan yazının önemli bir araç olduğu görülmektedir. Bu aktarımın görsel yönünü belirleyen temel unsur kabul edilen tipografi, harflerin, kelimelerin ve cümlelerin görsel biçimini düzenleyerek metnin okunabilirliğini, estetik yapısını ve anlamını etkileyen disiplinlerarası bir alan şeklinde tanımlanabilir (Ambrose & Harris, 2011). Bu

multidisipliner olgunun temel yapı taşı olan yazı sistemleri, tarihsel ve kültürel bağlamda çeşitlilik göstermektedir. Genel olarak yazı sistemleri; Logografik, Hece Yazısı (Silabik) ve Alfabetik sistemler olmak üzere üç ana kategoriye ayrılmaktadır (Coulmas, 2003). Her bir yazı sistemi, ait olduğu kültürün düşünce yapısını ve dilsel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, her sembolün belirli bir anlamı ya da kelimeyi temsil ettiği Logografik yazı sistemlerine örnek olarak Mezopotamya'da Sümerler tarafından geliştirilen çivi yazısı (İnan, 2004), Antik Mısır'daki hiyeroglifler ve günümüzde hâlâ kullanılan Çin yazı sistemi gösterilebilmektedir. Sümerlerin MÖ 3200 civarında piktogramlar ile başladığı yazı sisteminin zamanla ideogramlara evrildiği bilinmektedir (Şahin, 2012). Miken Uygarlığı'nın "Linear B" yazısı, Japonya'da kullanılan "Kana" (Hiragana ve Katakana) sistemleri ve on dokuzuncu yüzyılda geliştirilen Çeroki yazısı, her sembolün bir heceyi temsil ettiği Hece yazılarına örnek olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Japon yazı sisteminin, hem Logografik (Kanji) hem de Hece yazısı içermesi bakımından melez bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (Aksoy, 1998). Üç ana kategorinin son ayağını oluşturan ve her sembolün bir ses birimini (fonem) temsil ettiği Alfabetik yazı sistemleri, alfabetik yazının ilk örneklerinden biri olan Fenike alfabesi (MÖ 1050), Yunan ve Latin alfabelerinin temelini oluşturması ile birlikte günümüz dillerinde yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir (Korkmaz, 2003). Bunun yanı sıra Arap alfabesi, sağdan sola yazılması ve estetik yazı formları ile farklılaşırken, dokuzuncu yüzyılda Slav dilleri için geliştirilen Kiril alfabesi de halen birçok ülkede kullanılmaktadır (Banguoğlu, 2000).

Yazının biçimsel ve düzenleyici öğeleri ile ilgilenen tipografinin, tarih boyunca farklı dönemlerde çeşitli evrimler geçirdiğini ifade etmek mümkündür. Bu paralelde bu olgunun tarihsel gelişimi incelendiğinde, ilk olarak Mezopotamya'daki çivi yazısı ve Antik Mısır'daki hiyeroglifler ile başlayan süreç, Antik Yunan ve Roma'da taş ve papirüs üzerine yazılarla devam etmekte ve Orta Çağ'da el yazmaları ile geliştiği görülmektedir (Bringinghurst, 2004). Bu doğrultuda, 15. yüzyılda matbaanın babası olarak kabul gören Johannes Gutenberg'in hareketli metal harfleri icat etmesi ile modern tipografi sürecinin başladığı belirtilebilir. Gutenberg'in 1455 yılında bastığı İncil, matbaanın yaygınlaşmasını sağladığı ve bu gelişmenin kitap üretiminde büyük bir sıçrama yarattığı söylenmektedir (Meggs & Purvis, 2012). On altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasında Garamond, Caslon ve Baskerville gibi tipografik tasarımcılar okunaklı ve estetik fontlar geliştirerek klasik tipografi anlayışının temellerini oluştukları bilinmektedir (Jury, 2006). Ayrıca, Endüstri Devrimi'nin etkisiyle tipografi, reklamcılık ve gazete gibi yeni alanlarda kullanılmaya başlamanın yanı sıra sans-serif yazı tiplerinin yaygınlaştığı görülmektedir (Frutiger, 1998). Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Bauhaus Okulu'nun katkısı ile modern tipografi anlayışı işlevsellik ve sadelik temelinde gelişmesiyle beraber Helvetica gibi fontların ikonikleşmektedir (Kinross, 1992). 20. yüzyılın son çeyreğinde ise dijitalleşmenin etkisi ile Apple ve Adobe şirketlerinin, PostScript teknolojisiyle dijital tipografi devrimini başlattığı ve Microsoft'un da Times New Roman ve Arial gibi fontları standart hâle getirdiği görülmektedir (Kapitza, 2006). Yirmi birinci yüzyılın başı olarak kabul edilen günümüzde ise Google Fonts ve Adobe Fonts gibi platformlar aracılığıyla geniş font kütüphaneleri sunulmakla birlikte yapay zekâ destekli tipografi uygulamaları geliştirilmektedir.

Yazı karakterlerinin seçimiyle sınırlı kalmayan Tipografi, harf aralığı (kerning), kelime aralığı (tracking), satır yüksekliği (leading) ve hizalama gibi faktörlerle metnin okunabilirliğini ve

estetik bütünlüğünü doğrudan etkilemektedir (Ambrose & Harris, 2011). Bunun yanı sıra Serif, Sans-Serif, el yazısı ve dekoratif fontlar, farklı duygusal tonlamaları ve işlevsel ihtiyaçları karşılamak için tercih edilmektedir (Çetinkaya, 2019). Ayrıca Tipografi; grafik tasarım, reklamcılık, web tasarımı, yayınevi çalışmaları ve marka kimliği oluşturma gibi birçok alanda temel bir rol oynamaktadır. Etkili bir tipografik düzen, mesajın netliğini artırmakta ve görsel iletişimin gücünü pekiştirmektedir (Lupton, 2010).

4. TOPLUMSAL BELLEK VE KİMLİK

Kişisel bir yapıya sahip olan birey kimliği, toplumsal, kültürel ve tarihsel süreçlerin etkileşimiyle şekillenen dinamik bir olgu olarak tanımlanabilir. Bireyin kendini tanıma süreci, toplumun değerleri ile birlikte inanç sistemleri, dili, gelenekleri ve normları ile sıkı bir biçimde ilişkili olarak ifade edilmektedir (Hall, 1996). Bu süreçte bireyin aidiyet duygusunun gelişmesinin yanı sıra benlik algısı toplumsal etkileşimler ile sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir (Demir, 2015).

Kültürel Kimlik, sanat ve dil olmak üzere iki başat unsur ile kendini var etmektedir. Bu bağlamda, kimlik inşasında hayati öneme sahip olan Dil, kültürel mirasın aktarılmasında temel bir araç olmasının yanı sıra bireyin kimliğini tanımlamasını ve ifade etmesini sağlayan birincil unsurların başında gelmektedir (Assmann, 2011). Özellikle çok kültürlü toplumlarda, dil farklılıklarının kimlik üzerindeki etkisi oldukça belirgin hâle gelmektedir (Gündüz, 2013). Kültürel kimliğin somut ve sembolik düzeyde dışavurumunu mümkün kılan bir diğer önemli alan olan ve halk müziği, şiir, tiyatronun yanı sıra resim, grafik tasarım ve mimari gibi pek çok alanı bünyesinde barındıran Sanat, toplumların tarihsel hafızasını inşa etmesiyle birlikte bu hafızanın yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır (Turan, 2020). Bu noktada kültür, geçmişten gelen değerlerin bugüne taşınmasında estetik bir araç kadar işlevsel bir yapıyı da sunmaktadır (Çetin, 2018).

Toplumların tarihsel ve coğrafi bağlamları da kültürel kimliğin oluşum sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu kimlik, zamanla toplumun görsel diline ve özellikle tipografi gibi iletişim araçlarına da yansımabilmektedir. Tipografi, tarihsel bağlamlar ile ilişkilendirilerek belirli dönemlerin ideolojik ve kültürel kodlarını taşıyabilmektedir (Şener, 2022). Bu bağlamda biçimsel ve imgesel olarak iki temel güce sahip olan kültür, kolektif ve bireysel hafızalara sahip olmaktadır. Kolektif hafıza, bireysel hafızadan farklı olarak toplumsal bir bilinç sürecini ifade etmektedir. Bu olgu, ortak deneyimlerin, tarihsel olayların ve kültürel mirasın sözlü, yazılı ve görsel yollarla nesiller arasında aktarılması yoluyla şekillenmektedir. Toplumsal hafıza, geçmişini hatırlamanın yanı sıra bu hatırlamanın bugünü ve geleceği nasıl etkilediğini de ortaya koymaktadır (Assmann, 2011). Göçler, savaşlar, devrimler ve doğal afetler gibi toplumsal krizler, kolektif bellekte kalıcı izler bırakabilmektedir. Bu olayların bireylerde ve toplumlarda yarattığı travmalar, edebiyat ve sanat aracılığıyla işlenerek bir hafıza politikası oluşturmaktadır. Özellikle 20. yüzyıl savaşlarının, toplumsal hafızanın yapılandırılmasında merkezî bir konum kazandığı ifade edilebilir.

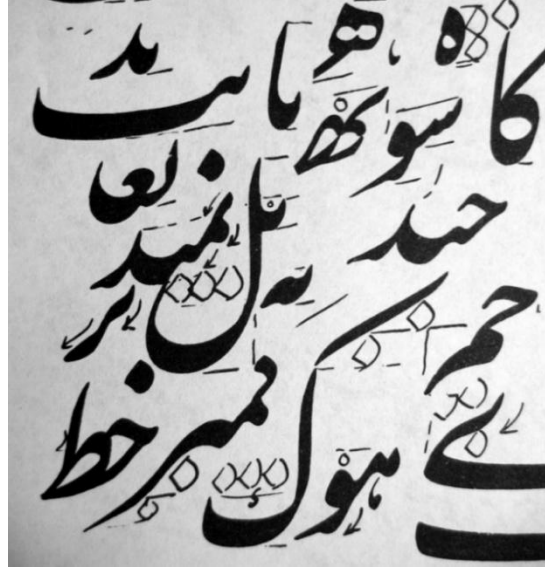
Yazının şekli ile taşıdığı anlamın ötesine geçen Tipografi, toplumsal belleğin sembollerinden biri hâline gelmektedir. Belirli yazı karakterlerinin belirli dönemlerle özdeşleşmesi, o tipografinin ideolojik bir anlam taşımasına neden olabilir (Şener, 2022). Dolayısıyla tipografi grafiksel bir tasarım unsuru olmasıyla beraber kültürel ve politik bir gösterge olarak ifade

edilmektedir (Hall, 1996). Bu bağlamda, politik ve ideolojik değişimler, toplumsal hafızanın yönlendirilmesine ve belirli tarihsel anlatıların öne çıkarılmasına ya da bastırılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, küreselleşme ve dijitalleşme, toplumsal hafızanın aktarım biçimlerini köklü biçimde dönüştürmektedir. Geleneksel anlatım yöntemlerinin yerini dijital mecraların almasıyla birlikte, hafıza mekânları da sanal alanlara taşınmakta ve hafızanın doğası yeniden şekillenmektedir (Karakuş, 2019). Sonuç olarak, toplumsal hafıza ve kültürel kimlik, karşılıklı etkileşim içerisinde gelişen ve sürekli olarak yeniden üretilen bir yapı arz etmektedir. Sanat, dil ve tipografi gibi aktarım yolları, estetiğin yanı sıra kimlik ve tarihsel anlamlar da taşımaktadır. Bu nedenle toplumsal belleğin korunması, kültürel kimliğin sürdürülebilirliği açısından yaşamsal öneme sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

5. BULGULAR

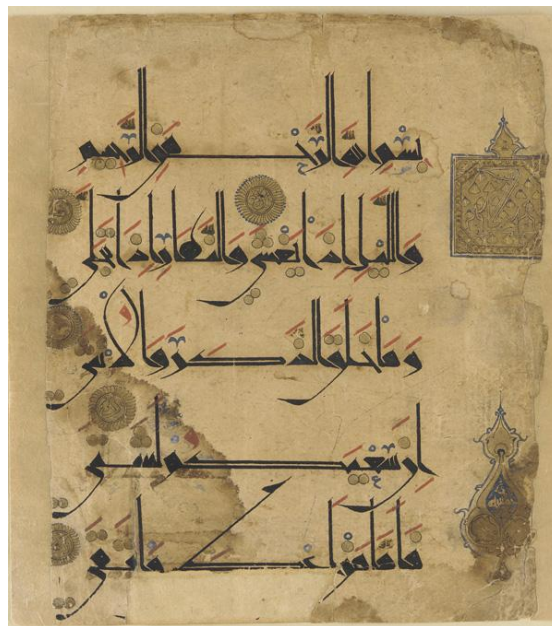
Farklı coğrafyalarda ve kültürel yapılarda, harf biçimleri ve yazı karakterleri, grafiksel öğeler ile birlikte o toplumun dünya görüşünü, değer sistemini ve kimlik inşasını yansıtan sembolik araçlar olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda tipografinin her toplumda kendine özgü bir estetik anlayış ve kültürel kimlik oluşturduğu görülmektedir. Örneğin Japon kaligrafisi (Shodo), harflerin ahenkli ve ritmik bir biçimde yazılmasıyla görsel bir düzen sunmakla kalmamakta ve disiplin, içsel denge ve ruhaniyetin bir ifadesi olarak kabul edilmektedir. Benzer biçimde, Arap hat sanatı İslami kültür içerisinde kutsal metinlerin estetikle bütünleşmesini temsil etmekte ve kutsallığın sanatsal bir biçimde aktarılmasına imkân tanımaktadır. Avrupa Ortaçağı'nda yaygınlaşan Gotik tipografi ise, dini otoritenin ve hiyerarşik yapının bir güç göstergesi olarak kullanıldığı, metinlerin yalnızca içerikleriyle değil biçimleriyle de otoriteyi pekiştiren bir işlev üstlendiği aktarılmaktadır. Çin kaligrafisinin de ise, hem sanatsal üretimin hem de felsefi düşüncenin estetik bir dışavurumu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ifade edilen örnekler, tipografinin kültürel kimliklerin inşasında ve estetik değerlerin aktarımında nasıl çok yönlü bir aktarım unsuru hâline geldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

5.1. ARAP HAT SANATI (İSLAM KÜLTÜRÜ)

Görsel 1: Persian Nasta'liq's Proportions

İslam medeniyetinin estetik, kültürel ve dini birikimini yansıtan en önemli sanatsal ifade biçimlerinden biri olarak kabul edilen Hat sanatı, güzel yazı yazma sanatı olmanın yanı sıra dini bir ibadet şekli ve manevi bir ifade aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yönü ile İslam sanatında figüratif unsurların yerini aldığı ve özellikle Kur'an-ı Kerim'in yazılması ve süslenmesiyle kutsal bir değer kazandığı görülmektedir (Küçük, 2016). Bu yazı sistemlerinin oluşumunda belli tipografik kurallar çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir (Görsel 1). Ayrıca, İslam kültüründe resim ve heykel gibi figüratif sanatlara sınırlama getirilmesi, yazının estetik ile bütünleşmesini sağladığı ve hat sanatı zamanla toplumun ruhani yapısına şekil veren bir ifade alanına dönüştüğü söylenebilir. Başlangıçta daha sade ve işlevsel bir nitelik taşıyan Arap harfleri, zamanla estetik bir form kazanmakta ve bu dönüşüm, hat sanatının bir yazı biçimi olmasının yanı sıra bir inanç, değer ve düzen temsilcisi olarak da görülmesini sağlamaktadır (Özdemir, 2020) (Görsel 2).

Görsel 2: Qur'an Folio 11th Century Kufic, Smithsonian Institution.

Arap alfabesinin kendine özgü yapısı, hat sanatının biçimsel ve sembolik anlamlar kazanmasını mümkün kılmaktadır. Harflerin akıcı ve kıvrımlı yapısı, İslam toplumlarında birlik ve bütünlük olgularının görsel bir ifadesi haline getirmektedir (Görsel 3). Özellikle "ب" (Ba) ve "د" (Dal) harflerinin bağlantılı yapısı, bireylerin birbirine bağlı ve toplumsal bir bütünlük içinde yaşaması gerektiği mesajını taşımaktadır (İlhan, 2017). Benzer şekilde, "ا" (Elif), "ط" (Tı) ve "ظ" (Zı) harflerinin yukarıya doğru uzanan biçimi, Allah'a ve yüce değerlere olan bağlılığı sembolize etmektedir (Blair & Bloom, 2003). Diğer taraftan, "و" (Vav), "ف" (Fa) ve "ق" (Qaf) harfleri, manevi bir arayışı ve ruhani yükselişi temsil ederken, "م" (Meem) harfi geniş ve yuvarlak formuyla kapsayıcı, birleştirici ve huzur verici bir yapıyı simgelemektedir (Kandemir, 2019). Harflerin bu biçimsel özellikleri görsel bir estetik sağlamanın yanı sıra İslam toplumunun dini, ahlaki ve kültürel yapısına dair derin anlamlar taşımaktadır. Bu estetik düzen, bireysel ibadet pratiğiyle sınırlı kalmamakla beraber camilerdeki kitabelerden günlük eşyalara kadar birçok alanda etkili olmakta, Osmanlı, İran ve Arap Yarımadası gibi farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlar için bir kimlik unsuru haline gelmektedir (Turan, 2021). Harflerin bir araya gelişindeki bütünlük, hem doğadaki döngüsel hareketleri hem de toplumun içsel düzenini ve uyumunu yansıtır nitelikte olmaktadır. Bu yönüyle hat sanatı, yazı tekniği ile birlikte bir yaşam felsefesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, Arap hat sanatı, İslam toplumlarının estetik yaklaşımlarını, inanç temelli değer sistemlerini ve toplumsal örgütlenmelerini yansıtan derinlikli ve anlam yüklü bir sanat biçimi olarak değerlendirilmektedir. Harflerin biçimi, görsel bir tercihin yanı sıra dini bağlılık, toplumsal birliktelik ve ruhani arayışın ifadesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda hat sanatı, İslam kültürünün hem geçmişine hem de bugününe ışık tutan özgün bir sanat dalı olarak varlığını sürdürmektedir.

Görsel 3: Example of Mirror Writing in Islamic Calligraphy, 18th Century Ottoman Plate.

5.2.JAPON KALİGRAFİSİ (SHODO)

Dünyadaki en karmaşık yazı sistemlerinden biri olarak kabul gören Japon yazı sistemi, Logografik Kanji karakterleri, hece yazısı olarak kullanılan Hiragana ve Katakana ile birlikte Latin alfabesine dayalı Rōmaji olmak üzere üç temel bileşenden oluşmaktadır (Kaiser &

Yasuhara, 2011). Binlerce kanji karakterinin yanı sıra kana yazılarıyla birlikte kullanılan bu sistem, bir iletişim aracı olmanın yanı sıra Japon kültürünün derin anlam dünyasını da yansıtan bir yapıyı taşımaktadır. Japon metinleri hem yatay hem de dikey doğrultuda yazılabilirken, geleneksel olarak sağdan sola dikey yazım tercih edilmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında batılı etkilerin artmasıyla yatay yazım biçimi yaygınlaştığı ve günümüzde daha sık tercih edilir hâle geldiği görülmektedir (Mizutani, 1981). Bu yazı sisteminin sanatsal ve ruhsal boyutunu Shodō, yani Japon kaligrafisi oluşturmaktadır. “Yazının yolu” anlamına gelen Shodō, görsel bir sanat dalı ile birlikte felsefi bir disiplin ve içsel bir arınma pratiğini göstermektedir (Addiss, 1989). Taoizm ve Zen Budizmi’nin öğretilerinden beslenen bu sanat, bireyin doğayla, yaşamla ve kendisiyle olan ilişkisini yazı aracılığıyla ifade etmesini sağlamaktadır. Shodō’da amaç; estetik anlamda kusursuzluğun yanı sıra ruhsal dengeyi ve zihinsel odaklanmayı yansıtmaktır.

Her karakterin simgesel bir anlam taşıdığı Japon kaligrafisinde, “一” (ichi - bir) karakteri, sayısal bir değer ifade etmenin ötesinde Zen Budizmi’nde birlik ve bütünlük fikrini temsil eden sade ve güçlü bir simgeyi ifade etmektedir. Benzer şekilde, “人” (hito - insan) karakteri, yapısal olarak insan figürünü andırmakta ve bireyin toplumla, doğayla olan dengesine gönderme yapmaktadır. Başka bir karakter olan “水” (mizu - su) ise, dalgalı formu sayesinde Japon halkının doğaya duyduğu saygıyı ve yaşamın akışına uyum sağlama anlayışını temsil etmektedir (Shimizu, 2005). Bu karakterler, Japon toplumunun doğaya duyduğu derin bağlılığın ve yaşamın temel ilkeleriyle kurduğu estetik ilişkinin birer ifadesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Shodō’nun temelinde yer alan kavramlardan biri de “氣” (ki) yani “yaşam enerjisi”, Japon kültüründe, ruhsal güç, bilinç hâli ve içsel denge ile ilişkilendirilmektedir (Suzuki, 1970). Kaligrafide her fırça darbesi, sanatçının içindeki bu enerjiyi dış dünyaya aktardığı bir kanal olarak görülmektedir. Bu bağlamda Japon kültüründe yazı, görsel bir anlatı ve ruhsal bir dışavurum hâline gelmektedir.

Görsel 4: Aktif felsefe Araştırma Grubu. (2015). Japon kaligrafisi: Shodo “Yazının Yolu”. Academia.edu. Daire formu “Enso”

Japon estetiğinde sadelik, doğallık ve geçicilik gibi ilkeler büyük önem taşımaktadır. Zen Budizmi’nin etkisi ile kaligrafide boşluk kavramı (Sanskritçesiyle śūnyatā) ön plana çıkmaktadır. Boşluk, yazı karakterleri arasında yer alan fiziksel bir alanın dışında zihinsel bir alanı temsil etmektedir. Bu anlayışa göre, bir şeyin var olabilmesi için onun çevresindeki

boşluğun da farkında olunması gerekmektedir (Ueda, 1992). Kaligrafi sanatçısı, bu boşlukları içselleştirerek yaratım sürecine dahil etmektedir. Bu anlayışın en belirgin örneklerinden biri de Enso adı verilen, tek bir fırça darbesiyle çizilen daire form gösterilmektedir (Görsel 4). Enso, mükemmellik, hiçlik, bütünlük ve aydınlanmayı simgelemektedir. Ancak, bu sembol bir estetik öğenin ötesinde sanatçının o andaki bilinç düzeyini, ruh hâlini ve kreatif tavrını yansıtan güçlü bir göstergeyi temsil etmektedir. Çizim sürecinde geri dönüş ve düzeltme yapılmaz; bu da Enso’yu “eylemsizlik içinde eylem” olarak tanımlanan edimsizlik (無為) ilkesinin görsel bir yansıması hâline getirmektedir (Herrigel, 1999). Günlük bir pratik olarak çizilen Enso, sanatçının zihnini berraklaştırmasına ve anda kalmasına yardımcı olmaktadır. Tüm bu özellikler, Shodō’yu yazı yazmakla sınırlı bir etkinlik olmaktan çıkarıp, Japon toplumunun doğayla kurduğu uyumlu ilişkinin, yaşam tarzının ve felsefi duruşunun bir ifadesine dönüştürmektedir. Estetik ve disiplinin bir arada olduğu bu sanat formu, Japon kültüründe sabrın, detaycılığın ve içsel yolculuğun sembolü hâlini ifade etmektedir. Kaligrafide her bir çizgi, bir harfin yanı sıra ruhsal bir iz, estetik bir mesaj ve zihinsel bir anın dışavurumu olarak var olmaktadır (Görsel 5).

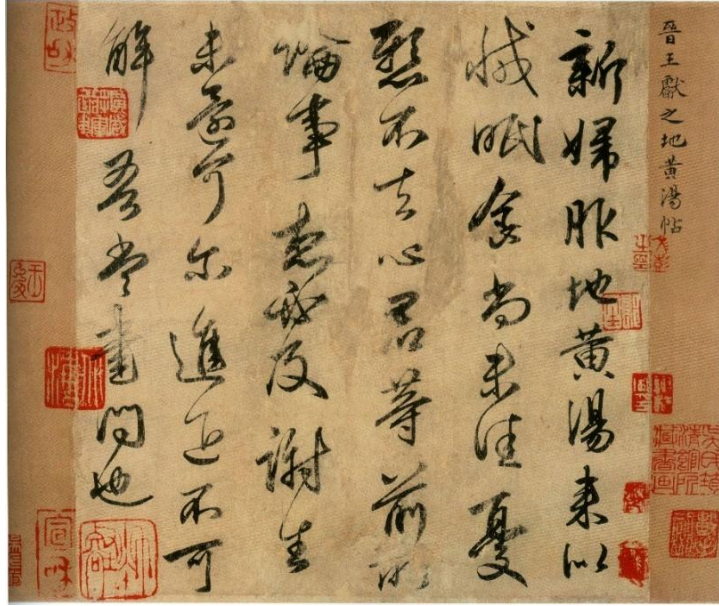
Görsel 5: Aktif felsefe Araştırma Grubu, (2015), Japon kaligrafisi: Shodo “Yazının Yolu”, (Moon Enso, Deiryu (1895-1954)

5.3. ÇİN KALİGRAFİSİ

Bir yazı biçimi ya da estetik bir sanat dalı olmasının yanı sıra Çin toplumunun kültürel, tarihsel ve felsefi dokusunu yansıtan derin bir ifade biçimi olan Çin Kaligrafisi, binlerce yıllık Çin uygarlığının taşıyıcısı olmakla beraber toplumsal yapının, ahlaki değerlerin ve düşünsel sistemlerin aktarılmasında önemli bir araç olma görevi üstlenmektedir (Cao, 2011). Bu yönü ile Çin kaligrafisi hem sanatsal hem de kültürel bir temsil biçimi olarak ele alınmaktadır. Çin yazı sistemi, logografik yapısı sayesinde her karakterin hem ses hem de anlam taşıdığı bir yapı sunmaktadır. Ancak bu karakterler dilsel birer araç olmanın dışında belirli sembollerin ve kavramların görsel bir ifadesini temsil etmektedir. Bu anlamda kaligrafi, bireyin iç dünyası ile

toplumun kolektif bilinç yapısı arasında bir köprü işlevi görmektedir. Nitekim, Çin kaligrafisinde kullanılan karakterlerin biçimleri, tarihsel ve kültürel bağlamda derin anlamlar taşımaktadır. Karakterlerin çizimindeki denge, düzen ve akış, Çin düşüncesinde merkezi bir yer tutan Yin-Yang öğretisinin ve Taoist estetik anlayışının yansımalarını taşımaktadır (Cheng, 1994). Örneğin, “天” (Tian - Gökyüzü) karakteri, doğaüstü bir mekânını ötesinde evrensel düzeni, ilahi dengeyi ve toplumun üst otoritesini temsil etmektedir. Bu karakterin yazımındaki simetrik yapı ve yukarıdan aşağıya yönelen çizgisel düzen, semavi otoritenin dünyevi düzen üzerindeki etkisini simgelemektedir (Chen, 2001). Aynı şekilde, “力” (Li - Güç) karakteri, tarih boyunca Çin toplumunun önemseydiği emek, azim ve kararlılığı ifade etmektedir. Karakterin güçlü ve net hatlarla yazılması, çalışkanlık ve disiplin kavramlarını görselleştirmektedir (Ünver, 2016). Ayrıca, Çin kültüründe içsel denge, ruhsal dinginlik ve ahlaki saflık, bireysel ve toplumsal yaşamın temel yapı taşları olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda “心” (Xin - Kalp) karakteri, biyolojik bir organının yanı sıra ruhsal merkez olarak kabul edilen bir kavramı temsil etmektedir. Kalp, Konfüçyüsçü düşüncede erdem, içsel ahenk ve insan ilişkilerinde sadelik gibi değerlerin taşıyıcısı durumundadır. Kaligrafide bu karakterin zarif ve kıvrımlı çizgileri, iç huzur ve duygusal derinlik ile ilişkilendirilmektedir (Zhao, 2010).

Kaligrafi sanatında kullanılan fırça darbeleri, teknik bir beceri ile birlikte kaligrafinin içsel disiplini ve zihinsel dengesini de ortaya koymaktadır. Denge, sadelik ve doğaya uyum gibi unsurlar, kaligrafi üzerinden doğrudan estetik bir anlatı hâline gelmektedir (Gögebakan, 2013). Bu yönüyle kaligrafi, Konfüçyüsçülük ve Taoizm gibi felsefi sistemlerin görselleştirilmiş hali olarak değerlendirilebilir. Kaligrafinin estetik yapısında gözlenen simetri, boşluk kullanımı ve çizgisel denge, Çin toplumunun tarihsel olarak benimsediği sosyal hiyerarşi ve düzen anlayışının sanat yoluyla ifade edilmesini temsil etmektedir (Yılmaz, 2019). Sonuç olarak, Çin kaligrafisi yazılı bir iletişim biçimin dışında Çin halkının kültürel kimliğini, tarihsel hafızasını ve felsefi düşünce yapısını yansıtan çok boyutlu bir anlatı formu olarak kabul görmektedir. Karakterlerin biçimsel yapıları ve bu yapıların anlam dünyaları, toplumsal değerlerle birebir örtüşmekte; yazının görselliği ile kültür arasındaki bağı görünür kılmaktadır. Böylece kaligrafi, geleneksel sanat anlayışı ile toplumsal bilinç arasında bir köprü oluşturarak Çin kültürünün sürekliliğini sağlamaktadır (Görsel 6).

Görsel 6: Wang Xianzi Imitation by Tang Dynasty.

5.4. GOTİK TIPOGRAFI (AVRUPA ORTA ÇAĞI)

Avrupa Orta Çağı, tipografi tarihinde yazının biçimsel gelişimi açısı ile birlikte yazının taşıdığı sembolik ve ideolojik anlamlar bakımından da önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Bu çağda gelişen Gotik tipografi, bir yazım biçiminin dışında dini otoritenin, toplumsal yapının ve mistik düşüncenin görsel bir temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Hristiyanlık inancının toplum yaşamını belirleyen en güçlü unsur olduğu bu dönemde, yazının da kutsallığın ve otoritenin bir aracı hâline geldiği belirtilmektedir (Meggs & Purvis, 2016).

Gotik yazı karakterleri, özellikle İncil el yazmaları ve dini metinlerde kullanıldığı, karmaşık yapısı ve süslemeli çizgileriyle erişilmezliğin yanı sıra yüceliği ifade etmektedir (Doğanay, 2022). Bu yazı biçimi, metnin içeriğini iletmekle kalmayıp, o içeriğin taşıdığı dini anlamı ve otoriteyi pekiştiren estetik bir yapıyı sunmaktadır. Özellikle harflerin biçimsel özellikleri, dönemsel ideolojik yapıların sembolik bir yansıması olarak okunabilir. Örneğin, “A” ve “N” harflerinde görülen kalın, dik çizgiler ve sivri uçlar; kilise ve yönetim gücünün görsel bir karşılığı olarak değerlendirilebilir. Bu harflerin taşıdığı keskinlik, dönemin dini ve siyasi yapısının katı doğasını yansıtmaktadır (Thompson, 1990). Benzer şekilde, “O” ve “E” harflerinde gözlenen iç içe geçmiş formlar ve süslemeler, Gotik mimaride görülen ihtişam ve detaycılıkla paralellik taşımaktadır. Bu harflerdeki yoğun görsel yapı, yazının okunması gerekliliğinin ötesinde “seyredilecek” bir nesne haline geldiğini göstermektedir. Öte yandan, “S” ve “L” harflerinin daha zarif ve akışkan biçimde tasarlanması, dini metinlerdeki ruhani yönü ve mistik düşünceleri sembolize etmektedir. Bu harfler, özellikle ilahiler ve dualarda sıkça yer almakta ve metnin ruhsal derinliğini görsel olarak da ifade etmektedir (Köse, 2021).

Gotik tipografinin estetik yapısının dönemin toplumsal yapısıyla da doğrudan ilişkili olduğu belirtilmektedir. Yazının karmaşık ve süslü oluşu, onu sadece okuyazar elit kesimin erişebileceği bir araç hâline getirmesine neden olduğu ifade edilebilir. Bu durum, bilgiye erişimin sınıfsal ayrıcalıklarla sınırlandırıldığını ve yazının da bu sınıfsal yapıyı yeniden ürettiğini göstermektedir (Aktulum, 2020). Özellikle dinsel metinlerin halktan çok ruhban sınıfa hitap

edecek biçimde sunulması, Gotik yazının aynı zamanda bir toplumsal ayrıştırma aracına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle tipografi, bir iletişim aracı olmanın yanı sıra ideolojik bir aygıt olarak görülmektedir.

	Textur	Rotunda	Schwa- bacher	Fraktur
a	ā	ⱥ	ⱥ	ⱥ
d	ḏ	ḏ	ḏ	ḏ
g	ḡ	ḡ	ḡ	ḡ
n	ṇ	ṇ	ṇ	ṇ
o	ṽ	ṽ	ṽ	ṽ
A	ⱦ	ⱦ	ⱦ	ⱦ
B	Ɫ	Ɫ	Ɫ	Ɫ
H	Ɽ	Ɽ	Ɽ	Ɽ
S	Ⱨ	Ⱨ	Ⱨ	Ⱨ

Görsel 7: Blackletter yazı tipleri

Çeşitli kültürel etkileşimler ile zaman içerisinde biçim değiştiren Gotik harf yapıları, bazı bölgelerde okunabilirliği artırmak için sadeleştirilemeye çalışıldığı, bazı yerlerde ise estetik öğelerin daha da belirginleştirildiği görülmektedir (Tzortzi, 2015). Bu evrimsel süreç, Gotik yazının sabit ve durağan bir yapı değil; aksine dönemsel ve kültürel değişimlere açık dinamik bir tipografik ifade olduğunu kanıtlamaktadır (Görsel 7). Sonuç olarak, Gotik tipografi Avrupa Orta Çağ'ının dini ve toplumsal yapısını yansıtan güçlü bir estetik ve ideolojik aracı ifade etmektedir. Harflerin biçimsel özellikleri; dönemin otorite yapısını, sınıfsal ayrımları ve kutsallık anlayışını görselleştirmekte ve yazıyı salt bir iletişim aracı olmaktan çıkararak, kültürel bir temsil alanına dönüştürmektedir. Gotik yazının karmaşık ve süslemeli estetiği, dönemin mimarisi ile beraber toplumsal hiyerarşi ve inanç sistemiyle de bütünleşen, kalıcı bir görsel dil oluşturmaktadır.

6. SONUÇ

Yazının biçimsel düzenlenmesiyle sınırlı kalmayan, kültürel hafızanın aktarımında da önemli bir rol üstlenen tipografi, yani yazı karakterleri aracılığıyla biçimlenen görsel iletişim, her toplumun kendine özgü estetik anlayışını, tarihsel kırılma noktalarını ve kimliksel yapılarını görünür kılmaktadır. Özellikle kamusal alanda kullanılan tipografik tercihler, bilgilendirici olmanın ötesinde ideolojik ve kültürel temsiller barındıran görsel anlatıları temsil etmektedir. Bu yönüyle tipografi, bireylerin gündelik yaşamda sürekli maruz kaldığı, ancak çoğu zaman farkında olmadan etkilendiği güçlü bir sembol sistemi olarak görülmektedir. Bu bağlamda araştırma bulguları, harflerin ve yazı sistemlerinin tarihsel süreç içerisinde iletişim aracı

olmanın yanı sıra kimlik, aidiyet ve kültürel mirasın taşıyıcısı olarak konumlandığını göstermektedir. Kültürel tipografi, bir toplumun geçmişini yansıtan ve kolektif hafızayı şekillendiren bir unsur olarak değerlendirildiğinde, harflerin estetik ve biçimsel özelliklerinin ötesinde, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu paralelde elde edilen veriler, tipografinin bireysel ve toplumsal kimlik inşasında nasıl bir araç olarak kullanıldığını ve kültürel hafızanın harfler üzerinden nasıl korunduğunu ortaya koymaktadır.

Yazının piktografik görselleştirilmesi aracılığıyla geçmişin izlerini bugüne taşıyarak farklı coğrafyalarda gelişen kültürel tipografik yaklaşımlar, her kültürün kendi sanatsal ve iletişimsel gereksinimlerine göre şekillendiğini göstermektedir. Örneğin, Arap Hat Sanatı, İslam kültüründe yazının kutsal bir boyut kazanarak hem estetik hem de manevi bir ifade aracı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Japon Kaligrafisi (Shodo) ve Çin Kaligrafisi, yazıyı bir iletişim aracı olmanın ötesinde ruhsal disiplinin, doğanın ve bireysel duyguların yansıması olarak ele alan derin felsefi yaklaşımlar geliştirmektedir. Bunun dışında Gotik Tipografi, Avrupa Orta Çağı'nda dinsel metinlerin ve resmi belgelerin otoritesini ve ciddiyetini vurgulamak amacıyla kullanıldığı, zamanla sanatsal ve kültürel bir kimlik kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda, kültürel tipografinin toplumsal belleği inşa etme ve aktarma gücü, hem grafik tasarımın hem de kültürel çalışmaların kesişiminde disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak önem kazanmaktadır. Harflerin biçimiyle şekillenen bu görsel hafıza geçmişi hatırlamakla kalmamakla beraber kim olduğumuzu ve kim olmak istediğimizi de tanımlamaktadır. Dolayısıyla, tipografi seçimleri görselin yanı sıra sosyo-politik ve kültürel bir tercihi de ifade etmektedir. Harflerin hafızası, toplumsal belleğin estetik bir yüzü olarak, kimlik oluşumunda sessiz ama güçlü bir rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak araştırmalar, farklı kültürel tipografik geleneklerden elde edilen analizler sayesinde yeni tipografik tasarımlar ve kreatif örnekler geliştirilmesine katkı sağlanması, özellikle grafik tasarım öğrencileri ve profesyonelleri için geleneksel tipografi ile modern tasarım arasındaki bağlantıları keşfetme fırsatı sunarak, gelecekteki projelerde hem geleneksel hem de yenilikçi bir dil oluşturulmasına ve yenilikçi tasarımlar gerçekleştirilmesine olanak sağlayabilmesi düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Addiss, S. (1989). *The art of Zen: Paintings and calligraphy by Japanese monks, 1600–1925*. Harry N. Abrams.
- Aksoy, Ö. A. (1998). *Ana çizgileriyle dil bilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aktulum, K. (2020). *Sanatın mitolojisi*. Hece Yayınları.
- Ambrose, G., & Harris, P. (2011). *The fundamentals of typography* (2nd ed.). AVA Publishing.
- Assmann, J. (2011). *Kültürel bellek* (A. Tekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1992)
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Barthes, R. (1977). *Image, music, text* (S. Heath, Trans.). Hill and Wang.
- Becer, E. (1997). *İletişim ve grafik tasarım*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Blair, S. S., & Bloom, J. M. (2003). *The art and architecture of Islam: 1250–1800*. Yale University Press.

- Bringhurst, R. (2004). The elements of typographic style. Hartley & Marks Publishers.
- Bühler-Oppenheim, K. (1971). Sembollerin dili. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Cao, F. (2010). Chinese calligraphy: From pictograph to ideogram: The history of 214 essential Chinese/Japanese characters. China Books.
- Cao, Y. (2011). The aesthetics of Chinese calligraphy. Beijing: Foreign Languages Press.
- Chen, Y. (2001). Symbolism in Chinese characters. Shanghai: Culture and Art Publishing House.
- Cheng, F. (1994). Chinese calligraphy: From pictograph to ideogram. New York: Inner Traditions.
- Coulmas, F. (2003). Writing systems: An introduction to their linguistic analysis. Cambridge University Press.
- Çetin, A. (2018). Kültürel kimliğin taşıyıcısı olarak sanat ve sanat eğitimi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 4(1), 27–38.
- Çetinkaya, Z. (2019). Tipografi ve okunabilirlik. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 48, 187–204.
- Demir, E. (2015). Kültürel kimlik ve toplumsal aidiyet. Sosyoloji Dergisi, 32, 105–121.
- Doğanay, E. (2022). Ortaçağ'da tipografi ve güç ilişkisi. Sanat ve Tasarım Dergisi, 15(2), 55–68.
- Erkarıslan, O. (2007). Grafik tasarımda tipografinin kültürel kimlik yaratımı sürecindeki rolü. Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(4), 41–55.
- Frutiger, A. (1998). Signs and symbols: Their design and meaning. Van Nostrand Reinhold.
- Gögebakan, D. (2013). Çin yazısı ve kaligrafi sanatı. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 65, 239–252.
- Görsel 1: Persian Nasta'liq's Proportions,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9482570> Erişim tarihi: 25 Nisan 2025
- Görsel 2: Qur'an Folio 11th Century Kufic, Smithsonian Institution,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=635004> Erişim tarihi: 25 Nisan 2025
- Görsel 3: Example of Mirror Writing in Islamic Calligraphy, 18th Century Ottoman Plate.
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=5745144> Erişim tarihi: 25 Nisan 2025
- Görsel 4: Aktiffelsefe Araştırma Grubu. (2015). Japon kaligrafisi: Shodo "Yazının Yolu". Academia.edu. https://www.academia.edu/43788728/Japon_Kaligrafisi_Shodo Erişim tarihi: 25 Nisan 2025
- Görsel 5: Aktiffelsefe Araştırma Grubu. (2015). Japon kaligrafisi: Shodo "Yazının Yolu". Academia.edu. https://www.academia.edu/43788728/Japon_Kaligrafisi_Shodo Erişim tarihi: 25 Nisan 2025

Görsel 6: Wang Xianzi Imitation by Tang Dynasty,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9477240> Erişim tarihi: 25 Nisan 2025

Görsel 7: Blackletter yazı tipleri,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gebrochene_Schriften.png Erişim tarihi: 25 Nisan 2025

Gündüz, M. (2013). Kültürel kimlik ve dil ilişkisi üzerine bir değerlendirme. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 66, 35–45.

Hall, S. (1996). Kültürel kimlik. In D. Morley & K. Chen (Eds.), Stuart Hall: Eleştirel bir bakış (s. 147–159). Ayrıntı Yayınları.

Herrigel, E. (1999). Zen in the art of archery. Vintage Books.

İlhan, A. (2017). Arap harflerinin hat sanatındaki sembolik anlamları. Sanat ve Tasarım Dergisi, 8(1), 55–68.

İnan, A. (2004). Eski Mezopotamya tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Jury, D. (2006). About face: Reviving the rules of typography. Rotovision.

Kaiser, S., & Yasuhara, Y. (2011). Japanese: A comprehensive grammar. Routledge.

Kandemir, H. (2019). Hat sanatı ve sembolizm: Harf biçimlerinin anlam haritası. İslam Sanatları Araştırmaları, 5(2), 21–39.

Kapitza, P. (2006). Digital typography and design. Kapitza Publishing.

Karakuş, B. (2019). Dijitalleşen hafıza ve hatırlama biçimleri. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 48, 161–186.

Kinross, R. (1992). Modern typography: An essay in critical history. Hyphen Press.

Korkmaz, Z. (2003). Türk dili üzerine araştırmalar. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köse, M. (2021). Ortaçağ estetiği ve tipografik temsil. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kuru, S. (2009). Hat sanatı ve Osmanlı toplumsal belleğinde yazının yeri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (50), 35–47.

Küçük, H. (2016). Hat sanatı ve estetik değerleri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (78), 233–245.

Lupton, E. (2010). Thinking with type: A critical guide for designers, writers, editors, & students (2nd ed.). Princeton Architectural Press.

Meggs, P. B., & Purvis, A. W. (2012). Meggs' history of graphic design (5th ed.). Wiley.

Meggs, P. B., & Purvis, A. W. (2016). Meggs' history of graphic design (6th ed.). Wiley.

Mizutani, N. (1981). Japanese writing: Past and present. University of Tokyo Press.

Müller-Brockmann, J. (1986). Grid systems in graphic design. Niggli Verlag.

Özdemir, E. (2020). İslam sanatında yazı ve şekil ilişkisi. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27(2), 183–202.

Read, H. (2007). Sanatın anlamı (B. İleri, Çev.). Remzi Kitabevi.

Salter, R. (2006). Japanese calligraphy: The art of line and space. British Museum Press.

- Shimizu, Y. (2005). Kanji and Japanese culture. Tuttle Publishing.
- Suzuki, D. T. (1970). Zen and Japanese culture. Princeton University Press.
- Şahin, A. (2012). Yazının tarihsel gelişimi. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, 1334.
- Şener, G. (2022). Tipografi ve kimlik: Yazı karakterlerinin ideolojik temsil gücü. İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi, 4(2), 87–105.
- Tanyeli, U. (2014). Tipografik tarih ve bellek: Yazı karakterlerinin kültürel temsilleri. İstanbul: MSGSÜ Yayınları.
- Thompson, D. (1990). The script and the Gothic. Cambridge University Press.
- Turan, A. (2020). Kültürel belleğin oluşumunda sanatın rolü. Sanat ve Tasarım Dergisi, 24(1), 45–58.
- Turan, A. (2021). Osmanlı’da hat sanatı ve mimari ilişkisi. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 59, 121–144.
- Tzortzi, K. (2015). Architecture and the typographic image: The evolution of letterform in medieval Europe. Routledge.
- Uçar, A. (2004). Görsel iletişim ve grafik tasarım. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ueda, S. (1992). The practice of Zen and the art of calligraphy. In N. G. Hume (Ed.), Japanese aesthetics and culture: A reader. SUNY Press.
- Ünver, R. (2016). Çin kültüründe yazı ve kaligrafi. Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi, 25(2), 89–102.
- Yılmaz, B. (2019). Çin sanatında felsefi ve toplumsal yansımalar: Kaligrafi örneği. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 5(1), 120–135.
- Zhao, J. (2010). The heart in Chinese philosophy and calligraphy. Nanjing: Academic Press.

DİJİTAL OYUNLARDA ORYANTALİST BAKIŞ VE ÖTEKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Sibel Özden Omuzlu ¹
Doç. Dr. Mustafa C. Sadakaoğlu ²

ÖZET

Modern dünyada çeşitli referans grupları ya da gruplara üye bireyler farklı mekân, zaman ve bağlamlarda ötekileştirmeye maruz kalmaktadır. Diğer yandan grubun ya da bireyin içinde bulunduğu çoğunluktan farklı her hangi bir özelliğe sahip olması genellikle ötekileştirilmesi için yeterli olmaktadır. Çalışmada birer kültürel taşıyıcı olarak kavranan dijital oyunların bu minvalde hangi işlevlere sahip oldukları ve bu oyunlarda ötekiliğin nasıl inşa edildiği incelenmiştir. Buna göre, dijital oyun anlatılarında etnik ve dini kimliklerin inşası meselesi çerçevesinde şekillenen çalışmada; *Warframe* ve *Assassin's Creed* olmak üzere “AAA” kategorisindeki toplam iki dijital oyun örneklem olarak ele alınmıştır. Araştırma kapsamında incelenen oyunlar veri toplama, içerik analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle incelenmiş ve oyunların dramatik akışları karakter, tür ve tema tercihleri bakımından analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde dijital oyunların başta toplumsal cinsiyet rolleri olmak üzere etnik, dini ya da sınıfsal aidiyetleri şekillendirmekte ve öteki olarak tarif edilen grup ya da bireylerin etiketlenmesinde önemli role sahip oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla dijital oyunların sadece eğlence amaçlı olmadıkları ve ideolojik kodlarla desteklenmiş birer kültürel metin oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital Oyun, İdeoloji, Temsil, Karakter ve Öteki.*

AN ANALYSIS ON ORIENTALIST PERSPECTIVE AND THE OTHER IN DIGITAL GAMES

ABSTRACT

In the modern world, individuals belonging to various reference groups or groups are subjected to marginalization in different spaces, times and contexts. On the other hand, the fact that the group or the individual has any characteristic that is different from the majority is usually sufficient for marginalization. In this study, the functions of digital games, which are understood as cultural carriers, and how otherness is constructed in these games are analyzed. Accordingly, the study, which is shaped within the framework of the issue of the construction of ethnic and religious identities in digital game narratives; *Warframe* and *Assassin's Creed*, two digital games in the “AAA” category, were taken as a sample. The games examined within the scope of the research were analyzed through data collection, content analysis and comparative analysis methods and the dramatic flows of the games were analyzed in terms of character, genre and theme preferences. As a result of the research, it was determined that digital games have an important role in shaping gender roles, ethnic, religious or class identities and labeling groups or individuals described as the other. Therefore, it is concluded that digital games are for not only entertainment purposes but also as cultural texts supported by ideological codes.

¹ Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi, E-posta: sibelozdenomuzlu@halic.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3125-6581>.

² Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi, E-posta: mustafasadakaoğlu@halic.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4021-2879>.

Keywords: *Digital Game, Ideology, Representation, Character and Other.*

GİRİŞ

İnsanın maddi ve manevi deneyimleri aracılığıyla biriktirdiklerini ifade eden kültür olgusunun ortaya çıkışından itibaren oyun ile karşılaşırız. Sözelimi Mısır uygarlığından kalan ve masa oyunları olarak tabir edilen çok sayıda oyun tahtası, kutusu ve taşları medeniyetin başlangıcından itibaren oyunun gündelik hayatın akışında ne denli önemli bir yer kaplamış olduğunu kanıtlamaktadır. Antik çağın oyunları *mimesis-taklit* canlandırmaya dayalı bir tür serbest zaman faaliyetleridir. Yunan şehir devletlerinde yaşayan çocukların müzik, dans ve şarkılarla zenginleştirilmiş oyunlar oynadıkları bilinmektedir. Zira Yunan düşünürlerin pek çoğu çocukların müzik ve beden eğitime erken başlamalarını ve genel eğitim sistemi içinde bu uğraşların birer araç olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Oyun, antik medeniyetlerin pek çoğunda çocukların öğrenme yeteneklerinin geliştirilmesi için son derece değerli bir araç olarak görülmüştür. Buna göre, gündelik uğraşların dışında kalan zamanlarda belirli amaçlara yönelik kurgulanabilen, kendine özgü kuralları olan, katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcıların sosyal uyumlarına katkıda bulunan yetenek, zekâ, dikkat, beceri ya da rastlantıya dayalı etkinliklerdir. Oyunlar, özellikle çocukların zihni ve bedeni gelişimlerine katkıda bulunan, onlara hayatla alakalı deneyimler kazandıran ve netice olarak neşe veren pratiklerdir. Dolayısıyla oyunlar çocukluk döneminin temel amacı öğrenme, deneyim kazanma, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlanma araçlarıdır (Burke & Briggs, 2005). Orta çağ ve Rönesans tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Johan Huizinga *homo sapiens-bilge insan* ve *homo faber-alet yapan insan* kavramları karşısına *homo ludens-oyun oynayan insan* kavramını koyar. Çünkü oyun, insan tarafından gerçekleştirilen tüm edimlerden hatta insan elinden çıkma maddi ve manevi tüm edimlerin toplamı olan kültürden dahi eski bir uğraştır. Buna göre oyun, bir tür kültür yapıcı edim olarak görülmelidir. Bu bağlamda insanın hayati ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla giriştiği sözelimi av faaliyetleri ve avlanmanın arkaik topluluklarda oyuna dönüşmüş olması, av uğraşının kültürel alana dâhil edilmeden evvel bir oyun olduğunu göstermektedir. Bu bakış açısı, oyun olarak başlayan ve sonradan kültürel alana dâhil edilecek av gibi tapınma biçimleri ya da kurban benzeri çeşitli törensel ayinler gibi pek çok etkinlikten hareketle kültürün de başlangıçtan itibaren oynanan bir oyun olduğunu kanıtlamaktadır. Bir başka deyişle kültürün içeriğine oyunun dâhil edilmesi, kültürün daha kalıcı ve sahici olmasına katkıda bulunmaktadır. (Huizinga, 2013:16-21).

Çalışmada birer kültürel taşıyıcı olarak kavranan dijital oyunların sahip olduğu işlevler incelenmektedir. Diğer yandan modern dünyada bireysel ya da grup aidiyetlerine işaret eden

çeşitli gruplara üyeliğin farklı mekân, zaman ve bağlamlarda ötekileştirmeye maruz kalınmasına gerekçe oluşturabildiği bilinmektedir. Grubun ya da bireyin, içinde bulunduğu çoğunluktan farklı her hangi bir özelliğe sahip olması genellikle ötekileştirilmesi için yeterli olmaktadır. Bu çerçevede özellikle Batı merkezli dijital oyunlarda etnik ve dini kimliklerin inşası bağlamında örneklem olarak tespit edilen toplam üç dijital oyun *Warframe* ve *Assassin's Creed* oryantalist bakış açısı ile dini aidiyetler üzerinden ötekileştirme ve ötekinin inşası bakımından incelenmektedir. Araştırma kapsamında incelenen oyunlar veri toplama, içerik analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle incelenmekte ve oyunların dramatik akışları karakter, tür ve tema tercihleri bakımından analiz edilmektedir. Araştırma neticesinde dijital oyunların başta toplumsal cinsiyet rolleri olmak üzere etnik, dini ya da sınıfsal adidiyetleri şekillendirmekte ve öteki olarak tarif edilen grup ya da bireylerin etiketlenmesinde önemli role sahip oldukları görülmüştür. Dolayısıyla oyunlardaki dramatik akışın sadece eğlence amaçlı olmadığı ve ideolojik kodlarla desteklenmiş birer kültürel metin oldukları sonucuna varılmaktadır.

DİJİTAL OYUNLARDA ORYANTALİST BAKIŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra oyunlar elektronik ortama taşınmış, böylece dijital oyunlar hayatımıza girmiştir.³ Temel olarak sanal uzamda oyun oynama edimi şeklinde tarif edilen dijital oyunlar, geleneksel oyunlara ait kimi özellikleri taşımakla birlikte yeni medyanın, “hipermetinsellik, etkileşimlilik ve multimedya biçimselliği” gibi özelliklerine sahip olması dolayısıyla bir dizi farklılığa sahiptir. Bu durum başta oyunu tasarlama ve geliştirme açısından önemli bir dönüşümüne işaret etmekte ancak dijital oyunların üretim ve dağıtım süreçlerindeki yönetim eğilimleri geleneksel oyunlardan önemli bir farkını ortaya koymaktadır. Zira dijital oyunlar temel olarak endüstriyel üretim sonucu ortaya çıkmakta ve ticari birer ürün değeri taşımaktadır. Bir başka deyişle geleneksel oyunlardan dijital olma niteliğiyle olduğu kadar, kültür endüstrisi olarak tanımlanan bir tür endüstriyel yapılanmanın ürünü olarak ortaya çıkması bakımından farklılaşmaktadır.

Diğer yandan dijital oyunlarda oyuncular, geleneksel oyunlarda olduğu gibi rakipleriyle mücadele ederek ya da bir dizi engelleri aşarak oyunda kalmaya çalışır. Farklı bir kimlik edinmek suretiyle bir başkası olmayı deneyimler. Dolayısıyla, dijital oyunlar da tıpkı geleneksel

³ Dijital oyunlar, bir kullanıcı ara yüzüyle etkileşim sağlayan bir görüntüleme aygıtından görsel geri bildirim üreten elektronik bir oyunlardır. Bu oyunlar, genellikle televizyon setlerinde ya da bilgisayar monitörlerinde, düz panel ekranlarda ya da mobil cihazlarda dokunmatik ekranda ya da sanal gerçeklik başlığında video formatında gösterilmektedir. Bu oyunlar, oyun içi sohbet ya da canlı yayın için mikrofon ve web kamerası kullanımlarına uygundur (Wolf, 2007: 3-7).

oyunlar gibi oyuncuların hayatlarına dokunmakta ve dünyayı ya da toplumu anlamlandırmalarında rol oynamaktadır (Kelekçi, 2021:56). Diğer yandan kullanıcıların dijital oyunları nasıl olarak kavradıkları ya da tarif ettikleri ve konuyla ilgili araştırmacıların dijital oyunları nasıl ele aldıkları bizzat oyunların çok boyutlu ve katmanlı yapısından ötürü farklılaşmaktadır. Ancak dijital oyunlarla alakalı günümüzde öne çıkan en önemli tartışma konusu, bu oyunların ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği sorunsalında ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki fikir ayrılıkları oyunların çok katmanlı ve çok yönlü bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Sözgelimi nereden bakıldığına göre değişmek üzere hem birer oyun, hem etkileşim içeren birer yazılım, hem görsel ve işitsel temsil araçları, hem anlatı içeren birer kurmaca hem de sosyal paylaşım ortamı olarak farklı biçimlerde tarif edilmektedir. Bu çerçevede dijital oyunlarda nefret söylemleri içeren ırkçı ve cinsiyetçi eğilimler kadar bu oyunların Batı dünyası merkezli üretimlerinden kaynaklanan ve oyun içeriklerindeki temsil tercihlerinde somutlaşan Doğulu toplumlara yönelik ötekileştirici unsurlar içermesi dolayısıyla eleştirilmektedir.

Dijital oyunlarda temsil düzeyinde görülen bu tutum Edward Said'in 1978 yılında yayımladığı "Oryantalizm" adlı eserinde ele aldığı ve Batı dünyasının Doğu dünyasını genel olarak küçümseyen tasvirinde somutlaşan eğilimler üzerinden okunmaya uygun bir çerçeve sunmaktadır. Buna göre, oryantal toplumlar olarak işaret edilen halklar Asya ve Kuzey Afrika bölgelerinde yaşayanlardır. Buna göre (Said, 2016:363); oryantalist bakış açısı tüm Doğu dünyasının Batı dünyasına daha az korkutucu hale getirmek için sınırlandırıldığı bir aşamadır. Bu bağlamda Batı düşüncesinin, Doğu dünyasına ve özellikle Ortadoğu halklarına yönelik algılarının temellerini oluşturan doğru olmayan bir dizi kültürel tasvirlerin kaynağını oluşturmaktadır. Said'e göre (Said, 2016:2-3); oryantalizmin "akademik-geleneksel, temsil-düşünce tarzı ve siyasal egemenlik" bağlamlarında birbirinden farklı ancak neticede birbirleriyle ilişkili üç anlamsallığı bulunmaktadır. Oryantalizmin temel özelliği Arap-İslam halklarına ve kültürlerine karşı Avrupa merkezli bir tür önyargı içermesidir (URL-1). Bu önyargı, koca bir Doğu dünyasını bir dizi kurgusal unsura indirgeyen ve Batı'nın, Batılı olmayan halklar hakkındaki söylemlerinde somutlaşan Doğu'ya ilişkin kültürel temsillerindeki tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Kuşkusuz bu kültürel temsiller Doğu'yu ilkel, şiddet yanlısı, irrasyonel, despotik, fanatik ve esasen Batılı olandan aşağı olarak tasvir etmektedir. Dolayısıyla Doğu dünyasının aydınlanma çabaları ancak geleneksel değerlerin terk edilmesi ve bunların yerine Batılı çağdaş fikirlerin koyulması halinde gerçekleşebilir (Marandi, 2009:24). Dijital oyunlarda özellikle Araplar ve Müslümanlara yönelik kimi oryantalist stereotiplerde temelde

tüm Doğu halklarını kapsayan şekilde ya petrol zenginleri ya da potansiyel teröristler olarak görüldüğü söylenebilir. Bu temsillerde yaşam tarzının ayrıntıları olarak verilenler genellikle karmaşa, kalabalıklar ve çöplerle dolu caddelerin kenarlarına dizilmiş taburelerde oturarak, gevezelik edenler ya da gözlerindeki nefret açıkça seçilen gençlerin öfkesidir.

ARAŞTIRMA

Çalışmanın araştırma bölümünde incelenen dijital oyunlar temel olarak birer kültürel taşıyıcı olarak kavranmış ve bu özellikleri itibariyle neden oldukları ötekileştirme tezahürlerinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Böylece daha çok Batı dünyası kaynaklı dijital oyunlardaki etnik ya da dini kimlikler üzerinden Doğulu kimliğinin inşa süreçleri incelenmiştir.

ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Çalışmanın araştırma evreninde hem birer kültürel temsil alanı hem de birer kültürel taşıyıcı olarak kavranan dijital oyunlar bulunmaktadır. Dijital oyunları bu özellikleri itibariyle neden oldukları ötekileştirme tezahürlerinin ortaya koyulması amacıyla araştırma örneklemini tespit edilen *Warframe* ve *Assassin's Creed* adlı iki dijital oyunun akışlarında tespit edilen oryantalist bakış açısı ile dini aidiyetler üzerinden kimlik inşası ile ötekileştirme tezahürleri incelenmiştir.

Tablo 1. War Frame ve Assassin's Creed Adlı Örneklem Oyunların Künyeleri

Oyunun Adı	War Frame	Assassin's Creed
Yapımcı	Digital Extremes-Britanya	Ubisoft-Fransa
Geliştirici	Digital Extremes, Nitro Games, Panic Button Games	Patrice Désilets
Tasarımcı	Ben Edney, Joey Adey, Mitch Gladney	Patrice Désilets, Jade Raymond
Müzik	Keith Power	Jesper Kyd
Oyun Motoru	Scimitar, Havok	Scimitar, Havok
Platformlar	PlayStation 5, PlayStation 4, Nintendo Switch, Android	Xbox 360, PlayStation 3, Microsoft Windows

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma örneklemini incelenen dijital oyunlar, içerik çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde içerik analizi yöntemi temel olarak nesnel, ölçülebilir, doğrulanabilir ve genellenebilir somut bilgilere ulaşmak amacıyla metin, video, film ya da bunlara bezer materyallerin örnekleme, kodlama ya da kategorileştirme yoluyla çözümlenmesini amaçlayan bir tür nitel araştırma tekniğidir. Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Harold D. Lasswel öncülüğünde siyaset ile iletişim çalışmalarının ara kesitindeki ikna çabalarında somutlaşan ilişkileri açıklamaya yönelik çalışmalarda ilk kez

kullanılmıştır (Aziz, 2015:131-132). Diğer yandan geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgisayar destekli çeşitli uygulamalarla birlikte kullanılmaya başlamasıyla daha sistemli hale gelmiştir (Yıldırım, 2015:116). Günümüzde başta dil ve iletişim bilimleri olmak üzere, sosyoloji ve psikoloji gibi pek çok disipline yönelik araştırmalarda kullanılmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Warframe (2013) Dramatik Akış

Warframe (2013), sonsuz uzayda geçen bir bilim kurgu evreninde *Tenno* adı verilen savaşçıların kontrol edildiği bir oyundur. *Tennolar*, eski savaşın sağ kurtulanlarıdır ve harabeler arasında başı boş bırakılmışlardır. Oyunun hikayesinin başlangıcında, *Orokin* adı verilen gelişmiş bir ırk, *Sentient* adı verilen yapay zekalı bir ırkla savaşmaktadır. *Orokinler*, *Sentientler*'e karşı *Tenno* adı verilen gizemli savaşçıları kullanmaktadır. *Tenno*, güçlü zırhlar giymekte ve farklı silahlar ve yetenekler kullanmaktadır. *Orokinler* ise *Tennolar*'ın gerçek kimliklerini ve kökenlerini bilmektedir. Ancak *Tennolar* bunu bilmemektedir. Hikayenin devamında, *Orokinler* ve *Sentientler* arasındaki savaş sona erer ancak her iki taraf da yok olur. *Tennolar* da uzun bir uykuya yatar.

Resim 1. TennoGen Shadow

Resim 2. Infested

Bu esnada güneş sisteminde yeni ırklar ortaya çıkar. Bunlar *Grineer*, *Corpus*, *Infested* ve *Syndicate* adı verilen ırklardır. *Grineer*, klonlanmış askeri bir ırktır. *Corpus*, kapitalist bir ticaret ırktır. *Infested*, biyolojik bir virüsle enfekte olmuş bir ırktır. *Syndicate*, farklı ideolojilere sahip bir grup ırktır. Hikayenin sonunda, *Tennolar* uyanır ve güneş sistemindeki durumu öğrenir. *Tennolar*, *Lotus* tarafından yönlendirilmektedir. *Lotus*, *Tennolar*'ın annesi gibi davranır ve onlara görevler verir. *Tennolar*, güneş sistemindeki düzeni sağlamak ve *Orokin* mirasını korumak için savaşır. *Tennolar* ayrıca kendi geçmişlerini ve gerçek kimliklerini de araştırır. *Tennolar* bir çok düşmanla, müttefikle ve sürprizle karşılaşır. Ana karakter, *Tennolar*'ın

geçmişlerini keşfettiği, düşmanlarla savaştığı ve evrenin kaderini belirlediği *Natah*, *Second Dream*, *The War Within* ve *The Sacrifice* adlı dört ana hikaye görev etrafında şekillenir.

Tablo 2. War Frame Oyununda Oryantalist Unsurlar

Oyunun Adı	Öne Çıkan Temalar	Değerlendirme
War Frame (2013)	İslamofobi Etnik Kodlama Ötekileştirme Ötekinin Estetize Edilmesi	Oyunda oryantalist bakış açısı baskındır. Batı merkezli bir bakışla oyunda düşman ırkların kodlanmaları görsel ve anlatsal bakımdan Doğu toplumlarını çağırıştırır.

Oyunun kurgusal evrenindeki düşman ırklar çoğu zaman barbar, kontrol dışı ya da fanatik olarak kodlanmıştır. Görsel ve dilsel anlamda Doğu toplumlarına benzetilen bu varlıklar, İslamofobik ve etnik stereotiplere benzer biçimlerde konumlandırılmıştır. Oyunun *Grineer* ve *Infested* gibi fraksiyonları ise medenileştirilerek dolaylı olarak barbar imgesini yeniden üretmektedir.

Assassin's Creed (2016)

Bir barmen olan *Desmond Miles*, *Abstergo* adlı bir şirket tarafından kaçırlır. Orada *Animus* adlı bir kullanıcının atalarına ait genetik hafızayı tekrar canlandırabilen bir makineye zorla bağlanır. *Desmond*'un üzerinde III. Haçlı Seferi döneminde yaşamış bir suikastçı olan atası *Altair Ibn-La'Ahad* hakkında bilgi almak üzere çalışmaya başlarlar. *Animus*'un içindeki *Altair*'in anıları ortaya çıkar. Buna göre, bir tapınaktan önemli bir artefaktı almak isteyen *Robert de Sablé*'i durdurmak istemektedir. Ancak bu sırada suikastçı kardeşliğinin üç yeminini de bozar.

Resim 3. Desmond Animus Cihazına Bağlanır

Resim 4. Altair Askerlerle Savaşır

Bunun üzerine kardeşliğin lideri *Al Mualim* öfkeyle *Altair*'in rütbesini çıraklığa düşürür ve eski saygınlığını kazanması için dokuz kişiye suikast düzenlemesini ister. *Altair* suikastları tamamladıkça bunların her birinin *Robert de Sablé*'in da kaçırmaya çalıştığı objeye benzetir. Ardından Cennetin Parçaları adlı objeleri arayan birer tapınak şövalyesi olduğunu öğrenir.

Nihayetinde Kral *Aslan Yürekli Richard*'ın önünde *Robert*'i ihanetle suçlar. *Robert*, kendisine iftira atıldığını söylese de kral buna inanmaz ve her ikisinden adil bir düello yapmalarını ister. Ardından *Altair*, *Robert* ve yandaşlarıyla savaşıp hepsini öldürür. *Robert*, ölmeden önceki son nefesinde *Altair*'e *Al Mualim* adında onuncu tapınak şövalyesinden bahseder. Kafası karışık bir şekilde kardeşliğe dönen *Altair*, *Al Mualim*'in Masyaf halkını hipnotize ettiğini görür. *Al Mualim*'e ulaşır ve yarattığı illüzyonlardan kurtulur. O esnada görevini tamamladığı için *Desmond* uyandırılır ve. *Abstergo* 'nun günümüz tapınak şövalyeleri organizasyonu olduğunu anlar. *Abstergo* şimdi *Altair*'in haritasında görünen noktalardaki kayıp cennet parçalarını arayacaktır.

Tablo 3. Assassin's Creed Oyununda Oryantalist Unsurlar

Oyunun Adı	Öne Çıkan Temalar	Değerlendirme
War Frame (2013)	Oryantalizm Dinler Arası Savaş Tarihsel Öteki	Oyunda oryantalist bakış açısı baskındır. Haşhaşiler ve Tapınakçılar arasındaki mücadele, Batı merkezli tarih anlatısının Doğu'yu nasıl konumlandırıldığını gösterir.

Haşhaşiler tarikatı etrafında şekillenen anlatı, Batılı bir perspektiften Doğuyu çözümlemeye çalışır. *Altair* karakteri Doğulu olmasına rağmen, oyun yapısı Batı merkezli ilerler. Tapınakçılar ile Haşhaşiler arasındaki çatışma, dinler arası bir savaş olarak kodlanırken; kutsal topraklar söylemiyle oryantalist bir tarihsel arka plan çizilir.

SONUÇ

Bu çalışma, dijital oyunların yalnızca birer eğlence aracı değil, aynı zamanda kültürel temsillerin üretildiği ideolojik metinler olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, oyun anlatılarının ideolojik kodlamalarla yüklü yapısını açığa çıkarmaktadır. Warframe ve Assassin's Creed oyunlarında İslamofobi ve oryantalist temsilleri öne çıkmaktadır. Örneklem olarak sunulan oyunlardaki düşman karakterler, dışlanan gruplar ya da sistem karşıtı figürler, Batılı özneye karşı konumlandırılan “öteki” kimliğini pekiştirmektedir.

Bu temsil biçimleri, karakter tasarımları, mekân kurguları, düşman tipler ve anlatı örgüsü aracılığıyla oyuncuya aktarılmaktadır. Böylece ötekilik hem estetik hem de anlatı düzleminde yeniden inşa edilmektedir. Bu yönüyle dijital oyunlar toplumsal önyargıların yeniden üretildiği ideolojik bir zemin haline getirmektedir. Dolayısıyla dijital oyunlar, bireysel deneyim alanları olmanın ötesinde, kültürel kodların ve normatif yargıların taşıyıcısı olan politik platformlar olarak da değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, dijital oyunları yalnızca grafik kalitesiyle ya da

oynanabilirlik özellikleriyle değil; temsil biçimleri ve içerdiği değerlerle birlikte düşünmek gerekir.

Çalışma, dijital oyunların eleştirel medya okuryazarlığı perspektifinden değerlendirilmesi gerektiğini ve kültürel çeşitliliği temsil eden alternatif anlatıların desteklenmesini önermektedir. Gelecek araştırmalarda farklı oyun türlerinde ve daha geniş örneklem gruplarında temsiliyet biçimlerinin incelenmesi, dijital kültürde ötekiliğin üretimine dair kapsamlı bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aziz, A. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Burke, P. ve Briggs, A. (2005). Medyanın Toplumsal Tarihi, Çeviren: İ. Şener, Ankara: İzdüşüm Yayınları.

Huizinga, J. (2013). Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, Çeviren: M. A. Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kelekci, M. (2021). Dijital Oyunlarda Tipografinin Tasarıma Etkisi. Yıldız Journal of Art and Design, 8(2), ss. 53-61.

Marandi, S. (2009). Constructing an Axis of Evil: Iranian Memoirs in the Land of the Free, The American Journal of Islamic Social Sciences, 2 (4).

Said, E. (2016). Şarkiyatçılık. Çeviren: B. Ülner, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Wolf, M. (2007). The Video Game Explosion. Westport: Greenwood Press.

Yıldırım, B. (2015). İçerik Analizi Yönteminin Tarihsel Gelişimi Uygulama Alanları ve Aşamaları, İstanbul: Literatürk Academia.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

URL-1:<https://newcriterion.com/article/edward-saids-ldquoorientalismrdquo-revisited/>

(Erişim Tarihi: 16. 03. 2025)

MODERN PAZARLAMA İLETİŞİMİ ÇALIŞMALARINDA VERİ GÖRSELLEŞTİRME ARACILI HİKAYELEŞTİRMENİN ÖNEMİ

Prof.Dr, GÜLAY ÖZTÜRK

Fenerbahçe Üniversitesi, gulay.ozturk@fbu.edu.tr, 0000-0002-7090-8044

ÖZET

Veri görselleştirme yaşam içerisinde çok sayıda istatistik ve sayı aracılığı ile hikayeleri bir araya getirme gücünü sunmaktadır. Özellikle veri görselleştirme temelli hikayelerin marka iletişimde katılım ve anlaşılabilirlik sağlamayı kolaylaştırma gücü söz konusudur. Günümüzde müşteriler veri ve bilgi bombardımanı ile her yanı sarılmış durumdadır. Bir hikaye anlatımında veri kullanımı aslında pazarlama çalışmalarına yeni bir boyutun eklenmesine imkan vermektedir. Bu boyut özellikle grafik, tablo, harita gibi görsellerin kullanılmasıyla sizin mesajınızı daha hatırlanır ve daha güçlü kılma şansını sunmaktadır. Hikayeleştirme markanın tüketicisiyle duygusal bağ kurmasına ve basit bir satış teşvik gücünü yaratmasına imkan da vermektedir. Hikayeler sizin marka değerlerinizle iletişim kurulmasını sağlamakta; bu durum da daha sizinle ilişkili, hatırlanabilir ve etkili çalışma şansını sunabilmektedir. Hikaye anlatımıyla marka farkındalığı yaratma, müşteri sadakatini artırmak da söz konusu olabilmektedir. Kısacası hikaye kurgusunu anlayanın pazarlamadaki gücü, sizin hedef kitlenizle daha derin seviyede bir duygusal ilişki inşaa etmenize imkan tanınmasıdır. Veri görselleştirme, trendleri, kalıpları ve içgörülerini tek başına ham verilerden daha akılda kalıcı ve etkili bir şekilde sergileyerek hikayeleri hayata geçirmenize olanak tanımaktadır. Bu kapsamda pazarlama iletişimi çalışmalarında veri görselleştirme, bir kampanyanın başarısını sergilemek, bir ürün veya hizmetin etkisini göstermek ve karmaşık kavramları basit ve ilgi çekici bir şekilde açıklamak için kullanılabilir. Veri görselleştirmeyi kullanarak pazarlama çalışmalarınıza yeni bir boyut ekleyerek mesajınızı daha etkili ve akılda kalıcı hale getirebilirsiniz. Kısacası, modern pazarlamada veri görselleştirmenin önemi, karmaşık bilgi ve fikirleri anlaşılması kolay ve ilgi çekici bir şekilde etkili bir şekilde iletme yeteneğinde yatmaktadır. Veri görselleştirme aracılığı ile gerçekleştirilen hikayeleştirme kampanyalarının sağlık kampanyaları, çevre kampanyaları, siyasal kampanyalar, müşteri önerileri, sosyal medya analizleri gibi pazarlama çalışmalarında marka farkındalığı yaratma, yeni bir ürün tanıtımının sağlanması ve pazarlama çalışmalarının etkisini artırmak konularında daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı veri görselleştirmenin pazarlama iletişimi çalışmalarında hikayeleştirmede nasıl kullanıldığını ve nasıl bir öneme sahip olduğunu kuramsal değerlendirmeler ve sektörel örneklerle açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler : Pazarlama İletişimi, Veri görselleştirme, Hikayeleştirme

1.GİRİŞ

Hikayeleştirme, enformasyonu insansı hale getiren etkili yaklaşımlardan biridir. Veri görselleştirme kaynakları ise enformasyon kaynaklarını edinme ve okuma edimindeki bilişsel süreçte daha kısa yoldan içeriklere ulaşma konularında önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü beynin hafıza alanı metinsel alanı depolamada gördüğü ve bilişsel süreçte elde ettiği görsel aracılığıyla bu süreci kolay hale getirir.

Veri görselleştirmesinden bilgi alma süreci, daha büyük veri kümelerinden çıkarımsal bilgi elde etmemizi sağlamış ve ayrıca daha büyük ve daha çeşitli kitlelere erişilebilir olmak mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda, daha basit ve daha akılda kalıcı veri hikayeleştirme gibi yaklaşımlar önemli hale gelmiştir (Braga ve e Silva, 2021:53).

Bugünün pazarlama iletişimi çalışmalarında da hikayeleştirmenin tüketicinin pazarlama mesajını fark etmesini sağlamadaki gücü yadsınmamaktadır. Doğrudan satın alma mesajlarına kıyasla, kendi hayatından bir benzeşim kurduğu hikaye örgüleri tüketicilerin o iletiyi görmesini, izlemesini, dinlemesini ve hatta etkileşim kurabilmesini kolay hale getirmektedir.

Bununla birlikte dijital ortamda pazarlama iletişimi çalışmalarında tüketiciden elde edilen içgörülerin onlara açık, basit bir anlatım ve etkileyici veri görselleri ile iletiminin sağlık, siyaset, tüketici deneyimi vb. pek çok alanda kullanımının yaygınlaştığı ve önemli hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle veri hikayeciliği ve önemi anlatılacak, ardından veri görselleştirmenin hikaye anlatımındaki rolü açıklanacak, son olarak modern pazarlama iletişimi çalışmalarında veri görselleştirme aracılığı ile yapılan hikayeleştirme örnekleri üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirilecektir.

2.VERİ HİKAYECİLİĞİ KAVRAMI VE ÖNEMİ

Veriye dayalı hikaye anlatımı karmaşık veriler ve analizler kullanarak ilgi çekici bir görsel anlatı yaratma sanatıdır. Burada amaç belli bir kitleyi aydınlatmak ve harekete geçirmektir. Veri hikaye anlatımında insan davranışı ve psikolojisini bilmek önemlidir. Bu anlamda davranış bilimleri ve psikoloji alanında kapsamlı bir araştırma yapılması önem taşır (Castle ve LaTorra, 2018).

Veri temelli hikaye anlatımı hedef kitleyi ilgilendirme, onu bilgilendirme ve etkileşim kurmak üzere metin ve görseller yoluyla ikna edici hikaye anlatımı yoluyla veri analizi sonuçlarını birleştiren multidisipliner bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Veri temelli hikayeleştirmenin bileşenlerini ise tasarım, veri, hikayeleştirme ve bağlam oluşturmaktadır. Söz konusu bileşenlerin içeriği incelendiğinde ise tasarım içeriğinde görselleştirme ve yaratıcılık, veri içeriğinde veri toplama ve keşif; bağlam boyutunda hedef kitle ve iletişim araçları, hikayeleştirme bileşeninde ise mesaj oluşturma, yapı ve dil kavramlarının yer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte veriye dayalı hikayelerin birçok şema, format ve boyutta karşımıza çıkması söz konusudur. Bunlar içerisinde rapor, makale, sunum, infografikler, tablolar, web sayfalar vb. gelebilmektedir. Bununla birlikte veriye dayalı hikayeleştirmeden

yararlanacak kişinin bu ne amaçla ve hangi gereksinimi için kullanmak isteyeceğini bilmek gerekir. Buna göre örneğin uzman veri kullanıcıları veri platformlarını tercih edecekken, hükümet ya da sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar istatistiksel eklerden ve veri platformlarından; yasa koyucular infografikler, grafikler, tablolar ve haritalardan anlatmak istediği konuyu daha açık ve hızlı aktarmak amacıyla yararlanabilecektir. Bununla birlikte bir veriye dayalı hikaye oluşturmada şu adımları izlemek mümkündür. Öncelikle veri içerisinde bir hikayeye yer bulmalısınız. İkincisi akıllıca bir veriye dayalı hikaye başlığı oluşturmamalısınız. Ve son olarak bu alana anahtar mesajlar eklemelisiniz. Burada özellikle açık ve güçlü başlıkların hedef kitlenin bilişsel eleştirel yönünü düşürdüğünü unutmamanız gerekmektedir (Page, 2023).

3.HİKAYELEŞTİRME ÇALIŞMALARINDA VERİ GÖRSELLEŞTİRMENİN ROLÜ

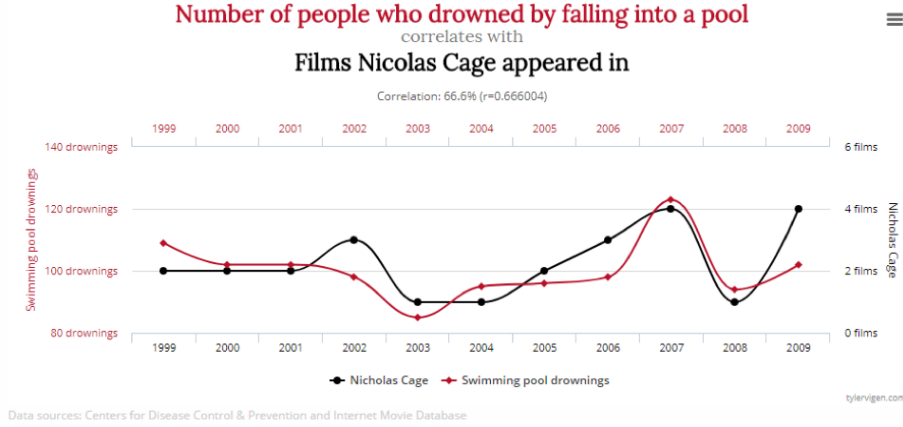
İnsanlar hikayeleri severler. Örneğin Ezop masallarını dinlemek, bir kitap okumak ve bir film izlemek beyinde oksitosinin açığa çıkmasını sağlar ve bu hormon sizi iyi hissettirir. İnsanların Netflix'e, Venezüella'daki pembe dizilere ve kurmaca kitaplara bağımlı olmasının nedeni de budur. Sözlü hikaye anlatıcılığının hikaye paylaşımının sağlanmasındaki ilk metot olduğu düşünülmektedir. Antropolojik yaklaşıma göre çocukluk döneminde uygun davranış ve değerlerin çocuklara kazandırılmasında hikayelerin şekillendirici gücünden yararlanılmıştır. Hikaye; inançlar, değerler ve dünya görüşü setidir. Bu nedenle her hikayenin arka planında aslında verilmek istenen bir mesaj olduğu görülür. Burada örneğin IBM markası tarafından hikayeleştirmeden yararlanılan bir örneği vermek yerinde olacaktır. IBM markası burada Korku (fear), Belirsizlik (Uncertainty) ve Şüphe (Doubt) örneklerini marka hikayesinde kullanmıştır. IBM'in Dow Jones'ta listelenen ve KBU'yu açıkça kullanan ilk şirketlerden biri olduğu belirtilmiştir. Buna göre marka iletişim çalışmasında *"Kimse IBM fonu satın aldığı için kovulmaz."* şeklinde bir mesaj stratejisi kullanmıştır. Bununla birlikte iyi bir hikayenin amacı ikna etme temeline dayalıdır. Bu nedenle de hikaye anlatımı ve Aritoteles'in Retorik Üçlemesi olarak anılan ethos, pathos ve logos ile hikaye anlatımı arasında bir bağ olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre hikayede etik değerlerle ilgili bağ oluşturulmaya çalışılırken ethostan, duyguları uyandırmak için pathostan, mantığı öne çıkarmak için verilerden destek almak içinse logostan yararlanılmaktadır (Berengueres, Sandell ve Fenwick, 2019).

Veri görselleştirme kavramı ile ilgili olarak Sarah Campbell, bu kavramın temelinin Aristoteles'in retoriğindeki "pathos" bileşenine dayandığını belirtir. Campbell'a göre iknada özellikle bilişsel tarafın üzerinde daha güçlü bir ikna edici gücü bulunan duyguların aktarılmasında veri görselleştirmesinin gücü yadsınmamaktadır (2018).

Kennedy ve Hill ise veri görselleştirmesiyle, sayısal verilere verilecek duygusal tepkilerin uyandırılmaya çalışıldığını kaydetmişlerdir (2018). Hullman ve Diakopoulos (2011) ise veri görselleştirmenin ikna edici süreçte incelikli manipülasyonel etkileri olduğunu ifade etmişlerdir. 2014 yılında Pandey vd tarafından yapılan bir araştırmada ise enformasyonel grafikleri okuyan okuyucuların açıklanan konu üzerindeki tutum değişimleri incelenmiştir. Buna göre ikna edici mesajlardan kullanıcıların etkilendikleri ve konuya yönelik daha tarafsız baktıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Veri hikayeciliğinde veri görselleştirmeye verilecek iyi örneklerden bir diğeri de Tyler Vigen'in her yıl yüzme havuzunda boğulan insan sayısını Nicolas Cage filmlerinin sayısı ile ilişkilendirmesi ile ilgilidir. Bu örnek, tüm ilişkilerin anlamlı olup olmadığına dair önemli bir hatırlatma yapmaktadır.

Görsel 1: Havuzda Boğulan İnsan Sayısı ile Nicolas Cage Filmleri Sayısı Arasındaki Bağlantı

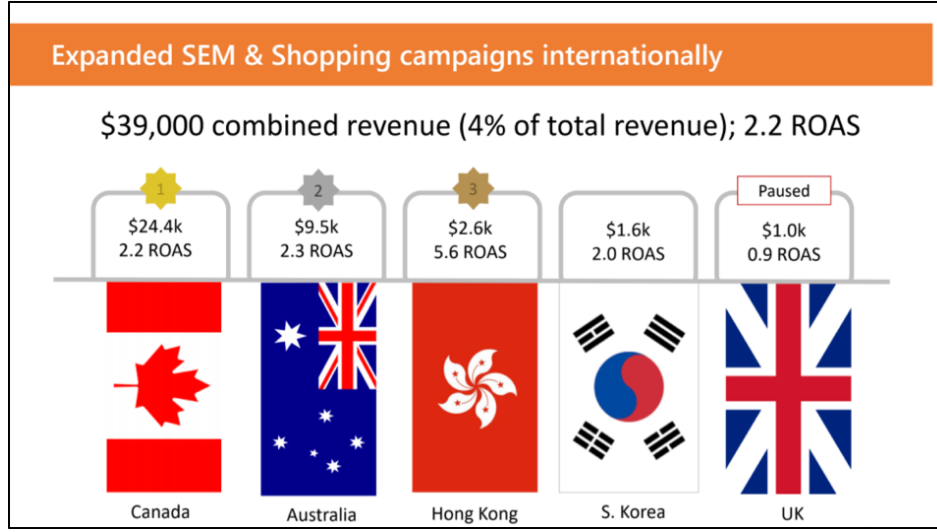

Kaynak: (Castle ve LaTorra, 2018).

Bununla birlikte veri hikayeciliğinin etkili bir şekilde yapılabilmesi için Castle ve Latorra'nın sekiz önemli özelliğın olması gerektiğini belirttikleri görülür. Buna göre (2018);

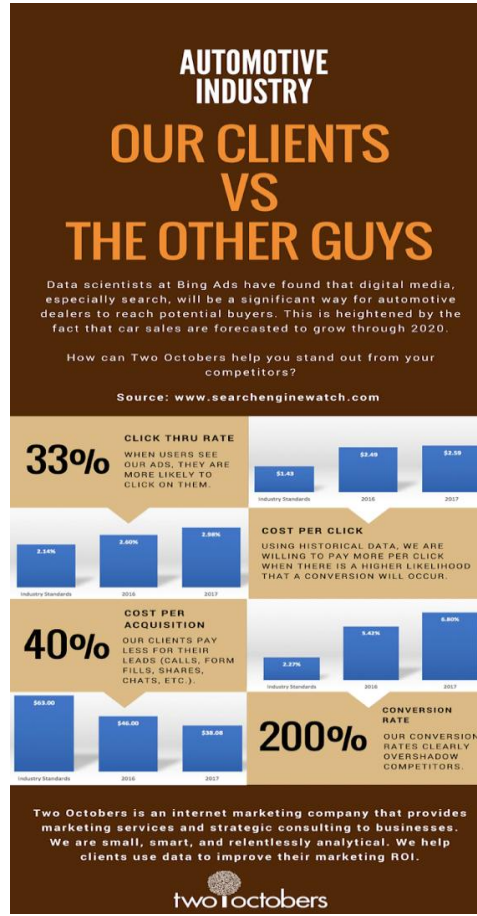
- 1) **Bir soruyla başlanmalıdır:** Burada hikayenizi oluşturmali ve hedef kitlenizin bu hikayeden ne öğrenmesini istediğini belirtmelisiniz.
- 2) **Bir içgörüyle bitirin:** Verilerden hedef kitlenin faydalı bir şey elde etmesini sağlayın ve hedef kitle içgörülerinden yola çıkın.
- 3) **Etkileyici bir hikaye anlatın:** İnsanlar verileri değil, hikayeyi hatırlar. O nedenle onları anlatacağınız hikaye ile bir yolculuğa çıkarın.
- 4) **Kelimelerle anlatın, görsellerle açıklayın:** İnsanlar görselleri, metrikleri, eğilim ve şemaları daha iyi anlarlar. Verilere sesinizi eklemek için kelimeleri kullanın.
- 5) **Dürüst ve güvenilir olun:** Müşteriler dürüstlüğe önem verir. Olumsuz, yanıltıcı verilerle onları yanıltmaya asla çalışmayın.
- 6) **Açık ve net olun:** Hikayenin parçası olmayan her şeyi kaldırın.
- 7) **Hedef kitlenizi tanıyın ve onlara hitap edin:** Hedef kitleniz kim, onların ilgi alanları ve hayata dair hedefleri nelerdir? Ayrıntı mı isteyen yapıda, yoksa kısa özetlerin mi peşindeler? Buna göre hikayenizi tasarlamalısınız.
- 8) **Bağlam yaratın:** Anlatmak istediğinizi karşılaştırma yaparak (görsel, sayısal vb.) anlatın ve hikayenizle bu karşılaştırma öğeleri arasında bağlam kurun.

Görsel 2: Görsellerle Açıklayın, Kelimelerle Anlatın: Coğrafi Hedefleme Örneği

Kaynak: (Castle ve LaTorra, 2018).

Yukarıdaki örnekte genişletilmiş arama motoru optimizasyonu ve uluslararası alışveriş kampanyaları örneğini her ülkeyi temsil eden bayraklar ve başarıyı gösteren madalyalarla aktarım sağlanmıştır. Estetik açıdan hoş bir görselleştirme olmakla birlikte ROAS reklamları ile arama motoru ve uluslararası alışveriş kampanyalarının ülkeler bazında sağladığı gelir bu veri görseli ile açıkça gözler önüne serilmiştir (Castle ve LaTorra, 2018).

Görsel 3: Veri Hikayeleştirmede Bağlam Kurmaya Otomotiv Sektörü Üzerinde Bir Örnek

Kaynak: (Castle ve LaTorra, 2018).

Yukarıdaki infografikte de görüleceği üzere Two Octobers son iki yıldaki kurum genelindeki ölçümlerini arama sektörü standartlarıyla karşılaştırarak bağlam sağlama konusunda iyi bir veri hikayeleştirme örneği ortaya koymuştur. Her ölçüm için bir kıyaslama noktası vererek, Two Octobers ajansı otomotiv kategorisindeki potansiyel müşterilerine ajansın bu alandaki performansını daha iyi değerlendirebilme imkanı sunmuştur (Castle ve Latorra, 2018).

4.MODERN PAZARLAMA İLETİŞİMİ ÇALIŞMALARINDA VERİ GÖRSELLEŞTİRME ARACILIĞI İLE YAPILAN HİKAYELEŞTİRME ÖRNEKLERİ

Veri, gündelik hayatımızın hemen her yerinde var olan önemli bir kavramdır. Veri bizim sağlık ve iyi olma hallerimizin takibinden, bizi eğlendirecek müzik ve film seçeneklerini belirlemeye yardımcı olduğu gibi özellikle pazarlama kampanyalarının etkisini ve performansını raporlamada da önemini gösterebilmektedir. Etkisi yüksek bir görselin binlerce kelimedenden daha çok şey anlatabileceği bilinmektedir. Bu nedenle de verinin görselleştirilmesi bugünün dünyası için kayda değer bir yere sahiptir (Terra, 2024).

Modern pazarlama çalışmalarında karışık bilgi ve düşünceleri etkili iletişimini yapabilmede veri görselleştirmenin önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle son yıllarda

insanların etrafının bilgi bombardımanına tutulduğu ifade edilmektedir. Burada gerçekleşen dikkat dağınıklığı ise sizin iletişiminizi daha açık, kısa, öz ve etkili yapmasını gerekli kılmaktadır. Veri görselleştirme, bu gücü sağlama imkanına sahiptir. Burada kullanılan grafik, tablolar, haritalar verinin hedef kitleye daha kolay ulaşmasını sağlamakta, daha kolay anlaşılabilir ve hedef kitleyle daha rahat etkileşim kurulmaktadır. Veri görselleştirme bu bağlamda hayata dair hikayeleri bir araya getirme, trendleri, desenleri, içgörülerini gözler önüne serme gibi imkanlar vererek daha hatırlanabilir ve etki gücü daha yüksek bir iletişim sağlamaktadır. Bununla birlikte pazarlama çalışmalarında veri görselleştirme başarılı bir kampanyayı sunmada, ürün ya da hizmetin etkisini kanıtlamada ve karmaşık kavramları daha basit ve etkileşimli şekilde aktarmaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla veri görselleştirme pazarlama çalışmalarınıza yeni bir boyut ekleyebilmekte; mesajlarınızı daha etkili ve hatırlanabilir kılmaktadır (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025).

Pazarlama iletişimi çalışmaları açısından veri görselleştirmenin avantajlarını şu şekilde şu şekilde sıralamak mümkündür (Terra, 2024):

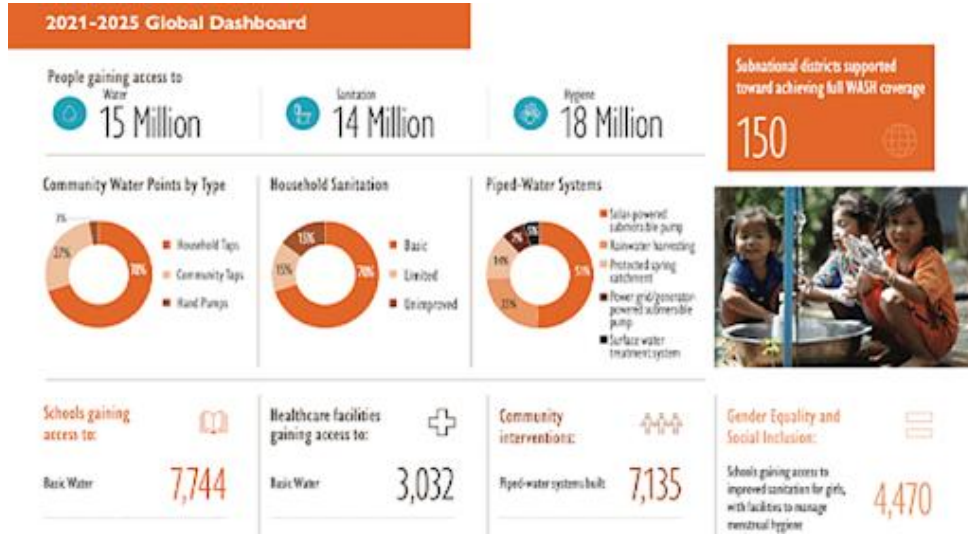
- 1) *Veri desenlerini analiz etmek açısından değerlidir:* Pazarlama uzmanları veri görselleştirme aracılığı ile gözden kaçabilecek ilişkileri ve eğilimleri hızla tespit edebilirler. Bu durum markaya rakipleri karşısında, kendisi için oluşabilecekleri alanları daha iyi belirleme gibi bir avantaj yaratır. Pazarlama uzmanları oluşturacakları düzenli raporlar, sunumlar veya gerçek zamanlı panolar atacılığı ile tüm ekibe pazar eğilimleri, müşteri davranışları ve içgörüler gibi değerli verileri açık ve net şekilde aktarma şansına sahiptir.
- 2) *Satışları artırır:* Veri görselleştirme, pazarlamacıların müşterilerinin davranışları hakkında değerli içgörüler sağlayarak satışlarını artırmalarına yardımcı olur. Pazarlamacılar, veri görselleştirme yoluyla müşteri verilerindeki kritik kalıpları ve eğilimleri hızla belirleyebilir ve ardından bu içgörülerini pazarlama stratejilerini gerçek zamanlı olarak ayarlamak için kullanabilirler. Örneğin, pazarlamacılar en değerli müşterilerinin nerede olduğunu bulmak için bir haritada kolayca gönderim adreslerini çizebilirler. Bu bilgi, pazarlamacılara daha etkili, hedefli reklamlar yürütmek için kaynakları nereye tahsis etmeleri gerektiğini gösterecektir. Pazarlamacılar ayrıca, zaman içinde müşteri satın alma eğilimlerini belirlemek için veri görselleştirmeyi kullanabilir ve bu içgörülerini, müşterinin yaşam boyu değeri veya mevsimsel eğilimler gibi faktörlere dayalı olarak fiyatlandırma ve promosyon stratejilerini optimize etmek için kullanabilirler.
- 3) *Yaratıcı kararlar almayı kolaylaştırır:* Veri görselleştirme, pazarlamacıların müşterilere ve ne istediklerine dair daha iyi bir görünüm sunarak daha iyi bilgilendirilmiş yaratıcı kararlar almalarına yardımcı olur. Müşteri verilerinin içerik stratejisine rehberlik etmesine izin vererek, pazarlamacılar hedef pazarlarıyla ilgili daha iyi fikirler üretebilirler. Pazarlamacılar, veri görselleştirmeyi kullanarak hangi kanalların daha iyi performans gösterdiğini veya yeterince kullanılmadığını kolayca ve hızla belirleyebilirler. Pazarlamacılar, bu sonuçları belirli kanallara yatırımları haklı

çıkarmak, içeriklerinin platform üzerindeki etkisini optimize etmek için videoları daha iyi düzenleme gibi görevleri yerine getirmek için kullanabilirler.

- 4) *Markaya daha iyi raporlar üretme imkanı sunar:* Power BI gibi veri görselleştirme araçları, sezgisel veri temsiliyle benzersiz raporlar oluşturarak pazarlama verilerini anlaşılır bir biçime dönüştürür. Bu araçlar, pazarlamacıların geleneksel çizelgeleri ve grafikleri aşan net, özlü raporlar hazırlamasını sağlar. Veri görselleştirmeyle pazarlamacılar, okuyucuların temel metriklere ve trendlere odaklanmasına yardımcı olan sezgisel düzenlere ve etkileşimli özelliklere erişebilir. Bu raporlar, ayrıntılı inceleme yeteneği, dinamik filtreleme ve etkileşimli haritalar içerir ve veriler hakkında daha derin bir anlayış sunar. Ayrıca, pazarlamacılar bu raporları kolayca özelleştirebilir, bunları belirli ihtiyaçlara göre uyarlayabilir ve daha iyi bilgilendirilmiş kararlar almalarına yardımcı olabilir.
- 5) *Karmaşık verileri yönetebilme ve kullanışlı parçalara ayırma avantajı sağlar:* Veri görselleştirme, karmaşık verileri herkesin akıl yürütebileceği bir biçime ayırır. Örneğin, aynı anda başa çıkmamız gereken birkaç düzine değişkeniniz varsa envanterinizi nasıl tahmin edeceğinizi bulmak zor olabilir. Bu değişkenler arasında mevsimsel eğilimler, mevcut stok seviyeleri ve değişen tüketici davranışları yer alabilir. Veri görselleştirme araçları ve uygulamaları, en anlamlı eğilimleri ve ilişkileri bulmak için bu bilgileri hızla eleayabilir. Aksi takdirde, bunları yalnızca bir elektronik tablodaki sayılara bakarak tespit etmek zor olabilir.

Burada karşımıza çıkan örneklerden biri The Global Water, Sanitation and Hygiene (WASH) firmasına ait işletme planıdır. WASH küresel ölçekte etki yaratacak bir işletme planı sergilemiştir. Toplanan veriler muazzam olsa da, kuruluş veri görselleştirme yeteneklerini kullanarak bilgileri heyecan verici, ilgi çekici ve ilgi çekici şekillerde sergilemiştir. Örneğin, sunumda tasarım, su, sanitasyon ve hijyen gerçeklerini temsil eden simgeler, renkler, grafikler ve semboller kullanılmıştır (Terra, 2024).

Görsel 4: Veri Görselleştirmede WASH 2021-2025 Küresel Gösterge Paneli Örneği

Kaynak: (Terra, 2024).

Diğer bir örnek ise Spotify firmasına aittir. Burada Spotify “Küresel Trend Raporu” için farklı bir web sayfası tasarımı gerçekleştirmiştir. Marka küresel trend raporunu hikaye şeklinde aktarmak için veri görselleştirmesine dayalı yüksek etkileşimli bir web sayfası oluşturmuştur. Örneğin, aşağıda yer alan ekran görüntüsünde, ekranın üst tarafında gençlerin müzikle pek çok şeyden kaçmaya fırsat bulduğu, ruh sağlığına müziğin iyi geldiği, önünü göremedikleri durumlarda müziğe sığındıkları gibi unsurları fark ettiren bir rapor sundukları görülmüştür. Dolayısıyla sadece bir rapor olarak veriyi sunmak yerine bu tarz yaratıcı bir tarzla ve tüketici içgörüsüyle Spotify’nın pazarlama iletişimi dilini gelenekselden daha hikayesel bir zemine çıkardığı ve tüketici algısında olumlu bir algı yaratabildiği söylenebilir (Terra, 2024).

Görsel 5: Veri Görselleştirmede Spotify Küresel Trend Raporu Örneği

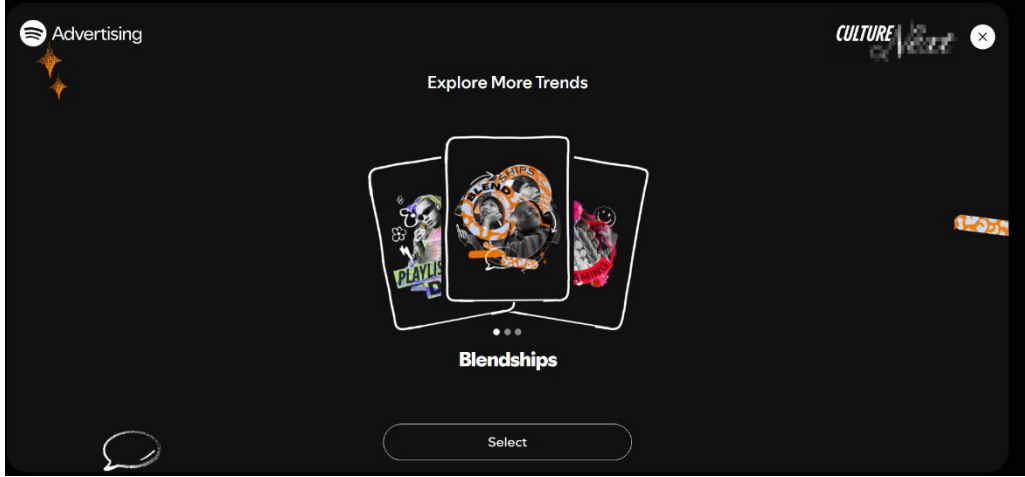

Kaynak: (Terra,2024).

Bununla birlikte Spotify’nın pazarlama iletişimi çalışmalarında hikayeleştirme aracı olarak veri görselleştirme stratejisini düzenli şekilde kullandığını söylemek mümkündür. En son 2024

yılında Z Kuşağı üzerine hazırladığı 2024 Culture Next Raporu için de <https://ads.spotify.com/en-US/culture-next/gen-z-trends-report/> sayfasında veri görselleştirmeyi etkileşim yaratan web sayfa tasarımı ile gerçekleştirmeyi başarmıştır.

Görsel 6: Spotify 2024 Culture Next Raporu

Kaynak: (<https://ads.spotify.com/en-US/culture-next/gen-z-trends-report/>,2025).

Veri görselleştirme aracılığı ile yapılan başarılı hikaye anlatımı örnekleri atasında çok sayıda endüstri ve uygulamaların da karşımıza çıktığı ifade edilmektedir. Bunlar içerisinde en etkili örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025):

- 1) **Sağlık ve İyi Olma Hali Kampanyaları:** Veri görselleştirme sağlıklı yaşam tarzının faydalarını göstermek için kullanılabilir. Burada egzersiz ve diyet yapmak, kilo kaybı, kalp sağlığı ve diğer sağlıkla ilgili şeylerin yapılması gibi unsurlar gösterilebilir.
- 2) **Çevresel Kampanyalar:** Çevre ile ilgili kurumlar da gezegen üzerinde insanların etkilerini göstermek ve bu konuya dikkat çekmek için veri görselleştirmesinden yararlanabilmektedirler. Burada çevre kirliliği, ormanların yok olması ve diğer çevre sorunlarına dikkat çekilmek üzere çalışmalar yapılmaktadır.
- 3) **Siyasi Kampanyalar:** Siyasi kampanyalarda da sık sık siyasi kararlar üzerinde etki yaratmak, oy vermenin önemini göstermek için veri görselleştirmesinden yararlanılmaktadır.
- 4) **Tüketici Tavsiyeleri:** Gerçek hayatta o ürünü ya da hizmeti kullanan insanların bu ürünün hayatlarında nasıl bir etkiye sahip olduğunu gösterebilmek için de veri görselleştirmesinden yararlanılmaktadır.
- 5) **Sosyal Medya Analizleri:** Sosyal medya platformları, kullanıcılar üzerinde bu platformların nasıl bir etki yarattığını ve onlara nasıl ulaştıklarını gösterebilmek için veri görselleştirmeden yararlanmaktadır.

Bunlar, veri görselleştirme yoluyla hikaye anlatımının dünyada gerçek bir etki yaratmak için nasıl kullanılabileceğine dair sadece birkaç örnektir. İster bir ürünü tanıtıyor olun, ister marka bilinirliği oluşturuyor olun veya dünyada bir fark yaratıyor olun, veri görselleştirme yoluyla hikaye anlatımı, mesajınızı akılda kalıcı ve etkili bir şekilde iletmenize yardımcı olabilecek bir araçtır. Bununla birlikte etkili olacak bir veri görselleştirme oluşturmak için amacınızın açık olması, doğru görsel formatı seçmeniz (grafik, tablo vb.), basit olmanız, etkileyici renkler kullanmanız, etkileşim yaratacak şekilde kurguyu oluşturmanız, hedef kitleden gelecek tepkiyi test edip ona göre yeniden düzenleme yapmanız önemlidir. Veri görselleştirme aracılığı bir hikaye anlatımında ayrıca renk, tasarım ve kompozisyon gibi öğelerin veri görselleştirmenin etkisini artırmada kilit bir rolü olduğu unutulmamalıdır (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025).

Pazarlama stratejisine veri görselleştirmeyi entegre ederken açık ve net bir amaçla başlanması gerekmektedir. Ardından hikaye anlatımına veri kullanarak başlanmalı, bu hikaye son derece basit ve açık bir anlatımla sunulmalı, görsel açıdan çekici bir görsel, renk, tipografi ve kompozisyon tercih edilmeli ve veri görselleştirme tüm pazarlama stratejinizin içine entegre edilmelidir. Son olarak veri görselleştirme çalışmanız hedef kitlenize sunulmalı, onlardan gelen geri bildirimlere göre revizyonlar yapılmalıdır. Bununla birlikte veri görselleştirme aracılı hikayeleştirme çalışmanızın başarısını ölçümlemek pazarlama stratejinizin ve veri yönelimli kararlarınızın etkisini anlamak gerekmektedir. Bu noktada etkileşimlerin takip edilmesi, dijital ortamda konuşulma durumlarının izlenmesi, hedef kitlenin geri bildirimlerinin analiz edilmesi, web sayfası trafiğinin izlenmesi, Google Analitik gibi analitik araçların kullanılması gerekmektedir (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025).

Kısacası pazarlama iletişimi çalışmaları açısından veri görselleştirme aracılı hikayeleştirmenin etkileşimi artırma, anlaşılabilirliği sağlama, hatırlamayı artırma, keşfetme isteğini teşvik etme, güven inşa etme gibi avantajlar sunduğu görülmektedir. (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025).

Veri görselleştirmenin dezavantajları arasında ise özellikle sosyal medya, e-postalar ve CRM sistemlerinden gelen milyonlarca verinin söz konusu olması, veri karmaşıklığı, netliği korumanın zor olması, veriyi toparlayabilmenin zor olabilmesi gelebilmektedir (Clark, 2024).

5.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İster bir ürünü tanıtıyor olun, ister marka bilinirliği oluşturuyor olun veya dünyada bir fark yaratıyor olun, veri görselleştirme yoluyla hikaye anlatımı, mesajınızı akılda kalıcı ve etkili bir şekilde iletmenize yardımcı olabilecek bir araçtır. Bununla birlikte etkili olacak bir veri görselleştirme oluşturmak için amacınızın açık olması, doğru görsel

formatı seçmeniz (grafik, tablo vb.), basit olmanız, etkileyici renkler kullanmanız, etkileşim yaratacak şekilde kurguyu oluşturmanız, hedef kitleden gelecek tepkiyi test edip ona göre yeniden düzenleme yapmanız önemlidir.

Veri görselleştirme aracılığı bir hikaye anlatımında ayrıca renk, tasarım ve kompozisyon gibi öğelerin veri görselleştirmenin etkisini artırmada kilit bir rolü olduğu unutulmamalıdır.

Son olarak veri görselleştirme çalışmanız hedef kitlenize sunulmalı, onlardan gelen geri bildirimlere göre revizyonlar yapılmalıdır. Bununla birlikte veri görselleştirme aracılı hikayeleştirme çalışmanızın başarısını ölçümlemek pazarlama stratejinizin ve veri yönelimli kararlarınızın etkisini anlamak gerekmektedir. Bu noktada etkileşimlerin takip edilmesi, dijital ortamda konuşulma durumlarının izlenmesi, hedef kitlenin geri bildirimlerinin analiz edilmesi, web sayfası trafiğinin izlenmesi, Google Analitik gibi analitik araçların kullanılması gerekmektedir.

Pazarlama çalışmalarının geleceğinin şekillenmesinde veri görselleştirme alanında gelişmelerin yönlendirici bir gücü olacağı belirtilmektedir. Bu noktada pazarlama çalışmalarında kullanılan veri görselleştirmenin geleceğinde sanal ve artırılmış gerçeklik kullanımının artması, yapay zeka ve makine öğrenmesi kullanımının artması, kişiselleştirmeye odaklanmanın artması, hikaye anlatımına yönelimin artması, gerçek zamanlı veri kullanımında yaşanacak artış gibi trendlerin şekillendirici bir gücü olacağı öngörülmektedir. Bu gelişmelerin ise daha etkili modern pazarlama iletişimi kampanyaları yapılmasına imkan vereceği vurgulanmaktadır (<https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>, 2025).

Dolayısıyla geleceğin modern pazarlama iletişimi uygulayıcıların hikayeleştirme çalışmalarında veri görselleştirmeye yönelik çalışmaları planlarken geleceğin getireceği bu artılara göre hazırlıklarını yapması önemli görülmektedir.

Kaynakça

Berengueres, Sandell ve Fenwick (2019). *Introduction to Data Visualization& Storytelling A Guide For Tha Data Scientist*. 2. Baskı, Stokholm

Braga, J. Ve e Silva, T.B.P. (2021). Storytelling in data visualization: Information Bias. *Brazilian Journal of Information Design*. 18 (3). 53 – 66.

Campbell, S. (2018). *The Rhetoric of Pathos in Visualization*. Northeastern University.

Castle, M ve Latorra, J. (2018). 8 Data Storytelling Concepts (with Examples!). <https://twooctobers.com/blog/8-data-storytelling-concepts-with-examples/>, (Erişim Tarihi:19.04.2025)

Clark, J. (21.10.2024). Why Visualization Is Key in Digital Marketing Campaigns Today. <https://www.movingtrafficmedia.com/why-visualization-is-key-in-digital-marketing-campaigns-today/>. (Erişim Tarihi:19.04.2025)

Hullman, J., ve Diakopoulos, N. (2011). Visualization rhetoric: Framing effects in narrative visualization. In IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics (Vol. 17, Issue 12). <https://doi.org/10.1109/TVCG.2011.255>. (Erişim Tarihi:16.04.2025)

Kennedy, H., ve Hill, R. L. (2018). The Feeling of Numbers: Emotions in Everyday Engagements with Data and Their Visualisation. Sociology, 52(4). <https://doi.org/10.1177/0038038516674675>. (Erişim Tarihi:10.04.2025)

Page, H. (7 Aralık 2023). Session 4: Good practices in the use of data storytelling and data visualizations in VNR reports. Workshop on supporting evidence-based VNRs and SDG reporting: data and statistics innovations Ankara, Türkiye https://unstats.un.org/sdgs/files/meetings/vnr-workshop-dec2023/4a_Good%20practices_data%20storytelling_viz_VNR%20workshop%20Ankara.pdf. (Erişim Tarihi:18.04.2025)

Pandey, A. V., Manivannan, A., Nov, O., Satterthwaite, M., & Bertini, E. (2014). The persuasive power of data visualization. IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics, 20(12), 2211–2220. <https://doi.org/10.1109/TVCG.2014.2346419>. (Erişim Tarihi:10.04.2025)

“Spotify 2024 Culture Next Raporu”. <https://ads.spotify.com/en-US/culture-next/gen-z-trends-report/>. (Erişim Tarihi:10.04.2025)

“Storytelling through Data Visualization in Your Marketing Efforts” (14.02.2025). <https://aicontentfy.com/en/blog/storytelling-through-data-visualization-in-marketing-efforts>. (Erişim Tarihi: 19.04.2025)

Terra, J. (24.06.2024). Five Outstanding Data Visualization Examples for Marketing. <https://pgp.ctme.caltech.edu/blog/data-science/data-visualization-examples-for-marketing>. (Erişim Tarihi:19.04.2025)

2024 Next Culture Raporu , <https://ads.spotify.com/en-US/culture-next/gen-z-trends-report/>, (Erişim Tarihi:19.04.2025)

VICTOR HUGO’NUN “TAPNER DAVASI” ESERİNDE ADALET TARTIŞMALARI: DOĞAL HUKUK VE POZİTİF HUKUK

***Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI**

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmada dünyaca ünlü yazar Victor Hugo’nun “Tapner Davası” adlı eseri analiz edilmiştir. Bilindiği gibi Victor Hugo belli bir süre hukuk eğitimi almış ardından yaşamını edebiyata adanmış, çok önemli klasik eserlere imza atmış dünyaca ünlü bir yazardır. Yazarın hukukçu yönü düşünüldüğünde eserlerinde kendi döneminin hukuk sistemini ve pozitif hukukunu eleştiren yapıtlar ortaya koyduğunu belirtmek mümkündür. Fransa’nın destanı olarak bilinen “Sefiller” ve “Tapner Davası” bunlardan en önemlilerdir. “Tapner Davası” bir gasp ve cinayet suçu ile yargılanan bir mahkûmun infaza giden öyküsünü anlatır. Ancak eser boyunca yazar, suçlunun ölümle yargılanmasının yanlış olduğunu ve dönemin pozitif hukukunda eksiklikler olduğunu anlatmaya çalışır. Suçun durumsallığı, suçlunun sicili, idamın geri dönülmez yönü ve suçu işleyen kişinin pişmanlığı dolayısıyla ıslahının imkânına yer vermeyen dönemin hukuk sisteminin insan hakları yönünden yeniden ele alınması ve düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda idamın ortadan kaldırılması ve özellikle suçun nedenine ve durumsallığına göre bir yargılamanın gerçek adaleti tesis edeceğini belirtmiştir. Bu anlamda yazarın bu eserde kendi döneminin pozitif hukukunu eleştirdiğini ve hakkaniyet hukukuna yaklaştırmak amacıyla eleştirilerini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışma, analiz edilen eserin teması nedeniyle, edebiyat sosyolojisi ve hukuk sosyolojisi alanlarının ikisine girmekte ve bir pozitif hukuk eleştirisine dayanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pozitif Hukuk, Doğal Hukuk, Victor Hugo, Tapner Davası, Edebiyat Sosyolojisi

DEBATES ON JUSTICE IN VICTOR HUGO'S "THE TAPNER CASE": NATURAL LAW and POSITIVE LAW

Abstract

In this study, the world-famous writer Victor Hugo's "The Tapner Trial" is analyzed. As it is known, Victor Hugo is a world-famous writer who studied law for a certain period of time and then devoted his life to literature and wrote many important classical works. Considering the jurist aspect of the author, it is possible to state that he produced works criticizing the legal system and positive law of his own period. "Les Miserables" and "The Tapner Case", known as the epic of France, are the most important of these works. "The Tapner Trial" tells the story of a prisoner on trial for extortion and murder leading to execution. However, throughout the work, the author tries to explain that it is wrong to try a criminal to death and that there are deficiencies in the positive law of the period. He emphasized that the legal system of the period, which did not include the contingency of the crime, the criminal's record, the irreversible aspect of execution and the possibility of rehabilitation due to the remorse of the person who committed the crime, should be reconsidered and regulated in terms of human rights. In this context, he stated that the abolition of the death penalty and especially a trial based on the cause and circumstance of the crime would establish true justice. In this sense, it is possible to say that the author criticized the positive law of his time in this work and put forward his criticisms in order to bring it closer to the law of equity. Due to the theme of the analyzed work, this study falls into both the fields of sociology of literature and sociology of law and is based on a critique of positive law.

Keywords: Positive Law, Natural Law, Victor Hugo, The Tapner Trial, Sociology of Literature

İnsan tür olarak adaleti ve adalete bağlı düzeni tesis etmek isteyen tek varlıktır. Bu durum onun kurduğu tüm sistemlerde ortaya çıkan eşitsizliği giderme isteği ve çabasını da açıklar. İnsanın bu itkisiyle tesis etmeye çalıştığı adalet arayışının kendisi doğal hukuk yani hakkaniyet hukuku olarak adlandırılır.

Doğal hukuk, insanın sosyal bir varlık olduğu görüşünden hareketle, karmaşık olan doğal yaşamı, insan yaşamı için düzenli ve yaşanılır bir hale getirme amacı ile geliştirilen bir kavramdır. İlk olarak Yunan düşüncesinde ortaya çıkmış olan bu kavramın insanlığın yaşam

serüveni içinde insan doğasına yönelik inanış ve tanımlamalara göre değişiklik gösterdiği bilinmekle birlikte doğal hukukun insanın doğasının ve aklının bir ürünü olduğu söylenebilir.

Doğal hukuk ortaçağda hem kilise hem de devletin gücünü destekleme amacına hizmet etmek için yorumlanmıştır. Rönesans'tan sonraki dönemde, ulus devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte devletler hukukunun geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Her dönemde farklı şekillerde yorumlanıp farklı amaçlarla kullanılmış olsa da temelde insan yaşamı için hayati önem taşıyan düzeni sağlamak amacıyla geliştirilip kullanılan bir kavramdır.

Doğal hukuk kavramının en temel hareket noktası insan doğası ve insan aklıdır. İnsanın doğası söz konusu kavram içinde ideal biçimde tanımlanmıştır. Bu çerçevede en kısa tanım ile doğal hukukun her şeyin üzerinde her zaman her yerde geçerliliğe sahip, insanın doğasından ve vicdanından doğan, yazılı olmayan hukuk olduğunu söylemek mümkündür. “İnsanların zihninde ve vicdanında yaşayan “adalet” duygusundan doğarak; “olan” değil, “olması gereken” üzerinde duran “Doğal Hukuk” anlayışına göre, doğal hukuk düşüncesinin ürünü olarak kabul edilen insan hakları; pozitif hukuk tanımamış olsa dahi, insanın doğuştan/özden sahip olduğu, insan olmaktan kaynaklanan hakları”dır⁷¹. Bütün insanların, sadece insan oldukları için sahip oldukları evrensel nitelikteki insan hakları herkese eşit olarak tanınmıştır. İnsan olmaktan vazgeçilemeyeceği için insan hakları da dokunulamaz ve devredilemez niteliktedir” (Donnelly, 1998: 18). Doğal hukuk, ideal ve soyut bir sosyal adalet anlayışına dayanan ve temeli etiğe dayanan hukukun adıdır.

İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde insan yaşamı için bir düzenlemeden dolayısıyla hukuki yaptırımdan söz etmek mümkündür. Bu doğrultuda devletin ortaya çıkışının da aynı düzen fikrinin ürünü ve gereği olarak gerçekleştiği söylenebilir. Dolayısıyla hukuksal yaptırımların devlet iradesine bağlı olarak yeniden şekillendiği ancak devlet iradesine bağlı olarak şekillendirilen hukuksal uygulamaların doğal hukukun ürünü olsalar bile ondan farklı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede belli bir dönemde bir devlet düzeninde yürürlükte olan hukuk, doğal hukuk olarak değil, pozitif hukuk olarak adlandırılır. “pozitif hukuk belli bir toplumda konulmuş (posé) ve yürürlükte “olan hukuk” niteliğiyle, içeriğinin ne olacağına onu yaratanların, kural koyanların açıkladıkları irade ile karar verdiği, birbirine yakın kültürel düzeye sahip toplumlarda bile, aralarında var olan pek çok benzerliğe rağmen, bir toplumdan diğerine ve zamana göre değişen ama aslında o toplumda gerçekten var olan ve uygulanan hukuktur (Can, 1989: 28).

Doğal hukuk İnsanın kendi aklı ile bulduğu ve sosyal yaşamı için en iyiyi amaçlayarak uyduğu hukuktur. Doğal hukukun pozitif hukuktan önce ortaya çıktığı, Kant'ın deyimiyle ilk

önce insan aklında (vicdanında) belirlediği ve daha sonra yazılı hale getirilip devlet organizasyonları içinde işlerliğe tabi tutulduğu söylenebilir. Bu doğrultuda pozitif hukukun egemen gücün iradesine dayandığı ve yürürlük süresinin de bu güce bağlı olarak değişebildiğini söylemek mümkündür.

“Doğal hukukun ne olduğunun tam olarak ortaya konabilmesi için onunla pozitif hukuk arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konması gerekir. Yani doğal hukuk bir toplumun formel, legal yasaları anlamındaki pozitif hukuktan ayırt edilmelidir. İnsanlar tarafından uzlaşım yoluyla yaratılan pozitif hukuk, doğal hukukun aksine objektif bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Pozitif hukuk aklın dayattığı, doğal hukuksa keşfettiği şeydir. Muayyen bir toplumun formel, legal yasaları anlamında ki pozitif hukuk, devlet tarafından formüle edilen ve yaptırım gücü devlete dayanan hukuktur, ancak doğal hukuk, vicdani bir uygulamadır. Doğal hukuk, insan eseri olmayan ve gerçekliğin temelini oluşturan doğa yasasıdır; ancak pozitif hukuk, insan eseridir ve onun gerçekliğinin temelini oluşturan onları yaratan beşeri faktördür. Değişmez kurallardan ibaret olan ve insanlar tarafından keşfedilen doğal hukuk, doğal olarak bilinebilen moral hukuktur” (Küçükali ve Akbaş, 2016: 66).

Yozlaşma eğilimi gösteren her toplumsal düzende toplum içindeki insan tipine bağlı olarak hukukun işlerlik ve uygulamaları, yani pozitif hukuku doğal hukuktan uzaklaşabilir. Ancak pozitif hukukun değişimi ve doğal hukuka yaklaşmak için kendi içinde yozlaşma eğilimi gösteren uygulamaların iyiye ve adil olana yönelik dönüşümü sonunda mutlaka gerçekleşir.

Pozitif hukuk, hukukun işlerliği sürecinde bir toplumda yaşayan bireylerin kanun koyucu güce tabi olmaları bu gereklilik doğrultusunda kendi hürriyetlerinden kısmen vazgeçmeleri anlamına gelmektedir. Bu süreçte insanların yaşamlarının belli kurallar tarafından kısıtlandığı ancak kurallar dolayısıyla güvenli bir toplumda yaşama olanağına kavuşmalarının gerçekleştiği söylenebilir.

Pozitif hukuk, doğal hukukun belli bir dönemde, belli bir toplumda belli bir irade tarafından uygulanmasıdır. Egemen bir güç tarafından açıklanır ve değişiklik olmadığı sürece uygulanmaya devam eder.

Pozitif hukukun her zaman doğal hukuk ilkeleriyle uyum içinde olması ve ona en yakın çizgide işlerliğini sürdürmesi gereklidir. Zira bir toplumda pozitif hukukun yürürlükte olmasının ve uygulanmasının nedeni doğal hukuktur. Aynı zamanda hukukun özü de budur, zira insan vicdanından doğmuştur.

Günümüzde hâkimin kanunda bir hüküm olmasa bile, yani pozitif hukukun cevapsız bıraktığı noktalarda yetkisini kullanarak çözüm getirmesi, doğal hukukun uygulanışının zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Örneğin hâkimin yorum yetkisini kullanması ve olayın gereğine göre karar vermesi de her zaman doğal hukukun pozitif hukukun içinde ve üzerinde bir konumda olduğunun göstergesidir.

Doğal hukuk insan aklının kendi doğal varlığı üzerine bir yorumu dolayısıyla yaşamı için gördüğü gerekliliğin bir ürünüdür. Bu nedenle belli bir dönemde yürürlükte olan uygulamalar dayanılmaz derecede sert ve acımasız olduğu durumda ancak (vicdana) doğal hukuka başvurularak adalete daha uygun bir düzenin kurulması sağlanabilir.

Bu süreçte doğal hukukun pozitif hukukun gelişmesinde ve uygulanmasına sağladığı katkı kadar onu değiştirme gücünü de içinde barındırdığı söylenebilir.

Adalet (hukuk) her dönemde ideal biçimde işlemeyebilir. Ancak mutlaka sonunda insan vicdanından doğan doğal hukuk kuralları adaletsizlik karşısında yeni arayışlara neden olur. Dolayısıyla pozitif hukukun beklenen ölçüde adaleti mümkün kılmadığı dönemlerde adaletsiz uygulamalar ve durumlar doğal hukukun doğduğu insan vicdanında yeniden yargılanır. Bu kaçınılmazdır. Kant'ın da *Pratik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde belirttiği gibi: “Eğer doğru dürüst ararsak, övülmeye değer bütün eylemlerde, buyuran ve düşkünlüklerimizin hoşuna gidebileni keyfimize bırakmayan bir ödev yasası buluruz. Ruhu ahlakça biçimlendiren tek sunuş tarzı budur, çünkü yalnız o, sağlam ve tam belirlenmiş ilkeler sağlayabilir... Ödevin ne olduğu herkes için kendiliğinden açıktır” (Kant, 2014: 67).

Adaleti mümkün kılan insanın içindeki ahlaki mirasa bağlı yasanın kendisidir. Herhangi bir dönemde herhangi bir toplum tipinde güncel uygulamalar bu yasanın kendisinden ne ölçüde sapmış olursa olsun insanlık tarihi içinde vicdan ve ahlak yasası karşısında yargılanmaya mahkumdur.

Victor Hugo “Sefiller” eserinde olduğu gibi “Tapner Davası” eserinde de ülkesindeki pozitif hukuku eleştirmiş ve daha adil bir yargılama ve cezalandırma sisteminin oluşturulması gerektiğini savunmuştur. “Tapner Davası” genel olarak Fransa’da devam eden idam yasasına karşı yazarın eleştirilerini içeren bir eserdir. Eserde cinayet ve gasptan yargılanan Tapner’in idamına karar verilmesini eleştiren yazar, öldürmenin cezasının yine öldürme ile sonuçlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Öldürmeyi meşru gören ve yasalarında yer veren bir toplumun cezalandırma biçimine yönelik güçlü eleştiriler içeren eser doğrudan yazarın sesiyle kaleme alınmıştır. 1853’te bir kadını öldürmekten yargılanan Charles Tapner’in

ölümüne karar veren yasaların oldukça ilkel bir kısasa kısas içerdiğini ve değişmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

“Tapner ölüme mahkum edildi. Yasa metinleri önünde sizin yargıçlar kurulunuz görevini yaptı: başyargıcın terimlerini kullanacak olursam “zorunluluğunu yerine getirdi. Ama dikkat edin: bu bir kısasa kısas olayıdır” (Hugo, 2005:12).

Hugo, kendi dönemi içindeki pozitif hukukun Ortaçağ’a ait ilkel uygulamalar içerdiğini ve uygar dünya için eksik kaldığını belirtirken, bu yasaların sorgulanması gerektiğine değinir. Yazar, işlediği suçtan pişman olan bir suçlunun suçu ağır olsa dahi doğrudan idamla değil, pişmanlığı çerçevesinde daha dengeli bir anlayışla yargılanıp cezalandırılması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

“Gelişme ve ilerleme böyle mi olacak? Eğer insan kurban etmek hala mümkünse insanlar nerelerde? Guernesey’de, hala yaratan Tanrı’nın karşısında öldüren, geçmişin yaşlı putuna hayranlık duyuluyor mu?

Ne yani! Bir cezayı daha hafife dönüştürmek, suçluya uzlaşma ve pişmanlık şansı vermek, insan kurban etmek yerine mantıklı bir ceza vermek, bir insanı öldürmemek o kadar mı zor? Gemi, bir insanın fazla geleceği kadar zor durumda mı? Piman olmuş bir suçlu, topluma o kadar ağır mı geliyor ki Tanrı’nın yarattığı varlığı uçurumun karanlığına atmak için bu kadar acele etmek gerekiyor” (Hugo, 2005: 14, 15).

Hugo’ya göre Tapner’in işlediği suçun durumsallığı, modern hukukta üzerinde durulduğu gibi kişinin daha önce herhangi bir suça bulaşıp bulaşmadığı ayrıca suçlunun pişmanlığı yargılamada önemli olmalıdır. Tapner’in idam edilmeden hemen önce infaza giderken pişmanlığını dile getirmesi, ailesi ve çocuklarını sayıklaması yazarın özellikle yer verdiği betimlemelerdir.

Birkaç günden beri mahkum tir tir titriyordu. Pazartesi günü ayın altısında, bir ziyaretçi ile onun arasında şu konuşma duyuldu: “Nasılsınız?” “Ölümden hiç korkmadığımı kadar çok korkuyorum” “İdam edilmekten mi korkuyorsunuz? “Hayır ondan değil... Ama çocuklarımı kaybetmekten korkuyorum! Ve ağlamaya başlamıştı, ardından eklemişti: “Neden bana pişman olmak için zaman vermiyorlar?” (Hugo, 2005:30).

Hugo bu betimlemeler ile hakkaniyet hukukunun pozitif hukuka göre önemini ortaya koymak istemiştir. İnsanın işlediği suça karşı girdiği muhasebe ve pişmanlığın adil bir yargılamada göz önünde bulundurulmasının önemine değinmiştir. Bu çerçevede Hugo’nun sesi romana girer ve bu infazın zemininde yer alan toplumsal vicdanı sorgular. Hugo, suçu işleyen kişinin durumu

ve niyetinin yargılama ve cezalandırmada mutlaka göz önünde tutulması gerektiğini şu şekilde belirtmiş ve ortaçağ hukukunu eleştirmiştir:

“Tapner neden bir kadın yerine, yüzlerce yaşlı ve çocuk da ekleyerek üç yüz kişi öldürmemiştir? Neden bir kapıyı zorlamak yerine maymuncukla yirmi beş milyon çalmamıştır? Neden Saujon’daki evini yakmak yerine, Paris’i makineli tüfekle taramamıştır? O zaman Londra’da büyükelçi olurdu kesin” (Hugo, 2005: 36)

Victor Hugo’nun bu eseri klasik eserlerin çoğunda işlenen vicdanın adaletin tesis edilmesindeki tek kaynak olduğu gerçeğini işlemiştir. Kişinin işlediği suçun ağırlığı kadar, ıslah olup olamayacağı, pişmanlığı, suçu neden ve hangi şartlar altında işlediği yargılamada önemlidir. Kuşkusuz yazarın bu görüşleri günümüzün modern hukukunda uygulanan ancak kendi ülkesinde ve dönemin ortaçağ hukukunda yer almayan uygulamalardır. Bu yönüyle yazarın kendi döneminin pozitif hukukunu eleştirerek hakkaniyet hukukuna yaklaştırmaya çalıştığını belirtmek mümkündür. Hakkaniyet hukuku, bir dönemin veya toplumun egemen anlayışının üstüne çıkarak insanlığın vicdanına göre biçimlenen bir hukuk anlayışını tanımlamaktadır. Bu yönüyle her dönem ve toplum için önemlidir. Örneğin Victor Hugo’nun yaşadığı dönemde uygulanan hukuk gibi Hitler dönemi Almanya’sında gerçekleştirilen uygulamalar da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Hitler Almanya’sında uygulamaların çoğunun yasaya (pozitif hukuka) uygun (Nürnberg Irk Yasaları) olduğu bilinmektedir. Nazizmin faşist ve ırkçı uygulamaları aynı dönemde yürürlükte olan pozitif hukuk içinde yasaldı. Ancak insanlığın en karanlık dönemlerinden biri olarak anımsanan bu dönemin yarattığı trajedileri meşru kılan yasal düzenlemelerin insan vicdanında mahkûmiyeti günümüzde artık tartışmaya yer bırakmayacak denli açıktır. Belli bir dönemde yasa adı altında doğal hukuka ters düşen uygulamaların pozitif hukuk içinde yaşam bulabildiği ancak doğal hukuka uzun süre direnemediği ve insan vicdanında yargılanarak dönüşüme uğradığı bilinmektedir. İnsanlık tarihi benzer şekilde doğal hukukun özü olan ve insan vicdanından doğan adalet arayışlarının örnekleriyle doludur. Bu çerçevede adaletin kaçınılmaz olduğu ve uygulanan pozitif hukuk doğal hukuktan ne ölçüde ayrılırsa ayrılırsın sonunda mutlaka doğal hukuka yani gerçek hakkaniyete yönelik bir dönüşüm geçireceği öngörülebilir ve savunulabilir. Bu durum insanın insan olmasından kaynaklı doğarken beraberinde getirdiği adalet duygusunun ve içinde bekleyen insanlık mirasına yönelik yaşama itkisi ve ihtiyacının sonucudur. Bu nedenle kaçınılmazdır. Adaleti mümkün kılmaya çalışan hukukun temelinde ve doğuşunda aynı neden yer almaktadır.

Kaynak :

Can, C, (1989), Oluşum Süreci İçindeki Hukuk Sosyolojisi, Ankara

Donnelly, J, (1998), İnternational Human Rights, 2. ed, (Westview Press), Colorado/Oxford

Hugo, V, (2005), Tapner Davası, Çeviri: Neslihan Kırant, Bahar Yatınevi, İstanbul

Kant, İ, (2014), Pratik Aklın Eleştirisi, Çeviri: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı, Türkiye

Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi - Ankamat Matbaacılık, Ankara

Küçükali, R, Akbaş, H, (2016), “Bir Haklılaştırma Zemini Olarak Doğal Hukuk”, MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:3, Sayı: 1

DEDE KORKUT KİTABI'NDA YER ALAN “DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL BOY” UN MİTOLOJİK MOTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

“DUHA KOCA” IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

ANALYSIS OF “DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL” IN TERMS OF MYTHOLOGICAL MOTIFS

Dr. Öğr. Üyesi, Merve Nur SEZGİN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, merve.sezgin@erzincan.edu.tr- 0000-0003-2124-3821

Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve ATÇI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, merveatci866@gmail.com– 0009-0003-5870-2443

Özet

Mitoloji, insanlığın ilk dönemlerinde var olmuştur. İlk insanın çevresini anlaması, algılaması ve kafasında var olan sorular cevap buldurmak için ortaya çıkarmış olduğu inançları içermektedir. Köklü tarihi olan her devlette var olduğu gibi Türklerin de eski mitik inançları bulunmaktadır. Dede Korkut Türk dünyası, kültür, tarih, edebiyat için önemli temel kaynaklardandır. Türklerin Şamanist inançlarından İslamiyet'e geçiş sürecini yansıtmaktadır. Duha Koca Deli Dumrul hikayesi, Dede Korkut kitabında geçiş hikayesi olarak dikkat çeker. Bu boyda, eski inançlara bağlı bir karakter olan Dumrul'un, yeni dini tanıma süreci anlatılmaktadır. Dumrul, Azrail ile mücadelesi sırasında, tanrının mutlak hakimiyetini ve gücünü idrak eder. Her ne kadar ilk bakışta İslami bir anlatı olarak görünse de, hikâye içinde eski Türk mitolojisine yönelik unsurlar dikkat çeker. Bu unsurlar arasında *Dumrul*, *Azrail*, *su*, *köprü*, *can yerine can*, *kılıç*, *don değiştirme*, *hayvan*, *sayı*, *renk* gibi mitolojik motifler yer alır. Bu çalışmada, söz konusu mitolojik motifler incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Dede Korkut, Dumrul, Azrail

SUMMARY

Mythology has existed since the early periods of humanity. It includes the beliefs that early humans created to understand their surroundings and answer the questions in their minds. Like every state with a deep-rooted history, the Turks also have ancient mythical beliefs. Dede Korkut is one of the important primary sources for the Turkish world, culture, history, and literature. It reflects the transition of the Turks from Shamanic beliefs to Islam. The story of Duha Koca Deli Dumrul in the Book of Dede Korkut stands out as a notable transition story. It narrates Dumrul's journey from his old beliefs to recognizing the new religion. In this tale, Dumrul encounters the absolute power of God through his struggle with Azrael. While it may

initially seem like an Islamic narrative, it incorporates elements of old Turkish mythology, such as *Dumrul*, *Azrael*, *water*, *bridge*, *life for life*, *sword*, *shape-shifting*, *animal*, *number*, *color*. This study examines these mythological motifs in detail.

Keywords: Mythology, Dede Korkut, Dumrul, Azrael

Giriş

İlk insanlar, dünyayı ve doğayı kendi kollektif örgütlenmelerine uygun bir anlam dünyası inşa etmişlerdir. Bu anlam dünyası içerisinde oluşan anlatıların toplumların kültürlerinin, inançlarının, geleneklerinin vb. oluşumunda önemli rolleri bulunmaktadır. İnsanların evreni, dünyayı, tanrıyı, doğayı, varoluşu merak etmesi, açıklanamayan olay ve durumları bilme arzusu ile ortaya çıkan soruları cevaplamak amacıyla oluşturulmuş söylenceler mitosları oluşturur. Zamanla bu söylenceler toplum tarafından kutsal kabul edilmiştir. Necatigil (11) mitoslarla ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: “Mitolar, ilkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş öykülerdir”. Geçmiş çok eskilere dayanan medeniyetlerin kültür temellerinde mitolojik kaynakların önemli bir yeri vardır. Mitoloji; varoluş, teogoni, gelenekler, ritüeller gibi unsurlar bakımından zengin kaynaklardır. Dede Korkut kitabının tüm nüshalarında eski Türk inançlarının, geleneklerinin, Türk mitolojisinin ve İslamiyet ilgili unsurların varlığı söz konusudur. Dede korkut kitabının bilinen iki nüshası ve Türkmen Sahra el yazması bulunmaktadır. Bu kitaplardaki metinler, Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra yazıya geçirilmiş olsalar da oluşum aşamalarında ilk mitoslara kadar dayanmakta ve onlardan beslenmektedir. “Bu oğuz kahramanlık eposunun kökeni, tarihi bundan daha eski çağlara dayanmaktadır. Bu destan orta yüzyılların Türk kültürünü, devletçiliğini, sosyal, toplumsal durumu, etik münasebetleri yansıtmakla aynı zamanda eski Türk etnografisini, mitolojisini, gelenek ve göreneklerini de iyi bir şekilde yansıtan çok önemli milli kaynaklardan biri niteliğini taşımaktadır (Amanoğlu 53)”. Milli kaynaklarımızdan biri olan bu eser, her ne kadar İslami özellikler taşısa da Türklerin en eski yaratılış destanlarının izlerini de içinde barındırır. Keşfedilen hikayeler arasında yer alan Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikayesi, Oğuzların İslamiyet’e geçiş süreciyle ilgili önemli izler taşımaktadır.

Deli Dumrul hikayesi, Türklerin eski mitolojik unsurlarını ve inançlarını yansıtan bir anlatıdır. “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatısı, eski’nin kurucu işlevinden yola çıkarak geçmişin dinamiklerini şimdi’de güncelleyip, geleceğe açılan bir metin olarak ön plana çıkar. (Şayhan 148)”. Deli Dumrul hikayesi, şaman kültüründeki Türklerin İslamiyet’i kabul etme sürecine dikkat çeken bir anlatıdır. Dumrul’un şaman inancından gelen mutlak güce karşı bilgisizliği, direnişi ve sonunda bu gücü kabullenışı, hikâyenin ana temasıdır. Hikayede, islami öğeler belirgin dursa da, eski türk kültür ve mitolojisine ait öğeler bulunmaktadır.

Bu unsurlar arasında *can yerine can verme*, alp tipi özellikler, ölümden kaçış ve don değiştirme gibi eski inanç ve kültür öğeleri bulunmaktadır.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

Dumrul denilen bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçenden 30 akçe geçmeyenden döve döve 40 akçe alırdı. Böyle yapmasının nedeni yiğitliğinin, erliğinin Rum’a,

Şam'a kadar duyulsun ister idi. Bir gün köprüsünün yakınına bir oba kurulmuştu. Bu obada bir genç yiğit Allah'ın emriyle ölmüştü. Bütün oba yas içinde ağıt yakar olmuştu. Deli Dumrul geldi ve *ne ağlarsınız? Benim köprümün yanında bu kavga nedir, neye ağıt yakarsınız?* dedi. Onlarda *beyim bir iyi yiğidimiz öldü, ona ağlarız* dediler. Deli Dumrul söyledi: *yiğidinizi kim öldürdü?* Onlarda *valla beyim Allah'tan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı* dediler. Deli Dumrul: *Azrail dediğiniz kişi kim ki insanın canını alır? Yâ kadir Allah, birliğinin ve varlığının hakkı için Azrail'i benim gözüme göster ki; savaşıyım, çekişeyim, düşüreyim iyi yiğidin canını kurtarayım* dedi. Deli Dumrul evine vardı. Hak Teâlâ'ya Dumrul'un sözü hoş gelmedi *Bak bak deli gavat benim birliğimi bilmez* dedi. Azrail'e buyruk etti ki: *Azrail! Var da deli gavatin gözüne görün, benzini sarart! Göğsünü hırlat, canını al* dedi. Deli Dumrul 40 yiğidi ile yiyip içip otururken Azrail çıka geldi. Deli Dumrul'un gören gözü görmez oldu, tutan eli tutmaz oldu, Dünya âlem deli Dumrul'un gözündeki karanlık oldu. Deli Dumrul söyler: *ne heybetli kocasın, kapıcılar seni görmedi, çavuşlar seni tutmadı, benim gören gözüm görmez oldu, tutan elim tutmaz oldu. Canım titredi. Altın kadehim elimden yere düştü. Ağzımın içi buz gibi oldu. Sakalı akça koca, gözü kör koca, ne heybetli kocasın? Bana söyle, kazamın belası dokunur bugün sana!* dedi. Azrail'in deli Dumrul'a acıması tuttu, dedi ki: *deli gavat, gözümün körlüğünü ne beğenmezsin? Gözü güzel kızların, gelinlerin canını çok almışım. Sakalımın ağarlığını ne beğenmezsin? Ak sakallı kara sakallı yiğitlerin canını çok almışım. Deli gavat, övünürdün, derdin: 'Al kanatlı Azrail benim elime gelse öldürürdüm, güzel yiğidin canını onun elinden kurtarayım 'derdin. Şimdi geldim ki senin canını alayım. Verir misin, yoksa benimle cenk eder misin?* dedi. Deli Dumrul: *al kanatlı Azrail sen misin? Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alırsın?* dedi. Azrail: *evet ben alırım* dedi. Deli Dumrul, Kapıcılar kapıyı kapatın, diye bağırdı. Azrail'e, ben seni geniş yerde beklerdim sen dar yerde karşıma çıktın. Ben seni öldüreyim güzel yiğidin canını kurtarayım, dedi. Kara kılıcını sıyırıp eline aldı, Azrail'e saldırdı. Azrail bir güvercin oldu bacadan uçup gitti. Deli Dumrul adamlarına *Yiğitlerim! Azrail'in gözünü öyle korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı dar bacadan kaçtı* dedi. Deli Dumrul atına bindi, doğanını eline aldı, Azrail'in peşine düştü. Gökteki bir iki güvercini öldürdü. Evine geri dönerken Azrail, atının gözüne göründü. At korktu, Deli Dumrul'u yere attı. Azrail göğsüne oturdu göğsü hırlamaya başladı, Deli Dumrul da: *bre Azrail, aman! Tanrının birliğine yoktur şüphe! Ben seni böyle bilmezdim, onlarca can aldığını duymadım (...) beylikten usanmadım, yiğitliğe doymadım. Canımı alma Azrail, medet!* dedi. Azrail: *Deli gavat, bana ne yalvarırsın? Allah Teâlâ'ya yalvar! Benim de elimde ne var? Ben bir yumuş oğlanıyım* dedi. Deli Dumrul: *"Sen aradan çekil, ben Allah'ı Teâlâ ile haberleşeyim* dedi. Deli Dumrul Allah'a yalvardı: (...) *benim canımı alacaksan sen al, Azrail'e bırakma. Deli Dumrul'un bu sözleri Allah'ın hoşuna gitti Azrail'e, Dumrul can yerine can bulsun onun canı azat olsun*, dedi. Deli Dumrul ilk olarak babasının yanına gitti ve başından geçeni anlattı, can istedi. Babası da: *Oğul oğul, ay (4) oğul! Canum pâresi oğul! Toğduğunda tokuz (5) buğra öldürdüğüm aşlan oğul! Dünlengi altun ban (6) evümün kabzası oğul! Kıza benzer kızumun gelinümün (7) çiçeği oğul! Karşı yatan kara tağum gerekise Söyle (8) gelsün, 'Azrâylün yaylası olsun! Şovuk şovuk (9) bıjarlarum gerekise anaiçit olsun! Tavla tavla (10) şehbâz atlarum gerekise aña binit olsun! Katar (11) kaçar develerüm gerekise aña yüklet olsun! Aga-(12)-yilda ağca koyunum gerekise Kara mudbağ altında anuñ (13) şöleni olsun! Altun, gümüş, pul gerekise aña(1) harclık olsun!Dünye şirîn, cân aziz, Cānumı kıya-(2)-bilmen, bellü bilgil.Menden aziz menden (29) sevgilü anan-dur,(3) Oğul, anaña var!*

dedi. Deli Dumrul annesinin yanına gider ve başından geçenleri annesine anlatır. Can ister. Annesi de: *Oğul oğul, ay oğul! Tokuz ay ıar(1) kartumda götürdüğüm oğul! On ay deyende dünya yüzine gétürdügüm oğul!(3) tolama beşiklerde beledüğüm (2) ogul(16) emzürdügüm oğul! Tolap tolap ağ südümi Ağca (4) burclu hişärlarda tutılayıdun, oğul! Şası (5) dinlü kafir elinde ıutsak olayıdun, oğul! Altun (6) akça gücine şalubanı seni kurtaraydum oğul! Yaman (7) yére varmış-sın vara bilmen, Dünya şirin, cän 'aziz, (8) Cänumı kıya bilmen, bellü bilgil!* dedi. Annesi ve babası Deli Dumrul için canlarını vermediler, Azrail deli Dumrul'un yanına canına almaya geldi. Deli Dumrul ailemle vedalaşayım sonra gel canımı al dedi. Deli Dumrul eşinin yanına geldi başından geçenleri anlattı. Deli Dumrul'un eşi söyler: (...) *Senün ol muhannat anan baban, (3) Bir canda ne var ki saña kıyamamışlar. 'Arş. tanuğ olsun, (4) kürsi tanuğ olsun, Yer tanuğ olsun, gök tanuğ (5) olsun, Kādir Tangrı tanuğ olsun: Menüm cānum senün (6) cānuña qurbān olsun, dedi, Azrail Deli Dumrul'un eşinin canını almaya geldi. Deli Dumrul Allah'a; ikisinin canını almasını ya da ikisinin de canını bağışlaması için yalvarır. Allah'a Deli Dumrul'un sözleri hoş gelir ikisinin de canını bağışlar onlara 140 yıl ömür verir. Anası ve babasının canını alır.*

Motifler

Bu çalışmada, yukarıda verilen hikâye özetinden hareketle, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesi mitolojik motifler açısından incelenmiştir. Çalışma kapsamında, hikâyede yer alan şu unsurlar ele alınmıştır:

- **Dumrul:** Hikâyenin başkahramanı olarak Dumrul'un kişiliği ve davranışları, eski Türk mitolojisindeki alp tipi ve kahramanlık özellikleriyle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir.
- **Can yerine can:** Eski Türk inançlarında görülen fedakârlık ve ölümle pazarlık temalarının bu motiftteki yansımaları incelenmiştir.
- **Ölümünden kaçma:** Türk mitolojisindeki ölümünden kaçış ya da ölümle yüzleşme temasının hikâye içerisindeki işlenişi analiz edilmiştir.
- **Su:** Hayatın kaynağı olarak suyun hikâyedeki rolü ve mitolojik anlamı ele alınmıştır.
- **Sayılar ve renkler:** Hikâyede geçen sayıların ve renklerin sembolik anlamları, Türk mitolojisindeki karşılıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir.
- **Hayvanlar:** Hikâyede yer alan hayvanların mitolojik bağlamdaki anlamları ve işlevleri incelenmiştir.
- **Yumuş oğlan:** Türk halk edebiyatı ve mitolojisinde sıkça yer alan yumuş oğlan (yani Azrail'in yerel karşılığı) motifi, bu hikâyedeki görünümüyle ele alınmıştır.
- **Can kurtarma:** Hikâyede canın kurtarılması ya da bağışlanması temasının Türk kültüründeki yeri üzerinde durulmuştur.
- **Azrail:** İslami unsurlarla birlikte hikâyede yer alan Azrail figürünün, eski Türk mitolojisindeki ölüm ruhlarıyla benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir.

Bu analizler, hikâyenin Türk kültürü ve mitolojisi ile İslami unsurların harmanlandığı bir anlatı olarak nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.Dumrul:

Deli Dumrul hikâyesi, eski Türk inanç dönemlerinde ortaya çıkmış bir anlatıdır. Bu bağlamda, “V. Diyosegi ve F. A. Satlayev, Altaylılar arasında Kumanlar’a dair bir efsane kaydetmiştir. Bu efsaneye göre, yeraltı ruhlarının lideri Ecel Tanrısı Erlik ile birinci kam arasındaki mücadele dikkat çeker. Rivayete göre, başlangıçta üç âlemin ortancası olan yeryüzünde yaşayan Erlik, yukarıdaki Ölgün (Ülgün) Tanrı’nın günahkâr saydığı ve saymadığı herkesi yok etmeye başlar. Bunun üzerine Birinci Kam, Erlik’i yeryüzünden kovar. Ancak insanlar ölmeye devam edince, Birinci Kam, Erlik’i tamamen yok etmeye karar verir ve onu yener. Bu efsaneye göre, ilk büyük bahşının Erlik’i yeraltı âlemine sürgün etmesi, onun kahramanlık niteliğini ortaya koyar. Ölüm Tanrısı Erlik ile birebir mücadeleye giren tek bahşı olması da önemlidir (Alekseyev 57,akt. Eyüboğlu 69)”.

Bu anlatı, Deli Dumrul’un Azrail ile mücadelesiyle benzerlikler taşımaktadır. Dumrul, hikâyede şamanik özellikler sergileyerek ölümden can kurtarmak amacıyla mücadeleye girer. İslam inancında “Allah’ın mutlak güç sahibi olduğunu bilmeyen Dumrul, Erlik Han gibi mutlak bir gücü temsil etmeyen bir tanrıyla karşı karşıya olduğunu zanneder. Bu durum, Dumrul’un kafasını karıştırır ve Azrail’i tanıyamamasına neden olur. Bu bağlamda, Dumrul, İslam inancında kendi iradesi olmayan ve sadece Allah’ın iradesini uygulayan Azrail’e karşı savaş açar (Karabeyeser 146)”.

Bu boyda Azrail Dumrul tarafından Şamanist inançlara göre algılanır. Ancak hikâye Dumrul’un Azrail’in bir elçi olduğunu anlayıp Allah’ın varlığıyla tanınmasıyla son bulur. Bu da Dumrul’un yaşadığı dini dönüşümü ve Türklerde İslamiyet’in kabul sürecine yönelik ipuçlarını barındırır.

2.Azrail:

Azrail, TDK Türkçe Sözlük ’ünde (2019: 218) “Tanrı buyruğu ile insanların canını almakla görevlendirilen melek; alıcı, can alıcı”. Azrail İslamiyet’te kutsal sayılan büyük meleklerden biridir. Azrail halka arasında ölüm meleği olarak da anılmaktadır. Eski Türk inanışında Erlik veya Aldaçılar gibi varlıklar vardır. Bu varlık eski Şamanist inançlar da *insanların canını alma, ölüm vb.* özellikler ile bilinmektedirler. “Etimolojik açıklamasınca kahramanlık, güç, ölüm, yer, yeraltı, hastalık ve kan kelimeleriyle bağdaştırılan Erlik (...) (Demirlikan 80)”. Eski Türk inancalarında iyiliğin karşıtı olan Han Erlik ruh alma ve ölüm getiren olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden ölüm meleği olan Azrail ile benzerliği bulunmaktadır. Eski Türk inancında bulunan “Netice itibarı ile ölüm; cehennem ilahı Erlik’in, yeryüzüne gönderdiği ve daha önce ölmüş kimselerin ruhları, onun elçisi “Aldaçılar” aracılığıyla insanların ruhlarının yakalanarak hayatlarına son vermesi ile meydana gelmektedir (Küçük,32)”. Azrail, İslamiyet’te Allah’ın emriyle can alan varlıktır. Eski Türk inancında Erlik ve Aldaçılar, ölüm ve yeraltı dünyasına ait varlıklardır. Burada Azrail Allah’ın emri ile can alırken, eski Türk inancına göre Erlik ve Aldaçılar bunu kendi iradeleriyle yaparlar.

Dumrul’un Azrail’den can kurtarmaya çalışması, iki inanç sisteminin paralelliğine örnektir. Dumrul, Azrail’in gücünü bilmeden onunla bir mücadeleye girer. Bu davranış, eski Türk inancında şamanların, Erlik ve Aldaçılar gibi varlıklarla olan müsaadelerine benzemektedir. Şamanlar, yeraltı dünyasına seyahat eder, orada varlıklarla anlaşma yaparak can kurtarmaya çalışırlardı. Bu boyda Dumrul’un Azrail ile mücadelesi, eski Türk inançlarında şamanın ölüm ve yeraltı dünyasındaki varlıklarla olan ilişkisini çağırıştırır.

Bu açıdan, Dumrul'un Azrail'e olan mücadelesi, eski Türk Şamanizm'indeki kahramanlık ve cesaret temasına yansır. Şamanlar, ölümden kaçmak veya ölümlle yüzleşmek için türlü mücadeleler yaparlar. Burada Dumrul'un ölümden kurtulma çabası bu duruma örnek verilebilir. Kahramanlık, Azrail ya da Erlik gibi varlıklarla yapılan mücadelelerde görülür. Bu mücadele İslami bir tema olmakla birlikte eski Türk Şamanizm'indeki ölüm ve hayat arasındaki bağı anlatan bir mitolojik hikâyeye işaret eder.

Azrail'in, Allah'ın buyruğuyla insanın canını alması, onun ölüm için bir aracı ve yardımcı olduğunu gösterir. Bununla birlikte "16. yüzyıla ait Oğuzname'deki **Yumuş oğlanın eğlendiği heyirdir** masalı, Azrail'in anlamını nazikçe anlatan bir öge olarak karşımıza çıkar. "**Yumuş** sözcüğü, eski Türkçede "iş, sipariş, kolluk, elçilik" gibi anlamlara gelir ve mecazî olarak **Azrail** anlamını taşır (Beydilli 623)". Bu da, Azrail'in doğrudan bir tanrı olmadığını, daha çok bir elçi ve aracılık rolünü üstlendiğini ima eder.

Bu boyda, Azrail'in kendini *ben bir yumuş oğlanıyım* biçimde ifade etmesi, onun yalnızca Allah'ın bir elçisi olduğunu gösterir. Dumrul, Azrail'i Erlik Han gibi bir tanrıdan ziyade, bir elçi olduğunu fark eder. Bu Dumrul ve Azrail arasındaki mücadelenin dönüm noktasıdır. Azrail'in aracı oluşunu anlayan Dumrul, Allaha sığınarak doğru yolu bulur.

Bu noktada, Azrail'in rolü ve kimliği, İslam ile eski Türk inançlarının kesişim noktasında, insanların ölümlle olan ilişkilerini anlamada önemli bir sembol haline gelir. Azrail'in **yumuş oğlan** ifadesi, aslında onun bir elçi olarak ölümün gerçekleşmesini sağlayan bir varlık olduğunu simgeler.

3. Su Kültü:

Su, tarihin her döneminde önemini korumuş ve hala insan hayatının en temel ihtiyacı olmaya devam etmektedir. Su, mitolojilerde de derin bir anlam taşır; yaratılış mitlerinde, yaratılış eyleminin temel bir unsuru olarak öne çıkmaktadır." Evrenin yaratılışıyla ilgili farklı din ve kültürlerde benzer anlatılar bulunur, bu anlatılarda evrenin temeli olarak su sıklıkla vurgulanır. Bu kültürlerde, su, evrenin yaratılışından önce var olan ezeli bir unsur olarak kabul edilir (Ulutürk 1)". Bu anlayışa göre, su, yaşamın kaynağı, evrenin temeli ve varoluşun vazgeçilmez bir parçasıdır.

Eski Şamanist inanç sisteminde su, kutsal ve temel bir unsurdur. Şamanizm de, su hayatın devamlılığını simgelerken, susuzluk kötülük ve felaketlerin habercisi olarak kabul edilmiştir. Yani susuzluk, yaşamın dengesinin bozulduğuna ve felaketleri yaklaştığını simgelemektedir

Bu bakış açısı, eski toplumlar için suyun yalnızca yaşam kaynağı değil, aynı zamanda evrensel dengenin bir parçası olduğunu ortaya koyar. su kültürü, hem doğayı hem de insan ruhunu besleyen bir unsur olarak mitolojilerde ve eski inanç sistemlerinde yer bulmuştur.

3.1 Kuru Çay:

Deli Dumrul hikayesinin başlangıç noktası Dumrul'un köprüsünün bulunduğu kuru çaydır. Korkmaz; suların kuruması ile varlık zaman dışına, öyle ki evren düzeninden ayrıldığını gösterir. Deli Dumrul boyunda bulunan kuru çay aslında anormal durumları simgesi olduğu düşünülebilir. Kuru yani kuruyan tanımlaması önceden çayın suyu ve bir geçmişinin olduğu izlenimini verir. Su motifi, mitolojilerde önemli bir unsurdur. Su, Deli Dumrul için yaratıcı ve

velut bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla çayın kurumuş olması kahraman üzerinde menfi etkiler oluşturmıştır. Paradoksal bir kavram olarak kullanılan su, iki zıt anlamı aynı anda içinde barındırır. Hem verici hem de alıcı ve yutucudur. “Bir ihtiyaç kadar tehlikeli de olabilen su, kuruduğu için olumsuzluk olarak değerlendirilebilen bu durum Deli Dumrul’un sergilediği olumsuz davranışlarla paraleldir. Deli Dumrul’un eşkıyalığı çayın kurumuş olmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk 188)”. Hikâyenin başında gelen kara haberin verildiği yer olan kuru çay bir bakıma ölümün habercisi olmaktadır.

4.Köprü:

Bu hikâyede Dumrul’un kurumuş bir çay üzerine köprü inşa eder ve insanları bu köprüden geçmeleri için zorlamaktadır. Köprü, TDK Türkçe Sözlük’te (2019) “herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı” olarak bilinmektedir. Eski Türk inanç yapısında köprü beri ve öteki arasında bir yoldur. İnsanın doğum ile ölüm arasındaki durumu kapsar. Burada köprü yaşamdaki geçişleri ifade eder. Bu hikâyede bulunan Dumrul’un köprüsü ölüm ile yaşam arasında bir bağlantı içerisindedir. Dumrul’un köprüde oluşu yeni bir hayata geçiş aşamasında olduğu anlaşılabilmektedir. Deli Dumrul, adaleti yerine getirmek adına köprü yapmıştır. “Hikâyede köprü, üzerinde yaşadığımız dünyayı temsil etmekte olup, iki noktayı birbirine bağlamakta, köprüden geçmek için gelenler dünyada doğup ömür sürecek olanlar, köprüden geçip gidenler ise dünya üzerindeki ömrünü tamamlayıp diğer tarafa göç edenlerdir” (Özdarıcı 379)”. Deli Dumrul boyunda köprü, ruhsal ve kültürel dönüşümün bir simgesidir. Köprü metaforu, eski dinden yeni bir dine geçişi temsil eder. Dumrul’un yaşadığı dönüşüm, bireyin eski inançlarından sıyrılarak yeni bir anlayışa ulaşmasını ifade eder. Hikâyenin başında kibirli tutumu dünya görüşündeki sınırlılığı yansıtırken, Azrail ile yüzleşmesi ve sevdiği için hayatını feda etmesi, erginlenme sürecinin parçasıdır. Bu süreç, Şamanist inançta ölümle yüzleşme ardından ruhsal olgunlaşmayı ifade eder. Hikâyenin sonunda Tanrının merhametini kabul ederek hayatını kurtarması, bireysel ve toplumsal bir paradigmanın değişimini yansıtır. Yani köprü, Dumrul’un hem kişisel hem de inançsal yeni bir anlayışa ulaşmasını simgeler.

5.Can Yerine Can:

“Türk Şamanist görüşlerine göre, bir hastayı ölümden kurtarmak için başka bir can feda edilmeli, “can yerine can” verilmeliydi. Bu can, hastanın bütün dertlerini kendi üzerine toplardı (Beydilli 122)”. Eski inançlarda, ölümden kurtulma, ölen kişiye, yaşanan olumsuz olaylar ve tanrının hoşnutluğunu kazanmak için can verilir. Bu konuyla ilgili olarak Erginer; eski pagan motifi olan *can yerine canın* kökeni olarak çoğu dinin temelinde yer alan kurban uygulaması bulunur. Bunun yapılmasının temel amacı kutsal varlığın hoşnutluğu ve onun öfkesinden, cezalandırmasından kaçınmak için sunulan hediyeler olarak ifade etmiştir. Dumrul boyunun temelinde Allah’ın Dumrul’un Azrail’e kafa tutmasının karşılığında canın alınmasını istemesi ve Dumrul’un Allah’ın gücünü kabullenmesi ile kendi canın yerine can verecek birini araması bulunur. Tanrının buyruğu üzerine can vermesi için Dumrul’un babasına daha sonra annesine gitmesi ve onlarında canlarını vermemeleri çok kabul görülmemektedir. “Araştırmacılar, Deli Dumrul boyu’nda, Deli Dumrul’un ana babasının, onun yerine kendi canlarını vermemelerini, mitolojinin kendi mantığı içinde açıklıyorlar. Bu mantığa göre, yaşlı birinin değil, yalnız genç, çocuk doğurabilen ve ekin ekip biçebilen bir varlığın ölümü, tekrar onu hayata geri getirebilirdi.

Yani, ana-babasının ölümü, mitolojik anlamsallık ve işlevsellik bakımından, Deli Dumrul'un ölümünü engelleyemezdi. Bu yüzden de mitolojik mantık, onu kabul edemezdi. (Beydilli 122)". Deli Dumrul hikayesinde, Dumrul'un eşinin kendi canını sevgisi uğruna feda etmeyi kabul etmesi, aşkın, fedakarlığın ve bağlılığın en yüce örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Dumrul'un eşi, sevdiği adam için kendi canını vermeyi kabul ederek, insanın fedakârlık ve sevgi yoluyla manevi bir yüceliğe ulaşabileceğini ortaya koyar.

Bu hareket, ilahi kudretin ve adaletin tezahürü ile karşılık bulur. Allah, Dumrul ve karısının fedakarlıkları için 140'ar yıl ömür ile ödüllendirir. Bu ödül fiziksel olarak yaşamın uzaması değil, sevgi ve bağlılıkla kutsanmış bir ömür anlamına gelir. Bu bireyin bir amaç ile yapmış olduğu fedakarlıkların boşa gitmediği ve hem bu dünyada hem de manevi alemde karşılığını bulacağını gösterir.

Bu olay, Dumrul boyunun önemli bir kırılma noktasıdır. Eşi, Dumrul için canın verme iradesiyle Dumrul'un ruhsal yolculuğunu kurtarmış olur. Bu Dumrul'un kibirli tutumunu terk ederek olgun ve şefkatli bir insan olmasını sağlar, İlahi adaletin tecellisi olarak 140 yıl ömürlerinin uzatılması, Türk halk hikayelerinde sıkça karşılaşılan *ilahi ödül ve ceza* temasını yansıtır ve hikâyeye ahlaki ve dini boyutlarda bir derinlik kazandırır.

Hikâyenin sonunda Dumrul ve eşi, sadece fiziksel olarak uzun bir ömre değil, aynı zamanda sevgi, şefkat ve manevi huzurla dolu bir yaşama sahip olurlar. Bu, fedakârlık ve sevginin, insanı ve ilişkileri dönüştürebilecek en güçlü duygular olduğunu vurgulayan evrensel bir mesaj taşır.

6.Kılıç:

Deli Dumrul boyunda kılıç figürü, Dumrul'un Azrail'i öldürmek için kara kılıcını çekmesi ile görülmektedir. Kılıç dünyanın farklı farklı yerlerinde bulunan hemen hemen bütün kültürde farklı anlamlara, kutsallıklara gelmektedir. "Eski Türklerde *kılıç* kutsal sayılırdı. Nesilden nesile aktarılıp, baba ocağından asla uzaklaştırılmazdı. Yemin edildiğinde, eğilip kılıcı öpmek suretiyle yemin edilirdi (Beydilli 311)". Türk kültüründe, demir kutsal bir unsur olarak görülür. Demirciler, doğaüstü yeteneği ve ilahi bir lütfâ sahiptirler. Bu yüzden şamanlar kadar kutsal kabul edilirler. Demirciler hem teknik hem de kültürel ve manevi olarak saygı değer bir yere sahip olmuşlardır. Demir, mitolojik anlatılarda yaşamı şekillendiren, koruyan ve kutsal bir unsur olarak görülür.

Türk kültüründe demirden yapılan kılıç, kutsiyetin bir örneğidir. Kılıç; adaleti, yiğitliği ve cesareti simgeler. Kılıç, savaş alanında cesareti temsil ederken, adaleti temsilinde de önemlidir. Bir savaşçı için kılıç, bir kimlik ve onur göstergesidir.

Deli Dumrul boyunda kılıç, onun beyliğini, savaşçılığını ve liderlik rolünü simgeler. Dumrul, kılıcıyla düşmanlarını yenmeye, toplumu korumayı ve adaleti sağlamayı amaçlar. Ancak kılıç, sadece bir fiziksel savaşı değil, manevi bir savaşı ve dönüşümü simgeler. Dumrul'un kibirli ve meydan okuyucu tavırlarından, merhametli ve olgun bir bireye dönüşmesi, kılıcın içsel bir erginlenmenin sembolü olduğunu gösterir.

Türk kültüründe kılıç, ölüm ve şehitlikle ilişkilidir. Türk kültüründe şehitlik, yüce ve kutsal bir mertebe olarak kabul edilir. Kılıç, bu mertebeye ulaşmanın bir aracıdır. Hikâyede kılıç,

Dumrul'un bireysel kimliğinden toplumsal görevine, manevi yolculuğundan ilahi adalet arayışına kadar birçok anlamı bulundurulur.

Sonuç olarak, Dumrul'un kılıcı, savaşçı ve lider kimliğini, kutsal değerleri ve inançları temsil eder. Burada kılıç, cesaret ve adaleti simgelemesiyle birlikte manevi bir dönüşümü de simgeler. Bu açılardan kılıç, Türk kültüründe ve Dumrul boyunda çok boyut bir anlama sahiptir.

7. Don Değiştirme:

Don değiştirme, ilk olarak *elbise/kıyafet değiştirme* olarak düşünülse de eski Türklerde şamanlar, kötü varlıklar, insanlar vb. varlıklarda don değiştirme motifine rastlanılmaktadır. Hikayemizde *farklı bir kılığa bürünme* şeklinde olduğunu görünmektedir. Don değiştirme, evrensel bir düşüncedir. “Kahramanların suret değiştirmeleri, (hayvan, ağaç ve saire şekillerine girebilmeleri) canlarını bir hayvan, bilhassa kuş suretin de saklamaları, bütün kavimlerin masallarında rastlanan cihanşümül bir motiftir (İnan 461)”.

Dumrul boyunda, Azrail'in hayvan donuna girerek bacadan kaçması, onun doğaüstü ve çok yönlü bir varlık olduğunu göstermektedir. Türk mitolojisi ve halk inançlarında don değiştirme, kutsal varlıkların veya ruhani güçlerin doğasına atfedilen bir özelliktir. Bu onların üstün ve çok yönlü varlıklar olduğunu gösterir.

Azrail'in don değiştirmesi, Türk mitolojisinde *gök Tengri* inancı ve Şamanizm'deki ruh kavramıyla ilişkilidir. Şamanistlik inançlara göre ruhlar, farklı biçimlerde doğanın unsurlarıyla birleşebilirler. Bu anlamda Azrail'in hayvan kılığına girmesi, ölüm kavramını somutlaştırarak insanların daha kolay anlamasını ve doğaüstü gücünü vurgular.

Bacadan kaçma motifi, Türk halk hikayelerinde insanlarla gökyüzü varlıkları arasındaki bağlantıyı ve ruhani geçiş yolunu simgeler. Azrail'in bacadan kaçması, onun kutsal bir varlık olduğunu ve dünyadaki fiziksel sınırlardan bağımsız hareket edebildiğini gösterir. Bu hareket, ölümün doğaüstü bir boyutunun olduğunu vurgular.

Azrail'in don değiştirme kabiliyeti, onu korkutucu ve ulaşılamaz bir varlık olmaktan öte, esrarengiz ve şaşırtıcı bir figür olarak algılanmasını sağlar. Bu da, hikayeye dinamik bir yapı ekler ve Azrail'in Dumrul'un yaşadığı ruhsal ve ahlaki dönüşümündeki etkisini derinleştirir. Azrail, burada sadece ölümün temsilcisi değil, aynı zamanda hayatın ve insan ilişkilerinin hatırlatan bir öğretmendir.

Azrail'in hayvan kılığında bacadan kaçması, Türk mitolojisindeki doğaüstü güçlerin çok yönlülüğünü ve şekil değiştirme özelliklerini yansıtır. Bu durum, Azrail'in sadece ölüm meleği değil, aynı zamanda yaşam ve ölüm döngüsündeki rehberliğini ve insanın ruhsal yolculuğundaki önemli bir figür olduğunu görmemizi sağlar.

8. Hayvanlar:

İlk çağlarda insanlar yaşadıkları dünyayı anlamlandırmak için çevrelerindeki hayvanlara, bitkilere ve cansız nesnelere farklı anlamlar yüklemişlerdir. Eski inançlarda bazı hayvanlar kutsal, bazı hayvanlar ise kötü varlıklarla ilişkilendirilmiştir. Bu anlamda, Dumrul boyunda yer alan hayvan figürleri mitolojik açıdan incelemesi yapılacaktır.

8.1 Güvercin:

Deli Dumrul boyunda güvercin motifini, Azrail'in güvercin donuna girerek dar bacadan kaçması ile karşımıza çıkmaktadır. "Güvercin, Günlük yaşantımızda iç içe olduğumuz, farkında olmadan hayatımızın bir parçası haline gelen güvercinler, zaman zaman kutsallık yüklediğimiz, insanlık için masumiyetin, barışın ve sevginin sembolü olmuşlardır (Doğan 84)". Eski inançta ölümlerin ruhlarının kuş kılığına girildiğine inanılırdı. Bu yüzden kuşlar insanlar tarafından iyi veya kötü olarak görülmektedir. Güvercin; iyilik, barış, mutluluk gibi güzel ve olumlu şekilde simgelenmektedir. Dumrul hikayesinde, Azrail'in güvercin donuna girmesi, onun ölüm meleği olmasıyla birlikte, bir kurtarıcı ve rehber olduğunu gösterir. Güvercin; barışı, sevgiyi, saflığı ve umudu simgeler. Bu da Azrail'in, ilahi düzenin ve insan ruhunun huzura kavuşmasının bir temsilcisi olduğunu belirtir.

Azrail'in güvercin donuna girmesi, onun rolünü çok boyutlu ele almamızı sağlar. Türk mitolojisi ve İslam kültüründe ölüm, yeni bir hayatın başlangıcı olarak değerlendirilir. Güvercin, Azrail'in insan ruhu ilahi huzura taşıyan bir köprü olduğunu sembolize eder. Burada, ölüm korkutucu bir durumdan ziyade, huzur ve teslimiyetle karşılanması gereken bir süreç olduğu hatırlatılır.

Azrail'in güvercin donuna girmesi, onun merhametli ve adil oluşunu gösterir. Bu dönüşüm, Dumrul'un ölüm ile yüzleşerek manevi bir erginliğe ulaşmasını sağlar. Güvercin, Azrail'i korkulan bir varlık olmaktan çıkararak, ilahi bir mesaj getiren bir elçi olarak görmemizi pekiştirir.

Güvercin, hikâyenin anlamlarını zenginleştirir. Türk kültüründe temiz niyeti, barışı ve saf duyguları temsil eder. Azrail'in güvercin donuna girmesi, onun olumlu bir varlık olarak algılanmasını sağlar ve hikâyeye derin bir manevi boyut kazandırır. Yani Azrail, sadece ölümün değil, içsel yolculukta rehber ve ilahi merhametin simgesidir. Bu durum, Dumrul boyunu evrensel ve sembolik bir anlatıya dönüştürür.

8.2 At:

At Türk kültüründe çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Türklerin göçebe bir hayatına sahip oldukları için at gibi binek olan hayvanlar insanların hayatlarını çok kolaylaştırmaktadır. Sadece günlük hayatta değil savaşta kullanılıyor olmaları onların değerlerini ayrıca arttırmaktadır. Atlar Türk inancında kutsal sayılmıştır. Bununla ilgili olarak Yayan ve Gelin (348) "çoğu kere Gök Tanrı'nın simgelerinden biri olarak önem kazanmakta ve kurban olarak da sunulmaktadır. Şaman, at yardımıyla yer altına ya da öteki dünyaya geçebildiği için ölümün de simgesi olmuştur. At, şamana göğe çıkma olanağı sağladığı için çoğu kere kanatlı olarak düşünülmüştür". Dumrul boyunda Azrail güvercin olup pencereden kaçır ve Dumrul'u onu yakalayıp öldürmek için atıyla Azrail'i aramaya gider. Deli Dumrul hikayesinde at figür olarak burada görülmektedir.

At figürü, kahramanın gücünü, hızını, özgürlüğünü ve yiğitliğini simgeler. Deli Dumrul'un Azrail'i yakalamak için peşine düştüğü sahnede, hikâyenin aksiyon ve dinamizmini artırır. Dumrul'un, Azrail güvercin kılığına girip pencereden kaçtığı anda atına atlayıp peşine düşmesi, kararlılığını ve atına güvenini gösterir. At, Dumrul'un yol arkadaşı, kahramanlık destanının vazgeçilmez parçası ve mitolojik simgedir.

Türk destan geleneğinde at, kahramanın yoldaşı ve gücünün tamamlayıcısıdır. Dumrul boyunda, atın kahramanın yolculuğunda ve mücadelesinde yeri vurgulanır. Dumrul'un Azrail'i bulmak için atıyla çıktığı yolculuk, kahramanın cesaretini ve kararlılığını öne çıkarırken, Türk kültüründeki özel yerini gösterir.

8.3 Doğan:

Deli Dumrul hikayesinde doğanı, Dumrul'un Azrail'i avlamaya çıktığında yanına alır. Türklerde doğan, atmaca, şahin, kartal vb. yırtıcı kuşları kendilerinin temsil etmesi için kullanırlardı. Ögel (127) "her Oğuz boyunun, ongun veya boy sembolü olarak, birer doğan türü vardı" ifade eder. Çünkü Türklerin; savaşçı, özgürlüğüne düşkün, cesur, yiğit oluşları ve bu hayvanların da yırtıcı, cesur, göklerin hâkimi olmaları Türkler için kutsal olmalarını sağlamaktadır. Doğan kuşu, Türk inancında tanrının elçisi olarak görülmektedir. "Türk kültür çevrelerinde doğan, sadece bir av kuşu veya bir cesaret timsali olması yanı sıra, Tanrı ile insan arasında kutlu bir elçi olarak da görülmektedir (A.Yücel ve Yozgat 1485)". Ayrıca Türkler de bazı kahraman, lider, büyük kişilerin ruhlarının doğan gibi yırtıcı hayvan olarak göklere uçtuğuna inanılmaktadır.

8.4 Deve:

Deli Dumrul hikayesinde deve figürünü, Dumrul'un babasından can istediğinde babasının develerinin Dumrul'a kurban olsun demesiyle karşılaşmaktadır. "Deve, Arap kültürüyle özdeşleştirilen bir hayvan olmasına karşın, zamanla Türk kültürü içerisinde kendine yer edinmiş, nihayetinde bazı kültürel semboller çevresinde yorumlanmış ve anlamlandırılmıştır (Alptekin 237)". Türk kültüründe develer, yük taşıma kapasiteleri, dayanıklılıkları ve güçlü görünümleriyle kutsal olarak kabul edilir. Dumrul boyunda develer doğrudan geçmese de, dönemin Türk toplumunda develer kutsal oluşu ve taşıdıkları anlamlar üzerine yorum yapılabilir.

9.Sayılar:

Sayılar, toplumların kültür, inanç ve düşünce yapıları içerisinde belirli anlamlar taşır. Bu sayılar mitolojik anlatılar içinde yer alır. Deli Dumrul hikayesinde yer alan karakteristik sayıları mitolojik olarak incelenecektir.

9.1 Kırk:

Deli Dumrul boyunda kırk sayısını, Dumrul'un 40 yiğitle oturduğunda ve köprüsünden geçmek istemeyenlerden döve döve 40 akçe aldığı rastlanmaktadır. "Kültür hayatımızda ve edebiyatta kırk sayısı çokça kullanılan sayı formellerinden biridir. Gizem ve güç anlamında olgunluk, tamlığı temsil eder (...)" (Alay 209). Dede Korkut kitabın da sıklıkla kullanılan kırk sayısı, Deli Dumrul boyunda kırk yiğit motifiyle dikkate çekmektedir. Kırk yiğit/kırk kız motifi Alplerin her zaman yanında olan savaşçıları gösterir. Bu konuyla ilgili olarak İnan'dan aktaran Ü.Yücel (81) "Büyük göçebe boyların başındaki Alpler çağını yansıtan destan ve masallarda ise kahramanların yanında kırk yiğit, hatun ve kızlarının yanında da kırk kız vardır" (İnan 238) Türk destanlarında alplerin yanında bulunan bu yiğitler uşak veya köle değillerdir şeklinde ifade etmiştir.

Dumrul boyunda, Dumrul'un bey oluşu ve kırk yiğidine sahip olması, onun toplumsal statüsüne, gücüne ve otoritesini gösterir. Türk mitolojisi ve destanlarında beyler, genellikle cesur, güçlü ve lider olarak tarif edilir. Bu beylerin yanlarında sadık, güvenilir ve bağlı savaşçılar bulunur. Dumrul'un kırk yiğidinin olması, onun askeri gücünü ve nüfuzunun göstergesidir.

9.2 Dokuz:

Dokuz sayısı Türk kültüründe eski dönemlerde sembolik bir değere sahip olmuştur. Gerçek sayısal değerinden öte yuvarlak bir değer belirtmek için tercih edilmiştir (Ü.Yücel 87). Deli Dumrul boyunda dokuz sayısı, Dumrul'un annesinden can istediğinde, annesinin dumurla dokuz ay karnımda taşıdım demesinde görülmektedir. Dokuz sayısı Türklerin eski dönemlerine ait en önemli mitolojik sayı iken, zamanla başka kültürlerin etkisiyle ilk zamanlardaki etkisini yitirmiştir (Ü.Yücel 79) bunun en güzel örneği, Eski Türk inancında göğün dokuz kat olduğuna ve kağanların tahta çıkma törenleri, ölüm törenleri ve toy törenlerin de dokuz motifliyle karşılaşılmaktadır. Ögel ve Avni Yüksel'den aktaran Ü.Yücel (97) bu törenlerle ilgili olarak; *Tahta çıkma töreninde Kağan bir keçe üzerine oturtulup yukarı kaldırıldıktan sonra dokuz kez doğudan batıya doğru çevrilirdi. Her çevrilişte halk eğilerek hakani selamlardı. Kağanların otağlarının önüne dokuz tane tuğ dikilirdi.* Eski Türklerde göğün dokuz kat olduğu düşünüldüğü için böyle kutlamalar yapılmaktadır.

9.3 İki:

İki sayısı mitoloji ve diğer inanç sistemlerinde çok fazla görülen bir motiftir. "Genelde iki prensip arasında süregelen çekişmeleri yansıttığından, zıtlıklar ve uyumsuzluğun sembolü olarakta kullanılır. Birbirlerinin tam karşısı olan biçimlerin sayısı ikidir. Ters-Yüz, yer-gök, erkek-dişi, gece-gündüz, alt-üst, aşağı-yukarı, iç-dış...Bazen gerçekleştirilen bir dengeyi, simetriyi, bazen de bir tehdidi ifade ettiği görülür (Ersoy 20)". Deli Dumrul boyunda iki sayısı direkt olarak Dumrul'un iki oğlunu öksüz koyma demesiyle karşılaşılmaktadır. Bunun dışında ölüm ve yaşam, dost ve düşman, su ve susuzluk gibi zıtlıklarla iki sayısı sembolik olarak görülmektedir.

9.4 On:

Deli Dumrul boyunda 10 sayısını, Dumrul'un annesinden can istemesinin ardından annesinin Dumrul'a onuncu ayda dünyaya getirdiği oğlu şeklinde ifadesinde görülmektedir. Schimmel'e (194) göre pisagorcular on'u her kuşunun ötesinde görmekteyler. Onlar her şeyi sınırlayan ana olarak ifade etmişlerdi. On sayısı, ilk dört sayı olan 1,2,3 ve 4 sayılarının toplamı olduğundan dolayı temel bir varlıkla, ruhun üçlü ve oluşundan ve 4 elementte görüldüğü için maddelerin var oluşuyla ilişkiliydi. Yani o her şeyi kendi içinde içermekteydi. Bundan dolayı tamlik ve mükemmelliktir. Hikâyede annesinin onu onuncu ayda dünyaya getirdiğini ifade edişiyle ilişkili olarak insanın kutsallığını, var oluşunu simgelemektedir. Yani yaşamı, vücut bulmanın sayısıdır. Ayrıca on sayısı, başlangıcı ve bitişi simgelemektedir. Bundan dolayı 10 sayısı ile 1 aynıdır (1+0:1). "10'da çokkatlılık daha yüksek bir düzeyde yeniden birliğe döner, 'un yeni bir çokkatlılığa doğru ilk basamak olması 100 ile başlayan başka bir basamağa yol açar ve bu böyle devam eder (Schimmel 194)". Bir sayısı teklik ve mutlakıyeti simgeler. Çoğu inanışta bir tanrıyı temsil eder. "Türk kültüründe bir rakamı dini bir sembol olarak

görülmektedir. İslamiyet'te bir sayısı Allah'ı, birliği ve tekliği ifade eder. Teklik, belirsizlik, mutluluk, var olma, abartma, bilinme gibi anlamları ortaya koyması bakımından son derece önemlidir (Aktay 239)". Dede korkut kitabında da bir sayısı çokça rastlanılmaktadır. Deli Dumrul'da da Allah'ın mutlak güç olduğundan ve tek olduğundan bir sayısı sembolik olarak verilmektedir.

9.5 Otuz:

Otuz sayısı birçok medeniyette özel anlamı olan bir sayıdır. "30 sayısı, Babil ve Asur'da, Ay tanrısı Sin'in sayısidir. Aynı zamanda ölümler sayısidir (Ferah 26)". Farklı bir hesaplama ile $30=3 \times 10$ şeklinde ifade edilebilir. 3 sayısı, "Bütün yaşamın başlangıç, orta ve sonun üç katlı özellikleri altında görülür, daha soyut terimlerle söylenirse oluş, varoluş ve yitiş; mükemmel bir bütün tez, antitez ve sentezle biçimlendirilebilir. 3 temel renk vardır: kırmızı, sarı ve mavi ve bunlarla diğer bütün renkleri verebilirler (Schimmel 71)". On sayısı çalışmada da ifade ettiğim üzere tamlik ve mükemmellik sayısı olarak ifade edilmektedir. Schimmel'e göre (259) otuz, *düzen ve adaletle bağlantılı bir sayıdır*. Deli Dumrul'un boyunda 30 sayısını, Dumrul'un köprüsünden geçenden 30 akçe istemesiyle karışılmaktadır. Dumrul'un düzene karşı gelmeyenlerden 30 akçe, düzene karşı gelenlerde 40 akçe almasının nedeni adaleti ve düzeni sağlamaktır. Burada düzene ayak uydurmayanlarda cezalandırılması ile düzene uyan kişilerin hakkı korunmuştur. Fakat Dumrul'un Azrail'e meydan okuması aykırı bir durumdur. Allaha boyun eğmesi ve Allah'ın onu affetmesi ile düzen sağlanmış olur.

9.6 Yüz Kırk:

Yüz kırk sayısını, Deli Dumrul boyunda Allah'ın Dumrul ve eşinin canını bağışlaması ardından onlara yüz kırk ömür vermesinde görülmektedir. Mitolojik hesaplama ile $140=100+40$ olarak hesaplanabilir. Buna göre yüz sayısını Schimmel (291) "Yüz, mükemmelliğin büyük yuvarlak sayısıdır. Kutsal 10'un karesi olarak Helenistik dünyada mükemmel İyi'ye işaret eder. "100 kere," onlu sistemde "çok sık" anlamına gelir". Aynı zamanda yüz sayısı 10 sayısını katı oluşu ile $100=10 \times 10$ şeklinde düşünülebilir. Böylelikle yüz sayısı düzeni, varoluşunda ve adaletin temsil eder. Kırk sayısı bu çalışmada, gizemi, gücü; tamlığı ve olgunluğu sembolize ettiğini söylenmişti. Allah'ın Dumrul ve eşine 140 yıl vermesi onların mükemmelliğe ve olgunluğa ulaştıklarını simgeler. Burada mükemmele ulaşma, Dumrul'un Allah'ın gücünü kabullenmesi ile eşininse Dumrul için canın feda etmesiyle gerçekleşmektedir. Olgunlaşma ise Dumrul'un Azrail'e karşı yenilmesi, Allah'a tövbe etmesi ve can için can arayışında gerçekleşmektedir.

10.Renkler:

Renkler insanlığın ilk yıllarından beri kullanılmaktadır. Bazı renklere olumlu bazı renkler olumsuz anlamlar atfedilmektedir. Her millet kendi inanç, gelenek ve çevre yapısıyla birlikte renkler ortak veya farklı olarak anlamlandırmışlardır. Genç'ten aktaran S.Küçük'e (195) göre "Türk adının geçtiği ilk Türk devleti olan Göktürklerde kuzey-kara, güney-kızıl (al), doğu-gök (yeşil) ve batı ak'tır" olarak tasvir edilmektedir. Bu çalışmada yazmış olduğumuz Deli Dumrul hikayesinde geçen renkleri mitolojik açıdan inceleyeceğiz.

10.1 Ak:

Ak rengini Deli Dumrul boyunda Azrail'in Dumrul'a ak sakalımı ne beğenmezsin, ak sakallı ve kara sakallı çok yiğidin canını aldığını söylediğinde ve Dumrul'un Azrail'e ne akça sakallı kocasın dediğinde görülür. "(...) diğer tüm renkler arasında beyaza atfedilen kıymet beyazın kullanım alanı genişletmiştir (Yıldız 42)". Coğrafi, mitolojik, giyim, devlet düzeni, halk inanışları vb. alanlarda rastlanılır. Ayrıca eski kültürlerde yer ve yön adları olarak renkler ve hayvanlar kullanılmıştır. Bu toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi ak Batıyı sembol eder. Batı Türklerin genişleme ve fethetme politikalarının yönüdür. "Beyaz rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalardan kaynaklanan ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir (Yıldız 47)". Eski Şamanist inançta şamanlar ak (iyi varlıklarla iletişim kuran) ve kara (kötü varlıklarla iletişim kuran) olarak ayrılırdı. Türk kültüründe bilge ve ulu kişiler önemli bir yere sahiptir. Dede Korkutun kendisi de bu halka kahramanı tiplerinden sayılabilir. Dumrul boyunda Azrail de ilk olarak bu tip bir karakter olarak karşımıza çıkar. Azrail Dumrul'un yeni dinle tanışmasında aracıdır. Yani burada Azrail ölüm meleği değil, bilge ve yol gösteri durumundadır. Türk mitolojisindeki bilge kişiler, Şamanist inançtaki ruhani rehberlere benzer. Bu hikâyede Azrail'in öğretici ve dönüşüm aracı olması, hikâyeye hem Şamanist hem de İslami unsur açısından zengin anlam katmanları ekler. Bu da Dede Korkut hikayelerinin kültürel olarak kökenlerini ve geçiş dönemlerinde insan ruhunun derinliklerini anlamamıza ışık tutar.

10.2 Kara:

Kara, Deli Dumrul hikayesinde de Dumrul'un kara kılıcı ve Azrail'in Dumrul'a kara sakallı yiğidin canını aldığını söylemesinde görülmektedir. "Ezeli karanlık, boşluk, ölüm karanlığı, tahribat, üzüntü, büyü, kötülük ya da ölümle ilgili mitlerde yer alan tanrılar, karmaşa ortamı, Şeytan vb. gibi pek çok şey kara renkle birlikte ifade edilir (Çoruhlu 183)". Eski Türk inancında kara erlik han ve onun gibi yer altı dünyasının varlıklar kara (siyah) olarak sembolize edilmektedir. Bugün bile "kara(siyah)" nesneler ve canlılar kötü şans, felaket vb. olarak görülür. Ayrıca eski Türk toplumunda kara kuzey yönün rengi olarak kabul edilmiştir. "Türklerde kara renk genellikle şu anlamlarda kullanılmıştır: 1. Kuzeyde olan bir yer (şehir, ırmak, göl vs.) ya da kuzeyde yaşayan bir topluluk. 2. Şiddet, güç ve yoğunluğu ve gerçeği vurgulamak için. 3. İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için. Yas, ölüm gibi insanın hayatında meydana gelebilecek üzüntü verici hususları ifade etmek için. 4. Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için (Çoruhlu 183)". Dumrul hikayesinde kara kılıç, Dumrul'un gücünü, cesaretini ve yiğitliğini temsil eden bir figürdür. Kılıç, onun savaşçı kimliğinin ve liderlik özelliğini ortaya koyar. Türk kültüründe kılıç, bireyin ve toplumun onurunu, adalet anlayışını ve cesaretini gösterir. Dumrul'un kara kılıcı, kişisel kimliği ile toplumsal rolünü yansıtır ve hikâyeye derin bir anlam kazandırır.

10.3 Al:

Deli Dumrul boyunda, Azrail için kullanılan *al* kelimesi, onun gücünü ve görkemini simgeler. Hikâyede Azrail'in *al kanatlı* olarak tanımlanması, onun güçlü ve etkileyici bir varlık olarak betimlendiğini gösterir. "Kırmızı renk, gücüyle, etkisiyle ve görkemli görünüşü ile yaşamın temel belirtisi olarak görülmektedir. Canlılığın, güzelliğin, soylu ve erişilmez gücün, gençliğin, sağlıklı olmanın, zenginliğin ve özgürlüğün simgesidir (Yayan ve Demirtaş 1152)". Aynı

zamanda kırmızı, ateşin rengi olarak, cehennemin ve şeytanlığın sembolü olarak da kullanılmıştır (Mazlum 131).

Azrail'in *al kanatlı* olarak tanımlanması, onun fiziksel gücünün yanında mistik güçlerini de simgeler. Eski Türk inançlarında, al rengi Erlikle ilişkilidir. Erlik, ölüm ve yeraltı dünyasının tanrısıdır. Burada Azrail'in al kanatlı betimlenmesi, bununla paraleldir. Yani al kanat kötü güçleri, tehditkâr ve korkutucu özellikleri simgelemektedir.

Ayrıca Türklerde al rengi, güney yönü temsil eder. Azrail'in *al kanatlı* olması, onun kötülüğünün dışında güneyin sıcak, ateşli ve güçlü doğasını yansıtır. Al rengi, gücü ve otoriteyi, aynı zamanda ölüm ve yıkımında simgesidir. Azrail'in al kanatlı betimlenmesi, hem İslami anlamda onun ölümün aracısı olduğunu vurgular. Eski Türk mitolojisindeki kötü ruhlar ve yeraltı tanrısı Erlik ile benzerlik gösterir.

Al rengi, Türklerde hem fiziksel hem de manevi açıdan güney yönünü temsil eder. Güney, güneşin sıcaklığını ve hayat verme gücünü hissettiren bir yön olarak kabul edilir. Bu bağlamda al rengi, sıcaklık, enerji ve yaşamın döngüsellığı ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, güney yönü, Türk mitolojisinde olumlu, verimli ve bereketli bir alan olarak görülür. Al renginin güneyle yönüyle olan bağlantısı, onun hayat enerjisini ve yaşamın canlılığını temsil eden bir renk olarak algılanmasını sağlar.

Sonuç

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde, Deli Dumrul adlı bir bey, Azrail ile mücadeleye girerek hayatının yerine başka bir can arayışına çıkar. Annesi ve babası, canlarını feda etmeyi reddederken Dumrul'un eşi, onun için canını vermeye razı olur. Bunun üzerine Tanrı, Dumrul ve eşini ödüllendirir. Bu anlatıda yer alan *can yerine can* motifi, Dumrul'un Azrail ile olan mücadelesi gibi unsurlar, eski Türk Şamanist inanç sistemine dayanan motiflerdir.

Hikâyede yer alan unsurların çoğu, mitolojik açıdan derin anlamlara sahiptir. Özellikle kullanılan sayılar, günlük hayatta basit rakamlar gibi görünse de mitolojik açıdan zıtlıklar, yaşam, tanrısallık ve mükemmellik gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin:

İki sayısı, mitolojide zıtlıkları temsil eder. Hikâyede bu, yaşam ve ölüm arasındaki dengeyi, Azrail ile olan mücadelede dostluk ve düşmanlık ilişkisini ve ayrıca çayın kuru oluşuyla su ve susuzluk arasındaki tezatı ifade eder.

Hayvan motifleri de hikâyede dikkat çekicidir. Eski Türk mitolojisinde, hayvanların her biri farklı anlamlar taşır ve toplumlar arası bu anlamlar çeşitlilik gösterebilir. Bir toplumda olumlu görülen bir hayvan, başka bir kültürde olumsuz bir anlam taşıyabilir. Dumrul'un hikâyesinde hayvanlar, eski mitolojik inançların taşıyıcısı olarak yer alır.

Renkler ise hikâyenin derin sembolik yapısında önemli bir yere sahiptir. Türk inanç sistemindeki renkler şu şekilde yorumlanmıştır: Al rengi, Azrail'in gücünü simgeler. Ak rengi, Azrail'in bilgeliği ve yol göstericiliğiyle ilişkilidir. Kara rengi, eski inançlardaki Erlik Han (yeraltı dünyasının hükümdarı) ve kötü ruhlarla ilişkilendirilmiştir.

Hikâyede, Azrail'in Dumrul'la ilk karşılaşmasında ak sakallı bir koca olarak görünmesi ilgi çekicidir. Bu figür, Azrail'in sadece bir ölüm getiren değil, aynı zamanda yol gösterici bir karakter olduğunu da ortaya koyar.

Hikâyedeki her figür ve motif, Türk toplumunun kolektif bilincinde yer eden mitolojik unsurları temsil etmektedir. Bu çalışmada, hikâye içinde yer alan tüm figürler, özellikle sayılar, hayvanlar ve renkler, mitolojik ve kültürel bağlamda detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamlı inceleme, hikâyenin Türk mitolojisi ve inanç sistemiyle olan derin bağını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Aktay, S., Rus ve Türk Kültüründe Rakamlı Deyimler Üzerine Kültürdilbilimsel Bir İnceleme, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 25, 232-246,2020.
- Alay, O., Dede Korkut Hikayelerinde Kültürel Belleğin Taşıyıcı Ögesi Olarak Renkler ve Sayılar, *Şarkiyat*,1, 199-213,2022.
- Alptekin,M., Türk Mitolojisinde Hayvan Sembolizmi Çerçevesinde ,Deve,*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,6 (2),236-244,2021.
- Amanoğlu, E. K., Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri (Dede Korkut), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11,53-59,2010.
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Yurt-Kitap Yayın, 2004.
- Çoruhlu,Y.,*Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalacı Yayınevi,2002.
- Ersoy, N., *Semboller ve Yorumları Bölüm I*. Zafer Matbaası,2000.
- Eyüboğlu, D.C.,Dede Korkut'taki Deli Dumrul, *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*,1,64-86,2022.
- Ferah, H., *Dinlerde ve halk inançlarında sayı sembolizmi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, 2012.
- Gelin, M.,G., Yayan, Türk Kültüründe Yer Alan Mitolojik Sembolleri ve Motifleri Rauf Tuncerin Eserlerinde Yansıması, *Kesit Akademi Dergisi*,7,346-363,2017.
- İnan, A., *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları,1991.
- Karabeyeser, M., Deli Dumrul'un Bilinci, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 1,145-150,2018.
- Küçük, M. A., Geleneksel Türk Dini İnanışlarından Mitolojiye: Ölüm/Obur Ruhlar, *Gazi Türkiyat*,20,25-53,2017.
- Küçük, S., Eski Türk kültüründe renk kavramı, *Bilig*,54,185-210,2010.
- Mazlum, Ö., Rengin Kültürel Çağrışımları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31,125-138,2015.
- Ögel, B., *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*,Türk Tarih Kurumu Basımevi,1995.

Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar /Dizin /Metin*.Gazi Kitabevi,2005.

Özdarıcı,Ö. Anlatı Tekniği Açısından “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı”nı Bir Çözümleme Denemesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,16,371-380,2011.

Öztürk, D., Dede Korkut Hikâyeleri’nden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesine Genel Bir Yaklaşım, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 65,175-191,2021.

Schimmel, A., *Sayıların Gizemi*. Çev. M. Küpüşoğlu, Kabalcı Yayınları,2000.

Şayhan, F., *Dede Korkut Okumaları*,Kesit Yayınları, 2016.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 2019.

Ulutürk, M., *Dinlerde Su Tasavvurları*. Su Medeniyeti Sempozyumu Bildirileri, Konya, 2009.

Usta Demirlikan, Y.,Türk Mitolojisinin Yer Altı Kötücüsü ‘Erlik Han’ , *Düşünce Dünyasında Türkiz*,39, 73-86,2022.

Yayan, G., S., Demirtaş,Mitolojik Sembollerin Abidin Elderoğlu’nun Eserlerine Yansıması, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 33(6),1148-1160,2020.

Yıldız, A.,*Kültürel Bir Gösterge Olarak Renk Sembolizmi ve Beyaz’ın Kültürel İşlevleri*, Türk Ekini Dergisi,6,37-49,2020.

Yücel, A.,S., Yozgat,Türk Mitolojisindeki Kuş Sembollerinin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansıması,*Social Sciences*,18,1477-1493,2018.

Yücel, Ümmühan. *Türk Halk İnanışlarında Sayılar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi,2011.

**DEDE KORKUT KİTABI'NDA YER ALAN BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü
ÖLDÜRMESİNİN MİTOLOJİK MOTİFLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**AN EXAMINATION OF THE STORY 'BASAT SLAYING TEPEGÖZ' IN THE BOOK
OF DEDE KORKUT' IN TERMS OF MYTHOLOGICAL MOTIFS**

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, merve.sezgin@erzincan.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-2124-3821

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba TATLI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, tugbatatli079@gmail.com –ORCID ID: 0009-0000-2011-5380

ÖZET

Mitoloji, ilk insan topluluklarının olaylara karşı bulmuş oldukları çözümlerin olağanüstü şeklindeki anlatılarını incelemektedir. Bu mitolojik anlatılar zamanla destan şeklini almaktadır. Bu destanlar önceleri sözlü kültürle daha sonra da yazılı şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Çok eski zamanlarda dilden dile aktarılan fakat ilerleyen zamanlarda yazıya geçirilen Dede Korkut Hikayeleri, Türk toplumunun hafızalarında yer edinmiş, kahramanlık hikayeleri olarak bilinmektedirler. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan bu hikayelerle ilgili günümüzde çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Dede Korkut kitabında yer alan “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” da diğer hikayelerden farklı olarak Oğuzlar, kendi aralarında ya da farklı bir milletle değil, mitolojik bir tip olarak karşımıza çıkan Tepegöz ile mücadele etmektedirler. Bu mücadelenin sonucunda Tepegöz’den kurtulmaktadırlar. Bu çalışmamızın amacı bu hikâyede yer alan “Tepegöz, peri, mağara, kılıç, yüzük, sayılar, aslan, at, koyun, koç ve ejderha” gibi mitoloji motifleri, mitolojik anlamları bağlamında incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut kitabı, Tepegöz, mitolojik motifler

Abstract

Mytholog examines the extraordinary narratives of solutions that early human communities found in response to events, Over time, these mythological narratives take on the form of epics. Initially preserved through oral culture and later in written form, these epics continue to exist. The Stories of Dede Korkut, transmitted orally in ancient times and later written down, are known as heroic tales embedded in the memory of Turkish society. These stories hold a significant place in Turkish culture and today, there are various studies about them. Unlike other stories, in “The Tale of Basat Killing the Cyclops” from the Book of Dede Korkut, the Oghuz Turks struggle not among themselves or with another nation, but with a mythological figure, the Cyclops. As a result of this struggle, they get rid of the Cyclops. The aim of this study is to examine the mythological motifs such as “Cyclops, fairy, cave, sword, ring, numbers, lion, horse, sheep, ram and dragon” in the context of their mythological meaning in this story.

Keywords: Book of Dede Korkut, Cyclops, mythological motifs.

GİRİŞ

İlk dönemlerden itibaren ilk insan topluluklarının yaşamış oldukları olaylara açıklama bulmak için oluşturdukları söylenceler, insanların davranış ve dünyayı algılarına biçimlerini içermektedir. İnsanoğlunun yaşam, ölüm, tabiat vb. durumlara anlam vermek, karşılaşılan olağanüstü durumlara cevap bulmak için oluşturulmuş oldukları mitolojik anlatılardır. Destanların oluşturulma aşamalarında bu anlatılardan etkilenmektedir. “Destanlar, uzun tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığı milletin yaşantısına ve gelişimine paralel bir şekilde gelişen, içerisinde toplumun dil, kültür, edebiyat, mitoloji, inanış, gelenek ve görenek, örf ve adet, sosyal ve siyasi kurumlar, askeri faaliyetler, yiyecek-içecek, giyim-kuşam ve gündelik yaşam gibi çok geniş bir alanı kapsayan bilgiler içeren, başlangıçta sözlü olarak ve bir müzik aleti eşliğinde söylenen, tarihi süreç içerisinde çeşitli şekillerde yazıya geçirilen milli anlatılardır. Destanlar, bir milletin kendini ifade şeklini gösterir, o milleti tanımamızı ve anlamamızı sağlar. Destanlar, milletin gerçekten yaşanmış olduğuna inandığı, süslü bir dil kullanarak dile getirdiği, atalarına dair hatırlarını içeren sözlü, destani tarihleridir” (Eyüboğlu, 2019: s.50). Türk destanları içerisinde yer alan Dede Korkut kitabı da Türklerin geçmişten günümüze dek hayata bakış açılarını içermesi bakımından önemli bir eserdir.

Dede Korkut Kitabı’nın Dresden ve Vatikan nüshalarına ek olarak, son dönemde keşfedilen Türkmen Sahra el yazması da mevcuttur. “Dede Korkut Kitabı’nda hikayelere boy denilmiştir. Boy, destan sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Hikayelere içindekiler bakımından verilen ad Oğuzname ’dir, Dede Korkut hikayeleri boy şeklinde Oğuzname’lerdir” (Ergin, 1989: s.30). Bu hikayelerin her biri kendi içinde başlayıp bitmiş, bölümler şeklinde kitapta yer almaktadır. Dede Korkut Kitabı, bize sadece bir hikâye derlemesi olmadığını, Oğuz Türklerinin destansı geçmişini aktaran önemli bir edebi ve tarihi kaynak olduğunu da göstermektedir.

Dede Korkut hikayelerinden olan “Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü Boy” u temsil eden bölümde birden çok mitolojik motif bulunmaktadır. Bu hikâyenin özeti şu şekildedir:

“Bir gün Oğuz otururken üstüne baskın geldi, ürktüler ve göçüp başka yere gittiler. Fakat kaçarken Aruz Koca’nın oğlu düştü, bunu da bir aslan bulup yatağına götürdü, onu besledi. Bir zaman sonra Oğuz yine gelip yurduna kondu fakat Oğuz’un at çobanı bir haber getirdi:” Sazdan bir aslan çıkıyor, yürüyüşü insan gibi ama tuttuğu atın kanını sömürüyor” deyince Aruz Koca “O ürktüğünüz, benim düşen oğlum olabilir” deyince, beyler aslanın yatağına gitti, aslanı yattığı yerden kaldırıp altından oğlanı alıp eve getirdiler. Eve oğlanın gelişi sebebiyle şenlik yapıldı, yeme içme oldu fakat oğlanı tutamıyorlardı bir türlü, kaçtığı an da aslanın yatağına gidiyordu. Ne yaptılarsa baş edemiyorlardı, en son Dede Korkut geldi.” Oğlum sen insansın, bu hayvanlarla muhatap olma, at bin, yiğitlerle eş ol, atınla yürüyüşe çık” dedi ona. “Senin abinin adı Kıyan Selçuk, senin adın da Basat Olsun, adını ben koydum yaşını Allah versin” dedi. Oğuz bir gün yaylaya göçtü, Oğuz’ dan önce kimse göçmezdi yaylaya, Aruz’un çobanı Sarı Çoban meşhur bir pınar olan Uzun Pınar’a vardı. Bu esnada pınara periler konmuşlardı, koyun ürktü, çoban erkece kızdı, ileri gitti, bir de ne görsün! Peri kızları kanat kanata bağlamış, uçuyorlardı. Çoban kepengini üzerlerine attı, bir peri kızın tuttu, tama’ edip cima eyledi. Koyun seğırtti, peri kızı uçtu fakat çobana “Yıl tamam olunca bende emanetin var gel al ama Oğuz’un başına zeval getirdin” dedi. Kızın derdinden benzi sarardı. Zaman geçti, Oğuz yine yaylaya göçtü. Çoban bu pınara gitti, koyun ürktü. Bunu fark eden çoban ileri gitti, yerde bir yığın vardı, ıslıl ıslıl

parlıyordu. Peri kızı, çobana emanetini gel al ama Oğuz'un başına zeval getirdin, dedi. Çoban bu yığıni görür görmez çekindi, korktu ve o yığıni sapan taşına tuttu, vurdukça yığın büyüdü, çoban da korkusundan bırakıp kaçtı. Beyler, Bayındır Han beylerle pınar başına dolaşmaya gittiklerinde, bir de ne görsünler yerde bir nesne var, hiçbir şeyi belli olmuyor. Yaklaşıp yığın şeklindeki nesneyi tepmeye başladılar, teptikçe o nesne o yığın büyüdü, büyüdü. Aruz Koca inip teptiğinde, ayağındaki mahmuzu o yığına dokundu ve yığın yarıldı, içinden bir oğlan çıktı ama gövdesi insan tepesinde bir göz vardı. Aruz Koca oğlanı aldı eteğine sardı, "Bunu bana verin, Basat oğlumla birlikte büyüteyim" dedi. Bayındır Han "Senin olsun" dedi. Aruz, Tepegöz'ü aldı evine götürdü, bir dadı geldi Tepegöz onu, emmeye başladı, önce sütünü emdi, sonra kanını sordu, en sonunda da canını aldı onun. Birkaç dadı getirdiler, hepsini helak etti, baktılar gördüler olmuyor, biz bunu süt ile besleyelim dendi. Tepegöz'e günde bir kazan süt yetmiyordu, büyüdü, gezmeye başladı. Oğlanlarla oynuyordu ama kimisinin burnunu kimisinin kulağını yemeye başladı. Aruz Koca'ya şikayetler gelmeye başladı, o da Tepegöz'e bağırdı, onu dövdü, sonra da kovdu. Tepegöz'ün peri anası gelip oğlunun parmağına bir yüzük geçirdi ve oğluna "Oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin" dedi, böylece Tepegöz Oğuz'dan çıktı. Tepegöz, büyük bir dağa vardı, yol kesti, insan adlı, büyük bir haydut oldu. Onun üstüne adam gönderdiler, ok attılar, kılıç vurdular, ona süngülerle vurdular bana mısın demedi ne ok battı ne kılıç kesti, hiçbirisi ona zarar vermedi. Çoban, çoluk çocuk kalmadı, Oğuzlardan adam yemeye başladı. Tepegöz'ün Oğuz üstüne vardı, Tepegöz kalktı, ağacı yerinden kopardı, elli altmış adamı birden öldürdü. Oğuz'a dünyayı dar etti. Oğuz ürktü kaçtı, Tepegöz geri getirtti onları, tam yedi kere. Dede Korkut'u çağırdılar, onu Tepegöz'e gönderdiler. Dede Korkut anlaşma teklif etti, Tepegöz de "Günde altmış adam verin yemeğe" dedi. Dede Korkut da "Sen böyle giderse adam koymaz bitirirsin ama günde iki adam beş yüz koyun verelim" deyince Tepegöz de "Hoş öyle olsun da siz bana iki de adam verin yemeğini pişirsin, ben yiyeyim" dedi. Zaman geçti, dört oğlu olan birini verdi üç kaldı, üç oğlu olan birini verdi iki oğlu kaldı, iki oğlu olan birini verdi bir oğlu kaldı. Gel gelelim bir oğlu kalana sıra döndü yine geldi. Kadıncağız, Basat'ın Kendisine Bir esir verince oğlunun kurtulacağını düşündü. Basat'a gitti durumu anlattı, Tepegöz'ün herkese zarar verdiğini, ağabeyinin bile ödünü patlatıp öldürdüğünü anlattı. Adam istedi aldı ve yedi, günde beş yüz koyun yedi Oğuz'a dünyayı dar etti deyince Basat durumun iyi olmadığını anladı. Basat anasıyla babasıyla vedalaştı. Basat'ın babsı belinden okunu çıkarıp oğlunun beline soktu, Basat anasıyla babasıyla helalleşti ve düştü yola. Tepegöz'ün olduğu kayaya geldi bir ok çıkarttı attı ama ok Tepegöz'e batmadı. Bir daha attı ama yine zarar vermeddi ok ona. Tepegöz, o okları sinek sandı ve "bıu yerin sineği bizi bıktırdı" dedi. Bir ok ddaha atınca ok Tepegöz'ün gözünün önüne düştü. Tepegöz, Basat'ı gördü ve onu yemeğini pişiren Yünlü Koca ve Yapağılı Koca'ya götürüp "Bunu ikindi vakti çevirin ben yiyeyim" dedi ve yeniden uyudu. Basat'ı çorabının koncuna soktu ama Basat'ın yanında hançeri vardı, o Tepegöz'ün ayakkabısını yardı, çıktı içinden. Basat ona yemek pişiren Kocalara "Bunun ölümü neyden olur?" diye sordu. Onlar da gözünden başka yerde et yoktur, dediler. Basat da "Ocağa süngüleri koyun kızsın." dedi onlara. Basat o ısınan süngüyü Tepegöz'ün gözü helak oldu, canı yandı, haykırdı, dağ taş yankılandı. Basat sıçradı ve koyunların mağarasına düştü, anladı ki Tepegöz onu bulacak koçu boğazladı, derisini yüzdü, içine girdi. Tepegöz mağaraya geldi, koyunları elledi, Basat'ı fark etti, derinin içindeydi. Onunla konuştu: "Ay sakar koç benim nereden helak olacağımı bildin" dedi. Koçu başından tuttu kaldırdı yere attı, Basat içinden çıktı,

Tepegöz onun çıktığını anladı. Tepegöz ona sol parmağındaki yüzüğü alıp verdi: “Bu yüzüğü kendi parmağına tak ki sana ok kılıç zarar vermesin” dedi. Basat yüzüğü taktı, Tepegöz’e hücum etti ama Basat’ı kılıç kesmedi. Tepegöz ne yapsa kar etmedi. Tepegöz künbette hazinesi olduğunu söyledi, onları başkaları almasın dedi, Basat’ı kandırmak istedi, Tepegöz elini künbete soktu fakat Basat, Kelime-i Tevhid getirince Kümbet yarıldı ve yedi yerden çıkış kapısı açıldı, Basat kurtuldu. Tepegöz, Basat’a “Şu mağarada iki kılıç var, biri kınlı biri kınsız, kınsız olan keser benim başımı” dedi. Basat mağaraya gitti, kınsız kılıcın hareket ettiğini gördü ne yaptı ne etti sonunda onu eline geçirdi. Tepegöz öyle acı çekiyordu ki, Basat’a bu konuda yol göstermiş oldu. Tepegöz dizlerinin üstüne çöktü Tepegöz’ün kendi kılıcıyla ona vurdu. Tepegöz öldü. Basat, Yünlü Koca ve Yapağılı Koca ile birlikte Oğuz’a sevindirici haberi gönderdi.” (Özçelik, 2005: 748-792).

Bu çalışmamızda, Dede Korkut hikayelerinden biri olan “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı bölümü, mitolojik motifler açısından incelenecektir.

1. TEPEGÖZ

Hikâyede yer alan Tepegöz’ün babası Sarı Çoban, annesi ise bir peri olarak geçmektedir. Tepegöz doymak bilmeyen tek gözlü, dev bir varlık olarak hikâyede yer etmektedir. Bahaeddin Ögel’e göre, Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy’da, bir çoban ile Peri kızının birleşmesinden dünyaya, pınar yoluyla gelmiş olan Tepegöz motifi, çok dderin, eski ve oldukça geniş mitolojik temellere dayanmaktadır (Ögel, 1995: s.66-69). Tepegöz’ün doğumu, bir çoban (insan) ile peri (doğaüstü varlık) arasındaki birleşme sonucu gerçekleşmiştir. Bu, mitolojilerde sıkça rastlanan insanüstü doğum anlatılarından biridir. Benzer motifler, Türk, Yunan ve Orta Asya mitolojilerinde görülebilir. Özellikle, pınar ve su kaynağı üzerinde dünyaya gelmesi, suyun doğurganlık ve yaşam kaynağı olarak görüldüğü eski inanışlarla bağlantılıdır. Bu tür doğum anlatıları, kahramanların ya da olağanüstü varlıkların dünyaya gelişini kutsal veya kaderin bir cilvesi olarak sunar. Bahaeddin Ögel’in değerlendirmesi de Tepegöz’ün sıradan bir edebi figür değil, çok daha eski ve geniş kapsamlı bir mitolojik motife dayandığını gösterir. Bu anlatı, farklı kültürlerde benzer şekillerde karşımıza çıkan tek gözlü dev motifiyle örtüşmekte ve Türk destan anlatılarında derin bir anlam taşımaktadır.

Tepegöz yol kesen, insan ve hayvan ayrımı yapmadan yiyip Oğuzların başına bela olmuş doğa üstü bir varlıktır. Faruk Sümer’e göre, Depe-Göz, belki de aslında Oğuzlar’a büyük acılar çektirip bunun yanında çok büyük kayıplar verdirmiş olan bir düşmanı temsil etmektedir. Depe-Göz, Oğuzların üzerine üst üste yaptığı baskınlarla, özellikle de Dış Oğuzları korkunç yenilgilere uğratmış. Basat’ın ağabeyi Kıyan Selçuk dahil birçok Beyin canına kıymıştır. Basat, daha sonra Depe-Göz’ü yenip öldürmüş, ihtimal kardeşinin ve diğer Beylerin öcünü almıştır. Aradan zaman geçince Depe-Göz ‘ün, bu lakapla anılmasından dolayı ve aynı zamanda dış tesirle, doğa üstü bir varlık olarak düşünülmesi kaçınılmaz olmaktadır (Sümer, 1959: s.415).

Hikâyede anlatıldığına göre de Tepegöz’ün görünüşüyle bile doğaüstü bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Tepegöz tek gözlü bir devdir. Dev, TDK Türkçe Sözlük’ünde (2019: 644) şöyle tanımlanır: “Farsça div. 1. Korkunç, Çok iri ve olağanüstü güçlü masal yarattığı 2. Olağanüstü irilikte olan 3. Çok büyük, çok önemli.” Olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel özellik olarak üzerinde durulması gereken bir konu da devlerin gözleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde Türk destanlarında karşımıza çıkan devlerin çoğu tek gözlüdür ve göz,

genellikle alınlarının tam ortasında yer almaktadır. Bu tek gözlü devlerin en bilineni Dede Korkut Hikayeleri'nde "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy" da yer alan hikâyenin de baş kahramanlarından biri olan Tepegöz'dür. (Yıldız, 2010: s.42).

Doğaüstü bir varlık olarak karşımıza çıkan Tepegöz, Oğuzların başına bela olmuş, insan görünümlü, tek gözlü bir dev ve annesi peri olan bir varlık olarak hafızalarda yer almaktadır.

2. PERİ

Peri, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2019: 1914) "1.Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan, hayal ürünü varlık 2. Çok güzel, alımlı, becerikli kadın." Olarak tanımlanmaktadır.

Hikâyede ise Tepegözün annesi bir su perisi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Bazı Türk mitolojik metinlerinde "su perileri" olarak tanımlanan periler, Su İyesi çizgilerini taşır ve suyla bağlıdır" (Beydili 2004: ss.470). Tepegöz'ün annesi olan peri, pınarın kenarındaki perilerden biridir. Tepegöz'ün pınarın kenarında dünyaya gelişi, Oğuzlardan ayrıldıktan sonra peri annenin oğluna sihirli bir yüzük vermesi, hatta bu yüzüğün yanında kınalı ve kınısız kılıç ile ilgili verdiği bilgiler, peri annenin Tepegöz'e, sana ok batmasın kılıç kesmesin, şeklindeki sözleri bu hikayedeki mitolojik olayların varlığını göstermektedir.

Türk mitolojisinde "iye" kavramı, bir nesnenin veya doğal unsurun koruyucu ruhu anlamına gelir. Su iyesi, nehirlerin, göllerin veya pınarların ruhu olarak kabul edilir ve genellikle doğaüstü güçlere sahiptir. Su perileri de Su İyesi ile benzerlik gösterir ve suyla bağlantılı mitolojik varlıklar olarak tasvir edilir. Onlar doğurganlık, doğaüstü güçler ve kaderi yönlendiren varlıklar olarak görülmüştür. Tepegöz'ün pınar yoluyla dünyaya gelişi, onun doğrudan doğaüstü bir kökene sahip olduğunu gösterir. Bu tür anlatılar, suyun yalnızca bir yaşam kaynağı olmadığını, aynı zamanda mitolojik doğumların, kutsal varlıkların bir yaşam kaynağı olmadığını, aynı zamanda mitolojik doğumların, kutsal varlıkların ve kahramanların çıkış noktası olduğunu düşündürmektedir. Su perisi ile bir çobanın birleşmesinden doğan Tepegöz Hem insani hem de doğaüstü bir varlık olarak şekillenir ve olağanüstü fiziksel gücü bu birleşimden gelir. Türk ve Altay mitolojilerinde, su perileri ya da Su İyeleri genellikle insanlarla etkileşime giren, bazen onlarla evlenen, bazen de onlara zarar veren varlıklar olarak karşımıza çıkar. Tepegöz'ün doğum hikayesi, bu tür anlatılara bir örnek olarak değerlendirilebilir ve Su İyesi kültü ile bağlantılı görülebilir.

3. SU KÜLTÜ

Su yaşamın en temel kaynakları arasında yer almaktadır. En eski çağlardan itibaren en ilkel insan topluluklarından bu yana, her toplum su ve suya yakın alanlarda hayatlarını devam ettirmek için çabalamışlardır. Su, Türk geleneklerinde temeli oluşturmakla buradan da hareketle Dede Korkut'a da akarsular ile ilgili güzel sözler yer almakta ama bunların çoğunun mitoloji konularının dışında olduğu görülmektedir (Ögel, 1995). Fakat Dede Korkut hikayelerinde kimi zaman su kimi zaman da pınar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitolojik bir motif olarak da su, kutsal kabul edilmekle birlikte, hikayemizde de bir pınar yer almaktadır. Bu pınarda periler uçuşmaktadır. Çobanın peri ile birleşiminden de tek gözlü, görünüm olarak aynı insana benzeyen Tepegöz adlı bir dev doğmaktadır. Bu anlatı Türk mitolojisindeki su perileri ve Su İyesi imancı ile Tepegöz'ün doğuşu arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir.

Tepegöz'ün annesinin bir su perisi olması, onun doğaüstü yönünü güçlendirirken, aynı zamanda suyun mitolojilerdeki yaratıcı ve kadar belirleyici rolüne de işaret etmektedir.

4. YÜZÜK

Yüzük, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2019: 2636) “Parmağa geçirilen genellikle metal halka.” şeklinde tanımlanmaktadır. Hikâyede de Tepegöz'e peri annesi bir yüzük veriyor ve bu yüzük sayesinde Tepegöz'e ok batmıyor, kılıç kesmiyor, hiç kimse ona zarar veremiyor. Aslında peri annesi ona sihirli bir yüzük vermiş oluyor. Sihir, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2019: 2109) “Büyü” olarak tanımlanmaktadır. Hikâyeden hareketle yüzük mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepegöz bu sihirli yüzük ile kimseden zarar görmeden yaşıyordu ama Oğuzların başına bela olarak yaşamına devam etmekteydi. Tepegöz, hikâyede süngünün gözüne batırılmasından dolayı dayanılmaz bir acı çekiyordu, bu acıdan kurtulmak istiyordu ancak o yüzük parmağında olduğu sürece hiç kimsenin kendisine zarar vermeyeceğini biliyordu. Bu yüzden Tepegöz, Basat'a yüzüğünü vermekte ve onun yaşamına son verecek olan kılıcı Basat'a söylemektedir.

5. KILIÇ

Kılıç, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2019: 1408) “Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah; tığ.” olarak tanımlanmaktadır. En eski dönemlerden beri Türklerde kılıç, kutsal sayılmaktadır. “Esasen bir kültürün nesnelere değer vermesi ve onların motiflerini sembolik kullanması, nesnelerin gerçek işlevlerinden bağımsız değildir. Mesela kılıç, tıpkı bıçak gibi bölen, ayıran, alaka kesen bir işleve sahip olduğu için ölümün simgesi olarak kullanılmıştır. Bıçak, kurbanla ve bazen intikamla ve ölümle simgesel ilişkisi kurulan bir araçtır. Ölümün simgesi olmak, bıçak ve kılıca aynı zamanda şehitliğin sembolü olmayı da sunmuştur. Seküler ve dini birçok anlam yüklenen “kılıç, gücün, hakimiyetin, adaletin, cesaretin ve yiğitliğin, ihtiyat ve yok etmenin sembolüdür.” O, doğal varlıklara egemenliği simgelediği gibi şeytan benzeri varlıklara hükmetmeyi de simgelemektedir. Dahası, o, kutsal savaşın da bir sembolüdür” (Çoruhlu, 1997: s.65-65 akt. Sevinç, 2013: s.622)

Hikâyede yer alan kınlı ve kınsız kılıç ile ilgili Tepegöz, Basat'a kendisinin hayatını kınsız kılıcın son vereceğini söylemektedir. Buradan hareketle kınlı olan kılıcın Tepegöz'e zarar vermediğini anlamaktayız. Mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkan “kınsız kılıç” işlev olarak, Basat'ın Tepegöz'ün hayatına son vermesiyle Oğuzların bu beladan kurtulmasına yardımcı olmaktadır.

6. MAĞARA

Mağara, TDK Türkçe Sözlük'ünde (2019: 1602) “1. Bir yamaca veya kaya içinde doğru uzanan, barınak olarak kullanılabilen yer kovuğu; in 2. Karst bölgelerinde kireç taşlarının erimesiyle oluşan, büyük, birbirine koridorlarla bağlı yer altı kovukları.” Olarak tanımlanmaktadır. “Mağara kahramanların kişisel dönüşüm yaşadıkları, olgunlaştıkları bir mekân olarak karşımıza çıkar. Sihirli ve gizemli bir merkez konumunda olan mağarada kahramanlar içsel yolculuğa çıkarlar. Mağara bir sığınma yeri, aşama kaydedilen bir mekandır” (Bars, 2017: s.79). Mağaralar mitlerin ya da efsanelerin olduğu yerler olması bakımından kutsal olarak görülmektedir. Kimi zaman bir hazinenin korunması, kimi zaman bir kahramanın kendini

gerçekleştirmesi bakımından mağara önemli bir mitolojik motif olarak değerlendirilmektedir. “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” da da Tepegöz mağarada yaşamakta ve bu mağarada hazinesi bulunmaktadır. Tepegöz, Oğuzları perişan etmiş, onlarda huzur bırakmamıştır. Basat’ın, Tepegöz ile mücadelesi de mağara içinde geçmektedir. Bu bakımdan mağara savaşın, galibiyetin ve mağlubiyetin de mekânı olmaktadır.

7. SAYILAR

Dede korkut hikayelerinde sayılardan da faydalanılmaktadır. Dede Korkut hikayelerinde sayılar hem anlatımın ritmini güçlendirmek hem de kültürel ve mitolojik anlamlar taşımak amacıyla sıkça kullanılmıştır. Türk destan ve mitolojilerinde belirli sayıların sembolik anlamları vardır ve bu anlatılarda da benzer bir işlev üstlenirler. “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede, sayıların sembolik ve anlatısal bir işlev üstlendiği görülmektedir. Sayılar, hikâyeye ritim kazandırmanın yanı sıra, Türk mitolojisinde ve destan geleneğinde yaygın olan mistik, kültürel ve mitolojik anlamları da yansıtır. Bu hikâyede “bir, iki, üç, dört, yedi, elli ve altmış ile beş yüz” sayıları yer almaktadır.

7.1. Bir Sayısı

Tanrı her şeyin yaratıcısı olmaktadır. “Bir, Tanrı’nın en ideal sembolüdür; çünkü Tanrı manadır ve böyle olduğundan çokluk içinde görünmeye mecbur olan maddi niteliklerle ilgisi yoktur. Bu şekilde, birin zıddı yoktur ve görünüşte Tanrı’ya zıt düşen olumsuz ilke bile sonunda iptal edilir veya “birlik’le” bütünleşir. “Bir olarak Tanrı da kendi varlığında tek olan ‘Bir’ kadar ‘Mutlak Bir’dir. Benzer şekilde İslam’da inancın dışı vurumu ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ İfadesini gerektirir” (Schimmel, 2000: 48,51). Hikâyede ise Basat, Tepegöz’e kılıçla vurmadan hemen önce Kelime-i Tevhid getirmektedir. Bu da hikayedeki bir sayısının mitolojik motif olarak önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tepegöz’ün tek gözü olması, onun farklı ve doğaüstü bir varlık olduğunun göstergesidir “1” sayısı, benzersizlik, eşsizlik ve mutlak güç anlamına gelir. Mitolojide ve diğer kültürlerde de tek gözlü varlıklar, genellikle farklı bir bilgelik veya korkunç bir güçle ilişkilendirilir (örneğin Yunan mitolojisindeki Kykloplar gibi).

7.2. İki Sayısı

“Tanrı’nın bir olduğu yerde yaratılan her şeyde “iki” sayısını aramak mümkün hale gelebiliyor. Nerede iki sayısı varsa orada çatışmalar ve ikilikler de vardır. Kanılar, inançlar duygu ve düşünceler birbirleriyle çarpışır çünkü birbirlerine üstün gelmeye çalışmaktadırlar (Alkan,2005: s.35 akt. Sömen, 2019: s.35).” Dost-Düşman, iyi-kötü, insan-dev ya da canavar gibi. Hikâyede de Tepegöz ve Basat karşımıza çıkmaktadır. Biri insan diğeri dev ve mücadeleye girişmektedirler. Bu hikâyede iki Sayısı karşımıza zıtlık olarak çıkmaktadır.

7.3. Üç Sayısı

Mitolojide üç sayısı kutsal olarak da görülmektedir. “Sayılar alemi içinde bir babayı, iki anneyi, üç ise çocuğu simgeler. Demek ki, bu sayı bir gün kendisi de bir baba ya da anne olacak bir başka yaşamı dünyaya getirecek çocuğu temsil ettiği için sayılar, soyun yaşamında temel bir göreve sahiptir (Yüksel, 1981: s.40 akt. Sömen, 2019: s.37).” Dede Korkut hikayelerinde de üç sayısının geçtiği bilinmektedir. Bu hikâyede dört oğlu olan birini verince üç, üç oğlu olan birini verince iki, iki oğlu olan birini verince bir oğlu kalıyor. Bir sıralama şeklinde de olsa akıcılığı

sağlamak üzere, üç rakamından da faydalanıldığı görülmektedir. Bunun yanında hikâyede Basat aslanın yatağında bulunmadan önce anne, baba ve Basat'ın ağabeyi olmak üzere aile üç kişi şeklinde verilmektedir. Hikâyede Basat, Tepegöz'ü öldürmek için üç defa deneme yapar ve sonuncusunda başarıya ulaşır. Bu, mitolojilerde sıkça görülen üç aşamalı kahramanlık sınavı motifine işaret eder.

7.4. Dört Sayısı

“Dört sayısı genellikle dünya ve fiziksel gerçeklikle ilgilidir ve maddi düzeni tanımlar” (Schimmel, 2000: ss.98). Hikâyede dört oğlu olan birin verince üç, üç oğlu olan birin verince iki, iki oğlu olan birini verince bir oğlu kalıyor ve sayıların gerilediği fark edilmektedir. “Yeryüzünün bir “dikdörtgen / dörtgen biçiminde olduğu”, “dört gök öküzün üzerinde durduğu” gibi inanışlar; “dört unsur”, “dört ana yön”, “dört mevsim”, “dört zaman”, “dört renk”, dört yıldız / yıldız kümesi”, “bir ağacın dört dalındaki yasak meyveler” vb. gibi hususlar mitolojik kökenlidir. Altaylı Türkler, “dünyanın önce daire sonra kare şeklinde” olduğuna inanırlar” (Çoruhlu, 2006: s.89 akt. Sömen, 2019: s.40). Mitolojik olarak karşımıza çıkan dört sayısı da hikâyede insanların azalışı daha doğrusu maddi olarak yok olması ve dünya düzeninin sıkıntıya düşeceğini sezdirmektedir.

7.5. Yedi Sayısı

Yedi sayısını Türkler yaygın biçimde kullanmışlar ve Dede Korkut hikayelerinde bu sayıya rastlanmaktadır. “Yedi sayısı ile ilgili en önemli inceleme ise bu sayının hem İslam öncesi Türk mitolojisindeki Gök Tanrı'nın hem de Kur'an-ı Kerim'in belirttiği gibi Allah'ın, alemleri yedi tabakadan yaratması olgusudur. Türk mitolojisinde “yedi iklim” denilen mitolojik kavram, İslam dininde de kendini gösterir. Günümüz de Türkiye'nin de yedi iklim bölgesine ayrılması bu mitolojik iklim geleneğinin bir devamı olarak düşünülebilir. Altaylılar ülkelerinden söz ederken “yedi kapılı ülkem” derler ve övünürler” (Alkan, 2005: s.71 akt. Sömen, 2019: s.43). “Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy”da da Basat Kelime-i Tevhid getirdiği an kümbet yarılınca yedi kapı açılmaktadır. Hikâyede geçen yedi sayısı, anlam olarak kendisine bu bağlamda yer bulmaktadır.

7.6. Elli ve Altmış Sayısı

Hikâyede geçen elli ve altmış sayıları öncelikle çarpanlarına ayrılıp sonrasında da Schimmel'in “Sayıların Gizemi” kitabının çevirisinden yararlanarak sadece sayıların anlamları açısından açıklanacaktır. Elli sayısı; beş, beş ve iki rakamlarının çarpımı bağlamında ele alınacaktır. Öncelikle beş rakamı ile ilgili bilgi verecek olursak; beş sayısı kitapta “yaşam ve sevgi” başlığı altında yer almaktadır. “Beş insan ruhudur. İnsanoğlunun, iyilikten ve kötülükten ibaret olması gibi, beş, tek ve çift sayıdan elde edilen ilk sayıdır” (Schimmel, 2000: ss.118) şeklinde bilgi bulunmaktadır. İki sayısı ise “kutupsallık ve bölünme” başlığı altında yer almakta olup daha öncesi açıklamalarımızda da olduğu gibi zıtlıklar içerdiğini buradan da anlamaktayız. Kitapta “İki; kuşkudur, anlaşmazlıktır, uyumsuzluktur, çekişmedir, . . .” (Schimmel, 2000: ss.57) olarak yazmaktadır. Altmış sayısı da “iki, iki, üç ve beş” in çarpımı şeklinde incelenecektir. Bu kitaba göre ele aldığımız için iki sayısının anlaşmazlık, zıtlık, çekişme, olduğunu; beş sayısının iyilik ve kötülük gibi şeylerden ibaret olduğu ile ilgili bilgi edinilmektedir. Üç sayısı için bu kitapta “kapsayıcı sentez” başlığı altında yer almaktadır. “. . . Ludwig Paneth'in ifade ettiği gibi,

üçleme yeni bir bütünleşmeye yol açar, önceki düalliteyi olumsuzlamaz, daha çok, çocuğun erkek ve kadın olarak anne babayı birleştirici bir öge olması gibi, üstesinden gelir” (Schimmel, 2000: ss.69) şeklinde bilgi verilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak incelemiş olduğumuz “Tepegöz’ün Basat’ı Öldürdüğü Boy’da Tepegöz’ün karnını doyurmak için Dede Korkut’tan elli altmış adam istemesi sayılar açısından incelendiğinde “anlaşmazlık, çatışma, kötülük, aileyi, birleştirici öge (Her evden sürekli birinin verilmesi aile yapısını olumsuz etkileyecektir)” olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de sayıları, birbirinin çarpımı şeklinde ele alarak bu anlamı özdeşlendirdik.

7.7. Beş Yüz Sayısı

Beş yüz sayısı, elli ve altmış sayılarında olduğu gibi çarpanlarına ayrılarak açıklanacaktır. Beş yüz sayısı “iki, iki, beş, beş, beş” şeklinde çarpanlarına ayrılmaktadır. Schimmel’e göre iki sayısı çekişme, uyumsuzluk gibi olumsuzlar ve zıtlıklar içermekte (2000: ss.57); beş sayısı da insanoğlundaki iyilik ve kötülüklerin bir arada yer alması gibi tek ve çift sayıların oluşan ilk sayı olması bakımından önem arz etmektedir (2000: ss.118). Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boy’da Dede Korkut, Tepegöz’e elli altmış insan yerine iki insanı beş yüz koyun teklif etmiş Tepegöz de bu teklifi kabul etmiştir. Beş yüz sayısı buradaki çekişmeyi ve kötülüğü ortaya koymakta, Oğuzlardaki insanların canlarının yerine bu kadar çok koyun verilmesi de ortamdaki uyumsuzluk ve kuşkuyla belirtmektedir.

8. HAYVANLAR

Dede Korkut hikayelerinde hayvanlarda yer almaktadır. Bu hikâyede “aslan, at, koyun, koç ve ejderha” gibi hayvanlar yer almaktadır. Bu hayvanlar, hikâyeye mitolojik bir derinlik katar ve kahramanlık anlatısının temellerini oluşturur. Tepegöz’ün yaratılışında ve öldürülmesinde geçen bu unsurlar, Türk mitolojisinin doğaüstü unsurlarla iç içe geçmiş anlatılarından biridir.

8.1. Aslan

Dede Korkut hikayelerinde “kıyan” kelimesi aslan anlamına gelir. Basat, cesur ve güçlü bir savaşçı olduğu için zaman zaman bir aslana benzetilir. Aslan “gücün, kuvvetin, yiğitliğin, cesaretin” bir yansıması olarak hikâyede yer edinmektedir. Hikayedeki aslan vurgusu ve bir insan evladını büyütmesi, aslanın annelik ve şefkat yönünü de ortaya koymaktadır (Tuncer, 2012: s.142-143 akt. Öztürk, 2019: s.28). Basat göç esnasında düşünce onu aslan yatağına götürüp büyütür ve Oğuzlar geri dönünce Basat’ı bulurlar. İşte burada aslanın annelik şefkati vurgulanmaktadır. Hikâyenin sonunda Basat’ın Tepegöz ile mücadelesi ise aslanın büyüttüğü bir insan evladının yiğitliğini, cesaretini, kuvvetini ve mücadele ettiği esnadaki gücünü bir yansıma olarak ortaya koymaktadır.

8.2. At

“Oğuz Türklerinde at vücudunun dünya modelini simgelemesi Oğuznamelerden bilinmektedir. Mitolojide atın sudan çıkan aygırdan türemesi, ayrıca kanatlı göt atları hakkındaki mitolojik anlatılardan da yola çıkarak söylemek mümkündür ki, at dünya modelinde kozmosu simgelemiştir. At, bedeni ile yere ayakları ile dört yöne, başı ile semaya atıf yapmıştır.” (Bayat, 2007: s.65-66; akt. Gökçimen, 2010: s.172). O dönemlerde at, sürekli yer değiştirerek yaşayan göçebe insanların en önemlisi aracı olmaktadır. Bu hikâyede de Basat aslan yatağına sürekli

kaçıp gittiği için Dede Korkut ona at binmesini öğütlemektedir. Yiğitler at binmekte, yeri geldiğinde savaşmaktadır. Aynı hikâyenin içerisinde pınarın kenarındaki yığıcı bırakıp kaçan çobandan hemen sonra, o alanda at binen beyler yığına ulaşmakta ve Tepegöz'ün doğumuna şahitlik etmektedirler. At, hikayedeki beylerin, yiğitlerin en önemli aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Basat'ın olağanüstü bir hız ve çeviklikle hareket etmesi, Oğuz geleneğinde atlarla özdeşleşmiş bir kahraman bir tipi olduğunu gösterir. Türk mitolojisinde at, kutsal bir varlık olarak kabul edilir ve kahramanlara yol gösterici veya yardımcı bir güç olarak anlatılır.

8.3. Koyun

“Eski Türk inanışlarında koyun ve sığır kutsal kabul edilir ve en çok kurban edilen hayvanlar arasındadır.” (Erdoğan, 2007: s.146 akt. Yayan, Uçar, 2019: s.204). Hikâyede Tepegöz Oğuzları helak etmekte, çoluk çocuk yetişkin demeden yemekte ve Oğuzlarda huzur bulamamaktadır. Dede Korkut'un Tepegöz ile anlaşması sürecinde yemek için elli altmış adam isteyen Tepegöz'e Dede Korkut tarafından, iki adam beş yüz koyun teklif edilmektedir. İnsan yerine koyunlar kurban olarak Tepegöz'e verilmek istenmektedir. Bu hikâyede Tepegöz'ün insan bırakmayacağı herkesi yiyeceği düşünülmekte bu yüzden de hem onu doyurması hem de Oğuzlardan daha az insanın yiyecek olarak verilmesinin önüne geçilmesi için Tepegöz ile anlaşma sağlanmakta ve koyunlar kurban verilmektedir.

8.4. Koç

“Koç daha çok gökle ilgili sayılan ongun olarak kullanılmış, güç ve kuvvet ya da alplik (yiğitlik) simgesi olmuştur.” (Demir, 2009: s.228-233 akt. Yayan, Gelin, 2017: s.351). Hikâyede Basat, Tepegöz'ün gözüne süngüyü soktukten sonra mağaraya düşer fakat Tepegöz o mağarada tüm koyunları yoklayarak ilerlemektedir. Basat bulunacağını anlamış ve koçu boğazlamış, derisini yüzüp içine girmiştir ama sıra ona gelmektedir. Tepegöz onun koç olmadığını anlamış ve boynuzlarından tutarak kaldırıp atmış, o anda da Basat koçun derisinin içinden çıkıp, kaçmaya çalışmaktadır. Bu hikâyede yiğitliğin simgesi olmaktadır. Koçun canı alınmaktadır ama Basat koçun derisinin içinde, Tepegöz'ün kaldırıp atmasından etkilenmeden kurtulmakla ve o derinin içinden zarar görmeden çıkmaktadır.

8.5. Ejderha

Tepegöz, devasa boyutları, yırtıcı doğası ve alevler saçan tek gözüyle ejderhaları andırır. Türk mitolojisinde ejderhalar (Evren, Böke) genellikle doğaüstü güçlere sahip korkunç yaratıklardır. Tepegöz de bir ejderha gibi yıkıcı ve korkutucu bir varlıktır.

SONUÇ

“Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy” da Tepegöz tek gözlü acımasız bir dev şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çoban bir baba ile peri anneden olan Tepegöz, Oğuzları yerinden yurdundan etmeye çalışan ve onları hiç rahat bırakmayan aynı zamanda da doymak bilmeyen; insan, hayvan fark etmeksizin yiyebilen acımasız bir dev, insanların yolunu kesip, onların varını yoğunu elinden alan bu dev, incelemiş olduğumuz mitolojik motiflerden ilkidir. Tepegöz pınarın kenarında doğmuştur. Fakat Oğuzlara ettiği eziyetten dolayı kovulmuş ve yaşamına mağarada devam etmektedir. Peri annesinin verdiği sihirli yüzük ile kınalı ve kınısız kılıcıyla her şeyi elde

ederek yaşamaktadır. Fakat en sonunda Basat tarafından yaşamına son verilmektedir. Bu hikâyede yer alan her motif ayrı ayrı anlamlar içermekte olup, hayvanlar ve sayılar açısından bakıldığında da hem söylerken dile kolaylık olması bakımından hem de hikâyenin akılda kalıcılığı açısından arka arkaya söylenmiş olan rakamların bile anlamlarındaki içeriğin zıtlıklarla örülü olması dikkat çekmektedir.

Hikâyede “Tepegöz, peri, su kültü, mağara, yüzük ve kılıç” motiflerinin yanında “sayılar ve hayvanlar” da mitolojik motif bağlamında incelenmektedir. Özellikle sayılar bir sayısı ile dokuz sayısı arasında yer alan tek basamaklı sayılar bağlamında ele alınmış ve bu sayılar içerisindeki “elli, altmış ve beş yüz” sayıları çarpanlarına ayrılarak yorumlanmaktadır. Bu hikâyenin içeriğiyle uyumlu bir şekilde ele alınan sayılar, yine içeriğin bağlamından hareketle ilerlemekte ve bu yazımıza özgün bir bakış kazandırmaktadır. Bu incelemede bilgiler mitolojik bağlamda açıklanmış ve her bir motifte, bir olağanüstülük bulunmaktadır. Dede Korkut kitabında yer alan bu hikâye mitolojik motifler açısından geniş bir inceleme ile sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Bars, M. E., Türk Destanlarında Mağara Kültü Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 75-82, Ekim, 2017.

Beydili, C., *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (E. Ercan, Çev.), Yurt-Kitap Yayın. Ankara, 2004.

Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş, Metin, Faksimile*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Eyüboğlu, D. C., *Korkut*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019.

Gökçimen A., Türkmen Masallarında Mitolojik Hayvanlar ve Fonksiyonları, *Türkbilig*, (20), 165-178, Haziran, 01, 06, 2010.

Ögel, B., *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi., Ankara, 1995.

Özçelik, S., *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar, Dizin, Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.

Öztürk, Ş., Türk Kültüründe Aslan, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 18-39, Nisan, 30, 04, 2019.

Schimmel, A., *Sayıların Gizemi*. (M. Küpüşoğlu, Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

Sevinç, B., Yiğit ve Silahlı Adam Diyalektiğinde Kılıç İmgesi, *International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 619-639, Spring, 2013.

Sömen, O., Dede Korkut Boylarında Geçen Formülistik Sayıların İzleri, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121(238), 29-50, Şubat, 27, 02, 2019.

Sümer, F., Oğuzlar’a Ait Destani Mahiyette Eserler, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, 359-455, 1959.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

Yayan, G., H., Uçar, B. Türk Mitolojisinde Yer Alan Eserlerin Muzaffer Akyol'un Eserlerine Yansıması, *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(31) 203-220, 2019.

Yayan G., Gelin M. Türk kültüründe Yer Alan Mitolojik Sembollerin ve Motiflerin Rauf Tuncer'in Eserlerine Yansıması, *Kesit Akademi Dergisi*, (7), 346-363, 2017.

Yıldız, N. Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler, *S Milli Folklor*, (87), s:41-51, 2010.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN DÎVÂN'INDA BULUNMAYAN BİR GAZELİ ÜZERİNDE YUNUS EMRE TESİRİ

THE INFLUENCE OF YUNUS EMRE ON A GHAZAL NOT FOUND IN THE DIVAN OF MUSTAFA ALI OF GELIBOLU

Dr. AYŞEGÜL EKİCİ

Hacettepe Üniversitesi

Milli Eğitim Bakanlığı aysegulaytekinckici@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7661-0994

ÖZET

16. yüzyılda yaşamış olan Gelibolulu Mustafa Âlî çok yönlü bir şair, yazar ve bürokrattır. Stratejik ve kültürel bakımdan önemli bir konuma sahip olan Gelibolu'da doğmuş, yetişmiş; tarih, edebiyat, biyografi ve tasavvuf gibi pek çok alanda eser vermiştir. Kaynaklar tarafından Âlî'nin Boşnak bir aileden gelmiş olabileceği ileri sürülmekte ve ilk tasavvuf kültürünü annesinden aldığı düşünülmektedir. Ailesinin maddî durumunun iyi olması onun küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Yirmili yaşlarda medrese tahsilini tamamlamış, Şehzâde Selim'in divan katibi olarak ilmiye mesleği yerine bürokratlığı tercih etmiştir. Şehzâde Selim'den ve III. Murad'dan başka Lala Mustafa Paşa, Sokullu Mehmed Paşa ve Bosna Beylerbeyi Ferhad Paşa gibi paşaların himayesinde görev almıştır. Katiplik, defterdarlık, beylerbeyliği ve yeniçeri katipliği gibi birçok görevde bulunmuş ancak arka arkaya yaşadığı aziller ve hiçbir zaman istediği mevkide olamayışı onda hüsrana neden olmuştur. Ancak kültürel faaliyetlerden, edebiyattan ve ilimden hiçbir zaman geri durmamış ve sosyo-kültürel ortamları her fırsatta değerlendirmiş ve üretken bir şair ve yazar olarak yaşamını devam ettirmiştir. Bir sanat eserinde yaratıcısının izlerini görmek ve onun zihniyetine ulaşmak mümkündür. Bu eserlerden bir tanesi de Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Divan*'ında yer almayan bir gazelidir. Çalışmamıza konu olan bu gazel, üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlanmış olan Nuruosmaniye Kütüphanesi 4957 Nolu Şiir Mecmuası'nda yer almaktadır. Gazel incelendiğinde şairin ruh dünyasıyla bağlantılı olarak Yunus Emre'nin tesirinde yazıldığı ve tasavvufî anlamlar taşıdığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda bu gazel tasavvufî yönden açıklanacak ve metinlerarasılık yöntemiyle Yunus Emre'nin aynı muhtevaya sahip gazeli arasındaki benzerlikler tespit edilerek tesirleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelibolulu Mustafa Âlî, Yunus Emre, metinlerarasılık, tasavvuf, gazel

ABSTRACT

Mustafa Ali of Gelibolu, who lived in the 16th century, was a versatile poet, writer and bureaucrat. He was born and raised in Gelibolu, which had a strategic and culturally important position, and produced works in many areas such as history, literature, biography and Sufism. Sources suggest that Ali may have come from a Bosnian family and it is thought that he received his first Sufi culture from his mother. The good financial situation of his family allowed him to receive a good education from a young age. He completed his madrasah education in his

twenties and preferred bureaucracy to the scholarly profession as the divan clerk of Prince Selim. In addition to Prince Selim and Murad III, he served under the patronage of pashas such as Lala Mustafa Pasha, Sokollu Mehmed Pasha, and Bosnia Beylerbeyi Ferhad Pasha. He held many positions such as clerk, treasurer, governor and janissary clerk, but the successive dismissals he experienced and the fact that he could never be in the position he wanted caused him disappointment. However, he never backed down from cultural activities, literature and science and socio-cultural environments at every opportunity and continued his life as productive poet and writer. It is possible to see the traces of its creator in a work of art and reach his mindset. One of these works is a ghazal by Mustafa Ali of Gelibolu, which is not included in his Divan. This ghazal, which is the subject of our study, is included in the poetry Magazine No. 4957 of the Nuruosmaniye Library, on which a master's thesis was prepared. When the ghazal was examined, it was determined that it was written under the influence of Yunus Emre in connection with the poet's spiritual world and that it carried mystical meanings. In our study, this ghazal will be explained from a mystical perspective and the similarities between it and Yunus Emre's ghazal with the same content will be determined by the intertextuality method and their influences will be explained.

Keywords: Mustafa Ali From Gelibolu, Yunus Emre, intertextuality, sufism, gazelle

1.GİRİŞ

Metinlerarasılık (intertextuality), “bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması”dır (Akalin, 2011: 1667). Tanımdan bir metnin pozitif yönde tamamlanmasının gaye edildiği veya böyle bir imajın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Metinlerarasılık, 1965 yılında Julia Kristeva tarafından ileri sürülmüş bir kuramdır. Temel olarak “herhangi bir görüngüye sahip iki metin arasında var olan ilişki, iletişim, koşutluk ve karşıtlık, geçişkenlik ve transfer durumlarını konu alan metinlerarasılık”, edebiyatta bir metin oluşturma ve okuma süreci olarak tasarlanan alt bir teori olarak görülmektedir (Bulut, 2018: 2). Kuramın Julia Kristeva tarafından ortaya konduğu belirtilse de edebiyat tarihine bakıldığı zaman klasik Türk edebiyatında iktibas, telmîh, irsâl-ı mesel ve tazmîn gibi klasik belagat ilmi kavramlarının da metinlerarasılığı çağrıştırdığı görülmektedir.¹

Metinler; çoğu zaman tarihe, yazara ve yazarın psikolojisine göre incelenmiştir. Fakat daha sonra “söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirleriyle karıştıkları ve her yazınsal metnin aslında çok sesli özellikte olduğu, metnin ve anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiği savı” ileri sürülmüş ve yeni bir metin tanımı ve anlayışı benimsenmeye başlanmıştır (Aktulum, 1999: 7). Bu bağlamda metinlerarası yöntemler şu şekilde açıklanmaktadır:

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Ferhat Korkmaz, (2017). Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma, *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, 3, s.71-72.

Alıntı (citation), en çok kullanılan yöntemlerdendir. Genellikle ileri sürülen bir görüşü açıklamak ya da desteklemek için bir yazardan, ünlü bir kişiden alınan parça olarak tanımlanmaktadır. Jakobson alıntıyla, “sözce içinde sözce, alıntı içinde alıntı, sözce üstünde sözce” olarak tanımlamıştır (Jakobson’dan aktaran; Aktulum 1999: 94). Alıntı bilinçli ve istemli bir anımsamadır. Ayraçlar ve italik yazı alıntıya açıklık katan iki temel tipografik unsurdur (Aktulum, 1999: 95). **Gönderge (reference)**, yapının başlığını ya da yazarın adını anmakla yetinen bir ilişkidir. Bir metinden alıntı yapılmadan okuru doğrudan bir metne götürür. Çoğu zaman altında kapalı bir anlam çıktığı için genelde kapalı alıntı “anıştırma” ile karıştırılmaktadır (Aktulum, 1999: 101-103). **Yansılama (parodi)**, parodia keklimesinden gelmekte olup bir şarkıyı başka bir tonda söylemek yani bir melodiyi başka bir ses perdesine geçirmek anlamına gelmektedir. Bir metni başka bir amaçla kullanmak, ona yeni bir anlam yüklemek, ciddi olarak kabul edilen bir türle alay etmektir (Aktulum, 1999: 117). **Öykünme (pastiş)**, bir metnin biçimini yani dil ve anlatım özelliklerini esas alır. Bir yazar bir başka bir yazarın üslubunu kendi üslubuymuş gibi benimseyerek onu taklit eder ve özgün metnin içeriğini kendi metnine uyarlar (Aktulum, 1999: 133). **Gizli alıntı/aşırma (plagia)**, bir sözcenin ayraç veya italik yazı kullanmadan sözün geldiği eser ya da yazarının adı belirtilmeden yapılan alıntıdır. Bir nevi “aşırma” olarak da anılabilir. Başka bir metni kendisininmiş gibi göstermesi, ona sahiplenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Aktulum, 1999: 104).

Anıştırma, (allusion), “anıştırılan metin (gönderge metin, kapalı bir gönderge) ile anıştırma yapan metin arasında bir söyleşim söz konusudur. Anıştırma, kavranması için bir sözce ile yansılarını gönderdiği bir başka sözce arasında belli bir algılamayı zorunlu kılar” (Aktulum, 1999: 109). Anıştırmayı bulmak zordur çünkü varlığını dışarıdan belirtecek bir dış bildiri dizgesi yoktur. Bu nedenle kişisel kültür birikimi gerekmektedir. Anıştırmada açıkça doğrudan gönderme yapma yerine sadece telkin söz konusudur ve düşünce uyarılır. Anıştırma örtülü söylemle eş anlamlıdır. Charles Nodier’in tanımına göre anıştırma “...okurun belleğine seslenir”. Bernard Dupriez de “Bir şey onu düşündüren başka bir şey aracılığıyla açıkça söylenmeden kafada çağrışım yaptırılır” (Aktulum, 1999: 109). Okurun yapması gereken yarım ipuçlarından hareketle bütünü tamamlamaktır. Anıştırma, başka bir parçanın sözcüğü sözcüğüne “alıntı” gibi yinelenmesi değildir ve kapalı bir özelliği vardır. Bu nedenle gizli alıntıya benzeyebilir ancak anıştırma tek bir sözcük üzerindeki oyundur (Aktulum, 1999: 114). Bir sözcük ya da cümle başka tanınmış bir metni ortaya çıkarabilir. Nitekim metinlerarası ilişkisi ortaya çıkarmada okuyucuya düşen rol büyüktür.

Somuncu, anıştırma (allusion) konusunda şiirsel bir benzerlik ve tekabüliyetin göze çarptığını ifade etmiştir:

Karşılaştırmalı olarak incelenecek şiirlerde şiirsel bir benzerlik ve tekabüliyet de göze çarpar. Sözgelimi birinin yarım bıraktığı hayal unsuru ögeyi öteki devam ettirir. Zaten etkilenme kuramlarında metinler arasındaki ilişkide esas olan “alıntı-çalıntı” polemiği değildir. Şairlerin etkilenmeyi hangi boyutlarda yaşadığı ve bu halef-selef ilişkisinin yansıması olarak eski ile yeni arasındaki tarihsel süreçte köprünün altında akan suların genel olarak şiire ilişkin imge/mazmun, izlek, biçim gibi unsurları nasıl değiştirip dönüştürdüğü de sorgulanması gereken bir husustur (Somuncu, 2016: 61).

Yıllardan beri aynı temalar ve aynı imgeler yazılmış ve çizilmiştir, dolayısıyla metinler arasında bağlantı kaçınılmazdır, önemli olan üreticisinin onu nasıl dönüştürdüğü ve farklılaşmayı nasıl sağladığıdır.

Anıştırmada (allusion) sözcüklerin benzerliği yanında imge de önemlidir. Şklovski'ye göre imge, "...anlamını kavramamızı kolaylaştırmaya değil de nesnenin özel bir biçimde algılanmasını yaratmaya, tanınmasını değil de görüntüsünü yaratmaya çalışır. İmgenin farklılaştırmayla olan alışılmış ilişkisi de buradan kaynaklanır" (V. Şklovski'den aktaran Eyhenbaum, 1995: 41, 42). İmgenin, anlamı kavramada kolaylaştırma etkisi yok sadece yeni bir görüntü sağlamaktadır. Aslında aynı temalar gündeme gelirken her ortaya konan sanat eserinde onun yeni bir şekil içinde varlık gösterdiği esas söz konusudur. Şklovski'nin ifade ettiği üzere sanat yapıtı "yalnızca pastiş değil herhangi bir modele koşut ve karşıt olarak yaratılır. Yeni biçim, yeni bir içeriği dile getirmek için değil estetik özelliğini yitirmiş eski biçimin yerine geçmek için ortaya çıkar" (Eyhenbaum, 1995: 46). Şiirdeki içerik genellikle aynıdır ve hep aynı muhtevalar işlenmektedir. Ancak her sanatçının bu muhtevayı ele alış şekli farklıdır. Belki de estetiğini kaybetmiş bir bir eserin yerine yeni bir estetikle var olur.

13. yüzyılda yaşamış olan Yunus Emre, Türk edebiyatının dinî-tasavvufî halk edebiyatı (tekke edebiyatı) koluna mensup mutasavvıf bir şairidir. Eski Anadolu Türkçesiyle, saf bir gönülle ve Allah aşkıyla söylemiş olduğu şiirleri asırlar boyunca bütün Osmanlı coğrafyasında yankılanmış, ilahileri dilden dile dolaşmıştır. Dolayısıyla onun etkisini sadece bağlı bulunduğu geleneğin tesiriyle şiir yazan mutasavvıf şairler üzerinde değil her kesimden şair üzerinde yansımalarını görmek mümkündür. Bunlardan biri de 16. yüzyılda yaşamış olan Gelibolulu Mustafa Âlî'dir. Âlî klasik Türk edebiyatı geleneğine bağlı olmasına rağmen özellikle bir gazelini onun tesirinde yazdığı tespit edilmiştir. Çünkü iki şairde de ortak muhtevayı tasavvuf oluşturmuştur.

2. YÖNTEM

Çalışmamıza esas olan şiir, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Dîvân*'ında yer almayan bir gazelidir. Bu gazel, Merve Nur Emiroğlu tarafından üzerinde yüksek lisans tezi hazırlanmış olan Nuruosmaniye Kütüphanesi 4957 Nolu Şiir Mecmuası'nda yer almaktadır. Yunus Emre'nin gazeli ise Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan *Dîvân*'ından tespit edilmiştir.

Bu çalışmada önce gazeller anlam bakımından karşılaştırılıp benzer beyitler tespit edilmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî² ve Yunus Emre³ arasındaki etkilenme düzeyleri “sözcük, imge, izlek, biçim ve etkilenme türü” olmak üzere beş aşamada ele alınmıştır. İki şair arasındaki ilişkinin gönderge, öykünme (pastiş), yansılama (parodi) gizli alıntı (plagia) ve anıştırma (allusion) türlerinden hangisine ait olduğu metinlerarası yöntemle tespit edilmiştir.

2.1. Metinlerdeki Beyitlerin Karşılaştırılması

I. Metin

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gazeli

Fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün

- 1 Âşık-ı sâdık olan mazhar-ı 'irfân olmaz
Zâhidâ zühd ü vera' bâ'is-i gufrân olmaz
- 2 Sâf kıl meşrebüñi reng-i mükedderden sâf
Hûb sûretle sakın kişi müselmân olmaz

² Gelibolulu Mustafa Âlî (d. 948/1541 - ö. 1008/1600)

16. yüzyılda yaşamış olan Gelibolulu Mustafa Âlî çok yönlü bir şair, yazar ve bürokrattır. Stratejik ve kültürel bakımdan önemli bir konuma sahip olan ve 17. yüzyıla kadar Osmanlı coğrafyasının en çok şair yetiştiren şehirlerinden biri olan Gelibolu'da doğmuş, yetmişmiş; tarih, edebiyat, biyografi ve tasavvuf gibi pek çok alanda eserler vermiştir. Kaynaklar tarafından Âlî'nin Boşnak bir aileden gelmiş olabileceği ileri sürülmekte ve ilk tasavvuf kültürünü anne tarafından aldığı düşünülmektedir. Nakşibendi şeyhi Seyyid Emir Buhârî'nin müridi ve halefi olan Muslihiddin Mustafa isimli bir şeyhin torunudur. Ailesinin maddî durumunun iyi olması onun küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Yirmili yaşlarda medrese tahsilini tamamlamış, müderris ya da kadî olması beklenirken Şehzâde Selim'in divan katibi olarak ilmiye mesleği yerine bürokratlığa tercih etmiştir. Şehzâde Selim'den ve III. Murad'dan başka Lala Mustafa Paşa, Sokullu Mehmed Paşa ve Bosna Beylerbeyi Ferhad Paşa gibi paşaların himayesinde görev almış, kâtiplik, defterdarlık, beylerbeyliği ve yeniçeri katipliği gibi birçok görevde bulunmuş ancak arka arkaya yaşadığı aziller ve hiçbir zaman istediği mevkide olamayışı onda hüsrana ve karamsarlığa neden olmuştur. *Riyâzü's-Sâlikîn* mesnevisinde zamanın padişahı Sultan III. Murad övgüsünde bulunmuş ve hâlinde şikâyet ederek azlini ve çektiği sıkıntıları anlatmıştır. Çocukluk ve gençlik günlerinde yokluk yüzü görmeyen Âlî, zaman zaman sefalet denebilecek bir geçim darlığına da düştüğünü ifade etmiştir. Ancak kültürel faaliyetlerden, edebiyattan ve ilimden hiçbir zaman geri durmamış üretken bir şair ve yazar olarak yaşamını devam ettirmiştir. Âlî, son olarak Cidde Sancakbeyliği görevindeyken orada vefat etmiştir ancak mezarı belli değildir. Âlî'nin tarih, edebiyat ve tasavvuf alanlarında ve pek çok türde eserleri mevcuttur (Aksoyak ve İsen, 2013; Emiroğlu, 2018: 10-14).

³ Yunus Emre (d. 638/1240-1241 - ö. 720/1320-1321)

Mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre 13. yüzyıl ile 14. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Dinî tasavvufi halk edebiyatı veya diğer ismiyle tekke edebiyatı geleneğine bağlıdır. Hayatı hakkındaki bilgiler menkabevi ve folklorik özellikler gösterir. *Risâletü'n-Nüşîyye* ve erken döneme ait bazı *Dîvân* nüshaları onun ciddi bir yazılı eğitim süreci geçirdiğine işaret eder. *Hacı Bektaş Veli Velayatnamesi* başta olmak üzere cönk ve mecmualarda yer alan pek çok şiiri ve hakkında anlatılan menkabeler onun başlangıçta ümmî bir halk ozanı olduğuna, daha sonra tarikat kültürü içinde kendini yetiştirdiğine inanıldığını göstermektedir (Oğuz, 2020). Yunus'un Taptuk Emre'nin dergâhında kırk yıl hizmet etmesi çevresinde oluşan ve *Velayetname*, Aziz Mahmud Hüdayî ve Vahib Ümmî'den derlenen menkıbeler, Yunus'un müritlik hayatının kırk yıl sürdüğünü, onun bu kırk yıl süresince tarikatın bütün aşamalarını, nefis mertebelerini tamamladığını göstermektedir. *Yunus Dîvânı*'nın da bu zaman zarfında teşekkül ettiği düşünülmektedir. Onun meclislerde söylediği şiirlerin katip dervişlerce kaydedildiği anlaşılmaktadır (Avşar, 2013: 14). Yunus Emre 65-67 yaşlarında Sarıköy'de dergâhını kurduktan sonra mevlevî dergâhından edindiği tecrübeyle müritlerini onun üzerinden eğiteceği ve bir nasihatler kitabı olan *Risâletü'n-Nüşîyye*'yi yazmıştır. Yunus Emre 1320-1321 yılında vefat etmiştir. Onun gerçek mezarının nerede olduğu kesin bilinmemekle beraber Eskişehir Sivrihisar-Sarıköy'deki mezar en çok kabul görenlerdendir (Avşar, 2013: 16).

- 3 Bakma şol cübbe vü destâra vü vech-i hüsne
Sâf-dil olmaya şol kimse ki insân olmaz
- 4 ‘Âkil oldur ki ola anda safâ-yı hâtır
Olmaya hıkd u hased aña hîç akrân olmaz
- 5 Pâk-meşreb ola bir yâr-ı muvâfık buluna
Sanma ‘Âlî’yi dilâ hâk-ile yeksân olmaz (Emiroğlu, 2018: 292-293)

Günümüz Türkçesiyle Düzgün Nesir Cümlesine Çevirisi

- 1 Ey zahit! İbadet etmek ve haramlardan sakınmak bağışlanman için yeterli değildir; çünkü sadık olan âşık, irfanını belli etmez (onunla övünmez).
- 2 Mizacını o bulanık renkten temizle, duru kıl; çünkü bir kimse güzel yüzünden dolayı müslüman sayılmaz.
- 3 Şu cübbeye, sarığa ve güzel yüze aldanma; çünkü kalbi temiz olmayan kimseye insan denmez.
- 4 Akıllı kimse, gönlü huzurlu olan kimsedir ki onda kin ve kıskançlık bulunmaz.
- 5 Ey gönül, Âlî’yi toprakla bir olmaz sanma; tabiatı temiz olanlar için uygun bir dost (mutlaka) bulunur.

II. Metin

Yunus Emre’nin Gazeli

8+8=11’li Hece Ölçüsü

- 1 Bir kez gönül yıkdın ise bu kıldığın namâz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil
- 2 Erenler gelip geçdiler dünyâyı koyup göçdüler
Havâya ağıp uçdular bular hümâdır kaz değil
- 3 Cân odur kim Hakk’a ere ayak odur yola gire
Er oldur alçakda dura yüksekden bakan göz değil
- 4 Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı
Git ahûra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil
- 5 Doğru yola gitdin ise er eteğin tutdun ise
Bir hayır da etdin ise birine bindir az değil
- 6 Yûnus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka metâ’ların satar yükü güherdir tuz değil (Tatcı, 2021: 181).

Düzgün Nesir Cümlesine Çevirisi

- 1 Bir kez gönül yıktıysan bu kıldığın namaz değil; yetmiş iki millet elini yüzünü yıkamıyor değil.
- 2 Erenler gelip geçtiler, dünyayı koyup göçtüler; havaya akıp uçtular, bunlar kaz değil hümadır.
- 3 Can odur ki Hakk’a ere, ayak odur ki yola gire; er odur alçakta dura, yüksekte bakan göz değil.

4 *İnkar eden ile inatçıyı, çeyrekten kabul edeni (sen) sayma; bunları git ahıra koy, (ancak) her kim ki âşık olanı değil.*

5 *Doğru yola gittin ise bir erin eteğini tutdun ise; bir hayır da ettin ise birine bin gelir az değil.*

6 *Yunus bu sözleri bir araya getirir, sanki balı yağa katar; halka malını satar, yükü tuz değil incidir.*

Metinlerde anlam bakımından eşleşen beyitler şu şekilde tespit edilmiştir

Tablo 1: Anlam Bakımından Birbiriyle Eşleşen Beyitler

I.Metin (Gelibolulu Mustafa Âlî)	II.Metin (Yunus Emre)
Âşık-ı sâdık olan mazhar-ı ‘irfân olmaz Zâhidâ zühd ü vera‘ bâ’is-i gufrân olmaz “Ey zahit! İbadet etmek ve haramlardan sakınmak bağışlanman için yeterli değildir; çünkü sadık âşık, irfanını belli etmez.”	Bir kez gönül yıkdın ise bu kıldığın namâz değil Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil “Bir kez gönül yıktıysan bu kıldığın namaz değil; yetmiş iki millet elini yüzünü yıkamıyor değil.”
Pâk-meşreb ola bir yâr-ı muvâfık buluna Sanma ‘Âlîyi dilâ hâk-ile yeksân olmaz “Ey gönül! Âlî’yi toprakla bir olmaz sanma; tabiatı temiz olanlar için uygun bir dost (mutlaka) bulunur”	Cân odur kim Hakk’a ere ayak odur yola gire Er oldur alçakda dura yüksekden bakan göz değil “Can odur ki Hakk’a ere, ayak odur ki yola gire; er odur alçakta dura, yüksekte bakan göz değil.”
Sâf kıl meşrebüñi reng-i mükedderden sâf Hûb sûretle sakın kişi müselmân olmaz “Meşrebini o bulanık renkten temizle, duru kıl; çünkü bir kimse güzel yüzünden dolayı müslüman sayılmaz.”	Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı Git ahûra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil “İnkar eden ile inatçıyı çeyrekten kabul edeni sen sayma (insandan sayma); bunları git ahıra koy her kim ki âşık olanı değil.”
Bakma şol cübbe vü destâra vü vech-i hüsne Sâf-dil olmaya şol kimse ki insân olmaz “Şu cübbeye, sarığa ve güzel yüze aldanma; çünkü kalbi temiz olmayan kimseye insan denmez.”	Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı Git ahûra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil “İnkar eden ile inatçıyı çeyrekten kabul edeni sen sayma (insandan sayma); bunları git ahıra koy, her kim ki âşık olanı değil.”

2.2. Metinlerdeki Beyitlerin Sözcük-İmge-İzlek Bakımından Karşılaştırılması

Gelibolulu Mustafa Ali gazeline zâhîde seslenerek başlar. Zâhid, “zühd” sözcüğünden bir şeye değer vermemekten türemiştir. Zâhid, daha çok ham sofî, ham ruhlu, olgunlaşmamış, dinin

özünden haberi olmayan, şekilci kişiler olarak vasıflandırılmıştır. Aslında zâhidler, çok dindar olan ancak ârif ve âşık olmayan kişilerdir (Uludağ, 2005: 389). Hoca “din görevlisi, medresede ders vermekle görevli kimse, üstat, efendi, zengin” anlamlarına gelir (Parlatır, 2012: 640). Vâiz, dinî öğütlerde bulunan kişi demektir ve şairlerin beğenmediği bir kişilik segilemektedir (Pala, 2004: 470). Hoca, vaiz ve dini dış kabuğuyla algılayanların hepsi zâhid olarak nitelendirilmektedir.

Zâhid zühdüyle yani yaptığı ibadetlerle övünen kimsedir. Gelibolulu Âlî “Ey zahit! İbadet etmek ve haramlardan sakınmak bağışlanman için yeterli değildir; çünkü sâdık âşık, irfanını belli etmez.” demektedir. Ona göre yalancı bir âşık değil sâdık bir âşık olunmalıdır. Âlî’nin bahsettiği aşk beşeri bir aşk değil ilahî veya diğer ismiyle hakikî aşktır (Durmuş, 2012: 259). Âlî’ye göre ilahî aşkta sadık olunmalıdır. Bu aşka sahip olan kimseler ibadetleri gösteriş maksadıyla yapmazlar.

Mutasavvıf bir şair olan Yunus Emre de gazelinin ilk beytinde gönül kırmanın büyük günahlardan olduğunu ve böyle bir durumda kılınan namazın dahi kabul olmayacağını ifade eder. Hatta böyle bir vaziyette yani kişi gönül kırıyorsa bu kişinin abdest almasını da sıradan bir eylem olarak kabul edip bir çok milletin zaten elini yüzünü yıkadığını belirtir. Yunus Emre aslında gönlün ne kadar önemli olduğunu bu şekilde vurgulamaya çalışmıştır. Çünkü gönül tasavvufun anahtar kavramlarından biri olup duygu ve his merkezidir. Allahın isim ve sıfatları gönülde tecelli edip keşif, ilham ve marifet gibi tasavvufi özellikler burada oluşmaktadır. Akılla idrak edilemeyen bazı bilgiler vardır, bu bilgiler ancak gönül yoluyla anlaşılabilir. Allah insanla gönül aracılığıyla iletişim kurmaktadır (Akkaya, 2003: 125). İbnü’l-Arabî, gönlü “Rabbânî ve ruhânî olan latif bir şey” olarak tanımlamıştır (Ceylan, 2007: 231). Bu nedenle gönül kırmak en büyük günahlardan kabul edilmiştir.

Her iki şair de beyitlerde ibadet kelimesini gösterge olarak kullanmıştır. Âlî’nin beytinde cennete gitmek için sadık âşık olup yapılan ibadetlerle övünülmemesi ve irfanın belli edilmemesi gerekmektedir. Yunus Emre de bir kişi gönül kırdıysa cennete gitmek için yapılan ibadetlerin yeterli olmayacağını vurgular. Aslında Âlî’nin beyti Yunus Emre’nin beytini muhteva bakımından tamamlar niteliktedir. Yani sadık âşık olup takvada gösterişe düşmemek ve gönül kırmamak mesaj olarak verilir. Her iki beytin de göndergesi kaba sofu olarak tanımlanan zâhidedir:

Âşık-ı sâdık olan mazhar-ı ‘irfân olmaz
Zâhidâ zühd ü vera‘ bâ’is-i gufrân olmaz (Emiroğlu, 2018: 292)

Bir kez gönül yıkdın ise bu kıldığın namâz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil (Tatçı, 2021: 181)

Bu beyitlerdeki iz tasavvuftur, Allah aşkıdır. Ortak göstergeler ise “aşk-gönül; irfan-gönül; zühd (kendini ibadete verme)-namaz; vera‘ (haramdan kaçınma)-abdest; mazhar-yıkmak; olmaz-değil” dir. Zâhid ise ortak imge/mazmun olarak kullanılmıştır.

Âlî 5. beytinde “Ey gönül! Âlî’yi toprakla bir olmaz sanma; tabiatı temiz olanlar için uygun bir dost (mutlaka) bulunur” derken gönlünün yerle bir olabileceğini, yani mütevazî olduğunu ve tabiatı temiz olan insanlara Allah’ın dost olduğunu ifade etmiştir. Tevazu, alçak gönüllülük anlamına gelmektedir. Tasavvufta insanın nefsini Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmama hâlidir. Hak karşısında eğilmek, Hakkı kabullenmektir (Uludağ, 2005, s. 356). Yunus Emre’nin de gazelinin 2. beyti “Can odur ki Hakk’a ere, ayak odur ki yola gire; er odur alçakta dura, yüksekten bakan göz değil” şeklinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla o da mütevazî olma temasını işlemiştir. Burada “can Allah’a ere” ifadesinde ölmekten bahsedilmez, can göstergesi aynı zamanda ruhu temsil eder. Mutasavvîf toprakla bir olarak yani nefsini öldürerek bir yola girer ve bu şekilde fenafillah mertebesine yükselir. Her iki beyitte de gerçek bir âşığa yakışan nefsi öldürmek ve mütevazî olmaktır. Âlî, tabiatını temiz tutacak, toprakla bir olacak ve muvafık bir dost yani Allah’ı bulacaktır. Yunus’da da er alçakda duracak, ayak bir yola girecek ve can Hakk’a erişecektir:

Pâk-meşreb ola bir yâr-ı muvâfık buluna
Sanma ‘Âlîyi dilâ hâk-ile yeksân olmaz (Emiroğlu, 2018: 293)

Cân odur kim Hakk’a ere ayak odur yola gire
Er oldur alçakda dura yüksekten bakan göz değil (Tatçı, 2021: 181)

Her iki beyitte de izlek tasavvuftur. Birbiriyle eşleşen kelimeler “hâkile yeksân olmak-alçakda dura; Hak-yâr; Âlî-er; pâk meşreb-yola gire; cân-dil (gönül)” dir. Bu beyitteki ortak imge ise “toprakla bir olmak” yani tevazu sahibi olmaktır.

Âlî, gazelinin ikinci beytinde “Meşrebini o bulanık renkten temizle, duru kıl; çünkü bir kimse güzel yüzünden dolayı müslüman sayılmaz.” derken yine gösterişle gerçek âşık olunamayacağını vurgulamak ister. Zâhidin içine; kibir, ucb yani kendini beğenmişlik ve riya dolmuştur, tabiatını o bulanıklıktan temizlemesi gerekir. Yunus Emre de inkar eden ile inatçı kimseyi çeyrekten bile saymaz, bunların ahıra konmasını söyler. Ancak gerçek âşık olanları bunlardan ayırır. Yine her iki beyit birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Her iki beyitte de ahlak temizliği ve insan tabiatının kötü huylardan temizlenmesi gerektiği vurgusu yapılır. Güzel sûretle, iki yüzlülükle müslüman olunamayacağı ve gerçek âşık olmayıp münkir ve iddacı olanların yani güzel ahlaka sahip olmayanların hayvan yerine konularak ahıra konulmasını belirtir:

Sâf kıl meşrebüñi reng-i mükedderden sâf
Hûb sûretle sakın kişi müselmân olmaz (Emiroğlu, 2018: 293)

Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı
Git ahûra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil (Tatçı, 2021: 181)

Bu beyitlerde de izlek yine tasavvuftur. “Sâf-âşık-ı bâz (gerçek âşık); reng-i mükedder-münkir ile müddeî” ortak kelime ve kelime gruplarıdır. “İki yüzlülük” ve “sâdık âşık” ortak mazmun olarak işlenmiştir.

Âlî 3. beyitte “Şu cübbeye, sarığa ve güzel yüze aldanma; çünkü kalbi temiz olmayan kimseye insan denmez.” diyerek cübbe ve sarık giyen zâhidin gösterişle müslüman olamayacağını kalp temizliğini ve gönül saflığını vurgulamıştır. Ayrıca kalbi temiz olmayan insanı da hayvanla bir tutmuştur. Tasavvufta kalp önemlidir İbnü'l-Arabî de kalbin iki manasının olduğunu açıklamıştır. İlki, hayvanlarda hatta ölümlerde dahi bulunan göğsün sol tarafında koni biçimindeki et parçasıdır. Diğeri ise Rabbânî ve ruhanî olan latif bir şeydir. Bu ikincisinin aynı zamanda cismanî olanla ilgisi bulunup *Kur'ân*'da ve sünnette de zikredilmektedir (Ceylan, 2007: 231). Bursevî'ye göre (2009: 102) kalp “ruhla cesedin birleşmesinden hâsıl olmuştur. Ruh ve cesed anne ve baba gibi evvel, kalp ise çocuk gibi sonradır.” Ayrıca *Kur'ân-ı Kerîm*’de de “kalp” kelimesi geçmektedir.⁴ Yunus Emre'ye göre inkar eden ve inatçı insanların kalbi temiz değildir. Kalplerinde aşk yoktur bunlar çeyrek bile değildir ve ahıra konması gerekir. Hem Âlî hem de Yunus kalbi temiz olmayanları insandan saymaz:

Bakma şol cübbe vü destâra vü vech-i hüsne
Sâf-dil olmaya şol kimse ki insân olmaz (Emiroğlu, 2018: 293)

Münkir ile müddeîyi sayma buçuğa koyanı
Git ahûra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil (Tatçı, 2021: 181)

Bu beyitlerdeki izlek yine tasavvuftur. “Cübbe, destâr-münkir; vech-i hüsn-müddeî saf-dil-âşık-bâz;insan-ahur” kelimeleri ortaklığı sağlamaktadır. Ortak mazmun ise “zâhid”dir.

2.3. Metinlerin Şekil Bakımından Karşılaştırılması

Şiirlerin ikisinin de nazım şekli gazeldir. Çünkü aa, ba, ca, da... şeklinde kafiyelenmiştir. Âlî'nin gazeli aruz ölçüsünün *Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbıyla Yunus'un gazeli 8+8=16'lı (4+4+4+4=16) hece ölçüsüyle yazılmıştır ancak *müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün* kalıbına da uygunluk göstermektedir. Yunus Emre'nin gazeli iç kafiyeli olup ortadan bölünebilen niteliktedir. Dörtlükler şeklinde yazılabilen tarzda olup musammat gazel niteliği taşımaktadır. Muallim Naci (Saraç, 2017: 128) musammat gazeli “beyitleri ekseriyet üzere kâfiyeli dört cüzden müteşekkil olan nazımdır” şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla Yunus Emre'nin bu şiiri musammat bir gazeldir.

3.BULGULAR VE YORUM

Metinler arasındaki sözcük-imge-izlek-biçim karşılaştırması şu şekildedir:

⁴ “Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir” buyrulmuştur (Bakara 2/74).

Tablo 2: Sözcük-İmge-İzlek-Biçim Karşılaştırması

	Gelibolulu Mustaf Âlî/ Gazel	Yunus Emre/ Gazel
Sözcük	1.aşk, 2.irfan, 3.zühd (kendini ibadete verme), 4.vera' (haramdan kaçınma), 5.mazhar, 6.olmaz, 7.hâk-ile eksân olmak, 8.Hak, 9.Âlî, 10. pâk meşreb, 11.cân, 12.reng-i mükedder, 13.saf, 14. cübbe, destâr, 15.vech-i hüsn, 16.saf-dil, 17.insan olmaz	1.gönül, 2.gönül, 3.namaz 4.abdest, 5.yıkma 6.değil, 7.Alçakda dura, 8.yâr, 9.er, 10.yola gire, 11.dil (gönül), 12.münkir ile müddeî, 13.âşık-ı bâz (gerçek âşık), 14.münkir, 15.müddeî, 16.âşık bâz, 17.ahûr
İmge/Mazmun	Zâhid (kaba sofu), hâk-ile yeksân olmak, riyakârlık	Zâhid (kaba sofu), toprakla bir olmak, sâdık âşık
İzlek	Tasavvuf, ilahî aşk, hakikî âşık	Tasavvuf, ilahî aşk, hakikî âşık
Biçim	Gazel	
Etkilenme Türü	Anıştırma (Allusion)	

Âlî'nin gazelinde “olmaz” fiili; Yunus Emre’de “değil” edatı redif olarak kullanılmıştır. Her iki sözcük de olumsuzluk ifade etmektedir ve bu sözcükler her iki gazelde de konu bütünlüğünü ve şiirin aynı tema etrafında birleşmesini sağlamıştır. En önemlisi de çağrışımı sağlayan kelimelerdir. Gazellerin ortak teması hakikî aşk ve iki yüzlü zâhide tepkidir. Dolayısıyla gazelerde eleştirel bir üslup kullanılmıştır.

Her iki şairin de izleği aynıdır, ikisi de tasavvufu işlemiştir. Ayrıca Âlî'nin söyleyiş tarzı, üslubu da bu şiirde Yunus Emre’yi andırmıştır. Mazmunlar ele alındığında öykünme ve gizli alıntı olmadığı açıktır. Dolayısıyla şiirlerin metinlerarası ilişki türü anıştırma (allusion)’dır. Her ne kadar anıştırmada muhteva önemli olsa da şiirlerin şekil bakımından benzerlikleri de söz konusudur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İki şiir metinlerarası yöntemin verilerinden yararlanılarak karşılaştırılmıştır. Önce metinde “iz” (hakikî aşk) tespit edilmiş, sonra gönderdiği metin bulunarak bağlamdaki anlamı açıklanmıştır. Daha sonra bir söylemsel unsur (olmaz-zühd) Yunus Emre’nin şiirinde de (değil-namaz) saptanması iki metinde anıştırma ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Söylemin yeni metin içinde yer alması göstergibilimsel konumunu da belirlemiştir.

Her iki şairin de izleği tasavvuftur. Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âlî'nin söyleyiş tarzı, üslubu da bu şiirde Yunus Emre’yi andırmıştır. Ancak Âlî'nin Yunus Emre’ye öykünmesi veya onu taklit etmesi mümkün değildir. Çünkü Âlî'nin zihniyeti ve sanat gücü buna buna uygun değildir.

Mazmunlar ele alındığında öykünme ve gizli alıntı olmadığı açıktır. Dolayısıyla şiirlerin metinlerarası ilişki türü anıştırma (allusion)'dır.

Her iki şair de rind-zahit çatışmasını mazmun/imege olarak ele almıştır. Gazellere yerleştirilen gizli anlam rind-zâhid çatışmasıdır. Bir sufi olan Yunus Emre'de bu mazmun olağandır. Bununla beraber iyi bir tasavvuf eğitimi alan Âlî'nin de böyle bir mazmunu ele alması mümkündür. Şiirin anlamından Âlî'nin kadı, molla, medrese hocası ve vaiz gibi ilmiye sınıfından olanlara çok kızdığı ve onlara bir tepki olarak bu şiiri yazdığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Gelibolulu Mustafa Âlî'nin sadece bir gazelinin Yunus Emre'nin şiiriyle anıştırma (allusion) ilişkisinde olması Âlî'nin tamamıyla onun tesirinde yazdığını göstermez.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2011). Metinlerarasılık. *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları.
- Akkaya, H. (2003). *Abdülahad Nûri ve Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi.
- Aksoyak, İ. & İsen, M. (2013). Âlî/Çeşmî Gelibolulu Mustafa, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-cesmi-gelibolulu-mustafa> Erişim tarihi: [22.04.2025]
- Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Avşar, Z. (2013). *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n-Nushiyye) Yunus Emre*, Ankara: Sistem Yayıncılık. <https://eskisehir.ktb.gov.tr/Eklenti/44529,nasihatlerkitabiyetiskinlericinpdf.pdf?0> Erişim tarihi: [23.04.2025]
- Bulut, F. (2018). Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi. *Edebî Eleştiri Dergisi*, 2(1), 2-19.
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Durmuş, İ. (2012). Uzrî Aşk. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, s. 259-261). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emiroğlu, M. N. (2018). *Nuruosmaniye Kütüphanesi 4957 Nolu Şiir Mecmuası (vr: 93a-123b) (inceleme-metin-nesre çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Eyhenbaum, B. (1995). *Biçimsel Yöntem'in Kuramı* (Yazın Kuramı, Rus Biçimcilerinin Metinleri, Editör: Tzvetan Todorov, Çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İsmail Hakkı Bursevî (2009). *Şerh-i Salât-ı Meşîşiye*. Muzaffer Ergür (haz.). İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.
- Korkmaz, F. (2017). Metinlerarası İlişkilerin Klasik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, 3, 71-88, 2017.

- Muallim Naci (2017). *Istılâhât-ı Edebiyye*. M. A. Yekta Saraç (haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2020). Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yunus-emre-yunus-kul-yunus-asik> Erişim tarihi: [23.04.2025]
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Somuncu, S. (2016). Metinlerarasılık ve Şiirde Gelenek Açısından Fuzûli ile Şükûfe Nihal Üzerine Bir İnceleme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 59-73.
- Tatçı, M. (2021). *Yûnus Emre Dîvân Seçmeler*, DİB Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

CAHİT SITKI TARANCI ŞİİRLERİNDE ÖĞRENCİLERİN BULDUĞU BİÇEMLER**STYLES FOUND BY STUDENTS IN THE POEMS OF CAHİT SITKI TARANCI**

Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-1032-8723.

ÖZET

Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı bölümünde okuyan 4. sınıf öğrencileriyle birlikte hem 7. hem de 8. dönem değişik biçem türleri işlenmiş ve örneklendirilmiştir. Alman dilinden yola çıkarak, Almanca olarak öğretilen ve örneklendirilen bu biçemlerin Türkçe karşılıkları da verilmiş ve aynı zamanda değişik alıştırma yapıları iyice öğrenmeleri ve pekiştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Derste seksenin üzerinde biçem öğretilmiş ve bunların içinde en önemlileri yer aldığı gibi daha az önemsiz olanlara da yılsonuna doğru yer verilmiştir. Öğrencilerin biçemleri ne kadar kavradıklarını, hangilerine daha çok hâkim olabildiklerini ortaya çıkartmak amacı ile de en son alıştırma olarak değişik Türk şairlerinin şiirleri dağıtılmış ve bu şiirlerde görebildikleri, bulabildikleri biçemleri göstermeleri, ortaya çıkartmaları istenmiştir.

Bu şairlerden biri de Cahit Sıtkı Tarancı olmuştur. Cahit Sıtkı Tarancı'nın yedi şiiri öğrencilere verilmiş ve irdelenmeleri istenmiştir. Bunlar: *Otuz Beş Yaş*, *Desem Ki*, *Ben Aşk Adamıyım*, *Bahar Sarhoşluğu*, *Memleket İsterim*, *Renkler*, *Anne Ne Yaptın?* şiirleridir.

Öğrencilerin bu şiirlerde buldukları biçemlere bakıldığında oldukça kapsamlı oldukları görülmüştür. Özellikle arytineleme, bağlaçsız yineleme, iki basamaklı yineleme, Önyineleme üç basamaklı yineleme, eğretilme, abartı sanatı biçemlerini rahat bir şekilde ortaya çıkartmışlardır.

Cumhuriyet dönemi şairlerinden biri olan Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerinin günümüz Türkçesi ile yazılmış olması elbette öğrencilerin şiirleri daha kolay anlamalarına ve biçemleri daha rahat bulmalarına etken olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Cahit Sıtkı Tarancı, biçemler, şiirler, irdeme.

STYLES FOUND BY STUDENTS IN THE POEMS OF CAHİT SITKI TARANCI**ABSTRACT**

Various types of styles were studied and exemplified with 4th grade students studying in the Department of German Language Education in both the 7th and 8th terms. Based on the German language, the Turkish equivalents of these styles, which were taught and exemplified in German, were also given, and various exercises were also carried out to ensure that they were learned and reinforced thoroughly. Over eighty styles were taught in the course, and while the most important of these were included, less important ones were also included towards the end of the year. In order to reveal how much the students understood the styles and which ones they

were more proficient in, poems by various Turkish poets were distributed as a final exercise, and they were asked to show and reveal the styles they could see and find in these poems.

One of these poets was Cahit Sıtkı Tarancı. Seven poems by Cahit Sıtkı Tarancı were given to the students and they were asked to examine them. These are: *Thirty Five Years*, *Desem Ki*, *Ben Aşk Adamıyım*, *Bahar Sarhosislu*, *Memleket İsterim*, *Renkliler*, *Anne Ne Yaptın?* poems.

When the styles that the students found in these poems were examined, it was seen that they were quite comprehensive. They easily revealed the styles of epipher, asyndeton, dicolon, Anapher, Tricolon, emetapher, Hyperbel in particular.

The fact that Cahit Sıtkı Tarancı, one of the poets of the Republic period, wrote his poems in modern Turkish certainly made it easier for the students to understand the poems and find the styles more easily.

Keywords: Cahit Sıtkı Tarancı, styles, poems, analysis.

1. GİRİŞ

Cahit Sıtkı Tarancı 1910 ile 1956 yılları arasında yaşamış olan önemli cumhuriyet dönemi Türk şairlerindendir. Özellikle “Otuz Beş Yaş” şiiri ile özdeşleşmiştir. Şiirlerinde işlediği konular genelde yaşama sevinci, ölüm, kaybolan aşklar, mutlu sevdalar, yalnızlık, çocukluk özlemidir. Cahit Sıtkı Tarancı’nın şiirleri ayrıca birçok kişi tarafından bestelenmiş ve yorumlanmıştır. Bunlardan bazıları “Memleket İsterim”, “Sanatkârın Ölümü”, “Abbas”, “Kırık Kalpler” “Gün Eksilmesin Penceremden” “Karasevda” “Otuz Beş Yaş” (<https://daragacisanat.com/2022/04/28/siirden-sarkilara-cahit-sitki-tarancinin-bestelenmis-7-siiri/>) “Anacığım”, “Aynalarda Gece”, “Bahar Geliyor”, “Hatıralar”, “Madem ki Vakit Akşam”, “Sevdalı”, “Var” şiirleridir (<https://biredip.com/cahit-sitki-tarancinin-bestelenmis-siirleri/>).

Çalışma Cahit Sıtkı Tarancı’nın seçilmiş olan yedi şiirinin öğrenciler tarafından yapılan biçem irdemesi üzerine kuruludur. Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı bölümünde okuyan 4. sınıf öğrencileriyle birlikte değişik biçem türleri işlenmiş ve örnekendirilmiştir. Biçemler öğrencilere aslında Almanca olarak öğretilmiş, ancak Türkçe karşılıkları da verilmiştir (Bkz. Aksöz ve Balcı, 2023). Öğretilen biçemler, Türk şiirlerinde görülsede, batı kökenli biçemlerdir. Derste seksenin üzerinde biçeme yer verilmiştir. Bunların kaçının gerçekten öğrenciler tarafından öğrenildiğini görmek için alıştırma ve ödev olarak değişik Türk şairlerinin şiirleri dağıtılmış ve bu şiirlerde görebildikleri, bulabildikleri biçemleri göstermeleri, ortaya çıkartmaları istenmiştir.

Bu şairlerden biri de Cahit Sıtkı Tarancı olmuştur. Cahit Sıtkı Tarancı’nın yedi şiiri öğrencilere verilmiş ve irdelenmeleri istenmiştir. Bunlar: *Otuz Beş Yaş*, *Desem Ki*, *Ben Aşk Adamıyım*, *Bahar Sarhoşluğu*, *Memleket İsterim*, *Renkler*, *Anne Ne Yaptın?* şiirleridir.

Öğrencilerin bu şiirlerde buldukları biçemlere bakıldığında oldukça kapsamlı oldukları görülmüştür.

Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için bu kısımda öğrencilerin Cahit Sıtkı Tarancı’nın şiirlerinde buldukları biçemlerin kısa bir açıklanması yapılacaktır.

2. BİÇEMLERİN KISA TANIMI

2.1.Önyineleme (Anapher)

Cümle ya da dize “başında” bulunan sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin “yeni” cümlelerin ya da dizenin “başında” tekrarlanmasına denir. Önyineleme daha çok şiirlerde kullanılmaktadır (Wilpert 1989: 30).

2.2.Artyineleme (Epipher)

Cümle ya da dize “sonunda” bulunan sözcüklerin ya da sözcük öbeklerinin “yeni” cümlelerin ya da dizenin “sonunda” tekrarlanmasına denir (Braak 1980: 53).

2.3.Koşut Yineleme (Symploke)

Önyineleme ile artyinelemenin aynı anda kullanılmasıdır. Aynı anda bir sözcüğün bir dizenin, cümlelerin ya da bölümün “başında”, başka bir sözcüğün ise bir dizenin, cümlelerin ya da bölümün “sonunda” kullanılmasıdır (Wilpert 1989: 911-912).

2.4.Zıt Koşut Yineleme (Kyklos)

Bir cümlelerin ya da dizenin “başında” kullanılan bir sözcüğün yine aynı dizenin ya da cümlelerin “sonunda” tekrarlanarak kullanılmasıdır. „Aynı” sözcük aynı biçimde ya da farklı çekim ekleriyle de kullanılabilir. Bu yineleme türü, genelde şiirde görülmektedir (Aksöz, 217: 119, Wilper, 1989: 495).

2.5.İkileme (Geminatio)

Bir sözcüğün, sözcük öbeğinin arka arkaya tekrarlanmasıdır. Bu biçimde önemli olan, tekrarlanan sözcüğün arka arkaya gelmesidir (Habsicht und Lange, 1995: c.3. 294; Zengin 206: 77-101))

2.6.Aralıklı Yineleme (Epanalepse)

Tek bir sözcüğün ya da sözcük öbeğinin tekrarlanmasıdır. Ancak tekrar yapılırken araya başka bir sözcük girer. Aralıklı yineleme dizenin ya da cümlelerin sonunda da olabilir (Braak 1980: 54; Öztürk 2003: 421).).

2.7.Çok Ekli Yineleme (Polypoton)

Aynı sözcüğün değişik çekim ekleri alarak tekrarlanmasıdır. Sözcüğün kökü aynı kalmakta ama sözcüğe eklenen ekler değişmektedir (Habsicht und Lange, 1995: C. 6. 288).

2.8.Kök Yinelemesi (Etymologische Figur)

Aynı köke ait olan ancak farklı sözcük türüne giren iki sözcüğün tekrarlanmasıdır. Bu bir araya getirilen sözcük türleri genelde isim ve fiillerden oluşmaktadır (Habsicht&Lange 1995: C.3. 174.)

2.9.Bağlaçsız (Asyndeton) ve tek bağlaçlı (Syndeton) Yineleme

Sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ya da cümlelerin bir bağlaç olmaksızın arka arkaya sıralanmasıdır. Bu sıralama yapılırken de araya virgül konulur. Bilinçli kullanılan bir biçimdir. Sözcükler sıralanırken mantıklı bir düzene koyulmak zorunda değildir, çünkü burada amaç bir durumun içsel heyecanını, bir olayın acelesini, coşkusunu ifade etmektir. Derecelendirme Biçemi ile birlikte çok kullanılmaktadır (Özönlü, 2001:97; Braak, 1980: 44, Habsicht und Lange, 1995: C.1 205)

2.10. Üç ve iki Basamaklı Biçem (Trikolon)

Biçimde üç sözcük ya da üç cümle öbeği arka arkaya sıralanmaktadır. Üç basamağın arka arkaya sıralanışı ifadeye bir hareketlilik, derinlik ve görsellik sağlamaktadır. Üç Basamaklı

Biçimde ele alınan ifade kendi içinde bir bütünlük gösterdiğinden sözcüklerin sıralanışı önemlidir. İki basamaklı biçim ise (Dikolon) iki basamaktan oluşan ifadedir. (Aksöz 2017: 142).

2.11. Sözcük Toplama Biçemi(Akkumulation)

Bir üst kavrama ait olan alt kavramların tek tek sıralanmasıdır. Bu sıralamanın sonunda üst kavram yazılabilir veya yazılmayabilir de. Üst kavram yazılmamışsa okur bunu kendi ortaya çıkartmak zorundadır (Wilpert 1989: 12).

2.12. Yükselen Derecelendirme (Klimax)

Edebiyattaki ifadenin içeriksel olarak basamak basamak arttırılmasıdır. Genelde bu ifadeler üç sözcük ya da cümleden oluşmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki iki basamaklı ya da dört ve daha fazla basamaklı ifadeler de görülebilmektedir. Yükselen Derecelendirme önemsizden önemliye, genelden özele ya da küçükten büyüğe doğru yapılmaktadır (Wilpert 1989: 459).

2.13. Duyum İkiliği (Synästhesie)

Farklı duyu organlarına ait olan sözcüklerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir biçim türüdür. Buna göre görmenin sesi olabilir, duymanın da tadı. Bu biçim türü en çok şiirde kullanılmıştır (Wilpert 1989: 912).

2.14. Kişileştirme (Personifikation)

Hayvanlara, bitkilere, nesnelere, soyut kavramlara insan özellikleri verilmektedir. Kişileştirme, bütün edebi türlerde görülebilen, edebi yazıların içinde en kolay tanınan ve fark edilebilen biçimlerden biridir (Wilpert 1989: 674).

2.15. Benzetme (Vergleich)

İki veya ikiden fazla herhangi bir şeyin karşılaştırılmasına denir. Bu yapılırken karşılaştırılanların en az bir özelliğinin ortak olması gerekir (Habsicht ve Lange 1995: 219-220). Genelde “gibi” veya “kadar” ilgeçleri ile öbek oluşturulmaktadır. Türdeş benzetme (Homogener Vergleich) ve Farklı-Türle Benzetme (Heterogener Vergleich) olarak iki tür benzetme vardır. Türdeş benzetme benzetilenlerin aynı türden, aynı alandan gelmesi ile yapılırken, Farklı-Türle benzetme farklı türlere, alanlara ait olanların birbiri ile benzetmesi ile yapılmaktadır. Bu biçimi tüm edebi metinlerde, günlük dilde, reklam metinlerinde görmek olasıdır (Pircanlı & Balcı 2012; Balcı. & Balcı & Arısoy 2017).

2.16. Nesneleştirme (Verdinglichung)

İnsanlara nesne özellikleri veren bir biçimdir. Kısaca, insanlara onlara ait olmayan, olamayacak olan özellikler kazandırır (Aksöz 2017: 1531-54):

2.17. Olumlu Örtmece (Biçemi Euphemismus)

Bir kişiyi, bir grubu, nesne ya da olayı güzelleştirmek ya da yumuşatmak ya da perdelemek amacıyla kullanılan bir biçim türüdür. Olumlu örtmece biçimi, genelde bir kişinin duygularını yaralamamak, toplumsal normları, tabu olan konuları yıkmamak ya da kullananın kendini korumak amacıyla kullanılabileceği gibi, acı veren ya da kötü olan bir durumu güzelleştirerek söylemek için de kullanılmaktadır (Grützmacher 1987: 19, Träger 1989: 148-149)

2.18. Zıtlasma (Oxymoron)

Anlamsal olarak birbirine tamamen zıt olan iki sözcük yan yana kullanılır. Zıtlasma özellikle şiirde ya da şiirsel anlatıda çok kullanılmaktadır (Träger: 1989: 384).

2.19. Çelişme/Aykırık (Paradoxon)

Bir düşüncenin abartılarak, saçma ve görünüşte tutarsız, zıt şekilde ifade edilmesidir. Ancak bu ifadede derin bir anlam yatmaktadır. (Habsicht ve Lange 1995: C.6. 189).

2.20. Dolaylama Biçemi (Periphrase)

Bir durum, bir kavram ya da kişi doğrudan değil de dolaylı olarak anlatılmaktadır. Bu anlatım yapılırken anlatılanın özellikleri, etkisi, işlevi ele alınarak aktarılmaktadır. Yani, ele alınan olgunun ismi doğrudan verilmeyerek, olgunun etrafında, olgunun özellikleri verilerek anlatılmaktadır (Habsicht ve Lange 1995: C.6. 22; Wilpert 1989: 673).

2.21. Abartma Sanatı (Hyperbel)

Abartma Sanatı “inanırlığını yitirecek boyutta abartmak” anlamındadır. Abartma Sanatı bir olguyu sadece abartarak aktarmaz, aynı zamanda onu görsel, duygusal ve güçlü bir ifadeyle sunar (Braak 1980: 42; Balcı, Balcı & Arısoy 2017; Balcı 2024a ve 2024b).

Eşsöz (Tautologie)

Biçemsel olarak aynı kavramın, düşüncenin ya da olgunun eş anlamlı sözcüklerle yeniden söylenmesidir. Eşsöz Biçeminde önemli olan, aynı anlamdaki tekrarlanan sözcüklerin, aynı zamanda aynı sözcük türüne/grubuna ait olmalarıdır (Schweikle ve Schweikle, 1990: 459).

2.22. Şişirme Biçemi (Pleonasmus)

Aynı anlamdaki sözcükler yan yana getirilerek, aynı şey söylenmekte ve okura yeni bir bilgi aktarılmamaktadır. Şişirme Biçemi anlamsal olarak, aynı ancak farklı sözcük türlerine ait olan sözcüklerin yan yana getirilerek tekrarlanmasıdır (Schweikle ve Schweikle, 1990: 352).

2.23. Sembol/Simg (Symbol)

Edebiyatta kullanılan sembol/simg iki türlü oluşturulmaktadır a. kültürel bir arka boyutu olan simgeler: Kültürel simgeler çoğunlukla herkes tarafından bilinen ve çok sık kullanılanlardır. Örneğin “kalbin sevgi için” ya da “güvercinin barış için” yer alması gibi. b. Yapıtın kendi içinde oluşturulan simgeler: Bu şekilde oluşturulan simgeler yazar tarafından metin içinde sürekli tekrar edilerek yapılmaktadır. Bu simgelerin kültürel bir arka boyutu yoktur, o anda ele alınan edebi yazı için oluşturulmuştur. Yazarın tekrarladığı bir sözcük ve onun simgelediği bir olgu vardır. Böylelikle okur yazının içinde sürekli tekrarlanan bu sözcüğün metin bütünlüğü içinde neyi simgelediğini çözümler (Schweikle ve Schweikle, 1990: 450-451).

2.24. Eğretileme (Metapher)

Genelde soyut kavramları canlandırmak ve açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yapılırken “bir sözcük ait olduğu anlamsal bütünlükten alınır ve başka bir anlama aktarılır”. Asıl söylenmek istenilen, ait olduğu anlamsal bütünlükten alınan ve başka anlama aktarılan bu sözcükle söylenir. Dilin birbiriyle ilgili olmayan iki alanı birbiriyle bağlantıya sokulur. Birçok deyim eğretilmelerden oluşmaktadır (Bußmann 2008: 434-435; Öztürk 1998: 257-284).

2.25. Hayali Kitleyle/Nesneyle Konuşma (Apostrophe)

Söz sanatlarına ait bir biçemdir ve yazarın/konuşmacının düşsel bir nesneye ya da orada olmayan bir kişiye yönelik resmi ya da törensel tonla yaptığı bir hitaptır. “Hayali kitleyle/nesneyle konuşma” biçemi bir eserde görüldüğünde konuşma durumu değişikliğe uğramaktadır. Konuşturulan figür ya da yazarın kendisi var olan dinleyiciden ya da okurdan yönünü hayali bir kitleye yöneltmekte, ona seslenmektedir. Hayali kitleyle/nesneyle konuşma

biçemi genelde haykırış biçemi ve sözde soru biçemi ile birlikte kullanılmaktadır (Habsicht ve Lange 1995: C.1. 151).

2.26. Kuşkulu Soru (Dubiatio)

Bir konuşmacının ya da anlatıcının bir konudaki sorununun çözülmesi ile ilgili konuşması sırasında tereddüdünü, güvensizliğini, nasıl devam etmesi gerektiğine dair dinleyenden çare araması, çözüm aramasıdır. Kısmen de olsa bu sorunun çözümünü dinleyene bırakmasıdır (Schweikle ve Schweikle, 1990: 114; Habsicht ve Lange 1995: C.2. 416). Kuşkulu soru biçiminin aslında normal bir sorudan farkı yoktur. “Sözde soru” (Rhetorische Frage) biçiminden farkı ise kuşkulu sorunun cevap istemesi ve beklemesi diğerinin ise öyle bir talebinin olmamasıdır.

2.27. Sözde Soru biçemi (Rethorische Frage)

Soru cümlesi şeklinde olsa da cevap beklemeyen sorulardır. Aslında cevabı bilinmektedir. Sözde soru biçemi daha çok karşısındakini etkilemeye çalışmaktadır. Soru cümlesi gibi gözükse de aslında bir ifade cümlesidir (Best 1994, 457; Karaman 2014).

2.28. Haykırış Biçemi (Exclamatio)

Edebiyat ya da tiyatrodaki “figür aracı ile duygusal haykırış yapmak” anlamını içermektedir. Doğrudan figürün ağızından söylenen coşkulu, heyecanlı bir haykırış ya da çağrıdır. Kısaca, bir eserde ya da tiyatro sahnesinde bir figürün konuşma sırasında şaşırma, hayrete düşme ve benzeri şeklindeki ifadelerdir. Birçok dilde bu biçemi ifade etmek için ünlem cümleleri bulunmaktadır (Bußmann 2008: 181).

2.29. İlişkilendirme (Zeugma)

Bir sözcük, genelde bu fiil olmaktadır, cümlelerin birçok sözcüğünü kapsamaktadır, onlarla ilişkilidir. Genelde bu şekilde sözcük tasarrufuna gidilmiş olmaktadır. Ancak aynı sözcüğün diğer sözcükleri kapsaması cümlelerin her zaman dil bilgisel olarak doğru olduğu anlamına gelmemektedir (Best 1994: 613; Wilpert 1989: 10491-050).

2.30. Çiftleme Biçemi (Syllepse)

Sözcük tasarrufu yapılan biçemlerden biridir. Cümledeki bir ögenin, cümleyi kısaltmak için kullanılmamasıdır. İsim, fiil, nesne, tekil, çoğul, çekim halleri gibi sözcüklerin cümlelerin geri kalanına uyup uymadığına bakılmaksızın bir kez kullanılması şeklinde görülebilir (Harjung 2000: 411-412).

2.31. Eksik Bağlaçlı Biçem (Anapototon)

Eksik bağlaçlı biçem “yarım cümle” biçiminin (Anakoluth) özel bir durumudur. Cümlelerin hatalı olduğunu gösteren bir biçemdir. Bir cümlede “hem ... hem de”, “ya ... ya da”, “ne ... ne de”, “gerçi ... ama”, “yalnız o değil ... aynı zamanda” “ne ... o kadar” gibi parçalı bağlaçlardan sadece ilk bağlacın kullanılmasını ve ikincisinin yer almamasını gösteren bir biçemdir (Wilpert 1989. 30). Bu kullanım tarzı konuşmacının yanlışlığı olarak algılansa da “eksik bağlaçlı” biçem bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır. Bunu yaparken de sadece ikinci bağlacın kullanılmaması söz konusu değildir, aynı zamanda cümlelerin başka öğeleri de eksik bırakılabilir (Wilpert 1989: 30).

2.32. Yarım Cümle Biçemi (Anakoluth)

Alışlagelmiş cümle akışı olmamakta, cümle yarıda kesilmektedir. Kısaca cümledeki olağan sözcük akışının olmamasıdır. Özellikle konuşma dilinde çok yaygın olan bu biçem konuşanın bir duyguyu ya da düşüncüyü anlatırken konudan konuya ve böylece sözcükler arasında

kopukluk, ilgisizlik ve bağlantısızlık oluşmasıyla ortaya çıkar. Bir konuşma esnasında toplumsal ya da duygusal bir konuşmayı öne çıkarmak, vurgulamak için bilinçli olarak kullanılan bir söz sanatıdır (Schweikle ve Schweikle 1990: 12; Träger 1989: 25)

CAHİT SITKI TARANCI ŞİİRLERİNDE YER ALAN BİÇEMLER

Bu kısımda öğrencilerin yedi şiirde buldukları biçimler sırası ile şiirlerden yola çıkılarak verilecektir.

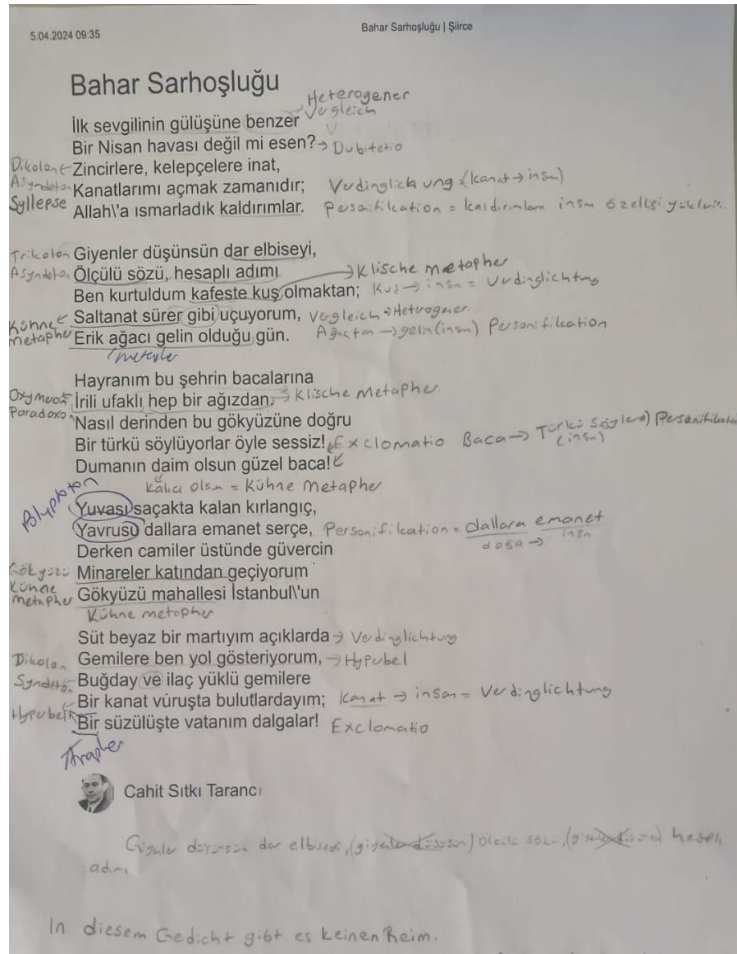
3.1. Desem Ki Şiiri

[illegible]

Şiirde öğrenciler dize başında “Desem ki” sözcük öbeğinin tekrarlanması ile önyinelemeyi bulmuşlardır. Başka bir dizede arka arkaya tekrarlanan “nimettensin, nimettensin” sözcükleri ile ikilemeyi, “inan bana sevgilim inan” dizesinde ise aynı sözcüğün hem dize hem de dize sonunda tekrarlanması ile zıt koştur yinelemeyi göstermişlerdir. Aynı sözcüğün farklı hal ekleriyle bitmesiyle çok ekli yinelemeye de (Rüzgârların-Rüzgârla; senden- sende; benim- ben-bende vs.) örnek vermişlerdir. Şiirde ayrıca bağlaçsız ve üç basamaklı yinelemeyi “Rüzgârla nehirlerle, kuşlarla beraber” ve “Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden” dizelerinde, farklı-türle benzetmeyi ise “hava kadar lazım” ve “su gibi aziz bir şeysin”, burada insan ile havanın ve insan ile suyun karşılaştırılması söz konusudur, bulmuşlardır. “Böceklere ezberletirim” ifadesi ile de kişileştirme yapıldığını, “rüzgarların, nehirlerin... sesi” ifadesinde ise duyum

ikiliği bulunduğunu, belirtmişlerdir. Şiirde “Rüzgârla nehirlerle, kuşlarla beraber” ve “Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden” dizelerinde “beraber” ve “sesinden” sözcüklerinin tek bir defa kullanılması ile de ilişkilendirme biçiminin kullanıldığını göstermişlerdir. Tek bir tane de “Desem ki...” ile cümlelerin yarım bırakılmasıyla yarım cümle biçimini bulmuşlardır. Bunun dışında birçok eğretilene bulunduğunu da göstermişlerdir. Örneğin “sende seyrediyorum denizlerin en mavisini”, “ormanların en kuytusunu sende görmekteyim” “senden kopardım çiçeklerin en solmazını”, “toprakların en bereketlisini sende sürdürdüm”, “sende tattım yemişlerin cümlesini”, “evimde şenliksin, bahçemde bahar”, “ve soframda en eski şarap”, “sen bende hüküm sürmekteisin”, “tekrar duyduğun gün sesimi gök kubbede”, “hatırla ki mahşer günüdür” dizelerinde eğretilene kullanılmıştır.

3.2. Bahar Sarhoşluğu Şiiri

Bahar Sarhoşluğu şiirinde de önyineleme şiirin son iki dizesinde bulunmuş, çok ekli yineleme “yuvası-yavrusu” sözcükleri ile gösterilmiştir. Ayrıca “Allah'a ısmarladık kaldırımlar”, “erik ağacı gelin olduğu gün”, “yavrusu dallara emanet serçe” ve üçüncü kıtada bacaların türkü söylemesi ile kişileştirme gösterilmektedir. “Kanatlarımı açmak zamanıdır”, “süt beyaz bir martıyı açıklarda”, “bir kanat vuruşta bulutlardayım” dizelerinde ise insana başka canlıların özellikleri verilerek nesneleştirme biçiminin kullanıldığını belirtmişlerdir. Kimi kaynaklarda bu biçime “Totemismus” dense de bir karmaşa söz konusudur. Şiirde öğrenciler tarafından bulunan başka biçimler ise tek bağlaçlı ve iki basamaklı yinelemedir. “Buğday ve ilaç yüklü gemilere” dizesinde tek bir bağlaç bulunmakta ve ikili bir ifade söz konusudur. Bir başka dize

de ise iki basamaklı biçem ve bağlaçsız yineleme kullanıldığı belirtilmiştir. “Ölçülü sözü, hesaplı adımı” dizesinde iki biçem de görülmektedir. Ayrıca “İrili ufaklı” ifadesi ile zıtlasma, “Allah\’a ısmarladık kaldırımlar” dizesinde çiftleme kullanıldığını vurgulanmaktadır. İki farklı ifade burada kısaltılarak verilmiştir. Bu şiirde öğrencilerin çokça buldukları biçemlerden biri de haykırış biçemidir. Şiirde ünlem işareti ile biten bütün dizeler haykırış biçemi olarak belirtilmiştir. Örneğin “bir türkü söylüyorlar öyle sessiz!”, “dumanın daim olsun güzel baca!” ve “bir süzülüşte vatanım dalgalar!” haykırış biçemidir.

En çok bulunan biçemlerin içinde ise eğretilime gelmektedir. “Ben kurtuldum kafeste kuş olmaktan”, “İrili ufaklı hep bir ağızdan”, “Saltanat sürer” eğretilimeye örnektir.

2.3. Ben Aşk Adamıyım Şiiri

Ben Aşk Adamıyım

Eupheismos = Cenazesi taşıyanlar/Hayır sahibi omuzlar
Son gemi = Tabut = Eupheismos

Dolaştığım denizlerce düşünüyorum,
Bineceğim son gemi değil midir? → Dubito + a
Hayır sahibi omuzlarda giden tabut = Symbol = Ölüm/Tabut
Herkes gibi teselliye muhtaç olsaydım eğer,
Derdim ki: “Elbet bir ağlayanım olur benim de,”
Ramazan geceleri Yasin okuyanımlı
Baharda kabrine menekşe getirenim de,”
Fakat bütün bunlar da olur,
Yine taşımam,
Yine kırılmam kimseye,
Ben aşk adamıyım,
Sevmeye geldim insanları,
Gönlümle, elimle, kafamla sevmeye,
Hesapsız, karşılıksız,
Ayrılık gayrılık gözetmeden.
Gün gelip gidersem şayet,
Öyle severekten gideceğim ki,
Karanlık kıyılarından bile olsa,
Candan selamlarım,
Civarımdan geçecek gemileri,
Güneşli gemileri,
Şarkılı gemileri,
İçlerinde kendim varmışım gibi! - Vergleich

Heterogmer
Verdinglichung (Nesne özelliği insana aktarılır)
Aşyneton, Trikolon
Dikolon, Aşyneton
Gelmek - gitmek - Chiasmus
Oxymoron
Pleonasmus = Sisme biçem
Ayrılık gayrılık
Hesapsız, karşılıksız
Tautoloji
Epanalepse (Ayrılık yineleme)
Zeugma
Anapodoton

DE
Kırsıya
Sevme

TR
e - redif
e - yarın katife

DE
Gemileri
gibi

TR
i - yarın katife

Cahit Sıtkı Tarancı

Görüldüğü gibi önyineleme birçok şiirde bulunmaktadır. “Yine” sözcüğü ile önyineleme yapılmış ve şiirin son kısmında “gemileri” sözcüğü ile de artyineleme bulunmaktadır. Ayrıca “Gönlümle, elimle, kafamla sevmeye” dizesinde “sevmeye” sözcüğü tekrarlanmayıp tek bir defa kullanılması ile de ilişkilendirme biçimine rastlanılmıştır ve aynı dizede üç basamaklı yineleme ile bağlaçsız yineleme de bulunmuştur. Yine aynı dizede sözcük toplama biçemi de görülmektedir. Üst kavram verilmeden sıralanan “gönlüm”, “elim”, “kafam” alt kavramlarla

üst kavram olan “benlik” akla getirilmek istenmektedir. Bağlaçsız yineleme ve iki basamaklı biçem ise “Hesapsız, karşılıksız” dizesinde görülmektedir.

“Ramazan geceleri Yasin okuyanın /Baharda kabrime menekşe getirenim de.” dizelerinde da/de bağlacı “Yasin okuyanın da..... menekşe getirenim de” şeklinde iki defa kullanılması gerekirken bir defa kullanılarak eksik bağlaçlı biçem kullanılmıştır. Ayrıca “hayır sahibi omuzlarda giden tabut” dizesinde tabut sözcüğü ile ölüm simgelenmiş ve aynı zamanda olumlu örtmece biçemi kullanılmıştır. Olumsuz çağrışımlar yapan “cenazeyi taşıma” bu şekilde güzelleştirilmiştir. Aynı şekilde “bineceğim son gemi değil midir?” dizesindeki “son gemi” ifadesi de ölümü simgelerken olumlu örtmece biçemi ile güzelleştirilmiştir. “Herkes gibi teselliye muhtaç olsaydım eğer” dizesinde ise türdeş benzetmenin sözkonusu olduğu öğrenciler tarafından belirtilmiştir. “Yine kırılmam kimseye” dizesinde ise nesneleştirme biçemi vardır. Çünkü insan gerçek anlamda kırılan, ortada bölünen bir şey değildir. “gelip gidersem” ifadesinde zıtlasma, “ayrılık gayrılık” ifadesinde ise şişirme biçeminin olduğu irdeleyenler tarafından belirtilmiştir.

3.4. Anne Ne Yaptın? Şiiri

Anne Ne Yaptın?
Şair: Cahit Sıtkı Tarancı

Dubitetio
Anne sana kim dedi yavrunu doğurmayı? a
Sanki karnında fazla yaramazlık mı ettim? b
Senden istemiyordum ne tacı ne sarayı a
Karnında yaşıyordum kafiydi saadetim. b

Syllepse
Bir kere doğurdunsa sonra niçin büyüttün? a
Kundakta beşikte de bir zahmetim mi vardı? b
Koyunundan niçin attın yavrunu bütün bütün a
Bilmiyor muydun ki o yalnızlıktan korkardı? b

Dikolon
Sütünden tatlı mıdır anne sanki bu hayat? a
Bana sorsana anne yaşamak bir hüner mi? b
El aç yalvar gündüze geceye, boyun uzat a
Bu uğurda bir ömür çürütmeye değer mi? b

Asyndeton
Karnında yaşıyordum kafiydi saadetim a
Anne istemiyordum ne tacı ne sarayı b
Anne karnında fazla yaramazlık mı ettim? a
Anne sana kim dedi yavrunu doğurmayı? b

Kreuzreim
Kreuzreim
Kreuzreim
Kreuzreim
Kreuzreim
Kreuzreim
Kreuzreim

DE
ayı = Männliche reim
tim = Männliche reim

TR
ayı = Zengin kafife
tim = Zengin kafife

DE
tün = Männliche reim
ardı = Weibliche reim

TR
tün = Zengin kafife
ardı = Zengin kafife

DE
at = Männliche reim
er mi? = Weibliche reim

TR
at = tam kafife
er = tam kafife
mi = redif

DE
tim = Männliche reim
ayı = Männliche reim

TR
tim = Zengin kafife
ayı = Zengin kafife

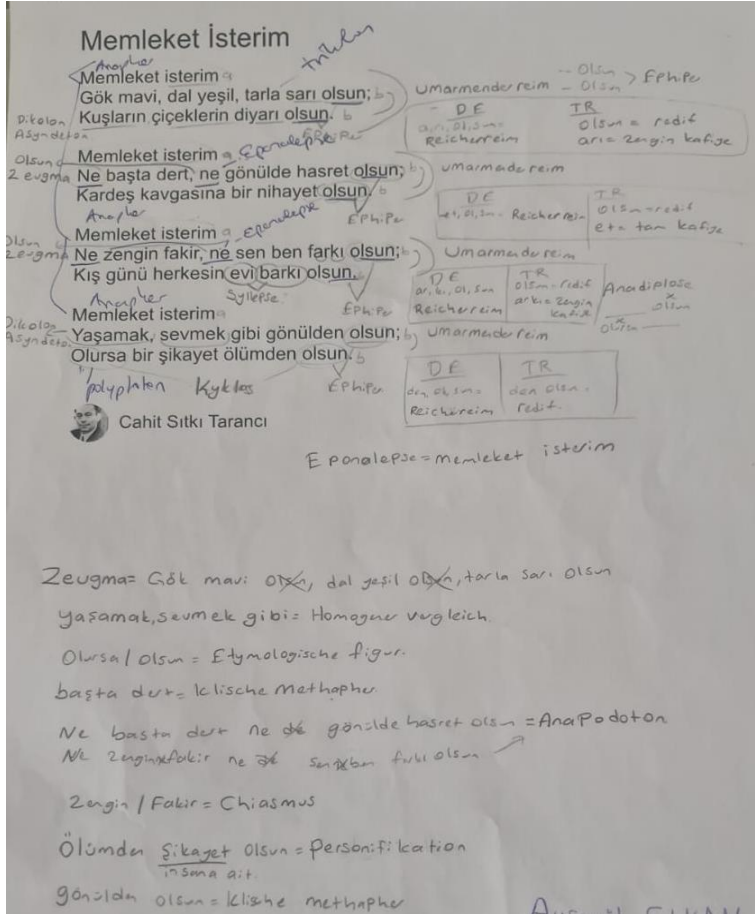
gündüze geceye = padoxon, Oxymoron?

bütün bütün = Tautologie?

istemiyordum ne tacı ne de sarayı = Zeugma, Anapodoton

Öğrenciler bu şiirde diğerlerine göre daha az biçem bulmuşlardır. Son kıtada dize başlarında “anne” sözcüğünün tekrarlanması ile önyineleme, “doğurmayı-doğrdunda” sözcükleri ile çok ekli yinelemeyi, “anne sana kim dedi yavrunu doğurmayı?/ Sanki karnında fazla yaramazlık mı ettim?” gibi soru işareti ile biten dizeleri kuşku soru biçiminin olduğunu vurgulamışlardır. “bütün bütün” ifadesinde aynı sözcüğün arka arkaya gelmesi ile ikileme biçimini, “gündüze geceye” ifadesinde zıtlasma, “bu uğurda bir ömür çürütmeye değer mi?” dizesinde ise eğretilme ve kuşku sorunun aynı anda görüldüğünü belirtmişlerdir.

3.5. Memleket İsterim Şiiri

Şiirin her kıtasının ilk dizesi olan “Memleket isterim” ifadesinin tekrarlanması ile önyineleme bulunmuştur. “Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun” dizesinde ise hem üç basamaklı biçem hem de bağlaçsız yinelemeyi göstermişlerdir. Aynı şekilde “kuşların çiçeklerin diyarı olsun” ve “yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun” dizelerinde bağlaçsız yinelemeyi, iki basamaklı biçemi de göstermişlerdir. Şiirin her dizesinin sonunda “olsun” sözcüğünün kullanılması ile artıyinelemenin olduğunu belirtilmiştir. Bunun dışında “ne başta dert, ne gönülde hasret olsun” ve “ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun” dizlerinde “ne” sözcüğü ile aralıklı yineleme olduğu gösterilmiştir. Çok ekli yinelemeye de örnek göstermişlerdir. “Olursa bir şikâyet ölümden olsun” bu dizede “olursa ve olsun” sözcükleri hem çok ekli yinelemeye hem de zıt koşut yinelemeye örnektir. Bunu dışında “gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun”, “ne başta dert, ne gönülde hasret olsun” ve “ne zengin fakir, ne sen ben farkı olsun” dizelerinde “olsun” sözcüğünün aslında tekrarlanması gerekirken sözcük ekonomisine gidilerek sadece dizinin sonunda kullanılması ile ilişkilendirme biçemi kullanılmıştır. “Başta dert”, “gönülden olsun” ifadelerinde ise eğretilme biçemi bulunmuştur. Son olarak ta bu şiirde “yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun” dizesi ile türdeş benzetme ve “zengin fakir” ifadesi ile zıtlasma olduğu vurgulanmıştır.

3.6. Otuz Beş Yaş Şiiri

5.04.2024 09:31

Otuz Beş Yaş

Eupheismus = Yolun yarısı = Ömrün yarısı
Cevher = gençlik

	DE	TR
Exclamatio Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder. a	er = Männlicher reim Or = Männlicher reim	Tam kafiyeye Tam kafiyeye
Vergleich Dante gibi ortasında yız ömrün. b		
Homogen Delikanlı çağımızdaki cevher. b		
Polypeton Yalvarmak, yakarmak nafile bugün. b		
Dubitation Gözünün yaşına bakmadan gider. a		
Klichee Metapher Şakaklarıma kar mı yağdı ne var? a		
Exclamatio Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz? a		
Polypeton Ya gözler altındaki mor halkalar? a		
Polypeton Neden böyle (düşman) görünürsünüz? a		
Polypeton Yıllar yılı dost bildiğim aynalar? a		
Exclamatio Zamanla nasıl değişiyor insan! a		
Dubitation Hangi resmime baksam ben değilim. a		
Polypeton Nerde o günler, o şevk, o heyecan? a		
Polypeton Bu güler yüzlü adam ben değilim. a		
Polypeton Yalandır, kaygısız olduğum yalan. a		
Polypeton Hayal meyal şeylerden ilk aşkıımız. a		
Polypeton Hatırası bile yabancı gelir. b		
Polypeton Hayata beraber başladığımız. a		
Polypeton Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir. b		
Polypeton Gittikçe artıyor yalnızlığımız. a		
Exclamatio Gökyüzünün başka rengi de varmış! a		
Exclamatio Geç farkettim taşın sert olduğunu. b		
Exclamatio Su insani boğar, ateş yakarmış! a		
Exclamatio Her doğan günün bir dert olduğunu. b		
Exclamatio İnsan bu yaşa gelince anlarmış. a		
Exclamatio Ayva sarı nar kırmızı sonbahar! a		
Exclamatio Her yıl biraz daha benimsediğim. b		
Exclamatio Ne dönüp duruyor havada kuşlar? a		
Exclamatio Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim? a		
Exclamatio Bu kaçınıcı bahçe gördüğüm tarumar. a		
Exclamatio N'eylersin ölüm herkesin başında. a		
Exclamatio Uyudun uyanamadin olacak. a		
Exclamatio Kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında? a		
Exclamatio Bir namazlık saltanatın olacak. b		
Exclamatio Taht misali o musalla taşında. a		

Homogen Vergleich
Taht = Musalla taşı
Saltanatın = yaşamın = Eupheismus

Cahit Sıtkı Tarancı'nın çok bilinen ve irdelenen en uzun şiirlerinden biri olan "Otuz Beş Yaş" şiirinde birçok biçeme değinilmiştir. Şiirde en çok görülen biçemlerden biri haykırış biçimidir. "Yaş otuz beş!", "gökyüzünün başka rengi de varmış!", "su insani boğar, ateş yakarmış!" ve "ayva sarı nar kırmızı sonbahar!" dizeleri haykırış biçimine örnektir. Bunun yanı sıra özellikle sözde soru biçemi de bu şiirde çok yer almaktadır. "Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?", "benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?", "ya gözler altındaki mor halkalar?", "yıllar yılı dost bildiğim aynalar?", "zamanla nasıl değişiyor insan?", "nerde o günler, o şevk, o heyecan?", "ne dönüp duruyor havada kuşlar?", "nerden çıktı bu cenaze, ölen kim?", "bu kaçınıcı bahçe gördüğüm tarumar?", ve "kim bilir nerde, nasıl, kaç yaşında?" dizeleri kuşkulu soruya örnektir. Ömrün yarısına geldik demek yerine "yolun yarısı eder" ifadesinde olumlu örtmece kullanılmıştır. Olumlu örtmece ayrıca "şakaklarıma kar mı yağdı ne var?", "bir namazlık saltanatın olacak" dizelerinde de yer almaktadır. "Dante gibi ortasında yız ömrün" ve "Taht misali o musalla taşında" dizelerinde benzetme, "nerde o günler, o şevk, o heyecan?" dizesinde ise yükselen derecelendirmeye, "Hayal meyal" ifadesinde şişirme biçimine yer verildiği öğrenciler tarafından gösterilmiştir. "Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?" dizesinde ise hayali kitleye

seslenme, “Neden böyle düşman görünüyorsunuz/Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?” dizelerinde çelişme, “nerde o günler, o şevk, o heyecan?” dizesinde ilişkilendirme biçimleri olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda örnek verilen son dizede üç basamaklı biçim ve bağlaçsız yineleme bulunmaktadır. “Su insani boğar, ateş yakarmış!” dizesinde yine ilişkilendirme bulunmaktadır. Burada “mış” eki ve “insanı” sözcüğü tek bir defa yer almakta ve gerekli yerlerde tekrarlanmamıştır. Öğrencilerin bu şiirde değindikleri diğer iki biçimde kişileştirme ve kök yineleme biçimleridir. “Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?” dizesinde ayna insana en yakın olan dost yerine koyulmuş ve “yıllar yıllı” ifadesindeki “yıl” ise farklı eklerle kullanılmıştır.

3.7.Renkler Şiiri

Renkler

Gündüze alışan renkler, a) EpiPh
Her gece perişan renkler, a) EpiPh

Apostrophe: Eşyada bakış mısınız, b) EpiPh
Zamanda akış mısınız, b) EpiPh

Klische: Gözümde hatıralar mı? c) Paareim
Yekpare varlığını c) Paareim

Hyperbat: Siz mısınız parçalayan, d) Rhetorik
Farksız kırık aynalardan? d) Frage

Apostrophe: Sizde mi yaşamaktayım, e) Rhetorik
Dikolen: Gülmekte, ağlamaktayım, e) Rhetorik
Asyndeton: Gündüze alışan renkler, f) EpiPh
Her gece perişan renkler? f) EpiPh

DE	TR
Sen renk ler = Reicher reim	renkler = redif San = Zengin kafiyeye
akış mısınız? = Reicher reim	mısınız = redif akış = Zengin kafiyeye
M1 = männlicher reim	M1 = Tam kafiyeye
an = männlicher reim	an = Tam kafiyeye
amağ tayı = Reicher reim	amağ = Zengin kafiyeye tayı = redif
Sen renk ler = Reicher reim	renkler = redif San = Zengin kafiyeye

 Cahit Sıtkı Tarancı

Gündüze alışan renkler = Personifikation
insan
Person renkler =

Harmonie
Vergleichung = renkler / kırık aynalar

Gülmek / ağlamak = Oxymoron, Paradoxon

Siz m.

Son irdelenecek olan şiir “Renkler”de özellikle arytinelemeler çok dikkat çekmektedir. “Gündüze alışan renkler/Her gece perişan renkler/Eşyada bakış mısınız/Zamanda akış mısınız” ve “Gündüze alışan renkler/Her gece perişan renkler?”. Örnekte görüldüğü gibi “renkler” sözcüğü ile “mısınız” soru eki dizelerin sonunda tekrarlanmıştır. Bunun dışında hayali kitleye sesleniş de bu şiirde görülmektedir. “Eşyada bakış mısınız”, “Zamanda akış mısınız”, “Sizde mi yaşamaktayım” hayali kitleye seslenişe örnektir.

“Gündüze alışan renkler/Her gece perişan renkler?” dizelerinde hem kişileştirme hem de çelişme biçimleri bulunmaktadır. Bunun dışında “Gülmekte, ağlamaktayım” dizesinde bağlaçsız yineleme ile iki basamaklı ve zıtlasma biçimleri görülmektedir. “Gözümde hatıralar mı?” dizesinde ise eğretileme bulunmaktadır.

Bunun dışında şiirde dikkati çeken ilk iki dize ile son iki dizenin aynı olmasıdır bu da aslında koşut biçimine örnektir.

SONUÇ

Edebiyatta en çok korkulan konulardan biri olan biçimleri öğretmek ve üstelik bunu yabancı dilde gerçekleştirmek elbette zordur. Ancak öğretirken bunları eğlenceli ve hatta kimi biçimde öğrencilerin kendi isimlerini kullanarak örneklendirmek, öğrenmeyi de kolaylaştırmaktadır. Biçimlerle ilgili verilen kuramsal bilgilerin de basit, kolay anlaşılır olması ve kiminin bir şema ile gösterilmesi akılda daha kolay kalmasını da sağlamaktadır. Öğretilen biçimlerin kaçının öğrenciye ulaştığını görmek amacı ile de yılsonunda Türk şairlerin şiirlerinden seçerek, verilen şiirlerde biçimleri bulmaları istenerek dersin amacına ulaşp ulaşmadığı da aslında bir şekilde ölçülmüştür. Elbette ki öğrencilerin öğrenme oranları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada ortaya koyulmuş olan örnek aşağı yukarı tüm öğrencilerin ortaya koydukları öğrenme oranına örnektir.

Cahit Sıtkı Taranc'ın *Otuz Beş Yaş*, *Desem Ki*, *Ben Aşk Adamıyım*, *Bahar Sarhoşluğu*, *Memleket İsterim*, *Renkler*, *Anne Ne Yaptın?* yedi şiiri öğrenciler tarafından irdelenmiş ve 33 tane farklı biçimi ortaya çıkardıkları görülmüştür. Elbette bu şiirlerde daha başka farklı biçimleri daha derin bir irdeleme yaparak bulmak olasıdır. Ancak bunların öğrenciler tarafından yeni öğrenildiği düşünülürse oldukça olumlu olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aksöz M. (2017). *Biçimler Ve Uygulamalı Öğretimi*. Konya: Çizgi Yayınevi.

Aksöz, M. & Balcı, U. (2023). Türkçede Karşılığı Olmayan Biçimlerin Bazılarına İsim Önerisi. 4. Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi, Tam Metin Bildiri Kitabı. S. 861.870.

[Balcı, T. \(2024a\). Atasözlerinde Abartma ve Değer Küçültme. *Schriften zur Sprache und Literatur VIII / Dil ve Edebiyat Yazıları VIII*, Konya: Çizgi, s. 49-57.](#)

[Balcı, T. \(2024b\). Olumlu ya da Olumsuz Abartma Sanatının Farklı Görünümleri. *CUDES Journal of Current Debates in Social Sciences*, vol. 7, no. 1, s. 146-153.](#)

[Balcı, T., Balcı H. & Arısoy, H. H. \(2017\). Türkische und deutsche Werbung für Parfüm und Kosmetik. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi \(Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences\)*, vol. 26, no. 1, s. 115-130.](#)

Best O. (2000). *Handbuch Literarischer Fachbegriffe*. Frankfurt Am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

Braak I. (1980). *Poetik In Stichworten*. Kiel: Verlag Ferdinand Hirt. (Aksöz 2017: 120)

Bußmann (2008). *Lexikon Der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Grützmacher J. (1987). *Literarische Grundbegriffe Kurzgefaßt*. Stuttgart: Ernst Klett Schulbuchverlag.

Habsicht W. (1995). *Der Literatur Brockhaus. C.1*. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG.

Habsicht W. (1995). *Der Literatur Brockhaus. C.2*. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG.

- Habsicht W. (1995). Der Literatur Brockhaus. C.3. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG.
- Habsicht W. (1995). Der Literatur Brockhaus. C.6. Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG.
- Harjung J.D. (2000). Lexikon Der Sprachkunst. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- <https://Biredip.Com/Cahit-Sitki-Tarancinin-Bestelenmis-Siirleri/> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).
- <https://Daragacisanat.Com/2022/04/28/Siirden-Sarkilara-Cahit-Sitki-Tarancinin-Bestelenmis-7-Siiri/> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).
- Karaman, F. (2014). Sözde Boş Sözlerin Edim Dilbilimsel Yanı. *Dil Ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 12, 57-65.
- Öztürk, A.O. (1998). Türk Halk Türkülerinde Söz Kalıpları, Eğretileme Ve Simgeler. *Pertev Naili Boratav'a Armağan*. Yay. Haz. Metin Turan. T.C. Kültür Bakanlığı Yay.: 2088, Halk Kültürlerini Araştırma Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 271, Halk Edebiyatı Dizisi: 55, Ankara 1998, S. 257-284.
- Öztürk, A.O. (2003). Türk Ve Alman Halk Türkülerinin Şiirsel Yapısı Üzerine. *III. Dil, Yazın Ve Değişbilim Sempozyumu (Eskişehir 7-9 Mayıs 2003) Bildirileri*, Eskişehir, S. 418-424.
- Özünü, Ü. (2001). Edebiyattadilkullanımları, İstanbul: Multilingual.
- Pircanlı D., Balcı T. (2012). Semiotische Merkmale in Der Werbung Von Türkischen Und Deutschenalkoholischen Getränken. *Mediterranean Journal Of Humanities* , Cilt.II, Sa.2, Ss.206-211.
- Schweikle G. & Schweikle I. (1990). Metzler Literatur Lexikon.
- Träger C. (1989). Wörterbuch Der Literaturwissenschaft. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Wilpert G. (1989). Sachwörterbuch Der Literatur. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Zengin, Dursun (2006). *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*, TDK Yay., Ankara.

ALMANCADA ÖN İSİM LİSTELERİNE GEÇEN TÜRKÇE, ARAPÇA VE KÜRTÇE İSİMLER

TURKISH, ARABIC AND KURDISH NAMES IN THE NAME LISTS OF THE GERMAN

Prof. Dr. MUNİSE AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com- ORCID ID: 0000-0003-1032-8723.

ÖZET

Türkiye’de isim verme gelenek ve göreneklere göre olduğu kadar, ilgili zaman diliminde güncel olan isimlere göre de belirlenmektedir.

Elbette insanların yaşadığı coğrafi bölgenin, çevrenin, kültür yapısının etkisi büyüktür. Özellikle çocuklara anne ve babanın isimlerinin verilmesi günümüzde hala devam etmektedir. Ann –babanın taşıdığı isimler eğer eski, ağır, anlamsal olarak uygun görülüyor, günümüzde artık pek kullanılmıyor ya da modernlik izlenimi uyandırmıyorsa, bu çocuklara genelde anne ya da babanın isminin yanı sıra ikinci bir isim daha verilmektedir.

İsim verme, ismin önemi, ismin karaktere etkisi, psikolojiye etkisi gibi konulara yönelik birçok çalışma bulmak olasıdır. Her birinde de bir ismin çocuğu nasıl etkilediği, hayatını nasıl şekillendirebileceği üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmada Alman internet sayfaları taranarak onların verebildikleri isimler listesine girmiş, anlamına yer verilmiş, hatta kimi yerde verilme oranına değinilmiş Türk, Arap ve Kürt kökenli isimlerin ne olduğuna ve anlamlarına bakılacaktır.

İsim listeleri ile ilgili Alman internet sayfalarına bakıldığında, düşünülen çok sözü edilen kültürlerle ait olan isimlerin yer aldığı görülmüştür.

Elbette bu listelerde yer alan isimlerin Alman çocuklarına verildiği anlamına gelmemektedir. Ancak Almanya’da doğan ister Alman vatandaşı olan yabancılar olsun ister vatandaş olmayanlar olsun, Almanya’da yaşayan yabancı kökenli kişilerin en çok verdiği isimler olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kısaca bunlar, doğum belgesi Almanya olanların taşıdığı isimlerdir.

Bu çalışmanın bir diğer önemi ise Almanya’da bu isimlerin ne kadar çok bilindiği, yaygınlaştığının yanı sıra Alman isim listelerinde yer alarak hangi isimlerin kabul gördüğünün de ortaya çıkmasıdır.

Anahtar Sözcükler: İsimlendirme, Almanca web, Türkçe, Arapça, Kürtçe

SUMMARY

In Turkey, naming is based on traditions and customs, as well as the names commonly used at the time.

Of course, the geographical region, the environment, and the cultural structure in which people live have a major influence. Even today, children are given the names of their mothers and fathers. If the parents' names are considered old, cumbersome, inappropriate in their meaning,

or no longer in use today, these children are usually given a second name in addition to their mother's or father's name.

There are numerous studies on topics such as naming, the meaning of names, the effect of names on character, and their psychological effects. Each of them emphasizes the impact a name has on a child and how it can shape their life.

This study searches German websites and examines names of Turkish, Arabic, and Kurdish origin, listing them, explaining their meaning, and in some places even mentioning their frequency of use.

When looking at German websites with name lists, it's striking that there are more names from the cultures mentioned than one might think.

This, of course, doesn't mean that the names on these lists were assigned to German children. However, it has been shown that these are the names most frequently chosen by people of foreign origin living in Germany, regardless of whether they are German citizens or non-citizens born in Germany. In short, these are the names borne by people with a German birth certificate.

Another important aspect of this study is that it provides information about how well-known and widespread these names are in Germany and which names are accepted by being included in German name lists.

Keywords: Name list, German web, Turkish, Arabic, Kurdish

1.GİRİŞ

Ebeveynler çocuklarına isim verirken birçok faktörden etkilenmektedir. Bunların en başında yaşadıkları coğrafya, kültür, çevre, gelenek ve görenekler gelmektedir. Özellikle kimi çevrelerde anne-babanın isminin verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ki kimi çocukta büyükanne ya da büyükbaba yanında daha modern olan isimler yer alabilmektedir.

İsimleri kökenine ve anlamına göre inceleyen bilim dalına “antroponimi” “antroponimik” veya “antroponomastik” denmektedir. Sözcük Türkçeye Fransızcadan geçmiş olsa da kökeni Yunancaya dayanmakta ve “insan” ile “isim” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Antroponimistler, isimleri araştırırken belirli ilkelere, kurallara ve ölçütlere uyarlar. Antroponiminin inceleme alanına ve bunların birbiri ile ilişkisinin incelenmesine kişisel isimler, lakaplar, soyadları, takma adlar, tek adlar, matronimler, soyadlar, eponimler ve teknonimler girmektedir. Aynı zamanda isim incelemesi cinsiyete göre de yapılabilmektedir (<https://de.wikipedia.org/wiki/Anthroponymie>).

Günümüzde insanlar çocuklarına daha çok sevdikleri, ruhu okşayıcı buldukları isimleri vermeye yönelmektedirler.¹ Ancak bu yapılırken kimi zaman hiç ismin anlamı düşünülmemekte, uygun olup olmadığına bakılmamaktadır. Sadece kulağa ses dizimi olarak hoş gelmesi yeterli olmaktadır. Bu aslında kimi zaman o ismi taşıyan çocuğa sorun yaşatmakta, hatta kötü bir duruma sokabilmektedir.

Bu çalışmada isimlerin çocuk üzerindeki etkisinden çok, internette bulunan Alman isim listesi sitelerinde listelerde yer alan Türk, Arap ve Kürt isimlerinin belirlenmesi üzerine çalışılacaktır.

¹ Okşayıcı adlar için bak. Balcı (21014)

Amaç internetteki Alman isim listelerinde hangi isimlere yer verildiğini ve bunlarla ilgili ne tür bilgilerin yer aldığını saptamaktır.²

İncelenen sitelerde şaşırtıcı derecede Türk, Arap ve Kürt kökenli isimlere rastlanılmıştır. Bu isimlerin listelerde yer alması onların yaygınlığını gösterdiği gibi Alman toplumunda artık çok yadırganmadığını da göstermektedir. Listelerde yer alan isimlerin kimisi Almanya’da çocuklara en çok konulan isimlerdendir. Elbette bu Alman ailelerin çocuklarına bu ismi verdiği anlamına gelmemektedir. Ancak duyuldukları, bilindikleri ve kabul gördüklerinin ipucunu vermektedir.

İsim listeleri ile ilgili İnternet siteleri incelenirken kimi sitenin isimlerin kökenine de yer verdiği, hangi dilden hangi dile aktarıldığı gibi bilgilere de rastlanılmıştır. Örneğin Arap kökenli Türk ismi gibi açıklamalar görülmüştür. Bunun dışında Almanya’da kimi isimlerin verilme oranına da yer verilmiştir.

2. İSİMLER VE ETKİSİ

Çocuklara isim verilmesinde insanların yaşadıkları dönemin de etkisi vardır. Genelde o dönemde popüler olan, çok sevilen ve sık kullanılan isimler daha çok görülebilmektedir. Örneğin bir dönem erkeklerde “Mehmet, Mustafa, Ahmet, Ali, İbrahim, İsmail, Hüseyin, Hasan ve Osman”; kızlarda “Fatma, Ayşe, Emine, Hatice, Zeynep ve Meryem” gibi isimlere çok rastlanırken başka bir dönem “Murat, Bülent, Hakan, Serkan, Metin, Erkan, Emrah, Uğur, Özlem, Yasemin, Dilek, Tuğba, Derya, Hülya, Filiz, Arzu, Pınar, Sibel, Çiğdem, Sevgi” gibi modern isimler de popüler isim listelerinde yer almışlardır (Yıldırım 2016).

Bilim insanları tarafından insanların isimlerini sevip sevmediklerine yönelik birçok araştırma yapılmış ve anketler uygulanmıştır. Dursun Zengin’in Türkiye’de uyguladığı bir anket sonucunda çoğu kişinin ismini sevdiğini, bunun nedeni olarak birinci sırada anlamının güzel olduğunu, ikinci sırada ise kulağa hoş geldiği için sevdiğini belirtmiştir (Zengin 2001: 69-93). Zengin buna benzer bir anketi de Almanya’da Münih ve Hamburg’ta 68 aile üzerine yapmış ve anket sonucunda Alman ailelerinin de az da olsa anne-babalarının, büyükanne-büyükbabalarının isimlerini verdiklerini, daha çok kulağa hoş gelen isimleri anlamlarına bakmaksızın verdiklerini ortaya koymuştur (Zengin 2003).

Uzmanların, bilim insanların yazdığı pek çok yazıya göre verilen isimlerin çocuğun psikolojisini etkilediği gibi karakterine de yön verebildiği görüşü hâkimdir. Uzmanlar, ismin anlamının çocuğun kişilik oluşumunu ve ilerleyen yıllardaki tavır ve tutumlarını etkilediğini belirterek, anne ve babaları isim koyarken dikkat etmeleri konusunda uyarmaktadır.

Prof. Dr. Nevzat Tarhan "Çocuğu etiketlemeden dünyada her alanda kabul görmesini esas almamız lazım. Çocuk ileride önemli yerlere gittiği zaman isminin onun önünde engel olmaması gerekiyor. [...] Güzel ve iyi çağrışımlar yapan isimleri koymak, acımasız, saldırganlık çağrışımları yapan, kültürel değerlere uygun olmayan isimleri koymamaya da özen göstermek gerekir. Bu, çocuğun ruh sağlığı açısından önemli. [...] İsim, kişinin hangi kültüre, hangi inanç sistemine, hangi kökene mensup olduğunun sonucuyla ilgili bilgi verir. Bu nedenle isim, kimlik gelişiminde aidiyet duygusu açısından önemlidir. [...]İsimde Savaş, Vural, Volkan, Alev gibi saldırgan ifadeler varsa o kişilerde isim bir etiket gibi oluyor. Burada kendini gerçekleştiren kehanet kuralı işliyor." demektedir (Tarhan 2020)

Tarhan’ın da dediği gibi “Savaş, Volkan, Satılmış, Aslan” gibi isimler çocukların toplumdaki kabulünü, karakter oluşumunu etkilemektedir. Aynı zamanda tarihte yer almış olumlu ya da olumsuz kişilerin isimlerinin verilmesi de çocuğun gelişimini, toplumdaki kabulünde rol

² Almanya’da yaşayan Türklerde ad verme geleneği üzerinebkz. Zengin D. (1999). “Almanya’da Türk Ad Verme Geleneği Üzerine”, *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Kültür Bakanlığı, Sayı: 18, s. 73-74.

oynamaktadır. Çocuk ya verilen o tarihi kişinin büyüklüğünün ya da o kişinin yapmış olduğu kötülüklerin altında ezilmektedir. Bir Almanın çocuğuna “Adolf” ismini vermesi, o çocuğun istemediği birçok durumla karşı karşıya kalmasına neden olacaktır.

Türk toplumunda çocukların hangi ayda, günde doğduğunun da bir önemi vardır. Kimi aileler eğer çocukları bayramda, dini bir günde doğmuşsa ona göre “Bayram, Ramazan” gibi isimler verebilmektedir. Bunun dışında geç çocuk sahibi olanlar, çok çocuk sahibi olanlar, çocukları yaşamayanlar, ona göre isimler belirlemektedir (Uca 2004: 145-150). Yani isimlere bazen değişik açılardan zamansal yerleştirme (temporale Lokalisation) ve zamansal gösterim ya da işaretleme (temporale Deixis) işlevi yüklenebilmektedir (bak. Balcı 2019).

Bilgin şu ifade ile Türkiye’de isim vermenin nelerden etkilendiğini belirtmiştir: “Özellikle 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de çocuklara verilen isimler daha da dikkat çekici bir değişim yaşanmaktadır. Eski çağlardan günümüze Türklerde farklı isim verme biçimleri görülmüş, ilk çağlarda Türklerde çocuğun hayatta başardıkları ve becerileri ile adının o başarıya göre konulması geleneği sürdürülmüş, sonraki çağlarda dinî ve millî referansları olan isimler ve modern dönemde siyasal çağırışımı olan isimler gözlemlenmiştir. Yine yakın geçmişte edebiyat eserlerinden, TV dizilerine ve sinema filmlerine kadar kültürel üretimin etkisinde ortaya çıkan isimlere kadar büyük değişimler yaşanmıştır. Ama bu söz konusu değişimlerin hangisinde olursa olsun çocuklara koyulan isimler şu veya bu biçimde bir anlama, Türkçede bir kavrama veya nesneye, dinî millî semboller sistemindeki veya politik anlayışlardaki bir değere karşılık gelmişken günümüzde çocuklara koyulan isimlerin belli oranda bu yerli kültürel öğelerde karşılıklarının olmadığı dikkati çekmektedir” (Bilgin 2020).

Bilgin’in de değindiği gibi Türkiye’de insanlar seyrettikleri bir TV dizisinden etkilenecek çocuklarına isimler koymaya başlamıştır ve bu verilen isimlerin Türkçede var olup olmadığı, kullanılıp kullanılmadığının bir önemi kalmamıştır.

Çocuklarımıza isim verirken onların anlamının altında ezilmeyeceği, onlara yük olmayacağı isimler verilmesi gerekir. Aynı zamanda sırf kulağa hoş geldiği için, anlamı çok hoş olmayan isimler verilmemelidir. Örneğin “Azra” her ne kadar kulağa güzel gelse de “bakire, el değmemiş” anlamını taşımaktadır ya da “Rabia” “dördüncü” demektir. “Aleyna”, “bağlaç” olarak kullanılmaktadır “Bade” “şarap, içki kadeh”, “Ecrin” her ne kadar Allah’ın hediyesi anlamı olarak bilinse de aslında “ücret” anlamına gelmektedir.³

3. ALMAN ÖN İSİM İNTERNET SİTELERİNDE GÖRÜLEN TÜRKÇE, ARAPÇA VE KÜRTÇE İSİMLER.

Yapılan inceleme sonucunda Almanya’da doğacak çocukları için internet sitelerinde isim listelerine bakan kişiler birçok yabancı isimle karşılaşmaktadır. Bu isimlerin içerisinde şaşırtıcı derecede özellikle Türkçe ve Arapça isimler yer almaktadır. Kürtçe olan isimler diğer ikisine göre daha az görülmektedir. Sitelerde aynı zamanda bu isimlerin anlamına, kim yerde kökenine ve hangi dilden hangi dile geçtiğine de yer verilmektedir.

3.1. Kız İsimleri

Kız İsimleri	Kullanıldığı kültür	Anlamı
Ada	Türkçe, Almanca	Ada, süslü, asil, kibar
Aischa/ Aische/ Aisha	Türkçe	Hayat
Amina/Emine	Arapça, Türkçe	Aslına sadık
Amira	Arapça	‘Amir’ isminden gelmekte. Prenses anlamında

³ Türkçedeki isimlerle ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Zengin, Dursun (2015): *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları. Sosyo-kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım*, Kurmay Yay., Ankara.

Armina	Almanca, İngilizce, Kürtçe, Arnavutça, Boşnakça	‘Armin’ isminden gelmekte; yüce, herşeyi kapsayan
Asya	Rusça, Türkçe	Rusçadaki ‘Anastasia’ ve ‘Alexandra’ isimlerinin kısaltması, Türkçede kıta ismi.
Ayla	İbranice, Türkçe	İbranice ‘Elah’ isminin bir değişkesi; fıstık ağacı anlamında; Türkçede ise ay ışığı.
Aylin	Türkçe, İrlandaca	İrlandacada ‘Eileen’ isminin bir değişkesi. Türkçede ise Ayla isminin bir değişkesidir ve ay ışığı anlamındadır.
Azra	Türkçe, Arapça	Arapça kökenli ve bakire anlamına gelmektedir.
Defne	Türkçe	Yunanca ‘Daphne’ isminden gelmektedir. Defne ya da defne ağacı anlamındadır.
Deniz	Türkçe	Deniz
Derya	Türkçe	Okyanus
Dilara	Türkçe	Kalbin süsü
Ecrin	Türkçe	Arapça kökenli bir isim
Eda	Almanca, Türkçe	Eda ismi hem kız hem erkek ismi hem de soyad olarak kullanılmaktadır. Almancada ‘Eduard’ isimden gelmektedir. Türkçede kız ismi olarak kullanılmakta ve “tavır, ödeme” anlamlarına gelmektedir.
Ela	Türkçe	Bu dönemde Almanya’da Türk ismi olarak yaygındır ve fındık buketi anlamındadır. Ancak Almancada birçok ismin kısaltması olarak kullanılmaktadır. Örneğin ‘Elisabeth’, ‘Helene’, ‘Eleonora’. Ayrıca İbranicedeki ‘Elah’ erkek isminin değişkesidir ve fıstık ağacı anlamındadır.
Elenya	Almanca, Arapça	Yıldızlı gün, parlayan, aydınlık, parlayan, aydınlatan anlamlarına gelmektedir.
Eleonara	Almanca, İtalyanca, Arapça	Cermen kökenlidir ve ‘alja’ sözcüğünden gelmektedir; anlamı ‘yabancı’dır. Arapçada ise “Allah benim ışığım” anlamındadır.
Elif	Türkçe	Elif ismi Arap alfabesindeki ilk harf olan ‘elif’den türetilmiştir.
Ester	Almanca, İskandinavca, Slavca, Kürtçe	İncilde ‘Esther’ bir Pers kralının Yahudi eşidir. Aynı zamanda ‘star’ (yıldız) ve Pers Tanrıçası olan ‘İshtar’ dan gelmesi olasıdır.
Esther	Almanca, İngilizce Fransuzca, İbranice, Kürtçe	İncil’de Esther İranlı bir kralın eşidir. Bunun yanı sıra farsça ‘star’, yani yıldız sözcüğünden gelmektedir. İranlı ‘İshtar’ kraliçesinin ismi ile de yakınlığı bulunmaktadır.
Kadriye	Türkçe	Güç, kuvvet
Fatima/Fatime	Arapça	Hız. Muhammed’in kızının adı ve görkemli anlamını taşımaktadır.
Farah	Arapça	Sevinç
Fida	Arapça	Fedekarlık, özveri
Helin	Kürtçe	Kuş yuvası
İlayda	Türkçe, Arapça	Yağmur damlası

Sternentag,

İnci	Türkçe	İnci
Jasmina/ Jasmine/ Jasein/Jessamine/ Jessamyn/Yasemin/ Yasmin/ <u>Gelsomina</u>	Farsça, Türkçe	Yasemin çiçeğinden gelmektedir.
Lale	Türkçe, Almanca, Danimarkaca	Latince anlamı Defne ya da defne tacı, Türkçede çiçek ismidir.
Leyla/Layla/ Laila/Aila/ Leila/Leilah	Farsça	Kökeni Arapça ‘lailaa’ya dayanmaktadır. Gece, karanlık anlamındadır.
Medina/ Medine/ Madina/ Almedina	Arapça	Şehir anlamındadır. Sudi Arabistandaki Medine şehiridir.
Maryem/ Meryem/ Miriam	Türkçe	Tanrının hediyesi İbranice ‘Miriam’ isminden gelmektedir
Melek	Türkçe	Arapça erkek ismi olan ‘Malik’ten gelmektedir. Melek ise bayanlar için kullanılmaktadır
Miray	Türkçe	Ermeniceden gelmekte ve ay ışığı anlamındadır.
Nara	Almanca, İtalyanca, Kürtçe, Hintçe, İngilizce	İngilizce anlamı: sevgili, kıymetli Kürtçe anlamı: nar ağacı Hintçe anlamı: adam
Narin	Türkçe	Zarif ve zayıf anlamlarına gelmektedir.
Nisa	Arapça	Kadın
Nour	Arapça	Işık
Pakize	Türkçe, Farsça	Temiz
Paye	Türkçe, Farsça	Onur, gurur
Peri	Türkçe, Farsça	Peri
Piraye	Türkçe, Farsça	Süs, ziynet
Rabea	İbranice, Arapça	İbranice anlamı ‘kız’. Arapça anlamı ilkbahar.
Rabia/Rabi	Arapça	İlkbahar
Ramiye	Arapça	okuçu
Rana	Türkçe	Sevimli, güzel
Rawiya	Arapça	Gizemli
Samira	Arapça	Arapça erkek ismi olan ‘Semir’den gelmektedir. Anlamı akşama özgü muhatap, konuşulan kişidir.
Sara	Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Türkçe, İskandinavca, Arnavutça	İncilde İbrahim’in karısının adıdır. İbranice kökenlidir ve prenses, sahip, kadın hükümdar anlamlarına gelmektedir. Süryani dininde ise sabahyıldızı, göğün Tanrıçası anlamlarına gelmektedir.
Selma	Arapça	‘Anselma’ isminin kısaltılmış hali hem de Arapçadaki ‘Salome’nin değiştirilmiş halidir. ‘Salome’ Yunanca kökenlidir ve barışçıl anlamına gelmektedir.
Semira	Almanca, İtalyanca, Türkçe	‘Semiramis’ isminin kısa şeklidir. Arapça anlamı güzel dansçı
Sena	Japonca, Türkçe, Hintçe	Japoncada hem erkek hem kız çocuğu için kullanılmaktadır. Hintçede kız ismidir ve ok ya da mermi anlamına gelmekte. Türkçede kız ismi ve şöhret anlamını taşımaktadır.

Suna	Almanca, Türkçe	Eski Almanca bir kız ismi; güneş ve dövüş anlamında. Ermenicede sevgili, güzel kadın anlamında. Asya’da altın, bilinçli, kendine hâkim olan anlamlarına gelmektedir.
Tamina	Almanca, Arapça Yunanca, Afganca	Yunanca kökenli bir isimdir ve erkek ismi olan ‘Tamino’ isminin kız şeklidir. Anlamı sahip, efendi, hükümdardır. Afganca ise inci Arapçada da güzel anlamındadır.
Tuana	Arapça	Cennette yağmur damlası anlamında. Ancak Türkçede ya da Arapçasıda o anlama gelmiyor. Anlamı kesin değil.
Ulima	Arapça	Bilge
Umay	Türkçe	Umut
Vega	Arapça	Batan, vega yıldızı ile
Yağmur	Türkçe	Yağmur
Zahide	Türkçe, Arapça	Erkek ismi ‘Zahit’ten türetilmiştir, dünya işlerine önem vermeyen anlamına gelir.
Zeynep	Türkçe	Arapça ‘Zainab’ın Türkçe yazılış şeklidir.

İrdelenen “Beliebte (und seltene) Vornamen” (<https://www.beliebte-vornamen.de/>) ve “Deutsche Vornamen” (https://www.vorname.com/deutsche_vornamen,0.html) Almanca iki isim web sitesinde 61 Türkçe, Arapça ve Kürtçe kız adına rastlanmıştır. Listeye bakıldığında Türkçe ve Arapça kız isimlerinin Kürtçe isimlere göre daha fazla yer aldığı görülmektedir.

Bunun dışında, listede bazı isimlerin anlamının verilmediği, bazılarında ise bilinenden farklı bir anlam yazdığı görülmektedir. Örneğin “Ecrin” isminin anlamı listede verilmemiştir. Oysaki belirtildiği gibi Arapçadaki ‘ecr’den gelmekte ve gerçek anlamı ‘ücret’ tir. ‘Rabia/Rabi’ ismine bakıldığında ise anlamının ilkbahar olduğu verilmektedir. Oysaki Rabia dördüncü demektir. Bunun dışında Tuana isminin anlamının da kesin olmadığı listede belirtilmiş. Türkçe kaynaklara bakıldığında farklı anlamlara rastlanılmıştır. Örneğin “cennet bahçesinden düşen ilk yağmur damlası” anlamına gelmektedir. ([https://www.cnnturk.com/yasam/tuana-isminin-anlami-nedir-tuana-ismi-kuranda-gecer-mi-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-1754952#:~:text=Tuana%20ismi%20k%C4%B1z%20ve%20erkek,s%C3%B6ylenmesi%20sebebiyle%20s%C4%B1kl%C4%B1kla%20tercih%20edilmektedir\).](https://www.cnnturk.com/yasam/tuana-isminin-anlami-nedir-tuana-ismi-kuranda-gecer-mi-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-1754952#:~:text=Tuana%20ismi%20k%C4%B1z%20ve%20erkek,s%C3%B6ylenmesi%20sebebiyle%20s%C4%B1kl%C4%B1kla%20tercih%20edilmektedir).)

Bu anlamı dışında güçlü, kuvvetli, 'cennetten gelen ilk yağmur damlası', 'Yeryüzüne düşen ilk yağmur damlası' 'Cennet bahçelerine düşen yağmur', bazı kaynaklara göre ise eski toplumlarda kadın hükümdarlar ya da hükümdarların eşleri için kullanılan bir sözcüktür (<https://www.elele.com.tr/bebegim/tuana-isminin-anlami-ozellikleri-ve-detayli-isim-analizi>). Kısaca Türk kaynaklarda da bu isim için değişik anlamlara rastlanmaktadır.

Dikkat çeken başka bir isim ise ‘Umay’dır. Listede anlamı umut olarak verilmiştir. Ancak kaynaklara bakıldığında “Hint Okyanusu adalarında bulunan güvercin büyüklüğünde zümrüt yeşili kanatları olan, kemikle beslenen, üzerinde uçtuğu kişiye zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılan masal kuşu, devlet kuşu”dur (Gülçür 2007).

Başka bir kaynaktan ise “Orhun Yazıtlarında geçen, çocukları ve hayvanları koruduğuna inanılan Tanrıça. 2. Devlet kuşu- isim olarak kullanılmaz (Ansiklopedik isim sözlüğü –bebek isimleri http://www.beyazitcamii.com/Isim%20Sozlugu/Isim_Sozlugu.htm). Diğer bir kaynak “Umay ismi, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir ve eski Türk inançlarında koruyucu bir tanrıça olarak kabul edilirdi. Umay, çocukları ve kadınları koruduğuna inanılan bir figürdür ve aynı zamanda bereketi ve bolluğu simgeler. Bu isim, Türk kültüründe derin anlamlar taşır ve tarih boyunca kadınlar arasında yaygın olarak kullanılmıştır” denmektedir (<https://sfk.istanbul.edu.tr/umay-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri>). Kısaca birden fazla anlam taşımaktadır. 1. Orhun Yazıtları'nda yer alan, kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan Tanrı, 2. Devlet Kuşu, 3. Türk mitolojisinde doğum ve bereketin sembolü olan en önemli tanrıçadır.

Bir başka örnek Suna ismidir. Listede Suna isminin Türkçe anlamı yer almamaktadır. Belki de Türkçe anlamının erkek ördek olmasındandır (http://www.beyazitcamii.com/Isim%20Sozlugu/Isim_Sozlugu.htm). Bazı kaynaklara bakıldığında ise Suna isminin anlamı güzel, nazlı, olarak verilmektedir (<https://sfk.istanbul.edu.tr/suna-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri>). Başka bir kaynaktan ise Suna isminin erkek ördek olarak aslında kaynaklara girdiği sonradan isim olarak kullanılmaya başlayınca “güzel ve çekiçi kadın” anlamını aldığı belirtilmektedir (<https://www.hurriyet.com.tr/aile/suna-isminin-anlami-nedir-suna-ne-demek-suna-adinin-ozellikleri-analizi-ve-kokeni-41861886>).

Verilen bu birkaç örnekten sonra irdelenen Almanca web sitesinde isimlerin Almanya’da verilme oranına yönelik bilgi de bulunmaktadır. İsme göre o ismin Almanya’da ne sıklıkla verilmiş olduğu, hatta bazen hangi bölgede daha çok görüldüğü bilgisi yer almaktadır. Buna da birkaç örnek verilecek olursa:

Ada: 2000’li yıllarda ilk 500 isim arasında yer almakta, 2010 yılından beri de en az 2.200 ilk isim olarak verilmiştir.

Ayla: 2010 yılından beri en az 4.700 defa ilk isim olarak verilmiş.

Azra: 2010 yılından beri 4.200 defa verilen bir isim olmuş.

Dilara: 2010 yılından beri 2.900

Elif: 2010 yılından beri 9.300

Fatima: 2010 yılından beri 2.300

Helin: 2010 yılından beri 2.100

Leyla: 2010 yılından beri 7.200

Meryem: 2010 yılından beri 3.700

Nisa: 2010 yılından beri 4.400

Tuana: 2010 yılından beri 2.600

Narin: Lünen şehrinde çok bulunmaktadır. Şu an Almanya’da Narin ismini taşıyan çocukların yaş ortalaması 12 dir. Öteki isimlere göre daha az görülmektedir. 2024’e kadar 1000 çocukta görülmüştür (<https://www.beliebte-vornamen.de/>).

Yukarda verilen birkaç örnekte görüldüğü gibi bazı isimler Almanya’da oldukça yaygınlaşmıştır.

3.2. Erkek İsimleri

Erkek İsimleri	Kökeni	Anlamı
Abdullah	Arapça	Tanrının hizmetkârı.
Adem	Türkçe	İncildeki ‘Adam’ isminden gelmekte ve insan anlamındadır.
Ahmad/Ahmet/Ahmed	Arapça, Türkçe	Takdire şayan ve övülmeye değer anlamında.
Ali	Arapça	Yüce, soylu
Amin	Arapça	Aslına sadık anlamındadır.
Amir	Arapça	Prens İbranice anlamı ise ağaç tepesidir. Amira ise amir isminin kız isim şeklidir.
Aslan	Türkçe	Aslan
Ayan	Türkçe	Aleni, aşikâr, bilinen
Ayaz	Türkçe	Buz gibi soğuk hava
Ayhan	Türkçe	Ay’ın başka anlamlarındadır. En üstteki kişi.
Bassam	Arapça	Gülümseyen
Bekir	Türkçe	Temiz, pak el değmemiş.
Can	Türkçe	Hayat
Cemal	Arapça	Güzellik, ihtişam
Çetin	Türkçe	çoşkun, canlı
Dakil	Arapça	Olmak, meydana gelmek
Deniz	Türkçe	Hem kız hem erkek ismi
Efe	Almanca, Türkçe	Türkçe onurlu adam, büyük ağbey, Almanca da hem kız hem erkek ismi
Emir	Türkçe	Prens, Hükümdar, komutan anlamlarına gelmekte.
Enes	Türkçe, Arapça	Arkadaş

Eymen	Türkçe, Arapça	Arapça Ayman dan gelmektedir ve kutsanmış ya da mutlu anlamına gelmektedir.
Fath	Arapça	Zafer
Fatih	Arapça, Türkçe	Fetheden
Gadi	Arapça	Şansım
Hakan	Türkçe	Hükümdar
Halil	Türkçe	Sıkı arkadaş, dost
Hamza	Arapça	Aslan, güçlü
Hasan	Türkçe	Güzel
Hedi Hem erkek hem kadın	Almanca, İngilizce, Arapça	Almancada hem kız hem erkek ismi, savaş, kavga Arapça anlamı önder
İbrahim	Arapça	Yüce baba, topluluğun babası
İman	Arapça	İnanç
İskandar	Arapça	<u>Alexander</u> . İsmi Arapça şekli
İsmail	Türkçe, Arapça	İsmael isminden gelmekte
İsmet (kadın-erkek)	Türkçe	Onur, iffet erdem, görgü, edep
İssam	Arapça	Azimli, çalışkan
Kaan	Türkçe	Kökeni Farsça ve Arapçadır. Komutan önder
Kadir	Arapça	Gücü yeten
Kalil	Arapça	İyi arkadaş
Kaliq	Arapça	Yaratan
Kamal	Arapça	Mükemmellik
Kamil	Arapça	Mükemmel olan
Karim/Kareem/Kerem	Arapça, Türkçe	Cömert, eli açık“.
Kasib	Arapça	Bereketli olan
Lâmi	Arapça	Parlayan
Latif	Arapça	Hoş
Mahir	Arapça	Yetenekli
Mert	Türkçe	cesur, kahraman babayiğit
Miraç	Türkçe	Arapça miraj isminin Türkçe şeklidir. Göğe Yükseliş yeri
Mohammed	Arapça	Kutsanmış olan. Türkçe varyasyonunu Mehmet tir
Munir	Almanca, Arapça	Parlayan
Musa	Farsça, Türkçe, Arapça	İncildeki moses isminin varyasyonudur. Musa sudan çıkarılan ya da çocuk anlamına gelmektedir.
Mustafa	Arapça	Sekizinci boy/kavim/kabile ya da seçilmiş olan.
Nabril	Arapça	Asil kibar
Nadim	Arapça	Arkadaş, canciğer
Namik	Türkçe	Yazar
Nihal	Türkçe	Dal, fidan
Olca	Türkçe	Şans
Omar	Arapça	En yüksekte olan, ilk doğan
Onur	Türkçe	Fransızca kökenli, şeref haysiyet
Osman	Türkçe, Arapça	Bilge, en güçlü, yılan, ejderha yavrusu
Ömer	Türkçe	Arapça Omar dan gelmekte.Çiçeklenmiş, büyüyen, yoğun nüfuslu.
RAMİ	Arapça	Okçu

Sami	Arapça, Macarca	İbranice olan Samuel isminin Macarca ve fince kısa şekli. İbranice anlamı Tanrı tarafından duyulan Arapça ön isim anlamı yüce, yükseltilmiş
Selim/Salim	Arapça	Arapça Suleiman ve Salomon isimlerinden türetilmiştir, barışçıl demketir.
Sevilen	Türkçe	Sevilen
Tabib	Türkçe	Doktor
Taha	Arapça	Taha bir sözcükten türetilmemiş Tā-Hā iki harften oluşturulmuştur. Bu nedenle anlamı bilinmemektedir.
Vahdet	Türkçe, Arapça	Birlik bütünlük
Vakur	Türkçe, Arapça	Ciddiyet, onurlu
Vedat	Türkçe	Sevgi, arkadaşlık
Wasim/Wassim	Almanca, Arapça	Güzel
Yadigâr	Türkçe	Hatıra
Yasin/Yassin	Arapça	Kuran da 36 sure
Yakup	Türkçe	Jakop isminin versiyonu
Yasir/Yassir	Arapça	Dengeli, zengin
Yusuf/Yussuf/Yusuf/ Youssef/Yousef	Türkçe, Arapça	Joseph in versiyonu
Yaver	Arapça	Yardımcı
Zafer	Arapça	Yengi
Zahit	Arapça	Tanrı korkusu olan
Zaki	Arapça	Erdemli, doğru olan
Zakir	Arapça	Allah'ı öven
Zarif	Arapça	Kibar olan
Zati	Arapça	Şahsiyet öz
Zayn/zain	Arapça	Zarif, güzellik
Zeki	Arapça	Akıllı

(<https://www.beliebte-vornamen.de/lexikon/alphabetisch/>,

<https://www.vorname.com/deutsche,vornamen,0.html>)

İncelenen iki web sitesinde (<https://www.beliebte-vornamen.de/>, <https://www.vorname.com/deutsche,vornamen,0.html>) 88 Türkçe ve Arapça erkek ismine rastlanmıştır. Listede kız isimleri arasında yer almasına rağmen erkek isimleri arasında Kürtçe isimlerin yer almadığı görülmektedir. Bunun dışındai, listede bazı isimlerin anlamının çok yüzeysel verildiği görülmektedir. Birkaç örnekle göstermek yerinde olacaktır.

Listede Ayan isminin Türkçe olduğu belirtilmektedir. Ancak Arapçadan Türkçeye geçmiş bir isimdir. Bunun dışında sadece “açık, alleni, aşikâr” anlamı verilmektedir. Oysaki, bu isim aynı zamanda “vakit, zaman, devir, çağ, çığır, vasıflı kimseler, ünsalmış kimseler” gibi anlamları da taşımaktadır

(<https://www.isimbulutu.com/ayan-isminin-anlami-nedir>, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ayan-ne-demek-ayan-nedir-ayan-tdk-kelime-anlami-41415081>, <https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/ayan-ne-demek-ayan-tdk-sozluk-anlami>, <https://sozluk.gov.tr/>).

Listede yer alan bir başka isim ise Çetin’dir ve anlam olarak “çoşkun ve canlı” verilmiştir. Oysa Çetin ismi söylendiğinde ilk akla gelen “kaya gibi sert” olmasıdır. Çetin isminin farklı anlamları bulunmaktadır, bunlar: “Sağlam kaya, kaya gibi sert, iyi, sert, işlenmesi, elde edilmesi, çözümü zor, sarp, müşkil, şedid, inatçı, azimli”dir (<https://www.isimbulutu.com/%C3%A7etin-isminin-anlami-nedir>).

Enes isminin anlamı ise “arkadaş” olarak verilmektedir. Ancak çok daha geniş bir anlama sahiptir. "İnsanlarla iyi geçinen", "dostluk eden", "sevimli", "canlı" ve "samimi" gibi olumlu anlamlar taşır. Bu anlamların dışında “insan, soylu arap atı, küheylan, ev halkı” anlamlarını da içermektedir (<https://uzemigunsem.gedik.edu.tr/enes-isminin-anlami-nedir-detayli-isim-analizi>).

Yukarda verilen listede Taha isminin anlamının olmadığı belirtilmektedir. Türkçe kaynaklara bakıldığında Arapçadan geldiği ve İslam inancında bu ismin, manevi derinlik, rehberlik ve peygamberlik gibi yüce niteliklerle özdeşleştirildiği belirtilmektedir. Bunun dışında İskit Kraliçesi, Kahraman Kadın anlamlarını da taşımaktadır (<https://uzemigunsem.gedik.edu.tr/taha-isminin-anlami-nedir-detayli-isim-analizi>). Başka bir kaynağa göre ise küçük pencere, tavanda yer alan pencere anlamındadır.

(<https://www.cnnturk.com/yasam/taha-isminin-anlami-nedir-taha-ismi-kuranda-gecer-mi-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-1770149>).

Listede yer alan diğer bir isim olan Yakup için ise ‘Jakop’ isminden geldiği ve anlamı verilmemektedir. Oysaki Yakup İbraniceden gelen ve "ayağını tutan" veya "toprak sahibi" anlamındadır (<https://sfk.istanbul.edu.tr/yakup-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri>). Diğer bir kaynak ise Yakup isminin Arapça kökenli olduğunu belirtmekte ve takip eden, izleyen, mavi ve erkek keklik anlamlarına geldiğini belirtmektedir (<https://www.hurriyet.com.tr/aile/yakup-isminin-anlami-nedir-yakup-ne-demek-41574367>).

Verilen bu birkaç örnekten sonra irdelenen Almanca <https://www.beliebte-vornamen.de/lexikon/alphabetisch/> web sitesinde isimlerin Almanya’da verilme oranına yönelik bilgi de bulunmaktadır. İsme göre o ismin Almanya’da ne sıklıkla verilmiş olduğu bilgisi yer almaktadır. Buna da birkaç örnek verilecek olursa:

Abdullah: 2010 yılından beri 1.700 kere verilmiş.

Adem: 2010 yılından beri 1.600 kere verilmiş.

Ahmet: 2006 ile 2018 yılları arası 2.000 defa ilk isim olarak verilmiş ve Ahmed şeklindeki yazımı da 1.600 kere verilmiş.

Ali: 2010 yılından beri 8.200 kere verilmiş.

Alsan. Bu dönemdn sevilen Türk isimlerinden biridir.

Ayaz: 2014 yılından beri ilk 500’de yer alan isimlerden biridir.

Can: 2010 ile 2021 yılları arasında 3.800 defa verilen bir isim olmuş.

Emir: Bu dönemde Almanya’da en sevilen Türk isimlerinden biridir. İlk 318 de yer almaktadır.

Enes: 2010 ile 2021 yılları arasında 2.900 defa verilmiş.

Eymen: 2010 yılından beri 3.000 kere verilmiş.

Hamza: 2010 yılından beri 4.900 kere verilmiş.

İbrahim: 2006 ile 2018 yılları arasında 2.500 kere verilmiş.

İbrahim: ismi ilk 539 sıradadır.

Kaan: 2010 yılından beri 3.800 kere verilmiş.

Kerem: 2010 yılından beri 2.600 kere verilmiş.

Mahir: 2013’den beri ilk 500’de yer almaktadır.

Malik: 2010 yılından beri 9.300 kere verilmiş.

Mustafa: 2010 yılından beri 3.700 kere verilmiş.

Ömer: 2006'dan beri 2.700 defa verilmiş.

Sami: 2010 yılından beri 3.000 kere verilmiş

Selim: 2010 yılından beri 2.000 kere verilmiş

Taha: 2006 yılından beri ilk 500'de yer almaktadır.

Yasin: 2010 ile 2022 yılları arasında 4.600 defa verilmiş.

SONUÇ

Çocuğa isim vermek çok yönlü ve kültürel etmenleri olan bir eylemdir. İnsanlar yaşadıkları topluma, çevreye, hatta sınıfsal statülerine göre çocuklarına isim verebilmektedir. Yapılan araştırmalarda insanların etkilendikleri bir kişinin ismini verdikleri, hoşlarına giden bir diziden çocuklarının isimlerini aldıklarını göstermiştir.

Yapılan çalışmada Alman “ön isimler” web sitelerinde rastlanan Türk, Arap ve Kürt isimlerine yer verilmektedir. Elbette listelerde yer alan bu isimlerin Alman çocuklarına verildiği anlamı buradan çıkmamaktadır. Ancak bu isimlerin yaygınlık derecesini göstermektedir. Çünkü çocuğa isim vermek isteyen bir Alman aile internete girip arama motoruna “Alman ön isimler” diye yazdığında listelerde bu isimleri de görecektir. Almanya Türklerin çok yoğun yaşadığı ve vatandaşlığına geçtiği bir ülkedir. Bu nedenle isimlerin yaygın olması da aslında olağan bir durumu sergilemektedir. Bunun dışında yapılan bu araştırma ile Türkçede kullanılan bazı isimlerin Almanya'daki kimi isimlerin kısaltmaları için kullanıldığı da ortaya çıkmıştır. Örneğin “Eda” ya da “Ela” gibi. Bunun dışında aslında yazılış şekli değişse de birçok ortak isme de rastlanılmıştır, “Deniz”, “Defne”, “Yakup” gibi.

KAYNAKÇA

Balcı, T. (2014). "Sind die türkischen Affixe -I, -Iş, -Ik, -O und -Oş Ableitungs- oder Flexionssuffixe?" Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, vol. no.104, s. 13-20.

Balcı, T. (2019). "Türkçe ve Almancada Dilbilgisel Yerleştirme Kategorileri ve Dil Öğrenimine Yansıması". Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, vol.7, no. 13, s. 167-192.

Bilgin, O. (2020). “Kültürel Yabancılaşma Bağlamında Türkiye’de İsim Verme Pratiklerinin Değişimi Ve Popüler Kültür Figürleri”. Milli Folklor, c. 16, sy. 125, ss. 177-8.

Gülçür Musa Kazım (2007). İsimler Sözlüğü. https://ia601000.us.archive.org/view_archive.php?archive=/2/items/13MustuYayinlari/11_Gul-Yurdu-Yayinlari.zip&file=11_Gul-Yurdu-Yayinlari%2FMusa%20Kazim%20Gulcur%20-%20Isimler%20Sozlugu%20-%20GulYurduYayinlari.pdf. (Erişim Tarihi: 06.04.2025).

http://www.beyazitcamii.com/Isim%20Sozlugu/Isim_Sozlugu.htm (Erişim Tarihi: 04.04.2025).

<https://de.wikipedia.org/wiki/Anthroponymie> (Erişim tarihi 20.03.2025)

<https://sfk.istanbul.edu.tr/suna-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri>. (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://sfk.istanbul.edu.tr/umay-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://sfk.istanbul.edu.tr/yakup-isminin-anlami-nedir-kokeni-ve-ozellikleri>. (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://uzemigunsem.gedik.edu.tr/enes-isminin-anlami-nedir-detayli-isim-analizi> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://uzemigunsem.gedik.edu.tr/taha-isminin-anlami-nedir-detayli-isim-analizi> (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

https://www.baby-vornamen.de/Sprache_und_Herkunft/deutsche_Vornamen.php (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://www.beliebte-vornamen.de/> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://www.cnnturk.com/yasam/taha-isminin-anlami-nedir-taha-ismi-kuranda-gecer-mi-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-1770149> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://www.cnnturk.com/yasam/tuana-isminin-anlami-nedir-tuana-ismi-kuranda-gecer-mi-tdk-sozluk-anlami-ne-demek-1754952#:~:text=Tuana%20ismi%20k%C4%B1z%20ve%20erkek,s%C3%B6ylenmesi%20sebebiyle%20s%C4%B1kl%C4%B1kla%20tercih%20edilmektedir.> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

<https://www.elele.com.tr/bebegim/tuana-isminin-anlami-ozellikleri-ve-detayli-isim-analizi>. (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://www.hipp.de/schwanger/ratgeber/babynamen/top-200-vornamen/> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

<https://www.hurriyet.com.tr/aile/suna-isminin-anlami-nedir-suna-ne-demek-suna-adinin-ozellikleri-analizi-ve-kokeni-41861886>. (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

<https://www.hurriyet.com.tr/aile/yakup-isminin-anlami-nedir-yakup-ne-demek-41574367> (Erişim Tarihi: 10.04.2025).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ayan-ne-demek-ayan-nedir-ayan-tdk-kelime-anlami-41415081>, (Erişim Tarihi: 10.04.2025).

<https://www.isimbulutu.com/%C3%A7etin-isminin-anlami-nedir> (Erişim Tarihi: 10.04.2025).

<https://www.isimbulutu.com/ayan-isminin-anlami-nedir> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

<https://www.lisa-sprachreisen.de/eltern-kind-erziehung/deutsche-vornamen.html> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

<https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/ayan-ne-demek-ayan-tdk-sozluk-anlami> (Erişim Tarihi: 09.04.2025).

https://www.vorname.com/deutsche_vornamen,0.html ((Erişim Tarihi: 05.04.2025).

Öze Çatlı Gökçen (2019). Günümüzde Türk Kültüründe Ad Vermenin Sosyo-Kültürel Özellikleri Üzerine Bir Anket Çalışması. Türk Dünyası Araştırmaları Temmuz - Ağustos Tda Cilt: 122 Sayı: 241 Sayfa: 423-444.

Tarhan, N. (2020). İsmi Anlamı Kişilik Gelişiminde Önemli. <https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/6011/ismin-anlami-kisilik-gelisiminde-onemli>. (Erişim tarihi 20.03.2025)

Uca A. (2004). Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği. Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi. S.23. Erzurum. s.145-150.

Yıldırım, İ. E. (2016a) Çocuklara Verilen İsimler Üzerinden Türkiye’deki Sosyo-Kültürel Değişimin Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 20 (3), 909-925.
Yıldırım, İ.E. (2016b). Türkiye’de 2000’li Yıllarda Çocuklara Verilen Popüler İsimlerin Analizi. International Conference of Strategic Research in Social Science and Education (ICoSReSSE). 14-16 Ekim 2016, Antalya.

Yıldırım, İ.E. (2016). Türkiye’de 2000’li Yıllarda Çocuklara Verilen Popüler İsimlerin Analizi. International Conference of Strategic Research in Social Science and Education (ICoSReSSE). 14-16 Ekim 2016, Antalya.

Zengin, D. (1999). “Almanya’da Türk Ad Verme Geleneği Üzerine”, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Kültür Bakanlığı, Sayı: 18, s. 73-74.

Zengin, D. (2001). Ortaöğretim ve Üniversitedeki Öğrencilerle Adlar Üzerine Bir Anket Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 41, 1, 69-93.

Zengin, D. (2003). Über Deutsche Vornamen. Ein Fragebogen mit Eltern, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43, 1 105-117

Zengin, D. (2015): *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları. Sosyo-kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım*, Kurmay Yay., Ankara.

DİVAN ŞİİRİNDE KÜLTÜREL BİR UNSUR OLARAK GİYSİ (19. YÜZYIL)

Dr. OĞUZ YILDIRIM

Doktora Sonrası Araştırmacı, oguzyildirim540@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0002-1170-2054>

ÖZET

Divan şiiri, belirli mazmunların tekrarı ile kurulmuş olan ve varlığını sürdürdüğü altı asır boyunca sayısız eserler meydana getirmiş bir geleneğin adıdır. Bu şiirin önemli bir özelliği olan yoğun mecaz dünyası incelendiğinde, meydana getirildiği dönemin gerçek yaşantısına dair adet, gelenek, inançlar; moda ve zevk anlayışları; günlük yaşama dair birtakım araç ve gereçler, giyim ve kuşam unsurları vb. pek çok maddi kültür unsuruyla bağlantılı geniş bilgi ve malzeme taşıdığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda divan şairi aşkı, hayalini yansıtırken içinde bulunduğu toplumsal yapının maddi ve manevi birtakım değer yargılarından faydalanarak örnekler sunmuş ve düşünce zeminini daha açık hale getirip aktarmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda dış gerçekliği şiir vasıtasıyla yansıtmaya çalışan şairler, toplumsal hayatta var olan tüm durumları ve eylemleri kendi iç dünyalarını ortaya koyabilmek adına birer somut araç olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada maddi bir kültür unsuru olan giysinin 19. yüzyıl divanlarından hareketle sevgili üzerindeki etkisi ve kullanım şekilleri üzerinde durulacaktır. Bu unsurun divanlarda *abâ, bindal, câme, çorap, etek, fermene, fes, gömlek, hırka, kaftan, kemer, külah, pantolon, sarık* vb. gibi çeşitli başlıklarda incelendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, halk kültürü, 19. yüzyıl, giysi.

CLOTHING AS A CULTURAL ELEMENT IN DIVAN POETRY (19TH CENTURY)

ABSTRACT

Divan poetry is the name of a tradition that was established with the repetition of certain themes and has produced countless works throughout the six centuries it has existed. When the intense metaphorical world, which is an important feature of this poetry, is examined, it is determined that it carries extensive information and materials related to many material culture elements such as customs, traditions, beliefs; fashion and taste perceptions; some tools and equipment related to daily life, clothing and apparel elements, etc. regarding the real life of the period in which it was created. In this context, the divan poet, while reflecting his love and dream, has presented examples by benefiting from some material and spiritual value judgments of the social structure in which he is located and tried to make his ground of thought clearer and convey it. In this direction, poets who tried to reflect external reality through poetry used all situations and actions existing in social life as concrete tools in order to reveal their inner worlds. Therefore, in this study, the effect of clothing, which is a material culture element, on the beloved and the ways it is used will be emphasized, starting from the 19th century divans. It is seen that this element is examined under various headings in the divans such as *aba, bindal, came, socks, dress collar, skirt, fermene, fez, shirt, cardigan, caftan, belt, conical hat, nikab, trousers, turban, etc.*

Keywords: Divan poetry, folk culture, 19th century, clothing.

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun saltanatının son dönemidir. Bu yüzyılın ilk yarısında edebiyat, XVIII. yüzyılın devamı niteliğinde ilerlemiştir. Şeyh Galib'den sonra bu şiirin beslendiği havzalar kurumuş, ifade gücü zayıflamış, eski sanatkarları taklit etmekten öteye gidilememiş ve nazmı yavan, yapmacık bir hâle bürünmüştür (Şentürk ve Kartal, 2014: 566). XIX. yüzyıl nazmın geç dönemi olarak vasıflandırılmıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında, klâsik olarak adlandırılan ve kısır bir döngü içerisinde çıkamayan şiiri kurtaracak bir hamle olarak görülen Encümen-i Şuarâ topluluğu kurulmuştur (İsen, 2019: 190). Bu ekip, XVII. Yüzyılın usta sanatkarlarını örnek alma yoluna gitmiştir. Hersekli Arif Hikmet Bey'in evinde çeşitli toplantılar yapmışlar ve eski şiire “nev-zemin” bir yol açmaya çalışmışlardır. Bu toplulukta hece ölçüsünü, halk nazmını ve öz Türkçeyi benimseyen, şiirlerine gelenek içerisinde yer almayan başlıklar koyan, yeni konu arayışında olan ve Fransız dilinden çeşitli kelimeleri kullanan sanatçılar bulunmaktaydı (Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 1995: 179-181). Bahsi geçen bu topluluğun yenileşme dönemine öncülük etmiş ve yeni neslin edebî anlayışını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Divan edebiyatı çözülmeye yüz tutmuş ve eski mazmunlar tekrarlanarak yol yürünmeye çalışılmıştır. Gölpınarlı bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Hâsılı XIX. asırda divan şiiri, siyasi sahadaki durumumuz gibi edebiyatımızda, Doğuyla Batı, yeniyle eski arasında bir bocalama devrini yaşıyordu” (1955: 8).

Bu yüzyılda Arap ve Fars kültürünün etkisinde bir azalma görülmektedir. XVIII. yüzyılda başlayan Mahallileşme akımı vasıtasıyla millî kültürün ön plana çıktığı görülmektedir. Batılılaşmanın da oluşturduğu etki ile Batı kültürüne özenilmiş ve divan şiiri geleneğinin etkisinden uzaklaşmıştır. Bahsi geçen bu durum neticesinde sanatkarların halka doğru bir yönelim göstermesine neden olmuş ve böylece topluma yönelik birtakım kültürel öğelerin ön planda olmasına olanak tanınmıştır. Şairlerin nazımlarında halka ait toplumsal unsurlara değinmesi, divan şiirinin halktan kopuk olmadığına bir göstergesi olmuştur. Bu doğrultuda çalışmamız da divan şiiri ve halk kültürünün müşterek bir yapıda bulunduğu ve bu şiir geleneğinde halk kültürü unsurlarının çokça yer aldığına bir örneği olarak giysilerden bahsedilecektir.

2. DİVAN ŞİİRİNDE KÜLTÜREL BİR UNSUR OLARAK GİYSİ

Divan şiirinde giysilerin renkleri, biçimleri ve diğer niteliklerinin yanında manaları, kullanım ve tercih edilme sebepleri ve kıymetleri bağlamında maddi ve manevi tüm yönleri şiirin alanına dâhil olmuştur. Şairler, sessiz ve dilsiz olan giysiyi maddi ve manevi tüm yönleri ele alabilen bir mekân hüviyetine büründürmüşlerdir. Şekli, deseni ve renkleri bakımından bir bütün hâlinde kişinin ruhsal bağlamda estetik bakışının bir yansıması olan giysi büyük önem taşımaktadır. Divan şairleri giysiyi, genellikle teşbih, istiare ve mecazi bir tarzda kullanmışlardır. Giysinin kumaşının renkleri, şekil özellikleri, kumaş çeşitleri, desenleri vb. niteliklerine değinmişler ve gökyüzü, cennet, bağ gibi dünyevi unsurlarla bağlantılı olarak şiirlerine konu edinmişlerdir (Öztoprak, 2010: 107).

2.1. Abâ

Abâ, Arapça bir kelime olup “temizlenmiş, yıkanmış ve taranmış yün yapağı”nı pekiştirmek için elde edilmiş kumaştır (Altay, 1974: 15). Şevkî, tarikata mensubiyet gösteren bir kişinin ipekli kumaşlar giymemesi ve süslenmekten uzak durması gerektiğini dile getirmektedir. Şair, bu kişiler için abâ bulunmadığı takdirde onlar için bir hırkanın yeterli olacağını ifade etmektedir:

Bir hırka yeter sûfi ‘abâyı bulamazsan

Tezyîn-i vücûd eyleme dîbâ ile dervîş (Şevkî D., K. 21/15)

2.2. Bindal

Bindal, kadife yahut ipekli kumaşların üstüne desenlerin işlendiği bir kumaştır. Bu giysi genel olarak entari şeklinde giyilen ve bazı zamanlarda gömlek yapılan bir kıyafet çeşididir (Gürsoy, 2004: 174). Murad Emri beytinde bayrama hasret kaldığını ve büyük bir hüznün içerisinde olduğunu ve bundan dolayı siyah giysiler giyip bindallı giyemediğini dile getirmektedir:

O perî bayrama hasret-keş idi haylî zemân

Giyinip karalara girdi de çıkmâz bindâl (Murad Emri D., G. 345/3)

2.3. Câme

Vücudu örtmek maksadıyla çeşitli kumaşlardan üretilmiş giyeceklere yayın olarak elbise adı verilmektedir. Libas ve câme sözcükleri de aynı manaya gelmektedir (Öztoprak, 2010: 118). Leylâ Hanım, babasının ölümü üzerine yazmış olduğu şiirinde beyaz kefen giydiğini söylemektedir. Şair, dönemin modası olan samur kürküne gönderme yaparak bu ürünün bile onun gözünde olmadığını dile getirmektedir:

Geydi pederim âh ki bir câme-i esfîd

‘Aynımda değil şimdi benim ferve-i semmûr (Leylâ Hanım D., G. 39/5)

2.4. Etek

Giysi belden aşağı giyilen kadınların kullandığı bir elbise çeşididir. Kıyafetlerin belden aşağı olan bölümüne de etek adı verilmektedir. Divan şiirinde genellikle bu manada kullanıldığı görülmektedir (Öztoprak, 2010: 125). Şeref Hanım, gönle seslenerek isteklerinin eteğine elinin bir türlü ulaşmadığını söylemektedir. Şair, ümit goncasını kıymetsiz hâle getirenin bahtı olduğunu ifade etmektedir. Sevgilisine ulaşma hedefini gerçekleştiremeyen âşık kendi gönlüne dert yanar vaziyettir:

İrişmez dâmen-i maksûda yed bir vechile ey dil

İden ol gonca-i ümmîdimi pür-hâr bahtımdır (Şeref Hanım D., G. 50/2)

2.5. Fermene

Fermene, işlenmiş yuvarlak yanlı yelek yahut işlenmiş esnaf takımına ait her çeşit giysiye denilmektedir (Sami, 2015: 992). Enderunlu Vâsıf, petrol yeşili renge sahip bir fermene alsam o gümüş tene ancak bu yaraşır, ifadelerini kullanmaktadır:

Kesdirip tenzûyî şâldan fermene

Yaraşır kesdirsem ol sîmîn tene

Sarılıp sıksam misâl-i mengene

Pak yaraşır kesdirsem sana tenzûyî libâs (Enderunlu Vâsıf D., Şr. 63/4)

2.6. Fes

Yünden yapılan kırmızı renge sahip başa giyilen giysinin adıdır (Öztoprak, 2010: 141). Murad Emrî, Osmanlı toplum yapısında sarıktan fese geçiş sürecini gözler önüne sermektedir:

Mest olup rindânelerle el ele vermiş gelir

Geldi bezme başda fes gördüm anın destârı yok (Murad Emrî D., G. 311/3)

2.7. Gömlek

Bedenin üst bölümünü örten farklı giyeceklere gömlek ismi verilmektedir. Kelime deri anlamında olan “gön”den günümüze ulaşmaktadır. Gömlek, deri üzerine yani çıplak bedene giyilen giysi manasındadır (Sami, 2015: 1215). Osman Nevres, aşk hançeri ile öldürüldüğünü ve kefen ihtiyacı kalmadığını dile getirmektedir. Şair, kefeninin gömlek, gömleğinin ise kefen olduğunu söylemektedir:

Küşte-i hançer-i ‘aşkım kefeni n’eyleyim

Kefenim pîrehenim pîrehenimdir kefenim (Osman Nevres D., G. 193/4)

2.8. Hırka

Hırka, Arapça bir kelimedir ve vezirlerin kullandıkları üst giysileri; tarikata mensup kişilerin kullandıkları yamalı, dikişi bulunan üst kıyafeti; cübbe yahut uyurken giyilen giysi üzerine kullanılan dizlere kadar pamuklu giysi anlamlarına gelmektedir (Pakalın, 1971: 804). Keçecizade İzzet Molla, Mecnûn yolundan giden şairlerden olduğunu söylemektedir. Bu yolda bir hırka, bir lokma ve bir kefen ile yürüdüklerini ve dünyadan soyutlandıklarını ifade etmektedir:

Dervîşleriz Hazret-i Mecnûn kolundan

Girdik bu yola hırka kefen lokma gam-ı ‘aşk” (K. İzzet Molla D., G. 274/3)

2.9. Kaftan

Kaftan ön kısmı açık, düğmeleri bulunan, uzun kolları olan, yırtmaçlı ve uzun üste giyilen elbisedir. Beyitlerde “hil’at” ya da “haftan” olarak da geçtiği görülmektedir (Öztoprak, 2010:

135). Adile Sultan, kaftanı kadere teşbih etmekte ve ondan şikâyet edilmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Bunun nedenini de ezelden bu yana kendinin dert ve gam toprağıyla yoğurulmasına bağlamaktadır:

Ezelden işbu cismim hâk-i derd ü gamla yugrulmuş

Cefâ kaftanını anmâ ki takdîrim revâ görmüş (Adile Sultan D., G. 91/1)

2.10. Külâh

Genellikle keçeden uç kısmı sivri olarak üretilen külâh Osmanlı toplumunda sıklıkla kullanılan bir başlık çeşididir (Öztoprak, 2010: 142). Osman Nevres, aşağıdaki şiirinde sarığa merakı olduğunu ve külâh takmaktan şikâyet ettiğini dile getirmektedir:

Destâra merâkı vardı gâyet

Eylerdi külâhdan şikâyet (Osman Nevres D., Destâr- Hayâl: 128)

2.11. Pantolon

Halk arasında pantol kelimesi, pantolon anlamına gelmektedir. Pantolon, bel kısmından başlayan ve genel olarak paça bölümü ayaklara kadar inen bir giysidir (Türkçe Sözlük, 2005: 1568). Şevkî, bu âlemde asıl itibarın cübbe ve sarığa olmadığını dile getirmektedir. Pantolon ve setrenin itibar için önemli olduğunu söylemektedir. Bu durum yenileşme dönemine girişin bir göstergesi olması bakımından önem arz etmektedir:

Âlemde setri pantolona şimdi ‘itibâr

Halk-ı cihân cübbe vü destârı n’eylesin (Şevkî D., G. 99/5)

2.12. Sarık/ Destar

Tarikatlara mensubiyet gösteren kişilerin fes, takke ve bunlara benzer nesnelerin üzerine sardıkları nesneye destar, sarık denilmektedir. Mevlevî tarikatına mensup kişiler sarığa, saygı ifadesi gereği destâr-ı şerif ismini vermişlerdir (Cebecioğlu, 2004: 162). Keçecizade İzzet Molla beytinde, tarikat mensuplarının giysileriyle övünmelerinin edebe aykırı olduğunu dile getirmektedir. Şair, Monlanın aşkının izi yalnızca bende var, bu başka kimsede yoktur, ifadelerini kullanmaktadır:

Sikke vü destâr ile ‘İzzet olunmaz iftihâr

‘Aşk-ı Monlâdan eser kim bende vardır kimde var (K. İzzet Molla D., G. 5/416)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Divan şiiri görüldüğü üzere zengin bir kültürel birikime sahiptir. Şairler yaşadıkları toplumun birer aynası olmuş ve ona yön vermişlerdir. Bu bağlamda çalışma da kültürel bir unsur olan giysi konusu ele alınmıştır. 19. yüzyıl divan şiirinin bir nevi kapanış devri olması hasebiyle yenileşme temayüllerinin görülmeye başlandığı bir zaman dilimi olduğuna dikkat çekilmek

istenmiştir. Şiirlerin bazılarında sarık kullanımından fes kullanımına geçildiği görülmektedir. Bu durum devrin giyim tarzının Batı kültürüne doğru evrildiğinin bir göstergesidir. Tamamen bir değişim gözlenmese de Batı kültürünün Doğu kültürü ile birleşimi giyim-kuşam alanında da kendini göstermeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Altay, F. (1974). “Türk Kumaşları”, Sanat Dünyamız, Yıl:1, S.1, s.12-19.
- Anonim, “Encümen-i Şuarâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 11, İstanbul, 1995.
- Arslan, M. (2003). Leylâ Hanım Divanı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, M. (2011). Şeref Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2004). “Destâr” Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 162-163. Anka Yayınları, İstanbul.
- Ceylân, Ö. - Yılmaz, O. (2005). Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvânı Bahâr-ı Efkar. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Gölpınarlı, A. (1955). Divan Şiiri, XIX. Yüzyıl, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Gürel, R. (Ed.). (1999). Enderunlu Vâsıf Divanı. Kitabevi Yayınları.
- Gürsoy, A. T. (2004). Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda, Mithat Giyim A.Ş., İstanbul.
- İsen, M., Horata, O., Macit, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ. (2019). Eski Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara, Grafiker Yayınları.
- Kaya, B. A. (2017). Osman Nevres Dîvânı (İnceleme-Metin). Kesit Yayınları.
- Öztahtalı, İ. İ. (2010). Bursalı Murad Emrî ve Divanı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 4 (4) , 103-154.
- Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I- III (III. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sami, Ş. (2007). Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2014). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Taşdelen, İ. (2014). Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Divanı (Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

DİLBİLİMDE SÖYLEM ANALİZİ NEDİR?

Yüksek lisans öğrencisi, İLAHE NİYAZOVA

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi. Nesimi adını taşıyan Dilbilim Enstitüsü

ilahe.qasimova.20@gmail.com.<https://orcid.org/0009-0000-8845-5963>

ÖZET

Bu yazımızda basit bir dille anlatacağız: Söylem analizi nedir? Söylem analizi ne zaman kullanılmalıdır? Söylem analizine temel yaklaşımlar. Söylem analizi nasıl yapılır?

Öncelikle söylem kelimesinin özü ele alınmakta, söylemin bizim dilimizdeki anlamı açıklandıktan sonra bu kelimenin dünya dillerindeki özü ile Azerbaycan dilindeki anlamı karşılaştırmalı ağırlıkta verilmektedir. Görüşümüzü doğrulamak için bireysel bilim adamlarının araştırmalarına güvendik. Yazımızda söylem analizinin metinlerde, konuşmalarda ya da diğer iletişim biçimlerinde dilin nasıl kullanıldığının ve bunun sosyal çevredeki etkilerini anlamak için kullanıldığı belirtildi. Ayrıca burada söylem analizine yönelik iki ana yaklaşım ve bunların farklılıkları tartışılmaktadır. 1. yaklaşım kullanılan dil, 2. yaklaşım ise sosyo-politik yaklaşımdır. Aralarındaki farklar makalede açıkça gösterilmiştir.

Söylem analizi nasıl yapılır? Her çalışma farklı olduğundan, çalışmanızı tamamlamak için hangi adımların atılması gerektiğini tam olarak açıklamak zordur. Ancak araştırmanız için söylem analizini benimsemeyi seçerseniz makaledeki atılacak adımlar bir rehber olarak kullanılabilir. Bu adımları kısaca açıklayalım. Adım 1: Söylem analizi yaklaşımınıza karar verin. Adım 2: Toplama yönteminizi tasarlayın ve verilerinizi toplayın. Adım 3: İçeriği keşfedin. Adım 4: Verilerinizi analiz edin. 5. Adım: Çalışmanızı gözden geçirin.

Makale söylem analizinin farklı yönlerine ve bunların dilbilimdeki yerine odaklanmaktadır.

Anahtar kelime : Dilbilim, söylem, söylem analizi

Dilbiliminde Söylem Analizi Nedir?

Bu makalede biz sade bir dille açıklayacağız:

- Söylem analizi nedir?
- Söylem analizinden ne zaman yararlanılmalıdır?

- Söylem analizine dair temel yaklaşımlar.

- Söylem analizi nasıl yapılır?

Söylem analizi nedir?

Öncelikle, "Söylem" kelimesinin açıklamasıyla başlayalım. En basit haliyle söylem, insanlar arasında cümleyle sınırlı kalmayan sözlü veya yazılı iletişimdir. Buradaki önemli nokta, söylemin sadece dilde sınırlı olmadığıdır. "Dil" terimi, dilbilimsel ve sembolik birimlerin tüm formlarını (mesela yol işaretleri gibi) kapsayabilir ve dil araştırmaları, kelimelerin bireysel anlamlarına odaklanabilir. Ancak söylem, bundan öteye geçer ve bağlamda dilin ilettiği genel anlamları inceler. Buradaki "bağlam", söylemin sosyal, kültürel, politik ve tarihi arka planını ifade eder ve dil aracılığıyla ifade edilen ana anlamları anlamak için bunu göz önünde bulundurmaktır önemlidir. Söyleme bakmanın yaygın bir yolu, özel sosyal bağlamlarda kullanılan dilin incelenmesidir ve bu dil, sosyal değişimin bir biçimini teşvik etmek veya bir amaca ulaşmak için bir araç olarak işlev görür. Söylemin mahiyetini kısaca tanımladıktan sonra, söylem analizine bakalım. Söylem analizi, anlam çıkarmak için bir korpus veya veri kümesinde sunulan dilden yararlanır. Bu veri kümesine, bir dizi görüşme veya odak grup tartışmasının transkriptleri dahil olabilir. Söylem analizinin bazı biçimleri, dilin özelliklerine (örneğin sesler veya dil bilgisi) dayanırken, diğer biçimleri, bu dilin amacına nasıl ulaşmak için kullanıldığını incelemeye odaklanır. Yukarıda bahsedilen iki yaklaşımı daha sonra daha derinlemesine inceleyeceğiz.

Wodak ve Krzyzanowski (2008) şöyle demektedir: "Söylem analizi, sorun odaklı sosyal araştırmalar için genel bir çerçeve sunar." Temelde, söylem analizi, çeşitli sosyal sorunlar (yani, toplumda bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratan meseleler) bağlamında dilin kullanımını araştırmak için kullanılır. Örneğin, mali eşitsizlikle ilgili çeşitli fikirleri ifade ederken, dilin nasıl kullanıldığını değerlendirmek için söylem analizinden yararlanılabilir ve bu konuya nasıl yaklaşılması gerektiği veya çözülmemesi gerektiği konusunda da fikir verilebilir. Ayrıca katılımcılar tarafından bu eşitsizliğin kabul edilip edilmediği de incelenebilir. Söylem analizini özel kılan şey, sosyal gerçeğin sosyal bir şekilde inşa edildiğini ve dolayısıyla dünya deneyimimizin öznel bir bakış açısıyla anlaşıldığını ileri sürmesidir. Söylem analizi, kelimelerin ve dillerin harfi harfine anlamlarının ötesine geçer. Örneğin, sansürün yoğun şekilde kullanıldığı ülkelerde insanlar, muhtemelen kendi bilgi ve buna bağlı olarak sınırlı bakış açılarına sahip olacaklar ve böylece sansürle ilgili daha az müdahaleci yasaları olan ülkelerdeki bireylerden farklı bir öznel gerçekliğe sahip olacaklardır.

Söylem Analizinden Ne Zaman Yararlanılmalıdır?

Niteliksel verileri analiz etmenin birçok yolu vardır (örneğin, içerik analizi, anlatı analizi ve tematik analiz), peki neden söylem analizini seçmeliyiz? Bütün analiz yöntemlerinde olduğu gibi, araştırma amaçlarınızın, hedeflerinizin ve araştırma sorularınızın doğası (yani, araştırmanızın amacı) doğru analiz yönteminin seçilmesini ciddi şekilde etkiler. Söylem analizinin amacı, dilin işlevlerini (yani hangi dilin hangi amaçla kullanıldığını) ve çeşitli bağlamlarda anlamın nasıl inşa edildiğini incelemektir ki, bu da söylemin sosyal, kültürel, politik ve tarihi arka planlarını kapsar. Örneğin, bir siyasetçinin konuşmalarını inceleyeceksek, bu konuşmaları, siyasetçinin geçmişi ve görüşleri, konuşmasını sunma nedenleri, dinleyici kitlesinin tarihi ve ülkenin sosyal ve politik tarihi bağlamında (bunlar sadece birkaçıdır—her zaman birçok bağlam faktörü vardır) konumlandırmamız gerekir. Söylem analizi, bize güç ve güç dengesizlikleri hakkında çok şey söyleyebilir, ayrıca bunların nasıl geliştiği ve sürdürüldüğü, gerçekte nasıl ortaya çıktığı ve bunu sürdürmek için dilin nasıl kullanılabileceği hakkında bilgi verebilir. Örneğin, daha fazla yetkiye sahip birinin, daha az yetkiye sahip biriyle (örneğin, alt seviyede bir çalışan) nasıl konuştuğunu inceleyebilirsiniz. Bu nedenle, eğer bir araştırma yapıyorsak, söylem analizini göz önünde bulundurabiliriz:

- Gücün ve/veya eşitsizliğin bazı biçimleri (örneğin, varlıklı kişilerin daha az varlıklı olanlarla ilişkisi)
- İnsanların belirli bir bağlamda nasıl iletişim kurdukları (örneğin, meslektaşlarıyla sosyal bir ortamda, yönetim kurulu toplantısında)
- İdeoloji ve fikirlerin (örneğin, değerler ve inançlar) dil aracılığıyla nasıl paylaşıldığı (siyasi konuşmalarda olduğu gibi)
- Sosyal amaçlara ulaşmak için iletişimin nasıl kullanıldığı (örneğin, arkadaşlığı sürdürmek veya çatışmayı çözmek)

Gördüğümüz gibi, söylem analizi sosyal meseleleri, ayrıca güç ve güç dengesizliklerini değerlendirmek için güçlü bir araç olabilir. Bu nedenle, eğer araştırmanızın amaçları ve hedefleri bu tür meselelerle ilgiliyse, söylem analizi sizin için uygun bir yöntem olabilir.

Söylem Analizi: Temel Yaklaşımlar -Söylem analizine iki temel yaklaşım vardır. Bunlar, kullanılan dil (sosyal olarak yerleşik metin ve konuşma olarak da adlandırılır) yaklaşımları ve

sosyal-siyasi yaklaşımlardır (en çok Eleştirel Söylem Analizi). Gelin bunlara daha yakından bakalım.

1. Kullanılan Dil Yaklaşımı

Kullanılan dil yaklaşımları, cümle yapıları (dil bilgisi) ve fonoloji (sesler) gibi söylemde kullanılan dilin ince detaylarına dikkat çeker. Bu yaklaşım, oldukça betimleyici bir karakter taşır ve edebiyat ve/veya dilbilim dışındaki araştırmalarda nadiren görülür. Formalist kökleri itibarıyla kullanılan dil, dilin farklı iletişim kurallarına dikkat çeker (yani, bir dilin ana dilinde konuşan biri için bir şey "iyi" seslendiğinde). Kullanılan dil çerçevesi aracılığıyla söylem analizi, konuşmada kullanılan dilin temel teknik özelliklerini belirlemeyi ve bu özelliklerin belirli bir sosyal bağlamda nasıl kullanıldığını araştırmayı hedefler. Örneğin, İngilizce, eklerden (örneğin, "vafasız" kelimesindeki "bi") ve eklerden ("inanılmaz" kelimesindeki "able") yararlanır, ancak genellikle "infiks"lerden (başka kelimeler içinde yer alabilen birimler) yararlanmaz. Anlamı değiştirir). Bununla birlikte, İngilizce konuşan biri "bu inandırıcı değil" gibi bir şey söyleyebilir. Kullanılan dil açısından, infiksin "dönüşüm" fenomeninin İngilizce'de ne kadar nadir olduğunu değerlendirmek ve sonra "Infiks ne rol oynar?" gibi sorularla incelenebilir.

2. Sosyal-Siyasi Yaklaşım

Söylem analizine sosyal-siyasi yaklaşımlar, dilin teknik özelliklerinin ötesine geçer ve bunun yerine dilin sosyal bağlamda nasıl etkiler yarattığını ve bunun tersini inceler. En yaygın sosyal-siyasi yaklaşımlardan biri, güç yapıları (örneğin, öğretmen ve öğrenci arasındaki güç dinamiği) ve söylemin toplum ve kültür üzerindeki etkilerine dikkat çeken Eleştirel Söylem Analizidir. Eleştirel Söylem Analizi, Michel Foucault'nun güçle ilgili ilk çalışmalarından türetilmiştir ve normallaştırılmış gücün analizi yoluyla güç yapılarına dikkat çeker. Normallaştırılmış güç köklüdür ve dolaylıdır. Bizi toplumda (ve belirli bir sosyal bağlamda kabul edilen toplumun ana normları çerçevesinde) mevcut olmaya ve yapmamız gereken şeyleri yapmaya zorlayan şey budur. Bunun aksine, iktidarın daha açık biçimi baskıcı güçtür ve bu da aktif olarak onaylanan bir güçtür. Biraz tuhaf mı oldu? Bir örneğe bakalım. Öğretmenin, öğrencisini sınıfta konuşmayı ya da yazmayı engelleme gibi bir gücü olduğunda baskı gücü kullanabilir. Bu ikiliğin farkında olarak, insanlar genellikle bir şeyler yapmak istemediklerinde dışsal baskı üzerinden iletişim kurarlar. Əlbəttə! Məqalənizə uyğun olaraq əlavə edilə biləcək daha bir neçə ümumi qaynaq göstərmək olar. Bu qaynaqlar, dil və diskurs analizi sahəsində ümumi anlayışları daha da dərinləşdirə bilər.

Sonuç

Makalenin sonunda, söylem analizinin öneminin sadece dilin teknik özelliklerine odaklanmakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda dilin sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda nasıl işlediğini anlamamız için gerekli bir yöntem olduğu sonucuna varılabilir. Bu analizler, toplumsal değişim, güç ilişkileri ve ideolojilerin nasıl şekillendiği hakkında önemli bilgiler sunar. Söylem analizi, araştırmacılara farklı sosyal bağlamlarda anlamların nasıl inşa edildiğini ve bireylerin dil aracılığıyla dünyayı nasıl algıladıklarını anlama fırsatı verir. Bu nedenle, sosyal bilimlerdeki pek çok araştırma için oldukça güçlü bir yöntemdir. Söylem analizi, toplumsal gerçekliğin sadece bireysel değil, kolektif bir şekilde nasıl oluşturulduğunu gösterebilir ve dilin gücünün toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiğini gözler önüne serebilir. Sonuç olarak, söylem analizi yalnızca bir dilbilimsel yaklaşım değil, aynı zamanda toplumsal olayları anlamak ve toplumsal eşitsizlikleri, gücü incelemek için son derece önemli bir araçtır.

Kaynakça

1. Wodak, R., & Krzyzanowski, M. (2008). Qualitative Discourse Analysis in the Social Sciences.* Palgrave Macmillan.
2. Gee, J. P. (2014). An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. Routledge.
3. Fairclough, N. (2013). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. Routledge.
4. Foucault, M. (1972). The Archaeology of Knowledge. Pantheon Books.
5. Van Dijk, T. A. (2008). Discourse and Power. Palgrave Macmillan.

SAĞLIK HİZMET KULLANIMI VE YATIRIMI AÇISINDAN BEBEK ÖLÜM HIZI: TÜRKİYE İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ

INFANT MORTALITY RATE in TERMS of HEALTH SERVICE UTILIZATION and
INVESTMENT: A PANEL DATA ANALYSIS for TURKEY

Dr.Öğr.Üyesi MERYEM DEMİRTAŞ

Şırnak Üniveristesi, meryem.demirtas@sirnak.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0790-8471

ÖZET

Bebek ölüm hızı, sosyal, ekonomik ve politik birçok faktörün etkisi altında şekillenen önemli bir sağlık göstergesidir. Bu göstergenin iyileştirilmesinde sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar ve bu hizmetlerin kullanım düzeyi kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bebek ölüm hızını etkileyen sağlık yatırımı ve hizmet kullanımına ilişkin faktörlerin ampirik yöntemlerle analiz edilmesi, politika yapımcılar açısından yol gösterici bilgiler sunabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de İBBS-1 (12 bölge) düzeyine ait, 2015-2023 (9 yıl) yıllarını kapsayan seçilmiş bazı sağlık yatırım ve sağlık hizmet kullanım göstergelerinin bebek ölüm hızı üzerindeki etkilerini belirlemektir. Araştırmada, bebek ölüm hızı bağımlı değişken, ebe hemşire sayısı (100.000 kişiye düşen), antenatal bakım (en az 1-4 ziyaret,%), yenidoğan yoğun bakım yatağı sayısı (1.000 canlı doğuma düşen) bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada kullanılan değişkenler, Sağlık İstatistikleri Yıllığı raporlarından elde edilmiştir. Türkiye’nin İBBS-1 (12 bölge) düzeyine ait, 2015-2023 (15 yıl) yıllarını kapsayan veri seti kullanılarak bir panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Panel veri analizinde R Studio paket programı kullanılmıştır. Veri setinin özellikleri doğrultusunda sabit etkiler modeli tercih edilmiştir. Elde edilen analiz bulguları, modelin bağımsız değişkenlerinin bebek ölüm hızını açıklama gücünün $R^2 = 0.24$ düzeyinde olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, ebe ve hemşire sayısı ile yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı değişkenleri, bebek ölüm hızı ile istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişkilere sahiptir. Buna göre, ebe ve hemşire sayısında %1’lik bir artış bebek ölüm hızında yaklaşık %0.81’lik bir azalma ile ilişkilirken; yenidoğan yoğun bakım yatak sayısındaki %1’lik artış ise bebek ölüm hızında %46 oranında bir azalmaya karşılık gelmektedir. Öte yandan, antenatal bakım oranı ile bebek ölüm hızı arasındaki ilişki pozitif yönde olsa da, bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular, sağlık yatırımlarının bebek ölüm hızını düşürmede önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, özellikle bebek ölüm hızının yüksek olduğu bölgelerde ebe ve hemşire istihdamının artırılması, sağlık personeline kırsal ve dezavantajlı bölgelerde çalışma konusunda teşvik sağlanması ve yenidoğan yoğun bakım ünitelerinin hastanelere daha yaygın biçimde entegre edilmesi önerilmektedir. Bu birimlerin teknolojik altyapısının ve sağlık personelinin niteliğinin artırılması da önem taşımaktadır. Antenatal bakım hizmetlerinde ise yalnızca ziyaret sayısına odaklanmak yerine hizmetin içeriği ve kalitesi artırılmalı; risk faktörlerinin erken tanınması, eğitim ve takip süreçleri

güçlendirilmelidir. Son olarak, bölgesel sağlık eşitsizliklerinin azaltılması amacıyla her bölgenin ihtiyaçlarına özgü sağlık politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bebek Ölüm Hızı, Antenatal Bakım, Yenidoğan Yoğun Bakım Yatağı Sayısı, Panel Veri, İBBS-1

ABSTRACT

Infant mortality rate is an important health indicator shaped by various social, economic, and political factors. Investments in healthcare services and the level of utilization of these services play a critical role in improving this indicator. Therefore, analyzing the factors related to healthcare investment and service utilization that affect infant mortality through empirical methods can provide valuable insights for policymakers. The aim of this study is to determine the effects of selected health investment and healthcare utilization indicators on the infant mortality rate at the NUTS-1 level (12 regions) in Turkey, covering the years 2015–2023 (9 years). In the study, infant mortality rate is considered as the dependent variable, while the number of midwives and nurses (per 100,000 people), antenatal care (at least 1–4 visits, %), and the number of neonatal intensive care unit beds (per 1,000 live births) are considered as independent variables. The variables used in this study were obtained from the Health Statistics Yearbook reports. A panel data analysis was conducted using a dataset covering the NUTS-1 level (12 regions) of Turkey for the years 2015–2023 (9 years). R Studio package program was used in panel data analysis. The fixed effects model was preferred in line with the characteristics of the data set. The analysis findings indicate that the independent variables in the model explain the infant mortality rate at a level of $R^2 = 0.24$. According to the analysis results, the variables of the number of midwives and nurses, as well as the number of neonatal intensive care unit beds, have statistically significant and negative relationships with the infant mortality rate. Specifically, a 1% increase in the number of midwives and nurses is associated with approximately a 0.81% decrease in the infant mortality rate, while a 1% increase in the number of neonatal intensive care unit beds corresponds to a 46% reduction in the infant mortality rate. On the other hand, although the relationship between antenatal care rate and infant mortality rate is positive, it was found to be statistically insignificant. The findings reveal that healthcare investments have a significant impact on reducing infant mortality rates. In this context, it is recommended to increase the employment of midwives and nurses, particularly in regions with high infant mortality rates, to provide incentives for healthcare personnel to work in rural and disadvantaged areas, and to more widely integrate neonatal intensive care units into hospitals. Improving the technological infrastructure of these units and the quality of healthcare personnel is also crucial. Antenatal care services, instead of focusing solely on the number of visits, the content and quality of the service should be enhanced; early identification of risk factors, as well as education and follow-up processes, should be strengthened. Finally, in order to reduce regional health inequalities, health policies tailored to the specific needs of each region should be developed.

Keywords: Infant Mortality Rate, Antenatal Care, Number of Neonatal Intensive Care Beds, Panel Data, NUTS-1

1. GİRİŞ

Sağlık yatırımları ve hizmet kullanım göstergeleri sağlık hizmetine erişimde kilit rol oynamaktadır. 100.000 kişiye düşen ebe ve hemşire sayısı, 1000 canlı doğuma düşen yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı ve antenatal bakım gibi göstergeler sağlık hizmet erişimi hakkında da bilgi sunmaktadır. Ülkemizde 2020 sonrası artış trendine giren bebek ölüm hızları hem sosyo-ekonomik hem sağlık hizmet yatırımları hem de sağlık hizmet kullanım göstergeleriyle yakından ilişkilidir. Ebe ve hemşire sayısı ve yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı ile bebek ölüm hızı arasındaki ilişki oldukça önem arz etmektedir. Ebe ve hemşire sayısı sağlık hizmet yatırım göstergesi ile bebek ölüm hızı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi açısından yapılan çalışmalar hem ebe ve hemşire sayısındaki artışın (You ve Donnelly, 2024) hem de yenidoğan yoğun bakım konusunda özel eğitim almış ebe ve hemşirelerin sayısının artmasının bebek ölüm hızı üzerinde anlamlı bir azalma sağladığı konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır (Thompson-Lastad ve ark., 2024). Ebe ve hemşire sayısındaki artış bebek ölüm hızını dikkate değer düzeyde düşürmektedir. Ancak bebek ölüm hızı üzerinde diğer sosyo-ekonomik ve politik faktörlerin de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Yenidoğan yoğun bakım üniteleri doğası gereği yüksek risk oranına sahip yenidoğan bebeklerin bulunduğu birimler olarak hizmet vermektedir. Literatür incelendiğinde, yenidoğan yoğun bakım yatak sayısının bebek ölüm hızı üzerinde kompleks ve dolaylı bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Bazı çalışmalar yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı ile bebek ölüm hızı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade etmekteyken (Goodman ve ark., 2002), bazı çalışmalar zayıf da olsa yenidoğan yoğun bakım yatak sayısının bebek ölüm hızı üzerinde azaltıcı etkisi (Davis, Stuchlik ve Goodman, 2023) olduğunu ifade etmektedir. Yenidoğan yoğun bakım birimlerinin sayısının yüksek olması doğrudan bebek ölüm hızlarının azalması yönünde bir etki göstermemektedir. Ancak bu birimlerde verilen hizmetin kalitesi bebek ölüm hızı üzerinde önemli etkiye sahip olabilmektedir. Yine bebek ölüm hızı yüksek olan bölgelerde yenidoğan yoğun bakım ünitelerinin kurulması sağlık hizmet erişiminin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Antenatal bakım ziyaretleri, gebelik sürecinde anne adaylarının doğum öncesi bakım hizmeti alma sürecini ifade etmektedir. Bu bakım hizmeti hem bebek hem de anne için oldukça faydalı olmaktadır. Anneler bu bakımlar sırasında bilinçlenmekte, doğru davranışlar kazanmaktadır. Özellikle yeni anneler için bebekler doğduğunda bebeğe karşı sağlıklı tutumlarda bulunulmasına katkı sağlamaktadır (Doku ve Neupane, 2017). Literatür incelendiğinde, bazı çalışmalar antenatal bakımın bebek ölüm hızı üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermekteyken, bazı çalışmalar antenatal bakımın anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Sahra altı Afrika ülkelerinde yapılan bir çalışmada, en az bir antenatal bakım ziyaretinin neonatal ölüm oranını %39 oranında azalttığı (Tekelab ve ark., 2019) bulgusuna varılmışken, yüksek gelirli ülkelerde, antenatal bakımın bebek ölüm hızı üzerindeki etkisi pek anlamlı bulunmamıştır (Hollowell ve ark., 2011). Sonuç olarak antenatal bakımın bebek ölüm hızı üzerindeki etkisi, ülkenin gelişmişlik düzeyi, sağlık sistem yapısı ve verilen hizmetin kalitesi açısından ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Alan yazın incelendiğinde Türkiye’de bebek ölüm hızı ile antenatal bakım oranının ilişkilendirildiği çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma ile İBBS-1 düzeyinde, antenatal bakım kapsamının ve bazı sağlık yatırımlarının bebek ölüm hızı üzerindeki etkisi açısından literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada özellikle

antenatal bakım oranının, ebe hemşire sayısının ve yoğun bakım yatak sayısının bebek ölüm hızı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Türkiye’de, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey-1’e (12 Bölge) ait, 2015-2023 yıllarını (9 yıl) kapsayan seçilmiş bazı sağlık yatırımı ve sağlık hizmet kullanım göstergelerinin, bebek ölüm hızını hangi düzeyde ve doğrultuda etkilediğini gözlemlemektir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye istatistiki birim bölge sınıflaması düzey-1 oluşturmaktadır. İBBS Düzey 1 içerisinde bulunan 12 bölgenin tamamına erişilerek veriler 2015-2023 yılları için toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılmak üzere seçilen değişkenler, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey-1’e göre ebe hemşire sayısı (100.000 kişiye düşen), antenatal bakım (en az 1-4 ziyaret,%), 1.000 canlı doğuma düşen yenidoğan yoğun bakım yatağı sayısı olarak belirlenmiştir. Bebek ölüm hızı ve seçilen diğer tüm değişken verileri Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllıklarından, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey-1’e (Türkiye’nin 12 bölge sınıflamasına) göre ve 2015-2023 yılları (9 yıl) için elde edilmiştir.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı değişken, bebek ölüm hızı, bağımsız değişkenler ise ebe hemşire sayısı (100.000 kişiye düşen), antenatal bakım (en az 1-4 ziyaret,%), yenidoğan yoğun bakım yatağı sayısı (1.000 canlı doğuma düşen) değişkenlerinden oluşmaktadır.

Deneyisel Model

Çalışmada seçilmiş sağlık yatırımı ve sağlık hizmet kullanım göstergelerinin, bebek ölüm hızını nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinde kullanılan ekonometrik fonksiyon aşağıdaki gibidir.

$$BÖH_{it} = f_1(AB_{it}, EHS_{it}, YY_{it})$$

Analizde kullanacak veri setleri ile yanıltıcı olmayan sonuçlara ulaşabilmek, normallik varsayımını sağlayabilmek, değişen varyans gibi problemlerle karşılaşmamak için tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır (Albayrak, 2008, s. 116). Tüm değişkenlerin logaritması alınarak çalışmada bir log-log modeli kullanılmıştır. Kullanılan log -log modeli aşağıdaki gibidir.

$$\ln(BÖH_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(AB_{it}) + \beta_2 \ln(EHS_{it}) + \beta_3 \ln(YY_{it}) + \mu_{it}$$

Modelde “i” kesitleri yani bölgeleri, “t” zaman boyutunu ve “ μ_{it} ” hata terimini temsil etmektedir. β_0 sabit terimi temsil etmekteyken, β_1 - β_3 tahmin edilecek elastikiyet katsayılarını temsil etmektedir.

Verilerin Analizi

Çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Tüm değişkenlerin normal dağılıma uygunluklarını gözlemlemek için Jarque Bera ve Shapiro-Wilk normallik testleri uygulanmıştır. Bazı değişkenlerin normal dağılım sergilemediği gözlemlenmiştir. Spearman Korelasyon testi ile değişkenler arası çoklu doğrusal bağlantı incelenmiştir. Ayrıca çalışmada bağımsız değişkenler ile hata terimi arasındaki ilişkiyi (endojenite) değerlendirmek için Spearman korelasyon testi

uygulanmıştır. Değişkenler arası yatay kesit bağımlılığını test edebilmek için Pesaran CD, Breusch and Pagan (1980) LM, and Scaled LM kullanılmıştır. Kullanılan bağımsız değişkenler için Eğim Heterojenliği (Slope Heterogeneity) Testi, Pesaran-Yamagata Delta Testi ile analiz edilmiştir. Veri setinin durağanlığını test etmek için yatay kesit bağımlılığının olması nedeniyle ikinci nesil birim kök testleri uygulanmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden Pesaran'ın 2007'de geliştirdiği CADF birim kök testi uygulanmıştır. Birim kök testleri sonucunda, çalışmada kullanılacak modele karar verilmiştir. Bunun için Rassal etkili, Sabit etkili ya da Havuzlanmış modellerden birinin seçilmesi gerekmektedir. Bu modellerden birinin seçilmesi için tahmin sonuçları sırasıyla F Testi ve Breusch Pagan LM Testi ile sınanmıştır. Son olarak Rassal ve Sabit etkili modellerden hangisinin uygun olduğunun belirlenmesi için Hausman testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1: Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Tanımlayıcı İstatistikler	BÖH	EHS	AB	YY
Min.	6.02	197	95	4.1
1st Qu.	7.41	286.5	99.28	7.6
Medyan	8.31	321	99.7	9.2
Ortalama	9.09	324	99.35	9.6
3rd Qu.	10.36	366.5	99.79	11.5
Max.	15.21	445	100	18
Ss	2.28	55.18	0.81	2.93
Gözlem Sayısı	108	108	108	108

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde (Çizelge 1) çalışmada kullanılan değişkenlerin ortalama değeri ve standart sapması BÖH değişkeni için 9.09 ± 2.28 , EHS değişkeni için 324 ± 55.18 , AB değişkeni için 99.35 ± 0.81 , YY değişkeni için 9.6 ± 2.93 olarak elde edilmiştir.

Değişkenlerin normal dağılıma uygunluklarını gözlemlemek için Jarque Bera, Shapiro-Wilk normallik testleri uygulanmıştır. Çizelge 2, normallik test sonuçlarını içermektedir. Jarque Bera ve Shapiro-Wilk normallik testleri olasılık (p) bulgularına göre, $\ln_BÖH$ ve $\ln_AB$ değişkenleri normal dağılım göstermemektedirken, $\ln_EHS$ ve $\ln_YY$ değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

Çizelge 2: Jarque Bera, Shapiro-Wilk normallik testleri

	Jarque Bera	Shapiro-Wilk
$\ln_BÖH$	0.008	0.000
$\ln_EHS$	0.133	0.059
$\ln_AB$	0.000	0.000
$\ln_YY$	0.48	0.53

$p < 0.05$ anlamlılık düzeyi

Spearman Korelasyon testi ile çoklu doğrusal bağlantı sorunu test edilmiştir. Test sonuçları Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3: Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler arası Spearman Korelasyon Testi

Değişkenler	ln_EHS	ln_AB	ln_YY
ln_EHS	1.0000		
ln_AB	0.4413 ***	1.0000	
ln_YY	0.2686 ***	0.1268 ***	1.0000

*, ** & *** sırasıyla %10, %5 and %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir

Bağımsız değişkenler arasında bulunan 0.75 üzeri bir ilişki çoklu doğrusal bağlantı sorunu olarak karşımıza çıkmakta ve sonuçların tutarlılığını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler arası çoklu doğrusallık için Spearman korelasyon matrisi incelendiğinde bağımsız değişkenler arasındaki en yüksek ilişki ln_EHS ve ln_AB arasında 0.44 olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu söz konusu değildir. Çalışmada kullanılan hata terimi ve bağımsız değişkenler arası Endojenite için Spearman korelasyon matrisi Çizelge 4'teki gibidir.

Çizelge 4: Hata terimi ve bağımsız değişkenler arası Endojenite için Spearman Korelasyon Testi

Değişkenler	Hata Terimi	ln_EHS	ln_AB	ln_YY
Hata Terimi	1.0000			
ln_EHS	0.044	1.0000		
ln_AB	-0.027	0.4413 ***	1.0000	
ln_YY	0.029	0.2686 ***	0.1269 ***	1.0000

$p < 0.05$ anlamlılık düzeyi

Çalışmada bağımsız değişkenler ile hata terimi arasındaki ilişkiyi (endojenite) değerlendirmek için Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Çizelge 4'teki sonuçlara göre Hata terimi ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlar düşük ve istatistiksel olarak anlamsız olarak gözlemlenmiştir. Çalışmada kullanılan tüm değişkenler arası yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda veri setine Breusch ve Pagan LM, Pesaran LM ve Pesaran CD testleri uygulanmıştır. Sonuçlar Çizelge 5'te gösterilmektedir.

Çizelge 5: Breusch ve Pagan LM, Pesaran LM ve Pesaran CD Test Sonuçları

Değişkenler	Pesaran's Test (Pesaran CD)		Breusch-Pagan LM test		Scaled LM (Pesaran LM)	
	z	p	chisq	p	chisq	p
ln_BÖH	8.20	0.000	288.76	0.000	116.78	0.000
ln_EHS	17.65	0.000	80.271	0.000	336.14	0.000
ln_AB	14.696	0.000	1.310	0.252	271.41	0.000
ln_YY	23.34	0.000	20.248	0.000	545.24	0.000

$p < 0.05$ anlamlılık düzeyi

Çizelge 5'te Breusch ve Pagan LM, Pesaran LM ve Pesaran CD test sonuçlarına gözlemlenmektedir. Buna göre ln_AB için Breusch-Pagan LM test değeri hariç tüm değişkenler

için olasılık değerleri 0,05'ten küçüktür. ln_AB için tüm testler göz önünde bulundurulduğunda yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler için Eğim Heterojenliği (Slope Heterogeneity) Testi, Pesaran-Yamagata Delta Testi ile analiz edilmiştir. Slope Homogeneity Testi, panel veri analizinde tüm birimlerin (kesitlerin) aynı katsayılar (eğimlere) sahip olup olmadığını test eden bir yöntemdir. Yani, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin tüm birimler için aynı olup olmadığını belirlemektedir.

Çizelge 6: Bağımsız Değişkenler için Eğim Heterojenliği (Slope Heterogeneity) Testi (Pesaran-Yamagata Delta Test)

Değişken Adı	Δ	p	Δ_{adj}	p
ln_BÖH	0.0091	0.9927	0.0387	0.9691
ln_EHS	0.0538	0.9571	0.2280	0.8195
ln_AB	0 0.1031	0.9178	0.4377	0.6616
ln_YY	0.0339	0.9729	0.1438	0.8855

$p < 0.05$ anlamlılık düzeyi

Çizelge 6'daki Pesaran-Yamagata Delta Test sonuçları, ln_BÖH, ln_EHS, ln_AB ve ln_YY değişkenleri için eğim katsayılarının homojen olduğunu göstermektedir. Modelde bölgeler arasında katsayı farklılıkları olmadığı söylenebilmektedir. Çalışmada kullanılan veri setinde eğim heterojenitesi olmadığı kabul edilmiş ve yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada verilerin durağanlığını test etmek gerekmektedir. Veri setinin durağanlığını test etmek için yatay kesit bağımlılığının olması nedeniyle ikinci nesil birim kök testleri uygulanmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden Pesaran'ın 2007'de geliştirdiği CADF birim kök testi, kullanılmıştır. Çizelge 7'de CADF birim kök testleri sonucuna göre ln_BÖH, ln_EHS, ln_AB ve ln_YY değişkenlerinin %10 düzeyinde durağan olduğu gözlemlenmiştir. Tüm değişkenler düzeyde durağan (I(0)) olduğu için modelleme sürecinde fark alma veya kointegrasyon testi yapmaya gerek yoktur. Panel regresyon analizine doğrudan geçilebilmektedir.

Çizelge 7: CADF Birim Kök Testi

Değişkenler	Düzye	p değeri	Birinci Fark	p değeri
ln_BÖH	-0.1081	0.0532	-0.17395	0.0812
ln_EHS	-0.09203	0.0776	-0.17454	0.0800
ln_AB	-0.09611	0.0748	-0.13796	0.1694
ln_YY	-0.10128	0.0755	-0.17700	0.0779

CADF kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde sırasıyla -2.58, -1.95, -1.62'dir. *, ** & *** sırasıyla %10, %5 and %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Değişken özelliklerine göre panel veri modeli seçilmiştir. Önce model seçimi için havuzlanmış mı, sabit etkiler mi ya da rassal etkiler mi olup olmadığına F Testi ve Breusch Pagan LM Testi ile bakılmıştır. Daha sonra sabit etkiler ve rassal etkiler arasında karar verebilmek için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman test sonuçları Çizelge 8'de gösterilmiştir. Hausman testi sonuçlarına göre rastgele etkiler modeli uygun görülmüştür. Ancak örneklem araştırmacı tarafından belirlendiği ve belirli bir yıl aralığı seçildiği için sabit etkiler modelinin çalışmayı en iyi açıklayacak model olduğuna (Gujarati, 2002) karar verilmiştir.

Çizelge 8: F Testi, Breusch Pagan LM testi ve Hausman Testi

	İstatistik	Olasılık (p değeri)
F Testi (F)	68.353	0.000
Breusch Pagan LM(chisq)	288.76	0.000
Hausman Testi(chisq)	0.2243	0.9736

$p < 0.05$ anlamlılık düzeyi

Sabit etkiler modeli ile değişen varyans ve otokorelasyon problemi bakılmıştır. Sabit Etkiler modelinde değişen varyans sorunu (heteroskedastisite) olup olmadığı Breusch-Pagan-Godfrey LM Testi, otokorelasyon problemi olup olmadığı ise Baltagi-Baltagi & Li (1991) LM Testi (Breusch-Godfrey Testi ile) ile incelenmiştir. Sonuçlar Çizelge 9'daki gibidir. Her iki test sonucuna göre $p < 0.05$ olduğu tespit edildiği için modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemi olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 9: Breusch-Pagan-Godfrey LM Testi ve Baltagi-Baltagi & Li (1991) LM Testi

	İstatistik	p değeri
Değişen Varyans (heteroskedastisite)		
Breusch-Pagan-Godfrey LM Testi	12.785	0.005
Otokorelasyon (serial correlation)		
Baltagi-Li LM (Breusch-Godfrey Testi ile)	77.243	0.000

$p < 0.05$ anlamlı

Çalışmada hem heteroskedastisite hem de otokorelasyon problemi olduğu kabul edilmiştir. Bu özelliklere sahip modeller için Driscoll-Kraay robust standart hatalar testi kullanımı uygun olmaktadır. Tablo X'te Driscoll-Kraay robust standart hatalar testine ait sonuçlar verilmiştir.

Çizelge 10: Driscoll-Kraay Robust Standart Hatalar Testine Ait Sonuçlar

Bağımlı Değişken: ln_BÖH				
	Estimate	Std. Error	t-value	Pr(> t)
ln_EHS	-0.8125	0.0853	-9.5214	0.000***
ln_AB	3.1361	3.544	0.8849	0.3784
ln_YY	-0.4615	0.0655	-7.0380	0.000***
R-Squared	0.238			
Adj. R-Squared	0.15			
Statistic (Chisq)	48.61			
p-value	0.000			

*, ** & *** sırasıyla %10, %5 and %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Çalışmada bebek ölüm hızlarını etkileyen değişkenlerin kullanıldığı bir model kurulmuştur. Bu model'e ilişkin tahmin sonuçları incelendiğinde, tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, yani bebek ölüm hızı üzerindeki etkilerinin söz konusu olduğu gözlemlenmektedir. Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenleri açıklama gücünün %24 olduğu gözlemlenmektedir. Model log-log formatındadır. Bu nedenle bağımsız değişkenlerdeki %1'lik değişim, bağımlı değişkende yaklaşık olarak katsayı kadar yüzde değişime neden olmaktadır. Model sonuçlarına göre, ebe hemşire sayısı ve yoğun bakım yatak sayısı bağımsız değişkenleri ile bebek ölüm hızı bağımlı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki

tespit edilmiştir. Ancak antenatal bakım ve bebek ölüm hızı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Elde edilen bulgulara göre ebe ve hemşire sayısı ve yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı ile bebek ölüm hızı arasında istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yani, ebe ve hemşire sayısının ve yenidoğan yoğun bakım yatak sayısının artması, bebek ölüm oranlarını anlamlı şekilde düşürmektedir. Ebe ve hemşire sayısındaki her %1’lik artış, bebek ölüm hızında yaklaşık %0.81’lik bir azalmaya karşılık gelmektedir. Bu sonuç, sağlık personelinin artışının bebek ölüm hızını düşürdüğünü, yani sağlık hizmet yatırımı olarak değerlendirilen ebe ve hemşire sayısının bebek ölüm hızı üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan, yenidoğan yoğun bakım yatak sayısındaki her %1’lik artış, bebek ölüm hızında yaklaşık %0.46’lık bir azalma ile ilişkilendirilmektedir. Yani, yoğun bakım yatak sayısının artması bebek ölüm hızı üzerinde azaltıcı etkiye sahip olmaktadır. Bu sonuç, yoğun bakım yatak kapasitesinin artırılmasının, bebek ölüm oranlarını önemli ölçüde azalttığını ve bu ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Antenatal bakım oranı ile bebek ölüm hızı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı ($p = 0.3784$) bulgusuna varılmıştır. Bu çalışmada anlamlı bir etki gözlemlenememiştir, ancak bu değişkenin bebek ölüm hızı üzerinde azaltıcı etkide bulunması beklenmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada seçilen ebe ve hemşire sayısı, antenatal bakım oranı ve yenidoğan yoğun bakım sayısı değişkenlerinin 2015-2023 yıllarını kapsayan süre zarfında (9 yıl), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Düzey-1’e (Türkiye’nin 12 bölge sınıflamasına) göre bebek ölüm hızı üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmaya göre bebek ölüm hızı üzerinde en etkili değişken 100.000 kişiye düşen ebe ve hemşire sayısı olarak bulunmuştur.

Çalışmada ebe ve hemşire sayısı açısından literatürde incelenen bazı çalışmalara (You ve Donnelly, 2024; Yüksel, 2022) paralel olarak bu çalışmada da ebe ve hemşire sayısının artmasının bebek ölüm hızını önemli ölçüde düşürdüğü gözlemlenmiştir.

Çalışmada yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı açısından literatürde incelenen bazı çalışmalara paralel (Hajdu et al., 2024; Tüzün, 2021) olarak bu çalışmada da yoğun bakım yatak sayısının bebek ölüm hızını azaltıcı etki gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle doğurganlık hızının yüksek olduğu bölgelerde yenidoğan yoğun bakım yatırımlarının arttırılması, hizmet kullanım kapasitesinin ve hizmete erişimin kolaylaştırılması bebek ölüm hızının azaltılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Çalışmada elde edilen bulguya göre antenatal bakım oranı bebek ölüm hızı üzerinde bölgeler arasında anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır. literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde antenatal bakımın bazı çalışmalarda bebek ölüm hızı üzerinde azaltıcı (Barlas, Santaş ve Kar, 2014; Tekelab ve ark., 2019) etkiye sahip olduğu gözlemlenmiş ancak bazı çalışmalarda anlamlı bir etkisinin olmadığı (Hollowell ve ark., 2011) gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, Hollowel ve ark., 2019, bulgusuna paralel bir bulgu elde edilmiştir. Gebelik sürecinde verilen bu sağlık hizmetinin bebek sağlığı üzerinde önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle kırsal alanlarda bu hizmetlerin yaygınlaştırılması bebek sağlığını

iyileştirebilmektedir. Değişkenin etkisinin gözlemlenebilmesi için daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Elde edilen bulgular, sağlık yatırımlarının bebek ölüm hızını düşürmede önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, özellikle bebek ölüm hızının yüksek olduğu bölgelerde ebe ve hemşire istihdamının artırılması, sağlık personeline kırsal ve dezavantajlı bölgelerde çalışma konusunda teşvik sağlanması ve yenidoğan yoğun bakım ünitelerinin hastanelere daha yaygın biçimde entegre edilmesi önerilmektedir. Bu birimlerin teknolojik altyapısının ve sağlık personelinin niteliğinin artırılması da önem taşımaktadır. Antenatal bakım hizmetlerinde ise yalnızca ziyaret sayısına odaklanmak yerine hizmetin içeriği ve kalitesi artırılmalı; risk faktörlerinin erken tanımlanması, eğitim ve takip süreçleri güçlendirilmelidir. Son olarak, bölgesel sağlık eşitsizliklerinin azaltılması amacıyla her bölgenin ihtiyaçlarına özgü sağlık politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Özetle, ebe ve hemşire sayısı dağılımının ve yenidoğan yoğun bakım yatak sayısı dağılımının bölgesel bebek ölüm hızı doğrultusunda dengelenmesi, antenatal bakım hizmetinin niteliğinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Barlas, E., Santaş, F., & Kar, A. Türkiye’de bölgesel bebek ölüm hızlarının sağlık ekonomisi perspektifinden karşılaştırmalı analizi. *International conference on Eurasian Economies 2014*, Skopje, 2014
- Davis, R., Stuchlik, P. M., & Goodman, D. C. (2023). The relationship between regional growth in neonatal intensive care capacity and perinatal risk. *Med Care*, 61(11), 729–736. <https://doi.org/10.1097/MLR.0000000000001893>
- Doku, D. T., & Neupane, S. (2017). Survival analysis of the association between antenatal care attendance and neonatal mortality in 57 low- And middle-income countries. *International Journal of Epidemiology*, 46(5), 1668–1677. <https://doi.org/10.1093/ije/dyx125>
- Goodman, D. C., Fisher, E. S., Little, G. A., Stukel, T. A., Chang, C.-H., & Schoendorf, K. S. (2002). The relation between the availability of neonatal intensive care and neonatal mortality. *N Engl J Med*, 346(20), 1538–1544.
- Gujarati, D. N. *Basic econometrics* (4th ed). The McGraw–Hill Companies, 2002.
- Hajdu, T., Kertesi, G., Kézdi, G., ve Szabó-Morvai, Á. (2024). The effects of neonatal intensive care on infant mortality and long-term health impairments. *American Journal of Health Economics*, 10(1), 1–29. <https://doi.org/10.1086/724219>
- Hollowell, J., Oakley, L., Kurinczuk, J. J., Brocklehurst, P., & Gray, R. (2011). The effectiveness of antenatal care programmes to reduce infant mortality and preterm birth in socially disadvantaged and vulnerable women in high-income countries: A systematic review. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 11. <https://doi.org/10.1186/1471-2393-11-13>
- Tekelab, T., Chojenta, C., Smith, R., & Loxton, D. (2019). The impact of antenatal care on neonatal mortality in sub-Saharan Africa: A systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE*, 14(9). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222566>
- Thompson-Lastad, A., Harrison, J. M., Taiwo, T. K., Williams, C., Parimi, M., Wilborn, B., & Chao, M. T. (2024). Postpartum care for parent–infant dyads: A community midwifery model. *Birth Issues in Perinatal Care*, 51(3), 637–648. <https://doi.org/10.1111/birt.12822>
- Tüzün, H. (2021). Factors related to infant mortality rate and under-five mortality rate in Turkey: An ecological study with provincial data. *Journal of Child*, 3(21), 221–230. <https://doi.org/10.26650/jchild.2021.993630>
- You, W., & Donnelly, F. (2024). A greater nurse and midwife density protects against infant mortality globally. *Journal of Pediatric Nursing*, 77, e158–e166. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2024.04.004>

Yüksel, O. (2022). Türkiye’de Bebek Ölüm Hızının Bölgelerarası Değerlendirilmesi. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2). 117-131. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd>

THE RISKS POSED BY SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: A CONCEPTUAL ANALYSIS FOR BRANDS

GS, Fatmagül PARLAK

Ondokuz Mayıs University, fatmagulparlak@gmail.com, 0000 0001 9187 1802

Assoc.Prof., Evrim ERDOĞAN YAZAR

Muğla Sıtkı Koçman University, evrimerdoganazar@mu.edu.tr, 0000 0001 8689 4137

Influencer marketing has emerged as one of the most prominent digital marketing strategies in recent years. With the increasing amount of time spent on social media, many companies have begun to view collaborations with social media influencers as an integral part of their digital marketing efforts—aiming to enhance brand awareness, promote products, and capitalize on sales opportunities. Despite its effectiveness as a marketing tool, influencer marketing communication also presents several risks. Social media influencers have become key figures in shaping consumer perceptions and influencing decision-making processes across a wide range of domains. However, their growing influence also introduces potential risks that may impact individuals, brands, and society at large. A review of the existing literature reveals a limited number of conceptual and empirical studies addressing the risks posed by influencers, particularly in the domestic context. Accordingly, this study aims to conceptually investigate the risks that social media influencers may pose to brands. The objective is to identify the potential challenges brands may encounter when implementing influencer marketing strategies, and to analyze these risks through real-world examples from both Turkey and the international arena. To this end, a conceptual framework was first established, followed by a comprehensive literature review. Subsequently, selected case studies from Turkey and abroad were examined. The findings of the research indicate that influencers may pose risks to their own audiences—particularly in terms of their followers' physical and psychological well-being—as well as to the brands they collaborate with. The latter category includes risks such as reputational damage, loss of consumer trust, legal and ethical violations, and other unforeseen consequences. Numerous cases demonstrating these risks have been identified across different countries, including Turkey. Among these, ten particularly notable and illustrative examples are discussed in detail within the study.

Keywords: Influencer, Social Media, Influencer Marketing, Brand Risk, Digital Marketing

1. INTRODUCTION

Influencer marketing has emerged as one of the most prominent digital marketing strategies in recent years which provides a valuable marketing communication channel across various product categories, spanning industries such as fashion, personal care, education, tourism, and finance. This digital marketing method offers numerous advantages, including fast access to target audiences, enhanced brand awareness, improved recognition, and increased sales volume. Alongside the term "influencer marketing," other variations such as "online influencer marketing," "social media influencer marketing," and "digital influencer marketing" are frequently employed in the literature. Influencer marketing can be defined as the promotion of products through collaboration with individuals who possess the ability to influence a specific audience. These individuals are commonly referred to as influencers, social media influencers, or digital personalities. Historically, influencers in marketing were predominantly celebrities,

professionals, or opinion leaders, such as popular athletes or renowned doctors. However, in the contemporary digital age, influencers often include individuals who have cultivated a dedicated following on social media platforms. With the increasing amount of time spent on social media, numerous companies have incorporated collaborations with social media influencers into their digital marketing strategies, aiming to raise brand awareness, promote products, and capture sales opportunities. Despite the considerable benefits of influencer marketing—such as boosting sales, enhancing brand image, and fostering brand loyalty—this strategy also presents certain drawbacks. While brands often view influencers as suitable partners due to shared values, beliefs, personal lives, and behaviors, unforeseen risks can emerge from these same factors. Even in traditional marketing, influencers have been subject to such risks. A notable example is the scandal surrounding US golfer Tiger Woods, a prominent influencer for sports brands, which led to brands terminating multi-million-dollar contracts with the athlete. In today's relatively uncontrolled and open social media landscape, these risks have become more frequent and challenging to manage. As a result, brands engaging in influencer marketing must be vigilant in recognizing these risks, developing comprehensive digital marketing strategies, and integrating effective risk management practices. Therefore, it is essential for brands to adopt a strategic and proactive approach when collaborating with social media influencers, ensuring that risks are minimized and the collaboration process is managed effectively. The primary aim of this study is to identify and examine the potential risks that brands may face when utilizing social media influencer marketing strategies. The research adopts a conceptual and qualitative approach to explore the risks that social media influencers pose to brands. The study is structured in two stages: The first stage involves the development of a conceptual framework based on an extensive review of both national and international literature. This framework aims to clarify the relationship between risk and influencer marketing, while highlighting the different types of risks brands may encounter. In the second stage, ten notable cases—both from Turkey and globally—are analyzed. These cases have been compiled through media reports and open-source data. The analysis of these case studies provides practical insights into the risks associated with influencer marketing and illustrates how brands have managed or mitigated these challenges.

2. INFLUENCER MARKETING

The utilization of individuals to influence public opinion and purchasing decisions can be traced back to antiquity. One of the earliest known examples involves the use of prominent gladiators in Ancient Rome, whose likenesses were displayed on billboards to promote both themselves and upcoming gladiatorial games—an early form of celebrity endorsement (Cyrino, 2009). Cyrino posits that these gladiators were among the first individuals to shape consumer behavior through their public image. In more recent history, characters such as Aunt Jemima—rooted in racial archetypes—and the use of Santa Claus in Coca-Cola advertisements during the early 20th century exemplify early instances of brand-character associations. During this era, consumers often formed emotional attachments to fictional personas, which in turn benefited associated brands (Glenister, 2021). Over time, such strategies evolved into deliberate attempts to foster emotional bonds between consumers and brands through the use of identifiable individuals or characters. In the contemporary digital age, social media has enabled the emergence of "influencer marketing" as a dominant and strategic communication tool for

brands. Online influencer marketing refers to the practice whereby firms identify and collaborate with social media influencers to promote products or services, leveraging the influencer's personal brand and follower base to enhance organizational performance (Leung et al., 2022). Influencers are generally defined as a novel category of independent, third-party endorsers who influence audience attitudes and behaviors through their social media presence (Freberg et al., 2011). Their persuasive capacity stems largely from their substantial followings—users who voluntarily engage with the influencer's content on a regular basis (De Veirman et al., 2017; Hughes et al., 2019).

As a marketing approach, influencer marketing seeks to amplify brand visibility and customer engagement by capitalizing on the reputational capital of influential content creators. Core objectives of such strategies include brand positioning via product placements, enhancing brand awareness, acquiring new customers, and ultimately driving revenue generation (Alassani & Göretz, 2019). The ubiquity of social media platforms has transformed influencer marketing into a critical component of digital marketing, significantly shaping consumer behavior, brand perception, and overall business performance (Johne, 2023). The effectiveness of influencer marketing lies primarily in its perceived credibility and authenticity. Empirical studies indicate that consumers are more inclined to trust product recommendations from influencers whom they regard as sincere and reliable (Kim & Kim, 2021). Influencers who maintain active engagement with their audiences through comments, direct messaging, and live interactions foster a sense of community, thereby enhancing follower loyalty and brand attachment (Ilieva et al., 2024). Moreover, influencers operating within niche domains tend to achieve higher engagement rates and build more meaningful connections with their audiences, despite having relatively smaller followings (Okonkwo & Namkoisse, 2023). These individuals often align themselves with particular lifestyles or values—such as sustainability—which can reinforce the brand identities of companies with similar positioning (Hermanda, 2019).

3. SOCIAL MEDIA INFLUENCERS

Social media influencers are individuals, collectives, or even virtual avatars who have established a dedicated audience on social platforms and are regarded as digital opinion leaders wielding considerable influence over their follower networks (Leung et al., 2022). While they can be compared to traditional celebrities, social media influencers derive their popularity not from conventional achievements in fields such as arts, sports, or fashion, but rather from the content they produce and share online. Importantly, social media influencers can emerge from any background—ranging from ordinary individuals without formal expertise to professionals, such as doctors or celebrities, who possess specialized knowledge or public recognition. In today's digital landscape, virtually anyone can produce social media content; however, influencers are distinct in that they create content with the intention of gaining attention and building social capital (Ruiz-Gomez, 2019). Through platforms such as Instagram, TikTok, blogs, and vlogs, these individuals present curated snapshots of their daily lives, opinions, and experiences, actively engaging with followers to maintain a sense of community. A key objective for many influencers is the construction of a personal brand, which involves the strategic curation of their public image and digital content (Leung et al., 2022).

Influencers are typically categorized based on their follower count into four primary groups: nano, micro, macro, and mega influencers (Alassani & Göretz, 2019). Nano influencers, with 50,000 or fewer followers, tend to have limited reach but exhibit high engagement within niche communities. These individuals often function as product enthusiasts or brand advocates, effectively acting as persuasive agents for specific viewpoints. For instance, vegan influencers frequently fall into this category. Micro-influencers, with follower counts ranging between 50,000 and 100,000, are recognized for their perceived authenticity and high engagement rates. Macro influencers, who typically have between 100,000 and 1,000,000 followers, often pursue content creation as a full-time professional endeavor, adopting a business-oriented approach to digital presence. They usually maintain a strong presence across multiple platforms and are skilled at cross-promotion, thereby offering increased value to brand partners. Mega influencers—those with over 1 million followers—are generally high-profile public figures or celebrities who command substantial attention on social media (Brewster & Lyu, 2020; Ruiz-Gomez, 2019). Among them, individuals with over 10 million followers are sometimes referred to as *social media celebrities*, representing an elite group capable of reaching mass media-sized audiences (Ruiz-Gomez, 2019).

4. RISKS THAT SOCIAL MEDIA INFLUENCERS POSE TO BRANDS

While social media influencers play a critical role in shaping consumer attitudes, behaviors, and purchasing decisions across a range of sectors, they also present several risks that can impact individuals, brands, and society as a whole. Within the scope of this study, these risks are categorized into two primary domains: risks to target audiences and risks to brands. Broader societal implications are addressed within the context of brand-related risks.

4.1. Risks to Target Audiences

In the modern digital economy, influencers have become influential marketing intermediaries capable of swaying consumer decisions. Influencers perceived as authentic, credible, and knowledgeable tend to exert a particularly strong effect on consumer behavior (De Veirman et al., 2017; Cheung et al., 2008). Moreover, influencers not only endorse products and services but also act as lifestyle role models, thereby influencing their followers' attitudes, behaviors, and even worldviews. This dual role can have both psychological and physiological implications for followers.

Risks to Followers' Physical Health

Influencers frequently promote a wide array of consumer products, some of which pertain to health and wellness. These include non-pharmaceutical supplements such as collagen, vitamins, and minerals, as well as performance enhancers like dietary supplements, weight-loss teas, and various cosmetic products. Because these items are often not classified as pharmaceuticals, they are not subject to the same level of regulatory oversight. Influencers commonly share anecdotal experiences rather than evidence-based information, and may themselves lack awareness of potential long-term health risks. Consequently, by promoting these products, influencers may

inadvertently mislead their audiences about product safety and efficacy. Incorrect or misleading content shared by influencers—particularly regarding dosage and health claims—can pose serious risks to consumer health (Cox & Paoli, 2024). For instance, in 2020, a consumer experienced severe health complications, including lung collapse and eventual organ transplantation, after consuming mangosteen tea promoted by Turkish celebrities such as Gülben Ergen, Demet Akalın, and Pınar Altuğ on social media. An investigation later revealed that the tea had been released to the market without regulatory approval and was deemed hazardous to human health (Onedio, 2020). Dental products represent another category where influencer-driven promotion has contributed to harmful outcomes. The widespread and unsupervised dissemination of dental procedures on social media—such as at-home teeth whitening, the use of ultrasonic cleaning devices, and self-applied dental braces—has cultivated a trend of unsafe oral health practices. These interventions are often undertaken without clinical diagnosis or professional supervision, which can result in irreversible damage including enamel erosion, oral infections, and tooth loss (Frattallone et al., 2024). Further physiological risks arise on platforms like YouTube and TikTok, particularly among child audiences. Children, being more impressionable, are significantly influenced by the content of influencers (Martínez & Olsson, 2019). This often includes the promotion of unhealthy food and beverages, which can lead to poor dietary habits and negative health outcomes (De Jans et al., 2019). A study conducted at the University of Colorado Boulder indicated that children who prefer digital games recommended by influencers over physical play may develop behavioral and cognitive issues, such as increased aggression, attention deficits, and impaired interpersonal communication (Marshall, 2019).

Psychological Health Risks to Followers

Beyond physical health concerns, influencers may also have a detrimental impact on the psychological well-being of their followers. A prominent issue is the promotion of idealized body images, which can foster negative self-perception among viewers. Early research (e.g., Berg, Thompson, Obremski-Brandon, & Coover, 2002; Berg et al., 2007) demonstrated that comparisons to appearance standards in traditional media contribute to body dissatisfaction. More recent studies have extended these findings to social media, indicating that exposure to idealized images of celebrities and peers can lead to negative mood states and body dissatisfaction (Cohen & Blaszczynski, 2015; Brown & Tiggemann, 2016; Uchôa et al., 2019; Charmaraman et al., 2021). Young women, in particular, are susceptible to body dissatisfaction and low self-esteem due to frequent social comparisons on social media (Fardouly et al., 2015). Such dissatisfaction has been linked to the development of eating disorders and other mental health issues, including anxiety and depression (Uchôa et al., 2019; Kostanski & Gullone, 1998; Soares Filho et al., 2017; Soares Filho et al., 2020). Thus, both traditional and digital media platforms contribute to harmful body image norms. Recent research has also identified a mediating role played by social media influencers in these outcomes. Lowe et al., (2021) found that exposure to idealized images of Instagram influencers led to heightened body dissatisfaction among viewers, regardless of the influencer's popularity. Similarly, Pedalino and Camerini (2022) reported that body dissatisfaction—measured by low body appreciation—was fully mediated by upward appearance comparisons with influencers. In such comparisons,

individuals evaluate themselves against those perceived as superior, which can lead to decreased self-esteem, increased anxiety, and even depressive symptoms (De Vries et al., 2018). Secondly, recent research has highlighted the role of influencer marketing in fostering Fear of Missing Out (FOMO) among social media users (Solaiman & Pangaribuan, 2024; Mahmud et al., 2023). By consistently showcasing content related to shopping, exclusive events, and luxurious lifestyles, influencers may induce a sense of exclusion or inadequacy among their followers. This persistent exposure can generate feelings of anxiety and dissatisfaction, as followers perceive themselves as missing out on desirable experiences or products. Finally, social media influencers may exert a negative influence on the identity development of individuals, particularly adolescents and young adults. Paul et al. (2024) found that the personal characteristics of influencers have a significant impact on the social, physical, and emotional self-concepts of their followers. When young individuals idealize and emulate influencers who portray highly curated and seemingly perfect lives, it can hinder the formation of a stable and authentic sense of self. Instead of developing their unique identity, these individuals may experience identity confusion through excessive imitation, thereby compromising their individuality and self-authenticity.

4.2. Risks to Brands

Although social media influencers have emerged as a highly effective marketing channel for brands due to their expansive follower bases and strong audience engagement, their involvement also introduces various reputational and strategic risks. While influencers can serve as powerful communication agents, their actions, content, and associations may inadvertently harm the brand's image and consumer trust.

Risks to Consumer Trust and Brand Reputation

One of the primary concerns in influencer marketing is the brand's limited control over how influencers represent their products. When influencers appear unconvincing, insincere, or overly commercial in their product endorsements, followers may perceive the content as inauthentic or purely profit-driven, leading to skepticism and erosion of consumer trust. If the influencer's tone, behavior, or messaging deviates from the brand's intended image, it can result in reputational damage and the dissemination of undesirable content. Empirical research underscores the importance of perceived congruence between the influencer and the brand in fostering consumer trust and engagement (Janssen et al., 2022; Breves et al., 2019). A mismatch in values, tone, or target audience between the two parties can dilute the brand's message. For example, if a brand positions itself with a formal, professional identity while the influencer employs a casual or irreverent style, the incongruity can confuse or alienate audiences. Similarly, if an influencer appeals to a demographic that is misaligned with the brand's target audience, the partnership may backfire, creating value dissonance and reducing campaign effectiveness (Bentley et al., 2024). Influencers involved in scandals or inappropriate behavior present another significant threat. When an influencer's actions result in public backlash, the negative sentiment may transfer to the brands they are associated with, compromising brand credibility and loyalty (Wilson et al., 2024). Continuing collaboration with such influencers

despite reputational damage can further undermine consumer trust. In such cases, consumers often expect brands to terminate the partnership. Failure to respond promptly and appropriately may lead to intensified public criticism and consumer disengagement (Singh et al., 2020). Even when influencers are perceived as experts in their domain, consumer attitudes toward sponsored content are often ambivalent. Many users view sponsored posts as financially motivated, which can diminish the perceived sincerity of the endorsement (Koskie et al., 2022). Moreover, excessive promotional content may reduce follower engagement, ultimately weakening the influencer's—and by extension, the brand's—effectiveness (De Oliveira & Goussevskaia, 2020). Concerns regarding authenticity are also central to influencer-related risks. While some influencers may genuinely support the brands they promote, others may endorse products they have not personally used or do not favor, purely for financial gain (Karagür et al., 2022). This ambiguity increases consumer skepticism and reduces the perceived trustworthiness of both the influencer and the brand (Gürkaynak & Kama, 2018). The number of followers is often used as a key metric in determining the popularity and commercial value of influencers (Shukla & Dubey, 2022). Consequently, some influencers may attempt to artificially inflate their follower counts using bot accounts or fake followers. While such practices may go unnoticed by individual consumers, they hinder the brand's ability to execute an effective marketing strategy and undermine efforts to reach genuine, engaged audiences (Zhou et al., 2023). Finally, influencers who frequently collaborate with numerous brands—especially competing brands within the same industry—risk losing credibility among their followers. When a single influencer endorses multiple rival products in a short timeframe, it can create confusion and reduce the persuasive power of the endorsement, ultimately diminishing the reputation of all associated brands.

Legal and Ethical Risks

Influencer marketing also raises several legal and ethical concerns, particularly in relation to intellectual property, data privacy, advertising transparency, and the integrity of brand representation. Inadequate regulatory frameworks can expose brands to significant risks, including misleading advertising practices, trademark infringement, and violations of intellectual property rights. Such deficiencies may result in the dissemination of misinformation, unauthorized trademark usage, and a lack of transparency, all of which can erode consumer trust and damage brand reputation (Brechelmacher, 2024). One common legal challenge involves the unauthorized use of copyrighted content during influencer-brand collaborations. Influencers may use copyrighted images, music, or branded elements without appropriate permissions, potentially leading to legal disputes concerning intellectual property rights.

Privacy and data protection represent another critical area of legal concern. Social media platforms often collect and manage vast amounts of user data. Influencers, through their interactions and promotional activities, can gain access to sensitive personal information. This creates vulnerabilities that may lead to cybercrimes such as identity theft or data breaches (Ekinici et al., 2024). Additionally, influencers may—intentionally or inadvertently—disclose followers' personal information obtained during activities such as giveaways, contests,

promotional discounts, or direct message communications. Moreover, the use of embedded promotional links that collect user data can further exacerbate these privacy concerns, particularly if users are unaware that their information is being harvested. If such breaches occur, the affiliated brands may also be held liable, particularly in cases where influencers act as representatives of the brand.

Children, as a primary target group for influencer marketing, present unique ethical and legal vulnerabilities. Despite disclosure requirements, children often lack the cognitive ability to distinguish between paid and organic content. This raises serious concerns about manipulation and exploitative marketing practices. In fact, advocacy groups in the United States have filed formal complaints with the Federal Trade Commission, arguing that influencer marketing directed at children constitutes an unfair and deceptive advertising practice (Backaler, 2018). This method of promotion can lead young audiences to make uninformed and impulsive consumption decisions.

Ethical violations also occur when influencers engage in deceptive practices, such as purchasing followers or promoting products without properly disclosing sponsorships. Such behavior misleads consumers and may result in regulatory penalties not only for the influencer but also for the brand involved. Furthermore, the sale or promotion of counterfeit goods—particularly those mimicking luxury brands—poses serious ethical and legal challenges. These counterfeit products not only infringe on intellectual property rights but may also pose safety risks to consumers. These practices severely undermine the credibility of influencers and erode the reputation and trustworthiness of legitimate luxury brands (Ekinci et al., 2024).

Other Risks

A significant challenge in influencer marketing lies in measuring return on investment (ROI). While performance indicators such as likes, shares, and comments provide insight into user engagement, they often fail to translate into measurable consumer behaviors or actual sales conversions. Establishing a direct causal relationship between influencer activity and revenue generation remains difficult. For example, a highly engaging social media post may enhance brand awareness, but it does not necessarily lead to increased sales or provide a clear understanding of the financial return on the marketing investment (Faster Capital, 2025). Some influencer collaborations require substantial financial outlays yet may fail to deliver the anticipated commercial outcomes (Keasey et al., 2025).

Moreover, the influence of social media extends beyond individual and corporate impacts, potentially affecting broader societal norms and values. When the risks posed to individuals and brands converge, they can contribute to adverse social outcomes. These include the normalization of overconsumption, the propagation of discriminatory ideologies such as racism and sexism, and the glamorization of excessive luxury. Over time, such content can contribute to societal disinformation, polarization, and the deterioration of cultural values.

5. EXAMPLES OF THE RISKS THAT SOCIAL MEDIA INFLUENCERS POSE TO BRANDS

Social media influencers significantly enhance brand visibility and play a crucial role in product promotion through their follower networks and content creation capabilities. However, the strategic use of influencers is not without risk. Numerous case studies from both Turkey and around the world have highlighted the potential downsides of influencer-brand collaborations. This section includes cases of the risks that social media influencers pose to brands from the world and Türkiye. In 2015, Volvo partnered with beauty, fashion, and lifestyle influencer Chriselle Lim. Although the influencer created a high-quality, professionally produced video with her family, promoting Volvo's values of environmental consciousness and safety, the collaboration received backlash from her audience. Chriselle, who was predominantly known for fashion and beauty content, had previously shown little to no interest in automobiles. The video was perceived as overly commercial and misaligned with her established persona, leading followers to question the authenticity of the endorsement. This case illustrates how incongruity between an influencer's usual content and a sponsored message can result in reputational damage for both the influencer and the brand (Papillion, 2025). Another notable case is the Fyre Festival of 2017, promoted by numerous celebrities and social media influencers on behalf of Fyre Media, a company founded by entrepreneur Billy McFarland and rapper Ja Rule. Marketed as a luxurious, exclusive music festival experience on a private island, the event promised high-end accommodations, gourmet food, and performances by top artists—all endorsed by high-profile influencers and models. However, due to severe logistical failures and mismanagement, the event failed to deliver on its promises, leaving attendees stranded and outraged. Although influencers were not directly responsible for the event's organization, their promotional efforts contributed to the perceived credibility of a fundamentally flawed product. The incident underscores the reputational risks to both brands and influencers when promotional content is misleading or detached from reality. In 2017, L'Oréal partnered with Munroe Bergdorf, a transgender model, as part of a campaign promoting diversity and inclusion. However, shortly after the announcement, past Facebook comments by Bergdorf—interpreted by some as racially charged—resurfaced, sparking public backlash. In response, L'Oréal terminated the collaboration, citing a violation of its brand values centered on equality and anti-racism. Facebook subsequently removed the original posts for violating its hate speech policies. The incident triggered widespread debate, with supporters arguing that Bergdorf's comments had been taken out of context. Beauty brand Illamasqua later partnered with her in a move of solidarity, while a segment of the public called for a boycott of L'Oréal. This example highlights how influencers' past statements, even if unrelated to the campaign at hand, can pose serious risks to brand partnerships. In 2018, a single tweet from Kylie Jenner, then one of the most followed celebrities on social media, exemplified the financial risks associated with influencer commentary. Jenner tweeted her dissatisfaction with Snapchat, stating that she no longer used the app. Following her statement, Snapchat's parent company, Snap Inc., saw its stock drop by \$1.3 billion in a single day (CNN, 2018). This case illustrates the powerful impact that influencers can have on brand perception and market valuation, particularly when negative sentiments are involved. Disney—a brand strongly associated with family values—faced criticism for its collaboration with controversial beauty YouTuber James Charles in 2022.

Charles had previously been accused of making racially insensitive comments and culturally inappropriate jokes about Indian and Latin communities (Dailydot, 2020; Capitalfm, 2020; Mensxp, 2020). Many critics argued that the influencer's past behavior was incompatible with Disney's brand identity, raising questions about the appropriateness of the partnership. This case further emphasizes the importance of value alignment between brands and influencers in preserving brand integrity.

In 2017, the withdrawal of the Golden Butterfly Award from YouTuber Enes Batur, who has 16 million followers in Turkey, became a significant event. The award, presented annually by *Hürriyet* newspaper in the media and communication sector, is one of the most prestigious honors in Turkey. Enes Batur was nominated for the award and was deemed deserving of it. However, after receiving the award, many circles and the public expressed strong reactions to the decision. The criticisms were primarily centered around the alleged problematic content in his videos aimed at younger audiences, such as game reviews. In addition to those who expressed dissatisfaction with the award being given to Enes Batur, there were also critics of *Hürriyet* newspaper for awarding him (Onedio, 2017). The influencers who collaborate with brands are also sometimes criticized by users due to the potential negative impact on children and young people, as seen in this example where the influencer's inappropriate content and behavior negatively affected the brand's reputation. In 2022, Yasemin Özilhan, an actress and a member of one of Turkey's wealthy families, posted a collaboration with a cream brand on her Instagram account. The high price of the creams, around 3000 Euros, led to reactions from some of her followers. Following the spread of these reactions, Özilhan had to make a statement, explaining the situation. This is an example of how a mismatch between the influencer's content and their audience can harm a brand's reputation. Social media influencer Orkun Işıtmak, known for producing entertaining content, was heavily criticized due to a video he posted. The criticism was so intense that it was discussed on traditional media news programs. The video, titled "I became a kindergarten teacher for a day", featured footage of activities with children. However, the public raised concerns about the violation of the children's privacy, particularly the unapproved exposure of their faces and the inclusion of moments when the children were crying. Işıtmak's comment, "I hope I don't get bitten; I also had my tetanus shot," only exacerbated the perception that children's privacy had been violated. Furthermore, the recording of children in the bathroom caused further discomfort among viewers (Akşam, 2021). This example highlights the legal and ethical risks of violating personal data privacy, posing a threat to both influencers and the brands they collaborate with. Mükremin Gezgin, a well-known LGBT activist, gained attention in 2022 for a video in which he mocked motherhood by portraying a pregnancy role for six months. The video, which made light of pregnancy and motherhood, caused a public outcry, and the hospital featured in the video was subsequently shut down. This incident serves as an example of how inappropriate behavior by influencers can damage the reputation of associated brands.

6. CONCLUSION

Influencer marketing, which is increasingly popular and effective as a digital marketing communication method, clearly carries certain risks for individuals, brands, and society. This

study categorizes the risks caused by social media influencers into the following groups: damage to brand reputation, loss of trust, legal and ethical violations, and others. It is crucial for brands to manage these risks effectively. In this context, not only brands but also society as a whole should take appropriate measures. Brands should ensure that the influencers they collaborate with align with their values. They must thoroughly analyze the influencer's image on social media and the profile and perception of their followers. The influencer's past and current posts should be reviewed, especially to verify the accuracy and scientific basis of content related to the sector in which the brand operates (particularly food, nutrition, and health), and to check for any legal or ethical violations. Brands should also ensure that the content they sponsor reduces the artificiality of promotional posts. Furthermore, brands should not only collaborate with influencers for commercial content but also for social responsibility and community-sensitive content. Agreements should ensure that influencers do not collaborate with competing brands in close succession. Lastly, brands should proactively implement crisis and reputation management plans in case of potential scandals or crisis situations caused by influencers. This study is a conceptual one and offers a preliminary framework for future research on the risks associated with influencer marketing. It is evident that there is a limited number of studies in the national literature in this field. Therefore, applied studies will fill this gap in the national literature. While this is a conceptual paper, practical research can be conducted on the risks posed by influencers. In this context, studies on consumer perception of risk factors, research analyzing the effects of risk situations on brands, and case studies focused on specific incidents could provide valuable insights.

REFERENCES

- Akşam (2021). "Kreş videosu ile tepki toplayan Orkun Işıtmak açıklamada bulundu". <https://www.aksam.com.tr/gunes/orkun-isitmak-in-kres-videosuna-tepki-yagdi-twitter-calkalandi-aciklama-geldi/haber-1217865>
- Alassani, R., & Göretz, J. (2019, July). Product placements by micro and macro influencers on Instagram. In *International conference on human-computer interaction* (pp. 251-267). Springer, Cham
- Backaler, J. (2018). Know the Risks: The Dark Side of Influencer Collaboration. *Digital Influence*, 137–154. doi:10.1007/978-3-319-78396-3_10
- Bentley, K., Rajagopal, P., & Kulow, K. (2024). Unfaithful brands: How brand attachment can lead to negative responses to influencer marketing campaigns. *Journal of Consumer Psychology*.
- Brechelmacher, A. (2024, May). Influencers and the Privacy of Minors: Respondents' Views on the Impact on the Personal Data Protection. In *2024 47th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO)* (pp. 1469-1475). IEEE.
- Breves, P. L., Liebers, N., Abt, M., & Kunze, A. (2019). The perceived fit between Instagram influencers and the endorsed brand: How influencer-brand fit affects source credibility and persuasive effectiveness. *Journal of Advertising Research*, 59(4), 440-454.

Brewster, M. L., & Lyu, J. (2020, December). Exploring the parasocial impact of nano, micro and macro influencers. In *International Textile and Apparel Association Annual Conference Proceedings* (Vol. 77, No. 1). Iowa State University Digital Press.

Capitalfm (2020). "James Charles deletes "racist" video of Rosa TikTok impersonation following backlash" <https://www.capitalfm.com/internet/james-charles-racist-rosa-tiktok-meme-adamrayokay/>?

Charmaraman, L., Richer, A. M., Liu, C., Lynch, A. D., & Moreno, M. A. (2021). Early adolescent social media-related body dissatisfaction: associations with depressive symptoms, social anxiety, peers, and celebrities. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 42(5), 401-407.

Cheung, C. M., & Rabjohn, M. K. (2008). The impact of electronic word-of-mouth; The adoption of online opinions in online customer communities. Emerald Group Publishing Limited, 18, 229-247

CNN (2018). <https://money.cnn.com/2018/02/22/technology/snapchat-update-kylie-jenner/index.html>

Cyrino, M. S. (2009). *Big Screen Rome*. John Wiley & Sons.

Paoli L, Cox LTJ. Across the spectrum of legality: the market activities of influencers specialized in steroids and other performance and image enhancing drugs. *Int J Drug Policy*. 2024; 123: 104246.

Dailydot (2020). "James Charles receives backlash over 'racist' imitation of Latinx TikTok character, Rosa" <https://www.dailydot.com/upstream/james-charles-rosa/>?

De Jans, S., Cauberghe, V., and Hudders, L. (2019a). How an advertising disclosure alerts young adolescents to sponsored vlogs: the moderating role of a peer-based advertising literacy intervention through an informational vlog. *J. Advert.* 47, 309–325. doi: 10.1080/00913367.2018.1

De Oliveira, L. M., & Goussevskaia, O. (2020). Sponsored content and user engagement dynamics on Instagram. *Proceedings of the 35th Annual ACM Symposium on Applied Computing*. doi:10.1145/3341105.3373956

De Veirman, M., V. Cauberghe, and L. Hudders. (2017). Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on Brand attitude. *International Journal of Advertising* 36, no. 5: 798–828.

De Vries, D. A., Möller, A. M., Wieringa, M. S., Eigenraam, A. W., & Hamelink, K. (2018). Social comparison as the thief of joy: Emotional consequences of viewing strangers' Instagram posts. *Media psychology*, 21(2), 222-245.

Ekinci, Y., Dam, S., & Buckle, G. (2025). The Dark Side of Social Media Influencers: A Research Agenda for Analysing Deceptive Practices and Regulatory Challenges. *Psychology & Marketing*.

Faster Capital (2025). Influencer marketing research: Understanding the ROI of Influencer Marketing: A Research based Approach. <https://fastercapital.com/content/Influencer->

marketing-research--Understanding-the-ROI-of-Influencer-Marketing--A-Research-based-Approach.html?utm_source=chatgpt.com

Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R., & Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body image*, 13, 38-45.

Flores-Cornejo, F., Kamego-Tome, M., Zapata-Pachas, M. A., & Alvarado, G. F. (2017). Association between body image dissatisfaction and depressive symptoms in adolescents. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 39(4), 316-322.

Frattallone, J. M. J. S., Brusca, M. I., Garzon, M. L., & Ferreira, A. V. (2024). Risk analysis of the promotion and access to oral health products through the figure of influencers in the social network Tiktok. *Health Leadership and Quality of Life*, 3(536), 1.

Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., & Freberg, L. A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public relations review*, 37(1), 90-92.

Gómez, A. R. (2019). Digital Fame and Fortune in the age of Social Media: A Classification of social media influencers. *aDResearch: Revista Internacional de Investigación en Comunicación*, (19), 8-29.

Glenister, G. (2021). *Influencer Marketing Strategy: How to create successful influencer marketing*. Kogan Page Publishers.

Gürkaynak, G., & Kama, Ç. O. (2018). Navigating the uncharted risks of covert advertising in influencer marketing. *Business Law Review*, 39(1).

Hermenda, A., Sumarwan, U., & Tinaprillia, N. (2019). The effect of social media influencer on brand image, self-concept, and purchase intention. *Journal of Consumer Sciences*, 4(2), 76-89.

Hürriyet (2024). "Kıvanç Talu ve eşi Beril Talu hakkında şoke eden dolandırıcılık iddiası... 100 milyon TL'yi aşan ponzi sistemi... Varböyletipler Instagram hesabı kapandı, yeni açılan hesap doğru mu? İşte son gelişmeler" https://www.posta.com.tr/gundem/fenomen-kivanc-talu-ve-beril-talu-ilk-kez-hakim-karsisinda-700-milyon-lira-kazancimiz-olacakti-2813615?utm_source=chatgpt.com

Hughes, C., Swaminathan, V., & Brooks, G. (2019). Driving brand engagement through online social influencers: An empirical investigation of sponsored blogging campaigns. *Journal of marketing*, 83(5), 78-96.

Ilieva, G., Yankova, T., Ruseva, M., Dzhabarova, Y., Klisarova-Belcheva, S., & Bratkov, M. (2024). Social media influencers: Customer attitudes and impact on purchase behaviour. *Information*, 15(6), 359.

Janssen, L., Schouten, A. P., & Croes, E. A. (2022). Influencer advertising on Instagram: product-influencer fit and number of followers affect advertising outcomes and influencer evaluations via credibility and identification. *International journal of advertising*, 41(1), 101-127.

Johne, J. (2023). *Effectiveness of Influencer Marketing* (3rd ed.). Springer.

- Karagür, Z., Becker, J. M., Klein, K., & Edeling, A. (2022). How, why, and when disclosure type matters for influencer marketing. *International Journal of Research in Marketing*, 39(2), 313-335.
- Keasey, K., Lambrinoudakis, C., Mascia, D. V., & Zhang, Z. (2025). The impact of social media influencers on the financial market performance of firms. *European Financial Management*, 31(2), 745-785.
- Kim, D. Y., & Kim, H. Y. (2021). Trust me, trust me not: A nuanced view of influencer marketing on social media. *Journal of Business Research*, 134, 223-232.
- Koskie, M. M., Beck, B. B., Zmich, L. J., & Mertz, B. A. (2022, May). Influencers' Use of Active Versus Passive Sponsored Content and the Impact on Consumer Perception: An Abstract. In *Academy of Marketing Science Annual Conference* (pp. 149-150). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Kostanski, M., & Gullone, E. (1998). Adolescent body image dissatisfaction: Relationships with self-esteem, anxiety, and depression controlling for body mass. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39(2), 255-262.
- Leung, F. F., Gu, F. F., & Palmatier, R. W. (2022). Online influencer marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 1-26.
- Lowe-Calverley, E., & Grieve, R. (2021). Do the metrics matter? An experimental investigation of Instagram influencer effects on mood and body dissatisfaction. *Body Image*, 36, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2020.10.003>
- Mahmud, D., Heryanto, F. N., Muzaki, H., & Mustikasari, F. (2023). The influence of hedonic motivation, influencer marketing on purchase decision with fomo (fear of missing out) as mediation. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev.*, 8(11), 21.
- Marshall, L. (2019). Unboxing videos fueling kids' tantrums, breeding consumerism. <https://www.colorado.edu/today/2019/12/03/unboxing-videos-fueling-kids-tantrums-breeding-consumerism>
- Martínez, C., and Olsson, T. (2019). Making sense of YouTubers: how Swedish children construct and negotiate the YouTuber Misslisibell as a girl celebrity. *J. Child. Media* 13, 36–52. doi: 10.1080/17482798.2018.1517656
- Mensdpx (2018). <https://www.mensdpx.com/social-hits/viral/79208-indians-tear-into-american-influencer-james-charles.html>
- Onedio (2017). "Ünlü YouTuber'a Ödül Şoku! Enes Batur'un Altın Kelebek'i Geri Alındı" <https://onedio.com/haber/unlu-youtuber-a-odul-soku-enes-batur-un-altin-kelebek-i-geri-alindi-802454>
- Onedio (2020). Bu Kadarına da Pes: Ünlülerin Reklamını Yaptığı Zayıflama Çayının İnsanların Sağlığını Tehlikeye Attığı Ortaya Çıktı! <https://onedio.com/haber/bu-kadarina-da-pes-unlulerin-reklamini-yaptigi-zayiflama-cayinin-insanlarin-sagligini-tehlikeye-attigi-ortaya-cikti-912458>.

Okonkwo, I., & Namkoisse, E. (2023). The role of influencer marketing in building authentic brand relationships online. *Journal of Digital Marketing and Communication*, 3(2), 81-90.

Papillion (2025). The pitfalls of influencer PR. <https://www.papillonpr.co.uk/the-pitfalls-of-influencer-pr/>

Paul, J., K. Jagani, and N. Yadav. 2024. ““How I Think, Who I Am”—Role of Social Media Influencers (SMIs) as Change Agents.” *Journal of Consumer Behaviour* 23, no. 4: 1900–1916.

Pedalino, F., & Camerini, A. L. (2022). Instagram use and body dissatisfaction: The mediating role of upward social comparison with peers and influencers among young females. *International journal of environmental research and public health*, 19(3), 1543.

Posta (2023). “Fenomen Kıvanç Talu ve Beril Talu ilk kez hakim karşısında: 700 milyon lira kazancımız olacaktı” <https://www.hurriyet.com.tr/bilgi/galeri-kivanc-talu-ve-esi-beril-talu-hakkinda-soke-eden-iddia-100-milyon-tllik-vurgun-varboyletipler-instagram-hesabina-erisim-saglanamiyor-42348473>

[Shukla, S., & Dubey, A. \(2022\). Celebrity selection in social media ecosystems: a flexible and interactive framework. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 16\(2\), 189-220.](#)

[Singh, J., Crisafulli, B., & Xue, M. T. \(2020\). ‘To trust or not to trust’: The impact of social media influencers on the reputation of corporate brands in crisis. *Journal of Business Research*, 119, 464-480.](#)

Soares Filho, L. C., Batista, R. F. L., Cardoso, V. C., Simões, V. M. F., Santos, A. M. D., Coelho, S. J. D. D. A. C., & Silva, A. A. M. D. (2020). Body image dissatisfaction and symptoms of depression disorder in adolescents. *Brazilian Journal of Medical and Biological Research*, 54, e10397.

Solaiman, S., & Pangaribuan, C. H. (2024). The Influence of Hedonic Motivation and Influencer Marketing on Purchasing Decisions with FOMO (Fear of Missing Out) as A Mediating Variable (Empirical Study: Cupika Online Store Customers). *International Journal of Economics (IJE)*, 3(2).

Uchôa, F. N. M., Uchôa, N. M., Daniele, T. M. D. C., Lustosa, R. P., Garrido, N. D., Deana, N. F., & Alves, N. (2019). Influence of the mass media and body dissatisfaction on the risk in adolescents of developing eating disorders. *International journal of environmental research and public health*, 16(9), 1508.

Wilson, M., Obilo, O. O., & Mills, A. J. (2024). Brand responses to influencer scandals: An action plan for managers. *Business Horizons*.

Van den Berg, P., Paxton, S. J., Keery, H., Wall, M., Guo, J., & Neumark-Sztainer, D. (2007). Body dissatisfaction and body comparison with media images in males and females. *Body image*, 4(3), 257-268.

Zhou, L., Jin, F., Wu, B., Chen, Z., & Wang, C. L. (2023). Do fake followers mitigate influencers’ perceived influencing power on social media platforms? The mere number effect and boundary conditions. *Journal of Business Research*, 158, 113589.

DUYGUSAL EMEK VE DUYGUSAL EMEK YAKLAŞIMLARI¹

Havva Bezirganoğlu

Süleyman Demirel Üniversitesi, yl2230286006@ogr.sdu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2437-044X

Doç. Dr. Elvettin Akman

Süleyman Demirel Üniversitesi, elvettinakman@sdu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-2303-840X

ÖZET

Duygusal emek, çalışanların kurum politikaları doğrultusunda duygularını kontrol etmesi ve belirli duygusal tepkileri sergilemesi gereken bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram ilk kez Hochschild tarafından ortaya konmuş ve temelde iki boyutta ele alınmıştır: yüzeysel rol yapma ve derinden rol yapma. Daha sonra Ashforth ve Humphrey bu ikili yapıya üçüncü bir boyut ekleyerek, çalışanların içten gelen, doğal duygularını ifade etmelerini de sürece dahil etmişlerdir. Özellikle hizmet sektöründe müşteri memnuniyetinin büyük ölçüde çalışanların tutum ve davranışlarına bağlı olması, duygusal emeği yalnızca bireysel bir beceri değil, aynı zamanda stratejik bir yönetim konusu haline getirmiştir. Araştırmalar, yüzeysel rol yapmanın çalışanlarda iş doyumunu düşürdüğünü ve zamanla tükenmişliğe neden olabileceğini, buna karşılık derinden rol yapmanın ise iş tatminini artırarak olumlu sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, duygusal emeğin niteliği, çalışanların psikolojik iyi oluşları açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bildiride, literatürde yer alan kuramsal yaklaşımlar temel alınarak duygusal emek kavramı kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Elde edilen bulgular, iş yerlerinde duygusal emeğin sağlıklı yönetiminin hem çalışan memnuniyeti hem de sunulan hizmetin kalitesi açısından vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, duygusal emek yalnızca bireysel bir çabanın ürünü değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde ele alınması gereken bütüncül bir strateji olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Emek, Duygusal Emek, Duygusal Emek Boyutları.

¹ Bu bildiri Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Doç. Dr. Elvettin Akman'ın danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Emek bir görevi yerine getirmek için harcanan fiziksel ve zihinsel çaba, çalışma süresi ve gayretin yanı sıra uzun, yorucu ve titiz çalışma olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 2025). Duygusal emek ise emeğin görünmeyen yönü olarak; insan etkileşimlerinde duyguların yönetilmesi ve düzenlenmesine yönelik çabayı ifade eder.

Duygusal emek kavramı ilk olarak Amerikalı sosyolog Arlie Russell Hochschild (2012) tarafından “The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling” (Yönetilen Kalp: İnsan Duygularının Ticarileştirilmesi) adlı eserinde ortaya atılmıştır. Hochschild, duygusal emeği; kurumsal hedeflerle uyumlu bir yüz ifadesi ve bedensel görünüm yaratmak amacıyla duyguların yönetilmesi olarak tanımlamıştır. Ona göre hizmet bir “gösteri”, çalışanlar “oyuncu”, müşteriler “seyirci” ve işyeri ise “sahne”dir. Hochschild, duygusal emeğin iki alt boyutu olduğunu belirtmiştir: yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma. Yüzeysel rol yapma; kişinin gerçek duygularını gizleyip, gerçekte hissetmediği duyguları sergilemesi anlamına gelir. Bu yolla birey, dış görünümünü şekillendirir. Derinlemesine rol yapma ise, istenen duyguyu ifade edebilmek için içsel duyguların düzenlenmesine odaklanır (Ercan, 2019, s. 6-7).

Duygusal emek alanına önemli katkılarda bulunan Ashforth ve Humphrey (1993), bu iki alt boyuta üçüncü bir boyut daha eklemiştir: içten gelen duyguların ifadesi yani bireyin gerçekten hissettiği, doğal duyguları samimi şekilde dışa vurması (Polatçı ve Özyer, 2015, s. 133).

Günümüzde küreselleşme, mal, hizmet ve emek dolaşımının uluslararası düzeyde artmasına neden olmuştur. Rekabetçi piyasa ekonomisinde kurum ve işletmelerin ayakta kalabilmek için maliyet etkin, verimli ve müşteri odaklı stratejiler benimsemeleri gerekmektedir. Yoğun insan etkileşimi gerektiren hizmet sektörü, ülkelerin ekonomik gelişim ve büyümesinde giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Hizmetler, somut ürünlerin aksine; elle tutulamaz, depolanamaz ya da transfer edilemez, üretim ve tüketimi eşzamanlı gerçekleşir ve hizmet sunucusu ile tüketici arasında karşılıklı bir ilişkiye dayanır. Bu nedenle hizmet sektörü emek yoğun bir alandır (Sayım ve Aydın, 2011, s. 247). Dolayısıyla kurumların performansı ve hizmet kalitesi, doğrudan müşteri memnuniyeti ile ilişkilidir. Müşteri memnuniyeti ise hizmet sunucuların ve çalışanların tutum ve davranışlarından etkilendiği için, kurumlar çalışanlarının duygularını kurumsal hedef, politika ve prosedürler doğrultusunda yönetmelerini; profesyonel bir tutum ve görünüm sergilemelerini beklemektedir (Barış Eren, 2021, s. 2).

Ashforth ve Humphrey’e göre, duygusal emek sırasında bireyin kendini özgürce ifade edebilmesi ve içten gelen duygularını yansıtmaması, kişisel iyilik halini artırmaktadır. Bunun sonucunda tükenmişlik — kişisel iyilik halinin bir bileşeni olarak — azalırken, iş doyumu artmaktadır. Duygusal emeği, örgütsel hedeflere hizmet etmek amacıyla hem duyguların hem de davranışların düzenlenmesi olarak tanımlayan Grandey, duygusal emek ile tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedir (Buz Durak, 2019, s. 5). Ona göre bunun temel nedenleri; gerçek duygular ile sergilenen duygular arasındaki çatışma, bunun yol açtığı içsel gerilim, duygusal uyumsuzluk, iş stresi ve sürekli yüzeysel rol yapmanın neden olduğu duygusal kaynakların tükenmesidir. Ancak, içten gelen/gerçek duygular ile örgütsel davranış beklentileri örtüştüğünde, bu durumun iş doyumunu artırdığı öne sürülmektedir (Barış Eren,

2021, s. 3). Örneğin, Chen ve arkadaşlarının (2012) yaptığı bir çalışmada; yüzeysel rol yapmanın iş doyumu ile negatif, tükenmişlikle pozitif ilişki içerisinde olduğu; derinlemesine rol yapmanın ise iş doyumu ile pozitif, tükenmişlikle negatif ilişkili olduğu belirlenmiştir (Barış Eren, 2021, s. 3).

2. DUYGUSAL EMEĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İnsan, doğası gereği yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda duygusal, sosyal ve kültürel yönleriyle de şekillenen çok boyutlu bir varlıktır. Bireyler, içinde yaşadıkları toplumsal yapı ve kültürel normlar doğrultusunda hem kendilerini hem de başkalarını anlamlandırır, bu çerçevede duygularını ifade eder ve yönetirler. Bu bağlamda, duygular yalnızca bireysel birer yaşantı değil, aynı zamanda toplumsal bağlamda şekillenen ve yönlendirilen deneyimlerdir. Nitekim bireyin duygularını nasıl deneyimlediği, nasıl ifade ettiği ve bu duygularla nasıl başa çıktığı, büyük ölçüde ait olduğu kültür, sosyal çevre ve içinde bulunduğu rol beklentileriyle doğrudan ilişkilidir (Dinç, 2010, s. 76).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, duyguların kurumsal yaşamda da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle hizmet temelli sektörlerde çalışan bireylerden, yalnızca teknik bilgi ve beceri değil, aynı zamanda duygusal tutum ve davranışlarını da belirli bir kalıba göre düzenlemeleri beklenmektedir. İşte bu noktada, “duygusal emek” kavramı devreye girmektedir. İlk kez Arlie Russell Hochschild (2012) tarafından geliştirilen bu kavram, bireylerin iş yaşamında sergiledikleri duygusal davranışları, belirli kurumsal ve toplumsal normlar çerçevesinde nasıl şekillendirdiklerini açıklamayı amaçlamaktadır (Yalçın, 2021, s. 49). Hochschild’ın kuramsal çerçevesi, zaman içerisinde Ashforth ve Humphrey, Morris ve Feldman (1996, 1997), Grandey ve Gross gibi araştırmacılar tarafından farklı yönleriyle geliştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Ashforth ve Humphrey (1993), duygusal emeği daha çok davranışsal yönleriyle ele alırken, bireyin duygularını bastırmasından çok, kurumsal beklentilere uygun şekilde ifade etme becerisine odaklanmışlardır (Yetim ve Erigüç, 2019, s. 232). Morris ve Feldman (1996) ise duygusal emeğin çok boyutlu yapısını vurgulayarak; duygusal emek sürecinin sıklığı, süresi, duygusal çeşitlilik ve duygusal uyumsuzluk gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Grandey (2000), duygusal emeği daha bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, bilişsel-duygusal süreçlerle ilişkili olarak tanımlamış; özellikle yüzeysel rol yapma (surface acting) ve derinlemesine rol yapma (deep acting) gibi stratejilerin bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Gross (1998) ise duygusal düzenleme kuramı bağlamında duygusal emeği yeniden yorumlamış ve bireylerin duygularını düzenlemek için kullandıkları stratejileri öncül süreçler (antecedent-focused) ve tepki odaklı süreçler (response-focused) olmak üzere ikiye ayırmıştır (Kulualp ve Sarı, 2018, s. 1169).

3. DUYGUSAL EMEK YAKLAŞIMLARI

3.1. Duygusal Emek Anlayışı ve Arlie Russell Hochschild

Hochschild (2012), hizmet sunumunda belirli duyguların hissedilmesi ve hizmet alanlara karşı bu duyguların gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre duygusal emek iki şekilde ortaya çıkar: istenilen duyguyu hissediyormuş gibi yapmak ve istenilen duyguyu gerçekten hissetmeye çalışmak. Her iki strateji de çaba gerektirir. Gerçekten yaşanmamış bir

duygunun taklit edilmesine "yüzeysel rol yapma", daha önce hissedilmemiş bir duyguyu içtenlikle hissetmeye çalışma sürecine ise "derinlemesine rol yapma" denir (Eren ve Demirel, 2018, s. 311-12).

Hochschild, duygusal emek gerektiren işlerin ortak özelliklerini üç madde halinde sıralamıştır. Birincisi, halkla yüz yüze veya sözlü iletişim kurulmasıdır. İkincisi, çalışanın karşısındaki kişide korku ya da minnettarlık gibi bir duygusal durum yaratmasının beklenmesidir. Üçüncüsü ise, işverenin eğitim ve denetim yoluyla çalışanın duygusal faaliyetleri üzerinde belirli bir kontrol hakkına sahip olmasıdır (Köse, Oral ve Türesin, 2011, s. 168).

3.2. Duygusal Emek Anlayışı ve Ashforth ile Humphrey

Ashforth ve Humphrey (1993), duygusal emeği hizmet sürecinde örgüt tarafından beklenen duyguların sergilenmesi olarak tanımlamıştır. Onlara göre, “duygu gösterim kuralları” hangi duyguların gösterilmesi gerektiğini belirler. Bu ikili, duyguların kendisinden çok davranışlara odaklanarak, duyguları yönetmeden de bu kurallara uyulabileceğini öne sürer. Böylece, çalışanların, yöneticilerin ve hizmet alanların bu kurallara uyumu kolaylıkla gözlemlenebilir. Yaklaşımları davranış odaklıdır ve duygusal deneyim ile duygusal ifadeyi birbirinden ayırır (Göç, 2017, s. 18-19).

Hochschild’in teorisini genişleten Ashforth ve Humphrey, yüzeysel ve derinlemesine rol yapmanın yanı sıra “gerçek duygular”ı da üçüncü bir duygusal emek stratejisi olarak eklemişlerdir. Gerçek duygular; kendiliğinden hissedilen ve samimi biçimde ifade edilen duygulardır ve çalışanlardan daha az çaba gerektirir. Ayrıca Ashforth ve Humphrey, duygusal emeğin hem olumlu hem olumsuz işlevlerine odaklanır. Onlara göre duygusal emek, etkileşimleri düzenler, kişilerarası sorunları ortadan kaldırır ve görev etkinliğini artırır. Aynı zamanda bireyin kendini ifade etmesine de yardımcı olabilir (Taşlıyan, Hırlak ve Çiftçi, 2014, s. 66).

3.3. Morris ve Feldman’ın Duygusal Emek Anlayışı

Morris ve Feldman (1996), duygusal emeği kişilerarası etkileşimlerde kurumsal olarak beklenen duyguların ifade edilmesi için gerekli olan çaba, planlama ve kontrol olarak tanımlarlar. Hochschild’in (2012) duygusal emek anlayışının aksine, Morris ve Feldman duyguların yönetimine değil, davranışların ifadesine odaklanır. Bunun nedeni, kurumların öncelikli olarak uygun davranışların sergilenmesini beklemesidir. Morris ve Feldman’a göre duygusal emek dört boyuttan oluşur: duygusal ifadenin sıklığı, gerekli ifade kurallarına dikkat, ifade edilmesi gereken duyguların çeşitliliği ve duygusal uyumsuzluk (Barış Eren, 2021, s. 10-11).

Morris ve Feldman (1996), bu dört duygusal emek boyutuna yönelik olarak kurumsal, işle ilgili ve bireysel düzeyde belirleyiciler (öncüller) de önermiştir (Kocakula, 2021, s. 825). Bunlar aşağıdaki gibidir:

Duygusal ifadenin sıklığına etki eden öncüller:

- Duygusal ifade kurallarının açıklığı
- Yakın denetimin varlığı

- Cinsiyet
- Görev rutini

Gerekli ifade kurallarına dikkat düzeyine etki eden öncüller:

- Görev rutini
- Hizmet alan kişinin gücü

İfade edilen duyguların çeşitliliğine etki eden öncüller:

- Hizmet alan kişinin gücü
- Görev çeşitliliği

Duygusal uyumsuzluğa etki eden öncüller:

- Yüz yüze iletişim
- İş otonomisi (bağımsızlığı)
- Duygulanım (affectivity)

Morris ve Feldman (1996) ayrıca bu dört duygusal emek boyutunun tükenmişlik ve iş doyumunu ile ilişkisini de incelemiştir. Duygusal ifadenin sıklığı, ifade kurallarına dikkat, duyguların çeşitliliği ve duygusal uyumsuzluk gibi tüm boyutlar, duygusal tükenmişliği artırmaktadır. Ancak iş doyumunu azaltan tek faktörün duygusal uyumsuzluk olduğu bulunmuştur (Kılıçaslan, 2019, s. 53).

3.4. Grandey'in Duygusal Emek Anlayışı

Grandey (2000), duygusal emeği hem duyguların hem de bu duyguların ifadelerinin örgütsel amaçlar doğrultusunda düzenlenmesi süreci olarak tanımlamıştır. Morris ve Feldman'ın (1996) belirlediği duygusal emeğin dört boyutunun, çalışanların duygu yönetim sürecini tam anlamıyla yansıtmadığını ileri sürmüştür (Duman, 2017, s. 31). Grandey, duygusal emek ile onun öncülleri ve sonuçları arasındaki ilişkiyi ele alan kapsamlı bir çerçeve önermiştir. Bu çerçeve dört bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde, "etkileşim beklentileri" (sıklık, süre, çeşitlilik ve ifade kuralları) ve "duygusal olaylar" (olumlu ve olumsuz olaylar) gibi durumsal ipuçları yer alır. İkinci bölüm, yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma gibi duygusal emek stratejilerini içeren duygu düzenleme sürecinden oluşur. Üçüncü bölümde, bireylerin duygu yönetimini etkileyen bireysel faktörler (cinsiyet, duygusal ifade yeteneği, duygusal zeka ve duygulanım—olumlu/olumsuz duygulanım) ve örgütsel faktörler (işte özerklik, yönetici desteği ve iş arkadaşlarının desteği) bulunur. Dördüncü bölüm ise duygusal emeğin uzun vadeli sonuçlarını kapsar. Bunlar bireysel iyilik hali (tükenmişlik ve iş doyumunu) ve örgütsel iyilik hali (performans ve işe yabancılaşma/ayrılma davranışı) şeklindedir (Bıyık, 2014, s. 24).

3.5. Gross'un Duygusal Emek Anlayışı

Gross (1998), duygu düzenlemeyi bireylerin hangi duyguları ne zaman yaşayacaklarını, bu duyguları nasıl deneyimleyip ifade edeceklerini belirleme süreci olarak tanımlamıştır. Bu süreç, duygusal sistemin hem giriş hem de çıkış aşamalarında duyguların yönlendirilmesiyle

açıklanır. Gross, duygu düzenleme sürecini iki türe ayırmıştır: Neden odaklı duygu düzenleme ve tepki odaklı duygu düzenleme (Bıyık, 2014, s. 35).

Neden odaklı duygu düzenleme, durum seçimi, durumu değiştirme, dikkatin yönlendirilmesi ve bilişsel değişimi kapsar.

- Durum seçimi, belirli kişi veya durumlardan uzaklaşma ya da yakınlaşma anlamına gelirken,
- Durumu değiştirme, çevrenin duygusal etkisini değiştirmeyi ifade eder.
- Dikkatin yönlendirilmesi, dikkatin başka yöne kaydırılmasıdır;
- Bilişsel değişim ise durumu yeniden yorumlamayı içerir.

Dikkatin yönlendirilmesi, içsel durumları ve kişisel düşüncelerin odağını değiştirirken; bilişsel değişim, dışsal bağlamı dönüştürmeyi amaçlar. Bu modelde dikkatin yönlendirilmesi, içsel duyguları değiştirdiği için derinlemesine rol yapma ile eşdeğerdir (Barış Eren, 2021).

Tepki odaklı duygu düzenleme ise bir duygu ortaya çıktıktan sonra verilen davranışsal, deneyimsel ve fizyolojik tepkileri içerir. Bu süreçte, durumun yeniden değerlendirilmesinden çok, mevcut duruma verilen duygusal ifade üzerinde oynama yapılır. Örneğin, duyguların kasıtlı olarak bastırılması bu tür bir düzenlemeye örnektir. Bu da yüzeysel rol yapmaya karşılık gelir çünkü burada dışsal ifade değiştirilir (Barış Eren, 2021, s. 14-15).

SONUÇ

Duygusal emek, iş dünyasında önemli bir kavram olarak, çalışanların duygusal süreçlerini nasıl yönettiklerini ve bu süreçlerin iş performansını nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olur. Duygusal emekle ilgili yapılan teorik çalışmalar, bu kavramın çok yönlü ve çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Grandey, Gross, Hochschild gibi önemli akademisyenler, duygusal emek süreçlerini farklı açılardan ele almış ve duygusal emeğin bireysel ve organizasyonel düzeyde nasıl işlediğine dair kapsamlı modeller sunmuşlardır.

Grandey'nin duygusal emek modeli, bireylerin iş ortamında duygusal ifadelerini nasıl düzenlediklerini ve bu düzenlemenin hem bireysel hem de organizasyonel düzeydeki sonuçlarını incelemektedir. Gross'un duygusal emek teorisi ise duygusal düzenleme süreçlerine odaklanmaktadır. Gross, duygusal düzenleme stratejilerini, öncelik odaklı ve tepki odaklı düzenleme olarak iki ana grupta incelemiştir. Hochschild'in duygusal emek anlayışı ise, özellikle çalışanların içsel duygularıyla iş yerinde sergilemeleri gereken duygusal ifadeler arasındaki çatışmaya odaklanmaktadır. Yapılan çalışmalar, duygusal emeğin hem bireysel hem de organizasyonel düzeyde çok çeşitli sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Olumlu sonuçlar arasında, derin davranışın hizmet performansını artırması, müşteri memnuniyetini sağlaması ve çalışanların duygusal zekalarını geliştirmesi yer almaktadır.

Sonuç olarak, duygusal emek, yalnızca çalışanların işlerini nasıl yerine getirdiklerini değil, aynı zamanda onların duygusal ve psikolojik iyilik hallerini de etkileyen önemli bir faktördür. İş yerlerinde duygusal emek yönetimi, hem çalışanların sağlığı hem de organizasyonel başarı için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, hem bireysel düzeyde hem de

organizasyonel düzeyde daha sağlıklı duygusal emek stratejilerinin geliştirilmesi, hem çalışanların hem de iş yerlerinin uzun vadeli başarısı için gereklidir.

KAYNAKÇA

Ashforth, B. E., ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*, 18(1), 88–115. <https://doi.org/10.5465/amr.1993.3997508>

Barış Eren, N. (2021). *Hemşirelik lisans programlarında görevli akademisyenlerin duygusal emek düzeyleri ve duygusal emek, iş doyumu ve tükenmişlik arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü].

Bıyık, Y. (2014). *Duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Bir araştırma* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Buz Durak, D. (2019). *Öz-yeterliğin duygusal emek üzerindeki etkisi ve bu süreçte örgütsel desteğin düzenleyici rolüne ilişkin bir çalışma* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Chen, Z., Sun, H., Lam, W., Hu, Q., Huo, Y., ve Zhong, J. A. (2012). Chinese hotel employees in the smiling masks: Roles of job satisfaction, burnout and supervisory support in relationships between emotional labor and performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(4), 826–845. <https://doi.org/10.1080/09585192.2011.555122>

Dinç, L. (2010). Bakım kavramı ve ahlaki boyutu. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 17(2), 74–82.

Duman, N. (2017). Duygusal emek: Bir literatür değerlendirmesi. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 1(1), 29–39.

Ercan, D. (2019). *Duygusal emek ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkinin belirlenmesi üzerine bankacılık sektöründe bir araştırma* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Eren, D., ve Demirel, N. (2018). Duygusal emek faktörünün hizmet kalitesine etkisi: Nevşehir'deki dört ve beş yıldızlı otellere yönelik bir araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 310–334.

Gosserand, R. H. (2003). *An examination of individual and organizational factors related to emotional labor* [Doktora tezi, Louisiana State University].

Göç, A. (2017). *Okul yöneticilerinin duygusal emek ve iş doyumu arasındaki ilişkiye dair bir inceleme* [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü].

Grandey, A.A. (2000). Emotion regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95–110. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.5.1.95>

Gross, J.J. (1998). Antecedent-and response-focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 224–237. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.224>

Hochschild, A. R. (2012). *The managed heart: Commercialization of human feeling* (Updated ed.). University of California Press.

Kılıçaslan, S. (2019). Duygusal emek ile iş doyumunu arasındaki ilişki: Hekimler üzerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 52–65.

Kocakula, Ö. (2021). Duygusal emeğin iş tatmini üzerindeki etkisi: İzmir Balçova ve Narlıdere Belediyeleri örneği. *Kent Akademisi*, 14(3), 824–841.

Köse, S., Oral, L., ve TÜresin, H. (2011). Duygusal emek davranışlarının işgörenlerin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi üzerine sağlık sektöründe bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), 165–185.

Kulualp, H. G., ve Sarı, Ö. (2018). Duygusal emek: Okul öncesi öğretmenleri üzerine bir içerik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1167–1181.

Morris, A. J., ve Feldman, D. C. (1996). The dimensions, antecedents, and consequences of emotional labor. *Academy of Management Review*, 21(4), 986–1010. <https://doi.org/10.5465/amr.1996.9704071861>

Morris, A. J., ve Feldman, D. C. (1997). Managing emotions in the workplace. *Journal of Managerial Issues*, 9(3), 257–274.

Polatçı, S., ve Özyer, K. (2015). Duygusal emek stratejilerinin duygusal zekânın tükenmişliğe etkisindeki aracılık rolü. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 131–156.

Sayım, F., ve Aydın, V. (2011). Hizmet sektörü özellikleri ve sistematik olmayan risklerin sektör menkul kıymetleri ile etkileşimine dair teorik bir çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 245–262.

Taşlıyan, M., Hırlak, B., ve Çiftçi, G. E. (2014). Akademisyenlerin duygusal zekâ, iş tatmini ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 63–80.

TDK. (2025). *Emek*. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Tunguz, S. (2016). In the eye of the beholder: Emotional labor in academia varies with tenure and gender. *Studies in Higher Education*, 41(1), 3–20. <https://doi.org/10.1080/03075079.2014.914919>

Yalçın, M. (2021). *Duygusal emek ve etkili liderlik*. İKSAD Yayınları.

Yetim, B., ve Erigüç, G. (2019). Sağlık çalışanlarında duygusal emek ile ilgili yapılan çalışmalara yönelik bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 225–240.

MERMER İŞLETMELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNİN EKONOMİK-SOSYAL VE ÇEVRESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA¹

Mehmet ÖZTÜRK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Mehmetztrk175@gmail.com- ORCID ID: 0009-0003-7374-3243

Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim ALKARA

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü,

ibrahim.alkara@bilecik.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8575-2524

ÖZET

Tarih boyunca sürdürülebilirlik konusu, çeşitli konferans ve toplantılarda ele alınmış, değişen dünya koşullarının getirdiği ihtiyaçlar ve zorunluluklar doğrultusunda sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Bu süreçte Birleşmiş Milletler de aktif rol oynayarak çeşitli hedefler belirlemiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 25 Eylül 2015 tarihinde onayladığı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu 17 küresel hedef, yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlikleri gidermek, iklim değişikliğiyle savaşmak ve gezegenin doğal kaynaklarını korumak gibi dünya çapındaki sorunlara çözüm üretmeyi hedeflemektedir. Ülkemizdeki önemli madencilik sektörlerinden biri de Mermer Sanayisi olup, birçok sektörde olduğu gibi bu sektörde de bu hedeflerle ilgili uygulamalar ve işletmelerin süreçlerinde bu hedefleri benimseme durumları gelecekte varlıklarını sürdürebilmelerinde belirleyici bir öneme sahip olabilecektir.

Literatürde, doğal taş sektörü ve özellikle mermer madenciliği üzerine yapılan çalışmalar genellikle çevresel etkiler ve ekonomik performans odaklı olup, sürdürülebilirlik açısından işletmelerin faaliyetlerini detaylı bir şekilde inceleyen araştırmalar sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle yerel ölçekte faaliyet gösteren işletmelerin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini benimseme düzeylerini değerlendiren çalışmalara nadiren rastlanmaktadır. Marmara Adası'ndaki mermer işletmelerinde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine odaklanmış kapsamlı bir analiz ise literatürde rastlanamamıştır. Bu çalışmada Marmara Adası'nda faaliyet gösteren mermer işletmeleri örnekleme alınarak, işletmelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini, benimsemeleri, farkındalık durumları ve uygulama düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Fenemolojik yaklaşımın benimsendiği derinlemesine görüşme / mülakat yöntemi ile işletme temsilcilerinden elde edilecek nitel verilerle, literatürde eksikliği hissedilen bir alana önemli bir katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, araştırma hem yerel işletmelerin sürdürülebilirlik algısının hem de sektörel uygulamaların daha iyi anlaşılmasına da katkı sunacaktır. Rezerv bakımından ülkemizin en zengin Mermer yataklarına sahip Marmara Adasının uygulama alanı olarak belirlendiği bu çalışma, bölgesel bağlamı ve sektörel özgünlükleri dikkate alarak, işletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını görmek açısından

¹ Bu çalışma Mehmet ÖZTÜRK'ün Bilecik Şeyh Edebali üniversitesi Endüstriyel Sürdürülebilirlik Anablimdalında devam etmekte olan Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir

oldukça önemlidir ve literatüre değerli bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG), Mermer Sanayi, Nitel Araştırma

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, günümüz dünyasında ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Dünya genelindeki doğal kaynakların tükenmesi, çevresel bozulmalar ve sosyal eşitsizlikler, bu alandaki farkındalığı artırmış ve sürdürülebilirlik kavramının daha fazla ele alınmasına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler'in (BM) 2015 yılında onayladığı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve bu gündemle paralel olarak kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), dünya genelinde kalkınma süreçlerinin sürdürülebilir bir biçimde ilerlemesi adına küresel bir yol haritası sunmaktadır. Bu 17 küresel hedef, yoksullukla mücadele etmek, eşitsizlikleri azaltmak, iklim değişikliğiyle savaşmak ve doğal kaynakları korumak gibi kritik alanlara odaklanmaktadır.

Türkiye'de mermer madenciliği ekonomik açıdan önemli bir sektör olmakla birlikte, ciddi iş sağlığı ve güvenliği riskleri barındırmaktadır. Bu riskler arasında kaya düşmeleri, ekipman kaynaklı kazalar, patlamalar, toz ve gürültüye bağlı sağlık sorunları öne çıkmaktadır. Kazaların türü ise ocakların koşulları ve güvenlik uygulamalarına göre değişmektedir (Eker, 2023; 2024).

Mermer ocaklarında yürütülen faaliyetler, yüksek risk barındıran ve etkin iş güvenliği önlemleri gerektiren süreçlerdir. Türkiye'de modern teknolojilerin kullanımı, hem estetik değeri yüksek mermer üretimini mümkün kılmakta hem de küresel pazardaki rekabet gücünü artırmaktadır. Ayrıca, ocakların güvenli işletilmesi, iş kazalarının azaltılmasına ve üretim maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlamaktadır (Demir Şahin ve Eker, 2024).

Türkiye, yer altı kaynakları açısından oldukça zengin bir ülke olup, mermer gibi önemli doğal taşlar, özellikle Marmara bölgesinde büyük bir endüstriye dönüşmüştür. Marmara Adası, Türkiye'nin en önemli mermer yataklarına sahip bölgelerinden biridir ve bu bölgedeki mermer işletmeleri, bölge ekonomisi için büyük bir önem taşımaktadır. Ancak mermer üretimi, çevresel ve ekonomik etkileri açısından sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gereken bir süreçtir. Bu bağlamda, Marmara Adası'ndaki mermer işletmelerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini benimseme düzeyleri, bölgesel kalkınma açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Marmara Adası'ndaki mermer işletmelerinin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) doğrultusunda yürüttükleri faaliyetleri ve bu faaliyetlerin çevresel, ekonomik ve sosyal etkilerini incelemektir. Çalışma, bölgedeki mermer üretim süreçlerinde sürdürülebilirlik uygulamalarını derinlemesine analiz ederek, yerel işletmelerin bu hedeflere ne derecede uyum ve katkı sağladığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu araştırma, ayrıca sektördeki eksikliklerin belirlenmesine ve gelecekteki gelişim potansiyellerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

2.1. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik, doğal çevrenin, ekonomik sistemlerin ve toplumsal yapının uzun vadede uyum içinde varlığını sürdürebilmesi için gerekli şartları ifade etmektedir. Sürdürülebilirlik yalnızca yaşam kalitesini artırmakla ilgili değildir; aynı zamanda bir şeyin korunması veya devam ettirilmesiyle de ilgilidir (McKenzie, 2004).

Sürdürülebilirlik, ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini tam anlamıyla göz önünde bulundurarak, tükenmeyen ve dolayısıyla yenilenebilen kaynakların kullanımına dayanan bir ekonomik kalkınma anlayışıdır. Oxford İngilizce Sözlüğü, sürdürülebilirliği belirli bir düzeyde korunabilirlik olarak tanımlar. İşletme açısından ise sürdürülebilirlik, bir işletmenin çevreyi koruyarak kar elde etme kapasitesidir. Sürdürülebilirliğin erken dönem tanımları genellikle makro düzeyde bir perspektife sahiptir ve bu tanımlar, doğal kaynakların çıkarılma seviyelerini ve ekonomik üretim ile tüketimi nasıl denetleyeceklerini tahmin etmeye odaklanmaktadır. Sürdürülebilirliğe dair ilk bilimsel katkılar, doğal kaynakların kullanımına ve bunların yaşam kalitesi üzerindeki etkilerine yoğunlaşmış, daha sonra ise ekonomi, çevre ve sosyal alanlarla gelecek nesiller arasındaki ilişkiler de dahil edilmiştir. Bu bağlamda, kuruluşlar, sürdürülebilir koşullar yaratmak için mevcut araçlar olarak kabul edilmiştir (Wikström, 2010, s. 99-100; Caniato vd., 2012, s. 660).

Sürdürülebilirlik genellikle çevresel, sosyal ve finansal/ekonomik olmak üzere üç ana unsurdan oluşan bir kavram olarak tanımlanır. En yaygın tanımı, sürdürülebilir kalkınma perspektifine dayanır ve bu tanıma göre, günümüzün ihtiyaçlarını karşılamak, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermemelidir (Pitelis, 2013).

2.1.1 Ekonomik Sürdürülebilirlik: Ekonomik sürdürülebilirlik, toplumların uzun vadeli refahını sağlamak amacıyla kaynakların verimli ve adil bir şekilde kullanılması gerektiğini savunur. Bu, doğal kaynakların tükenmeden ve çevresel zarar vermeden üretim süreçlerinin optimize edilmesi anlamına gelir. Goodland(1995) ise, Ekonomik sürdürülebilirlik boyutu; kaynakların etkin şekilde değerlendirilmesi, ekonomik fırsatların eşitlikçi biçimde paylaşılması ve uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik bilgi ve uygulamaları kapsamaktadır (Goodland, 1995).

2.1.2 Çevresel Sürdürülebilirlik: Çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, biyolojik çeşitliliğin desteklenmesi ve ekosistemlerin bozulmaması için yapılan çalışmalar bütünüdür. Bu boyut, özellikle sanayi faaliyetlerinin çevreye olan etkilerinin minimize edilmesi konusunda kritik öneme sahiptir. Bu çevresel yaklaşım, yalnızca doğayı korumakla kalmaz; aynı zamanda ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi için de sağlam bir temel oluşturur.

Sürdürülebilirlik, çevresel sorunların dikkate alınması ve bu sorunların değiştirilebilmesi veya yenilenebilir hale getirilebilmesi için kaynakların döngüsel kullanımına dayanan bir ekonomik kalkınma modelidir (Gedik, 2020).Bu doğrultuda, sürdürülebilirliğin temel amacı, üretim

süreçlerinin yol açtığı çevresel sorunların engellenmesi ve ekosistemin korunmasıdır (Baumgärtner & Quaas, 2010).

Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, sürdürülebilirliğin bu üç temel boyutu birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve birlikte daha yaşanabilir bir dünya inşa etmeyi amaçlar. Bununla birlikte, çevresel boyutun tüm canlılar için yaşamsal koşulları belirlemesi açısından öncelikli olduğu ve diğer sürdürülebilirlik boyutlarına yön veren bir çerçeve sunduğu özellikle vurgulanmalıdır (Ammenberg ve Hjelm, 2013).

2.1.3 Sosyal Sürdürülebilirlik: Sosyal sürdürülebilirlik, toplumların adil, eşitlikçi ve sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlar. Bu boyut, eğitim, sağlık, iş gücü hakları ve sosyal eşitsizliklerin azaltılması gibi konuları kapsar.

Bu sosyal boyut, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlikle yakından ilişkilidir ve sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal refahla bütünleşmesini sağlar. Dempsey ve diğerleri (2011), sosyal sürdürülebilirliği toplumsal eşitlik, adalet ve insan hakları gibi konularda bireylerin farkındalık düzeyini ve bu konulara katılımını içeren bir kavram olarak tanımlamaktadır.

2.2. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: (<https://tr.wikipedia.org/wiki/>)

Birleşmiş Milletler (BM), 2015 yılında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni kabul ederek, dünya genelindeki tüm ülkeler için sürdürülebilir kalkınma yönünde bir yol haritası oluşturmuştur. Bu hedefler, küresel çapta yoksullukla mücadele etmek, çevreyi korumak ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için ortak bir çerçeve sunmaktadır. 17 hedef ve kendi içinde her bir ülkenin ulusal kalkınma hedeflerine entegre edilecek şekilde tasarlanmış ve her hedefin başarılabilmesi için çeşitli alt hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler arasında çevresel sürdürülebilirlik (iklim değişikliği ile mücadele, su kaynakları yönetimi, doğal yaşam alanlarının korunması), ekonomik sürdürülebilirlik (iş yaratma, sanayi ve inovasyon), ve sosyal sürdürülebilirlik (eğitim, sağlık, eşitlik) gibi kritik alanlar bulunmaktadır.

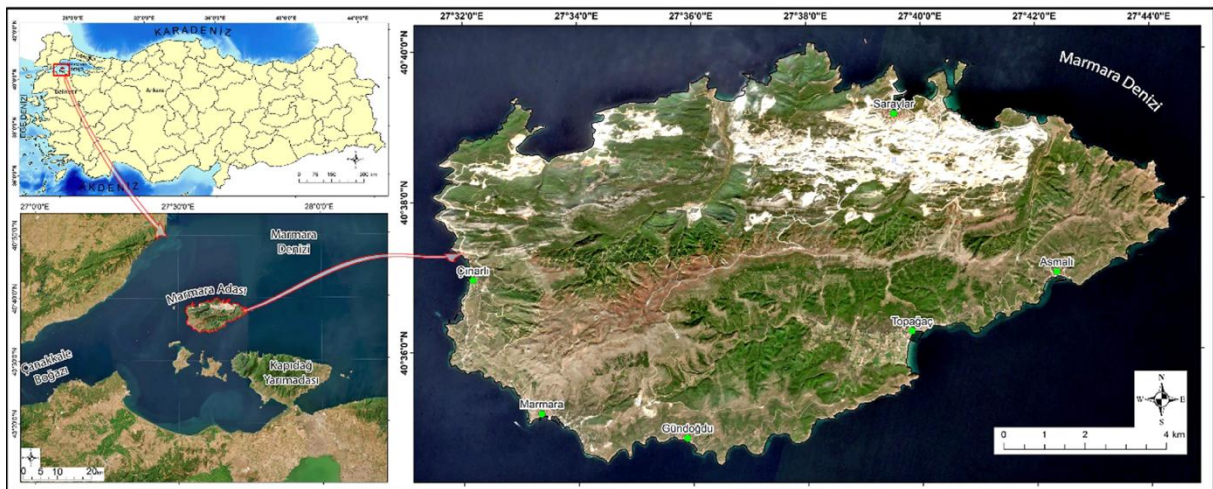
3. TÜRKİYE'DE MERMER SANAYİ SEKTÖRÜ VE MARMARA ADASI'NIN SEKTÖRDEKİ YERİ

Türkiye, dünya çapında önemli bir doğal taş üreticisi ve ihracatçısıdır. Özellikle mermer, Türkiye'nin doğal taş sektörü içinde önemli bir paya sahip olup, ülke ekonomisi için büyük bir katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin mermer üretimi, zengin yer altı kaynakları ve gelişmiş işleme tesisleri sayesinde küresel pazarda önemli bir yer edinmiştir.

Türkiye'de mermer üretimi en yoğun şekilde Balıkesir, Afyon, Bilecik, Denizli ve Muğla illerinde gerçekleştirilmektedir. Bu iller, ülke genelindeki toplam üretimin yaklaşık %65'ini oluşturmakta ve Türkiye'nin mermer üretiminde önemli bir paya sahiptir (İhracat Genel Müdürlüğü, 2021).

Türkiye, dünya mermer rezervlerinin yaklaşık %35'ine sahip önemli bir üretici konumundadır. Bu rezervlerin %25'i Balıkesir ilinde yer almakta olup, bu miktarın %92'si Marmara Adası'nda bulunmaktadır. Bu da Marmara Adası'nı, yaklaşık 1.2 milyar metreküplük mermer potansiyeli ve Türkiye genelindeki mermer rezervlerinin yaklaşık %23'üne ev sahipliği yapan stratejik bir bölge haline gelmektedir. Bölgede faaliyet gösteren yaklaşık 40 mermer firması, sektöre önemli katkılar sağlamaktadır (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2023).

Ülkemizdeki mermer yataklarının büyük bir kısmı Marmara Bölgesi'nde yer almakta olup, bu bölgede mermer üretimi sektörü için belirleyici bir konum teşkil etmektedir. Marmara denizinin güneybatısında bulunan Marmara adası, Marmara adalarının en büyüğü olup Balıkesir'in bir ilçesidir. İl merkezine uzaklığı 159 km'dir. İlçe merkezi olan Marmara ise 709 m rakımında kurulmuştur. Yüz ölçümü 117,8 km2dir. Orta kesimleri dağlık, kuzeyi ve güneyi genellikle tepeliklerden oluşmaktadır. İlçenin dört bir tarafı deniz olup kuzeyinde Tekirdağ, batısında Gelibolu yarımadası, doğusunda armutlu yarımadası bulunmaktadır. Ayrıca Çanakkale boğazına 40, İstanbul boğazına 60, Trakya Hasköy burnuna 11 deniz mil uzaklıktadır. İlçe idari sınırları içerisinde ise 6 köy ve 1 belediye yerleşme bulunur.

Marmara Adası'nın lokasyon haritası ve Sentinel uydu görüntüsü (2022).

Marmara Adası, Türkiye'nin en önemli mermer yataklarına sahip bölgelerinden biri olarak, özellikle kaliteli ve dayanıklı mermeriyle ünlüdür. Marmara adası, zengin mermer rezervlerine sahip olmasının yanı sıra, mermer işleme tesisleri ve taşıma altyapılarıyla da sektördeki en önemli üretim merkezlerinden biridir. Bakıldığında mermer sektöründe köklü bir geçmişi olan adada 1912 yılında Türkiye'nin ilk mermer fabrikası kurulmuş olup 2024 yılında ise yaklaşık 40 ocak sahası ile ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Marmara Adası'nda bulunan mermer işletmeleri, yerel ekonomiye katkı sağlamakta ve bölgedeki istihdamı önemli ölçüde artırmaktadır. Adada üretilen mermer hem iç piyasada hem de uluslararası pazarlarda büyük talep görmekte ve bölge ekonomisine döviz kazandırmaktadır.

Bölgedeki mermer üretiminin ekonomik katkıları yalnızca üretimle sınırlı kalmamaktadır. Mermer işletmeleri, adanın altyapı geliştirilmesi, iş gücü istihdamı ve yerel tedarikçilerle yapılan iş birlikleriyle de bölge ekonomisine katkı sunmaktadır.

Marmara Adası'nda mermer üretimi, adadaki en önemli ekonomik faaliyetlerden birini oluşturmakta ve bu sektörden elde edilen gelir, bölge halkının geçim kaynağını oluşturmaktadır. Adanın ekonomisinin büyük bir kısmı mermerciliğe dayanmaktadır. Ayrıca, Marmara mermeri, kalitesi ve dayanıklılığıyla özellikle yurt dışında büyük bir talep görmektedir. Bu da Marmara Adası'nın ekonomik olarak büyümesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Bölgedeki mermer işletmeleri, çevreye duyarlı bir şekilde üretim yapmak adına bazı önlemler almakta, aynı zamanda iş gücünün eğitimi, sağlığı ve güvenliği gibi sosyal sorumlulukları yerine getirme çalışmaktadır. Bu, Marmara Adası'nın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum sağlaması açısından oldukça önemlidir.

4. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Nitel araştırmalara bakıldığında doküman analizi, görüşme, gözlem gibi nitel veri toplama teknikleriyle gerçekleştirilen, katılımcıların perspektiflerini vurgulayan, araştırmacının keşif ve yorumlama yapmasını gerektiren, anlam odaklı bir süreçtir. Nitel araştırmada temel amaç, derinlemesine incelemeyle olguların ardındaki gerçekleri ortaya çıkarmaktır. Sosyal bilimlerde sıkça başvurulan bu yaklaşımın; anlatı, etnografi, kuram oluşturma, durum çalışması ve fenomenoloji olmak üzere beş temel deseni mevcuttur (Creswell, 2017; Yalçın, 2022).

Bu çalışma, fenomenoloji desenini temel almaktadır. Fenomenoloji, bireyin bilinçli deneyimlerine odaklanarak, önceden edinilmiş varsayımlardan, önyargılardan ve felsefi dogmalardan uzak durmayı hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır. Wallace ve Wolf'un (2004) belirttiği gibi, fenomenoloji, olayları veya olguları, toplumsal aktörlerin "doğrudan" algıladığı şekliyle incelemeyi amaçlar. Bu bağlamda, araştırma, bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerini, onların bakış açısıyla anlamaya odaklanacaktır (Wallace ve Wolf, 2004).

Fenomenoloji deseni, araştırmacının bir olguya dair bireylerin paylaştığı ortak deneyimleri anlamaya odaklandığı bir yaklaşımdır. Genellikle az sayıda katılımcıyla yürütülen bu çalışmalarda, elde edilen veriler araştırmacının olgunun özüne ulaşmasını sağlar (Creswell, 2014). Merriam, fenomenolojiyi hem bir felsefe hem de özgün bir nitel araştırma deseni olarak

tanımlar. Ona göre, nitel araştırmaların tümü fenomenolojinin felsefesinden ve insan deneyimine yaptığı vurgudan faydalanır; ancak fenomenoloji kendine has ilkelere, yöntemsel yaklaşımlara ve araçlara sahiptir (Merriam, 2013). Başka bir tanıma göre fenomenoloji, belirli bir olgu veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamını ortaya çıkarmayı hedefler. Amaç, söz konusu olguyu derinlemesine yaşayan kişilerin deneyimlerinin özünü kavramaktır (Creswell, 2018). Manen'e göre ise fenomenoloji, bir olgunun gerçek doğasını araştırır (Patton, 2014; Yalçın, 2022).

Fenomenolojik araştırmalar, bir fenomeni bütünüyle deneyimlemiş 5 ila 25 kişi arasında değişen katılımcılarla gerçekleştirilir. Creswell bu aralığı önerirken, Yıldırım ve Şimşek (2016) ise katılımcı sayısının 10'u geçmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yin'e göre ise (2003) Nitel araştırmalarda örnek olay çalışması için 3- 12 katılımcı ile yüz yüze derinlemesine görüşme yapılması yeterli olarak kabul edilebilmektedir (Yin, 2003). Örnek olay çalışmalarında bir olay ya da bir konu ile ilgili olarak "nasıl, neden" sorularına cevap aranır. Bu yöntemde araştırmacı olayın üzerinde herhangi bir kontrole sahip olmadığından veri kaynakları bakımından çeşitlilik gösteren bir yöntem olarak tanımlanır ve veri toplama yöntemi olarak ise derinlemesine mülakat yöntemi kullanılır (Arslan ve Beğendik, 2023). Literatür taraması, çalışma grubunun büyüklüğü konusunda kesin bir sayı belirtilmediğini göstermektedir. Neuman'ın (2017) ifade ettiği gibi, nitel araştırma yönteminde amaç, ele alınan konuyu aydınlatmak ve derinleştirecek belirli olayları, örnekleri ve eylemleri toplamaktır. Bu nedenle, nicel verilerden ziyade nitel verilerin önemi vurgulanır (Neuman, 2017).

Fenomenolojik bir araştırmada temel amaç, fenomeni deneyimlemiş yeterli sayıda kişiye ulaşarak, fenomenin özünü ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada da Marmara adasında aktif olarak mermer üretimi yapan işletmeler araştırma evrenini oluştururken (yaklaşık 35-40 işletme), amaçlı örneklem kapsamında çalışmaya gönüllü olarak katılarak destek vermeyi kabul eden en az 12 işletme ile fenomenolojik desene uygun olarak derinlemesine görüşme gerçekleştirilecektir. Bu görüşmelerde araştırmanın amacına uygun olarak sorulacak temel araştırma soruları ise soru formu hazırlanırken hem sektörden hem de bu alanda uzman akademisyenden görüş alınarak sorular hazırlanmış ve gerekli revizyonlar yapılarak son haline getirilmiştir.

5. BULGULAR

Bu çalışmada Marmara Adası'nda faaliyet gösteren bir mermer işletmesinin sürdürülebilirlik bağlamındaki genel bilgi seviyesi, uygulamaları ve yaklaşımları çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarda değerlendirilmiştir. İşletme yetkilisiyle yapılan görüşmeden elde edilen bulgular, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yerel ölçekteki yansımaları açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

GÖRÜŞÜLEN KİŞİ İÇİN DEMOGRAFİK BİLGİLER	
CİNSİYET	ERKEK
YAŞ	36
İŞLETMEDEKİ GÖREV	MADEN MÜHENDİSİ
EĞİTİM DURUMU	LİSANS

İŞLETMEDE ÇALIŞMA SÜRESİ	10
İŞLETMENİN ADI	FİRMA 1
KURULUŞ TARİHİ	1980
KADIN/ERKEK ÇALIŞAN SAYISI	ERKEK: 18 KADIN: 1
YILLIK CİRO	-----
ÇALIŞMA SAHASININ ALANI	5 HEKTAR
İŞ MAKİNESİ, KAMYON VB SAYISI	6
ÜRETİM KAPASİTENİZ NEDİR (YILLIK/TON)	-----
ÜRÜNLERİNİZ HANGİ PAZARLARA YÖNELİK(YURTIÇI/YURTDIŞI)	YURTIÇI- YURTDIŞI
YURTDIŞINA GÖNDERİLİYORSA HANGİ ÜLKELER	ÇİN – ÜRDÜN- YUNANİSTAN

GENEL SORULAR

SORULAR	CEVAPLAR
Sürdürülebilirlik konusu hakkında ne düşünüyorsunuz? Avrupa Birliği'nin ve Birleşmiş Milletlerin sürdürülebilirlik ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında aldığı kararlar ve (sınırdaki karbon düzenlemesi vb.) diğer yönetmelikleri hakkında bilginiz var mı?	Geleceğe daha iyi bir çevre bırakmak için <u>yapılan adımlar</u>
Marmara Adasındaki Mermer Üretiminin bölge için önemi nedir? Bizimle paylaşır mısınız? sosyal açıdan bölge halkına olan katkısı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?	Bölge ekonomisi olarak marmara adasında sınırlı iş kolu olduğu için bölge halkı geçimini mermercilik sektöründe sağlıyor
Marmara Adasındaki Mermer Üretiminin bölge için ekonomik önemi nedir? Bizimle paylaşır mısınız?	Marmara mermeri sağlam ve popüler olduğundan talebi oldukça fazla bundan dolayı iyi getirisi mevcut.
Marmara Adasındaki Mermer Üretiminin bölge için sosyal açıdan önemi nedir? Bizimle paylaşır mısınız?	Yaşayan nüfus geçiminin büyük çoğunluğunu bu iş kolundan sağlamakta

-Birleşmiş Milletlerin “Sürdürülebilir kalkınma hedefleri” konusunda ne düşünüyorsunuz?	Belli başlı hedefleri var ama ayrıntılı olarak bilmiyorum.
-İşletmenizde Sürdürülebilirlik konusunda uzman personel bulunuyor mu? Bu konuda herhangi bir çalışma veya rapor hazırlanıyor mu?	Hayır Uzman yok. Zorunluluk olmadığı için rapor yok.
Mermercilik sektöründe daha yeşil ve çevreci bir şekilde üretim yapmak yani “yeşil mermercilik” mümkün olabilir mi? Sizce bu durumu sağlamak, bu kavramı hayata geçirebilmek için neler yapılabilir?	Yakın zamanda olmasada gelecekte mümkün olabilir.

Aşağıda Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini içeren 3 önemli başlık altında sorular sorulmaktadır. Bu ifadelerin işletmenizdeki uygulanma durumları ve süreçleri hakkında bilgi vermeniz beklenmektedir.

1. Çevresel Etkiler

Soru	Cevap
İşletmeniz, faaliyetlerinizin çevre üzerindeki etkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?	Mermer sektörü direk hammaddeyi doğrudan çevreden sağladığı için doğrudan çevreye etkisi vardır. Hammaddeyi almak için çevreye bir zarar verildiği düşünülüyor ama belli başlı çalışmalarla çevreye zararı azaltmayı sağlıyoruz.
Madencilik faaliyetlerinizin su kaynakları üzerindeki etkilerini nasıl yönetiyorsunuz?	Maden sahası alanında direk bir çalışmamız yok. Fabrikada ise arıtma yöntemini kullanıyoruz.
Madencilik faaliyetlerinizin toprak üzerindeki etkilerini nasıl yönetiyorsunuz?	Üretim sahası kapatılma kararı alırsa o alan toprak ile kapatılır.
Madencilik faaliyetlerinizin hava kalitesi üzerindeki etkilerini nasıl yönetiyorsunuz?	Bizim sektörde iş makinelerinde salınımlar oluyor. Ondada her iş makinesinin 250saat çalıştıktan sonra filtreleri değişiyor. Filtreleri geri dönüşüme gönderiyoruz.
Karbon salınımını azaltma ve enerji verimliliği sağlama konusunda hangi adımları atıyorsunuz?	Enerji verimliliği için geçmişe baktığımızda şuan için makineleri değiştirdik. Daha seri kesim yapan makineler olarak üretim hızlandı.

Atık yönetimi ve geri dönüşüm konusunda ne gibi uygulamalarınız bulunmaktadır?	Mermer atığı olarak bizde moloz çıkıyor. Molozları ücretsiz olarak başka firmaya veriyoruz. Onlarda işleyip mıcır yapıp satıyorlar.
Doğal yaşam alanlarını korumak için hangi önlemleri alıyorsunuz?	Mermer sahası açarken ardıç, çam gibi ağaçları kesmemiz yasak.
Yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalaniyor musunuz? Varsa hangilerinde yararlanıyorsunuz?	Hayır
Yenilenebilir enerji kullanımına yatırım yapıyor musunuz? Yapmayı düşünüyor musunuz?	Hayır

2. Sosyal Etkiler

Soru	Cevap
İşletmeniz, çalışanlarının sağlığını ve güvenliğini nasıl sağlıyor?	İşe alımlarda sağlık raporu zorluluğumuz var. Firmamızda iş güvenliği uzmanı ve iş yeri hekimimiz mevcut. Çalışanlarımızın genel kontrolleri yapılıyor.
İşyerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için hangi adımları attınız?	
Kadın istihdamını artırmaya yönelik çalışmalarınız var mı?	İş ilanları açılırken bazı pozisyonlar için kadın çalışanlar olsun diye sadece onlara yönelik başvuru açıyoruz.
Bölgedeki topluluklarla ilişkileriniz nasıl? Bölge halkıyla sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için hangi iş birliklerini yapıyorsunuz?	Bölge halkının geçim kaynağı mermercilik olduğu için firmamızla aramız iyidir.
Çalışanlarınız için eğitim ve gelişim fırsatları sunuyor musunuz?	Yılda iki kez zorunlu iş sağlığı güvenliği eğitimi verilmekte.
Yerel toplumların katılımını teşvik ediyor musunuz? Sosyal etki değerlendirmeleri yapıyor musunuz?	Cevaplamadı
Diğer firmalar veya kurumlarla sürdürülebilirlik için iş birliği yapıyor musunuz?	Birbirimizin atığını kullanabiliyoruz bu sektörde. Oturupta sürdürülebilirlik için napabiliriz diye konuşmuyoruz.

3. Ekonomik Etkiler

Soru	Cevap
Madencilik faaliyetlerinizin bölge ve ülke ekonomisi üzerindeki etkileri nelerdir?	Bölge için iş kapısı oluşturuyoruz. Ülke ekonomisi için ise yurtdışına gönderim yaptığımız için ülkeye dolar ve euro sokarak katkı sağlıyoruz.
Bölgedeki iş gücü, iş olanakları ve ekonomik gelişim hakkında neler söyleyebilirsiniz?	Etrafı denizle çevrili olduğu için yeni iş kolu geliştirilmedikçe iş olanağı mermercilik olur.
İşletmeniz bulunduğu bölgedeki yerel tedarikçileri destekliyor mu? Bölge ekonomisine katkı sağlamak için hangi stratejileri izliyorsunuz? Ne tür katkılar sağlıyorsunuz?	Firmamıza başvuran yerel tedarikçilerin hepsine ayırım yapmadan yardımcı oluyoruz.
Madencilik sektöründeki faaliyetleriniz sürdürülebilir büyüme hedeflerine ne kadar katkı sağlıyor?	Cevap vermek istemedi.
Mermer işleme süreçlerinizde yenilikçi teknikler veya teknolojiler kullanıyor musunuz?	Hızlı üretim için Hidrolik sondajları kaldırdık yerine Rok deliciler geldi. İki saatte olucak işi daha az sürede daha az enerji tüketerek yapıyor.
Bölgedeki ekonomik kalkınmaya nasıl bir katkı sağlıyorsunuz?	Bölgenin ekonomik en büyük geçim kaynağı olduğumuz için kalkınmaya emeğimiz fazla diye düşünüyorum.
Sürdürülebilirlikle ilgili faaliyetleriniz varsa bunları pazarlama faaliyetlerine nasıl yansıtıyorsunuz? yeşil pazarlama stratejiniz var mı? İleride bununla alakalı planınız var mı?	Bize kazanç konusunda yardımcı olacak her türlü adıma açığız. Biz ürünü satarken karşı taraf farklı bir şey istemedikçe biz ne gördüysek onu yapıyoruz.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma kapsamında Marmara Adası'nda faaliyet gösteren bir mermer işletmesiyle yapılan görüşme doğrultusunda, işletmenin sürdürülebilirlik hakkında genel bilgi seviyesi, çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik uygulamaları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, sektörel dinamikler, bölgesel etkiler ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında analiz edilmiştir.

Çevresel sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde, işletme temel çevresel etkilerinin farkındadır ve özellikle su geri kazanımı ve atık yönetimi konusunda belirli teknik

uygulamalara sahiptir. Üretim sürecinde kullanılan suyun arıtılarak yeniden kullanılması ve mermer atıklarının başka firmalar tarafından değerlendirilmesi, kaynak verimliliği açısından olumlu adımlar olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, karbon salınımının azaltılması, yenilenebilir enerji yatırımları ve doğa koruma stratejileri gibi alanlarda sınırlı uygulamaların olduğu görülmektedir. Çevresel sürdürülebilirliğe dair stratejik bir yaklaşım ve uzun vadeli planlamanın henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik boyutunda ise işletmenin iş sağlığı ve güvenliği konusunda belli başlı kurumsal uygulamalara sahip olduğu, iş güvenliği uzmanı ve iş yeri hekimi bulundurduğu tespit edilmiştir. Kadın istihdamını artırmak amacıyla bazı pozisyonlarda kadınlara yönelik ilanlar açıldığı, bununla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsal bir politika haline gelmediği görülmektedir. Çalışanların eğitimlerine yalnızca yasal zorunluluklar çerçevesinde yaklaşılması da sosyal sürdürülebilirliğin gelişime açık bir yönünü ortaya koymaktadır. Toplumla ilişkilerde ise sektörün bölge halkı için temel geçim kaynağı olması sebebiyle firma-toplum etkileşimi genel anlamda olumlu gözlemlenmiştir.

Ekonomik sürdürülebilirlik bakımından ise işletmenin yerel istihdama ve tedarik zincirine katkı sağladığı, aynı zamanda ihracat yoluyla ülke ekonomisine döviz girdisi sağladığı anlaşılmaktadır. Üretim süreçlerinde yeni teknoloji kullanımına yönelim, daha kısa sürede ve daha az enerji ile üretim yapılmasını mümkün kılmakta, bu da enerji verimliliğine katkı sağlamaktadır. Ancak sürdürülebilir büyüme hedeflerine dair doğrudan bir strateji veya politika bulunmamakta; “yeşil pazarlama” gibi sürdürülebilirlik temelli ekonomik uygulamalara henüz geçilmemiştir.

Sonuç olarak, incelenen işletme, bölgesel ölçekte önemli bir ekonomik aktör olarak konumlanmakta ve çevresel bazı temel uygulamaları hayata geçirmiştir. Ancak sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında daha bütüncül, sistematik ve uzun vadeli yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. İşletmenin yer aldığı sektör itibarıyla doğrudan doğa ile etkileşimde olması, çevresel sorumlulukların artırılmasını ve bu alanda daha aktif politikaların benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Sosyal sürdürülebilirliğin kurumsal düzeyde daha güçlü hale getirilmesi, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirlik ilke ve hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi, işletmenin rekabetçiliğini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda yerel kalkınmaya ve çevresel iyileşmeye de önemli katkılar sağlayacaktır. Çalışmada veri toplama süreci devam etmekte olup Marmara adasındaki 12 işletme ile görüşme gerçekleştirilecektir. Elde edilen bulgular detaylı bir şekilde tez çalışmasında yer verilecektir.

KAYNAKÇA

Ammenberg, J., & Hjelm, O. (2013). Tracing business and environmental effects of environmental management systems—A study of networking small and medium-sized enterprises using a joint environmental management system. *Business Strategy and the Environment*, 22(2), 123–135.

Arslan, E., & Beğendik, B. (2023). Sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışlarına etkisi ve öğretmenlere yönelik nitel bir araştırma. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(3), 339–361.

- Baumgärtner, S., & Quaas, M. (2010). What is sustainability economics?. *Ecological Economics*, 69(3), 445–450.
- Caniato, F., Caridi, M., Crippa, L., & Moretto, A. (2012). Environmental sustainability in fashion supply chains: An exploratory case-based research. *International Journal of Production Economics*, 135(2), 659–670.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed method approaches*. Los Angeles: SAGE Publications.
https://fe.unj.ac.id/wp-content/uploads/2019/08/ResearchDesign_Qualitative-Quantitative-and-Mixed-Methods-Approaches.pdf
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (Çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Demir Şahin, D., & Eker, H. (2024). Assessment of hazards and risks in a marble quarry. *BSJ Engineering Science*, 7(6), 1294–1301.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289–300.
- Eker, H. (2023). Investigation of the usability of industrial mining wastes in agriculture. *Frontiers in Environmental Science*, 11, 1248188. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2023.1248188>
- Eker, H. (2024). Natural language processing risk assessment application developed for marble quarries. *Applied Sciences*, 14, 9045. <https://doi.org/10.3390/app14199045>
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196–215.
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı. (2023, Mart 17). Marmara'nın mermer atıkları ekonomiye kazandırılıyor. <https://www.gmka.gov.tr/haber/marmaranin-mermer-atiklari-ekonomiye-kazandiriliyor>
- Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 26, 1–24.
- İhracat Genel Müdürlüğü, Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi. (2021). *Doğal taşlar sektör raporu*.
- McKenzie, S. (2004). *Social sustainability: Towards some definitions*. Hawke Research Institute.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma* (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Neuman, L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar-II* (Çev. S. Öztürk). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Pitelis, C. (2013). Towards a more ethically correct governance for economic sustainability. *Journal of Business Ethics*, 118(3), 655–665.

Wallace, R. A., & Wolf, A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. İzmir: Punto Yayınları.

Wikström, P. A. (2010). Sustainability and organizational activities – Three approaches. *Sustainable Development*, 18(2), 99–107.

Wikipedia. (t.y.). *Sürdürülebilir Kalkınma*

Amaçları. https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir_Kalk%C4%B1nma_Ama%C3%A7lar%C4%B1#/media/Dosya:Sustainable_Development_Goals-tr.svg

Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213–232.

Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods* (3rd ed.). London: Sage Publications.

KARBON VERGİSİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Emine ÖRS

İzmir Demokrasi Üniversitesi, eors443@gmail.com - 0009-0003-3274-1532

Doç. Dr. Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

İzmir Demokrasi Üniversitesi, dilek.surekciyamacli@idu.edu.tr - 0000-0002-8224-1144

ÖZET

Çevresel göstergelerde yaşanan bozulmalar birçok ülkenin zaman geçtikçe en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada 1992-2023 yılları arası Polonya, Danimarka, Norveç ve İsveç'te uygulanan karbon vergisinin nüfus, şehirleşme, karbon emisyon oranı ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkisi panel veri analizi yöntemi ile araştırılmaktadır. Hausman (1979) analizi sonuçlarına göre sabit etkiler modelinin uygun olduğu analizde, panel birim kök testlerine, (IPS ve ADF-Fisher) göre değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan oldukları belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Pedroni Panel Eşbütünleşme analizi kullanılarak, kısa dönemli ilişkiler Panel Veri Hata Düzeltme Modeli analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre karbon vergisinin saptamaları güçlü ve anlamlı yönde tepki vermekle birlikte, hata düzeltme teriminin negatif olması ve istatistiksel açıdan anlamlı olmasına bağlı olarak, sistemin uzun vadede dengeye dönme eğilimi bulunmaktadır. Çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması için kullanılan Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi kullanılmıştır. Buna göre, karbon vergisinin hem nüfus hem de kentleşme üzerinde anlamlı ve tek yönlü etkisi olduğu bulunmuştur. Ayrıca kişi başı gelir ve karbon emisyonu etkileşiminin demografik yapıyı etkilediği ve nüfus ile kentleşme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bulgular kapsamında, karbon vergisinin hem demografik yapılar üzerinde çevresel hem de sosyo-ekonomik açıdan stratejik bir öneme sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karbon Vergisi, Karbon Emisyonu, Panel Veri, Nedensellik Analizi

1.GİRİŞ

Küresel ısınma ve artan emisyon arzı çevre üzerinde gün geçtikçe daha fazla olumsuz etkide bulunmaktadır. Ekolojik göstergelerde yaşanan olumsuz gelişmeler tüm ülkelerin çevre ile ilgili politikalara öncelik vermesine neden olmaktadır. Bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı ve Sanayi Devrimi'nden sonra çoğu ülkenin üretim kapasitesinde ciddi artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu süreçte doğal kaynaklar yoğun şekilde kullanılmış, arz artışı çevresel etkiler gözetilmeden sürdürülmüştür. Günümüzde ise artan çevresel maliyetler, Birleşmiş Milletler ve OECD gibi uluslararası kuruluşlara göre iklim değişikliğinin yarattığı en önemli maliyetlerdir (OECD, 2024). Paris İklim Anlaşması, Kyoto Protokolü ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi denetleyici anlaşmalar ile ülkelerin karbon ve sera gazı salınımlarını azaltmaları teşvik edilmekte ancak, bu girişimlerin çevreyi korumada yeterli olamadığı görülmektedir. Bu

bağlamda, etkin ve kapsamlı bir politika aracı olarak kabul edilen karbon vergisi uygulaması tavsiye edilmektedir. Bu verginin çevresel bozulmaya bağlı zararı minimize etmesi ve dışsal maliyetleri içselleştirilmesi gibi faydaları bulunmaktadır. Karbon vergisinin temel amacı çevresel göstergelerdeki bozulma oranlarında optimizasyonun sağlanmasıdır (Alıcı & Yıldız, 2012). Bu vergi sayesinde, yüksek oranlarda karbon salınımına etki eden iktisadi aktörler, çevreye verdikleri zararı karşılamakla yükümlüdür. Pigou'nun dışsallıklar teorisi kapsamında "kirleten öder" mantığı ile geliştirilen karbon vergisi sayesinde, çevre bilincinin artırılması ve çevreye zarar veren ekonomik maliyetlerin ise azaltılması hedeflenmektedir. Böylece üreticiler çevre dostu üretim yöntemlerine yönelirken, tüketiciler de düşük karbonlu salınımında bulunma ürün veya hizmetleri tercih etme eğilimine girebilir. Çevresel olduğu kadar ekonomik açıdan da önemli etkileri bulunan karbon vergisinin, üretim maliyetlerini yükseltme, istihdam, refah ve gelir eşitsizliği konularında olumsuz etkileri olabileceği yönünde tartışmalar da mevcuttur. Bu nedenle uygulanabilirliği açısından, mevcut ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, gelir dağılımı dinamikleri ve vergi gelirlerinin doğru alanlarda kullanımının sağlanabilmesi için güçlü stratejilere sahip olması gerekmektedir.

Bu çalışmada 1992 – 2023 dönemi arası, karbon vergisinin nüfus, şehirleşme, kişi başına düşen gelir ve karbon emisyon oranları arasındaki ilişki, Avrupa'nın dört farklı ülkesi olan Polonya, Danimarka, Norveç ve İsveç kapsamında panel veri analizi yöntemi ile incelenmektedir. Söz konusu ülkeler karbon vergisi uygulamasını, diğer ülkelere kıyasla daha erken bir dönemde benimsemiş ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile entegre etmeye çalışmıştır. Seçilmiş olan ülkeler farklı ekonomik yapı ve gelir seviyesine sahip olmaları nedeniyle hem birbirleriyle karşılaştırılabilecek hem de politika açısından örnek teşkil edebilecek bir çerçeve sunmaktadırlar. Çalışmanın odak noktası, karbon vergisinin sadece emisyon oranları üzerindeki etkisini incelemek değil, aynı zamanda ekonomik ve demografik dinamiklerle birlikte verimliliğini değerlendirmektedir. Söz konusu araştırmanın, çevre ekonomisi literatürü ve politika yapıcılar açısından yol gösterici bulgular sunması ve bu doğrultuda karar alıcılara uzun vadeli çevre politikalarının geliştirilmesine yönelik katkı sağlaması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR

Literatürde karbon vergisinin etkinliği ve uygulanabilirliğini çok boyutlu bir şekilde ele alan birçok çalışma mevcuttur. Karbon vergisinin emisyonlar üzerindeki etkisini inceleyen bazı çalışmalarda, vergi sisteminin doğru bir şekilde tasarlanmasıyla çevresel bir fayda sağlanabileceği belirtilmektedir (Timilsina, 2022). İsveç'teki karbon vergisi uygulaması sonucu taşımacılık sektöründeki emisyon oranlarında %11 seviyesinde bir azalma gözlemlenmiştir (Anderson, 2019). Ancak bazı çalışmalar, vergi sisteminin ülkelere göre heterojen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin Kanada'da uygulanan karbon vergisinin ulaşımdan kaynaklı emisyon oranlarını azalttığı ancak diğer emisyon seviyeleri üzerindeki etkisinin sınırlı olduğuna ulaşılmıştır (Pretis, 2022). Karbon vergisinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda özellikle düşük gelir grupları üzerinde orantısız bir yük oluşturabileceği vurgulanmıştır. Bu yükün azaltılabilmesi için gelir geri dönüşüm veya nakit transferi gibi

mekanizmaların benimsenmesi ve adil bir vergi sisteminin oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (Baranzini, Goldemberg, & Speck, 2000) (Fremstad & Paul, 2019). Bunun yanı sıra Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerde ise karbon vergisi uygulamasının, kırsal nüfus ve düşük gelir grupları için progresif (adil) bir etki yarattığı gözlemlenmiştir (Yusuf & Resosudarmo, 2014). Karbon vergisinin uygulanabilirliğini sınırlayan etmenlerden en önemlilerinden birisi de kamuoyu tepkisidir. Yeni vergilerin bireyler için mali bir yük oluşturması nedeniyle, hükümetlerin vergi tasarısında kademeli geçiş yerine pilot uygulamaları benimsemelerinin daha makul bir yaklaşım olacağı vurgulanmıştır (Carattini, Carvalho, & Fankhauser, 2018) (Meng, Siriwardana, & McNeill, 2012) (Callan, Lyons, Scott, & Tol, 2009). Vergi uygulamalarının hem sosyal hem de ekonomik yapıyı gözeterek tasarlanması ve gelir transfer stratejilerinin doğru şekilde planlanmasının da uzun vadede önemli olduğu ortak bir görüş haline gelmiştir (Ekins & Barker, 2001). Nordik ülkelerde karbon vergisi uygulamalarına erken dönemde geçilerek yatırımlar, gelir nötr stratejilerle çevresel yatırımlara yönlendirilmiştir (Ercoşkun & Kovancılar, 2023). Ancak ilgili ülkelerdeki girişimlerin küresel olarak yaygınlaştırılamaması ve bu konudaki iş birliğinin yetersiz kalıyor oluşu, karbon vergisinin etkinliğini azaltmaktadır (Dağlı, 2019) (Kovancılar, 2001). Gelişmiş modelleme yöntemi uygulanan çalışmalarda ise karbon vergisinin makroekonomik boyutu incelenmiştir. Güney Afrika’da CGE modeli ile yapılan bir çalışmada, vergiye bağlı olarak ekonomik refahta %1,2 ve istihdamda %0,6 oranında azalma öngörülmüştür (Alton, ve diğerleri, 2014). Çin için yapılan benzer bir çalışmada ise hem karbon vergisinin hem de ETS uygulamalarının emisyon oranlarının azaltımında etkili olduğu, ancak uygulanan stratejilerin belirleyici olduğu ifade edilmiştir (Zhijie & Boqiang, 2020). Türkiye’de doğrudan bir karbon vergisi bulunmadığından dolayı literatürde potansiyel etkilerinin incelendiği görülmektedir. Şahin ve Çiftçi (2021), mevcut Motorlu Taşıtlar Vergisi’nin karbon temelli bir hale getirilmesini önerirken, Sapmaz (2022) karbon yoğun ürünlere ithalat vergisi ile taşımacılık sektörüne karbon vergisi uygulanmasını ve elde edilen gelirlerin çevresel yatırımlara aktarılmasını savunmuştur. Yerlikaya (2003) ise uygulanan vergilerin üretici yerine tüketiciye yansımalarının, “kirleten öder” ilkesine aykırı olduğunu ifade ederek vergi sisteminin adil bir zemine oturtulması gerektiğini belirtmiştir.

Mevcut literatürden elde edilen bulgular karbon vergisinin kapsamlı bir tasarı ile çevresel faydasının artırılabilirliğini belirtmektedir. Ancak çevresel göstergelerin iyileştirilmesinde ülke bazlı değil küresel bir işbirliğinin sağlanmasının ve kamuoyunun çok boyutlu dinamiklerinin de dikkate alınması gerektiğine ulaşılmıştır. Bu çalışma ise farklı gelir düzeyine sahip ülkelerde uygulanan karbon vergisinin sosyo-ekonomik etkilerini bütüncül bir yaklaşımla panel veri analizi yöntemiyle inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışmada, Polonya, Danimarka, Norveç ve İsveç’e ait 1992-2023 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanılmıştır. Uç değerlerin etkisini azaltmak amacıyla tüm değişkenler logaritmik forma dönüştürülmüştür. Bağımlı değişken karbon emisyonu olarak belirlenmiştir. Bu değişken karbon emisyonu ile kişi başı gayri safi yurtiçi hasıladan elde edilerek tarafımızca oluşturulan bir göstergedir (lnco2gdper). Bu etkileşim terimi, ekonomik büyümenin çevresel

etkisini bütüncül şekilde yansıtmak amacıyla oluşturulmuştur. Buna göre artan refah düzeyinin çevresel maliyetle nasıl iç içe geçtiğini ölçerek, çevre-ekonomi dengesine yönelik politika etkilerini daha doğru analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Bağımsız değişkenler ise; şehirleşme oranı ($\ln_{urban}$) ve toplam nüfus ($\ln_{pop}$) olarak modellenmiştir. Veriler World Bank ve Our World in Data kaynaklarından temin edilmiştir. Analiz için oluşturulan ekonometrik model denklem (1)'de yer almaktadır.

$$\ln_{co2gdper}_{it} = \beta_0 + \beta_1 tax_{it} + \beta_2 \ln_{urban}_{it} + \beta_3 \ln_{pop}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Çalışmada Panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizi modelde yer alan değişkenlerin hem zaman hem de birimler arasındaki farklılıklarını dikkate alan çok yönlü bir ekonometrik yöntemdir. Bu yöntemin en önemli özelliği, farklı zaman boyutlarında değişkenler arasındaki heterojenliği göz önünde bulundurması, bireysel etkileri hesaba katması ve çok boyutlu gözlemlerin oluşmasına olanak tanımasıdır (Tatoğlu, 2012). Bu bağlamda panel veri analizinde sabit etkiler ve tesadüfi etkiler olmak üzere iki yöntem öne çıkmaktadır. Sabit etkiler modeli, her bir birime özgü ve sadece zaman içinde göstermiş oldukları değişimi ele almaktadır (Coşkun & Güngör, 2015). Buna karşın tesadüfi etkiler modeli ise birimler arası bireysel etkilerin, diğer açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olduğunu varsayarak hem zamansal hem de birimler arası farklılıkları dikkate almaktadır (Wooldridge, 2009, s. 489).

Panel veri analizinde sabit ve tesadüfi etkiler modelinden hangisinin daha uygun olduğunu belirlemek için Hausman Testi uygulanmaktadır. Test sonucu anlamlı çıkarsa sabit etkiler modeli tercih edilir çünkü tesadüfi etkiler modeli, açıklayıcı değişkenlerle hata terimi arasında ilişki olduğu varsayımını ihlal eder. Ancak test sonucu anlamsız çıkarsa analize tesadüfi etkiler modeli ile devam edilmesi gerektiğine ulaşılır (Dutch, 2012).

Panel veri analizlerinde yer alan birimlerin arasında benzer yapılar veya ortak şokların varlığı yatay kesit bağımlılığı problemine neden olmaktadır. Bu durum, birimler arası hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olduğunu ve göz ardı edilmesi durumunda elde edilen sonuçların güvenilirliğini azaltabileceğini göstermektedir (Beck & Katz, 1995). Yatay kesit bağımlılığının tespitinde en yaygın kullanılan yöntem Pesaran CD Testi'dir. Bu yöntem ile birimler arası hata terimleri arasındaki korelasyonun varlığı tespit edilerek, modelin geçerliliği incelenmektedir (Baltagi, 2005).

Yatay kesit bağımlılığında olduğu gibi panel veri analizlerinde değişkenlerin durağan olup olmadığının belirlenmesi modelin geçerliliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Durağan olmayan değişkenler ile analize devam edilmesi yanıltıcı sonuçlara yol açabileceğinden, hem zaman hem kesit boyutunu ele alan birim kök testleri uygulanmaktadır. Bu kapsamda Im, Pesaran & Shin (IPS) ve ADF-Fisher Panel Testi (Augmented Dickey-Fuller) testleri uygulanmaktadır. Bu testler sayesinde, panel veri setinde yer alan değişkenlerin analiz öncesi durağanlık durumları sağlıklı bir biçimde tespit edilebilmektedir (Tatoğlu, 2012).

Wald Testi panel veri analizinde, modelde yer alan değişkenlerin ortaklaşa anlamlı olup olmadıklarını tespit etmektedir. Buna göre, test bağımsız değişkenleri açıklayıcılık gücünü sınavarak istatistiksel açıdan bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır. Wald testinde anlamlı sonuç elde edilmesi, modelde yer alan değişkenlerin bir arada anlamlı etkiler oluşturduğunu göstermektedir (Coşkun & Güngör, 2015).

Panel veride değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için eşbütünleşme testi uygulanmaktadır. Bu testlerden biri olan Pedroni (Engle-Granger temelli) Eşbütünleşme Testi, panel veride hem heterojen hem de birimlere özgü bireysel etkilere izin vererek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır (Pedroni, 2004).

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenebilmesi amacıyla Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi kullanılmaktadır. Bu yöntem, Granger nedensellik yaklaşımının panel veri setlerine uyarlanmış halidir. Bu test ile heterojen panel yapısı dikkate alınarak, birimler arasında yer alan farklı nedensellik ilişkilerinin tespiti mümkün olmaktadır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bir değişkenin diğerini Granger anlamında nedenleyip nedenlemediği ortaya konulmaktadır (Dumitrescu & Hurlin, 2012).

Değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiğinde, kısa dönemli dinamiklerin analiz edilebilmesi amacıyla Panel Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmaktadır. Bu model, değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik olduğu durumlarda ve standart VAR modelinin yetersiz kaldığı hallerde tercih edilmektedir. Panel VECM, değişkenler arasındaki dengesizliklerin zamanla nasıl giderildiğini ve kısa dönemli etkilerin nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Bu yaklaşım, eşbütünleşme vektörlerinin tüm birimler için ortak, ancak hata düzeltme katsayılarının her birim için farklı olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca, Panel VECM ile modelin uzun dönem dengesinden sapması durumunda, bu sapmanın ne kadar sürede dengelenebileceği de analiz edilebilmektedir (Anderson, Qian, & Rasche, 2006).

4. BULGULAR

Çizelge 1’de panel veri analizine sabit mi yoksa tesadüfi etkiler modelinin mi daha uygun olduğunu belirlemek için yapılan Hausman testi sonuçları verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre modelin istatistiksel değerleri ($\chi^2=11.653696$, $sd=3$, $p=0.0087$) % 5 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. P-değerinin (0.0087), 0.05’ten küçük olması nedeniyle analize sabit etkiler modeli ile devam edilmiştir.

Çizelge 1. Hausman Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit Etki Katsayısı	Rastgele Etki Katsayısı	Farkın Varyansı	p-değeri
Inurban	3.010586	-3.804823	247.568885	0.0302
Inpop	-27.214439	5.217476	199.437498	0.0993
Intax	9.990923	0.099672	0	0.1046
Test İstatistiği (Chi-Sq.)		Serbestlik Derecesi (df)		p-değeri
11.653696		3		0.0087

Sabit etkiler modelinde p-değerlerinin tüm testler için 0.05’ten küçük olması yatay kesit bağımlılığının varlığına işaret etmektedir. Yatay kesit bağımlılığının ortadan kaldırılması için Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen Panel Düzeltilmiş Standart Hatalar (PCSE- Panel-Corrected Standard Errors) yöntemi kullanılmıştır (Beck & Katz, 1995). Bu yöntem, özellikle

yatay kesit bağımlılığı, heterokedastisite ve otokorelasyon gibi sorunları düzelterek daha güvenli tahminler sunmaktadır. PCSE modeli ile elde edilen sonuçlarda p-değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak yatay kesit bağımlılığı probleminin ortadan kalktığı görülmektedir.

Çizelge 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Uygulanan Testler	Klasik Sabit Etkiler (FE) Modeli		Panel Düzeltilmiş Standart Hatalar (PCSE)	
	İstatistik Değeri	P-değeri	İstatistik Değeri	P-değeri
Breusch-Pagan LM	30.78461	0.0000	0.163971	0.9999
Pesaran Scaled LM	7.154700	0.0000	-1.684716	0.0920
Bias-corrected scaled LM	7.088033	0.0000	-1.751383	0.0799
Pesaran CD	3.692077	0.0002	0.261326	0.7938

Çizelge 3. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değerleri			
	Sabitli		Sabit ve Trendli	
	IPS Testi (p-değeri)	ADF-Fisher Testi (p-değeri)	IPS Testi (p-değeri)	ADF-Fisher Testi (p-değeri)
tax	0.6218	0.6115	0.8437	0.9199
(Δtax)	0.0000***	0.0000***	0.0000***	0.0000***
pop	1.0000	0.9999	0.4428	0.2041
(Δpop)	0.053**	0.0051**	0.0058**	0.0052**
urban	1.0000	0.9999	0.1254	0.0526
(Δurban)	0.0072**	0.0085**	0.0012***	0.0016***
co2×gdper	0.4698	0.3751	0.8639	0.9370
(Δco2×gdper)	0.0000***	0.0000	0.0000***	0.0000***

Not: Tabloda yer alan ‘Δ’ işareti değişkenlerin farkı alınmış halini belirtmektedir. Değişkenlerin yanında yer alan *, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılıkları ifade etmektedir.

Çizelge 3'te değişkenlerin durağanlıkları, Im, Pesaran ve Shin (IPS) ve ADF-Fisher testleri olmak üzere iki farklı yöntem kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre değişkenlerin seviyede durağan olmadıkları görülmektedir. Ancak birinci farkları alındığında I(1) seviyede durağan oldukları kabul edilmektedir.

Çizelge 4. Wald Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Değer	Serbestlik Derecesi (df)	Olasılık (p)
F-istatistik	10655.94	(3, 117)	0.0000
Ki-kare	31967.81	3	0.0000

Wald testi sonuçlarına çizelge 4'te yer verilmiştir. Wald testinin F-istatistiği 10655.94 (df = 3, 117) ve p-değeri 0.0000 olarak bulunmuştur. P-değeri 0.05'ten küçük ve %1 anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklıdır. Bu sonuçlar modelde yer alan bağımsız değişkenlerin karbon vergisini anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 5. Pedroni (Engle-Granger) Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

	Test	İstatistik Değeri			Olasılık (p-değeri)		
Panel İçi	Panel-v İstatistiği	-0.083445			0.5333		
	Panel rho-İstatistiği	-2.667506			0.0038		
	Panel PP-İstatistiği	-7.967957			0.0000		
	Panel ADF-İstatistiği	-4.676240			0.0000		
	Ağırlıklı Panel-v İstatistiği	-1.419553			0.9221		
	Ağırlıklı Panel rho-İstatistiği	-2.387367			0.0085		
	Ağırlıklı Panel PP-İstatistiği	-6.085707			0.0000		
	Ağırlıklı Panel ADF-İstatistiği	-3.886652			0.0001		
Gruplar Arası	Grup rho-İstatistiği	-2.240517			0.0125		
	Grup PP-İstatistiği	-10.01863			0.0000		
	Grup ADF-İstatistiği	-4.714942			0.0000		
Ülke	Philips-Peron (PP) Testi				Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi		
	AR(1)	Varyans	HAC	Bant Genişliği	AR(1)	Varyans	Gecikme (Lag)
Polonya	-0.026	0.009911	0.009032	1.00	-0.186	0.009844	1
Norveç	0.114	0.009574	0.006360	5.00	-0.044	0.009528	1
İsveç	-0.092	0.030050	0.005150	22.00	-0.439	0.027268	1
Danimarka	-0.016	0.018039	0.015625	4.00	0.015	0.017644	1

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için sonuçları çizelge 5'te yer alan, Pedroni (Engle-Granger) panel eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Panel rho ($p = 0.0035$), Panel PP ve Panel ADF (her ikisi $p < 0.0001$) istatistikleri sonucuna göre H_0 (eşbütünleşme ilişkisi yoktur) hipotezi reddedilerek uzun dönem ilişkisinin varlığı kabul edilmiştir. Ülke düzeyinde yapılan Engle-Granger rezidüel birim kök testleri ise $p < 0.05$ olması nedeniyle serilerin durağan olduğunu ve eşbütünleşme ilişkisinin teyit edildiğini koymaktadır.

Çizelge 6. Panel VECM Sonuçları

Uzun Dönem Denklem		Hata Düzeltme Katsayısı		
LNCO2GDPER(-1)		1.000000		
LNTAX(-1)		-17.06086 (0.99977)		
LNPOP(-1)		-385.0005 (100.882)		
LNURBAN		-228.1462 (3.28504)		
C		0.433588		
Değişkenler	D(LNCO2GDPER)	D(LNTAX)	D(LNPOP)	D(LNURBAN)
Hata Düzeltme Katsayısı	1.919287 (-6.01596)	0.193498 (-5.85889)	0.001248 (-3.78882)	0.001159 (-3.50251)
(LNCO2GDPER(-1))	-0.327184 (0.92972)	0.047485 (0.52018)	0.002582 (0.00094)	0.002833 (0.00094)
(LNCO2GDPER(-2))	-2.636498	-0.213338	0.000495	0.000428

	(0.99365)	(0.09756.)	(0.00100)	(0.00100)
(LNTAX(-1))	0.735104	-0.743025	-0.024521	-0.027520
	(10.1830)	(0.99983)	(0.01024)	(0.01029)
(LNTAX(-2))	25.50392	2.056777	-0.005433	-0.004899
	(10.1830)	(1.03163)	(0.01057)	(0.01062)
(LNPOP(-1))	-536.7192	-43.77539	0.150824	-0.398107
	(525.386)	(51.5853)	(0.52846)	(-0.74982)
(LNPOP(-2))	41.12063	468.0599	-0.357609	-0.035293
	(0.80602)	(0.90082)	(-0.68424)	(-0.06721)
(LNURBAN(-1))	73.29615	808.2512	-0.077918	0.458281
	(1.44476)	(1.56426)	(-0.14992)	(0.87767)
(LNURBAN(-2))	-6.299874	-124.3475	0.206117	-0.167003
	(50.2631)	(-0.24290)	(0.40029)	(-0.32282)
C	-0.006093	-0.077071	-8.17E-06	3.29E-06
	(-0.26760)	(-0.33233)	(0.40029)	(0.00023)
Modelin Performans İstatistikleri				
R-Kare	0.851958	0.861004	0.526441	0.537297
Düzeltilmiş R-Kare	0.838895	0.848740	0.484656	0.496470
F-İstatistik Değeri	65.22136	70.20394	12.59890	13.16041
Akaike AIC	4.706698	0.064905	-9.097135	-9.087807
Schwarz SC	4.949421	0.307628	-8.854412	-8.845084

Panel VECM sonuçlarına göre, karbon vergileri (LNTAX), nüfus (LNPOP) ve kentleşme (LNURBAN) uzun vadede CO₂ emisyonları ile kişi başı gelirin etkileşimi olan LNCO2GDPER üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahiptir. Hata düzeltme katsayısı (1.919287) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır; bu da sistemin uzun dönem dengesinden sapma yaşandığında, kısa vadede düzeltici mekanizmaların etkili şekilde devreye girdiğini ortaya koymaktadır. Kısa dönem dinamiklerine bakıldığında, özellikle LNTAX'ın gecikmeli değerlerinin LNCO2GDPER üzerinde güçlü ve anlamlı etkileri bulunmakta, bu da karbon vergilerinin kısa vadede de çevresel baskıyı azaltabileceğini göstermektedir. Nüfus ve kentleşmeye dair kısa dönem etkiler ise genel olarak zayıf ve sınırlı kalmaktadır. Tüm bu sonuçlar, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi sağlamak için vergi politikalarının önemli bir araç olduğunu teyit etmektedir. Genel olarak model, hem kısa hem uzun vadede değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 7. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Hipotezi	W-İstatistiği	Zbar-İstatistiği	p-değeri
LNCO2GDPER → LNTAX	1.38419	-0.66746	0.5045
LNTAX → LNCO2GDPER	1.37727	-0.67324	0.5008
LNPOP → LNTAX	2.31378	0.11043	0.9121
LNTAX → LNPOP	10.1967	6.70684	2.E-11
LNURBAN → LNTAX	0.36882	-1.51711	0.4509
LNTAX → LURBAN	3.37208	0.99601	3.E-13

LNPOP → LNCO2GDPER	2.79267	0.51116	0.6092
LNCO2GDPER → LNPOP	10.6711	7.10383	1.E-12
LNURBAN → LNCO2GDPER	0.34808	-1.53447	0.6272
LNCO2GDPER → LNURBAN	3.11382	0.7799	2.E-14
LNURBAN → LNPOP	3.58654	1.17547	0.0498
LNPOP → LNURBAN	1.69442	-0.40786	0.0001

Çizelge 7’de Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi sonuçlarına göre, karbon emisyonu ve gelir etkileşimi (lnco2gdper) ile karbon vergisi (Intax) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak karbon vergisinin (Intax) nüfus (lnpop) ve şehirleşme (lnurban) değişkenlerine tek yönlü etkisi, karbon emisyonu ve gelir etkileşiminin ise demografik yapıyı etkilediği bulunmuştur. Ayrıca, nüfus ve şehirleşme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

5. SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, 1992-2023 yılları arası Polonya, İsveç, Norveç ve Danimarka’daki uygulanan karbon vergisi politikalarının etkinliğini analiz etmeyi amaçlamıştır. Panel veri yöntemi uygulanan analizde karbon vergisi (Intax) bağımlı değişken olarak belirlenmiş, CO₂ emisyonu ile kişi başına düşen GSYİH’nin çarpımı (lnco2gdper), şehirleşme oranı (lnurban) ve toplam nüfus (lnpop) ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Hausman testi sonucu sabit etkiler modeli ile devam edilen analizde, değişkenlerin I(1) seviyede durağanlaştıkları tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı sorunu PCSE yöntemi ile giderilmiş ve Pedroni eşbütünleşme testi sonucunda değişkenlerin uzun dönemli ilişki içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Eş bütünleşmenin tespiti sonrası kısa dönemli dinamikler ise Panel VECM yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir. Aynı zamanda Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir.

Elde edilen bulgular incelendiğinde, karbon vergisi ile kişi başına düşen gelirle etkileşimli olan karbon emisyonu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu durum, karbon vergilerinin kişi başı gelirden bağımsız uygulandığını veya kişi başı gelir düzeyinin artmasının emisyon oranlarını doğrudan etkilemediğini göstermektedir. Karbon vergisinin ekonomik göstergelerden bağımsız olarak uygulanması, politika belirleyicilerinin çevresel kaygı ve uluslararası anlaşmalar gibi faktörlerden etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra karbon emisyonu ile kişi başı gelirin çarpımı, şehirleşme ve nüfus üzerinde anlamlı bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen sonuçlar karbon vergisinin sadece çevresel değil, ekonomik ve demografik çerçeve ile değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda şu politikalar öne çıkmaktadır:

- Karbon vergisi, sadece çevresel bir politika aracı olarak sınırlandırılmak yerine ekonomik büyüme ile paralel bir politika olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu kapsamda karbon vergisinden elde edilen gelirlerin yeşil yatırım veya enerji dönüşümü gibi yenilikçi çevre stratejilerine yönlendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

- Bulgular, şehirleşme ve karbon vergisi arasında bir ilişki ortaya koymaktadır. Bu sebeple mevcut karbon vergisi uygulaması, kentleşme süreçlerine entegre edilecek şekilde geliştirilmelidir. Ayrıca emisyon yoğun faktörlerde enerji verimliliğini artıran kent planlamaları desteklenmelidir.
- Nüfusun artışıyla enerjiye olan talep de artış göstermektedir. Dolayısıyla enerji kullanımı ve emisyon oranlarında yaşanan artışlar göz önünde bulundurularak, enerji verimliliği yüksek teknolojilere yatırımlar yapılmalıdır. Bunun yanı sıra nüfus artışından kaynaklanan çevresel maliyetleri azaltacak mekanizmalar oluşturulmalıdır.
- Analizde yer alan ülkeler arasında yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle karbon vergisinin içeriği, uygulanış şekli ve optimal vergi oranı gibi özellikler ülke bazlı olarak farklı dinamiklere göre esnekleştirilmiş bir şekilde uygulanmalıdır.

Sonuç olarak karbon vergisi, sadece gelir sağlama veya çevre politikası aracı olarak ele alınmamalıdır. Bunun yerine uzun vadede sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda vergilendirme mekanizmaları doğrudan emisyon oranlarını azaltmaya değil, şehirleşme, nüfus yoğunluğu ve refah seviyesi gibi çok yönlü faktörleri kapsayacak şekilde genişletilmelidir. İklim değişikliği, küresel ısınma veya emisyon oranları gibi çevresel göstergeler zamanla sınır tanımaz problemler haline gelmiştir. Bu nedenle sadece ülke bazında değil, küresel anlamda kolektif sorumluluk bilinci geliştirildiği takdirde çevreye duyarlı bütüncül bir ekonomik sistemin inşası mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Alıcı, B., & Yıldız, H. (2012). Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), s. 55-64.
- Alton, T., Arndt, C., Davies, R., Hartley, F., Makrelov, K., Thurlow, J., & Ubogu, D. (2014). Introducing Carbon Taxes in South Africa. *Applied Energy*, 116, s. 344-354.
- Anderson, J. J. (2019). Carbon Taxes and CO2 Emissions: Sweden as a Case Study. *American Economic Journal: Economic Policy*, 11(4), s. 1-30.
- Anderson, R., Qian, H., & Rasche, H. R. (2006). Analysis of Panel Vector Error Correction Models Using Maximum Likelihood, the Bootstrap, and Canonical-Correlation Estimators. *Federal Reserve Bank of St. Louis, Research Division*, s. 47.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Baranzini, A., Goldemberg, J., & Speck, S. (2000). A Future For Carbon Taxes. *Ecological Economics*, 32(3), s. 395-412.
- Beck, N., & Katz, J. N. (1995). What to do (and not to do) with Time-Series Cross-Section Data. *American Political Science Review*, 89(3), s. 634-647.
- Buonaccorsi, J. P. (2010). *Measurement Error Models, Methods and Applications*. USA: CRC Press.
- Callan, T., Lyons, S., Scott, S., & Tol, R. S. (2009). The Distributional Implications of a Carbon Tax in Ireland. *Energy Policy*, 37(2), s. 407-412.

- Carattini, S., Carvalho, M., & Fankhauser, S. (2018). Overcoming Public Resistance to Carbon Taxes. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 9(2).
- Coşkun, A., & Güngör, B. (2015). Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi ile. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), s. 337-356.
- Dağlı, H. (2019). İklim Değişikliği İle Mücadelede İktisadi Mali Araç: Karbon Vergisi. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 30-42.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), s. 1450-1460.
- Dutch, E. (2012). Econometric Modeling. *International Encyclopedia of Housing and Home*, s. 12-25.
- Ekins, P., & Barker, T. (2001). Carbon Taxes and Carbon Emissions Trading. *Journal of Economic Surveys*, 15(3), s. 325-376.
- Ercoşkun, S., & Kovancılar, B. (2023). Nordik Ülkelerinde Karbon Vergisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(3), s. 611-631.
- Fremstad, A., & Paul, M. (2019). The Impact of a Carbon Tax on Inequality. *Ecological Economics*, 166, s. 88-97.
- Kovancılar, B. (2001). Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi Ve Etkinliği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(2), s. 7-20.
- Meng, S., Siriwardana, M., & McNeill, J. (2012). The Environmental and Economic Impact of the Carbon Tax in Australia. *Environmental and Resource Economics*, 54, s. 313-332.
- OECD. (2024). *The Climate Action Monitor*. Paris: OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/787786f6-en> adresinden alındı
- Orkunoğlu Şahin, I. F., & Çiftçi, T. E. (2021). İklim Değişikliği İle Mücadelede Türkiye İçin Karbon Vergisi Önerisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(2), s. 254-269.
- Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), s. 597-625.
- Pretis, F. (2022). Does a Carbon Tax Reduce CO2 Emissions? Evidence from British Columbia. *Environmental and Resource Economics*, 83, s. 115-144.
- Sapmaz, H. (2022). Karbon Vergisinin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(3), s. 1-10.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Timilsina, G. R. (2022). Carbon Taxes. *Journal of Economic Literature*, 60(4), s. 1456-1502.

Wooldridge, J. M. (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach (4th ed.)*. USA: Cengage Learning C.

Yerlikaya, G. K. (2003). Karbon Vergisi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1-2), s. 685-700.

Yusuf, A. A., & Resosudarmo, B. P. (2014). On the distributional impact of a carbon tax in developing countries: the case of Indonesia. *Environmental Economics and Policy Studies*, 17, s. 131-156.

Zhijie, J., & Boqiang, L. (2020). Rethinking The Choice of Carbon Tax and Carbon Trading in China. *Technological Forecasting and Social Change*, 159.

KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE KRİMİNAL DÜŞÜNCE VE BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Melek Göksu COŞKUN

Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, melegoksucoskun@gmail.com -

ORCID ID: 0009-0008-5419-7917

Doç. Dr. Burcu TÜRK

İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, b.turk@iku.edu.tr -

ORCID ID: 0000-0003-3290-5886

ÖZET

Kişilik özellikleri hayatın her alanını doğrudan ve dolaylı olarak etkileme gücüne sahiptir. Suç işleyen bireylerin kişilik özellikleri ve düşünce yapısı ise hem halk arasında hem de bilim dünyasında süregelen bir merak konusu olmuştur. Sadece belirli bir suç işlemiş bireyleri değil, suça yatkın olanları yani aslında çevremizde bulunma olasılığı yüksek olan bu bireylerin kişilik özelliklerine ve düşünce yapılarına dair bilgi seviyemizi artırmak oldukça önemlidir. Bu araştırma, tanı almaya yetecek seviyede olmayıp eşik altı özellikler taşıyan ve kişiliğin karanlık yönlerini bünyesinde barındıran, subklinik narsisizm, makyavelizm ve subklinik psikopati olarak tanımlanan üç kişilik özelliğinden oluşan karanlık üçlü kişilik özelliklerinin, bireylerin yasalara karşı gelen, antisosyal davranışlarının sürmesini sağlayan, suça yatkınlığını açıklayan krıminal düşünce ve kişinin kendisini değerli bulup bulmadığını niteleyen benlik saygısı ile arasında nasıl bir ilişki olduğunu, çeşitli sosyodemografik özelliklere de bakarak, araştırmayı amaçlar. Böylelikle kişilik özellikleriyle birlikte bireylerin kendilerine olan saygısındaki değişime bakarak suç düşünceleri ne derece etkileniyor görülebilecektir.

Nicel araştırma kapsamında, uygun örnekleme yöntemiyle ulaşılan, Türkiye’de yaşayan, 18 – 60 yaş arası, 209 (%60,1) kadın ve 139 (%39,9) erkek olmak üzere toplam 348 katılımcıya ulaşılmıştır. Sosyodemografik bilgi formu, kısaltılmış karanlık üçlü kişilik özellikleri, krıminal düşünce ve kendini sevme/özyeterlik (iki boyutlu benlik saygısı) ölçekleri internet aracılığıyla katılımcılara sunulmuştur. Elde edilen veriler SPSS 26.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre; erkeklerin karanlık üçlü (76,63) ve krıminal düşünce (58,28), değişkenlerinde kadınlardan (sırasıyla (71,41), (53,27)) anlamlı şekilde daha yüksek puanlar aldığı bulunmuştur ($p < 0,05$). Aynı zamanda karanlık üçlünün, katılımcının gelir düzeyi, ilişki durumu ve psikiyatrik bir tanısının olup olmamasıyla da ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Karanlık üçlü kişilik özellikleri, kriminal düşünce ile pozitif yönde yüksek bir ilişki ($r = 0.512$, $p < 0.01$); benlik saygısı ile de negatif bir ilişki ($r = -0.168$, $p < 0.01$) içindedir. Kriminal düşünce ile benlik saygısının da negatif yönde bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Bunlar ve elde edilen diğer bulgulardan hareketle, bireylerin sahip oldukları karanlık kişilik özelliklerinin, suç düşüncelerini ve özellikle de benlik saygılarını etkilediği görülmüştür. İlerride, bu karanlık kişilik özelliklerinin iyice anlaşılmasının ve benlik saygısını (kendini sevmeye/özyeterliliği) artıracak hamleler bulunabilmesinin, suç düşüncelerinin, suça yatkınlığın ve dolayısıyla da suç oranlarının azalmasında önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Üçlü, Suç, Kriminal Düşünce, Benlik Saygısı

EXAMİNİNG THE RELATIONSHIP BETWEEN DARK TRIAD PERSONALİTY TRAİTS AND CRİMİNAL THINKİNG AND SELF-ESTEEM

Master's Student, Melek Göksu COŞKUN

Haliç University, Institute of Postgraduate Education, melegkoksucoskun@gmail.com -

ORCID ID: 0009-0008-5419-7917

Doç. Dr. Burcu TÜRK

İstanbul Kültür University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology,

b.turk@iku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3290-5886

ABSTRACT

Personality traits have the power to directly and indirectly affect every aspect of life. The personality traits and thought structure of individuals who commit crimes have been a subject of ongoing curiosity both among the public and in the scientific world. It is very important to increase our level of knowledge about the personality traits and thought structures of not only individuals who have committed a specific crime, but also those who are prone to crime, that is, those individuals who are likely to be around us. This study aims to investigate the relationship between the dark triad personality traits, which consist of three personality traits defined as subclinical narcissism, Machiavellianism and subclinical psychopathy, which are not at a level sufficient to receive a diagnosis but have subthreshold characteristics and embody the dark aspects of personality, with criminal thinking, which explains the tendency to crime, which enables individuals to continue their antisocial behaviors that defy the law, and self-esteem,

which describes whether the person finds himself worthy or not, by looking at various sociodemographic characteristics. In this way, it will be possible to see to what extent criminal thoughts are affected by the change in individuals' self-esteem along with their personality traits.

Within the scope of the quantitative research, a total of 348 participants, 209 (60.1%) women and 139 (39.9%) men, aged between 18 and 60, living in Turkey, were reached through convenience sampling method. Sociodemographic information form, abbreviated dark triad personality traits, criminal thinking and self-love/self-efficacy (two-dimensional self-esteem) scales were presented to the participants via internet. The data obtained were analyzed with SPSS 26.0 package program. According to the findings, it was found that men scored significantly higher than women (respectively (71.41), (53.27)) in the dark triad (76.63) and criminal thinking (58.28) variables ($p < 0.05$). At the same time, the dark triad was also found to be correlated with the participant's income level, relationship status and whether the participant had a psychiatric diagnosis. Dark triad personality traits were highly positively correlated with criminal thinking ($r = 0.512$, $p < 0.01$) and negatively correlated with self-esteem ($r = -0.168$, $p < 0.01$). It was also found that criminal thinking and self-esteem were negatively correlated. Based on these and other findings, it has been observed that the dark personality traits of individuals affect their criminal thoughts and especially their self-esteem. In the future, it is believed that a better understanding of these dark personality traits and the identification of actions to increase self-esteem (self-love/self-efficacy) will play an important role in reducing criminal thoughts, criminal tendencies, and consequently crime rates.

Keywords: Dark Triad, Crime, Criminal Thinking, Self-Esteem

1. GİRİŞ

Kişilik kavramı, hem bilimsel alanda hem de toplumsal yaşamda uzun zamandır önemli ve ilgi çekici bir odak noktası olmuştur. Kişilik, bireyin doğuştan gelen kalıtsal özelliklerinin yanı sıra, yaşam boyunca edindiği deneyimlerle şekillenen ve onu diğer insanlardan ayıran, davranış ve tutumların tümünü kapsar (Mengüloğlu, 2020). Kişilik, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını şekillendiren önemli bir faktördür ve psikolojideki birçok farklı teorik yaklaşıma göre, kişilik özelliklerinin bireylerin suç davranışları üzerindeki etkisi derinlemesine incelenmiştir. Karanlık üçlü kişilik özellikleri ise, makyavelizm, narsisizm ve psikopatiyi

kapsayan, bireylerin manipülatif, kendine odaklı ve duygusal olarak soğuk tutumlarını tanımlayan bir kavramdır. Bu kişilik özelliklerinin, bireylerin suçlu düşünceler geliştirmelerine ve antisosyal davranışlar sergilemelerine katkıda bulunabileceği öne sürülmüştür (Paulhus ve Williams, 2002; Jonason ve Webster, 2010). Öte yandan, benlik saygısı, bir kişinin kendine olan değerinin ve olumlu özalgısının bir yansıması olarak, bireylerin psikolojik iyilik halleriyle yakından ilişkilidir.

1.2. Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri

Bazı benzer özellikler taşıyan kişilik özellikleri, gruplandırılarak tek bir çatı altında toplanmıştır. Makyavelizm, narsisizm ve psikopati olarak bilinen üç kişilik özelliğinden oluşan karanlık üçlü ise bunlardan biridir. Karanlık Üçlü, ilk kez Paulhus ve Williams tarafından literatüre kazandırılan ve bilimsel dünyada tanımlanan bir terimdir (Türk, Hamzaoglu ve Şenyuva, 2021). Bu yapı, kişiliğin karanlık üçlüsü olarak bilinir ve subklinik (eşikaltı) belirtiler sergileyen bireyleri içerir. Patolojik olmayan, ancak sınırda yer alan özellikleri kapsar. Paulhus ve Williams (2002) karanlık üçlü'yü, birbirleriyle ilişkili olan, olumsuz tutum ve davranışlar barındıran ancak bireyin günlük yaşam işlevselliğini bozmayan, toplumsal olarak istenmeyen ve normlara uymayan, kişiliğin karanlık yönlerini vurgulayan bir kavram olarak niteler. Bireyde yoğun derecede karanlık üçlü kişilik özellikleri bulunması, bireyin diğer insanları sömürme eğiliminde olmasına (makyavelizm), sürekli övgü arayışında olmasına (narsisizm) veya tehlikeli eylemler sergileyebileceği (psikopati) durumlar ortaya çıkarabilir (Prusik ve Szulawski, 2019). Karanlık üçlü üzerine yapılan araştırmalarda, narsisizm, makyavelizm ve psikopati bir arada incelenmiş, ancak her üç yapının da psikoloji literatüründe bağımsız bir deneysel temele sahip olduğu vurgulanmıştır (Vize, Lynam, Collison ve Miller, 2018).

Narsisizm, bireyin eksik kalan psikolojik ihtiyaçlarını ve ulaşamadığı temel özelliklerini telafi etmek için geliştirdiği aşırı büyütülmüş bir benlik olup, aynı zamanda büyükenmecilik, benmerkezcilik ve kişisel hak duygusuyla güçlü bir ilişki içindedir (Özsoy ve Ardic, 2017; Jones ve Paulhus, 2011). Yapılan araştırmalar, narsisizmi normal ve patolojik olmak üzere iki farklı kategoride ele almıştır. Normal narsisizm, her bireyde bulunan ve kişinin kendi çabalarıyla gelişen bir özellik olarak nitelenirken, patolojik narsisizm, patolojik narsisizm, empati eksikliği, kibir ve manipülasyon gibi özelliklerle, sosyal işlevsellikte bozulmalara yol açar (Elmas, 2018; Pincus ve Lukowitsky, 2010)

Karanlık üçlünün bir diğer alt boyutu olan makyavelizm, adını ünlü İtalyan siyasetçi Niccolo Machiavelli'den almaktadır. Narsisizm ve psikopatinin patolojik boyutu da bulunmakla birlikte

makyavelizmde böyle bir durum yoktur, yani makyavelizmin kişilik bozukluğu boyutu bulunmamaktadır. Amaca giden yolda her şeyin mübah olduğunu savunan bu yaklaşımda, makyavelizm seviyesi yüksek bireylerin bireylerin, çoğunlukla kendi çıkarlarını ön planda tutarak, hedeflerine ulaşmak için farklı düzeylerde manipülatif davranışlar sergiledikleri ifade edilmiştir (Demirtaş ve Biçkes, 2014).

Karanlık Üçlü'nün son bileşeni olan psikopati genellikle zayıf davranış kontrolü ve dürtüsellelikle, özellikle de öfke yönetimiyle ilgili problemlerle ilişkilidir; bu da psikopatların belirli bir uyarıcıya karşı aşırı tepkiler vererek şiddet davranışları sergileme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Psikopatinin öne çıkan karakteristikleri arasında aşırı risk alma, dürtüsellik ve başkalarına karşı yüzeysel empati yer almaktadır (Lyons, 2019). Crysel, Crosier ve Webster (2013) tarafından karanlık üçlü kişilik özelliklerine sahip bireylerin, heyecan arayışı ve dürtüsel davranışlar sergileme eğilimlerinin daha yüksek olduğu ve bu özelliklerin onları riskli davranışlara daha yatkın hale getirdiği ifade edilmektedir.

1.3. Kriminal Düşünce

Kriminal düşünce, antisosyal düşüncelerin temel özelliği olup, suç işleyen bireylerin suçlu davranışlarını haklı göstermek ve savunmak amacıyla kullandıkları düşünce, inanç ve davranışları içerir (Walters, 2012). Jones, Mitchell ve Tafrate (2021) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, kriminojenik düşünce genellikle suç destekleyici tutumlar veya antisosyal düşünceler olarak tanımlanmış ve bu düşünceler, antisosyal, suçla ilişkili ve kendine zarar veren davranışları tetikleyen bilişsel kalıplar olarak kabul edilmiştir. Suç düşüncesi, suç davranışının belirleyicilerinden biri olarak uzun bir süredir kabul edilmektedir; ancak suç düşüncesinin oluşumunu etkileyebilecek değişkenlerle ilgili araştırmalar oldukça sınırlıdır (Boduszek ve Hyland, 2012).

1.4. Benlik Saygısı

Benlik saygısı, bireyin kendisine karşı duyduğu değer ve saygıyı ifade eden psikolojik bir kavramdır. Rosenberg (1965) benlik saygısını, bir kişinin kendisine dair olumlu ve olumsuz tutumlarının bir toplamı olarak tanımlamıştır. Benlik saygısı, kişiliğin önemli bir bileşeni ve olumlu bir özellik olarak kabul edilir. Bu kavram, bireyin toplum içindeki davranışlarını etkileyen ve kendisini yetenekli, değerli, başarılı, önemli ve beğenilmeye değer olarak görme biçimiyle ilişkilidir; ayrıca, kendine güven ve olumlu bir ruh haliyle kabul görmesini sağlayan bir durumdur (Atay vd., 2014). Bireylerin gerçek ve ideal benlikleri arasındaki fark, benlik saygısının düzeyini etkileyebilir (Sevim ve Artan, 2021).

Bu çalışmanın amacı, karanlık üçlü kişilik özelliklerinin, suç düşünceleri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu faktörlerin birbiriyle olan etkileşimlerini anlamaktır. Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin, benlik saygısı ve suç düşünceleri üzerindeki etkilerini analiz etmek, psikolojik ve kriminolojik alanlarda daha kapsamlı müdahaleler geliştirmek için önemli bilgiler sağlayabilir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli: Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama türü kapsamında korelasyonel araştırma desenlerinden, açıklayıcı model kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler: Kriminal düşünce, Benlik saygısı; Bağımsız değişken: Karanlık üçlü kişilik özellikleri.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi: Araştırmanın evreni Türkiye’de yaşayan yetişkin bireylerdir. Araştırmanın örnekleme ise, basit seçkisiz örnekleme (uygun örnekleme) yöntemi ile seçilen 18 - 60 yaş aralığındaki gönüllü bireylerden oluşmaktadır. Veri toplama araçları google forms aracılığıyla katılımcılara iletilmiş olup toplam 348 (209 kadın ve 139 erkek) katılımcıya ulaşılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları: Araştırmanın veri toplama araçları sırasıyla; Sosyodemografik Bilgi Formu, Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği, Kriminal Düşünce Ölçeği ve Kendini Sevmeye/Özyeterlik (İki Boyutlu Benlik Saygısı) ölçeğinden oluşmaktadır.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu: Formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, daha önce psikiyatrik bir tanı alıp almadığı, eğitim durumu, gelir düzeyi ve ilişki durumuna ilişkin sorular yer almaktadır.

Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği: Jones ve Paulhus (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Özsoy ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Toplam 27 sorudan oluşan 5’li likert tipinde (1. Kesinlikle katılmıyorum - 5. Kesinlikle katılıyorum) bir ölçektir. Karanlık üçlüyü oluşturan sırasıyla; makyavelizm (1.-9. maddeler arası), narsisizm (10.-18. maddeler arası) ve psikopati (19.-27. maddeler arası) özelliklerinin her biri için 9’ar soru mevcuttur. Ölçeğin Crombach Alpha katsayısı alt boyutlar için makyavelizm için 0.70, narsisizm 0.79, ve psikopati için 0.79 olarak bulunmuştur (Özsoy ve ark. 2017).

Kriminal Düşünce Ölçeği: Knight ve arkadaşları (2006) tarafından, kriminal düşünceleri ölçmek amacıyla geliştirilen Kriminal Düşünce Ölçeği’nin Türkçe uyarlaması, Duyguner ve

Gölge (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek sırasıyla; Hak Görme, Kriminal Rasyonalizasyon, Güç Yönelimi, Merhametsizlik, Meşrulaştırma/Diğerlerini Suçlama ve Kişisel Sorumsuzluk olarak 6 alt boyutla yapılandırılmıştır. Türkçe uyarlamasının alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla şunlardır: Hak Görme (0.71), Kriminal Rasyonalizasyon (0.74), Güç Yönelimi (0.54), Merhametsizlik (0.58), Meşrulaştırma (0.50) ve Kişisel Sorumsuzluk (0.57). Ölçeğin tamamı için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı ise 0.79 olarak rapor edilmiştir (Duyguner ve Gölge, 2019).

Kendini Sevme/Özyeterlik (İki Boyutlu Benlik Saygısı) Ölçeği: Tafarodi ve Swan (2001) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Doğan (2011) tarafından yapılan, Kendini Sevme ve Özyeterlik olarak 2 alt boyuttan oluşan, alt boyutlarından her birinde 8'er soru bulunan toplam 16 soruluk bir ölçektir. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı Kendini Sevme alt boyutu için .83, Özyeterlik alt boyutu için .74 olarak bulunmuştur (Doğan, 2011).

2.4. Verilerin İstatistiksel Analizi: Araştırmadan elde edilen verilerin analizi için SPSS 26.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak, iki grup arasındaki farklar için T testi, birden fazla grup arasındaki farklar için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik değerlendirmesi, Cronbach Alpha yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin çarpıklık, basıklık, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Veriler incelendiğinde, çoğu ölçeğin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım gösterdiği ve "-1,5 ile +1,5" aralığında olduğu görülmüştür. Verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle parametrik testler kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde sonuçları (n:348)

Değişkenler	n	%
Cinsiyet		
Kadın	209	60,1
Erkek	139	39,9
Total	348	100,0
Psikiyatrik Tanı	n	%
Evet	51	14,7
Hayır	297	85,3

Total	348	100,0
Eğitim Durumu	n	%
İlköğretim	4	1,1
Lise	85	24,4
Üniversite	201	57,8
Lisansüstü	58	16,7
Total	348	100,0
Gelir Düzeyi	n	%
Düşük	86	24,7
Orta	234	67,2
Yüksek	28	8,0
Total	348	100,0
İlişki Durumu	n	%
Bekar – İlişkisi Yok	166	47,7
Bekar – İlişkisi Var	100	28,7
Evli	82	23,6
Total	348	100,0

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; %60.1'i kadın, %39.9'u erkektir. Katılımcılardan %14.7'sinin psikiyatrik bir tanı aldığı, %85.3'ünün herhangi bir psikiyatrik tanı almadığı; %1.1'inin ilköğretim, %24.4'ünün lise, %57.8'inin üniversite ve %16.7'sinin lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. Gelir düzeyini %24.7'si düşük, %67.2'si orta, %8.0'i de yüksek olarak nitelemiştir. Bekar ve ilişkisi olmayan kişiler % 47.7, bekar-ilişkisi olan % 28.7 ve evli olan % 23.6 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların Yaşlarına Ait Veriler

Yaş	n	mean	SS	Minimum	maksimum
Kadın	209	26.81	6.98	18	50
Erkek	139	28.01	7.64	18	53
Toplam	348	27.29	7.26	18	53

Çizelge 2'ye göre yaş ortalaması 27.29, standart sapma (SS) değeri 7.26 olarak saptanmıştır, minimum değer 18 yaş ve maksimum değer ise 53 yaştır.

Çizelge 3. Cinsiyet Değişkeninin, Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutları ile Karşılaştırma Sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	sd	t Değeri	p
Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Toplam	Kadın	209	71,41	13,43	346	-3,402	0,001
	Erkek	139	76,63	14,88			
KKÜÖ Makyavelizm	Kadın	209	26,59	6,80	346	-0,935	0,350
	Erkek	139	27,31	7,40			
KKÜÖ Narsisizm	Kadın	209	25,61	5,75	346	-2,422	0,016
	Erkek	139	27,16	5,99			
KKÜÖ Psikopati	Kadın	209	19,22	5,24	346	-4,853	0,000
	Erkek	139	22,17	6,00			
Kriminal Düşünce Ölçeği Toplam	Kadın	209	53,27	11,38	346	-3,93	0,000
	Erkek	139	58,28	12,06			
KDÖ Hak Görme	Kadın	209	8,52	3,59	346	-2,542	0,011
	Erkek	139	9,55	3,82			
KDÖ Kriminal Rasyonalizasyon	Kadın	209	17,33	4,53	346	-2,205	0,028
	Erkek	139	18,55	5,35			
KDÖ Güç Yönelimi	Kadın	209	6,44	2,80	346	-2,502	0,013
	Erkek	139	7,22	2,95			
KDÖ Merhametsizlik	Kadın	209	7,25	2,82	346	-5,058	0,000
	Erkek	139	9,28	4,13			
KDÖ Meşrulaştırma	Kadın	209	10,12	2,78	346	2,562	0,011
	Erkek	139	9,33	2,91			
KDÖ Kişisel Sorumsuzluk	Kadın	209	3,60	1,96	346	-3,403	0,001
	Erkek	139	4,35	2,12			
Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği Toplam	Kadın	209	53,84	11,31	346	-1,92	0,056
	Erkek	139	56,15	10,54			
KSÖÖ Kendini Sevme	Kadın	209	28,39	6,87	346	-0,995	0,321
	Erkek	139	29,11	6,10			
KSÖÖ Özyeterlik	Kadın	209	25,44	5,40	346	-2,747	0,006
	Erkek	139	27,04	5,18			

Çizelge 3'deki verilere göre, kısaltılmış karanlık üçlü ölçeği, cinsiyet üzerinde genel olarak istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Erkeklerin genel toplamda kadınlardan daha yüksek puan aldığı ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($p=0,001$, $p<0,05$). Kriminal düşünce ölçeğinde de benzer şekilde erkeklerin puan ortalaması (58,28), kadınlardan (53,27) daha yüksek olup, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Son ölçek olan kendini sevme/özyeterlik ölçeği toplam puanda, cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=0,056$, $p>0,05$).

Çizelge 4. Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Alt Boyutlarının Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği Toplam	1													
KKÜÖ Makyavelizm	,805**	1												
KKÜÖ Narsisizm	,736**	,371**	1											
KKÜÖ Psikopati	,738**	,390**	,346**	1										
Kriminal Düşünce Ölçeği Toplam	,512**	,365**	,274**	,540**	1									
KDÖ Hak Görme	,379**	,230**	,196**	,458**	,785**	1								
KDÖ Kriminal Rasyonalizasyon	,281**	,210**	,162**	,275**	,746**	,404**	1							
KDÖ Güç Yönelimi	,507**	,365**	,308**	,494**	,727**	,562**	,386**	1						
KDÖ Merhametsizlik	,134*	0,008	0,012	,310**	,208**	,118*	-0,070	-0,035	1					
KDÖ Meşrulaştırma	,225**	,284**	,125*	0,080	,474**	,277**	,345**	,369**	-,363**	1				
KDÖ Kişisel Sorumsuzluk	,351**	,278**	,217**	,307**	,553**	,396**	,301**	,419**	-0,009	,139**	1			
Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği Toplam	,168**	0,051	,362**	-0,018	-,110*	-,159**	-0,041	-0,069	-0,042	-0,077	0,024	1		
KSÖÖ Kendini Sevme	,124*	0,038	,301**	-0,049	-,120*	-,165**	-0,058	-0,075	-0,065	-0,039	0,014	,940**	1	
KSÖÖ Özyeterlik	,194**	0,058	,377**	0,024	-0,079	-,125*	-0,012	-0,050	-0,007	-,111*	0,033	,908**	,711**	1

** . P<0.01 - * . P<0.05

KKÜÖ: Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği – KDÖ: Kriminal Düşünce Ölçeği – KSÖÖ: Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği

Çizelge 4'e göre kısaltılmış karanlık üçlü ölçeği toplam puanı ile kriminal düşünce ölçeği toplam puanı arasında ($r = 0.512$, $p < 0.01$) orta derecede pozitif bir ilişki; kendini sevme/özyeterlik ölçeği toplam puanı arasında ise zayıf düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -0.168$, $p < 0.01$). Kendini sevme/özyeterlik ölçeği toplam puan ile kriminal düşünce ölçeği toplam puan arasında ($r = -0.168$, $p < 0.01$) negatif yönde zayıf bir ilişki vardır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Katılımcıların cinsiyetlerine dayalı olarak yapılan kısaltılmış karanlık üçlü ölçeği karşılaştırmasında, erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek ortalama puanlar elde ettiği görülmüştür. Bu bulgu literatürdeki sonuçlarla uyumludur. Özellikle makyavelizm ve psikopati boyutlarında erkeklerin daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Erkeklerin kontrol, güç ve şiddet eğilimlerinin bu duruma katkıda bulunduğu düşünülebilir. Benzer şekilde, Jonason, Webster, Schmitt ve Li (2009) ile Türk ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan cinsiyet ve karanlık üçlü karşılaştırmalarında da aynı sonuca ulaşılmıştır. Narsisizm alt boyutu ile cinsiyet karşılaştırıldığında, erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Bu bulgu da literatürle uyumlu olarak değerlendirilebilir. Genel olarak erkekler, kadınlardan daha yüksek skorlar elde etmiştir. Akgün ve Uysal (2019), toplumsal cinsiyet rolleri ve normlarının etkisiyle, kadınların daha kırılgan, erkeklerin ise daha narsistik eğilimler gösterdiğini belirtmişlerdir.

Kriminal düşünce ölçeğinin hem toplam hem de alt boyutlarıyla cinsiyet karşılaştırmasında, erkekler kadınlardan daha yüksek puanlar almıştır. Alanyazında suç düşünceleri ile cinsiyet arasındaki ilişkide uzlaşmamış olsa da Walters (2001) çalışmasında, cinsiyetin suçlu düşünceler üzerindeki etkisinin önemli olduğunu ve erkeklik ile kadınlık (toplumun atfettiği beklentiler) arasındaki farkların suç düşüncelerini belirlemede rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu da gösteriyor ki, suç düşüncelerindeki cinsiyet farklarının belirleyicilerinden biri toplumsal cinsiyet rolleri ve beklentileridir.

Benlik saygısı ile cinsiyet arasındaki karşılaştırmalarda, kendini sevme/özyeterlik ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Benlik saygısının cinsiyetle olan ilişkisi, araştırmacılar arasında farklı görüş ve yorumlara yol açmış, bu nedenle üzerinde kesin bir uzlaşma sağlanamayan tartışmalı bir konu olmuştur. Wagner ve arkadaşlarının (2014) gerçekleştirdiği çalışmada ise kadınların benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan kadın sayısı, erkeklere kıyasla daha fazlaydı. Eğer erkek

ve kadın katılımcı sayıları eşit ya da daha yakın olsaydı, cinsiyetle ilgili farkların daha belirgin hale gelmesi mümkün olabilirdi.

Korelasyon analizleri, karanlık üçlü kişilik özellikleri ile kriminal düşünce arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin antisosyal tutum, düşünce ve davranışlarla olan bağlantısı dikkate alındığında, makyavelizm, narsisizm ve psikopati düzeyleri yüksek olan bireylerin suç düşünceleriyle daha fazla ilgileneceği ve suç davranışları sergileme olasılıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu, alanyazındaki birçok araştırma ile de uyumludur. Benzer şekilde Fite ve arkadaşlarının (2010) saldırganlık türlerine ilişkin araştırmalarında, proaktif (planlı ve amaçlı) saldırganlığın, şiddet ve antisosyal kişilik gibi antisosyal davranışlarla belirgin bir ilişki içinde olduğu ve bu özelliklerin birbirini etkilediği iddia edilmiştir. Karanlık üçlü ile benlik saygısı arasında negatif yönde zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişki zayıf olduğundan, karanlık üçlü kişilik özelliklerinin benlik saygısını tek başına açıklamak için yeterli olmadığı anlamına gelir. Bireylerin benlik saygısını etkileyen pek çok başka faktör de söz konusu olabilir. Benlik saygısı ve kriminal düşünce arasında da negatif yönde zayıf bir ilişki görülmüştür. Yani, bireylerin benlik saygıları yükseldikçe, suçlu düşüncelerin (kriminal düşünce) azalması beklenmektedir; ancak bu ilişki güçlü bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Ayrıca, bu sonuç, benlik saygısının yüksek olduğu bireylerin genellikle suç düşüncelerinden uzak durduklarını ancak bu ilişkinin tüm bireyler için geçerli olmayabileceğini ima edebilir. Başka bir deyişle, bireylerin davranışlarını yalnızca benlik saygısı ile açıklamak, daha geniş bir perspektife ihtiyaç duyabilir.

Kişinin sahip olduğu karanlık kişilik özelliklerine dayanarak, düşünce kalıplarının daha fonksiyonel bir hale getirilmesi ve bunun sonucunda özsaygısını geliştirip sürdürebilmesi, suç davranışlarının azalmasına katkıda bulunabilir. Bu nedenle, bu olguların tanınması ve ölçülmesi büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Akgün, Z. ve Uysal, Y. (2019). Toplumsal cinsiyet ve narsisizm ilişkisi. *Dünya Sağlık ve Tabiat Bilimleri Dergisi*, 2(1), 29-35.

Boduszek, D. ve Hyland, P. (2012). Psycho-sociological review of criminal thinking style. *Journal of Humanistics and Social Sciences*, 1(1), 28-36.
<https://eprints.hud.ac.uk/id/eprint/15906>

- Crysel, L. C., Crosier, B. S. ve Webster, G. D. (2013). The Dark Triad and risk behavior. *Personality and Individual Differences*, 54(1), 35-40. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.07.029>
- Demirtaş, Ö. ve Biçkes, D. M. (2014). Makyavelizm'in olumsuz durumları ifşa etme niyeti üzerindeki etkisi: Bir alan çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 16(2), 96-112. <https://doi.org/10.4026/1303-2860.2014.0249.x>
- Doğan, T. (2011). İki boyutlu benlik saygısı: Kendini sevmeye/özyeterlik ölçeği'nin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 126-137.
- Duyguner, U., & Gölge, Z. B. (2019). Kriminal düşünce ölçeğinin türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11, 9-23. <https://doi.org/10.18863/pgy.515760>
- Elmas, T. (2018). *Karanlık üçlü ve örgütsel dışlanma arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Tez No. 501690) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Fite, P. J., Raine, A., Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R. ve Pardini, D. A. (2010). Reactive and proactive aggression in adolescent males: Examining differential outcomes 10 years later in early adulthood. *Criminal Justice and Behavior*, 37(2), 141–157. <https://doi.org/10.1177/0093854809353051>
- Jonason, P. K., Li, N. P., Webster, G. D. ve Schmitt, D. P. (2009). The dark triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. *European Journal of Personality*, 23(1), 5-18. <https://doi.org/10.1002/per.698>
- Jonason, P. K. ve Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432. <https://doi.org/10.1037/a0019265>
- Jones, D. N. ve Paulhus, D. L. (2011). Differentiating the Dark Triad within the interpersonal circumplex. L. M. Horowitz ve S. Strack (Ed.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions* (s. 249–267). John Wiley & Sons, Inc..
- Jones, D. N. ve Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28-41. <https://doi.org/10.1177/1073191113514105>

Jones, N. J., Mitchell, D. ve Tafrate, R. C. (2021). The gendered nature of criminogenic thinking patterns among justice-involved clients: A pilot study. *Criminal Justice and Behavior*, 48(4), 442-458. <https://doi.org/10.1177/0093854820942561>

Knight, K., Garner, B. R., Simpson, D. D., Morey, J. T. ve Flynn, P. M. (2006). An assessment for criminal thinking. *Crime & Delinquency*, 52(1), 159-177. <https://doi.org/10.1177/0011128705281749>

Lyons, M. (2019). *The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy in everyday life*. Elsevier Academic Press.

Mengüloğlu, M. A. (2020). *Karanlık üçlü kişilik özellikleri ile girişimcilik niyeti arasındaki ilişki* (Tez No. 634222) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K. ve Ardıç, K. (2017). Reliability and validity of the Turkish versions of dark triad dirty dozen (DTDD-T), short dark triad (SD3-T), and single item narcissism scale (SINS-T). *Personality and Individual Differences*, 117, 11-14. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.05.019>

Özsoy, E. ve Ardıç, K. (2017). Karanlık üçlü'nün (narsisizm, makyavelizm ve psikopati) iş tatminine etkisinin incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 391-406. <https://doi.org/10.18657/yonveek.297733>

Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, machiavellianism, and psychopathy. *Journal Of Research In Personality*, 36(6), 556-563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6)

Pincus, A. L. ve Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 6(1), 421-446. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215>

Prusik, M. ve Szulawski, M. (2019). The relationship between the dark triad personality traits, motivation at work, and burnout among HR recruitment workers. *Frontiers in Psychology*, 10, 1290. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01290>

Sevim, K. ve Artan, T. (2021). Yüksek ve düşük benlik saygısını etkileyen faktörler. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(2), 109-121.

Türk, B., Hamzaoglu, N. ve Şenyuva, G. (2023). Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin şiddet üzerindeki rolü: Tanımlayıcı çalışma. *Turkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine & Forensic Sciences*, 20(2). <https://doi.org/10.5336/adli.2023-96195>

Vize, C. E., Lynam, D. R., Collison, K. L. ve Miller, J. D. (2018). Differences among dark triad components: A meta-analytic investigation. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 9(2), 101–111. <https://doi.org/10.1037/per0000222>

Wagner, J., Lang, F. R., Neyer, F. J. ve Wagner, G. G. (2014). Self-esteem across adulthood: The role of resources. *European Journal of Ageing*, 11(2), 109–119. <https://doi.org/10.1007/s10433-013-0299-z>

Walters, G. D. (2012). Criminal thinking and recidivism: Meta-analytic evidence on the predictive and incremental validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). *Aggression and Violent Behavior*, 17(3), 272-278. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.02.010>

Woodworth, M. ve Porter, S. (2002). In cold blood: Characteristics of criminal homicides as a function of psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(3), 436–445. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.111.3.436>

DİNİ ÇOĞULCULUK, DIŞLAYICILIK VE KAPSAYICILIK

Religious Pluralism, Exclusivity and Inclusion

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Küreselleşme ile bağlantılı olarak ortaya çıkan kurtuluşçu hareketlerin teolojik boyutunda üç akım dikkat çekmektedir. Bunlar, dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuktur. Bunlar bir bakıma birbirini gerektiren ve bağlantılı olan terimlerdir. Bu doğrultuda dini çoğulculuk derken söz konusu dışlayıcılık, kapsayıcılık olguları da ele alınmaktadır. Tekelcilik de denilebilen dışlayıcılık, kurtuluşun ancak ve sadece İsa Mesih öğretilerinin kabul edilmesiyle oluşacağını ileri sürmektedir. Konu üzerinde kafa yoranlar bu anlayışlarına mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (hard exclusivism); ılımlı mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (soft exclusivism) şeklinde iki kategoride değerlendirmişlerdir. Ancak her ikisinde de mutlak ve ebedi kurtuluşun Mesih öğretileriyle mümkün olabileceği vurgusu yapılmaktadır. Dışlayıcılığın, sadece kendi dinini radikal biçimde benimseyen kimseler için doğru olabileceği, diğerleri için ise hiç kabul edilemeyeceği bilinmektedir. Bu nedenle bazı Hristiyan teologlar dışında pek kabul görmemiştir. Dışlayıcılık sadece katı tutumlu Hristiyanlara cazip gelmiştir. Modernizm, sekülerleşme ve bireyselleşme karşısında teologlar, ortak çözüm arayışına geçmiştir. Özellikle ateizm, pozitivizm, aydınlanma ve materyalizm gibi akımlar, evrim teorisi biyolojik ve Freudcu psikanaliz ve psikolojisi gibi anlayış ve teoriler komünizm gibi siyasî boyutlarda temsil edilmesiyle, dinlerin onlar karşısındaki tepkisi zayıf olmuştur. Bu de “ortak düşman” a karşı materyalist bir mantıkla hareket eden modernleşme, sekülerlik ve bireysellik ayırım yapmaksızın dinin karşısında büyük bir güç oluşturmuştur. Böyle bir vasat içerisinde kalan din mensupları, başka dinlerin desteğine ve kollamasına muhtaç olur hale gelmiştir. Öyle görünüyor ki, dinin doğruluk değerinde, başka bir ifadeyle, dinin anlamının objektifleşmiş hali durumundaki hakikat algılamalarında farklılaşmalar olacaktır. Bu, hem dinsel olanın hermenötik yorumunda yaşanan korelasyonda (yorumda sürekli geçmiş ve şu an arasında bir ilişki/korelasyon kurarak metni anlama çabası) hem de din mensuplarının birbirleriyle olan ilişkilerinde kendini gösterecektir. Bunun adı postmodern bir dönem ve bunun zorunlu sonucu olarak çoğulcu bir yapıdır. Bu çalışmamızda her üç kavrama bütünsel bir yaklaşım sergilenecektir.

Anahtar Kelimeler: Din, Çoğulculuk, Kapsayıcılık, Dışlayıcılık, Kelam.

GİRİŞ

Küreselleşme ile bağlantılı olarak ortaya çıkan kurtuluşçu hareketlerin teolojik boyutunda üç akım dikkat çekmektedir. Bunlar, dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuktur.

1. Dışlayıcılık (Exclusivism)

Tekelcilik de denilebilen dışlayıcılık, kurtuluşun ancak ve sadece İsa Mesih öğretilerinin kabul edilmesiyle oluşacağını ileri sürmektedir. Konu üzerinde kafa yoranlar bu anlayışlarına mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*hard exclusivism*); ılımlı mutlakçılık/tekelcilik/dışlayıcılık (*soft exclusivism*) şeklinde iki kategoride değerlendirmişlerdir. Ancak her ikisinde de mutlak ve ebedi kurtuluşun Mesih öğretileriyle mümkün olabileceği vurgusu yapılmaktadır. Kilise dışında kalanların ahirette ebedi cehennemde kalacaklarını ileri süren bu tez, bazı Protestanlar, Evangelistler ve II. Vatikan konsülü öncesi Katoliklerin çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Hristiyanların genel kabulüne göre, sadece tek bir vahiy vardır. İsa Mesih'ten bağımsız olarak gerçek öğrenilemez. Dolayısıyla Hristiyanlık dışı dinler, hakikati yansıtmaktan uzak olup, kurtuluş dışıdır (Barth, 1956:1-2; 1980:44).

Dışlayıcılığın, sadece kendi dinini radikal biçimde benimseyen kimseler için doğru olabileceği, diğerleri için ise hiç kabul edilemeyeceği bilinmektedir. Bu nedenle bazı Hristiyan teologlar dışında pek kabul görmemiştir Dışlayıcılık sadece katı tutumlu Hristiyanlara cazip gelmiştir.

Teze ciddi anlamda ve yaygın biçimde eleştirel yapılmıştır. Bir ön yargıdan öte, dışlayıcılık kendi içerisinde de tutarsızlık içerisindedir. Şöyle ki, Tanrı, bütün evrenin yaratıcısıdır. Bütün insanları yaratan Tanrı, İsa'dan önceki dönemlerde yaşayanları da o yaratmıştır. İnsanları seven ve onların kurtuluşunu isteyen Allah, dönemler arasında bir ayırım yapmaz. Yani Hz. İsa dönemi ve sonrasındaki insanlar ne kadar önemli ise, Hz. İsa öncesi insanlar da o kadar değerlidir Tanrı katında. Buna göre sadece Hristiyanların kurtuluşa erenler olduğu düşünülürse, önceki insanların durumu problem oluşturmaktadır. Öte yandan Hz. İsa'nın buyruklarından habersiz yaşayan birçok insan vardır. Bunların birçoğu Hz. İsa'yı hiç duymamış da olabilir. Bu durumda Hz. İsa öncesi çağlarda yaşayan insanlar ile Hz. İsa sonrası yaşayıp da onu işitmeyen ve bilmeyen insanlar göz önüne alındığında, Tanrı'nın sevgisi ve rahmeti, insanların çoğunluğunu kapsamamış olur. Bu ise, "sevgi Tanrısı" anlayışından tamamen uzaktır. Zira bütün insanları yaratan Allah, mutlu bir azınlığın rabbi olamaz (Hick, 1977: 122, 140).

Tekelcilik anlayışı, sosyal açıdan da büyük sorunlara gebe görünümündedir. Üstelik Hristiyanların, sevgi ve barış dinî türü birçok söylemleriyle de çelişmektedir. İnhisarcılık, tekelcilik ve mutlakçılık gibi isimlerle de adlandırılan dışlayıcılık, çıkış yeri olan Hristiyanlık dünyasında da tutarsız olarak kabul edilmiş ve bazı radikal Hristiyan kesimlerin dışında kabul görmemiştir (Watt, 2000:199).

2. Kapsayıcılık (Inclusivism)

Modernizm, sekülerleşme ve bireyselleşme karşısında teologlar, ortak çözüm arayışına geçmiştir. Özellikle ateizm, pozivitizm, aydınlanma ve materyalizm gibi akımlar, evrim teorisi biyolojik ve Freudcu psikanaliz ve psikolojisi gibi anlayış ve teoriler komünizm gibi siyasi boyutlarda temsil edilmesiyle, dinlerin onlar karşısındaki tepkisi zayıf olmuştur. Bu de "ortak düşman" a karşı materyalist bir mantıkla hareket eden modernleşme, sekülerlik ve bireysellik ayırım yapmaksızın dinin karşısında büyük bir güç oluşturmıştır. Böyle bir vasat içerisinde

kalan din mensupları, başka dinlerin desteğine ve kollamasına muhtaç olur hale gelmiştir (Rahner, 1980:54). Böylece dinler arasında bir tür mukayese, mübadele ve müşarekete yol açmıştır. Ancak, güçlü düşman karşılarında olmasına rağmen yine de eski alışkanlıklarından ve de ön yargılarından kopamayan din mensupları, “dinî yakınlaşmaları” yine kendi pencerelerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu da dışlayıcılık, kapsayıcılık ve çoğulculuk şeklinde üç ana düşünce etrafında şekillenmiştir.

Hristiyanlık için, kilise kararlarının mutlak bağlayıcılığı bilinmektedir. Bu nedenle konsüllerin almış olduğu kararlar ki İsa Mesih ve kutsal ruh tarafından esinlenmektedir, aksi kabul edilemeyecek doğmalar statüsündedir. Elbette farklı kiliselerin varlığı göz önüne alındığında, konsül kararlarının bağlayıcılığı tartışılır. Ancak kurtuluş gibi temel bir konuda, konsül kararlarına karşı çıkmış olsa bile, kendi kilisesinin kurtuluş kapısı olduğu düşüncesi, her kilise için baskın bir kabuldür. Bu nedenle 1442 de yapılan Floransa konsül kararlarında yer alan “Hristiyanlığın mutlak kurtuluş merkezi” olduğu anlayışı, kendi kilisesini kuran Luther gibi kilise karşıtı düşünce mensupları tarafından da aynen dillendirilmiştir (McCain, 2007:98, 185, 271, 291, 403, 461).

Hristiyanlık, genel anlamda II. Vatikan konsülüne kadar, bir başka dinde kurtuluş olmayacağını ısrarla ilan etmiştir. Ancak II. Vatikan yıllarında Rahner gibi teologlar, bir yandan kurtuluşu Hristiyanlığın Mesih merkezli öğretisi doğrultusunda tanımlayıp, Hristiyanlığın hakikat ve kurtuluşun tam ve mükemmel yolu olduğunu işlerken, başka dinlerde de tanrının rahmetine nail olarak kurtuluş ümidi olabileceği tezini öne sürdüler. II. Vatikan konsülü sonrası, kurtuluşun daha evrensel olduğu düşüncesini benimseyen kapsayıcı ve çoğulcu yaklaşım su yüzüne çıktı (Gündüz, 2002:96).

Batı din felsefesi edebiyatında inclusivizm veya comprehensiveness şeklinde yer alan kapsayıcılık veya inhisarcılık, yegâne kurtuluşun kendi inanç sisteminde olduğunu kabul etmekle birlikte, kendi inanç sistemine yakınlığı olan başka din mensuplarının da bu kurtuluş içerisine dâhil edilebileceğini öngörmektedir. Buna göre sadece bir din mutlak gerçeğin temsilcisidir. Diğer dinler ise, söz konusu bu gerçek dinin bazı yönlerini yansıtmakta ve ona yönelimi sağlamaktadır (Griffiths, 2001:58).

Bütün dinlerin yegâne hakikate yönelik insanın cevapları bulunduğunu, her dinin bağlılarını gerçeğe ulaştırabileceğini ve kurtuluşa ulaştırma açısından bir dinsel geleneğin bir diğerine üstünlüğünden, önceliğinden veya daha mükemmelliğinden söz edilemeyeceğini savunan çoğulcu (pluralist) yaklaşımdan da ayrılır. Kapsayıcılığın ana nitelikleri iki temele dayanmaktadır. Hakikatin ifadesi ve kurtuluşu açısından belirli bir dinsel geleneğin norm olarak kabul edilmesi, inhisarcılığın ilk sınırını oluşturur. Buna göre gerçek anlamda kurtuluş, bir dinin mesela Hristiyanlığın İsa-Mesih merkezli bir anlayışın etrafında şekillenmekle oluşur. Göle atılan bir taşın oluşturduğu halkalar gibi, bu inanç merkezi etrafında bütün insanlığı kapsayacak geniş bir alana yaygınlaşan inancın yorumsal farklılıkları sorun oluşturmaz. Zira ne kadar değişik algılama, yorumlama ve kabullerde olsa, yine ilk problem üzerinde oluşmaktadır. Kapsayıcılığın bir diğer boyutu ise, mutlak anlamda Tanrı tarafından sunulan ve vahiylerle şekillenen gerçekliğin, kendi dinî normlarında belirtilmiş olmakla birlikte, başka dinler

tarafından da sunulmuş olabileceğidir (Gündüz, 2002:83–84). Bu anlayış şekli, dışlayıcılık ile çoğulculuk arasında, farklı bir görüş ortaya koymaktadır.

Bazı Hristiyan teologlar, Hristiyan dışındaki insanları, “Anonim Hristiyanlar” olarak nitelemektedir. Bu nedenle Hristiyanlık, bütün insanlığı kapsayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu ise, iyi ve doğru olarak ne varsa, Mesih’in öğretileriyle oluşan Hristiyanlıkla memzuçtur. Dolayısıyla diğer bütün insanların sahip oldukları olumlu niteliklerin Hristiyanlığın bir boyutu olduğu kabul edilmektedir. Bu haliyle diğer dinler, Tanrı ile iletişim kurma yetkisine sahip kutsal bir din statüsündedir (Rahner, 1980:75).

Soruna farklı bir çözüm arayan bazı araştırmacılara göre ise, kurtuluşun sadece İsa Mesih’te olduğu kabul edilmekle birlikte, diğer inançlar Mesih’in kutsal öğretilerine hazırlık mahiyetindedirler. Buna göre onlar, Mesianik kurtuluşu bekleyen inananlardır (Pinnock, 1995:119).

Hristiyanlıkta problemin gelişim süreci II. Vatikan konsülündeki şu ifadelerle ciddi bir ivme kazanmıştır: “Gerçekten hiçbir kusurları olmaksızın Mesih’in İncil’ini ve onun kilisesini tanımamış olan, fakat samimi bir kalple Tanrı’yı arayan ve tanrısal inayetin etkisi altında onun, vicdanlarının emirleriyle tanıdıkları, iradesini yerine getirecek şekilde hareket etmeye çalışan kimseler de ebedi kurtuluşa kavuşabilirler. Tanrı, kendi kusurları olmaksızın, henüz açık bir Tanrı bilgisine erişememiş olup, doğru bir hayat sürmeye çalışanlardan –ki bunu Tanrının lütfü olmaksızın yapamazlar- kurtuluş için gerekli yardımları esirgenmez. Gerçekten bu kimselerin içinde iyi ve doğru ne varsa, Kilise bunları İncil’e bir hazırlık olarak ve her insanı sonunda yaşama kavuşsun diye aydınlatan tarafından bağışlanmış olarak saymaktadır (II. Vatikan Konsili, Kilise Hakkında Dogmatik Yasa, 2:16).

Aynı konsül kararları arasında, doğru ve kutsal şeyler içerdiklerini ve her insanı aydınlatıcı hakikatler bulundurdıkları kabul edilen Hristiyanlık dışı inanç sistemleri vardır. Buna göre kendi hatası olmaksızın İsa’nın İncili veya kilisesini bilmeyen, fakat buna rağmen samimi olarak Tanrı’yı arayanlar ve vicdanlarının sesine uyarak iyi bir hayat yaşamaya çalışanlar da ebedi saadete kavuşabilirler (Hick, 1994: 125-126).

Söz konusu görüşler birer tez olması hasebiyle ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. Bu teorinin ana merkezine Hristiyanlık oturmaktadır. Burada Hristiyanlığın bir üstünlüğü söz konusudur. Yine eğer Budistler “anonim Hristiyan” olarak kabul ediliyor da, tarihsel önceliği olması nedeniyle neden Hristiyanlar “Anonim Budistler” olmasın? Şeklinde itirazlar yapılmıştır (Keathley, 2003; 104-113).

Kapsayıcılığın öteki dinlere bakışına yapılan ana itiraz konusu, Hristiyanlığın kastedildiği belli bir üstünlük iddiasıdır. Kapsayıcılık tezinin mimarları, dinlerin doğruluk iddialarında bulundukları, bunların yasaklanamayacağını, böyle bir durumda da zorunlu hatta uygun olmamakla birlikte, dinlerden birisinin, daha çok bu Hristiyanlıktır, üstün olduğunun ortaya çıkabileceğini ileri sürmüşlerdir (Yaran, 2002:191).

II. Vatikan konsülü verilerinin daha çok teistleri kapsayacağını ileri süren bazı araştırmacılar, samimi olarak tanrıyı arayan ve ona yönelen teistlerin dışında kalan Budistler ve Hinduların bu kapsama girmeyeceği ileri sürülmüştür. İncil ve İsa öğretilerine bir şekilde muttali olan teist Yahudi ve Müslümanların durumu ise, bir başka sorundur (Hick, 1983:116–117).

İbrahimî üç din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet, değişik isimler altında aynı Tanrıya tapmaktadırlar. Kulağa hoş gelen bu düşüncenin arkasında çözülmesi zor problemler görünmektedir. Mesela, bir Hristiyan için İsa-Mesih'in tabiatı ve statüsü, bir Tanrı peygamberi olmayıp, Tanrı'nın enkarne olmuş halidir. Bu anlayışı bir Yahudi ve Müslümanın kabul etmesi mümkün değildir. Bunu kabul eden birisi Hristiyanlığı seçmiş olur. Yine üç din mensubu “İbrahim’in Tanrısına inanmaktadır” denilirken, İbrahim’in tanrısının nasıl olduğu sorusu çözüm beklemektedir. Nitekim bir Hristiyan için Tanrı, üçlemeden ibarettir. Bir Yahudi ve Hristiyan için, “İbrahim’in tanrısı, Muhammed’i elçi olarak seçen aynı tanrıdır”, görüşü yine kabul edilemez. Yahudi anlayışı olan “İbrahim’in tanrısı, Mesih’i gönderecektir” sözü, Hristiyan ve Müslüman için paylaşılamaz. Buna göre İbrahim’in tanrısı, üç dinin anlayışı doğrultusunda üç ayrı tanrı şeklinde oluşamaz (Bradley, 2007:15).

Hız. İbrahim’in nasıl bir dinî inanca ve uygulamaya sahip olduğu Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an verileri doğrultusunda irdelenmesi gerekmektedir. Ancak bu durumda İbrahimî dinî metodun ne anlama geldiği anlaşılabilir (Aydın, 2005b:101).

Bazı araştırmacılara göre kapsayıcılığın en büyük çıkmazı, ne anonim Hristiyan tezi ne de vahiyde ve kurtuluşa daha üstünlük iddiasıdır. Onlara göre en büyük çıkmaz, öteki dinleri Hristiyanlık için “hazırlayıcı” (preparatory) mahiyette görmeleri ve bunu bilinçli bir şekilde sık sık vurgulamalarıdır. Bunun anlamı ise Hristiyan olmayanların bu dünyada veya öteki dünyada bir gün mutlaka dinlerin değiştireceklerini ve Hristiyan olacaklarını iddia etmektir (Yaran, 2002:196).

Kapsayıcılık ve çoğulculuk öncülerinin görüşleri doğrultusunda, bu probleme eğilmenin ana nedenleri özetle şunlardır:

Öncelikle insanların bir dine mensubiyetinde, doğduğu ve yaşadığı ortam büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle insanların ezici çoğunluğu, ailesinin ve yaşadığı çevrenin dinî ile dinlenmektedir.

Büyük dinlerde ortak ahlakî nitelikler vardır. Bu ahlakî değerleri içermesi bakımında dinler arasında fazla bir farklılık olmadığından bir üstünlük söz konusu olamaz.

Bir başka husus ise, hangi dinin daha doğru ve gerçekçi olduğu konusunda sağlam, tutarlı ve genel kabul gören ölçütler yoktur.

Hangi dinin “doğru” olduğundan söz etmenin mümkün olamayacağına göre, hangi dinin daha sağlam kurtuluşçu niteliklere sahip olduğu üzerinde durulabilir.

Dinlerin mensuplarının tutumlarına göre de dinî değerlendirmek isabetli değildir. Her dinde iyi ve kötüler, ılımlılar ve radikaller vardır. Bu nedenle öteki dinlerdeki insanlar, daha kötü insanlar olmadıkları gibi, daha iyi de değillerdir.

Dinlerde asıl olan “dinî tecrübe” dir. Buna göre her dinde dinî tecrübe sonucu insanî yüksek mevkilere çıkan manevîyat liderleri, ruhanî önderler bulunmaktadır. Bu ise ciddi bir ayırım yapmaksızın, büyük dinlerin insanları Tanrıya ulaştıran özlere sahip olduklarını göstermektedir.

Bu araştırmacılara göre bütün bunların sonucunda ortaya çıkan en güçlü tez, dünyanın büyük dinî geleneklerinin, sonsuz ilahî gerçekliğin farklı insanî anlayışlarını ve ona gösterilen değişik yaklaşımlarını temsil etmektedir. Bu bir anlamda ezeli olan vahyin, farklı çağlarda ve ortamlarda yaşayan insanlara yansıma şeklidir (Hick, 1996: 33–34, 39–42, 45).

Burada muhatap insan olduğuna göre, kutsal buyruklar, insanların algılanış biçimine göre şekillenmektedir. Elbette bu çok farklı bir şekillenme değildir. Ancak zaman ve zeminin şartları doğrultusunda oluşan ve insan özlü bir biçimlenmedir. Bu nedenledir ki farklı dönemlerde vahiyler gelmiş ve birden çok din ortaya çıkmıştır.

3. Kapsayıcılık ve Fetret Ehli

II. Vatikan konsülünde alınan ve “İsa Mesih’in İncil’i veya kilisesini bilmeyen, ancak samimi olarak Tanrı’yı arayanlar ve vicdanlarının sesine uyarak iyi bir hayat yaşamaya çalışanlar, ebedi saadete kavuşabilirler” şeklinde ifade edilen kurtuluş reçetesi, bazı Hristiyan teologlar tarafında eleştirilmiştir. Onlara göre bu ifadeler, İsa Mesih öğretilerinden haberi olmayan ve vicdan sahibi iyi tutumlar sergileyen insanlara yöneliktir. Burada başka dinlere mensup inananlar gözetilmemiştir. Budist ve Hinduist gibi din mensuplarıyla İsa Mesih’in öğretisinde bir şekilde haberli olan Yahudi ve Müslümanların durumunun ne olacağı yanıt beklemektedir. Kutsal kitap ve peygamberlere sahip semavi din mensupları, Hristiyanlık hakkında azımsanmayacak seviyede bir bilgi birikimine sahiptir. Özellikle Yahudilerin reddiye nitelikli araştırmaları bulunmaktadır (Hick, 1983:116–117).

Kapsayıcılık düşüncesinin arka planında mutlaka bir dinin, mesela Hristiyanlığın önceliği veya daha üstünlüğü anlayışı veya gizli kabulü yatmaktadır. Bu ön kabul, her din mensubu için aynıdır. Sosyal baskı ve psikolojik faktörler göz ardı edilirse, daha iyisini gören bir kimsenin, iyiyi kabul etmesi düşünülemez. Zaten bu da teolojik açıdan kabul edilemez. Bu durum ya iman olarak değerlendirilmez veya “şekk” içerisinde bir iman olarak değerlendirilir ki, bu da iman sayılmaz. Bu nedenle, teolojik bağlamda, kapsayıcılık anlayışının fazla tutarlı olmadığı görülmektedir. Bir Hristiyan için şu söz anlamlıdır: “Eğer İsa Mesih tanrıysa ve yeni bir din kurduysa, o zaman Hristiyanlık Tanrı tarafından kurulan tek ve mükemmel bir dindir. Dolayısıyla diğer hepsinden üstün olmalıdır (Hick, 1998:542).

Dışlayıcılık ve kapsayıcılık görüşleri yanında Restrictivizm ve Üniversalizm de bu alanda mevcut olan tezlerdendir. Restrictivizm, universalizmin tersine oluşmuş bir düşünce

hareketidir. Hristiyanlık anlayışı doğrultusunda her iki görüş de, kurtuluş hareketi olarak kabul edilebilir. Çünkü onlar insan özgürlüğü üzerine inşa edilmiştir (Griffiths, 2001:161–164).

Kapsayıcılık düşüncesi Müslüman teolojisinde dolaylı olarak, fetret ehli tezi içerisinde ele alınmıştır. Fetret bir ara dönemin adlandırılmasıdır. Teknik terim olarak, “bir peygamberin ölümü ile diğerinin gelmesi arasında geçen zaman” demektir. Bu döneme verilebilecek en belirgin süre, Hz. İsa ile Hz. Peygamber arasındaki süreçtir (Yurdagür, 1995:XII, 475).

Konuya referans olarak da “Ey kitap ehli! Peygamberlerin arasının kesildiği bir sırada size Resulümüz geldi, gerçekleri açıklıyor ki, (yarın kıyamet gününde): "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demeyiniz. İşte müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Allah, her şeye kadirdir” (V:19) ayeti gösterilmektedir.

Fetret ehlinin kimler olduğu konusunda bir görüş birlikteliği olmasa da, iki peygamber arasındaki geçiş ve ara dönem olduğu konusunda ittifak vardır. Bu dönemin iki peygamber arası olduğunu kabul edilmesin yanında, Hz. Peygamberden sonra fetret dönemi olabilir mi sorusu İslam düşünürlerini meşgul etmiştir. Buna olmaz diyenler kadar olabilir diyenler de bulunmaktadır. Nitekim Ebu Hanife (ö. 150/767), Şafîî (ö. 204/820), Eş’arî (324/936), Matürîdî (333/944), İbn Hazm (456/1064), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Haldun (ö. 808/1406), İmam Rabbani (ö. 1034/1625) gibi bilginler Hz. Peygamberden sonra fetret döneminin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını savunmuşlardır. Ancak bu ve diğer birçok âlim, Hz. Peygamberden sonra fetret ehlinin hükmen meydana gelebileceğini kabul etmişlerdir. Buradaki ölçüleri ise, İslam davetinin ulaşmadığı belgelerdir.

Hz. Peygamber sonrası fetretin belli zaman, mekânlar için söz konusu olabileceği düşüncesi daha çok Gazzalî Nitekim ona göre, Kur’an ve hadisler mevcut olsa da, onları aktarabilecek yetkin kimselerin ve kanaat önderlerinin bulunmayışı, fetret için ana gerekçedir.

Gazzalî *Faysalü’t-tefrika* beyne’l-İslam ve’z-zandaka (1986:144-145) adlı eserinde, Hz. Peygamber sonrası fetret ehlini çok dar bir alana sıkıştırırken, en son çalışması olan *el-Mustasfa min İlmi’l-usul* adlı eserinde ise, bu alanı ciddi anlamda genişletmiştir. Yine Gazzali el-Münkiz mine’d-dalal adlı eserinde “*zaman fetret zamanıdır; devir bâtil devridir*” diyerek fetret kavramını kendi çağına da uyarlamıştır (Gazzali, 1987:40–42).

Fetret ehlinin dinî sorumluluk alanının daha çok itikadî boyut olduğu düşünülmektedir. Buna göre fetret ehlinin değerlerden sorgulanmayacağını, “Biz bir Peygamber göndermedikçe, hiç kimseye azap edecek değiliz” (XVII:15) ayeti bildirmektedir. Bu ifadeler fetret ehlinin dinî yükümlülüklerle sahip olmadıklarını ileri süren kelimelerin için bir dayanak olmuştur. Bu kategoriye daha çok Eş’arî mezhebi mensupları girmektedir (Yurdagür, 1995:XII:475).

Mâtürîdîler ve Mutezile bilginlerine göre ise, peygamber gönderilmese bile insanlar aklıyla Allah’ı kabul etmek, tanımak ve güzel davranışları sergilemekle sorumludur (Nesefî, 1993:I, 453–457; Kâdî Abdülcebâr, 1965:42–43, 65–66) Şîî bilginleri de Mutezile paralelinde görüş serdetmişlerdir (Hillî, 1988:234–236).

Mâtürîdîler ve Mutezile uleması, kendi tezlerinin dayanak olarak, “İbrahim, babası Âzer'e demişti ki: "sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum” (VI:74) ve Hz. İbrahim'in akli tefekkürünün tezahürü olan ayetleri (VI:76–79) kullanmışlardır.

İslam bilginlerinin bu yaklaşımlarını özetlemek gerekirse onlar, insanlara ilahi buyrukları sunan elçiler gelmedikçe, gereği gibi inanmak zorunda olmadıklarını kabul etmektedirler. Buna göre fetret dönemi denilen ve peygamberden uzak olan evrelerde insanlar farklı inanca sahip olabilirler. Peygamber geldikten sonra ise, yine insanlara mevcut olan dinî kaynaklardan doğru dini anlatan ve temsil eden bilginler bulunmadıkça, yine sorumlu tutulmamaktadırlar.

4. Çoğulculuk (Pluralism)

Öyle görünüyor ki, dinin doğruluk değerinde, başka bir ifadeyle, dinin anlamının objektifleşmiş hali durumundaki hakikat algılamalarında farklılaşmalar olacaktır. Bu, hem dinsel olanın hermenötik yorumunda yaşanan korelasyonda (yorumda sürekli geçmiş ve şu an arasında bir ilişki/korelasyon kurarak metni anlama çabası) hem de din mensuplarının birbirleriyle olan ilişkilerinde kendini gösterecektir. Bunun adı postmodern bir dönem ve bunun zorunlu sonucu olarak çoğulcu bir yapıdır (Düzgün, 2003:147).

Dinî çoğulculuk anlayışının birçok fikri ve sosyal değişimin sonucu olarak daha çok modern dönemde dinî araştırmaların merkezi konusu haline geldiğini söylemek gerekir. Gerek İslam ve gerekse Hristiyanlığın kadim geleneğinde bu bakış açısını besleyen bir kısım unsurları bulmak mümkünse de, konunun bağımsız bir bakış açısı olarak tartışılması modern dönemlere rastlamaktadır.

İnsanlığın din çoğulculuk anlayışıyla karşı karşıya gelmesindeki en önemli faktörlerden bir tanesi, diğer dünya dinleri hakkında elde ettiği bilgi miktarıdır. Bugün ister Batıda isterse de Doğuda olsun hemen hemen dünyanın her tarafından insanlar geçmiş dönemlere oranla kıyaslanamayacak derecede diğer dinlere ait bilgilere sahiptirler. Bugün kütüphane ve kitapçı dükkânları dünya dinlerine ait eserlerle doludur. Artık insanlar, televizyon gibi iletişim araçları aracılığı ile gittikçe kendi dinlerinden daha çok diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca birçok üniversitede karşılaştırmalı dinler tarihi dersi öğretilmektedir. Bu gibi gerekçeler nedeniyle, dinî çoğulculuk anlayışı bir lüks olarak değil, gereklilik ve zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, insanların kendi inançları doğrultusunda diğer dinlere karşı tavırlarının ne ve nasıl olması gerektiği şeklindeki bir sorgulama da, çoğulcu düşüncenin oluşumunda önemli bir ivme olmuştur (Köylü, 2003: 247).

Çoğulculuktaki temel espri, hakikatin tabiatının birden fazla olabileceği ve insan düşüncesinin hakikate farklı yollarla da ulaşabileceği anlayışıdır. Dinî çoğulculuktaki temel faktör, gerçeği ortaya çıkarmak olmayıp, farklı dinleri kabul etmektir. Dinî çoğulculukta Bir başka husus ise, mutlak hakikatin kimsenin tekelinde olmadığı veya ona belli yer, kesim ve zaman diliminde ulaşılamayacağıdır (Shockley, 1988:140–141).

Çoğulculuk anlayışında, doğduğu yerin dinine mensup olmanın önemli bir yönlendirmesi mevcuttur. Buna göre genellikle, Budist bir aileden doğan Budist; Yahudi bir aile ortamında doğan Yahudi; Hristiyan bir çevrede doğan ve yetişen Hristiyan; Müslüman bir aile ve çevre ortamında doğan da Müslüman olmaktadır. Bu anlayışta bize inancın oluşumunda çevre faktörünü gündeme getirmektedir.

İmanın oluşumunda etkili olan çevre/dış faktörler vardır. Bunların başında gelenek ve alışkanlıklar gelmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu dışsal etkiyi, peygamberin getirdiklerine karşı çıkanların mazeret olarak ileri sürdükleri “Atalarından bunu duymadıkları(Kur'an, 23:24), “Atalarının üzerinde buldukları yoldan gidecekleri” (Kur'an, 2:170), “Babalarımızın üzerinde bulduğumuz şey bize yeter” (el-Mâide 5:104) ifadeleriyle vurgulamıştır.

Bireyin kabullerini ve benimsemeleri üzerindeki çevre faktörünün etkisini Kur'an-ı Kerim, “Allah size kitapta indirmiştir ki: Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar, onlarla beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz” (Kur'an, 4:140). “Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, hatırladıktan sonra hemen kalk, o zalimler topluluğuyla beraber olma” (Kur'an, 6:68) ifadeleriyle vurgulamıştır.

İmanın bilişsel yapısının şekillenmesindeki çevresel faktörlerin önemi Hz. Peygamber tarafından “Her doğan çocuk fitrat üzerine doğar. Anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Eğer ana ve baba Müslüman ise çocuk da Müslümandır (Müslim, “kader”, 6). Konuyla ilgili tespitlerini ortaya koyan Gazzalî de (ö. 505/1111), “Hristiyan çocuklarının daima Hristiyan, Yahudi çocuklarının Yahudi, Müslüman çocuklarının da Müslüman olarak yetiştiklerini müşahade ettim” demiştir (Gazzalî, 1987:25). Bu nassî veriler karşısında, çevre faktörünün “mü'min” in oluş şeklindeki rolü daha iyi anlaşılmaktadır.

Dinî çoğulculuk anlayışı, dinlerarası diyalog hareketini doğurmuştur. Nitekim globalleşme, bir tür entelektüel yönelişe neden olmuştur. Entelektüel yöneliş, modern hayatın doğurduğu insanlık problemlerinin din ile çözümlenebileceğine olan inanç olarak tanımlanabilir. Dinlerin entelektüel zeminde bir araya gelmeleri, ister istemez, diğer dinler hakkındaki bilgilenmenin bir ürünüdür. Bu ürünün bir başka boyutu da, bir araya gelen din teologlarının karşılıklı etkileşimidir. Bu etkileşimi zorunlu kılan nedenler vardır. Bunların başında, kutsal dinlerin benzer teolojik ve sosyal problemlere sahip olmasıdır. Bu ortak sorunlar, benzer çözümlerin üretilmesine vesile olduğu gibi, çözüm ümidinin beklentisi de birbirlerine dikkat kesilmeye aracı olmuştur. Ancak burada tedirginlik doğuran gelişmeler de yok değil. Nitekim dinlerin karşılıklı ve çift taraflı etkileşimi, onların teolojik düşüncelerini ve kutsal metinlerine ilişkin inanışlarını olumsuz yönde etkiler mi? (Çevik, 2003:171) Bu ciddi sorunun yanıtını aşağıda aramaya çalışacağız.

Dinî çoğulculuğun algılanma biçimi farklı olmuştur. Bunlardan, dışlayıcılığa dayalı, hoşgörüye bağlı ve karşılıklı bağımlılığı dayalı dinî çoğulculuk bir realite olarak günümüzde yaşamaktadır. Bu nedenle dinî çoğulculuğa sosyal bilimler ve fenomenolojik olmak üzere iki tür yaklaşım

sergileyenler olmuştur. Sosyal bilimler yaklaşımı, herhangi bir dine ayrıcalık tanımadan, farklı dinlere ait değerleri sadece bir öğretim konusu olarak görürken, fenomenolojik yaklaşım, diğer dinler konusunda “yansız olmanın” ya da diğer dindarların perspektifi açısından bir öğretim yapmayı öngörmektedir. Elbette her iki modelin de güçlü ve zayıf yönleri olabilir. Burada önemli olan, bu modelleri toptan kabul veya reddetme yerine, özerinde kafa yorup, İslami öğretiye de ters düşmeyecek bir modelin geliştirilmesine ihtiyaç vardır (Köylü, 2003, 267).

Çoğulculuk ve kapsayıcılık tezleri kulağa hoş gelmektedir. Ancak mesela Hristiyanlar, daha dostane bir dinlerarası ilişki meydana getirmek için bile olsa, teslis şeklindeki bir tanrı anlayışından ve İsa Mesih’in yeniden dirilişine gönderme yapamazlık edemezler. Aynı durum başka dinlerin temel değerleri açısından da aynıdır. Örneğin bir Müslüman Hz. Muhammed’in son peygamber oluşunu dillendirmeden inancını takdim edemez. Bu insanın doğasından kaynaklanmaktadır. Kendi inancını üstün görmeyen bir müminin, başka dinlere karşı tavrı ne olmalıdır? Eğer kendi dinini üstün görüyorsa, mantıken diğerlerini bir alt kategoride değerlendirecektir. Eğer başka bir dinî daha faziletli ve efdal düşünürse, kendi dinine olan bağlılığı zayıf olacaktır. Dolayısıyla “tarafsız” bir bakış açısı, iman ile bağdaşmaz. Zira mesela bir Müslüman’a göre teslis akidesi, bir şirk argümanıdır. Bu anlamda Hristiyanlığı tarafsız ve eşit derecede değerlendiremez. Yine çoğulculuk ve kapsayıcılık anlayışı bağlamında ötekine karşı hoşgörünün sınırı ne olmalıdır? Sorusu zihinleri meşgul etmektedir. Zira buna bir sınır çizilmezse, dinî tercihin de bir anlamı kalmaz. Ayrıca hoşgörü kimlere ait olmalıdır. Bireyler mi, dinî camia mı yoksa devlet mi? Bu sorulara verilecek cevap, kendi içerisinde bazı sorunları da getirecektir (Griffiths, 2001:102–104). Bu ve benzeri problemlerin çözümünde en önemli unsurun, dinî toleransın tanımı olacaktır.

Hick gibi düşününlerin ileri sürmüş olduğu çoğulculuk anlayışı, sadece geleneksel dinsel paradigma içindeki öteki dinlere bakış ilkelerini gözden geçirip genişletmeyi yeterli görmemekte, Tanrı’nın sıfatları, Tanrı-evren-insan ilişkisi, vahiy, peygamberlik, eskatolojik kurtuluş gibi birçok temel inanç konusunda köklü yorum değişikliklerini getirmektedir. Öte yandan pluralizm, dinlerin oluşumundaki ilahî rol, vahiy ve peygamberlik anlayışında getirdiği genişletilmiş ve yumuşatılmış yorumdur. Hick’in anlayışına göre, dinlerin oluşumunda ilahi insiyatif kadar ve belki de ondan daha fazla insani mukabele öndedir (Yaran, 2002, 225).

Çoğulculuk ve kapsayıcılık anlayışına göre dinler, çoğunlukla doğrulukları içermektedir. Buradaki doğrular hakkında herkesin kendisine göre yapacağı bir değerlendirme, gerçeği yansıtmayabilir. Zira görecelik için de ayrı bir kıstas gerekir. Bu, din mensuplarına göre, kendi dinî esaslarını şekillendiren kurucu lider ve onun Tanrı’dan aldığını kabul ettikleri kutsal kitabıdır. Mesela Hz. İsa’nın yüce bir peygamber olduğunu kabul eden bir Müslüman için, Hristiyan doğmaları, mutlak doğruluğu yansıtmaz. Bir Hristiyan için de Hz. Muhammed, son ve mükemmel vahyin alıcısı olarak kabul edilemez. Her halükarda Müslüman, Kur’an verileriyle hareket etmek zorundadır. Bir Hristiyan da kilisenin doğmalarıyla inancını şekillendirmektedir. Bu anlayışta çoğulculuk ve kapsayıcılık anlayışının karın boşluğudur.

Bu husus, muhafazakâr/gelenekçiler için olumsuz bir gelişme ve anlayış olmakla birlikte, liberal/modernist dinî anlayışa sahip olanlar için de, olumlu bir söylemdir. Şöyle ki,

kapsayıcılık gerçekten dinin kutsal metinlerine ve geleneksel doktrinlerine bağlılığı zayıflatmaya ve yorumlarında bu sınırın son noktasını aşmamaya özen gösteren bir yaklaşımdır. Bu, ötekilere yaklaşımda yeni yorumlara açık ve ötekilerle dostluğa son derece istekli olmakla birlikte, sadece içinde doğduğu dinsel gelenek ve kendi özgür seçiminin dışında kazanıp taşımak zorunda olduğu bir kimlik vb, olarak değil de, gerçekten kendisini bilhassa ölümden sonraki hayatında kurtaracağına yürekten inandığı dininin ana özelliklerini korumaktan ödün vermek istemeyen her dinden insana cazip gelebilecek bir yöndür.

Ancak dine daha çok liberal bir teoloji açısından bakan bir kimse için bu özelliğiyle kapsayıcılık, dinî metinlerin yanlış yorumlanması ve geleneksel dogmaların evrensel kutsal hakikatler makamına çıkartılmış olması neticesinde, farklı dinlerden insanlar arasına yapay bir biçimde yerleştirilen dogmatik paravanları kaldırmaktan korkmak ve bu alanda gidilmesi gereken yere kadar gitmekte yetersiz kalmak şeklinde gözükmemektedir. Zira kapsayıcılar, bütün gayretlerine rağmen, dinlerinin en üstünlüğünden vazgeçememekte ve ötekileri tam bir gönül rahatlığıyla kucaklayamamaktadır (Yaran, 2002:194).

Bununla birlikte, hiçbir kimsenin tek başına olmadığı dünyamızda, sadece tek din ve millet de yoktur. Buna göre bütün insanları ilgilendiren insan hakları, dünyanın iyileştirilmesi, doğal iyilikler ve felaketler türü evrensel oluşumlar, bir başkasıyla birlikte yaşama kabulünü gerekli kılmaktadır. Bu ise daha çok ötekine hoşgörü köprüsünden geçmektedir. Bu nedenle bu tür yaklaşımların dikkate alınması zorunlu görünmektedir (Wootton, 1993: 403).

Her halükarda mümin tarafsız olamaz. Üstelik aynı din mensupları arasında bile çekişmeler ve tartışmalar yaşanmaktadır. Mezhepler arası tartışmalar ve kavgalar bunun göstergesidir. Bu nedenle orta bir çözüm olarak bireysel ve toplumsal insan ilişkilerinde hoşgörü; dinî tercihte ise bağlılık daha geçerli görünmektedir. Bu çözümün de yetersiz olacağı düşüncesinde olanlar da yok değil. Onlara göre ise bireysel anlamda dinî hoşgörüye sahip olmakla birlikte, bunun sosyal hayata getireceği sorunların çözümünde önerilen yol, sosyal hayatın seküler olmasıdır (Rorty, 1972:1).

5. Çoğulcu Müslüman Teolojisinin İmkânı

Yukarıda ele alınan konular, küreselleşmenin bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Ancak bunlar, küreselleşmenin getirmiş olduğu olgular olmakla birlikte, globalleşme yeni olguları da beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir.

Dinsel çoğulculuk, uzantıları ve sonuçları itibarıyla dinler arası diyalog ve işbirliği gibi herkesin arzu ettiği pratik amaçlara yönelik özellikler taşımaktadır. Aynı zamanda bu tez, teologları aşan teorik ve felsefi boyutlara da sahiptir. Bu savın teorisyeni olan Hick'in dinsel çoğulculuğu, derinliği olan ve yarım asırdır şekillendirilmekte olan geniş kapsamlı bir dinler teolojisi ve din felsefesidir. Aynı zamanda o, bireysel dinî tecrübeyi ve inanan kimsenin inancının şekillenmesinde aile ve çevre etkisini önemle vurgulamaktadır. Çoğulculuk yaklaşımı, alternatiflerine göre çok daha başarılı biçimde çözdüğü teorik sorular ve farklı din mensupları

arasında daha iyi bir ilişkinin oluşmasını yarayabilecek çok pratik içgörüleridir (Yaran, 2002:221).

Çoğulculuk, muhafazakâr ve gelenekçi bir dinî anlayış sahipleri için olumsuzluk ifade etmektedir. Bunun aksini düşünen, liberal ve yenilikçi bir felsefî yapıya sahip olanlar için ise olumlu bir anlama ve gelişme sürecine sahiptir. Çoğulculuk, küreselleşmenin bir uzantısı kabul edilirse, aynı problem, kültür için de geçerlidir. Burada ortaya çıkan, kabul ettiği değerleri korumaya çalışan kimselerin, onların açılımı ve yeni yaklaşımlara sahip olmasını veya yorumlanmasına pek yanaşmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle muhafazakâr bireyler ve toplumlar, algıladıkları dünyanın bozulmasına ve oraya dış müdahale yapılmasından hoşlanmazlar.

Din, eğer İlahî buyrukların insanların yorumları doğrultusunda şekillendiği bir olgu olarak kabul edilirse, zaman ve zeminin şartları doğrultusunda yeniden yorumlanabilir. Bu dinin özü için bir sorun oluşturmaz. Böylece o din, evrensellik değerini de kazanmış olur. Eğer din, İlahî buyrukların doğrudan algılandığı, yorum ve yaklaşımların da yine tanrısal olduğu kabul edilirse, o dinin müminleri, katı bir tutum içerisine girer. Bu da “biz ve öteki” anlayışını muhafakar bir tutumu ortaya çıkarır. Ancak böyle bir din anlayışı, çatışma doğurur.

Hick’in sistemleştirdiği çoğulculuk anlayışına göre, hiçbir din mutlak hakikati yansıtmamaktadırlar. Bütün dinler mutlak hakikatin bir boyutunu temsil etmektedirler. Mutlak doğruyu temsil etmeyen dinlerin hedefi, aşkın varlıktır. Bu anlayış etrafında gezegenlerin de veran ettiği güneş merkezli Batlamyus teorisiyle ifade edilmiştir. Buna göre Tanrı merkezde olup, bütün dinler O’na endeksli ve etrafında dönerek O’na hizmetinde olan olgulardır (Hick, 1982: 18, 35–40).

Dini çoğulculuk anlayışı Hick’le birlikte farklı algılama ve tezlere konu olmuştur. Konu tartışılmaya devam edecektir. Geniş katılımlı konuyla ilgili bir toplantıda alınan kararlara göre anahtar prensipler şu şekilde bildirilmiştir:

Dinlerarası diyalog, dinlerin birbirleriyle ilişkilerinde tek yol olmalıdır. Dinlerarası diyalog, dünya sorunlarıyla ilgilenmelidir. Mutlak hakikat iddiaları dinsel şiddete yol açabileceğinden, farklı şekillerde olabileceği kabul edilmelidir. Her din, mutlak hakikatin farklı bir göstergesidir. Dünyanın büyük dinleri, insanları “yüce iyi” ye götürmektedir. Dünya dinleri, olumlu ahlaki nitelikleri paylaşmaktadır. Herkes vicdani özgürlüğe ve din seçme hürriyetine sahiptir. İnançların tanıtım ve paylaşımı olumlu bir tutum iken, misyonerlik, olumsuz olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2005a:43–44).

Çoğulculuğun yakın zamanlardaki bu yorumu, her din mensubunun uyması gereken ortak kuralları ortaya koymaktadır. Bu veriler, bireylerin kendi inançları etrafında dinî/manevî dünyasını şekillendirmesine, sosyal hayat ve ilişkilerde ise dinler üstü evrensel yaklaşımlara tabi olmasını arzulamaktadır.

Öncelikle mutlak hakikatin anlaşılması, İslamî anlayış için ideal bir hedef olarak görünmektedir. Bu, insanların bu gerçekliğe ulaşmasının mümkün olmadığı anlamında gelmemektedir. Ancak Kur'an, "İnandığınız Allah'tan korkun" (5:88) buyurmak suretiyle insanların kendi bilişsel dünyalarında oluşturdukları bir tanrıya inandıklarını göstermektedir. Bu ise, mutlak hakikat anlamında olmayan, insanların sosyo-kültürel çevre ile elde ettikleri bilgilerden oluşan bilişsel bir imanî olguya sahip olduklarının göstergesidir. Bu da asgarî müştereklerde buluşmakla birlikte, bireylerin farklı boyutlarda tanrı inancına sahip olduklarını göstermektedir. Bu husus daha çok realite boyutunda ele alınmıştır. Ancak Kur'an "Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin." (Kuran, 4:136) ifadesiyle ideale ulaşmayı da hedef göstermektedir. Bunun bir sınırı olmadığı bir vakıdır. İman etmiş kimselerin, ana inanç konularında imana davet edilmesi, mevcutla yetinmeyip daha ileriye götürülmesi emredilmektedir. Bu husus kelim literatüründe "tahkiki iman" başlığı altında tartışılmıştır.

Kur'an'ın Hz. Peygamberden önceki elçilere "hakk" ın vahyedildiğini bildirmektedir (4:153). Hatta Kur'an Hz. Peygamberi teselli etmek bağlamında, "Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık deliller, hikmetli sayfalar ve aydınlatıcı Kitab'ı getiren peygamberler de yalanlanmıştı." (3:184) diyerek, önceki peygamber ve kitaplarının hak kaynakları olduklarını vurgulamıştır. Yine Kur'an Yahudi ve Hristiyanları hak konusunda azarlamakla birlikte, önceki kitaplar hakkında olumsuz bir söz sarfetmediği gibi Tevrat, Zebur ve İncil'i yüceltmektedir. Kur'an da bu kitaplar, "Furkan" (2:53), "hüda" (2:2; 5:44; 6:91, 154, 157), "rahmet" (6:154; 11:17), "nur" (3:184; 5:15; 6:91; 35:25) gibi olumlu niteliklerle yüceltmıştır. Buna göre önceki kitaplar ve peygamberler, hak ve hakikat ile donatılmıştır. Bu da bize hakkın ve gerçekliğin sadece Kur'an ve Hz. Peygambere özgü olmadığını göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de birçok hadislerinde kendisini, tamamlayıcı ve tekmil edici anlamında olan "mükemmil" olarak tanımlamıştır.

Öte yandan Kur'an, sadece Yahudilerin sadece kendileri, Hristiyanların da yalnız kendileri cennete gireceklerini ileri sürmeleri karşısında, bu tezlerinin onların kuruntularından ibaret olduğuna hükmeder (2:111-112). Kur'an Müslümanların başka dinlere ve mensuplarına olumsuz tutum sergilemelerini tavsiye eder. Hatta bu puta tapanlar için de geçerlidir: "Onların Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek sınırı aşmış Allah'a sövmesinler. Biz, her ümmete yaptıkları işi böyle süslü gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerindenir." (6:108) Hak ve hakikat ölçüsü olmaksızın diğer dinlerin anlayışla karşılanmasının gerekçesi olarak da, "Biz, her ümmete yaptıkları işi böyle süslü gösterdik" buyrulmuştur.

Kur'an'a göre "Mutlak hakikat" ahirette ortaya çıkacaktır. "Sonra dönüşünüz banadır, ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmedeceğim." (3:55) Bu ve benzeri ayetler, dünyada dinlerarası didişme, itişip kalkışmaktan, üstünlük taslamaktan öte "Hayır, hayır! Kim özü iyilik dolu olarak yüzünü Allah'a tertemiz döndürür ve teslim ederse, işte onun Rabbi katında ecri vardır." (2:112) emrinin uygulanması hedeflenmelidir. Zira Üstünlük ancak takva iledir. Bu evrensel prensip Kur'an'da "Hepsi bir değildirler. Kitap ehli içinde doğruluk üzere bulunan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde onlar secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini

okurlar. Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarışırırlar. İşte onlar iyi insanlardandır. Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takvâ sahiplerini çok iyi bilir.” (Kur'an, 3, 113–115).

Yine Kur'an yüceltme niteliklerini şöyle sıralamıştır: “Dince o kimseden daha güzel kim olabilir ki, özünü, yüzünü tertemiz Allah'a tutmuş, teslim etmiş ve bu halde her ne yaptıysa güzel yapmış, hasenat (güzellikler) işlemiş, kötülük yapmamış, işlediği iyilikleri de Allah huzurunda yaptığını bilerek gücü yetebildiği kadar en güzel şekilde yapmış ve hanif, yani bir muvahhid olarak İbrahim milletine, İbrahim'in izince giden topluma uymuştur. Çünkü Allah İbrahim'i halil (dost) edinmiştir. Bundan dolayı ona uyan toplum, "Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlih kimselerdir." (Elmalılı, t.y., IV:125).

Kur'an, yukarıda değinildiği gibi önceki peygamber ve kitapları kemaliyle yâd etmiş, onların birer hidayet rehberi olduğunu bildirmiştir. Bu arada Yahudi ve Hristiyanları da kitap ve peygamberlerine uymamakla suçlamıştır. Bu suçlamalarda da onların mensubiyet iddia ettikleri peygamber ve kitaplarını anlamaya yönelik tavsiye bulunmaktadır. Zira “Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa çoğunuz yoldan çıkmışsınızdır” (5:59) mealindeki ayet bu anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte Kur'an'ın hedefinde bu dinlerin bütün mensupları yoktur. Nitekim “Şüphe yok ki, iman edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sabîiler, bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerse elbette Rabbleri katında bunların ecirleri vardır, bunlara bir korku yoktur, bunlar mahzun da olacak değillerdir.” (Kur'an, 2:62; V:69).

Kur'an, dinler arasındaki mutlakiyet iddiasının anlamsız olduğunu şu ayetlerle hükmetmiştir: “De ki: Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O'nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız. Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâtın Yahudi yahut Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.” (Kur'an, 2: 139–141).

Kur'an-ı okuyan ve anlayan bir mü'minin, onun buyruk ve tavsiyelerine ittiba etmesi, inancının gereğidir. Bu ise bir Müslümanın mutlakiyet iddiasında bulunmamasını zorunlu kılmaktadır.

Ancak burada şu sorulara cevap aramak zorundayız: Allah İslam dininin kaynağı olan Kur'an ve sunucusu olan Hz. Peygamberi neden gönderdi? Eğer İslam'a, diğer dinlerle aynı derecede değer biçilecekse, neden peygamberinin nübüvvet halkasının son zinciri olduğu Kur'an'da vurgulandı? İslam dininin önceki dinlere göre artısı nedir? Kur'an insanları neden İslam dinine davet etmektedir? “doğru din” ile “daha doğru din” tanımı arasında bir ayırım yapılabilir mi? Böyle bir ayırım çoğulculuk tezine karşı çıkmak anlamında olur mu? Son olarak, çoğulculuk savı çok tutarlı mıdır?

Yukarılarda kaydedildiği gibi, çoğulculuk tezi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu nedenle çoğulculuk anlayışı, “mutlak doğru” anlamında değildir. Onun da çözüm bekleyen yönleri bulunmaktadır. Bu da bize dışlayıcılık ve kapsayıcılık gibi düşüncelerle benzer kaderi paylaştığını göstermektedir. Ancak bu savlar arasında tutarlı eleştiriye en az maruz kalanının çoğulculuk olduğu görünmektedir.

Hz. Peygamberin yeni bir dinin kurucusu olmadığı düşüncesi isabetli görünmemektedir. Bu durumda Kur'an'daki Yahudi ve Hristiyanlara yönelik eleştirileri nasıl açıklayabiliriz? Eğer insanın doğasından kaynaklanan her türlü buyruğu kendi anlayış, istek ve kültürel ortamına göre şekillendirme vakıasından hareket edecek olursak, söz konusu eleştiri nesneleri Müslümanlar için de geçerlidir.

Nitekim Müslümanlar tarafından Yahudi ve Hristiyanlara yönelik önde gelen eleştirilerinden birisi, onların kendi kutsal kitaplarına yönelik tahrif konusudur. Ancak bu husus bazı İslam bilginleri tarafından öz eleştiri olarak da sunulmuştur. Mesela Abduh (1849–1905) bir ayetin tefsirinde (IV:46) konuyu güncelleştirirken selefi Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) gibi düşünerek, bazı Müslüman şahıs veya cemaatlerin de kendilerinin siyasi, dünyevi ve dini amaçlı olarak seçkin oluşlarını, Kur'an âyetleriyle desteklemelerini ve kendi görüşlerine uymayan âyetleri aslından uzak bir şekilde yorumlamalarını, bu tür bir tahrife örnek olarak gösterir (Râzî, 1995: IV, 93; Rıza, 1910, III, 343–345).

Yine insanlığın ortak problemlerinden olan “İnançlarının bütünlüğünü bozarak gruplara, fırkalara ayrılanlara gelince: onlar için yapabileceğin bir şey yoktur. Unutma onların işi Allah'a kalmıştır. Zamanı geldiğinde Allah onlara vaktiyle yaptıklarını gösterecektir.” (Kur'an, 6:159). Yine Kur'an “Derken insanlar kendi aralarındaki işlerini parça parça böldüler. Her grup, kendinde bulunan ile sevinip böbürlendi. Fakat onları bir vakte kadar, kendi cehaletlerine gömülmüş olarak kendi hallerine bırak.” (Kur'an, 23: 53–54) Bu ayet ifadeleri Yahudi ve Hristiyanlarla alakalı olduğu gibi, Müslüman topluluklarıyla da bağlantılı olarak okunabilir (Esed, 2002:210, 584).

Bu insanın doğasıyla bağlantılı bir realitedir. Buna rağmen Hz. Peygamber müşrikler yanında Yahudi ve Hristiyanları İslam'a davet etmiştir. Nitekim Kur'an “Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.” (5:18) diyenlere, “De ki, siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin” (3:31) buyurmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus da Hz. Peygamberin, Hz. İbrahim'in dininin uygulayıcısı olduğudur. Nitekim bazı Kur'an ayetleri de bu türlü bir anlayışa mesnet oluşturabilir. Yukarıda değinildiği gibi Kur'an Hz. İbrahim'in öğretilerini detaylı bir şekilde anlatmaz.

Ancak Kur'an Hz. İbrahim'e gönderme yapan “Dosdoğru, Allah'ı birleyici olarak İbrahim dinine uyun. O, puta tapanlardan değildir.” (3:95) mealindeki ayet, onun dininin temel özelliği olan tevhide göndermede bulunmaktadır. Buna göre Kur'an'ın referans olarak kullandığı İbrahimî nitelik, dinin bütün boyutları olmayıp, Allah'ı birleme ve O'na şirk koşmama ilkesine yöneliktir. “Allah'a ortak koşmadan, halis olarak Allah'ı birleyenlerden olun.” (22: 31) ifadesinde yer aldığı gibi, müşriklere yönelik olarak kullanılan İbrahimî metot, tevhid ekseninde

şekillenmektedir. Nitekim bu özellik diğer peygamberlerde de mevcuttur. Kur'an'ın "O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi şeriat yaptı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın şey, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi." (42:13) şeklindeki ifadesi bunun göstergesidir. Bu nedenle hanîfî terimi, "hakka tapan muvahhid" (Allah'ı birleyici) diye tercüme edilmiştir (Elmalılı, t.y., XCVIII:5).

İslam teolojisinde incelenen ve tartışmamızın can damarlarından birisini oluşturan Hz. Peygamberin en son elçi olmasıdır. Buradaki sunum şudur: öncelikle Hz. Peygamber öncekilere artı olarak ne getirmiştir. Eğer getirmiş olduğu yenilikler varsa ve bunlar artı değer olarak kabul edilir ve bunun bir süreç olduğu düşünülürse, kendisinden sonra peygamber gelmesi gerekmez mi?

Kur'an-ı Kerîm'de peygamberlik müessesesinin Hz. Muhammed (sav) ile son bulduğunu belirten tek bir ayet bulunmaktadır (33:40). Hatm-i nübüvve dolaylı olarak işaret eden ayetlerin sayısı ise yorum farklarına göre kırk ile yüz arasında değişmektedir. İslam düşünürleri de bu ayetlere dayanarak Hz. Peygamberden sonra nübüvvet müessesesinin kapanmış olduğu konusunda oybirliği etmişlerdir (İqbal, 1980).

Hız. Peygamber hakkında "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın rasulü ve peygamberlerin de sonuncusudur" (33:40) mealindeki âyette geçen "hâtemü'n-nebiyyîn" terkibi, onun peygamberler zincirinin son halkası olduğunu yoruma gerek duymadan belirgin bir şekilde belirtmektedir. Söz konusu ayette geçen "hâtem" kelimesi, mütevâtir kıraat imamları tarafından, bir hareke farkıyla iki türlü okunmuş olsa da, her iki okunuşunda "Hız. Peygamber'in hem peygamberlik müessesini nihayetlendirip taçlandırdığı; hem de bütün peygamberlerin nübüvvetini tasdik ve tevsik ettiği vurgulanmıştır (Yurdağür, 1997:13–15).

Hatm-i nübüvvet konusu ile ilgilenenlerin üzerinde tartıştıkları husus olan nebi-rasül ayırımının nedeni Hız. Peygamberin "hatümü'n-nebiyyin" (XXXIII:40) ayet ifadesidir. Terimler arasında ayırışım yapanların ittifak ettikleri bir tanım yoktur (Teftazani, 1989:4).

Her halükarda, Mutezile bilginlerinin nebi-rasül ayırımı yapmaksızın konuya yaklaşımları, Kur'an verilerine göre (VII:94; XXII:52) daha isabetli görünmektedir. Nitekim Kâdî Abdulcebbâr'a göre, terim olarak "nebi" ve "resul" arasında fark yoktur. Dolayısıyla her resul nebidir, her nebi de resuldür.

Bu durumda Hız. Muhammed önceki dinlerden farklı olarak ne getirmiştir? Sorusuna yanıt aramamız gerekir. Daha düz bir tabirle İslam dininin en belirgin özelliği nedir?

Buradaki temel teori neshtir. Böyle bir nesh, Hız. İsa için de geçerlidir. Nitekim Hız. İsa Yahudi geleneğinde genel-geçer bazı kuralları çiğnemiş ve geleneksel anlayışa karşı yeni uygulamalar ortaya koymuştur. Hatta bu kabul İslam hukukunun genel geçer bir kuralı olmuş ve "ezmanın tegayyürüylü ahkâm tegayyür eder" şeklinde sloganlaşmıştır.

Nesh olayı sosyo-kültürel bağlamda doğal bir süreç olarak kabul edilebilir. Zira Allah insanlığın bireysel ve sosyal bazda tekâmülü açısından mukaddes kitaplar göndermiştir. Nitekim kutsal metinlere bakıldığında bu eğitim/tekâmül süreci rahatlıkla gözlemlenebilir. Kelâm edebiyatında nesh (abrogation) olarak ta nitelenen bu sosyal eğitim evrimi, Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kabul görmemiştir (Lazaruz, 37, 39). Ancak konuyla ilgilenen kelâmcılar, Tevrat ve İncil metinlerinden neshin varlığıyla ilgili çıkarımlarda bulunmuşlardır (Semerkandî, 1985:429–431). Meselâ Nuh kanunlarındaki buyruklar, inanç bazında seviyeleri gelişmeyen ve bir anlamda ibtidaî olan insanlar için, daha çok toplumsal alanda olgunlaşmayı teşvik etmiştir (Lichtenstein, 1981:23–24). Yine bu insanî tekâmül sürecinin bir uzantısı olan Hz. Musa’nın toplumundaki insanlara sunulan ilahî buyruklarda, bedensel diriliş (haşır) inancının netliği de söz konusu değildir (Paçacı, 2001: 114, 118, 166, 178).

Bundan dolayı önceki kutsal metinlerde bir sonraki şahıs/peygambere dikkat çekilmiştir. Bu bir anlamda ilahî sözün sürekli olmasıdır. Diğer bir ifadeyle zamanını irşat eden buyrukların, ardından daha kapsamlı gelenlerle yerini bırakmasıdır. Bu onların yanlışlığını veya olumsuzluğunu göstermez. Nitekim İslam ve Hristiyanlığın, tanrı tarafından insan toplulukları için takdir edilmiş farklı ruhsal evreler olduğu kabul edilmiştir. Ancak, insanlığın tekâmülü bazında, daha mükemmel ve yeninin ortaya çıkmasıyla, iyinin yerini halefinin almasıdır. Bu aynı zamanda ilahî bir kurgudur. “Allah, dilediğini siler, dilediğini bırakır. Bütün kitapların anası O’nun yanındadır (XIII:39)

Ancak buradaki nesih, önceki hükümlerin tamamen reddedilmesi, yürürlükten kaldırılması anlamında olmayıp bütüncüdür. Yani önceki şeriatlar büyük oranda doğruluk içerir. Ancak ana tema itibarıyla, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık gibi büyük dinler, farklı isimler altında resmileşmiştir. Bu şekillendirmelerden oluşan piramidin üst katmanı, o sistemin ana söylemiyle oluşturulmuştur. Budizm’deki insan endeksli kutsallık, Yahudilikteki tekelcilik ve Hristiyanlıktaki teslis gibi. İslamiyet, kendisi de önceki dinlerde dillendirilen hak ve hakikatlere sahip olmuş olsa da, piramidin doruğunda tevhid inancı vardır. Bu bağlamda İslam dini önceki dinlerin temel yapı taşlarına sahip olmakla birlikte, ana söylem itibarıyla önceki dinleri nesh etmiştir. Bu, onların gerçek dışına itildiği manasında olmayıp, yürürlükten kaldırılmış oldukları anlamındadır. Dolayısıyla neshin olmadığını savunmak tutarlı görünmemektedir (Kâdî Abdülcebbar, 1988:577–583).

Bir süreç olarak değerlendirilen ilahî genel-geçer aydınlatmanın, insanlık serüveniyle birlikteliği söz konusudur. Ancak burada bir sınırsızlık söz konusu mudur? Yani insanlığın var olmasıyla birlikte devam eden ilahî aydınlatmanın bir nihayeti var mıdır?

Buna cevap vermek için İslam dininin ana niteliğine değinmemiz gerekir. İslam dininin ana niteliği, bir gayb konusu olan imanının inanç boyutları, gayb olarak kalmakla birlikte, ileri boyutta Kur’an verileri ile kristalleşmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam dininin temel hedefi şirktir. Hz. Peygamber dönemindeki “karşı” grupta yer alanlar, müşriklerdi. Kur’an önceki dinlerin çabalarının sonuçlarından ve insan doğasındaki yapıdan hareket ederek, inanmanın zıddı olan inkârâ pek değinmemiştir. Ancak Kur’an şirki, temel karşıt olarak almış ve konuyla ilgili yüzlerce irşat ifadeleri yazmıştır. En küçük şirk kokusu yansıtan, imasını oluşturan düşünce, tutum ve davranışlar şiddetle yerilmiştir. Bu Kur’an’ın tevhid prensibi gereğidir.

İslam kelimasında tevhid, zât, sıfât ve efâl olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Allah’ın isim, sıfat ve fiil ile yaratma vasfında, zâtının bir olarak bilinmesiyle tevhid oluşur. Tevhid inancının dört ana unsuru bulunmaktadır: a) Allah hakkında mekân ve değişimin düşünülmemesi; b) O’nun varlığına hiç bir zamandaş varlığın olmaması; mahlûkatı yarattıktan sonra kendisinde herhangi bir değişikliğin oluşmaması; O’nun bir halden başka bir hale dönüşmemesi; c) Allah’ın herhangi bir yönde olmaması; d) Bütün varlıkların, Allah’ın irâde ve kudretiyle meydana gelmesidir.

Kelam edebiyatında bütün ayrıntılarıyla işlenen vahdaniyet sıfatı, tevhid inancının sembolleşmiş söyle biçimi idi. Allah’ın ne olmadığını anlatan tenzihi sıfatların ön sırasında yer alan vahdaniyet, Allah’ın varlığından (vücut) sonraki temel bir niteliktir. Tenzihî sıfatlar, sübutî sıfatlardan önce gelir. Zira öncelikle Zât-i İlahiye’nin mahiyeti bilinmeyeceği için, ne olduğundan daha çok nelerin ona nispet edilemeyeceğinin öncelik hakkı vardır. Bu bağlamda Kur’an verileri doğrultusuna tevkifi ve aklî/kiyasî olarak Allah’a nispet edilen ve tenzihi niteliğine yönelik isimler, bizi bu konuda aydınlatmaktadır. Nitekim Vâhid, Kâin, Kâim, Kayyûm, Kâfi, Hak, Melîk, Kuddûs, Selâm, Azîz, Cebbâr, Mütekebbir, Alî, Kebîr, Azîm, Celîl, Mecîd, Cemîl, Hasîb, Samed, Ganî, Refî’ü’l-d-derecât, Zü’t-tavl, Zü’l-fazl, Seyyid, Kerîm, Tîb, Evvel, Kadîm, Âhir, Bâkî, Zâhir, Bâtın, Latîf gibi isimler bu kategoride değerlendirilmektedir (Biçer, 1999:136–140).

Birçok Kur’an verileri doğrultusunda, İslam düşüncesinin temelini oluşturan tevhid, bu dinin denge taşı ve insanlık serüveniyle var olan, bu süreçte şekillenen din piramidinin doruk noktasını oluşturmuştur.

İslam dininin ikinci temel niteliği, din-akıl örgüsünde gerçekleşmektedir. Kutsal kitaplar verileriyle hareket edecek olursak, inanç konularının akıl işlevleriyle tespit edilmesi gerekliliği/zorunluluğu büyük oranda Kur’an’da gerçekleşmiştir.

Kur’an bazı ifadeleriyle doğrudan aklı eylemlere teşvik etmekte ve dinî inancın bir aklî eylem sonucu olacağı vurgulanmaktadır. Nitekim “ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.” (XXXIX:9) ifadesi bunun bariz bir göstergesidir.

Öncelikle Kur’an, imanın gaybî bir niteliğe sahip olduğunu belirtir (Kur’an, 2:3). Duygu ve ilimde veya varlık âleminde hazır olmayan anlamında olan gayb, bir iman alanıdır. Bunda kuşku yoktur. Ancak gayb alanında olan imanın inanç konuları ve nesneleri, aklın ilgi alanına girmektedir. Kur’an’a göre bu bir zorunluluktur. Nitekim “Ey iman edenler! Allah’a,

Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba iman edin” (4:136) şeklindeki ayet ifadeleri bunu teyit etmektedir.

Kur'an, “ya'kilûn”, “yetefekkerûn”, “yetezekkerûn”, yetedebberûn”, gibi aklın işlevine önem atfeden buyruklarıyla, başta inananlar olmak üzere insanları uslamlamaya teşvik ve davet etmektedir.

Bütün bunların yanında Kur'an, aklî düşünceye daha özel bir statü vermiş ve bunu aklî delil manasında olan “nazar” ve “burhan” terimleriyle ifade etmiştir.

Nazar ve burhan terimleriyle ilgili ayetlere bakıldığında her ikisinde de insanları aklını işler hale getirmeye yönelik bir emir ve tavsiye vardır. Kur'an bunu yaparken de insanların alışageldikleri evrensel düzen ve yasa üzerinde düşünmeyi, ancak ülfet denilen alışkanlık perdesini de aşmayı salık vermiştir. Nitekim evrensel düzen ve yasa hakkında (Kur'an, 7:185; 45:43, 50:6), çevredeki varlıklara bakış açısında aklı zorlamayı (Kur'an, 2:210, 12:109) gibi birçok ayet ifadeleri, akli bir eylem olan nazara yönlendirme yapmaktadır.

Kur'an'ın ikinci olarak sunduğu akli eylem terimi burhandır. Nitekim “Sen de onlara de ki; "Eğer doğru iseniz, haydi bakalım getirin delilinizi." “ (II:111), “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir “burhan” geldi ve size apaçık bir nur indirdik” (IV:174); “Yoksa O'ndan başka tanrılar mı edindiler? De ki: Kesin delilinizi (burhan) getirin....Hayır, onların çoğu gerçeği bilmezler de onun için yüz çevirirler” (21:24); XXVII:64); “(O gün) her ümmetten bir şahit çıkarır, "Haydin, kesin delilinizi getirin!" deriz” (28:75) gibi ayetler, açık bir şekilde Kur'an'ın aklî eylemlerde bulunmaya davetinin bir göstergesidir.

Burada, İslam dininin akla önem veren bir sisteme sahip olduğu tezini ileri sürmekten öte, bu dinin temel ve diğerlerinden ayırıcı niteliği üzerinde konuşuyoruz. Bu tür ayetlere bakıldığında, “haydi burhanınızı getiriniz” şeklindeki ifadelerin daha çok İslam dışı dinlere mensup olanlara karşı bir tahaddi olduğunu görmekteyiz.

Kur'an'ın tevhid ısrarı ve aklın işlevine önem atfetmesi, İslam düşüncesinde kalam ekolünü doğurmuştur. İleri boyutta felsefe, daha geri boyutta ise Selefilik düşüncesi de bu kategorinin lojistik işletmeleridir. Başta Mutezile olarak Matüridilik, Eş'arilik ve de Şîa, Kur'an'ın bu verilerinden hareketle ortaya çıkmış ve İslam dünyasının büyük çoğunluğunu bünyesine almış düşünce akımlarıdır. Elbette Kur'an referanslarındaki başarı, tutarlılık, oran ve algılama biçimleri sorgulanabilir. Ancak vakıaya yönelişimiz kuş bakışıdır.

İslam dininin bu yapısı göz önüne alındığında, fikir, inanç ve değer bazında, çoğulculuk akımı ile bağdaşır olabilirliğinin imkânı gözükmemektedir. Ancak bu inanç ve değer yargıları bazındadır. İnsanlar arası ilişkiler, sosyal münasebetler, kurumlar ve devletlerarası münasebetler de ise din öncelikli olmamalıdır. Zira mesela usta bir Hıristiyan, mahir olmayan bir Müslümandan daha iyi ürün üretebilir. İnsanlar arası ilişkilerde ahlakî boyut daha önceliklidir. Bu nedenle interfaith ve dinlerarası diyalog gibi girişimler, insanlar arası münasebetler bağlamında bir gereklilik olarak kabul edilebilir. Bu ve benzeri faaliyetler bir

tanışma ve anlamaya yönelik yakınlaşmalar olup, küresel bir köy haline gelen dünyamız için de bir zorunluluktur. Nitekim “Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.... Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar.....size helâldir” (5:5) ayeti bunun göstergesidir. Bununla birlikte dinlerarası diyalog, İslam’ın dışındaki inanç ve dinlerin, iman ve inanç bağlamında, kabul ve onaylanması anlamına gelmemektedir. Konu sadece, sosyal hayatta ve kamusal alandaki birlikte yaşama kültürünü şekillendirmek amacını taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mahmut. (2005a). “Dinsel Çoğulculuk Üzerine Bir Müslüman Mülâhazası”. *Hristiyan Yahudi ve Müslüman Perspektifinde Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*. Derleyen: Mahmut Aydın. Ankara: Ankara Okulu.
- Aydın, Mahmut. (2005b), “Paradigmanın Yeni Adı: Dinsel Çoğulculuk”. *Hristiyan Yahudi ve Müslüman Perspektifinde Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları*. Derleyen: Mahmut Aydın. Ankara: Ankara Okulu.
- Barth, Karl. (1956). *Church Dogmatics*. Edinburg: T. & T, Clark Publishers.
- Biçer, (2010). *Küreselleşen Çağda İslam*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Bradley, Raymond D (2007), “The Rivalry Between Religions”, <http://www.sfu.ca/philosophy/bradley/bradley.htm>, 1–31.
- Çevik, Mustafa. (2003). “Global Köyde Dinlerin Sonu mu?”. *Dinî Araştırmalar*, 17(6): 163–177.
- Düzgün, Şaban Ali. (2003). “Globalizm ve Dinî Değerlerdeki Dönüşüm”. *Dinî Araştırmalar*, 6(17): 139–147.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır. (t.y.). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Esed, Muhammed. (2002). *Kur'an Mesajı*. trc. C. Koytak, A. Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid. (1986). *Faysalü't-tefrika beyne'l-İslam ve'z-zindika*. Beyrut: Darü'l-hikmet.
- Gazzâlî, Ebû Hamid. (1987). *el-Munkizu mine'd-dalal*. Beyrut.
- GRIFFITHS, Paul J. (2001). *Problems of Religious Diversity*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Gündüz, Şinasi. (2002). *Küresel Sorunlar ve Din*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hillî, İbnü'l-Mutahhar. (1988). *Keşfü'l-murad fî şerhi Tecridi'l-i'tikad*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat.
- Hick, John. (1982)b *God Has Many Names*. Westminster John Knox Pres.
- Hick, John. (1983). *Philosophy of Religion*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Hick, John. (1994). *God and the Universe of Faiths*. Oxford: Oneworld Publications.
- Hick, John. (1996). “A Pluralist View”. *Four Views on Salvation in a Pluralistic World*. ed. Verlyn D. Verbrugge, Michigan: Zondervan.
- Hick, John. (1998). “The Latest Vatican Statement on Christianity and Other Religions”. *New Blackfriars*, 79(934): 536-543.
- Kâdî Abdülcebbar. (1963-1988). *el-Muğnî, fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*. nşr. İbrahim Medkur-Taha Hüseyin, Kahire: Dârü'l-Mısriyye.

- Kâdî Abdülcebâr. (1965). *el-Muhit bi't-Teklif*. nşr. Ömer Azmi-A.F. el-Ehvani, Kahire: el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Amme.
- Keathley, Ken. (2003). "None Dare Call It Treason: Is an Inclusivist a Paul Revere or a Benedict Arnold?". *Journal for Baptist Theology and Ministry*, 1(2): 101-114.
- Köylü, Mustafa. (2003). "Çağdaş bir Din Eğitimi Teorisi Olarak Çoğulcu Din Eğitim Modeli: Batı Örneği". *Dinî Araştırmalar*, 6(17): 241-267.
- McCain, Paul Timothy. (2007). *Concordia: The Lutheran Confessions*. Concordia: Publishing House.
- Nesefî, Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed. (1993). *Tebşiratü'l-edille*, nşr. Claude Salame, Dimaşk.
- Paçacı, Mehmet. (2001). *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Pinnock, C H. (1995). "An Inclusivist View". *More Than One Way?—Four Views on Salvation in a Pluralistic World*. ed. D L Okholm & T R Phillips, Grand Rapids: Zondervan.
- Rahner, Karl. (1980) "Christianity and the Non-Christian Religions". *Christianity and Other Religions*. ed. J. Hick-B. Hebblethwaite, Glasgow: Collins.
- Rorty, Richard. (1994). "Religion as Conversation-Stopper". *Common Knowledge*, 3:1-6.
- Shockley, Grant, S. (1998). "Religious Pluralism and Religious Education". *Religious Pluralism and Religious Education*. ed. N. H. Thompson, Alabama: Religious Education Pres.
- Teftazânî, Sadüddin Mesud b. Ömer (1989). *Şerhu'l-Makâsıd*. nşr. A. Umeyra. Beyrut: Alemu'l-Kütüb.
- Watt, Montgomery. (2000). *Geçmişten Günümüze Müslüman-Hristiyan Diyalogu*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Wootton, David. (1993). *Political Writings of John Locke*. New York: Mentor.
- Yaran, Cafer Sadık. (2002). *Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yurdagür, Metin. (1995). "Fetret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XII, 475-480.
- Yurdagür, Metin. (1997). "İslam Düşünce Tarihinde Hatm-i Nübüvvet Meselesi". *Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-15:303-313.

KÜRESEL AHLAKIN İMKÂNI

The possibility of global morality

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

rbicer@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1501-2103>

ÖZET

Dinler, evrensel ahlak denilen temel insanî tutumlara sahiptir. Bu alanda dinler arasında ciddi bir farklılık yoktur. Uygulama ise farklı bir husus olup, öncelik kabuller açısındandır. Buna göre, mesela Hz. Peygamber'in buyurmuş olduğu "Hiç kimse kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olmaz" hadisi, başka dinlerin kutsal kitap veya önderleri tarafından söylenmiştir. Evrensel ahlak teorisinin önde gidenlerine göre, yukarıdaki hadise benzer söylem sahiplerinden hiç birisi, bu idealine tam olarak ulaşamamıştır. Ancak her din, mensuplarına bu hedefe doğru ulaşmalarını özenle tavsiye etmiştir. Bu nedenle büyük dünya dinlerinden hiç birisi, ötekilere benzersiz bir ahlaki üstünlük sağlayamamıştır. Bu da dinlerin ahlaki öğretilerinde eşit düzeyde olduğunu göstermektedir. Küresel ahlâkın temellendiricisi Hang Kung'dür. Nitekim onun tarafından tasarlanıp Dünya Dinleri Parlamentosu'na kabul edilen Küresel Ahlâk Beyannamesi'nde de onun tanımı kabul edilmiştir. "küresel ahlâktan kastımız, bağlayıcı değerler, değiştirilemez ölçütler ve kişisel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşmadır." Kung, beyannameden sonra yazdığı bir eserinde ise küresel ahlâkı "dogmatik farklılıklarına rağmen bütün dinler tarafından kabul edilen ve inanmayanlarca da desteklenebilecek bağlayıcı değerler, değiştirilemez kriterler ve temel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşım" şeklinde tarif etmiştir. Bugün küresel ahlâkla ilgili kaynakların hemen hepsinde, Kung'un yaptığı bu tanım işlenmiştir. Küresel ahlâk da, tıpkı global ethics gibi, dünya sorunlar karşısında küresel bir ahlâkî çözüm önerileri getirmekte, ancak bu teklifleri genel bir amaç olarak ortaya koymaktan çok, kesin şekilde tanımlanmış bir "küresel ahlâk" (global ethic) tezi ile sunmaktadır. Bu kavram, "global ethic" ya da "global ethics" savlarından tamamen farklıdır. Global ethics", genel bir deyişle, bütün insanlığın iyiliği gözetilerek formüle edilmiş bir ahlâkî yargı ve tavsiyeler sistemi ve özellikle küresel problemlere yoğunlaşmış etik çalışması şeklinde anlaşılmıştır. Buna göre çevre başta olmak üzere insanlığın genel problemleri üzerinde durmaktadır. Global ethics, insanlığı bir ideal olarak öne çıkaran bir anlayış olması nedeniyle, hümanist bir karaktere sahip olduğu ileri sürülmüştür. Küresel ahlak tezi, globalleşmenin bir uzantısıdır. Nitekim küreselleşmeyi bir olgu olarak kabul eden küresel ahlâkın fikir babası Hans Kung'e göre de, küreselleşme kaçınılmaz bir gerçektir. Ona göre durdurulamaz bir gelişme olan küreselleşme sürecinin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Avantaj ve dezavantajlara sahip olan bir sürece sahip olması nedeniyle iyi tahlil edilip değerlendirilebilir kontrol edilebilir ve insanlığın yararına döndürülebilir. "Küreselleşme" ve "postmodernizm" kavramları etrafındaki tartışmalar, küresel ahlâk düşüncesinin de fikrî zeminini oluşturmuştur. Küresel ahlâk düşüncesi, küreselleşme ve postmodernizm kavramlarının da işin içine girdiği bu süreçte şekillenmiş ve sonunda, "küresel ahlâk" kavramı doğmuştur. Küreselleşme ve küresel ahlak ilişkisini Kung, "Küreselleşme küresel bir ahlâk istiyor!" cümlesiyle ifade etmiştir. Ona göre küresel dünyanın her türlü ekonomik, sosyal ve politik facialardan kurtulması, bir dünya ahlâkı oluşturmaya bağlıdır. Bu çalışmamızda küresel ahlak ilkeleri ve imkânı üzerinde duruyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Etik, Din, Küreselleşme.

GİRİŞ

1. Küresel Ahlak

Buradaki kabullerin ana mantığı, hakikatin tek olduğu anlayışında şekillenmektedir. Hakikatin tekelliği anlayışının dinler arasındaki münakaşaların temel nedeni olduğu bilinmektedir. Ne kadar yumuşak geçişler yapılmak istenirse istensin, genelde her din mensubu kendi dinine öncelik ve üstünlük gayesi gütmektedir. Bunun karşılığında farklı çözüm alternatifleri aranır olmuştur.

Bu arayışlarda, dinin kendi yapısı değil, realite ile bağlantısı gözetilmiştir. Buna göre bir dinin “en gerçekçi” ve “en doğru” olmasından öte, insanlık tarihindeki rolü ve insanlığa katkısı ön plana alınmalıdır. Öte yandan din dili, önermelerden daha çok duygu, niyet ve tutum ifadeleri olarak kabul edilmesi gerekeceğini ileri sürenler de, yine dinin bireysel ve toplumsal hayattaki uygulanabilirliği üzerinde durmuşlardır. Bu durumda dinin, kurtuluşçu söylemlerden daha çok sosyal hayata uyumlu ve katkı sağlayıcı söylemleri ön plana alınmalıdır (Badham, 1990:1).

Dinler, evrensel ahlak denilen temel insanî tutumlara sahiptir. Bu alanda dinler arasında ciddi bir farklılık yoktur. Uygulama ise farklı bir husus olup, öncelik kabuller açısındandır. Buna göre, mesela Hz. Peygamber’in buyurmuş olduğu “Hiç kimse kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü’min olmaz” hadisi, başka dinlerin kutsal kitap veya önderleri tarafından söylenmiştir. Evrensel ahlak teorisinin önde gidenlerine göre, yukarıdaki hadise benzer söylem sahiplerinden hiç birisi, bu idealine tam olarak ulaşamamıştır. Ancak her din, mensuplarına bu hedefe doğru ulaşmalarını özenle tavsiye etmiştir. Bu nedenle büyük dünya dinlerinden hiç birisi, ötekilere benzersiz bir ahlaki üstünlük sağlayamamıştır. Bu da dinlerin ahlaki öğretilerinde eşit düzeyde olduğunu göstermektedir (Hick, God and Universe of Faith, 322).

Küresel ahlâkın temellendiricisi Hang Kung’dür. Nitekim onun tarafından tasarlanıp Dünya Dinleri Parlamentosu’na kabul edilen Küresel Ahlâk Beyannamesi’nde de onun tanımı kabul edilmiştir. “küresel ahlâktan kastımız, bağlayıcı değerler, değiştirilemez ölçütler ve kişisel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşmadır.” (Parliament, 1996:15). Kung, beyannameden sonra yazdığı bir eserinde ise küresel ahlâkı “dogmatik farklılıklarına rağmen bütün dinler tarafından kabul edilen ve inanmayanlarca da desteklenebilecek bağlayıcı değerler, değiştirilemez kriterler ve temel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşımır.” (Kung, 1997:92–93) şeklinde tarif etmiştir. Bugün küresel ahlâkla ilgili kaynakların hemen hepsinde, Kung’ün yaptığı bu tanım işlenmiştir (Karagözlü, 2008).

Küresel ahlâk da, tıpkı global ethics gibi, dünya sorunlar karşısında küresel bir ahlâkî çözüm önerileri getirmekte, ancak bu teklifleri genel bir amaç olarak ortaya koymaktan çok, kesin şekilde tanımlanmış bir “küresel ahlâk” (global ethic) tezi ile sunmaktadır. Bu kavram, “global ethic” ya da “global ethics” savlarından tamamen farklıdır (Fritzhand, 1991:39).

Global ethics”, genel bir deyişle, bütün insanlığın iyiliği gözetilerek formüle edilmiş bir ahlâkî yargı ve tavsiyeler sistemi ve özellikle küresel problemlere yoğunlaşmış etik çalışması şeklinde anlaşılmıştır. Buna göre çevre başta olmak üzere insanlığın genel problemleri üzerinde durmaktadır. Global ethics, insanlığı bir ideal olarak öne çıkaran bir anlayış olması nedeniyle, hümanist bir karaktere sahip olduğu ileri sürülmüştür (Fritzhand, 1991:39, 42–52).

Küresel ahlak tezi, globalleşmenin bir uzantısıdır. Nitekim küreselleşmeyi bir olgu olarak kabul eden küresel ahlâkın fikir babası Hans Küng'e göre de, küreselleşme kaçınılmaz bir gerçektir. Ona göre durdurulamaz bir gelişme olan küreselleşme sürecinin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Avantaj ve dezavantajlara sahip olan bir sürece sahip olan olması nedeniyle iyi tahlil edilip değerlendirilebilirse kontrol edilebilir ve insanlığın yararına döndürülebilir (Küng, 1997:160-167).

“Küreselleşme” ve “postmodernizm” kavramları etrafındaki tartışmalar, küresel ahlâk düşüncesinin de fikrî zeminini oluşturmuştur. Küresel ahlâk düşüncesi, küreselleşme ve postmodernizm kavramlarının da işin içine girdiği bu süreçte şekillenmiş ve sonunda, “küresel ahlâk” kavramı doğmuştur. Küreselleşme ve küresel ahlak ilişkisini Küng, “Küreselleşme küresel bir ahlâk istiyor!” cümlesiyle ifade etmiştir. Ona göre küresel dünyanın her türlü ekonomik, sosyal ve politik facialardan kurtulması, bir dünya ahlâkı oluşturmaya bağlıdır (Küng, 1998:109).

Küng'ün girişimleriyle sistemleşen küresel ahlâk düşüncesi, *Küresel Ahlâk Beyannamesi* ile temel önermeler oluşturmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Her insana insanca muamele edilmelidir. Buradaki hümanist vurgu, tezin evrenselliğini simgelemektedir (Jespers, 1998:62). Bu nedenle küresel ahlâk, dindarca kaleme alınmış ve dolayısıyla öncelikle de dindarlara hitap eden bir metin olmasına rağmen inanmayan kimseleri de kapsayacak bir niteliğe sahiptir. (Declaration I, 11; II, 16).

Bu anlayışın temel sloganı “kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına da yapma” sözüdür. Hemen hemen benzer ifadelerle bütün dinlerde var olan bu ahlaki buyruk, “Altın kural” olarak da adlandırılmaktadır.

Kulağa hoş gelen bu kuralın, fazla soyut olması ve bireysel bir değerlendirmeden ortak ahlâk çıkarması sebebiyle yetersiz olduğu söylenmiştir. Altın kurala göre kişi, kendi lehine gördüğü hareketi bir başkası için de münasip görmelidir. Ancak insanların birbirlerinden beklentilerinin farklı olabileceği hususunun, bu ilkede göz ardı edildiği ileri sürülmüştür. Söz gelimi, bir kişi her hâlükârda malının korunmasını arzu ederken, diğer bir kişi, şiddetle ihtiyaç duyulması halinde malının bir başkasınca alınmasını anlayışla karşılayabilir. Altın kurala göre bu iki bakış açısı, aynı hareketin hem ahlâkî hem de gayri ahlâkî olarak değerlendirilmesini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla bu durum, bir tür ahlâkî karmaşaya yol açabilir (Jespers, 1998:65).

2. Küresel ahlak düşüncesi, bir din değildir. Nitekim bu husus Küresel Ahlak Beyannamesinde “küresel ahlâk ile anlatılmak istenen şey, yeni bir dünya ideolojisi değildir, mevcut dinlerin ötesinde yeni ve birleşik bir dünya dini de değildir, dinlerden birinin diğerine hükmetmesi hiç değildir” şeklinde ifade edilmiştir (Declaration, I:15).

Küng'e göre de, küresel ahlâk, ne Yahudilerin Tevrat'ının ne de Müslümanların Kur'an'ının yerini almayı amaçlar. Ona göre dinler azami bir ahlâk sistemi sunarken, küresel ahlâk asgarî bir mutabakat sağlamaya yöneliktir. Bu sebeple dinlerin ya da onların kutsal metinlerinin yerini alma gibi bir çabası yoktur (Küng, 1998b:70).

Din eksenli olmayan bu teze, karşı çıkanların ana gerekçesi de bu olmuştur. Nitekim küresel ahlâkın inanan-inanmayan herkese kapılarını açması ve yaratıcıya imanın ikinci plana itilmesi nedeniyle, bir Müslüman için kabul edilemez olduğu ileri sürülmüştür.

Kuralların olumlu formülasyonunun kültürel yaklaşımlarda olduğunu, dinlerde ise kuralların kendi bağlamlarında olumsuz formla verildiğini ileri süren Jespers, beyannamenin bu yaklaşımını eleştirir. Jespers’a göre küresel ahlâk dinî mahiyete sahip bir hareketse, kurallar orijinal formlarında bırakılmalıdır. Dinî kuralların formlarıyla oynamak sakıncalı olabilir (Jespers’ 1998:66).

Küresel ahlâk tezinde din ve ahlâkın ayrılabilir şeyler olduğu düşüncesi, eleştiri konularından birisi olmuştur. Dinlerin farklılığının kabulüne rağmen ahlâkta uzlaşılabilceği düşüncesi, dinlerden bağımsız bir ahlak anlayışının imkânını doğurmuştur. Bu ise, modern bir ayırım olup dinin sosyal bir yapıya sahip olduğu düşüncesini göz ardı etmektedir. Bu nedenle din ve ahlâk ayırımının çok sağlıklı bir tespit olduğu ileri sürülemez (Cheetham, 2007:22).

Konuya daha özel bağlamda yaklaşarak, tezin uygulanabilirliğini sorgulayan araştırmacılara göre, insan hakları ve evrensel ahlak ilkelerinin İslam dininde bulunması nedeniyle yeni bir katkı sağlamayacaktır. Buna göre Kur’an, gerekli ahlâkî güzellikleri yeterince karşılamaktadır. Dolayısıyla, dinden bağımsız olarak sosyal ve ahlâkî değişimi gerçekleştirme kudreti de taşımayan beyannamelere din müntesipleri ihtiyaç duymayacaklardır (Hassan, 2008).

Küng, bu tür itirazlara karşı Ekümenik yaklaşım tezini ileri sürer. Ekümenik yaklaşımda doğru dinin belirlenmesi, dış ve iç perspektif olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Dış perspektifte kişi olaylara bağlı bulunduğu dinin dışından bakmalıdır. Buna göre, dinin doğruluğunu belirlemek için elde sadece insanlık kriteri vardır. Küng buna, “Genel Ahlâkî Kriter” adını vermiştir. Buna göre, insanların kurban edilmesi ve işkence gibi zararlı fiiller, sadece Tanrı emrettiği için haklı sayılamaz. Bütün kadın ve erkeklerin eşitliği ve saygınlığı, bireyi ve bilincinin kutsallığı, insan topluluğuna değer verilmesi, özgür irade gibi kabuller, insanlık gereğidir (Küng, 1990:240-243).

İkinci perspektifte ise dinin doğruluğu, bizzat o dinin kendi kriterine göre ölçülmektedir. Buna, “Genel Dinî Kriter” adı verilmiştir. Bu ölçüte göre bir din, kendi temel öğretilerine sadık olduğu sürece doğrudur. Mesela doğru İslam, sadece Hz. Muhammed’e vahyedilmiş olan Kur’an’a dayanan dindir. Burada doğruluk ölçütü, dinin kendi köklerine uygunluğudur (Küng, 1990:254).

Dışarıdan bakıldığında, farklı doğru dinlerin varlığı rahatlıkla görülebilir. Bölünmüş, birbirinden faydalanabilecek ve bir amaca götüren farklı kurtuluş yolları vardır (Küng, 1990:254). İçeriden bakıldığında ise tek bir doğru din vardır. Bu da, bir Hristiyan olan Küng için, Yeni Ahit merkezli mensubu bulunduğu dindir. Ona göre bu doğruluk kişinin kendisi içindir, çünkü insan farklı yollar olmasına rağmen sadece bir yolda yürüyebilir. Dolayısıyla Hristiyanlık, kendisinin bireysel olarak seçtiği, kurtuluşa götüren yoldur (Küng, 1990:254).

Küresel ahlâk, mahiyeti itibariyle dinî bir girişim olmakla birlikte, dinler üstü bir kriter geliştirmeye çalışmıştır. Burada Küng’ün tezi, dindar insanlara geniş açılımlı bir perspektif sunmakta ve böylece küresel ahlâk ölçütleriyle farklı dinlere karşı bir yaklaşım sergilemektedir. Küresel ahlak tezi, bütün dinlerle alâkalı olmakla birlikte, kendini herhangi bir dini yaklaşıma ait kılmamaktadır. Ancak dinler arası barışın sağlanması ve her dinin kendi ahlâkî öğretisiyle küresel ahlâkı değerlendirebilmesi için, dinleri kendi kökenlerini araştırmaya davet etmektedir. Bu sebeple de Küng, beyannamenin dünyadan önce dinlerin kendisine hitap ettiğini ifade etmiştir (Küng, 1998a:56-57).

Bununla birlikte küresel ahlâka şüpheyile yaklaşılması gerektiğini ileri sürenler, küresel ahlâkın, Batı-Avrupa merkezli gücün diğerleri üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesinin bir aracı olarak kullandığını düşünmektedirler. Küreselleşmenin bir olgudan ziyade bir ideoloji olduğunu kabul edenlere göre, küresel ahlâk düşüncesi aslında Batı emperyalizminin yeni bir sürümüdür. Küresel olan yeni ilişkiler ağının, ekonomik ve askerî güce sahip olanlarca yönetildiğini savunan araştırmacılar, küresel ahlâk düşüncesinin masum bir küresel ilişki portresi altında sunulduğunu ileri sürmüşlerdir (Knitter, 1995:225).

Küresel Ahlâk Beyannamesi'nin, dolayısıyla küresel ahlâk düşüncesinin Batı kaynaklı olduğu ve oranın zihniyetini taşıdığı, “insanlık” ölçütü, “bireysel sorumluluk” fikri ve “insan hakları” gibi ifadelerde kendisini gösterdiği ileri sürülmüştür. Nitekim küresel ahlâk düşüncesinin içerdiği sorumluluk, müşterek değil bireysel sorumluluktur. Beyannamenin bireysel sorumluluğa yaptığı vurgunun altında, bireyselliğe dayanan modern “insan” kavramının yattığı ileri sürülmüş ve bunun küresel ahlâkın bütünüyle “Batılı” bir teşebbüs olarak ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Oysaki dinlerde, bireysel sorumluluk yanında cemaat, ümmet ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen sosyal sorumluluk da bulunmaktadır. Küresel ahlak bu açıdan büyük bir eksiklik içerisindedir (Cheetham, 2007:23).

3. Küresel Ahlâk Beyannamesi, din kaynaklı şiddet olaylarını da bir olgu olarak kabul etmektedir. Buna göre dünyanın birçok yerinde bir takım din adamları ve destekçileri, saldırganlığı, taassubu, kin ve düşmanlığı kışkırtılmakta ve din adına yapılan saldırılar desteklenmektedir. Beyannameye göre bu, din-siyaset ilişkileri içerisinde değerlendirmektedir (Declaration, I, 12, III, 22). Bu nedenle beyanname, diğer din mensuplarını aşağılayan din adamlarını dürüstlüğe davet etmektedir.

Küresel ahlâk düşüncesine göre bu tür şiddet olaylarının çözümü, öncelikle insanın saygınlığının ve onun dokunulamaz haklarının benimsenmesiyle mümkündür. Bu nedenle hiçbir kimse, kurum veya kuruluş, bir başkasına maddi veya manevi tacizde bulunma, yaralama veya öldürme hakkına sahip değildir. Öte yandan küresel ahlâk düşüncesi, insanlığın bir aile olduğunu kabul etmekte ve insanların bir kökenden geldiği düşüncesini benimsemektedir (Declaration, I, 14; III, 18) buna göre beyanname, dinî bir inanç uğruna da olsa, cinslerin birbirine tahakkümünün meşrû görülemeyeceği vurgularken, özellikle erkek merkezli bir hayat anlayışının kadınları sömürmesi, onları tahakküm altında tutması ve hatta kadınların cinsel istismarının kabul edilemeyeceğini özenle belirtir (Declaration, III, 24).

Buna rağmen bildirgede belirtilen kadın ve erkeğin eşitliği meselesinin dinler açısından kabul edilemeyeceği ileri sürülmüştür (Porter, 2001:116–117). Meselâ kürtaj ve doğum kontrolü gibi konular, küresel ahlâka göre kadın hakları mı yoksa dinlerin ilkeleri içerisinde mi değerlendirilecektir? Eğer dinlerin ilkeleri doğrultusunda değerlendirilirse, dinler arası farklılıkların su yüzüne çıkması söz konusu olacaktır. Küresel ahlâkın öngördüğü kadın hakları bağlamında soruna yaklaşılsa, dinlerin emirlerine aykırı birtakım sonuçları kabul etmek zorunda kalılabilecektir (Porter, 2001:117).

4. *Küresel Ahlâk Beyannamesi*'ne göre, kapitalist ve materyalist zihniyetin manevî ve ahlâkî değerlere zarar vermekte, bunun sonucu olarak da çıkarıcılık ve yağmacılık dünyada yaygınlaşmaktadır (Declaration, III, 20) bu kötü tutum ve davranışlar karşısında insanlar, meditasyon ve dua gibi ruhlarını disipline sokarak bilinçlerini ve anlayış kabiliyetlerini geliştirebilir ve güzel ahlaki niteliklere ulaşabilir. “Declaration “Introduction”, 11) beyannameye göre ahlâkî değerler ancak eğitimle elde edilebilir. Bu eğitimde en önemli payın

aile olduğu vurgulanan beyannameye göre küresel ahlâk bilinci öncelikle ailede edinilebilir (Declaration, III, 25).

5. Bilim adamları, araştırmacılar ve sanatçıların dürüstlük kültürüne sahip olmaları gerekir. Beyanname, ahlakî değerlerle bağdaşmayan araştırmaları savunan bilim adamları ve araştırmacılar eleştiriye tabi tutulmuş, onların da ahlâktan muaf olmadıkları hatırlatılmış, bilim insanının gerçeğe hizmet etmesi gerektiği, insan hakları ve değerlerine saygı duymasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Yine akademisyen ve sanatçıların hür olmakla beraber, insan haysiyetine saygı duyma zorunda oldukları ve mesleklerini ahlaki değerler içerisinde uygulamaları gerektiği belirtilmiştir (Declaration, III, 22–23).

6. Siyasiler, bir devletin iç yönetiminde karşılaştıkları problemler ile devletlerarası ilişkilerde dünya barışını tehdit eden durumlarda, küresel ahlâkın tespit ve çözüm önerilerini dikkate almak zorundadırlar. Burada devlet, insanlık ölçütleri içerisinde insan hakları doğrultusunda karar vermek ve hareket etmek zorundadır (Declaration, II, 16–17). Siyasi gücün demokrasinin yerleştirilmesi doğrultusunda kullanılmasın gerektiğini bildiren beyannameye göre, bunun dışındaki bütün idari sistemlerin bir tür diktatör oldukları vurgulanmıştır. Beyanname doğrultusunda günümüz idarecilerinde bulunan en öncelikli sorun yalancılıktır (Declaration, III, 18; III, 22–23). Bu kabul iç siyaset için önemli olduğu kadar, uluslararası ilişkileri oluşturan dış siyaset açısından da ciddiyetini korumaktadır. Bu nedenle iç ve dış siyasette huzur ve barışın ancak, “Küresel bir ahlâk olmadan, yeni bir dünya düzeni sağlanamaz” sloganıyla ifade edilen kabul ile gerçekleştirilebilir (Declaration, I, 11–12).

Bu bağlamdan olarak Samuel Huntington’un meşhur “Medeniyetler arası çatışma” tezi karşısında Küng, onunla aynı düşünmediğini kaydeder. Huntington’un çatışma tezine karşılık Küng, “küresel ahlâk” gibi önerilerin, dünya barışını gerçekleştirecek bir yapıda olduğunu, bu nedenle de çatışmanın mümkün olan tek senaryo olmadığını belirtir (Küng, 1997, 116–118).

7. *Küresel Ahlâk Beyannamesi*, dünyadaki ekonomik düzenin adaletsiz olduğunu kabul etmektedir. Bu adaletsizliğin bir sonucu olarak insanları iflasa götüren ciddi bir ekonomik dengesizlik bulunmakta, bu da zengin ile fakir, güçlü ile güçsüzün arasında korkunç bir uçurum oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümü için de, küçük çapta hareketlerin sonuç vermeyeceği, ancak devletlerarası düzeydeki girişim ve oluşumlarla düzeltilebileceği kabul edilmektedir.

Ekonomik düzensizliğin ana mimarlarının ilerlemiş ülkeler olduğunu ileri süren Beyanname, ayrıca, sömürü esasına dayanan pazar ekonomisine de karşı çıkmaktadır. Zira beyannameye göre iktisadî güç, insanları sömürmek ve onlara zulmetmek için değil, onlara hizmet etmek için vardır (Declaration, III, 19–21).

8. *Küresel Ahlâk Beyannamesine* göre gezegenimiz yok edilmekte, küremiz çevresel bir kriz içerisinde, doğa yıkımları artmakta ve pek çok ülke çevre faciası tehdidi altında bulunmaktadır. Buna göre günümüz dünyası ciddi anlamda ekolojik sorunlar yaşamaktadır (Declaration, “Introduction”, 9; I, 14).

Beyanname çözüm olarak, insanın tabiat üzerindeki hâkimiyetini övmek yerine, insanlara onunla uyum içinde yaşama kültürünün kazandırılması gerektiği tezini salık vermektedir. İnsanın hizmetindeki doğa anlayışı yerine, tabiattaki her varlığın yaşama hakkına sahip olduğu düşüncesinin işlendiği, insanın da evrene hizmet etmesi gerektiği vurgusunun yapılması gerektiği tezini ileri sürmektedir (Declaration, III, 19).

Çevrecilik konusunda yeterli vurgu yapılmadığı kanaatinde olan bazı düşünürlere göre beyanname, insan endeksli olması nedeniyle, çevreye insana yararı dokunması açısından yaklaşmaktadır. Buna göre çevre insana yönelik boyutuyla ele alınmakta, mesela insan hayatını korumaya yönelik hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen tıbbi deneylerle ilgili bir söz söylememektedir (Waldau, 1995:84).

2. İslam Teolojisinde Ahlakî Değerlerin Kaynağı

İslam inancı ahlakı dinin bir parçası olarak kabul eder. Nitekim Kur'an-ı Kerim de ahlakî buyruklar ve nitelikler büyük bir yer tutmaktadır. Genel İslam inancı doğrultusunda, ahlakî değerlerin kaynağı Allah'tır.

Kur'an-ı Kerim'de "Yetkinlik ve kusursuzluğa dair nitelikler yalnızca Allah'a aittir. Öyleyse, yalnız bu değerlerle Allah'ı çağırın. Ve O'nun niteliklerinin anlamını eğip büken kimselerden uzak durun" (VII/180) buyurulmaktadır. Bu ayette yer alan ve en güzel isimlerin Allah'ın olduğunu, duanın da bu isimlerle yapılmasının gerektiğini bildiren âyetteki "dua" lafzı üzerinde duran âlimler, bu lafzın ibâdet anlamını da içermesi nedeniyle, isim ve sıfatlarla ibâdet yapılıp yapılmayacağı konusunu da ele almışlardır.

Gazzâlî, (ö. 505/1111) isim ve sıfatlarla ibâdet etmeyi, "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak" şeklinde değerlendirmiştir (Gazzâlî, 1986:45–55).

Gazzâlî'nin bu görüşü, daha sonraları mutasavvıf bilginler tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) bu görüşe sahip çıkmıştır.

Konunun insanî bir nitelik olduğunu, Allah'ın da yaratılmış özelliklerden uzak olduğunu kabul eden bazı bilginlere göre bu mümkün değildir. Nitekim el-Mâzerî (ö. 453/1051) bu görüşe "Allah'a ait bir hulk yoktur ki, kul bununla ahlâklansın" diyerek itiraz etmiştir (İbn Teymiyye, 1983:187). İbn Berrecân da (ö. 536/1141), Allah'ın sıfatlarını, ahlâk olarak nitelemenin câiz olmadığını belirtmekte, "hulk" kelimesinden türeyen ahlâkın sadece mahlûkatta olacağını, bu nedenle de Allah'ın isimlerinin bu şekilde değerlendirilemeyeceği kanaatinde (İbn Berrecan, 1987:590). İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) göre ise, Gazzâlî bu görüşü, filozoflardan almış, *el-Maksadü'l-esnâ'yı* da bu düşünce üzerine bina etmiştir (İbn Teymiyye, 1983:187). İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise, felsefedeki kulun tâkatı nisbetinde Allah'a benzemeye çalışması (teşebbüh bil-Vâcib) görüşünden alınmış olan Gazzâlî'nin bu anlayışının yanlış olduğunu ileri sürer (İbn Kayyim, 1994:164).

İbnü'l-Arabî, "ahlâk-ı İlâhî ile ahlâklanma hadisinin aslının olmadığını, sahih olarak değerlendirildiği takdirde ise, bu hadisten bütün övülen ahlâk kurallarının kastedildiğini, buradaki "Allah'ın ahlâkı" tabirinin, Kur'an ve peygamberlerin ahlâkını kapsadığını belirtmiştir. Bu hadisten mecâzî anlam kastedildiğine dikkat çeken İbnü'l-Arabî, "Mescitlere "beytullah" denildiğinde ne anlaşılıyorsa, ilâhî ahlâk kavramından da o anlaşılmalıdır" diyerek konuya yaklaşımını sergilemiştir.

Felsefenin de ana temalarından birisi olan söz konusu problem, "Felsefe, Tanrı'ya benzemek, filozof da Tanrı'ya benzemek için çalışan kimse demektir" cümlesiyle özetlenmiştir (Kindi, 1950:I, 172). Öte yandan Kur'an-ı Kerim'in, mü'minlere ideal hedef olarak gösterdiği hikmet kavramına, "kişinin Tanrı'ya benzemeye çalışması" anlamı da verilmiştir. Bu tarz bir düşünce, felsefede eski geleneğe dayanmaktadır. Nitekim Yeni-Platonculuğun kurucusu olarak kabul edilen Plotinos'un (205–270) her birinde dokuzar Yazı bulunan (*Ennead*'larda (Dokuzlar

Kitabı) İnsan'ın Amacı *Tanrı*'ya benzemek olması gerektiği, Tanrı'nın, Mutlak İyilik olduğu ve gerçek *erdem*in Tanrı olduğu vurgulanmıştır. Buna göre İnsan Tanrı'ya benzemeye çalışmakla erdeme ulaşabilir.

Her halükarda İslam düşüncesinde Tanrı ile ilişki “tahalluk” veya “teşebbüh” terimleriyle ifade edilmiştir. Burada ortak tema, Tanrı'nın niteliklerini insanın yansıtması, yaşaması ve göstermesidir. Burada öncelikle erdem ve iyilik terimlerinin ortak öge olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılara yönelik tartışmalara girmeyecek olursak, Tanrı-İnsan ilişkisinde belirgin nokta “iyilik” unsurudur. Bu “tahalluk” ve “teşebbüh” kavramlarının ana içeriğidir.

Teolojik bir yaklaşımla “Mutlak iyi olan Allah”, iyiliğin temsilcisi olduğu gibi, iyiliğin de yansıtıcısıdır. Aynı zamanda O, iyiliği isteyendir. Bu minvalde düşüncelerini oluşturan İslam bilginleri, iyiliğin kaynağı konusunda farklı göstergelere sahiptirler. Buna göre mutlak iyilik olan Allah'ın buyruklarının iyilik ölçütü nedir? Yani bir düşünce, tutum ve davranışı Allah istediği için mi iyidir yoksa iyi olduğu için mi Allah istemiştir? Daha kapsamlı bir şekilde sormak gerekirse, ahlak dinî bir nitelik midir? Dindar olup da ahlakî güzelliklerden yoksun bir mümin olabilir mi? Dinsiz bir ahlak olur mu? Sekülerizm ile ahlak ilişkisi nasıl konumlandırılacaktır?

Bu ve benzeri soruların cevapları İslam düşünce ekollerinin temel kabulleri doğrultusunda şekillenmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Kur'an'da ahlak terimi geçmemekle birlikte, olumlu ve olumsuz ahlakî nitelikler çok sayıda yer almaktadır. Kur'an'da geçen bütün boyutların değerlendirilmesi Allah endekslidir. Bütün terimler varlığını Allah'a borçlu olması nedeniyle, değer ve önem yargıları da Allah merkezli olmaktadır (İzutsu, 1990:38, 268–317) bunun en belirgin göstergesi ise, “Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin hakkınızda daha iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir, Allah bilir, siz bilmezsiniz” (Kur'an, 2:16) buyruğudur. Ayet ifadesinden de anlaşıldığı gibi, insan mutluluğuna yönelik olan ahlaki temellendirmelerin yegâne ölçütü Allah'a aittir.

Kavramla ilgili en meşhur hadisler ise Hz. Peygamberin “Ben ahlakî güzellikleri tamamlamak için gönderildim” sözü ile Hz. Aişe'nin onun hakkındaki “Onun ahlakı, Kur'an ahlakıdır” şeklindeki rivayetlerdir (Buhari, “Edeb”, 39; Müslim, “Salatü'l-Müsafirîn”, 139) bunların yanında bir Müslümanda bulunması gereken ahlaki güzellikleri sıralayan pek çok hadis bulunmaktadır (Buhari, 1968). Konuya tahsis edilmiş *Edebü'l-müfred* türü çalışmalar yanında, *Kütüb-i sitte* tabir edilen 6 meşhur hadis kitabının “Kitabü'z-zühd”, “Kitabü'l-birr ve's-sıla”, “Kitabü'z-zühd”, “Kitabü hüsnü'l-hulk” gibi bölümleri ve Şia'nın *Kütüb-i Erbaa* diye bilinen dört hadis kitabında ahlak ile ilgili hadisler geniş bir şekilde bulunmaktadır.

Kur'an ve hadislerde yer alan ve bir Müslümanın sahip olması gerektiği vurgulanan ahlaki güzellikler hemen hemen her dinde bulunmaktadır. Bunun en belirgin göstergesi, Hz. Peygamberin “Kendine yapılmasını istemediğin bir davranışı, başkalarına da yapma” şeklindeki meşhur sözüdür. Aynı anlamı başta Yahudilik ve Hristiyanlık olmak üzere, İslam'ın dışındaki birçok dinî buyruklarda bulabiliriz. Zaten Hz. Peygamberin “Ben ahlaki güzellikleri tamamlamak için gönderildim” hadisi de bu anlayışa uygundur. Bu nedenle ahlakın dinî menşeli olduğu düşünülmeyle birlikte, tek bir dine indirgemenin mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim kurtuluşçu arayışlar kategorisinde değerlendirilen çoğulculuk türü girişimler de farklı dinlerdeki benzer güzelliklerin fark edilmesiyle harekete geçmiştir.

Bu tür bir yaklaşım Kur'an'ın ruhuna da uygundur. Şöyle ki, Kur'an henüz İslamiyet ile tanışmamış ve Yahudilik ve Hristiyanlık gibi önceki herhangi bir din ile de yakınlaşmamış

Mekkeli putperestleri, kötü düşünce ve eylemleri, erdemsizlikleri nedeniyle azarlamaktadır. Haksızlık, başkalarının hakkını yemek, yetim, yoksul ve muhtaçlara yardım etmemek, cimrilik yapmak, yalan söylemek gibi ahlaki iyiliklerden uzak durmak, kötü tutumlar sergilemeleri nedeniyle Arap putperestlerini Kur'an yadırgamaktadır (Kur'an, 80:8-16; 89:17-20; 92:8-11). Bu husus göstermektedir ki, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavî dinden uzaklaşarak, yerel bir dine mensup olup puta tapanların, ilahî bildiriden bağımsız bireysel bir ahlakî yargıda bulunma duygusuna sahip olarak yaratıldıkları kabul edilebilir (Kazanç, 2007:53).

Bu ve benzeri ayet ifadelerine göre ahlakî nitelikler iyi ve kötü diye bir ayırma tabi tutulmaktadır. Bunlardan iyilikler övülmekte, kötülükler ise yerilmektedir. Yine yukarıdaki ayet verilerine göre iyi insanların maslahatı gereğidir. Kötülük de aynıdır. Burada İslam inanç ekollerinin farklı düşündükleri nokta, iyi ve kötünün ne olduğudur.

Ehl-i sünnet ekollerinden olup, Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin öncülüğünü yaptığı Eş'arî mezhebinin büyük çoğunluğuna göre, Allah'ın fiillerinde ne kendisine ne de insana yönelik bir amaç güdülmemiştir. Buradaki amaç daha çok sebep anlamındadır. Buna göre Allah, bir gerekçeye binaen eylemde bulunmaz. Bulunduğu farzedilirse, bu yaratılmışlık niteliğinin kendisine nispetini hatıra getirir. O nedenle Allah'ın "muhalefetün lil-havadis" anlayışı doğrultusunda, yaratmada bir öncelikli bir amaç yoktur. Ancak ortaya çıkan fiilin sonucunda ise birçok yararlar ve hedefler gerçekleşebilir. Bu onların "Mülk sahibi mülkünde istediği gibi tasarruf eder" anlayışları etrafında oluşmuştur. Başta Eş'arî olmak üzere Eş'arîler söz konusu tezlerine "O yaptığından sorumlu olmaz, onlar ise sorumludurlar." (XXI:23) ayetini dayanak olarak kullanmışlardır (Eş'arî, 1991:78).

Buna göre Eş'arîlere kalam felsefesinde Allah'ın fiillerinde hikmet aranmamalı. Bu nedenle insanî değerler ölçüsünde O'nun eylemlerinde ahlakilik veya gayr-i ahlakilik nitelenmesi mümkün değildir. İnsanlar kendi bireysel ve sosyal kapasite ve seviyelerine göre olaylara yaklaşır ve değerlendirir. Dolayısıyla olgulara yaklaşımı göreceli ve derecelidir. Nitekim bu bazen bireyden bireye, toplumdaki topluma ve çağdan çağa değişebilir. Bu nedenle Eş'arî Okulu mensupları, ahlakın merkezinin Allah olduğunu kabul etmektedirler. Bu ise mutlak otorite olan Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda olguları anlamının şekilleneceği kabulünü doğurmaktadır (Güler, 1998:51).

Eş'arîlerin temel anlayışlarına göre eylemlerin kaynağı Allah'tır. İnsan iradesi "kesb" denilen muğlâk bir tasarruf içerisinde. Buna göre çok ciddi bir kısıtlama içerisinde olan insan fiilleri, yapana nispet edilebilecek bir mahiyette değildir. Bu ise insanların "değer" tasarruflarının yok sayıldığı bir anlam içermektedir. Bu da insan fiillerinde "iyilik" ve "kötülük" mefhumunun yok sayılması anlamındadır. Değer ifade eden ve ahlaki bir nitelik taşıyan eylemler, insana göre değil de Allah'a göre anlam kazanmaktadır. Bu ise, insani veriler doğrultusunda hakikatte güzellik veya çirkinlik diye bir şey adlandırılmaz şekline bir sonuca götürmektedir.

Bir eylemin iyi ve kötü olması, Allah'ın onu emretmesi veya yasaklamasıyla bağlantılıdır. Eş'arîlerin bu değer anlayışları doğrultusunda şariat/din gönderilmeden önce, iyi ve kötü kabul ve anlayışları oluşmaz. Ancak bir şeye Allah iyi derse o iyi olur, kötü derse o kötü olur. Bu durumda eylemler bir anlam ifade etmeyip iyi ve kötü niteliklerine sahip değildir.

Güzellik veya çirkinlik birey, toplum ve çağların anlayışlarında farklılık arzeder. Dolayısıyla değer biçme görecelidir. Nitekim birçok husus vardır ki, bazıları tarafından yerilirken bazılarınca övülmektedir. Yine aynı eylem bazı zaman ve zeminlerde olumlu değerlendirilirken, bazı ortamlarda olumsuz kabul edilir. Konuyla ilgili kalam ve fıkıh

kitaplarında geçen en meşhur örnek yalan söylemektir. Nitekim yalanın bazı durumlar zorunlu olduğu ve gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. Eş'arî bilginlerine göre yalan söylemek zatı itibarıyla kötü bir nitelik olsa idi, bazı durumlarda izin verilmezdi. Bilindiği gibi Eş'arî kelimcilerine göre bir niteliğin değer ifadesi onun zatına göre değil, Allah'ın ona nasıl değer biçtiğine göredir (Teftazânî, 1989:IV,282–285).

Eş'arî okulunun genel anlayışına göre Allah eğer yalanı övmüş ve doğruluğu yermiş olsaydı, yalan iyi, doğruluk kötü olurdu. Buna göre insanlara peygamber gönderilmeden önce onların yapmış oldukları fiillerin sorguya çekilmesi ve bireylerin ondan sorumlu tutulması olanaksızdır. Zira küfür ve inkâr, ancak Allah'ın yasaklamasıyla kötüdür.

Zahiriye mezhebinin öncülerinden olan İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) da benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre küfür, Allah yasakladığı için kötü görülmüştür. Eğer Tanrı onu kötülemeseydi küfür ve inkâr iyi olurdu. Buna göre küfür ve imanın değer yargısı tamamen aksi olabilirdi. Bu durumda Allah'ın yasaklamadığı bir alanda iyilik ve kötülükten bahsedilemez (İbn Hazm, 1996:II, 139).

Eş'arî ve İbn Hazm gibi benzer düşünenlerin görüşlerinin en önemli karın boşluğunun, peygamber gönderilmeyen toplumlarda var olan değer yargıları olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre peygamber gönderilmemiş olsa bile, insanların güzel ahlaki niteliklere sahip olabilmeye imkânı vardır. Zira hiçbir toplum kuralsız ve değersiz yaşayamaz. Üstelik bütün nitelikler de olumsuz olarak değerlendirilemez. Bu nedenle peygambere sahip olmayan toplumlar, evrensel nitelikli iyi ahlaki değerlere sahip olabilirler. Üstelik o değerlerin bir kısmı, daha sonraki dinin övgüye layık gördüğü eylemlerle örtüşebilir. Nitekim Kur'an bazı ayetlerinde cahiliye dönemi insanların kötü davranışlarından dolayı onları azarlamıştır. Öte yandan bu anlayış, insana verilen aklın tamamen devreden çıkartılmasını sonuç verir. Zira bütün ayrıntılarda olmasa da iyi ve güzel hakkında ortak bir akıl değerlendirmesi mevcuttur. Nitekim din de akli eylemlere sahip olanlar içindir. Peygamberler de insanın doğasında gizli olarak bulunan Allah'ın genel ilkelerini gün ışığına çıkartmak, yani zaten akılda potansiyel olarak mevcut olan değerleri inkişaf ettirmek amacıyla gönderilmiştir (Kazanç, 2007:186–187).

Eş'arîlere göre iyi ve kötü değerlendirmesi Allah'ın bilgilendirmesi doğrultusundadır. Yani güzellik ve çirkinlik şer'i nasslarla anlaşılır. Bu durumda peygamber gelmemiş olsa idi, ahlaki nitelikler hakkında bir değer yargısına sahip olunamazdı. Yani nötr olurdu (Cüveynî, 1950:258–259).

Eş'arî düşünürler, ahlak kuramları açısından teleolojik bir ahlak anlayışını benimsemişlerdir. Buna göre, ahlakın gayesi mutluluktur. Mutluluk, gerçek anlamda, ahirette elde edilir. Bu yüzden nihai gaye, ahiret mutluluğudur. Nihai hedef olan mutluluk nihai anlamda iyidir; bu mutluluğa götüren her şey de, bu amaca götürmesi bakımından iyi olarak değerlendirilir. Bu durumda mutluluğa ulaşmayı engelleyen fiiller kötü fiillerdir. Başka bir ifadeyle, Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek iyilik kapsamına girerken buyrukların tersini yapmak kötülük olmaktadır (Türkeri, 2004:40).

Eş'arîlerin ahlak felsefelerinin oluşmasına temel teşkil eden ulûhiyet anlayışı, ilahî kudreti merkeze alan sınırsız bir anlamdadır, Bu öneri irade özgürlüğü ve kötülük problemini çözemediği gibi, insanın ahlakî dinamizmini de ortadan kaldırmıştır. Zira her şeyin takdir edildiğini; ilm-i ilahinin varlıkların her birini, ölçü ve sınırlarını belirleyerek ayrıntılarıyla zaman içinde ortaya koyduğunu savunan bir anlayışta insanın ahlaki dinamizmine yer bulmak zor görünmektedir (Ayдын, 1985:67).

Hikmet konusuyla ilgili *el-Hikme li-mahlukâtillâh* adlı ayrı bir çalışma yapan Gazzâlî, burada yaratılmış bütün varlıkların bir amacı bulunduğu ve hikmete sahip olduğunu işlemiştir. Öte yandan o, *el-Maksadü'l-esna* adlı ayrı bir çalışmasında ise, Allah'ın isimleri ile mahlûkat arasında gaiyet ilişkisini incelemektedir. Gazzali meşhur İhyau ulumi'd-din adlı hacimli eserinde ise, Eş'arî'nin görüşünün aksine ilahi eylemlerin hikmetten azad olamayacağını işlemiştir. Nitekim yazar burada çok iddialı olarak “âlemde mevcut olandan daha mükemmeli yoktur” (*Leyse fi'l-îmkân ebda' mimmâ kân*) demiştir. Gazzâlî'nin bu sözü İslam bilginleri arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır (Çelebi, 2002:170).

Gazzâlî'nin bu iddiasına daha çok kendi mezheptişları olan Eş'arîlerden gelmiştir. Bu tenkitlerin ana teması, “mümkinât içinde, mevcut oluşumdan daha mükemmel bir ihtimal olması durumunda, Allah'ın onu yaratamayacağı” anlamının çıkarılabileceğı düşüncesidir. Buna göre, Gazzâlî'nin bu görüşü, yaratma açısından bir sınırlandırma gerektireceğı ve ilim, kudret ve irâde sıfatlarının bir sonucu olan halk-ı ilâhîdeki cömertliğe aykırı olacağı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur. Ayrıca bu görüşün felsefeden alındığı vurgulanmıştır.

Bir başka Ehl-i Sünnet ekolü olan Mâtürîdîlere göre ise, güzellik ve çirkinlik, iyilik ve kötülük, doğruluk ve yanlışlık, akıl yoluyla anlaşılır. Buna göre bir topluluğa peygamber gönderilmemiş olsa bile, onlar iyi, güzel ve doğruyu uygulamakla sorumludurlar. Benzer görüşler İslam inanç ekollerinden Mutezile tarafından da paylaşılmaktadır. Araların algılama ve aktarma farkları da olsa her iki mezhep, temel anlayışta aynı merkez etrafında dönmektedirler.

Mâtürîdîlik mezhebinin öncüsü olan İmam Mâtürîdî, (ö. 333/944) probleme yaklaşımını sergilerken, öncelikle Eş'arî'nin tezinin yanlışlığı üzerinde anti tezler ileri sürmekle başlamıştır. Ona göre Allah, hiçbir şeyi ve dönemi anlamsız yaratmamıştır. Değer olarak dinin emrettikleri ile yasakladıkları aynı kategoride değerlendirilemez. Bu ister peygamber gönderilsin isterse de gönderilmesin aynı konumdadır. Zira Allah eşyanın yaratılışında olumlu ve olumsuz değer de koymuştur. Kur'an verileri de bunu anlamaya müsaittir (Mâtürîdî, 1986:96–98, 124–125).

Mâtürîdîlere göre bir tutum, davranış ve düşünüş Allah tarafından emredilmişse, o iyi olduğu içindir. Yani onda bir iyilik vardır da onun için emredilmiştir. Buna göre Allah o konuda bir yargıda bulunmasa da iyi, iyidir, kötü de kötüdür. Ancak Allah hikmeti gereğı iyi olan şeyleri emreder. Bununla birlikte güzellik veya çirkinlikler herkesin amacına uygun anlamında değildir. Bu nedenle hikmetin bütün boyutlarıyla akıl tarafından kavranması mümkün değildir (Mâtürîdî, 1986:216–221).

Mutezile ile benzer düşünceye sahip olan Mâtürîdî anlayışına göre, Allah'ın insanlara yönelik fiillerinde hikmet, maslahat, sebep ve illet mutlaka bulunmaktadır. Zira O, anlamsız, boş (sefeh) ve maslahatsız işlerle iştigal etmez (Nesefî, 1993:I, 384–385; Hayat, 1998:178).

Mutezile mensuplarına göre Allah, kötülüğü işlemez, ihtiyar etmez ve Allah kendisi hakkında zorunlu olan ilkeyi çiğnemez. Zira Allah'ın tüm fiilleri hayırdır. Yine Allah bir şeyi emrederken ve onun hakkında iyilik nitelendirmesinde bulunurken, eşyanın zatî niteliğine göre hüküm verir. Buna göre Allah'ın iyi dediğı bir nesne ve olgu, o eşyanın tabiatındaki ve öz değerindeki iyilikten dolayıdır. Buna göre Allah'ın emrettiğı bir hususun kötü olması imkânsız olduğu gibi, onun yasaklaması da imkânsızdır. Bu nedenle yalan, şirk ve küfür emredilemez. Zira onlar zatî bir çirkinliğe sahiptir. Bu iyilik ve emir ilişkisi için de geçerlidir. Varlıkların iyi veya kötü olmasında şeriat etkin bir role sahip değildir. Burada etkin rol, akıla aittir ve din akıla o konuda yol gösterir ve yönlendirir (Kâdî Abdülcebâr, 1988:IV, 31;1965: 236–239, 301).

Burada Mâtürîdîler ile Mutezile arasındaki ince fark, Mâtürîdîlere göre Allah bir şeyi emrederken o nesne ve olgunun kötü olması mümkün değildir. Zira Allah hikmeti gereği iyiliği emreder ve kötülükten alıkoyar. Daha teknik tabirle Allah'ın insanlar için salah ve aslah ilkesine riayet göstermesi gerekmez. Bu O'nun için bir zorunluluk değildir. Zira O, dilediğini yapan olduğu için zorunluluk tanrı hakkında uygun düşmez. Allah insanlara hikmet ve lütfüyle muamele eder (Sabunî, 1979:105) Mutezile ile iyiliği emretmenin Allah'a zorunlu olduğu, yine kötülükten yasaklamanın da ona mecburi olduğu kanaatindedirler (Çelebi, 2002:164–165). Buradaki fark, Allah'a zorunluluk nispet etmektir. Ancak Mutezile bilginleri bunun hikmete dayalı bir zorunluluk olduğu kanaatindedirler. Bir başka ifadeyle Tanrının iyilik, adalet, hikmet gibi sıfatlarının gereği olan ahlakî bir zorunluluktur. Bu nedenle Allah hikmeti doğrultusunda iş yaparken bu bazen dünyaya yönelik olur bazen de ahiret saadeti bağlamında değerlendirilir (Kâdî Abdülcebbâr, 1965:132–134; Hayyât, 1988:85–90).

Matürîdî'nin ifadelerine başvurulduğunda ise yakın bir söylem içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre, Allah zâtı itibarıyla hakîm ve alîmdir. Bu nedenle Allah'ın fiilleri kesinlikle hikmetten uzak değildir. Allah'ın yarattığı her fiil, adalet ve hikmetle nitelendirilmesi gerekir (Matürîdî, 1986:216–217).

Her iki ekolün söylem farklılığı dışında, benzer görüşleri paylaştıkları söylenebilir. Konuyla ilgili ayetler de her iki düşüncenin anlayışına mesned oluşturacak Kur'an verileri bulunmaktadır. Öncelikle Allah'ın rahmete yönelik isimleri bu tezin müsaitliğinin zeminini oluşturmaktadır. Zira söz konusu isimlerin işlerliği, böyle bir sonucu gerekli kılmaktadır. Ancak bu "gereklilik" (zorunluluk/mecburiyet), Allah'ın kendi kendisine yüklediği bir anlam olarak değerlendirilebilir. Nitekim "Allah rahmet etmeyi kendi nefesine yazmıştır" (VI:12) zaten harici bir zorunluluğun Allah'a yaptırım gücünün olamayacağını bütün İslam ekolleri bilir (Güler, 2003:43).

Bir ölçüde Mâtürîdî ve genel anlayışından dolayı Mutezile düşüncesi Eş'arî kelamcıları tarafından da eleştirilmiştir. Onlara göre de eğer Allah salahı uygulamak zorunda olsa idi, dünyada kötülük olmaması gerekirdi. Oysaki dünya hayatında kötülüğün varlığı bir realitedir. Bu nedenle Allah'ın yaptığı eylemlerde salahın zorunlu olarak bulunması gerektiğini öne sürmek doğru olmaz.

Eş'arîlerin evrende kötü olgular bulunduğu tezi hem Mutezile hem de Matürîdîler tarafından eleştirilmiştir. Nitekim Matürîdî'ye göre evrende zararlı bir yaratılış yoktur. Buna göre evrende her şeyin zıddıyla kaim olduğu düşünüldüğünde, iyiliklerin anlaşılması ve ortaya çıkması için kötülük de gerekiyordu. Yani, hiç gecenin olmadığı yerde gündüzün anlaşılamayacağı gibi, kötülükler ancak iyilikler sayesinde idrak edilebilir. Buna göre yaratılışta mutlak kötülük yoktur (Mâtürîdî, 1986:108–110).

Dini verilerin naslardan kaynaklanması gerektiğini düşünen ve bu nedenle de dini konularda akla fazla yer vermeyen Eş'ari ekolü, bu anlayışı bir uzantısı olarak peygamber gönderilmeyen toplulukların iyi-kötü, doğru-yanlış, hak-batıl, iman-küfür gibi konulardan sorumlu olmadıkları kanaatindedirler. Bu kabullerine "Biz bir kavme peygamber göndermedikçe azap etmeyiz" (Kur'an, 17:15) ayetini mesnet olarak kullanmışlardır. Bu temel anlayışları doğrultusunda müspet ve menfi ahlaki değerlerin, iyi-kötü olarak değerlendirilmesinin ancak naslarda yer alan verilere göre yapılması gerektiği kanaatindedirler. Eş'arîlerin bu kabullerinin yansımalarını kaza-kader gibi diğer bütün inanç konularında görmek mümkündür.

Dinde aklın büyük bir yeri olduğu kabulünden hareket eden, Mutezile ve kısmen Matürîdîler ise, Kur'an verileri doğrultusunda beş yüzden fazla ayetteki insanın düşünmeye, akli tefekküre ve bürhana sevkeden ifadelerle dayanmışlardır. Ayrıca Hz. İbrahim'in Tanrı'ya ulaşmasındaki akli metodu (VII:74-80) göz önüne alınarak, inancın oluşumu ve şekillenmesinde akla büyük önem vermişlerdir (Çelebi, 2002:119-122, 172). Bu anlayışları onların bütün görüşlerine yansıtmıştır. Bunun en uç göstergesi, "akıl ile nakil çatıştığında, akıl asıl nakil tevil edilir" söylemi olmuştur.

Mutezile ve Matürîdî ekollerine göre iyi ve kötü, doğru ve yanlış, hak ve batıl, iman ve küfürün kaynağı akıldır. Ancak her iki anlayışta akıl vahiyden bağımsız değildir. Daha düz bir tabirle nass endeksli akıldır denilebilir (Çelebi, 2002:147, 150).

Nitekim en büyük iyilik olan hidayetin Allah'ın yaratması sonucu olduğunu kabul eden Mâtürîdî'ye göre kul, iradesi doğrultusunda ona ulaşır veya vazgeçer. Buna göre küfrü tercih eden kimseyi Allah hidayete ulaştırmaz. Böyle bir kişinin hidayete erişmesinde peygamberin de bir fonksiyonu olamaz. Yine ona göre kutsal kitapların hidayet vasıtası olması, beyan ve hidayeti isteyen kimselere hüccet olması anlamındadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ahlakî değerlerin evrensel olduğu kabul edilmektedir. Bu evrenselliğin iki temel kaynağı bulunmaktadır. Birincisi insan neslinin başlangıcıyla birlikte, zaman ve zeminin verileri doğrultusunda peygamberlik kurumunun başlamış olmasıdır. Buna göre peygamberler insanlara, medeniyet ve kültürel ortamın şartları doğrultusunda iyi, doğru, hak ve adaleti tebliğ etmiş olmasıdır. Buna göre ahlakî değerler insanlık ile birlikte var olmaya başlamıştır. Bu durumda daha sonraları bazı topluluklara peygamber gönderilmemiş olsa bile, önceki ahlakî nitelikli peygamber buyruklarının kalıntılarını ve hatta kısıntılarını yaşamış olabilirler. Bu anlayış, ahlakın dinî endeksli oluşu tezine uygun düşmektedir. Buna göre hemen hemen bütün olumlu ahlakî kurallar peygamberler tarafından insanlığa sunulmuştur.

Bir diğer yaklaşım ise, ahlak insanın doğasındaki duygu ve tutumların dışı yansımasıdır. İnsan akli, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, hak ile batılı birbirinden ayırabilecek bir niteliktedir. Buna göre olumlu ahlakî değerler, insanlığın ortak tecrübesine dayanarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda ahlak, peygamberler gelmiş veya gelmemiş de olsa yine var olacaktır.

Kur'an insanların iradeleri doğrultusunda yaptıkları eylemlerden, onları sorumlu tutar. Kur'an bunu gerekçelendirirken de, o kesimin akıllarını kullanmadıklarını kabul eder (Kur'an, 49:4). Ayrıca kendisini olumlu niteliklerle donatan ve kötü sıfatlardan arındıran kimselerin ödüllendirileceği belirtilmiştir (91:9-10). Yine insanın, Rabine karşı çok nankör olması, Allah'ın ona lütfetmiş olduğu nimetinin hakkını tanımaması ve şükrünü eda etmemesi önemle vurgulanmıştır. Kutsal kitap bunun kanıtı olarak da o insanın kendisinin o nankörlüğüne şahit olması olarak sunar. Yani başkaca delil ve ispata ihtiyaç yoktur. İnsan öyle olduğuna kendisi şahitlik eder (Kur'an, 100:6) daha belirgin bir ifade ile "Sen, sağirlara, üstelik akılsız da olanlara dinletebilir misin?" (Kur'an, 10:42).

Bu ve benzer Kur'an ifadeleri, sorumlu tutuldukları iyilik ve kötülüğün (hüsün/kubuh-münker-nekir) insan tarafından bilindiğini kabul ederek, onları azarlar ve ya teşci eder (Güler, 2003:104). Nitekim Cahiliye dönemi Arapları da yapmış oldukları kötülüklerden dolayı Kur'an tarafından eleştirilmiştir.

Dinin ahlaktan bağımsız düşünülmesi çok zor görünmektedir. Zira bütün peygamberler ve dinî buyruklar ahlakî emirleri de içermektedir. Hatta ikisinin de değerleri çoğu zaman iç içe geçtiği görülmektedir. Kur'an "Erkekten ve dişiden, mümin olarak kim iyi amel işlerse muhakkak onu güzel bir hayat ile yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mükâfatlarını elbette vereceğiz." (XVI:97) ayetiyle bu anlayışa işaret etmektedir. Yine Hz. Peygamber "mü'minlerin en mükemmeli, ahlakça en güzel olanıdır", "kıyamet günü güzel ahlaktan daha ağır bir hasene yoktur", "sizin en seçkinleriniz, ahlakça en güzel olanınızdır", "bana en yakın olanınız, ahlakı en iyi olanıdır", (Buharî, 1968) türü birçok hadislerinde Müslümanlar için müspet ahlakın önemini ısrarla vurgulamıştır. Konuyla ilgili en çarpıcı örnek, Beyhakî'nin (ö. 1066) *el-Câmi li Şuabi'l-İmân* adı eseridir. Yazar bu çalışmasında Hz. Peygamberin imanını altmış veya yetmiş şubeye ayrıldığını, en üstününün, "Lailâhe illallah" demek, en aşağısının ise, yolda eziyet veren şeyleri kaldırıp atmak olduğunu bildiren hadisine (Müslim, "İman", 58) dayanarak, bu şubeleri sıralamıştır.

Bu veriler doğrultusunda dinin, ahlaktan bağımsız olmadığı düşünölmektedir. Buna göre dini, inanç, ibadet ve ahlak şeklinde bir tasnife tabi tutabiliriz. Bu üç saç ayağından birisinin eksikliği dinin doğru algılanması ve uygulanmasını azaltmaktadır. Hangisinin daha öncelikli olduğu ise, Ebu Hanife'nin (ö. 150/767) *el-Fıkıh-ı Ekber* adlı eseridir. Yazar burada inanç konularını işlemiştir. Öte yandan kelim ve Fıkıh usulü kitaplarında dinin usul ve fûru olarak iki temel ayrıma tabi tutulduğunu biliyoruz. Usulün inanç konuları; fûrûun ise, muamelat denilen, ibadet ve sosyal ilişkiler olduğu açıklanmıştır. Ahlakı da bu ikinci kategoride değerlendirebiliriz.

Kur'an-ı Kerim verilerinde de öncelik, imana verilmiş, ardından da "salih amel" zikredilmiştir. Bu tür ayetler dikkate alındığında, bir Müslümanın dini kimliğinin oluşumunda iman "olmazsa olmaz" olduğu anlaşılmaktadır. Bunun ötesinde ise evrensel değerler dikkate alınmaktadır.

İslam dininde aklın yeri, inancın içerisinde değerlendirilmiştir. Nitekim din, akıllı olanlar için söz konusudur. Özellikle Mutezile ve Matüridî ekollerinin temel anlayışları dikkate alındığında, ahlakî değerlerin tespitinde aklın önceliği bulunmaktadır. Bu ise, evrensel ahlak değerleriyle bağdaşmaktadır. Buna göre Küng'ün genel oluşumuna sağladığı evrensel ahlak ilkeleri, teorik itibarıyla İslamî açıdan onaylanabilir bir niteliğe sahiptir.

Bununla birlikte Küng'ün ahlak felsefesi birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu tür eleştiriler, daha çok mensubu olduğu dinin merkez olmayışı bağlamında gerçekleşmiştir. Buna gör bir Yahudi, Hristiyan veya Müslüman bu ilkelerin, kendi dininde odaklanmasını istemektedir. Bu anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Zira din bir tercihtir ve kabuldür.

İslam teologlarının anlayışı ile evrensel ahlak ilkelerinin temel prensipleri arasında önemli bir çelişki görünmemektedir. Ehl-i sünnet kelimcılarının "amelin imandan bir cüz olmadığı" prensibi göz önüne alınırsa konu daha da iyi anlaşılabilir. Buna göre mü'min inanç önceliklidir. Ahlak, ikinci etapta dikkate alınır. Ancak ahlakın, dinin bir boyutu olduğu da düşünöldüğünde, iman ahlaklı olmayı zorunlu kılar. Bu ahlaklılık, evrensel ahlak değerleri olabilir. Bu da bizi bir Yahudi, Hristiyan ve İslam ahlakının olmadığı düşüncesine götürür. Ancak bu sav, onlarda ahlak yok anlamında olmayıp, bu dinlere tahsis edilmiş bir nitelikte olmadığı manasındadır.

Hiz. Peygamberin "Bir kimse kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mümin olmaz" şeklindeki buyruğunun benzerini, Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Taoizm, Caynizm, konfüçyanizm ve hatta Mecusilik içerisinde de bulabiliriz. Bu altın kuralın dinleri de aşan evrensel bir ahlakî nitelik olduğu görölmektedir.

Bu düşünceler bize dinle bağlantılı olmayan bir ahlakın da var olabileceğini göstermektedir. Bu tez Kur'an verileriyle uyuşmakta, Mutezile ve Matüridî ekollerinin anlayışlarıyla da bağdaşmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "her kim bu imana küfredirse bütün ameli tutulur. O ahirette de zarar edenlerden olur" (5:5) buyrulmuştur. Yine Kur'an'da (7:147) "Hâlbuki âyetlerimiz ve ahiretteki karşılaşmayı inkâr edenlerin, her işin sonunda bir hesap ve ceza gününün geleceğini inkâr eyleyenlerin bütün amelleri haptolur: Yani fakirlere iyilik ve zavallılara yardım gibi yaptıkları ne kadar iyi amelleri varsa hepsi boşa gider. Sonunda hiç birinin hayrını göremezler. Bütün emekleri heder, bütün âkıbetleri zarar ve felaket olur" Anlamındaki ifadeler mevcuttur. Ayrıca "onlar öyle kimselerdir ki, dünyada da ahirette de bütün yaptıkları boşa gitmiştir." (2, 22). Konu daha belirgin olarak "De ki: Amelleri en çok boşa gidenleri size bildirelim mi? Onların dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir. Oysa onlar güzel işler yaptıklarını sanıyorlardı. İşte onlar, Rabblerinin âyetlerini ve O'nun huzuruna çıkacaklarını inkâr etmişlerdir de bu yüzden iyilik altında yaptıkları bütün amelleri boşa gitmiştir. Artık kıyamet günü onlar için hiçbir ölçü tutturmayız." (Kur'an, 18-103-105) ibarelerinde vurgulanmıştır.

Bu ayetlerde geçen ameller ve iyiliklerin Kur'an'ın doğruluğunu kabul ettiği ahlakî fiiller olduğu açıktır. İnkârcı insanlarda var olan bu ahlak duygusunun kaynağı temelinde menfaat olan insanın içinde yaşadığı topluma karşı duyduğu mükellefiyet duygusu ya da kendimize ve insan soyuna karşı duyduğumuz saygı hissidir (Güler, 2003:107).

Matüridî, Mutezile ve Şîa'dan oluşan İslam kelamcılarının çoğuna göre Allah insanları Tanrıyı bilebilecek bir kapasitede yaratmıştır. Bu nedenle de Allah, peygamber göndermemiş olsa bile insanlar O'nu tanımakla yükümlüdürler. Bu bir tür aklî gerekliliktir. Onlar bu konuda Hz. İbrahim'in beyin jimnastiğini ele alan ayetleri (6:76-79) referans olarak kullanmaktadırlar. Nitekim onlara göre Allah'ı tanımak ve O'na şükretmek için peygamber gelmesi zorunlu değildir; zorunluluk aklın eylemde bulunmaktır. Bunlar bir tür iyiliktir. Zıddı ise kötülüktür. Buna göre evrensel değerler olarak genel kabul gören iyiliklerin bilinmesi, aklî bir zorunluluktur. Bunun yanında dinî sorumluluk için peygamber gönderilmesini zorunlu gören Kelamın Eş'arî ve Zâhiriye ekolüne göre, Allah'ı tanımayan bir kimse, iyilikleri yapmak, kötülüklerden kaçınmakla yükümlüdür.

Kelam bilginleri bu tezlerinde "Suçlular der ki: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula da yedirmezdik. Boş şeylere dalanlarla dalar giderdik Ceza gününü yalanlardık. Nihayet bize ölüm gelip çattı" (74:43-47) mealindeki ayetleri delil olarak kullanmışlardır.

Bu verilerin ötesinde insanlarda inanç esaslarına endeksli olan dinî kabul, her zaman önceliğe sahiptir. Ahlak ikinci kategoride değerlendirilmektedir. Tarihsel realite dikkate alındığında insanlar inanç kaynaklarının buyruklarında yer alan ahlakî kuralları, din adına, uygulamakta veya söyleminde bulunmaktadırlar.

İdeal ve realite farklılığı göz önüne alındığında, ideal olan birçok temenninin gerçekleşmediği tarihsel bir veridir. Bu nedenle küresel ahlak teorisi, dinlerin ahlakî boyutlarının ön plana çıkarılması şeklinde değerlendirilirse, bu bir anlamda evrensel ahlak değerlerinin insan ilişkilerinde öncelik hakkının olması anlamına gelebilir. Zira insanlara yaptırım gücünü sağlayan, me'hazdeki kutsiyettir. Bu ise "yücelik" niteliği olması ölçüsündedir. En yüce değer Allah'tır. Bunu halka sunacak kimseler ise, dinlerin temsilcileri ve teoriğiyle uğraşan işçileridir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet. (1985). “Süreç Felsefesi Işığında Tanrı Âlem ilişkisi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII, 31–87.
- Badham, Paul. (1990). *A John Hick Reader*. Philadelphia: Trinity Press International.
- Biçer, Ramazan. (2010). *Küreselleşen Çağda İslam*. İstanbul: Gelenek Yayınevi.
- Cheetham, David. (2007). “The ‘Global Ethic’: Criticisms and the Possibilities of Post-secular Thinking”. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 18 (1): 19–32.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah. (1950). *Kitâbü'l-İrşâd*. nşlr. M. Y. Musa-A. A. Abdülhamid, Kahire: Mektebetü'l-hancı.
- Çelebi, İlyas. (2002). *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadi Abdülcebbar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen. (1991). *el-ibane an Usuli'd-diyane*. nşr. S. M. H. Hüseyin: Beyrut: Daru'l-Kadiri.
- Fritzhand, Marek. (1991), “On Global Ethics”. çev. Andrzej Kopczynski. *Dialogue and Humanism*, 1(2).
- Gazzâlî, Ebu Hamid. (1986). *el-Maksadü'l-esna fi fi şerhi Esmailahi'l-hüsna*. nşr. M. Osman el-Hafit. Kahire: Mektebetü'l-Kur'an.
- Güler, İlhami. (1998). *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu: Ehl-i Sünnet'in Allah Tasavvuruna Ahlaki Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hayyat, Ebü'l-Hüseyin Abdurrahman b. Muhammed. (1988). *el-İntisar ve'r-Redd ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid*. nşr. M. Hicazi, Kahire: Metebetü's-Sakafe.
- Izutsu, Toshikiko. (1990). *Kur'an'da Dinî ve Ahlaki Kavramlar*. çev. S. Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. (1996). *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah. (1994). *Bedâi'ü'l-fevâ'id*. nşr. M. Vehbi Süleyman. Beyrut.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Ahmed. (1983). *Mecmuatü'r-Resâil ve'l-Mesâil*. nşr. M. Reflîd Rıza. Beyrut.
- Jaspers, Frans P. M. (1998). “Reflections on the Declaration of A Global Ethic”. *Studies in Interreligious Dialogue*, 8(1): 60–73.
- Kâdî Abdülcebbar. (1963-1988). *el-Muğnî, fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*. nşr. İbrahim Medkur-Taha Hüseyin. Kahire: Dârü'l-Mısriyye.
- Karagözlü, Hümeysra. (2008). *Küresel Ahlak Düşüncesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazanç, Fethi Kerim. (2007). *Gazali Öncesi Ehl-i Sünnet Kelamında Ahlak Düşüncesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Knitter, Paul F. (1995). “Pitfalls and Promises for A Global Ethics”. *Buddhist-Christian Studies*, 15: 221-229.
- Küng, Hans. (1966). *Being a Christian*. New York: Doubleday & Company.
- Küng, Hans. (1993). *God and Universe of Faiths*. Oneworld Publications.
- Küng, Hans. (1990). *Theology For The Third Millennium: An Ecumenical View*. çev. Peter Heinegg, New York: Anchor Boks.
- Küng, Hans. (1997). *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. çev. John Bowden, London: SCM Press.
- Küng, Hans. (1998). “Don't Be Afraid of Ethics!: Why We Need to Talk of Responsibilities as well as Rights”. *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*. ed. H. Küng, H. Schimdt, London: SCM Press.
- Küng, Hans. (1998a). “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, ed. H. Küng ve H. Schimdt. *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*. London: SCM Press LTD. 44–72.

- Küng, Hans. (2001). *Global Responsibility: In Search of A New World Ethic*, çev. John Bowden, New York: Continuum.
- Matürîdî, Ebu Mansur Muhammed. (1986). *Kitabü't-Tevhid*. nşr. F. Huleyf. Beyrut: Daru'l-Meşrik.
- Nesefî, Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed. (1993). *Tebsiratü'l-edille*, nşr. Claude Salame. Dimaşk.
- Porter, Jennifer E. (1996). "Spiritualists, Aliens and UFOs: Extraterrestrials as Spirit Guides". *Journal of Contemporary Religion*, 11(3): 337-54.
- Teftazânî, Sadüddin Mesud b. Ömer (1989). *Şerhu'l-Makâsıd*. nşr. A. Umeyra. Beyrut: Alemu'l-Kütüb.
- The Parliament of The World's Religions. (1996). "Declaration toward a Global Ethic"-I. Hans Küng (Ed.). *Yes to a Global Ethic*. çev. John Bowden, London: SCM Press LTD.
- Türkeri, Mehmet. (2004). "Ahlak Felsefesi Açısından Eş'arîci Ulûhiyet Anlayışının Bazı Güçlükleri". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20: 29-52.
- Waldau, Paul (1995). "Beyond Praise of 'The Declaration of the Parliament of World Religions'". *Studies in Interreligious Dialogue*, 5 (1):76-89.

MÜKELLEF OLMAYAN ÇOCUKLARIN ELEMİNE DAİR EHL-İ SÜNNET VE MU'TEZİLE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMA

HATİCE DEMİR

ORCID ID: 0009-0009-8826-939X

hatice.demir10@ogr.sakarya.edu.tr

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

KELÂM ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

ÖZ

Kâinatı yoktan var eden, her şeyi bir düzen içinde yaratan Allah, varlıklar arasında eşref-i mahlûk olan insana en büyük nimet olan akı bahşetmiştir. İnsan akıl ile iyi ve kötüyü ayırt edebilme yetisine sahiptir ve iradesi ile tercih hakkı kendisine bırakılmıştır. Tercihlerinin bedeli olarak gerek dünyada gerek ahirette karşılık göreceği naslarda bildirilmiştir. Fakat zaman zaman yaşanan elem, sıkıntı, zorluklar ve musibetler insanın kendi tercihlerinin sonucu mu başına gelmektedir yoksa bir imtihan vesilesi midir? Bu durum özellikle de teklif çağına gelmemiş çocuklarda şahit olunan mağduriyetlerin, acı ve elemelerin sorgulanmasına yol açmıştır. Her ekol kendi zaviyesinden bir açıklama getirmiş; kimisi Allah'ın her işinde bir hikmet olduğunu kimisi de onun adaleti gereği teklif çağına gelmeden yaşanan acılara muhakkak bir bedel vereceğini savunmuştur. Günümüz açısından da en çok sorulan sorulardan biri olan çocukların; savaşlar, organ mafyası, fuhuş gibi şer sektörleri ve çeşitli nedenlerle yaşadığı acıların ilahi adaletle bağlantısının ne derece olduğu ve yaratanın neden müdahale etmediğidir. Bu argüman özellikle İslam karşıtları tarafından gündeme getirilmekte ve genç zihinler bulandırılmaktadır. Yapılan çalışmalarda “elem”in etimolojik açıklamasından başlayarak “ivaz”ın Allah'a vacip olup olmadığı ve adalet yönünden uygunluğu tartışılmıştır. Bu çalışmada kelâm âlimlerinin konuya bakışı Ehl-i sünnet ve Mu'tezile açısından mukayeseli bir biçimde kısaca aktarılabacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kelâm, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye, Mu'tezile, Elem, İvaz, Hikmet, Adâlet

ABSTRACT

The Creator of the universe, who brought everything into existence from nothing and established an order in creation, has granted humankind, as the most honored of beings, the greatest blessing: intellect. With intellect, humans possess the ability to distinguish between good and evil, and their free will allows them to make choices. The consequences of these choices are conveyed in the scriptures, both in this world and the hereafter. However, the question arises: are the pains, hardships, difficulties, and calamities that people face a result of their own choices, or are they a means of divine testing? This question becomes particularly significant in the context of the suffering and victimization observed in children who have not yet reached the age of responsibility. Various schools of thought have offered explanations from their perspectives; some argue that every act of Allah has wisdom behind it, while others emphasize that Allah, in His justice, will compensate for the pain endured by those who have not reached the age of accountability. In contemporary discussions, one of the most frequently asked questions is the extent to which the suffering of children due to wars, organ trafficking, sexual exploitation, and other evils aligns with divine justice and why the Creator does not intervene. This argument is often brought up by critics of Islam and is used to confuse young minds. In this study, the etymological explanation of "pain" (elem), the necessity of "compensation" (ivaz) for Allah, and its appropriateness in terms of justice are explored. The perspectives of Islamic theologians, particularly the comparative views of Ahl al-Sunnah and Mu'tazila, are briefly discussed.

Keywords: Kalām, Māturīdiyya, Ash'ariyya, Mu'tazila, Pain, Compensation, Wisdom, Justice

GİRİŞ

İnsanın dünyaya gönderiliş amacının; amellerinde kimin en iyiyi yapacağı¹, açlık, korku, mallardan eksiltme² gibi çeşitli imtihanlardan geçeceği, evlat ve mallarıyla deneneceği ayetlerde bildirilmiştir. Ayrıca Allah'ın kimseye zulmetmeyeceği başına gelenlerin insanın kendi yapıp etmelerinden³ kaynaklandığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte kâinat bir ölçü ve bir düzen içinde yaratılmış iyilik-kötülük dengesi kurulmuştur. Fakat bunun arka planındaki hakikati insanın idrak etmesi kolay değildir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın bir bilge kişiyle yaşadıkları⁴ anlatılmakla her şeyin görüldüğü gibi olmadığı bazı yaşananların insanın anlamlandırmasını aştığı gözler önüne serilmektedir. Buradan yola çıkarak âlimler Allah'ın âdil olduğu ve kullarına haksız yere zulmetmeyeceği, dolayısıyla da zalim olarak nitelendirilemeyeceği konusunda hemfikir olmuşlardır.⁵ Fikir farklılıkları ise ilahi adaletin ne şekilde tecelli ettiği ile alakalıdır.⁶ Tartışma konusu en fazla, teklif yaşına gelmemiş olan çocuklar hakkında olmuş ve dünya genelinde masum kabul edilen çocukların hakları, hem dini hem medenî açıdan savunulmuştur. Mükellef yaşında olan insanın çektiği elemde ise kendi irade payı dikkate alınmakta, akabinde ceza ve mükâfat karşılığı olacağı söylenmektedir. Gerek mükelleflerin gerekse çocukların suçsuz oldukları durumlarda yaşadıkları elemde bir karşılık olup olmayacağı sorgulanmış ortaya çeşitli görüşler çıkmıştır.⁷ Konumuz bağlamında yetişkin biri için yapıp etmeleri tercihlerine yönelik olması söz konusu iken, masum dediğimiz çocuklar için Allah'ın neden müdahale etmediği sorusu her dönem gündeme gelmiş ve sorgulanmıştır.⁸ Bu sorgulamaların, İslâm'ın fetihlerle genişlemesi sonucu bünyesine çeşitli kültür ve medeniyetleri almasıyla başlaması dikkat çekicidir. Özellikle düalist inanç sahiplerinin iyilik ve kötülük tanrısı açısından değerlendirmeleri, elemelerin kötü ve lezzetlerin iyi olduğu kanaatiyle, tanrının kötülüğü yaratmayacağı iddiası, Tevhit inancında tehdide sebep olmuştur. Ayrıca tenasüh inancı gibi İslam dışı unsurların, çekilen elemelerin başka bedenden aktarım olduğunu iddia etmesi kelim âlimlerinin çeşitli savunular geliştirmesine sebep olmuştur. Öncelikle elemin mutlak anlamda kötü olmayacağı bazı elemelerde fayda olabileceği çeşitli örneklerle açıklanmıştır. Örneğin; ilacın acı oluşuna tedavi için katlanmak ve bir kimseyi

¹ Kur'an Yolu (Erişim 20 Ocak 2025), el-Mülk 67/2.

² el-Bakara 2/155.

³ eş- Şûrâ 42/30.

⁴ el-Kehf 18/62-80.

⁵ Harun Çağlayan, "Çocukların Eleme Meselesi Hakkında Bir Değerlendirme An Analysis on The Issue of Children's Suffering", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 2.

⁶ Çağlayan, "Çocukların Eleme Meselesi", 2.

⁷ Nesim Aslantatar - İbrahim Yıldız, "Teodik Bireyciliğe Karşı İvaz Teorisi", *Journal of Islamic Research* 33/2 (2022), 424.

⁸ Çağlayan, "Çocukların Eleme Meselesi", 2.

zarardan kurtarmak için çekerken canının acıması gibi. Elemin kötü olarak değerlendirilmesi ancak abes ve zulüm söz konusu olduğunda olabileceğini ifade etmişlerdir.⁹ Kādî Abdülcebâr'ın tanımına göre; amaçsız yapılan şey abestir.¹⁰ Kelam âlimleri ittifakla Allah'ın abes bir iş yapmayacağını ifade ederken kişinin mükellef olmayışı veya kendi elinde olmayan bir sebepten dolayı çekilen elemlere bir karşılık verip vermeyeceği tartışma konusu olmuştur. Bu konuda ileri sürülen görüşleri ana hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

1. Çocukların Elemi Bağlamındaki Ayetler

Sözlükte; acı ve ağrı hissetmek manasında olan “elem”, türevleriyle Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş iki yerde geçmektedir. Genellikle cehennem azabı için kullanılan terim İslam filozoflarınca hazzın karşılığı olarak ele alınmış¹¹ kelimada ise dünyada ve ahirette çekilen acıların karşılığında kullanılmış özellikle mükellef olmayanların çektikleri acı bağlamında ele alınmıştır. Ayetlere konumuz açısından baktığımızda, cahiliyye döneminde kızların doğumuna üzüntü duyulması ve diri diri gömülmesi, ahirette hangi suçtan dolayı öldürüldüğü sorusunun sorulacağı geçmektedir.¹² Hz. İbrahim’in kurban edilmesi emri ve akabinde koç indirilmesi hadisesi,¹³ Hz. Yusuf’un kuyuya atılması ve ilerleyen süreçte satılması,¹⁴ Hz. Musa’nın bilge bir zat ile geçirdiği yolculukta yaşanan hadiselerde bir çocuğun hayatına son verilmesi.¹⁵ Bu ayetlerden yola çıkarak insanın sınırlı aklı ile anlayamadığı durumların oluşu Allah’ın ise her işinde âdil olması ve kimseye haksız yere zulmetmeyeceği şeklinde yorumlar yapılmıştır.

2. Mâtürîdilikte Elem Anlayışı

Mâtürîdilikte kişi mükellef olsun olmasın Allah’ın her yaptığında bir hikmet olduğu, sefahlikle ve zalimlikle asla nitelenemeyeceği, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunacağı ve kulların çektiklerine bir karşılık vermek zorunda olmadığı anlayışı hâkimdir.¹⁶ İnsan aklındaki potansiyelin hikmeti kavrayabileceği, fakat ilâhi hikmeti ayırt edemeyeceği görüşündedir. Ayrıca "hikmet" in karşısına "abes" kavramını alıp Allah'ın abes bir iş yapmayacağını izah etmektedir.¹⁷ Özellikle de her ihtiyaçtan müstağni olan Allah’ın yaptıklarında ne fayda ne de

⁹ Mahsum Aytepe, “Kelamcıların Problemleri Ele Alışında ‘Çevre’ Unsurlarının Etkisi: ‘Elem Problemi Örneği’”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 364-366.

¹⁰ Kādî Abdülcebâr, *Şerh-i Usûl-i'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 1/33.

¹¹ İlhan Kutluer, “Elem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ocak 2025).

¹² en-Nahl 16/58-59; et-Tekvîr 81/8.

¹³ es-Saffât 37/102.

¹⁴ Yûsûf 12/20.

¹⁵ el-Kehf, 18/74

¹⁶ Selçuk İnal, *Mutezile ve Maturidiyye'nin Aslah Meselesine Bakışı Bağlamında Şerh Problemi* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 19.

¹⁷ Hasan Cansız, “Kelâmda Hikmet Teorileri ve Hikmet-İlahî Fiil İlişkisi”, *Akif* 53/1 (2023), 16.

zarar elde etmeyeceği buna mukabil kulları için yaptığı her işte mutlaka bir hikmet ve adalet olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸ Çocukların çektiği acılar konusunda ise ibret alınması, imtihan boyutu ve bilinmedik faydaların olabileceği söylenmekte ve Allah'ın bunların karşısında bir bedel vermek zorunda olmadığı vurgulanmaktadır.¹⁹

3. Eş'arîlere Göre Elem Anlayışı

Eş'arîlere göre mülkünde dilediği şekilde tasarruf eden Allah için iyi ve kötü fiil yoktur, yaptığı her şey iyidir. Çocukların elemine müsaade etmesinde imtihan olabileceği gibi ilahi adalete aykırı bir durum söz konusu değildir. Fiiller hikmete göre değerlendirilmeyip hikmet ilahi fiillere göre değerlendirilmektedir.²⁰ Her şeyi yerli yerine koymak manasına gelen adalet ve bunun tam zıddı olan zulüm açısından ise masumların yaşadıklarında Allah'ın adaleti olduğu ve zulmünün imkânsız olduğunu söylemektedirler ve Allah'ın fiillerinde bir maslahat aramazlar.²¹

4. Mut'ezile'ye Göre Elem Meselesi

Sözlükte; bir iş veya nesneye karşılık bedel ödemek anlamında olan "ivaz"; Kur'ân'da geçmemektedir. Kelâmda özellikle çocukların elemine karşılık Mu'tezile'nin ortaya koyduğu bir terim olan ivaz; adalet ilkesiyle bağlantılı olarak, "övgüye layık olmayan ancak hak edilen menfaat" şeklinde tanımlanmaktadır.²² Mu'tezile Allah'ın fiillerinde adaletli olduğunu acı çeken birine karşılığını vermesi gerektiğinin vacip oluşunu dile getirir ve bu karşılığı "ivaz" kavramıyla izah ederler. Mâtürîdî ve Eş'arî'nin "hikmet" kavramına ise "fiili işleyene de işlenene de bir maslahat" olacağından bir karşılığı olmadan çekilen acının ve zulmün Allah'ın hikmetine uygun olmayacağını söylemektedirler. Karşılığında sevap olmayan bir işin faydasız olacağı, suçsuz bir kimse için çekilen elemin ise zulüm olacağı, bundan dolayı da kişiye bir karşılığı veya faydası olmayan elemin hikmetsiz ve boş iş olabileceğini savunmaktadırlar. Bu nedenle Allah'ın, çekilen acılar ve hastalıkları ibret ve ahirette bir karşılık verilme nedeniyle yarattığını dile getirmektedirler. Sebepsiz ve menfaatsiz azabı caiz görmezler. Mükellef olmayanların elemine ise farklı görüşler sunarlar; bir kısım Mu'tezilî âlim mükellef olmayan çocukların çektikleri elemde bir ivaz olmayacağı görüşündedir. Çoğunluk ise çekilen elemelerin yetişkinlere bir ibret nedeniyle verildiği ve ahirette bedelini (ivaz) alacaklarını iddia etmektedir.

¹⁸ Cansız, "Kelâmda Hikmet Teorileri ve Hikmet-İlahî Fiil İlişkisi", 13.

¹⁹ Ramazan Altıntaş, "İbnü'Hümâm es-Sivâsî'ye (ö. 861/ 1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 (Aralık 2005), 60.

²⁰ Çağlayan, "Çocukların Elemi Meselesi", 10.

²¹ Altıntaş, "İbnü'Hümâm es-Sivâsî'ye (ö. 861/ 1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu", 52.

²² Bilal Aybakan, "İvaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ocak 2025).

Genel görüşleri ise yetişkinlere ibret ve imtihan içindir.²³ Ancak acının ardından bir fayda olması durumunda bunun hasen olabileceği aksi takdirde sefahlikle ilişkilendirilebileceğini bunun da ilahi adaletle bağdaşmayacağını vurgulamaktadır.²⁴

SONUÇ

Allah, ayetlerde; yaratan, haberdar olan, hakîm, âdil, işiten, gören, seri hesap görücü olan ve daha nice esmâ ve sıfatıyla, gölgeden sivrisineğe, yapraktan gök gürültüsüne ve insanın anne karnındaki aşamalarına kadar müdahil olduğuna, kevnî ayetlerle de kâinatın oluşumu ve her şeyin tesbihat halinde olduğuna dikkat çekmektedir. Her şeyden en ince ayrıntısına kadar haberdar olduğunu idraklerimize sunan Allah'ın, dünyada kullarının çektiği acılardan habersiz olması ve olanlarda bir manasızlık düşünülmesi kelâmî terimle ifade edecek olursak “abes”tir denilebilir. Konumuz itibariyle, özellikle mükellef olmayanların çektiği acılar için farklı fikirler yürütüldüğünü kısaca görmüş olduk. Mutezili görüş sahipleri bu acıların karşılığını Allah'ın vermesi vâciptir derken, Eş'arî ve Mâtürîdî çizgide olanlar ise; zorunlu değildir mülk onundur dilediği tasarrufa sahiptir bununla birlikte hikmet ve adalet sahibidir yaptıklarında abeslik yoktur derler. Mâtürîdî âlim ibn-i Hümâm es-Sivâsî elemeler karşısında günah affı, derecelerin yükselmesi, nefsi bir arınma gibi hikmetlerine de değinmektedir.²⁵

Günümüz açısından baktığımızda, özellikle ateizmin, zihinleri bu mesele ile nasıl etkilediğini, savaş, istismar, sokak çocukları, organ mafyası, fuhuş sektörü gibi idrak zorlayan ve travmatik acılara maruz kalan çocuklar için, “bir yaratıcı olsaydı buna izin vermezdi” teziyle ve profesyonel propagandalarıyla ciddi mesafe kat ettiğini canımız acıyarak görmekteyiz. Allah'ın (cc.) dilemesiyle olan ve muhakkak (dünya ya da ahirette) sonucunda hikmet olduğuna inanmakla birlikte, insanın çektiği acılar ve sıkıntıları, sadece kadere yükleyerek “vardır bir hikmeti” söylemine sığınmanın, üzerimize düşeni görmeye engel olabileceği düşünülebilir. Tabiri caizse madalyonun diğer yönü olan; “Allah kimseye zulmetmez, lakin insan kendine zulmeder ve yeryüzünde insanın fesat ve bozgunculuk çıkarması²⁶ mealindeki ilahi buyruğunu dikkate alarak, yaşanan zulüm, acı ve travmatik durumlarda mağdur eden kişi ve sebepleri de göz ardı etmemek gerektiği düşünülebilir. Bununla birlikte lokal bir bakışla, “acı-zorluk ve

²³ Altıntaş, “İbnü’Hümâm es-Sivâsî’ye (ö. 861/ 1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu”, 50.

²⁴ Cansız, “Kelâmda Hikmet Teorileri ve Hikmet-İlahî Fîil İlişkisi”, 7.

²⁵ Altıntaş, “İbnü’Hümâm es-Sivâsî’ye (ö. 861/ 1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu”, 59.

²⁶ el-Bakara 2/30.

insan” arasındaki psikolojik ilişkinin bireysel ve toplumsal sonuçlarına kısaca bakacak olursak; Nöropsikoloji ve sinirbilim uzmanları, beyindeki nöronların çekilen zorluk oranına göre enerjik kimyasal ürettiği ve kişinin ona göre strateji geliştirdiğini ifade etmektedirler. Ayrıca narsizm ve hedonizmin revaçta olduğu çağımızda zorluk görmemiş ve birçok imkâna sahip bir neslin tekâmülünde ne kadar geciktiğini, ileri yaşa rağmen erken çocukluk sendromu gösterdiğini ve ergen reaksiyonu içinde davrandığını, kutsallara dâir (vatan, yuva, nesil endişesi vs.) sorumluluk bilincine varmakta gecikildiğini veya hiç varamadığını sosyo-psikolojik araştırmalar ile öğrenmekteyiz. Yine araştırmalar, büyük tehlike olarak görülen hedonizmin, haz ve hız odaklı büyüyen, bedel ödemedi ulaştığı nimetlerin kıymetini bilmeyen, sabır ve empatiden yoksun bir nesle işaret ettiğini göstermektedir. Biz Müslümanlara, ağızımızdan çıkan kelimelerden, kaş- göz hareketlerimizdeki incitici, kibirli, alaycı mimiklere, haksız yere yenen maldan kıyılan cana kadar her birisinin hesabı olacağı inancıyla yeryüzünde sorumluluk sahibi olduğumuz ve sorumluluklarımızın ihmalinin fesada sebep olacağı ve bir hesabının olacağı bildirilmiştir. Bize düşenleri yaptıktan sonra elimizde olmayan durumlarda da hikmet boyutuna vurgular yapılmış insanın geriye takılıp kalmasındansa daima ileri bakması tavsiye edilmiştir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, Ramazan. “İbnü’Hümâm es-Sivâsî’ye (ö. 861/ 1456) Göre Allah’ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IX/2 (Aralık 2005), 56-60. https://isamveri.org/pdfdrg/D01956/2005_2/2005_2_ALTINTASR.pdf

Aslantatar, Nesim - Yıldız, İbrahim. “Teodik Bireyciliğe Karşı İvaz Teorisi”. *Journal of Islamic Research* 33/2 (2022), 423-433. https://isamveri.org/pdfdrg/D00064/2022_2/2022_33_ASANTATAR_YILDIZ.pdf

Aybakan, Bilal. “İvaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ivaz--fikih>

Aytepe, Mahsum. “Kelamcıların Problemleri Ele Alışında ‘Çevre’ Unsurlarının Etkisi: ‘Elem Problemi Örneği’”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 363-374. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kader/issue/19182/203919>

Cansız, Hasan. “Kelâmda Hikmet Teorileri ve Hikmet-İlahî Fiil İlişkisi”. *Akif* 53/1 (2023), 1-20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3142274>

Çağlayan, Harun. “Çocukların Ele mi Meselesi Hakkında Bir Değerlendirme An Analysis on The Issue of Children’s Suffering”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Nisan 2021), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1566950>

İnal, Selçuk. *Mutezile ve Maturidiyye’nin Aslah Meselesine Bakışı Bağlamında Şer Problemi*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023. https://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12462/13547/Selcuk_%C4%B0nal.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kādî Abdülcebbar. *Şerh-i Usûli’l-Hamse*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Kutluer, İlhan. “Elem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/elem>

Kur’ân Yolu. Erişim 20 Aralık 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

